

SIGILLVM · COLLEGII · COLVMBIAE · NOVI EBORACI
IN LVMINE TVO VIDEBIMVS LVMEN

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK
DER
NEDERLANDEN,

BIJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

TWEEDE DEEL

B.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.
1840.

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

Ende hoewel een ander moghelijck dit alles hadde lichtelijcker ende met beter bevallicheydt konnen versamelen ende beschryven, dan ick hebbe konnen doen: soo zijn nochtans, naa mijn goetduncken de saecken in soodanighe ordere ende maniere vertelt, datse wel sullen konnen verstaen ende lichtelijck begrepen werden. Ten minsten en hebbe ick hier inne noch tijt, noch arbeyt, noch eenighe saecke ghespaert, niet alleen om wel te beleyden ende onderscheyden de materien van de welcke ghehandelt moeste zijn: maer dat meer is om te sien in persoone ende te soecken als op den speur de voorvallende saecken: de selve cómmunicerende in yeder plaetse met de gheleerde persoonen ende die de ervarentheydt hadden van yeder Provincie: Het welck ick ghedaen hebbe op dat dit Werck soude zyn netter, sekerder ende te beter gheapprobeert van yeder aen sulcke saecken hem verstaende.

M. Lowys Guicciardijn, *Beschryvinghe van alle de Nederlanden*, in de voorrede.

VOORREDE.

Het tweede deel van dit werk thans ten einde gebragt hebbende, gevoelen wij ons verpligt, niet alleen onsen hartelijken dank te herhalen aan hen, die wij reeds in het voorberigt voor het eerste deel als onze correspondenten vermeld hebben, maar tevens ook hun *onze erkentelijkheid te betuigen, die zich later aan die rij hebben aangesloten, ten einde, zoo veel in hen is, de door ons opgenomene taak te helpen verligten, zijnde: in* Noord-Braband *de Heer* C. R. Hermans, *te* 's Hertogenbosch; *in* Gelderland *de Heeren:* J. A. J. Sloet, tot Oldhuis, *te* Voorst, *en Jhr. Mr.* J. M. van Pabst tot Bingerden, *te* Elst; *in* Noord-Holland *de Heeren:* C. Karshoff, *te* Beverwijk, J. C. Covens, *te* Amsterdam, *en* G. van Sandwijk, *te* Purmerende; *in* Zuid-Holland, *de Heeren:* J. Smits Jz., *te* Dordrecht, L. T. Temminck, *te* Rotterdam, *en* W. van den Hoonaard, *te* Hillegersberg; *in*

Zeeland *de Heeren:* H. A. Callenfels, *te* Oostburg, H. M. C. van Oosterzee, *te* Elkerzee, *en* J. P. van Visvliet, *te* Middelburg; *in* Utrecht *de Heeren:* J. B. Christemeijer, *te* Utrecht, *en* H. A. Hamelberg, *te* Amersfoort; *in* Friesland *de Heer* J. G. van Blom, *te* Dragten; *en in* Overijssel *de Heer Mr.* P. F. Besier, *te* Deventer; *terwijl ons ook belangrijke berigten medegedeeld worden door den Heer* A. F. Lammens, *te* 's Gravenhage, *aangaande onze West-Indische bezittingen; door den Heer* T. A. Romein, *te* Scharmer, *in* Groningerland, *betrekkelijk de Hervormde gemeenten, vooral in de Noord-Oostelijke provincien van ons Vaderland; door den Heer* A. H. Broers, *te* Harlingen, *nopens het Evangelisch-Luthersche kerkgenootschap*, *en door den Heer* J. J. Belinfante, *te* 's Gravenhage, *aangaande de Israëlitische gemeenten.*

Het is dus aan deze Heeren, even als aan de vroeger door ons, in de voorrede voor het eerste deel, genoemde Correspondenten, dat een gedeelte van den lof toekomt, dien wij ons zoo ruimschoots zagen toezwaaijen, in alle de recensiën, waarin ons werk tot nu toe beoordeeld werd.

Het genoegen, dat het ons geeft, hunne namen hier neder te schrijven, wordt echter treurig verstoord, door het besef, dat het ons niet meer vergund is, onder onze Correspondenten te tellen eenen man, van wiens kennis en ervaring betrekkelijk den Waterstaat, inzonderheid van Amstelland, wij ons nog zooveel hulp beloofd hadden. Wij bedoelen den Heer Jacob de Jong, *Dijkgraaf van den* Amstel *en* Nieuwer-Amstel,

kort nadat hij ons betrekkelijk het art. AMSTEL *zoo belangrijke inlichtingen had medegedeeld, zijner familie, zijnen vrienden en het Vaderland door den dood ontvallen. Diep betreuren wij zijn gemis, en bidden God, dat wij, bij de verschijning van een volgend deel, niet weder dergelijke verliezen zullen te vermelden hebben.*

Volgden wij de inspraak van ons hart, dan zouden wij hier ook alle Burgemeesters vermelden, die ons, zelfs breedvoeriger, dan wij hadden kunnen verwachten, op onze eerste aanvrage berigten omtrent hunne gemeenten toezonden, doch dan zouden wij hier schier allen moeten opnoemen, daar slechts enkelen hunner achter bleven, terwijl sommige anderen hunne inlichtingen zoo laat toezonden, dat daarvan in het artikel zelve geen gebruik is kunnen gemaakt worden, waaraan het dan ook alleen te wijten is, dat die berigten slechts in de bijvoegsels en verbeteringen voorkomen.

Doch niet alleen den Burgemeesteren zijn wij daarvoor dank schuldig; ook aan de Heeren Gouverneurs van Noord-Braband, Gelderland, Noord-Holland *en* Utrecht, *moeten wij de hulde onzer erkentelijkheid brengen, voor het belang, dat zij getoond hebben in onzen arbeid te stellen, door hunne onderhoorige Burgemeesters aan te sporen, om ons de gevraagde inlichtingen niet te ontzeggen.*

Men zal zich verwonderen, dat wij achter het tegenwoordige deel niet, even als achter het eerste, de overgeslagen artikelen mededeelen. Dit waren wij eerst voornemens te doen, maar,

behalve dat dit het tegenwoordige, reeds zoo dikke, deel aanmerkelijk zoude verzwaard hebben, kwam het ons beter voor — te meer daar ons nu weder art. opgegeven waren, die in het eerste deel hadden moeten worden opgenomen — om deze artikelen bijeen te houden, en ze, indien het werk voleindigd is, allen als een aanhangsel bijeen te voegen. Alleen die verbeteringen dus, welke wij te laat ontvangen hebben, of die veranderingen, welke intusschen hebben plaats gehad en ons ter kennis gekomen zijn, alsmede de door ons ontdekte drukfeilen, worden hier achter opgegeven.

Breda, 26 Januarij 1841.

A. J. van der Aa.

Naamlijst

VAN

LATER OPGEGEVEN

INTEEKENAREN.

Boelens. (R.) Boekhandelaar te Zwolle, voor J. C. H. B.
Boellaard. (D.) Burgemeester te Herwijnen.
Bruins. te Vriessenveen.
Byland. (F. van) te Wierden.
Cate. (H. Jz. ten) Predikant bij de Doopsgezinde gemeente te Pieterzijl.
Claeys. (B.) Opzigter bij het Zederik-kanaal te Arkel.
Cnopius. (L. C.) Instituteur te Zwolle.
Dassen. (M.) Med. Doct. te Hoogeveen.
Droogen. (D. van) te Gorinchem.
Essen. (J.) R. K. Onder-pastoor te Hulst.
Franckenberg en Proschlitz. (S. W. J. van) Rijks-ontvanger te Hengstdijk.
Fruitier. (J. A.) Lid der Gedeputeerde Staten van Groningen.
Gevers. (Jonkh. L. van Heteren)
Herbig. (J. G.) Kapitein der Infanterie.
Höveker. (H.) Boekhandelaar te Amsterdam.
Hucht. (J. van der) Provinciale Inspecteur van Zeeland.
Ittersum. (F. E. A. *Baron* van) Controleur der Belastingen, te Deventer.
Kasteele. (J A. van der) te 's Gravenhage.
Maere. (C. de) Fabrikant te Enschedé.
Meersch. (E. van der) Fabrikant te Hasselt.
Min. (van der) te Waalwijk.
Pauvert. (van der) te Elburg.
Richt. (J.) te 's Hertogenbosch.
Roesingh Udink. (Mr. J. T.) Burgemeester te Denekamp.
Rousseau. (J. F.) Fabrikant te Oldenzaal.
Schoonhoven. (T. J. Jansen) Predikant te Gramsbergen.
Sebastiaan. (A. A.) Hoogleeraar te Groningen.
Sels. (H. S.) Med. Doct. te Elburg.
Simoen. (F.) Landbouwer te Zuiddorpe.
Sluyter. (H. G.) te Amersfoort.
Soeters. (M.) Instituteur te Hasselt.
Starkenborgh Stachhouwer. (Jhr. E. T. van Leens) te Wehe.
Sterk. (F. P.) Boekhandelaar te Breda.
Teenstra. (H. D.) Onderwijzer te Opende.
Tegel. (E. A.) Instituteur te Hasselt.
Tricht. (J. F. van) Boekhandelaar te Assen.
Visser. (W. E.) tweede Luitenant der Infanterie.
Voorthuyzen. (J. F. van) te IJsselstein.
Wilhelmi. (G. P.) Secretaris te Oldenzaal.
Wijck. (Jonkh. C. A. L. van der) Directeur van het Postkantoor te Meppel.
Wins. (J. C.) Ontvanger der registratie te Roosendaal.
Wrangel. (W. von) Luitenant der Infanterie.
Zeeuw. (P. N.) te Amsterdam.

VERKLARING DER VERKORTINGEN

IN DIT WERK VOORKOMENDE, DOCH NIET IN HET EERSTE DEEL VERMELD.

adm. administratief.
art. artikel.
balj. baljuwschap.
bar. baronnei.
buit. buitengoed of buitenplaats.
cons. consorten.
d. i. dat is.
c. a. cum annexis.
dijkgr. dijkgraafschap.
Eng. Engelsch.
Fr. Fransch.
gouv. geb. gouvernements-gebied.
graafs. graafschap.
hav. of havez. havezate.
heemr. heemraadschap.
hert. hertogdom.
hoogh. hoogheemraadschap.
judic. judicieel.
keiz. keizerrijk
Lat. Latijnsch.
markgr. markgraafschap.
onderd. onderdistrikt.
par. parochie.
past. pastorie.
stat. statie.
waters. waterschap.

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

B.

BAA, Way Baa, riv. in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het *Ambonsche* eil. *Boeroe*, met eenen noordelijken loop in zee vallende.

BAACKEL, d. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*. Zie Bakel.

BAACKENDORP, geh. op het eil. *Zuid-Beveland*. Zie Bakendorp.

BAAFS (St.), ook wel Bavegem of Bavingem, voorm. d. of heerl. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-ambacht*, bij den watervloed van 17 September 1477 verdronken, en na de herdijking der landen de Biezen- of Bezenpolder geheeten (zie voorts dat woord).

BAAIJUM, d., prov. *Friesland*. Zie Bajum.

BAAK, buurs. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1½ u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. O. van *Doesborgh*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Steenderen*, met ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Voorheen stond hier eene kapel, die onder de parochiekerk van *Steenderen* behoorde, en eene Vikarij had. Van deze kapel, die aan den H. Nicolaas toegewijd was, bestaat thans niets meer dan het muurwerk van den toren. In 1770 is er echter in deze buurschap eene kerk voor de R. K. gebouwd en aan den H. Martinus toegewijd, sedert welken tijd Baak eene afzonderlijke statie heeft uitgemaakt, waartoe ook de buurschappen Wichmond en Vierakker, van de gem. Warns-

veld, behooren. Deze statie telt thans ongeveer 1300 leden en wordt door éénen Pastoor bediend. De kerk, door het toenemend getal leden te klein geworden, is in 1836 voor de helft vergroot en van een fraai torentje voorzien.

Men heeft te Baak mede eene school; ook behoort daartoe eene aanzienlijke havezathe, het Huis te Baak geheeten (Zie het volgende art.).

BAAK (HUIS TE) of Bake, oudtijds Baeke, havezathe in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1¼ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. O. van *Doesborgh*, gem. en ¾ u. N. ten O. van *Steenderen*, ongeveer 10 min. van de kerk der buursch. *Baak*, waartoe het behoort.

Deze havezathe is sedert het jaar 1326 in het *leenboek des Furstendombs Gelre en Graafschap Zutphen* bekend, als hebbende eene leenkamer. De Heeren daarvan zijn in de 16de eeuw op de landdagen beschreven geweest. Wanneer deze havezathe is gebouwd geworden, is met geene zekerheid te bepalen, maar in de jaren 1732—1740 is het Huis te Baak, door Gerhard Willem Joseph van der Heyden, Heer van *Meinerswijk*, *Meijerink en Baak* afgebroken, op de oude muren en grondslagen een nieuw huis gebouwd en met eene aanzienlijke boerenwoning voorzien. Vóór het herbouwen stond het huis rondom in het water, er was eene voorplaats met eenen doelen, en omgeven door eenen muur, die van schietgaten voorzien was, waaruit blijkt, dat het vroeger tot verdediging was bestemd. Den 6 November 1691 werd met het huis te Baak beleend Johan Everhart van der Heyden, Heer van *Meinerswijk*. Het is sedert altijd in het bezit van het geslacht van van der Heyden gebleven, en behoort thans in eigendom aan den Heer J. H. A. A. J. Baron van der Heyden, Staatsraad in buitengewone dienst, Lid der provinciale Staten van Gelderland enz., die er zijn gewoon verblijf houdt.

Het wapen der havezathe Baak, bevestigd bij den hoogen raad van Adel, den 28 Julij 1819, bestaat uit een schild van zilver, beladen met eenen dwarsbalk van keel (rood); het schild gedekt met eenen vooruitstaanden helm van zilver, gekroond, geboord, getralied en gesierd van goud, gevoerd van keel, waaruit tot helmteeken is komende de kop en hals eens honds van zilver, voorts met zijn helmdekken van zilver en rood. Het wapen van weerskanten gehouden door eenen klimmenden leeuw.

BAAKENBERG, adell. huis, prov. *Gelderland*. Zie Bakenberg.

BAAKERWEERD of Baakerwaard, geh. in het graafsch. *Zutphen*. Zie Bakerweerd.

BAAKSCHEBRUG, brug over de *Hartfortsche-Beek*, graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en ¾ u. N. O. van *Steenderen*, ¼ u. N. van *Baak*.

BAAKSCHEDIJK, gedeelte van den *IJsseldijk*, tusschen Doesborgh en Zutphen. Het ontleent zijnen naam van het gehucht Baak.

BAAL, buursch. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr., kw., distr. en 1 u. N. van *Nijmegen*, kant. en ¾ u. Z. van *Elst*, gem. en ½ u. W. van *Bemmel*; met 60 inw.

BAAL, naam, dien de landlieden gewoonlijk aan het dorp Baarle geven. Zie dat woord.

BAAL (DE), watertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, N. van Oldeboorn, het heeft door de Goingahuistersloot gemeenschap met de Kromme-Ee.

BAALDER, Baader of Baler (in eenen brief van Rudolf van Diepholt, opvolger van den Utrechtschen Bisschop Floris van Wevelikhoven, van het jaar 1449, des Zaturdags na St. Victorsdag, Badeler), buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3½ u. O. ten N. van *Ommen*, gem. *Ambt Hardenberg*, ½ u. N. O. van Hardenberg, aan de Vecht; met ruim 220 inw.

Men heeft te Baalder ook eene school, die gemiddeld door 46 leerlingen bezocht wordt.

Het heeft met de stad *Hardenberg* eene gemeene marke, welke vroeger, voor zoo verre de stad aanging, door de Burgemeesters in der tijd, en, voor zoo verre de buurschap betrof, door eenen uit haar midden daartoe verkoren Goedsheer, als markerigters bestuurd werd. Thans heeft dit plaats door Gecommitteerden uit de burgerij en uit de Goedsheeren.

BAALHOEK of Balhoek, geh. in *Staats-Vlaanderen*, op den oostelijken hoek van den *Kruispolder*, in *Hulster Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, distr., kant. en 2 u. N. O. van *Hulst*, gem. en 1 u. W. ten Z. van *Hontenisse*.

Er is hier een haventje aan de Wester-Schelde, uitwaterende in het verdronken *Land-van-Saaftinge*. Tot dit gehucht behooren slechts 19 h., alle op- of tegen den zeedijk gelegen, en door ruim 70 menschen bewoond.

BAALLINGE, geh., in het *Beilerdingspil*. Zie Balinge.

BAAMBRUGGE, Bambrug of Baanebrugge, oudtijds Baembrug, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4¼ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*, in de *Roomolen-polder*, 1 u. Z. van Abcoude, aan den Krommen-Angstel, met 700 inw., die meest in veeteelt en handel in boter en kaas hun bestaan vinden.

Er is langs dit dorp veel doortogt van Amsterdam op Utrecht, terwijl de fraaije en aanzienlijke buitenplaatsen, welke hier langs den Angstel gelegen zijn, den weg niet weinig veraangenamen. Dit dorp schijnt niet zeer oud, en ook nooit zeer volkrijk geweest te zijn, want men vindt daarvan weinig bescheid. Men weet alleen, dat er vroeger eene kapel gestaan heeft, die onder de parochie van *Abcoude* behoorde, en waarin, ten jare 1545, eene altijddurende kapellanij of vikarij gesticht was, door Heer Melis, Priester aldaar. Thans heeft men er, vermoedelijk wel terzelfder plaatse, waar vroeger de kapel gestaan heeft, eene kleine Herv. kerk, met eenen toren, op welke, in 1726, eene geheel nieuwe spits gezet is. De gem., die door eenen Predikant bediend wordt en 430 zielen telt, behoort tot de klass. van *Utrecht*, ring van *Mijdrecht*. De kerkeraad heeft een vrij beroep. Vroeger was Baambrugge kerkelijk met *Abcoude* gecombineerd, maar sedert het jaar 1633 hebben deze dorpen ieder eene bijzondere gem. uitgemaakt. De eerste Predikant, die Baambrugge alleen bediend heeft, is geweest Petrus Devlius, die na de scheiding van *Abcoude* aldaar is beroepen.

Behalve eene goede dorpschool is sedert weinige jaren in dit dorp eene kostschool opgerigt, die reeds zeer in bloei toeneemt.

Baambrugge heeft in 1672 zeer veel van de Franschen te lijden gehad, en voornamelijk op den 7 November van dat jaar, toen zij van Utrecht naar Abcoude trokken, en dat dorp verwoestten.

De kermis te Baambrugge valt in op den eersten Zondag na de H. Kruisverheffing.

Het wapen van dit dorp is een veld van keel (rood), beladen met drie zuilen van zilver, twee en een geplaatst.

BAAMSUM, geh. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. van *Winschoten*, kant. en 3 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en 10 min. Z. W. van *Termunten*.

BAAN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kwart. *van Oisterwijk*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, distr., kant. en 1 u. Z. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. N. van *Loon op Zand*; met 30 inw.

BAAN (DE), veld in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ten Z. van *Haarlem*, tegen die stad aanpalende. Dit veld werd, bij een bijzonder privilegie, van 20 Februarij 1389, door Hertog Albrecht van Beijeren aan de jongens der stad Haarlem gegeven, om hun ten eeuwigen dage tot een speelveld te dienen.

Het was hier, dat Isabella van Portugal, gemalin van Filips van Bourgondië, ten jare 1444, de Hoeksgezinden uit Haarlem deed bijeenkomen.

In der tijd heeft Lodewijk Napoleon, Koning *van Holland*, destijds bezitter zijnde van het Paviljoen in den Hout, ten einde de tuinen daarvan te vergrooten, de Baan aan dit erf getrokken; voor eenige jaren is zij echter weder daarvan gescheiden en met smaak tot eene openbare wandeling aangelegd, zoodat zij nu een gedeelte van *den Hout* uitmaakt.

BAAN (HUIS TE), voorm. adell. huis, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, onder *Jutfaas*.

BAANEBRUGGE, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Baambrugge.

BAANJAERT, voorm. zeer oud kast. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Banjaert.

BAANJOE-BIERO, eil. in *Oost-Indië*. Zie Banjoe-Biero (1.)

BAANST of Baenst, voorm. heerl. in *Staats-Vlaanderen*, welke den naam heeft gegeven aan een oud adellijk geslacht, dat vooral in de 14de en 15de eeuw in Vlaanderen en Zeeland bloeide, en een wapen voerde, als ware het een tak van van Borsele, bestaande in eenen silveren balk op een zwart veld, gebroken in het hoofd met drie zilveren meerlen. Zij werd ook de Gouwe genoemd, waarvan nog de naam in den G o u d e n p o l d e r, bij Waterlandkerkje (prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*) overig is. Eigenlijk bevatte zij de B e n n o's m o e r e n, door Arnout, Graaf *van Vlaanderen*, ten jare 939 aan de abdij van St. Pieter te Gent geschonken, en op welke, in de 12de eeuw, de priorij van E l m a r a gesticht werd. Het gehucht S t e e n h o v e n, waar ook nog een huis staat, hetwelk het klooster genoemd wordt, bevat de overblijfselen van het stamhuis dier edelen, hetwelk, benevens de priorij, door de overstroomingen van 1377 ten gronde ging. Sedert waren zij te Sluis gevestigd, waar de voorm. St. Janskerk weleer meerdere graftomben met hunnen naam bevatte. De oudste was van Jan de Baenst, Requaertszoon, † 21 Maart 1403 en zijne vrouw Elisabet Baers (of van Bavinge), † 11 April 1396 (verg. Elmara).

BAANSTPOLDER, eigenlijk Baenstpolder, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Cadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*; palende N. aan de Noordzee, O. aan den 's Gravenpolder, Z. aan den Nieuwenhovenpolder en aan den Lampsinspolder, en W. aan den Adornepolder.

---

(1) Alle woorden, waarvan het eerste gedeelte weleens, hoewel verkeerdelijk, Baanjoe gespeld wordt, zoeke men op Banjoe.

Deze polder, groot schotbaar 59 bund. 76 v. r. 51 v. ell., maakt deel uit van de *Watering van Groede*. Daarin staat, behalve vijf kleine gebruiken, slechts éène hofstede. Hij werd in 1510 bedijkt en ontleende zijnen naam van dien des bedijkers of eersten eigenaars, Joos van Baenst, Heer *van Melissant en Gapinge*, Kamerheer van Maximiliaan van Oostenrijk en van diens zoon Filips, Bevelhebber te Sluis, enz., gehuwd met Maria Adournе, naar wier geslachtnaam de westelijk aangrenzende polder vernoemd is.

BAAR, buursch. in het graafsch. *Zutphen*. Zie Baer.

BAAR, Baren of IJve, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Het liep tusschen Gaternisse en de Groede, benevens de zandbank Baarzande door, en verbond de Gouwe en Elmara met de Wielinge.

De naam is nog aanwezig in den Baren- of ouden IJvendijk, onder *Groede*, welke tevens den loop van dezen voormaligen stroom aanwijst. Zie verder Baarzande.

BAARD of Baerd, oudtijds Bawert of Bauwerd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, welke van dit dorp haren naam ontleent, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, 2½ u. N. O. van Bolsward, aan de zuidzijde van de Bolswarder trekvaart.

Het telt ruim 260 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook is er een korenmolen en eene wolkammerij.

Onder de inw. zijn 200 Herv. en 60 Doopsg. De Herv. hebben hier éène kerk, die tot de gem. *Winsum-en-Baard* behoort. De Doopsgez. bezitten hier mede éène kerk en pastorij, welke laatste meest door vrijwillige bijdragen der leden is gesticht, nadat de gem. van *Blessum*, in 1820, met die van Baard vereenigd was. Deze gem. wordt door éénen Predikant bediend. Vroeger moeten hier drie Leeraren van de Doopsg., de Oude Vlamingen geheeten, geweest zijn.

De school, die door 20 leerlingen bezocht wordt, is in 1824 nieuw opgebouwd en de onderwijzerswoning in 1830.

Oudtijds werd hier de Waar, weer of het geregt der grietenij gehouden.

De laatst verkozen Potestaat van Friesland, Juw van Dekama, had hier zijne stins, welke thans eene boerenplaats is.

De weg van Franeker naar Jorwerd en verder naar den Slachtedijk, door dit dorp leidende, liep vroeger grootendeels door landerijën, doch is in 1830 tot eenen afzonderlijken weg aangelegd, waarvan de kosten 3306 gl. bedroegen en waardoor de communicatie veel verbeterd is.

BAARDEBUREN, geh., prov. *Friesland*. Zie Baarderburen.

BAARDERADEEL, grietenij, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd* (2 k. d., 15. m. k., 9. s. d.). Zij is de vierde grietenij van *Westergoo*, en ontleent haren naam van het bijna in haar midden gelegen dorp Baard of Bauwerd, alwaar vroeger de Waar of regtsdag gehouden werd, die echter later naar Jorwerd en eindelijk naar Weidum verplaatst is, in welk laatste dorp thans nog het Grietenij-huis staat en de zetel van het Grietenij-bestuur gevestigd is.

Zij bestaat uit 16 dorpen: Weidum, Jorwerd, Mantgum, Schillaard, Oosterwierum, Bozum, Wieuwerd, Britswerd, Oosterlittens, Winsum, Baard, Huins, Lyons, Hylaard, Jellum en Beers, allen van kerken en torens voorzien, hoewel onderscheidene dorpen slechts te zamen éénen Predikant hebben, als: Mantgum met Schillaard, Britswerd met Wieuwerd, Winsum met Baard, Jellum met Beers, Hylaard met Huins en Lyons, zoodat er 10 Hervormde gemeenten zijn, die door even zoovele Predikanten be-

diend worden; alsmede twee Doopsgezinde gemeenten, de eene te Kromwal, onder Britswerd, de andere te Baard, welke laatste met die van Blessum in Menaldumadeel vereenigd is; en eene R. K. gemeente te Oosterwierum. Andere godsdienstige gezindheden, of leden van dien, bestaan in deze grietenij niet.

Op 1° Januarij 1839 bestond de bevolking uit 4364 zielen, onder welke 3897 Herv., 281 Doopsg. en 186 R. K., te zamen in 703 huizen wonende.

Op de 14 scholen, waarvan echter twee provisioneel, zijn ongeveer 600 leerlingen.

Deze grietenij paalt ten O. aan de grietenijën Leeuwarderadeel en Idaarderadeel, ten Z. aan de grietenij Rauwerderhem, ten Z. W. aan de grietenij Wymbritseradeel, ten W. en N. W. aan de grietenij Hennaarderadeel, en ten N. aan de grietenij Menaldumadeel, en heeft thans eenen omtrek van 44,200 ellen of bijna 8 uren en eene oppervlakte van 7,288 bunders; wegens ongebouwde eigendommen een kadastraal belastbaar inkomen van ƒ235,589,00 en wegens gebouwde eigendommen van ƒ22,174,00 opleverende.

De grond, behalve ongeveer honderd bunders middelmatig bouwland, meest onder Winsum en Bozum gelegen, bestaat geheel in vruchtbare klei-weilanden, welke, tot bebouwing ongeschikt, de veeteelt en de daarmede verbondene bereiding van boter en kaas des te beter doet slagen. Ten bewijze daarvan moge strekken, dat hier, in den jare 1837, 13,725 vierendeels-botervaten, en, in 1838, 11,668 vierendeels-botervaten, van veertig Nederlandsche ponden, behalve de mindere onderdeelen, geijkt, en bijna allen tot den uitvoer van, in deze grietenij gemaakte, boter gebruikt zijn.

Zij is door onderscheidene groote vaarten omgeven en doorsneden, en bezit zoowel daardoor, als door de in den zomer zoo verkieslijke kleiwegen (voor zooverre deze van ouds tot zeeweringen moesten dienen, nog steeds *dijken* genaamd) zeer goede middelen van communicatie met Leeuwarden, Sneek en andere steden en plaatsen; terwijl een nieuw aangelegd steenen voetpad langs den weg, onder Jellum, Weidum, Mantgum en Oosterwierum, in den winter het voor de voetgangers zeer gemakkelijk maakt. De voornaamste hoofd-doorvaarten zijn de volgende:

De Trekvaart van Leeuwarden op Sneek, waarvan de trekweg, in 1661 op den Swettedijk gelegd, haar van Oostergoo afscheidt. Deze vaart in 1837 opgegraven, toen ter diepte van 1 el 7 palm. beneden het zomerpeil der provincie Friesland geslat, en niet slechts ettelijke ellen in den bodem verwijd, maar doorgaande ook meer dan 5 palmen dieper, dan de oude bodem lag, gegraven, loopt ongeveer 14,300 ellen door deze grietenij op haren oost- en zuidkant, en neemt als zoo vele takken onderscheidene dorpsvaarten van deze grietenij in haren loop op. De algemeene kosten van deze slatting bedroegen ƒ 63,600, waarvan ruim ƒ 22,000 alleen ten laste van de dorpen dezer grietenij gebragt zijn. Bij deze uitdieping is op onderscheidene plaatsen meer dan 6 palmen veen- of klyngrond gegraven, welke klyn, volgens op eenige plaatsen gedane boringen, nog wel meer dan 1el dieper zit, en daarop een laag spier of slappe, slibberige en geleiachtige, met water vervulde klei rust, van 1 tot 2 ell. diepte, alwaar men dan eindelijk op eenen vasten bodem of zandgrond stuit.

De Trekvaart van Leeuwarden op Bolsward, van de vaart van Leeuwarden op Harlingen bij Pyphorne af, in 1509 door

oude slonken heen gegraven, en omstreeks 1648 van eenen trekweg voorzien, het noordelijk gedeelte dezer grietenij, over eene lengte van ongeveer 9,400 ellen, langs Hoptille onder Hylaard, door Baard en langs Oosterlittens, doorloopende.

De Sneeker Zeilvaart, ook Franeker Raks-end vaart genoemd, die bij Hulkenstein onder Oosterlittens de Trekvaart van Leeuwarden op Bolsward doorsnijdt, en, niet van eenen trekweg voorzien, van Sneek naar de Harlinger trekvaart loopende, de westelijke dorpen Wieuwerd, Britswerd, Oosterlittens en Winsum in deze grietenij ten dienste is.

De Laan- of Jaanvaart, geheel in deze grietenij gelegen, uit de Sneeker trekvaart onder Wielsterzijl en Hemstertille, door Beers, Jorwerd en Jet, onder Britswerd, ter lengte van 9,600 ellen, loopende. Zij vormt aldaar het Britswerdermeer, hetwelk weder in de genoemde Sneeker Zeilvaart uitloopt, en strekte vrij stellig, vóór dat de Sneeker en Bolswarder trekvaarten gegraven, of althans zoo veel verbeterd, waren, langs Kooifenne, en verder de Hydaarder- en Oldekloostervaart op, tot een groot gerijf voor het vervoeren van goederen van Leeuwarden naar Bolsward, en verder door de Zijlroede naar Makkum in zee, zoo zij al niet, vóór het doorgraven van de vaart van Franeker naar Harlingen in 1507, de voornaamste doorvaart naar zee geweest zij.

De niet te ontkennen welvaart van deze grietenij heeft zij aan de zeer belangrijke bereiding van boter en kaas, den uitvoer van hooi in gunstige jaren, de veeteelt, het vetweiden en de daarmede in verband staande, hoewel overigens niet beduidenden handel en scheepvaart, te danken, waartoe de opgenoemde en andere vaarten gunstig medewerken.

Behalve 1 pel- en koornmolen, 1 koornmolen, 1 houtzaagmolen, 1 kleine scheepstimmerwerf, 1 fabriek van dakpannen en vloersteenen en cementmolen, 1 velleblooterij, 2 huidenzouterijen en 2 kleine wolkammerijën, zijn er geene fabrijken.

Deze grietenij behoort onder de, van ouds zoo bekende *Vijfdeelen binnendijks*, en bezit in den Slachtedijk, waarvan een gedeelte, van de grenzen van Menaldumadeel af, door Jellum, Weidum, Mantgum, Oosterwierum en Bozum en verder in Hennaarderadeel op loopt, eenen belangrijken binnendijk tegen de doorbraken der zee, waarvan het nut nog in den jare 1825 gebleken is. Door dezen dijk wordt tevens het Oudland van het zoogenaamde Nieuwland afgescheiden, hoewel een klein gedeelte lands onder Bozum, de Indijk geheeten, en binnen dien dijk gelegen, ook voorheen door de zee schijnt overspoeld te zijn geweest. Dit Nieuwland is in de 13e eeuw en vervolgens aan het Borndiep of de Middelzee ontwoekerd, vooral door de zorg van de Monniken van het klooster Ludingakerk in Franekeradeel en Bloemkamp of Oldeklooster in Wonseradeel, welke het door hunne conversen lieten indijken en bebouwen. Van deze successive indijkingen vindt men de beste sporen in de overal aanwezige Nieuwlandsdijken, welke meest alle met eene bogt in de zee opgemaakt, telkens een gedeelte gronds deden aanwinnen. Deze landen, in aard zeer van het Oudland verschillende, zijn echter niet minder vruchtbaar, en, hoewel hier en daar niet zeer hoog, heeft nogtans de nijvere hand des landbouwers, zoowel op het Nieuwland als op het Oudland, door het aanleggen van verscheidene grootere en kleinere polders, de landen voor het nadeelige van het winterwater weten te beschermen; en, zelfs hiermede niet voldaan, zijn van de drie meren, vroeger in deze grietenij aanwezig, reeds twee,

namelijk het Hesensermeer vroeger, en het Wieuwerdermeer in 1834, in vruchtbaar land herschapen, zoodat alleen het niet groote Britswerdermeer nog aanwezig is.

Over het geheel is het land vlak en effen, en alleen de dorpen zijn meestal op eenen iets hoogeren grond gesticht, hetwelk bijzonder met de kerken het geval is.

Onder de dorpen Jorwerd, Oosterlittens en Winsum, bevinden zich verscheidene terpen, waarvan die onder Winsum verreweg de grootste en hoogste is; en hoewel die onder Jorwerd en Oosterlittens eerder door de natuur gevormd schijnen, geeft de regelmatigheid van de terp te Winsum wel aanleiding om die, of althans de verhooging daarvan, aan menschen handen toe te schrijven. Hoewel thans geheel binnenlands gelegen, voorziet deze grietenij echter met 6,401 floreenen mede in het onderhoud van de belangrijke zeedijken, genaamd de Zeedijken der vijfdeelen binnendijks, waarvoor, naar het gemiddeld bedrag over de laatste 20 jaren, per floreen jaarlijks betaald is *f* 1,71, 75.

Vroeger waren hier eene menigte stinsen of staten, maar, zoowel de vernielende tand des tijds, als de veranderde levenswijze onzer voorvaderen, hebben de meesten geheel doen vervallen en vernietigen, en het aandenken daarvan blijft alleen door den aanleg der grachten en singels, alsmede door het nuttig aanwenden der oude steenen, bij het tegenwoordige geslacht bewaard.

Onder de beroemde personen in deze grietenij geboren of geleefd hebbende, kunnen, onder meer anderen, als staatsmannen genoemd worden: Keimpe van Unia, Grietman van Leeuwarderadeel, die op Unia-state te Beers in de 15de eeuw woonde; de in 1494 verkozene, hoewel dit hoogste eerambt niet aanvaard hebbende, laatste Potestaat van Friesland, Juw of Julius van Dekama, welke op Dekama-state, te Baard, zijn verblijf hield; de gebroeders Hector en Aesge van Hoxwier te Mantgum in het midden der 16e eeuw: de eerste, na als Raad in den Hove van Friesland, onder andere werkzaamheden, ook in 1539 een bestek te hebben opgemaakt en vastgesteld, waarnaar de toen vervallen Slachtedijken der Vijfdeelen zouden worden opgemaakt, als President van het Hof van Utrecht, overleden; de laatste was Grietman van Franekeradeel en beide waren Ridders van de orde van het Gulden Vlies; en eindelijk Sjoerd van Galama, die, in het laatst der 16e eeuw, Grietman dezer deele zijnde, zoowel met de pen als met het zwaard, de alonde vrijheid der Friezen tegen de Spaansche dwingelandij hielp beschermen. Terwijl ook nog verscheidene leden uit het beroemde geslacht der Aylva's, waarvan het mannelijk oor thans is uitgestorven, de betrekking van Grietman dezer deele bekleed hebben, en tevens, tot de hoogste eerambten in dit gewest geroepen, daaraan, even als aan het geheele Vaderland, gewigtige diensten hebben bewezen.

Onder de geleerden kan deze grietenij bogen op Hajo Pieerius Winsemius en zijne zonen, de beide Professoren aan de Franeker Akademie, Menelaus en Pierius Winsemius of van Winsum, waarvan de laatste zoo bekend is door zijne *Kronijk* en andere werken over Friesland; zoo ook op eenigen uit de Schotanussen, welk geleerd geslacht door vijf Professoren den roem der Friesche Akademie mogt helpen handhaven, en waarvan Christianus, door de uitgave van zijne *Geschiedenis en Beschrijving van Friesland* en andere werken, het nageslacht ten duurste aan zich verpligt heeft; terwijl zijn zoon Bernardus Schotanus à Sterringa, destijds *Medicinæ et Matheseos Studiosus*, op last der Staten van Friesland, de zoo bekende kaarten van Friesland en der grietenijen

heeft helpen opmaken, en naderhand, als een nieuw werk, de groote Atlas van Friesland heeft vervaardigd en uitgegeven, waarvan de naauwkeurigheid nog ten huidigen dage niets te wenschen overlaat. Deze CHRISTIANUS SCHOTANUS, wiens vader als Predikant te Britswerd en Wieuwerd was overleden, is in den jare 1671 te Britswerd begraven, waarvan nog de in de kerk liggende grafsteen getuigt.

Eindelijk heeft ANNA MARIA VAN SCHURMAN in de, toen door JEAN DE LABADIE te Wieuwerd, op de stins Thetinga, opgerigte vereeniging der zoogenaamde Labadisten nog eenen gerusten ouderdom mogen beleven, alwaar zij, in 1678, op het kerkhof begraven is.

BAARDERBUIREN of BAARDEBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. van *Bolsward*, 5 min. O. van *Arum*, waartoe het behoort.

BAARDWIJK, gem. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en distr. *Waalwijk* (9 k. d., 4 m. k., 9 s. d.); 51° 41′ 43″ N. Br., 22°43′ 28″ O. L., palende N. aan de gem. Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren, O. aan Oudheusden-Elshout-en-Hulten en Drunen, Z. aan Loon-op-Zand, W. aan Waalwijk.

Deze gem. bevat niets dan het d. *Baardwijk* en daarin ongeveer 1100 inw., onder welke 160 Herv., terwijl de overige R. K. zijn. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De gem. BAARDWIJK is eene heerlijkh., die vroeger hoog en laag geregt had, en waarmede in het jaar 1407 zekere FOYKE FOYKENSZ., in 1413 HUGO VAN WIELESTEYN FOYKENSZ. en in 1438 GEERTRUID VAN WIELESTEYN verleid werden, welke laatste haar in 1443 aan Heer DIEDERIK VAN MERWEDE, ridder, Heer van *Ethen en Meeuwen*, Kastelein van Geertruidenberg, en Dijkgraaf van Zuid-Holland overgaf, door wien, in het jaar 1447, deze heerlijkheid, bij toestemming van den Graaf van Holland, aan zijnen zoon KLAAS VAN MERWEDE is opgedragen, die haar zijne dochter MACHTELD naliet, welke bij haar huwelijk deze heerlijkheid in het geslacht van DE JONGE overbragt. Thans is zij in eigendom toebehoorende aan Mevr. de Gravinne DE HOCHSTADT, douarière van den Baron RENATUS D'OVERSCHIE WISBERG, als mobilaire en tochtenaresse erfgename der goederen van gezegden Baron D'OVERSCHIE WISBERG.

Het d. BAARDWIJK of BAARTWIJK ook wel BAARWIJK, BARDWIJK en BARTWIJK geschreven, is één van de dorpen, die de *Langstraat* uitmaken, en 3 u. W. van 's Hertogenbosch, 1 u. Z. van Heusden, ½ u. O. van Waalwijk gelegen. Het is een zeer aanzienlijk dorp, dat volgens sommigen reeds in de zesde eeuw door de Denen zoude gesticht zijn, terwijl anderen willen, dat het zijnen naam ontvangen hebbe van de Longobarden, wier wijkplaats het zoude geweest zijn; beide meeningen zijn echter slechts op gissing gegrond, en missen alle bewijs.

BAARDWIJK is een der dorpen, die, bij den inbraak en overstrooming van den Grooten Zuid-Hollandschen waard, op den 18 November 1421, ondergeloopen, maar een der 34, die naderhand weder droog geworden zijn; vele inwoners verloren daarbij hun leven, terwijl anderen groote schade aan huis en have leden.

De R. K. hebben hier eene kerk, die aan den H. Paus en Martelaar CLEMENS toegewijd en in 1836 geheel vernieuwd is, De statie, die 950 zielen telt, en door éénen Pastoor bediend wordt, behoort tot het voormalig bisdom of vic. gener. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*. De Herv. kerk is een oud gebouw, dat tot de gem. van *Baardwijk-en-Elshout* behoort.

Voorts heeft men hier een gasthuis voor oude mannen, zijnde het eenige gesticht van dien aard, dat ten platte lande van Heusden gevon-

den wordt; het werd in 1447 gesticht, door ARNOLDUS WOUTERSE, geboortig van Besoijen, Advokaat bij het Hof van Luik, die dit gesticht erfgenaam maakte van alle zijne goederen. Dit gasthuis diende aanvankelijk tot onderhoud van acht oude mannen; maar door verval der goederen en de staatkundige beroeringen is het naauwelijks in staat, om er twee te onderhouden. Ook is er eene school. De windkorenmolen, die hier vroeger gestaan heeft is, voor eenige jaren afgebrand, maar in 1838 is door Z. M. de Koning concessie verleend tot het opriqten van eenen anderen. In vroegere tijden moet hier ook een adellijk huis, het Huis Valckevoort, gestaan hebben, waarvan evenwel thans niets meer te zien is.

BAARDWIJK is de geboortepl. van den geleerden JOANNES BARWITIUS, die, in de 16de eeuw geleefd hebbende, eerst geheimschrijver van Keizer RUDOLF II en na diens dood van Keizer MATTHIAS geweest is.

Het wapen van BAARDWIJK is een schild van goud, beladen met een rad van keel (rood).

BAARDWIJK-EN-ELSHOUT, kerk., gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Heusden*, ring van *'s Greveldnin-kapelle;* met 200 zielen. Deze gem. heeft ééne kerk te Baardwijk. Het beroep van den Predikant geschiedt met agreatie van den Ambachtsheer van *Baardwijk*. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES ANDELIUS, die hier in 1610 Predikant was.

BAARDWIJKSCHE-OVERLAAT, prov. *Noord-Braband*, kant. en distr. *Waalwijk* tusschen Baardwijk en Drunen. Het eerste ontwerp van dezen overlaat is men verschuldigd aan den Burgemeester van Gorinchem den Heere MARTINUS VAN BARNEVELT, die, in 1740 of daar omtrent, het eerste onderzoek deswege bewerkstelligde. Op den 4 October 1754 werd deze overlaat door hem voorgeslagen, zoo als het ontwerp daarvan in eenen herdruk van de kaart van den Landmeter J. BASTINGIUS van 1658 voorkomt; deze voorslag had een bijzonder onderzoek van daartoe benoemde deskundigen ten gevolge. Men vindt de kaart van den Heer VAN BARNEVELT zelve, met de consideratiën dien aangaande, in de Resolutien van Holland van 1758, terwijl die van 1759, 1763, en 1765 de verschillende discussiën en andere stukken, omtrent dezen overlaat bevatten; zijnde overigens door J. P. PLOOS VAN AMSTEL, in 1773 nog een werkje uitgegeven, onder den titel van *Rivierkundige waarnemingen* enz. *opgegeven door* MARTINUS VAN BARNEVELT, waarin men het hoofdzakelijke omtrent dezen en andere overlaten vermeld vindt. — Het gedachte ontwerp, intusschen door den Majoor der Genie B. J. DE ROY nader gewijzigd en begroot op ƒ 216,175, is, na gesloten conventiën tusschen de Provincien Holland, Gelderland, de Generaliteit en de stad 's Hertogenbosch, van 10, 12 en 14 Junij 1765, respectivelijk, ingevolge Resolutiën van H. E. M. Heeren Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland, dd. 26 Junij 1765, den 26n Februarij 1766 aanbesteed, en voorts in dat jaar ten uitvoer gelegd.

Volgens de voormelde conventiën, zijn de voorschrevene kosten aldus gedragen:

door Gelderland, ...	ƒ 30.000
» de Generalitijt, ...	- 40,648
» » stad 's Hertogenbosch, ...	- 25,000
en door de provincie Holland, welke het beheer over de daarstelling van den overlaat bekwam, en belast bleef met het voortdurend onderhoud, het restant, ad	- 120,527
zamen als boven	ƒ 216,175

Gedachte overlaat dient, om des winters, het *Bosscheveld* van het overstroomingswater over *de Langstraatsche Buitenvelden* en door het *Oude-Maasje*, in het *Bergschereld* of den in November 1421 verdronkenen *Zuid-Hollandsche waard* te ontlasten, en tevens, de doorstrooming des waters van de *Waal* naar *de Maas* door het *Kanaal van St. Andries* en over den *Heerenwaardschen overlaat* te bevorderen, waardoor ook de *Waal* en de *Merwede*, in sommige gevallen, eenigzins kunnen ontlast worden.

De regering van 's Hertogenbosch, al veel vroeger dan 1740 de noodzakelijkheid van eene ontlasting der overstroomings-wateren van het Bosscheveld ingezien hebbende, deed, na den zeer hoogen waterstand, welke den 3 Maart 1658 plaats had, en tot 8 voeten 9 duimen (2¾ elle) boven het nul-peil aldaar opklom, zijnde tot hiertoe maar eenmaal, namelijk in Februarij 1757, slechts éénen rijnlandschen duim overtroffen, door den Landmeter J. Bastingius eene opneming verrigten, en hem tevens naar eene afleiding omzien.

Blijkens de kaart, in 1658, door gemelden Landmeter uitgegeven, is door hem toen een afleidingskanaal voorgeslagen door de landen ten Zuiden van den Hollandschendijk, achter Sprang, naar de lage velden onder 's Gravemoer, en verder op de rivier de Donge. Dit kanaal zoude eene breedte hebben moeten erlangen van 46 roeden (173 ellen) en eene diepte van 3 voeten (0,94 el) onder het maaiveld, terwijl de lengte bepaald werd op omtrent 2000 roeden (7532 ell.) edoch dit (eigenlijk het eerste) ontwerp tot ontlasting van het Bosscheveld is zonder gevolg gebleven; eene gewijzigde uitvoering van dat plan werd in 1809 door het commité centraal van den waterstaat op nieuw voorgedragen tot ontlasting van het water der Beersche Maas, en de kosten op 26 tonnen gouds berekend. De door Z. M. in 1821 benoemde commissie tot onderzoek der beste rivierafleidingen heeft, na het noodige onderzoek, dat ontwerp, als, behalve om de kosten, die alleen voor graafwerk, bij ruwe schatting op 6 a 7 millioenen berekend werden, ook om vele andere zwarigheden, waaraan het onderworpen zoude zijn, geheel ter zijde gesteld. Als middelen van verbetering van den afvoer van overtollig opperwater uit de omstreken van 's Hertogenbosch vindt men, dat door Jacob Pierlinck, in zijne *Beschrijving van den watersnood van* 1757, ook reeds in de eerste plaats het daarstellen van het zoo evengemelde afleidingskanaal van Bastingius is aangeprezen, maar ten anderen daartoe dienstig geacht de Baardwijksche Overlaat.

Deze Overlaat, zoo als die volgens het ontwerp van den Heer van Barnevelt, gewijzigd door den Majoor der Genie de Roy, in 1766, is daargesteld, had tusschen de beide leidijken eene ruimte van 165 Rijnl. roeden (622 ellen); de lengte bedroeg, tusschen den boven- en den benedenmond, ruim 1600 ellen, en voor het geheel zijn 155 morgen 466 roeden Rijnlandsch ingenomen, waarin de gemeenten *Baardwijk* en *Drunen* ieder nagenoeg voor de helft gekomen zijn. — In den bovenmond was, vóór de instrooming, de zoogenaamde Meerdijk, overeenkomstig het voorstel van den landmeter M. Bolstra, tot 8 Rijnlandsche voeten (2 ellen 51 duim) beneden de hoogte, welke het water, in December 1740, aan de bovenzijde van dien dijk bereikt had, afgeslecht (te 's Hertogenbosch is toen het water het hoogst tot 7 voet 8 duimen Rijnlandsch (2 ellen 41 duimen) boven nul of het peil der militaire inundatie waargenomen), zoodat de overloop van het water over den natuurlijken grond ongeveer ter hoogte van het tegenwoordige rijzenstortebed gelegen, plaats had. Tot het einde van het jaar 1783 schijnt dit

natuurlijk terrein voor den vroeger plaats gehad hebbenden overloop of de werking des overlaats genoegzaam bestand geweest te zijn: immers in de maand Maart 1784, toen de werking tot de hoogte van 1 el 7 duimen plaats had, vindt men het eerst van drie gevallene grondgaten melding gemaakt; deze kolken moeten zich niet alleen tot de bedding, die voor overloop van het water bestemd was, bepaald hebben, maar zich binnenwaarts van dien nog al eenigzins aanmerkelijk hebben uitgestrekt.

De rampen, in Februarij 1795 veroorzaakt, waren grooter; daardoor zijn groote veranderingen in dezen overlaat moeten gemaakt worden; op gemelden tijd, zijnde omtrent 29 jaren na den aanleg, werd de overlaats-bedding, zoo vermeend wordt, ten gevolge van het onvoorzigtige doorsteken of de ongenoegzame wegruiming van eenen in 1794, van wege het departement van oorlog op meergemelde overlaats-bedding, gelegden dijk of kade, tot keering der toen gestelde militaire inundatie, erger dan in 1784 beschadigd; de ontstane kolken vormden, met die in 1784 aldaar gespoeld, een verbazend grondgat, welks oppervlakte in 1808 nog omtrent tien rijnl. morgen besloeg, en daarbij zeer diep was — en, behalve dat de gedachte overlaatsbedding, uit het beloop en de uitgestrektheid van den laatstvoorzegden kolk te oordeelen, grootendeels zal vernield zijn geworden, is door voorschreven ongeval 72 morgen best weiland, gelegen even buiten den benedenmond des overlaats of circa 20 minuten gaans van den gevallen wiel, diep onder het zand bedolven.

Gemelde rampen hadden het verplaatsen en veranderen der overlaatsbedding ten gevolge; men besloot namelijk, om, op omtrent 350 ellen distantie binnen den bovenmond, of noordwaarts van de ontramponneerde bedding, een nieuw overlaats-bed, en wel een zoogenaamd rijzenstortebed, te leggen.

Dit ontwerp werd dan ook achtervolgens, denkelijk in den zomer van 1795, ten uitvoer gebragt, en het gedachte stortebed werd ter plaatse voorschreven gelegd; het verkreeg, in eene regte lijn of strekking dwarsover, eene lengte van 622 ellen, de kruin werd opgewerkt ter hoogte van het toen of reeds bij den primitieven aanleg, vastgesteld overlaatspeil, dat is: op het nulpeil of het peil der militaire inundatie te 's Hertogenbosch (hetwelk 4 ellen 12 duim boven A.P. gelegen is), en verkreeg 2 voeten rijnl. (0,62 ell.) breedte; aan de beneden of stortzijde werd dit bed over de breedte van nagenoeg 13 ellen onder een flaauw talud op het bestaande terrein te niet bewerkt. — Dit buitenbeloop, het eigenlijke stortebed, bestaat geheel uit rijswerk, is op eene bijzondere wijze zamengesteld, en bestemd om de storting des waters op de blezen te ontvangen en alzoo ontgrondingen voor te komen. — Aan de bovenzijde is de kruin met een aarden en bezood talud bewerkt, doecrende omtrent 4 maal de hoogte.

En opdat het afkomend ijs, verbroken op het rijzend talud zoude neerkomen, en daaraan zoo min mogelijk schade toebrengen, had men ook toen, of misschien eenige jaren later, op de kruin circa op 1 roede rijnlandsch (3 ellen 77 duimen) afstands stevige ijsbrekers van dennenhout geplaatst.

Het natuurlijk terrein, waarop dit rijzenstortebed alzoo gelegd is, zal zich doorgaans 3 ellen 4 palmen boven A. P., of ruim 7 palmen onder het overlaatspeil, bevinden. Het overlaats-terrein beneden gemelde rijzenstortebed ligt verder onder eene meestal regelmatige afdaling van bijna 12 duim per 100 ellen distantie; in den beneden mond wordt de grondslag aan de zijde van Baardwijk omtrent 1 el 9 palm., en aan den kant van Drunen op ruim 2 ell. 1 palm boven A.P. bevonden.

Door waarnemingen werd nu ook van tijd tot tijd bevestigd, hetgeen vroeger ook reeds ondersteld was, dat namelijk de overlaat of op het punt is van te gaan werken, of reeds aangevangen is, wanneer de rivier de Maas, te Heusden, wassende, op 12 voeten rijnl. (3 ellen 77 duimen) aan het peil aldaar, of nagenoeg even zooveel boven A. P. gerezen is.

Niet lang bleef intusschen deze nieuwe overlaats-bedding zonder rampen, want in December van het jaar 1796 scheurde een tak van den grooten wiel van 1784 en 1795, hiervoren vermeld, door het stortebed heen, en bovendien ontstond er eene kolk in het rijzenbed, aan de zijde van Drunen, tegen den Leidijk. Ook in dien dijk zelven werd, daar ter plaatse, een gat veroorzaakt, doch het finaal doorbreken werd door de spoedige daarstelling van eene ringkade en mitsdien het overstroomen van Drunen enz. voorgekomen. Nadat wijders de overlaat weder beloopen was, werd het rijzenstortebed om die kolken heen getrokken, en alzoo, onder eene veranderde rigting, weder hersteld.

Bij eene sterke werking, de hoogste der bekende overloopen des stortebeds van 1 el 20 duimen, welke in Februarij 1799 plaats had, en denkelijk van ijs verzeld was, werd de oostelijke helft van gemeld rijzenstortebed weder zwaar beschadigd, en er vielen, op den 18den dier maand, vier grondgaten in; ten gevolge waarvan men geraden vond het stortebed langs de beneden kanten of beneden gemelde kolken heen te verleggen, en dus de oude strekking, immers in zoo verre, te verlaten, en mitsdien, voor zoo veel het Oostelijke of meest ontramponeerde gedeelte betrof.

In het laatst van het jaar 1799, bekwam het rijzenstortebed dus de strekking, welke het met eenen elleboog van ruim 100 ellen lengte tot nog toe behield. Dit behoud kostte echter, tot 1812 toe, nog al aanzienlijke buitengewone opofferingen: zoo stroomden, in Maart van het jaar 1807, twee kolken in het stortebed, waarvan de grootste diepte 14½ ellen onder het maaiveld bevonden werd.

In Januarij 1809 viel met eene werking van 89 duimen een groot gat in gemelden overlaat, alsmede twee gaten in het terrein daar beneden gelegen.

In Januarij 1811 ontstonden in het stortebed zeven aanmerkelijke grondgaten, te zamen bijna zes duizend vierkante ellen, en in een dezer gaten werd 11½ ellen diepte onder het maaiveld gepeild, — gelijk in den benedenmond des overlaats, aan de zijde van *Baardwijk*, toen ook nog gedeeltelijk in den Leidijk, doch meest in het platte terrein, zes grondgaten vielen.

Eindelijk werd de overlaat in 1812, zoo in de nabijheid van het stortebed als in den benedenmond, op verschillende punten ontgrond, doch dit was van veel minder aanbelang dan de vroegere rampen. Alle de voorschrevene grondgaten werden successivelijk, zoodra de overlaat beloopen was, met zandgronden gedigt en voorts die, welke in het stortebed begrepen waren, met het rijzenbed als te voren overtrokken; of intusschen de straksgemelde, op den kruin gestelde ijsbrekers wel eenig nut hebben aangebragt, is zeer twijfelachtig. Op den 18 Februarij 1799, geraakte een aanzienlijk gedeelte dezer ijsbrekers reeds weg; er werden geene hersteld, en na den winter van 1809 besloot men ze te laten vervallen; in 1817 zijn de laatste weggeruimd.

Uitgezonderd, dat in Januarij 1820 nog één, doch geenszins belangrijk grondgat in den kruin van het stortebed, nabij den Drunenschen Leidijk ontstond, had men daaraan, na het jaar 1812, geene buitenge-

wone rampen te betreuren, ofschoon sedert dien tijd nog de volgende voorname overloopen of overstroomingen van het bed, plaats hadden; te weten:

In Januarij 1820 ter hoogte van . . . . 71 duimen.
» November 1824. . . . . 115 »
» December 1825. . . . . 72 »
» Maart 1830, en mitsdien na de verbreeding des overlaats hierna vermeld, ... 91 »
» Maart 1831. . . . . 82 »
en » Januarij 1834. . . . . 94 »

De werking in November 1824, welke van alle, die bekend zijn, het langst aanhield, begon den 5 dier maand, en hield tot 18 Januarij 1825, of 75 etmalen, onafgebroken stand. De werking had over dien tijd gemiddeld ter hoogte van 58 duimen plaats, en het verval van den waterspiegel, tusschen 's Hertogenbosch en den Overlaat, bedroeg, tusschen den 5 November en den 6 December 1824, gemiddeld 53 duimen. Bij de toen plaats hebbende hoogste werking van 1 el 15 duimen, was dit verhang 81 duimen; en het middelbaar verval, tusschen de waterspiegels onmiddellijk boven en beneden het stortebed, of de eigenlijke storting, bedroeg over denzelfden tijd 85 duimen; terwijl dit verval, op het tijdstip toen de overloop ter hoogte van 1 el 15 duimen plaats had, niet meer dan 81 duimen bedroeg.

Sedert 1782 begonnen over het algemeen de werkingen van den overlaat na ultimo December, vijfmaal slechts in November, en eens vóór den 15 dier maand; zij eindigden meest in de maand Maart. Drie reizen had zulks in April plaats, en eens werkte hij tot den 16 dier maand.

In 1837 zoude de overlaat echter van den 8 Mei tot den 23 dierzelfde maand gewerkt hebben, en de Langstraatsche buitenvelden overstroomd zijn geworden, indien hij niet als naar gewoonte met den 15 April te voren gesloten was geweest. In September 1809 en in Julij 1817, zoude hetzelfde gebeurd zijn.

Sedert 1816 tot en met 1831 werkte de overlaat jaarlijks, uitgezonderd alleen in het jaar 1826. Zij werkte in 1788, 1790, 1822, 1823, 1829 en in 1835 tien reizen, te zamen gedurende 75 etmalen, zonder dat toen de Beersche Maas overgeloopen heeft. Deze overlaat onderging wijders gedurende zijn bestaan verschillende rampen, en ook verbeteringen in het bed, en was meestal van nuttige uitwerking; later maakte hij het onderwerp uit van een bijzonder onderzoek der hierboven genoemde commissie tot onderzoek der beste rivierafleidingen, en het bleek, uit de toenmalige berekeningen van het vermogen van dezen overlaat, dat hij, bij den hoogsten stand, die het water op het Boschsche Veld, in November 1824 bereikte, volgens hierboven, tot 1 el 15 duimen boven het overlaatspeil, in staat was om, berekend met het Katwijksch coëfficient, 855 kubiekellen water in eene seconde áf te voeren, d. i.: bijna zes malen het middelbaar vermogen van de rivier de Boven-Maas, te Megen, welke, volgens Kraijenhof, *Proef-ontwerp tot scheiding van Waal en Boven-Maas*, bl. 72, 152 kubiek-ellen bedraagt.

De gemelde commissie droeg te dier tijd voor, om, tot eene nog meer zekere afvoering van het water uit het *Bossche Veld*, het welk, door eene gelijktijdig voorgedragen verbetering van de *Beersche Maas* (zie aldaar), aanmerkelijk zoude vermeerderen, dezen overlaat door verbreeding vermogender te maken, en berekende, dat

eene verruiming tot 1022 ellen bij het stortebed, en van 922 ellen bij den straatweg van Baardwijk op Drunen, daaraan bij eene watershoogte, als boven gemeld is, het vermogen zou geven, om 1399 kub. ellen water, in eene seconde af te voeren, of elfmalen het middelbaar vermogen van de rivier de Boven-Maas, te Megen.

Deze verruiming in den jare 1826 begonnen en, benevens de verlenging van het rijzenstortebed, in 1827 voltooid zijnde, zoo heeft de overlaat sedert eene wijdte van 1022 ellen aan de bovenzijde, op het stortebed, en van 922 ellen aan den benedenmond, bij den straatweg. De kosten, op deze verruiming geloopen, bedragen, behalve die tot het verhoogen der dijken ter wederzijden van de Langstraatsche velden, ruim *f* 215,000. De gemelde straatweg, in 1821 met gebakken mopsteenen gelegd, is in 1827, ten gevolge der aangehaalde overlaatsverruiming, verlengd geworden, en, door eene bijzondere ligging of strekking aan de steenen gegeven, namelijk door de lagen, in plaats van *haaks*, op de as des wegs, zoogenaamd *gekeperd* te bewerken, zijn vermoedelijk tot hiertoe alle uitspoelingen en ontgrondingen in dezen straatweg, ofschoon hij wel eens meer dan eene el hoog overstroomd werd, voorgekomen. Ten einde de zoogenaamde Langstraatsche Buitenvelden voor ontijdige overstroomingen van het bovenwater te behoeden, wordt, volgens zekere conventie, waarschijnlijk in het primitive ontwerp begrepen, de overlaat telken voorjaar, door het leggen van eene kade (de zomersluiting genaamd) gesloten; deze kade moet vóór of op den 15 April gemaakt zijn, en ook telken najaar, vóór of op den 15 November weder weggeruimd worden; zulks heeft dan ook, zoo ver bekend is, tot hiertoe jaarlijks genoegzaam geregeld plaats gehad, uitgezonderd in de jaren 1811, tot in het voorjaar van 1816, over welken tijd dit niet geschied is. Het bed van deze zomerkade is even boven den bovenmond des overlaats gelegen, en de kade is gewoonlijk opgeruimd, te weten, voor de verruiming, ter lengte van 678 ellen, en na dien tijd over omtrent 950 ellen distantie, en wel tot omtrent 2 palmen onder het overlaatspeil. In 1795 werd de zomersluiting onmiddellijk langs de bovenzijde van het stortebed gelegd; vermoedelijk was dit wel de eenige maal, dat zulks is geschied. Bij het leggen der evengemelde zomersluiting wordt zij opgetrokken tot ten minste 8 palmen boven het overlaatspeil, met 7 palmen kruinsbreedte, en taluds van 2 op 1. Vóór 1818 had dit meestal tot omtrent ééne el, vijftien duimen boven dat peil plaats, met eene kruinsbreedte van 1½ el.

Het hier bedoelde overlaatspeil of de hoogte van den kruin des stortebeds is, behalve door een of meer peilschalen, in de nabijheid van het stortebed geplaatst, ook aangeduid of verzekerd door eene streep, in een, daartoe in den bovenmond gestelden onderheiden hardsteenen peilsteen, ingebeiteld. Deze peilsteen was in 1807 reeds aanwezig, en de daarop gestelde streep staat nagenoeg gelijk met de nul, of het peil der militaire inundatie te 's Hertogenbosch, en mitsdien bijna 4 ellen 12 duimen boven A. P.

BAAREN, d. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie BAARN.

BAARLAND, of BAERLANDT, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., distr. en 2½ u. Z. van *Goes*, kant. en 2 u. Z. O. van *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*, ongeveer ½ u. van de Hont, waarmede het door eene haven gemeenschap heeft, met vruchtbare landerijën en waterrijke beemden.

Het is eene heerl., waarvan in oude tijden een hoog edel geslacht zijnen naam ontleende. Een der afstammelingen van dit geslacht was

Hugo van Baarland, die in 1595, als eenen der handdadigen of medepligtigen aan den moord van Graaf Floris V, zijne euveldaad te Dordrecht op het rad boette. De heerlijkheid moet echter toen reeds niet meer geheel door dit geslacht zijn bezeten geweest, want den 15 October 1295 deed Dodyn van Everingen, ten behoeve van Floris van Henegouwen, Prins *van Morea*, afstand van alle zijne aanspraken op het goed, hetwelk lag in Baarland, *Badickendorp* (*Bakendorp*) en *Oudelande*, en eertijds aan Nicolaas Vriese toebehoord had. Door den dood van Floris van Henegouwen kwam de heerl. Baarland (althans West-Baarland) aan Willem III, Graaf *van Holland*, *Zeeland en Henegouwen*, die daarmede, in het jaar 1312, Hendrik en Costyn van Renesse beleende, in wier geslacht deze heerl. lang gebleven is. Thans maakt Baarland met *Bakendorp*, *Oudelande* en *Stuivezand* gezamenlijk slechts ééne heerlijkheid uit, die een eigendom is van de Heeren Cornelis Adrianus van Boles, te Schiedam, en Mr. Jacobus de Bakker te Rotterdam.

Baarland is waarschijnlijk van hoogen ouderdom, zelfs wil men, dat het in het jaar 850 zoude bedijkt zijn, hoewel het in onze geschiedenis eerst omtrent het einde der 13de eeuw voorkomt. In het jaar 1295 landde bij dit dorp een troep van ruim 3000 Vlamingen aan, die aanvankelijk door plunderen en blaken, waarbij zij zoo min kerken als huizen verschoonden, hier groote verwoestingen aanrigtten. Maar Doedyn van Everingen en eenigen uit het geslacht van van Borselen hadden niet zoodra 300 man Zeeuwen op de been gebragt, of zij trokken daarmede, den 12 October van het gezegde jaar, van twee kanten op de Vlamingen aan, en bragten er zelfs zoodanigen schrik onder, dat deze, hals over hoofd, naar hunne schepen vloden. De Zeeuwen zaten hen echter zoo digt op de hielen, dat velen in het water gejaagd werden en verdronken, terwijl anderen of afgemaakt of gevangen genomen werden. Het verlies der Vlamingen zoude bijkans 1300 man beloopen hebben.

Ten verzoeke van Heer Jan van Renesse van Renouwen, Heer *van Baarland*, Heer Jan van Renesse en Jan van Renesse van Everingen, wier beeldtenissen vroeger nevens elkander in een glas der kerk gezien werden, vergunde Hertog Albrecht van Beijeren, 1 Junij 1394, aan die van Baarland, om eenen wekelijkschen marktdag te mogen hebben op Maandag (1), met verbod aan de inwoners, zoo van Baarland als van *Oudelande* en *Bakendorp*, van eenig koorn of andere waren, daar buiten of uit hunne huizen te mogen vervoeren, vóór en aleer zij daarmede te Baarland te markt geweest waren, op verbeurte van tien pond zwarten (ruim 13 guld.).

Jan IV, Hertog *van Braband*, vermeerderde de voorregten van dit dorp nog aanmerkelijk, bij zijnen openen brief, gegeven te Bergen in Henegouwen, den 8 December van het jaar 1418, verleenende aan de inwoners en ingezetenen van Baarland, *Oudelande*, *Bakendorp*, en het *Nieuwland voor Baarland*, benevens hunne nakomelingen, ten eeuwigen dage vrijheid, om overal binnen zijnen Lande van *Braband*, *Holland* en *Zeeland*, te water en te lande, van marktpenningen, pondgelden, tollen en geleide, tolvrij te mogen varen. Dit privilegie is bevestigd door dat van

(1) De brief bij van Mieris, D. III, bl. 360, van 20 April 1390, betreft eene Woensdagmarkt, durende tot weder zeggen, en is van deze onderscheiden.

Keizer KAREL V, gegeven den 29 September 1520, en werd nog, voor zoo ver *Holland* en *Zeeland* aanging, ten tijde der Republiek genoten, mits men eenen waarbrief van Baljuw en Schepenen van een dezer plaatsen toonde, waaruit bleek, dat de goederen werkelijk aan burgers van BAARLAND of van een der andere genoemde dorpen toebehoorden.

Aan die van BAARLAND, *Bakendorp*, *Oudelande* en het *Nieuwland voor Baarland* is, in 1480, ook nog een privilegie gegeven door WOLFERT VAN BORSELEN VAN VERE, WILLEM DE VRIESE VAN OOSTENDE en JAN VAN OOSTENDE, waarbij aan Kerkmeesteren van alle die heerlijkheden vergund en toegestaan werd, den parochie-accijns te verhoogen en te verlagen, naar hun welgevallen, tot onderhoud van hunne kerken, orgels, klokken, straten, ommegang en van alle de gilden aldaar. Dit privilegie is op nieuw bekrachtigd door de Heeren Staten van *Zeeland*, bij resolutie van 20 December 1606, en om die reden zijn deze vier heerlijkheden vroeger altijd vrij geweest van den tienden penning over de gratieuse concessiën, den Rentmeester Bewester-Schelde toegevoegd, en welke de meeste andere dorpen van *Zuid-Beveland* moesten betalen, die ook altoos hunne Edelmogende bij requeste verlof moesten verzoeken, om dien parochie-accijns te mogen heffen.

Thans is BAARLAND een fraai en groot d., dat met de onderhoorigheden ongeveer 481 bund. grond beslaat, en ruim 500 inw. telt, die zich meest allen met landbouw en veeteelt generen.

De Herv. hebben hier eene vrij luchtige kerk, welke met eenen hoogen toren prijkt, waarin vóór de Kerkhervorming eene vicarij van St. JAN was. Toen was zij merkelijk grooter dan thans, als rustende op twee rijen pilaren. In den zomer van 1532 sloeg er de bliksem in, waardoor zij met een groot gedeelte des dorps verbrandde, doch zij werd hersteld ten koste van een deel harer bezittingen. Latere gebeurtenissen verslonden het overige zoo zeer, dat zij op die wijze niet meer onderhouden kon worden, en in 1774 twee derde gedeelten moesten worden afgebroken, waardoor zij hare tegenwoordige gedaante verkreeg. Het orgel, dat thans in deze kerk gevonden wordt, is, in het jaar 1786, uit bijdragen van de Hervormde leden der gemeente en voorts uit de kerkfondsen bekostigd, en werd op den 1 October van dat jaar ingewijd. De gem., die 480 leden telt, behoort tot de klass. van *Goes*, ring van *Borselen*. De beroeping van den Predikant geschiedt door den kerkenraad, met medestemming van den Ambachtsheer. De eerste, die hier als Predikant gestaan heeft, is geweest ARNOLD WIELS. Hij kwam den 1 December 1578 herwaarts en werd den 5 Julij 1581, op zijn verzoek, van de dienst ontslagen.

Vroeger stond op het Westeinde van BAARLAND, een weinig buiten het dorp, ook een zwaar kasteel *Hellenburg*, maar men ziet nu nog alleen aan het Oosteinde van de kerk, het oude heerenhuis, het Hof genaamd (Zie het volgende art.).

Er is hier een overzetveer op Zaamslag, Neuzen en andere aan de overzijde van de Hont gelegene plaatsen, en er vaart meestal om de veertien dagen of drie weken eene groote poon of pontschuit op Rotterdam en Dordrecht met granen en andere voortbrengselen der omgelegene landen. Men heeft er eene school, die door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

BAARLAND is de geboorteplaats van den geleerden HADRIANUS BARLANDUS of ADRIAAN VAN BAERLANDT, geb. 1488, † omtrent het jaar 1542,

als Hoogleeraar in de welsprekendheid aan de hoogeschool te Leuven, na zich, inzonderheid door zijne *Kronijk der Hertogen van Braband* en het leven van Karel den Stoute, Hertog *van Bourgondie*, als geschiedschrijver te hebben doen kennen, en van den geneeskundigen Hubert van Baerland, eenen tijdgenoot van Hadrianus, die eenige schriften betrekkelijk zijn vak heeft uitgegeven.

Het wapen van de heerlijkheid bestond voorheen uit drie baren van keel (rood) op een zilveren veld.

BAARLAND (HOF TE), adell. huis in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., distr. en 2½ u. Z. van *Goes*, kant. en 2 u. Z. O. van *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*, in het d. *Baarland*, ten O. van de kerk. Het ligt rondom in zijne wateren, van binnen met fraaije, ruime zalen en vertrekken versierd, en is het eenige zoo goed in stand geblevene adellijke huis van geheel Zuid-Beveland.

Thans is het een eigendom van de hiervoor genoemde Ambachtsheeren van Baarland.

BAARLAND (OOST- EN-WEST-), voorm. eiland in *Zuid-Beveland*. Zie Baarlanden (de).

BAARLAND (ZUIDPOLDER- VAN-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en distr *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*, palende N. en O. aan den Breepolder van Baarland, Z. aan de Schorren van het verdronken Vogelenzand, en W. aan Everinge. Hij is, als slechts 80 bund. groot, het niet aanzienlijk overblijfsel der eenmaal vrij uitgebreide *Nieuwelanden van Baarland*, die door de Dierik, van welke nog een sprank in dezen Zuidpolder overig is, van de overige Oudelanden afgesneden waren. Deze landen kwamen, reeds vóór 1480, voor onder de namen van het *Nieuwland*, het *Nieuwe-Veld*, *Nieuwkerk* en *Stuivezand* enz. Zij werden in 1552 overstroomd, doch achtervolgens vrij spoedig herdijkt, maar weldra ook weder verloren. Het onmiddellijk voorliggende Vogelenzand bezweek in 1646, werd in 1663 herdijkt, doch ging in 1682 wederom, en nu voor goed, verloren. Ten laatsten jare werd ook de Zuidpolder overstelpt, doch kort daarna herwonnen.

BAARLANDEN (DE) vormden oorspronkelijk een eiland, hetwelk door de Dierik van Borsele gescheiden, en overigens door de Hont en de Zwake bespoeld werd. Het behoorde tot het Dekenschap van *Zuid-Beveland*, en werd in Oost-Baarland en West-Baarland onderscheiden. — *Oost-Baarland* bevatte, behalve het nog aanwezige Hoedekenskerke, ook Vinninge en Ostende.— Tot *West-Baarland* behoorden de gronden der tegenwoordige gemeenten Baarland-en-Bakendorp en Oudelande.

BAARLAND-EN-BAKENDORP, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (2k.d.,8.m.k.,2s.d.); palende N. aan Hoedekenskerke, O. en Z. aan de Hont, W. aan Ellewoutsdijk en Oudeland.

Deze gem. bevat het dorp Baarland, het gehucht Bakendorp en de polders: de Groote Reinoutspolder, de kleine Reinoutspolder, Quistkost, Onze-Lieve-Vrouwepolder en de Zuidpolder van Baarland. Zij beslaat 1033 bund. grond en telt ongeveer 600 inw., die hoofdzakelijk in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Men heeft in deze gem. eene Herv. kerk en ééne school.

Het wapen van Baarland-en-Bakendorp bestaat uit een veld van goud, beladen met eenen staanden beer van sabel (zwart).

BAARLE, adell. huis in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 3 u. Z. van *Doesborgh*, gem. en ¼ u. W. van *Didam*.

BAARLE of Baerle, buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3½ u. N. van *Zwolle*, gem. en 1½ u. W. van *Staphorst*, ½ u. N. O. van *Zwartsluis*, aan de stouwe (of kade) van het Meppelerdiep.

BAARLE of Baerle, bij de landlieden veelal Baal geheeten, voorm. d. en regtsgebied in de *Baronnij van Breda*, dat na den Munsterschen vrede van het jaar 1648, gedeeltelijk tot de *Republiek der Vereenigde Nederlanden*, en gedeeltelijk tot de *Spaansche Nederlanden* behoorde, en diensvolgens in twee regtsgebieden gescheiden was, waarvan het eerstgemelde en grootste gedeelte, Baarle-Nassau, thans eene gem. van de prov. *Noord-Braband* uitmaakt, en alzoo hieronder op art. Baarle-Nassau zal behandeld worden, zullende wij hier dus alleen vermelden, hetgeen op beide regtsgebieden toepasselijk is.

Het d. Baarle ligt zeer hoog, zijnde de grond, waarop het gebouwd is, bijna 27 ellen boven A. P. verheven. Het is eene zeer oude plaats, die reeds in de 10de eeuw bekend was, wordende destijds vermeld in den stichtbrief van Thoor, van het jaar 992, waarbij Hilsondis, Gravin *van Strijen*, dit, met het altaar, ter eere van den H. Remigensis gesticht, aan het Convent van Thoor schonk. Ook bestaat er een oude brief, van het jaar 1026, waarbij zekere Evenboldus zijn aloud vrijgoed in Baarle gaf aan de abdij van St. Pieter te Gent, alwaar de H. Amelberge begraven ligt.

De abdis van Thoor had hier eene regtbank of laathof. Tot dit hof behoorden alle de goederen gelegen te Chaam, Alphen, Goirle, Welde, Merxplas en binnen Baarle-Nassau en Baarle-Hertog, die in den gezegden hove cijns of rogpacht gaven. Deze vierschaar, die tot in het jaar 1793 schijnt bestaan te hebben, bestond uit eenen Meijer en zeven Schepenen of Laeten, van welke er vier moesten wonen te Baarle, een te *Welde*, een te *Goirle* en een te *Merxplas*. Deze hielden te Baarle tweemaal 's jaars hun geregt of zitting, op Dingsdag na Beloken Paschen en daags na St. Denisdag. Zij trokken geene wedden of jaargelden, maar werden op de gemelde geregten, ten koste van de Abdis en het kapittel, heerlijk onthaald.

In 1668 kwamen Baarle-Nassau en Baarle-Hertog weder onder éénen Heer, na het afsterven van vrouwe Amalia van Solms, wed. van Frederik Henderik, Prins *van Oranje*, die, als vrouw van Turnhout, waaronder Baarle-Hertog behoorde, dit goed naliet aan haren kleinzoon Willem II, die, als Heer van Breda, reeds in het bezit van *Baarle-Nassau* was.

De R. K. kerk, een aanzienlijk gebouw, met eenen zeer hoogen toren, is aan den H. Rémigius toegewijd. Zij staat op den grond van Baarle-Hertog, maar dient ook voor de statie van Baarle-Nassau.

Den 11 Mei 1694 geraakte de toren der kerk te Baarle op vier plaatsen door den bliksem in brand, maar werd kloekmoedig gered en behouden door zekeren Matthijs Verstijl, die daarvoor van de Wethouderen van Baarle-Nassau eenen zilveren beker ten geschenke ontving.

Baarle heeft den oorsprong gegeven aan een zeer oud geslacht, dat reeds in de dertiende eeuw bekend staat. Onder anderen vindt

men, dat HENDRIK VAN BAARLE, in het jaar 1243, mede onderteekend heeft den brief, waarbij HILLEGOND DE BORNE, Abdis van Thoor, aan GODEVAART IV, Heer *van Breda*, eene rente van vijf Keulsche marken, uitgaande op haar Hof te BAARLE, verkocht. Dit dorp is ook de geboorteplaats van den Luikschen Inquisiteur JOHANNES VAN BAARLE, † 1689, die misschien wel van dit adellijk geslacht afstamde.

BAARLE (HET HUIS TE), voorm. adell. huis in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, in het d. *Baarle*, was weleer versterkt en door water omgeven. Het werd in het jaar 1581 door de misnoegde Spanjaarden ingenomen, die het door daartoe gepreste boeren nog meer versterkten, waarom de Heer VAN STAKENBROEK, Drossaart van Breda, met twee stukken geschut en eenig volk er voorkwam en het beschoot, doch, nadat hij meer dan veertig schoten daarop gedaan had, ziende dat hij daarmede niets won, trok hij weder af. Hierop zonden de Staten van Braband den Kolonel LA GARDE met eenige kornetten paarden en eenen grooten hoop voetvolk, uit de omliggende bezettingen, op dit slot af, die het hevig beschoot, en de bezettelingen, veertig man sterk, noodzaakte het over te geven.

BAARLE (KUINDERDIJK- EN-), buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie BAARLO (KUINDERDIJK- EN-)

BAARLE-BOSTHOVEN, geh. in de *Baronie van Breda*, gem. *Alphen-en-Riel*. Zie BOSTHOVEN.

BAARLE-BRUG, brug over de Eh of Merk, in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Baarle-Nassau*, en 5 min. van de Belgische grenzen.

BAARLE-NASSAU, gem. in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, distr. *Prinsenhage*. (6 k. d., 15 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Ginneken-en-Bavel, Chaam en Alphen, O. Z. en W. aan de Belgische prov. Antwerpen. Zij bevat behalve het d. Baarle-Nassau, de gehuchten Groot-Bedaf, Klein-Bedaf, Bedafschenhoek, Boschhoven, Castelre, Heesboom, Heimolen, Hoek, Liefkenshoek, Looveren, Nijhoven, Oordelheikant, Reth, Schalluinen, Tommelen, Uilekooten en Veldbraak. Er zijn in deze gem. twee R. K. kerken, van welke de ééne, zoo als wij reeds gezien hebben (zie het art. BAARLE d.), eigenlijk op Belgisch grondgebied staat, en de andere in het geh. Uilekooten gevonden wordt, ééne Gereformeerde kerk, 2 scholen en ruim 1900 inw., die, op weinig uitzondering na, alle R. K. zijn, en meest hun bestaan vinden in den akkerbouw.

Het d. BAARLE-NASSAU, ligt 4 u. Z. ten O. van *Breda*, 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, 4 u. Z. O. van *Prinsenhage*, en is zoodanig met het dorp *Baarle-Hertog* vereenigd, dat het daarmede in de daad slechts een dorp uitmaakt, want dikwerf behoort van twee tegen elkander gebouwde huizen, het eene tot *Noord-Braband*, en het andere tot de Belgische provincie *Antwerpen;* zelfs zijn er huizen die half op Noord-Brabandsch en half op Antwerpsch grondgebied staan, zoodat op een dezer huizen, midden op den schoorsteen, het scheidingsteeken tusschen de beide provinciën gevonden wordt.

In de nabijheid van dit dorp, omstreeks het geh. Sonderijgen, hetwelk vroeger onder BAARLE-NASSAU behoorde, maar sedert ettelijke jaren tot *Baarle-Hertog* gerekend wordt, viel den 2 Augustus 1831 de eerste schermutseling van den tiendaagschen veldtogt voor, tusschen

onze tirailleurs, zijnde een dertigtal vrijwillige buksjagers, en eene bende van het 4de regiment Belgische infanterie, bij welke gelegenheid vier der gezegde vrijwilligers, de Heeren JAN PETER LODEWIJK ALBERT GEZELSCHAP, EMILE CHRISTOFFEL AUGUST PFAFF, JACQUES D'HARVANT en JOHANNES VAN HEES VAN DEN TEMPEL eervolle wonden bekwamen, terwijl de Belgen, hoewel sterker dan de onzen, zich gedwongen zagen het gehucht te ontruimen en naar Turnhout te wijken.

De R. K. statie van BAARLE-NASSAU behoort tot het vic. van *Breda*, of het *Hollandsch gedeelte van het Bisdom Antwerpen*, dek. *Breda*, wordt door éénen Pastoor en twee kapellanen bediend, en telt ruim 1200 zielen, waarbij ook eenige uit de omgelegen geh. gerekend worden.

De Herv. die thans tot de gem. *Chaam-Baarle-Nassau-en-Alphen* behooren, hadden hier vroeger eene afzonderlijke gem., waarbij na het sluiten van den Munsterschen vrede als eerste Predikant geplaatst werd, JOHANNES POOL, die in 1650 herwaarts overkwam, en in 1653 naar Pinsenhage beroepen werd. In het jaar 1807 werd deze gem. met die van *Chaam* vereenigd, als wanneer de toenmalige Predikant van BAARLE-NASSAU, JACOBUS JANSSEN, de eerste Leeraar in die combinatie geweest is. Sedert het uitbarsten van den Belgischen opstand wordt er echter in de Herv. kerk te BAARLE-NASSAU geen dienst meer gedaan.

Het d. BAARLE-NASSAU telt 480 inw. De paarden en beestenmarkten vallen in op den laatsten Maandag in September en op Maandag na passie-zondag.

Het wapen van BAARLE-NASSAU bestaat uit een schild van lazuur, beladen met drie balen van goud, staande een en twee.

BAARLENBOSCH, voorm. bosch in het *Markgraafschap van Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, ter plaatse, waar nu *Oudenbosch* ligt. Dit bosch werd ten jare 1275 door ARNOUT VAN LOVEN en zijne huisvrouw ELISABETH, Heer en Vrouw van *Breda*, alléén om Gods wil, tot een eigen en vrijgoed aan den Abt van St. Bernard, op de Schelde, gegeven.

BAARLENBOSCH (OUDE), oude naam van het vlek OUDENBOSCH. Zie dat woord.

BAARLO, buursch. in het graafsch. Zutphen. Zie BARLO.

BAARLO (KUINDERDIJK-EN-), KUINDERDIJK-EN-BAERLO of KUINDERDIJK-EN-BAARLE, buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en ½ u. N. van *Vollenhoven*, gem. *Ambt-Vollenhoven*; met 120 inw.

BAARLOO, geh. in het *Land van Kessel*. Zie BAERLO.

BAARN, gem. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, (6 k. d., 5 m. k., 3. s. d.); palende N. aan Eemnes-Binnen-en-Buitendijks, O. aan de Eem, die het van Duist-de-Haar-en-Zevenhuizen scheidt, Z. aan Soest en de Vuursche, en ten W. aan de Noord-Hollandsche gem Hilversum. Het bevat de heerlijkh. Baarn, en daarin het dorp Baarn, benevens de geh. Eembrugge, Pijnenburg, Soestdijk en Zandvoort, alsmede het Vorstelijk lusthuis Soestdijk.

Deze gem. beslaat eene oppervlakte van ruim 720 bund., en men heeft er ééne Herv. kerk, ééne R. K. kerk, en ruim 1800 inw., onder welke ruim 700 Herv., die tot de gem. *Baarn-en-Eembrugge* behooren, en ongeveer 1100 R. K., die tot de statie van *Baarn-en-Zandvoort* gerekend worden. De inwoners vinden meest in koornbouw en veeteelt hun bestaan; voorts in veenderij en nog voor

weinige jaren in eene beroemde, vroeger zeer bloeijende tapijtfabrijk, *de Baarnsche tapijtfabrijk van Z. K. H. den Prins van Oranje* genoemd, die aan vele handen arbeid verschafte, doch sedert heeft opgehouden te bestaan.

Het d. Baarn of Baarne, ook wel Baren of Baaren genaamd, ligt 4 u. N. ten O. van Utrecht, 2 u. N. W. van Amersfoort. Het werd door Floris van Wevelinkhoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1309 voor eene stad erkend, bij eenen brief, ter bevestiging gegeven van een verdrag, hetwelk de regering van de stede Baarn, met Frederik van Drakenborgh aangegaan had. Ook vindt men, dat de stad Baarn, in het jaar 1410, met die van *Amersfoort* een verbond tot onderlingen bijstand en bescherming aangegaan heeft. De brieven, waarbij de Bisschoppen van Utrecht aan die van Baarn stadsgeregtigheden toekenden, in de Stichtsche oorlogen verbrand geraakt zijnde, werden, ten jare 1426, door Zweder van Culemborgh, twee en vijftigste Bisschop van Utrecht, vernieuwd en bevestigd, wordende ook deze plaats, door den Officiaal des hofs van Utrecht in het jaar 1436, uitdrukkelijk eene stad genoemd, en als zoodanig behandeld. Zij was toen in geschil met het kapittel van St. Jan te Utrecht, over het bosch genaamd Vuiersche; de stad Baarn verloor het geding voor den Officiaal, en beriep zich op den Paus, die haar insgelijks in het ongelijk stelde. Maar de stad was zoo magtig, dat zij, aan wie de uitvoering van het vonnis door den Paus was opgedragen, genoodzaakt waren, te dien einde, bijna alle Vorsten van Europa en zelfs Keizer Frederik III ter hulp te roepen. Hoe het met de uitvoering van dit vonnis afgeloopen zij, vindt men niet opgeteekend.

In den oorlog, dien David van Bourgondië, den vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, welke uit Utrecht verdreven was, voerde om weder daar binnen te komen, werd Baarn, in 1481, door de Hollanders, die 's Bisschops zijde hielden, aan kolen gelegd, en het schijnt, dat de stad door die ramp zooveel van haar vermogen verloor, dat zij sedert niet dan als een dorp behandeld is. Ten minste vindt men haar na dien tijd niet meer als eene stad vermeld.

Thans is Baarn een fraai en zeer aangenaam gelegen dorp, dat 900 inw. telt, en welks huizen meest rondom de kerk staan, waarnevens een groot marktveld is met hooge opgaande boomen beplant. De kerk was, vóór de Hervorming, aan den H. Paulus toegewijd, en er waren eene vikarij en eene broederschap aan het altaar der H. Maagd Maria, welke vikarij door den Paus en Abt van St. Paulus begeven werden, terwijl de in bezitstelling door den Domproost van Utrecht geschiedde. Thans behoort deze kerk tot de Herv. gem. van *Baarn-en-Eembrugge*. Het is een vrij groot maar oud gebouw, met eenen hoogen spitsen toren aan het vooreinde, waar de gevel dubbel is; van achteren doet zij zich voor, als of zij uit onderscheidene groote kapellen is zamengesteld.

Bij den watervloed van 6 Februarij 1825 had dit dorp nog al veel te lijden, zoodat eenige ingezetenen schade aan have en vee leden.

Baarn werd, in 1674, nevens *Eembrugge, Soest* en de twee *Emmenessen,* door de heeren Staten der provincie Utrecht, tot eene vrije heerlijkheid van hooge, middelbare en lage jurisdictie verheven en aan Willem III, *Prins van Oranje*, opgedragen. Alle goederen binnen deze heerlijkheid gelegen, waren heerlijke en vorderlijke goederen, die van de graaflijkheid van *Holland* gehouden werden, en niet

verstammen mogten, maar altijd blijven moesten aan die zijde, waarvan zij oorspronkelijk gekomen waren. De Heerl. BAARN, waartoe ook het onderhoorige gehucht Soestdijk behoort, en die ruim 525 bund. gronds beslaat, is thans een eigendom van Z. K. H. den Prins *van Oranje*, waardoor ook deze heerl. een ruim genot heeft van de bekende milddadigheid van H. K. K. H. de Prinses *van Oranje*, die iedere gelegenheid, welke zich daartoe aanbiedt, liefderijk te baat neemt, om weldaden rondom zich te verspreiden, niet alleen door het verschaffen van werk aan de dagglooners in den wintertijd, en het geven van onderstand in geld en kleeding aan kraamvrouwen, hoog bejaarden en anderen, maar ook door te zorgen voor het onderwijs en de zedelijke opvoeding van schamele kinderen; zijnde er eene afzonderlijke kommissie door H. K. K. H. belast met het toezigt en het beheer over de te doene uitdeelingen, zoo in deze heerlijkheid, als in *Eembrugge* en *Soest*.

BAARN-EN-EEMBRUGGE, kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. en ring van *Amersfoort*. Zij heeft ééne kerk, in het dorp Baarn, die door éénen Predikant bediend wordt, en telt 700 zielen. Het beroep van den Predikant is eene collatie van Z. K. H. den Prins *van Oranje*, als Ambachtsheer der heerlijkheden *Baarn* en *Eembrugge*.

BAARN-EN-ZANDVOORT, statie der R. K., aartspr. van *Utrecht*, waarvan de kerk te Zandvoort staat. Zij telt ongeveer 1100 zielen, onder welke ruim 500 commun, en wordt door eenen Pastoor bediend.

BAARNSCHE-DIJK, dijk in *Eemland*, prov. *Utrecht*, zijnde het gedeelte van den *Eem-dijk*, dat tusschen Soest en Eembrugge ligt.

BAARNSCHE-VEEN, streek lands in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. en ten W. van *Baarn*, palende aan Gooiland. De inw. der naburige plaatsen voorzien zich aldaar van turf.

BAARSCHOT, buurt in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Asten*, distr. en 2 u. Z. O. van *Helmond*, gem. en ½ u. Z. van *Vlierden*; met eene heerenhuizing, die in eenen bijzonderen, doch geenen fraaijen smaak gebouwd is.

BAARSCHOT, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. Z. ten W. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en ½ u. N. W. van *Boxtel*, gem. en ½ u. van *Esch*, aan de linkerzijde van de Lei.

Dit huis is eenen geruimen tijd bezeten geweest door het geslacht SWEERTS DE LANDAS, en is omstreeks het midden der vorige eeuw, bij het overlijden van Vrouwe GRATIANA LOUISA SWEERTS DE LANDAS, nagelaten aan haren zoon, den heer DE CHAMBRIER, Generaal Majoor in dienst van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Thans wordt het in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. van Mr. J. H. SASSEN, te 's Hertogenbosch.

BAARSCHOT of BASCHOT, buurt in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. van *Eindhoven*, kant., distr. en 2 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. en ½ u. Z. O. van *Diessen*, aan de Reuzel, op welke riv. het eenen watermolen heeft.

Deze buurt is vermoedelijk dezelfde plaats, die, onder den naam van BOBANSCHOT, door den H. WILLEBRORD, ten jare 726, aan de

Abtdij van Echternach is nagelaten, en dit vermoeden is te waarschijnlijker, omdat er vroeger in deze buurt eenige cijnsen aan de abdij van Echternacht betaald werden, terwijl de gedachtenis van den H. Willebrord tot op den huidigen dag, zoowel in deze buurt, als te *Diessen* in hooge vereering staat.

BAARSDIJKERPOLDER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen*; palende N. aan de Mariapolder, O. aan den Priestermeetpolpolder, Z. aan de Poortvlietsche weihoeken en W. aan St. Annaland.

De gronden werden in 1455 in erfpacht uitgegeven, doch eerst 50 jaren later bedijkt, als wordende op de steenrol van Beoosten Schelde opgeteld onder de nieuwe landen, die in het jaar 1511 eerst bereden zijn geweest, en daarom in 1512 schotbaar werden verklaard.

Met deze bedijking werd de Pluimpot gedeeltelijk vernietigd.

BAARSDORP, geh. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1½ u. Z. W. van *Goes*, kant. en 1 u. N. O. van *Heinkenszand*, gem. *'s Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*, ¼ u. N. W. van 's Heer-Abtskerke ¼ u. Z. van 's Heer-Arendskerke.

Het is met de omliggende landerijen eene heerl.; palende W. en N. aan de heerlijkheden 's Heer Arendskerke, Wissekerke en 's Heer-Hendriks-Kinderen, O. aan de jurisdictie van Goes, Z. aan Sinoutskerke, Z. W. aan de heerl. Heinkenszand. De heerlijkh. Baarsdorp beslaat eene oppervlakte van ruim 550 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door zeven Ambachtsgeregtigden.

De inw., die alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *'s Heer-Arendskerke*. Vroeger stond in deze heerlijkheid, nabij het dorp, een deftig kasteel, hetwelk den naam droeg van het Huis te Baarsdorp. (Zie Baarsdorp. (Huis te) hieronder)

Het geh. telt slechts 7 h. en men heeft er eene vervallen kerk, die oorspronkelijk tot slotkapel diende en tusschen 1232 en 1234 moet ingewijd zijn, want Wolfert van Borsele van Baarsdorp, die in 1232 stierf, werd nog te Hoedekenskerke begraven, maar zijn zoon en naamgenoot, welke in 1234 ontsliep, reeds te Baarsdorp. In het jaar 1755 werd bij de Ambachtsheeren van Baarsdorp goedgevonden, dat in de kerk dezer plaats viermaal 's jaars zou gepredikt worden, door den Predikant van *'s Heer-Abtskerke* en *Sinoutskerke*, welke heerlijkheden onder dezelfde ambachtsheeren behoorden, en dit had alzoo plaats tot in het jaar 1763, als wanneer zulks, na het overlijden van den toenmaligen Predikant, weder ophield. Tegenwoordig wordt er eenmaal 's jaars door den Predikant van *'s Heer-Arendskerke* gepredikt.

Het wapen van Baarsdorp bestond in dat van Borsele (zijnde een veld van sabel (zwart) beladen met eenen balk van zilver), gedekt met een St. Andrieskruis van keel (rood).

BAARSDORP, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en 1¼ u. W. ten N. van *Hoorn*, gem. *Berkhout-en-Baarsdorp*, ¾ u. N. van *Berkhout*, in het drooggemaakte *Baarsdorpermeer*; met 40 inw.

BAARSDORP, of de Drie Baarsjes, buurt in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¼ u. W. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, 1½ u. N. O. van Sloten, ½ u. ten O. van Sloterdijk aan de Kostverloren Wetering; met ruim 100 inw.

Deze buurt behoort kerkelijk onder *Sloterdijk*, werwaarts een bekwaam kerkpad, door de wandeling de Slatuintjes genaamd, loopt, dat in 1697 begonnen en in 1699 voltooid is. De wandeling langs dit pad dient thans nog, hoewel niet zoo veel meer als voorheen, tot een aangenaam uitstapje voor den burgerstand en de mindere klassen van de ingezetenen der Amstelstad.

BAARSDORP (HUIS TE), voorm. ridderhofstede in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. *'s Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*, waarvan thans nog eenige geringe overblijfselen ter N. zijde van het dorp *Baarsdorp* gevonden worden, uit welke men meent te mogen opmaken, dat het een aanzienlijk gebouw met een welversterkt nederhof moet geweest zijn.

Het werd in het jaar 1300 door Jan, zoon van Jan II, Graaf van *Holland*, stormenderhand ingenomen, waarbij de geheele bezetting om het leven werd gebragt.

Op dit adellijk huis werd geboren de beroemde Cornelis van Baarsdorp, die, den 24 November 1565, te Brugge †, na bijzonder Geneesheer van Keizer Karel V en van Eleonora, Koningin *van Frankrijk* en Maria, Koningin *van Hongarijë* geweest te zijn, terwijl hij een paar werkjes over zijn vak naliet.

BAARSDORPERMEER, bedijking in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Berkhout-en-Baarsdorp*; palende W. en N. aan Wognumerban, O. en Z. aan Berkhout.

Het was vroeger een meer, dat men in het jaar 1627 begon droog te maken, en thans ruim 155 bund. land bevat.

BAARSJES (DE DRIE), buurt in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Baarsdorp.

BAARSTRAAT, geh. in het graafsch. *Horn*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. Z. W. van *Roermonde*, gem. en ¼ u. van *Thorn*; met 55 inw.

BAART, d. in *Friesland*. Zie Baardt.

BAARTWIJK, d. en gem. in het *Land van Heusden*. Zie Baardwijk.

BAARVELD, boerenplaats, herberg en tolhek, bij het Stadskanaal op de grenzen tusschen de provinciën *Groningen* en *Drenthe*. Zie Barreveld.

BAARWIJK, d. en gem. in het *Land van Heusden*. Zie Baardwijk.

BAARZANDE, oudtijds ook wel eens Bresaens genoemd, oorspronkelijk eene zandbank ten N. O. van het eil. Cadzand door de Baar, Baren of IJve, die de Gouwe met de Wielinge verbond, daarvan afgescheiden (Zie Baar).

Deze plaat werd door de Steene, waarvan de naam nog in den Steenenpolder bestaat, in tweeën gescheiden. Het noorderdeel heette Breskenszand en werd in 1486 bedijkt, het zuiderdeel, Baarzand en was vermoedelijk reeds vroeger gewonnen; beide afdeelingen werden in 1583 overstroomd en van 1609—1616 herwonnen.

Baarzande ligt in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Cadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Breskens*, gedeeltelijk gem. *Groede*; en is tegenwoordig onderscheiden in Groot-Baarzande, Klein-Baarzande en Jong-Baarzande.

Groot-Baarzande is eigenlijk eene watering, welke onderscheidene polders bevat en ook wel Oud-Baarzande of enkel Baarzande genoemd wordt. Zij is ten W. en N. door Breskens en den Elizabethpolder, ten O. en Z. door de dijkaadje van Groede en Klein-Baarzande omgeven, en besluit in zich het eigenlijke Baarzande, gesplitst in

de Z. W., N. W. en Z. O. hoek, en voorts den Heerenpolder, den Schallepolder, den Steenenpolder, den Parasijspolder, den Rodenpolder, het Havenschor, den Gistelaarpolder, den Veersenpolder, den Zuidkerkpolder en den Golepolder; met elkander, volgens de polderregisters, ruim 481 bund. bevattende.

Ofschoon door H. H. Mogenden de Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, reeds den 22 Januarij 1613, octrooi verleend was tot het indijken van deze polders, heeft deze bedijking eerst in 1616 plaats gehad. De watering leed veel bij den vloed van 1682.

Klein-Baarzandepolder is eene lange en smalle strook gronds, van ruim 190 bund. oppervlakte; palende W. en N. aan den Groot-Baarzandepolder, O. en Z. aan den Jong-Baarzandepolder. Zij is in 1610 bedijkt, bevat geene hofsteden, en staat met *Groot-Baarzande* en den *Elizabeth-polder* onder één dijksbestuur, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

Jong-Baarzande, is eene dergelijke, nog kleinere reep gronds; palende N. aan Klein-Baarzande, O. en Z. aan den Nieuwehavenpolder en W. aan den Parochiepolder. Hij bevat, volgens de polderboeken, 70 bund., 67 v. ell. en is volgens het kadaster, met inbegrip der dijken, 102 bund., 38 v. r., 2 v. ell. groot. Er staan geen hofsteden in, en de polder wordt door eenen Beheerder bestuurd.

De indijking van dezen polder heeft plaats gehad, krachtens octrooi, verleend bij H. H. M. de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden d.d. 21 Maart 1663; later ondergeloopen zijnde is hij andermaal beverscht in het jaar 1740. De stroom hierdoor nog meer vernaauwd, en destijds bekend onder den naam van Haven van Baarzand of Nieuwerhaven, is ten jare 1742 afgedamd en alzoo vernietigd.

BAAY (DE), geh. in de *Baronnie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. W. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. O. van *Oudenbosch*, distr. en 1½ u. van *Prinsenhage*, gem. *Etten-en-Leur*, ½ u. O. van *Etten* en 7 min. W. van *Leur*, waaronder het behoort.

BAAST (HET-HUIS-TE-) of Baest, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. N. W. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1 u. W. ten N. van *Oirschot*, gem. *Oostel-Westel-en-Middelbeers*, 1 u. N. ten W. van het d. *Oostelbeers*, waaronder het behoort, in het geh. *Baasterhoeven*. Het was vroeger een lusthuis van de Bisschoppen van 's Hertogenbosch, die er zich in den zomer menigmalen ophielden, is omringd door aangename dreven, vischrijke vijvers en fraai houtgewas. Het wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. P. E. de la Court te 's Hertogenbosch.

BAASTERHOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. N. W. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1 u. W. ten N. van *Oirschot*, gem. *Oostel-Westel-en-Middelbeers*, 1 u. N. ten W. van *Oostelbeers*, waaronder het behoort.

BAAT (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., en 1½ u. N. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. Z. van *Bierum*, ¼ u. O. van *Oldenklooster*, waaronder het behoort, tusschen Holwierda en Bierum.

BAAT (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6½ u. W. van *Appingedam*, en 2½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. Z. van *Kloosterburen*, en 5 min. N. van het gehucht Greysloot, bestaande uit twee boerderijen, de Groote en de Kleine Baat genoemd.

BAATHAVEN, naar het gevoelen van sommigen, de oude naam van de voormalige woonplaats der Batavieren. Zie BETUWE.

BAATHAVERS, volgens eenigen, de oorspronkelijke naam der oude bewoners dezer landen. Zie BATAVIEREN.

BAATJEBURG, voorm. heerlijkh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie BATENBORG.

BABA of POELOE-BABA, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sundasche eilanden* behoorende, aan de Oostkust van het eil. *Timor*, vóór eene groote baai, ten Z. van Ponti.

BABACOAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den oostelijken oever van de riv. van Tangerang.

BABAD, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in de *Vorstenlanden*, landsch. *Mataram*, aan de Jawana, 2 kleine mijlen Z. ten O. van Karta-Soera-di-Ningrat, te midden van een fraai bosch.

BABADANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, 76 palen W. van Samarang.

BABAKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, aan den westelijken oever der Indramaja.

BABALAGA, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat van Makassar*, tusschen 1° 30″ en 2° 30″ Z.B.

BABANG (KOELI-), KOLY-BABANG of *Kuly-Barong*, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sundasche eilanden* behoorende, aan de Noord-oostkust van Borneo, tusschen de Dwaalbaai en de St. Luciabaai.

BABAO, baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Timor*, in het Nederlandsche gedeelte van dat eiland, aan de Zuidwestkust. Zij is 2 mijl. breed en 3 mijl. lang en wordt gewoonlijk BAAI VAN KOEPANG geheeten, naar de daaraan gelegen stad van dien naam. Vóór deze baai ligt het eil. Kea.

BABAO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Timor*, aan de baai van denzelfden naam. Men telt er 200 h. Bij dit dorp beginnen de groote moerassen.

BABATE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, koningr. *Madura*, afdeel. *Sampang*, aan de Zuidkust van het eiland.

BABAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, regentsch. *Tjeringin*, aan de Peperbaai.

BABELAAR, slijkkil of uitwatering, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, op den Frieschen wal, ten N. van den Schallerdijk, zich noordwestwaarts in de *Lauwerzee* ontlastende.

BABBER, BABER, BEBBER of BABEN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Zuidelijken Molukschen Archipel*, ten W. van de Tenimber-eilanden, 7° 41′ Z. B. en 147° 30″ O. L.

Het is 6 mijl. lang en 2 mijl. breed, wordt door een aantal kleinere eil. omgeven en vertoont zich bergachtig en tamelijk hoog. De beste ankerplaats van BABBER is in de Oostmoeson aan de westzijde, waar men regt over het dorp T e p a eenen zuiveren en goeden ankergrond en eene diepte van 14 tot 16 vademen vindt. In die moeson heeft men echter over dit eiland zeer hevige valwinden, waarom men in het opzeilen de grootste omzigtigheid moet in acht nemen. In de Westmoeson is de beste ankerplaats onder den wal van het ten W. van BABBER gelegen eil. *W e t a n g*.

Binnen 's lands is het eil. geheel onbewoond; alleen aan de Westzijde en aan de Zuid-Oostzijde treft men eene geringe bevolking aan. De bewoners van elke dezer zijden van het eiland maken echter afzonderlijke

gedeelten uit, die elk eenen afzonderlijken Orangkaja, uit de oudste of rijkste gekozen, tot Opperhoofd hebben; van oudsher altijd met elkander in oorlog zijn geweest en elkander, al wat zij magtig kunnen worden, ontrooven; inzonderheid ook menschen, die zij dan als slaven aan het eerstkomende koopvaardijschip verkoopen, of zelven als slaven voor zich laten werken. Alle de mannelijke inboorlingen hebben roodachtig, vlassig haar, doordien hun hoofd van de vroegste kindschheid met kalk gesmeerd wordt, hetwelk aan hun haar, dat uit den aard gitzwart is, de even gezegde doffe vlaskleur geeft.

Aangezien Babber aan den Westkant geheel bergachtig en grootendeels nog met wild bosch begroeid is, dient het meer vruchtbare eiland *Wetang* den bewoners van dit gedeelte van Babber, voornamelijk tot aanplanting van de onontbeerlijkste voedingsmiddelen. Op dat eiland hebben zij derhalve hunne meeste tuinen aangelegd, waar zij aardwortelen, Turksch koren en kokosnoten aankweeken. Hoewel het strand van Babber zeer rijk is aan allerlei uitmuntende visschen, maken de inboorlingen er zeer weinig gebruik van. Het eiland is ook zeer rijk in wilde runderen, varkens en geiten, benevens pluimgedierte en wild gevogelte, onder welke laatste eene soort van wilde boschduiven, om haar smakelijk vleesch, uitmunt.

De inwoners leven zeer armoedig, maar vergenoegd, omdat zij weinige behoeften hebben. Slechts een- of tweemaal in het jaar komt er een inlandsch vaartuig van *Banda*, om handel te drijven, en hun de eenige behoefte, welke zij niet uit hun eigen land trekken, te weten katoenen lijnwaden, aan te brengen. Zij hebben derhalve schier geenen omgang hoegenaamd met andere volken, en het is dus niet te verwonderen, dat zij bij de andere bewoners des *Molukschen Archipels* ver in beschaving ten achteren staan. Hunne vaartuigen zijn lange praauwen, van 5 tot 10 last, waarmede zij naar de omliggende eilandjes varen, benevens gewone vlerkpraauwtjes, met welke zij naar *Wetang* oversteken. Hunne wapenen bestaan uit boog en pijlen, ijzeren werpspiesen, bamboezen pieken, en ook hebben zij eenige handgeweren, doch deze laatsten maken bij hen veeleer een voorwerp van pracht, dan wel van nuttig gebruik uit. Meestal dragen zij groote zorg, om deze goederen schoon en blinkend te houden; maar zij zijn veelal defect en niet zelden zonder slot of haan. De vrouwen verrigten het zware werk, als houthakken, waterhalen en dergelijken. Het werk der mannen bestaat in het plukken der kokosnoten, het inzamelen van sagoweer (palmwijn) en het behandelen hunner wapens, welke zij, buiten het dorp gaande, altijd bij zich dragen. Meest allen hebben een hondje bij zich, dat hun door zijn keffen waarschuwt, wanneer hun iemand te gemoet komt. Deze gewapende troepen leveren somtijds eene zonderlinge vertooning op.

BABBERIK of Babbrigh, buursch., in het graafsch. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Zevenaar*; met 200 inw. In deze buursch. ligt het adell. huis Babberik. (Zie het volgende art.)

BABBERIK of Babbrigh, in de wandeling meestal Halsaf geheeten, oud adellijk huis, in het graafsch. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Zevenaar*.

Dit huis is met onderscheiden torengevels en een zeskant torentje versierd. Men wil, dat het den naam Halsaf bekomen hebbe, naar de

klocke daad van eene dienstmaagd, welke 's nachts alleen t'huis zijnde, door eenen vermomden roover, die zich voor eene hoog zwangere vrouw uitgaf, aangevallen zijnde, dien behendig zoude verschalkt, en den hals afgesneden hebben.

BABBERSPOLDER of BABBERSPOLDER, heerl. in *Delfland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Vlaardingerambacht-en-Babberspolder*; palende N. O. aan de gem. Nieuwland en Kethel, O. aan het Frankenland van Schiedam, Z. aan de Maas, W. aan Vlaardingerambacht.

BABBERSPOLDER maakte vroeger een ambacht en heerlijkheid op zich zelve uit, dat in het jaar 1811 bij de stad *Vlaardingen* ingelijfd, doch in 1817 met en benevens de mede bij die stad ingelijfde heerlijkheid *Vlaardingerambacht*, daarvan weder werd afgescheiden, en tot ééne gemeente vereenigd.

Het bevat de helft van den Grooten-Babberspolder en den geheelen Kleinen-Babberspolder, met eenige buitenlanden, beslaat ruim 150 bund. zoo binnen-, buiten- als griendlanden, telt ongeveer 40 inw., en wordt, met betrekking tot den waterstaat van Delfland, waaronder het binnenland behoort, genaamd LIDMAAT VAN DE VRIJENBANSCHE SLUIS, omdat zij belast is, met een aandeel in de kosten, die de heerlijkheid Vrijenban verpligt is te dragen, tot onderhoud der sluis, genaamd de Vijfsluizen.

In deze heerl. vindt men de kapitale sluis der Oost-ambachten van Delfland, die weleer in vijf uitwateringen of sluizen bestond, welke in het jaar 1587 tot ééne uitwaterende sluis zijn vereenigd. Bij deze sluis staat een sierlijk sluisgebouw, dat in September 1622 is opgebouwd, in plaats van dat, hetwelk in Mei van dat zelfde jaar was omgewaaid.

BABBERSPOLDER was met Vlaardingen en Vlaardingerambacht, sedert 2½ eeuwen het eigendom eerst van de Heeren VAN RUTTENBURG en daarna van de Heeren VAN LEYDEN, doch sedert 1830 met *Vlaardingerambacht* door aankoop, eene van Ambachtsheeren onafhankelijke gemeente.

Het wapen van BABBERSPOLDER bestaat uit drie groene klaverbladen op een goud veld, wordende het schild aan beide zijden door herderinnen opgehouden, die tevens elk een herdersstaf vasthouden.

BABBERSPOLDER (GROOT-), pold. in *Delfland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem *Vlaardingerambacht-en-Babberspolder*; palende N. aan den Hargpolder, O. aan den Kleinen-Babberspolder, Z. aan den Maasdijk, W. aan den Nieuwelandschen-polder en N. W. aan den Holierhoeks-polder.

Deze polder is groot 216 bund. 23 v. r. 29 v. ell., waarvan 213 bund. 50 v. r. 59 v. ell. onder Vlaardinger-Ambacht en Babberspolder, en 2 bund. 74 v. r. 95 v. ell. onder Spaland.

BABBERSPOLDER (KLEIN-), pold. in *Delfland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Vlaardingerambacht-en-Babberspolder*; palende N. aan den Hargpolder, O. aan het Frankenland van Schiedam, Z. aan den Maasdijk en W. aan den Grooten-Babberspolder. Hij is groot 22 bund. 14 v. r.

BABBRIGH, buursch. en oud adell. huis, in het graafsch. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie BABBERIK.

BABEE, eil. in *Oost-Indië*. Zie BABI.

BABER of BABEN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*. Zie BABBER.

BABI, Babee of Poeloe-Babi, d. i. Varkenseiland of Zwijneneiland, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, tot de *Amboneilanden* behoorende, tusschen den Westhoek van het Schiereil. Hoewamohel op het eil. Ceram, en het eiland Kelang; zijnde van het eerste eil. door het Nassausche gat, en van Kelang door het Gat van Hatapoeteh gescheiden 3° 5′ Z. B., 245° 49′ O. L.

Het is ongeveer eene mijl lang en omtrent ¼ mijl breed, maar vrij berg- en boschachtig. Aan de zuidzijde heeft het eene kleine bogt en ten westen van deze bogt eene beek, zijnde de eenige rivier, die er gevonden wordt.

BABI, BABEE of Poeloe-Babi, d. i. Varkenseiland of Zwijneneiland, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Sunda*, N. van Bantam, 5° 45′ 123° 56′ O. L. Het is onbewoond.

BABI, Babee of Poeloe-Babi, d. i. Varkenseiland of Zwijneneiland, ook wel Liban geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen-Archipel*, N. van het eil. *Timor*, 8° 2′ 26″ Z. B., 128° 21′ 48″ O. L.

BABI, Babee of Poeloe-Babi, d. i. Varkenseiland of Zwijneneiland, door de Engelschen Hog-Island, en door de inboorlingen Si Maloe geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, ten N. van het eil. Nias, 18 u. ten W. van Sumatra, 1° 27′ N. B., 114° 46′ O. L. Het is een hoog en vrij groot eiland met vele varkens en buffels.

BABOENHOL, verl. houtgrond, in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het opvaren, tusschen Awara Passi bovenwaarts en den mond der Marechalskreek benedenwaarts. Zij was reeds lang verlaten en is thans een stil bosch.

BABOERAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zij ontspringt op het gebergte *Woenaring*, en valt, met eenen noordelijken loop, in de resid. *Pekalongan*, in de *Zee-van-Java*.

BABUREN of Babuiren, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2½ u. W. van *Sneek*, kant. en ½ u. Z. W. van *Bolsward*, tusschen de dorpen *Exmorra*, en *Tjerkwerd*.

BABUURSTERVAART of Babuirstervaart, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, van het gehucht Baburen afkomende, en met eenen noordelijken loop zich, bij de Marnzijl, ontlastende in de vaart van Bolsward naar Makkum.

BABYLONIËNBROEK, in de wandeling veelal Broek genaamd, d., in het *Land van Heusden*, voorheen prov. *Holland*, thans prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. W. van *Heusden*, distr. en 1½ u. N. N. W. van *Waalwijk*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, 2 u. Z. van Woudrichem en 3 u. O. van Geertruidenberg. De huizen van dit dorp en die van *den Hill* liggen in eene dubbele, doch afgebrokene rei van omtrent ½ u. lang van het O. naar het W., zijnde deze rei huizen door vruchtbare, gedeeltelijk tamelijk hooge bouw- doch grootendeels lage weilanden omgeven.

De Herv. inwoners, die tot de gem. *Babyloniënbroek-en-den-Hill* behooren, hebben eene kerk, waarvan het koor zeer oud moet zijn, zoodat het nog onder den naam van de oude kerk bekend staat. De R. K. worden tot de statie van *Dussen* gerekend. Ook heeft men er eene school, die mede voor *den Hill* dient, en waarin doorgaans 50 tot 90 kinderen onderwezen worden.

De ingezetenen van dit dorp ondergingen den 21 Junij van het jaar 1767 groote schade door eenen vreesselijken hagel, die al het te veld staande koren en gewas, hetwelk veel hoop op eenen rijken oogst had gegeven, geheel vernielde. Een andere ramp trof dit dorp

door eene overstrooming, die in Januarij 1809 voorviel, waardoor hier zeven huizen en eene schuur wegspoelden, terwijl de nood zoo hoog rees, dat het bovenvermelde koor, eene maand lang, aan negen en vijftig menschen ten schuilplaats moest verstrekken.

Babiloniënbroek is eene heerlijkheid, thans toebehoorende aan den Heer Jakob Nicolaas Johan Jantzon van Erffrente van Babyloniënbroek.

Het wapen dezer heerlijkheid bestaat in eenen toren van Babel.

BABYLONIËNBROEK-EN-DEN-HILL, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. en ring van *Heusden*, zij telt 370 zielen en heeft twee kerken, één te Babyloniënbroek en één te Hill, welke laatste gemeenlijk de *Kapel* genoemd wordt. De gemeente wordt door eenen Predikant bediend worden. De eerste, die na de Hervorming in deze gem. het leeraarambt bekleed heeft, is geweest David du Pyre. Hij werd er in 1610 bevestigd en in 1653 emeritus verklaard.

Het beroep van eenen Predikant geschiedt door den kerkeraad, met agreatie van de Ambachtsheeren van Babyloniënbroek en den Hill.

BABYLONIËNBROEKSCHE-POLDER, pold., bestaande uit het Oudeland en het Nieuweland, welke ieder afzonderlijk eene uitwatering hebben en waarvan het Oudeland gelegen is in het *Land van Heusden*, en het Nieuweland gerekend wordt onder *Oud-Altena*, beide thans behoorende tot de prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, distr. *Waalwijk*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babiloniënbroek*; palende N. aan den Duil, Andelsbroek en Pompveld, O. aan den Biesheuvel, Z. aan de polders van Ethen en Meeuwen en W. aan den Hill.

Deze polder wordt door middel van watermolens droog gehouden, staat onder het bestuur van eenen Polderschout, die tevens Secretaris is, en beslaat eene oppervlakte van ruim 329 bund., waarvan ruim 166 bund. in het Oudeland en ruim 163 bund. in het Nieuweland. Het eerste ligt 5 duim onder en het laatste 60 duim onder A.P.

BACCAFEEN of Baccaveen, buurt, prov. *Friesland*. Zie Bakkeveen.

BACCUM, oudtijds Bacchum, d. in *Kennemerland*. Zie Bakkum.

BACHEVORTH, oude naam, vermoedelijk van Amersfoort. Zie dat woord.

BACHIAN, eil. in *Oost-Indië*. Zie Batjan.

BACHTENSTEEN, ook St. Aagtenhuis en het Klooster der Zwarte Zusters genoemd, voorm. klooster van de orde van St. Augustinus, te *Middelburg*, prov. *Zeeland*, dat reeds in het jaar 1368 bewoond werd. Het moet gestaan hebben aan het plein, tegenwoordig de *Balans* geheeten, ter plaatse waar later de St. Jorisdoelen, nu de Societeit, gevonden werd, want den 12 September 1554 gaf Georgius van Egmond, zestigste Bisschop van Utrecht, vrijheid om het Aagtenhuis en het *Beggijnhof* tot een *Schuttershof* voor den voet- of kruisboog te maken.

BACHT'S GRAVENHOVE, klooster van Graauwe zusters, van de derde orde van St. Franciscus, te *Middelburg*, prov. *Zeeland*. Het was in het jaar 1473 door Jonkvrouw Margriet Simons Duitsdochter, met behulp van eenige vrienden gesticht, en werd den 27 Julij 1555 nog met twaalf Graauwe zusters vermeerderd, welke nevens de vorigen zoude wonen, om de zieken te verzorgen.

Dit klooster stond in de *Zusterstraat*, die daarvan haren naam ontleend heeft. Het gebouw, dat maar klein was, werd in het jaar 1650 aanmerkelijk vergroot en tot eene kerk voor de Hervormden ingerigt, die den naam van Vischmarktskerk bekwam, maar den 8 September

1808, voor eene som van ƒ 3960 tot afbraak verkocht werd. Thans is de plaats, waar deze kerk gestaan heeft, in eenen tuin veranderd en aan eene der naburige huizen getrokken.

BACKBAAI, baai in *Oost-Indië*, op de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ten O. van Atschin.

BACKENES, voorm. visschersbuurt in *Kennemerland*. Zie BAKENES.

BACKENFEENE, buurt, prov. *Friesland*. Zie BAKKEVEEN.

BACKENHAGEN of BAKKENHAGEN, ook wel BAKENHAGEN gespeld, havezathe in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en ¾ u. N. W. van *Almelo*, kant., en 1½ u. Z. van *Delden*, gem. *Ambt Delden*. Op het laatst der vorige eeuw behoorde deze havezathe aan den Heer JOHAN ARNOLD LUDOLF Baron VAN MULERT, thans wordt zij in eigendom bezeten door den schranderen landhuishoudkundige CIVATI.

BACKENISSE, voorm. visschersbuurt in *Kennemerland*. Zie BAKENES.

BACKERVOORT, voorm. adell. huis, prov. *Gelderland*. Zie BEVERVOORDE.

BACKEVEENE, buurt, prov. *Friesland*. Zie BAKKEVEEN.

BACKUM, d. in *Kennemerland*. Zie BAKKUM.

BACLAOS, oude naam van het d. BAKEL. Zie dat woord.

BACQUIAN, eil. in *Oost-Indië*. Zie BATJAN.

BADAK (KEDONG-) (in het Nederduitsch RHINOCEROSHOL (1)), landgoed in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*. W. van den straatweg naar Buitenzorg, 36 palen van Batavia.

Dit schilderachtig en aanzienlijk landgoed wordt door meer dan 3000 zielen bewoond en heeft eene oppervlakte van 64,000 morgen of ongeveer 54.500 bund., welke wel voor twee derde gedeelte in cultuur kunnen gebragt worden. Het hoofdprodukt is rijst. Het is thans een eigendom van den Heer VAN DEN BERG (2).

BADALA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, landsch. *Gabbang*, bezuiden de *Lassari*, 1 m. boven *Wiranagara*.

BADAMMA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, landsch. *Soekapoera*.

BADASCHI, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Deli*.

BADDIENGIEN, eil. in *Oost-Indië*. Zie BADINGIN.

BADEGUM, oude naam van het d. BEETGUM. Zie dat woord.

BADENSTEIN, d. en fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*. Zie BATENSTEIN.

BADENSTEIN, koffijplant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter regterhand in het opvaren; palende aan de koffijplant. Moed-en-Kommer benedenwaarts en het verlaten land van Annazorg bovenwaarts; 1250 akk. groot, met 330 slaven. De Negers noemen haar VAKOE of VOOGTOE. Er wordt ook katoen gewonnen.

---

(1) Badak is de Maleitsche naam van den rhinoceros, en Kedong beteekent kuil of diepte.

(2) Onze ijverige medearbeider de Heer M. D. TEENSTRA; die hier in 1826 bij den eigenaar zeer gastvrij ontvangen werd, geeft er eene treffende beschrijving van in zijn werk: De Vruchten mijner werkzaamheden, gedurende mijne reize over de Kaap de Goede Hoop naar Java en terug over St. Helena, D. II, St. I, brief 8. bl. 114 enz.

BADICKENDORP, oude naam van de heerl. Bakendorp. Zie dat woord.

BADIENGIN, Badingin of Baddiengien, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen archipel*, in de *Straat van Madura*, ten Z. van Madura en ten N. van de Kabeljaauwsdroogte.

BADJOEKEKE of Badjoekike, d. in *Oost-Indië*, op de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de bogt van denzelfden naam.

BADJOEKEKE (BOGT-VAN-), Bogt van Badjoekike of Bogt van Tanette, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat van Makasser*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*. De baai is groot en zeer diep, en strekt zich van Tanette af tot aan het land van Mandor zoodanig uit, dat zij vooraan wel wat naauw, maar van binnen zeer wijd is, zoodat er wel 100 schepen in kunnen liggen, die daar zeer goeden ankergrond vinden; doch binnen in, aan den noordwal, steekt eene groote zwarte klip boven het water uit, die men den Olifant noemt.

BADJOEKIKE, d. in *Oost-Indië*. Zie Badjoekeke.

BADJOEKIKE (BOGT VAN), baai in *Oost-Indië*. Zie Badjoekeke (Bogt van).

BADIRI, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pasaroewang*.

BADOEÏS, volkstam in *Oost-Indië*. Zie Bedoeïs.

BADONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, ruim 3 u. O. van het strand.

Er is eene goede haven, welke veel door Chinezen van Batavia en elders bezocht wordt. Ook is er tweemaal in de week een groote marktdag, wanneer soms op de bazars ruim vijf honderd *warongs* (kramen) en wel 3000 menschen gevonden worden.

BADONG (BALI-), koningr. in *Oost-Indië*. Zie Bali-Badong.

BADSCHAS of Badscha (Orang-), volk in *Oost-Indië*. Zie Battas.

BADSCHUMARATY, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. res. *Banjoewangi*.

BADUHENNA, voorm. bosch in *Friesland*, waarin onze voorouders op hunne wijze hunne plegtige godsdienst verrigtten. In het begin onzer jaartelling kende men reeds dit bosch, waarvan, na zoo vele eeuwen, nog de naam bekend is gebleven. Welke afgod door onze Heidensche voorouders in Baduhenna vereerd werd, of op welke wijze zulks plaats had, is met geen zekerheid te bepalen; meest gegrond komt ons echter het gevoelen voor, dat men er de, ook in de Scandinavische godenleer zeer bekende, Godheid Balder, zoon der godin Frigga, vereerd hebbe, die voornamelijk en welligt uitsluitend tusschen den Rijn en de Wezer gevierd werd, aldaar in hoogen rang stond en veel gezag had. Dit gevoelen is te meer waarschijnlijk, als men aanneemt, dat Tacitus, die toch alleen van dit bosch spreekt, den naam verlatijnd en er den uitgang *enna* of *henna* bijgevoegd hebbe; immers als men er den uitgang afwerpt, heeft Badu genoegzame overeenkomst met Balder, om de onderstelling te regtvaardigen, dat Baduhenna een aan Balder geheiligd woud was. Het is echter ook mogelijk, gelijk zekere geleerde het als zoodanig opgeeft, dat Baduhenna de naam eener plaats geweest zij, even als *Arduenna*. Misschien kan dan ook de uitgang het Friesche woord *henna*, *herne* of *horne*, hoek beteekenende, geweest zijn, welk woord nog in vele dorpsnamen bewaard is.

De plaats, waar dit bosch gelegen was, is even min met eenige zekerheid te bepalen. De oude schrijvers getuigen eenparig, dat dit bosch groot, woest en akelig moet geweest zijn. Ook vindt men op-

geteekend, dat het *Hercynische woud*, van vele andere bosschen en ook van dit de moeder geweest zij, en onze onbekendheid met den juisten toestand van den Frieschen bodem vóór 1800 jaren, gevoegd bij de weinige en niet zeer naauwkeurige berigten, die uit dien grijzen tijd tot ons zijn overgekomen, maken hier de navorsching hoogst moeijelijk, zoo niet onmogelijk. Sommigen zeggen, dat het gestaan hebbe bij *Bennebroek* in *Kennemerland*, en dat dit alzoo oorspronkelijk *Baduhennebroek* zoude geheeten hebben; anderen willen het bij *Benningbroek* in *West-Friesland* zoeken; eenigen plaatsen het in *Drenthe*; en nog anderen tusschen *Harlingen* en *Franeker*.

Het gevoelen, hetwelk ons echter het waarschijnlijkst voorkomt, is dat van hen, die het in de *Zevenwouden* willen zoeken, ter plaatse, waar nu de Friesche grietenijën *Oost-en- West-Stellingwerf* gevonden worden; niet slechts om de vroegere boschrijkheid dezer streek, maar ook omdat zulks, naar onze meening, best strookt met het verhaal, dat Tacitus ons heeft nagelaten omtrent het sneuvelen eerst van 900 en daarna nog van 400 Romeinen, die bij dat bosch met de Friezen waren handgemeen geweest. Immers, nadat de Friezen, die aan den overkant van het Fliemeer woonden, door de inhaligheid van hen, die de schattingen invorderden, tot armoede gebragt, in het jaar 28 van onze tijdrekening, van de Romeinen afgevallen waren, en de Romeinsche krijgsknechten aan galgen opgehangen, den Bevelhebber verjaagd en de verschansing, waarin hij zich had begeven, belegerd hadden, ontbood Lucius Apronius, Landvoogd van *Neder-Germanië*, om zich hierover te wreken, de Romeinsche keurbenden, met de daarbij behoorende ruiterij, uit het bovenste gedeelte van dat wingewest, alsmede de hulpbenden te voet en te paard, onder welke was eene ruiterbende van de Kaninefaten, en eenige Germaansche voetknechten. De Friezen, al die toerusting vernomen hebbende, braken de belegering op, en trokken, ten einde hun eigen land te beschermen, den Landvoogd te gemoet. Deze nu, met zijne twee legers, dat van Opper-Germanië en dat van Neder-Germanië, bestaande zoo uit eigen volk als uit Bondgenooten, langs den Rijn en de Gracht van Drusus afgevaren zijnde, viel aanstonds in het land der Friezen, en wel ter plaatse, daar men met het leger over de lage en verdronken landen moest trekken. Lucius Apronius moet derhalve zijne legers aan land gezet hebben aan het verdronken land, dat zij, de Gracht van Drusus afvarende, aan den oostkant van het meer (Flevo) eerst ontmoet hebben: alzoo, waar thans Blankenham en Ysselham in Overijssel gelegen zijn. Opdat nu het zwaar gewapend krijgsvolk hierover konde trekken, moesten zij in vele slooten dammen leggen, of bruggen daarover slaan. Men beval den Duitschen voetknechten en de ruiterij der Kaninefaten alleen langs de wegen, die toen misschien onder water stonden, en daarom van Tacitus ondiepten (*vada*) genoemd worden, voort te trekken, en de vijanden van achteren te omsingelen. Maar de Friezen, in slagorde staande, deden zonder veel moeite eerst hen, die nog naauwelijks van het verdronken land af waren, en daarna ook de ruiterij der keurbenden, die hun tot onderstand gezonden was, wijken; vervolgens dreven zij twee regimenten (cohortes), naderhand nog drie, en insgelijks de ruiterij der bondgenooten, op de vlugt, en eindelijk werden alle de hulptroepen, die er overig waren, door hen gekwetst, of afgemaakt. Bijaldien de keurbenden, en inzonderheid de krijgsknechten van de vijfde cohorte, niet spoedig toegeschoten waren, toen zij door de vermoeide en in wanorde gebragten te hulp geroepen werden, zouden alle de manschappen der bondgenooten, alsmede de ruiterij der inboorlin-

gen, en bij gevolg het grootste gedeelte van het Romeinsche heer, gesneuveld zijn. Intusschen werden sommigen van hen gevangen; sommigen, die landwaarts ingevlugt waren, des anderen daags, als het gevecht voor de achtste maal hervat was, twee uren van het verdronken land, dat door deze nederlaag beroemd is, bij het Bosch van Baduhenna ter neder gehouwen; anderen, die de schrik verder voortgejaagd had, toen zij geen kans zagen, om bij de vesting aan het *Flie* (*Castellum Flevum*) te komen, daar men denken kan, dat zij naar toe gesneld zijn, hebben malkander onder den voet gestooten. Met de overigen schijnt de Romeinsche Veldheer, nadat hij de ligchamen der verslagenen, hoe aanzienlijk zij ook waren, onbegraven had laten liggen, al vlugtende, weder naar het wingewest getrokken te zijn. Zoodat hieruit volkomen schijnt te blijken, dat de gelegenheid der landstreek en de reden der benaming met den inhoud van het verhaal wel overeenkomen.

BAEK, riv. in het graafsch. *Wittem*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*. Zij ontspringt in de Pruissische prov. Rijnland, omstreeks Aken, komt bij Limmers of Lemiers in de prov. Limburg, loopt in eene westelijke rigting langs Nyswiller en ontlast zich, bij Wittem, in de Geul.

BAEMBRUG, vroegere naam van het d. Baambrugge. Zie dat woord (1).

BAER, d. in het graafsch. *Zutphen*. Zie Barr.

BAEXEM of Baxem, gem. in het graafsch. *Horn*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Weert*, (4 k. d., 2 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gemeenten Heythuizen en Halen, O. aan Horn, Z. aan Hunsel, en W. aan Weert. Zij bevat niets dan het d. Baexem en eenige verstrooid liggende h., en daarin ongeveer 500 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Zij zijn allen R. K. en hebben hier eene statie, die tot het bisd. van *Luik*, dek. van *Weert* behoort, en waarvan de kerk door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Het d. Baexem of Baxem ligt 1½ u. W. van Roermonde, 2½ u. O. van Weert, aan de Neer. Men heeft er eene R. K. kerk en eene school.

BAFFELT, Baffelo of Baffle, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Baflo.

BAFFOU of Baffoe, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, op de *Goudkust*, 25 m. N. W. van Kaap *Palmas*, 5° 10′ N. B., 8° 50′ O. L. Er wordt veel handel in peper gedreven.

BAFLO, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (9 k. d., 5 m. k., 3 s. d.,); palende N. aan de Wadden, O. aan Warffum en Bedum, Z. aan Winsum en W. aan Leens en Eenrum. Zij bevat de dorpen: Baflo, den Andel, Saaxumhuizen, en Tinallinge, benevens het geh. Rasquert, en daarin ruim 2000 inw., die meest in en door den landbouw hun bestaan vinden, en onder welke ongeveer 1900 Herv., ruim 60 R. K., bijna 80 Doopsgez. en eenige Joden.

De Herv. hebben in deze gem. vier kerken, als: één te Baflo, één in den Andel, één te Saaxumhuizen en één te Tinallinge. Er zijn drie scholen, als: één te Baflo, één in den

---

(1) Alle de woorden, die vroeger met Bae gespeld werden en hier niet worden gevonden, zoeke men op Baa of Ba.

Andel en één te Tinallinge, benevens één rogmolen, een pelmolen en een tot beide einden dienende.

Het d. Baflo, Baffelo of Baffelt, oudtijds Befelo of Beftlo, ligt 3 u. N. W. van Appingedam, 1½ u. N. W. van Onderdendam en 3½ u. N. van Groningen, op eene hooge wierde, rondom van uitmunde wei- en bouwlanden omgeven. Het was voorheen het hoofd van onderscheidene dorpen of wel van het voormalige *Halve Ambt*, in het regtswezen, zoo als zulks tot in het jaar 1795 gebleven is, als wanneer Ranum, Maarhuizen en half Mensingeweer er onder behoorden.

Het is een welvarend d., met bijna 600 inw., onder welke ruim 600 Herv., tot de gem. *Baflo-en-Rasquert* behoorende, die hier eene kerk zonder orgel hebben. De toren, met een kort stomp dak en opgaande gevels, staat afgezonderd ten Z. O. van de kerk. De Pastoor van Baflo was een dier aanzienlijke geestelijken, welke, met de Groningers, in 1420, door hunne tusschenspraak hebben medegewerkt tot stilling der binnenlandsche onlusten. De school is van de eerste klasse en wordt door 170 à 180 leerlingen bezocht. De rogmolen staat ten Z. W. aan het Baflomaar.

Dit dorp is de geboortepl. van den geleerde Rudolf Agricola, hetgeen eigenlijk beteekent Landman of Akkerman. Zijn afbeeldsel hing vroeger in de kerkekamer van dit dorp, terwijl men nog aan de westzijde van de straat het huis aanwijst, waar hij in 1443 geboren zou zijn. Hij † als Hoogleeraar te Heidelberg den 28 October 1485. Zijn broeder Johannes Agricola was Raad bij de Gravin Theda en bij den Graaf Edzard *van Oostfriesland*.

Een weinig ten Z. van Baflo stonden voorheen de adellijke sloten Sasma en de Dingen, ten W. Saaxemburg en ten N. O., onder Rasquert, Meyma of Myema.

Bij den geduchten watersnood van het jaar 1686, waardoor, in de provincie Groningen, eene groote menigte huizen, schuren enz. geheel wegspoelden, en vele menschen en beesten het leven verloren, had Baflo het geluk, dat er niet meer dan één paard en zes koeijen door het water omkwamen. Veel meer leed het echter in den kersvloed van het jaar 1717, die des nachts te twee ure tusschen den 24 en 25 December met eene onuitsprekelijke woede in Hunsingo doordrong, en menschen en vee zoo onvoorziens overrompelde, dat te Baflo alleen 5 huizen vernield werden en 21 menschen, 77 runderen, 12 paarden, 15 varkens en 73 schapen verdronken.

BAFLO-EN-RASQUERT, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Winsum*, met 900 zielen. Het adellijk geslacht van von Inn- und Kniphausen te *Ulrum* heeft vroeger het collatieregt dezer gemeente gehad. Thans heeft dit de Heer Neeringh te Groningen. De eerste, die alhier het leeraarsambt bekleedde, is geweest Hieronimus Attena, die in 1595 herwaarts kwam, en in de eerste Synode te Groningen, welke in dat zelfde jaar gehouden werd, Scriba was. Hij bediende mede *den Andel* en *Ranum*, even als zijn opvolger, Tido Daniels van Dam, onder wien in 1606 *Ranum*, en in 1614 *den Andel* van deze gem. gescheiden werden. Bij eene oorkonde van 1211 werd Maarhuizen, voorheen onder Baflo behoorende, daarvan gescheiden en van eene afzonderlijke kerk voorzien, mits jaarlijks aan de moederkerk (*matri Ecclesie*) te Baflo, betalende drie Groningsche ponden. Deze *Ecclesia* of hoofdkerk bezat eene *Persona* of Overpriester. De Kalenderbroeders hielden in dit dorp hunne bijeenkomsten,

vanwaar de Schrijver van den *Tegenwoordige staat van Stad en Lande* de in zijnen tijd (1794) nog bestaande gewoonte afleidde, dat sommige Predikanten in dit oord, welke van de opkomsten dier gewezene broederschap genoten, op zekeren tijd te zamen kwamen tot het houden van eenen vriendschappelijken maaltijd.

BAFLOMAAR of Baffelter-maar, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Baflo*. Het ontspringt ten Z. W. van Baflo, ontlast zich met eenen zuidelijken loop weinig O. van Obergum in het Trekdiep, en dient thans alleen tot waterlozing, maar niet meer voor de scheepvaart, welke sedert eenige jaren enkel door het Rasquerder-maar plaats heeft.

BAGABAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

BAGALEEN of Bagalaen, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Baglen.

BAGBEN, geh. in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en ½ u. W. van *Breda*, distr., gem. en ¼ u. W. van *Prinsenhage*, met ongeveer 180 inw.

Het strekt zich uit van den straatweg van Breda op Bergen-op-Zoom, tot den weg van Prinsenhage op Sprundel. Een gedeelte van dit gehucht wordt de Magerstraat genoemd, omdat aldaar voorheen zeer arme lieden woonden, terwijl verder op, zoo als nog, boerenhoeven gevonden werden.

BAGELOWANG, of Bagelwang, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, ten Z. van *Celebes*, tot de *Calaurische eilanden* behoorende, 6° 24′ Z. Br. 138° 24′ O. L.

BAGENDIT, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Timbanganten*.

Het is van het N. naar het Z. omtrent 1½ paal lang, van het W. naar het O. 1 paal breed. De omtrek bedraagt omtrent 4 palen.

BAGLEN, Bagalaen, Bagaleen, of Baghlen, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de zuidkust van dat eiland, tusschen 7° en 7° 57′ Z. Br. en 126° 53′ en 127° 52′ W. L.; palende N. aan Pekalongan, N. O. aan Samarang, O. aan Kadoe en Djocjokarta, Z. aan de Indische zee en W. aan Banjoe-Maas en Tegal.

Deze residentie maakte vroeger een gedeelte der Vorstenlanden of van het gebied der Sultans van Java uit, maar is eerst sedert 1830, ten gevolge van den vijfjarigen oorlog tegen Diepo Negoro, eene Nederlandsche residentie geworden, welke in drie ads. resid. en zes reg. verdeeld wordt. De ads. resid. zijn: Keboemen, Ambal en Ledok. De reg. zijn: Poerworedjo, Koeto-Ardjo, Keboemen, Ambal en Karang-Anjar.

De voornaamste bergen zijn: de Sindoro en de Prahoe, welke in het N. gelegen zijn, en, even als sommige bergen van minder belang, kraters hebben, waarvan eenige rook opgeven. In het Z. vindt men hooge, uit kalkaarde bestaande, heuvelen.

De aanzienlijkste rivieren zijn: de Ambal en de Bogowonto, welke beide in deze residentie ontspringen en van daar Zuidwaarts loopen.

Behalve de hoofdwegen, welke naar de aangrenzende residentiën loopen, heeft men er ook eenige binnenlandsche wegen. De hoofdplaats van deze residentie is Poerworedjo.

De residentie Baglen heeft eene oppervlakte van 70 kwadraatmijlen en eene zeer onregelmatige, eenigzins vierkante, gedaante, welke zich noordwaarts eerst versmalt en daarna weder verbreedt.

Men heeft er, door de hooge ligging van den grond, eene gezonde en zuivere lucht. Ook is de warmtegraad er niet buitengewoon, want zelden rijst er de barometer van FAHRENHEIT hooger dan 80°. De grond, voornamelijk uit verschillende aardlagen van eeuwen heugende lava of vulkanische stoffen bestaande, is zeer vruchtbaar en verheft zich, op vele plaatsen, 3000 v. boven den waterspiegel der zee.

De voornaamste voortbrengselen van den grond zijn: rijst, Turksche tarwe, katoen, tabak, suiker, indigo en koffij. Tot bevordering van de rijstkultuur is, in het jaar 1836, behalve het herstellen der waterleiding van de Bogowonto, naar de hoofdplaats Poerworedjo, ter besproeijing van de daar omliggende velden, nog ondernomen het graven van een afleidingskanaal uit de Gebang, nabij de dessa Wawar, ter droogmaking van een uitgestrekt moeras, waardoor ongeveer 12,000 bund. land aan de rijstteelt kunnen worden dienstbaar gemaakt.

Men heeft er een groot aantal buffels, en de bosschen strekken er ten verblijfplaats van tijgers, panters, wilde zwijnen, herten, apen en eene groote verscheidenheid van gevogelte. Men wint er zeer gezochte vogelnestjes.

BAGOEWAN, of BAGUAN, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Solozee*, nabij de Noordkust van het eil. *Borneo*, vóór de baai *Labokh*, op 6° 21′ N. Br. en 136° 25′ O. L.

BAGOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-regentschappen*, reg. *Bandong*.

BAGOUDE, oude naam van het dorp BODEGRAVEN. Zie dat woord.

BAGUALA, d. in *Oost-Indië*. Zie BAGUELA.

BAGUALA (PAS), landengte in *Oost-Indië*. Zie BAGUELA.

BAGUAN, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie BAGOEWAN.

BAGUELA, BAGUALA of PAS-BAGUELA, landengte in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, eil. *Amboina*, waarvan zij de beide deelen Hitoe en Leytimor vereenigt. Zij is ongeveer 10 min. gaans breed.

De orembaais, die van Haroekoe naar Ambon, of van Ambon naar Haroekoe en de naburige eilanden willen, moeten over deze landengte gesleept worden, hetwelk een groot ongerief is, en het verkeer tusschen de stad Ambon en de zoogenaamde Uliassersche eilanden zeer moeijelijk maakt, te meer daar deze overtogt, zoo als van zelf spreekt, met grootere vaartuigen niet kan plaats hebben. De Gouverneur ROBBERT PADBRUGGE, heeft dan ook reeds gedurende zijn bewind, dat van 1683—1687 geduurd heeft, middelen beraamd, om den overtogt over deze landengte gemakkelijk te maken, en wilde ten dien einde een kanaal doen graven; maar toen de landengte tot op een derde der geheele breedte doorgegraven was, moest het werk gestaakt worden, omdat de inlanders onwillig waren, om verder door te graven en zich aan dezen arbeid onttrokken, onder het ongerijmde voorwendsel, dat zij onder het graven bloed ontdekt hadden. De Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN wilde, in 1824, dit nuttig en voor den handel hoogst belangrijk werk doen voltooijen, en zond ten dien einde den Architect PAYEN en een Luitenant der pionniers derwaarts, ten einde de gesteldheid van het oord op te nemen, en te onderzoeken, of er geene hinderpalen bestonden, die het werk volstrekt onuitvoerbaar maakten. De daarop ingekomene berigten waren gunstig, weshalve de Gouverneur-Generaal besloot de doorgraving door de hier aanwezige pionniers, met behulp van de Javaansche soldaten, te doen ten uitvoer brengen. Dagelijks

moesten twee honderd man aan de doorgraving arbeiden, en dusdoende zou het werk in den tijd van twee maanden voltooid zijn geweest. Er kwamen echter verhinderingen in den weg, die belet hebben, dat men met dit nuttige werk een begin maakte.

Men vindt er geene nagelboomen, maar veel sago, waarvan de inwoners hun bestaan vinden.

BAGUELA, of BAGUELA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, eil. *Amboina*, bijna midden op de landengte *Baguala*.

Vroeger moet het een zeer aangenaam en vermakelijk dorp geweest zijn, werwaarts men zich nu en dan tot uitspanning begaf. Thans is dit echter geheel veranderd.

De inw. zijn Christenen en er wonen eenige zoogenaamde burgers van Amboina, die zich hier hebben nedergezet; ook is er een schoolmeester gevestigd. Voorts liggen er één sergeant en tien of twaalf soldaten.

Het opperhoofd van dit plaatsje is een Orang-Kaja, die in het begin der 18e eeuw het gebied had over 433 inw., onder welke 119 weerbare mannen en 47 dati's.

BAHALATOHS, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sunduschen Archipel*, in de *Zee van Celebes*, nabij de Oostkust van Borneo, 5° 43' N.B. 136° 73' O. L.

BAHNENHEIDE, geh. in het *Land van Valkenburg*, distr., arr. en 3½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. O. van *Gulpen*, gem. en ¼ u. O. van *Wittem*.

BAHOE, TANDJONG-BAHOE, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de oostkust van dat eiland, even benoorden de Straat van Bangka.

BAHR, BAAR of BAER, buursch. in het graafsch. *Zutphen*, in de Bannerij van *Bahr-en-Lathum*, prov. *Gelderland*, arr., kw., distr., en 4¼ u. Z. ten W. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Doesborgh*, gem. en 1 u. W. van *Angerloo*, in eene vruchtbare landouw; met 170 inw., van welke de Herv. tot de gem. *Bahr-en-Lathum*, en de R. K. tot de statie van *Lathum* behooren. Vroeger heeft hier ook een kasteel van denzelfden naam gestaan (Zie het volgende art.).

Eerst maakte BAHR eene afzonderlijke heerl. uit, welker eigenaars in groot aanzien stonden; zelfs vindt men in het stedelijk archief van Zutphen een vonnis, te Bahr, als zijnde vroeger eene heerlijkheid met eigen regt geweest, tegen eenige heidens geveld, dat daarom te meer opmerking verdient, omdat een der schuldigen tot de zonderlinge straf verwezen werd, dat hem de mond zoude opengesneden worden. BARTHOLOMEUS VAN BAHR was getuige van OTTO VAN GELDER, bij de privilegiën, in 1290 aan Zutphen gegeven, en JOHAN, Heer *van Bahr*, getuige van Graaf RENALD, bij de privilegiën aan Zutphen in 1324 verleend; terwijl FREDERIK, Heer *van Bahr*, zich, in 1351, met Jonkheer EDUARD VAN GELDER, tegen den Hertog verbond, en in 1356 in een gevecht bij den Vrijenberg, omtrent Loenen, sneuvelde. Het schijnt, dat hij slechts eene dochter naliet, die getrouwd was met Heer DIRK VAN ZUYLEN, Ridder, Heer *van Anholt*, uit welk huwelijk drie dochters gesproten zijn, van welke de oudste, ELIZABETH, de heerlijkh. BAHR overbragt aan haren man, DIEDERIK, Graaf *van Meurs*, met wien zij reeds in 1359 gehuwd was. Haar kleinzoon, WALRAVEN VAN MEURS, den 3 October 1351 als Bisschop van Munster overleden zijnde, heeft die, vermoedelijk bij testament

of gifte, overgelaten aan de dochter van zijnen broeder FREDERIK, Graaf *van Meurs*, die getrouwd was met WILLEM VAN EGMOND, broeder van ARNOUD, Hertog *van Gelder*. Deze laatste stelde, in het jaar 1471, den gezegden WILLEM in het bezit van den IJsselstroom, van Westervoort tot bij Dieren, met regt van visscherij tusschen deze bepalingen, houdende de Hertog alleen voor zich, het geleide op den stroom met het lijnpad, doch hij vermeerderde daarentegen, ten gunste van zijnen broeder WILLEM en diens drie zonen, JAN, FREDERIK en WILLEM, het leengoed van BAHR met het buursch. *Lathum*, zoo als dat gelegen was boven van den Bergschen runboom aan, gaande den IJsselstroom neder, tot de Gijsbergsche- of groote sluis, tusschen Doesborgh, de Zwalgevliet langs, tot aan den Kleefschen Landweer toe, en van daar weder opwaarts, tot aan den Bergschen Landweer en voorgemelden runboom, om dit alles te bezitten als eene vrije heerlijkheid, ten Zutphensche regten, waarvan de inwoners voortaan niet meer, wegens aldaar gewezen vonnissen, naar Zutphen of elders in klaring beroepelijk zouden zijn, van welken tijd af deze buurschap altijd met BAHR tot eene heerlijkheid is vereenigd gebleven (Zie voorts BAHR-EN-LATHUM).

In het jaar 1519 werd de windmolen, dien de Gravin VAN EGMOND, door BAREND VAN HACFORT te BAHR had laten oprigten, door die van Doesborgh, op heimelijk aanstoken van KAREL, Hertog *van Gelder*, in den IJssel geworpen.

BAHR, BAAR of BAER, voorm. kast. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, in de buursch. *Bahr*, ½ u. Z. W. van *Doesborg*, aan den IJssel.

Het moet een zeer groot en sterk gebouw geweest zijn, dat KAREL, Hertog *van Gelder*, in het jaar 1495, met behulp van den Heer VAN BRONKHORST en der steden Zutphen en Doesborgh belegerde, en — niettegenstaande de eigenaar van het kasteel, Heer JAN VAN EGMOND, er door eene krijgslist een aanzienlijk getal krijgsknechten wist binnen te brengen — eindelijk, nadat er een toren en een groot gedeelte van den ringmuur, door het onophoudelijk beschieten, ter nedergestort waren, na een beleg van zes weken, op Hemelvaartsdag, tot de overgave dwong, waarna hij het dadelijk door de metselaars van Zutphen en Doesborgh tot op den grond deed nederwerpen, zoodat er niets, dan de herinnering van overgebleven is.

BAHR-EN-LATHUM of BAER-EN-LATHUM, heerl. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr., kw. en distr. *Zutphen*, kant. *Doesborgh*, gem. *Angerlo*; palende W. en N. aan den IJssel, O. aan Angerlo, Z. aan Duiven en Westerfoort.

Het bevat het d. Lathum, benevens de buursch. Bahr en Giesbeek, en daarin 700 inw., waaronder 500 R. K., die de statie van *Lathum* uitmaken, en 200 Herv., die hier eene eigen gemeente hebben en tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doesborgh* behooren. Het beroep van den Predikant is eene koninklijke collatie.

Bahr en Lathum zijn eerst in 1471 tot eene heerl. vereenigd (zie hierboven op BAHR). Hoewel de Heeren van Bahr de vergrooting van hun gebied aan den Hertog van Gelder te danken hadden, kozen zij echter de partij van de Keizerschen tegen KAREL, Hertog *van Gelder*, want toen Keizer MAXIMILIAAN, in het jaar 1494, op Gelderland afkwam, beval JAN, Graaf *van Egmond*, zijnen Stadhouder op het slot Bahr, wel uitdrukkelijk, het Keizerlijk krijgsvolk in te laten

en allerlei onderstand te verleenen, hetgeen Hertog KAREL zoo zeer verbitterde, dat hij in het volgende jaar aan WARNAR LEERINK, Regter en Schatmeester te Doesborgh, en aan den geheelen Raad dier stad beval, van nu voortaan geenen eed meer te doen aan de Vrijheeren van BAHR, gelijk zij een wijl herwaarts gewoon waren, of manschap van eenige leenen te doen, alzoo zij daartoe niet verpligt waren, even als zijn vader ADOLF dit reeds vroeger verboden en afgeschaft had, hoewel de Bourgondische Vorsten die van Doesborgh zulks weder hadden opgedrongen. En na het kasteel Bahr ingenomen en verwoest te hebben, hield gezegde Hertog de goederen van Bahr onderscheidene jaren, en die van Lathum voor altoos in. Maar in het jaar 1557 deed EMANUEL FILIBERT, Hertog *van Savoye*, die hier destijds de hoogste magt in handen had, de heerlijkheid van Lathum weder ontledigen, ten behoeve van LAMORAAL, Grave *van Egmond*, mits die te zamen, met Bahr, voor altoos blijven zoude aan het land van Gelder, als hare hooge overigheid, en in de algemeene landsschatting haar aandeel betalen. De gezegde LAMORAAL, Graaf *van Egmond*, verkocht, ten jare 1562, de bannery, het slot en de heerlijkheid van BAHR-EN-LATHUM, de tollen op den Rijn en den IJssel, den landtol op Arnhem en het huis van Bahr binnen Arnhem, voor 74,000 guld. aan DIEDERIK VAN BRONCKHORST, Heer *van Batenburg*, van wien zij kwam aan zijnen zoon JACOB VAN BRONKHORST, Heer *van Batenburg*, *Anholt*, *Bahr en Lathum* en *Moyland*, die voor Lochem in het jaar 1581 werd doodgeschoten. Hij liet tot weduwe na GEERTRUID VAN MYLENDONCK, wier goederen, waaronder ook BAHR-EN-LATHUM, eenigen tijd in beslag zijn geweest, dewijl zij naar de Spaansche zijde helde, waarvan haar echter in 1600 handligting werd toegestaan. Uit het geslacht van BRONKHORST is deze heerl., in het midden der 17de eeuw, door huwelijk gekomen aan LEOPOLD FILIPS CAREL, Rijngraaf en Prins *van Salm-Salm*, wiens nakomelingen de bannerij van BAHR-EN-LATHUM verkocht hebben aan de Heeren VAN WESTERHOLT, van wie ze weder door verkoop overgegaan zijn aan de Staten van Gelderland. Sedert dien koop heeft de beheering gestaan aan de provinciale rekenkamer van Gelderland, maar alles is daar nu verkocht.

BAJA of WAY BAJA, riv. in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*, met eenen Zuidwestelijken loop in zee vallende.

BAJANKALE, rijk in *Oost-Indië*, in het N. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

BAJANG (TSIKATU-), oud d. in *Oost-Indië*. Zie TSIKATU-BAJANG.

BAJAWAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, koningr. *Cheribon*, op den linker oever der Indramaja.

BAJENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Zee van Java*, ten Z. van de Straat van Makasser, aan de Zuidwestelijke punt van het eil. Celebes.

BAIJUM, d., prov. *Friesland*. Zie BAJUM.

BAJOEKOENANG (OENARANG-), fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie OENARANG-BAJOEKOENANG.

BAJORAUNA of BAJORZUNA, voorm. groote en volkrijke plaats in *Friesland*, die, omtrent het jaar 880, door de Deenen en Noormannen verbrand en ten eenen male verwoest werd, waarna zij zoodanig in vergetelheid geraakt is, dat men thans niet meer weet aan te wijzen, waaromtrent zij gestaan heeft.

BAJUM, BAIJUM, BAAIJUM of BAYUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3 u. N. van *Sneek*, kant. en 2½ u. N. O. van *Bolsward*, griet.

Hennaarderadeel, ½ u. O. van Welsrijp, ½ u. W. van Huins, 1½ u. Z. O. van Franeker. Men telt er ruim 90 inw. die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden, en onder welke 60 Herv., 10 Doopsgez. en 20 R. K. zijn. Het dorp bevat 16 h. en eene school met 16 leerlingen.

Vóór de kerkhervorming had BAJUM eene parochiekerk, die onder den Proost van Utrecht behoorde, en waarvan de pastorie door eenen Kanonnik van de Premonstratenser orde bekleed werd. Deze pastorie bragt 100 goudguld. op; van de prebende kwamen 60 goudguld. In deze kerk had men eene doopvont, die groot was, zoodat men nog, om iets dat groot en ruim is uit te drukken, daarop zinspelende, zegt: » zoo groot als de Bajumer doopvonte.» Dit oude stuk is thans nog in de kerk aanwezig. Tegenwoordig behoort de kerk van dit dorp, welke op eene hooge terp ligt, tot de Herv. gem. van *Welsrijp-en-Bajum*.

Niet ver van de kerk heeft vroeger eene oude stins gestaan, zijnde een fraai huis, rondom door eene gracht omgeven. De tot dit dorp behoorende landen, bestaan in bijzonder vruchtbaar bouwland en zeer goed weiland, op hetwelk, naar men wil, de schapen niet ligt door de galziekte aangetast worden.

BAJUM, voorm. nonnenkloost. van de Premonstratenserorde, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, bij het d. Winsum.

Het was in het jaar 1186 door JELMERUS, de eerste Abt van Lidlum, gesticht, en werd, omdat het op eene terp lag, ook MICHIELSBERG genoemd. In den tachtigjaren oorlog werd dit klooster verwoest, en de inkomsten zijn aan de provincie Friesland vervallen. Het is meest onder den naam van MONNIKKEN-BAJUM bekend, en bestaat nog in eene boerderij, nabij den rijweg gelegen.

BAKASSIE of BEKASSIE, voorm. post in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den mond der Bakassie, op den westelijken oever dier rivier.

BAKASSIE of BEKASSIE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zij draagt bij haren oorsprong den naam TJIBAP, en neemt, noordwaarts aan loopende, boven het dorp Bantengonbang, de Tjikai op. Voorts in dezelfde rigting voortvlietende, valt zij, met twee armen, waarvan de eene den naam van Bakassie behoudt, en de andere die van Maronde aanneemt, ten O. van Batavia, in de *Zee van Java*.

BAKASSIE-EN-SOEWING, voornaam landgoed in *Oost-Indië*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche Ommelanden*, aan de Bakassie; met suikerkultuur, molens enz.

BAKE, havezathe in de prov. *Gelderland*. Zie BAAK (HUIS TE).

BAKEL, BAKKEL of BAACKEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., en 2 u. N. van *Asten*, distr. en 1½ u. N. O. van *Helmond*, gem. *Bakel-en-Milheze*, 1½ u. Z. O. van Gemert, en 1 u. N. W. van Deurne, digt aan de Peel.

Dit dorp is vrij groot en zeer oud, want het was reeds in 721, onder den naam van BACLAOS bekend, ook wordt het voor het hoogste en schraalste dorp van Peelland gehouden; de huizen liggen er zeer verspreid, behalve bij de kerk, waar een zeer zandige, heuvelachtige en, door hare hooge ligging, de onvruchtbaarste grond van het geheele dorp gevonden wordt, terwijl de grond veel vruchtbaarder is, daar, waar het door de Bakelsche Aa, de Esperloop en de Kawijscheloop wordt bevochtigd. BAKEL had reeds in 721 eene kerk, waarin men den

H. Willebrord als patroon vereerde; die, volgens eene oude overlevering, zelfs in dit dorp zoude gepredikt hebben; zeker gaat het, dat de H. Willebrord er goederen bezeten heeft, die hij aan zijnen erfgenaam, het klooster van Echternach naliet, hetwelk er tot zijne laatste vernietiging tienden en cijnsen in bezit heeft gehad.

De oude parochiekerk was vroeger de moederkerk of oorspronkelijke parochie van Gemert en Deurne. Gemert werd echter reeds in het jaar 1437 in het kerkelijke van Bakel afgescheiden, maar Deurne naar men meent, vele jaren vroeger. De kerk van Bakel, die na de Hervorming aan de Gereformeerden was overgegaan, brandde den 7 September 1708 af, en werd even als de toren in 1721 weder geheel opgebouwd. Na de laatste staatsomwentelingen is zij wederom aan de R. K. verleend, die er den 6 September 1818 bezit van namen. Door de aldaar plaats vindende zware zandverstuivingen stond deze kerk destijds tot aan de vensters bedolven, en men heeft in of bij de twintig duizend karren zand, moeten wegvoeren, om den buitengrond met den binnenvloer gelijk te brengen. Deze kerk, die op eenen heuvel of hoogte ligt, is een fraai gebouw, dat met eenen vrij hoogen toren pronkt. Men wil, dat de dorpel van dezen toren, waterpas gerekend, zoo hoog ligt als de haan van den St. Janstoren te 's Hertogenbosch. Thans telt de statie van Bakel, waartoe ook de omliggende gehuchten van de burgerlijke gemeente *Bakel-en-Milheze* behooren, ongeveer 1800 inw. Zij wordt tot het voormalig bisdom of vicariaat-generaal-apostolijk van *'s Hertogenbosch,* dek. van *Helmond,* gerekend, en door éénen Pastoor en eenen Kapellaan bediend. Toen in het jaar 1657 Gulielmus à Fine of Willem van den Ende, door de Duitsche orde, bij welke hij zijne studie had gedaan, tot Pastoor van Bakel benoemd werd, ontstond er een geschil over het patronaat dezer pastorij, welk regt aan de Commandeurs der gezegde orde, door den Abt van Echternach betwist werd, welke laatste als toen het regt behield. Het schijnt ook, dat à Fine, alsmede zijn opvolger Moracus, die mede bij gezegde orde gestudeerd had, slechts korten tijd die pastorij bediend hebben.

Onder de Pastoors, welke te Bakel gestaan hebben, is ook geweest Servatius Nieuwenhoven, die, na in 1704 de pastorij van Bakel te hebben afgestaan, de eerste uitgave bezorgde van de *Officia Diocesana* van het Bisdom van 's Hertogenbosch, aanvaard en goedgekeurd door den Vikaris Govaarts, den 25 Augustus 1714; omtrent welken tijd Nieuwenhoven in hoogen ouderdom overleed.

De Herv. maakten hier vroeger eene afzonderlijke gem. uit, maar in 1680 werd goedgevonden, haar met die van Gemert te vereenigen, waarvan zij echter in 1699 weder afgescheiden is; later is zij evenwel met die van *Deurne-en-Liessel* vereenigd, waarbij reeds vroeger die van *Vlierden* gevoegd was; zoodat de hier wonende Herv., welke slechts weinig in getal zijn, thans behooren tot de gem. *Deurne-Vlierden-Bakel-en-Liessel.*

Bakel werd in 1505 als eene heerl. verpand, aan den Heer Johannes van Deurne, maar de pandpenningen daarna teruggegeven zijnde, is het weder een statendorp geworden.

Dit dorp werd den 5 Januarij 1511 door de Gelderschen uit Roermond en Venlo in kolen gelegd; en in September 1599 had het veel van de Spanjaarden te lijden.

Men heeft er ongeveer 250 inw. en ééne school.

BAKEL-EN-MILHEZE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. *Eindhoven*, kant. *Asten*, distr. *Helmond*, (6 k. d., 28 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Gemert, O. aan de gem. Venray in de prov. Limburg, Z. aan Deurne-en-Liessel, W. aan Helmond en Aarle-Rixtel.

Deze gemeente bevat het dorp Bakel, de buurt Milheze, en de gehuchten Esp, Grotel, Hoefsrot, Neerstraat, Nieuweind, Overschot, Peterseind, Sant, Schaapstal, Schouw, Schutsboom, Straatsrot en een gedeelte van het geh. Molenhof; en daarin 306 h. en ongeveer 1800 inw., welke nagenoeg alle tot de R. K. kerk behooren, en hun bestaan vinden, behalve in den landbouw, ook in het steken van Peelturf, die zeer bekend is onder den naam van Bakelsche klot. Men heeft in deze gem. slechts ééne school.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van lazuur, beladen met den H. WILLEBRORDUS, houdende in de regterhand een paternoster en in de linkerhand eenen staf, alles van goud.

BAKELSCHE-AA, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*. Zie AA (BAKELSCHE-).

BAKENBERG, of BAAKENBERG, adell. huis, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ½ u. N. ten O. van *Arnhem*, hetwelk in de zeventiende eeuw naar den toenmaligen eigenaar den naam van EVERWIJNSBERG droeg, en thans veelal naar eenen lateren bezitter MENTHENBERG genoemd wordt.

Het ligt niet onvermakelijk op eenen berg. Het uitgestrekt, uitmuntend bouwland, door lange lanen van welig tierende boomen omgeven, dat men op dezen berg, te midden van eene oogenschijnlijk onvruchtbare heide, aantreft, levert de sterkst mogelijke proeve op van de verbetering, waarvoor deze gronden, ook onder de ongunstigste omstandigheden, vatbaar zijn, en van de voordeelen, welke, bij de noodige bewerking, zelfs de schraalste heidevelden kunnen opleveren.

Aanmerkelijk is het, dat ofschoon het huis zeer hoog ligt, echter het water in den put, gelijktijdig met dat van den Rijn wast en valt, eene bijzonderheid, die ten opzigte van andere bronnen op de Veluwe geen plaats vindt.

BAKENDIJK, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. *Heereveen*, kant. *Beetsterzwaag*. Deze dijk komt in een contract van het jaar 1518, tusschen LUDGERUS WESLUCK, Abt van het klooster Smalle-ee, en SJOERD FEICKES, Grietman van Opsterland onder den naam van BAKINGHE voor. Hij loopt van het dorp Siegerswolde zuidwaarts langs de buurt Bakkeveen, en diende vroeger tot keering van het water uit de hooger gelegene bosschen en veengronden, naar Bakkeveen afvloeijende.

BAKENDORP, nog in 1295 genoemd BADICKENDORP, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp;* palende N. aan de heerl. Hoedekenskerke, O. en Z. aan de Hont en W. aan Baarland. Zij besloeg voorheen oorspronkelijk ongeveer 500 bund., doch is sedert eeuwen reeds één met *Baarland* en *Oudelande*. Men telt er ongeveer 50 inw., die voornamelijk hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

Vroeger was deze heerlijkheid een eigendom van het geslacht LAMPSINS, thans behoort zij aan de Heeren VAN BOL'ES en DE BAKKER. Zie op BAARLAND.

Het geh. BAKENDORP, BAAKENDORP of BAACKENDORP, ligt 2½ u. Z. ten O. van Goes, kant. en 2 u. Z. van Heinkenszand, gem. Baarland-en-Bakendorp, ¼ u. O. van Baarland, aan de Hont. Voorheen vond men

er een schuttershof, eene steenbakkerij, eene meestoof en eenen molen; thans niets van dat alles; er is evenwel nog eene hofstede, de Steenenpoort geheeten.

De kerk had in 1580 nog eenen eigenen Pastoor, en in 1591 nog eigene armmeesters; de laatste waren evenwel sedert 1594 vereenigd met *Baarland*. De toren der kerk staat nog, er is evenwel verzocht, dien te mogen afbreken. Gebeurt dit, dan zal de afbraak wel aan den zeedijk gevoerd worden, even als die van de kerk gebezigd is, om den zeedijk van den straatweg tot de kaai vast, en er alzoo eenen ouden Macadamsweg van te maken.

De vermindering van deze plaats is reeds begonnen met 1488, en voortgegaan in 1501, 1513, 1522, 1530, 1532, 1546, 1547, in welke jaren telkens door nieuwe grondbraken eenige roeden lands buiten gedijkt zijn

Een weinig zuidelijker dan dit gehucht, vindt men aan den zeedijk een haventje met eene dubbele kade, waar de granen geladen worden en een overzetveer op Zaamslag en andere in het vijfde district van Zeeland gelegene plaatsen. Door dit haventje watert de heerlijkheid uit.

BAKENES, Baeckenes, Backenes, Bakenisse of Backenisse, voorm. b. in *Kennemerland*, ter plaatse waar nu nog, binnen de stad *Haarlem*, de Bakenesserkerk gevonden wordt, welke kerk vermoedelijk de eerste parochiekerk van Haarlem geweest is, zoo als zij nog voor de oudste kerk alhier gehouden wordt. Sommigen willen, dat die stad haren oorsprong aan deze buurt verschuldigd is, maar de omstandigheid, dat de plaats, waar het oude stadhuis, de markt en hetgeen verder tot eene stad behoort, gevonden wordt, niet tot Bakenes behoorde, doet het waarschijnlijker voorkomen, dat de stad dáár zijn begin genomen heeft, en dat Bakenes eerst na den brand van 1328, bij eene vergrooting daar binnen getrokken is. De naam der buurt wil men afgeleid hebben van eene baak, die hier zoude gestaan hebben.

Deze buurt was reeds door visschers bewoond, toen de zee nog door het Spaarne invloeide en Rijnland nog onbedijkt was; welke bedijking, omtrent het jaar 1255, onder Willem II, Graaf van *Holland*, plaats had, maar dertig jaren later viel de zee weder door het Spaarne in.

Het schijnt, dat de visschers deze plaats gekozen hadden, om hunne hutten op te slaan, aangezien de grond aanmerkelijk hoog was en de omtrek meest onder water lag.

Dat dit Bakenes eene vrij rijke visschers-buurt moet geweest zijn, kan men afnemen uit de grootte en kostbaarheid van de Bakenesserkerk, die vroeger veel ruimer was dan thans, wordende nu slechts een gedeelte dier kerk tot de predikdienst gebruikt, terwijl het overige gedeelte tot burgerhuizen verbouwd is.

BAKENES, Baeckenes, Bakenisse, of Baeckenesse, voorm. oud adell. huis in *Kennemerland*, nabij *Haarlem*, waarvan een oud adellijk geslacht zijnen naam voerde. Zoo vinden wij in de oude vaderlandsche kronijken en op de lijst der Edelen en Schildknapen, die omtrent het jaar 1310, onder Graaf Willem III geleefd hebben, reeds vermeld Jacob van Bakenesse; voorts Klaas van Bakenesse, in de rekening van het Haarlemmerhout op het jaar 1334, als Schepen te Haarlem voor het jaar 1348 en in het jaar 1358; Lysbeth van Bakenesse met haren zoon Dirk van Bakenesse in 1395; Barthout van Bakenesse, in het register van den omzet over de stad Leyden, als wonende in het jaar 1433 aldaar op het Rapenburg; voorts niet lang, na het jaar 1400,

Jakob van Bakenes, Schildknaap, die in het jaar 1483 stierf en te Haarlem begraven is. Zijn zoon Adriaan van Bakenes, gewonnen bij N. van Heemskerk, was Ridder ten Heiligen lande, en zijn kleinzoon Berthout van Bakenes, Hofmeester van Graaf Jan van Egmond, stierf omtrent 1513, zonder wettige kinderen, zoodat hij de laatste van zijnen stam was.

Het wapen van dit geslacht was een dwarsche band van goud, beladen met drie roode kruisen op een blaauw veld.

BAKENHAGEN, eigenlijk Baak-en-Hagen, maar bij verbastering meestal Backenhagen of Bakkenhagen gespeld, havezathe, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 1½ u. Z. van *Almelo*, kant. en ¾ u. W. van *Delden*, gem. *Ambt Delden*.

De oorspronkelijke naam dezer havezathe was voor eenige eeuwen Rutgerdijk; haren tegenwoordigen naam heeft zij ontleend van twee voormalige eigenaren, de Heeren Baak en Hagen. Op het laatst der vorige eeuw behoorde zij aan den Heer Johan Arnold Ludolf Baron van Mulert, thans wordt zij in eigendom bezeten door den schranderen landhuishoudkundigen Civati.

De havezathe beslaat eene oppervlakte van 160 bund. bebouwden grond (1).

BAKERWEERD, Baakerweerd, Bakerwaard, of Baakerwaard, geh. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1¾ u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. O. van *Doesborgh*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Steenderen*; met 50 inw.

BAKHOVEN-EN-GEBROEK, geh. voorheen tot het hertogd. *Gulik* behoorende, thans prov. *Limburg*, distr., arr. en 3½ u. Z. van *Roermonde*, kant., gem. en ongeveer ½ u. van *Susteren*; met 80 inw.

BAKHUISTERHOOG of Hoogebergen, gedeelte van de hoogste zandrug van *Gaasterland*, in de prov. *Friesland*, in de nabijheid van de buurt Bakhuizen.

BAKHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4½ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 3½ u. W. van *de Lemmer*.

Men telt er nagenoeg 30 h. De hier wonende Herv., behooren tot de gem. *Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen*. De R. K. hebben hier eene kerk en statie, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, en ruim 800 zielen telt. Vóór de Kerkhervorming plagt de pastorij van Bakhuizen bekleed te worden door eenen Monnik van de St. Benedictus orde, die ook eenen Vicaris had; destijds bragt de pastorij honderd goudguldens en het Vicarisschap zestig goudguldens op, waartoe ook eenige naburige plaatsen behooren. Zij telt 820 zielen.

Met het aan zee gelegene *Mirns*, maakte deze buurt vroeger te zamen één stemmend dorp uit, ofschoon beide thans geene Herv. kerk bezitten. Nevens Bakhuizen begint de hoogste zandrug van Gaasterland, dáár het Bakhuisterhoog, de Hoogebergen enz. genoemd. Tot Bakhuizen behoort ook de schoone uitgestrekte heerlijkheid of liever het buitengoed Rijs, welke met fraaije beplantingen en bosschen omringd is. Zie op het woord Rijs.

BAKINGHE, oude dijk, prov. *Friesland*. Zie Bakendijk.

BAKKAVEEN, buurt, prov. *Friesland*. Zie Bakkeveen.

BAKKENHAGEN, havezathe, prov. *Overijssel*. Zie Bakenhagen.

---

(1) Door dit art. vervalle het fautief gestelde art. Backenhagen, op bladz. 32.

BAKKERSDAM, dam in *Staats-Vlaanderen*, die in 1789 in het Coxijsche gat geworpen werd, en met den *Kapitalendam*, die ten zelfden tijde in de Passegeulle gelegd is, Cadzand en het eiland of den Generalen Vrijepolder, met het vasteland vereenigde.

Vervolgens zijn aldaar gebouwd, ten einde den toegang tot het Land van Cadzand, aan de zijde van België te beletten, de kapitale inundatie sluis en de fortificatie werken tot verdediging van den Bakkersdam, alsmede eene kazerne, eene hoofdwacht en een verblijf voor officieren, waardoor dit punt niet alleen meer bekendheid verkreeg, maar ook van meer gewigt werd.

Deze post werd in 1794 door de Franschen beschoten en ingenomen, waarop zij ook mede langs dezen dam het land indrongen. Hij werd ook toen meer bekend, omdat van dat jaar tot in 1830, als wanneer de Sophiapolder door den Generaal van Damme werd bedijkt, alle communicatie tusschen het Land van Cadzand en België over den Bakkersdam moest geschieden. Eindelijk ook, omdat in 1809 het eerste gedeelte van den grooten straatweg van Gent naar Breskens op Bakkersdam begonnen werd, hoewel die in 1815 weder werd opgebroken. In 1814 heeft het Fransche Domeinbestuur de vervallene verdedigingswerken en gebouwen publiek voor afbraak verkocht, en alzoo bleef van dit punt wederom niets dan den naam over.

Na den Belgischen opstand, ten jare 1831, is van den put der inundatiesluis, welke nog bestond, weder gebruikt gemaakt, om de doorgraving van den Bakkersdam gemakkelijk te maken. Ten gevolge van deze doorgraving kan nu, met weinig moeite, het Zwin of Sluische gat met het water den Braakman worden vereenigd, welk middel van verdediging dan ook, tijdens het beleg van de Citadel van Antwerpen heeft gewerkt; over deze doorsnijding ligt thans eene noodbrug, verdedigd door eene kleine batterij, eenige verschansingen en eene sterke militaire wacht.

BAKKERSHAGEN, landgoed in Rijnland, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. Z. van *Wassenaar*, aan den straatweg van 's Gravenhage op Leyden. Dit landgoed onderscheidt zich door eenen koepel op eenen hoogen kunstheuvel, vanwaar men een uitgestrekt gezigt heeft.

BAKKERSKIL, vaarwater, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Werkendam*, gedeeltelijk gem. *de-Werken-en-Sleeuwijk* en gedeeltelijk gem. *Dussen*. Het is de meest oostelijke kille van den Biesbosch, dien het van het Land van Altena scheidt. Zij komt ten W. van Werkendam uit het oude Wiel, vloeit met eenen Zuid-Westelijken loop, ter hoogte van den Karnemelkspolder, langs den Prikpolder, neemt aldaar eene zuidelijke rigting en verdeelt zich, aan het boveneinde van den polder Jannezand, in twee armen, de Nieuwekil en de Oostkil.

BAKKENISSE, voorm. visschersbuurt in *Kennemerland*. Zie Bakenes.

BAKKERSPOLDER, militaire positie in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Cadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Sluis*, gem. *Waterlandkerkje*.

Volgens de meest bekende kaarten, zelfs die van de Pauw en van Geldhof, zoude dit punt werkelijk een poldertje zijn, doch het was voorheen slechts eene hofstede, staande op den zuidwesthoek van het eerste gedeelte van den *Prins Willemspolder*, en bewoond door zekere Bakker, wiens afstammelingen nog heden ten dage in het bezit zijn van den gemelden hoek dezes polders.

Vóór 1789 was het punt BAKKERSPOLDER schier onbekend, althans onopgemerkt, doch in dat jaar is juist op den meergemelden hoek de afsluitingsdam gelegd, waarmede het Coxijsche gat van de monden der Schelde werd afgesloten, welke dam den naam van Bakkersdam verkreeg (zie voorts dat woord).

BAKKERSVEEN, poel in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Ruephen-Vorenseinde-en-Sprundel*, ½ u. O. van Ruephen, ¼ u. Z. van Sprundel. Een der adertjes van de Laaksche vaart neemt uit dezen poel zijnen oorsprong.

BAKKERSWAAL, waal of wiel in den pold. *Schuwagt*, in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Lekkerkerk*.

Men wil dat de naam ontleend zij van eene doorbraak, die door zekeren BAKKER gestopt zoude zijn geworden.

BAKKEVEEN, BAKKAVEEN, BACCAVEEN, BACKEVEENE, BACKENFEENE of BACCAFEEN, buurt, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 5¼ u. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 2¼ u. O. van *Beetsterzwaag*, ½ u. N. O. van *Duurswolde*, waartoe het behoort, aan de oostelijke grenzen, naar den kant van Drenthe.

De naam BAKKEVEEN strekt zich uit over eene ruime heide, zijnde de uiterste noordoosthoek van Zevenwouden, en is buiten twijfel ontleend van de opgeworpen dijken, welke, eeuwen lang geleden, aldaar zijn aangelegd geworden, en als tot *afbakening* of *afwering* van het water dienden. Aan het begin toch van het Oude Diep gelegen, was BAKKEVEEN gedurig blootgesteld aan overstroomingen van water, uit de hooger gelegene bosschen en veengronden afkomende, welk water door onderscheidene dijken en waterweringen moest beteugeld worden. Niettegenstaande de gesteldheid der veengronden, van het begin der veengraverijën af aan, en alzoo van het jaar 1664 af, aanmerkelijk veranderd is, zijn echter van deze dijken nog onderscheidene in wezen.

Het lijdt geen twijfel, of de buurt BAKKEVEEN is reeds in zeer oude tijden gesticht, aangezien zelfs de oudste geschiedschrijvers daarvan gewag maken. Vermoedelijk heeft zij haren oorsprong te danken aan een uithof van het klooster *Mariëngaard*, dat hier, ten jare 1225, gesticht was door SIARDUS, den vijfden Abt van dat klooster, en MARIËNHOF heette, waartoe die van Zevenwouden, door den roem van heiligheid van gezegden Abt bewogen, hem beschonken met zeer vele landerijen en veenen in deze streken; terwijl hier te zelfder tijd een kapel gesticht en aan de H. Maagd MARIA toegewijd werd, met oogmerk om op zekere tijden, daar ter plaatse, godsdienstoefeningen te verrigten. Deze kerk moet reeds spoedig in eenig aanzien gekomen zijn, althans onder degene, die den 30 Junij 1338 zekere overeenkomst tusschen de Friezen en Groningers onderteekend hebben, komt ook de Prior van BACKEFENE voor, waaruit af te meten is, dat deze plaats toen zeer belangrijk moet geacht zijn, en vermoedelijk dus ook eene aanzienlijke bevolking zal gehad hebben. In het jaar 1622 werden hier evenwel slechts twee huizen gevonden, welke vermindering men meent te moeten toeschrijven aan den inval der Spanjaarden in Friesland, in het jaar 1582, in welk jaar zij, in den nacht tusschen 18 en 19 April, eenige dorpen in Opsterland, waaronder ook BAKKEVEEN zal geweest zijn, afbrandden.

Vermoedelijk is men, toen alles weder in rust en de algemeene vijand geweken was, weder begonnen nieuwe woningen te bouwen, waartoe wel kan medegewerkt hebben het aanleggen van de Dragt-

stervaart, waarmede men in 1641 een begin maakte, en die vervolgens meer oostelijk opgelegd wordende, eene gemeenschap daarstelde tusschen BAKKEVEEN en de algemeene binnenwateren der provincie. Nu toch had men tot het verwerken van den veengrond en het afvoeren van turf handen noodig; dit deed den bloei en de welvaart van deze buurt herleven, en alzoo ontstonden er daar, waar men in 1622 slechts 2 huizen vond, later 90, die thans eene bevolking van ruim 450 zielen tellen.

BAKKEVEEN is vermaard door de nederlaag, welke de Friezen in het jaar 1231, in eenen strijd tegen de Drenthen, geleden hebben.

In het jaar 1505 zijn aldaar, door de droogte en hitte der lucht, vele veenen in brand geraakt, waardoor het gewas en de bosschen in den omtrek groote schade leden. Deze veenen zijn waarschijnlijk eerst geestelijke goederen geweest, afkomstig van het klooster *Mariengaard* te *Hallum*, en werden, vermoedelijk in ééne massa, verkocht aan onderscheidene personen, die zich daartoe tot eene compagnie hadden vereenigd. Later hebben zij eerst aan het geslacht van AYLVA en daarna aan dat van BURMANIA toebehoord; maar in het jaar 1778 zijn zij door koop in eigendom gekomen aan eenige Friesche en Groninger Heeren, die ze in gemeenschap bezeten hebben, en hier eene menigte turf deden graven. Achtervolgens bleef echter een dier Heeren, namelijk ALLARD SCHELTINGA, koopman te *Harlingen*, alleen eigenaar van deze veenen, die, later echter weder verkocht zijnde, meerendeels vergraven en tot land gemaakt, thans toebehooren aan de geslachten VAN LYNDEN, VAN EYSINGA, VAN BOELENS, VAN TEIJENS enz. Onder de verkochte goederen van den Heer ALLARD SCHELTINGA, te Bakkeveen gelegen, was ook de heerenhuizing, welke na het aanvangen der veengraverijën aldaar gesticht, zeer vermakelijk gelegen, en door bosschen omgeven was, maar in het jaar 1838 voor afbraak verkocht en gesloopt is (1).

BAKKRA MASSANGA, militaire post, in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanicakreek* 5½ u. Z. W. van Paramaribo.

BAKKUM, heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Castricum*, palende N. aan Egmond-binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom, O. aan Heiloo, Z. aan Castricum, en W. aan de Noordzee.

Deze heerlijkheid, die vroeger eene gemeente op zich zelve uitmaakte, is gedurende de Fransche overheersching met **Castricum** vereenigt, waaronder zij thans nog begrepen is. Hoewel zij haar oud regt ter benoeming van een lid in het Heemraadschap van den Sint Aagtendijk behouden heeft. Zij bevat alleen de buurt **Bakkum** en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 353 bund. grond en telt ongeveer 150 inw., die alleen hun bestaan vinden in den landbouw en de schelpvisscherij; en van welke de Herv. tot de gem. *Castricum-en-Heemskerk* en de R. K. tot de statie van *Castricum* behooren. Er bestaat in deze heerlijkheid geen school, maar de kinderen moeten, om onderwezen te worden, zich naar Castricum begeven.

---

(1) Wil men meer omtrent BAKKEVEEN weten, men leze de **Geschied- en Oudheidkundige beschouwing van Bakkeveen**, van D. H. VAN DER MEER, in den **Frieschen Volks-Almanak voor het jaar 1839**.

De heerlijkheid Bakkum behoorde weleer onder *Egmond*, maar is naderhand daarvan afgescheiden, en bij koop overgegaan aan den Heer Cornelis van der Myle, ten wiens verzoeke, op den 9 Maart 1629, bij de Heeren Staten van Holland en Westfriesland, geoctroijeerd, geconsenteerd en toegestaan is, dat, tot bevordering van de justitie binnen de heerlijkheid van Bakkum, bij den Heer en zijne opvolgers in der tijd, in plaats van drie Schepenen, die met den Schout aldaar gewoon waren in burgerlijke zaken regt te doen, voortaan, zoo zulks als van ouds plagt te zijn, vijf Schepenen zouden worden aangesteld, die zoowel in criminele, als in civiele zaken, aldaar vallende, kennis nemen, en de justitie bedienen zouden, mits dat er, ten aanzien van de criminele zaken, viermaal des jaars, indien er telkens eenige criminele zaken zouden mogen wezen, gewone regtdag gehouden werd, als den 3 Februarij, den 3 Mei, den 3 Augustus en den 3 November; ten zij eenige dier dagen op eenen Zondag kwamen, als wanneer de regtdag des anderen daags moest gehouden worden, op verbeurte van acht gulden voor iederen Schepen, die, zonder wettige reden of ziekte, achter bleef, en zulks voor elke maal, wel verstaande, dat de gewone en buitengewone regtdagen zouden gehouden worden binnen Bakkum, op eene bekwame plaats, bij den Heer aldaar te bestellen. In het midden der vorige eeuw werd zij in eigendom bezeten door Mr. Nicolaas Geelvink, Heer van *Castricum*. Thans behoort de heerlijkheid Bakkum even als Castricum aan den Heer Schuyt van Castricum.

De ontginningen van Z. M. domein in de heerlijkheid Bakkum leverden in 1836 zeer goede vooruitzigten op.

De buurt Bakkum, Backum of Baccum, oudtijds Baccnum, ligt 4 u. N. van Haarlem, 2 u. N. van Beverwijk, 1 u. N. van Castricum, 2 u. Z. ten W. van Alkmaar.

Het is eene zeer oude buurt, die reeds omtrent het jaar 980 bekend is geweest. Er is hier voor onderscheidene eeuwen eene kapel gesticht, die nog in wezen is, maar reeds vóór meer dan eene eeuw tot gemeente-huis ingerigt werd. Sedert de vereeniging van Bakkum met *Castricum* is dit gebouw echter als zoodanig niet meer in gebruik, hoewel het nog door de gemeente in eigendom bezeten, en als een gewoon huis, ten voordeele der gemeentekas, verhuurd wordt.

Toen Haarlem in het jaar 1573 door de Spanjaarden belegerd was, werd Bakkum deerlijk door hen uitgeplunderd.

Het wapen van Bakkum bestond in eenen eenhoorn.

BAKKUMERVAART, vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoefbeek.

BAKONGAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, kon. *Atjieh*, aan de westkust; met eene haven. 2° 52′ N. B., 144° 44′ O. L.

BALABAK of Balabac, eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche zee*, 8° N. B., 134° 36′ O. L., ten N. van Borneo, bij het Zuideinde van het Solo-eiland Palawan. Het brengt veel ebbenhout, sago, pisang, honig, was, visch en mosselen voort, welke door de Chinezen duur betaald worden. Men telt er 300 inw., die bijna alleen van visscherij bestaan, en van de draden van den stam des pisangs eene fijne bruine stof weven.

BALABALANGAN, groep eil. in *Oost-Indië*. Zie Paternosters (Kleine).

BALABOA, d. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Timor*, 8 m. van den Noordwesthoek van dat eiland.

BALABUAM, landsch., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie BALAMBOANG.

BALAISSAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, koningr. *Boelan*.

BALALUAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, kon. *Atjieh*, niet ver van de stad Atjieh. Hij werpt soms vuur en steenen uit.

BALAM, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, W. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, 6° 35′ N. B., 116° 46′ O. L.

BALAMATA of BALAMATTA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, op de westkust van dat eiland, ten Z. van kaap Balatetto. Zij valt met eenen noordwestelijken loop in de *Straat der Molukkos*.

BALAMATA of BALAMATTA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, op de westkust van dat eiland aan de rivier van denzelfden naam, 3° 12′ Z. B., 144° 13′ O. L.

BALAMBANGAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche zee*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, op 4 m. afstands van die kust, in het Noordoosten der *Maloedoe-baai*, ten W. van Banggi, waarvan het door een kanaal gescheiden is, dat omtrent eene mijl wijdte heeft. 7° 15′ N. Br. 133° 41′ O.L. Het is niet bewoond; heeft twee havens, eenen vruchtbaren grond, versch water, en vele soorten van voortreffelijk hout. De zee in den omtrek levert overvloed van visch.

BALAMBOANG, lands. BALIMBOANG, PALEMBOANG BALEMBANG'AN, BALIBOANG, BALAMBUAM, BALABUAM of BALAMBUAN, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. resid. *Banjoewangi*.

Het was eertijds een magtig koningrijk, maar is door herhaalde oorlogen geheel ontvolkt, waardoor het in eene onafgebrokene woestenij verkeerd is.

De Oost-Indische Maatschappij voerde in 1768 oorlog met den Vorst van BALAMBOANG, dien zij in Julij van dat jaar gevangen nam, en met zijne familie op het kasteel te Batavia in bewaring stelde, alwaar de Vorst, kort na zijne gevangenneming, overleed. Zijne vrouw, zoon en verdere familie werden voorts naar het Robbeneiland, vóór de Tafelbaai, aan de kaap de Goede Hoop verbannen. In dezen, voor de vorstelijke familie van BALAMBOANG zoo noodlottigen, oorlog waren de Engelschen, gelijk zoo dikwijls bij opstanden tegen het Nederlandsche gezag in Oost-Indië, de voornaamste opstokers, terwijl zij de inlanders kruid en verschillende soorten van wapenen leverden.

BALAMBOANG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. resid. *Banjoewangi*. Zij stort zich met eenen oostelijken loop in de *Straat van Balembang'an*.

BALAMBOANG, voorm. st. in *Oost-Indie*, op de Oostpunt van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. resid. *Banjoewangie*, aan de rivier van denzelfden naam.

Deze stad was reeds van ouds beroemd, om hare goede gelegenheid, handel en zeevaart der Oostersche volken, zoowel, als wegens de klockmoedigheid der inwoners. Er werd veel touwwerk, matten en stoffen tot zeilen gemaakt, ook had men er veel olie en kokosnoten. De stad had vroeger haren eigen Koning, doch heeft zich naderhand aan den *Mataram* of Opperkoning van Groot-Java, onderworpen en dien voor haren Oppervorst erkend.

BALAMBOANG (STRAAT VAN), zeeëngte in *Oost-Indië*. Zie BALEMBANG'AN.

BALAMBOANG (BAAI VAN), baai in *Oost-Indie*, in de *Straat van Balembang'an*, aan de oostkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

BALAMBUAN, lands., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie BALAMBOANG.

BALANDANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de westkust van dat eiland, 2° 38′ Z. B., 136° 55′ O. L.

BALANGAS, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Celebes*, op de *Kust van Balante*; de Boento neemt in dit gebergte haren oorsprong.

BALANIPA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust van dat eil.; 3° 16′ Z. B. en 132° 9′ O. L.

BALANTAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Celebes*, op de *Kust van Balante*. Men vindt aan den voet van dezen berg vele sagoboomen.

BALANTE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Celebes*, op de *Kust van Balante*, aan de rivier van denzelfden naam, 4 m. W. van de Tolobaai tegenover het eil. Gapej.

De grond is er vruchtbaar en levert veel rijst op, die gedeeltelijk naar Amboina vervoerd wordt. Ook heeft men er vele sagobosschen. De bevolking is zeer nijver.

BALANTE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Celebes*, op de *Kust van Balante*. Zij valt met eenen Oostelijken loop in de *Straat der Molukkos*.

BALANTE (KUST VAN), schiereil. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Celebes*.

Het is meest onder den naam van de OOSTKUST VAN HET EILAND CELEBES bekend, en is die arm, welke zich, uit het midden van dat eiland, O. ten Z. uitstrekt.

Door dit schiereiland strekt zich de bergketen *Balangas* uit, en men treft er vele rivieren en beken aan. Men vindt er slechts drie of vier voeten onder de oppervlakte ijzer, dat er, even als hout en tripang, uitgevoerd wordt. Er wonen Alfoeren of Dajakkers van Celebes onder hunne eigene opperhoofden. De Ambonnezen halen er levensmiddelen. Over deze kust voert de Vorst van Boni het bewind.

BALATETTO, kaap in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, zijnde de Noordwestelijke hoek van dat eiland; 3° 10′ Z. B. 144° 4′ O. L.

Men had op dezen hoek weleer zeer fraaije en bijzonder dikke eikenboomen, wier stammen wel 100 voet hoog waren, en die door Kapitein JACOB VERHEIDEN, wanneer hij, tusschen het jaar 1646 en 1652, in de Ambonsche oorlogen, daar rondzwierf, op aanwijzing van den Imam of Priester van Divi omgekapt zijn. Ook had men aldaar langs het strand nog vele andere en voornamelijk lolan-, bastaard ebbenhout en wilde tandjongboomen, maar vooral groeide hier ook de balaboom, waarvan de Boeronezen eertijds hunne houten spiesen plagten te maken en waarnaar ook die hoek genaamd is.

BALCK, d. in *Friesland*. Zie BALK.

BALCKSTERMEER, meer in *Friesland*. Zie BALKSTERMEER.

BALDER, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie BAALDER.

BALE, geh. in het graafsch. *Zutphen*. Zie BARLO.

BALÆBA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, aan de rivier van denzelfden naam.

BALEBA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*. Zij loopt met eene Noordelijke rigting in de *Straat van Madura*.

BALEGA of BALIGA, lands. in *Oost-Indië*, op het eil. *Madura*, een der drie afdeel. van het *Maduresche rijk*; met ruim 5600 inw.

BALEGA of Baliga, st. in *Oost-Indië*, eil. *Madura*, in het *Madu-resche rijk*, afdeel. *Balega*, aan de riv. Balega; 7° 21′ Z. B. 131° 10′ O. L.

Het is eene volkrijke plaats. De weg van Balega op Bankalang, is zeer heuvelachtig, niet onaangenaam, loopt grootendeels door een bosch, en men treft er onderscheidene punten aan, vanwaar men een zeer fraai gezigt heeft. De omstreken zijn goed bebouwd. Te Balega resideert een Hoofd, die de oom is van den Sultan van Madura.

BALEGA of Baliga, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. en rijk *Madura*. Zij loopt met eene Zuidelijke rigting in de *Straat van Madura*.

BALEGA (BOSCH VAN), bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, omtrent 30 palen van Bangkallang. Het bevat djatiboomen, doch zij zijn zonder veel overleg omgehouwen en hierdoor zeer in aantal verminderd.

BALEMAR, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, Z. van *Floris*; 7° 18′ Z. B. en 145° 58′ O. L.

BALEMBANG'AN, lands., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie Balamboang.

BALEMBANG'AN (STRAAT VAN), Straat van Balamboang, Straat van Balabuan, of Straat van Bali, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, tusschen de Oostkust van het eil. Java en het eil. Bali. Het midden dezer zeeëngte ligt onder 7° 51′ Z. B. en 131° 12′ O. L. In het naauwste gedeelte, tusschen Banjoewangi en Karang-Asan, is zij slechts 1¼ m. breed. De diepte is op sommige plaatsen 100 vademen. De Straat van Balembangan zou voor de schepen, die naar China bestemd zijn, eenen korteren weg opleveren, dan de Straat Sunda, maar er zijn geene goede ankerplaatsen.

De Oostpunt van het eil. Java, die den Zuidelijken ingang dezer zeeëngte uitmaakt, ligt op 8° 4′ Z. B. en 132° 9′ O. L.

BALER, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Baalder.

BALG, vaarwater in het Noorden van de *Zuiderzee*, ten Z. O. van *Texel*, N. O. van het *Nieuwediep*. Het loopt tusschen het Balgzand en de Noordzijl, die eene diepte is in den Westwal, door, en verbindt het Amsteldiep met het Marsdiep.

Voorheen diende het tot reede voor de Oostindische en andere schepen, die niet behoefden te vertimmeren, maar veeltijds gekield werden.

BALG (KROMME-), vaarwater, benoorden de prov. *Friesland*, tusschen den vasten wal dier prov. en het eil. Ameland. Het neemt zijne rigting van de Noordkust der griet. het Bildt, strekt zich naar de Zuid-Westpunt van Ameland uit, ontvangt zijn water uit de *Zuiderzee*, en stort het, tusschen de droogten het Kamperzand en de Horssen heen loopende, in het *Wad* en het *Amelandergat* uit.

BALGERIJT, vaarwater in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, tusschen de Kaag-, de Huigsloter- en Aapolders door, uit den Kever in het Kagermeer loopende.

BALGOY, Balgooy, Balgoijen, of Balgoyen, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. ten N. van *Nijmegen*, kant. en ½ u. Z. van *Wychen*, gem. *Balgoy-en-Keent*, aan de *Maas*.

Men telt hier 130 inw., van welke de Hervormden, tot de gem. *Neerbosch-Heesch-Balgoy-en-Keent* behooren, en hier een net kerkje,

met eenen spitsen toren hebben. De R. K. worden tot de statie van *Balgoy-en-Keent* gerekend.

Vroeger stond hier een adellijk slot, dat in het jaar 1672 door de Franschen verwoest is, en waarvan men thans geene overblijfsels meer bespeurt, dan eenen langen, vierkanten heuvel, die rondom met ruigte begroeid is.

BALGOY-EN-KEENT, gem. in het *Land tusschen Maas en Waal*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen* (7 k. d., 18 m. k., 6 s d.); palende N. aan de gem. Wychen, O. aan Over-Asselt en aan de Maas en W. aan de Maas.

Het bevat niets dan de dorpen Balgoy en Keent en telt ruim 400 inw., onder welke slechts 16 Herv., zijnde de overige R. K. Zij vinden meest in den landbouw hun bestaan.

Men heeft in deze gem. 1 Herv. kerk, 1 R. K. kerk en 2 scholen.

De R. K., wier kerk te Keent staat, hebben in deze gem. eene statie, waartoe ook eenige naburige plaatsen behooren, en die 900 zielen telt. Zij behoort tot het vic. van het voorm. bisd. van *Roermonde*, dek. van *Nijmegen*, en wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

BALGZAND, droogte in het noordelijkste gedeelte van de Zuiderzee, tegen de Noord-Hollandsche kust, aan de westzijde loopt er het Amsteldiep en aan de noordzijde stroomt er de Balg langs. Het noordelijkste gedeelte wordt de Zuidwal geheeten.

BALHOEK, geh. in *Zeeuwsch-Vlaanderen*. Zie Baalhoek.

BALI, Balie, Baly, of Bally, ook wel Klein-Java geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, tusschen 8° 20′ en 9° 21′ Z. B. en 130° 89′ en 132° 81′ O. L., wordende N. bepaald door de Zee van Java, O. door de Straat van Lombok, die het van het eiland Lombok scheidt, Z. de Zuid- of Indische zee, W. de Straat van Balembang'an, die het van Java scheidt, van welk laatste eiland het in eene regte lijn slechts 3 à 4 uren verwijderd is.

Het heeft de gedaante van eenen langwerpigen driehoek, die weinig beduidende bogten heeft. De gemiddelde breedte is nagenoeg 12 en en de lengte 20 uren gaans. De oppervlakte wordt op 94 geographische mijlen berekend, en de bevolking op 985,000 zielen, onder welke men 179,000 weerbare mannen telt. Men vindt er nog geen 1000 Mahomedanen maar 7000 Chinezen, welke laatsten zich aan de kusten en op eenige binnenlandsche plaatsen gevestigd hebben.

Door zijne ligging ten W. van Lombok, Sumbawa, Floris enz., ontvangt dit eiland met den Oostenwind tevens de ontwikkelde warmtestof van de oostelijkst gelegene eilanden, en daar het ten W. door Java beschut is, kan de Westmoeson er niet toe doordringen; door welk een en ander de dampkring op Bali, niet zoodanig verkoeld wordt, als op andere eilanden, zoodat de hitte er zeer hevig zijn kan.

Hoewel de kusten van Bali bezwaarlijk te naderen zijn, en het overal rondom dit eiland zeer moeijelijk en gevaarlijk is om te ankeren, nemen de Europeaansche schepen er evenwel gewoonlijk ververschingen in. Aan de kusten doen zich hooge gebergten op, en de binnenlanden zijn mede zeer bergachtig, wordende het eiland van het W. naar het O. door eene bergketen doorsneden, die ten O. in de *Pick van Bali* eindigt. Onder deze bergen zijn ook rookende vuurbergen, waardoor op dit eiland nu en dan aardbevingen gevoeld worden, of uitbarstingen plaats hebben.

De grond is er vulkanisch, maar tot aan den voet der bergen met aangespoelde slib overdekt, en zeer vruchtbaar. Het voornaamste voortbrengsel van den grond is rijst, die er gemakkelijk tweemaal 's jaars geoogst wordt, en evenwel niet meer dan de helft oplevert van de hoeveelheid, die tot de consumtie der bevolking noodig is. Over het algemeen zijn de levensmiddelen hier voor de inwoners niet toereikend, zoo dat zij soms, bij gebrek aan leeftogt, aan den verschrikkelijksten hongersnood blootgesteld zijn. Ook groeijen er vele notenmuskaatboomen, die eene lange vrucht, onder den naam van mannetjesnoten bekend, voortbrengen; alsmede katoen, waardoor niet alleen in de behoefte der bevolking voorzien wordt, maar waarin men tevens handel drijft; voorts gember, oranjeappelen, kokosnooten, tabak, indigo en koffij, die hier uitmuntend tiert, hoewel de Balinezen van beide laatste producten niet meer aankweeken, dan zij tot eigen gebruik noodig hebben; men treft er de gambir aan, maar er is gebrek aan hout. Ook zijn er nog vele plaatsen, die zeer vruchtbaar zouden zijn, indien zij wel bebouwd werden.

Uit het dierenrijk heeft men er herten, apen, runderen, buffels, geiten en paarden, welke laatsten zeer klein vallen, maar echter gezocht zijn. De ossen en koebeesten zijn er uitmuntend en in menigte, doch de eersten worden tot lastbeesten en de laatsten tot den landbouw gebruikt. Men heeft er overvloed van gevogelte. Aan de stranden, in klippen en holen, nestelen de bekende kleine zwaluwen (*hirundo esculenta*), wier nestjes verzameld en duur verkocht worden. Ook heeft men er eene menigte visch en schildpadden, waardoor in eene voorname behoefte der inwoners voorzien wordt.

Hoewel men algemeen vermoedt, dat de grond op Bali goud bevat, zijn er echter, zoo veel men weet, geene goudmijnen ontgonnen; het eiland levert echter mijnen, die zeer fraai tin bevatten.

De Balinezen weven kleedjes, zijden stoffen en ongemeen fraaije zijden hoofddoeken, van welke sommigen ook met valsch gouddraad doorweven zijn en breede randen hebben. Voorts worden er op Bali eene menigte passementen van valsch goud, in onderscheidene breedte, doch effen en zonder bloemwerk, geslagen. De smederijen zijn er tot eenen vrij hoogen graad van volmaaktheid gestegen, inzonderheid in het vervaardigen van krissen en pieken. De zilver- en goudsmeden werken er zeer netjes, bijzonder in het boetseren van onderscheidene figuren. De Balinezen maken ook zout aan de stranden; doch in zeer kleine pannen, en niet meer dan voor eigen gebruik noodig is.

Eertijds was Bali eene roofplaats, ter verkrijging van slaven, waarin de bewoners der oostwaarts van Java gelegene eilanden eenen voordeeligen handel op Batavia dreven, en, hoewel de slavenhandel door de Europesche Vorsten is afgeschaft, worden er door de Vorsten van Bali, die er belang bij hebben, om dien voornamen tak hunner inkomsten te handhaven, geene pogingen onbeproefd gelaten, om, vooral aan Fransche handelaren, die ze naar Madagaskar of Bourbon brengen, ter sluik slaven te verkoopen.

Thans handelen de Boeginezen (inwoners van Bono, op het eiland Celebes) en de Cerammers veel op Bali. De eerstgemelden voorzien dit eiland van Indische en Chinesche goederen en Celebische lijnwaden in ruiling voor rijst, wilde noten, Balisch katoengeweef, hars, vogelnestjes en andere artikelen. De Cerammers, Boetonners en meer andere eilanders ruilen hier lijnwaden, rijst, ijzerwerken en Chinesche goederen tegen hunne sago, tripang, schildpad en meer andere voorwerpen. De Cerammers echter varen eerst sedert eenige jaren op Bali.

De binnenlandsche handel op Bali is zeer levendig, en de bazars zijn er altijd opgepropt met goederen en menschen. De koopgoederen bestaan in katoenengarens van onderscheidene kleuren, zijden en katoenenkleedjes, ruwe en gezuiverde kapas (katoen), aarden potten en karaffen van onderscheidene soort en grootte, katoenenlinten en koorden, welke aldaar geslagen worden, spiegeltjes, messen, wapens, pieken en krissen, kammen, brillen, goud–, zilver- en- koperwerk, rundvee, varkens, gevogelte, vruchten en bloemen, mangostangos, jamboe, mangas, pisang en ramboetan, rijst, djagong, oebies (aardvruchten) en visch, welke laatste er in overvloed en tot geringen prijs te bekomen is.

De eersten van onze landslieden, die hier ten anker gekomen zijn, waren die van de schepen *Mauritius, Holland* en het *Duifken*. Zij wierpen het anker in de Straat van Balembang'an, den 27 Januarij 1597.

In 1634 hadden wij hier nog eenen Resident; maar uithoofde van de geringe opbrengst van het eiland, heeft men het kort daarna weder verlaten. Dit eiland staat dus niet regtstreeks onder het Nederlandsch bestuur. Het wordt verdeeld in acht vorstendommen of koningrijken, als: Kaloong-Kong, Giandjar, Bali-Badong, Mang'oewie, Tabanan, Bolelêng, Karang-Asin en Tamang-Bangki. De voornaamste plaatsen zijn: Tabanan, Bolelêng, Karang-Asin en Badong.

De aanmerkelijkste riv. zijn: de Djadi, de Koessamba, de Lampidja, de Panutajang en de Gilgil. Onder de baaijen verdienen vermelding: de Groote baai en de St. Nicolaas baai.

Het geheele eiland is onderworpen aan drie Vorsten, die van Bolelêng, die van Karang-Asin en die van Badong. De eerste bezit het westelijke gedeelte, de Radja van Karang-Asin het oostelijke gedeelte, mitsgaders het eiland Lombok, waarop hij zijn verblijf houdt, en die van Badong het middelste gedeelte. Deze Vorsten staan in goede verstandhouding met het Nederlandsche gouvernement; aan hetwelk zij, volgens eene bepaalde overeenkomst, manschappen leveren. Zij regeren geheel willekeurig, zijn volstrekt onafhankelijk, erkennen niemand boven hen in magt, en hebben twee rijks-bestuurders onder hen, éénen voor de binnenlandsche aangelegenheden onder den titel van *Perbakal-Radja*, en éénen voor de buitenlandsche zaken, die *Radja-Tomonggong* genoemd wordt. In ieder dorp is een hoofd met den titel van *Perbakal*, die de bevelen van den Vorst opvolgt, en een minder hoofd onder zich heeft, die *Kalian Tampek* genaamd wordt. Beide deze hoofden worden uit de ingezetenen van het dorp gekozen, waarover zij regeren moeten. De Opperhoofden, die gezag hebben over de dorpen, waarin vreemdelingen wonen, worden *Panggawo* geheeten. Ook bestaan er regtbanken, die, naar de voorschriften van een burgerlijk wetboek, dat *Digama*, en een lijfstraffelijk wetboek, dat *Agama* heet, uitspraak doen. De oorsprong van de tegenwoordige bevolking van Bali is, naar men veronderstelt, afkomstig van Java, en wel van dat gedeelte der bevolking van dat eiland, hetwelk, bij de invoering der Mahomedaansche godsdienst deze niet heeft willen omhelzen, en het zwaard der dweepzieke verbreiders van die godsdienst ontvlugt is. De volkomene gelijkheid van eene menigte woorden in de Javaansche en Balische talen, de gelijkheid van het schrift bij de bevolking van beide eilanden, en van de *wayangs* (tooneelspelen), waarin de Balinezen volkomen dezelfde figuren vertoonen, als de Javanen, zetten dit vermoeden veel klem bij. Het schijnt, dat Bali vroeger bewoond was door een woest en

wild volk, hetwelk de gewoonte had, de krijgsgevangenen te verslinden. Deze oorspronkelijke bewoners worden bij de Balinezen, ten huidigen dage, zoo in hunne *wayangs*, als in de paleizen der Vorsten, en in de binnenpleinen der tempels, nog met tijgerhoofden en zeer groote uitstekende tanden, in steen afgebeeld, gezien, en dragen den naam van *Raksasa* (reuzen). De Vorsten en Priesters verhalen, dat deze menscheneters de oorspronkelijke bewoners van Bali zijn geweest, dat zij werkelijk buitengemeen groote tanden hadden, en met even weinig moeite een mensch verslonden, als een tijger in staat is zulks te doen; dat de *Dewa's*, eene soort van Goden, eindelijk op hen gebelgd, hun den oorlog aangedaan en geheel vernietigd hebben, waarna zij de Vorsten en Priesters van Bali hadden voortgebragt; en het is op dien grond, dat beide deze kasten beweren van goddelijke afkomst te zijn, al hetwelk door de gemeene Balinezen in het minst niet wordt in twijfel getrokken.

De godsdienst der tegenwoordige Balinezen is Heidensch, en schijnt oorspronkelijk die van Brahma te zijn geweest, doch door verloop van tijd en tusschenkomst, van andere gezindheden, zeer verbasterd te zijn. Zij hebben even als de Hindoes vier kasten: de eerste is de Priesterlijke, de tweede de Vorstelijke, de derde de Middelkaste en de vierde de lage of gemeene kaste. De lijken van de beide eerstgemelden worden met groote statie verbrand, even als bij de Braminen plaats vindt; die van de middelste worden begraven, en die van de lagere kaste worden boven aarde, aan de kanten der wegen, ten prooi aan de lucht en aan het roofgedierte gelaten.

De Balinezen gelooven aan eene eenige Opperste en almagtige Godheid, die hemel en aarde regeert; maar die door hen te verheven geacht wordt, om er zich onmiddellijk toe te durven wenden, waarom zij de Dewa's aanbidden, als onmiddellijke beschermgoden van hun eiland, die met genoegzame magt van de hoogste Godheid zijn bekleed, om in hunne behoefte te kunnen voorzien. Zij wanen hunne gunst te kunnen verwerven, en ook hunnen toorn te kunnen bevredigen, door het offeren van rijst, vruchten en bloemen, en door het staken van alle openbare vermaken. Wanneer, bij voorbeeld, de kinderziekte heerscht, hetwelk jaarlijks het geval is, ziet men, zoowel vóór de Vorstelijke verblijven, als vóór de woningen der gemeene Balinezen, bamboezen stellaadjen, beladen met rijst, kokosnoten en andere vruchten, als ook bloemen. Zoo lang deze ziekte heerscht, mogen er, op doodstraffe, geene *wayangs* vertoond, geene *ronggings* (danspartijen) gehouden, geen muzijkinstrument gespeeld en geen snaphaanschot gelost worden.

De Vorsten zijn, zonder uitzondering, zeer godsdienstig en naauwgezet in het nakomen van de verpligtingen, die hun door de Priesters worden opgelegd. Zij verrigten des morgens en des avonds hunne gebeden, waartoe een afzonderlijk lokaal in hunne paleizen bestemd is, en waaraan zij telkens langer dan één uur tijds besteden, en die zij om geene bezigheden of belangen, hoe dringend ook, verzuimen. De hovelingen, zoowel als de middel- en de gemeene klasse, schijnen echter niet zoo stipt aan die verpligting gehouden te zijn. Bij onderscheidene gelegenheden begeven de Vorsten zich naar den tempel, doch dit geschiedt op onbepaalde tijden; wanneer b. v. een van hunne kinderen of naaste bloedverwanten ziek geweest en hersteld is, gaan zij daarvoor, door offerhanden en geloften, hunnen dank betuigen. Het vertrouwen, dat zij in den Priester stellen, is blind en onbepaald. Al wat deze hun zeggen of voorschrijven, wordt als eene godspraak beschouwd. Zij dragen hun eenen onbegrensden eerbied, eene buitengewone achting toe,

en dit gaat zóó ver, dat, als er een Hoogepriester voorbij gaat, de Vorst verpligt is voor hem op te rijzen, en in eene eerbiedige houding te blijven staan, tot dat hij is voorbij gegaan. De Priesters echter bezitten staatkunde genoeg, om deze hulde, zooveel mogelijk, te vermijden, en, door het inslaan van eenen anderen weg, den Vorst deze krenking zijner grootheid te besparen. Het is gebruikelijk, dat de Hoogepriester, genaamd Seda Gedé, en nog eenige andere, in waardigheid op hem volgende personen, in de paleizen der Vorsten hun verblijf houden, en aldaar kosteloos van al het noodige voorzien worden; doch zij hebben een afzonderlijk kwartier, en vertoonen zich bij openbare gelegenheden slechts op eenen afstand, ten einde de Vorst niet aan de vernedering bloot te stellen, van hun, in het bijzijn der onderdanen, de hulde te moeten bewijzen, die aan hunnen rang verbonden is. In geen geval zullen de Vorsten iets ondernemen, van welken aard het ook zij, zonder den Hoogepriester te raadplegen, naar wiens raad zij zich dan ook stiptelijk gedragen.

De Vorsten en Priesters gaan, volgens hunne leer, na hun overlijden, om het even hoe zij geleefd hebben, door de bijzondere gunst der Dewa's, over tot eenen staat van geluk, als ook de vrouwen, die zich met den Vorst laten verbranden, en zich wanen bestemd te zijn, om zijne Hoogheid in een beter en geheel verjongd leven, in dezelfde betrekking als op aarde, te dienst te staan; van daar ook, dat zij de vergunning, om zich met hem te laten verbranden, als eene bijzondere gunst aanmerken, en zich als uitverkorenen tot het genot eener hoogere zaligheid beschouwen. De gelukzaligheid der goeden uit het gemeene volk wordt verondersteld te bestaan, in het dienen hunner Vorsten hier namaals. De straf bestaat daarin, dat zij in buffels, koebeesten, apen, en ook wel in tijgers, veranderen. Het eten van rund- en buffelvleesch is daarom gestreng verboden, en zij zijn er uit dien hoofde ook veel afkeeriger van, dan de Mahomedanen van het varkensvleesch. Dit laatste is echter de geliefkoosde kost der Balinezen, en nooit geven zij eenen maaltijd, waarop niet een gebraden speenvarken verschijnt, en eene menigte andere geregten, allen van varkensvleesch bereid, worden opgedischt. Hunne tempels zijn slechts groote met muren omringde vierkante pleinen, met smalle poortjes voorzien, welke eenige vierkante gemetselde steenen gebouwen bevatten, die veel overeenkomst hebben met de aan de wegen staande bedehuisjes, in de Roomsche landen. Ter hoogte van omstreeks vier voet van den grond, hebben deze gebouwen eene nis, waarin een Dewabeeldje van steen, of ook wel van koper, of ander metaal is geplaatst. Links en regts, als ook onder en boven het gebouw, zijn langwerpig vierkante gaten, waarin de inlanders rijst, vruchten en bloemen plaatsen, om tot offerhanden te dienen. Men vindt zoodanige heilige huisjes ook langs de openbare wegen, doorgaans onder het lommer van eenen boom, en door eenen lagen pagger (heining) omringd.

De Balinezen hebben geene bepaalde dagen, waarop zij verpligt zijn, zich tempelwaarts te begeven. Slechts tweemaal in het jaar, om de zes maanden eens, hebben zij heilige dagen, *galongans* genaamd, wanneer de Priesteren, de Vorsten en velen uit de heffe des volks zich derwaarts begeven, en hunne gebeden en offerhanden, tot afsmeeking van algemeenen en bijzonderen zegen, verrigten. Naar deze feestdagen regelen zij ook hunne tijdrekening, zoodat één van on-

ze jaren gelijk staat, met twee Balische. Zij noemen doorgaans bij eenige tijdrekening de hoeveelheid der plaats gehad hebbende moessims (moesons of jaargetijden). De galongans, welke doorgaans drie, vier, vijf, zes of zeven dagen duren, naarmate de jaargetijden rampspoed of welvaart hebben opgeleverd, worden voor het overige, zoowel als het grootste gedeelte der nachten, in openbare vermaken doorgebragt, waardoor zij wanen, hunne Godheden hulde te bewijzen, of hun blijken van dankbaarheid, voor de genotene zegeningen, te geven; terwijl zij, bij die gelegenheid, tevens aan hunne geliefkoosde neigingen den ruimen teugel vieren. Voor het overige worden de openbare tempels alleen bezocht, bij bijzondere gelegenheden, meest op uitdrukkelijke aanrading der Priesters, hetzij om de eene of andere gunst, of om de afwering van eenig onheil, van de Goden af te smeken, of wel voor buitengewone gunsten te danken.

De Balinezen zijn over het algemeen groot en welgemaakt. Zij hebben eene mannelijke houding, en ruwe ledematen, en overtreffen de meesten der omgelegen eilanders in ligchaamskrachten. Hunne gelaatstrekken zijn regelmatig, de meesten hebben eene geelkoperkleurige huid, zeer levendige oogen en over het algemeen een zeer vlug en snedig voorkomen, doch velen zijn door het amfioen schuiven (opium roken), en andere buitensporigheden vroegtijdig uitgemergeld en misvormd, vooral de adel of de Gusties, van welke sommigen, door het puntig uitsteken hunner schouders, veel naar wandelende kapstokken gelijken. Hun karakter en geaardheid is oorspronkelijk goed; zij zijn werkzaam, vindingrijk, en vatbaar voor onderwijs, buitengemeen geschikt om spoedig de eene of andere kunst, welke zij zien, na te volgen, als ook om andere talen te leeren, en zijn in den hoogsten graad onderworpen, verkleefd en gehoorzaam aan hen, die zij als hunne meesters beschouwen. Zij zijn niet slaafsch of kruipend van aard, maar bezitten een natuurlijk gevoel van eigene waarde. Jegens hunne familie-betrekkingen zijn zij liefderijk en hartelijk, jegens vijanden hatelijk en wreed. Als soldaten hebben zij meermalen bewijzen aan den dag gelegd van moed en geschiktheid voor den wapenhandel. De mannen over het algemeen, en vooral de inwoners der hoofdplaatsen, brengen hunnen tijd meest ijdel en verkwistend door. Zij zijn groote liefhebbers van *wayangs*, *rongings*, gevechten van kemphanen en krekels, en van dobbelspelen. De jagt en tournooispelen of andere ligchaamsoefeningen van dien aard zijn bij hen onbekend. Te paard rijden doet geen Balinees buiten de hoogste noodzakelijkheid; zelfs zijn zij over het algemeen zeer bevreesd voor paarden. Zonder uitzondering zijn zij alle verslaafd aan het amfioen-schuiven, hetwelk mede zeer in zwang is onder de vorstelijke vrouwen van den eersten rang, die daardoor, ofschoon nog jong, meest uitgeteerd en mager als geraamten zijn, terwijl zij zelden eenen hoogen ouderdom bereiken. Over het algemeen zijn de Balinezen liefhebbers van sterkendrank; hunne meest geliefkoosde versnapering van dezen aard is arak, met anijszaad aangezet, zoo als die op Batavia door de Chinezen gedistilleerd wordt. In het gebruik daarvan zijn zij echter matig, en dronkenschap is bij hen bijna onbekend. Bij gebrek van arak, drinken zij eene soort van palmwijn, door hen *toewak* genoemd, die zij zelf maken, en waaraan zij, door vermenging van het sap van bloemen of vruchten, onderscheidene kleuren geven. Deze drank is zeer sterk en nadeelig voor de gezondheid.

Onder de Balinesche vrouwen vindt men er, die met regt schoon kunnen genoemd worden. Zij zijn zeer zacht van aard, gedwee, buigzaam, onderworpen, werkzaam en vatbaar, om in korten tijd alle vrouwelijke handwerken te leeren. Buiten de zorg voor hare huishouding, zijn zij ook nog belast met het grootste gedeelte van den landbouw, terwijl zij, door hare nijverheid, welke meest in het bereiden en verkoopen van gebak, vruchten en bloemen, of het weven van kleedjes bestaat, aan de mannen de middelen verschaffen, om hunne verkwistende neigingen te voldoen. Na den afloop der hanengevechten, gaan de Gusties van lageren rang, als ook de mindere hoofden en gemeene lieden, naar de opium-hutten, alwaar zij het overige gedeelte van den dag en den avond doorbrengen. Het lot der vrouwen is derhalve in dat land zeer slaafsch en ongelukkig, te meer omdat de mannen het regt hebben haar straffeloos van het leven te berooven, mits zij, na het plegen van eene dergelijke daad, bij eede verklaren, hen op ontrouw of overspel betrapt te hebben. De Balinezen mogen niet trouwen zonder toestemming van den Vorst. Daartoe verlof bekomen hebbende, ontvangen zij een bewijs van den Priester, hetwelk zij, ingeval van echtscheiding, terugbrengen, zonder daarbij eenige verdere formaliteiten in acht te nemen; de vrouw keert alsdan tot hare ouders of familie terug, en neemt de kinderen van het vrouwelijke geslacht met zich; de jongens blijven aan de zorg van hunnen vader toevertrouwd. De veelwijverij is er algemeen geoorloofd; zij kunnen zoo vele vrouwen houden, als hun vermogen hun veroorlooft, men ziet echter zelden, dat een gemeen Balinees er meer dan ééne heeft. De Hoofden hebben er doorgaans drie, vier, of vijf, naar mate van hunnen rang en hunne inkomsten, terwijl de Vorsten gewoonlijk tachtig, honderd en meer vrouwen onderhouden, die zij als echte vrouwen beschouwen, doch die, naar mate van hare afkomst, onderscheidene rangen bekleeden, en van welke eenigen zich met het ligchaam van haren overledenen echtgenoot laten verbranden. De kinderen worden ook allen als echt erkend, en voeren den titel van Gusti (dat is Prins of Edelman), doch worden overigens gerangschikt naar den rang hunner moeder.

Het onderwijs in lezen en schrijven is niet algemeen; doch er bestaan goede scholen voor de kinderen der Vorsten, die van den adel en der voorname Volkshoofden. Deze kundigheden worden voor de heffe des volks nutteloos geacht. Het schrift is eenigzins gelijk aan het Javaansche, maar over het algemeen veel netter en duidelijker. Papier is bij de Balinezen niet in gebruik; zij bedienen zich, in plaats daarvan, van smalle, langwerpige strooken van het lotusblad, waarop zij, met een soort van mes, dat ten minste twaalf duim lang is, met eene bewonderenswaardige vlugheid schrijven. Dit schrift wordt met eene compositie van asch en zwartsel bestreken, waardoor het sierlijk uitkomt en den tijd kan verduren.

De verblijven der Vorsten of kratons bestaan doorgaans uit zes of zeven en meer vierkante betimmerde pleinen, welke alleen door zeer naauwe en van steen gemetselde deurtjes, waarlangs men met onderscheidene trappen opklimt, met elkander gemeenschap hebben. Op ieder dezer plaatsen staan doorgaans vier *pondopos*, zijnde langwerpige, opene hutten, op houten stijlen, ter lengte van ongeveer twintig en ter breedte van twaalf voeten, hebbende eene vaste bamboezen rustbank, of *bali bali*, en in het midden eenen smallen doorgang. Deze vorstelijke paleizen zijn omringd met muren, die omtrent twaalf voeten hoog zijn, en bestaan uit in de zon gedroogde kluiten van klei, welke

door dezelfde specie, bij wijze van kalk, op elkander gevoegd, zijn. Over deze muur ligt een dak van atap of palmbladen, ten einde den regen af te keeren en het smelten der muren voor te komen. Deze laatsten beslaan doorgaans één uur gaans en meer in den omtrek, en hebben, op eenen der hoeken van den muur, welke het front uitmaakt, eenen steenen koepel, werwaarts men langs trappen opklimt; hier gaat de Vorst, wanneer het goed weder is, veeltijds des namiddags tegen vijf uur, in statiekleederen, omringd door zijne aanverwanten en hovelingen, zitten, zoowel, om zich aan het volk te vertoonen, als om het vrije uitzigt naar buiten te genieten, of ook wel, om er belangrijke zaken af te handelen.

De gemeene Balinezen en ook de Hoofden van gevestigden stand wonen allen in huizen van klei, met dikke muren, gelijk die der vorstelijke paleizen zamengesteld, en met atap gedekt. Deze woningen zijn zeer koel, doch tevens vochtig, omdat de vrije lucht daarin niet kan doordringen. Hunne kampongs zijn insgelijks met muren van dezelfde specie omringd en zeer uitgestrekt, naardien zelfs de kleinste eene bevolking van vijf honderd zielen heeft, terwijl men er vindt, die drieduizend en meer inwoners tellen. De kampongs hebben allen het uiterlijke voorkomen van een bosch en zijn zoo digt betimmerd en onder zulk hoog geboomte verscholen, dat men de huizen naauwelijks zien kan en de zon er nimmer kan doordringen, om de verpestende dampen op te trekken; hetwelk, gevoegd bij de menigte varkens, die elk Balinees onderhoudt, en de modderpoelen, welke deze dieren in den omtrek der huizen omwroeten, de ongezondheid en de menigvuldige, aanhoudend op Bali heerschende, epidemische ziekten veroorzaken.

Het huisraad der Balinezen is zeer eenvoudig. Hunne spijzen bestaan slechts uit rijst, djagong (of maïs), obies en vruchten; bij plegtige gelegenheden slagten zij een varken.

De kleeding der Balinezen bestaat in een kort kleedje of stuk linnen, hetwelk zij om het midden slaan, en dat niet verder reikt, dan halfweg de dijën, hangende van voren met eenen tip, die tot aan de enkels reikt, naar beneden, en welken zij, bij het gaan, met de regter hand eenigzins op zijde en in de hoogte houden; wanneer zij in statie gekleed zijn, dan hebben zij hierover een lang en ruim stuk stof geslagen, hetwelk van onderen en van boven met lint en galon omboord is en aan den linker kant over elkander geslagen wordt, terwijl daarvan bij de heup een punt wordt uitgehaald, die mede, tot halfwege de dijën, naar beneden hangt. Zonder dit opperkleed, *sabok* genoemd, mag geen Balinees in tegenwoordigheid van den Vorst verschijnen. Het bovenlijf blijft bij hen geheel naakt. Zij dragen geen baard, dien zij uitrukken, zoo haast als hij begint te groeijen. De haren, die digt en kroes zijn, worden kort afgesneden, met palmolie bestreken en naar boven gekamd, hetgeen sommige hoofden volmaakt naar raagbollen doet gelijken. Voorts bestrooijen zij het haar met de bladeren van welriekende gele en witte bloemen, welke door de kleverigheid van den olie zich daaraan vasthechten. Achter ieder oor hebben zij eene roode of gele bloem. Ook dragen zij krissen, met houten heften en houten scheden.

Het verschil tusschen de kleeding der Vorsten en die der gemeene Balinezen is alleen in de fijnheid der stoffen gelegen, zijnde de *saboks* of overkleeden der Vorsten van gestreepte zijde, van fijn sits, of ook wel van neteldoek, met goud of zilver doorweven en een gouden pas-

sement geboord, terwijl hunne onderkleederen ook uit fijn wit of ligt blaauw linnen vervaardigd zijn; maar de *sabok* van den gemeenen Balinees is daarentegen gemeenlijk van grove geruitte of gestreepte stof, die op het eiland geweven wordt. De krissen der Vorsten zijn ook zeer kostbaar; met gouden scheden en massief gouden gevesten, welke laatsten meestal een Dewabeeldje voorstellen, zeer fraai en kunstig gemaakt en met edele gesteenten van groote waarde ingelegd.

De kleeding der vrouwen bestaat in een lang kleedje, dat van voren over elkander geslagen en met eenen slip tot op den grond toe afhangt, welke slip zij echter opnemen en in de hand houden of tusschen den gordel doorhalen. Het bovenlijf en de boezem zijn bloot, doch over den schouder hangt een smalle lange shawl, die tot aan de knieën reikt en welken zij zeer bevallig over den schouder slaan, om daarmede bij afwisseling eene of ook wel beide de borsten te bedekken, terwijl zij, op andere tijden, dit tooisel geheel los laten hangen en een der einden in de hand houden. Om hun midden hebben zij eenen zeer langen gordel. De vorstelijke vrouwen zijn even als die van het volk gekleed, uitgezonderd, dat hare kleeding uit fijne driekleurige zijden stoffen vervaardigd en met gouddraad en galons versierd is. Het haar der vorstelijke vrouwen, doorgaans fraai en gitzwart, wordt met veel smaak gekapt; zij versieren het met bloemen, terwijl haar ligchaam doorgaans met een geel en welriekend blanketsel overdekt is, hetwelk van rijst, meel, olie en bloemensap is zamengesteld. In de ooren hebben zij dikke rollen van lontarbladen, door welker zwaarte het benedenste gedeelte der ooren zeer lang, en de gaten ongemeen groot worden, hetwelk haar een afzigtelijk aanzien geeft, wanneer zij er de lontarbladen uit hebben; zijn er deze echter in, dan staat het niet zoo leelijk. Behalve de hierboven beschrevene kleeding, hebben de Balinezen nog een krijgsgewaad, bestaande uit een vest zonder mouwen van rood of donkerblaauw laken, doorgaans met geel lint omboord, daarbij een doek om het hoofd, dien zij anders nimmer dragen. De Vorsten hebben, bij dusdanige gelegenheden, mede een vest zonder mouwen aan, meest van gouden of zilveren stof, of wel van scharlaken met gouden passementen, en hierover eene borstplaat of een harnas van geslagen goud of zilver, doch zoo dun, dat het meer tot praal dan tot beveiliging dient. De hoofddoeken der Vorsten zijn van zijde, met goud doorweven en opzettelijk tot dat einde vervaardigd.

Hunne wapenen bestaan meest in lange en korte pieken en krissen. Er zijn er ook, die zeer wel met het schietgeweer weten om te gaan, en het meerendeel mikt bijzonder goed (1).

BALI, Bally, Loboadji, Loboadschi of Loboagee, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lombok*, aan de straat Allas, 8° 31′ Z. B. 134° 14′ O. L., met eene haven, die sterk door Maleische praauwen en ook door Europeanen bezocht wordt. Men heeft er overvloed van rijst, vruchten en vee.

---

(1) Hen, die meer omtrent Bali en de zeden en gewoonten der Balinezen verlangen te weten, verwijzen wij naar het verslag nopens het eiland Bali, van den Heer V(an) d(en) B(roeck), medegedeeld in de Oosterling, D. I. bl. 158–236 en naar het meer geprezen werk van onzen verdienstelijken medearbeider J. Olivier Jz., Land- en Zeetogten in Nederlandsch Indie, D. I bl. 449–480.

De inw. zijn werkzaam en vrij van die verraderlijke inborst, eigen aan de meeste naburige eilandbewoners. Zij drijven aanzienlijken handel met de Nederlanders, die van Amboina, Celebes enz., groote schepen derwaarts om rijst zenden.

BALI (PIEK VAN), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, op het Oosten van het eiland, waarin de bergketen, die het eil. van het Westen naar het Oosten doorsnijdt, uitloopt. Hij behoort tot de vuurspuwende bergen.

BALI-BADONG, koningr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, aan den Zuidkant.

Het is overal vlak, zeer vruchtbaar in rijst en geheel bebouwd, doch de ratten rigten jaarlijks op de velden eene verschrikkelijke verwoesting aan en zijn zoo menigvuldig, dat niets in staat is, haar uit te roeijen of de verwoesting, die zij aanrigten, te keer te gaan.

Dit koningrijk heeft twee havens, die echter zeer moeijelijk kunnen worden ingezeild. Men telt ongeveer 130,000 inw, die ten uiterste arm zijn en dikwijls groot gebrek lijden, zoodat zij niet zelden aan hongersnood ten prooi zijn gesteld.

Er zijn 20,000 tot 25,000 weerbare mannen. De Vorsten hebben een aanhoudend verbond van vriendschap en alliantie met *Tabanan*, *Giandjar* en *Mengoewie*, waardoor zij gezamenlijk een evenwigt tegen de andere Vorsten uitmaken. Dit echter neemt niet weg, dat deze verbondene mogendheden ook wel eens twist krijgen, en afzonderlijk tegen elkander oorlogen, doch dit is zelden van langen duur, en wordt meestal, door tusschenkomst van de onzijdige naburen, zonder bloedvergieten bijgelegd.

De handel bestond voorheen in het verkoopen van slaven of het ruilen daarvan tegen rijst, opium, ijzer, Javaansche tabak en Chinesche goederen; doch thans is deze handel genoegzaam geheel vervallen.

BALIBOANG, landsch., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie BALAMBOANG.

BALIGA, landsch., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie BALEGA.

BALI-KAMBANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, Z. van het eil. Java, res. *Passaroewang*, waartoe het behoort. Het is zeer klein, en heeft onderscheidene vogelnestklippen en zware rotsen.

BALIMBOANG, landsch. riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie BALAMBOANG.

BALING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*, aan den oever der Toelang-Bawang.

BALINGE of BAALINGE, geh. in *Beilerdingspel*, prov. *Drenthe*, arr. en 4 u. Z. ten O. van Assen, kant. en 3 u. N. O. van Hoogeveen, gem. en 1 u. Z. ten O. van Westerbeek.

BALITON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, aan de *Zee van Java*.

BALK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 3½ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 2¼ u. N. W. van *Lemmer*, aan het einde van eene heuvelachtige heide, nabij het Slotermeer in een boschrijk oord gelegen.

Het is eene fraaije en neringrijke plaats, welke uit eene lange dubbele rij huizen ter wederzijde van de vaart, de Lits, bestaat, en vroeger grootendeels onder *Harich* behoorde. Naar men wil, zoude zij, haren naam ontleend hebben van eenen dikken balk, welke hier over de Lits lag, alvorens men er eenen steenen brug of pijp gemetseld had. Veel heeft dit dorp bij de oude binnenlandsche twisten geleden: want AESE, Abt van Hemelum, zich bij de Schieringers tegen de Vet-

koopers gevoegd, en YGO GALAMA, benevens zijne broeders DOUWE en HARTMAN, die bij voorgaf, dat zijn klooster vele landerijen en renten onthielden in het jaar 1486 in den ban gedaan hebbende, bragt zijne aanhangers in de wapenen en de Hollanders in het harnas, tot zijn verderf, daar hij in het volgende jaar zijn huis te Hemelum, de Spijker genoemd, ingenomen en ten gronde toe geslecht zag; waarna YGO GALAMA in het vervolgen van zijne vijanden *Wykel* en BALK aan kolen legde. Kort hierna werd BALK door de inlegering van de krijgsbenden, die de Abt bijeengebragt had, weder bedorven. Na welken tijd het allengskens weder het hoofd heeft opgebeurd en in vrede gebloeid, tot in het jaar 1583, wanneer de Spanjaarden uit Groningen, een inval in Gaasterland doende, BALK uitplunderden en eenige inwoners medesleepten, die hun echter bij het Tjeukemeer wederom ontjaagd werden.

Men telt er ruim 1000 inw., van welke velen in den landbouw hun bestaan vinden; ook is de handel in hout uit de nabijgelegene bosschen van Gaasterland hier nog al van belang.

De Herv., wier getal 800 beloopt, hebben hier eene gem., waarin de dienst door eenen Predikant verrigt wordt. De kerk stond vroeger aan den zuidkant der Lits, maar in het jaar 1729 werd zij, wegens bouwvalligheid, afgebroken, en aan den westkant zeer fraai, met eenen schoonen spitsen toren, weder opgetrokken. De gem. behoort tot de klassis van *Sneek*, ring van *Sloten*.

De R. K., die 100 in getal zijn, hebben hier mede eene kerk. De statie, tot welke ook de R. K. der omliggende dorpen gerekend worden, telt ruim 400 zielen, behoort tot het aartspriesterdom *Friesland*, en wordt door éénen Pastoor bediend.

Ook de Doopsgez., van welke gezindte men er 100 zielen telt, hebben hier eene kerk en gem., die niet tot de Algemeene Doopsgezinde Societeit behoort, maar waarin door vier Broeders Vermaners dienst gedaan wordt. Dit is nog de eenige gemeente der *Oude Vlamingen* in Friesland, die zich nog bestendig door eenvoudigheid van godsdienstoefening en kleeding, alsmede door ingetogenheid van zeden en levenswijze, onderscheidt.

Na het herroepen van het edict van Nantes, in het jaar 1685, moeten zich onderscheidene aanzienlijke Fransche familiën in Gaasterland en vooral te BALK hebben nedergezet, ter welker laatstgemelde plaatse ook vroeger eene Waalsche gemeente bestaan heeft. Nog zijn er onder de landbouwers, wier toenamen, hoezeer verbasterd, eenen Franschen oorsprong verraden.

In dit dorp staat het Raad- of Grietenijhuis, dat met een torentje en klokslag voorzien is; voorts heeft men er eene school en vroeger had men hier ook vele zeer fraaije huizen.

De jaarmarkt te BALK wordt gehouden des Woensdags na Palmzondag; de beestenmarkt den eersten Woensdag in November. Des Woensdags houdt men er ook eene weekmarkt. Een uur ten Z. van dit dorp is een stuk lands, alwaar elk jaar, in de maand Augustus, eene kermis of weekmarkt gehouden wordt, die onder den naam van Wildemarkt zeer bekend is.

BALK, plaats, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. van *Apingedam*, gem. en ¼ u. Z. van *Loppersum*, niet ver van de Wijmers- of de Loppersumervaart.

BALK, weg in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Het is een gedeelte van den weg, die door den *Polder van den Eigen*, van bij het fort Orthen, ook Orthenschans genaamd, langs

de zoogenaamde Empelsche hut, naar Empel loopt; nabij Empel wordt de weg de *Groene Steeg* genoemd.

BALK, ook wel JOUWER-BALK of CUISEMER-BALK genoemd, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. Z. O. van *Sibaldeburen*, waartoe het behoort. Het ligt tusschen het voormalig Cuisemerklooster en Sibaldeburen. De weg slingert er doorheen.

BALKSTERMEER of BALCKSTERMEER, meer in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, in het N. van de griet. *Gaasterland*, eigenlijk een gedeelte van het *Slotermeer* uitmakende. Zie voorts SLOTERMEER.

BALKUM, verbasterde naam van het *Noord-Brabandsche* dorp BERLICUM. Zie dat woord.

BALLA, gewest in *Oost Indië*. Zie BATTA.

BALLABUAN, landsch., riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BALAMBOANG.

BALLABUAN (STRAAT- VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie BALEMBANG'AN (STRAAT VAN).

BALLAMARI, gewest in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, waarvan het een der drie hoofdgewesten of het zuidelijke gedeelte uitmaakte. Het bevat Palembang, Benkoelen en de Lampongs.

BALLEKUM, verbasterde naam van het *Noord-Brabandsche* dorp BERLICUM. Zie dat woord.

BALLERHOLT of BALLERBOSCH, voorm. bosch in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, bij het geh. *Balloo*. Het is vermoedelijk in oude tijden een geheiligd bosch geweest, en staat mogelijk in verband met de veelvuldige zeer nabij gelegene grafheuvelen, waarvan nader op het art. BALLOO. Van dit bosch is niets meer over dan zekere struiken (*strubben* genaamd), welke hier en elders als overblijfsels van oude bosschen worden aangewezen.

BALLERKOELE of BALLERKULE, (dat is *Kuil bij Balloo*), eene door kleine heuvelen omringde laagte, *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en kant. *Assen*, gem. *Rolde*, bij het geh. *Balloo*.

Deze laagte was vroeger vermoedelijk met zwaar eikenhout omgeven, dat het *Ballerbosch* of *Ballerholt* geheeten was. Het is de plaats, waar, volgens overlevering, in oude tijden in de open lucht door 24 Etten (oude aanzienlijken van den lande, pairs, gezworenen), de twistzaken tusschen de ingezetenen beslist werden. Op de zoogenaamde goorspraken of regtdagen, welke twee- of vroeger driemaal in het jaar, op zes onderscheidene plaatsen, in het Landschap, gehouden werden, maakte men die twistzaken aanhangig en zij werden dan afgedaan op de lottingen, welke ook twee of vroeger driemalen in het jaar in de BALLERKOELE werden gehouden. Later, en reeds ten jare 1399, had de hooge teregtzitting van het Landschap, de Etstoel, ook wel de Wijsheid van den lande genaamd, dit eerwaardige oord verlaten, en hield vervolgens hare zittingen meestal in de kerken van Rolde en Anloo, en na de Reformatie bestendig in het geledigde klooster te Assen. Eerst ten jare 1791 is de eeuwen oude Etstoel door een Hof van Justitie vervangen, terwijl de oude manier van procederen, met de goorspraken, lotting enz. heeft voortgeduurd tot aan het tijdstip van de invoering der Fransche wetten.

Deze BALLERKOELE moet zorgvuldig onderscheiden worden van het Grollerholt, een bosch in de nabijheid van het gehucht Grolloo, onder hetzelfde dorp Rolde, alwaar, misschien in latere tijden, nadat de regtspraak van het landsbestuur meer is afgescheiden geworden,

de landzaten te zamen kwamen, om over 's lands belangen te raadplegen. Zie voorts GROLLERHOLT.

BALLOO, in de oude schriften BAELOE genoemd, geh. in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 1 u. O. van *Assen*, gem. en ½ u. N. van *Rolde*, aan den weg van Assen op Anloo; met ruim 200 inw. De taalkundigen vinden in den naam van dit gehucht reeds het bewijs; dat vroeger op deze plaats regt is gesproken. Zie hierboven op het art. BALLERKOELE.

Men vindt in den omtrek ook een Hunnebed en voorts een zeer groot aantal grafheuvelen, waarin urnen (potten van gebakken aarde) gevonden zijn, gevuld met houtskool en overblijfselen van verbrande beenderen. Hoezeer door eenigen deze grafheuvelen aan de Romeinen zijn toegeschreven, en gehouden worden voor bewijzen van eenen dáár geleverden veldslag, schijnt er meer grond te wezen, om ze te houden als van oud Germaanschen oorsprong en in betrekking te staan met het heilige bosch, dat hier schijnt geweest te zijn. Zeker is het, dat dit gehucht voor den oudheidkundige eene opmerkelijke plaats is.

BALLOOIS of BALLOYS, bij verkorting ook wel BLOIS, heerl. in het eil. *Schouwen*. Zie BLOIS.

BALLOU, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Kadiri*, 1 mijl van de Kadiri.

BALLOU (KENEY-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie KINI-BALOE.

BALLUM, d., prov *Friesland*, eil. en griet. *Ameland*, arr. en 8 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Holwerd*, op de westelijke helft van het eil. *Ameland*, 1 u. W. van Nes.

Het is het middelste en kleinste der drie dorpen van het eiland, en hoewel het meest geregeld gebouwd, thans het geringste in aanzien. Ook is het van zijn voornaamste sieraad beroofd: want, behalve dat het bestuur hier weleer gezeteld was, en er het regt werd uitgeoefend, stond nog, bezuiden het dorp, het oude en groote slot of kasteel der *Camminghá's*, de zetel der Vrij- en Erfheeren des eilands, welk kasteel in 1829 is afgebroken. Niet ver van daar is thans de koninklijke Paardenstoeterij, waar het gouvernement vijf schoone hengsten van Engelsch, Arabisch, Russisch, Holsteinsch of Lithauwsch en Iersch ras, ten gebruike der bewoners van het eiland, heeft geplaatst. Zij worden door oppassers van Borkulo met de meeste zorg behandeld.

Men telt te BALLUM 59 h., bewoond door ongeveer 280 inw., onder welke 153 Herv., 95 Doopsgez., 30 R. K. en 2 Evang.-Luth., die allen in eenigen landbouw, veeteelt, paardenfokkerij, visscherij en strandvonderij hun bestaan vinden.

De Herv. hebben hier eene kleine, nette kerk, die tot de gem. *Hollum-en-Ballum* behoort. Zij is voor eenige jaren nieuw gebouwd, naast de woning van den Predikant. Het klokhuis of de kleine toren staat er van verwijderd. Ten Z. van het dorp vindt men nog den grafkelder van de voormalige Heeren van *Ameland*, binnen de fondamenten van de thans afgebroken oude kerk.

De hier wonende Doopsgez. behooren tot de Vlaamsche gemeente en hebben er eene eigene kerk, waarin de dienst door liefdepredikers wordt waargenomen. De R. K. worden tot de statie van *Nes* gerekend en de Evang.-Lutherschen tot de gem. van *Harlingen*.

Voorts is hier eene school, die gemiddeld door 40 à 50 leerlingen bezocht wordt.

BALLY, POELOE BALLY, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*, in de nabijheid van Batjan, op 0° 30′ Z. B. en 234° 16′ O. L.

BALMAHUIZEN, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1 N. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Oldehove*, ¼ u. Z. van *Niehove*, waartoe het behoort; met 55 inw., allen landbouwers.

BALOE (KINI-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie KINI-BALOE.

BALOEWE, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, tusschen kaap *Awer-Awer* en de riv. de *Jemoe*.

BALOIS, heerl. in het eil. *Schouwen*. Zie BLOIS.

BALONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, *Preanger-Regentschappen*, reg. *Limbangan*, distr. *Wanaradja*, aan den voet van eenen berg.

BALOYS, heerl. in het eil. *Schouwen*. Zie BLOIS.

BALSFOORT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BALVOORT.

BALU, st. in *Oost-Indië*. Zie KOTA-BALU.

BALU-RAA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Boero*, aan de Oostkust.

BALVERSCHEN HOEK, buursch. in *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 1 u. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. van *Elst*, gem. en 1¼ u. Z. O. van *Valburg*, bij het dorp Oosterholt, waartoe het behoort.

Men zegt dat hier vroeger een kasteel gestaan heeft, van hetwelk het aanzienlijke geslacht van VAN BALVEREN afstammen zoude.

Er ligt hier een stuk gronds de Hoogehof genaamd, waar nog fundamenten van vroegere gebouwen en scherven van urnen in menigte gevonden worden. Voor de boerenwoning, tot welke deze Hooge hof behoort, stond vroeger een steen, met eene inscriptie, in den gevel gemetseld. Deze steen is later naar het kasteel Oosterholt overgevoerd en misschien in den vloed van 1820, toen dat gebouw vernietigd werd medegesleept, misschien wordt hij nog hier of daar gevonden en zoude dan wel eenig licht over de landstreek verspreiden.

BALVOORT of BALSFOORT, ook wel BELVEREN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 3 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. ten N. van *Boxtel*, gem. en ½ W. van *Haaren*, aan de regterzijde van den *Nemer*.

BALYGANO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, op 0° 5′ N. B. en 137° 16′ O. L.

BAMA (GROOT-), voorm. hofstede in de prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, ¾ u. N. van *Kollum*, waartoe zij behoorde.

BAMA (KLEIN-), voorm. hofstede in de prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, 1 u. N. van *Kollum*, waartoe zij behoorde.

BAMALANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, niet ver van de zee, aan den grooten weg, die langs de kust loopt. Men heeft er een fort.

BAMBANA of BANBANA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, land *Kadoeang*, aan eenen tak der Samangi.

BAMBRUG, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BAAMBRUGGE.

BAMBY, vroeger FLORIDA, verlaten houtgrond in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren, tusschen Mahanaim bovenwaarts en Estherslust benedenwaarts; 1428 akk. groot.

BAMISVELD, streek gronds in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, gem. *Oirschot*, tusschen het dorp van dien naam en Spoordonk.

BAN (HOOGE-), heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoogeban.

BANBANA, oud d. in *Oost-Indië*. Zie Bambana.

BANCA, eil. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Bangka (1).

BANCK (DE), pold. in het *Westland van Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'t Gravezande-en-Zand-Ambacht*; palende Z. W. en N aan de Duinen, O. aan het Noorland en Z. O. aan het Nieuweland.

BANCKENMEER, oude naam van het Bankrasmeer. Zie dat woord.

BANCRAESMEER, meertje in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bankrasmeer.

BAND, voorm. d., prov. *Friesland*. Zie Bandt.

BAND (DE), voorm. eilandje, prov. *Friesland*. Zie Bandt (de).

BAND (TER), d., prov. *Friesland*. Zie Terband.

BANDA, resid. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Banda*, bestaande, behalve uit de eigenlijke Bandasche eilanden, uit het Oostelijk gedeelte van Groot-Ceram, voor zoo ver het Tidorsleen is geweest, van Tobo aan de Zuidzijde, en Oostelijk van daar tot Waroe aan de Noordzijde zich uitstrekkende, met de eilanden Keffing, Ceram-Laut, Kisser, Gorum, Key en Arouw, en in het algemeen de Oost- en Zuidwaarts van Banda gelegene eilanden, van ouds bekend onder den naam van Zuidooster- en Zuidwester eilanden. Het ligt alzoo tusschen 3° 30′ en 5′ 25′ Z. B. en tusschen 147° 11′ en 148° 12′ O. L.

BANDA, veelal, ter onderscheiding van de andere Bandasche eilanden, Groot-Banda en ook wel Banda-Lonthoir geheten, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Banda*, tot de *Bandasche eilanden* behoorende, Z. O. van Banda-Neira, waarvan het door het Gat van Banda gescheiden is, op 4° 30′ Z. B. en 148° 18′ O. L. Het is het grootste der Bandasche eilanden, en evenwel slechts 2 u. gaans lang en ½ breed. Men vindt het ook wel eens enkel Lonthoir genoemd, maar ten onregte, daar men onder dezen naam alleen het Westelijke gedeelte des eilands verstaat.

De Resident Pieter Valk verdeelde in 1628 den grond in onderscheidene notenmuskaatperken, waardoor de eigenaars dezer afgeperkte landen den naam van Perkeniers kregen. Thans zijn de meeste notenmuskaatperken, een eigendom van Europeanen of van hunne verbasterde afstammelingen.

Banda wordt in vier distr. gescheiden: Lonthoir, Oerien, de Binnenkust en Celam. Men heeft er een fortje, Hollandia geheten, dat het havengat van Lonthoir dekt. Ook liggen hier de fortjes Waaijer en Oerien.

Het hier bestaan hebbende en vervallen kerkgebouw is in April 1824, door den Gouverneur Generaal van der Capellen tot een hospitaal bestemd. Dit gebouw had even als vele andere gebouwen en notemuskaatboomen door den orkaan en de uitbarsting van den Goenong-Api, die in het jaar 1778 hier gewoed hebben, ongemeen veel geleden.

---

(1) Alle de woorden, die men wel eens Banc gespeld vindt, zoeke men op Bangk of Bank.

De gezegde Gouverneur-Generaal heeft, tenzelfden jare, om in eene spoedige en goede regtsbediening in deze residentie te voorzien, aldaar eenen raad van justitie gevestigd, en een reglement op het beheer der politie, alsmede op de criminele en civiele regtsvordering in de residentie BANDA voorzien.

BANDA of BANDA-NEIRA, st. in *Oost-Indië*, in den *Zuidelijken Molukschen Archipel*, resid. *Banda*, op het eil. *Banda-Neira*.

Zij is noch groot, noch aanzienlijk en bevat ten hoogste 65 of 70 h., die, uit hoofde van de menigvuldige aardbevingen, welke hier jaarlijks plaats hebben, meest allen van hout, en met atap of bladeren van den sagoboom gedekt zijn. De weinige steenen gebouwen, welke men hier aantreft, zijn allen door hevige aardschuddingen vaneen gescheurd, en bij de uitbarsting van 1798 zijn onderscheidene steenen gebouwen geheel en al ingestort, en niet weder opgebouwd, of door houten woningen vervangen. Men heeft er eene fraaije werf en eenige pakhuizen, die aan de westzijde van het fort Belgica gebouwd zijn. Van de reede te zien, maakt deze stad eene fraaije en schilderachtige vertooning.

BANDA (GAT VAN), zeeëngte in *Oost-Indië*, tusschen het eiland Banda en het eiland Banda-Neira.

Men komt gewoonlijk deze zeeëngte binnen door het Gat van Lonthoir of het Westergat, de Noordelijke invaart heet het Gat van Neira.

BANDA (GROOT), eil. in *Oost-Indië*, tot de *Bandasche eilanden* behoorende. Zie BANDA.

BANDA (HOOGE LAND VAN), landstr. in *Oost-Indië*, op het eil. *Banda*. Zie LONTOIR.

BANDA (ZEE VAN), dus noemt men dat gedeelte der *Indische zee*, dat tusschen de Sundasche, de Ambonsche en de Bandasche eilanden besloten ligt.

BANDA-EILANDEN, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Zuidelijken Molukschen Archipel*. Zie BANDASCHE EILANDEN.

BANDALAGAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Toubang*, aan de kust.

BANDA-LONTHOIR, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Bandasche eilanden* behoorende. Zie BANDA.

BANDA-NEIRA, ook wel enkel NEIRA geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Banda*. Het is een der *Bandasche eilanden*, N. W. van Banda, waarvan het door het Gat van Banda gescheiden is, een steenworp W. van Goenong-Api; de Westpunt ligt op 4° 31′ Z. B. en op 130° O. L.

Het is wel niet het grootste, maar het voornaamste eiland van de geheele groep, en de zetel van den Resident. Behalve deze ambtenaar heeft men hier eenen Commies, waarnemende de functie van Magistraat, eene weeskamer, eenen Ontvanger, eenen Pakhuismeester, eenen Perk-Inspecteur en eenen Opziener voor de werf.

De lengte bedraagt ½ u. gaans en de breedte niet meerder dan ¼ u. Dit eiland heeft de gedaante van eenen winkelhaak. De stranden zijn over het algemeen steil, en hebben eene zwarte, vette aarde; binnenwaarts is het boschrijk en deels vlak, deels bergachtig. Men heeft er eene uitmuntende haven, waar de schepen voor alle winden veilig kunnen liggen en waarvan de toegangen door onderscheidene forten en batterijen gedekt zijn, echter maken stroom en naauwte van het vaarwater het binnenloopen zeer moeijelijk. De voornaamste forten

zijn: het fort Nassau en het fort Belgica, die beide den Noordelijken ingang der haven bestrijken. Ook zijn op de Oostzijde van het eiland eenige batterijen langs de kusten aangelegd, ten einde eene landing te beletten, maar inzonderheid ook bestemd, om de roovers te keer te gaan, die van het land der Papoes niet zelden met vrij groote vaartuigen herwaarts plagten te komen, en zich nu en dan durfden verstouten, eene vijandelijke landing te doen, om geheele kampongs te plunderen en te verwoesten.

Onder het geschut der forten en ten O. van het fort Nassau ligt de stad Banda. Ten W. van dat fort vindt men de werf en eenige pakhuizen, werwaarts alle de Perkeniers, of eigenaars der muskaatnootperken, voorheen verpligt waren de voortbrengselen hunner plantaadjen, ten behoeve van de regering, te brengen, zonder over het allerminste gedeelte der voortbrengselen voor zich zelven te mogen beschikken. Hieromtrent zijn, door den Gouverneur-Generaal van der Capellen, die in 1824 deze gewesten in persoon bezocht heeft, heilzame veranderingen ingevoerd, waardoor het lot der Perkeniers en der bevolking in het algemeen, zeer groote verbeteringen heeft ondergaan.

BANDA-NEIRA, st. in *Oost-Indië*. Zie Banda.

BANDAR, voorm. distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*.

BANDAR, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust.

BANDASCHE EILANDEN of Banda-eilanden, ook wel eens ter verkorting enkel Banda geheeten, groep van tien eil. in *Oost-Indië*, in den *Zuidelijken Molukschen Archipel*, resid. *Banda*, tusschen 3° 50° en 4° 40° Z. B., en tusschen 146° en 148° O. L., 38 m. Z. O. van Amboina.

Sommigen dezer eilanden zijn bewoond, anderen zijn onbewoond. Op de bewoonde, zijnde: Banda, Banda-Neira, Poeloe-Rhun, Poeloe-Ay, Goenong-Api (de Vuurberg) en Rosinggeyn, telt men ruim 6000 inw., en op den 1 April 1818 waren er in de perken 1600 slaven. De onbewoonde eilanden zijn: Poeloe-Kapal, Poeloe-Pisang, Poeloe-Sjéthân (het Duivels-eiland) en het Vrouwen-eiland.

Onder de hooge boomsoorten, welke hier voorkomen, mag vooral de kanarieboom eene aanzienlijke plaats bekleeden, zoowel om het groote nut van dezen boom op zich zelven, als bijzonder, omdat hij zeer dienstig is tot bescherming en beschaduwing van de muskaatnotenboomen, die veelal langs de hellingen der bergen, aan de niet zelden hier plaats hebbende stormvlagen blootgesteld zijnde, en geene diepe wortels schietende, zonder bedekking, ligt uit den grond gerukt zouden worden. Ook aan de stranden is het hoog geboomte van groot nut, tot afwering van het aanbruischend zeewater en schuim, hetwelk voor den groei der muskaatnotenboomen allernadeeligst is.

Het luchtgestel is op deze eilanden altijd ongezond, maar vooral dan wanneer de groote vuurberg (*Goenong-Api*) werkzaam is. De zon komt er altoos omtrent 6 uur op, en gaat op dien tijd ook weder onder, alle dagen en alle nachten zijn bijna even lang. In de maand December begint de oostewind en in Mei de westewind te waaijen. In November en April heeft men er de kentering. De regen houdt er niet zoo lang aan, en is ook niet zoo hevig als op Amboina. Het water is over het algemeen slecht en de levensmiddelen zijn er schaarsch,

daar de grond slechts een weinig groente oplevert; vruchten echter vindt men er in overvloed. Op het eiland Goenong-Api is de grond voornamelijk uit lava zamengesteld, maar op alle de andere *Bandasche eilanden* zijn de bergen meestal bedekt met eene zeer vruchtbare tuinaarde, die overal met planten en boomen begroeid, en bijzonder geschikt is om de muskaatnoot voort te brengen; deze vrucht, het voornaamste voortbrengsel dezer eilanden, werd, onder het beheer der Oostindische compagnie, uitsluitend op deze groep eilanden geteeld, en overal elders met geweld en door list uitgeroeid. Voorts brengen deze eilanden ook nog eenige kokosnoten, een weinig sago en de gewone Oostindische vruchten, zoo als ananas, pisang enz. voort. Sedert de verdrijving der inboorlingen is de rijstcultuur er echter te niet gegaan.

Men vindt op sommige dezer eilanden wild rundvee, geiten, schapen, wilde varkens, hertebeesten, gevogelte, visch, voornamelijk zeekarper en makreel, alsmede zeekoeijen.

De levensmiddelen moeten hier nu en dan van elders worden aangevoerd; Java verschaft meestal de rijst, den wijn, de likeuren en andere aldaar uit Europa aangebragte waren, die dus veel aan vracht kosten en door de handen van vele kooplieden gaan moeten, alvorens zij hunne bestemming bereiken, waardoor zij er zeer duur zijn.

De voornaamste handel wordt er door de zich aldaar gevestigd hebbende Chinezen gedreven. Zij hebben hunne verzendingen tot de naburige eilanden Ceram en Nieuw-Guinea uitgestrekt, en ontvangen van de Aroe-eilanden schildpad, parelen en vederen, en van Ceram gedroogd vleesch en sago. De slaven bekomen bijna geen ander voedsel dan sago en de hier veelvuldig gevangen en daarna gedroogd wordende makreel. De meeste huishoudens voorzien zich bij de komst der schepen voor een geheel jaar van alle noodwendigheden.

De eilanden Neira, Ay en Goenong-Api hebben gebrek aan zoet water, waardoor het vee genoodzaakt is zeewater te drinken; — dan dit zeewater heeft hier eene bijzondere eigenschap, namelijk: het wit worden. Dit merkwaardige natuurverschijnsel, heeft zeer regelmatig twee malen in het jaar plaats. Het kleine *witte water* verschijnt in Junij, het groote in Augustus en September. Bij dag is de zee als naar gewoonte, maar des nachts wordt zij zoo wit als melk, waarin zich het land alsdan zeer zwart voordoet. Zoo lang deze melkzee of het witte water duurt, hetwelk alsdan zeer doorschijnende en zoo helder als kristal is, kan men er geen visch vangen, doordien het vischtuig alsdan te duidelijk in het water gezien wordt; ook beweert men dat de schepen eer in dit dan in andere waters verrotten. Het heeft volstrekt geen overeenkomst met het bekende lichten der zee, ook heeft men met de sterkst vergrootende glazen niets in het water kunnen ontdekken, maar het was ongemeen helder en doorschijnend, en had hare zoute en hartsachtige smaak eenigzins verloren. Sommigen beweeren, dat dit melkwater veroorzaakt wordt, door zeedieren, die zich vóór zon- en maneschijn verwijderen, of meer naar de diepte gaan; dan daar het allengs, streepsgewijze verdwijnt en zich met geen ander water vermengt, komt dit zeer onwaarschijnlijk voor.

De inwoners zijn er aan driederlei onheilen blootgesteld: de eerste zijn uitbarstingen van den Vuurberg, die sedert 1586 zeer menigvuldig waren, terwijl men hier ook niet zelden aardbevingen heeft; om echter bij den nacht de steenen gebouwen te kunnen ontvlugten, hebben de

bewoners van zoodanige gebouwen, daarnaast ook nog huizen van bamboes, die van slaapplaatsen voorzien zijn. In de jaren 1681 en 1682 waren de inwoners reeds verpligt geweest, zoodanige bijwoningen te maken, wilden zij geen gevaar loopen, om, gedurende den nacht, levend begraven te worden. Deze inrigting is zeer doelmatig, daar de bamboezen huizen, door de schokken eener aardbeving, niet in gevaar zijn van in te storten. De beide andere onheilen, waaraan de Bandanezen zijn blootgesteld, zijn de herhaalde epidemische ziekten, die zeer vele slagtoffers wegsleepten, zoo als in 1658, 1672, 1684, 1688, 1692, 1702 en 1715, en de aardbevingen, die onder anderen gewoed hebben in 1629, en in 1683, welke, vier dagen lang, met geringe tusschenpoozen, duurden, en de meeste huizen op Neira beschadigden. Nogtans blijven de menschen hier om winstbejag bij elkander; zij keerden, na het vernielende toeval, naar den voet van hunnen algemeenen vijand terug. De natuurlijke rampen, die de Bandasche eilanden teisteren, worden eenigermate opgewogen door het welige gezigt, zoo heerlijk als er misschien op den geheelen aardbodem gevonden wordt, en door de rijke vrucht der muskaatbosschen. Alles wordt er echter weldra zeer eentoonig, doordien men als van de wereld afgescheiden is, zeer zelden bekomt men tijdingen van Batavia, en men leeft er onkundiger van de wereld dan in eene gevangenis, waar men slechts eenmaal daags eenen norschen cipier te zien krijgt.

De Admiraal Wolfert Hermansz., die, met eene vloot van vijf schepen in 1601 uitgezeild zijnde, het eiland Banda bezocht, sloot aldaar eene overeenkomst met de inlanders, welke den grondslag heeft gelegd van alle lateren van dien aard met de bevolking der Bandasche eilanden aangegaan. De inlanders zouden hunne specerijën, vooral de muskaatnoten, aan niemand anders dan aan de Nederlanders verkoopen; men zou elkander op het stuk van godsdienst geen moeite aandoen, beide natiën zouden over de hunnen het regtsgebied uitoefenen; men zou elkander de overloopers teruggeven, en Hermansz. nam aan, het eiland tegen de Portugezen te beschermen. In het jaar 1606 vermoordden echter de Bandanezen alle de aldaar zich bevindende Nederlanders, en stelden nu eene gemeenebestregering, of liever eene adelregering der opperhoofden, in, waarbij het volk slaaf bleef. Toen nu, in Februarij 1609, de Admiraal Pieter Willemsz. Verhoeven, met eene vloot van negen schepen, in de Bandasche wateren kwam, alwaar hij nog drie schepen van de vloot van den vroeger uit het vaderland gestevenden Paulus van Caarden vond, zagen de inboorlingen niet zonder argwaan hier eene talrijke vloot van diezelfde zoo zwaar beleedigde natie aankomen, te meer, daar de Nederlanders zich dadelijk gereed maakten, om eene sterkte te bouwen. De Bandanezen veinsden toen eenen tijd lang onderwerping, doch slechts zoo lang tot dat zij in vrij grooten getale, op Neira, alwaar de sterkte zou aangelegd worden, bij elkander waren. Verhoeven nam eene schaar gewapenden met zich naar de plaats der onderhandeling. — De Opperhoofden zonden hem eenen afgevaardigden met de boodschap, dat zij zeer bevreesd waren voor de mannen met schietgeweer, en dus verzochten, dat de Admiraal (wien zij, door belofte van uitsluitenden handel der Nederlanders, reeds ten hunnen voordeele hadden omgezet) een weinig nader bij hen mogt komen. Zonder kwaad vermoeden deed Verhoeven dezen onvoorzigtigen stap, en moest dien met zijn leven en dat van meer dan dertig van de zijnen bekoopen, die jammerlijk vermoord werden. De bende, tot

hunne bescherming bestemd, kwam daarop aan, maar te laat. De misdaad was reeds gepleegd. Er bleef verder op de BANDASCHE EILANDEN bijna geen der Hollanders, die aldaar op de trouw der vorige verbonden handel kwamen drijven, in leven. De Zeevoogd SIMON JANZ. HOEN, aan wien, na den dood van VERHOEVEN, het bevel over de vloot opgedragen was, wreekte zich over dezen moord op de inboorlingen door hunne stadjes uit te plunderen en te verwoesten, waarvan een, Selamé, zich nogtans zoo dapper verweerde, dat de Nederlanders moesten aftrekken. De vrede werd in Augustus 1609 weder gesloten, en daarbij de handel in muskaatnoten bij uitsluiting aan de Hollanders toegestaan.

Naauwelijks was echter de Vlootvoogd vertrokken, met achterlating van twee schepen, of de trouwelooze Bandanezen, weder stouter geworden, deden, daartoe aangezet door eenen Engelschen koopvaarder, die onder Ceram ten anker lag, den onzen den oorlog aan, en sedert hadden de Nederlanders gedurig strijd met dat volk, weshalve zij een vast besluit namen, om, zoodra zij een genoegzaam getal soldaten uit het vaderland bekomen zouden, die eilanders met ernst aan te tasten en dat geheele nest uit te roeijen. Dit liep echter tot het jaar 1615 aan, als wanneer de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, GERARD REYNST, die in Junij 1613, met eene vloot van elf schepen, uit Texel in zee geloopen was, goed vond daarmede in de maand December 1615, naar Banda te vertrekken, alwaar zijne vloot nog door het schip *Nassau*, met den Opperkoopman PIETER VAN DEN BROEK, versterkt werd, dien hij met den Heer ADRIAAN VAN DER DUSSEN, wien hij het opperbevel over deze onderneming opdroeg, naar Poelo-Ay zond, ten einde dat eiland in te nemen. Toen VAN DER DUSSEN omtrent dit eiland gekomen was, zette hij het digt onder het fort der Bandanezen aan, deed zijn volk dadelijk landen, en met zoo veel dapperheid op de vesting aanvallen, dat zij, na een half uur vechtens, en na de eilanders bevorens uit alle de loopgraven te hebben doen wijken, een bolwerk aan den waterkant inkregen, den vijand dwongen de vesting te verlaten, en naar het laag gebergte en in het bosch de vlugt te nemen. De Nederlanders, na deze spoedige verovering, nu meenende geheel meester te zijn, begaven zich wat te schielijk tot rust. De Bandanezen, dit vernemende, vielen met nieuwen moed op hen aan, namen de vesting van de landzijde, daar zij open lag, zonder slag of stoot in, en noodzaakten, door het in brand steken van de pakhuizen, vol specerijën, rijst en kleederen, en door hun sterk schieten met geweer, de onzen het eiland, met verlies van 27 dooden en 170 deerlijk gekwetsten, op den derden dag, schandelijk te verlaten. De ongelukkige uitslag van deze onvoorzigtig behandelde, en in het eerst zoo wel gelukte, onderneming was oorzaak, dat er in dit jaar hier niets verder verrigt werd; maar in het jaar 1616 werd de Bevelhebber JAN DIRKSZ. LAM, met 12 schepen en veel volks, derwaarts gezonden, waarmede hij den 10. April Poelo-Ay veroverde, en de inwoners, zoo van dit als van de andere BANDASCHE EILANDEN, dwong, om, in Mei 1616, een nieuw verbond, tot groot voordeel der Oost-Indische Maatschappij, aan te gaan. Deze eilanders vertraden en verbraken niet alleen dit verbond, maar zelfs ook een nieuw, in het jaar 1617, met den Gouverneur-Generaal LAURENS REAAL aangegaan, latende zich gedurig van de Engelschen opruijen, die de BANDASCHE EILANDEN, wanneer deze tegen ons in oorlog waren, van levensmiddelen, geschut, oorlogsvoorraad, volk en schepen voorzagen en in alles de behulpzame hand boden.

In dezen moedwil hielden de Bandanezen nog aan, tot dat in Julij 1620, te Jakatra, op de Engelsche en op de Nederlandsche vloot, aldaar ter reede liggende, het tractaat van Julij 1619, te Londen, tusschen den Koning van Engeland en Hun Hoog Mogenden, tot vereeniging van de Engelsche en Nederlandsche Oost-Indische Maatschappijën gesloten, afgekondigd werd. Dit tractaat hield in, dat de handel op de Moluksche eilanden, op Amboina en Banda, ook aan de Engelsche natie werd toegestaan, en waarbij dan alle geschillen, tusschen de Engelsche en onze Oostindische Maatschappijën, weggenomen werden. Alsmede, dat men voortaan, met eene gemeene magt van oorlogschepen, tot bescherming van den handel van beide deze Maatschappijën, allen, die hen hierin eenigzins benadeelen wilden, zoude tegengaan. Nu besloot de Gouverneur-Generaal Jan Pietersz. Koen, de onderwerping dier eilanders volkomen te maken. Hij verzocht daartoe, overeenkomstig het kort te voren geslotene verdrag, in 1620, den bijstand der Engelschen. Deze hadden echter, onder de hand, de Bandanezen tot den opstand aangezet en daarvan tot bevordering van hunnen handel gebruik gemaakt; doch daarmede meest de Portugezen bevoordeeld, waarvan er reeds 60 op het eiland *Banda* waren. Zij gaven dus den 1. Januarij 1621 een antwoord, waarbij zij, onder voorwendsel hunner onmagt, alle hulp weigerden. Hierop besloot Koen, de voorgenomen taak alleen met zijne landgenooten op zich te nemen, maar dan ook alleen ten hunnen behoeve. De Engelschen te zwak, in een oogenblik, dat het de bescherming der Nederlanders gold, hoewel men niet te zwak was geweest, hen met eene groote vloot op den rand des ondergangs te brengen, ontzagen zich niet, de Bandanezen van alles, wat men tegen hen voorhad, te verwittigen, en hen zelfs van geschut en manschappen te voorzien, terwijl bovendien het geschut onzer Engelsche bondgenooten, den onzen op twee plaatsen in het landen belemmerde. Op eene derde plaats gelukte dit evenwel, en de stad Lontoir werd ingenomen, hetwelk de overgave van alle de Bandasche Eilanden besliste. Dapper, zeer dapper, moeten de inboorlingen dezer eilanden zich verdedigd hebben, echter moesten zij, daar zij weinig in getal waren en hun land voor de aanvallen der Europeanen open lag, na eene kloekmoedigen tegenstand bukken of liever met de wapenen in de hand sneuvelen. De overblijvenden moesten alle hunne sterkten afbreken, hun geschut, wapenen en krijgsvoorraad overgeven en zich voor onderdanen der Maatschappij erkennen. Verre de meesten die dit te hard voorkwam, vloden naar het gebergte, alwaar zij nog drie Nederlanders ter dood bragten; doch eindelijk, uit gebrek, heimelijk te scheep moesten ontsnappen: en alzoo hun vaderland verlaten, om het nimmer weder te aanschouwen. Nu werd Banda op nieuw bevolkt met 2000 slaven van de naburige eilanden en eenige verminkte soldaten. Van toen af zijn de Bandasche Eilanden aan Nederland gebleven, tot dat zij, in 1795, door den Gouverneur van Boekholtz, op de eerste opëisching, aan de Engelschen werden overgegeven, die ze na den vrede van Amiens, in 1802, aan de Nederlanders teruggaven. In 1810 maakten zich de Engelschen andermaal van de forten op deze eilanden meester, doch stonden die in 1814 weder aan de Nederlanders af, waarna wij in het vreedzaam bezit daarvan gebleven zijn.

De tegenwoordige bewoners worden als slechte, loome, domme en luije menschen afgeschetst. Men rekent ieder huwelijk door elkander

op twee kinderen en de jaarlijksche sterfte op een van de twee en twintig.

De Aroeëilanden zijn onderhoorigheden van de BANDASCHE EILANDEN.

BANDEGA, voorm. d., prov. *Friesland.* Zie BANDT.

BANDERA (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, resid. en op het eil. *Banda*, distr. *Lonthoir.* Men heeft van deze berg een allertreffendst gezigt op Lonthoir, Neira, Goenong-Api, en op de eilandjes Ay en Rhun.

BANDJARMASING, kon. in *Oost-Indië.* Zie BANJERMAZING.

BANDJARNEGARA, reg. en ads. resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Banjoemaas.*

BANDIGAN, kl. eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sundasche eilanden* behoorende, in de *Zee van Java*, aan de Noordkust van het eil. *Madura.*

BANDITTI, kl. eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sundasche eilanden* behoorende, in de Indische zee, aan den Zuidelijken ingang van de straat *Lombock*, op 8° 50′ Z. B. en 311° 32′ O. L.

BANDOEM, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-regentschappen*, reg. *Bandong*, in het Z. W. van dat regentschap.

BANDOGAN, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe.*

BANDONG, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-regentschappen*, reg. *Bandong*; palende N. aan de resid. Krawang, O. aan het reg. Soemedang, Z. aan het reg. Soerapoera en W. aan het reg. Tjiandjoer.

Het is verdeeld in de 18 volgende districten: Timbangantang, Tji-komboolang, Tji-pootjo, Banjarang, Tji-mahie, Negara, Tji-lakostot, Koppo, Tji-sondari, Rongga, Tji-tjalinka, Maadjalaya, Limbangan, Tji-pietjung, Dangdur, Radjamandala, Tji-abang en Tji-héja, waarbij naderhand nog het landgoed of distrikt Oedjongbrom gevoegd is.

BANDONG is het grootste der Preanger-regentschappen en zeer vruchtbaar, maar door de moerassen ook zeer ongezond. Het wordt door een Regent, Adie-patie, bestuurt. De hoofdst. van dit regentschap is mede Bandong geheeten. De eenige rivieren, die het besproeijen, zijn takken van de Krawang, en op het gouvernements-landgoed Oedjongbrom wordt de fraaije waterval Tji-kapondong gevonden. De voornaamste bergen in dit regentschap zijn: de Bandoem, de Simpang en de Solimbang.

In het jaar 1822 werd van *Passaroewang* naar de hoofdstad BANDONG een nieuwe weg aangelegd, welke 9 palen korter is dan de oude weg, die over den Simpang liep.

BANDONG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-regentschappen*, reg. *Bandong*, 125 palen Z. O. van Batavia. Zij is aangenaam gebouwd, ligt aan de Oostzijde van den Solimbang, over welken zij, langs den grooten postweg, met Buitenzorg gemeenschap heeft; maar is door de nabijheid der moerassen minder gezond.

Het gezigt uit deze hoofdplaats op de omliggende bergen, welke allen, tot op eene aanmerkelijke hoogte met koffijtuinen en amphiteaterswijze opgaande rijstvelden bebouwd zijn, is allerbekoorlijkst en levert een toonbeeld op der voortreffelijke overeenstemming van het verhevene en eenvoudige der natuur.

Den 22. Augustus 1836 heeft alhier een hevige brand plaats gehad, welke, door eenen sterken Zuidoostenwind aangewakkerd, binnen weinig tijds, genoegzaam het geheele Westelijke gedeelte der stad, benevens de daartoe behoorende bazaar, heeft in de asch gelegd. De schade, veroorzaakt door deze ramp, die aan een toevallig ongeluk werd toegeschreven, was vrij aanzienlijk, als zijnde er meer dan honderd huizen en een bijna gelijk getal *warongs*, aan welgestelde inlanders toebehoorende, alsmede nagenoeg zeventig *lombongs* met padie gevuld, behalve nog eene menigte paardenstallen, door de vlammen vernield.

BANDONGAN, post in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Passaroewang*, aan den weg van Bang'il naar Passaroewang. Er zijn van hier tot aan Passaroewang, ter wederzijde van den weg, gayam- en tamarindeboomen geplant. Niet ver van Bandongan treft men eenen suikermolen aan.

BANDONPAR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Priangan*.

BANDSTER MOLEN of Bandster-Rogmolen, geh., prov. *Friesland*. Zie Bandtster Molen.

BANDSTER SCHANS, geh. en voormalige Schans, prov. *Friesland*. Zie Terbandster Schans.

BANDT, Band of Bant, voorm. d., prov. *Friesland*, op het voorm. eil. *de Bandt*, dat daarvan zijnen naam ontleende.

BANDT, Band, Bant, Bandega of Bantega, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, van hetwelk men ten W. van den rijweg van de Lemmer naar Heerenveen nog het oude kerkhof ziet, en onder den naam van Bandster-akkers bekend is.

De landen van dit dorp moeten zich zuidwaarts zeer ver uitgestrekt hebben, doch zijn van overlang door de zee weggespoeld.

BANDT (DE), de Band of de Bant, voorm. eilandje, dat men op het jaar 890 vermeld vindt, als tot de *Groninger Ommelanden* behoord hebbende. Het ontleende zijnen naam van een daarop gelegen dorp Bandt. Men vermoedt algemeen, dat het gelegen heeft tusschen het Dockummer-diep en de Lauwers. Ons komt het niet onwaarschijnlijk voor, dat de noordoostelijke hoek van *Oostergoo*, buiten den zeedijk, der in 1592 nieuw bedijkte landen van *Oost-Dongeradeel*, die nog de Bandt genoemd wordt, de plaats vervangt, waar dit eiland vroeger gelegen heeft, dat vermoedelijk eerst door de zee overgespoeld, later weder droog geworden en toen, door de aanslibbing aan de zuidzijde, met het vasteland vereenigd is. Voor dat gevoelen pleit ook het gezegde van Ubbo Emmius, in het eerste boek zijner *Rerum Frisicarum*, fol. 14.

BANDT (TER), d., prov. *Friesland*. Zie Terband.

BANDTSTER MOLEN, ook wel de Bandtster Rogmolen geheeten, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*, arr., kant. en ½ u. N. van *Heerenveen*, ½ u. Z. W. van *Terband*, waaronder het behoort, door de Heeresloot van het geh. Terbandtster schans onder Nyehaske gescheiden.

BANDTSTER SCHANS, geh. en voormalige schans, prov. *Friesland*. Zie Terbandster Schans.

BANENBOANG, golf in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Straat van Bali*, op de kust van het eil. *Java*, prov. *Banjoewanji*. Er kunnen hier schepen liggen en water innemen.

BANER, Banir, Songei-Baner of Zout water Rivier, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*. Zij stort zich met eenen noordelijken loop in de *Zee van Java* uit.

BANGART, Bangert of Banjert, streek in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. van *Hoorn*, gedeeltelijk gem. *Oosteren Westerblokker*, gedeeltelijk gem. *Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*, ½ u. W. van Oosterblokker, ½ u. N. van Westerblokker, ½ u. O. van Zwaag.

Hier heeft vroeger een klooster van Augustijnen gestaan, dat ten tijde der beeldstormerij is afgebroken.

BANGBOELANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-regentschappen*, op de scheiding van Malangbong en Tji-awie, ongeveer 7 palen Z. van de hoofdplaats Malangbong en 7½ paal W. van Tji-awie.

BANGEJ, eil. in *Oost-Indië*. Zie Bongay.

BANGEJ, groep eil. in *Oost-Indië*. Zie Bongaysche-eilanden.

BANG'ÊN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, kon. *Sole'lèng*.

In dit distrikt houdt de Bevelhebber van het leger, die *Radja Bangardan Senapati* genaamd wordt, zijn verblijf.

BANGEY, eil. in *Oost-Indië*. Zie Bongay.

BANGEY, groep eil. in *Oost-Indië*. Zie Bongaysche Eilanden.

BANGER, landstr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

Voorheen behoorde Bezoeki onder Banger maar in 1764 werd het daarvan afgescheiden.

BANGERT, streek in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bangart.

BANGERT (DE), geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van Hoorn, 2½ u. N. W. van *Enkhuizen*, gem. *Andijk*, 1½ u. O. van Medemblik.

BANGEWEER, klein geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. Z. van *Hoogkerk*.

BANGGI, Bangoewi of Banguey, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen-Archipel* behoorende, in de *Solozee*, aan de Noordoostkust van het eil. *Borneo*, in de *Maloedoebaai*, op 7° 13′ N. B., 135° 11′ O. L.

Het heeft eene kleine rivier en levert vele schildpadden op.

BANGIES (AJER-), resid. en st. in *Oost-Indië*. Zie Ayer-Bangies.

BANG'IL, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Passaroewang*; palende N. aan de Straat van Madura, O. aan het reg. Passaroewang, Z. aan het Ardjoena-Malangsch-gebergte, dat het van het reg. Malang scheidt, W. aan de resid. Soerabaya. Het wordt verdeeld in drie distrikten, als: Gempol, Pandaän en Kotta.

De gebergte Ardjoeno en Parangoena liggen gedeeltelijk in dit regentschap.

De voornaamste riv. is de Bang'il.

Het reg. Bang'il is zeer vruchtbaar en tamelijk wel bebouwd, doch niet groot. In het jaar 1811 bedroeg het getal koffijboomen hier 1,723,246 en de koffijplanters telden 2,448 huisgezinnen. Het werd door den Heer de Ridder, die hier vroeger Regent was, aanmerkelijk verfraaid, Hij heeft onder de bevolking welvaart en nijverheid gebragt.

Behalve onderscheidene andere oudheden vindt men, in dit regentschap, tusschen den 234 en 235 paal, ten Z. van den weg van Gempil naar Bang'il, in eenen ouden, door het lommer der boomen zeer koelen koffijtuin, eenen ouden tempel van Boeda, van gebakken steen opgetrokken, die ongeveer 20 voet hoog, van eenen grooten omvang en op de buitenmuren met onderscheidene beeldjes, welke Boeda

voorstellen, benevens verschillende afbeeldingen van mindere goden of menschen, die offerhanden schijnen aan te brengen, versierd is (1).

In het jaar 1794 werd het geheele distrikt Malang gesteld onder den Regent van Bang'il, Soero Adie Negoro, aan wien deze landen voor zes jaren, te rekenen van 19 November 1794, om niet werden afgestaan. Deze bewindvoerder, die later door den Gouverneur-Generaal Daendels met de ridderorde begiftigd werd, heeft hier tot in 1816 het gezag gevoerd. Thans maakt Malang weder een afzonderlijk regentschap uit.

BANG'IL, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*. Zij ontspringt bij Tjidono en ontlast zich in zee bij Kalie-Anjar.

BANG'IL, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Bang'il*.

Het is de residentie van den regent en eene zeer bekoorlijke plaats, waar men onderscheidene groote steenen gebouwen en zeer ruime, goede huizen aantreft, allen tijdens het regentschap van den Heer de Ridder gebouwd. De woning van den regent is echter oud en beantwoord niet aan het overige. Men heeft er eene ruime passer of marktplaats, die rijkelijk van levensmiddelen van allerlei aard is voorzien en zeer druk bezocht wordt.

Bang'il heeft langs twee onderscheidene wegen, die beiden zeer fraai zijn, gemeenschap met Pandaän; ook kan men er, langs eenen goeden weg, die voor een klein gedeelte met boomen beplant, doch overigens onbeschut is, naar Passaroewang komen; en er loopt een breede weg, die met gayom en tamarindeboomen is beplant, van daar naar Gempel.

Tijdens de in de geschiedenis van Java bekende Soerapati (wiens eigenlijke naam was Sie Ontoong), onder den naam van Radin Adipati Wira Negara, hoofd van Passaroewang was, en als zoodanig de Oost-Indische Kompagnie veel schade toebragt, vertoonden zich de Nederlanders, onder bevel van den Heer Knol, op den 11. October 1706, voor Bang'il, en wierpen er verscheidene schansen tegen op. Vijf dagen later viel aldaar een bloedig gevecht voor. Het gelukte den onzen den hoogen en dikken muur te beklimmen, waarop Soerapati, die bij deze gelegenheid eene wond aan den schouder bekomen had, waaraan hij den 15. November overleed, zich genoodzaakt zag de plaats te verlaten. In 1712 werd Bang'il door de zonen van Soerapati en den Prins van Balambangang hernomen.

BANGKA of Banka, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, ten O. van Sumatra, op 7 mijlen afstands van dat eiland, tusschen 1° 35′ en 3° 10′ Z. B., en 122° 65′ en 123° 82′ O. L. Worden de N. bepaald door de Chinesche zee, N. O. door de straat Kasper, die het van het eil. Billiton scheidt, Z. W. door de straat Bangka, die het van Sumatra scheidt, N. W. door de Straat van Malakka.

Het is een langwerpig, ongelijkvormig vlak met onderscheidene vooruitstekende hoeken, die vele baaijen en havens vormen, waarvan de *Baai van Muntok* de voornaamste is. De Zuidoostelijke hoek van het eiland loopt puntig uit; de zuidelijke landtong van den Noord-

(1) Over dezen tempel en eene daartoe betrekkelijke legende, leze men voorts: H. J. Domis, de Residentie Passaroeang op het eiland Java, bl. 161-165.

westelijken hoek heeft eene ronde gedaante, en de beide noordelijke armen eindigen met een bijna vlak strand. De kampongs of dorpen liggen allen landwaarts in, aan de boorden der rivieren; zoodat men, bij het rondzeilen van het eiland, bijna geen spoor van bevolking ziet, uitgezonderd bij de hoofdstad Muntok, die geheel aan het strand ligt, op 8 uren afstands van den mond der rivier van Palembang. Het eiland maakt echter, uit zee gezien, eene bevallige vertooning, omdat het groene gebergte van Bangka zeer vrolijk afsteekt bij de vlakke, eentoonige, daartegen over gelegene kust van Sumatra. Het eiland is 30 mijlen lang en 5 breed. De oppervlakte wordt op 238½ geographische mijlen en het getal inw. op 150,000 zielen geschat; onder welke 25,000 Chinezen zijn, die zich meest generen met het graven van tin uit de voornaamste mijnen aan de baaijen. Behalve de ambtenaren en troepen worden er zeer weinig Nederlanders gevonden.

Doordien Bangka van alle zijden door de zee is omgeven en met menigvuldige bergen bezet, is de dampkring er aan gedurige verandering blootgesteld. De nachten zijn er zeer koel, doch tegen het midden van den dag veroorzaakt de terugkaatsing van den zonnegloed, op den witten harden mineraalgrond, zeer dikwijls eene bezwarende hitte. De gewone graad van warmte is er van 80° tot 87°; zelden rijst de thermometer in de schaduw boven 88° Fahrenheit. In de bovenlanden is de lucht, uithoofde van de vele bergen, die er gevonden worden, zeer koel, zoodat de thermometer er tot onder de 40° dalen kan. Over het algemeen is het luchtgestel van Bangka gezond, behalve in de moerassige kustlanden, waaruit, bij ebbe, vele schadelijke dampen opstijgen, die zich, wanneer er zeewinden waaijen, over het land verspreiden en dikwijls vele menschen doen omkomen. De moesons waaijen er in dezelfde rigting en op dezelfde tijden als op Sumatra. Men heeft hier zeer dikwijls onweders, die bijzonder verschrikkelijk zijn. Weerlicht wordt, gedurende zes maanden van het jaar, bijna elken avond, waargenomen. De regenbuijen zijn er zeer menigvuldig, uitgezonderd in de maanden Mei, Junij, Julij en Augustus (of de Zuidoostmoeson), die heet en droog zijn. De sterkste regens vallen in de Noordwestmoeson, bijzonder in November, December, Januarij en Februarij, als wanneer zij zoo hevig kunnen zijn, dat het schijnt, als of de aarde met eenen zondvloed bedreigd wordt. In de overige maanden is het weder tusschen droogte en regen verdeeld, bij de zoogenaamde kenteringen (overgangen) der beide moesons. Wil men, zoo na mogelijk, den tijd dezer saisoenen bepalen, dan kan men vrij algemeen aannemen, dat met half Maart de noordwestmoeson begint af te nemen, en met half Mei de zuidoostmoeson sterk begint door te zetten; tot dat wederom van 15 September tot 15 November de noordwestmoeson de meeste krachten heeft. Gedurende de kenteringen der moesons is de zeevaart, uithoofde van het zeer onbestendig weder, niet veilig. In weinige minuten ondervindt men beurtelings kalmte en storm, met steeds veranderlijke winden. In de kracht der moesons daarentegen kan men veilig de straat in- en uitzeilen.

Bangka heeft, behalve aan de stranden, doorgaans eenen hoogen grond, die spoedig uit den oever oprijst. Hier en daar verheffen zich, over het geheele eiland, afzonderlijke hooge bergen, van welke velen uit granietsteen bestaan, waarover eene laag roodachtige ijzeraarde ligt. Tusschen deze bergen worden onderscheidene heuvelen en kleine vlakten gevonden. De heuvelen, zoo wel als de bergen, zijn er bedekt met zware wouden, hetgeen veel moeijelijkheid in het reizen veroorzaakt,

hoowel deze moeijelijkheid veel verminderd is, door de breede en goede wegen, die, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal van Neêrlands Indië, den waarlijk edelen Baron van der Capellen, door het geheele eiland aangelegd zijn.

Het strand is er nu eens moerassig, dan weder zandig, en vormt vele baaijen en bogten, die goede havens aanbieden. Op het geheele eiland vindt men geene de minste sporen van vulkanische uitbarstingen. De menigvuldige zware wouden leveren uitmuntende houtsoorten op, waarin Bangka alleen door de Moluksche eilanden en de binnengewesten van Palembang overtroffen wordt. Langs de Noordkust vindt men overvloed van ebbenhout; ook heeft men er zeer goed hout voor meubelen en om te bouwen. Voorts levert het eiland op: sassafras, drakenbloed, muskaatnoten, peper, benzoin, sago, cassia en vele geneeskruiden. Vruchten en groenten tieren er, bij de bebouwing van den grond, zeer goed, en het eiland zou alles in overvloed kunnen voortbrengen, indien men er den landbouw en de veeteelt niet verwaarloosd had, ten behoeve van de bewerking der tinmijnen, die het voornaamste voortbrengsel van het eiland opleveren. De Gouverneur-Generaal, Baron van der Capellen, heeft echter, ook in dit opzigt, belangrijke verbeteringen tot stand gebragt, en onder zijn bestuur heeft de landbouw, op Bangka, eene aanmerkelijke uitbreiding bekomen.

Het dierenrijk levert op Bangka niet ongemeen veel op. Herten, wilde varkens en jakhalzen of wilde boschhonden, vindt men er in groote menigte; buffels, geiten, schapen en gevogelte ziet men er minder. Ook heeft men er velerlei insekten en slangen, waaronder eenige kleine soorten voor venijnig gehouden worden. Groote slangen worden door de Chinezen geopend en de gal als een kostbaar geneesmiddel bewaard. Rondom de kust en in de rivieren van Bangka is ook allerlei visch in overvloed voorhanden.

Bangka is zeer rijk door zijne tinmijnen, die onuitputtelijk schijnen. Deze mijnen zijn eerst in het jaar 1710 of 1711 ontdekt geworden, zoo men zegt, door toevalligen brand in een der huizen. Het is echter waarschijnlijk, dat het algemeene gebruik der inlanders, om, tot ontginning van den grond, het bosch- en kreupelgewas af te branden, deze ontdekking veroorzaakt heeft. De tinmijnen worden bearbeid door Chinezen (1), die het tin tegen acht Spaansche daalders het pikol (125 oude ponden), in de pakhuizen van het gouvernement afleveren, en voor een gedeelte door inboorlingen, die het echter slechts uit de bovenlaag van den ertsgrond delven. Deze soort van mijnen, koeliet (opperhuid, bovenlaag) genoemd, levert echter weinig van aanbelang op. De inzameling van tin van het eiland Bangka vermeerdert aanmerkelijk, vooral ten gevolge der bepaling, dat de Europesche administrateuren, die vroeger alleenlijk hunne vaste traktementen hadden, thans eene zekere renumeratie bekomen, voor elke pikol tin, welke hun distrikt oplevert.

Onder de regering van Mahmoed Badr'El-din, Sultan van *Palembang*, was het beheer der tinmijnen van Bangka aan zeven aanzienlijke Palembangers opgedragen, voor rekening van den Sultan, die de vereischte gelden voorschoot, om de mijnen te doen bewerken, door Tikoes, of afstammelingen van eenen Chineschen vader en eene Malei-

(1) Hen, die iets over deze bewerking der tinmijnen willen lezen, verwijzen wij naar J. Oliviers Land- en Zeetogten, D. II, bl. 451.

sche moeder. De zeven districten van deze Tikoes of Hoofden der mijnwerkers, waren: Jeboes en Klabat, in het Noordwestelijk gedeelte van BANGKA; Blinjoe aan de Oostzijde van de Klabatbaai; Songei-Liat, Marawang en Pangkal-Pinang op de Oostkust, en Toeboeali aan den Zuidkant van het eiland. De Sultan bedong, dat men al het tin, dat de mijnen gaven, tegen 8 Spaansche matten de pikol, van 150 katti's (94 Ned. pond.), zoude leveren. Behalve het tin van de Tikoes, werd nog door de Orang-Goenong, of bergbewoners, eene aanzienlijke hoeveelheid ingezameld, en tegen 3 Spaansche matten de pikol van 100 katti's (62 Ned. pond.) aan den Sultan geleverd.

In vroeger jaren werden meer dan 25,000 pikols (ieder van 126 pond), door den Sultan van Palembang aan de Oostindische Compagnie geleverd, die hij had aangenomen, voor eene zekere som, aan de Nederlanders te verkoopen, welke verbindtenis hij echter in 1811, toen Java aan de Engelschen overging, verbrak, terwijl hij al de Europeanen in een fortje deed ombrengen, welke moord, door het Engelsche gouvernement, onder anderen, door de onttrooning van den Vorst gewroken werd. Sedert den afstand van BANGKA, aan het Nederlandsch gouvernement, wordt het tin naar Batavia gevoerd, om alleen van die hoofdplaats, voor gouvernementsrekening, uitgevoerd te worden. De Nederlanders verzenden dit tin, dat bijzonder tot het beleggen van spiegels gebruikt wordt, naar Europa en China, alwaar het tot de weinige waren behoort, welke aldaar, in plaats van geld, tot inkoop der Chinesche goederen worden gebezigd.

Het vermoeden, dat BANGKA ook zilver en andere metalen zou bevatten, is nog niet bevestigd geworden.

BANGKA behoort tot de eilanden, welke, bij het verdrag van 17 Mei 1812, door den Sultan van Palembang, in vollen eigendom aan de Engelschen zijn afgestaan. Bij het verdrag van 8 Augustus 1814, is het door het Engelsch gouvernement aan ons Vaderland overgegeven, dat daarvoor afstand deed van Malabaar.

Het is in verscheidene distrikten verdeeld, waarvan Blinjoe, Djeboes, Pangkal-Pinang, Toeboeali, Soengei-Liat, Tandjong, Antang, Belar, Klabat en Tamblang de voornaamsten zijn.

Het geheele eiland is overvloedig van goed water voorzien. De voornaamste rivieren zijn: de Jeboes, de Djiering, de Kampak, de Antang, de Lajang, de Soengei-Liat, de Marawang, de Koba, de Kota-Waringa, de Mindo, de Bangka-Kotta, de Salan, de Mapoer, de Koba-Karran en de Koppo. Alle deze rivieren zijn door zandbanken belemmerd, en slechts voor kleine vaartuigen bevaarbaar.

De aanmerkelijkste baaijen zijn: De Reede van Muntok, de Baai van Djeboes, de Baai van Klabat, de Baai van Liat en de Baai van Djiering.

De merkwaardigste bergen zijn: De Monopin, door de inlanders Goenong-Manoembing geheeten, de Maras, de Pading en de Parmasang. De voornaamste kapen of punten zijn: Tandjong-Kaliejan, Tandjong-Goenting, Tandjong-Melaloe, Tandjong Penjoesoe, Tandjong-Moenkoendo of Gressok, Tandjong-Toewan, Tandjong-Riejah of Sala, Tandjong-Berkat en Tandjong Panggang of Lalari.

In 1668 had BANGKA met *Biliton* eenen afzonderlijken Koning, die op zijn verzoek, onder de bescherming der Oostindische Compagnie gesteld werd; maar kort daarna is het, door het huwelijk van den

Sultan van Palembang, met de Koningin Weduwe en Regentesse van Bangka, enz., onder Palembang gekomen, zoo dat de Sultans van Palembang, na het ontdekken der tinmijnen, daarvan meester waren, en eene verbindtenis met de Nederlanders aangingen, om hun het tin, tegen eenen vastgestelden prijs, te leveren. Daar echter die Vorsten hunne verbindtenissen niet getrouw nakwamen, veroorzaakte dit het gouvernement dikwijls moeijelijkheden, welke thans, na den val van de Palembangsche Vorsten, zijn opgeheven; terwijl de magt en de luister van het Nederlandsch bewind daardoor niet weinig zijn toegenomen, aangezien nu over het geheele eiland, alleen de voorschriften van dat bewind geëerbiedigd worden. Ten tijde der blokkade van de Rivier van Palembang, heeft er op Bangka, in het laatst van het jaar 1820, eenen opstand plaats gehad, die echter spoedig gedempt is. Ofschoon niet groot in omvang, is het eene zeer belangrijke bezitting, zoo door de opbrengst der tinmijnen, als door de ligging, met betrekking tot de vaart op China, daar de schepen, die naar Siam, Conchin-China, China en Japan varen, hetzij door de Straat van Bangka, hetzij door de straat Kaspar, of door de Karimata-straat moeten stevenen; waardoor het Nederlandsche gouvernement, door eene betrekkelijk kleine zeemagt, den grooten wereldhandel op China grootelijks belemmeren, ja, zelfs geheel beletten kan. Bovendien zijn ook de gezondheid van het klimaat en de natuurlijke geschiktheid van het land, om door onverwinbare sterkten het bezit daarvan te beveiligen, zeer belangrijke voordeelen.

De natuurlijke landzaten worden in bergbewoners (*Orang-Goenong*) en kustbewoners (*Räjats*) onderscheiden. Zij bewonen de distrikten: Tandjong, Belar, Antang, Klabat, Blanjoe en Tamblang. De bergbewoners leven als in den natuurstaat; zij zijn onderdanig maar schuw. De kustbewoners generen zich meestal van de vischvangt, hoewel zij zich soms ook wel op den zeeroof toeleggen en trouwloos en bedorven van aard zijn. De Maleijers die op deze eilanden wonen, zijn zachtzinniger en vredelievender dan elders, maar vrijmoedig en bijzonder spraakzaam.

BANGKA, of Banka, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*, op 1° 50′ N. B. en 142° 4′ O. L.

Het is het voornaamste der groep *Bangka*, aan den Noordoosthoek van Celebes, waar het de schoone baai Telloesjang vormt. Dit eiland is wel bevolkt; de bewoners, die van Boegineschen oorsprong zijn en zich veelal met de visscherij generen, worden voor een goed soort van menschen gehouden, die bijzonder voor de krijgs- en zeedienst geschikt zijn, en van welke ook velen de Christelijke godsdienst omhelsd hebben. De voornaamste voortbrengselen zijn: limoenen, kokosnoten, broodvrucht, rotting, schildpadden en visch. De zeeroovers doen het dikwerf aan, om er proviand in te nemen.

BANGKA, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*, aan den Noordoosthoek van Celebes, met welk eiland zij de Straat van Bangka vormen. Tot dezen groep behooren de eil. Bangka, Biarre, Talisse, en eenige anderen van minder aanbelang.

BANGKA (STRAAT VAN), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundachen Archipel*, tusschen de eilanden Sumatra en Borneo doorloopende en alzoo eene gemeenschap tusschen de Zee van Java met de Straat van Malakka daarstellende.

Deze straat is 7 m. breed. Het is een goed en ruim vaarwater, ofschoon er, langs de kusten van Bangka, onderscheidene klippen en riffen liggen, waaronder de Karang-Hadjies de gevaarlijkste zijn.

BANGKA (STRAAT VAN), zeeëngte in *Oost-Indië*, ten N. van het eil. Celebes, tusschen welks noordoostelijken hoek en de groep Bangka zij doorloopt, terwijl zij alzoo eene vereeniging tusschen de Straat der Molukkos en de Zee van Celebes vormt.

BANGKA-EN-BILLITON (STRAAT VAN), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie Kaspar.

BANGKA-KOTTA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*.

BANGKALA, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat der Molukkos*. Zie Bangkela.

BANGKALA, staat in *Oost-Indië*, eil. *Celebes*, lands. *Torotea*, die onder eenen afzonderlijken Koning of Radja staat. De bevolking is als inhalig bekend.

BANGKALAN of Bankallang, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, een der drie afdeelingen van het Maduresche rijk, uit het Westelijkst gedeelte van dat eiland bestaande; met eene stad van denzelfden naam en 570 dorpen; onder eenen eigenen Sultan, die echter van de Nederlanders afhankelijk is.

BANGKALAN of Bankalang, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, aan de Zuidkust van dat eiland.

BANGKALAN of Bankallang, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk *Madura*, aan de Straat van Madura, 4 m. W. van de stad Madura, 10 palen van de landingplaats Kamal, werwaarts een nieuwe weg aangelegd is. Zij is groot van omvang, de hoofdplaats van het Maduresche rijk en residentie van den Sultan. Deze stad heeft eene sterke bevolking; doch het Europesche en Chinesche kamp is van weinig belang. Zij staat waarschijnlijk op de plaats van het oude Arosbaya.

Het paleis of de kraton van den Sultan is bezienswaardig. Over een ruim voorplein, passejbân of aloen-aloen, komt men aan het gebouw, dat gedeeltelijk, even als een adellijk slot, met eene gracht omringd is, over welke eene brug ligt. Vervolgens bereikt men, door drie afdeelingen, de binnenste *pendoppo*, waar men uit het rijtuig stapt en door eene poort in de eigenlijke receptiezaal van den Vorst komt. De groote *pendoppo* is eene algemeene vergaderplaats, eene soort van *antichambre*, waar de gasten ontvangen worden en waar de Sultan ook bij bijzondere gelegenheden, aan Afgevaardigden of anderen gehoor verleent.

Het paleis is verguld, maar eenigzins door ouderdom vervallen, en ook niet hoog genoeg; de kamers zijn te klein en te bedompt. De oorzaak dezer gebreken ligt in het vooroordeel, dat alles in denzelfden staat moet blijven, waarin het door den vader van den Sultan gelaten is, en dat de minste verandering noodlottige gevolgen zou na zich slepen. Alles vertoont dus eene mengeling van ouderwetsch en nieuwmodisch, en vele dingen, ofschoon zij kostbaar zijn, ontsieren het paleis, in stede van het te verfraaijen. Bij de groote *pendoppo* vindt men een aanzienlijk aantal rijtuigen, van allerlei soort, waaronder men insgelijks zeer ouderwetsche koetsen vindt, gelijk die, welke men vóór honderd jaren in Europa gebruikte, terwijl anderen fraai en modern zijn.

De Nederlanders hebben er een fort. Men vindt er uitmuntend schapenvleesch, visch en vruchten.

BANGKALAN of Bankallang, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, op de Zuidwestpunt van dat eiland, bij de stad van dien naam, aan den ingang der Straat van Madura, tegen over het fort Lodewijk. Het is in 1747 gebouwd.

BANGKALIS of Bankalis, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de Oostkust van dat eiland, rijk *Kampara*, aan de Baai van Bangkalis, op 0° 55′ N. B.

BANGKALIS of Bankalis, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat van Malakka*, nabij de Oostkust van *Sumatra*, Z. O. van Rupat, tot de *Sunda-eilanden* behoorende; 1° 36′ N.B., 119° 25′ O. L.

BANGKALIS (BAAI VAN), baai in *Oost-Indië*, in het Zuiden van de *Straat van Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Kampara*.

BANGKALLAN, distr., fort., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie Bangkalan.

BANGKAS, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*. Zij valt met eenen Noordelijken loop in de *Kleine Tsiaka*.

BANGKAWAN of Bankawan, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, tusschen de Chinesche zee en de Solozee, aan den Noordoosthoek van het eil. Borneo, niet ver van het eil. Banggi.

BANGKELA, Bangkala of Bankala, groep van onderscheidene kleine eilanden in *Oost-Indië*, in de *Straat der Molukkos*, aan de Oostkust van het eil. *Celebes*, vóór de Tolobaai. De meesten zijn door de nabijheid der klippen moeijelijk te naderen.

BANGKELA, Bangkala of Bankala, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat der Molukkos*, het grootste der groep *Bangkela*; 2° 30′ Z. B. en 140° 37′ O.L.

BANGKI (TAMAN-), vorst. in *Oost-Indië*, op het eil. *Bali*. Zie Taman-Bangki.

BANGKING, landsch. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, in het Zuidwestelijk gedeelte, bewesten de Golf van Boni.

BANGKO of Soengei-Bangko, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*. Zij valt met eene oostelijke rigting, aan de Noordkust der residentie, in de *Zee van Java*.

BANGKODANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, ten O. van Kangelan, op 5° 12′ Z. B. en 135° 48′ O. L.

BANGKOELO, ads. resid. en riv. in *Oost-Indië*. Zie Bengkoelen.

BANGKOOGAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solo-zee*, bij de Noordkust van het eil. Borneo, op 6° 3′ N. B. en 136° 4′ O. L.

BANGKOUL, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, reg. *Indrapoera*, ten N. van de stad van denzelfden naam, met eene haven.

BANGOEASSING, riv. in *Oost-Indië*. Zie Banjoe-Assin (1).

BANGOEWI, eil. in *Oost-Indië*. Zie Banggi.

BANG'OKH (SI-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, ten N. O. van Borneo, in de *Zee van Celebes*.

BANGON, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*.

BANGSRI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, ten Z. van de stad van dien naam.

BANGUEY, eil. in *Oost-Indië*. Zie Banggi.

BANJAART, of Banjeert, droogte in de *Noordzee*, voor den mond van de Ooster-Schelde, ten W. van het eil. Schouwen.

BANJAART Banjaert, ook wel Banjart, Baanjaert of Baniaert geschreven, voorm. zeer oud kasteel in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, tusschen Beverwijk en Breesaap, onder *Velzen*, achter de lustplaats Westerhout. Men wil dat het ten tijde van de eerste Hollandsche Graven een graafschap op zich zelve geweest zij.

Het was oudtijds de bezitting van het edel en oud geslacht *Banjaart*, dat drie droogscheerders scharen van keel (rood), op een veld van zilver ten wapen voerde. Het kasteel Banjaart werd in den oorlog

---

(1) Alle woorden, die men wel eens met Bangoe gespeld vindt, zoeke men op Banjoe.

tusschen Ada, Gravin van *Holland*, en haren oom Willem, door het volk van Lodewijk, Graaf van *Loon*, echtgenoot van Ada, ten jare 1205, toen Albrecht Banjaert er Heer van was, in brand gestoken. In het midden der vorige eeuw waren er de grondslagen nog van te zien, thans zijn die geheel door zand overstoven.

BANJA-EILANDEN, groep eil. in *Oost-Indië*. Zie Banjakh.

BANJAERT, voorm. zeer oud kast. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, Zie Banjaart.

BANJAKH, Baniak, Banschas, Banja-eilanden of Poeloe Banjakh (vele eilanden), groep eilandjes in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, aan de Westkust van het eil. Sumatra, tusschen 2° 12′ en 2° 36′ N.B. en tusschen 114 57′ en 114° 89′ O.L.

Deze eilandjes zijn 16 in getal en leveren voor den handel niets anders dan vogelnestjes en zeeslakken op. De bewoners behooren tot den stam, die *Maroewi* genaamd en als oorspronkelijk beschouwd wordt.

BANJAKH, Baniak, Poeloe Banjak, eiland in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, aan de Westkust van het Sundasche eil. Sumatra, tegen over den uitloop der Singkel, 2° 30′ N. B. en 114° 89′ O. L. Het is het grootste der groep *Banjakh*. Ongeveer 6 m. lang en 2½ m. breed. Er wordt tripang gevischt.

BANJARAN, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in de *Preanger-Regentschappen*. In het Zuidoostelijke van dit distrikt, heeft men het gebergte Malabar. Het wordt door de rivieren de Tjigearé en de Tjisan-Rooy doorstroomd.

BANJARANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, 7 palen van de hoofdpl. Tagal.

BANJARMASSEN, kon. in *Oost-Indië*. Zie Banjermasing (1).

BANJART, voorm. zeer oud kasteel in *Kennemerland*. Zie Banjaart.

BANJERLAUT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjermasing*, op de Zuidoostelijke punt van het eiland.

BANJER-MASING, Bagnar-massing, Banjar-massing, Benjer-massing, Bender-massing of Benschar-massing in de inlandsche taal Bandjar-massing geschreven, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het zuidelijk gedeelte van het eiland, en zich ver in de binnenlanden uitstrekkende. Het grenst N. aan het Koningrijk Borneo, O. aan Koti-Lama, Z. aan de Zee van Java en W. aan Sukadana.

Het is niet alleen het grootste rijk van het eiland Borneo, maar welligt van den geheelen Archipel. Het is een van de drie oorspronkelijke rijken van Borneo, toen dit eiland nog door drie Vorsten geregeerd werd. De Sultan van Banjermasing regeerde destijds over de Oost- en de Zuidzijde, alsmede over een groot gedeelte der Binnenlanden en was de magtigste Vorst van het geheele eiland. Hij heeft ons de veel nadeel doende bovenlanden Doesom en het uitgebreide Zuidoostelijk-Schiereiland van Borneo-Tama-Laut, voor de helft, afgestaan, welke afstand in 1817 en 1821 vastgesteld werd.

Banjer-masing wordt in 5 provinciën verdeeld, voor zoo ver het (in naam) aan ons gouvernement afgestaan is, als: Lampit, Mandana, Pamboean, Groot-Dajak en Klein-Dajak.

Er zijn van Banjermasing ook eenige provinciën afgescheurd, die thans meest allen door kleine Vorsten geregeerd worden, als: Barau, Koeti, Passir, Pagatum en Kotta-Ringin.

(1) Alle woorden, die men elders wel eens Banjar gespeld vindt, zoeke men op Banjer.

De oppervlakte wordt gerekend zoo groot te zijn als ⅔ van het geheele eiland Java.

Banjermasing wordt door eenen Sultan geregeerd, die een bondgenoot van het Nederlandsche gouvernement is, welk gouvernement er eenen Resident heeft. De Sultans zijn uit het geslacht der Javaansche Keizers, van hetwelk een Prins van den bloede, hier Regent zijnde, zich onafhankelijk verklaarde. Doch in het midden der 18de eeuw werd dezen vorstenstam, op zijne beurt door zekeren Pangerang Natti, eenen neef en voogd van den wettigen erfgenaam, Pangerang Ratoe, verdrongen, hetwelk tot burgeroorlogen en ontzettende wreedheden aanleiding gaf, daar de voorstanders van den afgezetten Koning, zich langs allerlei wegen weder in het gezag poogden te herstellen. De omliggende volkjes van Passir en Poeloe-Laut, Boeginezen van afkomst, bragten in het Jaar 1787 den nieuwen Sultan zoodanig in het naauw, dat hij geen andere redding wist dan bij de Nederlandsche Oostindische Compagnie, die hem, op zijn verzoek, te hulp snelde, de vijanden verdreef, en hem in zijne bezittingen herstelde.

De Sultans hielden voorheen hun verblijf te Kajoe-Tengie, alwaar men nog de overblijfselen van hun lusthuis aantreft, doch zij hebben in het jaar 1771 hun hof te Marta poera gevestigd, welks naam toen in *Bunire*-Kintjana veranderd werd, en waar thans gewoonlijk de regerende Sultan zijn verblijf houdt.

De bevolking wordt begroot op 200,000 zielen, en bestaat uit eene mengeling van Boeginezen, Chinezen, Djohorrezen, Javanen en Sumatranen, behalve de Dajakkers, die voor een gedeelte in de nabijheid der kusten en voor een gedeelte in het binnenland wonen. De Mahomedaansche bevolking zal in het rijk van Banjermasing naauwelijks 10,000 zielen bedragen, terwijl de Dajakkers daarentegen zeer talrijk zijn, daar het distrikt Dajakh Ketjil vijftig, en het distrikt Dajakh Besar zevenhonderd-en-dertig dorpen heeft, die allen zeer vele inwoners bevatten, wier getal echter onbekend is.

De voortbrengselen van dit koningrijk zijn vogelnestjes, was, peper, benzoin, matten, rotting en ijzer. De goudmijnen liggen er digt aan de oppervlakte der aarde, soms geen drie vademen diep. Reeds op eene diepte van 15 tot 20 voeten ontmoet men eene roode mengelaarde, welke, met water geroerd zijnde, het stofgoud zuiver overlaat. Deze mijnen zijn gewoonlijk met eene korst bedekt, die veel naar verrotte boomschors gelijkt. De diamanten zijn er fijn en groot. De diamantmijnen hebben doorgaans op hare oppervlakte zwarte keisteentjes en gele steenachtige aarde.

In 1606 hebben de Nederlanders reeds handel op Banjermasing gedreven, daartoe vooral door den rijkdom der voortbrengselen, en vooral door het stofgoud en peper uitgelokt; deze betrekkingen waren echter telkens door den valschen en verraderlijken aard der inlanders, en eindelijk in 1669 voor goed, afgebroken. In 1707 werden alle Engelschen, die zich niet goedvinden, en zelfs op verzoek van den Sultan daar ophielden, vermoord. Daarna vernieuwde de Sultan, die de Europesche goederen niet ontberen kon, herhaalde malen zijn aanzoek aan de Nederlandsche Oostindische Compagnie tot het aanknoopen van nieuwe handelsbetrekkingen; doch zij weigerde dit telkens, tot eindelijk de vaart in 1726 hervat werd, en in 1733, bij een nieuw verdrag, de Maatschappij den Sultan tegen alle zijne vijanden beloofde te beschermen; waartegen de alleenhandel der Nederlanders in peper werd vastgesteld; zoodat de Vorst dien aan niemand, dan aan hen, zou mogen leveren, met uit-

zondering van ééne jonk, welke jaarlijks met peper naar China zou mogen varen. Deze uitzondering gaf echter aanleiding, dat er eene menigte vaartuigen regtstreeks uit China naar BANJER-MASING voeren, een handel reeds oudtijds, doch thans meer dan immer, in zwang, terwijl het schip, dat de Maatschappij, sedert 1726 jaarlijks derwaarts zond, onder allerlei voorwendsels, zooals: misgewas, verval van plantaadjen enz., zonder genoegzame lading werd teruggezonden. Dit deed den Gouverneur Generaal GUSTAAF WILLEM Baron VAN IMHOFF, in 1747 besluiten, om dien handel met China te beletten, en een smaldeel van drie schepen en twee barken, onder den eersten Luitenant ACKERVELT te gelasten, de Chinezen, die BANJER-MASING mogten willen bezoeken daar af- en naar Batavia, Cheribon en Samarang te verwijzen, en de haven van BANJER-MASING te blokkeren, niet alleen voor de Chinezen maar ook voor alle andere natiën, uitgenomen de Nederlanders. Sedert 1749 zijn wij er echter eerst regt gezeten geworden, als zijnde in dat jaar ons handelskantoor hier opgerigt.

Nadat de Oostindische Compagnie, in het jaar 1787, den Sultan in zijne bezittingen hersteld had, trachtte zij van de door haar verleende hulp alle mogelijke partij te trekken. Men maakte der Regering het denkbeeld van landbezit op Borneo's Oostkust smakelijk, vooral uit hoofde van den peperbouw aldaar, dien men onder het onmiddellijk bestuur der Maatschappij beter hoopte te kunnen voortzetten. De Sultan, die nu geheel onder de magt der Nederlanders was, stond hun zijn Rijk af, om het weder als leen te aanvaarden, onder beding van eenen eed van gehoorzaamheid aan de Maatschappij, die invloed behield op de aanstelling der Rijksgrooten, zelfs van den eersten Vizier of Rijksbestuurder; haar werd de landstreek van Passir, het eiland (Poeloe) Laut en andere gewesten op de kust, benevens het oppergezag over alle Chinezen en andere vreemdelingen door het geheele Rijk afgestaan; ook moest de Sultan, in elken oorlog, de Maatschappij te hulp snellen, alle ontevredenen en muiters tegen haar dadelijk aan haar overleveren, of, wanneer het zijne onderdanen waren, voorbeeldig straffen. De Sultan stond aan de Maatschappij af alle de tollen, die zij in het Rijk van BANJERMASING zou goedvinden te heffen, tot goedmaking van de kosten der bescherming des lands; de Nederlanders zouden den Sultan de helft van het bedrag daarvan uitkeeren, waartegen hij echter ook geene andere belastingen hoegenaamd zou mogen heffen. Alle de diamantmijnen en vogelnestklippen in het geheele Rijk zouden mede aan de Maatschappij behooren, die echter de helft daarvan aan den Sultan zou doen geworden; zij zou de magt hebben, om door het geheele Rijk heen, hout te doen kappen, en wel door 's Konings onderdanen, tegen eenen billijken prijs; de alleenhandel in peper werd haar afgestaan, geene andere Europesche Natie mogt BANJERMASING bezoeken, alle munten uit Batavia of andere Compagnie's bezittingen moesten, op denzelfden voet, ook in BANJERMASING gangbaar zijn, en zij behield uitsluitend het regt der munt aan zich. Alle nagelen in het Rijk moesten uitgeroeid, en geene daar immer verder aangekweekt worden. Bij verkiezing van eenen nieuwen Gouverneur Generaal, moest de Sultan zijnen Vizier, nevens twee andere Rijksgrooten, naar Batavia zenden, om hulde te betoonen; ook moest de aanstelling van eenen nieuwen Sultan te Batavia goedgekeurd worden.

Niettegenstaande de Oostindische Compagnie nu reeds meer dan 200 jaren met BANJERMASING in handelsbetrekking gestaan had, werd het

in het begin dezer eeuw als een lastpost beschouwd, welke, door zijne opbrengst van peper, de kosten niet dekken kon, om welke redenen het, op last van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, den 29. Mei 1809, verlaten werd. De Koning smeekte den Engelschen in zijnen benarden toestand om hulp, en de Engelschman HARE zocht geheel BANJERMASING tot eene winstgevende kolonie voor zich te maken, daarin door RAFFLES gestijfd. Toen de Nederlanders in 1816 terugkeerden, kwam ook BANJERMASING, met hetwelk zij nu meer gemeenschap konden houden, dan gedurende den Engelschen oorlog, weder bij hen in aanmerking. Het land was deerlijk tot armoede vervallen, die zich zelfs tot de leden van het vorstelijk gezin uitstrekte, terwijl de Vorst als despoot, en zelfs als tiran, met de grootste wreedheid regeerde; de hieruit ontstane gisting bragt op vele plaatsen wanorde voort. De Hollandsche regering deed nu hare oude regten gelden op dit door de natuur zoo begunstigde land, In 1817 werden de oude kontrakten vernieuwd; maar in den beginne werd dit, door de aan regeringloosheid gewende inlanders, zeer kwalijk opgenomen. Onder de vroegere Commissarissen werden tweemaal onze vaartuigen en eens eene sterkte, die eene kleine bezetting had, afgeloopen en eenige Hollanders, ook elders, vermoord. Eerst met de komst van den Heer TOBIAS, nadat de zaken op de Westkust geschikt waren, veranderde de omstandigheden ten goede. Hij was zoo gelukkig, of liever zoo verstandig, van, zonder geweld, alleen door overreding, te slagen. Hij overtuigde den Vorst, dat zijn belang met dat der Nederlandsche Regering ten naauwste zamenhing, maar dat tevens het welzijn zijner onderdanen grootelijks daarbij in aanmerking kwam; dat alles, wat hun het bestaan verligten kon, ook op hem zelf gunstig moest werken door de meerdere opbrengst der belastingen, wanneer deze geregeld, zoo wel als verminderd werden. Hij schafte ook den maatregel van talian, of verbod, op doodstraf, der onderlinge gemeenschap, benevens de wreede verminking der ledematen af; de belastingen werden gematigd, en, met toestemming der Vorsten, de koepokinënting ingevoerd, en ofschoon de afstand van grondgebied aan de Nederlandsche Regering, volgens het verdrag van 1787, vernieuwd en zelfs nog vermeerderd werd (het waren thans zoo wel strand- als uitgebreide binnenlandsche gewesten, die, benevens het Zuidoostelijke schiereiland van Borneo, Tana-Laut, te zamen drie vierden des Rijks, afgestaan werden), zoo schrijft men nogtans van onze zijde van zulk eene tevredenheid des Sultans, dat hij door een plegtig gezantschap naar Batavia, van zijnen kant over die schikkingen zijne dankbaarheid betuigde. Voor peper en koffij werd een landelijk belastingsstelsel van twee vijfden der inkomsten in de gemeenschappelijk bestuurde landen ingevoerd, de andere voortbrengselen bij den uitvoer aan zekere regten onderworpen, maar de binnenlandsche handel geheel vrijgesteld. In sommige gewesten werd voor de rijst een tiende, elders een hoofdgeld, uitgeschreven. Het goud- en diamantgraven, te voren een uitsluitend voorregt van het Vorstelijk geslacht, werd thans, door de Regering aan ieder vergund. De Rijksbestuurder of Grootvizier van den Vorst moest ook den eed aan de Hollandsche Regering afleggen. Door deze en dergelijke inrigtingen hoopte men deze Nederlandsche bezitting voor den lande voordeelig te maken, en inderdaad vermeerderden de inkomsten reeds in het volgende jaar, doch bereikten nog de uitgaven niet, zoo als zulks tot heden toe nog geen plaats vindt.

BANJERMASING of Banjermassen, eigenlijk Banjoemas (d. i. *Goudwater*), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het gebergte, ten Z. van het koningrijk Borneo. Zij ontspringt uit het meer van Koeti-Mala, stroomt met eenen zuidelijken loop door het koningrijk Banjermasing en werpt zich beneden de stad van dien naam in de *Zee van Java*. Deze fraaije en breede rivier, de grootste van het eiland, is voor tamelijk groote schepen bevaarbaar, en heeft zelden minder dan 2 tot 3 vademen diepte. De zeeschepen kunnen echter van wege eene bank niet tot aan de stad Banjermasing opzeilen, maar moeten te Tilbonje of Tabanje, nabij den stroom eerst lossen om over de bank te komen, en nemen er vervolgens hunne lading weder in.

BANJERMASING of Banjermassen, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjermasing*, aan de Oostzijde der rivier van denzelfden naam, ter plaatse, waar zij zich met de Passir vereenigt en in eene ruime baai uit loopt; 3° 4′ Z. B. 133° 18′ O. L.

Er wordt eenigen handel gedreven: De uitvoer bestaat voornamelijk in goud (meest stof goud), peper, benzoin, bezoar, rotting, zonnehoeden, was en vogelnestjes, drakenbloed, ijzer en stroomatten van zeer kunstig maaksel. De invoer bestaat uit rijst, zout, suiker, opium, allerlei koralen en agaatsteenen, Chinesche porseleinen, zijdenstoffen, buskruid, wapens en staalwerken. Groote paarlen worden er duur betaald.

BANJERMASING of Tatas, fort. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjermasing*, aan den Zuidhoek van het rijk, ten W. van de Clayan; 3° 4′ Z. B. en 132° 7′. O. L. Het heeft de gedaante van eenen vijfhoek, is met palissaden voorzien en wordt aan den rivierkant door drie, aan de landzijde door twee bolwerken verdedigd. Sedert 1 October 1709 is het in het bezit der Nederlanders. Er is hier een Nederlandsche Resident, een Sekretaris, een Ontvanger der inkomende en uitgaande regten enz., alsmede een garnizoen.

BANJER-POETEH, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, ten Z. van de stad van dien naam.

BANJERT, droogte in de *Noordzee*. Zie Banjaart.

BANJERT, geh. in *Dregterland*. Zie Bangart.

BANJOE-ANGAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Soerabaya*.

BANJOE-ASIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Bezoeki*, ads. res. *Banjoewangi*, lands. *Balamboang*.

BANJOE-ASSIN, Banjoe-Assim of Bangoe-Assing, prov. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, kon. *Palembang*. Zij ontleent haren naam van de riv. de Banjoe-Assin, die haar bespoelt, en bevat, behalve de gewone produkten van het eiland Sumatra, eene zeer groote menigte olifanten.

Dit gewest was vóór het jaar 1824 nimmer door de Europeanen bezocht, maar werd destijds, door den Commissaris van Sevenhoven, in alle rigtingen doorkruist.

BANJOE-ASSIN of Banjoe-Asin (d. i. Zout water), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*. Zij is zeer breed, ontspringt in de prov. *Banjoe-Assin*, en loopt met eene Oostelijke rigting in zee uit.

BANJOE-BIEROE of Baanjoe-Boeroe, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

BANJOE-BIEROE of Baanjoe-Boeroe, eil. in *Oost-Indië*, in eenen tak van de *Damak*, die de resid. *Samarang*, op het *Sundasche* eil. *Java* doorstroomt. Het ligt ten Z. van de stad Samarang, heeft ongeveer 2 u. in den omtrek, en is door eene brug met het vaste land verbonden.

BANJOE-BIEROE, Blaauwe water, bron in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Bang'il*, distr. *Wi-wonga*, 1 u. van Passaroewang.

Zij is zeer diep en daardoor blaauw van kleur, waarvan zij haren naam ontleent. De kom zal ongeveer zestig voeten in het vierkant groot zijn. Het water is zoo uitermate helder, dat men op eene diepte van meer dan veertig voeten het kleinste voorwerp op den bodem kan zien liggen. Geheele scholen van den zoetwatervisch, *Tamboro* genaamd, ziet men er heen en weder zwemmen; doch de zonderlingste eigenschap van deze bronwel is, dat van iemand, die zich daarin te water begeeft, zoolang hij zich nog op eene waadbare plaats bevindt, alleen dat gedeelte van het ligchaam, dat boven het vlak des waters uitsteekt, en dat, hetwelk den grond raakt, zigtbaar is, zoodat het eene zonderlinge vertooning is, het hoofd en de voeten alleen te zien voortgaan, zonder ligchaam. Wanneer hij echter naar den bodem duikt, ziet men hem eene schijf gelijkende gedaante aannemen; terwijl hij, met het hoofd weder boven komende, plotseling zoodanig vergroot, alsof hij in eens uit het water zoude willen vliegen. Dit optisch bedrog wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het breken der lichtstralen in het kristal heldere water. De Javanen beweeren, dat deze bron door een wonder ontstaan zij, waarom zij die voor heilig houden.

Een huis van bamboes met eene galerij over het water en een trap, om zich te kunnen baden, is hier voor het gemak der bezoekers opgeslagen, die in dit aangenaam oord zich menigmaal komen vermaken.

De weelderige bosschen hieromtrent, waarin de listige tijger schuilt, zijn bewoond door talrijke benden apen, die hier ongestoord huis houden en nooit verdreven worden.

BANJOE-KOENING of Bangoe-Koening, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, bezuiden den berg Oengaran, in een zeer bevallig oord, dat door beken doorsneden wordt, en met eenen overvloed van rozen en andere bloemen prijkt, terwijl de meeste Europesche voortbrengselen er naar wensch slagen. In de nabijheid worden zeven *tschandis* of oude tempels en eenige beelden gevonden, die in vroegere tijden aan de dienst van Buddha gewijd waren, alsmede eenige bronnen, waaronder de *Telagikali-Pawin* beroemd is. Zoowel uit de overblijfselen van oude tempels, als uit de afgezonderde plaatsen, die nu nog als heilig beschouwd worden, en door geboomte, dat de eeuwen getrotseerd heeft, omgeven zijn, kan men besluiten, dat hier eenmaal eene talrijke bevolking bestaan heeft, en de dienst der Hindoesche goden er eenen hoogen trap had bereikt.

BANJOEMAS, Banjoe-Maas of Banjoermassing resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, tusschen 7° 17′ en 7° 52′ Z. B. en 125° 63′ en 127° 31′ 54″ O. L.; palende N. aan Tagal en Pekalongan, O. aan Baglen, Z. aan de Indische zee en W. aan de Preanger-Regentschappen en Cheribon.

Zij wordt verdeeld in vier regentschappen, als: Banjoemas, Poerwokerto, Bandjarnegara en Poerbolingo, van welke de drie laatste ieder eene adsistent-residentie uitmaken. De hoofdstad is Banjoemas.

De aanzienlijkste rivieren in deze residentie zijn: de Siradjoe, de Aya, de Doma en de Sapi.

De voornaamste kapen, die men er aantreft zijn: Oedjong-Klan en Oedjong-Doman.

Het gebergte Gede of Tagal neemt hier eenen aanvang.

BANJOEMAS is een der vruchtbaarste en rijkste landen van Java. De grond is er gedeeltelijk vulkanisch, maar brengt onderscheidene voortbrengselen, zoo als: rijst, Turksche tarw, suiker, indigo en koffij, zeer welig voort. Men heeft er uit de natuur alle middelen tot de zoo noodzakelijke bewatering der rijstvelden, welke men *sawahs* noemt en die de besten van allen zijn. Behalve het vereenigingskanaal, tusschen de rivieren de Siradjoe en de Donan, hetwelk, hoezeer in het belang der binnenlandsche vaart ondernomen, echter ook bevorderlijk zijn zal aan de rijstkultuur, wordt in deze residentie nog gegraven eene waterleiding uit de rivier de Parakkan, die 2000 bunders bouwland, liggende tusschen Poerworedjo en de Sapi, en welke thans weinig of niets opbrengen, van loopend water voorzien en in rijstvelden herscheppen zal.

Hoewel het luchtsgestel er, inzonderheid aan de Zuidkust, zeer veranderlijk is, wordt deze residentie echter niet als ongezond beschouwd.

De bevolking wordt op ongeveer 177,000 zielen geschat, meest uit landbouwende Javanen bestaande, ofschoon er ook eenige Europeanen en Chinezen gevonden worden.

In het begin der vorige eeuw plagt zekere landlooper, RADIN PARWATA SURI geheeten, hier huis te houden; maar deze werd in 1706 verdreven, waarna het land rustig bleef.

BANJOEMAS, BANJOE-MAAS of BANJOEMASSING, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

BANJOEMAS, BANJOE-MAAS of BANJOEMASSING, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*. Zij werpt zich met eenen Zuidelijken loop in de Indische zee.

BANJOEMAS, BANJOE-MAAS of BANJOEMASSING, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en regentsch. *Banjoemas*, aan de rijzende oevers der Siradjoe. Zij is tamelijk goed gebouwd, de zetel van den Tomonggong en de hoofdpl. der residentie van denzelfden naam, zoodat de Resident en Militaire Kommandant er hun verblijf houden. Zij heeft een fort met eene bezetting, en ruim 9000 inw., die veel handel drijven en bij uitstek gastvrij en gulhartig zijn.

BANJOEPOETIH, oud d. in *Oost-Indië*. Zie BANJER-POETEH.

BANJOEWANGI, BANJOWANGI of BANYOWANGI, ads. resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*. Het is het Oostelijkste gedeelte van het eiland Java. Zij maakte vroeger eene afzonderlijke residentie uit, maar is om de onbelangrijkheid met Bezoeki vereenigd geworden. De grond is vulkanisch, met kalkaarde vermengd, en, door het Tasjumgebergte, van het W. naar het Oosten zeer sterk afhellende, terwijl de vulkanische berg Injeny haar van de Oostzijde bestrijkt.

De meeste streken zijn woest en met wouden bedekt. Hoe vruchtbaar ook, en door welke natuurtafereelen zij als de schoonste landstreek van geheel Java beroemd zij, is zij tevens de ongezondste en door ontoegankelijke bergketenen en zware bosschen aan de Westzijde van het overige Java als afgesloten, nemende de groote postweg van Java in het distrikt Panaroekan een einde; vanwaar men vier en twintig uren noodig heeft, om langs een glibberig, steil voetpad van slechts twee voet breedte, dat door zeer zware en digt begroeide wouden slingert, naar de hoofdplaats Banjoewangi te komen, terwijl men onderweg niets ont-

moet dan twee ellendige kampongs, ieder van 10 à 12 armzalige hutten, waaruit niet slechts het vee, maar zelfs de bewoners niet zelden op den helderen dag, door de hier menigvuldiger dan elders op Java zich vertoonende tijgers, weggesleept worden; en wat de scherpe muil van dit hongerige gedierte ontkomt, loopt gevaar voor de hier zoo verschrikkelijk alles wegrukkende ziekten te bezwijken. Om welke redenen de overige hier vroeger bestaan hebbende kampongs, door de bewoners verlaten zijn.

Deze landstreek had vroeger steeds hare eigene Vorsten, en den Vorst van Bali tot schutsheer. Een der Vorsten van Banjoewangi werd omstreeks het midden der vorige eeuw door Anio, Vorst van Poegar, aangevallen, maar deze laatste werd geheel geslagen, en sneuvelde, waar door zijn land onder Banjoewangi kwam. De Vorst van dat landschap overleden zijnde, werd door zijnen zoon, Pangerang Pati opgevolgd, die, in het jaar 1763, aanbood zich aan de Nederlandsche Oostindische Compagnie te onderwerpen. Dit verzoek werd echter afgeslagen, doch in het jaar 1767 verpligtte de omstandigheden de Compagnie, om zijnen zoon en opvolger Pangerang Willis tot reden te brengen. De Pasoeroewangsche bevelhebber van Rijck, derwaarts gezonden, veroverde nu Banjoewangi met de wapenen, en sedert dien tijd is ons gezag aldaar gehandhaafd; hoewel in 1771 de inwoners in deze streken tegen de Compagnie op stonden, welke onlusten eerst in 1777 weder geheel werden gedempt.

Later was de residentie Banjoewangi eene verbanningsplaats voor misdadigers, die hier door de Oostindische Compagnie tot de peper- en koffijcultuur werden in het werk gesteld; thans vindt men er nog van die bannelingen, welke gebruikt worden tot uitroeijing der bosschen, ontginning der gronden, aanlegging van wegen en aanplanting van koffij en peper. De koffij, die hier geteeld wordt, is uitmuntend en evenaart bijna de Mokka. Vele andere produkten zijn er van eene uitmuntende hoedanigheid. De vruchtbaarheid van den vulkanischen grond is er zoo groot, dat, bij eene steeds toenemende verbetering van den landbouw en meerder ontginning van grond, dit gewest, van eene schuilplaats voor tijgers en ander wild gedierte, in een der schoonste van Java zal hervormd worden.

Op de kusten, in de nabijheid der hoofdplaats, heeft er parelvisscherij plaats, die jaarlijks verpacht wordt.

Men heeft achter het hooge gebergte van Banjoewangi eenen volksstam ontdekt, welke van de Hindosche godsdienst nog zeer vele sporen had overgehouden. Op een meer, in de hoogte van het gebergte, vond men, bij die gelegenheid, het water ter dikte van een drieguldenstuk bevroren.

In Januarij 1817 begon een vulkaan in de nabijheid der hoofdstad te werken; hooge vuurkolommen, rook- en brandende stoffen werden, met ontzettend geraas en beweging van den grond, tot op eenen verren afstand uitgeworpen; asch, zwavel en aarde overdekten de landstreek; rijstvelden en andere bouwlanden werden verwoest, zware boomen en steenklompen losgemaakt en nedergeworpen, die hutten, bruggen, en wat zij meer in hunnen val ontmoetten, nederrukten, overstroomingen veroorzaakten, en de landstreek uren verre als omkeerden. De ademhaling werd benaauwd; vogelen, visschen en hoornvee stierven; menschen leden aan hevige buikpijnen en hoest, gevolgen van de met asch bezwangerde lucht en het door velerlei stof bedorven water; terwijl de, gedurende eenige dagen aanhoudende, halve duisternis de akeligheid van dit jammervol tooneel nog vermeerderde.

In deze ads. resid. heeft den 15 Februarij 1838, des avonds, een hevige orkaan uit het zuidwesten gewaaid, waardoor aanmerkelijke schade aan gebouwen en koffijtuinen is toegebragt.

BANJOEWANGI, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. resid. *Banjoewangi*, 17 palen van Boelo, 205 van Soerabaya, 415 van Samarang, 782 van Batavia en 864 van Anjer, aan het Oostelijke uiteinde van Java, aan de Straat van Bali.

Het is de hoofdplaats van de ads. resid., zoodat men er eenige gebouwen van ambtenaren heeft, waarvan de woning van den Adsistent-resident het eenige steenen gebouw is, ook is er een fort. Deze plaats wordt als zeer ongezond beschouwd; want, behalve dat de daarachter gelegene, weleer brandende berg, nog van tijd tot tijd rookt, verhinderen de omliggende bergen den wind, om den dampkring te zuiveren, waardoor de hitte zeer hevig wordt.

Op eenigen afstand van de zee is een nieuw dorp aangelegd, alwaar het gezonder is dan te Banjoewangi.

BANJOEWANGI, fortje in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. resid. *Banjoewangi*, aan de Straat van Balemboang, in 1822 door het Nederlandsche gouvernement aangelegd.

BANJOK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Paroeka-Moetjang*, 1 m. Z. van Kalimon.

BANJOWANGI, ads. resid., st. en fort in *Oost-Indië*. Zie Banjoewangi.

BANIR, riv. in *Oost-Indië*. Zie Baner.

BANK (DE), pold. in het *Westland* van *Delfland*. Zie Banck.

BANKA, eil. in *Oost-Indië*. Zie Bangka (1).

BANKAHOELA, ads. resid. in *Oost-Indië*. Zie Bangkoelen.

BANKEN, pold. in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Breda*, gem. *Ter-Heiden*; palende N. aan het Munnekenhof, O. aan Ter Aalst, Z. aan den Vugtpolder en W. aan den straatweg van Breda op den Moerdijk.

Deze polder staat met de polders Sipten en Hartel onder éénen Dijkgraaf en is groot 158 bund., 68 v. r. 14 v. ell. Het laagste land ligt 70 duim boven A.P.

BANKEN (DE), geh., voorheen tot het *Nederkwartier van Utrecht* behoorende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Thamen*, 1½ u. Z. van Amstelveen,

BANKEN VAN ST. SERVAAS (DE ELF) voorm. dingbanken in het *Land-van-Overmaze*, prov. *Limburg*, die onder het kapittel van St. Servaas te *Maastricht* stonden.

Deze banken waren Schoole of Tweebergen, Zepperen, Mechelen-Daal-Grimby, Vleitingen-Lafeld-en-Ellicht, Hees, Sluissen, Koningsheim, Groot-Loon, Heer-en-Cadier, Berg en Bernau.

In sommigen dezer banken oefende de Hoogproost van St. Servaas en in de meesten het kapittel der Kanonniken het hooge, het middelbare en het lage regtsgebied, even als in vrije Heerlijkheden, uit, hoewel onder de Oppermagt van Hunne Hoogmogende de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, als verbeeldende den Hertog van Braband, aan wien de kerk van St. Servaas en al wat daarvan afhing van ouds-

---

(1) Alle woorden, die men anders veelal Bank gespeld vindt, zoeke men op Banck.

her toebehoorden. Elk dezer elf banken nam kennis van verschillen over burgerlijke zaken en van de vonnissen kon men eerst in beroep komen voor de *Bank van Vleitingen*, als hoofdplaats, en van deze voor de Edelmogende Heeren Kommissarissen Deciseurs, wegens Braband.

Vroeger hadden de bijzondere banken, elk in de hunne, ook het Hoog of Crimineel regt, maar, ingevolge Resolutie Capitulair van 11 September 1775, is de Criminele Justitie aan de bijzondere banken ontnomen en een algemeen Collegie van Justitie, voor de gezamenlijke elf banken, aangesteld. Van de elf banken behoorden twee aan den Hoog-Proost alleen, die er Schout en Schepenen aanstelde, en de overige negen aan de Rijksproostdij of het kapittel van St Servaas. Deze laatste werden echter niet bestuurd door het geheele kapittel, maar elk, door eenen bijzonderen Kanonnik of een der Kapittelheeren, die den titel van Rijproost had. Zoodanig een Rijproost werd door het kapittel zelf benoemd; en werd voor dien tijd geacht Heer of Vrijheer der bank te zijn, waarin hij, in naam van het kapittel het middelbaar en laag geregt oefende.

Van deze banken behooren Schoole of Tweebergen en Heeren-Cadier thans alleen aan het Koningrijk der Nederlanden, en zullen dus hier nader beschreven worden, terwijl de andere, als tot België behoorende, buiten ons bestek vallen.

BANKOOLA, Bankoolen of Bankolen, ads. resid. en riv. in *Oost-Indië*. Zie Bengkoelen.

BANKRASMEER, Bankraasmeer, Bancrasmeer of Banckrasmeer (in den opdragtbrief van het Ambacht van Amstelveen aan Koen van Oosterwijk, van het jaar 1399, bekend onder den naam van Banckenmeer), meertje in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, in den *Amstelveenschen polder*.

BANNE VAN GORINCHEM (DE), dus noemt men het grondgebied der gemeente Gorinchem, buiten de muren der stad van dien naam, in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*.

In de Banne van Gorinchem ligt ook de buurt of het gehucht den Haar, kerkelijk onder Schelluinen behoorende. Ook bestond aldaar vroeger nog een dorp Wolpheren genaamd, waarvan de rivierdijk, ofschoon in de jaren 1593, 1594 en 1595 ten grooten deele binnenwaarts verlegd, nog den naam van Ouden en Nieuwen Wolpherenschen dijk draagt. Door deze Banne loopt mede het in 1818 gegraven Uitwatering-kanaal naar Steenenhoek. Zij staat met *Langscheiwijk*, onder éénen Polderschout, beslaat 1178 bund., 46 v. r., 57 v. ell. gronds, en bevat 46 huiz.

BANNET, geh. in de heerl. van *Breust*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. W. van *Gulpen*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Mheer*; met 510 inw.

BANOT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, landsch. *Blora*, 1 m. O. van Libroe.

BANOT-BALOORA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, landsch. *Blora*, 2 m. N. O. van Banot.

BANPANG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouv. *Makassar*, die, in eene Zuidelijke rigting voortstroomende, de grensscheiding tusschen het landschap Boelecomba en het prinsdom Bera vormt, en zich in de *Zee-van-Java* ontlast.

BANT, voorm. d., prov. *Friesland*. Zie Bandt.

BANT (DE), voorm. eil., prov. *Friesland*. Zie Bandt (de).

BANT (TER-), d., prov. *Friesland*. Zie Terband.

BANTAM, eigenlijk Bantan, welk woord: Wederspannig volk beteekent, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, op het westelijkste gedeelte van dat eil.; palende N. W. aan de Straat-Sunda, N. aan de Zee-van-Java, O. aan de residentiën Batavia, Buitenzorg en de Preanger Regentschappen, Z. en W. aan de Indische zee.

Deze ligging is zoo voordeelig, als die van eenige andere residentie op Java; want de geringe afstand van Sumatra stelt Bantam in onmiddellijke aanraking met de handelaren op dat eiland, en opent een ruim veld voor den koophandel, terwijl de Chinavaarders de kust gemakkelijk kunnen naderen.

Bantam was voorheen een koningrijk, dat van de oudste tijden af, waarvan de Javanen rekenen, altijd een' afzonderlijken Koning of Sultan gehad heeft. Deze Sultan was een onafhankelijk Vorst, die niet onder den Keizer van Java stond, hoewel die Keizers dit nu en dan wel eens voorgaven. Wie hier in die eerste tijden echter Koning was, is met geen zekerheid na te gaan. Maar in het begin der vijftiende eeuw, kwam zekere Arabier Sjeich Ibn Moelana herwaarts, en deze wist, door zijnen vromen levenswandel, zich eene zoodanige magt over den Koning van Padjadjaran en Bantam-Girang, de oude zetel der Bantammers, en eene stad meer landwaarts in dan Bantam gelegen, te verwerven, dat hij hen niet alleen tot de Mahomedaansche godsdienst overhaalde, maar dat zij hem als Soesoehoenan of Keizer van den Djatiberg, tot hun opperhoofd erkenden, waarna hij, omtrent het jaar 1406, de dochter van den Sultan van Damak trouwde en het land van Cheribon met haar ten huwelijk kreeg. Sjeich Ibn Moelana liet na zijnen dood drie Rijken, aan ieder zijner drie zonen één, na, waarvan Bantam er een was, over hetwelk de Pangerang Hassanoedien Sultan werd, en het is van dezen, dat alle de volgende Sultans van Bantam afstammen.

Onder deze Sultans nu stonden van oudsher niet alleen Bantam en de verdere landen, die door het koningrijk Jakatra, omtrent de Tangerang, bepaald werden; maar Sjeich Ibn Moelana had ook de kust van Lampong of Bengkoelen, Sillelar en alles van daar zuidwaarts, reeds van die eerste tijden af, veroverd, en aan zijne kroon gehecht; doch van Bengkoelen tot Ginkal stond alles onder de Nederlanders.

Van daar is het ook, dat de Koningen van Indrapoera in het jaar 1671 voorgaven, met de Vorsten van Bantam vermaagschapt te zijn, om zich dus aan de magt der Nederlanders te onttrekken, en zich onder de bescherming van Sultan Agong, hunnen geslagen vijand, te begeven; doch dit werd hen belet. In oude tijden schijnt ook Palembang onder de Sultans van Bantam gestaan te hebben; want daar de Palembangers in het jaar 1596 van hunnen wettigen Koning afgevallen waren, was Abdul Maali Achmed er naar toe gegaan, om deze afvalligen weder tot reden te brengen; doch hij liet er het leven. Ook schijnen de Menangkabers onder deze Vorsten gestaan te hebben. Op Borneo hadden deze Sultans ook over Sukadana, en over de landen daaronder behoorende, tot aan Landak toe, het oppergebied. Uit al het welke blijkt, dat de Sultan van Bantam een zeer magtig Vorst was, bij wien ook van oudsher geen van alle de Koningen van Java kon vergeleken worden.

Lang voor ons zijn hier de Portugezen, en ook eenigen tijd vóór ons de Engelschen geweest. Den 22 Julij 1596 kwam Cornelis Houtman, met de vier eerste Nederlandsche schepen, welke zich in dezen archipel vertoonden, vóór de stad Bantam ten anker. De Sultan Abdul

Maali Achmed was kort te voren op eenen togt naar Palembang, hetwelk tegen hem was opgestaan, gesneuveld en het rijk werd, omdat zijn zoon Aboe'il Mafachar Abdul Kadir nog geen half jaar oud was, door Aria Rana of Raxa di Mengala als Regent bestuurd. De Javaansche Grooten, argdenkend van aard en nimmer van Nederlanders gehoord hebbende, wier zeden hun boersch en vreemd voorkwamen, behandelden hen echter in het eerst schijnbaar vriendelijk. De Mataram of Opper-Koning van Java kwam ook bij de Nederlanders aan boord, doch volgens hunne verzekering met een verraderlijk oogmerk. De Bantammers waarschuwden de Nederlanders tegen hem; doch waren zelven in het minst niet te vertrouwen, daar zij door de Portugezen, die zeer jaloers op de onze waren, een zeer slecht denkbeeld van de Nederlanders hadden, alsof deze hunne overdrevene win- of geldzucht met list en geweld doordrongen. Van alle kanten heerschte argwaan en onderlinge afkeer. Houtman, van driftigen aard en openhartig, ging aan land om over bedrog te klagen, doch werd vastgezet. De Nederlanders beschoten toen de stad, waardoor de gevangenen meer dan eens in levensgevaar kwamen. De Portugeezen boden 4000 rijksdaalders aan de Bantammers, om zich op Houtman, dien zij, sedert hij te Lissabon geweest was, als bespieder en strooper in hun wettig gebied, boven alles haatten, naar hartelust te kunnen wreken. Doch dit weigerde de gezaghebber te Bantam, en hij liet de gevangenen voor 2000 rijksdaalders (Spaansche matten) vrij. De onzen vertoefden niet langer aan dit onherbergzame oord, daar de Regent, door de Portugezen aangehitst, hen gelastte te vertrekken.

Den 26 November 1598 kwamen andermaal drie Nederlandsche schepen onder den Admiraal Jakob Cornelisz van Neck ter reede van Bantam, waar zij terstond in drukke onderhandeling met de inboorlingen traden, wier vooroordeelen, dat de Nederlanders zeeroovers waren, zij, door eenen Mahomedaan, van het eiland Java op de vorige reis medegenomen, spoedig deden verdwijnen. Zijne berigten omtrent onze landgenooten waren zoo gunstig, dat weldra een zeer voordeelige koop gesloten werd, en de drie aangekomen schepen, benevens het jagt Friesland dadelijk naar huis keerden, met de rijke lading van 400 last peper, 100 last kruidnagelen, een aanzienlijke voorraad muskaatnoten, foelie en kaneel, en eenen brief met geschenken des Konings van Bantam voor Prins Maurits. Hierop werd Bantam de hoofdmarkt der Nederlanders in Indië.

Toen de Spanjaarden in het jaar 1601 toebereidselen maakten om den voortgang van den Nederlandschen handel in Indië te stuiten, en de Portugesche bevelhebber Andreas Furtado de Mendoza te dien einde, met eene vloot derwaarts werd gezonden, was Bantam, waar de Nederlanders steeds zoo minzaam ontvangen werden, het eerst ten verderve bestemd. Doch den 27 December van dat jaar, kwam hier ter reede de Admiraal Wolfert Hermansz, die met vijf schepen uit Texel was gezeild. Een Chinees berigtte den Admiraal, dat de groote uitrusting onder Furtado reeds voor Bantam gekomen was, en raadde hem, den vijand te ontwijken, waartoe nog gelegenheid was. Doch de Nederlanders wilden de kans beproeven, hoe ongelijk ook; want zij hadden niet meer dan 300 man op alle hunne schepen, terwijl op de vloot van Furtado, die uit meer dan 30 schepen, en daaronder acht zware gallioenen bestond, behalve het zeevolk, 800 Portugezen en meer dan 1500 Indiaansche krijgslieden waren ingescheept. Twee galeijen, de kleine magt der Nederlanders ziende,

kwamen af, om die in eens te bemagtigen, doch werden zoo goed ontvangen, dat zij afhielden, nadat zij bijna in handen der onzen geraakt waren. Dit bewijs van kleinmoedigheid deed den krijgsraad, die terstond belegd werd, het besluit nemen, om de Portugezen aan te vallen, daar men begreep, dat eene overwinning op de gemoederen der inboorlingen van alle de eilanden den voordeeligsten indruk kon maken. In de volgende dagen hadden er nog gevechten plaats, waarin twee groote galeijen door de Nederlanders genomen en in brand gestoken werden, de meeste Portugezen die er op waren, verloren het leven. Nu deinsde, toen de Nederlanders regt op haar aanzetteden, de groote vloot af, begrijpende, dat hier noch voordeel was te behalen noch wraak te nemen. De wakkere Hermansz, liet intusschen het anker vallen voor Bantam, alwaar hij onder het gejuich der inwoners werd ontvangen, die hunne oogen naauwelijks konden gelooven wegens de nederlaag eener zoo talrijke vloot door zulk een handvol volks. De Pangerang van Bantam schonk te dier gelegenheid aan den dapperen Hermansz., eene Maldivische klappernoot, in goud beslagen. In het volgende jaar werd hier, van onzentwege, de eerste Koopman geplaatst, zijnde zekere Nicolaas Graaff, ten einde den handel voor de Maatschappij waar te nemen, en toen de Admiraal Wijbrand van Waerwijck hier den 29 April 1603 aankwam, kregen de onzen vergunning, er een steenen gebouw op te trekken, hoewel de Bantammers niet wilden toestaan, dat de Nederlanders die zoo sterk maakten, als zij aanvankelijk voorgenomen hadden; doch in 1680 werd deze pagger (kleine verdedigingsplaats) zeer veel verbeterd, welk fortje nu, naar den Gouverneur-Generaal Cornelis Speelman, Speelwijk genoemd werd.

De later als grondlegger van Batavia beroemd geworden Jan Pietersz Koen, stond hier, van het jaar 1603, tot dat hij in Junij 1618 Gouverneur-Generaal van Neêrlands Indië werd, aan het hoofd der zaken. Het was op het laatst van zijn verblijf aldaar, dat de naijverige Pangerang of Regent van Bantam, Aria Rana of Raxa di Mengala, die, zoo als wij hierboven gezien hebben, gedurende de minderjarigheid van Aboe'il Mafachar Abdul Kadir het rijk bestuurde, opgehitst door de Engelschen, den Nederlanders allerlei moeijelijkheden begon te berokkenen, en ons in 1619 geheel uit Indië zocht te verdrijven, waardoor hij den onzen dwong om op Jakatra een vast kantoor voor onzen handel aan te leggen.

De Bantammers dit ziende en vreezende dat nu anderen alle de voordeelen zouden genieten, die zij vroeger uit den handel met de onzen trokken, zochten in het jaar 1624 weder met ons in vriendschap te komen; daar zij echter hiertoe de regte middelen niet aanwendden, en bovendien de Engelschen er onder roeiden, rezen de geschillen allengs zoo hoog dat de Raad van Indië, bij brief van 17 October 1624, den onzen last gaf, om de Baai van Bantam zoo lang bezet te houden, en anderen te beletten aldaar te komen handelen, tot dat de Bantammers ons, ten opzigte van den peperhandel, redelijker voordeelen zouden toestaan. Het liep aan tot in het jaar 1659 eer de Nederlanders hier weder een vast kantoor en een vast opperhoofd vestigden, hetwelk toen plaats had ten gevolge van den vrede, den 10 Julij van dat jaar, gesloten door Arnold de Vlaming met den Sultan Aboe'il Fattah Abdul Fatachi, door de onzen gemeenlijk Sultan Agong Tirtajassa genoemd. Twintig jaren later, namelijk in het jaar 1679, liepen de Bantammers dit kantoor weder af, maar in 1681 werd de vrede met den nieuwen Vorst getroffen, die de nadeelen, door zijnen vader gedurende het laatste tijd-

vak van diens Regering verwekt, aan ons vergoedde en ons daarvoor schadeloos stelde. Dan in het volgende jaar 1682 barstte er in Bantam eene nieuwe Oorlog uit. De vader van den nu Regerenden Sultan, had, na eene zes en veertig jarige regering, bij zijn leven het gezag aan zijnen zoon overgedragen, en was daarna in de stad Tirtajassa, 6 mijlen van Bantam en 1 mijl van zee, gaan wonen. Daar echter de jonge Vorst de oude hovelingen over het hoofd zag, en meerendeels tegen nieuwe verwisseld had, verzette de oude, reeds rustende, maar woelzieke Vorst, zich tegen zijnen zoon, hetwelk ten gevolge had, dat de jonge Vorst zeer naauw belegerd, en de stad Bantam verbrand werd, zoodat hij zich genoodzaakt zag in een klein kasteel terug te trekken, waar men hem zeer naauw omsingelde. De Nederlanders, nu tusschenbeide geroepen wordende, kwamen den jonge Vorst uit deze hachelijke omstandig heden verlossen. Tangerang, eene kleine sterkte aan de oostergrenzen, werd door Kapitein Hartzing ingenomen, en de oude Koning, ofschoon wel 50,000 man bij zich hebbende, en door eenige Engelschen, Franschen en Denen ondersteund wordende, werd met achterlating van al zijn geschut naar Tirtajassa op de vlugt gedreven. Zoo veel achting als de jonge Vorst nu voor de Nederlanders had, zoo vijandig gezind was hij tegen de andere Europeanen, die hij, zonder tusschenkomst van onzen Veldheer, alle zoude hebben laten vermoorden; vooral op de Engelschen was hij zeer verbitterd, hij liet de vensters hunner woningen toespijkeren, de Britsche vlag van het huis huns Hopmans afhalen, verscheuren, en tot sjerpen onder de zijnen verdeelen. De Engelschen, ofschoon zij dezen smaad en schande naderhand op onze rekening stelden, verzochten nu aan de Nederlanders, om hen en hunne goederen naar Batavia te willen overbrengen, hetwelk dan ook door de Nederlanders gedaan werd. De oude Koning, die naar Tirtajassa gevlugt was, trachtte zich aldaar eenen nieuwen aanhang te maken; hierop ging onze Veldheer Tak in 1683 op gezegde schuilplaats los, tastte de stad in het duistere van den nacht onverwachts aan; maakte de Bantammers met stinkpotten, granaten en een hevig krijgsrumoer zóó verschrikt, dat zij de stad zelve in den brand staken en naar het gebergte vlugtten, intusschen vermeesterde Kapitein de Ruiter Anjer, waarop de oude rondzwervende Koning zich overgaf, en hij zou gewisselijk, behalve de folteringen, die zijn zoon hem aandeed, door zijnen ouden vader voor zijne voeten te laten kruipen, den marteldood gestorven zijn, zoo hij niet, op voorspraak van Tak, naar Batavia gevoerd was, alwaar hij in het jaar 1695 op het kasteel overleed. De jonge Vorst wilde meer, dan de onkosten van den oorlog, aan ons ter vergelding geven, en vergunde, bij verdrag van 17 April 1684, den Nederlanders, met uitsluiting van alle andere Europeanen, den alleenhandel in peper, waartegen de onze hem van eene schuld van 600.000 Rijksd^s^. ontsloegen.

In 1698 werd Rijklof van Goens, met toestemming der O. I. Compagnie, door den Vorst van Bantam naar Borneo gezonden, om zijne bezittingen op dat eiland te hernemen, het welke hem ook spoedig gelukte. Later hebben wij de verbindtenissen met Bantam steeds nader en nader toegehaald, hebbende de onzen op den 18 Augustus 1713 en den 12 Sept. 1758, belangrijke overeenkomsten met de Vorsten van dat rijk gemaakt.

Aboe'il Fatah Mohamad Sjafazien il Arifien, die in het jaar 1731 ten troon van Bantam geklommen was, had in het jaar 1744, reeds in ver gevorderden ouderdom, een tweede huwelijk aangegaan met zekere

Ratoe Sjarif, eene heerschzuchtige en woelzieke vrouw, die haren zwakken echtgenoot geheel beheerschte, en haren neef, Sarief Abdalla Chafied, die met 's Konings eigene dochter gehuwd was, op den troon zocht te verheffen, ten koste van den wettigen erfgenaam, 's Konings zoon uit een ander bed, de Pangerang Gusty. Men sprak van dezen allerlei kwaad, en reeds in 1746 drong de Koning er bij de Nederlandsche Regering op aan, dat de orde der opvolging mogt worden veranderd en Sarief als Kroonprins erkend. Gusty had intusschen, waarschijnlijk ziende, dat men niet alleen omtrent zijne erfregten, maar ook omtrent zijn leven, althans op zijne vrijheid, slinksche bedoelingen had, met zijnen oom en andere Bantamsche Grooten, de vlugt naar Batavia genomen. Op de herhaalde aanzoeken des ouden Konings, die niet ophield zijnen ongelukkigen zoon allerlei misdaden aan te tijgen, welke hem tot den troon onbekwaam maakten, gaf men eerst een weigerend antwoord; doch dit belette niet, dat de verkiezing plaats had, in weerwil der bestaande verdragen, volgens welke de bekrachtiging der Maatschappij geëischt werd, en men er zelfs op aandrong, den ongelukkigen balling uit Batavia te verwijderen. De invloed der Koningin was zóó groot, dat men zich niet ontzag de magtige Maatschappij te trotseren. Resident te Bantam, Brouwer, schreef aan de Hooge Regering te Batavia, om haar aan te raden, de verkiezing van den neef der Koningin goed te keuren. De redenen, die hij aanvoerde, waren alle niet uit het regt, maar uit de staatkunde, ontleend. De aanhangers van den wettigen Prins waren zwak, ofschoon talrijk, en door den Koning van geweer en verdere middelen tot tegenstand ontbloot. Keurde men de handeling des Konings af, zoo zou het volk tot oproer overslaan, en 's Konings broeders mede oproerig worden, waaruit meer onheil zou volgen, dan door het bekrachtigen van een onregtvaardig feit. De Resident drong tevens sterk aan op de verwijdering uit Batavia van den gevlugten Prins Gusty. Al was dan ook Sarief bij de gemeente niet zeer bemind, de Maatschappij had daar geen nadeel bij; integendeel, de partijën zouden daardoor in toom gehouden, het hof handelbaarder, het gezag der Maatschappij grooter en de Koning van haar meer afhankelijk worden. De Hooge Regering keurde deze redenen goed, en wettigde dus de overweldiging eener Javaansche vrouw, voor wier standvastig volhouden zij zwichtte, en om voordeelswille het regt vertrad. De Pangerang Sarief werd, als vermoedelijk erfgenaam van het Bantamsche rijk, erkend, doch niet dan tegen eenigen afstand van grondgebied, ten Westen der rivier Ontong-Java. Het tweede gedeelte van den Bantamschen eisch werd nogtans, ter eere van den Nederlandschen naam, niet zoo gereedelijk ingewilligd. Men erkende van den eenen kant wel de onvoegzaamheid, om eenen ongelukkige, die zich aan de bescherming der Maatschappij had toevertrouwd, naar eenig buitenkantoor te verbannen, waarop de Bantammer, of zijne gade, aandrong, maar aan den anderen kant knelde de vrees voor onlusten door de nabijheid van Batavia bij Bantam. Men helde dus in den Raad meest tot de verzending over; doch men werd, vooral door de stem van den Raad van Indië, Mossel, bewogen, om nog geen bepaald besluit te nemen, en volhardde daarin, in weerwil van herhaalde aanzoeken. De oude Sultan had zich intusschen geheel aan zijne heerschzuchtige vrouw overgegeven, en daar deze nu niet alleen het wezen, maar ook den naam, der heerschappij wilde hebben, den schepter ten hare behoeve nedergelegd. Doch de Grooten schijnen dit niet te hebben

geduld; althans na den dood des ouden Sultans werd, in 1749, de Koningin, niet zonder medewerking der Nederlanders, die over haren hoogen toon zeer verstoord waren, onttroond en in hechtenis genomen. Doch zij had ook eene magtige partij; deze eischte luid hare Koningin te zien, die intusschen, men weet niet op welke wijze, mede overleden was. In hare plaats regeerde de jonge Prins, die naar Batavia was gevlugt, en dien zij zoo gehaat en vervolgd had. De aanhangers der Koningin wilden dit en hare afzetting op de Nederlanders wreken; een troep plunderaars viel op de bezittingen der Maatschappij aan, verbrandde de suikermolens, en trok zelfs tot Oud-Jakatra, vlak bij Batavia, voort. Tevens sloegen de misnoegden het beleg voor BANTAM, hetwelk nog altijd door de aanzienlijken des rijks, met welke partij de Nederlanders zich vereenigd hadden, werd in bezit gehouden. Tegen deze vijanden riepen de onzen den Sousouhounang, volgens het met hem gemaakte verdrag, te hulp, en ontvingen eene legerbende; de Bantammers in de Ommelanden van Batavia werden tweemaal geslagen, en eindelijk op de vlugt gedreven, terwijl de burgers te Batavia de wacht betrokken. Ook ter zee bekwamen de Nederlanders hulp met een schip uit het Vaderland, en nu deden zij gezamelijk eenen uitval uit BANTAM op de belegeraars, en behaalden eene schitterende overwinning. De negerijen of dorpen des vijands werden verbrand, vijf zijner verschansingen ingenomen, dertig stukken kanon veroverd en de overigen onbruikbaar gemaakt. Deze zegepraal, die te BANTAM luisterrijk gevierd werd, had de onderwerping van vele Opperhoofden ten gevolge. Nogtans was de opstand niet volkomen gedempt; KIEY TAPPY, het Hoofd der misnoegden, was met 400 man op eenen hoogen berg (Monara) gevlugt, en had zich aldaar verschanst. Doch de Nederlanders vielen hem van drie zijden te gelijk aan, en bemagtigden den berg, waarbij de vijand al het geschut en drie vaandels verloor. De berg werd door 60 Europeërs, 300 inlandsche soldaten en 200 Bantammers van de partij des nieuwen Sultans bezet. Van de vier vijandelijke Opperhoofden sneuvelde er een, twee werden door hun eigen volk verlaten, en de vierde nam de vlugt. Er werden vierduizend rijksdaalders op zijn hoofd gezet. De oorlog werd niet alleen op Java maar ook in de Bantamsche bezittingen op Sumatra (de Lampongs) gevoerd, alwaar de Nederlanders, zwak in getal, van hunne faktorijën werden afgesneden, en die landstreek verloren. Over het geheel kostte hun deze oorlog veel bloed en schatten, en daar hij geheel in bijna ontoegankelijke bergachtige streken gevoerd werd, zoo gaf hij geen uitzigt op vergoeding door aanzienlijken buit of handelsvoordeelen.

De Gouverneur Generaal DAENDELS wilde, in het begin dezer eeuw, de Meeuwenbaai in staat van verdediging stellen, en tot eene legplaats maken voor onze vloot, waar zij veiliger zou zijn dan op de reede van Batavia. Dit werk had onnoemelijk veel zwarigheden in; men moest daartoe bosschen vellen en moerassen uitdroogen; beide werkzaamheden ontwikkelden eene geweldige hoeveelheid bedorvene lucht, die duizenden, met deze onderneming belast, in het graf sleepte. Vijftienhonderd Bantammers waren dagelijks aan het werk. De schrik sloeg onder hen, niemand wilde meer naar dit verpeste oord heen trekken en de ontvlugting werd algemeen. Twee zendelingen des Sultans kwamen te Batavia, om opschorsing van dat moorddadig werk te verzoeken. De Gouverneur-Generaal, wel verre van hun verzoek in te willigen, eischte, dat de Sultan zijnen Rijksbestuurder of Groot-vizier, die zich met mannenmoed tegen des Gouverneur-Generaals vorderin-

gen verzette, naar Batavia zoude opzenden; dat hij dadelijk duizend man naar de Meeuwenbaai zoude doen vertrekken; en eindelijk, dat hij zijn verblijf meer zuidwestwaarts naar Anjer zoude verleggen. De Kommandeur Du Puy, Bevelhebber der Nederlanders in Bantam, bekwam den last, deze eischen te doen. Na eerst, hoewel vruchteloos, zijne bedenkingen daartegente hebben ingebragt, begaf Du Puy zich, ter voldoening van zijnen last, naar het paleis, waar de Rijksgrooten, verontwaardigd over deze onregtvaardige eischen, niet slechts den Kommandeur, maar ook den Luitenant Rohl, eenen Europeschen en drie inlandsche soldaten vermoordden. Nu was er een voorwendsel tot den oorlog gevonden. Duizend man voetvolk, met geschut, kwamen voor de vesting, waarin de Sultan zich, met 3000 man en veel geschut bevond. Deze weigerde de voorstellen van den Gouverneur-Generaal aan te hooren. Bantam werd ingenomen met verlies, ook der levens van vele brave Nederlanders; de Rijksbestuurder werd op last van Daendels doodgeschoten; de ongelukkige Sultan naar Amboina verbannen en zijn rijk bij Neêrlands Java gevoegd, zoo als het ook thans nog onder het onmiddellijk beheer van het Gouvernement staat, en eene der belangrijkste harer bezittingen uitmaakt.

De Residentie Bantam beslaat eene oppervlakte van 1300 v. m. Zij is van het O. naar het W. 30 u. lang. De bevolking beliep in het jaar 1828, 333,101 zielen, onder welke 334,045 Javanen en wel 89,124 mannen, 96,622 vrouwen, 75,917 jongens en 72,382 meisjes. Er waren toen 89 Europeanen, 310 Chinezen, 437 Arabieren, Mooren, Maleijers en Boeginezen.

Aan het hoofd dezer bevolking staan tien Europesche ambtenaren; als: één Resident, één Sekretaris, één Kommies, drie Adsistent-Residenten en vier Controleurs der landelijke inkomsten

De residentie is verdeeld in drie regentschappen, als: Ceram, Lebak en Tjeringin. Ieder regentschap is weder verdeeld in distrikten, en ieder distrikt in onderdistrikten of bekschappen.

De aanzienlijkste rivieren zijn: de Tjidoerian, de Tjioedjong; voorts heeft men er nog: de Bantam, de Tjirong, de Anjer, de Pasang-Tenang, de Pasauran, de Panimbang, de Tjikolang, de Tjimamping, de Tjilarang'an, de Tjimandiri, de Tjipatoedja, de Tjiletok, de Tjimentoyang, de Tjipaoed, de Tjibinoewangin, de Tjilang-Kahan, de Tjiara, de Tjipagar, de Tjiseré, de Tjimadoer en de Tjisawama. Men heeft hier ook een vrij groot meer, Dano genaamd, hetwelk echter thans afgetapt wordt. Om die aftapping te kunnen bewerkstelligen, heeft men de wegruiming van eene ontzettende groote rotsmassa ondernomen. Reeds zijn door deze onderneming 524 morgen bouwgrond (ieder van 600 v. r.) voor den rijstbouw geschikt geworden, en men hoopt daardoor in het geheel 3200 morgen bouwgrond te bekomen.

Het eenige kanaal is de Kali-Tertajasa, dat de Tanaral met de Pontang vereenigt.

De voornaamste baaijen zijn: de Baai van Bantam, de Meeuwenbaai, de Welkomstbaai, de Peperbaai, de Meraksbaai en de Wijnkopersbaai.

De aanzienlijkste bergen zijn: de Goenong-Kandang, de Goenong-Karang, de Bongko, de Ondet, de Trombo, de Aspan, de Kabayoetan, de Kokosan, de Piek-van-Anjar,

de Bodjo-Negara, de Payong, de Tangkil, de Pinang, de Kadoehingking, de Mesigit en de Poelassarie. De meeste dezer bergen behooren tot de vuurspuwende, zoo als uit de zwavelbronnen en heete wellen blijkt, terwijl de zwart gebrande steenen, die alom in de valeijen gevonden worden, duidelijk aantoonen, dat er vroeger uitbarstingen hebben plaats gehad. Vele bergen zijn tot op hunne kruinen digt bewasschen, en sommige bevatten vogelnestklippen.

De Zuidkant van het land is door hoog rotsachtig strand bepaald. De kust is op vele plaatsen moeijelijk te naderen, maar zeer visehrijk. De Noordzijde is laag, en op sommige plaatsen moerassig, op andere zandig, en op vele plaatsen niet gezond. Het Zuiderzeestrand is door de hevige winden, die, uit de Indische zee waaijende, schraal en schroeijend zijn, mede nadeelig voor de gezondheid. De binnenlanden zijn daarentegen door de frissche, zuivere lucht, en door de verkoelende regens zeer gezond. In de lage streken rijst de thermometer binnen 's huis van zes en tachtig tot zeven en negentig graden; in de bovenlanden teekent hij van zes en zestig tot tachtig graden. De spoedige verandering van het luchtgestel, waardoor de thermometer aan de stranden, binnen één uur, zestien en meer graden kan dalen, wanneer de koude bij regenvlagen van het gebergte komt, wordt, door kundige geneesheeren, als zeer gevaarlijk voor de gezondheid gehouden, dewijl daardoor de uitwasemiug belemmerd, en niet zelden kramp en verstramming geboren worden. Wanneer men de stranden verlaat, alwaar de dampkring vochtig of schraal is, verandert het luchtgestel trapswijze, en wordt het van uur tot uur gezonder. De grond is aan de noorderstranden vlak en laag, maar verheft zich langzaam, en wordt eerst heuvel- en daarna bergachtig, waardoor de schoonste valeijen gevormd worden.

In de nabijheid van Labak worden groeven gevonden, die steenkolen opleveren, welke bij proefneming goed bevonden zijn, om en koolteer van te stoken. Ook wordt er ijzer aangetroffen, wier bewerking echter de moeite niet zou beloonen. In de nabijheid van Pandeglang, en boven Labak, heeft men warme en koude zwavelbronnen, welke niet zelden dienen, om ziekten te genezen, welke de gevolgen van zedeloosheid zijn.

De landstreek is vruchtbaar, ofschoon minder dan in de omstreken van Batavia en Buitenzorg, waarvan de oorzaak wel gelegen mag zijn in den bij vergelijking achterlijken staat van den landbouw. Peper was altijd het voorname voortbrengsel van Bantam, zoo wel als van de onderhoorige Sumatrasche provincie Lampong. Er wordt echter ook veel, en jaarlijks hoe langer hoe meer, rijst aangebouwd. Djagong, of maïz groeit er overvloedig. Men plant in deze residentie voornamelijk koffij, katoen en in de laatste jaren suikerriet en indigo, maar de voornaamste bron van bestaan is thans wel de rijstbouw. Er zijn echter nog onderscheidene moerassen, vooral in het distrikt Panimbangan, in het regentschap Tjeringin, dat te weinig bevolkt is, om die moerassen tot rijstvelden aan te leggen; in meer bevolkte streken is zulks reeds met goed gevolg ten uitvoer gebragt. Allerlei vruchten zijn er ook in menigte voorhanden, doch veelal minder sappig en geurig dan elders op Java, en het is hierbij opmerkelijk, dat vele soorten van vruchten, voor zoo veel de geheele Noordkust van Java betreft, aan het Westelijke gedeelte van dit eiland van minder goede hoedanigheid schijnen te zijn dan verder oostwaarts. Bantam

brengt voorts nog patata's, arkeapalmen, en kokosnoten in vrij groote menigte voort; ook tabak doch in geringe hoeveelheid. De beschaving en landbouw hebben er, sedert omtrent vijf en twintig jaren, dat dit land met de districten van het Gouvernement bepaaldelijk vereenigd is, verbazende vorderingen gemaakt. Vóór dien tijd regeerde hier een Sultan, die, ofschoon een bondgenoot, of liever een vassaal van de Nederlandsche Compagnie, nogtans magt genoeg behouden had, om de uitbreiding van volksnijverheid en landbouw te belemmeren.

Sedert de bevolking van Bantam niet meer aan willekeurige belasting ten prooi is, en vooral sedert het stelsel der *landrenten* ingevoerd is, heeft de landbouwer van zijnen arbeid voordeelen getrokken, die zijne nijverheid opgebeurd, en zijne werklust aangevuurd hebben. Van toen af is deze provincie geheel van gedaante veranderd. De bevolking, en derhalve ook de inkomsten van het gouvernement, zijn trapsgewijze vermeerderd.

Na den rijstbouw is een der voornaamste bronnen van bestaan in de residentie Bantam, de veeteelt. De weilanden zijn hier uitmuntend, en de buffel, die den Javaan zoo nuttig voor den landbouw is, verkrijgt hier eene buitengewone grootte en kracht. Men treft hem hier dan ook in menigte aan. Men wil zelfs dat het getal wel 40,000 bedraagt. Men kweekt er ook eene groote menigte geiten, die door de inwoners van Bantam regelmatig naar de markten, omstreeks Batavia, gebragt en met goede winst verkocht worden, omdat de inlanders zeer gaarne het vleesch van geiten eten, liever zelfs, dan dat van schapen, die hier over het algemeen klein en mager zijn.

In de wildernissen van de residentie Bantam vindt men tijgers, en tusschen de gebergten en heuvelen eene menigte rhinocerossen; krokodillen, slangen, leguanen en apen worden in menigte aangetroffen. De tijger, en vooral de zoogenaamde koninklijke tijger is eene onwelkome gast, die dikwijls aan de inwoners, zelfs in de nabijheid van de stad, een bezoek komt geven. Het gebeurt ook niet zelden, dat dit dier den grooten weg van Bantam naar *Batavia*, maar inzonderheid van Bantam naar *Anjer* bezoekt. De inwoners zijn zeer stoutmoedig in het opsporen en aantasten van den tijger, en schijnen zelfs in deze gevaarlijke jagt vermaak te vinden. Wilde varkens zijn hier mede in overvloed. Zij zijn niet zeer groot, doch kunnen gevaarlijk zijn, wanneer men, op deze dieren ter jagt gaande, hen met schietgeweer, of in het geheel niet, treft, of, wat nog erger is, hun slechts eene ligte wond toebrengt.

Grove katoenen lijnwaden, gestreept en geruit, die in groote menigte te Bantam geweven worden, zijn onder de inlanders, omstreeks Batavia, zoowel als bij de bewoners der andere deelen van het eiland, zeer gewild, en maken een belangrijk voorwerp van handel uit. Ook vervaardigt men er garen van ananas-vezelen, pottenwerk, fraaije matten van biezen en van bamboes, en eene soort van fijne kalk, die in den geheelen Oost-Indischen Archipel een groot vertier vindt, en tot het pleisteren en witten der huizen van Europeanen gebruikt wordt, terwijl de inlanders er zich bij de toebereiding van hunne geliefkoosde siri van bedienen.

Wanneer men in de nabijheid van Serang komt, wordt de weg, die tot dus verre door laag en vrij moerassig land geloopen heeft, allengs fraaijer en aangenamer. Links en regts liggen welbebouwde rijstvelden, en op eenigen afstand liggen Javaansche kampongs en huizen, onder eene groep van lommerrijke boomen verholen. Een aantal

warongs of kleine spijskramen liggen aan den weg verspreid, en geven den reiziger gelegenheid, om zich met de heerlijke vruchten van het land, en met allerlei andere levensmiddelen te verkwikken, om des nachts te rusten, of bij dag voor de felle zonnestralen te schuilen. Het zijn kleine tenten, die eenige gelijkenis hebben met de kramen, welke men in ons vaderland op de kermissen ziet. Zij zijn meer geschikt voor inlanders dan voor Europeanen. Deze laatsten gebruiken, wanneer zij groote reizen in de bovenlanden van Java doen, eigene tenten, die ruim en gemakkelijk, en tevens fraai en eenvoudig zijn.

De Bantammers zijn verwijfd, wellustig, jaloersch in den hoogsten graad; zij zijn valsch en wraakgierig, zoodat zij om eene beuzeling iemand wonden of ombrengen. Zij zijn niet geestig en maken geen groote ontwerpen, maar vinden in rust hun geluk; ten zij zij, door eene tijdelijke werkzaamheid, toekomstige grootheid, inkomsten en daaraan verbondene voldoening van dierlijke begeerten en rust te gemoet zien. Onderscheidene Hoofden slapen eenen geruimen tijd van den dag, en nemen telkens eene andere vrouw, om gestadig eene jonge te hebben, terwijl zij de schaamteloosheid zoo ver drijven van te zeggen, dat zij amfioen schuiven, om hunne lusten te prikkelen. Velen dezer Hoofden hebben groote schulden, en gaan zoodanig daaronder gebukt, dat zij er de slaven van zijn, en hun gezag niet durven doen gelden, uit vrees, dat deze of gene hunne schande mogt aan den dag brengen. De huizen der grooten zijn morsig en terugstootend. Alle spiegels, glas- en aardewerk zijn bestoven, smerig, vuil en kleverig.

Er bestaat in het Bantamsche nog weinig eerbied voor de hoofden, hetwelk aan de laatste jaren der regeringloosheid van het Sultansch bestuur is te wijten. In de nabijheid der stad Bantam is nog een flaauw overblijfsel van den eerbied, die aldaar vroeger voor de Sultans bestond; maar deze strekt zich niet ver uit, en de bevolking van Pandeglang is er geheel vreemd aan. De eerbied voor de Hoofden begint echter thans aanmerkelijk toe te nemen. Vooral sedert de in het jaar 1828 plaats gehad hebbende hervorming van het inlandsche bestuur. De gemeene Bantammer is ongevoelig en heeft weinig denkbeeld, van schande; de vrijen verkeeren met de kettingslaven als met hunne broeders, en niet zelden ziet men boeven met ketens beladen, deelnemen aan eene danspartij met ronggings. Naar mate men de zeeen handelplaatsen of de Bataviasche Ommelanden nadert, wordt de bevolking slimmer, meer in streken ervaren en ook slechter. De meeste moorden geschieden in de omstreken van Tanara en Ponthang, en de gedroste soldaten, slaven en andere landloopers hebben de Zuidelijke bevolking veelal verontrust, en eenen ongunstigen indruk op haar gemaakt. De bergbewoners maken ook hier het beste gedeelte der bevolking uit. Zij zijn nog onveranderd en onverbasterd gebleven, en kunnen andere volken ten voorbeeld strekken, onder hen vindt men dorpen, waar nimmer gedobbeld, gevochten, gestolen, gemoord of ontucht gepleegd wordt. De gehechtheid aan zijne gewoonten veroorzaakt bij den Bantammer wederspannigheid of koppigheid, en hij zal ongaarne eenig plan bevorderen, waarvan hij het nut niet inziet. Eenvoudige bedaarde redenering, op waarheid gegrond, heeft echter ingang bij hem. Indien men de strandbewoners uitzondert, is de Bantamsche natie, over het algemeen genomen, beter dan men denkt.

De Bantammers zijn Mohamedanen, ten minste wordt de leer van Mahommed uiterlijk door hen beoefend, en de moskeeën des Vrijdags

druk door hen bezocht. De zoogenaamde Schrift- of Regtsgeleerden zijn zeer onbedreven, en weten zelden met grond reden te geven, waarom zij al of niet tot de schuld van den beklaagde besluiten. Onder de Priesters worden enkele geleerde en verstandige mannen aangetroffen. De Hoofden hebben weinig letterkundige kennis; hunne brieven zijn slecht gesteld en vol spel- en taalfouten, ja! niet zelden zijn zij onbescheiden, verward en onverstaanbaar. Hun schrift is slordig en bijkans onleesbaar, en de min geoefende kan er geen dan gebrekkige beteekenis van bekomen. De aangeboren trotschheid van den Bantammer doet hem, bij de ontwikkeling zijner vermogens, groote gedachten van zich koesteren, terwijl hij zijne domme landgenooten minacht en als beneden zich beschouwt (1).

BANTAM, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Bantam*, reg. *Ceram*. Het is verdeeld in drie onderdistrikten of bekschappen, als: Bantam, Serdang en Njawana.

BANTAM, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Bantam*, reg. *Ceram*, distr. *Bantam*, het Noordelijkste gedeelte van dat distrikt uitmakende.

BANTAM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Bantam*, reg. *Ceram*, distr. en onderdistr. *Bantam*, 16 u. W. van Batavia, 6° 7' Z. B. 120° 27' O. L., aan eene opene baai, welke echter door het aangroeijen der modderbanken zoo ondiep is geworden, dat slechts kleine schepen haar kunnen naderen.

Het is eene van de oudste en van oudsher beroemdste steden van geheel het Oosten. Sultan Agong liet haar, op raad van zekeren Priester, Soeka Soan noemen; doch Sultan Ithadji heeft, na den oorlog, bij Gougslag, verboden, dien naam meer te noemen.

In vorige tijden moet zij wel twee Engelsche mijlen lang zijn geweest, maar door eenen hevigen brand is zij zeer in aanzien verminderd.

Bantam ligt op eenen lagen grond en als aan den voet van een hoog gebergte, dat zich, daarachter, vrij ver landwaarts in verheft, hetgeen deze stad, vooral van de reede, het aangenaamste gezigt van de wereld geeft. Ter wederzijden van Bantam heeft men eene rivier, welke beide rivieren omtrent eene mijl van daar in zee uitwateren. Midden door de stad loopt er mede eene, die wel de grootste, maar niet zeer diep, en slechts voor kleine platboomde vaartuigen bevaarbaar is, en gemeenlijk alleen met eenen bamboezen boom gesloten wordt.

Men komt in de stad, zonder dat men zulks gewaar wordt, en verbeeldt zich eer in een bosch van kokosboomen te zijn, dan in eene stad, staande de huizen, indien men hutten, van riet gevlochten, met klei besmeerd en met atapbladeren bedekt, aldus noemen mag, zonder eenige orde of rooijing van straten, hier en daar verspreid, rondom welke overal kokosboomen geplant zijn, al hetwelk met eene omheining van gespleten bamboesriet omringd is, waardoor ieder huisgezin geheel en al van zijne buren is afgezonderd.

---

(1) Zij die meer omtrent de zoo belangrijke residentie Bantam verlangen te weten, kunnen daaromtrent meer omstandige berigten vinden, in het fraai geschreven werk van den Hoogleeraar P. P. Roorda van Eysinga, getiteld: Verschillende Reizen en Lotgevallen, D. IV, bl. 127–206, welk werk wij meenden hier voornamelijk ten gids te moeten kiezen, als zijnde die geleerde schrijver vroeger Secretaris van Bantam geweest.

Bantam is de oude hoofdstad van het koningrijk, en moet als een puinhoop van vroegere grootheid beschouwd worden. Het beroemde fort Speelwijk, dat de rivier eenmaal bestreek, is geheel vervallen. Te midden der stad, aan de westzijde der rivier, ligt een groot open veld, de Pasébaan genaamd, naar welke drie wegen, van zoo vele kanten der stad, bewesten de rivier uitloopen. Aan de zuidzijde van deze Pasébaan ligt een gedeelte der stad; aan de noordzijde, de koninklijke moskee. Aan de westzijde stond vroeger het thans in puin liggende koningspaleis, door het fort de Diamant omgeven. Op het midden van dit plein staat een groote Weringaboom, die zijne takken aan alle kanten ver uitspreidt en een altoosdurend aangenaam lommer geeft. Hier onder is een graf, bedekt met eene groote blaauwen zerk, waarin het lijk van eenen der vorige Koningen van Bantam begraven ligt, en hetwelk bij de inwoners als eene zeer heilige plaats in eere wordt gehouden. Ter andere zijde van dezen boom staat een vierkant, en aan alle zijden open gebouw, waarin 's konings kinderen besneden werden, bij welke gelegenheid het rijkelijk met kostelijke kleederen en tapijten behangen was. Het rust op palen van tien of twaalf voeten hoogte boven den grond, en is van boven met een door pijlaren ondersteund pannedak gedekt.

De moskee of tempel is aan beide zijden met eenen hoogen muur omzet en genoegzaam vierkant: het dak loopt torenswijze op, en heeft vijf daken boven malkander, die allengskens kleiner worden, en eindelijk spits oploopen, waarvan het onderste zich verre over de muren van den tempel uitstrekt. Hier digt bij staat een hoog, doch smal torentje, dat, even als de minarets in Turkije, dient, om de tijden des gebeds uit te roepen.

Het voormalige paleis der Sultans ligt in puin, even als het fort de Diamant, waarin het gelegen was.

De wijk der Chinezen, aan den westkant der stad, en weleer de verblijfplaats der Europeanen, ligt wat ter zijden af, en van de stad eenigzins afgezonderd. Men heeft er 's namiddags eene groote markt.

Aan den zeekant wonen visschers in slechte hutten. Achter die hutten zijn ook eenige zoutpannen, waarvan zout bereid en gebruikt wordt. Als men de geheele lengte der stad aan die zijde narekent, zal zij niet boven een vierde van eene mijl beslaan.

Uit hoofde van de menigvuldige aangespoelde modderbanken in de baai, is Bantam eene der ongezondste plaatsen van het eiland, terwijl de ongezondheid der luchtstreek nog vermeerderd wordt door de beslotene ligging tusschen het omringende gebergte. In de stad is het broeijend en drukkend heet. De geheele baai en omtrek daarvan liggen, des morgens en des avonds, somtijds onder eenen dikken mist bedolven, zoodat men alsdan van de reede hoegenaamd niets van de omtrekken der anders fraai gevormde baai kan onderscheiden. Op eenige weinige palen van de stad, landwaarts in, is echter de lucht wederom zuiver.

Van oude tijden af, is er een groote handel en vaart van zeer vele Oostersche en Westersche volken op deze stad geweest, die niet alleen om de peper, die aldaar, of in de landen, die onder de Bantamsche kroon stonden, kwamen, maar vooral, om den handel van noten en nagelen, die de Bantammers, even als de andere volken van Java, uit Banda en Ternate gingen halen, waarvan de zetel te Bantam was, en waardoor die stad ongemeen plagt te bloeijen. Zie over den handel der Nederlanders op deze stad het art. Bantam resid.

BANTAM, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Bantam*. Zij komt met eenen noordelijken loop uit het binnenland,

verdeelt zich bij de stad Bantam in drie armen, waarvan de linker en de regter de stad omgeven en de middelste haar doorstroomen, waarna zij zich alle drie in de *Baai van Bantam* uitstorten.

De middelste arm is niet zeer wijd, hebbende aan den mond slechts eene breedte van tien of twaalf roeden. Hij is zeer ondiep, zoodat er, met laag water, geen gewone scheepssloep kan binnen komen. Tot aan het fort Speelwijk was de rivier vroeger van beide zijden met paalwerk bezet, dat echter, doordien er de hand weinig aan gehouden werd, vervallen is, maar anders van nut zou geweest zijn, om de verzanding te beletten. Wanneer het water vijf of zes voeten, en dat is het hoogste, wast, kunnen er kleine Indiaansche vaartuigen binnenkomen.

BANTAM (BAAI VAN), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat van Sunda*, aan de Noordkust van het eil. *Java*, resid. *Bantam*. Zij is van het O. naar het W. zes mijlen breed en van het eiland Poelo-Pandjang, dat regt tegen over de stad Bantam ligt, vier mijlen diep. Ten O. van Poelo-Pandjang liggen nog twee eilanden, Groot-Madi en Klein-Madi genoemd, zoo als vlak daarvoor nog twee andere eilanden zonder naam, ten W. nog zes andere eilanden met eenige droogten, en op eene kleine mijl afs'ands van de stad, in het W. het eiland Hollands-Kerkhof; alsmede twee groote mijlen ten O. twee anderen, de Twee Eilanden genaamd; alle welke eilanden de vlakke baai zoodanig dekken, dat men er vroeger eene fraaije reede voor een groot aantal schepen had, die daar, op twee of drie vademen, zeer goeden grond ten anker kwamen, en zeer veilig liggen konden. Maar door het aangroeijen der modderbanken is zij thans zoo ondiep, dat slechts kleine schepen tot aan de stad kunnen komen.

BANTAM (KAAP), of Bantamspunt, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Bantam*; 5° 52″ Z. B. 123° 43′ O. L.

BANTARAGO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, kon. *Cheribon*, op den regter oever der Indramayo.

BANTARYATI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, kon. *Cheribon*, op den linkeroever der Indramayo.

BANTASKINE, katoenplant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickerie*; palende O. aan den verlaten grond Friendschip, W. aan de katoenplant. John; 500 akk. groot. Er is op deze plantaadje een chirurgisch etablissement.

BANTEGA, voorm. d., prov. *Friesland*. Zie Bandt.

BANTENGOMBANG of Batengombang, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, kon. *Jakatra*, 2 mijlen Z. van de stad Bakassie, ½ m. W. van Sammadang, 1 m. N. van Soeralabang, ter plaatse waar de Tsiarap in de Bakassie valt.

BANTJAR of Bantschar, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, 4 palen (van 20 min.) van Boeloe, 8 van Karang-Tawang, 99 van Soerabaya, 111 van Samarang, 478 van Batavia, 560 van Anjer en 304 van Banjoewangi.

Het is eene levendige en volkrijke plaats, waar veel handel gedreven wordt, ook heeft men er eene scheepstimmerwerf, waarop zelfs oorlogschepen gebouwd worden.

BANTIEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Grissée*, aan de Sole.

BANTJER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. resid. *Banjoewangi*, 9 palen O. van Banjoewangi.

BANTIK, negerij of d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, prov. *Menada*. De bewoners dezer plaats beweren, dat zij van

een beter geslacht zijn, dan die der overige negorijën, op welke zij met eene soort van minachting nederzien. Zij zijn, volgens hunne overleveringen, afstammelingen van een oud en aanzienlijk geslacht van Boelam-Itam en Boelan, twee negorijen op de Noordkust van Celebes gelegen, maar niet behoorende tot het bondgenootschap der provincie Menado, hetwelk onder den naam van Manakassa bekend is. Het gemelde aanzienlijk geslacht zoude de negorij BANTIK gesticht hebben, en alzoo het stamhuis der tegenwoordige bevolking geworden zijn.

BANTOELAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djokjokarta*, 4 palen van Djokjokarta.

BANTOEMAN, d. in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Japara*.

BANTOEMAN, TANDJONG BANTOEMEN, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Japara*, van welke zij den noordwestelijken hoek vormt.

BANTSCHAR, st. in *Oost-Indië*. Zie BANTJAR.

BANTUIN, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Roermonde*, kant., en gem. *Venlo*. Eigenlijk is het eene voorstad der stad Venlo. Men telt er ongeveer 1000 inw.

BANTUL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djokjokarta*, landsch. *Maturam*.

BANTUMER ZIJL, sluis in *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, bij het d. Kimswerd.

BANYOEKOENING, d. in *Oost-Indië*. Zie BANJOE-KOENING.

BANYOEWANGI, ads. resid., st. en fortje in *Oost-Indië*. Zie BANJOEWANGI.

BANZAR of LINTOU, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padansche Bovenlanden*. Het grenst ten N. aan de vier Kotta's of Alaban, ten O. aan den bergketen, die de grenzen der Nederlandsche bezittingen op de Westkust van Sumatra uitmaakt, ten Z. aan den Goenong-Sago en ten W. aan Boca of Taloe.

Dit district is in 1832 geheel verwoest geworden, bij de verwering van de groote Padrische linie dezer streek, die den Nederlanders, acht jaren lang, hardnekkig het hoofd had geboden. Nagenoeg geen enkel huis, en zelfs geen hutje, is er toen, door de woede der Maleijers, gespaard geworden; zelfs zijn daarbij vele kokos- en andere vruchtboomen verbrand, en omtrent al het rijstgewas, hetzij reeds ingeoogst of nog te velde staande, zonder verschooning, vernield. De van schrik en vrees bevangen inwoners zijn toen allen, oostwaarts aan, over de Sinamang en het daarachter liggende gebergte, gevlugt, waar zij zich eenigen tijd in armoede en gebrek verscholen hielden. Nadat zich de alom gevreesde TOEWANKOE PASAMAN, die met eenen ijzeren schepter en onbepaalde magt in de omstreken van LINTOU regeerde, zich in 1832, toen zijne landen ingenomen waren, aan het Nederlandsche gouvernement onderworpen had, is een gedeelte der bevolking allengs weder naar de verwoeste haardsteden terug gekeerd, alwaar zij spoedig hier en daar weder eenige dorpen en gehuchten herbouwd hadden, en zich toen ijverig bezig hielden, om hunne met gras en onkruid overdekte rijstvelden op nieuw te bearbeiden.

Dit district staat onder eenen Kapitein, die tevens Civiel-gezaghebber is. Op het fort *Schenk*, nagenoeg in het middelste gedeelte van BANZAR gelegen, toont de barometer eene hoogte van 1692,2 Rijnl. voeten, boven de oppervlakte der zee.

BARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, op de Noordwestkust van dat eiland, aan de Way-Tima. Het stond,

op het laatst der zeventiende eeuw, onder een Orangkaja, die over 84 zielen gebood, onder welke 35 weerbare mannen en 26 dati's waren.

BARA, Way-Bara, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, in het Noorden van het eiland. Zij heeft eenen Noordwestelijken loop en ontlast zich in de *Straat der Molukkos.*

BARA (BATOE-), d. in *Oost-Indië*. Zie Batoe-Bara.

BARACOE, st. in *Opper-Guinea*, op de *Goudkust*, op 5° 28′ N. B. en 15° 21′ O. L. Er is eene haven en een Nederlandsch fort; het laatste in eenen weerloozen toestand.

BARAHUIS, voorm. klooster, prov. *Friesland*. Zie Barrahuis (Ouden Nieuw).

BARALO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Westkust van dat eiland, in het kon. *Sambas*. Zij valt met eenen Noordwestelijken loop in de *Chinesche zee.*

BARANTA, etablissement in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, op de Zuidkust van het eiland, lands. *Balega.*

BARAON of Tandjong-Baraon, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Noordwestelijke kust van dat eiland, aan de *Chinesche zee.*

BARAQUE (LA), geh. in het baljuwschap van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. N. O. van *Neufchâteau*, kw., kant. en 1½ u. van *Bastogne*, gem. *Villers-La-Bonne-Eau.*

BARAU, voorm. provincie in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjer-Masing*. Het is later van dit koningrijk afgescheurd.

BARBABOE, berg in *Oost-Indië*. Zie Merbaboe.

BARBACOA of Barbaquoi, berg in *West-Indië*, op het Noord-oostelijke gedeelte van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, welks grond geheel uit serpentijnsteen bestaat, die in dikke, schuinsche of overeind staande lagen opeen gestapeld is. De grond van het eiland schijnt, van dezen berg af tot aan den Roodenberg, op het Zuidelijkste punt des eilands, door eene bank van koraalkalksteen overdekt te zijn, die veelvuldig met brokken van het gerold ondergesteente, tot poddingsteen verbonden is.

BARBACOA of Barbaquoi, rooi of regengleuf, aan den Noordoostkant van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, in *West-Indië*, ten O. van den berg van denzelfden naam.

BARBADOS, koffijplant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, aan de regterhand in het opvaren; palende aan de koffijplant. Clifford Kockshoven benedenwaarts, en de koffijplant. Anna's Zorg opwaarts; 500 akk. groot, met 211 slaven. De Negers noemen deze plantaadje Schassie.

BARBADOS (LAND VAN), katoenplant. in *Nederlandsch Guiana*. Zie Esthersrust.

BARBAQUOI, berg en rooi op het eil. *Aruba*. Zie Barbacoa.

BARBARA (LAND VAN ST.), verlaten plant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Surnauskreek, ter regter zijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Nieuw Wedergevonden, benedenwaarts aan onbebouwde gronden van het Biriebirieland.

BARBARA (ST.) of St. Barbera, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao* in de *Oostdivisie*, O. van het Spaansche water. Het is eene zeer fraaije plantaadje en de grootste van het geheele eiland.

BARBARA (ST.) of St. Barbera, suiker plant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren;

palende bovenwaarts aan het Land van Nieuw Weergevonden en benedenwaarts aan den mond der Surnauskreek, 1990 akk. groot; met 144 slaven. Er is een waterwerk. De Negers noemen deze plantaadje Baroeba Komiese.

BARBARABAAI (ST.), baai in *West-Indië*, aan de zuidzijde van het eil. Curaçao. Zie Annabaai (St.).

BARBARA-CONVENT (ST.), voorm. Nonnenklooster te *Amsterdam*, op den *Fluweelen* of *Nieuwezijds Voorburgwal*, van achteren uitkomende in de Nes of Gansoord.

De Nonnen die het bewoonden waren van de orde der Minimen. Na de Reformatie is het tot woonhuizen vertimmerd en er eene straat door heen gelegd, nog de *St. Barbarastraat* geheten.

BARBARA-CONVENT (ST.), voorm. Nonnenklooster van de orde der Minimen, te *Delft*.

Dit klooster heeft zijnen oorsprong te danken aan eene der Nonnen van St. Agatha, die sedert het jaar 1390 bijeenwoonden, in een huis aan den *Geerweg*. Deze Geestelijke dochter, hetzij dat zij niet met de andere konde overeenkomen, of wel om andere reden, zonderde zich van de zusterschap af, maar bleef toch van voornemen om een geestelijk en kloosterlijk leven te leiden; zij huurde een huis op het *Rietveld*, en trok eenige geestelijke maagden tot zich, die daar in het gemeen van hare goederen leefden, en voorts den kost met hare handen wonnen. Dáár anderhalf jaar gewoond hebbende, huurden zij het huis van zekere Bouwe Hart, tegen over de Nieuwstraat aan het *Oude Delft*, over het H. Geesthuisje, en woonden daar een jaar.

In het jaar 1403 kochten deze zusters van het *Klooster van St. Agatha*, voor 100 nobelen den grond op de Zuid-Westzijde van het *Oude Delft*, waar zij toen het Barbaraklooster bouwden. In het jaar 1419 of 1420 begaven de Nonnen zich in de orde der Minimen, en, hoewel eenigen haar zochten tot den regel van St. Augustinus over te halen, bleven zij nogtans daarin volharden.

In de groote brand van het jaar 1536 is ook dit klooster door de vlammen vernield, maar, naar het schijnt, spoedig daarna weder opgebouwd.

Toen Pius V, die van 1559 tot 1566 op den pausselijken troon zat, het zoogenoemde kapittel van Utrecht afschafte, waartoe ook dit klooster behoorde, hebben onderscheidene conventen zich daaraan gedwee onderworpen, maar anderen hebben er zich vrij dapper tegen verzet, en onder deze muntten vooral uit de Nonnen van St. Barbara te *Delft*, aangevoerd door hunnen kloostervoogd Christianus Crucis Adrichomius, of zoo als hij eigenlijk heette Christiaan Kruis van Adrichem, een hevig voorstander van dat kapittel, en die er vroeger Definitor van geweest was.

Op het laatst der zestiende eeuw is dit gebouw tot een Weeshuis ingerigt, waartoe het nog dienstbaar is.

BARBARA-CONVENT (ST.), voorm. Nonnenklooster van de orde der Minimen, te *Gouda*. Het werd in het jaar 1515 gesticht en met vele inkomsten voorzien, door Klaas Jansz. Santlooper, getrouwd aan Stein de Bleixter, dochter van Klaas Gerrit Klaasz.

Men weet niet met zekerheid aan te wijzen, waar het gestaan heeft. Het komt ons echter niet onwaarschijnlijk voor, dat de St. Barbara-Kapel, staande aan het einde van de St. Simon- en Judasstraat, tusschen de Keizerstraat en de Raam, die den 3 November 1581, van stads wege verkocht werd, en op welks grond, in het jaar 1690, drie woningen gebouwd zijn, er een overblijfsel van geweest zij.

BARBARA-CONVENT (ST.), voorm. nonnenklooster van de Premonstratenser-orde te *'s Gravenhage*. Zie BETHLEHEM-PROSTIE-CONVENT.

BARBARA-CONVENT (ST.), voorm. nonnenklooster van de orde der Minimen te *Leyden*.

Heer SIMON VAN ALKEMADE, anders VAN WOUDE, de zoon van JOHAN VAN ALKEMADE en CATHARINA VAN VALKENESSE, had dit convent gesticht in zijn eigen huis, staande op den hoek van de *Voldersgracht* (nu de *Langebrug*) en het *Rapenburg*. Het klooster strekte zich, met huizing en hof, tot aan de Varken- of korte Schoolsteeg uit, en in de breedte langs het Rapenburg, tot aan zeker steegje het Peperstraatje, uitkomende in de Serpentsteeg.

De Nonnen, die er in woonden, moesten, door armoede van het convent, meest den kost met de handen winnen.

Dit gebouw werdt in het jaar 1575 verkozen tot eene plaats voor de des tijds opgerigte akademie, doch daar men ondervond, dat het er niet geschikt voor was, werd deze eerlang in het groote St. Agniete-Beggijnhof overgebragt, en het St. BARBARA-CONVENT reeds in het jaar 1578 tot huisvesting van den Prins gebruikt, waarvan het den naam van PRINSENHOF kreeg. Het gebouw bleef evenwel in zijnen vorigen toestand, tot in het jaar 1612, wanneer het geheel tot eene woning van aanzienlijke personaadjen vertimmerd en ingerigt werd, zoo als het dan ook reeds in het volgende jaar tot huisvesting verstrekte aan Prinses ELIZABETH, dochter van JAKOB VI, Koning *van Engeland*, en bruid van FREDERIK, Keurvorst *van den Paltz* en Koning *van Bohemen*, welke Vorstin met de aanzienlijkste van haar groot gevolg, door de regering der stad Leyden met groote statie ontvangen, en in den gezegden hof luisterrijk onthaald werd. Later is dit ook het geval geweest met onderscheidene Vorsten uit het huis van ORANJE, als wanneer de kamers van het hof met tapijten werden behangen.

Ten tijde der eerste stadhouderlooze regering besloot de regering van Leyden, het PRINSENHOF, als van weinig dienst zijnde, te vernietigen, en den grond in bijzondere erven te verdeelen en te verkoopen. Ten gevolge van dit besluit werden, in het jaar 1667, vier erven, aan het Rapenburg, zijnde een gedeelte van het PRINSENHOF, geveild en verkocht, ter welker tijd de grond van het Peperstraatje, uitkomende in de Serpentsteeg, en liggende ten N. van deze huizen, insgelijks verkocht werd, zoodat daarvan thans geen spoor meer aanwezig is; terwijl in het jaar 1668 de Serpentsteeg, die van de Breedestraat tot aan het Peperstraatje liep, verbreed en dwars door het erf van het Prinsenhof tot aan de Langebrug verlengd werd, waardoor de tegenwoordige *Papenstraat*, tusschen de Langebrug en de Breedestraat, ontstaan is, die ten onregte thans veelal de *Papengracht* genoemd wordt, hoewel deze laatste naam alleen toepasselijk is op dat gedeelte, hetwelk van 's Gravenstein tot de Langebrug loopt, als zijnde het eenige gedeelte dat vroeger gracht was maar thans overwulfd is. Op de vier in het jaar 1667 verkochte erven zijn vier fraaije huizen opgebouwd, die thans nog, hoewel naar den tegenwoordigen smaak vertimmerd, het grootste gedeelte van het vak tusschen de Breedestraat en de Langebrug beslaan.

De kerk van het voormalige BARBARA-CONVENT had tot in het midden der vorige eeuw hare oude gedaante behouden, en was alzoo tot onderscheidene einden, zoo als tot berging van voorraad enz. gebezigd, maar werd toen tot een stal en een koetshuis verbouwd, zoo als het nog is; altijd echter zijn de kerkramen op de *Langebrug* nog zigtbaar.

BARBARADAL, voorm. nonnenklooster van de orde der Minimen in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*. Zie Eikendonk.

BARBARAHUIS, voorm. nonnenklooster van de orde der Minimen te *Buren* prov. *Gelderland*. Het werd in den Spaanschen oorlog vernietigd, ter plaatse waar het gestaan heeft ziet men thans het Weeshuis, dat in het jaar 1512, door Maria van Nassau de oudste dochter van Willem I, Prins *van Oranje* en weduwe van Filips, Graaf *van Hohenlohe*, gesticht is.

BARBARAPOLDER, voorm. polder in *Staats-Vlaanderen*. Zie Barbelpolder.

BARBE (St.), eil. in *Oost-Indië*. Zie Barbo (St.)

BARBECOEBA, kreek in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zij ontlast zich na eenen zuidwestelijken loop, boven de Koopmanskreek, op den regter oever der *Boven-Cottica*.

BARBELPOLDER, ook wel Barbarapolder genoemd, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, onder *Breskens*, omstreeks de plaats waar nu het blokhuis Nassau en het fort Frederik Hendrik liggen; het grensde N. en O. aan de Elizabethpolder, Z. aan Oud-Breskens, W. aan Jong-Breskens.

Deze polder, die ongeveer 20 bund. groot was, is door of ten gevolge van den watervloed van 27 Januarij 1682, met een groot gedeelte van den Elizabethpolder en van Jong-Breskens in zee verdwenen.

BARBER of Cabrietenberg, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-divisie*, ten Z. van den berg St. Antonie. Er is hier eene kapel, zijnde een vrij ruim, doch zoo uit- als inwendig zeer eenvoudig gebouw, waarin de dienst door éénen Pastoor en éénen Kapellaan verrigt wordt.

BARBERA (St.) plant. in *West-Indië*. Zie Barbara (St.) (1).

BARBERSPOLDER, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Babberspolder.

BARBESTEIN, voorm. adell. h. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, in het dorp *Heinkenszand*. Het was een fraai vierkant slot, met een torentje. Dit lag rondom in het water, en was lang in het bezit van het Zeeuwsche geslacht Hurgronje, van welk geslacht het slot door de R. K. gemeente van Heinkenszand aangekocht is, om het tot eene kerk in te rigten. Ten gevolge van dien heeft het door de vertimmeringen in 1836 en 1837 de vroegere gedaante geheel verloren. Tot die vertimmeringen, waardoor het in eene waardige plaats ter aanbidding is herschapen, was de gemeente in staat gesteld door aanzienlijke bijdragen, zoo uit de Rijks als uit provinciale fondsen, alsmede door vrijwillige giften, ook van de zijde der Protestanten.

BARBO (St.), St. Barbe of Purling, eil in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Straat van Karimata*, ten W. van *Borneo*; 0° 3′ N. B., 123° 22′ O. L.

BARCHEM of Barghem, buursch. in het graafschap *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. O. ten N. van Zutphen, 1 u. N. van Lochem, gem. en 1 u. O. van Laren; met 300 inw. en eene school.

BARCLAY, verl. plant., in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramaca* ter regter zijde in het opvaren; palende aan den militairen post Nassau benedenwaarts en de verlaten plant. Greenfield, opwaarts; 500 akk. groot.

---

(1) Alle de andere met Barbera beginnende woorden zoeke men insgelijks op Barbara.

BARDOSTROOM, riv., prov. *Friesland*. Zie Boorn.

BARDWIJK, d. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Baardwijk.

BAREL (HOOG), geh. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*; kw., distr., *Veluwe*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 4¼ u. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2¾ u. N. O. van *Ede*, 1¼ u. N. O. van *Otterloo*, waartoe het behoort; met 80 inw.

BARELA, Poelo Barela, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat van Sunda*, N. O. van *Sumatra*.

BAREN, d. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Baarn.

BAREN, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*. Zie Baar.

BARENDIJK of oude IJvendijk, dijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, onder *Groede*, loopende van Baarzande naar den St. Annapolder. Deze dijk ontleent zijnen naam van de Baar of IJve, een water dat hier vroeger gestroomd heeft, in dezelfde rigting, die nu de dijk houdt. Zie Baar.

BARENDONK, adell. huis in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 8 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Grave*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Beers*, ¾ u. N. O. van Mil.

BARENDRECHT, ook wel Berendrecht genaamd, landstreek in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, palende N. aan IJsselmonde, O. aan Ridderkerk, Rijsoort en Heer-Jansdam, Z. aan de Oude Maas, W. aan Pendrecht en Charlois.

Het waren vroeger drie afzonderlijke ambachtsheerlijkheden, namelijk: Oost-Barendrecht, West-Barendrecht en Carnisse, die thans de gem. Oost- en- West-Barendrecht uitmaken, en de polders: het Binnenland van Oost-en-West-Barendrecht, het Buitenland van Oost- en-West-Barendrecht, den Zuidpolder en den Ziedewijdepolder bevatten.

Men wil den naam afleiden van eene overvaart, welke over eene vroeger hier gestroomd hebbende rivier, de Baarne of Beerne (zie dit laatste woord), geweest is. Zoodat Barendrecht eene verbastering van Baarnetrecht of Beernetrecht zoude zijn.

Deze landen waren reeds in het jaar 1361 bedijkt, en behoorden toen onder de bedijking van den Riederwaard, maar schijnen later weder ondergeloopen te zijn; toen door verzuim en tweedragt onbedijkt gebleven zijnde, werden zij afzonderlijk, volgens hunne eigene handvesten, bedijkt. De Handvest door Hertog Albrecht van Beijeren in het jaar 1403 aan die van den Riederwaard gegeven, strekt wel tot een rigtsnoer van Barendrecht en *Carnisse*, maar niet verder dan in zoodanige punten, die in de eigene handvesten van deze landstreek niet bepaald zijn. Deze handvesten hebben hunnen grondslag in een verdrag van 20 December 1483, tusschen de bijzondere Heeren dezer ambachten en de ingelanden ter andere zijde, volgens hetwelk de dijk onder hen gemeen moest blijven en onderhouden worden, doch ieder Ambachtsheer zou in zijn ambacht eenen bijzonderen Dijkgraaf stellen, maar zij moesten eenen gemeenen Waardsman of Penningmeester hebben. De ingelanden moesten, ieder in hun ambacht, jaarlijks een zestal personen, die ieder drie morgen lands gegoed waren, aan hunnen Ambachtsheer voorstellen, om daaruit twee als Heemraden te kiezen; doch de Waardsman moest acht morgen bezitten. In dit verdrag, waarbij ook de regten der Ambachtsheeren, zoo ten aanzien van de tienden, als anderzins, bepaald werden, werd vastgesteld, dat de drie

ambachten altoos zullen moeten uitwateren tot hun schoonste, door een ieders land, dat daarvoor ligt, zonder iemands wederzeggen.

MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK en zijn zoon FILIPS *de Schoone*, hebben dit verdrag in het jaar 1484 bekrachtigd. Deze voorwaarden en voorregten hadden in den beginne alleen hun opzigt op het Oude-Binnenland van BARENDRECHT en *Carnisse*, hetgene omtrent dien tijd bedijkt werd. Naderhand is, in het jaar 1551, het Oude-Buitenland dezer ambachten, volgens handvesten van Keizer KAREL V., op dezelfde voorwaarden bedijkt. De Zuidpolder werd op denzelfden voet bedijkt, volgens octrooijen der Staten van Holland en West-Friesland van de jaren 1650 en 1651.

De schouw over deze gemeene bedijkingen werd vroeger gedreven door drie Dijkgraven en zes Heemraden; dat is uit ieder regtsgebied twee Heemraden met hunnen bijzonderen Dijkgraaf, die President werd, zooras hij op het grondgebied van zijn ambacht trad. Thans hebben het Binnenland, het Buitenland, de Zuidpolder en de Ziedewijdepolder ieder een afzonderlijk Polderbestuur.

De landen onder deze ambachten worden geacht van zeer goeden aard te zijn, waarom er ook onderscheidene vermogende landbouwers wonen, die er genoegzaam hun bestaan vinden. Men drijft er zeer weinig handel. Zij beslaan eene oppervlakte van 1741 bund., worden door 5 molens droog gemalen en wateren door 4 sluizen uit.

Deze landstreek heeft door den watervloed van 14 November 1775 zeer veel geleden, zijnde de Buiten- of Zuidpolderdijk op verscheidene plaatsen doorgebroken, waardoor alles rondom het dorp West-Barendrecht als eene openbare zee stond, en vele inwoners genoodzaakt waren op de zolders te vlugten.

BARENDRECHT, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, class. van *Rotterdam*, ring van *IJsselmonde*. Men telt in deze gem. 1450 ziel., en zij heeft ééne kerk, te West-Barendrecht, die door éénen Predikant bediend wordt.

Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad, maar de approbatie van dat beroep staat aan den Ambachtsheer van West-Barendrecht.

BARENDRECHT (OOST-), heerl. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*; palende N. aan de gem. Ridderkerk, O. aan Heer-Jansdam, waarvan het door de binnengedijkte Waal gescheiden is, Z. aan de Oude-Maas, W. aan West-Barendrecht.

Zij bevat de buurt Oost-Barendrecht, de geh. Mordijk, Noldijk en Voordijk, de pold. den Ziedewijdepolder, Liesveld, Cornelis-Landeken, het Buitenland en een gedeelte van den Zuidpolder, en beslaat eene oppervlakte van 780 bund., 5 v. r. en 64 v. ell. Men telt er 106 h. en ongeveer 600 inw., die meest in den landbouw en voornamelijk in de veeteelt hun bestaan vinden, van welke de Herv. tot de gem. van *Barendrecht*, en de R. K. tot de statie van *Rhoon* behooren. Er is te OOST-BARENDRECHT geen school, zoodat de kinderen naar *West-Barendrecht* moeten gaan, om onderwijs te genieten.

Deze heerlijkheid was vroeger een Hollandsch leen, waarmede, ten tijde van WILLEM III, Graaf van Holland, in het jaar 1322, bij opdragt van GEERAARD, Heer van *Hoorne*, *Althena*, *Perweys en Herlaar*, verleid werd, JAN GILLISZ., Baljuw van Zuid-Holland, en na diens overlijden zijn zoon GILLIS JANSZ., wiens dochter MACHTELD,

door haar huwelijk met DIRK VAN WASSENAAR, Burggraaf van Leyden, de heerlijkheid BARENDRECHT in het geslacht der WASSENAREN bragt, waarin zij gebleven is, tot dat LAMORAAL, Prins VAN LIGNE, Heer *tot Wassenaar,* haar, in het begin der zeventiende eeuw, verkocht, en opdroeg aan AREND MAERTENSZ., Schepen van Dordrecht. Deze liet na eene dochter, ALIDA, die in het huwelijk trad met CORNELIS VAN BEVEREN, wiens zoon ABRAHAM VAN BEVEREN CORNELISZ., den 21. Maart 1640, daarmede verleid werd, en de heerlijkheid naliet aan zijnen broeder CORNELIS VAN BEVEREN, wiens dochter LIDIA VAN BEVEREN, zich in het huwelijk begaf met NIKOLAAS VAN DER DUSSEN, in wiens geslacht het tot nu toe gebleven is, zijnde thans eigenaar der heerlijkheid de Heer J. VAN DER DUSSEN VAN ZOUTEVEEN VAN OOST-BARENDRECHT, te Amsterdam.

De buurt OOST-BARENDRECHT ligt 2½ u. N. W. van *Dordrecht,* 1¼ u. Z. W. van *Ridderkerk,* ¼ u. Z. O. van *West-Barendrecht.*

Het wapen van OOST-BARENDRECHT bestaat in een veld van zilver, beladen met tien turven van sabel (zwart), in het midden gedeeld door eenen balk van keel (rood), zijnde dezen balk doorstoken met eenen leeuw van goud.

BARENDRECHT (WEST-), heerl. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht;* palende N. aan West-IJsselmonde, O. aan Oost-Barendrecht, Z. aan de Oude-Maas en W. aan Carnisse.

Deze heerl., die vroeger ook wel den naam droeg van CLAEUWERS-AMBACHT-VAN-DE-POEL, bevat het d. West-Barendrecht, en de pold. het Buitenland van West-Barendrecht, het Buitenland gezegd het Nieuwland en een gedeelte van den Zuidpolder van Oost- en West-Barendrecht. Zij beslaat eene oppervlakte van ruim 900 bund., en telt ruim 1000 inw., die meest allen in landbouw en vlasteelt hun bestaan vinden.

Men heeft in deze heerlijkheid ééne Herv. kerk en ééne school.

WEST-BARENDRECHT, dat gedeeltelijk reeds in het jaar 1361 bedijkt werd, was vroeger een Hollandsch leen, waarmede, in het jaar 1440, verleid werd Heer JACOB VAN MINNEBEKE DANISZ., en, bij zijn overlijden, in het jaar 1487, JACOB VAN MINNEBEKE JACOBSZ., die het in het jaar 1491 overgaf aan Vrouwe ELIZABETH VAN PRAET, Vrouw *van Moerkerken,* in welk geslacht het gebleven is tot in het jaar 1564, als wanneer PETRONELLA VAN PRAET, Vrouw *van Moerkerken,* het overgaf aan Heer KAREL VAN BRONKHORST EN BATENBURG, die, in het jaar 1593, de voorzegde ambachtsheerlijkheid nagelaten heeft aan zijnen zoon MAXIMILIAAN, Graaf *van Bronkhorst,* Vrijheer *tot Batenburg en Stein,* door wien de heerlijkheid verkocht werd aan den Ambachtsheer van *Oost-Barendrecht,* ABRAHAM VAN BEVEREN CORNELISZ., die in 1643 daarmede verleid werd. Bij scheiding van zijnen boedel kwam WEST-BARENDRECHT aan zijns zusters zoon CORNELIS DE ROVERE, Raad en Burgemeester van Dordrecht, wiens eenige dochter, Vrouwe SOPHIA DINA DE ROVERE, in het huwelijk trad met Heer DIDERIK VAN LEYDEN, Heer *van Vlaardingen-en-Vlaardingerambacht,* Raad en Burgemeester der stad Leyden, die dan ook met de heerlijkheid verleid is geworden, en in wiens geslacht zij tot nu toe gebleven is, zijnde thans in het bezit van Vrouwe A. L. C. VAN PALLAND, douairière van den Baron VAN LEYDEN VAN WEST-BARENDRECHT, te 's Gravenhage.

Het dorp WEST-BARENDRECHT ligt 2½ u. N. W. van Dordrecht, 1¼ u. Z. W. van Ridderkerk. Het is niet groot, maar vrij levendig. De kerk, die thans bij de Herv. in gebruik is, zoude reeds, naar

sommigen meenen, in het jaar 1370 gesticht zijn. In 1787 werd deze kerk van voren geheel nieuw opgemetseld, zoo als nog op eenen achter in den muur gemetselden steen te lezen staat. De oude toren of de spits, die op het midden der kerk stond, werd toen weggebroken, en in plaats daar van een nieuwe toren, met klok en uurwerk voorzien, tegen den gevel van het gebouw opgetrokken. De kerk is van binnen ruim en van koperen kaarskroonen, een geschenk van gegoede ingelanden, voorzien, maar heeft geen orgel. Er is op dit dorp ééne school.

Het wapen van West-Barendrecht is verdeeld in zes roode en zes witte verdeelingen, op twee der witte zijn in ieder een roode vos afgebeeld en op de vier overige in ieder twintig turven, op twee der roode verdeelingen staat op ieder een witte dog, de vier overige zijn blind.

BARENDRECHT (OOST-EN-WEST-), gem. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk* (20 k. d., 6 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Charlois en Oost-en-West-IJsselmonde, O. aan Heerjansdam, Z. aan de Oude-Maas en W. aan Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht.

Deze gemeente bevat de heerlijkheden Oost-Barendrecht, West-Barendrecht en Carnisse, die voor weinige jaren nog twee afzonderlijke gemeenten uitmaakten, namelijk die van Oost-Barendrecht en van West-Barendrecht-en-Carnisse, maar sedert tot ééne gem. zamengesmolten zijn. Zij beslaat eene oppervlakte van 2073 bund., 20 v. r., 31 v. ell., heeft 276 h. en telt ruim 1700 inw., die meest in den landbouw en vooral in de veeteelt hun bestaan vinden, terwijl vele ingezetenen van Carnisse zich met de zalmvangst en andere visscherij generen.

Het wapen dezer gemeente is hetzelfde als dat van de heerlijkheid West-Barendrecht.

BAREVELD, boerenplaats, herberg en tolhek, op de grenzen tusschen de provinciën *Groningen* en *Drenthe*. Zie Barreveld.

BARGERHUIS, voorm. klooster in *Friesland*. Zie Barrahuis (Oud-en Nieuw-).

BARGERMEER, of Bergermeer, in het dingspel van *Zuideveld*, prov. *Drenthe*, ½ u. Z. van Emmen.

BARGHEM, buursch. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Barchem.

BARHUWS, naam, dien de landlieden veelal, bij verkorting, aan Barrahuis geven. Zie dat woord.

BARIAS, of Baros, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, 1° 24' Z. B. 137° O. L. Men heeft er eene haven en er wordt veel handel gedreven in opium en lakens. De Nederlanders hebben er eene faktorij.

BARKELA-SLOOT, oude veenscheiding in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, tusschen Onstwedde en de Pekel Aa, waarop de Pekelder veenplaatsen zijn aangelegd. Zij maakt ook de scheiding tusschen de Veenhuizer- en Kanaalster Stadsveenen, en valt op de Semslinie, de oude scheiding tusschen Groningen en Drenthe.

BARKELSTROOM, riv. in het graafsch. *Zutphen*. Zie Berkel.

BARKWERD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2½ u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bolsward*, ½ u. O. ten N. van *Kubaard*, waartoe het behoort.

BARLAKE, of BARLAQUE, geh. in het *Markgraafschap van Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 6 u. N. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. W. van *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*, aan de Keen. Op het einde der zeventiende eeuw lag hier nog een fortje, dat thans geheel vervallen is.

BARLAKE of BARLAQUE, voorm. fortje, in het *Markgraafschap van Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Breda*, kant. en ¾ u. W. van *Oudenbosch*, gem. *Oud-en-Nieuw-Gastel*, ¼ u. N. O. van het dorp *Oud-Gastel*.

BARLHAM, havezathe in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Doesborgh*, gem. en ¾ u. N. W. van *Doetinchem*, ¾ u. N. ten W. van de buurschap *Dichteren*, waaronder het behoort.

Het beslaat met de onderhoorige gronden 62 bund. 84 v. r. 40 v. ell. en behoort thans in eigendom aan den Heer A. W. C. W. Baron VAN PALLANDT VAN BARLHAM.

BARLO, BAARLO, bij de landlieden veelal BALE geheeten, buursch. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 9 u. Z. O. van *Zutphen*, distr. en ¾ u. N. W. van *Bredevoort*, kant. gem. en 1 u. N. van *Aalten*. Men heeft er 550 inw. en ééne school.

BARLO, buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie BAARLE.

BARLO (KUINDERDIJK-EN-), buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie BAARLO (KUINDERDIJK-EN-).

BARLOVENTO (ILHAS-), BOVENWINDSCHE EILANDEN, groep eil. in *West-Indië*, tot de *Kleine Antilles* behoorende, van welke ons de eil. St. Eustatius en Saba, benevens een gedeelte van St. Marten, toebehooren.

BARMESTRA, oude naam van DE BEEMSTER. Zie dat woord.

BARNDEGAT, ook wel het BARNDEGATERMEER genoemd, inham van het *IJ*, N. W. van Amsterdam, aan den *Waterlandschen Zeedijk*, prov. *Noord-Holland*.

Toen DIEDERIK VAN SONOI, Stadhouder van het Noorderkwartier, in het jaar 1575, eenen aanslag op het toen nog Spaansgezinde Amsterdam wilde ondernemen, bemagtigde hij in Maart van datzelfde jaar het BARNDEGAT, wierp er terstond eene schans op; en voorts, in den Waterlandschen dijk een gat hebbende doen graven, bragt hij daardoor de Noordhollandsche galeijen in het IJ. Nu zond hij aan die van Hoorn bevel om hem met magt van schepen te hulp te komen. Doch vermits men daarmede te lang draalde, en de Amsterdammers hem, bij nacht en dag, te lande en te water, zeer veel werks verschaften, zag hij zich genoodzaakt zijne sterkte wederom te verlaten, zeventien dagen nadat hij die bemagtigd had.

BARNEVELD, gem. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Arnhem*, dist. *Veluwe*, kant. *Nijkerk* (1 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Putten, O. aan Appeldoorn, Z. aan Ede en Scherpenseel, W. aan de prov. Utrecht, en de gem. Hoevelaken.

Deze gemeente bevat de dorpen: Barneveld, Voorthuizen, Garderen en Kootwijk, en de buurschappen: Esveld, Wessel, Callenbroek, Glinde, Someren, Harselaar, Zwartebroek, Garderbroek, Stroe, Essen, en Kootwijkerbroek. Zij beslaat eene oppervlakte van 17,300 bund. 3 v. r. 49 v. ell. en telt 782 h. en 5200 inw., onder welke 4600 Herv. 500 R. K. 4 Doopsg. en ongeveer 100 Israëliten. De Herv., die in deze burgerlijke gemeente vier kerken hebben, maken vier kerkelijke gemeenten uit als: die van Barneveld, van Voorthuizen, van

Garderen en van Kootwijk. De R. K. hebben hier ééne kerk en maken de statie van Barneveld uit. De Israëliten behooren tot die van Nijkerk. — Er zijn in deze gem. 5 scholen.

De voornaamste middelen van bestaan der inw., zijn landbouw en bijenteelt, zoo dat men hier wel 5000 bijenkorven aantreft, die in het jaar 1821 meer dan 62,000 Nederl. ponden honig en meer dan 3000 Nederl. ponden was opleverden.

Het dorp Barneveld of Barreveld ligt 6 u. N. W. van Arnhem, 2½ u. Z. ten O. van Nijkerk, 5 u. Z. van Harderwijk. Het is eene fraaije volkrijke plaats, zeer aangenaam in het lage tusschen de Amersfoortsche, Luntersche en Hoemersche-zandbergen, op eenen vruchtbaren grond, gelegen; zij bevat alleen ongeveer 250 h. en ruim 1400 inw., met de onderhoorige geh. Esveld, Wissel, Callenbroek en Glinde, 400 h. en ruim 2700 inw.

In de kerk, thans bij de Herv. in gebruik, en die voor de Reformatie aan den H. Odulphus was toegewijd, ziet men een gedenkteeken geheel uit wit marmer gehouwen, en door vrouwe Margriet van Haeften, aan de nagedachtenis van haren gemaal Lucas Willem Baron van Essen, Heer *van Schaffelaar,* toegewijd. Deze kerk wordt door twee Predikanten bediend. De Herv. gem., die ruim 2000 zielen telt, behoort tot de klass. en ring van *Harderwijk.* Het beroep der Predikanten geschiedt door den kerkeraad.

De R. K. bezitten hier mede een fraai kerkje, dat aan de H. Catharina is toegewijd, waarin de dienst door éénen Pastoor gedaan wordt. De statie behoort tot het aartspr. van *Gelderland.* Er is hier ook een Oudemannen- en Vrouwenhuis, alsmede eene goede inrigting voor het middelbaar en lager onderwijs en een distributiekantoor voor de brieven.

Het hof van Gelderland heeft, den 19 September 1729, uit naam van het landschap, aan die van Barneveld verlof verleend, tot het houden van eene vette beestenmarkt op drie weekdagen. Thans wordt er de paardenmarkt gehouden op Maandag voor half vasten, en de schapenmarkten den laatsten Donderdag in de maand Julij, alle de Donderdagen in de maand Augustus en alle de Donderdagen in de maand September, doch, zoo er in beide die maanden slechts vier Donderdagen vallen, als dan ook op den eersten Donderdag in October.

Barneveld is beroemd door de stoute daad van Jan van Schaffelaar. Deze in de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten der laatsten zijde toegedaan, had, in het jaar 1482, met achttien of negentien ruiters van den Bisschop van Utrecht, de kerk en toren te Barneveld ingenomen, waarop die van Amersfoort en Nijkerk, welke de Hoeksche partij aankleefden, er eenige bussen voorbragten, en den toren hevig beschoten. Men begon nu te spreken, van zich bij verdrag over te geven. Dan de belegeraars wilden van geen verdrag hooren, vóór dat men van Schaffelaar, op wien zij zeer gebeten waren, door de kijkgaten des torens, naar beneden zou geworpen hebben. Dit werd door de belegerden geweigerd. Maar de edele van Schaffelaar, ziende hoe het op hem gemunt was, klom op den omgang, en zeide: » Spitsbroeders, het is mij toch » eens gezet te sterven; ik wil u in geen last brengen. » Toen de handen in de zijde zettende, sprong hij stoutmoedig naar beneden. Hij viel niet dood, maar werd terstond door de Hoekschen afgemaakt; waarna de toren opgegeven werd.

Het wapen van Barneveld bestaat in een heideveld, waarop eene bei.

BARNEVELD, fortje in *Oost-Indië,* resid. *Ternate,* op het *Ternataansche* eil. *Batjan,* aan de Oostzijde van het eiland, tusschen twee baaijen,

in een aangenaam, zeer vruchtbaar en wel bebouwd oord. Het is een kleine vijfhoek, doch zeer goed ingerigt, om eenen aanval van inlanders te wederstaan. Binnen de poort is een zeer diepe put, die altijd uitmuntend drinkwater oplevert; ook geleidt een onderaardsche gang naar buiten door middel van eenen geheimen uitgang, die echter thans, als onnoodig, goed gesloten is.

Het fortje BARNEVELD is oorspronkelijk door de Portugezen aangelegd, maar, in het laatst van November 1609, door de Nederlanders, onder aanvoering van den Zeevoogd SIMON JANSZOON HOEN, door LOUIS SCHOT, Bevelhebber der soldaten, en JAN DIRKSZOON, Bevelhebber der matrozen, veroverd.

Even buiten het fortje vertoont zich, eenzaam en somber, de eenvoudige uit witten steen opgerigte tombe van den Luitenant OELINIS, die, in het jaar 1821, op het eiland Batjan, het slagtoffer van de ijverzuchtige woede eens inlanders werd.

BARNEVELDSCHE BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zij ontstaat uit de zamenvloeijing van verschillende takken, van welke de twee voornaamste in de buurschap Essen en onder Lunteren ontspringen. Zij vliet daarop, in eene westelijke rigting langs de scheiding tusschen de gemeenten Barneveld en Ede, doorsnijdt voorts het dorp Barneveld, en komt bij Stoutenburg op Utrechtschen bodem, waar zij, na de Esvelder beek, de Houtbeek, de Hoevelakensche beek en meer andere opgenomen te hebben, eenen zuidwestelijken loop aanneemt, en daarna zich te Amersfoort met de Eem vereenigt.

In het jaar 1808 werd, op last van Koning LODEWIJK NAPOLEON, onderzocht, in hoever deze beek tot in de Eem bevaarbaar gemaakt zou kunnen worden; sedert dien tijd heeft men echter van dat ontwerp niet meer vernomen.

BARNHUIS, voorm. klooster, prov. *Friesland*. Zie BARRAHUIS (OUDen NIEUW-).

BARNJEGAT of BARNIGATEN, geh. in *Hunsingo*, arr. en 6 u. W. van *Appingedam*, kant. 2¼ u. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Leens*, ½ u. O. Z. O. van *Buurdijk*, 20 min. Z. Z. W. van Warfhuizen, waaronder het behoort, aan den regteroever van het Reitdiep; met ruim 20 inw.

BARNINGERHORN, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie BARSINGERHORN.

BARNUI, eil. in *Oost-Indië*. Zie BORNEO.

BAROBO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zij valt met eenen oostelijken loop in de *Straat der Molukkos*.

BAROE, BAROW of KOERAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, lands. *Tiroen*. Zij valt met eenen zuidoostelijken loop in de *Zee van Celebes*.

BAROE (KAMPONG-), wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is eene der vier en twintig wijken van de stad *Batavia*.

BAROE (KOTTA-), d. in *Oost-Indië*. Zie KOTTA-BAROE.

BAROE (PANGGALAN-KOTTA-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie PANGGALAN-KOTTA-BAROE.

BAROE (PASAR-), markplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid., *Batavia*, bij *Weltevreden*.

Aldaar ontstond den 19. November 1838 een zoo hevige brand, dat daardoor, in minder dan één uur tijds, 10 à 11 woningen, meest allen geheel uit bamboes bestaande, zijn vernield geworden.

BAROE (PASSIR-), versterkt d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Pandangsche Benedenlanden*. Deze versterkte

post werd den 8 Junij 1831 door den Kapitein TETTE BAUKES VELTMAN overmeesterd, bij welke gelegenheid hij door eenen matten kogel getroffen werd.

BAROEBA-KOMISE, suikerplant. in *Nederlandsch Guiana.* Zie BARBARA (ST.).

BAROES, BAROOS of BAROS, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het *Land der Batakhs.*

Vroeger was het een koningrijk, dat zich tot de rivier Kankoen, benoorden Nattal uitstrekte. De koning van Baroes had in 1693 met de Nederlanders een verdrag gesloten, waarbij hij onderscheidene plaatsen, tot den handel, aan hen had afgestaan; doch de Regenten dezer plaatsen maakten op eigen gezag nieuwe verdragen met de Engelschen, die er in 1761 bezit van namen, maar, bij het traktaat van 17 Mei 1824, weder afstand deden aan de eerste bezitters.

Er wordt voortreffelijke kamfer en veel benzoin gewonnen; ook levert de grond goud op.

BAROES, BAROOS of BAROS, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust van dat eiland, in het *Land der Batakhs*, lands. *Baroes*, 2 u. van de kust, aan eene rivier; 1° 54′ Z. B. en 110° 42′ O. L.

Sedert het jaar 1693 hadden de Nederlanders hier een kantoor, hetwelk echter, nadat de Engelschen zich in 1761 meester hadden gemaakt van de plaatsen tusschen *Ayer-Bangies* en *Baroes*, geene genoegzame voordeelen meer opleverden, en daarom werd ingetrokken.

Men heeft er eene goede haven en er worden hier vele voortbrengselen van het eil. Nias, zoo als: inlandsche aardappelen, rijst en boonen, alsmede gevogelte, door vreemde handelaars ter markt gebragt, die daarvoor staal, ijzer, tabak, koralen en katoenen stoffen inruilen.

BARON of NOESA-BARON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, bij de Zuidkust van het eil. Java, tot de resid. *Bezoeki* behoorende; 8° 20′ Z. B. en 131° 5′ O. L.

Het heeft 8 mijlen in den omtrek.

BARONGKINA, of BARONGKIRA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Pamanoekan*, 1½ m. Z. van Pamanoekan, 1 m. N. van Koret, aan de Pamanoekan.

BAROONGAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk van *Jathoe*; 2° 46′ N. B. 134° 28′ O. L.

BAROOS, of BAROS, lands. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie BAROES.

BAROS, zeehaven in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, Zie BARIAS.

BAROW, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo.* Zie BAROE.

BARRA, of BOUROM, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Straat van Karimata*, nabij de Westkust van het eiland *Borneo*; 0° 33′ N. B. 126° 31′ O. L.

BARRA (BATOE-), d. in *Oost-Indië*. Zie BATOE-BARA.

BARRADEEL, griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Harlingen* (2 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. O. aan het Bildt, waarvan zij door den ouden Zeedijk gescheiden is, O. aan Menaldumadeel, Z. O. aan Franekeradeel, Z. aan Wonseradeel, W. en N. W. aan de Wadden of den mond der Zuiderzee. Het is een

lange streek gronds, ongeveer N. O. en Z. W. loopende, ter lengte van 3½ u., maar slechts ter breedte van 1 u.

Zij bevat 9 dorpen: Minnertsga, Firdgum, Tjummarum, Oosterbierum, Sexbierum, Pietersbierum, Wynaldum en Almenum, alsmede het gehucht Klooster-Lidlum, dat mede dorpsgeregtigheid heeft. De namen der dorpen Oosterbierum, Sexbierum en Pietersbierum zouden, naar men wil, vroeger Aesterbarra, Sixtibarra en Pietersbarra geweest, en van den uitgang dier namen, de naam Barradeel ontleend zijn. De Slagtedijk snijdt deze grietenij in twee deelen, van welke het eene ten O. en het andere ten W. ligt. In het oostelijke gedeelte liggen de dorpen: Minnertsga, Firdgum, Tjummarum, Oosterbierum en het Klooster-Lidlum; in het westelijke: Sexbierum, Pietersbierum, Wynaldum en Almenum, met de stad Harlingen.

Men telt in Barradeel 769 h., bewoond door ruim 4800 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, en gedeeltelijk ook in fabrijken arbeiden; zijnde er in deze grietenij: 1 kalkbranderij, 2 steenbakkerijën, 2 dakpan- en estrikfabrijken, 1 tras- en loodertsmolen, 1 plateelbakkerij, 7 houtzaagmolens, 1 touwslagerij, 1 linnenbleekerij, 1 oliemolen, 1 cichoreifabrijk en cichoreidroogerij en 2 pelmolens. De visscherij leverde vroeger mede eenen aanmerkelijken tak van bestaan voor vele ingezetenen van Tjummarum, Oosterbierum en Pietersbierum op; deze voordeelen zijn echter zeer verminderd, sedert vele Noordzeevisschers de kustharingvisscherij mede ter hand genomen hebben, hoewel sommige inwoners dier dorpen zich nog op de visscherij blijven toeleggen. De aardappelteelt heeft op verschillende tijden aan de bewoners dezer grietenij goede winsten opgeleverd, vooral bij duurte van de granen, zoo als in het jaar 1817, wanneer deze aardvrucht tot eenen buitengewoon hoogen prijs verkocht werd. De vlasteelt is hier sedert ruim twintig jaren mede ter hand genomen, en wordt met goed gevolg beoefend, onder anderen heeft het jaar 1834 voordeelige uitkomsten voor den vlasbouw opgeleverd.

De Herv., die ruim 4600 in getal zijn, maken 6 gem. uit, zijnde die van Minnertsga, Tjummarum-en-Firdgum, Oosterbierum, Sexbierum, Pietersbierum en Wynaldum, die elk ééne kerk hebben, en door even zoo vele Predikanten bediend worden. De Doopsgez. tellen er 100 zielen en worden tot de gemeenten van *Harlingen* en *Franeker* gerekend. De R. K., van welke godsdienst er mede ruim 100 belijders gevonden worden, behooren tot de statie van *Harlingen*.

Er zijn in deze grietenij 7 nieuwe scholen, met een gemiddeld getal van 550 leerlingen. Het getal der bedeelden staat doorgaans tot de bevolking als 1 tot 10.

Vroeger had men in Barradeel vele adellijke sloten, die thans bijna allen verdwenen zijn; als daar waren: Groot Hermana, Klein Hermana, Tjessinga, Andla, Groot Folta of Folopta, Farnia en Haitsma, te Minnertsga; Klein Folta, Camstra en Jelgersma, te Firdgum; Roordama, Sixma en Sytzama, te Tjummarum; Haarda, te Oosterbierum; Liauckama, Adelen, Eelsma, Hiddema en Latsma, te Sexbierum; Cronenburg en Hottinga, te Pietersbierum; Oldehuis, Nijehuis, Swingma, Bolta en Tjitsma, te Wynaldum; en Gratinga, te Almenum.

De voornaamste vaart in deze grietenij is het westelijke gedeelte van de Ried, welke verschillende zijtakken als zoovele dorpsvaarten

afgeeft; terwijl de trekvaart van Leeuwarden op Harlingen, te Almenum, voor een klein gedeelte er doorloopt.

In deze grietenij is eene zeesluis, alleen ter afstrooming van het boezemwater dienende. Zij wordt genoemd Roptazijl, en ligt onder Pietersbierum.

De voornaamste rijwegen zijn: de Zeedijk, van Dijkshoek, of de scheiding van het Bildt, door Harlingen, tot aan het begin van Wonseradeel, die tot eenen algemeenen rijweg dient, vooral in den winter, om uit Barradeel of uit Wonseradeel en het Bildt te Harlingen te komen, hetwelk anders zeer moeijelijk zijn zoude; voorts de Oude Zeedijk of Honnestreek, liever Hornestreek, die zich digt bij Harlingen met den algemeenen Zeedijk vereenigt, en met welken bijna alle andere wegen in deze grietenij gemeenschap hebben. Ook loopt er door de rij dorpen een weg, welke nog jaarlijks verlegd en verbeterd wordt, en vooral van de terpen van Sexbierum en Pietersbierum fraaije gezigten oplevert.

Men treft in Barradeel onderscheidene terpen aan, waaronder er van eene aanmerkelijke hoogte gevonden worden, inzonderheid te Wynaldum, Pietersbierum, Sexbierum en Minnertsga. Er zijn mede eenige wierden, van welke echter, sedert de laatste dertig jaren, onderscheidene geslecht zijn.

De landerijen in deze grietenij behooren, op zeer weinige na, nog alle aan personen elders wonende. Die, welke om en bij de dorpen liggen, zijn zeer geschikt voor den landbouw, alzoo men hier eenen zoogenaamden sabelachtigen kleigrond heeft. De zuidelijke landen liggen lager, worden veelal tot weiland gebruikt en zijn meestal van geringe hoedanigheid. In latere jaren heeft men, zoo als dit van tijd tot tijd nog plaats heeft, door bepoldering vele dezer landen aanmerkelijk verbeterd. De bepolderingen vooral ten O. van Slagtedijk zijn noodiger geworden, en meestal daargesteld, sedert de lozing van het boezemwater naar zee, door de grietenij het Bildt, heeft opgehouden, wordende de afwatering naar Harlingen en vooral naar Roptazijl door den Slagtedijk opgehouden.

Vroeger had deze grietenij eene veel grootere uitgestrektheid dan tegenwoordig: want destijds behoorden daartoe ook de sedert eeuwen in zee bedolven dorpen Westerbierum en Dijkshorne. De indringende Noordzee verzwolg in vele stormen en hooge vloeden, die in de 13e en 14e eeuw plaats hadden, eene aanzienlijke hoeveelheid der lage landen, ten N. en N. W. van de kusten gelegen.

In tijden van zeeoorlog, waarin ons land meermalen gewikkeld was, moest Barradeel veelal den last des oorlogs, door inlegering van krijgsvolk, dragen, zooals, in de jaren 1781 en 1799 het geval was. Gedurende de overheersching der Franschen was Barradeel, even als andere aan zee gelegen streken, meestal de verblijfplaats van Fransche tolbeambten.

Vóór de invoering der Fransche wetten hier te lande, hield het Grietenij-, na 1795 het Distriktsbestuur (tevens het geregt) van Barradeel, zijne zittingen in daartoe bestemde localen op het raadhuis der stad Harlingen. In 1811 wierd deze grietenij verdeeld in de gemeenten (communes) van Minnertsga, Sexbierum en Almenum, de laatste met toevoeging van dorpen uit Franekeradeel. Bij, en eenige jaren na, de wederindeeling der provincie in grietenijën, hield het bestuur dezer grietenij, de zittingen weder in de grietenijlocalen op het gemelde raadhuis. Later zijn die zittingen verplaatst naar Minnertsga en aldaar

gehouden tot in het jaar 1832, wanneer een huis te Sexbierum, tot een grietenijhuis in gebruik gesteld, en in 1837 daartoe meer geschikt gemaakt is. Dit huis, hoewel gelijk staande met goede burgerhuizen in de grietenij, is slechts van ééne verdieping, en heeft voor een publiek gebouw, zeer weinig uiterlijk aanzien. Het wordt als merkwaardig opgegeven, omdat het gezegd wordt de woning van den Vice-Admiraal Tjerk Hiddes de Vries, te zijn geweest. Men meent echter dat deze te Harlingen heeft gewoond, en het dus meer waarschijnlijk is, dat het jongste kind des Admiraals, zijnde een zoon, die, daags na de tijding van het sneuvelen des vaders geboren, en van wege de Staten van Vriesland ter doop gehouden, daarbij, even als zijn vader genaamd is, en den 26 December 1685, te Sexbierum met Mejufvrouw Anna van Idsinga gehuwd was, gedurende zijn korten leeftijd in dit huis heeft gewoond. De steen met een daarop uitgehouwen oorlogschip, die in den gevel heeft gestaan, voert het jaartal 1685.

Bij den watervloed van Februarij 1825 heeft de zeedijk in deze grietenij veel te lijden gehad: want beoosten en nevens Koehool, van daar tot Roptazijl en nevens Bolta, waren een aantal groote en kleine gaten, waaronder vijf inbraken, alwaar het paalwerk geheel en de dijk tot meer dan halverwege het rijspoor was weggeslagen.

In deze grietenij hebben vroeger gebloeid de geslachten der Hermana's, van hetwelk een der leden, met name Hessel Hermana, die in het jaar 876 overleden is, de vierde Potestaat van Friesland en eenige anderen Bevelhebbers bij de kruistogten zijn geweest; der Roorda's of Roordama's, vooral bekend door hunne twisten met de Abten van het klooster Lidlum, onder welke ook onderscheidene uit aanzienlijke geslachten, als van Liauckama, Roorda enz. geweest zijn; der van Adelen, afstammende van Adgillus II, Koning van Friesland, en in het laatst der 8e eeuw reeds bestaande; der Liauckama's, der Hottinga's, der Harliga's, der Harns en vele andere, die reeds lang uitgestorven zijn. Ook werden in deze grietenij geboren St. Frederik, de achtste Bisschop van Utrecht, die uit het geslacht der van Adelen afstamde, en de beroemde Zeeheld Tjerk Hiddes de Vries, die, blijkens het doopboek van Sexbierum, op den 25 Augustus 1622 aldaar gedoopt is. Hij sneuvelde den 4 Augustus 1666, als Vice-Admiraal van het Friesche eskader.

Het wapen van Barradeel bestaat in een schild, dwars doorsneden, met eenen dijk van paalwerk, op welken rustende is eene koornschoof van goud. Het bovenste gedeelte des schilds verbeeldende eene hemelsblaauwe lucht en het benedenste gedeelte eene stille zee. Het schild gedekt met eenen gouden kroon.

BARRAHUIS, oudtijds Berrastins, en door de landlieden bij verkorting veelal Barhuws geheeten, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, aan de Oostzijde van den Breedijk, thans den Straatweg, onder het beheer van *Wirdum*.

Aldaar plagt men, tijdens de bloedige scheuringen tusschen de Schieringers en Vetkoopers, de landsdagen van Oostergoo te houden.

In de nabijheid van deze stins had in het jaar 1492 een scherp gevecht plaats, tusschen de Sneekers of Schieringers en de Leeuwarders en Groningers, die Vetkoopers-gezind waren, hetwelk door de groote overmagt der laatsten, zeer noodlottig voor de Sneekers afliep.

De voormalige standplaats, de singels en gedempte gracht zijn nog, aan de oneffenheid van den grond, benoorden het tegenwoordige *Oud-Barrahuis*, te onderkennen. Ongeveer 30 of 40 jaren geleden heeft

men daar ter plaatse, nog eenen diepen kelder ontdekt, doch zonder nader onderzoek met aarde gevuld.

BARRAHUIS (OUD- en NIEUW-), twee boerenplaatsen, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant., en $\frac{3}{4}$ u. Z. van *Leeuwarden*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wirdum*, waartoe zij behooren. Zij liggen aan de zuidzijde van de voormalige stins Barrahuis hierboven vermeld, ter wederzijde van den Straatweg.

Zoo men verhaalt, stond ter plaatse van het tegenwoordige Oud-Barrahuis weleer een klooster, dat bij de stichting Bargerhuis of Bergerhuis, later bij verondering, Barnhuis, Barahuis en eindelijk Barrahuis genoemd werd. Dit klooster werd gesticht met oogmerk, om tevens aldaar der Staten vergaderingen te houden en 's lands welvaren te behandelen; men bewaarde daar al de privilegiën, brieven en charters, het welvaren van den lande betreffende. Maar omdat dit klooster vele kosten en weinige voordeelen bij deze vergaderingen had, en de bijeenkomsten niet altoos in onderlinge vriendschap afliepen, ook door de toenmalige twisten zelden gehouden werden, waren de kloosterlingen bedacht, om zich van deze plaats te ontslaan en zich elders te vestigen. Met gemeen overleg timmerden zij dus, op bekomen toestemming van de Edelen, in de Wouden wonende, het klooster te Bergum. Het klooster Barrahuis werd nu in eene landhoeve herschapen, die tot in het begin der zestiende eeuw aan de Reguliere kannoniken van *Bergum* toebehoorde, maar omtrent dien tijd tot een erfpacht werd opgedragen aan den vader van den beroemden staatsman en regtsgeleerde Wigle van Aytta van Swichem, bij de geleerden meer bekend onder den verlatijnschten naam Viglius Zuichemius ab Aytta, die, den 18 October 1507, op de stins Barrahuis geboren werd, en, den 8 Mei 1577 te Brussel overleed.

BARRAKOU, of Berkou, factorij in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, 3 u. O van *Winnebah*.

BARRALO of Baralo, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Westkust, kon. *Sambas*, aan de Baralo; 3° 18′ N.B. 130° 11′ O.L.

BARRAT (KLIS), baai in *Oost-Indië*. zie Klis-Barrat.

BARREBOSWAARDER, b. in het baljuwschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Barwoudswaarder.

BARRENEGAT, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Barndegat.

BARREPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Soeterwoude*; palende N. aan den Rijn, O. aan den Oud- en Groenendijkschenpolder, Z. aan Benthuisen en den Oost-Broekpolder en W. aan de voormalige ridderhofstad Swieten.

Hij staat, met den Oud- en Groenendijkschen polder, onder één polderbestuur, beslaat eene oppervlakte van 245 bund. 89 v. r.

BARREVELD, d. en gem. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Barneveld.

BARREVELD of Bareveld, boerenplaats, herberg en tolhek, bij het Stadskanaal, op de grenzen tusschen de provinciën *Groningen* en *Drenthe*; liggende ver het grootste gedeelte, met het eigenlijke woonhuis, onder de gem. *Gieten*, prov. *Drenthe*, arr. en kant. *Assen*, en een klein gedeelte, met de schuur, onder de gem. *Wildervank*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek*, ter plaatse, waar het Oosterdiep van Wildervank begint.

Hier langs loopt de weg, welke hoofdzakelijk de gemeenschap daarstelt van Drenthe met het zuidoostelijk gedeelte der prov. Groningen, doch die weg is in den winter, voor als nog, moeijelijk te gebruiken.

Bij het beroemde convenant, tusschen de stad Groningen en de Drenthsche veengenooten der markten Eext tot en met Valthe, in 1817 gesloten, is onder anderen bedongen de afvoer der turf uit de markten beoosten Barreveld, door het nieuwe Stadskanaal, weshalve deze plaats niet kan of mag doorgegraven worden. Zij strekt tot verzekering van dien afvoer en van de daarmede verbonden inkomsten der Stad. Deze inkomsten moeten eene vergoeding opleveren voor de ontvangst en den zwaren last van het Drenthsche water uit die markten in de kanalen, welke naar en door de Stad leiden, en voor de aanzienlijke kosten, welke de Stad jaarlijks tot het Stadskanaal enz. moet besteden, en bij voortduring moet dragen.

BARRIÈRE-PLAATSEN, dus noemde men, tijdens het bestaan van de *Republiek der Vereenigde Nederlanden*, eenige steden en sterkten in *Oostenrijksch-Vlaanderen* en *Namen*, omdat de Keizer die aan de Staten in het jaar 1715 tot eene *barrière* of voormuur voor hunne grenzen afgestaan had. Deze Barrière-Plaatsen waren : Namen, Doornik, Meenen, Veurne, Waasten, IJperen, het Fort de Knocke en Dendermonde.

Volgens de gemaakte overeenkomst bij het Barrière-Traktaat, moesten in de Oostenrijksche Nederlanden, in vredestijd, ten minsten dertigduizend man op de been gehouden worden, van welken de Staten twee vijfde deelen of twaalfduizend man in de Barrière-Plaatsen, en de Keizer de overige drie vijfde deelen of achttienduizend man, in de andere sterke plaatsen van zijne Nederlanden, leggen moest. De bevelhebbers, welken de Staten over hun krijgsvolk in de Barrière aanstelden, moesten zweren, dat zij de oppermagt daarover voor den Keizer beschermen, zich met geene regeringszaken bemoeijen en alleenlijk de bevelen, welke hun van de Algemeene Staten, overeenkomstig met het Barrière-Traktaat, gegeven werden, zouden nakomen. De Gouverneur van Dendermonde, die door den Keizer aangesteld werd, moest daarentegen zweren, dat hij niets ondernemen noch toelaten zoude, dat den Staten der Vereenigde Nederlanden schadelijk zoude kunnen zijn, en dat hij de troepen van Hunne Hoogmogenden, bij een klein getal, tevens doorgang door Dendermonde zoude verleenen.

De Staatsche bevelhebbers in de Barrière-Plaatsen stonden geheel onder het bevel van Hunne Hoogmogenden. Alleenlijk moesten zij den Gouverneur of Gouvernante der Keizerlijke Nederlanden kennis geven van hetgene zij tot verdediging der plaatsen, welke hun toevertrouwd waren, ondernamen. Ook waren zij gehouden den Gouverneur, bij hunne aankomst in de bezette plaatsen, alle eer te bewijzen. De Staten mogten de bezettingen vergrooten, verminderen en veranderen, naar eigen goedvinden en tijdsgelegenheid. Ook stond het hun vrij, op eigen kosten, met kennis van den gezegden Gouverneur of Gouvernante-Generaal, de Barrière-Plaatsen verder te versterken. Zelfs hadden zij regt, om, ingeval van oorlog, de plaatsen op den Demer, van de Schelde tot aan de Maas, te bezetten, en aldaar verschansingen, inundatiën en liniën te maken. Alles wat tot onderhoud der Staatsche troepen in de Barrière-Plaatsen vereischt werd, mogt hun tolvrij toegevoerd worden. De Keizer had zich, bij het XIX artikel van het Barrière-Tractaat verbonden, om jaarlijks twaalfmaal honderd en vijftig duizend guldens tot het onderhoud der Staatsche bezettingen in de Barrière-Plaatsen te betalen. Doch bij het tractaat van den Haag, in den jare 1718 gesloten, werd bedongen, dat van deze som afgetrokken zouden worden, de inkomsten van de landen en polders den Doel, St. Anna en Ketenesse, in Staats-Vlaanderen, welke bij dat traktaat, aan Hunne

Hoogmogenden werden afgestaan. De Keizer had Hunne Hoogmogenden voor de betalingen van deze som, op verscheiden van zijne inkomsten gewezen, en de Ontvanger-Generaal zijner Finantien had last, om een vierde gedeelte daarvan, van drie tot drie maanden, af te leggen.

Wijders was de vrije uitoefening van de Hervormde godsdienst, onder de bezettingen in de BARRIÈRE-PLAATSEN, door de Algemeene Staten bedongen. Echter moest deze in bijzondere huizen, die geen uiterlijk teeken van eene kerk mogten hebben, geschieden. Dus was het gelegen, vóór den oorlog, die, na het overlijden van Keizer KAREL VI, over zijne nalatenschap, gevoerd werd; maar toen maakten zich de Franschen van de gansche Barrière met geweld meester, die zij sedert, volgens het Akensche Vredesverdrag, wel ontruimden, doch niet dan na sommige vestingen te hebben vernield. Sedert hebben de Algemeene Staten deze Plaatsen wel weder bezet, maar in den oorlog, op het laatst der vorige eeuw, werden zij andermaal door de Franschen ingenomen, en met geheel België bij Frankrijk ingesmolten, hetwelk ze, na den vrede van Parijs, in 1814, weder aan België afstond, waartoe zij nu ook nog behooren.

BARRINCHHORN, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie BARSINGERHORN.

BARRINGS, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Zee van Java*, bij de Baai van Boni. Zij worden in de Zuidelijke en de Noordelijke verdeeld.

BARRO, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Noordoostkust van dat eiland, 8° 6′ N. B., 121° 21′ O. L.

BARSBEEK, geh. in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. Z. O. van *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*; met 600 inw.

BARSBEKERDIJK, dijk in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Het is dat gedeelte van den dijk langs het Zwolsche diep, dat tusschen Zwartsluis en de Kriegen loopt.

Op dezen dijk viel in de maand Augustus 1336, tusschen de Noorderen de Barsbekerzijl een zware veldslag voor, tusschen de Gelderschen en de Friezen, waarin de eerste de overwinning behaalden.

In 1522 had hier andermaal een treffen plaats tusschen de Vollenhovenaars onder den Drost en Slotvoogd JAN VAN IJSSELMUIDEN en de Gelderschen onder MAARTEN VAN ROSSUM, dat twee dagen duurde, en waarin de eersten, na het sneuvelen van hunnen Veldheer, op de vlugt sloegen.

BARSBEKERPOLDER, pold. in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*; palende N. aan den Woldweg, O. aan de Meuibergergracht, Z. en W. aan den Barsbekerdijk. Hij beslaat 527 bund. 99 v. r. 10 v. ell.

Deze polder is bij den watervloed van Februarij 1825 geheel ondergeloopen.

BARSBEKERZIJL, sluis in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zij ligt in den *Barsbekerdijk*, arr. en 3½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. Z. O. van *Vollenhove*, W. van *Barsbeek*, en dient tot uitwatering van den Barsbekerpolder.

BARSINGERHORN of BARZINGERHORN, oudtijds ook wel BARINCHHORN of BARRINGERHORN geheeten, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. O. van *Schagen*; gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*.

Het is een groot en fraai d., dat in de lengte langs eene groote streek van omstreeks ½ u. gebouwd is, en zich tot digt aan Kolhorn uitstrekt. Het bevat in het dorp zelf 125 h. en 420 inw., maar, met de daartoe behoorende verstrooid liggende boerenwoningen, 750 inw.

De kerk, die thans tot de Hervormde gemeente van *Barsingerhorn-en-Haringhuizen* behoort, is een oud, doch, inzonderheid van buiten, wel onderhouden gebouw.

De Doopsgez. hadden hier vroeger twee vergaderplaatsen, de eene van de Vlamingen, in gemeenschap met de *Nieuwe-Zijpe* of *Wieringerwaard*, de andere van de Friezen in gemeenschap met *Kolhorn*, thans heeft deze gezindte hier ééne kerk, behoorende tot de gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-de-Wieringerwaard*.

Voorts zijn hier twee Weeshuizen: één voor de Hervormden en één voor de Doopsgezinden, eene school, die gemiddeld 125 leerlingen telt en een vrij aanzienlijk gemeentehuis, dat in het jaar 1622 gebouwd is.

Barsingerhorn werd met *Haringhuizen* in het jaar 1415, door Willem Graaf *van Holland*, tot eene stede verheven, onder den naam van Barsingerhorn, en de Heeren *van Schagen* hebben dit stederegt sedert bevestigd.

Het wapen van Barsingerhorn bestaat in een veld van keel (rood), beladen met een Bourgondisch kruis van zilver, tusschen welks armen vier kroonen en vier balkjes, allen mede van zilver. Het schild is gedekt met een kroon van zilver.

BARSINGERHORN-EN-HARINGHUIZEN, kerk gem., prov. *Noord-Holland*, klassis van *Alkmaar*, gem. *Zijpe*. Deze gem. heeft twee kerken, ééne te Barsingerhorn en ééne te Haringhuizen, die door eenen Predikant bediend worden. Zij telt 660 zielen.

De eerste, die hier het leeraarambt bediend heeft, is geweest H. Oudenhoff.

Het regt van beroep schijnt door het *jus praesentendi* van den Vrijheer van *Schagen* beperkt te zijn.

BARSINGERHORN-KOLHORN-EN-HARINGHUIZEN, gem. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*; palende N. aan de Wieringerwaard, O. aan de Zuiderzee, Z. aan de gemeenten Winkel, Oude-Niedorp-en-Zijdewind, W. aan St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog en aan Schagen-en-Burghorn.

Zij bevat de dorpen Barsingerhorn, Kolhorn en Haringhuizen, telt 370 h., bewoond door ruim 1400 inw., onder welke 370 Herv. die de gemeenten *Barsingerhorn-en-Haringhuizen* en *Kolhorn* uitmaken, en in deze gem. drie kerken hebben; 60 R. K., die tot de statie van *Schagen* gerekend worden; en 110 Doopsgez., die tot de gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Wieringerwaard* behooren, en waarvan de kerk in deze gemeente staat.

De ingezetenen dezer gem. vinden meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan, onder anderen leggen zij zich op de vlasteelt toe, terwijl er in het jaar 1779 eene vlasreederij is opgerigt, die echter thans niet meer bestaat.

Het wapen van Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen is hetzelfde als dat van het dorp Barsingerhorn. Zie hierboven.

BARSINGERHORN-KOLHORN-EN-WIERINGERWAARD, Doopsgez. gem., prov. *Noord-Holland*. Vroeger waren het twee gem., ééne van de Vlamingen en ééne van de Friezen. Sedert het jaar 1828 zijn

zij tot ééne gemeente vereenigd, die 400 zielen telt, en door eenen Predikant bediend wordt.

De eerste, die in deze gecombineerde gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest BENEDICTUS HOEKSTRA, die reeds sedert 1813 te Barsingerhorn Predikant was, en hier thans nog in bediening is. De kerk dezer gemeente staat te Barsingerhorn.

Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

BARSINGERVAART, vaart in *Noord-Holland*, in de *Wieringerwaard*. Zij loopt in eene noordelijke rigting van den zuiderdijk dier indijking naar den noorderdijk.

BARSUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3½ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Harlingen*, ¼ u. Z. van *Tjum*, waartoe het behoort.

BARSUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. van *Bolsward*, en even ver van Franeker, ¼ u. N. ten W. van *Ruigelollum*, waartoe het behoort, aan de vaart van Bolsward naar Franeker.

BARTELMEET of BARTELMOER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet;* palende N. aan den Vrijbergepolder, O. aan den Broekpolder en den Roolandspolder, Z. aan de Poortvlietsche Wijhoeken en W. aan de Priestermeetpolder.

Hij werd ten jare 1325 of iets later bedijkt, en bevat ongeveer 60 bund.

BARTENGEN, oude naam van PORTENGEN. Zie dat woord.

BARTHOOLSBAAI, baai in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, aan de Noordkust van dat eiland, O. van de Savonetbaai.

BARTOER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, aan den Z. W. kant van den vuurspuwenden berg *Praba*.

BARTON, kl. eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, in de *Chinesche zee*, aan de Noordoostkust van het distr. *Maloedoe*, op het eil. *Borneo*, W. van kaap *Sampanmangio*.

BARTWIJK, d. en gem. in het Land van *Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie BAARDWIJK.

BARWERD, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. N. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. O. Z. O. van *Oldehove*, op eene hooge wierde, aan den weg van den Ham naar Oldehove; met ruim 40 inw.

BARWOUTSWAARDER, ook wel BARREBOSWAARDER genoemd, buurt in het baljuwschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6 u. O. van *Leyden*, kant. en ½ u. W. van *Woerden*, gem. *Barwoutswaarder-en-Bekenes*, in den polder *Barwoutswaarder*, aan den Rijn; met ruim 300 inw.

BARWOUTSWAARDER, polder in het waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Barwoudswaarder-en-Bekenes;* palende N. aan den Rijn, O. aan Bulwijk, Z. aan het Oosteinde van Waarder, W. aan Bekenes.

Hij staat, met de polders Kromwijk, Bulwijk, Bekenes, het Kerfland en het Oosteinde van Waarder, onder één polderbestuur, bestaande uit éénen Schout en zeven Heemraden, en beslaat 262 bund., 51 v. r. en 81 v. ell.

BARWOUDSWAARDER-EN-BEKENES, gem. in het baljuwschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, palende N. aan den Rijn, O. aan Woerden, Z. en W. aan Waarder.

Het bevat de polders Barwoudswaarder en Bekenes, beslaat eene oppervlakte van 382 bund. 48 v. r. 50 v. ell. en telt 90 h. met ruim 500 inw.

Deze gem. is eene heerlijkheid, die thans in eigendom bezeten wordt door den Heer François de Bas, te 's Gravenhage.

BARZINGERHORN, d. en gem. in de vrije heerl. van *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Barsingerhorn.

BASCHARAGE, d. en gem. in het baljuwschap van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Cherange (Nieder).

BASCHLEIDEN, geh. in het baljuwschap van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 2½ u. Z. ten O. van *Bastogne*, arr. en 5 u. N. O. van *Neufchâteau*, kant en 2 u. N. O. van *Fauvillers*, gem. en 1¼ u. N. O. van *Boulaide*.

BASCHOT, buurt in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie *Baarschot*.

BASELAARSKLOOSTER, voorm. klooster in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hemelspoort.

BASELDIJK, dijk van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bazeldijk.

BASSANGRAHAM, of Passangraham, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preangerregentschappen*, reg. *Bandong*.

BASSCHARAGE, d. en gem. in het baljuwschap van *Luxemburg*, grooth *Luxemburg*. Zie Cherange (Nieder).

BASSEKIL of Lage Kil, water in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*. Het loopt tusschen de polders Stededijk en Kort-en-lang-Ambacht heen, ontvangt zijn water uit de Merwede, en stort het in de Sneepkil weder uit. Deze kil draagt zijnen naam in tegenstelling van de Hoogkil, die aan de andere zijde van Kort-en-lang-Ambacht stroomt.

BASSELT, adell. huis, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 2 u. N. van *Voorst*, tegen het dorp *Twello*, waaronder het behoort.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden 48 bund. 54 v. r. 35 v. ell., en is thans het eigendom van den Heer R. H. J. Veeren, oud-Vrederegter van het kanton Twello.

BASSO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*. Het werd den 14 Julij 1822 door den Luitenant Kolonel Raaff bemagtigd, bij welke gelegenheid de Kapitein Goffinet met eene lans gekwetst werd, aan welke wonde hij overleden is.

BASSUM, geh. in *Diverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Bazuin.

BASTALA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat van Malakka*, bij de Noord-Oostkust van het Sundasche eil. Sumatra; 0° 30′ N.B. 121° 8′ O.L.

BASTENDORF, in het baljuwschap van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en ½ u. N. van *Diekirch*, gem. en ½ u. W. van Bettendorf.

Men heeft er eene kerk, waarin de dienst door eenen Kapellaan verrigt wordt, en die tot het bisd. *Namen*, dek. *Diekirch*, parochie *Bettendorf* behoort.

BAT, voorm. ambacht en dorp in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Bath.

BATA, klein eil in *Oost-Indië*. Zie Batoe.

BATAAFSCH BRABAND, naam, welken men in 1795 aan dat gedeelte der tegenwoordige provincie *Noord-Braband* gaf, hetwelk tot dien tijd toe *Staats-Braband* geheeten was.

BATABORY, st. in *Oost-Indië*, resid. *Banda*, op de Noord-Westkust van het, tot de *Zuidwester-eilanden van Banda* behoorende eil. *Timor*, 9° 48′ Z. B, 143° 56′ O. L.

BATADEJRA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*, kon. *Simamore*.

BATA-GO-DAY, st. in *Oost-Indië*, resid. *Banda*, op de Westkust van het, tot de *Zuidwester-eilanden van Banda* behoorende, eil. *Timor*, 9° 3′ Z. B. 142° 53′ O. L.

BATAHOLBERG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*, kon. *Simamore*.

BATAKARANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Noord-Oostkust van dat eiland, 1° 59′ Z. B. 122° 41′ O.L.

BATAKARYMAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, Z. van het eil. *Celebes*, 2 u. O. ten N. van Batoe-Padjang, 3 m. Z. van den Heilbot. Het heeft ongeveer 1 mijl in den omtrek.

BATAKH of Batta, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, zich langs de Noordoostkust van dat eiland, tusschen de Singkel en de Tabuyong, uitstrekkende, aan de Straat van Malakka.

Het is in onderscheidene distrikten verdeeld, waarvan Angkola, Padambola, Mandiling, Toba, Selindang en Singkel de voornaamste zijn.

Het geheele landschap is tevens in drie koningrijken verdeeld; als: Simamore, Batasalindong en Boetar.

Het land wordt door onderscheidene riv. bespoeld. Ook wil men, dat omtrent in het midden een groot meer gelegen is.

Het levert goud, zwavel, benzoë, kamfer, cassia, katoen, indigo enz. De inw. worden *Batakhs* genoemd. Zie het volgende artikel.

BATAKHS, Battas, Badschas of Orang-Badscha, volk in *Oost-Indië*, dat het Noordelijke gedeelte van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, of de rijken, *Atjieh*, *Delli*, *Singkel*, *Simanore*, *Batasalindong* en *Boetar* bewoont. Op *Borneo* wordt het Dayaks of Dajakken, op *Celebes* Biudschahs of Biajos genoemd, terwijl het ook op de *Moluksche eilanden* en *Nieuw-Guinea* gevonden wordt.

De Batakhs hebben eene bijzondere taal, kunnen zelden lezen of schrijven, belijden de Schamansche godsdienst, gelooven aan drie Oppergoden en hebben geschreven heilige boeken. Men wil, dat zij onder elkander zeer eerlijk zijn, maar dat vreemdelingen zich voor hunne bedriegerijen moeten in acht nemen. Zij kleeden zich met een hemd van grof katoen, dat zij zelve bereiden, en eenen hoed van boombast. Zij zijn bijzonder op koraalsnoeren gezet; vrouwen en jonge meisjes dragen eene menigte tinnen ringen in de ooren, sommige tot 50 toe.

De Batakhs wonen in dorpen, die zij, door aarden wallen en beschuttingen van bamboesriet, versterken. Hunne huizen worden van digt hout gebouwd, en met atap gedekt. In Nieuw-Guinea wonen zij in kleine overdekte booten, of aan de kusten en uitwateringen der rivieren, alwaar zij hunne woningen op palen bouwen. De veelwijverij is bij hen in zwang, doch elke hunner vrouwen heeft hare eigene stookplaats en kookgereedschap; zij zijn evenwel minder in achting, dan die op de overige deelen van Sumatra, en worden zelfs gebruikt om de rijstvelden te bebouwen, terwijl de mannen den dag met fluitspelen of met het spel, waaraan zij zeer overgegeven zijn, doorbrengen. Hun grootste vermaak bestaat echter in het paardrijden, dat zij zonder teugels doen. Ook vinden zij het paardenvleesch zeer lekker, en mesten daarom deze dieren vet. Zij vervaardigen geweren, kruid, katoenen stoffen, goud- en zilverwerk, en houden zich met de visscherij bezig. Hunne misdadigers en krijgsgevangenen dooden zij (zoo men zegt) en eten hun vleesch met peper en zout, terwijl zij

de schedels als reliquiën bewaren, indien hunne familiën hen niet kunnen vrijkoopen; maar dit is ook het eenige geval, waarin zij menschenvleesch eten. De regering is, in naam, in handen van vier Opper-Radjas; doch daar het land in vele distrikten verdeeld is, vereenigen zich de mindere Opperhoofden, om zich onderling te verdedigen en te handhaven.

BATALAGA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Het is een der *Toecanbesi's* of *Smidseilanden*, en ligt Z. O. van het Hagediseiland, 3 m. W. Z. W. van het Groenewoud.

BATALANTE, schiereil. in *Oost-Indië*. Zie BALANTE (KUST VAN).

BATALIN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat der Molukkos*, aan de Oostkust van het eil. *Celebes*, op 1° 7′ Z. B. en 141° 39′ O. L. Het is 7 m. lang en 2 m. breed.

BATAMANDI, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, in de *Chinesche zee*, aan de Noordoostkust van het distr. Maloedoe, op het eil. Borneo, W. van kaap Sampanmangio.

BATAMUDA, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, in de *Straat van Malakka*, aan de Oostkust van Batakh op het eil. Sumatra.

BATANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*.

BATANG of BATTAM, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Straat van Malakka*, aan de Straat van Singapoera, door eene naauwe Straat van het eiland Bintang afgescheiden; 1° N.B. 121° 46′ O. L.

Het is 6 m. lang en 2½ m. breed, heeft omtrent 15 m. in den omtrek, en wordt door vele rotsachtige eilandjes omgeven.

BATANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Batang*, 309 palen van Batavia, 268 van Sourabaya, 58 van Samarang en 6 van Pekalongan, tegen de Zee van Java en aan den grooten postweg van Pekalongan naar Samarang.

BATANG of BATTAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Ternataansche* eil. *Gilolo*. Zie BATANY.

BATANG-AGAM, riv in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouvernementsgebied *Padang*, afd. *Padangsche bovenlanden*. Zij doorkronkelt het lands. *Rana-Limapoelo*, en stort zich in de *Batang-Sinamang*.

BATANG-KAMPAR, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie KAMPAR (1).

BATANG KAPAY, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de Westkust van dat eiland, op 1° 25′ Z. B. en 118° 4′ O. L.

BATANROO of BATAROA, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, in de *Zee van Java*, aan de Zuidkust van het eil. Celebes, aan de westzijde van de Bogt van Boni, 5° 43′ Z. B. 138° 14′ O. L.

BATANTA, BATANTE of BATAMBA, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, tot de *Papoesche eilanden* behoorende, Z. van Waigin, waarvan het door de Straat van Dampier gescheiden is, even als van Salvatty door de Pittstraat, 0° 48′ N.B. en tusschen 148° 16′ en 149° 1′ O.L. Het stond voormaals eigenlijk onder den Koning van *Tidor*, maar deze in het jaar 1778 een leenman van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie geworden zijnde, behoort het nu aan ons Gouvernement. Het is door

(1) Daar het woord BATANG op Sumatra rivier beteekent, zoeke men alle de dus beginnende namen op de woorden van onderscheiding.

Maleijers en Papoes bewoond. Dit eiland is, benevens Waigon en Salawatty, bijzonder merkwaardig voor de zeelieden, dewijl de Straat van Dampier, de Pittstraat en de Gallawostraat daar tusschen doorloopen, en dit de gewone doortogten der schepen zijn, die met eenen tegenmoeson oostelijk naar China stevenen.

BATANY, Batang of Batanthook, st. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het *Ternataansche* eil. *Gilolo* op de oostkust van dat eiland, 0° 9′ Z. B. 146° 32′ O. L.

Het is eene zeehaven en men heeft er eene natuurlijke sterkte op eene landpunt, die moeijelijk te naderen is, en waarbij vele huizen en tuinen liggen.

BATA-POET, st. in *Oost-Indië*, resid. *Banda*, op de Zuid-oostkust van het, tot de *Zuidwester-eilanden van Banda* behoorende, eil. *Timor*, 9° 45′ Z. B. 142° 36′ O. L.

BATAROA, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende. Zie Batanroo.

BATASALINDONG of Batoe-Seling-Dong, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*.

Onder de eenigzins aanzienlijke plaatsen van dit rijk telt men Salindong en Batoe-Hapit.

BATATA, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Ambon-eilanden* behoorende, resid. *Amboina*, O. van het eil. Manipa, vóór de Bogt van Loehoe. De inlanders noemen het in het Amboineesch Noessa Loehoe, of het Loehoe's-eiland.

Het draagt den naam Batata, naar zekere eetbare wortels, die er gevonden worden.

BATATARRA, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, niet ver van het eil. Lombattu.

BATAUREN, oude naam der Batten. Zie dat woord.

BATAUWE, oude naam der Betuwe. Zie dat woord.

BATAVI, latijnsche naam der Batavieren. Zie Batten.

BATAVIA, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan de Zee van Java, O. aan de resid. Krawang, Z. aan Buitenzorg en W. aan Bantam. Zij bestaat met *Buitenzorg* uit datgene, hetwelk te voren het rijk *Djakatra* of *Jakatra* uitmaakte.

Deze residentie wordt verdeeld in twee onderafdeelingen, zijnde de *Stad-Batavia-en-voorsteden* en de *Bataviasche-Ommelanden*.

De voornaamste rivieren zijn: de Tjidani, de Tjiliwong en de Tjiloewar.

De meeste wegen zijn in de resid. Batavia uitmuntend, en de groote postweg laat niets te wenschen over.

In deze resid. worden geene bergen aangetroffen; in het zuidelijkste gedeelte verheft zich de grond allengskens. De bodem is er niet zoo vruchtbaar als in andere oorden van Java, hetwelk voornamelijk aan de felle hitte en het gebrek aan water op verschillende punten wordt toegeschreven. In vroegere jaren werd er in de Bataviasche Ommelanden veel suiker verbouwd, doch deze velden zijn in hooge en groene akkers herschapen, die slechts een weinig onvoedzaam gras opleveren, terwijl de suikermolens afgebroken zijn. Thans wordt er een weinig rijst voor eigen gebruik geteeld; koffij, peper en andere voortbrengselen worden er in eene niet noemenswaardige hoeveelheid aangekweekt. In de nabijheid der stad wordt, in de lage waterachtige landen, veel gras gewonnen, voor de hier altoos op stal staande paarden, die, behalve met dit vlot gras, ook nog met pady (onge-

dorsehte rijst) gevoed worden. Heerlijke veld- en boomvruchten, benevens goede groenten worden er echter in overvloed aangekweekt.

Men heeft er veel rundvee, buffels, paarden, varkens en hoenders, maar weinig wild gedierte. Zee- en riviervisch wordt er in menigte gevonden, terwijl men, aan de stranden en ook in sommige rivieren, vele krokodillen en leguanen vindt.

De bevolking der residentie Batavia bedraagt 128,600 zielen, en bestaat uit Europeanen (wier getal in 1824 ruim 1800 beliep) en hunne afstammelingen, voorts uit Amboinezen, Javanen, Chinezen, Mooren, Bandanezen, Maleijers, Boetonnezen, Makassaren, Boeginezen, Arabieren, Timorezen, Balinezen, Sambanezen en Mandharezen. De voornaamste werkzaamheden der bevolking dezer residentie bestaan in heerendiensten, handelverrigtingen, kleine uitventerijen en handwerken; terwijl men er ook eenige fabrijken aantreft, als daar zijn: pottebakkerijën, kalkbranderijën, leerlooijerijën, verwerijën, kaarsenmakerijën, arakstokerijën, speelkaartenfabrijken en vele andere inrigtingen van nijverheid.

Een groot gedeelte van de residentie wordt thans beschouwd, als tot de hoofdstad te behooren, want, naarmate deze door de Europeanen verlaten is geworden en zij zich in de omstreken hebben nedergezet, worden het Molenvliet, Rijswijk, Weltevreden, Tanabang, Krammat, Meester Cornelis, Kampong Malayoe, Bidara-Tjina, Tandjong en nog verder gelegene plaatsen, in zeker opzigt, onder de hoofdstad gerekend, ofschoon Tandjong reeds 15 palen van de stad Batavia verwijderd is. De buitenwijken worden door het verval der stad meer en meer met buitenverblijven bebouwd, waarvan de grootste, in den Italiaanschen smaak gebouwde huizen, die van rondom, of ten minste aan den voorgevel, met kolommen en pilasters prijken, aan Nederlandsche kooplieden en ambtenaren toebehooren.

Het onmiddellijk bestuur over deze residentie is in handen van een Resident, met twee Adsistent-Residenten onder zich, als: één voor de policie der stad en één voor die der Ommelanden; mitsgaders een Sekretaris en andere ondergeschikte ambtenaren.

BATAVIA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, op de Noordkust van dat eiland, resid. *Batavia*, onderafd. *Stad-Batavia-en Voorsteden*, aan de Tjiliwong, 82 palen van Anjer, 367 van Samarang, 377 van Soerabaya en 768 van Banjoewangi, op 6° 10′ Z. B. en 124° 48′ O. L. Voorheen werd deze stad door de Javanen en Chinezen Sunda-Kalapa, naar zekere vrucht, *Kalapa* (Cocos), geheeten. De Indianen noemen haar ook wel Djakatra, naar de oude stad, waarbij zij aangelegd is. Zij is de hoofdst. der residentie Batavia en van geheel Nederlandsch Indië, en ligt in den meest bezochten weg van Hindostan naar China en Japan, omtrent op de helft van dien weg, terwijl zij ook het middelpunt en de algemeene stapelplaats en markt is van al wat men den inlandschen handel van Oost-Indië noemt, niet alleen voor het gedeelte, hetwelk door Europeanen, maar ook voor datgene, hetwelk door de inlanders gedreven wordt. Weleer was zij beroemd als de schoonste stad in Indië, waarom zij de Koningin van het Oosten genoemd werd, terwijl zij als de zetel van den Gouverneur-Generaal en van den Hoogen Raad, tot middelpunt, zoo wel van de regering, als van den koophandel der Nederlanders in deze gewesten verstrekte. Deze zoo fraaije en prachtige stad, had echter eene zeer ongezonde ligging, hoofdzakelijk veroorzaakt door de vele moerassen, die haar van de Noordzijde omringen, zoo dat er van 1714 tot 1790 alleen in het

hospitaal, 87,000 menschen stierven. Daar nu die ongezondheid meer en meer toenam, deed dit den Gouverneur-Generaal Daendels besluiten, het voorheen wereldberoemde kasteel Kotta-Intan (Juweelen sterkte) te doen afbreken, de stadsbolwerken te doen slechten en de inwoners zelven aan te moedigen, om hunne huizen af te breken, en naar gezonder oorden, zoo als Molenvliet, Rijswijk en Weltevreden over te brengen. Dusdoende werden van tijd tot tijd geheele wijken der oude stad door de inwoners verlaten en vele gebouwen en huizen geraakten in het diepste verval.

Thans ziet Batavia er op vele plaatsen vervallen uit. Niet alleen zijn vele gebouwen tot den grond gesleckt en vernield, maar ook de meeste kerken en openbare gebouwen zijn in eenen bouwvalligen staat, en een groot gedeelte der particuliere huizen zijn verlaten, en staan ledig met geslotene deuren en vensters. Geheele straten en grachten, onder anderen de Voorrei, vertoonen een akelig tafereel van verval, ellende, morsigheid en armoede; want de weinige huizen, die nog bewoond worden, bevatten meestal armoedige Portugesche, inlandsche en Amboneesche huisgezinnen. De huizen zijn van witten steen gebouwd en daardoor hebben zij, nu zij niet meer bewoond en onderhouden worden, een nog morsiger voorkomen.

De oude stad is een langwerpig vierkant, beslaande 330 Rijnlandsche roeden Noord- en Zuidwaarts, en 250 roeden Oost- en Westwaarts. Zij heeft eenen omtrek van twee Duitsche mijlen en was voorheen omringd door eenen sterken, koraalsteenen muur, in welken het geschut op 24 bolwerken geplaatst was, die zoodanig gebouwd waren, dat zij zoo wel tegen den vijand van buiten, als tegen eenen oploop van binnen konden dienen, aangezien de stukken de voornaamste straten bestreken. De oude stad is voorts omringd door eene wijde en diepe gracht, die haar water voornamelijk uit de Tjiliwong of Groote rivier ontvangt; en daar deze alleen niet voldoende was, om de stad in den zomer van water te voorzien, heeft men uit de Rivier van Tangerang eene vaart gegraven, door de rivier Angkee loopende, welke vaart den naam van Mokervaart draagt. De stad had vier voorname poorten, zijnde: de Rotterdamsche poort, aan den Oostkant, in 1636; de Nieuwpoort, welke men uitrijdt, om zich naar het Molenvliet te begeven, aan den Zuidkant, in 1631; de Diestpoort, in het Zuidwesten, in 1657; en de Utrechtsche poort, aan de Westzijde der stad, in 1651 gebouwd. Behalve deze vier hoofdpoorten was er nog eene vijfde, ten Noorden der stad, in 1659 gebouwd, de Vierkantspoort genaamd, waardoor men langs de haven ging, en die de eenige is welke nog bestaat. Buiten deze poort bestond voorheen het Waterkasteel, waarvan echter thans niets meer over is, dan de aardheuvel, op welken een uitkijk staat en een bureau, behoorende tot het departement van inkomende en uitgaande regten. Er waren, voor dat de laatste veranderingen hadden plaats gehad, te Batavia 20 straten, 16 grachten en 1093 gebouwen.

Batavia werd oorspronkelijk, zeer ondoelmatig, op de Hollandsche wijze aangelegd. De huizen zijn veelal met glasramen gesloten, digt naast elkander gebouwd, hoog opgetrokken en met pannendaken voorzien; alles juist het tegendeel van hetgene voor een land, gelijk dit, geschikt ware geweest. De huizen moeten aldaar ruim, luchtig, zonder glasramen, van slechts eene verdieping, en met daken van palmbladen (atap) bedekt zijn, zal het verblijf daarin niet nadeelig

voor de gezondheid worden. De grachten en straten loopen allen *lijnregt*, en zijn langs de huizen, ter breedte van vijf of meer voeten buiten de rollaag, met blaauwe of roode gladde steentjes bevloerd. Die steentjes dienen voor de voetgangers, welke vrije lieden zijn, want de slaven moeten op het onbevloerde koetspad blijven, of ten minste voor de vrije lieden uit den weg gaan.

Weleer waren de grachten binnen Batavia steeds vol schoon water, doch na de noodlottige aardbeving van het jaar 1699, is dit in zoo verre veranderd, dat men in den droogen moeson vele grachten plagt te zien droog liggen, waaruit noodzakelijk stank en kwaadaardige ziekten moesten volgen. Hierdoor waren de burgers verpligt deze grachten, in Junij en Julij, jaarlijks te doen uitbaggeren, hetwelk eenen grooten hoop modder voor ieder huis, en dus in het heetste jaargetijde eenen afschuwelijken stank en vuiligheid, veroorzaakte. Naauwelijks waren de grachten een of twee maanden uitgemodderd geweest, of alles was wederom even vol; zoo dat de gevolgen dezer aardbeving voor deze schoone stad allerakeligst waren. Het eenige nut, dat zij nog aanbragt was de uitgebaggerde modder, die tot het bemesten der landerijen werd gebruikt; maar op het laatst der regering van den Gouverneur-Generaal van Imhoff werd alles goed schoon gemaakt, en, door de geheele stad, langs de grachten eene steenen beschoeijing opgetrokken, welke omtrent een voet hoog boven de oppervlakte van den grond uitsteekt. De kaaijen der grachten waren met fraaije kanarie- en allerlei bloemdragende boomen beplant, die niet alleen een fraai gezigt en lieffelijken geur, maar ook, op de heete dagen, een alleraangenaamst lommer verschaften. Bij gebrek aan zorgvuldig onderhoud hadden echter de grachten weldra geene toereikende doorstrooming meer, zoo dat zij met een slijkachtig, stilstaand en luchtverpestend water gevuld waren. De uitgestrekte lage vlakte, die in de nabijheid van de woningen der Europeanen, tot eene begraafplaats voor de Chinezen bestemd was, droeg nog meer bij tot de onreinheid der lucht. Tijdens de regering van den Gouverneur-Generaal van der Capellen, zijn echter deze en andere oorzaken der ongezondheid van Batavia grootendeels uit den weg geruimd.

Van 1817 tot 1825, werden onderscheidene luchtbedervende grachten zoo als de Roea Malakka of Maleische gracht en andere, op last van den gemelden Gouverneur-Generaal, gedempt, hetwelk meer stroom en schuring aan de overige kanalen gaf, welke laatste alle uitgebaggerd, en door de schuring van den stroom gereinigd en verfrischt werden; nieuwe straten werden in een gezond oord (het Koningsplein) aangelegd, en de omliggende grond, op zeer gemakkelijke voorwaarden van betaling, aan Europeanen verkocht, behoudens hunne verpligting, om er, in eenen meer voor het klimaat geschikten trant, en op zekeren afstand van elkander, woonhuizen te bouwen; de looijerijen, de varkensslagterijen en soortgelijke luchtverpestende werkplaatsen werden naar de uitwatering van de rivier de Fluit verlegd. Het werd verboden voortaan de dooden in het oude lijkveld der Chinezen te begraven, en men wees deze laatsten te dien einde een nieuw stuk gronds toe, aan den weg naar Grogol, omtrent één uur van de stad gelegen; terwijl, door gepaste maatregelen het strand aan de oevers van de Tjiliwong, tusschen de stad en de zee, schoon gehouden werd; en opdat dit bij voortduring regelmatig zoude kunnen geschieden, werden die gronden, ter wederzijde van de rivier, aan Chinezen afgestaan, onder voorwaarde, dat zij die tot moestuinen en andere plantaadjen zouden aanleg-

gen. Deze tuinen der Chinezen maken nu de voormalige wildernis geheel onkenbaar voor hem, die Batavia vroeger bezocht heeft; terwijl de veelvuldige moeskruiden, welke hier zorgvuldig aangekweekt en op de markten van Batavia te koop geveild worden, in eene groote behoefte van de ingezetenen der hoofdstad van Neêrlands Indië voorzien. Zoodat men het grootendeels aan de aanhoudende zorg en de standvastige volharding van den genoemden Gouverneur-Generaal te danken heeft, dat Batavia thans niet ongezonder is dan eenig ander oord, hetwelk tusschen de keerkringen en aan den oever der zee ligt.

De breedste gracht is thans nog de Groote rivier, en wordt gevormd door de Tjiliwong, die door Batavia loopt; zij heeft in het midden eene fraaije houten brug, 87 treden lang, met goede steenen vleugels voorzien; zijnde de straat aan beide zijden meestal 50 treden breed. Aan de westzijde dezer gracht woonden weleer meest alleen Chinezen, doch na het oproer en den moord van 1740 is hun getal niet weinig verminderd, dewijl de meeste thans buiten de stad in den Chineschen kamp wonen. Men vindt nog heden langs deze gracht de aanzienlijkste handelhuizen van Nederlands-Indie.

De voornaamste straten zijn nog de Nieuwpoortstraat en de Roea-Malakka, waar fraaije winkels (*tokos*) gevonden worden. Deze winkels zijn merkwaardig wegens de verscheidenheid van voorwerpen, welke men er aantreft, en sommigen wegens hunne pracht en fraaije vertooning. De koophandel wordt hier op eene zeer eenvoudige wijze gedreven. Men neemt eene pas aangebragte faktuur geheel of gedeeltelijk, zoo goedkoop mogelijk, over; huurt voor eenen zeer geringen prijs een der menigvuldige ledige huizen, en verkoopt zoo schielijk en zoo duur, als men maar kan. Men zal in den eenen *toko* voor het eene of andere artikel tien ropijen, en vier huizen van daar, voor hetzelfde voorwerp even zoo vele of nog meer piasters vragen. Sommige winkeliers rekenen bij ropijen, en anderen, die dit te gering achten, spreken van niets dan spaansche matten. Het oogmerk der winkeliers is alleen, om alles dadelijk van de hand te zetten, wel is waar tot zeer geringe prijzen, want ook een en dezelfde koopman wisselt onophoudelijk af, maar altijd met zoo veel winst als mogelijk is. Heeft hij op deze wijze het grootste gedeelte zijner lading verkocht, dan brengt hij het overschot, meest uit defecte, beschadigde of bedorvene waren bestaande, op de vendu, waar deze door de Chinezen worden opgekocht, om door deze schagchéraars op de bazars of markten, aan de mindere klassen verhandeld te worden.

Batavia wordt met de onderhoorigheden verdeeld in zeven districten en in vier en twintig wijken, waarvan de kamp der Chinezen, waarover een kapitein dier natie gesteld is, het zesde distrikt uitmaakt; de overige zes staan onder inlandsche hoofden, die den titel van Kommandant voeren. De vier en twintig wijken zijn: Spinhuisgracht, Pasar-Borong, 's Landswerf, Stadhuis, Zuidervoorstad, Antjol, Southar, Voorburgsgracht, Buitenkerk, Jakatra, Goenong-Sahari, Weltevreden, Kamayoran, Tanah-Abang, Koningsplein, Kampong-Scott, Rijswijk, Noordwijk, Molenvliet, Prinsenlaan, Krokot, Kerkhof, Kampong-Doerie en Kampong-Baroe.

Men telt aldaar 54,100 inw., onder welke 3000 Europeanen en hunne afstammelingen, 23,100 Javanen en andere inlanders, 15,000 Chinezen, 600 Arabieren en 12,400 slaven.

Niet ver van BATAVIA wordt de eenige plaats aangetroffen, waar het zwavelzuur in den natuurlijken staat voorkomt. Men vindt aldaar een meer van zwavelzuur, hetwelk den krater van eenen uitgedoofden vulkaan bedekt, van waar het in een beekje langs de helling des bergs tot op eenen aanmerkelijken afstand voortloopt. In het drooge jaargetijde wordt dit beekje door den zandgrond, waarover het vloeit, geheel verzwolgen, maar in den regentijd stort het zich in de Witte rivier.

Ten zuidwesten, even buiten BATAVIA, ligt een kwartier voornamelijk door Chinezen bewoond. Dit kwartier, hetwelk zeer uitgestrekt, geregeld gebouwd, wel bewaterd, sterk bevolkt en minder ongezond, dan de stad is, wordt de Chinesche kamp (*Kampong-Tjina*) genoemd. De huizen zijn er morsig en bekrompen. Een groot gedeelte van den Chineschen kamp is den 28 Maart 1823 door eenen fellen brand in de asch gelegd, en de voormalige steenen huizingen zijn gedeeltelijk door bamboezen woningen vervangen, gedeeltelijk ook half afgebrand blijven staan, hetwelk deze buurt geenszins verfraait. De brand, welke aan de voormalige Diestpoort, of aan den noordoosthoek van de kamp, in eene bamboezen woning ontstond, duurde van 's avonds 7 ure tot in den vroegen morgen van den volgenden dag voort. Dat hij zoo lang aanhield, had men, behalve aan den slechten staat der bluschmiddelen, aan de werkeloosheid der Chinezen te danken, die geen brand willen blusschen, maar in tegendeel, volgens hunne geloofsbegrippen, voor hunne brandende woningen blijven staan zingen, als schoolkinderen bij een vuurwerk. Men werd dezen brand dus niet meester, voor en aleer er 40 steenen, 140 bamboezen huizen en 120 warongs verbrand waren.

Aan de zuidzijde vindt men de Zuidervoorstad, alwaar de lucht veel gezonder is, dan in de eigenlijke stad; hier staan vele fraaije huizen, die door Europeanen bewoond worden. Aan de oostzijde, buiten de stad, alwaar eenige inlandsche Christenen, en vooral Portugezen wonen, is het minder gezond. Men vond vroeger de prachtige land-goederen der voornaamste inwoners, aan de oostzijde der Tjiliwong, langs den fraaijen weg naar Jakatra, die, door zware boomen overschaduwd, en eene zeer aangename wandel-en-rijweg opleverde. Deze weg is echter, om de ongezondheid, thans geheel verlaten, en de landhuizen, die er vroeger langs stonden, zijn afgebroken.

Het Koningsplein is een ruim veld, dat aan de oostzijde van den weg ligt, die naar Tanah-Abang loopt. Het heeft bijna één uur gaans in omtrek, en is aan alle zijden door prachtige gebouwen met fraaije tuinen omgeven, terwijl op het plein eene Nieuwe Protestantsche kerk staat.

Het plein van Waterloo, vroeger de kamp van Weltevreden geheeten, ontleent zijnen tegenwoordigen naam van een gedenkteeken, waarop de Nederlandsche leeuw, ter gedachtenis van den altoos gedenkwaardigen veldslag van 18 Junij 1815, prijkt. Het is een langwerpig vierkant plein, dat met officierswoningen omringd is.

Onder de verdere pleinen behooren het Stadhuisplein, het Kasteelsplein, bij de Luthersche kerk, en de pleinen, waar de thans afgebroken kerken en gestichten gestaan hebben. Geen van allen is echter in eenen zindelijken staat, maar alles is groen bewassen, met verlaten of bouwvallige woningen omgeven.

In de nabijheid van BATAVIA liggen eene menigte eilanden, die de Duizend-eilanden genaamd worden, en, even als de andere in de baai van BATAVIA gelegene eilanden, onder oppertoezigt staan van eenen

inlandschen Kommandant, die te BATAVIA woont, en van den Resident bevelen ontvangt.

Rondom BATAVIA zijn fraaije rij- en wandelwegen, zoo als de weg van Angkee, de weg van Antjol, de weg van Batavia naar Buitenzorg, de weg van Grogol en eenige anderen. Op de beide eersten zijn de buitenplaatsen afgebroken of in eenen vervallen staat. Aan den weg van Batavia naar Buitenzorg liggen onderscheidene landhuizen, alsmede, op twee uren afstands van Batavia, het dorp Meester Cornelis. Aan den weg van Grogol worden ook nog eenige aanzienlijke landhuizen gevonden; ook ligt aan dezen weg de nieuwe begraafplaats der Chinezen.

De reede van BATAVIA wordt voor eene der beste legplaatsen der wereld gehouden. Zij is wel van het Noord-westen tot het Oost-Noordoosten open, maar, gedekt door zeventien eilandjes, kan zij aan ruim twaalfhonderd schepen en vaartuigen eene veilige ankerplaats geven, voor zooveel de onstuimigheid der zee betreft; want, met opzigt tot de gezondheid der schepelingen, wordt de ankerplaats in de nabijheid van de kust voor zeer nadeelig gehouden, ter oorzake van de schadelijke dampen, welke haren oorsprong hebben in de moerassen, die vooral aan de westzijde van de reede gelegen zijn. Deze dampen bedekken des morgens vóór, en des avonds na zonsondergang het geheele strand dermate, dat men bijna niets van de stad, noch van het lagere geboomte, kan onderscheiden. Tegen den middag verdwijnen deze dampen, naarmate de toenemende kracht der zon ze opwaarts doet stijgen, en tegen den avond rijzen weder nieuwe dampen uit den nog laauwen grond op. De meeste schepen liggen daarom zoo verre mogelijk van den wal verwijderd. De geheele reede van BATAVIA is bezet met blaauwen moddergrond, die zoo week is, dat de ankers binnen weinige dagen geheel in den grond zakken, en ten minste om de veertien dagen moeten opgewonden worden, om die op eene andere plaats weder te laten vallen. Alleen aan het noordwesten der stad stijgen koraalbanken uit de zee opwaarts, waardoor het inkomen der schepen aan die zijde eenigzins moeijelijk wordt gemaakt. Alle de eilandjes, met welke de Straat Sunda, langs den noordkant van Bantam, bedekt is, zijn voornamelijk ontstaan door de evengemelde koraalriffen en ook eenigermate door de aanslibbing, welke bijzonder aan de monding der rivieren plaats heeft. De zachte moddergrond op de reede van Batavia neemt eenen aanvang bij het zoogenaamde Poeloe-Babi (Varkenseiland). De diepte op de reede is doorgaans tusschen de vier en zeven vademen. In de zoogenaamde kwade moeson, worden de schepen ligt van de ankers geslagen en drijven alsdan meestal naar het strand. De gezondste legplaats voor de schepen is aan de Oostzijde, welke plaats bekend is onder den naam van Pishoek, uithoofde van de morsigheid en vele vuilnis, welke aldaar wordt nedergeworpen door de talrijke kustvaarders, die er ten anker komen. Op de reede, vóór den mond der Tjilliwong, ligt eene modderbank, waar alle vuilnis, krengen en andere onreinheden, die de rivier medevoerde, zich vroeger bij een hoopten, en, bij laag water telkens droog blijvende liggen, eenen verpestenden stank verbreidden, welke door den zeewind over de stad gedreven werd. Op de afhelling van deze modderbank staat eene zware branding, welke, vooral in de zoogenaamde kwade moeson, voor kleine sloepen zeer gevaarlijk zijn kan; waarvan ten bewijze verstrekt, dat, onder anderen in het jaar 1820, op éénen dag, vier sloepen door deze branding werden omgeworpen, van welke eene met

man en muis verging. Niet zelden ontwaart men op deze modderbank, en in de rivier, nabij het strand, een aantal vervaarlijke krokodillen, hier kaaimans genoemd. Een hecht dubbel zeehoofd, uit zeer zware jatiehouten palen bestaande, tusschen welke klipsteenen liggen, en een der schoonste waterstaatkundige werken van Java uitmakende, is op bevel van den Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN, aan de uitwatering der rivier tot op eenen grooteren afstand in zee, aangelegd, heeft door de rivier enger te maken en alzoo de kracht van den stroom te versterken, de modderbank, die de haven belemmerde en zoo wel voor handel en zeevaart, als voor de gezondheid schadelijk was, aanmerkelijk verminderd. In het vorige jaar (1838) hield men zich met het uitdiepen der haven bezig, ten einde de diepte tusschen de zeehoofden op 20 voet te brengen, waartoe een moddermolen uit Nederland is ontboden geworden. Wanneer men met eene sloep de rivier opvaart, ontmoet men, op eenen kleinen afstand van de monding, eenige trekpaarden, welke door de inlanders elken morgen derwaarts gebragt worden, om de sloepen, vooral wanneer de stroom tegen is, de rivier op te trekken. Voorbij de helft van deze trekvaart, vindt men het tolkantoor, gewoonlijk de Boom genoemd, hetwelk aldaar gevestigd is, om het toezigt te houden, over de heen- en wedervarende praauwen en andere vaartuigen, en om den in- of uitvoer van sluikwaren te verhinderen. De rivier wemelt des morgens zoowel van allerlei inlandsche vaartuigen en praauwen, als van Europesche sloepen van koopvaardij- en andere schepen. De vaartuigen, die zeil voeren, maken des ochtends vroegtijdig gebruik van den landwind, om naar de reede te zeilen, en aldaar langs de schepen allerlei levensmiddelen en koopwaren rond te venten. Tegen den middag maken zij wederom gebruik van den zeewind, om met bolle zeilen huiswaarts te keeren. Somwijlen levert deze uit- en invaart een zeer levendig en vermakelijk schouwspel op; vooral de Chinesche praauwen, die zeer talrijk zijn, en naar eene kleine flottille gelijken. Elk dezer vaartuigen is een klein magazijn van lijnwaden, gemaakte kleederen, schoenen, laarzen, konsen, hemden, doeken, strooboeden, tinnegieters- en blikslagers waren, snuisterijen, tabak, sigaren, levensmiddelen, vruchten en honderd artikelen meer, welke bijzonder van de gading der schepelingen zijn. De reede van BATAVIA wordt in de binnen- en buitenreede onderscheiden; zij biedt den vreemdeling een zeer fraai, aangenaam, levendig en afwisselend schouwspel aan. De aanzienlijke menigte van groote en kleine koopvaardijschepen van alle landen der wereld, Amerikaansche fregatten, Nederlandsche driemast Oostindievaarders, Arabische vaartuigen, Chinesche jonken en wankangs, inlandsche praauwen, allen van onderscheidene gedaanten, met verschillende vlaggen prijkende; de schepelingen van elke natie met hun eigenaardig kostuum en bijzondere taal — dit alles levert een bont gewemel op, hetwelk men zich zeer moeijelijk uit eene beschrijving zoude kunnen voorstellen. Van het aanbreken van den dag, tot in den laten avond, is alles leven en beweging aan boord van de schepen, met uitzondering van een paar uren, omstreeks den middag, wanneer, gedurende de grootste hitte der zon, alles in de diepste rust en stilte is. In het Zuiden ligt de stad BATAVIA, waarvan slechts eenige voorname gebouwen zigtbaar zijn; de overigen zijn achter het geboomte verscholen, zoodat een vreemdeling niet ligt zou vermoeden, in de nabijheid der hoofdstad van Neêrlands Indië te zijn. De trotsche bergen, die zich ver achter de stad in de residentie Buitenzorg verheffen, vertoonen zich statig voor het, aan het eentoonig zeegezigt gewone,

oog. Zoodra men de reede nadert, en lang voor dat men eene geschikte ankerplaats gevonden heeft, stroomen reeds van alle zijden snelroeijende bootjes aan, zoogenaamde Birma's (kadraaijers of marketenters), om de nieuw aankomende reizigers op de heerlijke voortbrengselen van hun land te vergasten. De levensmiddelen zijn te Batavia overvloedig en goedkoop. Vruchten, visch, rijst, ook brood, op de Europesche wijze gebakken, hoenders, alles wordt aan boord te koop gebragt. Vijf of zes, somtijds zeven hoenders, kosten eene ropij (iets meer dan een gulden). Rivier- en zeevisch, van de smakelijkste soorten, zijn in grooten overvloed en tot zeer matigen prijs te verkrijgen, zoo dat de pas aankomenden zich hier, voor de uitgestane ontberingen rijkelijk kunnen schadeloos stellen, en ook dikwerf aan hunnen eetlust te veel bot vieren, waardoor zeer velen, kort na hunne aankomst, zich ernstige ziekten op den hals halen, welke alsdan, naar gewoonte, alleenlijk aan het verderfelijk klimaat worden toegeschreven. Wie immer in het geval geweest is, van maanden lang verstoken te zijn van alle versche levensmiddelen, van vruchten, melk, groenten en dergelijke, terwijl hij zich al dien tijd met zout en zuur heeft moeten behelpen, die zal zich eenig denkbeeld kunnen vormen van de onbeschrijfelijke vreugde, waarmede men zich eensklaps de heerlijkste oranjeappelen kokosnoten, ananassen, mangistang, en hoe vele andere lekkernijen meer, van alle kanten, tot eenen spotprijs, ziet aanbieden. Men moet eene meer dan gewone zelfbeheersching bezitten, om in zulke oogenblikken de matigheid zoo zeer in acht te nemen, als de gezondheid zulks vereischt. Niets is inderdaad gevaarlijker, dan juist in die eerste oogenblikken zich ruimschoots aan het genot dier vruchten en verkwikkingen over te geven. Dit brengt eene omwenteling in het ligchaamsgestel te weeg, die in vele gevallen doodelijk is. Men behoort zich derhalve van het gebruik van vruchten, in den beginne, te spenen, hoe moeijelijk dit ook zij, en die vooral nimmer des avonds nuttigen. De ananas vooral heeft somwijlen zeer nadeelige uitwerkselen, wanneer men, na daarvan gegeten te hebben, koud water drinkt, tot welken eenvoudigen drank men, vooral in het begin, uit hoofde van de warmte, eenen bijna aanhoudenden trek gevoelt. De op eene lange zeereis verminderde krachten trachtte men liever allengs, wel is waar met voedzame, doch altijd ligt verteerbare spijzen, te herstellen. Het is ten uiterste gevaarlijk, zich, zoo als vele pas aangekomene Europeanen doen, aan het genot van zware en al te krachtige spijzen over te geven. Men moet weinig of geene zware spijzen gebruiken, geen *dejeuners dinatoires*, waarvan men in Indië zulke groote liefhebbers vindt, met schilpadsoep, ham, eijeren, coteletten, beefstakes, gerookt vleesch en dergelijken, gepaard met zware wijnen en bieren. Voor dengenen, die reeds geacclimateerd is, kunnen zij welligt onschadelijk zijn, maar velen worden, alleen door het involgen van hunnen eetlust, met betrekking tot zware spijzen, en ondanks een sterk en gezond ligchaamsgestel, onverwacht en plotseling door hevige koortsen aangetast, die hen binnen weinige dagen in het graf rukken. Wie zijne gezondheid lief heeft, zal zich in den beginne met hoendersoep, met vleesch (en dan nog zeer matig genuttigd), met rijst en ligte groenten vergenoegen, waarbij hij gerust de inlandsche wijze van spijskruiding met lange peper, chalotten, enz. kan aannemen. De meer dan gewone warmte maakt den nieuweling ook zeer begeerig naar verkoelende dranken, en hierin behoort hij zich insgelijks eenigermate te bedwingen. Koud water, zonder met wijn vermengd te zijn, is in den le-

ginne niet aan te raden. Thee wordt algemeen voor zeer heilzaam gehouden, en dit gevoelen schijnt door het voorbeeld der Chinezen bevestigd te worden. Geen volk drinkt meer thee dan de Chinezen, die zich over het algemeen van alle koude dranken zorgvuldig onthouden. Ook vindt men, naar evenredigheid, doorgaans weinig zieken en vele zeer oude lieden onder de Chinezen. Men wil zelfs, dat zij aan hunne bijna algemeene gewoonte, van in geen geval ongekookt water te gebruiken, te danken hebben, dat de zoogenaamde *cholera-morbus* onder hen eene betrekkelijk zeer geringe vernieling heeft aangerigt. De Chinees drinkt zelden of nooit wijn, bier, of zelfs arak, zonder een weinig gekookt water, warm of laauw, daarin te mengen. Een algemeene hoofdregel van een' vermaard Geneesheer in Indië is, dat men zich voor alle sterke verhitting, in- en uitwendig, en voor alle plotselinge verkoelingen wachte, want hij beweert, dat in de warme landen de meeste ziekten uit koude ontstaan. Met dit al is het baden in koud water zeer heilzaam, en het ware te wenschen, dat het vooroordeel, hetwelk daaromtrent nog bij vele Europeanen bestaat, eenmaal geheel konde worden weggenomen. Duizenden zouden zich vele ongesteldheden in Indië besparen, indien zij, op het voorbeeld der inlanders, het tot eenen vasten regel maakten, om, wanneer zij er eenigen tijd geweest zijn, zich dagelijks, ten minste eenmaal, te baden.

Volgens eenen echten staat zijn in 1828 te BATAVIA aangekomen 143 scheepsbodems, te zamen groot 49,964 tonnen, waarvan er 68 uit Nederland waren, te zamen metende 26,014 tonnen. Er zijn gedurende dat jaar uitgezeild 128 schepen, metende 44,333 tonnen, waarvan er 82 naar Nederland bestemd waren, te zamen groot 30,682 tonnen.

In bevolking is BATAVIA thans slechts de vierde stad van het eiland Java, daar deze, die voorheen op 160,000 zielen begroot werd, tot op ongeveer 48,000 versmolten is.

Het voormalig Kasteel was in den Noordoosthoek van BATAVIA, ten O. van de Groote Rivier gelegen, had vier bolwerken en twee poorten, de eene naar het Noorden en de andere naar het Zuiden; gemeenlijk werd de eerste de Waterpoort en de andere de Landpoort genaamd. In het kasteel vergaderde voorheen de Gouverneur-Generaal met de leden der hooge regering; men had er eene kerk, magazijnen, gevangenhuizen, garnizoensgebouwen, een ijzer- en artilleriehuis, welk laatste men nu nog bij het binnenkomen, van het stadhuis af, ter linkerhand vinden kan. Verder hebben hier vele gouvernementsgebouwen, pakhuizen en stallingen bestaan. Dit alles is gesloopt en de steenen zijn naar het Molenvliet vervoerd, om gebruikt te worden voor de fondamenten van het groote Gouvernements gebouw. Aan de noordzijde van dit geslechte plein, over welks midden een fraaije weg naar het ooster rivierhoofd loopt, ziet men nog de aardhoopen van de twee noorder bolwerken, de Saffier en de Parel, het overige is een ruim plein met de voormalige grachten omgeven, waarover nu klapbruggen gelegen zijn. Aan de noordzijde vindt men, buiten de voormalige Landpoort, de Pinangpoort, welke in het jaar 1641 gebouwd werd, en thans nog tot een sieraad voor gezegd plein in eene goed onderhouden staat aanwezig is; ter wederzijde van deze poort ziet men een zeer groote steenen beeld in eene nis geplaatst, verbeeldende dat ter linkerzijde MARS en dat ter regterzijde MINERVA; boven op de poort staan 8 zwarte vazen met witte festons omhangen; terwijl de poort nog door acht witte zuilen versierd wordt; welk een en ander eene zeer aardige mengeling van kleuren oplevert.

Het Hôtel van den Gouverneur-Generaal, op Rijswijk, is niet buitengemeen prachtig, maar eenvoudig fraai, en slechts twee verdiepingen hoog. Het gebouw is voorzien van een zeer hoog bordes en een ruim voorplein, waarop aan beide zijden een aantal koetshuizen zijn gebouwd. Ter zijde van het woonhuis zijn onderscheidene ruime voorvertrekken, waar de Sekretarissen, de Aides-de-camp en anderen, die in de onmiddellijke dienst van zijne Excellentie zijn, een aangenaam verblijf hebben. In ééne zaal van dit hôtel houdt, om de veertien dagen, de Hooge Regering van Indië hare vergadering, om over de gewigtigste belangen en aangelegenheden der kolonie te raadplegen en daaromtrent besluiten te nemen. In eene andere zaal geeft de Gouverneur-Generaal, elken Woensdag, gehoor aan een iegelijk, die zijne belangen aan de bescherming en vaderlijke zorg van Zijne Excellentie wil aanbevelen.

Het ontzagverwekkende Gouvernementsgebouw, door de inlanders Kantor Barhoe (het Nieuwe Kantoor) genoemd, ten O. van het Molenvliet, aan de Zuidzijde van de Prinsenlaan, was eigenlijk, door den Gouverneur-Generaal Daendels, tot een Paleis bestemd, doch onvoltooid gelaten zijnde, is het later voor de vergaderingen van de Indische regering, en voor verschillende departementen zeer doeltreffend ingerigt. Het is een zeer groot vierkant gebouw, twee verdiepingen hoog en aan de Noord-, West- en Zuidzijde door twee, boven elkander geplaatste, gallerijen omgeven. Hier vindt men de hoofd-Directie van financiën, de Algemeene rekenkamer, de Directie van de landelijke inkomsten en de Directe belastingen, enz. bij de inlanders Kantor-oewang (geld-kantoor) geheeten. Op het voorplein is de landsdrukkerij, met 14 persen, in een afzonderlijk gebouw, waar de *Bataviasche Courant*, het *Staatsblad*, de *Almanak* en de *Verhandelingen van het Bataviasche genootschap* gedrukt worden. Tevens wordt in dit gebouw het Zegelkantoor, de Directie der comptabiliteit en de Algemeene boekhouderij gevonden. Aan de zuidzijde van het Kantor-Barhoe is ook het Algemeen Brieven-postkantoor. Dit alles wordt aande Prinsenlaan door eenen grooten steenen muur, van twee poorten voorzien, afgeschut, zijnde de Westerpoort voor het in en de Ooster voor het uitrijden. Binnen dezen muur staat een wachthuis, waarin nacht en dag zorgvuldig wacht wordt gehouden.

Het Stadhuis te Batavia staat aan de zuidzijde van het Stadhuisplein, een ruim vierkant, dat zich van de voormalige Groote kerk tot aan de Tijgersgracht uitstrekt, bijna 400 Rijnlandsche roeden oppervlakte en eene nu vervallen fontein in het midden heeft. Het eerste Stadhuis werd gebouwd in 1652 en was een tamelijk fraai gebouw voor dien tijd, doch het was laag, en kwam niet overeen met het toenemend aanzien en vermogen der stad. Hierom werd het in het jaar 1706 omvergehaald en, op den 7 Julij van dat jaar, een nieuw Stadhuis voor de som van dertig duizend rijksdaalders aanbesteed, mits dat daar buiten zouden worden gerekend het ijzerwerk en de twee vleugels aan weerskanten van het Stadhuis, gewoonlijk de Boeijen genaamd. Dit nieuwe gebouw, hetwelk op den 25 Januarij 1707 begonnen en den 1 Julij 1710 voltooid werd, is een zeer fraai en wel gelegen gebouw. Het gebouw zelf is, zonder de genoemde Boeijen, van voren omtrent 125 voet, en, de Boeijen daarbij gerekend, wel 200voet breed; terwijl het ten O. aan de Tijgersgracht en ten W. aan de Nieuwpoortstraat stuit. Het portaal van het gebouw is zeer deftig, van voren twintig voeten breed en men klimt daartoe, langs drie kanten, met vijf trappen op. Van deze stoep gaat men, door eene groote,

achthalf voet breede en dertiendhalf voet hooge, deur, in het gebouw, welks diepte op 112 voeten berekend wordt. Het Stadhuis is twee verdiepingen hoog, welke ieder met tien, zevendhalf voet breede en veertiendhalf voet hooge, vensters voorzien zijn. Te midden van deze vensters is nog een fraai, uitstekend rondeel met vijf vensters, koepelswijze gebouwd. Boven dit rondeel ziet men onderscheidene schoone sieraden van ijzer, zoo als de geregtigheid, staande in eene poort. Ter regterzijde van dit beeld ziet men het merk der voormalige Vereenigde Oostindische Compagnie, of de doorgetrokken letters V. O. I. C., en ter linkerhand het wapen van Batavia. Boven het beeld der geregtigheid vertoont zich de Hollandsche leeuw, met het zwaard in den eenen en den bundel der zeven pijlen in den anderen klaauw. Wat hooger ziet men eenen fraaijen koepeltoren, die tot weerhaan voert een vrouwenbeeld, dat in de eene hand een zeil en in de andere de zeven vereenigde pijlen zwaait, zijnde deze toren ongeveer van dezelfde hoogte, als die van het voormalig Stadhuis (het tegenwoordig Paleis) te Amsterdam. Wanneer men den grooten trap opgaat, komt men regts in de zalen van het hooge geregtshof, en links in die van den Raad der Justitie. Op de beneden verdieping ziet men de vertrekken der Weeskamer en die, welke voormaals voor den Directeur van het verwisselings-kantoor bestemd waren. De drie eerstgemelde administratiën zijn echter naar het nieuwe Gouvernementsgebouw, aan het Molenvliet overgebragt. De zoogenaamde Boeijen zijn te allen tijde tot gevangenissen gebruikt, en dienen daartoe ook nog. De benedenverdieping wordt door den cipier en zijn huisgezin bewoond, zijnde er op de eerste verdieping drie of vier luchtige en ruime vertrekken, die voor Europesche en aanzienlijke inlandsche gevangenen bestemd zijn. De groote binnenpleinen achter het gebouw zijn met kamers en hokken omringd, in welke de overige gevangenen des nachts worden opgesloten. Door dit geheele gebouw heerscht goede orde en zindelijkheid. Elken morgen bezoeken de Stads-Geneesheeren en Heelmeesters de hier aanwezige zieken, om hun de vereischte geneesmiddelen voor te schrijven; de zieken en gekwetsten, die eene meer zorgvuldige behandeling noodig hebben, worden naar het dus genoemde Stads-verband gebragt. Het voedsel, hetwelk men aan de gevangenen uitreikt, is overvloedig en wel toebereid; het Gouvernement geeft daartoe zes stuivers per dag voor elken inlandschen, en een gulden voor elken Europeschen gevangenen.

De Beurs, ten W. voor de Hospitaalstraat, in de nabijheid van de voormalige Diestpoort, is in het jaar 1818 gebouwd, zijnde er den 8 September van dat jaar de eerste vergadering in gehouden. Het gebouw heeft twee daken, op een twaalftal, in drie rijen geplaatste, kolommen rustende. Zoo wel in het zuid- als in het noordeinde zijn twee kamers. Ook heeft men er het Assurantiekantoor, en men vindt er altijd gelegenheid, om klinkende munt voor papieren geld van de Chinezen in te wisselen.

Het Verblijf der dusgenoemde Kettinggangers, of misdadigers, die tot den ketting of dwangarbeid verwezen zijn, staat in de oude stad op eene plaats, die met grachten omringd is, welke eene soort van eiland vormen. Twee groote luchtige zalen kunnen van twee honderd tot twee honderd vijftig van deze ongelukkigen bevatten; zij worden met veel menschlievendheid behandeld; men doet hen aan de wegen, aan de kanalen en andere openbare werken arbeiden. Het Gouvernement voedt en kleedt hen, en geeft bovendien aan ieder hunner één gulden

in de maand, om siri en andere kleine versnaperingen te koopen. Een afzonderlijk en zeer goed ingerigt vertrek is bestemd voor diegenen onder hen, welke ziek zijn. In hunne ledige uren, en zelfs terwijl zij zich naar hunnen arbeid begeven, houden zij zich bezig met het vlechten van matjes, korfjes en andere kleinigheden, welke zij tot hun eigen voordeel mogen verkoopen.

Het Spinhuis, op de Rhinocerosgracht nabij de Utrechtsche straat, dat tot beteugeling van ligtvaardig vrouwvolk aangelegd was, en waar ligtekooijen geboeid en opgesloten werden, om er naarstig te arbeiden, is afgebroken en den afbraak naar Weltevreden vervoerd, waar men er het tooneelgebouw van heeft opgetrokken.

Onder de verdere openbare gebouwen verdienen nog melding de West-zijdsche pakhuizen, wier hechtheid en grootte van de zorg en vlijt onzer voorvaderen getuigen, en thans tot Faktorij van de Handelmaatschappij dienen; de Lombons of Koffijmagazijnen van het Gouvernement, en de Oostzijdsche pakhuizen, in de oude stad; het Gebouw, waar de Landraad zijne zittingen houdt, zijnde eene regtbank, die in het bijzonder kennis neemt van de overtredingen en misdrijven, door inlanders en andere ingezetenen, geene Christenen zijnde, begaan, en om hun in het burgerlijke leven spoedig en zonder groote kosten regt te doen geworden; de Loge der vrijmetselaren en het Lokaal voor den liefhebberij-schouwburg op het Molenvliet; het ruim en prachtig gebouw voor de Harmonie, dat onder de regering van den Gouverneur-Generaal Daendels begonnen en onder het Engelsche bestuur in 1814 voltooid is, tot het houden van eene societeit, en tot het geven van groote partijën dient, en twee zalen, ieder eene lengte hebbende van 100 voet, en daarachter drie biljartkamers en eene spreekkamer bevat; het Gebouw van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, waar eenige oudheden, naturaliën, wapens, enz. worden bewaard, beiden op Rijswijk; de Algemeene Secretarie, alwaar ook het departement van inlandsche zaken werkzaam is, ten Zuiden van het Rijswijksche kanaal; de groote en luchtige Kazernen; de steenen Schouwburg; het Schoolgebouw en het Posthuis of de stal, waar men paarden kan huren, om van post- tot poststation over Java te rijden, binnen Weltevreden.

Aan den waterkant is de voormalige Werf der Oostindische Compagnie, voorheen geschikt tot het bouwen der schepen, die op de reede worden gebruikt. Thans bevat zij slechts de Bergplaatsen voor hetgene de marine betreft, benevens het Kantoor voor den Havenmeester.

Aan de rivier heeft men eene groote scheepstimmerwerf tot het herbouwen van beschadigde en oude vaartuigen. In de nabijheid woont de Equipagemeester, die tevens het hoofd der schippers en Commandeur van de werf is. In het jaar 1721 werd deze werf door eenen zwaren brand deerlijk verwoest, doch zij is met nieuwen luister uit de asch verrezen.

Het Praauwenhuis, hetwelk digt aan de rivier staat, wordt dus genoemd, omdat hier vele kleine vaartuigen of praauwen op den wal worden gehaald en vertimmerd. Bij dit huis wonen onderscheidene scheepstimmerlieden, die met hunne bedienden steeds vaardig moeten zijn, tot het herstellen der kleine vaartuigen, welke hier op de reede worden gebruikt; staande deze lieden onder eenen Opziener, die aan den Westkant woont.

Bij het inkomen der stad ziet men aan de regterhand de Gouvernements-lijnbaan, alwaar de touwdraaijers hun verblijf hebben, die hun bedrijf uitoefenen, in eene zeer lange baan, welke door vele koele boomen beschut is.

De Vischmarkt staat aan den westkant der rivier, gebouwd op houten stutten, en met een hoog dakwerk voorzien. Omtrent het midden over het water staat het vischafslagershuisje, alwaar alle visschers moeten aanleggen, ten einde daar hunne vangst bij afslag aan de meestbiedenden te laten verkoopen. De vischkoopers of mijners zijn doorgaans Chinezen, die alle hunne bijzondere banken hebben.

Tegen den noordkant der Vischmarkt staat de Korenmarkt, insgelijks op houten stutten gebouwd, doch zonder banken. Hier wordt allerlei koren met eene kleine maat verkocht, die *Gantang* wordt genaamd, en 13 of 14 oude ponden bevat.

Tusschen de Roea Malakka en de Groote rivier, ten Z. W. van de Vischmarkt, en ten Z. van de Maleische gracht bij de brug, die niet ver van de plaats, waar de Luthersche kerk gestaan heeft, over de rivier ligt, vindt men de Hoendermarkt, alwaar hoender- en duivenkoopers geheele korven vol van dit gevogelte te koop brengen. Deze lieden zijn alle zwarten, *Mardikahs* d. i. *Vrije lieden* genoemd, die hier ook onderscheidene bamboezen hutjes hebben, alwaar zij allerhande gedroogde visch, uijen, look, eijeren, mitsgaders potten en pannen verkoopen.

De Groenmarkt begint bij diezelfde brug, en strekt zich uit tot aan het Portugesche Binnenkerkhof. De Chinezen en Zwarten brengen daar allerhande voorraad van bloemen en aardvruchten ter markt. 's Namiddags van vier uren tot aan den laten avond is hier de grootste drukte.

Behalve deze, heeft men in de omstreken van Batavia nog onderscheidene andere markten, waarvan de voornaamste zijn: de Pasar Lim-Tongham, aan den Chineschen kamp; de Pasar Kantorbaroe, aan het Molenvliet bij de Prinsenhaan; de Pasar Tanakabang, de Pasar-Snin en de Pasar-Baroe (Nieuwemarkt), beide laatsten op Weltevreden.

Deze markten, maar vooral de Pasar-Baroe, zijn eene soort van kermissen, waar niet alleen, in eene tallooze menigte kleine kramen en opstallen, allerlei eetwaren, ververschingen en andere voorwerpen te koop zijn, maar waar ook allerlei vermakelijkheden met inlandsche muzijk, zang en dans gepaard, tot laat in den nacht plaats vinden. De Javanen zijn groote liefhebbers van deze uitspanningen, en hierbij spelen de ronggings of dansmeisjes eene voorname rol. Op eene grillige wijze gekleed, dansen zij allen met elkander, of wel paar aan paar, met diegenen onder de aanschouwers, die goedvindt haar daartoe uit te noodigen.

De voornaamste kerk, te Batavia, was die der Nederduitsche Hervormde gemeente, aan den westkant van het Stadhuisplein. Voorheen stond aldaar eene kruiskerk, gebouwd in het jaar 1640; doch later werd daar een nieuw, groot, achthoekig gebouw gesticht, waarmede men in het jaar 1733 begon. Deze kerk was van binnen zeer hoog en luchtig opgemetseld, en 70 treden lang in het kruis. Tot het stichten der oude kerk moest ieder dienaar der Compagnie, in dien tijd, eene maand zijner soldij laten staan, ja, sommigen, die het wat ruim hadden, moesten wel twee maanden geven. Doch de nieuwere kerk was uit de openbare inkomsten gesticht,

en heeft 211,077 Rijksd. of 506,584, guld. 80 cents gekost. In deze kerk waren fraaije koperen kroonen, een zeer fraaije predikstoel en vele net gewerkte en verniste gestoelten voor alle lieden van aanzien. Vóór den predikstoel was geen hekje, maar eene ruime opene plaats, alwaar, bij gelegenheid van trouwen, fraaije kussens en tapijten werden gelegd, op welke de bruidegom en bruid weleer plagten te knielen; doch deze gewoonte is hier, gelijk elders, reeds voor langen tijd afgeschaft. De kerk was versierd met een buitengemeen schoon orgel, hetwelk niet minder door fraaiheid van gedaante, dan door zuiverheid en kracht van toonen uitmuntte. Ook was de kerk meerendeels bevloerd met fraaije blaauwe grafzerken, onder welke vele voorname lieden begraven liggen. Men vond er mede de grafsteden van de meeste Gouverneurs van Indiën, die op Batavia overleden zijn, zoo als Koen, Maatzuiker enz. Doch de Gouverneur Generaal van Riebeek is op het kerkhof begraven, alwaar ook vele fraaije zerken lagen. Kerk en kerkhof waren met eenen hoogen muur omgeven, waarin aan de Oostzijde eene groote poort gevonden werd, zoo als zulks nog bestaat; maar de kerk is afgebroken, het puin, benevens de grafgedenkteekens, ja, zelfs de beenderen zijn op last van den Gouverneur-Generaal Daendels weggevoerd. De Chinezen, die liever armoede en gebrek op of in de nabijheid der graven hunner ouders lijden, dan die te verlaten, voerden dit werk met zoo veel tegenzin uit, dat zij met moeite aan het werk moesten worden gehouden, niettegenstaande dit een kerkhof der Christenen was. Sedert dien tijd gebruikte de Herv. voor hunne godsdienstoefening, alleen de zoogenaamde Portugesche Buitenkerk, tot dat er, in het jaar 1832 nog eene andere op het Koningsplein gebouwd is.

De tegenwoordig Hervormde kerk, voorheen de Portugesche Buitenkerk geheten, aan den weg van Jakatra, bij de Jassenbrug, is een niet groot vierkant gebouw zonder toren, aan welks noordwesthoek een klokkestoel of huisje staat. De eerste hier gestaan hebbende kerk werd in 1693 aanbesteed en begonnen, en op den 23 Augustus 1695 voor het eerst tot de openbare godsdienstoefening gebruikt. In 1697 werd het kerkhof met eenen steenen borstwering omringd, die nog bestaat. De tegenwoordige kerk, waaraan den 23 November 1733 de eerste steen gelegd was, werd den 8 Mei 1736 ingewijd. Zij heeft twee ingangen, de eene in het Westen, de andere in het Noorden; in het noordeinde der kerk is een buitengewoon klein orgel en daartegen over de predikstoel geplaatst, waarachter de konsistoriekamer gevonden wordt. Het dak rust op zes zuilen en heeft drie gewelven. Buiten de westerdeur ziet men, bezuiden den ingang, de prachtige grafzerk, die het stof van den Gouverneur-Generaal Zwaardekroon bedekt.

Behalve deze beide kerken hadden de Hervormden hier vroeger nog twee andere kerken; namelijk de Maleische kerk, aan de zuidzijde van de Hospitaalstraat, een klein, maar hoog en luchtig gebouw, met eenige fraaije gestoelten en een fraai orgel voorzien, welk kerkje thans gesloopt is; en de Portugesche kerk, tusschen de Groote Rivier en de Roea Malakka, niet ver benoorden het middelpunt, in het jaar 1670 gebouwd, een 66 treden breed en 60 treden diep kruisgebouw, van voren met zes groote ramen, van boven met vier weerhanen, en van binnen met een klein orgel. Onder het herstellen van dit orgel, geraakte, in het jaar 1808, deze kerk in brand, zoodat men er thans niets ziet dan een verwilderd plein, in welks midden eene groote bamboezen loods boven het onkruid uitsteekt.

Ook de Lutherschen hadden hier voorheen eene kerk, zijnde een luchtig gebouw, door den Gouverneur-Generaal van Imhoff gesticht, waaraan de eerste steen is gelegd den 26 Julij 1747 en waarin de eerst leerrede den 28 September 1749 gehouden werd. Deze heeft men echter wegens bouwvalligheid moeten afbreken.

Er zijn te Batavia vier Hervormde Predikanten en een Luthersche.

De fraaije nieuwe R. K. Kerk, ten tijde van den Commissaris-Generaal L. P. J. Burggraaf Dubus de Ghisignies gesticht, staat op het Plein van Waterloo. Zij werd, op den 6 November 1829, door den toenmaligen Apostolischen Prefect der Nederlandsche zending in Oost-Indië, Lambertus Prinsen ingewijd, onder de bescherming van de H. Maagd Maria. Dit gebouw, hetwelk 110 voet lengte en 50 voet breedte heeft, en van eenen toren voorzien is, waarop een kruis prijkt, heeft de bouwvallige kerk, op de vlakte Senin, onder Weltevreden, vervangen; welke ten tijde van den Gouverneur-Generaal Daendels, tot de uitoefening der R. K. Godsdienst was ingeruimd, en toen den H. Lodewijk tot Patroon had verkregen. Vóór dien tijd bezaten de R. K. geen kerk op Java, vermits de uitoefening van hunne godsdienst, sedert de verovering des eilands op de Portugezen, verboden was. De eerste Nederlandsche Priesters, die te Batavia dienst hebben gedaan, waren Jacobus Nelissen en Lambertus Prinsen. Zij kwamen den 4 April 1808 aldaar aan, en verrigtten de eerste dienst den 10 daaraanvolgenden in een ten dien einde ingerigt woonhuis. De tegenwoordige R. K. kerk te Batavia wordt bediend door éénen Pastoor en éénen Onder-Pastoor. De Pastoor te Batavia is tevens Apostolische Prefect van de Nederlandsche zending in Oost-Indië en staat in die hoedanigheid aan het hoofd der Katholijke kerk in de Nederlandsche Oostindische bezittingen.

Men heeft in en bij Batavia ook eenige Chinesche tempels of pagoden, waarvan echter die op Klinting Tjina, veel prachtiger en kostbaarder dan de anderen is. Het gebouw is zeer donker en met eene menigte vergulde poppen versierd, die meestal in donkere kastjes met gordijnen verborgen zijn. Op het midden van het groote altaar, ziet men een beeld met achttien armen en handen, waarvan twee zaamgevouwen zijn. Voor het altaar, staan onderscheiden kleine roode kaarsjes, niet grooter dan zware stopnaalden, en ijzeren offerpotten, waarin de Chinezen fraai papier, met gouden karakters of letters, verbranden; terwijl zeer vele groote, op de Chinesche wijze beschilderde, lantarens aan den zolder hangen. Hier en daar ziet men Chinesche muzijkinstrumenten, waaronder verschillende soorten van trommen. In- en uitwendig zijn schrikverwekkende draken en wangedrochten afgebeeld, zoo als de Chinezen ook velen hunner Goden misvormde gedaanten toekennen.

De Mahomedaansche moskee wordt in de oude stad aangetroffen.

Het Hospitaal, tusschen de Nieuwpoort en de Diestpoort, dient om de zieke soldaten en andere kranken op te nemen, die daar dan ook zeer wel behandeld worden. Naast het hoofdgebouw, naar den kant der Nieuwpoort, en in de Nieuwpoortstraat, vindt men het woonhuis van den Eersten, den Tweeden en den Derden Heelmeester, alsmede van den Apotheker; maar in de Hospitaalstraat, naast de Maleische kerk, is de ingang van het gebouw, alsmede de woning van den Schaftmeester, die alle mondbehoeften ten dienste der zieken verstrekt. Alles staat onder het opzigt van Regenten, die alle veertien dagen onderzoek doen naar den toestand der zieken en hunne behandeling. Binnen in het

gebouw vindt men eene schoone opene plaats, met boomen beplant, welke tot eene uitnemende verfrissching verstrekt voor de herstellende zieken, die onder het aangename lommer nieuwe krachten bekomen. Van dit plein gaat men ook met eenen houten steiger naar den rivierkant, om zich te ververschen.

Het Stads-Verband is een klein, uitwendig sierlijk, eenvoudig en zindelijk gebouw, dat bestemd is, om gewonde of verdronkene personen te ontvangen. Men legt hier het eerste verband, en zendt de lijders vervolgens naar hunne bloedverwanten terug, indien deze in het vermogen zijn, om hunne verdere verpleging te bekostigen; maar zoo dit niet het geval is, kunnen zij in het gesticht blijven, en worden door het Gouvernement verzorgd. Deze weldadige inrigting heeft men te danken aan den Gouverneur-Generaal van der Capellen. Te voren toch werden alle ongelukkigen, hetzij Javanen, Chinezen of anderen, geene Christenen zijnde, die het slagtoffer van rampspoedige omstandigheden of van de boosaardigheid hunner landgenooten waren geworden, doorgaans naar de stadsgevangenissen gebragt, om aldaar de eerste hulp te bekomen; en aldus, gelijk gesteld met misdadigers, zelfs menigmaal met dezelfde boosdoener aan welke zij hun ongeluk te wijten hadden. Naauwelijks had de gezegde Gouverneur-Generaal dit vernomen, of hij maakte aan dezen staat van zaken onverwijld een einde, door, den 29sten Mei 1829, een besluit uit te vaardigen, om het tegenwoordige gebouw tot een Stads-verband in te rigten, hetwelk eene veel gunstigere en gezondere ligging heeft, dan deze gevangenissen. Het gebouw is verdeeld in ééne groote en twee kleinere zalen. In de eerste zijn veertig kribben, met even zoo vele matrassen en lederen kussens, voor een gelijk getal lijders. In eene der kleine zalen hebben de Heelmeesters eene verzameling van instrumenten en toestel, om alle heelkundige operatiën te doen. De derde zaal, die geene gemeenschap met de beide anderen heeft, is voor hulpbehoevende inlandsche vrouwen ingerigt.

Het groote en fraaije Hospitaal, aan de rivier bij Weltevreden, bestaat in een groep gebouwen, waarin vele, meestal hoog en luchtig gebouwde, vertrekken, voor alle standen gevonden worden, om er de zieken ruim te kunnen huisvesten en te verplegen. De Geneesheeren wonen mede binnen het hek, waardoor men toegang tot dit gesticht heeft, en de lijders worden er buitengemeen wel behandeld en opgepast. Vele jonge, ongehuwde ambtenaren worden, ziek zijnde, derwaarts gebragt, hetwelk, om de onmiddellijke hulp en het toevoorzigt van kundige doktoren, zelfs zeer verkieslijk is.

Het voormalig Chineesch Hospitaal, op de Rhinocerosgracht, naast het Spinhuis, dat door eenen steenen muur omringd, en met vele luchtige vertrekken ten dienste der zieken voorzien was, en in welk gebouw men niet alleen zieken vond, maar ook oude lieden, en dezulken, die door het verlies hunner ouders in eenen behoeftigen staat waren gebragt, is thans tot een pakhuis ingerigt.

Het vroeger te Batavia bestaan hebbende Stads Weeshuis, aan de Rhinocerosgracht, waarin de Weezen opgevoed, en tot allerlei nuttige kostwinningen opgeleid werden, is naar Samarang overgebragt.

Het groote Kerkhof der Christenen, nabij Rijswijk, is een uitgestrekt, met eenen hoogen, hollen, witten muur omgeven, vierkant, van hetwelk iedere zijde ongeveer 300 Nederlandsche ellen lang is. Men vindt er, onder vele andere gedenkteekenen, ook dat van Mevrouw de echtgenoot van Thomas Stamford Raffles, die in 1812 Engelsche

Luitenant-Gouverneur op Java was. Dit graf is met acht zuilen, nagenoeg 3 ellen hoog, omgeven, op welke zuilen een achthoekig, van boven plat dak rust. Onder het dak staat, tusschen de gezegde zuilen, de tombe, waarin een steen geplaatst is, met een toepasselijk opschrift.

Het Chinesche Kerkhof, gemeenlijk de Chinesche Graven geheeten, beslaat eene groote uitgestrektheid. Ter regterzijde van het geplaveide voorplein, ziet men een tempeltje, slechts 1 Nederlandsche el hoog en breed, en half zoo diep; dit is, wanneer zij op dit plein hunne jaarlijksche doodenfeesten houden, hun Tapenong, waar dan eene gedekte tafel, met allerhande spijzen voor hun joosje of afgodsbeeldje, geplaatst is; terwijl de fraai in blaauw en purperzijden gaas gekleedde Chinezen, onder de muzijk van eenige, op het gras zittende inlandsche slaven en zangeressen, met dankbare buigingen hunne treurzangen aanheffen. Er zijn graven, die van twee tot drie duizend Rijksdaalders kosten, terwijl de jaarlijksche feesten tevens zeer kostbaar zijn. De grafpoort is prachtig bewerkt, en de regtopstaande sluitsteen prijkt insgelijks met fraai vergulde Chinesche opschriften, welk een en ander door blaauw verglaasde, Europesche esterlingen omgeven is.

Batavia heeft eenige thans zeer goed ingerigte lagere scholen, onder welke de Stadsschool, in een lief gebouw, door eene opene gallerij en lommerrijke boomen omringd, waar gemiddeld een vijftigtal kinderen van beide seksen onderwijs genieten. Deze school is een kweekhof van klerken voor de landsbureaux. Ook bestaat er het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, onder de spreuk: *Ten nutte van het gemeen*, in 1778, opgerigt, op aanraden en onder medewerking van den geleerden en ijverigen stichter en toenmaligen Sekretaris van de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, den Evangelisch-Lutherschen Predikant Christianus Carolus Henricus van der Aa. De voornaamste oprigter was de Vice-Admiraal en Raad van Indië J. C. M. Radermacher, die tevens de eerste Opzigter was. De voornaamste werkende leden waren, behalve de Directeur, de beide Predikanten Jozua van Iperen en Johannes Hooyman, alsmede Mr. Willem Hoogendorp, koopman te Batavia. De eerste algemeene vergadering werd gehouden den 8 Maart 1779, en door den Voorzitter Radermacher, met eene redevoering geopend. Dit genootschap, hetwelk toen reeds 191 leden telde, en de bevordering van den koophandel, den landbouw en de bijzondere welvaart der volkplanting ten doel had, en tevens zich tot de natuurlijke historie, oudheid- land- en volkenkunde uitstrekte, was in den beginne zeer ijverig werkzaam, doch leed later door den drang der tijden, hoezeer het zich, tijdens de Engelsche overheersching, ijveriger dan immer uitbreidde en nog voortdurend werkzaam blijft. Het heeft reeds onderscheidene boekdeelen, met de nieuwste ontdekkingen, vooral de aardrijkskunde en natuurlijke historie van Java en van sommige andere eilanden betreffende, uitgegeven; voorts vindt men hier een Bijbelgenootschap, hetwelk met dat van het moederland gemeenschap houdt.

Vroeger bestond er te Batavia eene Latijnsche school, op de Tijgersgracht, doch de meesters en leerlingen voldeden beide niet, waarom zij in het jaar 1656 weder werd afgeschaft. Naderhand nam men nog eenmaal eene proef, maar toen bleef het werk weder steken, tot dat de Gouverneur-Generaal van Imhoff, in het jaar 1742, eene resolutie bij de Heeren Bewindhebberen bewerkte, om te Batavia een

Seminarium op te rigten, volgens welke de Hooge regering werd aanbevolen, om aldaar niet alleen scholen aan te leggen, waarin men de jeugd, even als hier te lande, zoude onderwijzen, maar ook ten dienste van verder gevorderden een Seminarium op te rigten, tot het aanleeren van talen, en de gronden der godsdienst, ten einde daaruit, met der tijd, wanneer er zich bekwame voorwerpen tot dienst van Gods kerk opdeden, jaarlijks twee uit Batavia naar het Moederland over te zenden, tot voltrekking hunner studiën, om, na verloop van uiterlijk drie jaren, aldaar volleerd en, tot Proponenten geëxamineerd zijnde, jaarlijks weder in een gelijk getal naar Batavia teruggezonden te worden, ten einde tot Leeraars voor Java en de Oost te dienen. Ingevolge deze loffelijke bevelen, ging men ras over tot het oprigten van een nieuw Seminarium; ten welken einde eenige opstallen en erven, staande op de Voorburgsgracht, buiten de Rotterdamsche poort, die tot dit oogmerk allezins dienstig schenen, gebruikt werden. Om jaarlijks kweekelingen naar het vaderland te kunnen zenden, zonder daarin door den gewonen loop der sterfgevallen, en de onbekwaamheid van sommige leerlingen te worden verhinderd, meende men, dat er door elkanderen altijd dertig leerlingen in de school moesten zijn, ten welken einde men vaststelde, vooreerst drie jongelingen te plaatsen en dit getal jaarlijks met zes te vermeerderen, tot men er dertig zou tellen. Men zoude opnemen alle degenen, die zich, of zelve, of door de beloften van ouders of voogden, tot de dienst der Nederlandsch Oostindische Compagnie zouden willen verbinden; terwijl men dezulke, die tot het waarnemen van het predikambt niet bekwaam schenen, tot Kathechiseermeesters of Krankbezoekers zou aanstellen. Het getal der Leermeesters werd in den beginne nog niet bepaald, dewijl men later beter zoude kunnen zien, hoevele er noodig waren. Tot Curatoren werden verkoren de Raadextraordinaris Crul, de Raadsheer Th. van Reverhorst, de Baljuw van Suchtelen en de rondreizende President van den Bataviaschen Kerkeraad; terwijl het rectors-ambt werd opgedragen aan den beroemden Portugeschen Predikant Mohr, een man, wegens zijne geleerdheid en verdere goede hoedanigheden, zeer bemind in de Indiën. Het geheele Seminarium zou worden verdeeld in vier klassen, zullende men de kweekelingen in de eerste klasse onderwijzen in het lezen, schrijven, rekenen, in de beginselen van de godsdienst en eindelijk in de Maleische en Portugesche talen. In de tweede klasse zouden zij het Latijn leeren, en daar zoo lang moeten blijven, tot dat zij die taal grondig verstonden: terwijl men, ten einde een kundig Leermeester te bekomen en aan te moedigen, dezen de waardigheid van Boekhouder zou geven. In de derde klasse zoude de Conrector, met rang van Opperkoopman, onderwijs geven in het Grieksch, Hebreeuwsch, de wijsbegeerte, geschiedenis enz. In de vierde klasse zou eindelijk de Rector, rang hebbende van Opperkoopman, de jeugd verder volmaken in de godgeleerde wetenschappen, en hen in staat stellen, om, na een verblijf van twee of drie jaren aan eene der Vaderlandsche hoogescholen, als nuttige Herders der Oost-Indische kerken te kunnen terugkeeren. Het ontwerp van eene kweekschool dus gemaakt zijnde, geschiedde de inwijding den 2den November 1745 met eene aanspraak van den Heer Gouverneur-Generaal van Imhoff, eene Nederduitsche leerrede van den Predikant Braarda en eene Latijnsche van den Rector Mohr. Men vatte nu de grootste hoop van deze instelling op; ook maakte de Bataviasche Kerkeraad aan de Hollandsche synoden in 1753 bekend, dat het nu met het Seminarium zoo

ver gebragt was, dat er eerlang twee jongelingen zouden overkomen, om hier te lande hunne letteroefeningen te voleindigen; zij kwamen ook werkelijk, te weten: GRAY en MOYAERT; van welke de eerste, als Predikant naar Batavia terug gekeerd, aldaar is gestorven, terwijl de andere, de hoogeschool in stilte verlatende, zoo men meent, heimelijk tot de zijnen is wedergekeerd. Eensklaps verdween echter de hoop van deze instelling te zien bloeijen, ja, ook de instelling zelve: want, op den 16 Januarij 1756, schreef de Kerkeraad eenen brief aan de synoden, dat het Seminarium was afgeschaft. Niet weinig waren de Synoden hier te lande over deze spoedige omwenteling verwonderd. Zij schreven hierom, op verzoek van den Kerkeraad, aan de Hooge Indische Regering, om, indien mogelijk, het herstel der afgeschafte instelling te bewerken. Doch het antwoord was, dat het Seminarium voor afgeschaft zou worden gehouden, gedeeltelijk om de zware onkosten van onderhoud, gedeeltelijk om het weinige nut. Intusschen zou men hierop kunnen aanmerken, dat de kosten van zoodanig een Seminarium, voor zulk eene bloeijende en volkrijke stad, als BATAVIA destijds was, van geen het minste belang waren, en aangaande het weinige nut zoude ook veel te zeggen vallen. Onpartijdige tijdgenooten beweerden in tegendeel, dat de instelling te niet was geloopen, enkel en alleen door de gierigheid van den toenmaligen Rector, die de kostgangers zoo slecht behandelde, dat zij bij nacht de vlugt namen, om elders voedsel te bekomen.

BATAVIA is de geboorteplaats van den Gouverneur-Generaal van Neerlands-Indië DIRK VAN CLOON, † 10 Maart 1735, op het Molenvliet; en van den Wiskundige WILLEM HOMBERG, geb. in 1652 † in 1712.

Toen de Nederlanders in het begin der zeventiende eeuw naar Java zeilden, vonden zij op de Noord-kust van dit eiland, eene zeer gemakkelijke, ruime en veilige haven, benevens eene stad Kalapa, sedert het jaar 1607 door de Javanen Djakatra, of bij verbastering Jakatra, genoemd. Deze haven, voor den handel bijzonder goed gelegen, trok de opmerkzaamheid der Nederlanders tot zich, terwijl het eiland zelf, wegens zijne gunstige ligging en zeldzame vruchtbaarheid, door hen terstond tot hunne voornaamste bezitting verkozen werd. De Radja of Koning van Jakatra, WIDJAK RAMA, was op verre na zoo magtig niet, als die van Bantam. Dit was eene reden te meer, om de Nederlanders, die beleid met moed wisten te paren, te doen besluiten, bij voorkeur de hoofdplaats van hunnen handel in Indië te Jakatra te vestigen. Ten dien einde kochten zij, in het jaar 1610, van den Koning van Jakatra een stuk gronds, aan de oostzijde der rivier de Tangerang, aan den zeekant, en timmerden daarop eene loods of geschikte woning; zoo dat de handel, hier zoo wel als te Bantam, werd voortgezet. De Pangerang, die, bij minderjarigheid van den jongen Vorst van Bantam, toen dat rijk regeerde, gaf omtrent dezen tijd al te ligtgeloovig gehoor aan de lasteringen der Engelschen, die even als de Portugezen, uit wangunst en naijver, de Javaansche Vorsten tegen de Nederlanders zochten op te hitsen, hetwelk hun zoo wel gelukte, dat die Pangerang alles deed, wat in zijn vermogen was, om den Nederlanders den voet dwars te zetten. Hij bespeurde echter weldra het oogmerk der Nederlanders, en ondervond daarvan tevens de gevolgen, dat namelijk de handel te Bantam begon te verflaauwen, en zich daar en tegen te Jakatra te vestigen, hetgeen hem den ondergang van het rijk zijns minderjarigen Konings deed vreezen en alle pogingen aanwenden, om den ontluikenden handel, te Jakatra, in zijne geboorte te smooren.

Hij gebruikte hiertoe allerhande voordeelige beloften, en, deze niet helpende, zware bedreigingen, waarover de Nederlanders zich echter weinig bekreunden, als zijnde zij genoeg overtuigd van de valschheid en tevens van de lafhartigheid van dien Vorst.

Onze handel op Java intusschen toenemende, gaven de Bewindhebbers der Nederlandsche Oostindische Compagnie aan hunne beambten op Java last, om van den Koning van Jakatra eene streek lands te koopen, geschikt, om daarop eene stad en sterkte*, als hoofdplaats der gezamenlijke Nederlandsche kantoren, te kunnen bouwen. De loods, welke de Nederlanders te Jakatra hadden, was toch te klein, om te gelijk tot berging en stapelplaats hunner goederen en tot zetel van hun gebied te dienen. Eindelijk deed er zich eene gelegenheid op, welke de Nederlanders vrij wat meer deed verkrijgen dan zij gezocht hadden. Jan Pieterz Koen, sedert het jaar 1607 in dienst van de Oostindische Compagnie, en in het jaar 1618 den Gouverneur-Generaal Laurens Reaal, in dat gewigtige ambt opgevolgd zijnde, deed bij den Koning van Jakatra aanzoek, om, ter plaatse daar de Nederlandsche loods stond, eene sterkte te bouwen en nog eene streek lands tot het oprigten van pakhuizen te erlangen. Dit verzoek bragt den Koning niet weinig in verlegenheid. Eensdeels wenschte hij, door zijne toestemming, de Nederlanders, met hunnen gewigtigen koophandel, in zijn rijk te behouden; anderdeels echter spiegelde hij zich aan het voorbeeld van onderscheidene naburige Vorsten, inzonderheid in de Moluksche eilanden, die door soortgelijke toelatingen eertijds in de knellendste afhankelijkheid van de Portugezen waren geraakt. Hij hield daarom de Nederlanders met schoonschijnende beloften op, en nam intusschen den raad van den Pangerang van Bantam in. Deze, reeds sedert langen tijd tegen de Europeanen in het algemeen, wier aanhoudende vermeerdering op Java hij met leede oogen aanzag, wantrouwen opgevat hebbende, koesterde den meesten argwaan tegen de Nederlanders, die nu reeds, van alle Europesche natiën, de uitgebreidste magt op het eiland bezaten. Hij besloot dus de onderscheidene Europesche natiën tegen elkander op te hitsen, om hen, langs dezen weg, door hunne eigene tweedragt te verzwakken. Terwijl hij bovenal tegen de gevreesde Nederlanders zijne maatregelen beraamde, poogde hij hen tevens door verdubbelde vriendelijkheid in slaap te wiegen, ten einde hen daarna onverhoeds te Jakatra op het lijf te vallen, en, zoo mogelijk, tot den laatsten man te verdelgen. Het grondgebied zijns Konings evenwel met zulk een schandelijk verraad niet willende bezoedelen, gaf de Pangerang aan Koen, die zich destijds te Bantam bevond, als in het geheim, den raad, zich naar Jakatra te spoeden, alwaar de Engelschen, naar zijn voorgeven, eenen verraderlijken aanslag tegen de Nederlanders smeedden. De Gouverneur-Generaal, aan dit voorgeven geloof hechtende, spoedde zich naar Jakatra, waar hij aldra vernam, dat niet alleen de Koning van Jakatra en de Pangerang van Bantam, maar ook de Sultan of Keizer van Mataram, destijds de magtigste Vorst van het eiland Java, alsmede de overige Vorsten van dat eiland, eene zamenzwering hadden gesmeed, welke ten doel had de Nederlanders geheel en al uit te roeijen, terwijl de Engelschen van deze trouweloosheid kennis droegen. Koen maakte onverwijld, doch in stilte, alle mogelijke toebereidselen tot zijne verdediging, en deed met allen spoed eenige vestingwerken aanleggen, ten einde eerst en vooral de Jakatranen in bedwang te kunnen houden. Het wantrouwen, dat hij had opgevat, werd niet weinig versterkt, toen hij kort daarna vernam, dat de inboorlin-

gen de Nederlandsche faktorijen of handelplaatsen langs de kust van Japara vernield en geplunderd, en de aldaar aanwezige Nederlanders verraderlijk vermoord hadden. De weerwraak, hierover genomen, door het in brandsteken van Japara, deed den euvelmoed der Bantammers wel aanmerkelijk verflaauwen; maar de Engelschen, wisten de Javanen tot nieuwe vijandelijkheden aan te sporen, vooral zetteden zij hen aan, om hunne uiterste pogingen in het werk te stellen, ten einde den Gouverneur-Generaal Koen, hetzij levend of dood, in handen te krijgen. Den 22 December 1618 werden de Nederlanders, in het nog zoo geringe en onvoltooide fort, waaraan zij den 21 October van dat jaar den eersten steen gelegd hadden, gewaarschuwd, dat zij den volgenden dag door 7000 man zouden worden aangevallen. Dit fort moet ongetwijfeld niet gestaan hebben, ter plaatse waar het kasteel gebouwd is, maar ten Z. van Batavia, in de voorstad, vóór het oosteinde van de Koestraat, nabij het Residentie-kantoor, en zal het zoogenaamde Kotta taay geweest zijn, hetwelk genoegzaam tegen eenen inlandschen aanval verzekerd was, en in 1824 en 1825 tot op den grond toe afgebroken is, zoodat men er thans nog slechts eenige hoopjes steen en puin van over ziet. Ook wierpen de Engelschen, die inmiddels eene versterking van vijftien zware oorlogschepen uit Europa hadden gekregen, eerlang het masker geheel af, en toonden openlijk hunne vijandelijke gezindheid, door met overmagt een rijk geladen Nederlandsch schip, de *Zwarte Leeuw*, te overrompelen, en, strijdig met alle bestaande overeenkomsten, de manschap krijgsgevangen te maken. De Koningen van Bantam en Jakatra, zich nu met de Vorsten van Cheribon en Mataram vereenigd hebbende, staken hierop ook weder spoedig het hoofd omhoog, en kozen openlijk de partij der Britten; ofschoon hun oogmerk eigenlijk niet anders was, dan om ook deze laatsten, zoodra de Nederlanders eerst uitgeroeid waren, even verraderlijk aan te vallen en te verdelgen, of van hun eiland te verdrijven. De Engelschen, met de Jakatranen verbonden, behaalden in den beginne wel eenig voordeel te land, maar konden toch, met al hunne overmagt, het fort der Nederlanders niet overmeesteren, hetwelk Koen besloten had, tot het uiterste te verdedigen, terwijl hij zijne schepen in de nabijheid van Jakatra liet ten anker komen. Middelerwijl dit geschiedde, kwam de Engelsche vloot, bestaande uit elf wel uitgeruste schepen, te voorschijn. De vloot der Nederlanders, slechts zeven schepen sterk, was op verre na niet met die der Engelschen in vergelijking te brengen; want, behalve dat onze schepen minder talrijk waren, bevonden zij zich allen in eenen slechten staat, en waren niet eens behoorlijk van oorlogsbehoeften voorzien. Deze ongelijkheid in magt deed echter den moed der Nederlanders niet zinken. Wel verre van zich, volgens den eisch der verwaten Britten, aan deze over te geven, verklaarde Koen, dat hij en zijn volk besloten hadden, zich tot den laatsten man te verdedigen, en liever te sneuvelen, dan te zwichten, eischende dat de Engelschen het genomen schip onverwijld zouden teruggeven, de manschap daar van weder op vrije voeten stellen, en aan de Nederlanders volkomene voldoening voor de gepleegde vredebreuk geven. Hierop volgde, den 1 Januarij 1619, tusschen de beide vloten een gevecht, waarin onze landgenooten, ondanks het geringer getal hunner schepen en manschap, de Britten voor hunne trouwloosheid zoo duchtig kastijdden, dat deze spoedig voor de onzen moesten strijken, en hun heil in de vlugt zochten. Kort daarna bekwam de Engelsche vloot eene nieuwe versterking van drie schepen, en deze overmagt, gepaard met het toenemende gebrek

aan oorlogsbehoeften bij de Nederlanders, maakte den toestand dezer laatsten zeer hagchelijk, te meer, omdat al hunne schepen geladen waren met zeer kostbare goederen, zoodat het verlies van eenen enkelen zeeslag den ondergang van alle hunne bezittingen in Indië na zich zoude kunnen slepen. Daarentegen mogt men verwachten, dat, wanneer onze heerschappij ter zee in Indië ongekrenkt bleef, ook het fort te Jakatra, dat nog van al het noodige voorzien was, zich zoude kunnen staande houden, en dat, indien dit fort zelfs ten laatste veroverd mogt worden, het, naderhand, door den moed der Nederlanders, gemakkelijk te hernemen zou zijn, zoodat men dit verlies niet, even als dat van de schepen, onherstelbaar achtte. Deze bedenkingen deden den Gouverneur-Generaal besluiten, om naar Amboina te stevenen, en aldaar de geheele zeemagt der Nederlanders bijeen te brengen, terwijl hij het bevel over het fort overliet aan Pieter van den Broeck, die in 1613 reeds in Indië gekomen, en, wegens zijne kunde en dapperheid algemeen geacht was. In het fort bevonden zich destijds niets meer, dan 400 zielen, onder welke 6 officieren, 65 onderofficieren en ambachtslieden, 15 kanonniers, 70 soldaten, 25 Japanezen, 16 Chinezen, 70 zwarten, 70 jongens, 40 vrouwen en eenige kinderen. Met dusdanig eene zwakke bezetting durfde van den Broeck ondernemen, zich, tegen de vereenigde magt van Bantam en Jakatra, ondersteund door de Engelschen en Portugezen, staande te houden, tot dat Koen van Amboina zoude zijn teruggekomen. Na vele vergeefsche aanvallen der vereenigde Engelschen en Javanen tegen het fort te Jakatra, hetwelk met weêrgaloozen heldenmoed verdedigd werd, terwijl de bezetting nu en dan zelfs bij eenen uitval de verschansing hunner vijanden vernielden, ging men, den 19 Januarij van het jaar 1619, een verdrag aan, bij hetwelk de Nederlanders zich verbonden, den Koning van Jakatra zes duizend Rijksdaalders te zullen betalen, en de loods der Compagnie te laten in den staat, waarin zij zich destijds bevond. Dit verdrag werd echter weldra door de Javanen geschonden, want van den Broeck, door den Koning op het allervriendelijkst, met nog eenige andere zijner landslieden, ter maaltijd uitgenoodigd, en, niets ergs vermoedende, ten hove gekomen zijnde, werd op de snoodste wijze met de zijnen verraden, uitgekleed, gekluisterd, mishandeld, en in eenen kerker gesleept. Uit deze euveldaad verder voordeel zoekende te trekken, werden aan de zijde van den Vorst eenige aanbiedingen tot ontslag der gevangenen gedaan, onder voorwaarden, die ten gevolg moesten hebben, dat de Engelschen meester van de loods werden, en de goederen der Nederlanders, ten buit, in de handen van zijne Javaansche Majesteit vielen. Inmiddels maakten de Engelschen zich den benarden toestand der Nederlanders ten nutte, om meerdere vestingwerken tegen Jakatra op te rigten. Van den Broeck werd geboeid door deze trouwloozen voor het Nederlandsche fort gebragt, en onder de vreesselijkste bedreigingen aangespoord, om de bezetting tot de overgave aan te manen. Welverre van aan dezen eisch te voldoen, moedigde van den Broeck zijne landgenooten tot volharding en standvastigheid aan, en bezwoer hen, bij de welvaart en de eer van hun Vaderland, zich tot den laatsten druppel bloeds te blijven verdedigen. De weinige Nederlanders, die in de vesting waren, te zwak om den tegenstand op den duur te kunnen volhouden, hadden reeds besloten alles toe te geven, toen de Bantammers onverhoeds op Jakatra aanvielen, den Koning onttroonden en hem in ballingschap zonden. Van den Broeck en de overige gevangenen werden nu, onder schijn van vriendschap, naar Bantam overgebragt en sommigen naderhand

gesiaakt. De Engelschen hadden echter naauwelijks het verraad van den Pangerang van Bantam ontdekt, of zij namen de vlugt naar de schepen, en op deze wijze bleef het fort te Jakatra in het bezit der Nederlanders. De Pangarang van Bantam, nu meester van Jakatra, liet eenige voorslagen aan de bezetting doen, om haar tot de ontruiming daarvan over te halen, waartegen hij zich verbinden wilde haar in het Bantamsche alle hulp en bescherming voor haren koophandel te verleenen, doch het bleef bij onderhandelingen. Middelerwijl kwamen er Nederlandsche schepen, die de onzen in staat stelden om het fort verder te versterken, minder te vreezen, stijver hunne streng te trekken, en de terugkomst van den Gouverneur-Generaal af te wachten. Op den 11 Maart 1619 kwam er toch een verdrag tot stand, volgens hetwelk de Pangerang van Bantam aan de Nederlanders alle hulp en bescherming zoude verleenen, en dezen daarentegen aan hem een vierde gedeelte van alle goederen der Oost-Indische compagnie, benevens de helft van het geschut, zouden leveren. Noch de Engelschen, noch de Bantammers mogten eenige nieuwe vestingwerken tegen het Nederlandsche fort oprigten. Den dag, na het sluiten van deze overeenkomst, werd door een besluit van den krijgsraad de naam van Batavia aan het fort gegeven, ingevolge een bevel der Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie, hetwelk reeds twee jaren vroeger uit Nederland afgevaardigd was. Deze inwijding van het Nederlandsche fort verstoorde de Pangerang van Bantam zoodanig, dat hij kort daarop nieuwe toebereidselen tot eenen vijandigen aanval maakte. Inmiddels kwam Koen, den 27 Mei daaraanvolgende, zelf met het lang verwachte ontzet, bestaande uit achttien schepen, uit het Oosten van Indië te Jakatra aan, waardoor alle vijandelijkheden weldra een einde namen. Koen, die reeds den Pangerang van zijne aanstaande komst had doen onderrigten, met verzoek van onzijdig te blijven, trok nu op Jakatra aan, en maakte zich meester van die stad, welke voor het grootste gedeelte verbrand of verwoest werd, terwijl omstreeks de plaats, waar zij gestaan had, weldra eene stad werd aangelegd, waaraan, ten gevolge van een nieuw bevelschrift der Bewindhebbers, den 4 Maart 1620, de naam van de nu binnen hare muren besloten sterkte, Batavia, gegeven werd.

De Gouverneurs-Generaal, die vóór Koen aan het bewind geweest waren, hadden steeds hunnen zetel op de Moluksche eilanden gehad; daar echter de nieuwe stad beter geschikt werd geoordeeld, om de hoofdplaats en het middelpunt onzer Oostindische bezittingen te zijn, namen alle de volgende Landvoogden het kasteel te Batavia tot hun verblijf. Eene der eerste gebeurtenissen, na het veroveren van Jakatra, in 1619, was de vrede met de Engelsche Oostindische Maatschappij, die, nu ziende, dat zij in magt ver bij de Nederlandsche te kort schoot, hare toevlugt nam tot onderhandelingen, om door een vredesverdrag deel te krijgen aan die voordeelen, welke zij te vergeefs door de wapenen had getracht te verwerven. Dit viel haar ook niet zwaar, want de Heeren Staten Generaal hadden zich niet in het geschil tusschen de beide Maatschappijen durven mengen, uit vrees voor den Engelschen Koning, wiens vriendschap voor het opkomend gemeenebest van het grootste belang was. Hoewel de Nederlanders hunne bezittingen in de Indiën door eigen goed en bloed hadden verkregen, kwamen zij nu in de droevige noodzakelijkheid, om hunne eigendommen, in zekeren zin, met de Engelschen te deelen; want, op voorstel van den Koning, werd er eene overeenkomst tusschen de

beide Maatschappijen getroffen, volgens welke zij hunne krachten zouden vereenigen, om de Spanjaarden en Portugezen geheel en al uit de Moluksche en andere naburige eilanden te verjagen, en daarna eenen gemeenschappelijken handel te drijven, op voorwaarden, die met de grootste naauwkeurigheid zouden worden bepaald, ten einde in het toekomende alle verschillen voor te komen. De Engelsche Maatschappij, niet in aanmerking genomen hebbende, dat het juist geene gemakkelijke zaak zou zijn, om de gezegde natiën uit de Specerijeilanden te verdrijven, had noch genoegzaam volk, noch eene voldoende hoeveelheid oorlogsbehoeften, naar de Oost-Indië gezonden. Zij vertrouwde ook op de Nederlanders, zich overtuigd houdende, dat die, wegens hunne groote magt te Batavia, zeer wel in staat waren, om zulks alleen uit te voeren. Dit was ook volkomen waar, maar de Nederlanders waren van oordeel, dat de Engelschen zich geen regt konden aanmatigen op veroveringen, door de Nederlandsche wapenen verkregen; zij begrepen daarentegen en bewezen uit de woorden van het verbond, dat die plaatsen, op welke men eenen gemeenschappelijken handel zou drijven, ook op gemeene kosten moesten veroverd zijn, en dat dus de Engelschen, indien zij niet genegen of in staat waren, om de helft in de kosten der uitrusting te dragen, ook geen aanspraak konden maken op de voordeelen door dien oorlog verworven; zoo als zij dan ook, na de kort daaropvolgende vermeestering van Banda, even als bij alle latere door de Nederlanders gemaakte veroveringen, gehandeld hebben.

De Keizer van Mataram, Mohamed, eenen toeleg gesmeed hebbende, om het geheele eiland Java te overheeren, begreep te regt, dat hij, om zijn doel te bereiken, eerst de Nederlanders en hunne wapenen bedwingen moest. Om hierin te slagen, begon hij met verraad, en zond in Augustus 1628 onderscheidene praauwen met koebeesten naar Batavia, onder voorwendsel, van daarmede te voldoen aan een verdrag, door hem met den Gouverneur-Generaal, in 1627, gemaakt. Aangezien die koebeesten begeleid werden door 900 gewapende Javanen, eene magt veel te groot in evenredigheid van het geschenk, kregen de onzen dadelijk argwaan, en deden de buitenposten sterk bezetten, terwijl zij een wakend oog hielden op eene menigte Javaansche praauwen, welke nog verwacht werden; deze kwamen ook eindelijk opdagen, en werden door de onzen gedwongen op eene andere plaats te gaan liggen, opdat zij zich niet met hunne makkers zouden kunnen vereenigen. De vijand, nu veronderstellende dat zijn geheele toeleg ontdekt was, besloot eenen verwoeden aanval op het kasteel te ondernemen, waar hij door zijne overmagt de buitenposten schielijk deed wijken, en zelfs met de vlugtenden tusschen de bolwerken der vesting in drong; hier echter vond hij zulk eenen dapperen tegenstand, dat hij met groot verlies moest aftrekken. Den volgenden dag trok ook van den landkant eene groote menigte Javanen op de stad aan, waarop het zuidelijk gedeelte der stad, dat nog weinig bewoond en door de bolwerken niet te verdedigen was, werd afgesneden. De Javanen, wier getal allengs tot 10 of 12,000 man was aangegroeid, ondernamen nu van dien kant eenen geweldigen aanval en versterkten zich ter plaatse, waar men ter juister tijd de overtollige huizen had afgebrand. De vijanden werden door het geweer der anders geringe bezetting, met veel verlies, afgeslagen. Dagelijks werden deze aanvallen herhaald, doch door de gedurige uitvallen der bezettelingen, die, geholpen door de Chinezen, alle hunne houten vestingen in brand staken, werd de vijand zoodanig geha-

vond, dat hij, na eene belegering van ruim eene maand, in het laatst van September des jaars 1628, met verlies van meer dan de helft der zijnen, moest aftrekken. De belegering van BATAVIA was voornamelijk ondernomen op aanraden van den Tomangong BOERASKA, die den Keizer van Mataram de verzekering gegeven had, dat de stad zeer gemakkelijk te veroveren zoude zijn. Deze grootspreker sneuvelde echter voor de vesting, en zijn geheel leger zoude verloopen zijn, indien niet de Tomangong DJAVANA het met eene aanzienlijke versterking was te hulp gekomen. De nieuwe bevelhebber, zich onder de muren der vesting gelegerd hebbende, zond, om eene laatste poging aan te wenden, twee zijner voornaamste Edelen, met eenen hoop uitgelezen volk, om de stad te overrompelen, of zelve er voor te sterven. Deze deden wel een verwoeden aanval, maar werden zoo goed ontvangen, dat zij zich door eene overhaaste vlugt moesten redden, waardoor de Veldheer zoo verwoed werd, dat hij allen, die terugkwamen, zonder genade, liet ter dood brengen. De Keizer nu, veinzende over deze wreedheid ten uiterste verstoord te zijn, liet DJAVANA, bij zijne terugkomst, met velen van zijnen aanhang, mede om hals brengen, ofschoon het zeker gaat, dat de bedreven moord op 's Keizers bevel volbragt was. De Keizer van Mataram was met dit alles nog niet voldaan, maar deed in het volgende jaar weder eenen aanval wagen Om hierin gelukkiger te slagen, zond hij zekeren WARGA met eenen brief van den Tomangong van Tagal af, waarin de Keizer om vrede verzocht, onder voorwendsel, dat de begane vijandelijkheden alleen waren gepleegd op aanhitsing van BOERASKA, die den Keizer door onderscheidene berigten, wier valschheid thans ontdekt was, had opgehitst: waarom hij nu om vernieuwing van vriendschap en eenen vrijen handel voor zijne onderdanen verzocht. De Nederlandsche regering begreep ligtelijk, dat onder deze betuigingen van vriendschap wederom een nieuw verraad schuilde; maar stond evenwel den vrede toe, hoewel met oogmerk, om naauwlettend alle bewegingen van den Keizer gade te slaan, ten einde zijne ware oogmerken te ontdekken. De Gezant van Mataram hield zich intusschen zeer wel te vreden, en vertrok wederom naar Tagal, onder anderen zich beroemende, dat zijn heer, de Tomangong van Tagal, nu een der vier opperste Strandheeren geworden, wel zorg zou dragen, dat de vriendschap beter onderhouden werd, dan voor dezen. Men ontdekte spoedig, dat de laatste belegering voornamelijk mislukt was, omdat de belegeraars met geen mogelijkheid eenen genoegzamen voorraad rijst konden aanvoeren; en dat zij ook geen beleg met eenig goed gevolg zouden kunnen ondernemen, indien zij niet in staat waren, hunnen leeftogt vooraf over zee naar Tagal en de naburige plaatsen te brengen, van waar zij dien meest te water naar hun leger voor BATAVIA konden overvoeren. Naauwlijks was ook WARGA vertrokken, of de Chinezen, die zeer arglistig zijn in het bespieden van vijandelijke aanslagen, bespeurden, dat men met praauwen allerlei voorraad van mondkost naar Tagal, Samarang en de verdere nabijgelegen plaatsen voerde; hetgeen de regering niet weinig bevestigde in het vermoeden, dat zij eenen aanval te duchten had. Weldra werd men dan ook in het zekere onderrigt, dat de Keizer de stad wilde bespringen, maar dat men vooraf nog eenen geveinsden Gezant te wachten had; die dan ook werkelijk den 20 Junij met dertien praauwen te BATAVIA aankwam, doch op last van den Raad van Indië, op eene behendige wijze, gevat werd. Ondervraagd zijnde en wel bespeurende, dat de zaak toch ontdekt was, beleed hij alles, wat men weten wilde,

waardoor men een naauwkeurig berigt omtrent de hoofden en de sterkte des legers, alsmede omtrent den krijgsvoorraad en het geschut enz., verkreeg. De hoofdzaak was nu, om den verzamelden voorraad des vijands te Tagal en daaromtrent te vernielen, want zoo men hierin slaagde, was het zeker, dat de belegering slechts kort van duur zou zijn. Spoedig werden er dus schepen naar Tagal gezonden, die zonder verder onderzoek de plaats aantastten, die overweldigden, en 400 huizen met eenen onmetelijken voorraad rijst verbrandden. Een ander gewapend schip vernielde mede een groot magazijn te Sabang, bij Cheribon, en nam vele praauwen weg; tevens werden de monden der rivieren van Krawang enz., langs welke de schepen naar het leger moesten komen, zóó wel bezet, dat er niemand door kon. Desniettegenstaande bleef de Keizer in zijn voornemen volharden, om Batavia te belegeren. De stad zelve werd echter ook aanmerkelijk versterkt, dewijl men voor eenen zeer hevigen aanval beducht was. Te dien einde werden er onderscheidene batterijen en nieuwe bolwerken tusschen de oude aangelegd, en de bolwerken zelve, zoo veel mogelijk, door gordijnen aan elkander gesloten, die, hoewel uit enkel kokoshout gemaakt, echter genoeg in staat waren, om dien weinig ervaren vijand het hoofd te bieden. Den 20 Augustus ontving men te Batavia de tijding, dat de vijand over de rivier van Krawang was getrokken, op den 22 zag men reeds veertig hunner ruiters voor de stad, en tegen het einde der maand was de stad van de landzijde omringd door een groot leger, hetwelk echter toen reeds gebrek aan leeftogt had. Den 4 September begonnen zij hunne werken, hetgeen nogtans bezwaarlijk toeging, want de Nederlanders hadden uit voorzorg bijna al het hout afgehakt. De vijand naderde, in den nacht van den 7den, tot op een pistoolschot van het bolwerk Hollandia; doch met den dag deed 100 man der bezetting eenen uitval, verdreef den vijand en verbrandde zijne werken, gelijk van toen af bijna dagelijks gebeurde, zoodat de Javanen weinig vorderden, terwijl de dappere uitvallers doorgaans des daags vernielden, hetgeen de belegeraars bij nacht hadden opgerigt. Het geheele leger had intusschen gebrek aan eetwaren; zelfs stierven de meeste paarden en buffels van honger, waardoor de vijand in het aanvoeren van geschut en pakkaadje niet weinig belemmerd werd. In den nacht van den 10 September deden de Javanen eenen hevigen aanval op een klein houten werkje, Maagdelijnssterkte genoemd, aan den uitersten hoek der stad, alwaar eene bezetting lag van slechts 16 man. Deze verweerden zich eerst dapper, tot dat al hun kruid verschoten was, en ook toen verdedigden zij zich met het werpen van pannen en steenen, doch zouden eindelijk moeten bezwijken, zoo niet een hunner den inval gekregen had, om de aanvallers met zeer ongewone wapenen te bestrijden; want zich herinnerende, dat de Javanen, als ijverige navolgers van Mahomed, zeer bevreesd zijn voor al wat onrein genoemd wordt, liep hij naar het heimelijk gemak, en besproeide de naastbijzijnde Javanen met eene groote hoeveelheid menschendrek, waarop zij, onder vele scheldwoorden, verschrikt het hazenpad kozen; te meer, dewijl er tevens een gedeelte der bezetting aanrukte, om den afgesnedenen te hulp te komen. Deze en soortgelijke ontmoetingen deden den vijand, die bijna uitgehongerd was, eindelijk bevroeden, dat er niets voor hem te winnen viel, waarom het vijandelijk leger, dat ruim 100,000 man sterk was geweest, den 1 November zijne legerplaats in brand stak, en door eene overhaaste vlugt verdween; immers, toen de ruiterij der bezetting in den morgen uittrok, om te zien, waar de vijand gebleven was, vonden zij niets

dan 700 of 800 lijken van door de Javanen zelve omgebragte en in rijën gelegde personen, waarschijnlijk van zieken, die zij gedacht hadden niet met zich te kunnen voeren. Gering was het verlies der Maatschappij bij deze gelegenheid, want gedurende de geheele belegering, sneuvelden er slechts 10 of 12 Nederlanders en 7 of 8 Indianen. Daartegen meent men, dat er van het Keizerlijk leger, bijna de helft, was omgekomen; meest door hongersnood, gelijk uit het groot getal der achtergelatene wapenen en krissen scheen te blijken. Velen hunner vond men in de rivier, die zij boven de stad hadden toegedamd, achter het paalwerk gesmeten, met oogmerk, om aldus het water onbruikbaar te maken; hierdoor hadden zij de Nederlanders in het eerst inderdaad zeer verlegen gemaakt, hoewel die vrees schielijk verdween, toen deze zagen, dat de door den vijand gegravene putten zeer goed en gezond water opleverden. In het jaar 1631 schijnt de Keizer van Mataram lust gehad te hebben, om Batavia nog eens te belegeren, maar de Hooge Regering nam hare maatregelen zoo goed, dat hij zijn voornemen staakte, en de Compagnie gedurende het overschot zijns levens in rust liet. Zijn zoon en opvolger, de Sousonhounan Ingalaya, volgde ten haren opzigte een geheel ander stelsel dan zijn vader; hij zocht hare vriendschap en bood haar den vrede aan, waarop de Bataviasche Hooge Regering te dien einde de Heeren Winderer en Barendszoon, op den 8 April 1646, in gezantschap naar Mataram zond, alwaar zij zeer minzaam ontvangen werden, en een verbond van vrede en vriendschap sloten, hetwelk naderhand te Batavia, in September deszelfden jaars, bevestigd werd.

Naauwelijks was de Gouverneur-Generaal Jan Maatzuiker, in het jaar 1652, tot die hooge waardigheid verheven, of hij geraakte in oorlog met den Koning van Bantam, die in datzelfde jaar nog voor Batavia verscheen met een leger van 60,000 man. De uitslag dezer onderneming beantwoordde echter geenszins aan den toeleg; want zij bepaalde zich tot het verbranden der suikermolens en landhoeven rondom Batavia, terwijl het grootste nadeel bestond, in het wegloopen van eene menigte misnoegde slaven, die tot de Bantammers overgingen.

Een twist, tusschen den Raad van Indië St. Martin en zekeren Kapitein Jonker ontstaan, veroorzaakte in het jaar 1689, eenen kleinen oorlog in den omtrek van Batavia. De eerste, door laatstgemelden in het jaar 1680, niet te onregte bij de Maatschappij van traagheid in het ondersteunen van Hadji, Koning van Bantam, aangeklaagd, had reeds onderscheidene middelen beproefd, om dien Kapitein eenige beleediging aan te doen; doch vond daartoe eerst gelegenheid in het jaar 1689, toen Jonker, te gelijk met den Balischen Kapitein Boeliling, die weleer zijn slaaf geweest was, ten huize van St. Martin kwam; deze deed den Baliër eenen stoel geven, en liet Kapitein Jonker staan, die zoodanigen hoon met reden ten uiterste kwalijk nam, en voldoening van de Hooge Regering vorderde. Deze antwoordde, dat St. Martin voorzeker verkeerd had gehandeld, maar dat een ieder ten zijnen huize meester was, en dat dergelijke zaken niet tot de tafel des geregts behoorden. Jonker nam toen het besluit, om zich zelven te wreken, en verzocht dagelijks ten zijnen huize aanzienlijke gezelschappen en onder de genoodigden altoos den Heer St. Martin, ten einde hem bij zulk eene gelegenheid insgelijks eenige beleediging aan te doen: deze had echter de voorzigtigheid van niet te verschijnen. Eindelijk ziende, dat hij op zulk eene wijze zijn oogmerk niet kon bereiken, en dat zijn neef Radja Bongeo, overtuigd van het op het leven van den Heer

St. Martin en den Gouverneur-Generaal Camphuis te hebben toegelegd, was gevierendeeld, liet Jonker, die vroeger de Maatschappij groote diensten gedaan had, zich zoo ver door zijne woede vervoeren, dat hij de grootste buitensporigheden en vijandelijkheden tegen de Maatschappij zelve begon te plegen, en buiten Batavia alles zoodanig in vuur en vlam zette, dat de Regering hare toevlugt tot de ernstigste maatregelen moest nemen, om zich van dien gevaarlijken rebel te ontslaan. In een gevecht, tusschen een gedeelte van het garnizoen van Batavia en zijnen aanhang, had de Luitenant Holscher het geluk den Kapitein met eenen sabel ter neder te vellen, die daarop door anderen werd afgemaakt en in stukken gehouwen: ras volgde toen de verstrooijing van zijnen aanhang, van welken velen werden gevangen en gedeeltelijk geradbraakt of gehangen; ja men rekent, dat, wegens dezen opstand, 108 personen door scherpregters handen werden ter dood gebragt.

In het jaar 1721 verkeerde Batavia in het uiterste gevaar door eene verfoeijelijke zamenzwering, aangelegd door zekeren Pieter Erberfeld, een burger van Batavia, zoon eener Javaansche moeder en van eenen Europeaanschen vader, welke laatste hem groote schatten had nagelaten. Tot medestanders had hij onderscheidene Javaansche en andere Indische grooten. Hun voornemen was de stad, benevens het kasteel en de buitenposten te verrassen, den Gouverneur-Generaal, met de Raden en alle Nederlanders en andere Europeanen te Batavia, te vermoorden, daarna eene nieuwe alleenheersching op te rigten, en dan alle Chinezen, Makassaren en andere volken op Java aan te zoeken, om zich bij hen te voegen, en diegenen, welke zulks niet wilden doen, insgelijks van kant te maken. Om meer gezag aan den aanslag te geven, had Erberfeld den titel aangenomen van *Toewan Gusti* of Grooten Heer, terwijl zeker Javaan, Katadja genaamd, onder den naam van *Radin* of Prins, in rang op hem volgen zou. Men had het verraad beraamd op een buitengoed van Erberfeld, gelegen aan den weg van Batavia naar Jakatra, en de zaamgezworenen kwamen gemeenlijk op eene zijner andere hoeven bijeen, alwaar zij doorgaans gesprekken hielden met onderscheidene Mohamedaansche Vorsten en andere Javanen, die mede in het ontwerp gewikkeld waren. Vier hunner waren de zamenstellers der brieven aan hunne vrienden en medepligtigen, terwijl eenige anderen briefjes aan de Javanen verkochten, die, met onleesbare merken beschreven, werden aangeprezen, als of zij hunne bezitters volkomen onkwetsbaar maakten. De tijd des aanslags was bepaald op 1 Januarij 1722 met het opengaan der poort, als wanneer de zaamgezworenen gedeeltelijk in de stad en gedeeltelijk in het kasteel moesten sluipen. Om alle verschillen voor te komen, hadden zij reeds eene verdeeling gemaakt, volgens welke het hoofd der vloekgenooten de stad en het kasteel zou regeren; terwijl zijn Luitenant het vlakke veld zou beheerschen, tot aan het gebergte, en de overigen het bewind zouden hebben over bijzondere landstreken en over de troepen. Zij hadden door hunne voorzorg zich verzekerd van een leger van 17,000 man, die zich op verschillende seinen naar hunne posten moesten begeven, ten einde zich gelijktijdig van de poorten meester te maken, en zorg te dragen, dat niemand hunne handen ontkwam. Drie dagen, vóór dat de uitvoering moest plaats hebben, was alles naauwkeurig beraamd, en wel op zoodanig eene wijze, dat de aanslag niet scheen te kunnen mislukken. Ondertusschen werd het schelmstuk nog bij tijds ontdekt, en de aanlegger met vele zijner medepligtigen gevangen genomen, eer zij hun wanbedrijf konden

volvoeren; hetwelk zij dan ook, ten getale van 19, onder welke 3 vrouwen, den 8 April 1722 met den dood op het schavot moesten boeten. Op den volgenden dag vierde men eenen plegtigen dank-, vast-en-bededag, wegens de gelukkige ontdekking van dit verschrikkelijk verraad. In het vervolg spoorde men nog dertig der voornaamste belhamels op, die allen werden ter dood gebragt. Ook werd het huis aan den weg van Jakatra, alwaar Erberfeld had gewoond, tot den grond toe afgebroken, waar thans een hooge, witte tuinmuur het erf van den weg afsluit, in welken men eene groote, blaauwe zerk ziet, waarboven een doodshoofd is geplaatst, stekende op eene doorgaande ijzeren pen. Op de zerk leest men, in de Nederduitsche en Javaansche talen: « Uit eene verfoeijelijke gedachtenis tegen den ge- » straften landverrader Pieter Erberfeld, zal niemand vermogen te » dezer plaatsen te bouwen, timmeren, metselen of planten, nu of ten » eeuwigen dage. Batavia den 14 April A°. 1722.»

Onder de regering van den Gouverneur-Generaal Adriaan Valckenier, had de verschrikkelijke opstand der Chinezen te Batavia plaats, waardoor deze hoofdstad van Neerlands-Indië, in 1740, in het dringendst gevaar werd gebragt. Het eerste plan daartoe schijnt reeds in het jaar 1734 beraamd te zijn geweest, door den Chineschen Luitenant te Batavia, Niloco, die, inmiddels komende te sterven, zijnen zoon Nikoekong op zijn doodbed bij eede deed zweren, de uitvoering te zullen ondernemen. Het oogmerk was, zoo als men zeker meent te weten, om de meeste Europeanen te verbranden, uitgezonderd die, welke hen tot bijzitten of tot slaven konden dienen; voorts de Raden van Indië te spitsen, en alleen den Gouverneur en den Directeur-Generaal in het leven te behouden, om bij plegtigheden den parasol achter hun Opperhoofd en zijne vrouw te dragen. Aan het hoofd der zamenzwering bevond zich zekere Tayoewan-soey-oey, die gehouden werd voor een bastaardzoon van den laatst overledenen Chineschen Keizer; doch die, in zijn eigen land weinig geacht, hier met opene armen door de muitzieke menigte was ontvangen. Hij waagde het intusschen niet te Batavia te verschijnen, maar verzamelde zijne troepen ver buiten de stad in het gebergte, alwaar hij ras eene groote menigte misnoegde Chinezen en Javanen onder zijnen standaard verzamelde. Meenende, dat de tijd tot de uitvoering van het ontwerp geschikt kon worden bepaald, schreef hij van tijd tot tijd brieven aan zijne vrienden, waarin hij hun met zijne krachten bekend maakte, en hen aanhitste, om het werk toch niet ten halve te laten steken, vooral daar kort geleden 30 Chinezen naar Ceylon waren gebannen, nadat men hen van menigvuldige straatschenderijen had overtuigd. Dit vonnis, hoe regtvaardig ook, schilderde hij doorgaans met de hatelijkste kleuren af, en zette zijne vrienden aan, om er wraak over te nemen. De tijd der uitvoering van den aanval werd inmiddels bepaald op den 9 October 1740, doch op den 26 Augustus deszelfden jaars gaven eenige eerlijke Chinezen kennis aan de Hooge Regering, dat er door sommigen van hunne natie een zeer gevaarlijk verraad tegen de stad werd gesmeed, hetgeen echter niemand geloofde, naardien men te veel op den bekenden vreesachtigen en vreedzamen aard der Chinezen betrouwde. Intusschen werd best geoordeeld, waakzaam te zijn, om niet te worden overrompeld, waarom men alle posten deed verdubbelen, en gedurige patrouilles door de stad liet gaan. Ook werd de Chinesche Kapitein Nikoekong verhoord en ondervraagd, of hem ook iets van eene zamenzwering bekend was, doch deze wist zijne rol zoo wel te spelen, dat men niets uit hem vernam. Op

den volgenden dag bespeurdde men nader, hoe de zaken stonden, want er verschenen onverwachts 60,000 welgewapende Chinezen in de nabuurschap der stad, die overal begonnen te plunderen; terwijl men binnen BATAVIA acht of tien duizend d'er natie had, die zich voor het uiterlijke wel stil hielden, doch ten einde gemakkelijker hun oogmerk te volvoeren, vrijheid verzochten tot het oprigten van 24 groote theaters of *wayangs*, op welke de Chinezen gewoon zijn tooneelstukken te vertoonen, waarbij zich dan doorgaans de geringere Europeanen laten vinden. De Hooge Regering, voorziende, dat dit waarschijnlijk het middel tot het beramen van den moord zou zijn, verbood dit gestreng, en beval den Chinezen, op doodstraffe, binnen hunne huizen te blijven. Intusschen kwam er berigt, dat de Chinezen te Tannabang, drie uren gaans van BATAVIA, een retranchement hadden opgeworpen, bezet met geschut en 12,000 man. Men zond hierom, den 4 October, de Heeren VAN IMHOFF en VAN AARDE, met 1800 man, derwaarts, en deze hadden het geluk, den vijand, met groot verlies, van daar te doen verhuizen, zoo als zij ook voor de forten Tangerang en Nieuwendam werden afgewezen. Daarna vernam men, dat de Chinezen met eene groote magt op de Diestpoort afkwamen, en bezig waren met die, niettegenstaande den moedigen wederstand der burgerij, in brand te steken. Men verdeelde een gedeelte der bezetting door de stad, om een wakend oog te houden op den vijand van binnen, terwijl de overige bezettelingen, onder Kapitein MOHL, op de Chinezen aanvielen; maar als deze kort daarop gesneuveld was, week zijne manschap terug. Toen echter nam de Luitenant HERMINGZON het bevel op, en wist het den Chinezen, door het werpen van handgranaten, zoo bang te maken, dat zij, met achterlating van al hun geschut, het hazenpad kozen; terwijl die, welke zich wederom verzamelden, en stand hielden bij de waterplaats, uit twee stukken met schroot werden begroet. Van buiten was men dus voor het tegenwoordige het grootste gevaar te boven; maar op den 9 October ontstond er van binnen een nieuwe schrik, want op dien dag staken vele Chinezen hunne huizen in brand, en boden tegenweer aan de burgers, die tot het blusschen der vlammen kwamen toeschieten. Hun oogmerk was zeker, den brand te doen overslaan tot de nabijgelegen scheepstimmerwerf, om dan, door het overslaan der vlammen, eenen algemeenen schrik onder de inwoners te verwekken, en die gelegenheid tot het volvoeren van den moord te gebruiken. Doch nu kwam het ontmenschte bevel, om alle Chinezen, die men kon vinden, uitgezonderd de vrouwen, slaven en kinderen, ter dood te brengen. Men drong derhalve in hunne huizen, rukte ze daaruit, en vermoordde hen zonder genade, wordende de slagting met zoo veel barbaarschheid ten uitvoer gebragt, dat men op de straten tot aan de enkels in het bloed plaste. Opmerkelijk was het, dat deze lieden, niettegenstaande hun groot aantal geen den minsten wederstand boden, maar zich als schapen ter slagtbank lieten voeren. Zij alleen ontkwamen de algemeene verwoesting, welke op hunne daken gevlugt waren, want de matrozen, met den moord belast, zochten zoo hoog niet, daar zij meer vermaak schepten in plunderen, dan in moorden. NIKOEKONG en zijne oomen had men op dien dag des morgens vroegtijdig op het kasteel doen brengen, ten einde den eerstgemelde nog eens naauwkeurig te ondervragen. Nergens van overtuigd kunnende worden, was hij weder met zijn rijtuig naar huis gekeerd, alwaar hij zich echter met 400 slaven zoo wel versterkte, dat men, toen het bevel tot den moord gegeven was, niet op zijn huis durfde aandrin-

gen; ook werd de hulp der matrozen elders gevorderd, want eenigen der ontkomen Chinezen stichtten brand in de andere kwartieren der stad, alwaar de huizen hunner landslieden tusschen die der Christenen stonden. Hierdoor kwam de stad in een algemeen gevaar van te zullen verbranden, hetgeen echter, door den ijver der burgerij, nog in tijds werd voorgekomen. Toen men dit gevaar eenigzins te boven was, werd de aanval op het huis van den Kapitein, door onderscheidene kompagniën burgers en soldaten, ernstig ondernomen. Men vond in het eerst eenen dapperen tegenstand, doordien de ingeslotenen herhaalde uitvallen deden, die echter vruchteloos afliepen. Als men eindelijk zag, dat zij merkelijk verzwakt waren, rukten de scheepstimmerlieden, gesterkt door de grenadiers, er op aan, en hieuwen de deuren aan stukken, waarop allen, die zij in de voorste kamers vonden, zonder genade werden vermoord, terwijl velen, die het zwaard ontliepen, in de putten of in de rivier sprongen, alwaar zij ook, door de manschappen met platte schuitjes afgezonden, werden afgemaakt. Inmiddels was ook het geschut aangevoerd, om er mede in de binnenste vertrekken te schieten, die zoodanig met afsnijdingen en oorlogstuig voorzien waren, dat niemand er durfde binnendringen; doch hier door werd men het geheele gebouw welhaast volkomen meester. Het huis van des Kapiteins broeder, dat in de nabuurschap stond, sloeg toen ook in brand, tot grooten schrik der inwoners, dewijl dit huis, volgens een loopend gerucht, benevens eenige andere was ondermijnd. Ook hoorde men op het laatst van den brand twee allerverschrikkelijkste slagen, die echter geen ander kwaad deden, dan eene menigte steenen op straat te werpen, waardoor eenige weinigen werden gekwetst. De brand werd echter ras door de spuiten gebluscht, doch de voorsteden buiten de Diest- en Utrechtsche poorten geraakten, bij gebrek van de noodige bluschmiddelen, in kolen. Den 10den lagen de straten te Batavia nog vol met doode Chinezen, ook kreeg men dien dag een van des Kapiteins broeders en den Luitenant dier natie in handen. De Kapitein had zich echter in eenen der schuilhoeken zijner woning verborgen gehouden, tot dat de brand hem ook van daar dreef; toen had hij zich in de kleederen van eene slavin gestoken, maar werd herkend en aangegrepen door den President-Schepen van Dijk, wien hij door eenen sprong in het water ontkwam; door eenen bediende er uitgehaald, werd hij in het bolwerk van het kasteel, de Robijn geheeten, vastgezet. Dien geheelen dag werd voorts besteed in het dooden der overgeblevene Chinezen, zoo wel binnen als buiten de stad. Inmiddels verhief zich de brand weder in de Chitse- en Lepelstraten, waar ook eene mijn sprong, hetgeen de magazijnen van suiker, masten en ankers in groot gevaar bragt; deze werden echter gelukkig door pompen en natte zeilen bewaard. Den 11den had het vuur opgehouden, maar toen hervatte het gemeene volk de plundering der Chinesche woningen met zoo veel woede, dat de een den anderen dood sloeg. De regering stelde dierhalve orde, en liet het plunderen op zware straffen verbieden, terwijl men de overgeblevene kostbaarheden op het Stadhuis bragt, om die naderhand onder het gemeen te verdeelen. Op dien dag kwam ook binnen Batavia de Bevelhebber van het kleine fort Rijswijk, met zijne manschap, berigtende, dat hij, alle uren eenen aanval te gemoet ziende, en dien met zijne zes soldaten niet kunnende afslaan, het beter had gedacht den post te verlaten, en, na dien vernield te hebben, af te trekken, ten einde den vijand te beletten, zich aldaar te nestelen. Het grootste gevaar was nu zeker voorbij, er bleven evenwel nog al vijanden in de nabuurschap der

stad, die op den 14den door Kapitein Crits, met verlies van 200 dooden en 3 vaandels, werden verdreven. Den 11den was men reeds begonnen de huizen, straten en grachten van de lijken en het bloed te zuiveren; hiermede had men werk tot den 19den, wordende het geheele getal der verslagenen, zoo in als buiten Batavia, op tien duizend begroot. Den 18den kreeg men tijding, dat de Chinezen zich gelegerd hadden in de suikermolens aan den weg van Tangerang, en dat de gaanden en komenden aldaar zonder genade werden vermoord; derwaarts werden derhalve spoedig de noodige troepen gezonden, die ook het geluk hadden den vijand geheel te verslaan; zoodat men het genoegen had den Gouverneur-Generaal vier vaandels en het hoofd van eenen vaandrig, die uit zijne kleeding als een der opperhoofden van de zamenzwering herkend werd, te kunnen zenden. Naar de legerplaats werden daarentegen onderscheidene afschriften gezonden van eenen algemeenen vergiffenisbrief voor alle Chinezen, die binnen eene maand de opstandelingen verlaten en naar Batavia zouden willen wederkeeren. Ook beloofde men eene premie van 1000 kroonen aan ieder, die den Generaal der oproerigen levend, en 500 aan dengenen, die hem dood in handen der regering zou leveren. Het hoofdleger der Chinezen had zich intusschen verzameld bij den suikermolen van Salapadjang, waarom het noodig werd geoordeeld hier met hen in gevecht te komen. Het opperbewind over dezen togt werd bekleed door den Heer Cruswel, die met de grootste voorzigtigheid dezen post naderde, en zijne manschap tusschen het suikerriet in slagorde schaarde. Ook kwamen de Chinezen spoedig voor den dag en maakten eene slagorde, zoo goed als zij het geleerd hadden: men brandde op hen los, doch zonder veel uitwerking, weshalve best geoordeeld werd, hen met geweld op het lijf te vallen, zoo als door de Baliërs, de Makassaren en de Javanen, die in soldij van de Oost-Indische Compagnie stonden, werd gedaan; nu werd het vlugten van de vijanden algemeen, doch zij namen de wijk in de bosschen, waar het onmogelijk was, hen te volgen, en daar verzamelden zij zich weder op eene plaats, Kampong-Melajoe genoemd, bij de achtste paal, aan den straatweg naar Buitenzorg, ten W. van de Groote Rivier. Eenige dagen later werden zij hier ook aangetast en andermaal verdreven, terwijl al hun voorraad van oorlogs- en mondbehoeften, aldaar verzameld, door de Nederlanders werd weggenomen of verbrand. Het overschot van dezen troep vlugtte meerendeels in het Bantamsche, alwaar zij, door 's konings troepen, ook geheel verstrooid en meerendeels gedood of gevangen genomen werden. Nikoekong werd inmiddels te Batavia op het Stadhuis gebragt en hevig gepijnigd; doch hij wilde volstrekt niets bekennen, ofschoon men dagelijks meer bewijzen tegen hem kreeg. De stad was thans geheel in rust, behalve dat er op den 17 November door kwaadaardige lieden een gerucht werd verspreid, dat alle slaven zouden worden gedood; dit verwekte eene groote ontsteltenis, en deed velen wegloopen. Ook zoude uit dit sprookje zeer gevaarlijke gevolgen ontstaan zijn; zoo niet de regering dit kwaad in den beginne had doen tegengaan, door eene bekendmaking te doen aanplakken, volgens welke eene belooning van 600 gulden werd beloofd aan den ontdekker van hem, die deze logen verzonnen had. Den 22sten werd alom bekend gemaakt, dat ieder op den volgenden morgen ter kerk moest komen, om eenen plegtigen dankdag te vieren, terwijl de militie, tot voorkoming van onraad, door de stad zou patrouilleren. Dit werd alles volbragt, en na het eindigen der godsdienstplegtigheden werden op de bolwerken de vanen, en op de schepen de vlaggen ontrold,

onder het luiden der klokken, het lossen van het grof geschut en het geweer der bezetting. De Gouverneur-Generaal VALCKENIER wilde, na het voorgevallene met de Chinezen, eene reis naar het vaderland doen, aangezien het hem te BATAVIA, wegens veelvuldige beschuldigingen te drukkend werd, zoodat hij, den 6 November 1741 van BATAVIA vertrok; maar aan de Kaap de Goede Hoop gekomen zijnde, werd hij gearresteerd, en op last zijner principalen ter verantwoording van zijn gehouden gedrag naar Oost-Indië teruggezonden. Zijn proces duurde verscheidene jaren en is nimmer uitgewezen, daar hij gedurende den tijd, dat het hangende was, in zijne gevangenis op het kasteel te BATAVIA overleed. Hij was een brutaal, zeer onverstandig en doordrijvend Regent en had zijn ontslag en daarop volgende onaangenaamheden hoofdzakelijk te wijten aan zijne zoo wreede, als onberadene, handelwijze bij den opstand der Chinezen, alsmede aan het gewelddadig in hechtenis nemen en als gevangenen naar het vaderland zenden der Raden van Indië, VAN IMHOFF, DE HAZE en VAN SCHENNE, waarover hij schijnt ter verantwoording geroepen te zijn; maar de acte van beschuldiging en het geheele pleitgeding zijn nimmer wereldkundig geworden.

Van den 23 Augustus tot den 9 November 1800 werd de reede van BATAVIA door een Engelsch smaldeel geblokkeerd. Er was geene zeemagt, genoegzaam om den vijand tegen te houden, en daarenboven leed men door gebrek aan rijst, die uit de oostelijke deelen des eilands doorgaans te scheep werd aangebragt en reeds bij het begin der blokkade schaars omkwam. Nogtans was de Nederlandsche regering bij den inlander zoo geacht, dat er zich geen zweem van misnoegdheid vertoonde, dan op een meer afgelegen punt, de M a r e n d e, bij den hoek T a n d j o n g P r i j o k, alwaar de Engelschen de inwoners dagelijks met strooperijen kwelden, zoodat deze om bijstand verzochten. Daar men de hoofdstad niet van troepen durfde ontblooten, werden hun slechts zes stukken kanon, met de noodige krijgsbehoeften en twee inlandsche kanonniers toegezonden; eene blijkbaar ontoereikende hulp, zoodat de Engelschen zich ook spoedig van die stukken meester maakten. Nu stonden de inlanders, die zich van de Regering verlaten gevoelden, tegen haar op, en begaven zich onder Britsche bescherming. De meesten nogtans keerden van dezen stap terug, zoodra de buitengewone Raad van Indië ENGELHARDT, met eene afdeeling troepen, M a r e n d e bezocht. De overige opstandelingen volgden de Engelschen. Geschillen van weinig belang, te T a n g e r a n g in het westen van BATAVIA, tusschen de Javanen en Chinezen ontstaan, werden zonder geweld mede door ENGELHARDT bijgelegd. Eer de Engelschen de blokkade van BATAVIA opbraken, moesten zij hunne vernielingszucht bot vieren door de verwoesting van het eiland O n r u s t ten noordwesten der stad, waar men de scheepstimmerwerven der Oostindische Compagnie vond. Dit eiland op hetwelk te voren altijd de hamer ging, en eene onophoudelijke werkzaamheid heerschte, werd door de Britten, in het jaar 1800, tot afscheid, in eenen puinhoop veranderd en zelfs de oeverwerken, palen enz. plat gebrand.

Reeds onder den Gouverneur-Generaal VAN OVERSTRATEN, die van het jaar 1796 tot in 1801 aan het hoofd van het bewind stond, had de vreesselijke, telkens toenemende ongezondheid, van BATAVIA vele Europeanen hun gewoon verblijf buiten de stad, in de meer luchtige omstreken, van den weg van J a k a t r a, het M o l e n v l i e t, R i j s w i j k, N o o r d w i j k, W e l t e v r e d e n, het K o n i n g s p l e i n enz. doen

verkiezen. Voor de uit Europa komende krijgslieden, die anders spoedig van de schepen naar het hospitaal overgingen, werd er een legerplaats op Weltevreden aangelegd. Vele huizen stonden dus op BATAVIA ledig, doch ook die leden der Hooge Regering, welke zich daaruit verwijderden, kwamen altijd ter vergadering naar het kasteel, zoo als de kooplieden naar hunne kantoren, want de verlegging van BATAVIA naar eene andere plaats zou, uithoofde van het gemis der belangrijke reede, hoogstverderfelijk voor den handel geweest zijn. Nogtans wilde de Gouverneur-Generaal DAENDELS, die in 1808 aan het bestuur was gekomen, daarmede langzaam voortgaan. Hij nam reeds in het begin zeer wijze maatregelen tot wering der ongezondheid, zoo als de verwijdering der begraafplaatsen, verbetering der hospitalen, demping van stilstaande wateren, uitmoddering der grachten en reiniging der straten, rivieren en waterleidingen. Daarna werden alle de batterijen en forten, die de stad en de kusten verdedigden, op last van den Gouverneur-Generaal geslecht. Hierop verlegde hij zijn verblijf naar het zoogenoemde Molenvliet, waar, voor 30,000 rijksdaalders, een huis gekocht en voor alle kantoren ingerigt werd. Een aanzienlijke wijk der stad, de muren, poorten, het geheele uitgebreide kasteel, met alle de regeringslokalen en magazijnen, en eindelijk de Hervormde kerk, werden gesloopt, en aan ieder de vrijheid gelaten, om, des verkiezende, zijn huis onder den voet te werpen. Ook werden veertig visscherswoningen die zeer ongezond lagen, gesloopt. Alle de besturen en kantoren, behalve de twee regterlijke collegiën, werden uit het kasteel (een van de ongezondste deelen der stad) naar de reeds genoemde fraaije voorsteden overgebragt. De thans meer talrijke krijgslieden werden mede in die voorsteden en in de sterk verschanste legerplaats van Meester Cornelis gelegd. Om de verplaatsing der Europeanen uit Batavia nog meer aan te moedigen, werd het gebouw der Groote Societeit, de Harmonie genaamd, naar Rijswijk verplaatst. Geene aankomelingen uit Europa of Isle de France mogten bij hunne aankomst in de stad vernachten, maar men wees hen op Weltevreden een nachtverblijf aan. Dus doende werd zekerlijk wel eene der fraaiste steden zoodanig gesloopt, dat eenige jaren later een Europeaan niet eens merkte, dat hij er door kwam, en aan de andere zijde vroeg, of hij haast te BATAVIA was; maar het is toch onbetwistbaar, dat de gezondheid der bewoners daarbij veel gewonnen heeft.

Slechts weinige maanden, nadat de Gouverneur-Generaal J. W. JANSSENS, in het jaar 1811 het bestuur over Nederlands Indië van DAENDELS overgenomen had, verscheen Lord MINTO, Gouverneur-Generaal van Engelsch Indië, vóór BATAVIA, die van de Oost-indische Maatschappij den last had ontvangen, om aldaar alle de vestingwerken te vernielen en het land aan de inboorlingen over te geven, na de Europeanen ontwapend te hebben; doch, hetzij eigenbelang, na het aanschouwen van het heerlijke, vruchtbare land, hetzij een overblijfsel van menschelijkheid, belettede den Britschen bevelhebber dezen last in zijne geheele uitgestrektheid te volbrengen, daar als dan de ongelukkige Europeanen zeer zeker aan het moordmes der Javanen zouden ten prooi zijn gelaten. Den 4 Augustus kwamen de Engelschen, ten W. der stad, aan wal, en begonnen den 25 het beleg. De Nederlanders werden uit de verschansingen van Weltevreden gedreven, waardoor de Engelschen zich meester van de stad en de omstreken zagen, die zij in junij 1816, ingevolge verdrag van 13 Augustus 1814, schoorvoetend aan de Ne-

derlanders terug gaven, welke haar sedert vrij van vreemden aanval bezeten hebben.

In Mei 1821 brak de Cholera-morbus te Batavia met zoo veel woede uit, dat er van den 6 tot den 10 van die maand, dus in 15 dagen, 598 menschen aan bezweken, waarom de menschlievende Gouverneur-Generaal van der Capellen een oogenblik in beraad stond, of men den togt naar Palembang, waartoe de expeditie gereed lag, niet zoude staken, waarvan hij slechts door het besef der onvermijdelijke noodzakelijkheid, om Nederlandsch wankelend gezag in Indië te handhaven, werd teruggehouden, te meer, daar de besmetting de schepelingen toch ook in de legerplaats van Weltevreden niet zou hebben gespaard, en misschien integendeel de zeelucht voor de vlotelingen heilzaam was.

Bij de aardbeving, die in het jaar 1834 plaats had, hebben de omstreken der stad veel geleden; doch zij worden thans nog van jaar tot jaar met schoone gebouwen verfraaid.

Het wapen van Batavia bestaat in een uitgetogen zwaard, dat met de punt door eenen lauwerkrans steekt.

BATAVIA, de aloude en bekende naam van dat gedeelte der *Nederlanden*, hetwelk vóór Christus geboorte door de Batavieren bewoond en daarom ook wel het Land der Batavieren genoemd werd.

Het is een fabel, dat het Bato, een zoon van den Koning der Katten, nu Hessen, zou geweest zijn, onder wiens aanvoering de Batten (zie dat woord), lang vóór de geboorte van Christus, herwaarts zouden gekomen zijn. Waarschijnlijk komt het ons voor, dat de naam afkomt van het volk zelve en van *auwe* of *ouwe* (landerij), en dat alzoo Batavier of Batt-auwer beteekent: bewoner van de landen, door de Batten ingenomen. Aanvankelijk schijnt men onder dien naam alleen het Eiland der Batavieren verstaan te hebben; hetwelk gevormd wordt door twee armen van den Rijn en de Noordzee, dragende de zuidelijke arm den naam van Waal, terwijl de noordelijke, den naam van Rijn behoudende, bij Katwijk in zee stortte, maar toen de Batten ook eene streek lands op de vaste kust van Gallië in bezit namen, werd al het land, dat zij bewoonden, onder dezen naam begrepen. Doch over de oppervlakte, die de woningen der Batavieren toen zouden beslagen hebben, is men het niet eens, waarschijnlijk komt het ons voor, dat het zich uitstrekte van het land der Gugernen, die in Kleefsland woonden, noordwaarts, tot aan den Rijn, de Lek en de Maas, en alzoo bevatte: een klein gedeelte van Kleefsland; de Betuwe; het Rijk van Nijmegen; het Land tusschen Maas en Waal; den Tielerwaard; den Bommelerwaard; het graafschap Buren; het graafschap Culemborgh; het Land van IJsselstein; het Land van Vianen; het graafschap Leerdam; het Land van Arkel; het Land van Altena; den Alblasserwaard; den Zuid-Hollandschen of Dordrechtschen waard; het Land van IJsselmonde; den Crimpenrewaard en het Land van Putten; het werd aan de noordzijde door eene rivier begrensd, welke in de oude Romeinsche reiskaart of tafel van Peutinger Fluvius Pablus genoemd wordt.

Reeds vroeg werd dit land, naar het schijnt, door Germaansche volken bewoond, hoewel hun naam niet duidelijk genoeg bekend is. Toen deze het verlaten hadden, werd het bezet door de Batten, mede een volk van Germaanschen oorsprong. Deze vonden het land woest en onbewoond, uithoofde van de gedurige herfst- en winteroverstroo-

mingen, waaraan het onderhevig was, en waartegen zij zich tot in de 4de eeuw onzer tijdrekening nog slechts zeer gebrekkig door terpen beschermden. Deze terpen zijn in de laatste jaren door de toevallige ontdekking eener urne in het dorp Letten, in de Betuwe, door den WelEerwaarden Heer O. G. Heldring, meest allen wedergevonden, onder den naam van *Woerden* of *Hoven*, welke stukken gronds, in de oudste gemeenten van Kleefsland, zoo als te Keeken; in de Over- en Neder-Betuwe, te Doornenburg, Gent, Ressen, Elst, Letten, Hemmen, Driel, Dodewaard, Heusden, Kesteren, Maurik, enz.; zelfs in Zuid-Holland, te Hondsholredijk, bij 's Gravenhage; en in het Land van Heusden, te Genderen, gevonden worden. Zij onderscheiden zich van alle andere omliggende gronden, gedeeltelijk door de zwarte aarde, ontstaan uit de verbrande lijkstapels, gedeeltelijk door den zonderlingen, onregelmatigen vorm, gedeeltelijk door de hoogte, gedeeltelijk door de scherven van allerlei onverglaasde potten, die zij bevatten; en gedeeltelijk door de rigting der wegen die op hen, als een hoofd- of middelpunt der omstreken, uitloopen. Misschien zullen zij, na eenige jaren, bij verdere opsporing van hunnen aard en hunne ligging, eene niet geringe bijdrage tot de oudste geschiedenis en aardrijkskunde van ons Vaderland opleveren.

BATAVIA, etablissement der Melaatsen, in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, op den Oostelijken oever der Coppename, een weinig Z. van den mond der Cossowinekreek, 20 u. W. N. W. van Paramaribo.

Het was vroeger eene militaire post van dien naam. De tegenwoordige buurt Batavia bestaat uit twee rijen huizen of liever hutten, ter wederzijden van eenen weg, die, van de rivier af, oostwaarts loopt. Deze hutten zijn ellendige traliekooijen van palissaden, met pinadakken, waarin de hoogst ongelukkige stervelingen, die voor altoos van vrienden en magen afgerukt en verlaten zijn, rondkruipen.

Zij toch, die te dezer plaatse hun verblijf houden, lijden aan eene zeer smartelijke en ongeneeslijke ziekte, *boassie* geheeten, welke tweevoudig is, namelijk de drooge en de natte boassie. Door de laatste, die de zeldzaamste is, ontvellen de lijders langzamerhand; door de eerste verliezen zij vóór en na een hunner ledematen, zoo als neus, oogen, vingers, handen en voeten. De ziekte openbaart zich door bruinachtige vlakken, die zich over het ligchaam verspreiden en daarna in zweren overgaan, waaraan de lijder eindelijk moet sterven, daar de kunst ten eene male onvermogend is tegen deze verschrikkelijke ziekte. Door aansteking plant zij zich zeer gemakkelijk van den een op den ander over. De kinderen dezer ongelukkigen hebben aanvankelijk geene kenmerken van deze kwaal, doch zijn bijna zeker, dat, vóór zij den ouderdom van twintig jaren hebben bereikt, de beginselen zich daarvan zullen openbaren; hoewel zij nog menigvuldiger op de kindskinderen, dan op de kinderen zelven voortplant, want er zijn voorbeelden, dat kinderen van daardoor besmette ouders van deze verschrikkelijke ziekte zijn bevrijd gebleven.

Het Surinaamsche Gouvernement heeft tegen deze afschuwelijke kwaal de gestrengste maatregelen moeten nemen, en ieder eigenaar van eenen slaaf, welke verdacht wordt gehouden, aan deze ziekte te lijden, moet daarvan dadelijk aan de regering kennis geven, als wanneer de ongelukkige, na gedaan onderzoek, onverwijld aan de zamenleving wordt onttrokken. Voorheen werden de besmetten naar de plantaadje *Voorzorg*, aan den regter oever der Saramaca, algemeen *Boassiegrond* genoemd, vervoerd, om dáár, onder het opzigt

van eenen Directeur, te leven en zoo veel hunne krachten toelieten, voor eigene behoeften te zorgen. Later werden zij, ten getale van eenige honderden, naar het tegenwoordig etablissement BATAVIA overgebragt, waar zij, zoolang hunne ligchaamskrachten zulks toelaten, onder opzigt van eenen Directeur, thans de Heer J. H. HEK, een poldertje van 60 Akk. (30 morgen) gronds bewerken, waarop zij bannanen en aardvruchten verbouwen. Het meerendeel der besmetten zijn Negers, als ook Mulatten en andere kleurlingen, slechts zelden een of twee blanken. Hun rampzalig lot zoude zelfs een monster van wreedheid de tranen uit de oogen persen; voor hen toch is aan deze zijde van het graf niets overgebleven, daar de hoop zelfs zwijgt, dan de zekere overtuiging van spoedig te zullen sterven. Bij besluit van den Gouverneur-Generaal, d.d. 7 September 1830, staat dit etablissement onder het oppertoezigt van den Burgerkapitein der divisie Saramacca.

Daar zij zich hier bijna van alle menschelijke en godsdienstige troost verstoken zagen, beijverden zich de R. K. zendelingen, om het lot dezer ongelukkigen eenigzins te leenigen, waarmede wijlen den Eerw. Heer VAN DER HORST, het eerst een' aanvang maakte in 1823. Zijn opvolger de Eerw. Heer J. GROOF, Prefect der Surinaamsche Missie, en Ridder der orde van de Nederlandsche Leeuw, heeft het begonnen werk, op zijn vrijwillig aanbod aan het Gouvernement, met ijver voortgezet, en zich nimmer door het gevaar van door de ziekte besmet te worden, laten terughouden, ofschoon zijn medehelper, den Eerw. Heer M. VAN DER WEYDEN in 1825, ten gevolge van vermoeijenissen, te midden van deze ongelukkigen doorgestaan, was bezweken. Gezegde Heer GROOF, aangemoedigd door den Gouverneur-Generaal der kolonie en ondersteund door liefdadige bijdragen uit het Moederland, is er, met opoffering van zijn eigen geldelijk vermogen, in geslaagd, om aan deze ongelukkigen eene bekwame kerk te bezorgen, ter vervanging van de pina-hut (eene holle, den wind doorlatende, loots van ruwe pallissaden, met de bladen van pina gedekt, in welke geheele zwermen muskieten huisvestten) welke zij van 1826 tot 1837 tot dat einde gebruikten. Deze kerk is gesticht geworden op een stuk grond, daartoe van Gouvernementswege, op den 13 April 1835, aan hem afgestaan. De plegtige inwijding van dit allezins doelmatig ingerigt gebouw, heeft op den 7 Februarij 1836 plaats gehad, in tegenwoordigheid van den Heer Mr. G. A. VAN DER MEE, Ridder van den Nederlandschen Leeuw, Secretaris van den Gouverneur-Generaal, Directeur van het etablissement, en van onderscheidene andere personen. De kerk is Gode toegewijd, onder aanroeping van den H. ROCHUS, Patroon der Melaatschen. Om zich een denkbeeld te maken van het onaangename, dat aan de uitoefening der geestelijke bediening alhier is verbonden, zal het genoeg zijn te zeggen, dat bij de godsdienstoefening alle de ramen van het gebouw altijd moeten openstaan, en dat, b. v., het toedienen van den doop steeds aan de windzijde moet plaats hebben, om de besmetting van hem, die doopt, af te weren, terwijl, na den afloop der kerkdiensten, de kerk telkens geheel moet worden gereinigd. « Hij die deze plaats der ellende bezoeken wil, doet wel," zegt een ooggetuige, « eerst eene goede teug rum of goeden brandewijn « te nemen, laarzen, alsmede lederen handschoenen aan te trekken en « volstrekt niets aan te roeren, noch op stoelen of banken te gaan « zitten. terwijl hij, die puisten of kwetsuren aan het gezigt heeft, « het voorzigtigste doet hier niet te komen, daar een aantal kleine « vliegen (hier *boassie-vliegen* genoemd) op de opene wonden azen, en

« alzoo de smetstof van de melaatschen op de gezonden zouden kunnen « overbrengen, zoo dat men best doet, de opperhuid zoo veel mogelijk « te bedekken, waardoor men tevens voor de zoo verschrikkelijke aan- « vallen en ontstekende beet der hier zoo veelvuldig zijnde muskieten « gedekt is; velen nemen eene brandende sigaar in den mond, terwijl « zij door dit etablissement wandelen." Op den 18 October 1837, heeft wijlen den Gouverneur-Generaal van Heeckeren, met zijne echtgenoot, dit etablissement bezocht, en alstoen, op de ondubbelzinnigste wijze, zijne tevredenheid aan den Heer Groof te kennen gegeven voor de zorgen, welke hij aan de ongelukkige melaatschen alhier, bij voortduring, besteedde en waarvan de vruchten allezins zigtbaar waren in den goeden geest, welke de lijders aan de boassie-kwaal kenmerkte. De Heer Groof, om zijne verdraagzaamheid en menschenmin algemeen geacht, is onder anderen deswege, in 1836, door Z. M. met het Ridderkruis vereerd.

Men rekent de sterfte en aanvoer op 10 personen per maand, dat is meer dan de helft der bevolking in het jaar. Aan den oever der rivier staat, bij de landingplaats, een zwart kruis, om te waarschuwen, dat hier de besmetten gehuisvest zijn.

BATAVIA, kostgrond in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de noordzijde van de *Jonkermanskreek*, palende W. aan de koffijplant. Pomona en O. en Z. aan moerassige boschgronden. Deze kostgrond behoort aan de suikerplantaadje *de Resolutie*, en wordt door de slaven van die plantaadje bewerkt.

BATAVIA-EN-VOORSTEDEN, onderafd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*. Al, wat tot deze onderafdeeling behoort, wordt thans meestal tot de stad Batavia gerekend en is alzoo op dat art. beschreven. Zie hierboven.

BATAVIASCHE OMMELANDEN, onderafd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

Zij is verdeeld in de volgende acht kwartieren: het Wester-kwartier of Tangerang; het Oosterkwartier of Bekasi; het Zuider kwartier of Meester Cornelis; het Noord-Wester-kwartier of Tandjong-Kaik; het Noord-Ooster-kwartier of Tjabang-Boengin; het Zuid-Ooster-kwartier of Jatinagara en het Zuid-Wester-kwartier of Kabayoran.

BATAVIER, batterij, in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, op de Oostkust van het eiland.

BATAVIER, klein fortje, in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, aan de Oostzijde van Willemstad.

BATAVIEREN, naam, dien men aan de oudste bewoners van een gedeelte dezer landen geeft. Zie Batten.

BATAVIEREN (EILAND DER), dus noemde men dat gedeelte van het oude *Batavia* (zie hierboven), hetwelk een eiland uitmaakte, dat door den Middel-Rijn, de Waal en de Noordzee gevormd werd; dit eiland werd echter niet geheel door de Batavieren bewoond, want aan de kust langs de Noordzee woonden de Kaninefaten.

Het bevatte een gedeelte van de tegenwoordige provinciën Gelderland en Zuid-Holland; als in Gelderland: de Betuwe, den Tielerwaard, het graafschap Buuren en het graafschap Culemborg; in Zuid-Holland: het graafschap Leerdam, het Land van Vianen, den Alblasserwaard, den Crimpenrewaard, het Land van IJsselmonde, Putten en den Grooten Zuid-Hollandschen of Dordrechtschenwaard.

BATAVIEREN (LAND DER), voorm. naam van een gedeelte der *Nederlanden*. Zie BATAVIA.

BATAVIEREN (STAD DER), vermeende plaats in het *Land der Batavieren*. Zie BATAVORUM (OPPIDUM).

BATAVODURUM, oude stad, in het *Land der Batavieren*. Sommigen meenen, dat dit het tegenwoordige WIJK BIJ DUURSTEDE, anderen dat het BATENBURG geweest zij; ons komt het meer waarschijnlijk voor, dat men daarvoor NIJMEGEN te houden hebbe. De overblijfsels toch van Romeinsche oudheden, in grooten getale bij deze laatste stad gevonden en opgedolven, bevestigen ten volle, dat hier eene aanzienlijke standplaats der Romeinen geweest zij. De Burgt zelf, wiens oorsprong zich in de grijze oudheid verliest, maar die wij in onze dagen schier geheel hebben moeten zien verdwijnen, was mede een blijk van het aanzien, waarin NIJMEGEN vroeger bij de Romeinen moet gestaan hebben.

BATAVORUM (ARX), Latijnsche naam van het stadje BATENBURG. Zie dat woord.

BATAVORUM (OPPIDUM), de STAD DER BATAVIEREN, eene stad, welke men wil, dat door TACITUS vermeld wordt, als door CIVILIS in brand gestoken te zijn, en omtrent welker standplaats men onderscheidene gissingen geopperd heeft. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat men ter bedoelder plaatse, in stede van *oppidum* (de stad), moet lezen *oppida* (de steden), als wanneer men daardoor zal moeten verstaan Arenacum, Vada, Grinnes, Batavodurum en misschien nog andere plaatsen, wier namen niet tot ons zijn overgekomen.

BATCHEM, plaats in het graafs. *Egmond, prov. Noord-Holland.* Zie BATHEM.

BATCHIAN, eil. in *Oost-Indië*, een der *Moluksche* eil. Zie BATJAN.

BATEKAMI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Pangesane*, in het Binnenland.

BATEMELO, oud d. in *Oost-Indië*, op de Noord-Oostkust van het eil. *Timor*, een der *Zuidwestereilanden van Banda*, 2 m. N. W. van Batoe, 2 m. O. van Toerier.

BATENBORGH, st., prov. *Gelderland*. Zie BATENBURG.

BATENBORG, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ½ u. N. W. van *Appingedam*, tusschen Tjamsweer en Jukwert.

BATENBORG of BAATJEBORG, voorm. adell. h. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. W. ten N. van *Winsum*, Z. Z. O. van *Maarhuizen*, waaronder het behoort, aan den weg van Obergum naar Maarsslagt. Thans is het eene boerderij.

BATENBURG, kerk. ring., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, Zij bevat de volgende 10 gem. Afferden-Druten-en-Deest, Altfort-en-Appeltern, Batenburg-en-Niftrik, Burgharen-en-Hernen, Horssen, Maas-Bommel-en-Alphen, Puyflijk-en-Leeuwen, Wamel-en-Dreumel, Wijchen-en-Leur en Winssen. In dezen ring zijn 14 kerken, die door 10 Predikanten bediend worden.

Men telt er ongeveer 1800 zielen.

BATENBURG, gem. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Druten*, (7 k. d., 20 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Horssen en Burgharen, O. aan Wijchen, Z. aan de Maas en W. aan Appeltern.

Deze gem. bevat het stadje Batenburg, de buursch. Liende en de geh. Hoef, Ham en Laak. Zij beslaat eene oppervlakte van 729 bund., 32 v. r., 20 v. ell., telt 100 h. en ongeveer 650 inw., die meest in landbouw en katoenweven hun bestaan vinden en onder welke men 530 R. K., 110 Herv. en 5 Hoogd. Israëliten telt. De R. K. hebben in deze gem. eene parochie, die tot het vicar. van het voorm. bisd. *Roermonde*, dek. van *Druten*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt. De Herv., die hier mede eene kerk hebben, behooren tot de gem. van *Batenburg-en-Niftrik* en de Israëliten tot de gem. van *Nijmegen*.

De gem. Batenburg is eene heerl. en wel een der oudste van Gelderland. De Heeren van Batenburg zijn in de Jaarboeken bekend, omtrent de jaren 1162, 1180 en 1190; doch in het jaar 1272 is deze heerl., door huwelijk van Joanna van Batenburg met Willem van Bronkhorst, aan eenen tak van het geslacht der Bronkhorsten gekomen, welke zich van toen af van Bronkhorst en Batenburg schreef. Nadat Gysbert van Bronkhorst, Heer *van Batenburg*, in het jaar 1525 ongetrouwd en zonder kinderen overleden was, werd de heerlijkheid met geweld in bezit genomen, door Karel, Hertog *van Gelder*, die haar echter den 7 Maart 1534 verkocht aan Herman van Bronkhorst, waardoor zij weder aan dat aanzienlijke geslacht kwam, waaruit vier afstammelingen zich, gedurende den Spaanschen oorlog, als manmoedige voorstanders en verdedigers van Nederlands onafhankelijkheid, hebben doen kennen; namelijk: de gebroeders Willem, Karel, Dirk en Gysbrecht van Bronkhorst en Batenburg, vermoedelijk alle vier onderteekenaars van het verbond der Edelen, hoewel men zulks niet uitdrukkelijk gemeld vindt van den eerste, die, als Overste van het krijgsvolk en Bevelhebber van het leger tot ontzet van Haarlem, in het jaar 1573, bij die mislukte onderneming, sneuvelde. Karel werd in het jaar 1580 door eenen Spanjaard te Keulen vermoord. Dirk en Gysbrecht, werden op last van Alba den 1 Junij 1568 openlijk te Brussel onthalsd. De heerlijkheid Batenburg kwam in het jaar 1641 aan het graaflijke huis van Hoorne, doordien Johanna van Bronkhorst en Batenburg, die ze destijds van haren vader erfde, in 1630 gehuwd was met Johan Graaf van Hoorne, Heer *van Kessel*, wiens kleindochter Isabelle Justine de heerlijkheid Batenburg, door haar huwelijk met Karel Frederik Graaf van Bentheim-Steinforth, in het Graaflijk huis van Bentheim-Steinforth overbragt, waarin het tot op den huidigen dag gebleven is, zijnde thans een eigendom van Alix, Vorst van Bentheim en Steinforth.

Het stadje Batenburg, bij de Latijnen Batenburgum of Arx Batavorum geheeten, ligt $3\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van Nijmegen, $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van Druten, $7\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Arnhem, omtrent $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van Ravestein, aan de regteroever der Maas; 51° 48′ 39″ N. B., 23° 17′ 45″ O. L.

Het is een overoud stadje, en wordt door sommigen voor de Oudste stad der Batavieren gehouden, terwijl anderen, met meer grond, deze eer aan Nijmegen willen toeschrijven. Men had er vroeger twee poorten, die in het jaar 1440 op St. Bonifaciusdag, in de maand Junij, het laatst zijn gesloten, volgens een besluit van Gijsbert van Bronckhorst, Heer *van Batenburg en Anholdt*; de Appelternsche poort, die het langste bestaan heeft en waarvan bij hoog water, als de aarde is los gespoeld, de fondamenten nog zigtbaar zijn, en de Maaspoort, waarvan men de juiste plaats niet weet

op te geven. Voorts was de stad geheel met breede grachten omgeven, welke, zoo als ook die van het kasteel, door middel eener nog gedeeltelijk aanwezige boog en een onderaardsch kanaal, met het rivierwater in verband stonden, ten einde daardoor, bij eene verdediging, altijd overvloed van water in de grachten te kunnen hebben. Het thans nog aanwezige stuk muur, de Kattentoren genaamd, diende tot verbinding van twee dáár te zamen vloeijende grachten, en ook voornamelijk, om den aanval van de zijde van Bargharen af te weeren. Vóór omtrent 50 jaren bestond bij dezen toren eene natuurlijke fontein, die overvloedig en zuiver drinkwater opleverde, waarbij men vroeger een drinkschaaltje vond, dat met een ijzeren kettingje aan eenen paal was vastgemaakt, en ten gerieve van de reizigers diende, die, hier voorbij komende, hunnen dorst wenschten te lesschen.

Het stadje was weleer veel grooter dan thans. Een geweldige brand, in de 14de of 15de eeuw, moet het grootste gedeelte verwoest hebben, dat nooit weder is opgebouwd geworden. Gedurende den Spaanschen oorlog geraakte het, bij het beschieten van de stad en het kasteel, weder in brand, waardoor andermaal vele huizen in asch gelegd werden, en de omvang, wat de bebouwing aangaat, nog aanmerkelijk verminderde.

Batenburg werd omtrent het jaar 1000 met stadsvrijheden begiftigd, maar is echter nooit nevens de Geldersche steden op de vergaderingen beschreven geweest, het bezat ook het regt van munten. Thans bestaat het geheele plaatsje uit ééne kruisstraat, die zich van den Maasdijk binnenwaarts uitstrekt.

Men telt er ongeveer 500 inw., en heeft er eene oude kerk met eenen lagen toren, die tot de Herv. gem. van *Batenburg-en-Niftrik* behoort. De R. K. kerk, die den H. Victor tot patroon heeft, is mede een geschikt gebouw. De hier bestaande school telt gemiddeld 80 leerlingen. Weleer stond hier een zeer prachtig slot, dat voor het oudste en schoonste van geheel Gelderland gehouden wordt. (Zie het volgende art.)

Het wapen van Batenburg is een rood schild, beladen met een St. Andrieskruis, dat vergezeld is van vier droogscheerders scharen, alles van goud; het schild gedekt met eene gouden kroon.

BATENBURG (SLOT TE), voorm. kast., in het *Land van Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, in het stadje *Batenburg*, dat zich voormaals door oudheid, bouworde en pracht onderscheidde.

Het bestond uit een rondeel met vijf zware, ronde torens, waarvan er een, tegen over de poort staande, boven alles uitstak en reeds op eenigen afstand gezien werd. In den zuidelijken dezer torens was het zoogenaamde bidkamertje, waarvan de muren en het gewelf met azuurblaauw geverwd waren, met bijbelspreuken, in gouden letters; in het gewelf stond: God is mijn Horen, Bat en Borgh. Het slot was van buiten door eene wijde en diepe gracht omgeven. Men kwam over de gracht, die met eenen hoogen aarden wal omringd was, langs eene steenen brug, rustende op drie bogen, in het slot. Boven de poort voor deze brug, was vroeger een steen geplaatst, waarop in oud-gothische letters te lezen stond, dat het slot, in het jaar 527 onzer tijdrekening, op de fundamenten van den tempel van Mars Victor, gebouwd was. Deze steen is door eenen der regerende Vorsten van Bentheim daar uitgenomen en, even als de vier stukken geschut, met het opschrift: God is mijn Horen, Bat en Borgh, die aan beide zijden tot dekking der

brug waren geplaatst, naar Steinforth gevoerd. De muren, welke het slot omringden, zoo wel als die, waaruit het was zamengesteld, waren van zulk eene buitengewone dikte, dat daarin zelfs vertrekjes waren gebouwd. Regt voor de groote of hoofdpoort had men, door eene zeer fraaije dubbele deur, toegang tot eenen diepen put, die zeer helder en smakelijk water gaf, hetwelk door den H. Willebrord, eersten Bisschop van Utrecht, gewijd was, en, naar men wilde, eene koortsverdrijvende geneeskracht bezat. Dit water werd door de poortwachters voor een zestehalf den emmer verkocht. Van binnen had men eene ruime plaats en onderscheidene prachtige en luchtige vertrekken, onder welke eene ridderzaal, voorzien van allerlei wapenen, in de middeleeuwen in gebruik, zoo als: lansen, schilden met opschriften, zwaarden, helmen, harnassen voor menschen en paarden, enz. De overige zalen waren ook rijk gemeubeld en voorzien van schilderstukken van voorname meesters, alsmede van eene opvolgende reeks van afbeeldingen van alle de onderscheidene bezitters der heerlijkheid Batestein. De behangsels, waarvan een de onthoofding van den Graaf van Hoorne te Brussel voorstelde, waren bij uitstek fraai.

Onder het gebouw waren groote, overwelfde en bomvrije kelders, die van stookplaatsen en schietgaten voorzien waren.

Het bosch, dat bij het slot, tusschen de zoogenaamde Molendijk, de Breedestraat en de Hoflaan lag, was misschien reeds honderd jaren vroeger geveld en voor het grootste gedeelte in bouw- en weiland veranderd.

Nadat Albert van Saksen, Landvoogd der Nederlanden, in November 1497, de vesting Batenburg, die hij bij nacht had doen beklimmen, stormenderhand veroverd had, weken de poorters naar het Slot, dat zeer sterk was, verweerden zich daar eenen geruimen tijd zeer dapper, maar toen eindelijk de muren en torens vernield waren en in puin lagen, durfden zij den storm niet afwachten en gaven zich, op voorwaarde van eenen veiligen aftogt, aan den veroveraar over; die het Slot weder herstelde en daarin eene bezetting lag, welke den Maaskant geweldig onveilig maakte.

Naderhand werd het echter door de Gelderschen hernomen. Het Staatsche krijgsvolk in het jaar 1582 het Huis te Keppel bemagtigd hebbende, maakte zich ook meester van het Slot te Batenburg. In of na het jaar 1582 werd het echter weder door de Spanjaarden bezet, die van daar veel nadeel toebragten aan de konvooijen van levensmiddelen voor onze troepen bestemd. Maar toen Parma, in het jaar 1586, het beleg voor Grave sloeg, kwam Filips, Graaf *van Hohenlohe*, voor Batenburg, voor welks slot hij eenen zoo sterken tegenstand van de zijde der Spanjaarden ondervond, dat hij het moest doen beschieten, hiertegen was echter het oudere gedeelte van het kasteel zoo weinig bestand, dat het instortte, en eindelijk aan hem overging, waarop hij den dijk doorstak, maar den 8 April 1600 kwam de Kolonel Gistelles, op bevel van Prins Maurits, er met vijf vaandelen vóór, waarbij zich den volgenden dag nog drie kompagnien en twee stukken geschut voegden. De bezetting, slechts 24 man sterk, geen kans ziende, om het te behouden, gaven het Slot over, onder voorwaarden van vrij naar Grave te mogen aftrekken.

In het jaar 1595 werd het Slot te Batenburg, nadat nu de onzen er meester van waren, weder spoedig in dien vorm hersteld, waarin men het nog in het jaar 1795 vond. Maar in het laatstgemelde jaar werd het weder door de Franschen veroverd, en door onvoorzigtigheid

eener Fransche ambulance aan kolen gelegd, zoodat er thans niets meer dan eenige bouwvallen aanwezig zijn (1).

BATENBURG-EN-NIFTRIK, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*.

Zij telt 120 ziel., heeft eene kerk te Batenburg en wordt door eenen Predikant bediend.

Het beroep van den Predikant geschiedt bij collatie van den Ambachtsheer, den Vorst VAN STEINFORTH.

Vroeger behoorde Niftrik tot de gem. Balgoijen-en-Keent, maar in het jaar 1809 is het daarvan afgescheiden en met *Batenburg* vereenigd.

BATENBURGUM, Latijnsche naam van het stadje BATENBURG. Zie dat woord.

BATENGOMBANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BANTENGOMBANG.

BATENSTEIN of BATESTEIN, fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, bij het dorp Boetry, 10 m. van Cape-Cost-Castle.

Het is op eene zonderlinge wijze op eenen zeer hoogen ronden berg, die zeer steil is, gebouwd, en met vier kleine batterijen verdedigd. Boven op den berg, rondom het fort, staan onderscheidene hutten, het bovendorp of krom uitmakende. Het pad naar het fort is zeer moeijelijk te beklimmen, vooral in den regentijd, waardoor men ligtelijk uitglijdt, om welke reden men ook vroeger op elke zijde van den weg palen plaatste, waarachter dwars over het pad, stokken ter dikte van eenen arm of stammen van den christapalmboom gelegd werden, die alzoo een soort van trap vormden. De sterkte zelve is een hecht, vierkant gebouw, dat tegen elken aanval van Negers, die niet het geringste denkbeeld van belegeren of bestormen hebben, met vrucht te verdedigen zoude zijn. Boven de magazijnen en bokken vindt men vijf goede vertrekken.

BATEPUT, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *zuidwestelijke eilanden van Banda*, aan eene groote baai.

BATESTEIN, adell. huis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Maarssen*, gem. en 5 min. Z. W. van *Harmelen*, 1 u. O. van Woerden aan den Ouden Rijn. Het werd eertijds bezeten door een tak van het oud adellijk geslacht van VAN ZUILEN, daarom ZUILEN VAN BATESTEIN genaamd. Daarna is het meermalen van bezitters veranderd, en heeft onder anderen ook toebehoord aan den beroemden PETRUS BURMANNUS, Hoogleeraar in de geschiedenis enz. te Leyden, die het in 1738 in Latijnsche verzen vereeuwigd heeft. Thans is het een eigendom van den Heer Mr. J. MEULMAN te Woerden.

BATESTEIN, voorm. slot in het *Land van Vianen*, ten W. der stad van dien naam, daaraan palende, maar door eene gracht er van afgescheiden en daarom ook meestal het SLOT TE VIANEN geheeten.

Het werd, nadat het oude Slot te Vianen, dat op Culemborgschen bodem stond, tot den grond toe was afgebroken, gesticht door Heer GIJSBRECHT VAN VIANEN, die het in het jaar 1370 begon te bouwen, en het naar den naam zijner huisvrouw BEATRIX of BATE, eene

---

(1) Hij, die iets meer nopens de voormalige versierselen en thans nog bestaande bouwvallen van het SLOT TE BATENBURG verlangt te weten, leze de Gelдersche Volksalmanak voor 1839, bl. 51-61.

dochter van JAN XIX, Heer *van Egmond*, BATESTEIN noemde. Terwijl hij bezig was met het te bouwen, droeg hij het op aan Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, en ontving het weder van hem in onversterflijk erfleen. De groote, zware toren van dit slot, bij velen Sint Pol of Simpol geheeten, ontleent zijnen naam van den Graaf van SAINT PAUL, in Artois, wiens zoon door GIJSBRECHT VAN VIANEN, in den slag bij Basweiler, den 22 Augustus 1371, werd gevangen genomen. Uit het losgeld, dat voor hem betaald werd, bouwde men dezen toren, die zonder vensters en van binnen zonder woning was. Het slot, dat omstreeks het midden der vorige eeuw, door een ongeluk, grootendeels afgebrand is, moet zeer groot en sterk geweest zijn, zoo als men heeft kunnen opmaken uit de overblijfselen, die er in het begin dezer eeuw nog van bestonden, als wanneer zij, zoowel als de toren van St. Paul, geheel gesloopt werden, zoodat thans daarvan niets meer te zien is, dan eene poort en muren, die waarschijnlijk tot een voorportaal hebben behoord, doch, door de bouworde, duidelijk aantoonen, niet gelijktijdig met het slot te zijn gesticht. Over de vroegere lotgevallen van dit slot zie men het art. VIANEN.

BATESTEIN, fort op de *Kust van Guinea*. Zie BATENSTEIN.

BATETOIKA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust. Zij stort zich met eenen noordelijken loop in de *Straat van Gilolo* uit.

BATH, voorm. d. en heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Het werd door den watervloed van 5 November 1530 overstroomd, doch men maakte het ook ras weder droog. Op den 2 November 1532 braken de dijken andermaal door, en werden nog eens digt gemaakt in 1536, doch zij bezweken op nieuw in 1539. Ten gevolge van alle deze doorbraken was de toren alleen nog maar blijven staan, deze echter naderhand mede ingestort zijnde, wordt er nu niets meer van dat dorp gevonden. Deze heerl. besloeg 955 gemeten 103 roed. en 2 voeten of ongeveer 440 bund.

In het jaar 1773 is een gedeelte van deze heerlijkheid in den *Reigersbergschen polder* ingedijkt, welk gedeelte thans weder eene heerlijkheid uitmaakt, die eene oppervlakte van 123 bund., 42 v. r., 37 v. ell. beslaat en tot het distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Fort-Bath-en-Bath* behoort. Zij paalt N. O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan de Hont of Wester-Schelde en W. aan de heerl. Rilland; en behoort thans in eigendom aan den Baron Mr. H. J. VAN DOORN VAN WESTKAPELLE en eenige anderen.

Het wapen dezer heerlijkheid bestaat uit een veld van keel, beladen met eenen uil van zilver, hebbende boven zich drie en beneden zich twee sterren, alle insgelijks van zilver.

BATH (FORT), fort op het eil. *Zuid-Beveland*, distr., arr., kant. en 6¼ u. O. ten Z. van *Goes*, gem. *Fort-Bath-en-Bath*, op den Zuidoostelijken hoek van het eiland.

Het werd, in 1785, op raad van den in de geschiedenis zoo bekenden PIETER PAULUS, destijds Advokaat-Fiskaal bij de Admiraliteit op de Maas, aangelegd, tot bescherming van de invordering der inkomende regten, welke aldaar van de voorbijvarende schepen moesten geheven worden, nadat wij de forten Lillo en Liefkenshoek aan Keizer JOSEF II, hadden moeten afstaan.

Toen de Engelschen, in het jaar 1809, eene landing in Zeeland ondernamen, werd het FORT BATH, in het begin van Augustus, door den Hollandschen Generaal BRUCE verlaten en weinige dagen daarna door de En-

gelschen bezet, van waar zij eene onderneming op Antwerpen wilden beproeven; dan, de toebereidselen ziende, welke men maakte, om hen te ontvangen, besloten zij op den 24 Augustus weder af te trekken, waarmede zij den volgenden dag reeds een aanvang maakten. Nu werden de in het fort gevonden stukken van de affuiten genomen en ingescheept; de affuiten zelven, met nog ander krijgsvoorraad, op den dijk naar den kant van Borselen gebragt, in vier hoopen verdeeld en in brand gestoken. De Hollandsche Generaal Cort-Heyligers uit het gebeurde den aftogt des vijands ontdekkende, stak den 4 September, met slechts weinige manschappen naar het eiland Zuid-Beveland over, ofschoon het nog niet geheel verlaten was, en bezette het fort weder.

Bij de gezegende omwenteling van het jaar 1813, bleef Bath door de Franschen bezet, nadat zij het geheele eiland reeds verlaten hadden, en werd niet eer door hen ontruimd, dan na den vrede van Parijs, in April 1814, als wanneer het aan den Souvereinen Vorst der Nederlanden werd overgegeven

In 1828 heeft men hier van eenige landsgebouwen, die de Admiraliteit van Zeeland er voor hare officieren, ambtenaren enz., had doen stichten, eene fraaije kerk en pastorij gemaakt. Na het jaar 1830 zijn de verdedigingswerken aan den waterkant aanmerkelijk versterkt. Thans worden zij uitgebreid aan de landzijde.

Men heeft er een overzetveer op Tholen, op Bergen-op-Zoom en op Ossendrecht.

BATHEM, plaats in het graafsch. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, waarvan gewag gemaakt wordt in den gunstbrief van Dirk V, van het jaar 1083, terwijl het in de lijst der goederen des Utrechtschen bisdoms Batchem heet en door Melis Stoke Bachem genoemd wordt; vermoedelijk is het wel hetzelfde als het tegenwoordige Bakkum. Zie voorts dat woord.

BATH-EN-BATH (FORT-), gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, arr. en kant. *Goes* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan de Hont, W. aan de gem. Rilland.

Zij bevat het fort Bath en de heerl. Bath en daarin 200 inw., onder welke 175 Herv. die in het fort eene kerk hebben en tot de gem. *Fort-Bath-en-Rilland* behooren, de R. K., die 25 in getal zijn, worden tot de gem. *Goes* gerekend. De inw. der gemeente Fort-Bath-en-Bath vinden meest hun bestaan in allerlei werkzaamheden. Men heeft er ééne school, die gemiddeld door 25 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen dezer gemeente is hetzelfde als dat van de heerl. Bath. Zie hier boven.

BATH-EN-RILLAND (FORT-), kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. van *Goes*, ring van *Kruiningen*. Bij eene overeenkomst der ingezetenen, van 19 Mei 1792, werd Rilland met Fort Bath tot eene kerkelijke gemeente vereenigd, en deze overeenkomst werd door Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland goedgekeurd. Men heeft in deze gem. ééne kerk in het *Fort-Bath* en zij telt 300 zielen. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van de Ambachtsheeren.

BATHMEN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Deventer*, (4 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Diepenveen, O. aan Holten, Z. aan de Geldersche gemeente Gorssel, W. aan Deventer.

Vroeger was deze gemeente met Holten verbonden, maar sedert het jaar 1834 is zij daarvan afgescheiden, en bevat thans, behalve

het dorp Bathmen, de buurschappen Dorterhoek, Loo en Zuidloo. Vroeger lag hier ook de havezathe Arkelstein. Zij heeft eene oppervlakte van 2771 bund. Men telt er 232 h. en ongeveer 1500 inw., onder welke 1300 Herv.

De R. K., die hier 200 in getal zijn, behooren tot de statie van *Diepenveen*.

Men heeft in deze gem. éénc school. De inw. vinden meest hun bestaan in landbouw en veeteelt, ook heeft men er een aantal ambachtslieden en dagglooners.

Het dorp Bathmen, kortheidshalve Battem, ligt 1¾ u. O. van Deventer, 2½ u. W. ten Z. van Holten, 3 u. Z. van Raalte aan de Schipbeek. Het is tamelijk groot en overoud, wordende reeds genoemd op het jaar 1360 in eenen verbandbrief van Jan van Arkel, zeventienden Bisschop van Utrecht, verleend aan de drie hoofdsteden van het Oversticht, nu Overijssel, op St. Maria-Magdalena-avond, ter gelegenheid van het stichten van het huis Arkelstein. Bathmen is uit een vrij groot aantal huizen zamengesteld, welke echter te onregelmatig liggen, om iets te vormen, dat naar eene straat gelijkt.

De kerk, vóór de Reformatie aan de Lieve Vrouw toegewijd, was eene van die, welke één der Bisschoppen van Utrecht aan het kapittel van St. Lebuinus te Deventer had geschonken, welk kapittel derhalve het regt had, om den Pastoor voor te stellen. Er waren in deze kerk twee vikarijen gesticht, die van St. Catharina en die van St. Antonius. De bedienaar dezer laatste vikarij was tot eene wekelijksche mis gehouden en werd door den Pastoor en den Heer van Dorth gekozen. Misschien is hier uit ontstaan, dat na de kerkhervorming de halve collatie van de predikants- en kostersplaatsen aan de Heeren van Dorth gebleven is, tot dat zij door verkoop van de overige regten dezer heerlijkheid is afgescheiden. Thans behoort deze kerk aan de Herv., die hier, met de ingezetenen van de buurschap Dorth, onder Gorssel, prov. Gelderland, eene gemeente uitmaken, welke tot de klass. en ring van *Deventer* behoort, en ruim 1700 zielen telt. De eerste, die hier het leeraarsambt waarnam, is geweest, zoo ver men kan nagaan, Richardus Revius, die in het jaar 1632 te Bathmen is gekomen, en in het jaar 1672 nog aldaar was.

Het regt van collatie wordt thans bezeten door den Heer Hermannus Coster te Almelo, en de Erven van den Heer A. H. van Marken Brouwer.

Niet ver van het dorp ten N. staat de Bathmenscher korenmolen op Kolmschater grond.

BATHMEN-EN-LOO, voorm. marke, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, waarvan het erfmarkenrigterschap aan het stift van *Ter Honnepe* toekwam. Zij bestond uit de drie buurschappen: Bathmen, Loo en Apenhuizen.

BATHUA, oude naam van de Betuwe. Zie dat woord.

BATJAN, Batian, Batjans, Batchian, Bachian, Batsjan, Batschian, of Bacquian, eil. in den *Molukschen Archipel*, resid. *Ternate*, het meest westelijk gelegen der *Ternataansche eilanden*, W. van Gilolo, waarvan het door de straat Patientia gescheiden is; tusschen 0° 8′ en 0° 50′ Z. B. en 144° 17′ en 145° 28′ O. L. Het is een lang, smal eiland, dat zich van de linie af zuidoostelijk uitstrekt en met prachtige koraalbedden omringd is. Na Gilolo is het het grootste der Ternataansche eilanden, zijnde 15 m. lang en 6 m. breed, en hebbende eenen omtrek van ten minste 20 m.

Batjan bestaat uit steile bergen en valeijen en heeft daardoor van alle kanten een fraai voorkomen. De grond is vulkanisch, en bevat eenige warme zwavelbronnen, die waarschijnlijk tot een heilzaam gebruik in de geneeskunst zouden aangewend kunnen worden. Er zijn schilderachtige wandelwegen, en men behoeft nergens eenig wild gedierte te vreezen, hoewel men er vele woeste gronden vindt, maar op zijne hooge gronden, heeft het eiland ongemeene groote en vruchtbare sagobosschen en kokosboomen; rijst en vruchten groeijen er ook zeer welig, en van alle Moluksche eilanden bragt het de beste nagelen voort, doch de planten zijn door de onachtzame en luije bevolking verwaarloosd. De overvloed van visch is er ongeloofelijk groot.

Het eiland is eigenlijk een onderhoorig vorstendom van den Sultan van *Ternate,* en de Vorst van Batjan is zijn vasal. De Nederlanders hebben er een fort Barneveld genaamd. De voornaamste plaats, is de stad Batjan. Ruim de helft der bewoners, die omtrent 1100 in getal zijn, belijden de Christelijke godsdienst, en zijn zeer gehecht aan het Nederlandsch Gouvernement. De Christenen noemt men Laboërs, de overige bewoners zijn Maleijers, die de Mahomedaansche godsdienst belijden. Door veelvuldige ziekten en oorlogen is hun getal aanmerkelijk verminderd. Zij zijn zeer roofzuchtig van aard en tot den oorlog genegen.

De inwoners leefden, volgens hunne overleveringen, in 1284 van den roof hunner naburen, en kregen in 1322 hunnen eersten Koning. In 1343 maakten de Koningen van Batjan en van Tidor gemeene zaak tegen die van Ternate. Later geraakten de inwoners onder de heerschappij der Portugezen, totdat onze Zeevoogd Simon Janszoon Hoen hen in 1609 overwon, waarna de Laboërs onze onderdanen werden. Hoen liet, bij zijn vertrek, dat den 19 December 1609 plaats had, eene bezetting van vijftig man, onder Adriaan van der Dussen, achter, zijnde dit onze eerste Opperkoopman op Batjan geweest. In 1627 hadden de Laboërs het voornemen om het fort af te loopen en aan de Spanjaarden over te geven, maar de Landvoogd van Ternate, Jacob le Febre, hier de lucht van krijgende, kwam zulks in tijds vóór, en strafte dit verraad, door vijf der voornaamste muitelingen te doen onthoofden. Sedert dien tijd werden de Laboërs altijd als onderdanen der Nederlanders beschouwd; maar de Vorsten van Batjan poogden hen steeds aan onze magt te ontrukken en tot hunne onderdanen te maken, zelfs trachtte Allawaddien, Koning van Batjan, in het jaar 1677, den Commissaris Padbrugge over te halen, om zulks te erkennen, doch de Nederlanders bleven de Laboërs als hunne onderdanen aanmerken, en de Laboërs achtten deze ook steeds hunne meesters te zijn.

De Koningen van Batjan hadden, behalve dit eiland, nog eenige kleine eilanden, binnen de 3 mijlen van Batjan gelegen, welke in het jaar 1686 aan de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie verkocht zijn; onder deze eilanden behooren, die van Tavelly en Maregoreang, door de Straat Patientia van Gilolo afgescheiden, Oby ten Z. van Bastjan, Xulla, Xulla Bessy W. van Oby, en Mysol O. van Oby. Voorts bezit de Koning van Batjan nog eenige dorpen op Amboina en Ceram, als hebbende de Gouverneur Adriaan van der Stel, in het jaar 1708, negen dorpen op Ceram aan een zijner voorgangers afgestaan, waarvan de bewoners echter niet onder den toenmaligen Kroonprins van Batjan wilden staan. De Koning van Batjan was in het vorige jaar, 1707, benevens 10,000 man van de

12,000, waaruit zijn leger bestond, aan de kinderpokken overleden, waardoor BATJAN bijna ontvolkt werd.

De Koningen of Sultans van BATJAN zijn gemeenlijk zeer trotsch, uithoofde dat de drakeneijeren, waaruit alle Vorsten der Molukken gezegd worden afkomstig te zijn, tusschen de klippen van dit eiland gelegd en uitgebroeid zijn. Hier lagen de 4 eijeren, waaruit 3 mannen en 1 vrouw te voorschijn kwamen, zijnde de mannen de voorvaders der Vorsten van BATJAN, *Bunta* en de *Papoes-Eilanden*, terwijl de vrouw de echtgenoote van eenen Vorst van *Gilolo* werd.

BATJAN, st. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het *Ternataansche* eil. *Batjan*, ½ u. van het fort Barneveld, meer strandwaarts gelegen. Zij bestaat uit omtrent 200 net gebouwde, naar de Indische wijze, door kanarie-, wilde oranje-, tamarinde-, kokos- en pisangboomen belommerde woningen, waarvan sommigen van planken en anderen van enkel bamboes zijn gebouwd, terwijl alleen het verblijf des Sultans, dat een kwartier uurs daarvan verwijderd staat, een groot steenen gebouw is.

Op eenen geringen afstand van BATJAN, ongeveer halfwege het fort, is eene Christenkerk, een klein, doch eenvoudig net gebouw, waartoe, zooals zulks door een opschrift boven den ingang aangeduid wordt, de grond is gelegd door den verdienstelijken Predikant VAN DEN BIJLLAART.

In de stad zelve is eene school, waar kinderen en jonge lieden in het lezen en schrijven en in de Christelijke godsdienst onderwezen worden. De schoolmeester neemt des Zondags de kerkdienst waar.

BATINGE of BATINGEN, havezathe, in het *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 4 u. N. N. O. van *Meppel*, gem. en ½ u. W. van *Dwingelo*, waaronder het behoort.

Eenige der Fransche Protestanten, die, na de herroeping van het edict van Nantes, door LODEWIJK XIV, naar dit land de wijk namen, vonden op dit huis een liefderijk onthaal, bij den toenmaligen Heer van BATINGE; terwijl deze in de op dit huis aanwezige kapel, door eenen Predikant, in hunne moedertaal de dienst deed verrigten.

Dit adellijk huis, hetwelk voor eenige jaren grootendeels is afgebroken, wordt gezegd eerst gesticht te zijn in den jare 1515, door COENRAAD DE VOS VAN STEENWIJK; vergroot te wezen in het jaar 1505, door den Vrijheer GEORGE SCHENK, Baron *van Toutenburg*; en later nog veranderd en verbeterd te zijn, door RUTGER VAN BOETSELAAR, Heer *van Toutenburg*, enz., in het midden der zeventiende eeuw Drost van Koevorden en Drenthe. Door eenen erfgenaam van dezen is het, ten jare 1685, in koop overgedragen aan ELBERT ANTOON VAN PALLANDT, die in dat zelfde jaar het Drostambt van Koevorden en Drenthe verkreeg, en die het hoofdzakelijk schijnt geweest te zijn, welke de Fransche vlugtelingen, in voege hierboven opgegeven, ondersteunde en allerlei weldaden bewees.

De overblijfselen en onderhoorige landerijen worden thans in eigendom bezeten door Jonkheer A. W. VAN HOLTHE, die als zoodanig het regt van collatie over de kerk te Dwingelo heeft.

BATIPOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche Bovenlanden*.

Een gedeelte der bevolking van dit district bewees ons goede diensten bij de verdediging van Tambangang, in Maart 1833, door den vijand, toen deze door de onzen aan het deinzen gebragt waren, uit

de rijstvelden zoodanig te bestooken, dat zijn aftogt in eene verwarde vlugt overging.

BATIPOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche Bovenlanden*, distr. *Batipoe*, N. van de Norras.

BATO, oud d. in *Oost-Indië*. Zie Batoe (1).

BATOBURG, naam die sommige schrijvers verkeerdelijk als den waren naam van Batenburg opgeven.

BATOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*.

In de nabijheid van Batoe, tusschen de bergen Ardjoena en Kawi, wordt eene warme zwavelbron, eene zuurbron en onderscheidene warme bronnen aangetroffen.

BATOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Blora*, 1 m. Z. O. van Kalipagat, 1 m. O. van het d. Sumonkapadang en een weinig ten W. van Lassem.

BATOE of Batoe Ade, d. in *Oost-Indië*, aan de noordoostkust van het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*, 1½ u. O. van Ade Mantoetoe, 2 m. N. W. van Batemelo; 8° 23′ Z. B., 144° 12′ O. L., aan de westzijde van eene baai.

BATOE, Poeloe Batoe of Bata, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden van Banda* behoorende, aan de Noordwestkust van het eil. Timor.

BATOE, Poelo Batoe, d. i. Steeneiland, ook wel Batoea of Battoe gespeld, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, aan de westzijde van het eil. *Sumatra*; 0° 20′ Z. B., 115° 46′ O. L., noordwestwaarts van Si Biroe, het behoort tot de *Noordelijke Afdeeling van Padang*, waarvan het eene onderafdeeling uitmaakt,

Het is rijk in sago, kokosnoten en vogelnestjes, en is voornamelijk door eenen stam van Nias bevolkt, die aan het Opperhoofd van het, in het binnenland gelegen dorp Boeloeara schatting betaalt, wiens onderdanen van de Makassaren of Boeginezen zouden afstammen. De bevolking is zeer bijgeloovig en daardoor onmenschelijk en wreed.

De Nederlanders hebben er eenen Posthouder.

BATOE, Pulo Batoe, deze naam wordt ook wel, ofschoon verkeerdelijk, aan het eil. Kapini gegeven. Zie dat woord.

BATOEA, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende. Zie Batoe.

BATOE-ADE, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*. Zie Batoe.

BATOE-ANGARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, landsch. *Soekapoera*.

BATOE BARA, Batoe-Barra of Batoe-Bhara, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*.

Zij valt met eenen oostelijken loop op 3° 24′ N. B. in de *Straat van Malakka*.

BATOE-BARA, Batoe-Barra of Batoe-Bhara, st. op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*, kon. *Boetar*, aan de rivier van denzelfden naam; 3° 24′ N. B. 116° 19′ O. L., met eene haven.

BATOE-BOY, eenige klippen in den *Archipel van St. Lazarus*, in de *Bogt van Cajeli*, aan de kust van het *Ambonsche* eil. *Boero*, 2½ m. Z. van den hoek van Lissatetto.

---

(1) Alle de woorden die anders veelal met Bato geschreven worden zoeke men op Batoe.

De schepen kunnen in de nabijheid van deze klippen, op zes vademen waters, ten anker komen.

BATOE-CHINA, landstr. in *Oost-Indië*. Zie Batoe-Tjina.

BATOE-DOELAN, goudmijn in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Noordoostkust*, prov. *Menado*, lands. *Pagoatto*, niet ver van de rivier van denzelfden naam.

Het goud, dat hier slechts op 4 of 5 voet diepte op eene laag van zand en leemaarde gevonden wordt, houdt gemeenlijk 18 of 19 karaat.

BATOE-DOELAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Noordoostkust*, prov. *Menado*, lands. *Pagoatto*.

Zij komt uit het O. van het gebergte en valt met eenen oostelijken loop in de *Baai van Tomini*.

BATOE-GADJA, landgoed in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, W. van *Ambon*, aan de rivier van denzelfden naam.

Dit buitenverblijf van den Gouverneur der Moluksche eilanden, ligt aan den voet van een aantal heuvels, die eenen halven kring vormen, en wier toppen kaal zijn, terwijl slechts hier en daar het laagste gedeelte met boschjes en klein geboomte bedekt is. De tuin zelf is een onregelmatig vierkant en heeft ongeveer een uur gaans in den omtrek. Men vindt er onderscheidene soorten van fraaije boomen, zoo als de hooge kanarieboom, den mangostan, den casuarine van Nieuw-Holland, den kakao en anderen, waaronder men ook twee of drie nagelboomen vindt.

Het woonhuis van Batoe-Gadja is langwerpig, ruim en naar den Britsch-Indischen smaak gebouwd. Eene breede voor- en achtergallerij zetten daaraan niet weinig sieraad bij. Men heeft hier twee ongemeen geschikte badplaatsen, waarvan de eene onder een fraai badhuis is. Deze badplaatsen ontvangen haar water van de kleine maar zeer heldere rivier Batoe-Gadja, waarvan het landgoed zijnen naam ontleent.

Op dit landgoed vindt men een gedenkteeken van steen, ter eere van den Majoor Meijer, die bij het dempen van den opstand op Saparoea of Honimoa, voor het fort *Duurstede*, zwaar gewond werd. Op dit gedenkteeken leest men: « Ter gedachtenis van den Majoor » A. J. Meijer, gekommandeerd hebbende de expeditie tegen de Muitelingen op *Saparoea*, zwaar gewond den 12 November 1817, en aan » de gevolgen daarvan alhier den 16 Januarij 1818, in den ouderdom » van 28 jaren overleden. Op last van het Gouvernement is dit gedenkteeken opgerigt.»

BATOE-GADJA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Amboinsche* eil. *Amboina*. Zij heeft zeer zuiver en helder water, loopt, in eene noordwestelijke rigting, achter het landgoed Batoe-Gadja heen, en valt W. van de stad Ambon, in de golf, die Hitoe van Leytemor scheidt.

BATOE-GOEDE, oud. d. in *Oost-Indië*, aan de Noordoostkust van het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*, 2 m. Z. Z. W. van Balabra, 4 m. O. N. O. van Sillevan.

BATOE-GOYANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende. Waarvan het eene der Zuidelijkste is.

BATOE-HAPIT, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh.*, rijk *Batasalindong*. Het is eene vulkaan.

BATOE-HAPIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*, rijk *Batasalindong*, aan den voet van eenen berg van denzelfden naam.

BATOE-HOLLANDA, d. i. Steen der Hollanders, klip in *Oost-Indië*, aan de westkust van het *Bandasche* eil. *Banda*.

Zij wordt aldus genaamd, omdat in de vroegste tijden onzer vestiging op Banda, eenige Nederlanders, door eene overmagt van Bandanezen naar de hoogte gedreven, zich in zee wierpen of op de klip nederstortende zich te bersten vielen.

BATOE-KALOWAY, klip in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*, aan de Westkust van het schiereiland Hoewamohel.

Zij ontleent haren naam van eene oude gewoonte der Hoewamohelezen. volgens welke de mans van zwangere vrouwen met kalowayen naar deze klip wierpen, in den waan, dat als de kaloway, hetgeen toevallig wel eens gebeurde, in de klip steken bleef, dan buiten allen twijfel, de vrouw van hem, die haar geworpen had, geen dochter maar eenen zoon zou ter wereld brengen.

BATOE-KARBO, riv. in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Madura*.

Zij ontlast zich, met eenen noordelijken loop in de *Zee van Java*.

BATOE-LAVA, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden* van *Banda* behoorende; 7° 23′ Z. L., 141° 31′ O. L.

BATOE-LOEBANG, rots in *Oost-Indië*, resid. en eil. *Amboina*, op de Westkust van *Hitoe*, 1 mijl N. van Larike, aan de Noordzijde van de bogt de Ley, tegen de zee.

Zij is vervaarlijk hoog en steil, zoodat men er met trappen afgaat. Men heeft in deze rots eene holte of spelonk, die aan zee uitkomt, en waarin de zee bij onweders wel eens onstuimig bruischen kan. Doordien de zijde naar het gebergte toe, vrij groot van opening is, zoodat zij zich als een groot gebouw vertoont, dient zij den visschers om er te vernachten. Achter dit hol is er onder de rots nog eene dergelijke spelonk, die veel grooter is en waarin zich wel 100 man verbergen kan.

BATOE-LOEBANG, rots in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*, aan de Westkust, Z. van Essan, tegen de zee.

In deze rots zijn door de natuur, naar de zeezijde, onderscheidene gaten, als deuren of stadspoorten, daar men diep inziet, gemaakt, welke holen ook wel eens gediend hebben, om er in te vernachten, hoewel het een akelig en, wegens slangen en ander ongedierte, ook gevaarlijk verblijf is.

BATOE-LOEBANG, Wat Batoe-Loebang, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Oostkust, met eenen oostelijken loop in zee vallende.

BATOE-LINA of Battolino, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*, aan de Noordkust van het eiland Celebes; 1° 33′ N. B.

BATOE-MANOE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Lavabaai; 2° 28′ Z. B., 138° 26′ O. L.

BATOE-MEAUW, d. in *Oost-Indië*, in den zuidelijken *Molukschen Archipel*, op het eil. *Lettee*, tot de *Zuidooster-eilanden van Banda* behoorende, aan de Oostkust van dat eiland.

BATOE-MERA, d. in *Oost-Indië*, resid. en eil. *Amboina*.

BATOE-MIAN, ook wel Battamian gespeld, st. in *Oost-Indië*, in den zuidelijken *Molukschen Archipel*, op het eil. *Timor*, tot de *Zuidwester-eilanden van Banda* behoorende, op de Oostkust van dat eiland.

BATOE-MOLE, rots in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de westkust, tusschen de Batoe-Loebang en de Mole.

BATOE-MONGO, d. in *Oost-Indië*, op een der *Nassau-eilanden*, die aan de Zuidwestkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra* gelegen zijn.

Het dorp ligt aan den Zuidwestelijken ingang der Straat Si-Kapak, De inw., die fraaijer van gestalte zijn dan de gewone Maleijers, gebruiken vergiftige pijlen, en hebben kokosnoten, jams, sago, en varkens.

BATOE-OMBAR, beek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche Binnenlanden*.

Het pad van het fort Veltman naar Panggalan-Kotta-Baroe loopt door deze beek.

BATOE-PANJANG, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden van Banda* behoorende; 7° 45′ Z. B., 139° 34′ O. L.

BATOE-PEGGE, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*, resid. *Amboina*, ten Z. van het eil. *Boero*.

BATOE-PEGGE, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*, resid. *Amboina*, op de Zuidkust van het eil. *Boero*.

BATOE-POETIH of Bata-Poeter, oud d. in *Oost-Indië*, op de Noordkust van het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*, 4 m. N. W. van Atipon, 2 m. O. van Assem.

BATOE-POETIH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, landsch. *Lampong*, aan de Toelang-Bawang.

BATOER, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Banda*, ten N. van het Land der Papoes.

Men heeft er onderscheidene eetbare vruchten; te weten: kalapas, kanarie, oeby, piesang, boontjes, en roode rijst; ook vindt men velerlei visch aan de stranden, alsmede zwaar timmerhout, dat te zien is aan de groote vaartuigen der bewoners, die veel uit een stuk gemaakt zijn. Het ijzerhout is er voornamelijk in grooten overvloed.

BATOE-REA, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*, op de Westkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*.

Vlak voor deze hoek ligt een rif, dat ongeveer 1½ m. in het rond heeft, en zich rondom deze kaap bijna als een hoofd op een ligchaam vertoont. Op dit rif heeft men naast bij het land ten N. vier, ten Z. zes; en meer naar zee, ten N. zes en ten Z. vijf vademen water.

BATOE-ROEJOEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

BATOER-WAGGI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Soekapoera*.

BATOE SANGKAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

BATOE-SELING-DONG, kon. in *Oost-Indië*. Zie Batasalindong.

BATOE-TJINA, landstr. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, de Noordkust van dat eiland uitmakende.

BATOK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*.

Hij heeft eene kegelvormige gedaante.

BATON, eil. in *Oost-Indië*. Zie Boeton.

BATONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*, rijk *Simamare*.

BATO'S ERF, landgoed in het *Land van Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Druten*, gem. *Dreumel*, 1 u. Z. van Tiel, aan de Waal.

Het bestaat, behalve het heerenhuis, en daartoe behoorende getimmerten, in uitgestrekte tuinen, boomgaarden, bosch-, bouw- en weilanden en beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 65 v. r. 90 v. ell.

Thans wordt het in eigendom bezeten door Mevr. de Weduwe van Tjeenema.

BATSCHIAN of BATSJAN, eil. en st. in *Oost-Indië*. Zie Batjan.

BATT, Batbaai, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, aan de Zuidoostkust van het *Sundasche* eil. *Java*; 8° 28′ Z. B. 131° 4′ O. L.

BATTA, land in *Oost-Indië*. Zie Batakh.

BATTAHAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, *Noordelijke afdeeling*.

Dit distrikt levert stofgoud hetwelk naar Natal of ook wel naar Ayer-Bangis ter verkoop wordt gebragt. De Regenten van Battahan hebben in het jaar 1693 reeds een contract van bondgenootschap met de Oost-indische Compagnie aangegaan. Dit contract is naderhand onderscheidene malen vernieuwd geworden, niet voor een klein getal jaren, maar het behelst uitdrukkelijk het artikel, dat dit land, ten eeuwigen dage, met uitsluiting van vreemde natiën, het bondgenootschap met de Nederlanders zal in stand houden.

BATTAHAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, *Noordelijke afdeeling*, distr. *Battahan*, 2 m. Z. van Natal.

BATTALANDEN, naam, dien men veelal aan het noordelijke gedeelte van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, of de rijken Atjieh, Deli, Singkel, Simamare, Batasalingdong en Boetar, geeft.

In het jaar 1831 onderwierpen zich de Battalanden aan het Nederlandsche Gouvernement.

BATTAMLAN, st in *Oost-Indie*. Zie Batoe-Mian.

BATTAMOEDY, st. in *Oost-Indië*, op de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*; 1° 2′ N. B. 116° 4′ O. L.

BATTANG, eil. in *Oost-Indië*. Zie Batang.

BATTANTI, eil. in *Oost-Indië*. Zie Batanta.

BATTA'S, volk in *Oost-Indië*. Zie Batakhs.

BATTEDAMBER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, landsch. *Soekapoera*.

BATTEM, verkorte naam van Bathmen. Zie dat woord.

BATTEN, volk van Germaanschen oorsprong, uit *Hessenland* afkomstig, alwaar het omstreeks de rivier de Adrana, nu Eder, woonde.

Ongeveer honderd jaren voor onze tijdrekening, geraakten zij met hunne landslieden, de *Katten*, in onmin, die zich met hunne naburen, de *Serbsen* of *Cheruscen* en *Hermonduren*, verbonden, en toen ondernamen de Batten geweldigerhand ten lande uit te drijven. Dezen nogtans, hoe gering in getal en magt, zouden waarschijnlijk, als dapper uit den aard, de wapenen tegen hunne verbitterde landgenooten hebben opgevat, indien zij daarin niet waren verhinderd geworden door hunne Priesters, met welke zij volgens gewoonte, geraadpleegd hadden. Dezen vertoonden hun, naar het verhaal onzer oudste kronijken, hoe ongeraden het was, zich, in kleinen getale, tegen zoo magtige vijanden te velde te begeven. Was het hun om land te doen; daar lag een onbewoond eiland, tusschen de uitwateringen des Rijns, tot aan den oever der Noordzee, dat, bosch- en vischrijk, hun en hunne kinderen overvloedig onderhoud verschaffen zou. De Batten, smaak in dien voorslag krijgende, zonden terstond eenigen af, om de gelegenheid van het onbekende gewest nader op te sporen, die van daar teruggekeerd, zulk een gunstig verslag deden, dat elk zich gereed toonde, om zijn vaderland, voor deze onbewoonde streek, te verwisselen. Weldra was men er in de weer,

om schepen of schuiten, die men toen, onder anderen, van uitgeholde boomen, plag te maken, en van welke sommigen wel dertig menschen konden voeren, te water te brengen, met vee en andere tilbare have te beladen, en dus, met vrouw en kinderen, den Rijn af te zakken. Voet aan land gezet hebbende, maakte men zich, zonder slag of stoot, meester van het eiland, dat men sedert naar hen Bat-auwen, d. i. de *Landerijën der Batten*, noemde, welke naam door de Romeinen, die later dit land bezochten, in Batavia veranderd werd, wordende de bewoners zelven daarna, bij verbastering Batavieren, en het eiland dat zij bewoonden, het *Eiland der Batavieren* geheten, terwijl men hen ook wel, bij onze oude schrijvers, naar het land hunner inwoning, Batauwers genoemd vindt.

Tijdens het verblijf van Julius Cesar hier te lande, maakten de Batavieren een verbond met de Romeinen, waarvan de voorwaarden hierop schijnen te zijn neêrgekomen: de Batavieren beloofden van hunnen kant den Romeinen, met gewapende manschap, te dienste te zullen staan. De Romeinen verbonden zich, om de Batavieren, als vrienden en broeders des Roomschen volks, te zullen aanmerken en behandelen, zonder hen eenige schatting af te vorderen, gelijk van de andere deelen van Gallië geschiedde. De Batavieren, om, zoo het schijnt, aan de voorwaarden van het aangegane verbond te voldoen, lieten terstond eenige van hunne bekwaamste krijgsbenden in Cesars leger overgaan. Men kon hen hiertoe ligtelijk bewegen, alzoo de Germanen, in vredestijden, de gewoonte hadden, van zich in dienst van oorlogvoerende volken te begeven. Met behulp van deze Batavische benden, behaalde Cesar eerlang meer dan ééne overwinning op de Britten, welken hij eene jaarlijksche schatting oplegde. De Eburonen, Eduën en Avernen, naderhand, onder het bevel van Amburix Vercingetorix en anderen, de wapenen tegen de Romeinen hebbende opgevat, werd deze opstand, voornamelijk door toedoen der Batavische ruiterij, gedempt en alzoo de Gallische oorlog ten einde gebragt. Ja, toen Cesar daarna met den burgerkrijg tegen Pompejus wederom nieuw werk kreeg, liet hij niet na, de Batavische hulpbenden, die hem nu reeds zoo veel dienst gedaan hadden, met zich te voeren naar Spanje, werwaarts het tooneel des oorlogs overgebragt was. Het leger van Pompejus, dat aan de rivier de Segro, in Valentia, zeer naauw bezet was, begon te beproeven of de stroom waadbaar was; maar Cesar deed de ligtgewapende Batavieren en een gedeelte der ruiterij over de rivier zwemmen, en den oever aan de overzijde bezetten. De vijand dus aan alle kanten bekneld, werd genoodzaakt tot een verdrag te komen, waarbij geheel Spanje aan Cesar werd afgestaan. Doch Pompejus, eerlang met zijn leger naar Griekenland geweken zijnde, noodzaakte Cesar, om hem derwaarts te volgen, die op dezen togt weder van de Batavische hulpbenden vergezeld werd, en dan ook, bij eenige ontmoetingen met den vijand, niet ver van de stad Durazzo in Albanië, aanmerkelijke diensten van hen genoot. Terwijl de wederzijdsche legers hier lagen, ontstond er, bij gebrek aan koorn, eene gevaarlijke ziekte onder Cesars troepen, zoodat hij de eerste was, die besloot af te trekken. Op zijnen aftogt veroverde hij de Thessalische stad Gomfi, die hij van zijne krijgsknechten plonderen liet. Deze, verheugd met den verkregen buit, vulden hunne verhongerde magen zoo gulzig met spijzen en Griekschen wijn, dat zij, en de Germanen en Batavieren in het bijzonder, als uitzinnigen, langs de straten holden, en zich met dansen en springen allerbelagchelijkst

aanstelden. Wonder was het intusschen, dat zij, na die uitgelatenheid, zich van hunne ziekte hersteld gevoelden en de vorige krachten herkregen hadden, die hun welhaast te pas kwamen, toen zij, op nieuw, bevel kregen, om op het magtige leger van POMPEJUS, in de Pharsalische vlakte, aan te vallen; hetwelk zij, ofschoon te voet, met zoo veel vaardigheid deden, dat de ruiters van POMPEJUS voetknechten, en zij ruiters geleken. Het gevolg hiervan was, dat eerst 's vijands paardenvolk, en naderhand zijn geheele leger, ten eene male geslagen werd. POMPEJUS vlugtte naar Sarissa, en van daar naar Egypte, alwaar hij, op bevel van Koning PTOLOMEUS, door het zwaard van den overlooper SEPTIMIUS, omgebragt werd. CESAR was intusschen, met zijn bijhebbend leger, den vijand op de hielen gevolgd; doch leed, in Egypte gekomen, geen kleinen tegenstand van hen, die POMPEJUS vermoord hadden. Zich door eenen vloed gestuit ziende, gingen de Batavische benden, volgens hunne gewoonte, het overige leger voor, in het overzwemmen der rivier, en baanden dus den weg tot eene overwinning, door welke, met Alexandrië, geheel Egypte aan CESARS heerschappij gehecht werd: welke Vorst, twee jaren hierna, en vier en dertig jaren vóór onze tijdrekening, eenige merkwaardige overwinningen in Azië, Afrika en Spanje behaald hebbende, een einde aan den bloedigen burgerkrijg maakte.

De BATAVIEREN, in zoo vele oorlogen beproefd, werden, toen naderhand AUGUSTUS het hoog bestier over het Romeinsche rijk in handen gekregen had, van dien Vorst tot zijne lijfwachten gebruikt. Hij begon zich allereerst van hen te bedienen, toen hij de oude krijgsbenden van CESAR, onder welke, buiten twijfel, de BATAVIEREN waren, tegen ANTONIUS, zijnen mededinger naar het Rijk, te velde bragt, hetwelk omtrent dertig jaren vóór onze tijdrekening geweest is. Naderhand heeft hij hen bij zich gehouden.

Toen de tijding van de nederlaag, dien VARUS tegen de Cherusceen ondergaan had, te Rome kwam, werd AUGUSTUS daardoor zoo diep getroffen, dat hij, beducht, dat de Germanen, die zich binnen Rome bevonden, door het voordeel, hetwelk hunne landslieden op de Romeinen behaald hadden, aangemoedigd, iets euvels tegen den Staat ondernemen mogten, bevel gaf, dat de ongewapenden de stad verlaten, en de gewapenden naar hunne eilanden terugkeeren zouden. Onder deze laatsten zijn ongetwijfeld ook 's Keizers eigen lijfwachten, de BATAVIEREN geweest, die echter, of niet vertrokken, of nog vóór AUGUSTUS dood weder terug ontboden en in hunne waardigheid hersteld zijn, want naauwelijks was die Vorst overleden, en TIBERIUS aan het bewind gekomen, of deze zond, onder anderen, het puik der Germaansche, waarschijnlijk Batavische, lijfwachten naar Pannonië of Hongarijë, alwaar zijn zoon DRUSUS eerlang eenen gevaarlijken opstand stilde.

CALIGULA, in het jaar 41 van onze tijdrekening, van zijnen togt in Gallië te Rome teruggekomen, vond het volk zoodanig tegen hem verbitterd, dat hij, niet lang na zijne aankomst, door het vloekverwantschap, van hetwelke CASSIUS CHEREA het hoofd was, omgebragt werd. De Batavische lijfwachten, den moord van hunnen heer vernomen hebbende, vatteden de wapenen tegen zijne moordenaars op en bragten niet alleen vele van dezen, maar ook eenige onschuldige Raadsheeren, die hen in het oog vielen, om het leven.

CLAUDIUS, zoon van den beroemden DRUSUS en broeder van GERMANICUS, na CALIGULA het rijksbestuur in handen gekregen hebbende, ondernam

eenen togt tegen de Britten, in welken hem de Batavieren, en onder dezen ook Claudius Civilis, de Overste eener Batavische hulpbende, bijstonden, en, door het vaardig overzwemmen der stroomen, de overwinning hielpen behalen.

Bij Nero, die zijnen schoonvader Claudius in het bestuur opvolgde, bleven de Batavische lijfwachten hunne waardigheid behouden, gelijk zij ook dezelfde diensten aan zijne moeder Agrippa bewezen. De Galliërs, onder Cajus Julius Vindex, in opstand gekomen zijnde, onthood Nero de veertiende keurbende en de Batavische hulptroepen uit Brittannië, alwaar zij tot nog toe geweest waren. Virginius Rufus, die van Nero's wege over het leger in Germanië gebood, verzamelt zijne Romeinen, de Batavische ruiters en andere Germaansche hulpbenden bijeen, om Vindex en de Galliërs den oorlog aan te doen. Hij slaat zijn leger voor Vesuntio of Besançon, welke stad de partij van Vindex gekozen en de poorten voor Rufus gesloten had. Vindex begaf zich welhaast op weg, om Vesuntio te ontzetten, en sloeg zijn leger in het gezigt van die stad neder. Intusschen noodigde hij Rufus, door brieven, tot een heimelijk mondgesprek, en men meent, dat beide legerhoofden, sedert deze bijeenkomst, Nero's ondergang gezworen hebben. Vindex doet daarop zijn leger voortrukken, even alsof hij voor had, de belegeraars van voor Vesuntio te verdrijven. En dezen, wanende dat Vindex hen waarlijk kwam bevechten, namen, buiten bevel van Rufus, de wapenen tegen hem op, en stortten met zooveel geweld op de Galliërs in, dat zij, die dezen tegenstand geenszins verwacht hadden, wijken moesten, en in groote getale werden afgemaakt. De Batavische ruiters betoonden, bij deze gelegenheid, hunne gewone dapperheid. Nero's zaak werd hierdoor echter niet bevoordeeld. Galba was reeds door de krijgsknechten in Spanje voor Keizer uitgeroepen, en Virginius Rufus van hem afgevallen, toen acht Batavische ruiterbenden, die uit Brittannië ontboden en nu in Italië aangekomen waren, zich ook in zoo verre tegen Nero verklaarden, dat zij de veertiende keurbende, welke iets ten zijnen behoeve ondernemen wilde, daarin dwarsboomden en veel toebragten, om geheel Italië van Nero te vervreemden. Dit alles trof den wreedaard zoo diep, dat hij vol vrees en mistroostigheid de stad ontvlood, en zich zelven het leven benam.

Galba, Nero's opvolger, was zoodra niet te Rome gekomen of hij deed den Batavier Claudius Civilis, wiens broeder Julius Paulus, onder de regering van Nero, valschelijk van muiterij beschuldigd, ter dood gebragt was, terwijl men hem zelven in boeijen geslagen had en te Rome gevangen hield, in vrijheid stellen. De Keizer vreesde toch, dat de Batavieren, door het straffen van een' hunner edelen, van het Romeinsche volk vervreemden mogten. Ook zond hij de voormelde Batavische hulptroepen, die met de veertiende keurbende nu oneenig geworden waren, door hun land, naar Brittannië terug. Dezen, in Germanië aangekomen, vernamen daar, hoe misnoegd hunne landgenooten waren, omdat zij zich, door Galba's gierigheid, van de vrucht der overwinning, op Vindex en de Galliërs behaald, verstoken zagen. Dit trof hun zoo diep, dat zij de eersten waren, die, met den aanvang des volgenden jaars, weigerden, den eed anders te doen, dan aan den Romeinschen raad; zelfs vaardigden zij aan de Batavische en andere lijfwachten te Rome boden af, die uit hunnen naam verklaarden, dat hun een Keizer, in Spanje gemaakt, mishaagde, en dat zij zelve eenen anderen stonden te kiezen, dien alle de troepen zouden goed-

keuren. Welk stout bedrijf waarschijnlijk oorzaak geweest is, dat Galba de Germaansche en Batavische lijfwachten, die, jaren achtereen, proeven van hunne onverbrekelijke trouw in keizerlijke dienst gegeven hadden, van die waardigheid afzette, en, zonder eenige belooning, naar hunne landen terugzond. Kort hierna werd Galba, om zijnen ouderdom en gierigheid, bij het volk in verachting geraakt zijnde, van de krijgsknechten omgebragt.

Nu werden de beide legerhoofden Otho en Vitellius op denzelfden tijd voor Keizers uitgeroepen, de eerste in Italië de laatste aan den Nederrijn. De Batavieren verklaarden zich voor Vitellius, die twee legers op de been bragt, het eene onder Cecina, het andere onder Valens, en die beide naar Italië afzond, om zijnen mededinger te bevechten. De Batavieren en de andere Overrijnsche Germanen, die bij het leger van Cecina stonden, werden, na het behalen van eenige voordeelen, zoo verhit op het vechten, dat zij ondernamen de Padus of Po, tegenover Placentia, over te zwemmen, waardoor zij grooten schrik onder Otho's benden verwekten. Kort hierna het beleg voor Placentia geslagen zijnde, leden zij veel in het bestormen dier stad, waarvan Cecina echter genoodzaakt was het beleg op te breken. In het aftrekken gaf zich, onder anderen, Julius Briganticus, een Batavier van geboorte, en zusters zoon van Claudius Civilis, die sints eenigen tijd het bevel over eenen vleugel der hulpbenden gehad had, met een klein getal ruiters, aan Cecina over. Valens, sedert met zijn leger te Pavia gekomen, kreeg daar de handen vol werks, met het stillen eener muiterij, die lang onder zijne bende gesmeuld had, en nu op het hevigst uitbarstte, voornamelijk veroorzaakt door het trotsche gedrag der acht Batavische regimenten, die bijzijn leger stonden. De veldheer, de oproerige regimenten willende verspreiden, en hunne magt alzoo verdeelen, beveelt, dat men een gedeelte der onrustige Batavieren naar het Narbonesisch Gallië zal zenden, hetwelk door Otho's benden omringd was. Naauwlijks echter is dit bevel ruchtbaar geworden, of hunne medgezellen beginnen te morren, en de keurbenden zelve beginnen te klagen: dat men hen van den bijstand dier allerdapperste mannen beroofde; dat die oude krijgslieden, overwinnaars in zoo vele oorlogen, nu men den vijand vóór zich zag, als uit de spits werden weggeleid; zoo het Gallisch wingewest van meer belang was, dan Rome en de behoudenis des Rijks, dan mogt men hen allen derwaarts zenden; indien echter de ziel der overwinning van het overmeesteren van Italië afhing, dan moest men de sterkste leden niet van het ligchaam des legers afscheuren. Valens beval hierop zijne trawanten op hen los te gaan en het gemor te stillen; hierdoor echter nog meer vertoornd, randen zij hem zelven aan en smijten hem met steenen, zoodat hij de vlugt moest nemen en zich schuil houden. In zijne legertent gekomen, rukken zij de pakken los, en doorwroeten de aarde met schichten en spiessen. Het oproer eindelijk gestild zijnde, sloeg Valens zijn leger bij Pavia neder, waar zijne soldaten, zonder den veldheer af te wachten, zich bij Cecina's heer voegden. De vereenigde legers besluiten nu, om den oorlog tegen Otho's aanhang met alle kracht voort te zetten. Men slaat eene brug over de Po, ter plaatse, waar in het midden van den stroom een eiland was. De schermers van Otho's leger wenden alle pogingen aan, om zich, met schuiten, van dit eiland meester te maken, ten einde van daar het aanleggen eener brug te verijdelen. Maar de Batavische en andere Germaansche hulpbenden waren hen vóór, en kwamen zwemmende

op het eiland aan. De schermers, met hunne schuiten naderende, trachten de Germanen wel weder te verdrijven, doch dezen, op het eiland staande, vochten met meer voordeel, dan de aanvallers uit hunne schuitjes, en troffen met hunne pijlen zekerder van den oever. De schermers, de pijlen willende ontwijken, deden, doordien zij elkander naar eenen kant drongen, hunne schuiten overzijde hellen hetwelk geene geringe verwarring onder de roeijers veroorzaakte. De Germanen en Batavieren, hierdoor aangemoedigd, hadden de stoutheid van tot den middel toe in het water te springen; de schuiten bij den achtersteven te grijpen, die te beklimmen, en sommigen geheel onder water te halen. De schuiten werden eindelijk geheel onbruikbaar gemaakt, en de vlugt der aanvallers maakte een einde aan dezen zonderlingen waterstrijd. Niet lang hierna werden de legers omtrent Bedriacum, eene plaats, die tusschen Cremona en Verona moet gelegen hebben, handgemeen. Otho's benden behaalden eerst eenig voordeel; doch Alfenus Varus sedert de Batavische ruiters op de schermers van Otho, die over den stroom geraakt waren, afgezonden hebbende, werden deze in het water terug gejaagd en daar afgemaakt. Voorts, de geheele magt van Vitellius 's vijands leger van ter zijden aangevallen hebbende, vloden de benden van Otho, van alle kanten, naar Bedriacum. Zij werden van de overwinnaars vervolgd, die eene geweldige slagting onder hen maakten, en den weg stopten met doode ligchamen. Otho, de nederlaag der zijnen vernemende, benam zich met eigene hand het leven.

Vitellius kreeg nu het rijksgebied alleen in handen, en zond de veertien keurbenden, nevens de Batavieren, naar Brittannië, doch dezen werden op weg oneenig zoodat hij de Batavieren van de keurbenden afscheidde en de eerste naar Germanië zond. De Batavieren, die nu langer, dan eene eeuw, met het Roomsche volk vereenigd waren geweest, en de magt der Romeinen dikwijls in hun land gezien hadden, waren, door het bondgenootschap met dit uitgebreid rijk geenszins in krachten verminderd, maar hadden den Romeinen, tot nog toe, volgens de voorwaarden des verbonds, mannen en wapenen geleverd, die lang in de Germaansche oorlogen geoefend waren, en, volgens de oude instelling, ten minste doorgaans, door de edelsten hunner landslieden, bestierd werden. Claudius Civilis, een dier Batavische Krijgsoversten, en van Koninklijke afkomst, muntte boven zijnen landaard en boven vele uitheemschen in schranderheid en krijgskunde uit, en was gewoon zich bij Sertorius en Hannibal te vergelijken, omdat hij, even als deze krijgshelden, maar één oog hadt. Hij was wel door Galba uit zijne gevangenis ontslagen en naar zijn vaderland teruggekeerd, maar onder Vitellius weder in gevaar geraakt, alzoo hem 't verbitterd leger ter lijfstraffe vorderde. Euvel werdt dit bij zijne landslieden opgenomen. Hij hoopte zich te wreken in de rampen, die de Romeinen ten gevolge van den burgerkrijg leden. Duchtende nogtans, dat men hem als eenen vijand zou tegengaan, indien hij het bondgenootschap met de Romeinen openlijk verbrak, veinsde hij de partij van Vespasiaan te zijn toegedaan, die nu in Palestina, alwaar hij den oorlog voerde, voor Keizer was uitgeroepen. Vitellius had bevolen, tot het voltallig maken zijner troepen, eene werving onder de Batavieren te doen. Gaarne zou dit oorlogzuchtig volk dezen last gedragen hebben, was die niet merkelijk verzwaard geworden, door de gierigheid en overdaad der overheden. Dezen toch vergenoegden zich niet met kloeke jongelingen tot de krijgsdienst te

vorderen, maar zij persten er ook oude en magtelooze lieden toe, opdat zij ze naderhand voor geld wederom ontslaan mogten. De onbejaarden zelve, als zij maar van eene schoone en rijzige gestalte waren, gelijk de Batavische jeugd gewoonlijk was, werden tot onkuischheid weggesleept. Dit wangedrag verwekte wrevel en afkeer onder de landzaten. Ook bragten de stichters van den opstand tegen de Romeinen het zoo ver, dat de begonnen werving alom verboden werd. Civilis bediende zich van deze gunstige gelegenheid. Hij kende den zwakken staat der Romeinsche krijgsmagt hier te lande. Hij wist, dat de keurbenden, thans langs den linkeroever des Rijns gelegerd, niet voltallig waren. Daar lagen er namelijk zes in het geheel; twee te Maguntiacum, nu Mentz, eene te Bonna, nu Bonn, en eene te Novesium, nu Nuits. De twee overigen sloegen zich eerlang te Vetera, nabij Xanten, neder. Iedere keurbende bestond, voltallig zijnde, uit zes duizend man. Doch de keurbende, te Bonna gelegerd, schijnt maar uit weinig meer dan drie duizend man bestaan te hebben, en die, welke te Vetera kwamen, waren niet meer dan twee duizend vijf honderd man sterk. De Romeinen hadden, daarenboven, nog acht Batavische ruiterbenden in dienst, die te zamen op verre na geene drie duizend man konden uitmaken. Ook had Civilis hoop, om hen van de zijde der Romeinen af te trekken. De geheele krijgsmagt der Romeinen, langs den Rijnkant, zal dus, vermoedelijk, ten dezen tijde, want tegen het einde des krijgs, is zij nog met vier keurbenden en eenig paardenvolk versterkt geworden geene twintig duizend man hebben kunnen uitmaken. Dit krijgsvolk lag in verscheidene legerplaatsen, van Mentz af, tot aan den zeekant, in het Eiland der Batavieren, toe, verspreid, en was, dus verdeeld, te onbekwamer, om behoorlijken tegenstand te bieden. Civilis, van dit alles niet onbewust, roept, onder den schijn van een gastmaal, de aanzienlijksten des lands en de wakkersten der gemeente, in een heilig woud, bijeen. En hen door den nacht en de vrolijkheid verhit ziende, begint hij van den krijgsroem des volks te spreken, en somt op, tot den einde toe, het onregt, de rooverijen en de andere nadeelen der dienstbaarheid, die hen nu van de Romeinen schenen bedreigd te worden. Zij werden, sprak hij, nu niet langer als bondgenooten, gelijk eertijds, maar als slaven behandeld. Zelden kwamen de Stedehouders, om kennis te nemen van de roof- en bloedgierigheid der Oversten en Honderdmannen, aan welke men hen overleverde. Nu was er wederom eene werving bestemd, door welke de ouders van de kinderen, en de broeders van de broeders, als voor het laatst, werden afgescheiden. Nimmer was de Romeinsche staat kranker geweest, en in de winterlegeringen vond men niets, dan buit en oude lieden. Zij moesten slechts de oogen opslaan, en zich, door de ijdele namen der keurbenden, niet verschrikken laten. Hun schoot puik van voetvolk en ruiters over; de Germanen waren hunne bloedverwanten, de Galliërs hadden éénen zin met hen. Zelfs was de oorlog den Romeinen niet onaangenaam, van welken de ongelukkige uitslag aan Vespasiaan geweten zou worden; terwijl men van de overwinning niemand rekenschap verschuldigd was. Met volkomen toejuiching door de vergaderde Batavieren aangehoord zijnde, nam Civilis hen al te zamen, naar 's lands gewoonte, onder den voorouderlijken vloek, den eed af. Men zond vervolgens naar de Kaninefaten, om dezen ook in het verbond te brengen. Civilis noodigde daarenboven, door heimelijke boden, de acht Batavische ruiterbenden, die door Vitellius naar

Germanië gezonden en nu te Maguntiacum aangekomen waren, om éénе lijn met hem te trekken.

Onder de Kaninefaten bevond zich zekere Brinio, die stout van inborst en daarbij van eene aanzienlijke afkomst was. Deze beviel zijnen landslieden te meer, om de weerspannigheid die zijn vader tegen de Romeinen betoond had. Ook werd hij, volgens het gebruik dier tijden, op een schild gezet, op de schouders der dragers geheven, en tot Hoofdman over der Kaninefaten krijgsvolk verkoren. Brinio ontbood terstond de Friezen, die over den Rijn, welke door het tegenwoordig Leyden loopt, woonden, en viel, niet verre van de Noordzee, op de twee naastgelegen Romeinsche winterlegeringen aan, welke men meent in het Huis te Britten en te Roomburg geweest te zijn. De soldaten, dezen overval niet verwacht hebbende, verlieten de legerplaatsen, die van de Kaninefaten en Friezen geplunderd werden. De burgten der Romeinen werden met gelijke verdelging bedreigd, doch, als niet te verdedigen, door de Romeinsche Oversten zelve in brand gestoken.

Oordeelende, dat het hem voor als nog geraden was te veinzen, hield Civilis zich, alsof hij geene kennis van Brinio's aanslag, had gehad, en berispte zelfs de Oversten, dat zij de burgten verlaten hadden. Elk moest, zeide hij, maar weder naar zijn winterleger terugkeeren, terwijl hij met de bende, die onder hem stond, het oproer der Kaninefaten zoude dempen. Hij had namelijk voor, de Romeinsche benden, dus van een verspreid, in hunne winterlegeringen af te maken. Doch alzoo Civilis aanhang, die zich met den begonnen krijg verheugde, geen groot geheim van zijnen toeleg maakte, bleek het weldra, dat niet Brinio, maar Civilis, de hoofdaanlegger van dezen opstand was. Civilis dan, ziende dat zijne listen niets uitwerkten, nam zijne toevlugt tot het geweld. Hij trok de benden der Kaninefaten, Friezen en Batavieren bijeen, en voerde die, behoorlijk verdeeld, tegen de Romeinen aan. Dezen waren niet ver van den Rijnstroom gelegerd, op welken zij zich tegen den vijand wilden bedienen van eenige schepen, aldaar, na het verbranden der burgten, aangekomen. Nog niet lang had men gevochten, toen de bende der Tongren de Romeinen afviel en de krijgsteekenen aan Civilis overdroeg, waardoor de verschrokken Romeinen, van bondgenooten en vijanden, geslagen werden. Ook werd diezelfde trouweloosheid gepleegd door de Romeinsche schepen, die op de benden van Civilis waren afgezonden. De roeijers, grootendeels uit Batavieren bestaande, verhinderden, door hunne schijnbare onervarenheid, eerst de verrigtingen van het bootsvolk en de voorvechters; naderhand, zich tegen deze aankantende, wierpen zij, de achterstevens tegen den Germaanschen oever aan; terwijl zij eindelijk de stuurlieden en honderden manschappen met hen vermoordden, waarvan zij slechts diegenen, welke het met hen eens waren, uitzonderden, zoodat de geheele vloot van vier en twintig schepen, of van zelve tot Civilis overkwam, of genomen werd. Roemruchtig was deze overwinning voor Civilis en de zijnen, die daardoor wapenen en schepen bekwamen. Hierna behaalden zij nog onderscheidene voordeelen op de Romeinen. Zij belegerden eene hunner sterkste vestingen, Castra vetera of de oude Legerplaats genaamd, en dwongen die door hongersnood tot de overgave (1). Alle welke bedrijven

(1) Deze legerplaats, ook eenvoudig Vetera genaamd, en waarschijnlijk aangelegd, onder het consulaat van Lucius Domitius en Publius Scipio, omstreeks

hun bij de Germanen en Galliërs den naam van herstellers der vrijheid deden verkrijgen.

Het Romeinsche Opperhoofd CEREALIS, in het jaar 70, met een talrijk leger herwaarts gezonden, behaalde onderscheidene voordeelen op de BATAVIEREN en hunne bondgenooten, en noodzaakte CIVILIS eindelijk tot een verdrag, waarbij hij zich verbond tot het afleggen der wapenen, mits hij en de BATAVIEREN weder, zoo als van ouds, voor bondgenooten der Romeinen erkend werden, zonder tot het opbrengen van eenige schatting verpligt te zijn.

Omtrent 200 jaren bleven hunne zaken in dien staat, gedurende welken tijd zij de Romeinen nog vaak uitstekende diensten bewezen; doch, in het jaar 277 en later, maakten de Franken en Saksers zich beurtelings meester van dit land, en eindelijk geraakten de BATAVIEREN zoodanig met deze volken en in de Romeinsche legers vermengd, dat zij ophielden een afzonderlijk volk uit te maken (1).

BATTOE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie BATOE.

BATTOLINO, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*. Zie BATOE-LINA.

BATUA, oude naam van de BETUWE. Zie dat woord.

BAUMüHL, geh. in het baljuwschap van *Luxemburg*. Zie BOMMüHL.

BAUTENBERG, d. in de heerl. *St. Jansberg*, grooth. *Luxemburg*. Zie BUDERSBERG.

BAUWANG (TOELANG-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eiland *Sumatra*. Zie TOELANG-BAWANG.

BAUWERD, oude naam van het d. BAARD. Zie dat woord.

BAUWERD, wierde in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, bij het dorp *Ezinge*.

BAUWOER, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, landsch. *Panaraga*, aan eene kleine rivier, die in de Pangal valt

BAUWORNE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

In 1811 werd het door den Keizer van Mataram aan ons Gouvernement afgestaan.

BAVA, POELO BAVA, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, aan de westzijde van het eil. *Sumatra*, Z. van Nias; 0° 52′ N. B., 115° 4′ O. L.

BAVANGE, d. en gem. in het graafsch. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie BAVING.

BAVEGEM, voorm. d. of heerl. in *Staats-Vlaanderen*. Zie BAAFS (ST.).

---

het jaar 14 voor C. geboorte, en vernield in het jaar 451 door ATTILA, Koning der Hunnen, lag in de nabijheid van Xanten, waar de Colonia Trajana is gevestigd geweest; zie SPENRATH, alterth. Merkwurdigkeiten der Stadt Xanten, und ihrer Umgebung, herausgegeben durch J. MOOREN, Crefeld 1837. I, 3 u. 116.

(1) Men leze over hunne levenswijze, wijze van oorlogvoren, regeringsvorm, taal, huwlijks- en begraafnisplegtigheden en godsdienst, het Algemeen Overzigt, voor ons Eerste deel, bl. 2-7.

BAVEL, d., prov. *Noord-Braband*, arr. en 1¼ u. Z. O. van *Breda*, kant. en ½ Z. ten O. van *Ginneken*, distr. en 1½ u. O. Z. O. van *'s Prinsenhage*, gem. *Ginneken-en-Bavel*.

Men telt, in het dorp alleen 30 h. en 200 inw. en met de daartoe behoorende geh.: de Eikberg, Lijndonk-en-Langen-Aart, Tervoort, IJpelaarseinde, Bolwerk, Leeuwwerk, Kerkeinde en de Roosberg, nagenoeg 800 inw., die meest allen in den landbouw hun bestaan vinden.

De kerk, waar eertijds de H. BRIGITTA als bijzondere Patrones, gevierd werd, maar die later aan MARIA *Hemelvaart* werd toegewijd, is reeds zeer oud, en was vroeger een aanhangsel der moederkerk van *Gilze*, waarvan ze, met de verdere kerken, in het jaar 1316 is gescheiden. Het is nog een aanzienlijk gebouw, welks toren, door de Franschen, in het jaar 1809, ten dienste der telegraaf ingerigt werd, maar sedert de omwenteling van het jaar 1813 daartoe niet meer gebruikt wordt. Men had in deze kerk eertijds twee altaren, door PIETER LIJSBRECHT VAN ULVENHOUT, in de jaren 1313 en 1342 gesticht, thans heeft men er nog drie, als het hoofdaltaar, toegewijd aan MARIA *Hemelvaart*, en twee bijaltaren, het eene geheiligd aan MARIA *Geboorte*, het andere aan de H. BRIGITTA. De kerk en toren zijn beide uit- en inwendig in zeer goeden staat, terwijl de kerk van een zeer goed orgel voorzien is.

De parochie van BAVEL, die ongeveer 700 zielen telt, behoort tot het vicar. van *Breda*, bevattende het Hollandsche gedeelte van het voormalige bisd. van *Antwerpen*, dek. *Breda*. Zij wordt door éénen Pastoor bediend. De R. K. van deze parochie hebben, tot in het jaar 1743, hunne godsdienst gehouden op het buitengoed IJpelaar, als wanneer de zoogenaamde Oude Pastorij, in het gehucht IJpelaarseinde, tot woning van den Pastoor diende. In het bovengenoemde jaar hebben zij eene nieuwe kerk en pastorij gebouwd, in welke kerk zij hunne godsdienst hebben waargenomen, tot in het jaar 1809, wanneer de dorpskerk, die sedert de Reformatie door de Hervormden bezeten was, hun door Koning LODEWIJK, bij besluit van 4 Mei, No. 1, werd teruggegeven. De Hervormden die onder BAVEL wonen behooren tot de gem. *Ginneken*. De Evang. Lutherschen worden tot de gem. *Breda* gerekend. Men heeft er eene school, die des zomers gemiddeld door een dertigtal en des winters door een zestigtal leerlingen bezocht wordt.

Voormaals was BAVEL eene afzonderlijke heerlijkheid, die naderhand aan de Heeren van Breda gekomen is.

Het wapen van BAVEL bestaat in een veld van zilver, beladen met eene koe van keel (rood).

BAVIGNE, d. in de heerl. *Clerraux*, grooth. van *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. W. van *Diekirch*, kant. en ½ u. Z. W. van *Wiltz*, gem. *Mecher*.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene kerk, die door éénen Pastoor bediend wordt. De parochie behoort tot het bisd. *Namen*, dek. *Niederwiltz*.

BAVING, gem. in het graafsch. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz;* palende N. aan Goesdorff, O. aan Bourscheid, Z. aan Heiderscheid, W. aan Esch op Sure.

Deze gem. bevat de dorpen Baving, Donningen, Heisdorf, Lullingen en Troine, benevens de gehuchten: Grendall, Deifelt en Wintger.

Men telt er 800 inw, allen R. K., die te zamen de drie parochiën *Baving, Donningen* en *Troine* uitmaken, welke 3 kerken en 2 kapellen hebben.

Het d. BAVING of BOEVINGEN, in het Fransch BAVANGE of BOEVANGE, ligt 3 u. N. W. van *Diekirch*, 1½ Z. O. van *Wiltz*.

De R. K. hebben hier eene kerk, die door eénen Pastoor bediend wordt; waarvan de parochie tot het bisd. *Namen*, dek. *Clervaux* behoort.

BAVINGEM, voorm. d. en heerl. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie BAAFS (St.).

BAVY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, ten W. van de Aroe-eilanden; 5° 33′ Z. B. 152° 12′ O. L.

BAWANG, berg in *Oost-Indië*, op de Westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Sambas*, 6 m. O. van Mampawa.

BAWANG, st. in *Oost-Indië*, op de Westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Sambas*, aan den voet van den berg van denzelfden naam; 0° 27′ Z. B., 127° 9′ O. L.

BAWANG (TOELANG-), riv in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie TOELANG-BAWANG.

BAWERD, oude naam van het d. BAARD. Zie dat woord.

BAWIN, of TANGA-EYEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

BAXEM, d. in het graafsch. *Hoorne*, prov. *Limburg*. Zie BAEXEM.

BAYA, land in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, ten W. van de Volta. Het is laag en moerassig.

BAYABANG-BANDONG, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, op den Westelijken oever van de Tji-taroem, tegen over het gehucht *Bayabang-Tjiantjoer*, werwaarts men meestal op vlotten van Bamboes, welke op praauwen of boten gelegd zijn, de rivier overtrekt.

BAYABANG-TJIANTJOER, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjiantjoer*, op den oostelijken oever der Tji-taroem, tegen over het gehucht *Bayabang-Bandong*. Zie voorts dat woord.

BAYCOLA, vesting in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie HARDENBERG

BAYERLANDT, oude naam van BEIJERLAND. Zie dat woord.

BAYOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de Nederl. bezitting *Padang*, afd. *Padangsche Bovenlanden*, in de zoogenaamde *Tien-Kotta's*, aan den oostelijken oever van het meer Danau.

BAYUM, d. prov. *Friesland*. Zie BAJUM.

BAZELDIJK, een der dijken van den *Alblasserwaard*, in de prov. *Zuid-Holland*, die zich van Meerkerk, langs den Alblasserwaard, tot aan den Arkelschen dam uitstrekt, en tot afwering van het opperwater uit de Betuwe dient. Bij den watervloed van Januarij 1820 ontstonden in dezen dijk onderscheidene doorbraken.

BAZELDIJK, geh. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. van *Gorinchem*, gem. en ¼ O. van *Hoog-Blokland*. Het maakt de Oostzijde van den polder *de Beemd* uit, en telt 31 h., met 180 inw.

BAZELDONK, plaats in de *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*.

Deze plaats, die vroeger DE DONK genaamd werd, heeft zijnen lateren naam ontleend van het klooster *Hemelspoort*, dat vermoedelijk

in 1191, van Vinkel, onder Heesch, overgebragt werd, en naar zijnen stichter, WIJNAND VAN BASEL, in de wandeling veelal *Baselaarsklooster* geheeten werd. Zie voorts HEMELSPOORT.

BAZUIN, BASUM of BASSUM, geh. in *Diererderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Hoogeveen*, gem en ½ u. Z. van *Zuidwolde*; met ruim 20 inw.

BEAUFORT of BEFORT, voorm. heerl., grooth. *Luxemburg*, palende N. aan de heerl. Diekirch, N. O. aan de Sure, O. en Z. aan het baljuwschap Echternach, W. aan de heerlijkheden Feltz en Heringen. Deze heerlijkheid bevatte het vlek Beaufort, benevens al dat gene wat thans de gem. van dien naam uitmaakt, en de dorpen Berdorf en Hemstal, met de daaronder behoorende gehuchten.

BEAUFORT, gem. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Diekirch*, kant. *Echternach*; palende N. aan de gem. Bettendorf, N. O. aan de Sure, O. aan de gem. Berdorf, Z. aan Waldbillig, W. aan Erenstorf

Zij bevat het vlek Beaufort of BEFORT, benevens de geh. Dillingen, Dominiksmühl, Grundhof, Mullenbach, Pletscheid, Schaeferey en Schmittenwehr.

Men heeft in de gem. BEAUFORT, ongeveer 1500 inw., die eene parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Luik*, dek. van *Echternach* behoort en waarvan de kerk door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt.

Vele der inwoners vinden hun bestaan in de smederijën.

Het vlek BEAUFORT of BEFORT ligt 4 u. N. ten W. van Grevenmacher, 2 u. O. van Diekirch, 1½ O. ten N. van Echternach. Men heeft er een fraai kasteel en een korenmolen.

BEAULIEU, verlaten grond in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, aan de regterhand in het afvaren; palende benedenwaarts aan den houtgrond Welgelegen, en opwaarts aan de indigoplant. Hanover; 1000 akk. groot.

BEAUMONT (OUD- EN- NIEUW-), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. aan den Dintel, O. aan het poldertje van van Disch, Z. aan den Ouden-Prinslandschen-polder, W. aan den Willemspolder.

Deze pold. is in het jaar 1775 ingedijkt. Hij beslaat eene oppervlakte van 84 bund. 49 v. r. 30 v. ell. Het laagste land ligt één palm boven A. P.

Het gedeelte van dezen polder, dat tegen den dijk van den Ouden-Prinslandschen polder gelegen is, was vroeger dan het andere gedeelte ingedijkt, waarom dit den naam van Oud-Beaumont draagt; terwijl het andere gedeelte daarvan dien van Nieuw-Beaumont ontleent; hoewel die twee gedeelten sedert jaren éénen polder uitmaken.

BEAUMONTSKREEK, kreek in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*. Zij ontlast zich, op den regteroever, met eenen noordwestelijken loop, boven de Marechal's-kreek, in de *Boven-Suriname*. Er liggen eenige houtgronden aan hare oevers.

BEAUMONTSPOLDER of WEST-HEYNINGEN, pold. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Feynaart-en-Heyningen*; palende N. aan den pold. Malta, O. en Z. aan den pold. van Heyningen, W. aan de Gorsen. Deze polder werd in het jaar 1651 ingedijkt. Hij is groot 66 bund., 33 v. r. 30 v. ell. Het laagste land ligt een weinig onder A. P.

BEBBRIG, buursch. en oud adell. huis in het graafsch. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie BABBERIK.

BECH, gem., gedeeltelijk in het baljuwschap *Echternach*, gedeeltelijk in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Diekirch*, kant. *Echternach*; palende N. aan de gem. Echternach, W. aan Mompach, Z. aan Heffingen, W. aan Consdorf.

Zij bevat de dorpen Bech en Hemstal, benevens de geh. Altrier, Geijershoff, Hersberg, Jacopsberg, Marscherwald, Rippingen en Zittig.

De gem. BECH telt ruim 900 inw., alle R. K., die de parochiën Bech en Hemstal uitmaken en twee kerken hebben.

Men vindt in deze gemeente wijnbergen, die goeden moezelwijn voortbrengen.

Het dorp BECH of BECQ, ligt in het voorm. baljuwschap van *Echternach*, 2½ u. N. W. van Grevenmacher, 3 u. O. Z. O. van Diekirch, 1½ u. Z. ten W. van Echternach.

Men heeft er eene R. K. kerk, die door éénen Pastoor bediend wordt. De parochie BECH behoort tot het bisd. *Namen*, dek. *Echternach*.

BECH, d. in het baljuwschap *Remich*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 3. u. Z. ten W. van *Echternach*, arr. en 3 u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Remich*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Wellenstein*, op den linkeroever van den Moezel.

Men heeft er eene kapel, die tot de parochie van *Wellenstein* behoort en door eenen Kapellaan bediend wordt.

BECHEL, naam, welke door sommigen, hoewel verkeerdelijk, aan het d. VEGHEL gegeven wordt.

BECK, d. en gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie BEEK.

BECKAFSCHANS, voorm. schans, prov. *Friesland*. Zie BEKAFSCHANS.

BECKERBOOM, geh. in *Opper-Gelder*, ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. Z. van *Roermonde*, gem. *Nieuwstad*.

BECKUM, geh., prov. *Friesland*, Zie BEKKUM.

BECQ, d. in het baljuwschap van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*. Zie BECH.

BEDA, voorm. d. in *Groningen*, dat vermeld wordt onder de drie of vier en veertig dorpen, die in het jaar 1277. door de woedende inbreuken der zee verslonden zijn, waardoor de *Dollard* ontstaan is.

BECKUM, buurs. in *Overijssel*. Zie BEKKUM.

BEDAF of BIDAF, d. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Veghel*, distr. en 6 u. W. van *Boxmeer*, gem. en ½ u. W. ten N. van *Uden*. Men telt er ruim 600 inw., alle R. K., die hier eene kerk hebben, welke aan den H. ANTONIUS VAN PADUA en de H. CUNERA is toegewijd en door éénen Rector bediend wordt. Dit gebouw werd in 1802 aanmerkelijk vergroot en verbeterd. Het rectoraat behoort tot het voorm. bisd. of vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Osch*, parochie *Nestelrode*. Men heeft te BEDAF ook ééne school, die gemiddeld door 35 leerlingen bezocht wordt, behalve die van Nestelrode, Dinther en Veghel.

BEDAF (GROOT-), geh. in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 4 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. en 1½ u. O. van *Baarle-Nassau*, tegen de Belgische grenzen. Men telt er ruim 60 inw., alle landbouwers.

BEDAF (KLEIN-), geh. in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. en 1 u. O. van *Baarle-Nassau*, ¼ u. van de Belgische grenzen. Men telt er 20 inw., alle landbouwers.

BEDAFSCHENHOEK, alleenstaand huis in de *Baronie van Breda*, prov. *NoordBraband*, arr. en 4¼ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3¾ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. en 1¼ u. O. van *Baarle-Nassau*, ¼ u. O. van de Belgische grenzen. Het behoort eigenlijk tot *Groot-Bedaf*, waarvan het ¼ u. verwijderd staat.

BEDDERAWALDA of BEDUMERWOUD, onder dezen naam, wordt in de *Charta Werdensis*, of Blaffert van het sticht Werden, dat gedeelte van het kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen* vermeld, waar thans het dorp BEDUM gelegen is.

BEDDEWAARDE, pold. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*. Zie BETTEWAARDE.

BEDDIAN, oude naam van het dorp BEDUM. Zie dat woord.

BEDEHEIM, volgens sommigen de echte naam van het dorp BEDUM. Zie dat woord.

BEDEVAARTSWIJK, volgens sommigen de naam, waaruit, door verkorting, de tegenwoordige naam van BEVERWIJK zoude ontstaan zijn. Zie dat woord.

BEDHUM, BEDIAN, oude namen van het dorp BEDUM. Zie dat woord.

BEDIJKTE SCHERMEER, bedijking in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie SCHERMEER (1).

BEDIL, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Jassinga*.

BEDLOO, naam, die de Negers geven aan de plant. KABELSBURG. Zie dat woord.

BEDOEÏS of BADOEÏS, volkstam in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, resid. *Bantam*. Het is eene Sundasche volkstam, die in het gebergte Kandang woont.

In dezen bergrug liggen eenige, aan het oog der wereld onttrokkene negorijen, die hunnen oorsprong verschuldigd zijn, aan vlugtelingen, die van het lagere kustland, tijdens de Mahomedaansche vervolging, derwaarts gevlugt zijn, en zich aldaar, van alle andere bewoners van Java geheel afgezonderd, hebben nedergezet, om, gelijk zij tot heden nog doen, de godsdienst hunner voorouderen ongehinderd te kunnen naleven. In deze eenzame afgezonderde streken, waar de menschen door niets dan den tijger en den Rhinoceros verontrust worden, sleet de bergbewoner, in vruchtbare, waterrijke valeijen, onder de schaduw van eenzame kokospalmen, aan den oever der kabbelende en snelstroomende bergrivier *Tjioedjoeng*, welke in het Parangkoedjangsche ontspringt, zijne gelukkige dagen, als natuurmensch, in vrede; terwijl eene gezonde en benijdenswaardige luchtgesteldheid, bij een gematigd leven en beweging, hem boven de ziekelijken gemelijkheid der hier zijnde blanken bevoorregtte; doch deze gelukkige, aartsvaderlijke dagen zijn thans ook hier gedeeltelijk verdwenen. Daar de bewoners dezer negorijen, ieder vlugteling, volgens Oostersch gebruik, zeer gastvrij en minzaam ontvingen, en den vreemdeling

(1) Alle namen, waarvoor men wel eens BEDIJKTE geplaatst vindt, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

hier rust en vrede, met een onbenijd middel van bestaan, poogden te bezorgen, was de menschlievende herbergzaamheid dezer bergbewoners, die de vreemdelingen als hunne broeders ontvingen, het middel om hun te ontaarden, aangezien zij, door deze gulhartigheid, weldra in de slaafsche ketenen der behoeften vervielen. Ook werd het voorheen zoo vreedzame karakter, hunne voorvaderlijke levenswijze en geaardheid, trouw en ijver, door vreemden invloed, geheel hervormd en bedorven. Hun stil en vrolijk leven, bij de werkzaamheden van den landbouw, veeteelt, jagt en visscherij, ontaardde weldra, door den bedwelmenden geest der verwijfde of bedorvene vreemdelingen, die, niets dan roof- en wraakzucht ademende, in luije, ruige ontucht, deze schandelijke misdrijven steeds bleven uitoefenen. De echter dieper in het gebergte verscholen bewoners der oevers van de *Tjioedjoeng* zijn, tot nog toe, aan hunne voorvaderlijke zeden getrouw gebleven, en hebben de heilige graven hunner voorvaderen Dalam-Djanggala, Dalam-Padi-Sieda-Hoerriep en andere getrouw bewaakt, de bewoners dezer negorijen, zijn aan den grond hunner geboorte, die ook eens hunne asch bevatten moet, als honderdjarige en onverplantbare eiken, vastgeworteld.

Deze, als in een huisgezin levende menschen, zijn afkomstig uit het rijk *Bramaija-Maisa-Tandaraman* (hetwelk zich van de Bantamsche binnenlanden tot aan het Cheribonsche uitstrekte) welks laatste ongelukkige Regent Praboe-Séda-Moendĭng-Wangi, volgens de volksoverleveringen, door den Mahomedaanschen overwinnaar Hassin-oedien, uit *Padjadjaran*, den hoofdzetel zijner voorzaten, is verjaagd geworden. Door de overbrenging van het Islamismus van den vasten wal, van Azië op Java's N. W. kust, werden de onbuigzame aanhangers der leer van Buddha en die van Brahma, door het zwaard der Mahomedanen vervolgd. De Braminen hadden, naar den aard der Hindoes, met hunne geloofsbegrippen ook hunne zachtaardigheid en menschlievendheid ingezogen; hoe zouden dus deze gastvrije, en voor den oorlog ongeschikte Braminen aan het dweepzieke, oorlog- en roofzieke Arabische volk, door welke het Islamismus herwaarts gebragt werd, tegenstand hebben kunnen bieden? Praboe-Séda moest het erfdeel zijner vaderen dan verlaten, en de schoone omstreken van Padjadjaran, alwaar Koeda-Lalian de rijstplant ingevoerd en het eerst den Buffel getemd had, alwaar hij de Sunda's in dorpen vereenigd, en zijne Kraton gesticht had, door de wapenen der Mahomedanen zien verwoesten, de grafsteden zijner voorouderen, de beelden zijner Goden zien vernielen; terwijl zijne Godsdienst alom door de leer van Mahomed verdrongen werd. Praboe-Séda vlugtte dan naar het gebergte van *Poeloe-Sarie*, en liet zijn zoon, Poetjoe-Koeman, te Padjadjaran, tot dat ook deze het brandende Padjadjaran verliet, en, om de rookende puinen niet te aanschouwen, ook naar het gebergte vlugtte, en hieruit zouden de Bedoëis, hetwelk in het Arabisch wil zeggen rondzwervers, voortgesproten zijn. Deze bewoners der oevers van de rivier *Tjioedjoeng*, in de kampjongs of dorpen Kanekès-Rawajan, Kadoe-Koedjang en Karang, liggende tien à twaalf paal bezuiden Labak, zijn thans bijna geheel van de wereld vergeten, alhoewel de voornaamste gebeurtenissen hunner voorouderen de Vorsten van het rijk *Bramaija-Maisa-Tandaraman* thans nog in de *Wayangs*, te Batavia en elders, luidruchtig bezongen worden.

De Bedoëis genieten bij hunne aloude begrippen en instellingen, zeden en gewoonten, de zaligste kalmte naar ziel en ligchaam, die

men vergeefs elders op dit eiland zoeken zal. Matigheid, getrouwheid aan hunne Godsdienst, bij den eerbied voor hunne ouderlijke graven, en lust tot den arbeid, onderscheiden hen op eene in het oogvallende wijze, zeer voordeelig van de naburige bergbewoners. De begraafplaatsen hunner voorvaderen, met mos overdekt, doch waarop men, bij het wegruimen van dit mos geenerlei opschrift of uiterlijke teekenen ontdekken kan, liggen in het eenzame en sombere gebergte, ter plaatse alwaar de Tjioedjoeng in het donkere woud ontspringt, en zijn den Bedoeï onwaardeerbaar heilig. Zij bezigen dit mos zelfs tot geneesmiddel. In de nabijheid van deze grafsteden mogen geene andere lijken bijgezet worden en zij zien niet gaarne dat men ze bezoekt. Eens in het jaar verzamelen zich de Bedoeïs bij die graven, om aldaar in heiligen eerbied de deugden hunner voorvaderen te overpeinzen. De begravings-plegtigheden verschillen weinig van die der Mahomedanen; ook zijn de *Sedikahs* (feesten bij bijzondere gelegenheden, als: besnijding, huwelijk, begrafenis) mede bij hen in gebruik. De lijken worden met het hoofd naar het Westen en met de voeten naar het Oosten ter aarde besteld.

Het hoofdbegrip van hunne geloofsleer is, dat een eenig en onzigtbaar Wezen, alles wat bestaat, met eene onbegrijpelijke wijsheid en grenzelooze goedheid, geschapen heeft en regeert; dat echter de menschen, in vergelijking met dit Allerhoogste Wezen, veel te gering zijn, om hunne gebeden onmiddellijk tot Hem op te zenden. Batara-Bima is derhalve de magtige middelaar tusschen de menschen en den hoogsten God; aan hem rigten zij hunne gebeden, om die aan het algoede Opperwezen voor te dragen, en de verhooring daarvan te bewerken. Offerande van rijst, enz. gaan doorgaans met deze gebeden gepaard. Zij wagen het niet, van dit Hoogste Wesen, noch ook van Batara-Bima eenige ligchamelijke afbeeldingen te maken, maar daarentegen worden eenige steenen, welke, 6 paal bezuiden Rawayan, aan den oever der Tjioedjoeng staan, en de beeldtenissen voorstellen van andere Heiligen, aan ieder van welken zij eenen bijzonderen invloed op hunne lotgevallen toeschrijven, door hen vereerd. Voor de namen dezer Heiligen, die waarschijnlijk leeraars en weldoeners van het volk geweest zijn, wordt altijd het woord Sangjang gevoegd, hetwelk een eertitel is, die zooveel als Magtig Heer schijnt te beteekenen. De Sangjangs, waarvan zij steenen afbeeldingen bezitten, heeten, Sangjang Pedagane, Sangjang Penjawoengan, Sangjang Batara-Goeroe, Sangjang Prahiang, Sangjang Kadoekoedjang, Sangjang Tjimorka, Sangjang Tjaroengan, Sanggjang Saka-Djoengkoelon, Sangjang Tjarmangie, Sangjang Paradang, Sangjang Tjikaramie, Sangjang Kadoet, Sangjang Bantar-Djâga, Sangjang Tjirawek, Sangjang Mandarayo, Sangjang Parambowang, Sangjang Djara-Anak en Sangjang Pamoedja'an. Op den zeventienden dag hunner vijfde maand, bewijzen zij godsdienstige hulde aan de steenen afbeeldingen der Sangjangs, waaraan zij bijzondere krachten toeschrijven, zoo bevordert Sangjang Paradang, de vruchtbaarheid der velden en Sangjang Djara Anak de vruchtbaarheid der vrouwen. Sangjang Paramboewang beheerscht het water, en Sangjang Pamoedja'an wordt als eene godspraak geraadpleegd.

De veelwijverij is hun door hunne godsdienst verboden, wordende de ontrouw met de diepste verachting gestraft en de schuldige uit de Bedoeïsche dorpen verjaagd. Ook straalt de zachtmoedige milde geest hunner zeden door, in de genegenheid en het medelijden, dat zij aan den dag leggen voor zoodanige dieren, welke bij ons den naam van

huisdieren dragen, waaronder zij echter de koeijen, buffels, zwijnen, geiten, eenden, enz. mede begrijpen. Geen dezer dieren mag om het leven gebragt worden, en het is hun niet geoorloofd ander vleesch te nuttigen, dan dat van wilde runderen en van den rhinoceros, zijnde het laatste hunne geliefkoosde spijs. Ook eten zij apenvleesch, doch wanneer het buffelvleesch bij hunne naburen is geslacht geworden, mogen de Bedoeïs er ook van eten.

Hier regeert niet meer de zoon, omdat de vader geregeerd heeft, het regt der geboorte wordt in dezen niet erkend; vrije verkiezing bestuurt hier den inwoner van elke kampong, in het opdragen van den titel: *Giram Pohon,* aan den besten en verstandigsten onder hen, ten einde voor het algemeen welzijn te waken, en wordt deze post door hem naar eisch vervuld, zoo blijft hij zijne waardigheid tot aan het einde zijns levens bekleeden.

Hun voornaamste voedsel bestaat uit rijst, Turksche tarwe en visch; het gebruik van andere vruchten, is hun door den *Giram Pohon* verboden, saguweer drinken zij gaarne. Daar hunne behoeften zeer gering zijn, kweeken zij slechts rijst en katoen aan en drijven geen handel, zeggende, dat zij het geld niet kunnen eten, en niet weten, wat zij er mede zouden doen, daar zij niets te koop hebben. Zij ruilen echter voor hunne produkten, op de naaste passers, zout en vrouwelijke sieraden in, zijnde de armen hunner vrouwen en kinderen met ringen en belletjes versiert. Maar de stof tot hunne kleeding moet in de kampong der Bedoeïs zelve vervaardigd worden, en het is hun door hunne voorouders gestreng verboden kleederen te dragen, waarvan de stoffaadje door vreemde handen is vervaardigd geworden. De vrouwen spinnen en weven de ruwe boomwol tot eene soort van fijn lijnwaad, met strepen in de lengte, voor bovenkleederen, en tot eene blaauw en wit geruite stoffe, voor onderkleederen, zoodat het haar nimmer aan bezigheden mangelt, terwijl de mannen het veld bebouwen. Van het witte lijnwaad dragen de mannen eenen doek om het hoofd, dien zij, even als de meeste Sunda's, los om het hoofd slaan. Het opperkleed heeft veel overeenkomst met een kort hemd met korte mouwen. Broeken mogen zij niet dragen, in plaats daarvan, dragen zij een stuk wit en blaauw geruit doek om de lendenen geslagen; volgende, zoo als zij verzekeren, de kleederdragt hunner voorouders, die hen met hunnen vloek hebben bedreigd, indien zij daarvan afwijken. De kleederdragt der vrouwen is weinig verschillend van die der Sunda's, doch zij mogen geene andere kleuren dragen dan blaauw en wit. Gouden versierselen zijn verboden, maar de vrouwen tooijen zich met zilveren oorringen, om des te aanvalliger in de oogen harer mannen te schijnen. Hunne kampongs zijn zeer zindelijk, en kunnen in dat opzigt met die der zindelijkste Javanen wedijveren.

Hunne taal is de Sundasche, doch verschillend van die der andere Sundasche volkeren, daar bij hun de taal zuiver bewaard is doordien zij buiten aanraking met andere zijn gebleven, en alzoo aan geene taalverbastering blootgesteld waren. Men kent de Bedoeïs de eer toe van de uitvinders te zijn der muzijk met bamboes-pijpen, *anklong* geheeten (1).

---

(1) Men zie voor's over de Bedoeïs P. P. Roorda van Eysinga, Verschillende Reizen en Lotgevallen, D. IV, bl. 180-184. en J. Olivier Jz., Land- en Zeetogten in Neder'and's Indië, D. I, bl. 396-427.

BEDROGSEILAND, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende. Zie ENGANO.

BEDUM, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, (1 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Baflo en Kantens, O. aan Middelstum, Z. aan Noorddijk en Groningen, W. aan Adorp en Winsum.

Deze gem. bevat de dorpen: Onderdendam, Menkeweer, Onderwierum, Westerdijkshorn, Bedum, Noordwolde en Zuidwolde, benevens de geh. Ter-Laan, Reidland, Ellerhuizen en een gedeelte van de Noorderhoogebrug.

Men telt er 516 h. en ruim 3000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die ruim 2400 in getal zijn, hebben hier vier kerken en maken de volgende vier gem. uit: Zuidwolde, Noordwolde, Bedum-en-Westerdijkshorn, en Onderdendam-Menkeweer-en-Onderwierum.

De R. K., wier getal ruim 330 beloopt, hebben in deze burgerlijke gem. ééne, sedert 1831 in goeden staat herstelde, kerk en behooren allen tot de statie van *Bedum*.

De Doopsgez., wier getal zich tot eenige weinige bepaalt, en de Israëliten, van welke men er slechts 4 aantreft, behooren tot hunne respective gem. te *Groningen*.

Men heeft in deze gemeente 4 scholen.

Het dorp BEDUM, oudtijds BEDHUM, en bij verkorting BEEM, dat, naar men wil, eigenlijk BEDEHEIM (d. i. *plaats des gebeds*) zoude heeten, ligt 4 u. W. Z. W. van Appingedam, 1 u. Z. ten O. van Onderdendam en 1½ u. N. N. O. van Groningen, aan het Boterdiep of de trekvaart naar Onderdendam, in eene lage streek, die voorheen echter zeer geschikt tot houtgewas moet geweest zijn, alzoo men haar, onder den naam van BEDDERAWALDA of het BEDUMERWOUD, vermeld vindt. Het is, ofschoon op geene wierde of hoogte gebouwd, waarschijnlijk reeds van zeer vroegen oorsprong, en wegens hare ligging aan eenen druk bezochten rijweg en aan de vaart van Groningen naar Ulrum, Warffum, Uithuizen en terug, eene zeer levendige en welvarende plaats, die alleen 120 h. en ruim 800 inw., maar met de onderhoorige geh. Ter Laan, Reidland en Ellerhuizen, 214 h. en 1200 inw. telt.

De kerk, die vóór de Hervorming aan de H. Maagd MARIA, aan den Apostel PAULUS en aan den H. WALFRIDUS was toegewijd, is vroeger eene kollegiale- of kapittelkerk, onder het opzigt eens Dekens, geweest, maar ten jare 1300 werd zij, door Paus BONIFACIUS VIII, aan het Thesingerklooster toegekend, onder voorwaarde, dat hier een vikarij moest blijven. Zij zoude, naar men wil, op dezelfde plaats staan, waar de H. WALFRIDUS vermoord werd. In het jaar 1484 werd, ter plaatse waar deze eerste kerk gestaan heeft, eene andere gebouwd, die thans nog bij de Herv. gem. *Bedum-en-Westerdijkshorn* gebruikt wordt, en, niettegenstaande zij in 1536 veel geleden heeft, en het koor naderhand afgebroken werd, nog een aanzienlijker gebouw is, dan men in dorpen gewoonlijk aantreft. Zij is in eenen fraaijen stijl, met losse en luchtige pilaren opgebouwd, prijkt met eenen prachtigen naaldtoren, die grootendeels uit duifsteen opgetrokken en nog voor ongeveer 20 jaren 236 v. hoog was. Hoewel de spits toen ingekort is, zoodat de hoogte thans niet meer dan 216 v. beloopt, wordt hij nog voor den

aus Fig. 6. 2

hoogsten, in de Ommelanden gehouden. De kerk is van een goed orgel voorzien.

In deze oude hoofdkerk werden voor de Reformatie, boven het altaar, de overblijfselen bewaard van den H. WALFRIDUS, die, benevens zijn zoon RADFRIDUS, in de negende eeuw, en, naar men wil, te BEDUM, in 837, door de Heidensche Noormannen, terwijl hij aan het bidden was, werd om het leven gebragt, en sedert dien tijd, eerst bij zijn graf en naderhand in deze kerk, hoogelijk werd geëerd en tegen ziekten en zwakheden aangeroepen. Zijn vierdag valt in, op den 3 December, wanneer er, ter eer van dezen, in dit gewest zeer gehuldigden heilige, oudtijds een groote omgang werd gehouden, waarbij een verbazende toeloop van bedevaartsgangers was, en voor welk feest er eene bijzondere persoonlijke veiligheid van drie dagen, door zware boeten, gewaarborgd werd, welke men dan *Walfridus-Vrede* noemde. Zeker is het, dat, in het Hunsingoër Landregt van 1252, de *Sente Waldfrets frethe* reeds voorkomt, maar als een vrede, dien de Regters van het Hunsingo genoten, terwijl zij naar den *Warf* (een hooger geregt) reisden, dáár vertoefden en huiswaarts keerden. Aan dezen Heilige werden vele goede landelijke inrigtingen en verbeteringen toegeschreven, en onder deze, de bedijking van *Innersdijk*, bevattende die streek de kerkdorpen: Bedum, Noordwolde en Zuidwolde. Er is een boomgaard ten W. van de klapbrug, nabij de plaats, alwaar de schuiten aanleggen, die de Kapel wordt geheeten, waar vele doodsbeenderen worden gevonden: er zijn er, die gissen, dat WALFRIDUS hier het eerst zou zijn vereerd geworden, en wel op grond, dat de tegenwoordige kerk op eenen lagen bodem, en op geen wierde staat. De eerste kerk te BEDUM was van hout.

De R. K. kerk, waarin de dienst door éénen Pastoor verrigt wordt en die een fraai orgel heeft, is aan den H. WALFRIDUS toegewijd. De statie behoort tot het aartspriesters. van *Groningen*, en telt 350 zielen.

De school, die tot de hoogste klasse behoort, telt gemiddeld 150 leerlingen.

Men heeft te BEDUM 2 pelmolens, rog- en schorsmolen, 1 zaagmolen, 1 oliemolen en 82 boerderijen, van welke de landerijen reeds in 869 zouden zijn ingedijkt, welke door 8 groote en 4 kleine watermolens moeten worden droog gehouden, terwijl zij, behalve uit voortreffelijke wei- en hooilanden, uit zeer goede teellanden voor zomervruchten, vooral voor haver en boonen bestaan. Voorheen zag men er eene menigte ganzen, doch sedert het veelvuldig gebruik der watermolens zijn deze zeer verminderd.

In vroeger tijden was BEDUM zeer vermaard door de zoogenaamde Roode School, ten N. O. van het dorp gelegen. Deze school, die door de abdij van Aduard gesticht was, diende om er de aankomende jeugd in de wijsbegeerte en godgeleerdheid bekwaam te maken. Onder haar behoorden ook alle de hoefpachters of huurlieden der gezegde abdij, voor zoo verre die in Hunsingo en Fivelingo gelegen waren; zij stonden onder het opzigt van eenen Hoefmeester, die men naderhand de Hofmeester der Roode school noemde, en welke in die hoedanigheid de voorzitting had in het Winsumer zijlvest. Na de reductie trokken de Staten dit regt aan zich, tot dat zij het in 1639 openbaar verkochten, voor tien duizend en zeventig gulden, zijnde het gebouw zelf, ingevolge besluit van 3 Maart 1638, verkocht, om gesloopt te worden. De boerenwoning, die thans nog te dier plaatse gevonden wordt, draagt ten huidigen dage nog den naam van de

Roode school. In het schouwbare behoort BEDUM onder de schepperij van *Innersdijk*.

In het jaar 1536 werd dit dorp, door de Gelderschen, onder aanvoering van MEINDERT VAN DEN HAM, voor het meerendeel aan kolen gelegd, waarbij de kerk ook grootelijks beschadigd werd.

Bij den vervaarlijken watersnood van 13 November 1686, verloor BEDUM 21 paarden en 102 runderen, terwijl er 33 huizen vernield werden; hierbij kwam echter geen mensch om het leven.

Dit dorp is de geboorteplaats van de dichteres ALLEGONDA ILBERTI, huisvrouw van ALBERTUS ALBERTHOMA, geb. 1693, † 1740; en van den landman GEERT REINDERS, met roem bekend door zijne belangrijke ontdekking van de inënting van het rundvee tegen de veepest, waardoor hij, tusschen de jaren 1776 en 1786, de provinciën Groningen en Friesland veel voordeel heeft aangebragt. Hij was geboren 19 April 1737, † 4 Februarij 1815, te Bellingeweer.

BEDUM-EN-WESTERDIJKSHORN, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. en ring van *Middelstum*. Deze gem. telt 1330 zielen, en heeft eene kerk te Bedum, zijnde die, welke vroeger te Westerdijkshorn stond, voor eenige jaren afgebroken.

Voorheen maakten Bedum (met Ter Laan en Ellerhuizen, benevens het, burgerlijk onder Ter Boer behoorende, Lutkewolde) en Westerdijkshorn twee afzonderlijke gemeenten uit. Na de reductie der prov. Groningen, werd de aanzienlijke gem. van Bedum door twee Leeraars bediend, want reeds in 1597 vindt men van eenen collega van den Predikant gewag gemaakt. Later moet de dienst hier echter alleen door éénen Predikant zijn waargenomen, want in 1612 is, op het bewijs, dat er genoegzame inkomsten waren, toegestaan om weder een medehelper aan te stellen; zoodat er tot in 1681 te *Bedum* twee Predikanten geweest zijn, die ieder een aanzienlijk inkomen genoten; maar door de vermindering van de inkomsten der landerijen, heeft dit na dien tijd opgehouden. De eerste, die te *Bedum* het leeraarsambt heeft waargenomen is geweest JOHANNES CLANT, die voorheen ook Pastoor te BEDUM was geweest, maar omstreeks het jaar 1570, wegens zijne Kettersche gevoelens was vervolgd en gevlugt; hij komt hier in 1595 als Predikant voor. Een der later hier gestaan hebbende Predikanten is geweest WOLFGANGUS AGRICOLA, een der Afgevaardigden tot de Nationale Synode, welke in 1618 en 1619 te Dordrecht is gehouden.

De gem. van Westerdijkshorn had niet lang na de reductie tot Leeraar MACARIUS LUSSEMAN, die in het jaar 1620 wegens ouderdom de dienst niet langer konde waarnemen; van toen af werd Westerdijkshorn met Onderwierum vereenigd. Van het jaar 1650 tot in 1686 heeft die plaats echter weder haren eigenen Leeraar gehad, doch werd in het laatstgemelde jaar wederom met Onderwierum vereenigd, zoo als zulks tot in onze dagen heeft plaats gehad, zijnde zij in het jaar 1829 van die plaats afgescheiden en met Bedum vereenigd. De eerste Predikant, die de combinatie van BEDUM-EN-WESTERDIJKSHORN bediend heeft, is geweest de WelEerw. Heer WILLEM COST, die nog leeft.

Het beroep van den Predikant is eene tweeledige collatie. Voor Bedum behoort namelijk het patroonaatregt aan het huis EWSUM te Middelstum, thans in handen van Jonkheer EDSARD JACOB Baron LEWE VAN MIDDELSTUM. Voor Westerdijkshorn is het eene Koninklijke collatie.

BEECERKE, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Biggekerke.

BEECK, d. en gem. prov. *Limburg*. Zie Beek.

BEECKENSTEIN, Beckestein of Bekestein, buitengoed in het baljuwschap van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 5 min. Z. ten O. van *Velzen*.

Het was vroeger een achterleen van het huis van Heemskerk, en de Heeren van Beeckenstein voerden het wapen van Heemskerk, zijnde een zilveren klimmende leeuw, met eene roode tong op een veld van lazuur, doch gebroken door eenen rooden balk.

BEEGDEN, gem. in het graafsch. *Hoorne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermonde*; palende N. aan de gem. Horn, O. aan de Maas, Z. en W. aan Heel en Panheel (17 k. d., 21 m. k., 4 s. d.). Zij bevat het dorp Beegden, benevens de gehuchten Apenbroek en Hatenboer.

Men telt er 530 inw., alle R. K., die hier eene parochie uitmaken, welke door éénen Pastoor bediend wordt, en tot het bisd. *Luik*, dek. van *Roermonde* behoort. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

Het dorp Beegden of Beigden ligt 1 u. Z. ten W. van Roermonde, 1½ u. N. ten O. van Wessem. Men heeft er eene R. K. kerk, die aan den H. Aartsengel Michaël toegewijd is, en de bouwvallen van een oud kasteel, waarvan thans alleen de vroeger daartoe behoord hebbende pachthoeve in haar geheel aanwezig is.

Het wapen van Beegden bestaat in den H. Aartsengel Michaël, den Duivel overwonnen onder zich houdende.

BEEK, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (11 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Stein, O. aan Spaubeek, Z. aan Elsloo, W. aan de Maas.

Deze gem. bevat het d. Beek, benevens de geh.: Groot-Genhout, Klein-Genhout, Geverik, Kelmont en een gedeelte van Neerbeek en van Onzel alsmede het buitengoed Imbeek.

Men telt er 478 h. en ruim 2300 inw., onder welke ruim 2200 R. K., die hier eene parochie hebben, welke door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt, en tot het bisd. *Luik*, dek. *Meerssen* behoort.

De Herv., die ruim 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Beek-en-Geul*. De Israëlieten, van welke men er een dertigtal heeft, hebben hier eene gemeente. De inwoners vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Het d. Beek, ook wel ter onderscheidnig van andere dorpen van dien naam Beek-Over-Maas geheeten, ligt 2 u. N. ten O. van Maastricht, ½ u. N. van Meerssen aan den straatweg van Maastricht op Roermonde en Venlo, tusschen vruchtbare korenvelden, die de daarbij liggende hoogten allerwege bedekken. Het ontleent zijnen naam van eene beek, die daar door heen naar de rivier de Geleen loopt. Het is een tamelijk groot dorp, met veel doortogt en eene groote R. K. kerk, die aan den H. Martinus toegewijd is, en vroeger door de R. K. en de Herv. gemeenschappelijk gebruikt werd. Thans hebben de laatsten een in 1837 nieuw gebouwd kerkje. De Israëlieten hebben hier een bedehuis.

Dit aangenaam gelegen en vrij welvarend dorp bevat eenige landgoederen, waaronder bijzonder die van den Baron DE ROZEN en de Heer DE MARNEFFE, Generaal in Belgische dienst, uitmunten.

Men heeft er ook twee jaarmarkten.

BEEK, d. in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en ¾ u. N. W. van *Breda*, distr., gem. en ¾ u. N. van *'s Prinsenhage*.

Men had er vroeger eene kapel, die aan de H. GEERTRUIDA toegewijd en voormaals door de inwoners aldaar gebouwd was; deze door den tijd vervallen zijnde, werd op bevel van ENGELBRECHT, Graaf *van Nassau*, Heer *van Breda*, weder herbouwd. en behoorde destijds tot de parochie van *'s Prinsenhage*, waartoe BEEK ook kerkelijk behoord heeft tot in het jaar 1790; maar van dien tijd af heeft zij eene afzonderlijke parochie uitgemaakt, voor welke in het jaar 1796 eene nieuwe R. K. kerk en pastorie is gebouwd, die door éénen Pastoor en eenen Kapellaan wordt bediend. Deze parochie telt ongeveer 1900 zielen, waaronder de bewoners van de gehuchten Moleneind, Westrik, Overbroek, Gageldonk, Burgst, Groot en klein-Overveld en een gedeelte van Varend en den Emer mede gerekend worden. Zij behoort tot het vicar. van *Breda*, bevattende het Hollandsche gedeelte van het voorm. bisd. van *Antwerpen*, dek. *Breda*.

De voormalige kapel, die tot eene school gebruikt werd, is in het jaar 1836 afgebroken, en door een nieuw schoolgebouw vervangen, dat gemiddeld des winters door 130 à 200, en des zomers door 30 à 60 leerlingen wordt bezocht.

BEEK, d. in het *Overambt* van het *Land van Kuik*, prov. *Noord-Braband*. Zie VIERLINGSBEEK.

BEEK, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1½ u. N. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*.

De huizen van dit dorp liggen zeer verspreid, behalve bij de markt, dat een driehoekig plein is, waarop de R. K. kerk, toegewijd aan den H. Aartsengel MICHAËL, in het jaar 1832, nieuw gebouwd is, en waaraan het Raadhuis staat. De oude parochiekerk, die insgelijks aan den H. Aartsengel MICHAËL toegewijd was, stond Z. W. van het dorp, afgezonderd in de akkers, zij was klein, aangezien het koor op het laatst der vorige eeuw afgebroken was. Dit gebouw werd in 1809 aan de R. K. teruggeven, doch was sedert de Reformatie zoodanig in verval geraakt, dat daarvan geen gebruik meer kon worden gemaakt, waarom zij geheel gesloopt is, behalve de toren, een zwaar gebouw, met eene kleine spits, die nu, afgezonderd van de huizen, geheel op zich zelven staat.

De school van dit dorp wordt des winters door 180, des zomers gemiddeld door 60 leerlingen bezocht.

Men telt te BEEK 330 inw. Ten N. O. van het dorp staat het kasteel Eikenlust, in de wandeling meestal het Huis te Beek genoemd.

Dit dorp werd, in het jaar 1598, door de Spanjaarden gebrandschat en uitgeplunderd, waarop zij ten volgenden jare nog al het overschietende kwamen weghalen. In de jaren 1672 en 1673 leed het mede zeer veel door de Fransche legers, onder den Prins van CONDÉ en den Maarschalk TURENNE, die zich, eenigen tijd, in de nabijheid van BEEK hadden nedergeslagen, en de inwoners van alles beroofden. Nadat de vrede gesloten was verzochten de inwoners, bij een smeek-

schrift, eenige kwijtschelding of vermindering van lasten van Hunne Hoogmogenden, doch dit werd van de hand gewezen.

Beek heeft twee jaarmarkten, de eerste op 17 April, de tweede op 8 Augustus, doch zij zijn van weinig belang.

BEEK, d. in het graafsch. *Bergh*, prov. *Gelderland*, arr., kw. en 6 u. Z. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Terborg*, distr. en 3 u. Z. van *Doesburg*, gem. *Bergh*, $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van 's Heerenberg.

Men telt er ruim 600 inw., alle R. K., die eene statie van het aartspr. *Gelderland* uitmaken. De kerk, die aan den H. Petrus is toegewijd, wordt door éénen Pastoor bediend.

De school wordt gemiddeld door 90 leerlingen bezocht.

BEEK, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Nijmegen*, distr. *Rijk van Nijmegen*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Ubbergen*.

Het ligt aan de noordelijke helling van eene keten van bergen, aan wier noordwestelijken uithoek, bij uitsluiting de Hunnerberg geheeten, de stad Nijmegen gelegen is, en welke zich in eene Z. O. rigting aan het Kleefsche gebergte aansluit. Bergen en dalen wisselen elkander hier bevallig af. De eerste zijn met vrolijk struikgewas of sombere dennen bezet. De laatste zijn in graangevende akkers herschapen, of doorsneden met heldervlietende beekjes, die, hier en in den omtrek ontspringende, aan het dorp zijnen naam gegeven en aan wier zoomen de kastanjeboom welig tiert. Door deze beekjes worden, nadat zij zich in eenige kommen of vijvers, de eene hooger dan de andere gelegen, vereenigd hebben, twee molens gedreven.

Een, in het jaar 1824, van Nijmegen naar Kranenburg — het eerste Pruisische stadje aan deze zijde, op een afstand van $1\frac{1}{2}$ uur — aangelegde en tot Wielder loopende straatweg, vanwaar eenen grindweg tot Kenlen doorgaat, scheidt het dorp, als het ware, in twee deelen, en verschaft het tevens veel levendigheid en eenen drukken doortogt van reizigers. Het zuidelijk gedeelte ligt tegen en op de verschillende groepen van bergen, en vormt, door zijne aanzienlijke, veelal nieuw gebouwde woningen, te midden van het lover der boomen, een schoon geheel. Het is van hier, dat men de verrukkelijkste vergezigten heeft over de met dorpen als bezaaide vlakte, waartusschen de breede Waalstroom statig henen kronkelt. Het gedeelte des dorps, noordelijk van den straatweg gelegen, en hetwelk eigenlijk de kom daarvan uitmaakt, ontvangt, door eenen eenigzins hollen weg, het bronwater der bergen, en is ter wederzijden van dien weg met huizen bezet, die weder ten N. aan een twee honderdtal bunders zeer goed weiland zijn belend, welke in twee polders zijn verdeeld, bevattende de Oostelijke of Bovenpolder, nagenoeg 150 de Westelijke of Benedenpolder ruim 50 bunders.

Deze polders worden ten N. begrensd door een riviertje, het Meer geheeten, waarin zich het bergwater ontlast, en dat vervolgens bij Nijmegen in de Waal vloeit. Van dit punt is het gezigt op het dorpje allerschilderachtigst, terwijl het zich amphiteaterswijze tegen het gebergte vertoont.

Het dorp bevat 640 inw., van welke 180 tot de Herv., de overige tot de R. K. eeredienst behooren. Deze laatsten vinden meest hun bestaan in wasscherij en bleekerij, daar het kristalheldere water, dat hier wordt gevonden, aan het linnen eene groote helderheid mededeelt, waarvan men bij eene doelmatige aanwending nog veel meer partij zou kunnen trekken.

De kerk der Herv., met haren zwaren, graauwen, van duifsteen gebouwden, en slechts 60 voet hoogen toren, dagteekent reeds van de vroegste eeuwen; zelfs willen sommigen dat zij reeds voor de geboorte van CHRISTUS bestaan hebbe, en gedeeltelijk door de Romeinen tot eenen tempel voor hunne godsdienst gesticht zij. Zeker is het, dat zij alle blijken draagt van in latere tijden, ten minste tweemaal, te zijn vergroot geworden, en voorheen maar eene kleine kapel was, waarin door den Pastoor van het naburige, thans Pruissische, dorp Ziflik, slechts viermaal in het jaar, werd dienst gedaan. Destijds was zij aan den H. BARTHOLOMEUS toegewijd. Kort na de Reformatie is zij in het bezit van de Hervormden gekomen, die er alleen hunne eeredienst verrigt hebben tot in het jaar 1795, van welken tijd af zij den R. K. en Herv. ten gemeenschappelijken gebruik verstrekte; een gordijn, hetwelk gedurende de godsdienstoefening der laatsten, voor het achterste gedeelte der kerk geschoven werd, verborg den toestel tot de R. K. eeredienst. Den 21 Januarij 1824 werd deze kerk, om de bouwvalligheid gesloten, en sedert is dit gebouw grootendeels vernieuwd en verfraaid en voor de Herv. ingerigt. Zij prijkt thans met een zeer voldoend orgel, in 1830 door de gemeente, voor eigen rekening, aangekocht. De Herv. te BEEK hebben steeds eene afzonderlijke gemeente uitgemaakt en haren eigen Leeraar gehad, tot dat in het jaar 1745, met haar vereenigd is geworden de gemeente van Ubbergen, welke vroeger met die van Weurt, een dorpje ruim ½ u. van Nijmegen, is gecombineerd geweest, en ter eerstgenoemde plaatse eene afzonderlijke kerk heeft.

De R. K. te BEEK waren van het jaar 1633 tot 1795 van eenen eigen Pastoor beroofd en parochieerde toen deels onder *Nijmegen*, deels onder *Kleef*. Den 12 Januarij 1796 werd hun echter vergund gelijktijdig met de Herv. gebruik te maken van de parochiale kerk. Nadat deze wegens bouwvalligheid gesloten was, begonnen de R. K. den 27 April 1824 de godsdienstoefeningen te houden in eene houten schuur op het kerkhof. In 1823 begon men hier eene groote, nieuwe en zeer fraaije R. K. kerk te bouwen, die den 10 December 1833, onder aanroeping van den H. BARTHOLOMEUS ingewijd, en van een orgel en sierlijke ruim 100 voet hoogen torenspits voorzien is, en onder eene der schoonste van het platteland van Gelderland kan geteld worden. De R. K. maken met hunne geloofsgenooten te *Ubbergen* en een gedeelte van het *Nederrijksche Wald*, de parochie van *Beek* uit, welke tot het vicar. van het voorm. bisd. van *Roermonde*, dek. van *Nijmegen*, behoort, ruim 1000 zielen telt, en door éénen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De school, voor eenige jaren nieuw gebouwd en doelmatig ingerigt, wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht.

Gedurende het verblijf der Romeinen hier te lande, is BEEK langen tijd eene standplaats geweest van eene krijgsbende van het magtige Rome (*cohors legionum*), zoo als zulks ontwijfelbaar blijkt uit de alhier opgedolvene oudheden, die meestal het kenmerk van het tiende legioen dragen, en nog gedeeltelijk te Ubbergen bewaard worden. In het jaar 1628 werd aldaar onder anderen een mijlsteen met een opschrift, betrekkelijk Keizer TRAJANUS, opgegraven. Deze mijlsteen, die nog op het Raadhuis te Nijmegen te zien is, wordt mede als een bewijs gehouden voor het gevoelen, dat de gezegde Keizer den weg, tusschen de door hem in het jaar 115 gestichte stad (Colonia Trajana) ter plaatse, waar nu Xanten, in Kleefsland, ligt, en Nijmegen, met

mijlsteenen zoude afgeteekend hebben. Nadat de Heer FREDERIK HENDRIK Baron VAN RANDWIJCK, in het jaar 1660, bezitter van de heerlijkheid BEEK geworden was, heeft hij aldaar de grondslagen van een kasteel doen leggen, welks volbouwing, door den daaropvolgenden oorlog gestaakt is. Deze grondslagen zijn nog aanwezig en worden door sommigen ten onregte opgegeven als van vóór de 10de eeuw afkomstig.

Thans liggen nog onder BEEK de buitenplaatsen Ruimzigt, de Hondsbeek, het Spijker en Westerbeek, welke beide laatste tot schoone uitspanningen en logementen zijn ingerigt en sterk bezocht worden door de menigvuldige vreemdelingen, welke dit verrukkend oord bezoeken.

Dit dorp is eene heerl., die vroeger door de Graven van Kleef bezeten werd. In het jaar 1300 werd Ridder DERK KORTELOEF, door den Graaf van KLEEF daarmede beleend. Het geslacht van KORTELOEF uitgestorven, en BEEK wederom aan den Graaf vervallen zijnde, kwam deze heerlijkheid in het begin der 14de eeuw aan GERHARD, Heer *van Hoorne*, doordien deze met ERMGARD VAN KLEEF in den echt trad, maar de Heeren VAN GROESBEEK bezaten daar mede een gedeelte van het regtsgebied, zoo als blijkt uit een verdrag tusschen bovenvermelde ERMGARD en hare kinderen ter eener en Heer JOHAN VAN GROESBEEK ter andere zijde, op St. Margrietendag, in het jaar 1342, gesloten. Eenige jaren daarna, en wel op St. Valentijnsdag van het jaar 1350, beleende DIEDERIK VAN HOORNE, zoon van ERMGARD, met toestemming van zijn oom JOHAN, Graaf *van Kleef*, Heer JOHAN VAN GROESBEEK, Heer *van Heumen*, met al het regt, heerlijkheid en goed, dat hij had in het kerspel van BEEK, hetwelk zijn vader van den Graaf van Kleef had gehouden, maar in het jaar 1359 werd ZEGER VAN GROESBEEK, Heer JOHANNIS zoon, onmiddellijk, door den Graaf *van Kleef*, zoowel met BEEK, als met *Malden*, verleid. Sedert zijn die heerlijkheden in dezelfde banden gebleven, tot dat JOHAN VAN GROESBEEK, in het jaar 1660, BEEK aan FREDERIK HENDRIK Baron VAN RANDWIJCK verkocht, wiens nakomelingen het tot nog toe bezeten hebben, zijnde thans daarvan eigenaar Jonkheer FRANS CAREL THEODOOR Baron VAN RANDWIJCK, te Nijmegen.

BEEK, geh. in *Opper-Gelder*, ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. ten W. van *Roermonde*, gem. en ½ u. van *Maesbracht*. Men heeft er 430 inw.

BEEK, riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*.

Het ontspringt met twee adertjes in de heide, ten N. W. van Kolder-Roy, en ontlast zich met eenen noordoostelijken loop in den Reusel.

BEEK, riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*.

Het ontspringt omstreeks het dorp Gerwen, stroomt met eenen noordwestelijken loop door het grondgebied van het dorp Breugel, en valt een weinig bezuiden dit dorp in den *Dommel*.

BEEK, watertje in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*.

Het ontspringt in de heide bij *Baarle-Nassau*, vloeit vervolgens noordwaarts, en valt bezuiden Strijbeek in de *Merk*.

BEEK, onderscheidene watertjes op de *Veluwe* en elders in de prov. *Gelderland*. Zie BROEKDIJKERBEEK, MOLENBEEK, EKKERBEEK, VOORSTERBEEK, enz.

BEEK, voorm. adell. huis, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 10 min. N. van *Asten*.

BEEK of BEEKEN, geh. in *Opper-Gelder*, *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, distr., arr en 7 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 2 u. N. W. van *Horst*, gem. en ½ u. van *Venray*. Men telt er met de daaraanstootende gehuchten *Merselo* en *Stiept* 400 inw.

BEEK (BARNEVELDSCHE), beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie BARNEVELDSCHE BEEK (1).

BEEK (DE), buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelezang*, 5 min. Z. van Bloemendaal.

Het beslaat 34 bund., 78 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer FREDERIK TAUNAY, te Amsterdam.

BEEK (HUIS TE), adell. huis in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie EIKENLUST.

BEEK (TER), landgoed in *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. Z. van *Elburg*, gem. en 10 min. N. ten O. van *Doornspijk*.

Het is 48 bund., 45 v. r., 52 v. ell. groot, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ANTONY RAEDT HENDRIK JANSZOON, te Almelo.

BEEKBERGEN, door de landlieden meestal BEKBARGEN genoemd, d. op de *Veluwe*, heerl. het *Loo*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 4 u. N. van *Arnhem*, distr. *Veluwe*, kant., gem. en 1 u. Z. van *Apeldoorn*.

Het is een middelmatig dorp, dat zijnen naam ontleent van de menigvuldige beekjes, die hier ontspringen, hetwelk veroorzaakt, dat het land, aan de lage zijde, er doorgaans dras ligt. Het telt alleen 60 h. en ruim 400 inw., maar met de daartoe behoorende buurschappen Lieren, Oosterhuizen, Engeland en Ugchelen, 250 h. en 1900 inw., onder welke 1700 Herv. Deze maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn* behoort. Het beroep van den Predikant is eene Koninklijke collatie.

De kerk was voor de Herv. aan de H. H. FABIANUS en SEBASTIANUS toegewijd. Het regt om de pastorij te vergeven zou, volgens sommigen, den Proost van St. Pieterskerk te Utrecht, volgens anderen, aan den Vorst van Gelderland toegekomen hebben. Deze kerk had tot hare dienst drie vikarijen, als: die van de H. Maagd MARIA, waarvan de bedienaar door den Pastoor en de gemeente benoemd werd, die viermaal aan het altaar moest verschijnen; die van de H. CATHARINA, waarvan de bedienaar gehouden was, alle Zondagen en op zoodanig eenen werkdag, als de godvruchtigheid hem ingaf, de priesterlijke bediening aan het altaar te verrigten; en die van de H. ANNA, waarvan de bedienaar verpligt was, alle Zondagen en Vrijdagen eene mis te lezen. Op het koor van deze kerk, waarvan de toren in 1836 hersteld werd, en die thans bij de Herv. in gebruik is, ligt begraven MARTIN ORGES, *de oudste papyermaeker van Gelderland*.

De R. K., die ongeveer 300 in getal zijn, behooren tot de statie van *Vaassen-en-Epe*.

De inw. vinden hun bestaan in den landbouw en in de werkzaamheden, die de aldaar zich bevindende papiermolens opleveren. Ook

(1) Even eens zoeke men alle de overige met BEEK zamengestelde namen, op de woorden van onderscheiding.

heeft men hier eene worstfabrijk, die door de beroemdheid der waar een groot debiet heeft.

Vroeger had de beroemde dichter Constantijn Huigens hier eene woning.

Door den geweldigen storm van 12 Februarij 1836 zijn te Beekbergen zeven huizen vernield, een gelijk aantal schuren en schaapschutten omvergeworpen en 10 gebouwen aanmerkelijk geteisterd.

BEEKBERGERBOSCH, bosch op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Arnhem*, distr. *Veluwe*, kant. en gem. *Apeldoorn*, ¼ u. Z. O. van Beekbergen.

Dit bosch is een der merkwaardigste bosschen van ons Vaderland, en misschien het eenig natuurwoud, waar nooit in geplant is of wordt. De plantengroei is er zoo weelderig als ergens in ons geheele land. Het bestaat meest uit elzenboomen, die zich zelven zaaijen, en soms wel eene hoogte van 20 ellen bereiken. Voorts ziet men er de schoonste esschen- en eikenboomen, heesters van de vreemdste soort en wilde bloemen. De zwarte bezie, de flamboos, de braam- en de boschbes vindt men er in overvloed. Ook nestelen er goudvinken en nachtegalen; terwijl er eenige hooge terpen, *horsten* genaamd, in gevonden worden, waarvan de hoogste eenige oudheden opgeleverd heeft, die waardig zijn verder nagespoord te worden. Wegens den weeken, moerassigen grond, kan uit dit bosch niet dan bij sterke vorst hout gehaald worden, en het is slechts bij drooge zomers te begaan.

Het is ruim 136 bund., 61 v. r., 20 v. ell. groot, en behoort aan de eigenaars der Ugchelsche mark onder Beekbergen.

BEEKEN, geh. in *Opper-Gelder, Land van Kessel*, prov. *Limburg*. Zie Beek.

BEEKENBURG, fort in *West-Indië*, eil. *Curaçao*, in de *Oost-divisie*, aan de zuidzijde van de Caracasbaai, op den top van eene niet hooge, maar westwaarts geheel naar de baai overhellende, rots.

Het is door eenen ringmuur omgeven, die reeds door de natuur aan alle zijden ongenaakbaar is; aan de zijde der baai heeft men eenen steilen overhangenden rotswand; ten Noorden, ten Oosten en ten Zuiden eene breede kloof van een verbazende diepte, waarvan de bodem bijna zoo laag is, als het waterpeil van de baai.

Om op de versterkte rots te komen, gaat men door eene steile kloof, tusschen hooge steenwanden, naar boven. Op de rots, door de poort zijnde, heeft men aan de linkerzijde eene de baai bestrijkende batterij. Iets verder liggen, aan diezelfde zijde, de kazerne; ter regterzijde eenige magazijnen en bijgebouwen, en regt vooruit, naar het Noorden, het huis van den Commanderenden officier, vanwaar men een treffend gezigt op het rotsgebergte heeft, aan welks bovengedeelte men het licht van de andere zijde des bergs, door eene door de natuur gevormde opening, ziet, die zich voordoet als eene Gothische poort, en hier en daar met boomen en struiken begroeid is. Aan de westzijde van des Commandants woning, staat een versterkte, dikke, ronde toren, die de gedaante heeft van eenen afgeknotten kegel. Op de helft der hoogte van dezen toren, aan den kant der baai, is eene batterij, in de gedaante van eenen halven cirkel, tegen den toren aan gebouwd, ten einde de monding der baai te dekken. De toren heeft een plat dak, dat met gele op den kant staande mopsteenen bevloerd is, en op welks midden de vlaggestok staat; terwijl aan den buitenring-

muur de stukken geschut liggen. Dit plat is omtrent 15 ell. in diameter, terwijl de hoogte van den toren weinig meer dan deze doorsnede bedragen zal.

Daar de nabijgelegen Cabrietenberg ver boven BEEKENBURG uitsteekt, kan zij de verdediging daarvan zeer benadeelen, waarom de Engelschen in het jaar 1805 van dien berg gebruik wilden maken, om het fort te bemagtigen. Te dien einde deed de Commodore MURRAY eenige zijner troepen, aan de oostzijde van BEEKENBURG, aan land gaan, den berg bezetten en daarop vier stukken geschut plaatsen. De Engelschen beschoten nu van uit de hoogte het fort met zoodanig goed gevolg, dat zich de bezetting, noch op den toren, noch op de batterijen kon staande houden, maar genoodzaakt was de sterkte te verlaten en zich achter de klippen te verbergen, en reeds stond de vijand gereed om zich van den alzoo verlaten post meester te maken, toen een detachement van het garnizoen van Willemstad, onder het bevel van den Majoor SCHWARZ, en een gedeelte schutterij, gekommandeerd door L. BRION, kwamen opdagen. De Engelschen, de schutterij ziende aanrukken, begonnen geweldig te vuren, hetgeen echter, doordien het geschut te hoog stond, geen schade deed, daar de kogels over hunne hoofden vlogen. BRION den voet van den Cabrietenberg genaderd zijnde, was nu geheel buiten het bereik van het hooger geplaatste geschut, en kon ongehinderd den westkant langs trekken. Verbaasd over deze moedige en krijgskundige onderneming, en vreezende van hunne vaartuigen te worden afgesneden, verlieten de Britten in allerijl den berg, met achterlating van hun geschut en vele andere krijgsbehoeften, en vlugtten, door de schutterij vervolgd, naar het strand, alwaar zij, hals over hoofd, in de sloepen tuimelden of in zee sprongen, terwijl velen hunner, door het vuur der schutterij, gedood of zwaar gekwetst werden.

BEEK-EN-DONK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Eindhoven*, kant. en distr. *Helmond*, (6 k. d., 27 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Erp, O. aan Gemert, Z. aan Aarle-Rixtel, W. aan Liesbout.

Deze gem. bevat het dorp Beek, benevens de geh. Bekerheide, Bemmerstraat, Broekkant, Donk, Donkersvoort, Heereneinde, Heuvel, Karstraat en Lekkerstraat; thans verdeeld, sedert de Zuidwillemsvaart deze gemeente doorsnijdt, in Kom van het dorp, Broekkant, Donk *a*, Donk *b* en Bekerheide.

Zij beslaat eene oppervlakte van 1606 bund., 66 v. r., 57 v. ell. Men telt er ongeveer 250 h. en 1300 inw., bijna allen R. K., die in deze gem., te *Beek*, eene kerk hebben, welke door éénen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Vroeger had men in het gehucht DONK nog eene kapel, maar die is thans geheel vervallen. De parochie van BEEK-EN-DONK behoort tot het voorm. bisd. of vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*.

De Herv., die hier slechts 2 in getal zijn, behooren tot de gem. *Helmond-Rixtel-Aarle-Beek-Donk-en-Liesbout*.

De inwoners vinden meest hun bestaan in den landbouw en hebben zich sedert lang sterk toegelegd op het vruchtbaar maken van onbebouwde gronden. Ook worden hier vele jonge ganzen en hoenders uitgebroeid, welke van hier naar Holland en elders worden verzonden. De grond is hier uit den aard slecht en onvruchtbaar en kan alleen door veel arbeid en mest tamelijk goed gemaakt worden. De landerijen

leveren meest rogge op, maar ook boekweit, garst en haver. Schaarhout wordt hier tamelijk veel gevonden, en eikenhout in overvloed. De wegen zijn hier in den zomer zeer goed, maar 's winters zeer slecht.

Beek-en-Donk was reeds vroeg als eene heerl. met hoog, laag en middelbaar regtsgebied uitgegeven, doch daarna, weder ingelost zijnde, werd zij in het jaar 1643, van wege den Koning van Spanje, verkocht, hebbende de kooper naderhand dien koop met de Algemeene Staten besloten en alzoo deze heerlijkheid behouden. De heerlijkheid behoorde voorheen aan Filips Leefdaal, naderhand aan den Markies van Asten, en vervolgens aan den Baron Raasveld, maar werd, omtrent het midden der vorige eeuw, aangekocht door Gerrit de Jong, Erfsekretaris van Veghel en Erp, wiens nakomelingen haar tot nu toe bezeten hebben, zijnde thans Heer van Beek-en-Donk, de Heer Johan de Jong, woonachtig te Beek.

BEEK-EN-GEUL, kerk. gem., prov. *Limburg*, klass. *Maastricht*, *Noordring van Maastricht*.

Men heeft in deze gemeente, die 130 zielen telt, ééne kerk te Beek. Het beroep van den Predikant is eene Koninklijke collatie.

BEEKENHORST, verl. plant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het opvaren; palende aan de koffijplant. Weltevreden bovenwaarts en den mond der Helenakreek benedenwaarts. Zij was 689 akk. groot.

BEEKENSTEIN, lusthuis op de *Goudkust*. Zie Bekenstein.

BEEK-EN-UBBERGEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Nijmegen*. Deze gem. telt ongeveer 250 zielen, die twee kerken hebben, als ééne te Beek en ééne te Ubbergen.

Van het beroep van den Predikant wordt door den Kerkeraad kennis gegeven aan den Heer van Randwijck, wegens Beek; en aan de regering van Nijmegen wegens Ubbergen.

BEEKERBERG of Bekerberg, voorm. gerigt in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, in de heerl. *Beek*.

Het moet een allodiaal goed en eene oude bezitting van *Groesbeek* geweest zijn, want toen de heerl. Beek, ten jare 1330, door Diderik van Hoorne, Heer *van Perweis* en *Cranenburg*, aan Johan van Groesbeek, Heer *van Heumen*, beleend werd, moest Beekerberg tusschen hen onverdeeld bezeten blijven.

BEEKERHEIDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bekerheide.

BEEKERKE, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Biggekerk.

BEEKEROORTJES, weiland in het *Overambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, distr. *Boxmeer*, gem. *Vierlingsbeek*, aan de Maas, bij den uitloop der Molenbeek.

Vroeger heeft daarop een kasteeltje gestaan, waarvan de grachten en de grondslagen nog te zien zijn, en waar men weleer eene soort van geld, *Vierlingen* of *Oortjes* genaamd, zoude gemunt hebben.

BEEKERSTAAI, veerhuis in het *Overambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 10 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1½ u. Z. ten O. van *Boxmeer*, gem. en 5 min. O. van *Vierlingsbeek*.

Er is hier een ponteveer over de Maas, waarvan de Heer August Maria Christiaan Baron van Overschie en de Makken, te Brussel, thans eigenaar is.

BEEKESTEIN, buitengoed in het baljuwschap van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Beeckenstein.

BEEKGRAAF, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*.

Het komt met verscheidene adertjes uit de heide, waarvan het noordelijkste omstreeks Wielsfoirt, het zuidelijkste bij Veghel ontspringt. Eerstgemelde heeft eenen westelijken loop, en vloeit langs het geh. Hooge-Hei, laatstgemelde loopt, even als bijna al de andere adertjes noordwaarts. Nadat zij zich tot een riviertje vereenigd hebben, stroomt dit westwaarts en ontlast zich bij het huis Zwanenburg, onder Veghel, in de Aa.

BEEKHUIZEN, gedeelte van het landgoed Biljoen, op de *Veluwe-Zoom*, prov. *Gelderland*, kw., arr., kant. en 1 u. N. O. van *Arnhem*, dist. *Veluwe*, gem. en ½ u. Z. W. van *Rhede*, ½ u. N. O. van *Velp*, tot welk dorp het behoort.

Het was voor omtrent vijftig jaren een eenvormig eiken akkermaalsbosch en heidegrond, dat thans in de fraaiste wandelingen herschapen is, die den wandelaar de schoonste gezigten opleveren.

BEEKHUIZEN, suikerplant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regter zijde in het opvaren, een klein uurtje wandelens van Paramaribo; palende opwaarts aan de suikerplant. Livorno, benedenwaarts aan het gedolven kanaal Poele Pantje.

Zij is 200 akk. groot, wordt met 192 slaven bewerkt en levert jaarlijks ongeveer 300 vaten suiker, ieder van 500 Nederlandsche ponden op. Er is een molen, die door ezels in beweging wordt gebragt.

Beekhuizen, met diens lommerrijke wandelwegen en fraaije gebouwen, op welks timmerloots een romanesk vierkant torentje prijkt, waarvan het roode dak en de vergulde windwijzer bevallig boven het boschgroen uitsteken, is uit eene ruime beurs aangelegd, en werd vroeger door de eigenaars bewoond, waardoor gemeld torentje dan ook met klok en uurwerk, in het jaar 1800 door John Thwaites, te Londen vervaardigd, voorzien is. Op den Zuidoostelijken hoek van den tuin vindt men vóór eene donkere tamarindelaan, bij eene groep bamboesriet, een marmeren borstbeeld, op het graf van eenen vroegeren, hier overleden, eigenaar van Beekhuizen, met het opschrift: » Jacob Stockel, geb. te Wassenheim; bij Straatsburg aan den Rijn, 29 Maart 1752, overleden te Paramaribo 7 September 1809.» Van deze plantaadje heeft men een verrukkelijk schoon gezigt op de in den omtrek gelegen suikervelden, kostgronden en Savanna's, op welke laatste men 50 à 60 steenen muilezels tusschen rundvee, schapen en varkens ziet weiden, alsmede op Paramaribo, met hare scheeprijke reede en op de blanke kronkeling der breede Suriname, tusschen het veelkleurig groen der begroeide oevers. Thans is de Heer G. E. P. Bosch-Reitz, te *Amsterdam*, eigenaar dezer bekoorlijke plantaadje.

BEEKKARSPEL, buurt in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bovenkarspel.

BEEK-OVER-MAAS, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Beek.

BEEKPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Lisse*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*; palende N. aan de Voort, O. aan den Straatweg, Z. aan de Teylingerlaan en W. aan den Voorhouterweg.

Hij bevat 73 bund. en wordt door eenen molen droog gehouden.

BEEKSBERGKEN, heuvel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, in de heide, ten W. van het geh. Spoordonk.

BEEKSHOEK, pold. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Beekhoek.

BEEKSPOLDERTJE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Bekenpolder (Van der).

BEEKSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1½ u. N. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1½ u. W. ten Z. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, 5 min. van *Nunen*, waartoe het behoort.

BEEKVELD, adell. huis in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 1½ O. u. van *'s Hertogenbosch*, distr. en 3 u. N. O. van *Boxtel*, gem. *Berlicum en-Middelrode*, 5 min. Z. van *Berlicum*, waartoe het behoort, ½ u. N. van *Middelrode*. Het huis is in het jaar 1821 gesloopt en de grond aan onderscheidene particulieren verkocht, later is aldaar een koepel gebouwd, die even als de grond, waarop hij staat en welke ⅔ bund. groot is, thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Soesman d'Hartog.

BEEKVLIET, buitengoed in het baljuwschap van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 8 min. Z. ten O. van *Velzen*.

BEEKVLIET, koffijplant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linker zijde in het opvaren; palende opwaarts aan de koffijplant. Rotterdam en benedenwaarts aan de koffijplant. Charlottenburg.

Zij is 1000 akk. groot en wordt door 193 slaven bearbeid.

BEEKVLIET (KLEIN-), verlaten grond in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan den verlaten grond Pietersburg, benedenwaarts aan den verlaten grond Land-van-mijn-Hoop.

BEEKZIGT, buitengoed, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. W. van *Voorst*.

Het is ruim 5 bund. groot en behoort thans in eigendom aan den Heer Bruinings.

BEELE (DE), landgoed op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. en dorp *Voorst*, 1 u. N. ten W. van Zutphen, bij den Straatweg van Zutphen op Deventer en Utrecht.

Het is ruim 80 bund. groot en behoort thans aan den Heer Jan Adriaan Joost Sloet van Oldhuis, aldaar wonende.

BEELHEM, verbasterde naam van Bethlehem, een klooster in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Bethlehem.

BEELHORST (DE), landgoed, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4½ u. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en dorp *Brummen*.

Het bestaat uit huis, tuin, moestuin, boschje, wei- en bouwland, te zamen groot 4 bund. 74 v. r. 50 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer David Rodenberg.

BEEM, verkorting van Bedum. Zie dat woord.

BEEMD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. O. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Oss*, distr. en 5 u. N. O. van *Boxtel*, gem. *Heesch*.

Men telt er ruim 130 inw.

BEEMD, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hoog-Blokland*; palende N. aan Bloemendaal, O. aan de Zederik, Z. aan Hoog-Blokland en W. aan Grootwaard.

De Beemd wordt van het O. naar het W. in twee deelen gescheiden, die men den Hoogen Beemd en den Lagen Beemd noemt, liggende de Hooge Beemd ten Z. en de Lage Beemd ten N.

In dezen polder ligt het gehucht Bazeldonk en op het punt der scheiding aan den hoek van den Beemdweg, stond weleer een willige boom, bekend onder den naam van Heiligen Wilg.

De Beemd beslaat eene oppervlakte van 486 bund. en wordt door twee molens droog gehouden. Het land ligt 2 palmen hooger dan dat van den daaraanpalenden Grootwaard onder Noordeloos.

BEEMDKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1½ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Lieshout*.

Men telt er ruim 200 inw.

BEEMSTER (DE), gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Purmerende*, (6 k. d, 19 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Schermerhorn-en-Westmijzen, Avenhorn-en-Oostmijzen, Oudendijk en Beets, O. aan Oosthuizen-en-Hobrede en Kwadijk, Z. aan Purmerende-en-Neck, de bannen van Jisp en Wormer, W. aan de Rijp en den ban van Zuid- en Noord-Schermer.

Zij bestaat uit de bedijking de Beemster, welke haren naam ontleent van eene rivier, die reeds in de schriften van de tiende of elfde eeuw, onder den naam van Bamestra voorkomt. Deze rivier was een tak van de Zaan, die bij Spijkerboor den naam Bamestra ontving, regt door den tegenwoordigen kilpolder liep, en daar zich met het Havermeer vereenigde. De, in de tegenwoordige bedijking gelegene landen, waren bekend onder den naam van Grafelijke, Arenbergsche en Purmerlanden, en leverden, door veeteelt en vischvangst, der bewoners een toereikend bestaan op. Na het ontstaan der Zuiderzee, dat vermoedelijk, door den Allerheiligen vloed van het jaar 1170 plaats had, waren deze landen meer aan overstroomingen blootgesteld: door die doorbraak toch hadden de meren in Noord-Holland eenen hoogeren waterstand bekomen, terwijl de lage landen, zoo als die aan de Bamestra, meestal onderwater stonden. Om nu het afspoelen dezer landen voor te komen, werd de Bamestra door eenen dijk tot een staand meer gemaakt, hetwelk eenen omtrek van twaalfduizend Rijnlandsche roeden (ruim 45,208 Ned. ellen) of zeven uren gaans, eene oppervlakte van 8985 morgen rijnl. (7650 bund. 44 v. r. 63 v. ell.) en eene diepte van 6 tot 8 voeten (tusschen de 2 en 2½ ell.) had, en met meer andere meren den West-Friezen ten voormuur verstrekte bij de aanslagen, die de Graven van Holland tegen hunne vrijheid maakten; hoewel het, van den anderen kant, Floris V, Graaf *van Holland*, van veel dienst was, toen hij, ten jare 1282, *West-Friesland* met koggeschepen aanviel. Vele der inwoners van de dorpen, die het omgaven, vonden in de vischvangst op dit meer een ruim bestaan, de huislieden, voornamelijk die van de Egmonden, bezigden de vette slibbe of klei, die men er in vond, tot bemesting hunner landen, terwijl anderen

de kleiaarde hier in groote hoeveelheid uit den grond kwamen boren, om er steenen van te bakken; hetgeen echter, bij plakaat van 24. Januarij 1591, verboden werd. Men wil, dat de teekenen van die boringen nog te vinden zijn, in eene menigte kuilen en diepten, in de landen, naast aan den dijk gelegen, aanwezig, in welke kuilen de klei zeer diep ligt, terwijl zij overigens gevuld zijn met eene ligte, zandachtige aardspecie, waarschijnlijk later daarin gezakt.

Van geen gering belang moet ook dit meer voor de scheepvaart geweest zijn, daar de steden Amsterdam en Alkmaar ten jare 1529 in den ouden Beemsterdijk, die destijds tot bij Knollendam liep, te dier plaatse eene sluis deden leggen, en men buizen en schepen van 70 en 80 lasten op het Schermer-eiland gemaakt, daarover zeewaarts voerde. De Bamestra, die intusschen den naam van Beemster verkregen had, strekte in den tachtigjarigen oorlog, en vooral in het jaar 1574 tot een sterk bolwerk tegen het indringen der Spanjaarden in West-Friesland, want terwijl de Waterlandsche vloot de Zuiderzee bewaakte, waren de meren en binnenwateren met galeijen en kleine vaartuigen bedekt. Door het verderfelijk geweld echter hetwelk dit meer op de omliggende landen en plaatsen uitoefende, begon men reeds omtrent het jaar 1570 op het bedijken daarvan bedacht te zijn, hoewel het nog tot in het jaar 1591 aanliep, eer men een plan tot droogmaking beraamde, en zich tot het bekomen van octrooi daartoe tot de Staten van Holland en West-Friesland wendde, die zulks den 21. Mei 1597 verleenden. Doch door den opkomenden oorlog bleef het werk steken tot in den aanvang der volgende eeuw; wanneer het weder ter hand genomen werd door Dirk van Os, eenen der medeoprigters der Oost-indische Compagnie, diens broeder Hendrik van Os, Arent ten Grootenhuis, Kapitein en Bewindhebber van de Oost-Indische Kompagnie, en Jan Claesz. Crook, met eenige anderen, van welke men met name genoemd vindt: Mr. Rombout Hogerbeets en Mr. Jan van Santen, Raadsheeren in den Hoogen Raad van Holland; Mr. Nicolaas Kromhout en Mr. Jan Buyës, Raadsheeren in den Provincialen Raad van Holland, Mr. Jan Basius, Raad- en Rekenmeester van Holland; Barteld Kromhout, Burgemeester van Amsterdam; Elias van Oldenbarneveld, Raad- en Pensionaris van Rotterdam; Mr. Adriaan Teding Berkhout, Pensionaris van Monnickendam; Pieter Boom, Burgemeester van Amsterdam (in wiens plaats naderhand is opgevolgd zijn zoon Abraham Boom), Dr. Jan ten Grootenhuis, Schepen en Raad te dierzelfde stede, Jacob Poppen, ook Schepen aldaar, en Nicolaas Veen, Burgemeester van Hoorn. Deze verzochten, in het jaar 1607, daartoe octrooi en dit werd den 21. October van dat jaar aan hen verleend; en zulks te ligter, omdat het water jaarlijks wel twintig bunders land wegnam. Het werk moest, volgens dit octrooi, in vier jaren voltrokken zijn. Het leggen van de noodige dijken en dammen, mitsgaders het bouwen van sluizen en watermolens, ten getale van zes en twintig, werd den 1. Januarij 1608 binnen Amsterdam aanbesteed, en den 10. April daaraanvolgende het dijkwerk tusschen Purmerende en Neck, nadat de ondernemers alvorens allen, die bewezen eenig regt op het Beemster meer te hebben, en onder deze zekere Mevrouw van Arenberg, voor eene zeer aanmerkelijke som, wegens de aanspraak, die zij maakte op de Arenbergsche gronden, uitgekocht en voldaan, en met de Regenten der omliggende polders en dorpen de noodige schikkingen gemaakt hadden; waarna zij over de bedijking eenen Dijkgraaf, Lam-

bert Wingertsz van Vollenhove, negen Heemraden, zijnde de reeds genoemde Jan Claesz. Crook, Jan Hermans, Nicolaas van Barbeek, Cornelis Arentse, Jacob Ripperse, Frans Jansz. Molenwerf, Philips Landschot, Cornelis Janz. Melknap en Dirk Frans, benevens eenen Sekretaris, Riewert Claesz. Allen, en eenen Penningmeester, Dirk Beugel, verkoren, onder wier opzigt alzoo, nog in het genoemde jaar, het uitmalen met dien uitslag begonnen werd, dat men in het volgende uit die uitgestrekte waterplas reeds de hoogte van drie voeten waters geworpen had; maar den 20. Januarij 1610 brak de buitendijk op onderscheidene plaatsen door, zoodat het tot dus verre drooggemaakte meer weder geheel onder liep, hoewel de onderneming van zulk een zwaarwigtig werk daarom nog niet opgegeven werd, want de ondernemers verkregen, op den 15. Februarij deszelfden jaars, een breeder oktrooi, genoegzaam met verdubbeling der voorheen vergunde voorregten, als: dertig jaren vrijdom van verpondingen, tien jaren van 't gemeene middel op het hoornvee, twintig jaren van het middel op de bezaaide landen, en vierentwintig jaren vrijdom van de tienden. Bij het eerste octrooi was vastgesteld, dat de Graaflijkheid eene erkentenis van vijf schellingen voor ieder morgen zou genieten en dat het honderdste morgen zou moeten gelaten worden voor het kerkelijk onderhoud, waarop het werk op nieuw met zoo grooten ijver, naarstigheid en goed gevolg werd ter hand genomen, dat binnen vier maanden tijds alle de ringdijken, tot over de twaalf honderd roeden Rijnlandsche maat, weder hersteld waren, en 11 maanden daarna, in het begin van Junij 1611, het water zoo ver uitgemalen was, dat er in dat jaar nog onderscheiden sloten werden gegraven. Nadat voorts bij de eerste zes en twintig nog twaalf nieuwe molens geplaatst waren, werd de geheele Beemster den 19. Mei 1612 volkomen droog en waterloos bevonden, waarop alles, spoedig en net in zijne sloten, wegen en wateren werd verdeeld, zoodat den 30. Julij daaraanvolgende al het verdeelbare land, ter grootte van 7794 morgen, 52 roed., op het slot te Purmerende, in tegenwoordigheid van drie schepenen der stad, daartoe als getuigen verzocht, zijnde Melis Mathijsz., Gerrit Kroon en Pieter Hendriks, bij kavelingen van 20, 8, 5 en 2 morgen, onder de 122 deelgenooten verloot, en ieder zijn land bij de kaart aangewezen werd, sedert welken tijd hier vele huizen getimmerd en hofsteden aangelegd zijn. De landen zijn, omdat alle niet even hoog liggen, in vier polders afgedeeld; als: de Middelpolder, waarin nog afzonderlijk de Kilpolder ligt, de Bovenpolder en de Arenbergerpolder. Deze polders hebben ieder hunne noodige molens, om van het overtollige water ontlast te worden; wordende de geheele Beemster nu met 49 molens, waaronder drie vijzelmolens, droog gehouden; iedere gang van 4 molens, die elk het water drie en drie en een halve voet opmalen; behalve dat er een gang van 3 molens is, die, naar evenredigheid, het water veel hooger moeten opbrengen. Ter gedachtenis dezer droogmaking wordt er jaarlijks een dank- en bededag gehouden, hetwelk vroeger op den 30. Julij geschiedde, maar sedert eenige jaren op den zondag, die het naast aan den 30. Julij invalt, plaats heeft, waarna het des Maandags stierenmarkt, des Dingsdags paardenmarkt en des Woensdags beestenmarkt is, alle welke markten zeer druk bezocht worden.

De geheele Beemster werd, na dat zij drooggemalen was, behalve de dijken, sloten, wegen en egalementen, 7543 morgen lands groot bevonden. Tegenwoordig is de Beemster, volgens kadastrale opmeting, groot 7078 bund. 10 v. r. 71 v. ell. belastbaren, 136 bund. 18 v. r.

78 v. ell. onbelastbaren grond, dus te zamen 7214 bund. 29 v. r. 49 v. ell. De ringsloot is doorgaans 27 ellen wijd, en ruim 2 ellen diep. Op de breedte van 27 ellen ligt een dijk van 6½ ellen glooijens, vijf ellen kruins en tien ellen druipens, ter hoogte van twee en een halve elle. Eene sloot van vijf ellen, scheidt dezen dijk van de binnenlanden, Tien groote wegen, tien ellen breed en even verre van malkanderen, als vijf van het N. N. O. naar het Z. Z. W. en vijf van het O. Z. O. naar het W. N. W., loopen kruiswijze door de Beemster, van welke de middelste en langste, 18,000 ellen lang is. Deze wegen en wateren verdeelen het meer in vierkante blokken van 100 morgen of van vijf kavels, ieder van 20 morgen. De meeste wegen in de Beemster zijn ter wederzijden met hoog opgaande boomen beplant, waardoor zij zich als zoo vele lommerrijke, ver uitziende lanen voordoen. Nevens deze lanen liggen de sloten, wateringen en middeltogten net verdeeld. Men telt er 442 h., waaronder 267 fraaije boerderijen, en 3000 inw. die meest allen in het Noord-Hollandsche (Edammer) kaasmaken, en voor een klein gedeelte in landbouw hun bestaan vinden, terwijl de Beemster kaas en inzonderheid de Beemster wol zeer gezocht zijn. Ook vindt men in de nabijheid van Purmerende vele tuinen, waarvan de vruchten grootendeels naar Amsterdam ter markt gebragt worden. De lustplaatsen, die men hier vroeger, en wel voornamelijk aan den Volgerweg vond, zijn genoegzaam allen verdwenen.

Het geheele meer wordt onderscheiden in Middel-, Noord-, Oost-, West-, en Zuid-Beemster. In ieder dezer vijf deelen werd plaats gelaten tot eene Hervormde kerk; doch men heeft goedgevonden, om er slechts eene te plaatsen in de Middel-Beemster, aan het kruis van den Rijper- en den Middelweg, welke eenen fraaijen en vrij hoogen toren heeft. Tot de bediening der Hervormde gemeente in de Beemster werd in het jaar 1622 als eerste Predikant beroepen Henricus Huisingius, die den 11. October uit de gemeente Oude-Niedorp en Veenhuizen herwaarts overkwam, en, na eerst de eeredienst in een bijzonder huis verrigt te hebben, de kerk, den 30. Julij 1623, inwijdde. In het jaar 1662 plaatste men de spits op den toren; drie jaren later werd de kerk met leijen gedekt en in het jaar 1784 van een welluidend orgel voorzien, terwijl men in het jaar 1830, uit hoofde van gebrek aan zitplaatsen, daarin eene gallerij aanbragt, welke tevens het gebouw tot sieraad verstrekt. Men vindt ook in deze kerk, in marmer uitgehouwen, een door Hugo de Groot vervaardigd, Latijnsch graftschrift op Tobias de Coene, den tweeden Dijkgraaf van de Beemster. De Hervormde gemeente van de Beemster, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Purmerende*, behoort, telt ongeveer 1700 zielen. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

Reeds vroeg schijnen er zich ook Doopsgezinden in den Beemster te hebben gevestigd, welke meeste tot de gemeente van *Oosthuizen* behoorden. Deze gemeente van tijd tot tijd in leden toenemende, die voor het grootste gedeelte in de Beemster woonden, terwijl ook van de 4 Diakenen 3 ingezetenen van die bedijking waren, werd men te rade, aangezien het kerkgebouw te Oosthuizen vergroot en buitendien vertimmerd diende te worden, eene kerk in de Beemster te bouwen, en wel zoo veel mogelijk in het midden. Daar het te voorzien was, dat het waarnemen van de predikdienst uit liefde, zoo als tot nu toe had plaats gehad, eerlang moest ophouden, en men zich van

een bezoldigd Leeraar zou moeten voorzien, werd tevens besloten ook eene bekwame woning als pastorij daarbij te voegen, hetzij dan afzonderlijk of onder een dak, tot welk laatste besloten werd. Na van de Staten van Holland en West-Friesland, tot den verkoop van het kerkgebouw te Oosthuizen en den opbouw van een ander in de Beemster vrijheid verzocht en bekomen te hebben, werden, in het jaar 1784, toebereidselen tot den opbouw, geheel op eigen kosten, uit de liefdegaven der leden, gemaakt, welk ieder, naar goedvinden, daartoe inschreef of gelden opschoot, die van tijd tot tijd werden afgelost, terwijl eene weduwe den grond schonk, waarop zij gebouwd werd. Den 1. October 1782 legde David Gerritsz Beets daaraan den eersten steen, en den 19. Julij werden de predikstoel, de zitbanken en verdere benoogdigdheden uit de kerk te Oosthuizen naar de Beemster overgehaald en in het nieuwe gebouw geplaatst, hetwelk, volgens de gemaakte voorwaarden, op den 24 Julij reeds zoo ver gereed was, dat het door den Predikant Jacob Hartog, die de eerste Leeraar der Doopsgezinde in de Beemster was, konde ingewijd worden. De toen gebouwde nette Doopsgezinde kerk staat aan den Middelweg, bij den Hobrederweg. De gemeente telt 220 zielen, van welke de meeste in de Beemster, en slechts een tiental onder Oosthuizen wonen. Het beroep van den Predikant geschiedt door den Kerkeraad.

Er is hier ook eene statie van R. K., waarvan de kerk in 1752 gebouwd en aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, maar in 1780 van een orgel, en voor ongeveer 10 of 12 jaren van eene hoogere kap voorzien is en in den West-Beemster staat. Vóór dat deze kerk bestond, hielden de R. K. hunne godsdienst in drie boerenwoningen. Bij deze kerk staat, sedert het jaar 1785, eene nette pastorij vóór dien tijd was de woning van den Pastoor niets meer dan eene boerenstulp. De statie telt 700 leden, behoort tot het aartspriest. van *Holland en Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, en wordt door éénen Pastoor bediend. De eerste, die hier het H. dienstwerk bij de R. K. waarnam, is geweest Theodorus Verwijnen, welke er † in 1647.

De Evang. Luth., wier getal bijna 200 beloopt, worden gedeeltelijk tot de gem. in de *Rijp*, grootendeels tot de gem. *Purmerende* gerekend.

In de Midden-Beemster staat het Raadhuis, waarvan vroeger het achterste gedeelte tot vergaderplaats van den gemeenteraad diende, en het voorste tot herberg werd verhuurd. Maar sedert de herbouwing in 1826 is het bovenste gedeelte tot eene raadkamer ingerigt en het onderste eene herberg en uitspanning gebleven. Ook is aldaar een Weeshuis, en er zijn in deze bedijking 5 Scholen, als: 1 Hoofdschool in de Midden-Beemster, en 4 bijscholen in de Oost-Beemster, in de West-Beemster, in de Zuid-Beemster en in de Noord-Beemster, die des zomers gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden; maar in den herfst, den winter en het voorjaar kan men in de vier bijscholen, gedurende 4, 5 ja somtijds 6 maanden geen school houden; doordien de kinderen wegens de slechte wegen verhinderd worden, derwaarts te gaan.

Het dijksbestuur over de Beemster, welke nu tien duizend vijftig roeden (ruim 3154 Ned. ell.) dijks heeft, wordt uitgeoefend door een Dijkgraaf en zeven Hoogheemraden De Dijkgraaf wordt uit eene nominatie van Hoofd-Ingelanden door de Provinciale Staten van Holland verkoren en aangesteld. De Hoogheemraden worden jaarlijks door en uit de Hoofd-Ingelanden verkozen, in dier voege, dat er uit het getal der zeven één tot President en één tot Vice-President aanblijven, en vijf anderen

uit de voornaamste Ingelanden aankomen, die ieder eenen kavel, dat is 20 morgen (ruim 16 bund) in de Beemster moeten bezitten. Hoofd-Ingelanden kiezen ook den Secretaris, die te Purmerende moet wonen en zijne Secretarij aldaar houden; van de twee Penningmeesters, die mede ter verkiezing van Hoofd-Ingelanden staan, woont er een te Amsterdam en een te Purmerende. Het kollegie van Dijkgraaf en Hoogheemraden van de Beemster zit viermaal 's jaars te Purmerende en doet voorts de schouw over dijken en wegen, met alles wat ter uitoefening van het dijkregt behoort.

Het collegie van Hoofd-Ingelanden van de Beemster bestaat uit achttien leden, die over het hooren der rekening en het doen der omslagen staan; behalve, dat zij de aanstellingen en benoemingen der ambten hebben, zoo als hier boven is opgegeven. Bij het openvallen van eene der plaatsen onder de Hoofd-Ingelanden, wordt het getal door de overgeblevene leden zelven, bij meerderheid van stemmen vervuld, uit de Ingelanden, die eenen kavel lands bezitten. Hoofd-Ingelanden houden hunne vergadering in het Burgerweeshuis te Amsterdam, in de week na Paschen.

De Beemster heeft twee eigen timmerwerven, waarvan de bazen door het dijkscollegie van de Beemster worden benoemd, en een vast inkomen genieten. De eene staat aan den dijk bij de Beets en de andere aan den dijk nabij de Rijp.

In den nacht tusschen 6. en 7. Januarij 1654, toen het dorp *de Rijp* (zie dat woord) door een' fellen brand geteisterd werd, geraakte, door het overwaaijen der vonken, eene fraaije, regt voor de Beemsterbrug staande hofstede in brand, die, benevens een groot gedeelte der woningen van de Klaterbuurt, in de asch gelegd werd.

De muizen, die de Beemster in de jaren 1653 en 1678 reeds gekweld hadden, teisterden deze bedijking vooral in het jaar 1700, toen geheele streken lands zwart zagen en in bouwland veranderd schenen; terwijl het gras met wortel en al vernield was; welke ramp deze bedijking, in het jaar 1818, nogmaals trof. Bij de sterfte onder het rundvee, die in het jaar 1769 heerschte, stierven er, van 1 Januarij tot 19 September, van de 7,279 runderen, die men in de Beemster telde, 3,575.

Toen in het jaar 1799, de Engelschen en Russen eene landing in Noord-Holland ondernomen hadden, werd de zuidoosthoek, of het blok nabij Purmerende, op last van den Generaal Daendels, tot een verdedigingspunt voor die stad ingerigt, en, omtrent 800 ellen ten N. van Purmerende, op den oostelijken dijk van de Beemster, eene batterij aangelegd, terwijl eene andere omtrent 500 ellen ten W. van die stad, op den westelijken Beemsterdijk, opgeworpen werd. Ook werden er eenige huizen en eene scheeps-timmerwerf, die de batterijen in den weg stonden, afgebroken of verbrand, en het blok, tusschen de oostelijke en zuidelijke dijken en de Middel- en Rijperwegen, onder water gezet; hoewel de Beemster slechts eene enkele maal door den vijand bestookt werd, namelijk den 6. October van dat jaar, toen 50 Engelsche dragonders, op den Volgerweg, nabij den Neckerweg, met de daar gelegene voorpost van den Generaal Daendels, in gevecht geraakten, maar in den namiddag de Beemster weder verlieten.

In het jaar 1822 brandde het eerste huis, dat in de Beemster gebouwd is, af.

De watervloed, die den 4. en 5. Februarij 1825, het geheele land zoo hevig teisterde, bedreigde ook deze bedijking, maar door de

vereenigde pogingen der ingezetenen van *Purmerende* en de Beemster, onder welke vooral de Heer Barend Bruin, timmerbaas en molenmaker van de Beemster, uitmuntte, werd het gevaar verhoed en het bedreigde onheil afgewend.

De beroemde Nederlandsche dichteres Elizabeth Wolff, geb. Bekker, wier echtgenoot Adrianus Wolff, alhier Predikant was, heeft een gedeelte van haar leven in de Beemster doorgebragt, en met hare vriendin A. Deken het *Beemster Winterbuitenleven* bezongen.

Het wapen van de Beemster bestaat in een zilver schild, beladen met eene roode koe, staande op een groen veld, tegen eene rijzende zon van goud (1).

BEEMSTERRINGSLOOT, vaart in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, die, van het Kamerhop, noordoostwaarts loopende, de Beemster afscheidt van het Schermereiland en van de Mijzerkoog, en zich daarna, tusschen het Schermereiland en de Mijzerkoog, bij Schermerhorn, door middel van het watertje het Zwet, vereenigt met eene sloot, die de Schermer omringt en bespoelt, en ten N. van de Mijzerkoog met nog eene sloot, die, met de voorgaande te zamen gevloeid, een eiland maakt, waarop de Mijzerkoog ligt. Vervolgens, zuidwaarts loopende, scheidt de Beemsterringsloot, den Oudendijkerpolder en den Beetserpolder van de Beemster, loopt vervolgens tusschen de Beemster ten W. en Oosthuizen en Purmerende ten O., tot aan de stad Purmerende; vanwaar zij westwaarts zijnen loop neemt, om de Beemster van de gemeente Purmerende en Jisp te scheiden, terwijl zij zich voorts ter plaatse, waar zij uit de Spijkerboor zijne wateren ontvangt, zich weder met zijn begin vereenigt.

BEEMTE, buursch. in de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6½ u. N. van *Arnhem*, kant. gem. en 1 u. van *Apeldoorn*. Men heeft er 280 inw., en eene school.

BEENINGERS (DE), droogte in het *Haringvliet*, vlak vóór het Spui, dat Beijerland van het Land van Voorne scheidt.

BEENTJES-GRAVEN, weleer eene vaart of vliet in *Zalland*, prov. *Overijssel*, O. van de stad Hasselt, onder de gem. *Staphorst;* voor een gedeelte de grensscheiding tusschen die gemeente en Zwollerkerspel uitmakende. Zij had door of omtrent Hasselt gemeenschap met het Zwarte Water, en is meerendeels tot een kanaal aangewend. Zie Dedemsvaart.

BEER, Beerne, Baar of Baarne, voorm. riv. in *Zuid-Holland*, waarvan de naam schijnt afkomstig te zijn, van het Gors of eiland *den Beer*, thans eene ingedijkte polder. Zie hieronder.

BEER, (DE) droogte aan den mond van de Maas, de uiterste Zuid-Wester hoek van *Holland* vormende.

BEER (DE), voorm. plaat in de *Oude Maas*, prov. *Zuid-Holland*, die in het jaar 1704 door de graaflijkheid met eenen winterdijk omgeven is, en thans een eiland vormt, dat door het Spui van den Hoekschenwaard gescheiden wordt, en tot het arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Oud-Beijerland* behoort. Zij bevat den Beerenpolder en

---

(1) Hen, die meer nopens deze belangrijke bedijking wenschen te weten, verwijzen wij naar G van Sandwijk, *Kronijkmatige en geschiedkundige beschrijving van Purmerende en omliggende meren*, enz., bl. 227-267, welk lezenswaardig werkje ons hier veel tot gids verstrekt heeft.

eenige **Buitenlanden**, en beslaat eene oppervlakte van ruim 280 bund.

De plaat werd, na dat zij bedijkt was, door de graaflijkheid verpacht aan CORNELIS ANTHONY BOON VAN ENGELAND, die er even binnendijks eene aanzienlijke bouwmanswoning deed aanleggen; zijn broeder Mr. CORNELIS BOON VAN ENGELAND, heeft later dezen polder aanmerkelijk verbeterd, en er een gedicht op gemaakt, *Beerezang* getiteld. Tegenwoordig behoort deze bedijkte polder in eigendom aan ADOLF DE GIJZELAAR en Cons. en er staan thans 3 huizen, bewoond door 10 zielen.

BEER (DE NIEUWE-), pold. op het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BEERPOLDER (NIEUWE-).

BEER (DE OUDE-), pold. op het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BEERPOLDER (OUDE).

BEERAN, riv. in. *Oost-Indië*, res. *Amboina*, op het schiereil. *Hoewamohel* van het eil. *Ceram*. Zij valt met eene oostelijke rigting op de oostkust van dat schiereiland in zee.

De Gouverneur DEMMER liet bij dit riviertje de steenen vesting *Overburg* bouwen.

BEEREKLAAUW of BEERENKLAAUW, adell. landgoed, in de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. O. ten Z. van *Arnhem*, kant. en ½ u. W. ten N. van *Zevenaar*, gem. en ½ u. Z. ten O. van *Duiven*, 5 min. O. van *Groessen*, waartoe het behoort.

Het bestaat uit een sedert weinige jaren nieuw opgebouwd heerenhuis en verdere daartoe behoorende getimmerten, tuin, boomgaard, bouw- en weiland, te zamen groot 32 bund. 50 v. r. Dit landgoed heeft regt van jagt in de Lijmers.

Thans is het een eigendom van den Heer TENDRING; terwijl de familie HUGENPOTH zich den naam van BEERENKLAAUW voorbehouden heeft.

BEERENDRECHT, d. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BARENDRECHT.

BEERENDRECHT. voorm. adell. huis in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Leyderdorp* en ½ u N. W. van dat dorp, omtrent ½ u. O. van *Leyden*, aan den *Lagen-Rijndijk*.

Het werd te leen gehouden van de abdij van Rijnsburg, en door CLARA VAN BEERENDRECHT ten huwelijk gebragt aan Mr. FRANK VAN DER MEER PIETERSZ., Baljuw en Dijkgraaf van Delfland, die het naliet aan zijnen zoon JOHAN VAN DER MEER VAN BEERENDRECHT.

Dit huis, vervallen en gesloopt zijnde, is er in het jaar 1647 een ander van dien naam gebouwd onder Aarlanderveen. Zie het volgende art. Van dat onder Leyderdorp is thans niets dan eene boerderij en eenige weilanden over, welke door de **Beerendrechtsche Watering** hun overtollig water in den Rijn uitloozen.

BEERENDRECHT of BERENDRECHT, voorm. riddermatige huis, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, 1 u. Z. van *Aarlanderveen*, waaronder het behoorde, aan den Lagen Rijndijk, nabij de Goudsche sluis. Daar het oude huis van dien naam, dat vroeger te Leyderdorp gestaan had, door den oorlog verwoest was, zoo verkreeg de eigenaar, in het jaar 1647, van de Ridderschap en Edelen van Holland, als Heeren der abdij van Rijnsburg, de vrijheid om zijn huis weder hier ter plaatse te laten opbouwen, met afstand van leenen, waarvoor jaarlijks aan gemelde abdij tot eene erkentenis, dertig gulden moest betaald worden, mitsgaders negen gulden en zes stuivers aan het St. Catharina gasthuis te Leyden. Daarentegen waren verscheiden warmoeslanden onder Leyderdorp van dit huis leenroerig, en het had

het regt, om twee paar broeijende zwanen in den Rijn te mogen houden.

Het huis lag te voren in zijne wateren en grachten, en proukte met eenen zeer schoonen toren, had eene leenkamer, bestaande uit een Stadhouder, een Griffier en twee Leenmannen, en besloeg in zijnen omtrek, met hof, boomgaard, wei- en bouwland, 33 morgen en 377 roeden (ongeveer 28 bund.), waarop ook eene bouwmanswoning stond, die thans alleen nog aanwezig is en Beerendrecht heet, zijnde het adellijke huis omstreeks 1768 afgebroken en slechts bij laag water de fundamenten daarvan zigtbaar.

Thans behoort de grond, waar het gestaan heeft, alsmede de boerderij, aan den Heer Jan Binnendijk, te Oudshoorn.

BEERENDRECHT, of Berendrecht, anders Cijs genoemd, voorm. adell. huis in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, ½ u. N. van *Zoeterwoude*, aan de Zuidzijde van Lammen, aan de Vliet.

Dit huis is vermaard geworden door de schans aldaar den 8 Junij van het jaar 1574 door de Spanjaarden in het tweede beleg der stad Leyden opgeworpen en te vergeefs door de uitvalien der Leydenaars bestookt, als zijnde de grootste en sterkste van alle schansen, waarmede die stad ingesloten was.

Het huis Beerendrecht werd met twintig morgen lands, daarbij gelegen, in het jaar 1524 door zekeren Jan Klaasz. Jansz. van Beerendrecht, Dijkgraaf van Rijnland aan de graaflijkheid opgedragen en daarvan weder ter leen ontvangen. Jan van Beerendrecht bekwam dit leen in het jaar 1580. Naderhand is het verkocht aan Pieter Ouseel, die het naliet aan zijnen zoon Daniel Ouseel, Predikant te Voorschoten. In het jaar 1763 is het echter bij openbare veiling gekocht door den Heer Alexander le Breton van Doeswerf.

Het huis en de daartoe behoorende gebouwen, zijn in het jaar 1815 afgebroken, en er bestaat daarvan niets meer, dan eene schuur en het schuitenhuis, in gebruik bij de boerenwoning, op die gronden aanwezig, welke eene oppervlakte beslaan van 3 bund., 36 v. r., 44 v. ell., en thans in eigendom bezeten worden door Maria van der Zon, wed. Engel van der Velden.

BEERENKAMP, adell. huis, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 9½ u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. N. van *Nijkerk*.

Het is een zeer oud gebouw, dat vroeger in eene diepe gracht stond, waarover eene vaste brug lag, terwijl het van vele dreven en beplantingen omringd was. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden 33 bund., 56 v. r., 75 v. ell. Thans wordt het in eigendom bezeten door Mevrouw de Douarière Baronnesse van Palland tot Eerde, geb. Baronnesse van Neukirchen, genaamd Nijvenheim.

BEERENKLAAUW, oud adell. landgoed, in de *Lijmers*, prov. *Gelderland*. Zie Beereklaauw

BEERENPOLDER, pold. op de plaat *de Beer*, in de *Oude Maas*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Oud-Beijerland*; palende W., N. en O. aan de Buitenlanden en Z. aan het Spui.

Deze polder, die in het jaar 1704 bedijkt is, en uit bijzonder hoog en vruchtbaar bouw- en weiland bestaat, beslaat omtrent de helft van de geheele plaat.

BEERENSCHOT, buursch. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 4½ u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Lochem*, gem. en ¾ u. N. O. van *Ruurlo*, ¾ u. Z. W. van Borkulo; met 200 inw.

BEERN of Beerne, b. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bern.

BEERNE, voorm. water in *Zuid-Holland*. Zie Beer.

BEERNETRECHT, oude naam van Barendrecht. Zie dat woord.

BEEROE, eil. in *Oost-Indië*, aan de westkust van Sumatra. Zie Biroe (Si).

BEERPOLDER (NIEUWE) of de Nieuwe Beer, pold. op het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht-met-Louisapolder*; palende N. en W. aan den Ouden Beerpolder, O. aan den Louisapolder, Z. aan den Oudendijk.

Deze polder, die door wederaanslibbing van den Biesbosch ontstaan is, heeft eenen vruchtbaren, zwaren kleigrond en staat onder het bestuur van de eigenaars.

BEERPOLDER (OUDE) of de Oude Beer, pold. op het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem *Wieldrecht-met-Louisapolder*; palende N. aan den Wieldrechtschen polder, O. en Z. O. aan den Nieuwen Beerpolder, Z. aan den Oudendijk, W. aan de Dordsche kil.

Deze polder is door wederaanslibbing van den Biesbosch ontstaan, heeft eenen zwaren, vruchtbaren kleigrond, en wordt bestuurd door de eigenaars.

BEERS, gem. in het *Nederambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, distr. *Boxmeer*, (2 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Gassel en Linden, O. aan Cuyk-en-St Agatha, Z. aan Haps, W. aan Mill-en-St. Hubert.

Deze gem. bevat het dorp Beers en het gehucht Dommelsvoort, benevens eenige hier en daar verspreid liggende woningen, waaronder de huizen Barendonk en Ossenbroek.

Men telt er ruim 600 inw., meest alle R. K., die hier eene parochie hebben, welke tot het vicar. van het voorm. bisd. van *Roermonde*, dek. van *Cuyk* behoort, 600 zielen telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De weinige Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Cuyk-en-Beers*.

Deze gem. heeft door den watervloed van Januarij 1820 ook schade geleden.

Het dorp Beers ligt 8 u. O. van 's Hertogenbosch, 1¼ u. O. Z. O. van Grave en 2 u. N. ten W. van Boxmeer; 51° 43′ 35″ N. B., 23° 29′ 30″ O. L. Er is ééne R. K. kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, alsmede eene school, die in 1836 aanmerkelijke verbeteringen heeft ondergaan en door ongeveer 100 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen van Beers bestaat in een schild van lazuur, beladen met een afbeeldsel van den H. Lambertus van goud.

BEERS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1¾ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¾ u. N. ten W. van *Rauwerd*, niet verre van den Slagtedijk, aan de Jaanvaart.

Men telt er ruim 160 inw., alle Herv., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De pastorij bragt vóór de Hervorming honderd goudgulden op, het vicarisschap negentig. Thans behoort deze kerk tot de Herv. gem. van *Beers-en-Jellum*.

Het beroemde geslacht Unia, waarvan alle de leden in de kerk van Beers begraven liggen, had hier vroeger eene stins, waarvan de poort nog aanwezig is.

BEERS, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband.* Zie Beerze.

BEERS (MIDDEL-) of Midden-Beerze, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1¼ Z. W. van *Oirschot*, gem. *Oostel-Westel-en-Middelbeers*, 2 u. Z. O. van Hilvarenbeek en even zoo ver N. O. van Netersel.

Het is een niet onaardig dorpje, hetwelk zijnen naam ontleent van zijne ligging tusschen Oostel-Beers en Westel-Beers, wordende het van het eerstgemeld dorp door de Kleine Beerze, en van het andere door de Groote Beerze gescheiden.

Men telt er ongeveer 530 inw., die bijna alle R. K. zijn. De kerk die aan den H. Willebrordus is toegewijd, is een goed gebouw, pronkende met eenen hoogen en spitsen toren, na de Hervorming der R. K. ontnomen zijnde, werd zij hun in het jaar 1796 weder teruggegeven. De parochie, welke door eenen Pastoor bediend wordt, behoort tot het voorm. bisd. of vic. gener. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, en telt, met de inw. van Westel-Beers, welke er mede toegerekend worden, ongeveer 600 zielen.

Er is hier eene school, die gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

In het jaar 1542 werd, door den Gelderschen Veldheer Maarten van Rossem, dit dorp geheel verwoest en verbrand.

BEERS (OOSTEL-), Ooster-Beers of Oost-Beers, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Oostel-Westel-en-Middel-Beers*, ½ u O. van Middel-Beers, 2 u. N. van Hoogeloon, aan den regter- of oostelijken oever der Kleine Beerze.

Het is een klein dorp, welks huizen zeer verspreid liggen. Men telt er ongeveerr 400 inw., die bijna alle R. K. zijn. De vrij groote kerk, die aan den H. Andreas toegewijd is, ligt omtrent een kwartier uurs van het dorp in de akkers en is van eene lage spits voorzien. De parochie wordt door éénen Pastoor bediend. Zij telt ruim 400 zielen, en wordt tot het voorm. bisd. of vic. gener. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. *Hilvarenbeek*, gerekend.

Men heeft te Oostel-Beers éene school, welke ongeveer 60 leerlingen telt.

Tot Oostel-Beers behooren ook de buurt Molenbroek en het gehucht Steenfort, ten N. van het dorp ligt het Huis te Baast.

In het jaar 1542, bij den inval der Gelderschen in Braband, onder Maarten van Rossem, werd ook het dorp Oostel-Beers in de assche gelegd.

BEERS (OOSTEL- WESTEL- EN- MIDDEL-), gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, gedeeltelijk kw. *Kempenland*, gedeeltelijk kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oirschot* (4 k. d., 33 m. k., 6 s. d.); palende N. aan Diessen en Oirschot, O. aan Vessem-Wintelre-en-Knegsel, Z. aan Hoogeloon-Hapert-en-Kasteren, en W. aan Diessen.

Deze gem. bevat de dorpen Middel-Beers, Oostel-Beers en Westel-Beers, de buurt Molenbroek en de gehuchten Steenfort en Huyfort.

Men telt er ruim 900 inw., bijna alle R. K., die tot de parochiën van *Middel-Beers* en *Oostel-Beers* behooren. De Herv., die hier slechts

weinig in getal zijn, behooren tot de gem. *Oirschot Best-Oostel-Middel-en-Westel-Beers.*

De inw. vinden meest allen hun bestaan in den landbouw. De grond is in deze gemeente zandig en schraal, maar men heeft er veel houtgewas.

Het wapen van Oostel-Westel-en-Middel-Beers bestaat in een schild van lazuur, gevierendeeld, ieder vierendeel beladen met eenen klimmenden leeuw van goud; het bovenstuk van goud, beladen met drie baarzen van lazuur.

BEERS (OOSTER), d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch,* prov. *Noord-Braband.* Zie Beers (Oostel-).

BEERS (WESTEL-), d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch,* kw. *Oisterwijk,* arr. en ruim 4½ u. W. van *Eindhoven,* kant., distr. en 2 u. Z. W. van *Oirschot,* gem. *Oostel-Westel-en-Middel-Beers,* 1 u. Z. W. van Oostel-Beers, 1 u. N. O. ten Z. van Hilvarenbeek, ten W. van de Groote Beerze.

Het is een klein en niet fraai dorp, of liever gehucht, dat geen kerk heeft, maar welks inwoners, met die van het daaronder behoorende gehucht Huyfort, bijna 200 in getal, schier alle R. K. zijn, en tot de parochie van *Middel-Beers* gerekend worden. Vroeger stond hier eene kleine kapel, welke thans geheel vervallen is.

Westel-Beers is eene heerlijkh., thans in eigendom toebehoorende aan Vrouwe Catharina Zaal, geb. Hubert, op den huize Nemelaar, te Haren.

BEERSCHE MAAS of Cuyksche Overlaat, in het *Land van Cuyk,* prov. *Noord-Braband,* arr. *'s Hertogenbosch.*

Ten tijde der bedijkingen langs den linkeroever der rivier de Maas boven de stad Grave, onder de Gemeenten Cuyk, Linden, Gassel en Escharen, reeds verscheidene eeuwen geleden geschied, heeft men, denkelijk uit voorzorg, om aldaar, ten behoeve van de overliggende en nederwaartsche bedijkingen, gelegenheid tot zijdelingsche afleiding te behouden, een gedeelte tusschen Cuyk en Katwijk en een gedeelte tusschen Groot-Linden en Gassel of Escharen onbedijkt gelaten; — het eerste of bovenste vak tusschen Cuyk en Katwijk, ter lengte van omtrent 300 ellen, en het andere of benedenste, lang circa 4200 ellen. De bedijking of bekading van Katwijk en Linden of Groot-Linden, tusschen beide voorzegde overlaten gelegen, is nagenoeg 4800 ellen lang.

De vloer van dezen overlaat ligt in dier voege naar het verhang van den waterspiegel der rivier de Maas, dat wanneer deze te Grave tot op 16½ voeten Rijnl. (5 el 18 duimen) aan het peil, dat is tot 10 el 3 duimen boven A. P. gewassen of geklommen is, de werking van dezen overlaat wordt gerekend aan te vangen, en zoodra die waterhoogte te Grave bereikt is, wordt zulks door middel van een kanonschot aangekondigd, ten blijke dat het peil voor het begin der werking van gemelden overlaat op de rivier de Maas gekomen is, en men zegt dan gewoonlijk *de Maas is om.*

Ten gevolge der door den tijd veroorzaakte, natuurlijke verhooging van den vloer van dezen overlaat, begint die echter meestal pas over te loopen, wanneer het water in de Maas, te Grave, 17 voeten Rijnl. (5 ellen 33 duimen) aan het peil bereikt heeft.

De hoogste werking van dezen overlaat had plaats in Januarij 1820, toen hij naar het laatst genoemde peil gerekend, 1 el 28 duimen overliep, wijders werkte hij boven laatstgemelde peil van 17 voeten (5 el 33 duimen) sedert 1770 tot 1836 (uitgezonderd van 1810 tot 1815, welke ons niet bekend zijn) als volgt:

JAREN.	HERHAALDE WERKINGEN.	DUURDE TE ZAMEN IN ETMALEN.	HOOGSTE OVERLOOP IN DUIMEN.
1770	5	27	60
1771	3	15	47
1772	3	21	65
1773	3	22	60
1774	5	50	60
1775	2	19	63
1776	1	24	68
1777	1	4	52
1778	1	7	105
1779	1	25	58
1780	1	4	16
1781	1	5	94
1782		3	10
1783	3	21	52
1784	1	12	123
1785	1	4	47
1787	2	13	11
1789	1	10	89
1791	1	10	50
1792	2	11	16
1793	1	9	11
1796	2	12	86
1798		3	onbekend.
1799	3	21	136
1801	2	25	29
1802	3	5	1
1803	1	2	47
1804	3	18	68
1805	1	5	84
1806	4	52	71
1807	3	23	52
1808	2	11	11
1809	2	27	71
1810			63
1816	1	22	57
1817	2	15	31
1818	2	9	26
1819	1	8	64
1820	1	8	107
1821	1	6	11
1823			26
1824	2	15	57
1825	2	6	29
1827	2	17	56
1828	1	5	27
1830	2	10	30
1831	3	16	57
1832	1	2	3
1833	3	33	56
1834	2	18	39
1838	»	»	36

In 1836 is de overlaat van 18 tot 20 Maart en den 5 en 6 April opgekist geworden, anders zoude hij 27 en drie duimen respectivelijk gewerkt hebben, in December van dat jaar werkte de overlaat het hoogst 16 duimen.

Gemelde overloopen begonnen over het algemeen meest na ultimo December, *negenmalen* in November, en slechts *eenmaal* op den laatsten October, terwijl de werking eindigde meest in Januarij en Februarij, achttien reizen in Maart, *driemalen* in April, en *eenmaal*, in 1780 namelijk, den 4 Mei.

Op de werking van dezen overlaat volgde doorgaans, doch meestal eenige dagen later, de overloop van den Baardwijkschen Overlaat; eerstgemelde overlaat werkte evenwel in 1788, 1790, 1822, 1823, 1829 en 1833 niet, terwijl de Baardwijksche Overlaat, in die jaren, gezamenlijk *in tien* reizen, te zamen 75 etmalen, overliep; doch daarentegen werkte de Beersche Overlaat, in de jaren 1785, 1801 en 1802 *zes* reizen te zamen, gedurende 33 etmalen, zonder dat de Baardwijksche Overlaat in werking kwam.

In den Beerschen Overlaat en daar beneden, werden ingevolge voordragt der Commissie, door Z. M. in 1821 benoemd tot onderzoek der beste rivierafleidingen, in den jare 1828 en later, verschillende opruimingen van kaden, heggen, boomen, bosschen enz., bewerkstelligd, gelijk ook verlagingen van gronden geschied zijn. Volgens het rapport dier Commissie, heeft zich deze opruiming vooreerst over het geheele bed van den overlaat uitgestrekt, doch beneden dien, tot onder de Herpsche brug, heeft zich dat werk slechts over 700 ellen breedte bepaald, uitgezonderd op drie punten, als: bij de Escharensche brug, bij Grave en bij het klooster te Velp, alwaar de plaatselijke gelegenheid zulks niet toeliet. Door het water van dezen overlaat overstroomen allereerst de broekgronden van Cuyk, Linden en Gassel, vervolgens het broek, het Boord genaamd; het water vloeit daarna langs den Escharenschen polder, door het riviertje de Raam, langs de stad Grave en Velp, voorts langs den Maasdijk, en beneden Overlangel over de lage gronden en polders, en loost door de sluizen van Empel en van den Eigen, gelegen in den regter Diezedijk, nabij 's Hertogenbosch, te zamen wijd omtrent 16 ellen, 8 palmen, in de rivier de Dieze. Alleen bij zeer hooge en langdurige werking, stroomt het Beersche water over de 40 à 50 duimen verlaagde vakken van gemelden Diezedijk.

Wijders vervult dit water, gezamenlijk met het opgestuwde water van den Dommel en de Aa, de lage velden van 's Hertogenbosch, en ontlast zich, gedeeltelijk door den Baardwijkschen Overlaat en het Oude Maasje, in het Bergsche veld; doch wanneer de Maas beneden vallende is, wordt een gedeelte en vermoedelijk de grootste massa, beneden Crevecoeur of beneden de rivier de Dieze, weder op de Boven Maas zelve ontlast.

BEERSCHOTEN of Beerschooten, landgoed in het *Overkwartier* der provincie *Utrecht*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Utrecht*, gem. en ½ u. N. O. van *de Bildt*.

Het beslaat eene oppervlakte van 179 bund. 93 v. r. 22 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Steengracht van Oostcapelle.

BEERSE, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Beerze.

BEERSE of Beerze, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*.

Het was vroeger eene der negen marken, die onder de kerk van Ommen behoorde, en men vindt daarvan melding gemaakt in eenen brief des Graven van Bentheim, van het jaar 1328.

Men heeft er de havezathe van denzelfden naam, eene school en 200 inw.

BEERSE of BEERZE, havezathe in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1¼ u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*, in de buurs. *Beerse*, aan de Vecht.

Deze havezathe gaf haren naam aan het adellijk geslacht VAN BEERSE, van hetwelk een der afstammelingen, namelijk WARNERUS A BEERSE, op de lijst staat, der in het jaar 1227, bij Koevorden gesneuvelde Edelen; en is thans het eigendom van den Heer A. W. Baron VAN PALLANDT. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 1382 bund. 71 v. r. en 42 v. ell.

BEERSEL of GROOT-BEERSEL, geh. van *Neer-Itter*, vroeger bisdom *Luik*, afhankelijk van de vorstelijke abdij van *Thorn* en de baronnie *Kessenich*, thans tot de Nederlandsche prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde* behoorende, en als zoodanig, sedert kort, aan het voorloopig daargestelde kant. *Echt* toegevoegd.

Het ligt 3 u. Z. ten W. van Roermond, 6 u. N. ten W. van Maastricht, 4 u. N. W. van Sittard, ½ u. W. van Neer-Itter.

GROOT-BEERSEL telt 380 inw., allen mingegoede landbouwers, en het wordt door eene zware beek, de Aa, doorsneden, die den zandigen bodem zoude kunnen vruchtbaar maken, indien zij niet door onderscheidene molens bedekt was, die den stroom zoodanig belemmeren, dat duizend bunders, zelfs in den zomer, door de buitenmatige hoogte der sluizen, onder water staan, en den grond onbruikbaar maken.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke door eenen Kapellaan bediend wordt, en tot de parochie van *Neer-Itter* behoort.

Daar de grenslijn tusschen Nederland en België juist langs dit gehucht loopt, behooren de andere afdeelingen van dit vrij uitgestrekt gehucht onder de gemeenten *Ittervoort* en *Kessenich* en zijn dus aan het laatstgemelde rijk verbleven.

BEERS-EN-JELLUM, kerk gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van Wirdum.

Zij heeft twee kerken eene te Beers en eene te Jellum, en telt 250 zielen.

BEERSNIJDRIE, naam, dien de Negers geven aan de plant. FRIDERICI'S GIFT. Zie dat woord.

BEERSTERDIEP of VIERKERSPELENDIEP, riv. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*.

Zij ontspringt omstreeks Winschoten, neemt het Blyhamster water bij de Winschoter zijl op, vloeit met eene Noord Oostelijke rigting langs de Beerta; een weinig beneden die plaats eene meer noordelijke strekking aannemende, loopt zij door de gem. Finsterwolde en valt door de Beersterzijl in den Dollard.

BEERSTER-HAMRIK, d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie BEERTA (NIEUWE).

BEERSTERHOOGEN, ook, hoewel misschien verkeerdelijk, BEESTERHOVEN genoemd, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *Winschoten*, gem. en ¼ u. O. ten N. van Beerta.

Men telt er 70 inw.; vroeger was hier ook eene school, welke men, wegens gebrek aan leerlingen, heeft moeten sluiten.

BEERSTERZIJL, sluis in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. N. ten O. van *Winschoten*, gem. en ¾ u. N. O. van *Finsterwolde*.

Zij is in 1636 aangelegd, loost het water van Winschoten, Beerta, Blijham, Finsterwolde en Nieuw-Beerta, en wordt ook wel de VIERKERSPELENZIJL geheten, omdat die vijf dorpen, toen Nieuw-Beerta nog kerkelijk met Beerta vereenigd was, slechts vier kerspelen uitmaakten.

BEERTA, gem. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Finsterwolde en den Dollard, O. aan Hannover en de gem. Nieuweschans, Z. aan Bellingewolde en Winschoten, W. aan Winschoten en Finsterwolde.

Het bevat de dorpen Beerta en Nieuw-Beerta, en de gehuchten Ulsda, Beersterhoogen, de Oude Dijk, de Statenzijl en een gedeelte van Winschoterzijl en van de Oudezijl, benevens den Kroonpolder, ingedijkt in 1696, en den Stadspolder, ingedijkt in 1740.

Men heeft in de gemeente BEERTA twee Herv. kerken en ééne Doopsgez. kerk, 2 hoofdscholen, 3 bijscholen, 1 houtzaagmolen, 3 koornmolens, waarvan één tevens een pelmolen is, 1 pelmolen en 2 bierbrouwerijën. Er zijn 410 h. en ruim 3000 inw., onder welke ongeveer 2900 Herv., die de twee gem. van Beerta en Nieuw-Beerta uitmaken, ongeveer 80 Doopsgez., die tot de gem. *Middelwolde-Beerta-en-de-Meden* gerekend worden, 30 R. K., tot de statie van *Winschoten*, ongeveer 20 Evang.-Luth., en een tiental Israëliten, tot hunne respective gem. van *Winschoten* behoorende.

Nog heeft men in deze gemeente vier schansen of batterijën, geheel uit aarde opgeworpen.

Men vindt er weinig weiland, maar uitmuntende graanakkers.

Het d. BEERTA, ook BEERTHE, oudtijds BEERTJE en BERETHE, ligt 1½ u. N. O. van Winschoten en 8 u. O. van Groningen.

Het is eene oude, volkrijke en welvarende plaats, bestaande uit eene rij zeer fraaije boerderijen, waarvan de schuren met roode pannen gedekt zijn. Sommigen hebben dit dorp verward met een ander, BERETHE, hetgeen gestaan heeft ter plaatse, waar nu de Dollard gevonden wordt. Zie BERETHE.

De tegenwoordige Hervormde kerk van BEERTA, die vóór de Reformatie aan den H. LAURENTIUS was toegewijd, is in het jaar 1506 gebouwd, waartoe men zich van de dufsteenen der vorige bediend heeft. De gemeente behoort tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, en telt 1600 zielen. De eerste, die hier het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest HENRICUS ASSUERUS; destijds behoorde ook Nieuw-Beerta tot deze gemeente, doch deze twee plaatsen zijn, in het jaar 1663, door de vermeerdering van het getal inwoners, van elkander gescheiden en afzonderlijk bekend geworden, als wanneer ISACUS NYEHOF, die sedert 1653, hier Predikant was, te BEERTA bleef. Het beroep geschiedt door collatoren, stemgeregtigden en den kerkeraad.

De Doopsgez. gemeente van *Midwolde-Beerta-en-de-Meden* heeft hier mede eene kerk.

BEERTA telt in de kom van het dorp 220 h. en ruim 1600 inw., en met de daarbij behoorende gehuchten Ulsda, Beersterhoogen, de Zandhoogte, en een gedeelte van Winschoterzijl,

240 huizen en ruim 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De drie tot dit dorp behoorende scholen tellen gezamenlijk 240 leerlingen.

Vroeger had men in dit dorp de burgstede Huininga.

Het wapen der gemeente Beerta bestaat in het standbeeld van den H. Laurentius, houdende in de regterhand eenen rooster, en met de linkerhand den mantel of toga opligtende.

BEERTA (NIEUW-), Nieuw-Beerte of Beertster-Hamrik, d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N O. van *Beerta*. De grond van dit dorp bestaat uit vette klei, die uit den Dollard aangeslijkt is, welke aanslijking nog voortduurt. Na de indijking van dit dorp, in het jaar 1636, werd het aangewassen land in onderscheidene boerenplaatsen verdeeld en de bevolking nam in korte jaren dermate toe, dat men in 1663 eene kerk bouwde, en de inw. eene afzonderlijke gemeente begonnen uit te maken, die thans 1300 zielen telt, en tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde* behoort. De eerste, die hier, sedert de afscheiding van Beerta, het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest Petrus Wolphius, die in 1668 naar Bellingeweer vertrok. Het beroep geschiedt door collatoren, stemgeregtigden en den kerkeraad. De stemgeregtigden tot de collatie te Beerta zijn tot de collatie te Nieuw-Beerta bevoegd gebleven, zoo als ook wederkeerig die van deze laatste gemeente regt hebben om te Beerta te stemmen.

Het dorp telt alleen 100 h. en 700 inw., maar met de daaronder behoorende Oudedijk, Kroonpolder, Stadspolder, Statezijl en een gedeelte van de Oudezijl, 170 h. en ruim 1300 inw., die alleen in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 hoofdschool en 1 bijschool, die gezamelijk 150 leerlingen tellen, 1 korenmolen en 1 pelmolen, die tevens korenmolen is. Men vindt in de Nieuwe-Beerta ongemeen fraaije boerenwoningen en zeer vruchtbaar teelland.

BEERTJE, oude naam van Beerta. Zie dat woord.

BEERUM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Bierum.

BEERZE, havezathe in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Beerse.

BEERZE, Beerse of Beers, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*. Zij wordt gevormd uit den zamenloop der Groote en Kleine Beerze, welke zich bij het gehucht Baasterhoeven, onder Oostel-Beers, vereenigen, van waar zij, als eene beek van middelmatige grootte noordwaarts aanschietende, bij het gehucht Spoordonk, zich in twee armen, de Kleine Aa en den Sluisloop verdeelt, die zich bij het geh. Logt, onder Veldhoven-en-Mereveldhoven, weder vereenigen, waarna de Beerze, met eenen kronkelenden eerst Oostelijken, dan Noordwestelijken, vervolgens weder Noordelijken en eindelijk Noordoostelijken loop, langs de gehuchten Lennisheuvel, de Roond en Tongeren, de landen onder Boxtel doorkruist, om haar water bij Esch op de *Run* uit te gieten.

Een, zoo het schijnt gegraven, zijkanaal, genaamd het Smalle water, vereenigt dit riviertje bij Boxtel met den *Dommel*, alwaar het een molenrad drijft.

BEERZE (GROOTE), riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Het ontspringt met twee takken in het Noorden der Belgische provincie Limburg, en wel met

den voornaamsten uit den poel Groot-Boxveen, deze valt ½ u. bewesten Wilreit, onder Luyks-Gestel in de prov. Noord-Braband; de andere, die een weinig bezuiden dat gehucht ontspringt, loopt daar vlak langs heen. Nadat deze beide takken zich bij Hapert vereenigd hebben, loopt het watertje noordwaarts op, langs Casteren, Netersel en Middel-Beers tot bij Baasterhoeven, onder Oostel-Beers, alwaar het zich met de *Kleine Beerze* vereenigt en enkel den naam van Beerze aanneemt. Zie voorts dat woord.

BEERZE (KLEINE), riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Het neemt zijnen oorsprong in de heide, ten W. van Eerzel; vloeit Noordwaarts aan, langs Duizel, Hoogeloon, Vessem en Oostel-Beers, en vereenigt zich, bij Baasterhoeven, met de *Groote Beers*, om de *Beers* te vormen.

BEERZE (MIDDEN-), d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Beers (Middel-).

BEERZE (OOSTER-), d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Beers (Oostel-).

BEERZE (WESTER-), d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Beers (Westel-).

BEERZEN (DE), onder dezen naam verstaat men gemeenlijk de dorpen *Oostel-*, *Westel-* en *Middel-Beers*. Zie Beers (Middel-), Beers (Oostel-) en Beers (Westel-).

BEESD, d. in het ambt *Beest-en-Renoy*, prov. *Gelderland*. Zie Beest.

BEESD (BURGT TE), voorm. kast. in het ambt van *Beest-en-Renoy*, prov. *Gelderland*. Zie Beest (Huis te).

BEESEL, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Besel.

BEEST, gem. in het ambt *Beest-en-Renoy*, prov. *Gelderland*, arr., kw. en distr. *Tiel*, kant. *Culemborgh*, die het voorm. ambt van *Beest-en-Renoy* en een gedeelte van het graafsch. *Leerdam* bevat, en alzoo vroeger gedeeltelijk tot *Zuid-Holland* behoorde (8 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); thans palende N. aan de gem. Culemborgh, O. aan Buurmalsen, Z. aan Deil en W. aan de Zuid-Hollandsche gem. Leerdam.

Het bevat de dorpen: Beest, Acquoi en Renoy, benevens de buurschap Marienwaard.

Men heeft in de gem. Beest twee R. K. kerken, drie scholen, en 1900 inw., onder welke ruim 1200 R. K., die de statiën Beest en Ren'oy uitmaken; 650 Herv., die gedeeltelijk de gem. Beest vormen en gedeeltelijk tot die van *Gellecum-Renoy-en-Acquoi* behooren; en eenige weinige Evang. Luth., die tot de filiaal gem. *Leerdam*, gem *Culemborgh*, gerekend worden.

De inw. dezer gem. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Het d. Beest of Beesd ligt 4 u. W. van Tiel, 2 u. Z. van Culemborgh, aan de Linge.

De huizen staan er naast en tegen over elkander, langs eene met steenen bevloerde straat, hetwelk men op geen ander dorp in den omtrek aantreft; waardoor dan ook het gevoelen bevestigd wordt, dat Beest oorspronkelijk tot eene stad aangelegd is.

Men telt in dit dorp alleen ruim 1000 inw., maar met de buurschap Marienwaard, die kerkelijk er onder behoort, 1100 inw.

Vóór de Hervorming werd de Pastoor van Beest door de abdij van *Marienwaard* aangesteld. De vroeger hier gestaan hebbende kerk had eenen toren zonder spits, van een zonderling maaksel en een dubbel dak. In het jaar 1825 werd deze kerk tot

den grond toe afgebroken; de toren bleef echter staan en daartegen is eene geheel nieuwe, in eenen goeden smaak, ruime en zeer prachtige kerk opgetrokken, zoodat dit gebouw eener groote stad tot sieraad zou verstrekken. Ook inwendig is alles fraai en deftig ingerigt; de mahonijhouten predikstoel staat bedekt onder eenen koepel van groen saai, wordende de gordijnen, gedurende de dienst, gedeeltelijk opengeschoven, en verder naar de achterzijden, met fraaije koorden opgehaald. Tegen over den predikstoel, boven den ingang, ziet met een nieuw zeer goed gemaakt orgel. De Herv. gemeente van Beest behoort tot de klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*. Men telt er ruim 500 zielen. Tot het beroep van den Predikant, maakt de Kerkeraad een drietal, waaruit de Heer van de plaats eene benoeming doet.

De vroeger hier gestaan hebbende R. K. kerk, in het jaar 1813 verbrand zijnde, is er, in het jaar 1816, eene nieuwe gebouwd. De statie, die tot het aartspr. van *Utrecht* behoort en ruim 600 zielen telt, wordt door éénen Pastoor bediend.

Men heeft te Beest een veer over de Linge, en digt bij het dorp staat een overoud slot Wolfswaard. Vroeger stond in het dorp nog een slot, het Huis te Beest. Dit is echter afgebroken. Zie het volgende art.

Dit dorp heeft in de Geldersche onlusten, van de 14de en 15de eeuw, veel geleden.

BEEST (HUIS TE) of Burgt te Beesd, voorm. kast. in het ambt *Beest-en-Renoy*, prov. *Gelderland*, in het dorp *Beest*.

Dit kasteel, in het jaar 1491, door de Bourgondiers, onder Hertog Albert van Saksen ingenomen zijnde, werd in het voorjaar van 1493 door Hertog Karel van Gelder belegerd. Willem van Aeswijn, zijn Maarschalk, had hier het bevel, terwijl Karel zelf in Tiel bleef, om bij de hand te zijn; de hoofdsteden van Gelderland bezorgden eenige kartouwen, vogelaars, slangen en bussen; Tiel en Bommel het noodige buskruid, schermen en ponten. Hierop werd de burgt met zoo veel geweld aangetast, dat zij genoodzaakt was, zich over te geven, later schijnt het echter weder in handen van de Keizerschen te zijn gevallen, want in het jaar 1511 werd het andermaal door Karel van Gelder, met 400 man uit de bezetting van Jutfaas, vermeesterd.

Dit kasteel is in latere tijden afgebroken, zoodat er thans niets meer van in wezen is.

BEEST-EN-RENOY, voorm. ambt, prov. *Gelderland*; palende N. aan het graafsch. *Culemborgh*, waartoe het, naar men wil, later ook gerekend werd, O. aan het graafs. Buren, Z. aan den Tielerwaard en W. aan het graafsch. Leerdam.

Het bevatte de dorpen Beest en Renoy, en maakt alzoo thans een gedeelte der gem. *Beest* uit.

In het jaar 1255 was Heer Rudolf Coek in het bezit van Beest-en-Renoy, en hield aldaar het hooge en lage regtsgebied tusschen Beest en Leerdam en tusschen Lek en Linge, en hij ruilde deze heerlijkheid in 1265 met Graaf Otto van Gelre, tegen Hien, Nêer- en Op-IJnen en alzoo kwam het ambt Beest-en-Renoy aan Gelderland.

Graaf Reinald II gaf, Woensdag na St. Nicolaasdag (9 December) 1327, eenen landbrief aan Beest-en-Renoy, waaruit men verneemt, dat de regtsoefening aldaar, van ouds geschiedde, door Rigters en geburen, maar dat hij, aangezien dit voor het algemeen nadeelig was, aldaar elf Schepenen aanstelde, die, met den Ambtman en den Rigter,

in het vervolg rigten zouden; terwijl hij daarbij nog onderscheidene regten voegde.

Hertog Reinald IV verpandde Beest-en-Renoy aan den Heer van Buren, waarover de Landschap, in 1419, zich bezwaarde, als aanloopende tegen de artikelen van het verdrag, waarom zij er sterk op aandrong, dat die ambten, als ook de andere verpande goederen, gelost werden, dewijl zulks zonder hare toestemming geschied was, hetwelk de voorheeren eertijds niet gedaan hadden.

Het ambt van Beest-en-Renoy is met de Tieler- en Bommelerwaarden vereenigd gebleven, en de Handvesten van Hertog Reinald IV, van 1403 en 1409; van Hertog Karel, van 1538; en de Notulen van Willem I, Prins *van Oranje*, den 1 December 1579 bevestigd, gaan over de gezamenlijke ambten. Ook zijn zij door eenen Ambtman geregeerd, tot dat in het jaar 1414, het ambtmanschap van Beest-en-Renoy, aan Gijsbert Pieck, in pandschap uitgegaan is, wiens nakomelingen het tot in 1767 bezeten hebben, als wanneer de pandschap aan O. W. H. Graaf van Bylandt is overgebragt.

Hertog Karel had, in het jaar 1502, verschil met Holland, over de heerlijkheid van Beest-en-Renoy, en gaf toen eene volmagt, om zijn regt deswege voor den Officiaal van Utrecht, die waarschijnlijk tot scheidsman zal verkoren zijn geweest, te verdedigen.

BEESTERZWAAG, verkeerde spelling van Beetsterzwaag. Zie dat woord.

BEETGUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en ruim ½ u. O. ten Z. O. van Berlikum, aan den Slagtedijk of ouden rijweg van Leeuwarden op Franeker.

Men wil, dat het weleer Badegum geheeten was, omdat de zee tot aan het kerkhof spoelde en men zich rondsom in het zeewater kon baden, want vóór de bedijking van de grietenij het Bildt, was Beetgum een zeedorp, aan den mond van de Middelzee of het Boorndiep.

Behalve de kom van het dorp of de kerkbuurt ligt een groot getal huizen en boerenplaatsen van dit dorp langs den genoemden dijk, waar zij de buurten Dijksterhuizen, Beetgumermolen en Hameren vormen. Het welvarend aanzien van bijna alle die huizen is een blijk van vruchtbaarheid der bouw- en weilanden, waardoor dit schoone en groote dorp wordt omgeven. Men telt er in het geheel 800 inwoners, onder welke 700 Herv., die eene gem. uitmaken, welke tot de klass van *Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt bekleed heeft, is geweest Johannes Petri Duirewout, die in het jaar 1594 naar Dronrijp vertrok. De kerk staat op eene aanzienlijke hoogte, ten Z. van den weg, heeft eenen stompen toren, en is met onderscheidene fraaije gestoelten en grafsteenen versierd, waaronder vooral aanmerkelijk is, die ter eere van Johan Onuphrius, Vrijheer Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg. Deze, in het jaar 1513, in Frankenland geboren, was Keizer Karel V, in den Italiaanschen oorlog, tegen Franciscus I, Koning *van Frankrijk*, gevolgd, en tot Kolonel over 1000 paarden bevorderd. Van daar terug gekomen, huwde hij met Maria, de tweede dochter van Frederik van Grombach, die, voor zijne aan den Keizer bewezene diensten, door dezen, in het jaar 1518, tot Drost van Harlingen bevorderd was; uit welk huwelijk het tegenwoordige nog bestaande geslacht Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg is voortgekomen.

De op dit dorp wonende Doopsgez. behooren tot de gem. van *Berlikum*. De R. K., die er weinig in getal zijn, worden tot de statie van *Dronrijp* gerekend.

Onder de kerkbuurt behoort de fraaije state MARTENA of GROOT-HORNE, welke, met aanzienlijke hovingen, orangerie en hertenkamp omgeven, door den Baron G. F. THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG, Grietman van Menaldumadeel, bewoond wordt. Het is een der oudste, schoonste en grootste landgoederen in Friesland. Te Dijksterhuizen liggen de van ouds eigengeërfde staten Aysma en Buma, ten O. van Beetgum, aan de noordzijde van den weg, nu boerderijen.

Te Beetgumermolen is op de halve lengte van het dorp, in het jaar 1836, eene nieuwe school en onderwijzerswoning gebouwd.

De kermis van dit dorp valt in op den derden Zondag in October.

BEETGUMERMOLEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en ruim 1 u. O. van *Berlikum*, ½ u. O. van *Beetgum*, waartoe het behoort, aan den rijweg van Leeuwarden naar het Bildt en Franeker; met eenen koornmolen en een schoolgebouw.

BEETS, gem. onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (4 k. d., 18 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Oudendijk, O. aan Schardam, Z. aan Oosthuizen, W. aan de Beemster, aan welker ringsloot het voor een groot deel gelegen is.

Deze gem. bevat het dorp Beets, alsmede een gedeelte van de Beetskoog. Men telt er 70 h. en 470 inw. allen Herv., die hier eene gem. uitmaken, welke tot de klass. en ring van *Edam* behoort. BEETS was na de Reformatie kerkelijk met *Oudendijk* vereenigd, en deze combinatie werd toen door éénen Predikant bediend, waartoe in het jaar 1576 voor de eerste maal beroepen werd BERNARDUS BERNARDI, die in het 1579 aldaar overleden is.

In het jaar 1663 werden BEETS en *Oudendijk* weder van elkander gescheiden, en zijn sedert ieder door eenen eigen Predikant bediend. De eerste, die het leeraarambt te BEETS afzonderlijk waarnam, is geweest VALENTINUS BLONDEEL, die aldaar in het jaar 1668 beroepen werd, hebbende eigenlijk de scheiding plaats gehad onder JOHANN ABATTO, die eerst nog eenigen tijd beide de plaatsen bediende. Het beroep geschiedt, sedert het jaar 1830, door de Kerkeraad; vroeger hadden daaraan alle stemhebbende mans ledematen deel.

Men heeft in deze gem. éene school. Voorheen vond men er vele vermogende kaaskoopers, thans generen de meeste inw. zich met de veeteelt en het kaasmaken. Zeer vroeg woonden hier ook vele zeevarenden.

Het dorp BEETS, van ouds BEETSECH, en thans in de wandeling altijd DE BEETS genaamd, ligt 2 u. Z. W. van Hoorn, 2 u. N. ten W. van Edam en 2 u. N. van Purmerende, aan de oostelijke ringsloot van de Beemster. Het is een oud dorp, dat al vroeg vrij aanzienlijk was, doch door den hoogeren waterstand van het Beemstermeer in de dertiende en veertiende eeuw veel te lijden had, waarom de inwoners in 1388 vrij gekend werden van te deelen in de groote onkosten der sluis te Schardam; waaraan zij thans echter gehouden zijn te betalen. In den aanvang der zestiende eeuw had DE BEETS den naam van het rijkste dorp uit den omtrek te zijn.

Men heeft er eene goede kruiskerk, met een spits torentje, die vóór de Hervorming ter begeving van de Graven stond, terwijl de be-

vestiging van den Pastoor door den Aartsdiaken der Utrechtsche Domkerk geschiedde.

Vroeger stond hier de hofstad Hoger-Beets, ook wel het *Huis-Ter-Beets* geheten, waarvan het aanzienlijke geslacht der HOGERBEETSEN zijnen naam ontleend heeft.

Het wapen van BEETS bestaat in drie hamers of bijlen.

BEETS of BEETZ, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwolden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en ½ u. N. W. van *Beetsterzwaag*, 1½ u. Z. W. van *Dragten*, in het geboomte gelegen, ten noorden van de Boorn, waarmede het door eene opvaart gemeenschap heeft. Het is vrij groot van omvang, doch ruim gebouwd, en een der vruchtbaarste dorpen van de grietenij Opsterland.

Men telt er 30 h. en 200 inw., meest alle Herv., die tot de gem. van *Beetsterzwaag-Beets-en-Olterterp* behooren en hier eene kerk hebben. Deze kerk was vóór de Hervorming aan de H. GEERTRUIDA toegewijd, en had weleer eenen zeer hoogen, spitsen toren, die omtrent het einde der zestiende eeuw is omgevallen, doch naderhand weder opgebouwd is. De kerk was in de Katholijke tijden eene kapittelkerk, staande onder eenen Deken, met zijne Kanonniken. Er is aan de kerk eene kapel gebouwd, die tot bijzetting van lijken uit de adellijke familie VAN LIJNDEN dient.

Er is in dit dorp geen school. De kinderen der ingezetenen genieten te *Beemtsterzwaag* onderwijs.

De inwoners van BEETS generen zich alleen met den landbouw en de veefokkerij. Men heeft er vele lage veenlanden.

BEETS of KERSLOOT, watertje onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de ringsloot van de Beemster komt, en, met eene Oost-Noordoostelijke rigting, bij Schardam in de Zuiderzee uitloopt.

BEETS (HOOGER-) of HUIS-TER-BEETS, voorm. hofstad, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOGERBEETS.

BEETSECK, oude naam van het Noord-Hollandsche d. BEETS. Zie dat woord.

BEETSERDIJK, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*. Het is de Zuiderdijk van Beetskoog, waar langs het dorp Beets gelegen is.

BEETSERPOLDER, polder onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*. Zie BEETSKOOG.

BEETSERSLOOT, water onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, bij de Beemster.

BEETSKOOG of BEETSERPOLDER, polder onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gedeeltelijk gem. *Beets*, gedeeltelijk gem. *Oudendijk* en gedeeltelijk gem. *Schardam*, palende N. aan de gem. Oudendijk, O. aan Schardam, Z. aan het dorp Beets, en W. aan de Beemster.

Deze polder beslaat 338 bund. 50 v. r., en wordt door twee watermolens droog gehouden.

Men heeft er enkel landerijën, de woningen zijn aan den dorpsweg gelegen.

BEETSKOOGWATERING, gegraven vaart onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*. Zij komt uit de ringsloot van de Beemster, loopt door de Beetskoog naar Schardam, waar, door eene sluis, het water, dat uit de Beemster gemalen wordt, zich in de Zuiderzee ontlast. Zij vormt de lemietscheiding tusschen de Beets en Oudendijk.

BEETSTERZWAAG, kant., prov. *Friesland*, arr. *Heerenveen*; palende N. W. aan het kant. Rauwerd, N. aan het kant. Bergum, O. aan de prov. Groningen, Z. aan de kant. Oldeberkoop en Heerenveen, W. aan het kant. Heerenveen.

Het bevat de grietenijen Smallingerland en Opsterland. Men telt er 2500 h. en 17,000 inw.

BEETSTERZWAAG, d. prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. *Beetsterzwaag*, van rondom in het geboomte, op eenen zandgrond, gelegen.

Het is een zeer aangenaam en welvarend dorp met eene fraaije en bestrate buurt, waarin onderscheidene voortreffelijke huizen gevonden worden, onder welke uitmunt het prachtige, voor eenige jaren nieuw aangelegde buiten van Mevr. de weduwe van den voormaligen Grietman Frans Godard Aiso Boelens Baron van Lijnden, Lijndenstein genaamd, met uitmuntende, in het jaar 1839, aanmerkelijk verfraaide bosschen en tuinen; dat van den Heer Saco van Teyens, tegenwoordig Grietman, op het westeinde, in de 16e eeuw door den Grietman Martinus Fokkens gebouwd; dat van Jonkheer Lycklama à Nyeholt, en het nieuwe in 1837 gebouwde grietenijhuis; als ook het fraaije gebouw van Mevrouw van Eysinga.

Men telt hier ruim 700 inw., die tot de Herv. gem. *Beetsterzwaag-Beets-en-Olterterp* behooren. De nette kerk, die, aan de Noordzijde van het dorp, in het geboomte staat, is in het jaar 1803 nieuw gebouwd en vergroot, door Rijnhard Baron van Lijnden, en zijne echtgenoote, Catharina Johanna Aebinga van Humalda, voor de eene helft, en de Heeren Tinco en Benedictus van Teijens en Mejufvrouw Hyma van Teijens voor de wederhelft. In deze kerk is een grafkelder voor de familie van Teijens. Zij heeft van buiten een net aanzien, prijkt met eenen korten naaldtoren, en is van binnen, naar den ouden smaak betimmerd en ofschoon niet groot, echter ruim genoeg, om de toehoorders te bevatten.

Er is hier eene school voor de drie dorpen: Beetsterzwaag, Beets en Olterterp, die gemiddeld door 80 à 90 leerlingen bezocht wordt.

Beetsterzwaag heeft eenen korenmolen, en in den omtrek zeer vermakelijke en lommerrijke wandelwegen, die eene menigte van vogelen waaronder ook nachtegalen, ten verblijf verstrekken. De landen zijn niet zeer vruchtbaar; er worden desniettemin verschillende granen aangekweekt, doch voornamelijk boekweit, waarvan de opbrengst een voornaam gedeelte van het bestaan der inwoners uitmaakt.

Men heeft hier twee jaarmarkten, die elk twee dagen duren, en beginnen op den eersten Woensdag in de maanden Mei en October. De eerste dag is het vlasmarkt en de tweede beestenmarkt. Eene groote menigte menschen, niet alleen uit verschillende oorden van Friesland, maar ook uit Groningen en Drenthe vloeit dan hier te zamen, om te koopen en te verkoopen.

BEETSTERZWAAG-BEETS-EN-OLTERTERP, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*.

Men heeft in deze gem. drie kerken, als eene te Beetsterzwaag, eene te Beets en eene te Olterterp; men telt er ruim 1000 zielen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest Jacobus Gelmeri.

BEETZ, d. in de prov. *Friesland*. Zie Beets.

BEEXHOEK of BEEKSHOEK, polder op het eil. *Walcheren*, heerl. *Onze-Lieve-Vrouwenpolder*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Vrouwenpolder-Zandijk-buiten-en-Schellag*; palende W. en N. aan de Duinen, O. aan den Gerstepolder, Z. aan den Onze-Lievevrouwenpolder.

BEFLO of BEFTLO, oude naam van BAFLO. Zie dat woord.

BEFORT, heerl. en vl., grooth. *Luxemburg*. Zie BEAUFORT.

BEGEL, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. Zij valt, met eenen Oostelijken loop, in de *Solorivier*.

BEGENDOE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. Zij ontlast zich, met eenen Oostelijken loop, in de *Solorivier*.

BEGGARDENKLOOSTER, voorm. klooster te *'s Hertogenbosch*, aan de *Paradeplaats*.

De Beggarden waren sedert het jaar 1389, te 's Hertogenbosch, eene vergadering van godsdienstige jongelingen, zonder bepaalde orderegel of kleeding, tot in het jaar 1459, wanneer zij het geestelijk kleed hebben aangenomen; maar eerst in het jaar 1518 onderwierpen zij zich aan den derden regel der Franciskanen, genaamd Beggarden. Als echter, in het jaar 1584, ten gevolge der tijdsomstandigheden, hun klooster bijna geheel verlaten was, werd het, door Pausselijk gezag, ter woning verleend aan de geestelijke maagden van St. Anneburg, wier klooster, door de oorlogende legers, was afgebrand. Uit het Beggardenklooster is, omtrent het jaar 1476, het klooster der Kruisheeren gesproten. Zie voorts KRUISHEERENKLOOSTER.

BEGGELDER, buursch. in het Graafsch. *Zutphen*, heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Aalten*, gem. en ¼ u. ten W. van *Dinxperlo*. Men telt er ongeveer 360 inw.

BEGGEN of BEGINGEN, geh. in het baljuwschap van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en 1 u. N. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Eich*, aan de Eltz.

BEGGENKERKE, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie BIGGENKERKE.

BEGGIJNEN-POLDER, *Binnen-Aetsveldsche polder*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weesper-Carspel*; palende N. aan Weesp, O. en Z. aan de Vecht, W. aan Weesper-Carspel.

Hij beslaat 351 bund., en bevat 9 huizen, onder welke 8 boerderijen.

BEGINGEN, geh. in het baljuwschap van *Luxemburg*, groothert. *Luxemburg*. Zie BEGGEN.

BEGON, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, ten W. van Sumatra, nabij de Westkust der Nassau-eilanden 3° 2′ Z. B. 117° 36′ O. L.

BEHLEN, geh. in de Heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. ten O. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. van *Junglinster*.

BEHORRO, st. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, op de Noordwestkust, ter plaatse waar de Way-Tilin in zee valt; 3° 21′ Z. B., 125° 40′ O. L.

BEHOUDENSVAART of BEHOUDEN-PASSAGE, zeeëngte in *Oost-Indië*, in de *Straat Sunda*. Zij scheidt het Prinsen-eiland van den Westhoek van Java, en wordt naar dit eiland ook wel de PRINSENSTRAAT genoemd.

BEJARE, kl. eil. in *Oost-Indië*. Zie BIAROE.

BEIDWEILER of BEYDWEILER, d. in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 2 u. W. ten N. van *Grevenmacher*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Luxemburg*, kant. en N. W. van *Betzdorf*.

Men heeft er eene R. K. kerk, die door éénen Pastoor bediend wordt. De parochie behoort tot het bisd. *Namen*, dek. *Betzdorf*.

BEIEMOER (OUD- EN- NIEUW-), pold. in het markgraafsch. van *Bergen- op- Zoom*. Zie BIJMOERENPOLDER (OUD EN- NIEUW-).

BEIER, pold. in *Duiveland*, prov. *Zeeland*. Zie BEIJER.

BEIERLAND, voorm. baljuwschap in *Zuid-Holland*. Zie BEIJERLAND.

BEIEREN (GROOT-EN-KLEIN), pold. in *Duiveland*, prov. *Zeeland*. Zie BEIJEREN.

BEIGDEN, d. in het graafschap *Hoorne*, prov. *Limburg*. Zie BEEGDEN.

BEIJEM, BEYUM of BEYMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ½ u. N. O. van *Arum*, waartoe zij behoorde.

De state BEIJEM werd in het jaar 1496, toen zij door SEERP LIEUWES BEIJEM werd bewoond, door JUW JUWINGA ingenomen en verbrand.

BEIJENBERG, heuvel in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, 1 u. W. N. W. van Zellinge.

BEIJENLUST, landgoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. ten N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. ten N. O. van *Beverwijk*, gem. en ¼ u. ten O. van *Heemskerk*.

Het huis is grootendeels in den loop dezer eeuw en in het bijzonder nu eerst sedert eenige jaren tot een zeer aardig landgoed aangelegd. Het wordt thans in eigendom bezeten door den Heer THEODORUS PIETER Baron DE SMETH VAN ALPHEN, te 's Gravenhage.

BEIJER, pold. in *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gedeeltelijk gem. *Oosterland*, gedeeltelijk gem. *Ouwerkerk*; palende N. O. aan den polder van Oosterland, O. en Z. aan de schorren in de Keten, en Z. W. aan de Vier Bannen van Duiveland.

De schouw over dezen polder, die 48 bund., 55 v. r., 91 v. ell. groot is, geschiedt door Dijkgraaf en Gezworenen van Oosterland.

Deze polder, die op sommige kaarten, onder den naam van GROOT-EN-KLEIN-BEIJEREN voorkomt, bestaat uit twee gedeelten (zie de beide volgende artikelen), van elkander gescheiden door een water genoemd de Geule en Spuikom.

BEIJER (OOST-), het oostelijke gedeelte van den pold. *Beijer* (Zie het vorige art.). Het heeft eene oppervlakte van 20 bund., 50 v. r., 40 v. ell., en bevat geene woningen.

BEIJER (WEST-), het westelijk gedeelte van den pold. *Beijer* (Zie hierboven). Het is groot 24 bund., 2 v. r., 57 v. ell., waaronder 2 bund., 69 v. r., 30 v. ell uitslag. Men vindt daarin eene meestoof, alsmede op den zuidoosthoek of punt van den zeedijk, het uit 11 woningen met 75 inw. bestaande gehucht en de sluis Vianen, welke laatste gelegd is aan het einde der Mare, later de Geule geheeten en het Oosterland doorschietende.

BEIJERLAND of BEIERLAND, oudtijds BAYERLAND, voorm. baljuwschap in *Zuid-Holland*; palende N. aan de Oude Maas, O. aan het Land van Strijen, Z. aan het Haringvliet, W. aan Goudswaard en Piershil in het Land van Putten en aan het Spuiwater, waardoor het van het verdere land van Putten wordt afgescheiden.

Het is het westelijkste der landen in den *Hoekschen waard*, heeft eene vrij groote uitgestrektheid en bestaat geheel in landen, die uit de nabijgelegen stroomen, van de Oude Maas af tot aan het Haringvliet, gewoekerd zijn, wier vette klei hier eenen vruchtbaren grond gemaakt heeft. Van hare vroegste beginselen wordt getuigd, dat het eerst in erfpacht is uitgegeven aan zekeren Vogelaar, Jan Dirkz. geheeten, naar wiens naam het de Ruigte van Jan Dirkz. genoemd werd.

Deze ruigte groeide vervolgens aan tot gorzen of schorren, die, van tijd tot tijd, ten gebruik aangewend werden en, ter onderscheiding, ieder eenen bijzonderen naam verkregen, als: Oude Puttemoer, Troyenveld of Troyvelt, Borrekeen of Bordelkeene, Tielmonde, de Groote Jacht en de Kleine Jacht. Op den 1 Julij 1479 werden deze gorzen, door Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, Graaf en Gravin *van Holland*, in erfpacht gegeven aan Cornelis van Dorp, Ridder enz. Deze verkocht, in datzelfde jaar, die gorzen aan onderscheidene personen, van welke zij, den 18 September 1491, zijn overgegaan aan den Graaf van Egmond, Heer *tot Baer*, onder bevestiging van gezegden Maximiliaan van Oostenrijk en van zijnen zoon Filips I. In het jaar 1557, gekomen zijnde aan den beroemden Lamoraal, Graaf van Egmond, werden zij door dezen met eenen zeedijk omgeven, bij welke gelegenheid hij deze bedijking, naar zijne gemalin Sabina van Beijeren, den naam van Beijerland gaf. Na dien tijd is het land meer Zuid- en Oostwaarts aangegroeid, en door de nakomelingen van gezegden Graaf mede ingedijkt. Zoo lang die landen in eigendom aan het huis van Egmond toebehoorden, zijn zij bezeten met hoog en laag regtsgebied; doch toen de heerlijkheid van Beijerland, door zijnen jongsten zoon, Graaf Karel van Egmond, verkocht was, aan Diderik van der Nat, Ambachtsheer *van 's Graven-Ambacht*, werd zij door de Staten genaast, die, de hooge heerlijkheid aan zich behoudende, over het crimineel eenen Baljuw aanstelden, en, in het jaar 1744, de Ambachtsheerlijkheid in drie verdeelingen verkochten, zijnde: Oud-Beijerland, Nieuw-Beijerland en Zuid-Beijerland.

Het wapen van het voorm. baljuwschap van Beijerland was een in tweeën gedeeld schild, voerende van de regterzijde het wapen van Beijeren, zijnde een schild, dat verdeeld is in zilveren en lazuren ruiten of vakken, die in eene diagonaallijn van de linker- naar de regterzijde opklimmen, en aan de linkerzijde dat van Egmond, bestaande uit een schild van goud, beladen met zes kepers of winkelhaken van keel (rood).

BEIJERLAND, d. in den *Hoekschen-waard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Beijerland (Oud-).

BEIJERLAND (GROOT-ZUID-), pold. in den *Hoekschen-waard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Beijerland*. Zie Beijerlandsche-Polder (Groot-Zuid-).

BEIJERLAND (KLEIN-ZUID-), pold. in den *Hoekschen-waard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Beijerlandsche-Polder (Klein-Zuid-).

BEIJERLAND (NIEUW-), gem. in den *Hoekschen-waard*, onder het baljuwsch. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland* (21 k. d., 5 m. k., 7 s. d.); palende N. W. en N. aan het Spui, W. aan Oud-Beijerland, Z. aan Zuid-Beijerland en W. aan Piershil.

Deze gem. bevat het dorp Nieuw-Beijerland, het gehucht de Zuidzijde, den Nieuw-Beijerlandschen Polder en eenige buitengorzen. Zij beslaat eene oppervlakte van 1363 bund., 7 v. r., 54 v. ell., heeft 144 h., en telt ongeveer 1000 inw., bijna alle Herv., die hier eene gem. hebben, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*, behoort. De eerste, die men hier als Leeraar vermeld vindt, is Joannes Borgiois, die in het jaar 1658 werd opgevolgd door Ds. Buitendijk. Het beroep geschiedt door het maken van twee nominatiën van acht, vier, twee en een personen, door het gemeentebestuur en door den kerkeraad ieder afzonderlijk, welke tegen elkander worden uitgewisseld, waarna de respective twee- en ééntallen van beide colegiën aan den Ambachtsheer of Vrouw ter approbatie wordt aangeboden; daarna doet de kerkeraad, bestaande uit de dienstdoende en laatstafgegane Ouderlingen en Diakenen, uit de twee éëntallen een beroep, hetwelk eerst aan het gemeentebestuur en vervolgens aan den Heer of Vrouw ter agreatie wordt voorgesteld.

De R. K., die hier slechts 10 in getal zijn, behooren tot de statie van *Oud-Beijerland*, en de Israëlieten, van welke men er slechts één huisgezin heeft, worden tot de gem. *Oud-Beijerland* gerekend.

Men heeft er ééne school, 1 korenmolen, eenige vlasserijen en 2 veeren over de rivier het Spui, om in het Land van Voorn en Putten te komen, het eene even beoosten het dorp, zijnde een pontveer, waarbij een zeer zindelijk logement gelegen is, dat in de zomermaanden, zoo wegens het fraaije gezigt, als om den heerlijken visch, welke men er dagelijks krijgen kan, door vele bewoners der naburige dorpen bezocht wordt. Het andere verder op naar Oud-Beijerland, het Brakels veer genoemd, dient alleen voor voetgangers. De inwoners van Nieuw-Beijerland bestaan meest van landbouw en vlasnering. Men vindt in deze gem. fraaije bouwmanswoningen en uitmuntende korenlanden, alsmede eenig weiland.

De gem. Nieuw-Beijerland is eene heerlijkheid, thans in eigendom toebehoorende aan den Heer Hugo Baron van Zuylen van Nyevelt van Nieuw-Beijerland en 's Graven-Ambacht, te 's Gravenhage.

Het dorp Nieuw-Beijerland ligt in den Noordwestelijken hoek der gemeente, tegen den Spuidijk, 4¾ u. W. van Dordrecht, 1 u. W. ten Z. van Oud-Beijerland, door aangename beplantingen en wandelwegen omgeven. Het is vrij uitgestrekt en heeft onderscheidene straten en stegen, die echter niet zeer digt bebouwd zijn. Bijzonder fraai is eene breede lange straat, de Voorstraat geheeten, die van den dijk afloopende, aan wederzijden met goede huizen betimmerd en met eene dubbele rij ijpenboomen beplant is, aan wier einde een fraai buitengoed, den Doelwijk genaamd, gelegen is, alsmede de Kerkstraat, met twee rijen lindeboomen.

Op den dijk, tegen over de Voorstraat, stond vroeger een ronduit of wachthuis, dat in het laatst der vorige eeuw aanmerkelijk verbouwd en tot eene herberg ingerigt is.

Ook had men hier vroeger eene der wachten van den Geervlietschen Tol, en van wege het collegie der Admiraliteit op de Maze een wachthuis, voorzien van eene batterij met drie stukken, welk wachthuis thans tot woonhuis dient.

De kerk, die van eenen spitsen toren voorzien is, werd gebouwd in het jaar 1826. De vorige kerk was gebouwd in het jaar 1661, en de pastorij in 1662. Deze laatste is in het jaar 1838 door eene nieuwe vervangen.

De dorpschool telt doorgaans 70 leerlingen.

Het wapen van Nieuw-Beijerland bestaat in een schild, dat verdeeld is in zilveren en lazuren ruiten of vakken, die in eene diagonaallijn van de linker- naar de regterhand opklimmen.

BEIJERLAND (OUD-), kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht;* palende N. aan de Oude Maas, die het van het kant. Ridderkerk scheidt, O. aan het kant. 's Gravendeel, Z. aan het Hollandsch diep en het Haringvliet en W. aan het kant. Brielle.

Het beslaat eene oppervlakte van 17,819 bund., 96 v. r., 5 v. ell., telt 1705 h. en ruim 12,000 inw., in de volgende negen gemeenten: Oud-Beijerland, Zuid-Beijerland, Nieuw-Beijerland, Heinenoord, Goidschalksoord, Klaaswaal, Numansdorp, Goudswaard en Piershil.

BEIJERLAND (OUD-), kerk. ring, prov. *Zuid-Holland,* klass. van *Dordrecht.*

Men telt er ruim 20,000 zielen, in de volgende 14 gemeenten: Mijns-Heerenland-van-Moerkerken, Strijen, Oud-Beijerland, Zuid-Beijerland, Numansdorp, Maasdam, Nieuw-Beijerland, Klaaswaal, Cillaarshoek, St. Anthoniepolder, Heinenoord, Westmaas, Puttershoek en 's Gravendeel, welke even zoo veel kerken tellen en bediend worden door 15 Predikanten.

BEIJERLAND (OUD-), d. in den *Hoekschen waard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland* (21 k. d., 5 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Oude Maas, O. aan Goidschalksoord, Mijns-Heerenland van Moerkerken, Westmaas en Klaaswaal, Z. aan Zuid-Beijerland, W. aan Nieuw-Beijerland.

Deze gemeente bestaat uit het dorp Oud-Beijerland, benevens den Oud-Beijerlandschen polder; de Beerenpolder, de Oostersche Gorzen, en een gedeelte van den Bosschen polder. Zij beslaat eene oppervlakte van 1789 bund., 91 v. r., 36 v. ell., heeft 480 h. en telt ruim 3400 inw., onder welke 3200 Herv., die hier eene gemeente uitmaken, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*, gerekend en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt bekleed heeft, is geweest Ds. Lambertus, die in het jaar 1574 is bevestigd en twee jaren daarna overleed. De gem. van Oud-Beijerland had slechts eenen Predikant, tot in het jaar 1663, toen tot tweede Predikant beroepen werd Henricus Brand Swabmius, die in het 1670 van hier naar Maassluis vertrok. Het beroep geschiedt even als te *Nieuw-Beijerland.* Zie hierboven op het art. Beijerland (Nieuw-)

De Roomschgezinden, wier getal hier ongeveer 100 beloopt, hebben te Oud-Beijerland eene statie, die tot het aartspriest. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, gerekend wordt, en waartoe ook hunne geloofsgenooten van Nieuw-Beijerland en Zuid-Beijerland, mitsgaders van Piershil, Numansdorp, Goudswaard, Klaaswaal, Mijnsheerenland-van-Moerkerken, Westmaas, Heinenoord, Goidschalksoord, Spijkenisse en Hekelingen behooren. Deze statie telt 300 zielen, en wordt door éénen Pastoor bediend. Vóór het jaar 1824 hadden de R. K. hier geen kerk. Zij parochieerden toen onder Rhoon.

Sedert het midden der vorige eeuw, hebben zich een aantal Israëlieten onder Oud-Beijerland nedergezet, die thans reeds een getal van

130 beloopen, welke met die van de omliggende dorpen eene gemeente uitmaken, in welke de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men heeft in deze gemeente 1 school, 1 korenmolen, 1 meestoof, 1 leerlooijerij, 2 scheepstimmerwerven en 4 lijnbanen.

De inw. vinden veelal hun bestaan in den landbouw, maar voornamelijk ook in de vlasteelt, die aan de scheepvaart aldaar des zomers veel leven geeft. Voorts generen er velen zich ook met het verkoopen en vervoeren van haring en zoutenvisch, die zij van Vlaardingen en Maaslandsluis halen. Men heeft in deze gemeente ook vele boomgaarden, met allerhande vruchtboomen, waaronder uitmunten die van de zwarte krieken, welke gezegd worden de zonderlinge eigenschap te bezitten, dat de vrucht, niet alleen veel van hare geur verliest, maar zelfs eindelijk geheel verbastert en verwildert, wanneer zij uit Oud-Beijerland verplant of door enting overgebragt worden, al is het ook in de naastbijgelegen gronden. In het midden der vorige eeuw werden hier vele aardbeziën gewonnen, welke dagelijks met geheele ladingen naar de steden Dordrecht, Rotterdam en elders werden verzonden, en in dien tijd niet minder beroemd waren, dan thans de krieken; doch sedert men in het Westland zich op de teelt der aardbeziën bijzonder is gaan toeleggen, is deze tak van handel hier geheel vervallen.

De gemeente Oud-Beijerland is eene heerlijkheid, thans in eigendom toebehoorende aan den Heer Mr. S. F. A. Baron van Pallandt, te Arnhem.

Het dorp Oud-Beijerland heet eigenlijk enkel Beijerland, daar het eerst den naam van Oud-Beijerland gekregen heeft, nadat Nieuw-Beijerland bedijkt was, om het van dat dorp te onderscheiden. Oud-Beijerland ligt $3\frac{3}{4}$ u. N. van Dordrecht, $1\frac{1}{4}$ u. Z. van Rhoon, 1 u. O. ten N. van Nieuw-Beijerland in het N. der gemeente. Het is het fraaiste en verreweg het grootste dorp der geheele provincie, zijnde er welligt in het geheele Koningrijk geen dorp, dat in schoonheid en fraaijen aanleg met Oud-Beijerland te vergelijken is, hebbende niet minder dan elf straten en onderscheidene stegen, en bevattende, in de kom van het dorp, een getal van 409 huizen en ongeveer 3000 inw. Midden door het dorp loopt eene gracht, ter wederzijde beplant met kastanjeboomen. Men heeft er eene zeer goede haven, in welke, voornamelijk in den tijd der inzameling van het vlas, vele schepen en vaartuigen liggen. Ook is er een fraai marktplein. Dat Oud-Beijerland echter in vroeger tijd veel meer moet gebloeid hebben dan thans, kan men daaruit afnemen, dat er voorheen op Maandag eene aanzienlijke wekelijksche korenmarkt gehouden werd, zoo als ook des Zaturdags eene rijke markt van winkelgoederen, doch beiden hebben sedert anderhalve eeuw niet meer plaats. Op het laatst der zeventiende eeuw, voeren er 8, thans 3, beurtschippers, op de steden Dordrecht en Rotterdam. Tegenwoordig is er alleen eene jaarmarkt, die echter niet zoo druk meer bezocht wordt als in het midden der zeventiende eeuw, toen men er 170 kramen telde, en de kermis eene geheele week duurde; thans loopt zij met éénen dag af, zijnde Zaturdag na St. Lambert, en wordt door slechts 50 kramen bezocht. Vroeger bestond er, gedurende de maand April, elken Vrijdag eene beestenmarkt, welke thans geheel vervallen is, daarentegen zijn de beesten- en varkenmarkten, welke de drie eerste Donderdagen in November gehouden worden, in vollen bloei, wordende vooral de eerste door een groot aantal runderen bezet.

Het Raadhuis, dat in het midden van het dorp, over de gracht, gebouwd is, levert, bij het inkomen van het dorp, een bijzonder fraai gezigt op. Het is een aanzienlijk gebouw, hetwelk, in het jaar 1622 gesticht zijnde, vroeger mede tot logement werd gebruikt, doch thans dient voor de vergaderingen van het plaatselijk bestuur en de teregtzittingen van het kantongeregt, zijnde tevens voorzien van eene gevangenis. De gevel pronkt met het beeld der geregtigheid en een weinig lager met het wapen van Oud-Beijerland.

De graaflijkheid had hier vroeger ook nog twee woonhuizen, welke bewoond werden door de dienaars van het baljuwschap en waarachter eenige hokken waren, voor criminele gevangenen; in 1834 zijn deze huizen voor de gemeente aangekocht en in 1837 afgebroken; in de plaats daarvan is een geheel nieuw uitmuntend schoollokaal gesticht.

Op den dijk ziet men nog een Ronduit of wachthuis, welks dikke muren aantoonen, dat het van oude dagteekening is; het is een eigendom der gemeente, wordt door de regering ten haren behoeve verhuurd, en is thans tot eene herberg ingerigt.

Wanneer de kerk gebouwd is, kan met geene zekerheid bepaald worden; stellig evenwel is een gedeelte daarvan vóór of in het jaar 1567 tot stand gebragt, waarna zij op onderscheidene wijze moet vergroot zijn, want op een der glazen leest men, dat het door Baljuw, Schout, Schepenen en Secretaris, ten bovengezegde jare, aan de kerk vereerd werd. Dit glas, en de twee daarnaast staande glazen, zouden, naar men wil, door de beroemde Goudasche glasschilders, de gebroeders Crabeth, geschilderd zijn; zeker gaat het, dat zij in hunnen tijd zeer fraai zijn geweest, en de kleuren vrij wel overeenkomen met die van Gouda; jammer maar, dat zij door den tijd en onderscheidene onweders veel geleden hebben: de overige geschilderde glazen in deze kerk, allen van lateren tijd, zijn der kerk geschonken door de Staten der Provincie, de steden: Delft, Leyden, Rotterdam, Gouda en Haarlem, mitsgaders door het collegie ter Admiraliteit op de Maze, de Regenten der heerlijkheid en eenige andere voorname personen. Allen zijn zeer fraai, doch kunnen op verre na niet met de drie bovengemelde vergeleken worden. De kerk zelve, die voor de Hervorming aan den H. Antonius van Padua was toegewijd, is een kruisgebouw en zoo groot als men mogelijk nergens elders op een dorp vindt. Ten Z. W. is de konsistorie, zijnde een ruim en goed vertrek, in het Z. O. is, onder een klein koepelsgewijze vertrekje, bekend onder den naam van het Jacoba'skamertje, een grafkelder, overdekt met witte marmeren zerken, en daarop keurig uitgehouwen, het wapen van den, in het jaar 1732, aldaar begraven Ambachtsheer Jan de Cerf, inwoner van Amsterdam. Toen men de kelder opende, om er het lijk van dien Heer in te plaatsen, vond men daarin eene looden kist, bevattende het stoffelijk overschot van Vrouwe Sabina van Egmond, die in 1614 aldaar, en niet, gelijk velen willen, te Delft begraven is, zooals blijkt uit het volgende tijdversje, dat tegen den ingang van den kelder, boven de oude regentenbank, gelezen wordt:

SabIIn Van egMont WIIs, ooCk troVprInCes In 't LeVen,
stIerf: IVnI tWIntICh een, 't LIICk rVst aLhIer beneVen.

Van buiten prijkt deze kerk met eenen hoogen toren, die met eene fraaije spits voorzien is, waarin twee groote klokken hangen, van welke een den naam Sabina draagt, naar de stichteresse van

den toren, SABINA VAN EGMOND, die hem in het jaar 1604 bouwen liet.

OUD-BEIJERLAND is de eenige plaats in den Hoekschen waard, waar, tot in het jaar 1688, geen vaste pastorijen waren. De Predikanten moesten voor honderd gulden, welke zij trokken uit het geestelijk kantoor te Delft, waaruit zij ook bezoldigd werden, zich zelve woningen aanschaffen; maar, in het genoemd jaar, zijn uit zeker fonds twee huizen naast elkander aangekocht en tot predikantswoningen ingerigt.

De R. K. statie, welke sedert het jaar 1823 te OUD-BEIJERLAND een eigen kerk en Herder heeft, en vooreerst hare godsdienst op eene kamer uitoefende, is thans in het bezit van een fraai huis, hetwelk in het jaar 1838 boven tot eene sierlijke kerk en beneden tot pastorij is ingerigt. Deze kerk is aan den H. ANTONIUS VAN PADUA toegewijd.

In de zeventiende eeuw waren hier twee Doopsgezinde kerkhuizen, deze zijn echter, aangezien die gezindte te dezer plaatse geheel is uitgestorven, in woonhuizen veranderd.

De Israëlieten namen vroeger hunne kerkdienst waar ten huize van een der leden hunner gemeente, maar bezitten hier, sedert het jaar 1790, een kerkhof, en zijn thans in het bezit van eene fraaije Synagoge, een bidhuis en een schoollokaal voor hunne jeugd, waarvoor zij eenen vasten Onderwijzer hebben.

Ook is hier een Postkantoor, alsmede een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 20. Junij 1817 is opgerigt en ruim 20 leden telt. Vroeger bestond hier ook een Oude- Mannen- en Vrouwenhuis.

Den 13. Julij van het jaar 1787, ontstond er te OUD-BEIJERLAND een geweldig oproer. Tusschen twee en drie uren, schoolde het gepeupel bijeen, en begon bij de leden van het genootschap van wapenhandel eenige glazen in te slaan. De Schout, tevens Stedehouder van den Baljuw en Overste van het genootschap, trok met zijne dienaars, wel tegen de zaamgeschoolde menigte op, maar werd op eene verraderlijke wijze gekwetst, terwijl zijne dienaars, door eene hagelbui van steenen aangevallen, zich genoodzaakt zagen te wijken. De leden van het genootschap, slechts ten getale van omtrent 30 man, in het dorp zijnde, kwamen voor het raadhuis bijeen en werden op velerlei wijze gehoond; intusschen ontvingen zij verscheidene bezendingen, om hen te verzoeken de wapenen neder te leggen, als wanneer men beloofde, dat er niets gebeuren zoude, de officieren, echter niet veel op die belofte vertrouwende, wezen de verzoeken van de hand. Daar de oproerige hoop hoe langer hoe meer aangroeide, door het volk van vele omliggende plaatsen, die van schiet- en andere geweren voorzien waren, moest het genootschap het eindelijk opgeven en uit elkander gaan. Nu viel de dolle hoop dadelijk op de huizen van eenige hunner aan, die geheel uitgeplunderd werden. Inmiddels werd er naar Dordrecht om onderstand gezonden, vanwaar de Kapitein der Schutterij van St. Joris, JOHANNES DEKKER, met 80 schutters en twee stukken geschut, naar OUD-BEIJERLAND trok, en zich reeds den volgenden morgen, ten zeven ure, voor het dorp bevond. De woedende menigte, nog bezig met plunderen en rooven, staakte dit schandelijk bedrijf, om tegen de schutters op te trekken, die, na vergeefsche vermaningen tot rust, genoodzaakt waren hun klein geweer te lossen, dat echter niets baatte, alzoo het gemeen uit de vensters der huizen en van de hoeken der straten op hen schoot, waarom zij verpligt wer-

den hun geschut te ontblooten, hetwelk zij echter meer deden om schrik te verwekken, dan wel om bloed te vergieten, en dit had de gewenschte uitwerking, want de straten waren in een oogenblik ontledigd van volk, en eenige oproerigen, die om lijfsgenade kwamen smeeken, werden naar de gevangenis gebragt. De verwoesting, die men aangerigt had, was verschrikkelijk; geheele winkels van stoffen, lakens, linnen, enz., waren in de gracht en haven geworpen, terwijl men op andere plaatsen, brood, boter, kaas, hammen en geheele zijden spek, dooreen geworpen en met voeten getreden, zag liggen; het getal geplunderde huizen beliep zes- en- dertig, waarvan eenige, zoowel van buiten als van binnen beschadigd waren; zelfs waren er geheele daken afgebroken en de pannen vermorseld.

In de maand Februarij van het jaar 1813 maakte zich Oud-Beijerland bijzonder bekend, door den tegenstand, welke de inwoners betoonden tegen de voldoening aan de Fransche conscriptie, niettegenstaande de Prefect zelve die aldaar bewerkstelligde. Deze opstand werd in het bloed van een aantal, meest buitenlieden, gesmoord. Ook hebben de Oudbeijerlanders zich in November van dat jaar heldhaftig onderscheiden door de bemagtiging van de Buitensluis, onder aanvoering van den Heer Adams.

Het wapen van Oud-Beijerland is hetzelfde als dat van het voormalige baljuwschap Beijerland. Zie dat artikel.

BEIJERLAND (ZUID-), gem. in den *Hoekschenwaard*, onder het baljuwschap *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland* (21 k. d., 3 m. k., 7 s. d.); palende N. aan Piershil, Nieuw-Beijerland en Oud-Beijerland, O. aan Klaaswaal en Numansdorp, Z. aan het Haringvliet en W. aan Goudswaard.

Deze gemeente bevat het dorp Zuid-Beijerland, gezegd den Hitsert, de quarantaineplaats Tien Gemeten, de Nieuwendijk, en het Zwartsluisje, alsmede de volgende polders: den Groot-Zuid-Beijerlandschen polder, den Klein-Zuid-Beijerlandschen polder, de Westersche Laagjes, een gedeelte van den Eendragtspolder, een gedeelte van de Oostersche Laagjes, en het grootste gedeelte van de bedijkte Tien Gemeten. Zij beslaat eene oppervlakte van 3410 bund. 33 v. r. 29 v. ell., heeft 234 h., en telt 1300 inw., onder welke ruim 1200 Herv., die hier eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*, behoort. De eerste, die hier Predikant was, is geweest Jacobus Vosmaar, die den 9 Julij 1673 bevestigd werd, en in het jaar 1677 van hier naar Amboina vertrok. Het beroep geschiedt even als te *Nieuw-Beijeland*. Zie het art. Beijerland (Nieuw-).

De R. K. die hier ongeveer 60 in getal zijn, behooren tot de statie van *Oud-Beijerland*, en de weinige Evangel. Luth., die men er vindt, worden tot de gem. van *Dordrecht* gerekend.

Men heeft er eene school en 1 korenmolen.

De inw. vinden meest hun bestaan in den graanbouw, waartoe de landerijen zeer geschikt en best gelegen zijn, hoewel men er ook vele schoone weilanden aantreft.

Zuid-Beijerland, of zoo als het toen genoemd werd, de Zuidergorssen van Beijerland, werd door den Graaf van Egmond, in het jaar 1614, aan onderscheidene koopers verkocht, die zich sedert grondeigenaars noemden, terwijl hij de heerlijke regten aan zich behield, en toen in het jaar 1737 de heerlijkheden *Oud-Beijerland*, *Nieuw-*

Beijerland, en *Zuid-Beijerland* door de Heeren Staten van Holland en West-Friesland verkocht werden, werd het laatste door de toenmalige grondeigenaars aangekocht, welke haar in acht en twintig portiën verdeelden, zoo als dit thans nog is, hoewel meer dan eene portie, door verkoop, sedert in ééne hand gekomen zijn, zijnde thans eigenaars en dus tevens Ambachtsheeren van Zuid-Beijerland, de Erven Carolus Johannes Blankenheim en anderen, te Rotterdam.

Het dorp Zuid-Beijerland, gezegd den Hitsert, ligt 5¼ u. Z. W. van Dordrecht, 2 u. Z. van Oud-Beijerland, op den Zuid-Oostelijken hoek van den *Groot-Zuid-Beijerlandschen polder* aan den dijk, die dezen polder van den Eendragtspolder scheidt.

Men heeft er in de kom van het dorp 30 h. en ongeveer 200 inw.

De kerk is een net en zindelijk, maar klein gebouw, waaraan den 8 Mei 1679 de eerste steen gelegd werd, terwijl er den 6 Augustus van datzelfde jaar de eerste leerrede gehouden werd. De toren, waarvan het houten bovenwerk en de spits door ouderdom vervallen en gedeeltelijk ingestort waren, werd in het jaar 1777 geheel afgebroken, en, in de plaats daarvan, een nieuwe en veel hooger toren, geheel van steen en voorzien van eene fraaije spits, opgebouwd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht.

Het wapen van Zuid-Beijerland bestaat in een schild, dat verdeeld is in zilveren en lazuren ruiten of vakken, die in eene diagonaallijn van de linker- naar de regterhand opklimmen.

BEIJERLANDSCHE-KREEK (NIEUW-), watertje in den *Hoekschenwaard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Spuykreek.

BEIJERLANDSCHE-KREEK (OUD-), watertje in den *Hoekschenwaard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Gemeenelands-Kreek (Groote-).

BEIJERLANDSCHE-POLDER (GROOT-ZUID-), pold. in den *Hoekschenwaard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, bijna geheel tot de gem. *Zuid-Beijerland*, maar voor een zeer klein gedeelte tot de gem. *Piershil* behoorende; palende N. W. aan Oud-Piershil, N. aan Nieuw-Piershil, N. O. aan Klein-Zuid-Beijerland, O. Z. en Z. W. aan den Eendragtspolder.

Deze pold. was oorspronkelijk eene plaat, de Hitsert of Hitsaert genaamd. In het laatst der zestiende eeuw werd de Hitsert door Sabina van Egmond, gemalin van George Eduard, Graaf *van Solms en Muntsenberg*, als een gevolg van hare gorzingen (*Oud-* en *Nieuw-Beijerland*), in bezit genomen; maar de Heeren Staten van Holland en West-Friesland sloegen de plaat aan, tot dat zij die, den 22 Februarij 1606, bij accoord, aan de vorige bezitster terug gaven.

Een gedeelte van de Hitsert werd in het jaar 1631 door de eigenaars, die deze plaat van Graaf Karel van Egmond gekocht hadden, gemeen met die van Piershil bedijkt en genaamd Groot-Zuid-Beijerland.

Het polderbestuur van den Groot-Zuid-Beijerlandschen-polder bestaat in eenen Dijkgraaf en drie Heemraden.

Deze polder is groot 1021 bund. en wordt met 2 sluizen droog gehouden. Men telt er 20 boerenhofsteden.

BEIJERLANDSCHE-POLDER (KLEIN-ZUID-), pold. in den *Hoekschenwaard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*,

arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland;* palende N. aan Nieuw-Beijerland en Oud-Beijerland, O. aan Klein-Cromstrijen, Z. en Z. W. aan Groot-Zuid-Beijerland.

De plaat, welke thans dezen polder uitmaakt, werd den 10 October 1614, door Graaf Karel van Egmond aan onderscheidene koopers verkocht, die haar in het voorjaar van 1618 hebben doen indijken, gemeen met die van Cromstrijen, welke daarin komen met 240 morgen (of 214 bund.), en Zuid-Beijerland met 367 morgen, 532 roeden (ruim 300 bund.), en daarna in achttien kavelingen verdeeld, volgens de acte daarvan, ten huize van den in 's lands historiën beroemden Advocaat van Holland, Johan van Oldenbarneveld, die in deze bedijking geen gering aandeel had, op den 17 Julij 1615 onderteekend.

Thans is deze polder groot 367 bund., en wordt met eene sluis droog gehouden. Men telt er 3 boerenhoeven.

Het polderbestuur van den Klein-Zuid-Beijerlandschen-polder bestaat in éénen Dijkgraaf en twee Heemraden.

BEIJERLANDSCHE-POLDER (NIEUW-), pold. in den *Hoekschenwaard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Nieuw-Beijerland;* palende N. aan het Spui, tusschen den Hoekschenwaard en het Land van Putten, O. aan den Oud-Beijerlandschen-polder, Z. aan den Klein-Zuid-Beijerlandschen-polder, W. aan den Nieuw-Piershilschen-polder en den Klein-Piershilschen-polder.

De Nieuw-Beijerlandschen polder, die in het jaar 1582, door Vrouwe Sabina van Beijeren, wed. van Lamoraal Grave van Egmond bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 1176 bund., 72 v. r., 79 v. ell., en wordt door 2 sluizen droog gehouden.

Het polderbestuur van den Nieuw-Beijerlandschen-polder bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden.

Deze polder heeft eenige malen aanvallen van het water moeten doorstaan, maar bleef in den vloed van 1685 van doorbraken bevrijd.

BEIJERLANDSCHE-POLDER (OUD-), pold. in den *Hoekschenwaard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, voor het grootste gedeelte gem. *Oud-Beijerland*, en voor twee kleine gedeelten gem. *Westmaas* en *Mijns-Heerenland van Moerkerken;* palende N. aan het Spui, O. aan den Westmaas-Nieuwlandschen-polder, Z. aan den Oud Cromstrijenschen-polder en den Klein-Zuid-Beijerlandschen-polder, W. aan de Nieuw-Beijerlandschen-polder.

De Oud-Beijerlandschen-polder, die in het jaar 1557 door Lamoraal Graaf van Egmond bedijkt is, bevat thans 1678 bund., 85 v. r., 59 v. ell., en wordt door éénen molen droog gehouden.

Het bestuur van den Oud-Beijerlandschen-polder (waaronder, als in dezelfde dijkaadje begrepen zijnde, mede behooren: Moerkerken, Cromstrijen en de Group) bestaat uit twee Dijkgraven, zeven Heemraden en eenen Penningmeester.

Deze polder is meer dan eens aan de ramp van watersnood blootgesteld geweest. De watervloed van 26 Januarij 1682 zette de rivier bij Oud-Beijerland wel zoodanig op, dat zij op twee plaatsen over den breeden Maasdijk stroomde, gelukkig echter kwamen er geen doorbraken. In de vloeden van 1775 en 1776 leed hij mede veel schade aan dijken en dammen, ook zonder doorbraken.

In den Oud-Beijerlandschen-polder zijn, in het jaar 1740, een nieuwe steenen sluis en een nieuwe steenen watermolen aangelegd, waardoor de landen, zoo in dezen polder als binnen de gemeene bedijking gelegen, ongemeen verbeterd zijn.

BEIJERSCHE of Beijersem, geh. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. O. ten N. van *Rotterdam*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Schoonhoven*, gem. en 1 u. W. N. W. van *Stolwijk*, in den *Beijerschen-polder*.

BEIJERSCHE-POLDER, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Stolwijk*, palende N. aan den pold. Beneden-Haastrecht en Stolwijk, Z. O. aan den pold. Stolwijk en W. aan de Tien-Viertel en N. W. aan Achterbroek en den Vierstalblok.

Deze polder beslaat 608 bund. en wordt door éénen molen droog gemalen.

Het dijksbestuur bestaat uit vier Heemraden en een Polderschout, die tevens Sekretaris en Gaarder is.

BEIJERSEM, geh. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Beijersche.

BEIJUM, geh. in het *Goregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. ten O. van *Groningen*, gem. en ¼ u. N. W. van *Noorddijk*.

+ BEIJUM, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. Z. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. Z. van *Bedum*, ¼ u. Z. van *Zuidwolde*, waaronder het thans behoort. Men telt er 6 h. en 40 inw. Oudtijds was het een afzonderlijk, hoewel klein, dorp met eene parochiekerk of *ecclesia*, waarvan het *jus patronatus* toekwam van het St. Gertrudis gasthuis te Groningen. Bij eene bul van Paus Sixtus V. van het jaar 1475 is deze *ecclesia* vernietigd; de parochianen werden in de gem. van *Zuidwolde* ingelijfd en de kerk gemaakt tot eene kapel, met dien verstande, dat, zoo hare tegenwoordige bestuurder mogt komen te overlijden of te vertrekken, het gebouw, met alle de goederen der gewezene kerk, in eigendom zou overgaan aan het gemelde gasthuis. Deze bul is in het oorspronkelijke nog bij het gasthuis aanwezig, dat thans nog onderscheidene goederen uit krachte van die bul te Beijum bezit. Zie verder Zuidwolde.

BEIJUM, voorm. adell. state in *Friesland*. Zie Beijem.

BEILEN, gem. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, kant. *Hoogeveen* (1 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Smilde en Assen, O. aan Rolde en Westerbork, Z. aan Hoogeveen en Ruinen, W. aan Dwingeloo en Smilde.

Zij bevat het dorp Beilen, benevens de gehuchten: Alting, Brunsting, Clatering, Dryber, Eursing, Hoog-Halen, Laag-Halen, Hijken, Holte, Ter Horst, Lievinge, Makkum, Spier en Wijster, en daarin 330 h. en ruim 2300 inw.

De Herv. gem., die hier 2300 zielen telt, behoort tot de ring en klassis van *Assen*. De eerste, welke hier het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest Paulus Anthonij Wilke, die eerst R. K. Priester is geweest, en opgevolgd werd door Johan Beeldsnijder, welke den 1 Januarij 1630 werd ingezegend. Het beroep van den Predikant is eene koninklijke collatie.

De R. K., die hier slechts 2 in getal zijn, behooren tot de statie van *Assen*, en de weinige Israëlieten, die men er aantreft, worden tot de gem. van *Hoogeveen* gerekend.

Er zijn in deze gemeente éénе hoofdschool in het d. Beilen en twee zomer- en winterbijscholen, van welke éénе te Hijken en éénе te Wijster, benevens twee winterbijscholen, waarvan éénе te Halen en éénе te Spier.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond dezer gemeente is zandig maar doorgaans vruchtbaar. Men vindt er vele wei- en hooilanden, door welke eenige riviertjes stroomen; alsmede eenige hooge veenen. Ook heeft men er vijf korenmolens, onder welke twee, waarop gepeld wordt, eenen olie- en volmolen, benevens twee jeneverstokerijën.

Het dorp Beilen of Beylen ligt 3 u. Z. van Assen, 3 u. N. ten O. van Hoogeveen, niet ver van de Havelter Aa, die in het naburige Westerbork ontspringt, 52° 51′ 31″ N. B., 24° 10′ 54″ O. L. Het is eene groote en welvarende plaats, waarin de koophandel zeer bevorderd wordt door de Beilervaart; in vroeger tijd was het de gewone pleisterplaats der postwagens, die tusschen Groningen en Zwolle dagelijks heen en weder reden. Men telt er 120 h. en 500 inw. — De Herv. kerk te Beilen is een ruim gebouw, van hetwelk men de tijd der stichting niet met zekerheid weet op te geven, maar het is zeker een der oudste van de provincie Drenthe. Men heeft daarin geen orgel, doch zij prijkt met eenen hoogen toren, waarvan het onderste gedeelte, dat vierkant is, eene hoogte van 80 voeten bereikt, terwijl het bovenste gedeelte uit eene 60 voet hooge, achtkante spits bestaat. Deze toren is van een uurwerk en twee klokken voorzien. De dorpschool wordt gemiddeld door 220 leerlingen bezocht. — Er is een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 18. September 1826 is opgerigt en 10 leden telt.

Er worden in dit dorp twee jaarmarkten gehouden, die op den eersten Maandag in de maand Mei en den 6. October invallen.

Beilen is in de jaren 1750 en 1796 zwaar door brand geteisterd. Den 8. Augustus 1820 ontdekte men, omstreeks tien ure des morgens, in deze plaats de beginselen der vlammen, die door eenen sterken wind voortgestuwd, weldra het geheele dorp, op de kerk, het schoolgebouw en 14 huizen na, in de assche legden. Grootendeels waren de inw., terwijl het vuur aanving te woeden, en gedurig meer voedsel bekwam, op hunne akkers, en zagen hun droevig lot eerst, toen het reeds voltooid en hunne haven niet meer te redden was. Het vee was gelukkig in de weide en het koorn nog te velde. Beroofd van alles, zelfs van voedsel en van het uitzigt op het herstel hunner woningen, meenden velen de plek gronds, die hen zag geboren worden, te zullen moeten verlaten, om ellendig en bedelend rond te zwerven; dan, het medelijden hunner naburen, de voorloopige goede voorzieningen des gewestelijken bestuurs en de hulpvaardigheid hunner landgenooten leenigden hun lijden. Aldra stond een Koninklijk besluit hun, uit het fonds voor kwade posten, eene som van *f* 5000, en uit Zijner Majesteits bijzondere penningen eene som van *f* 3000 toe; terwijl eene algemeene inzameling van liefdegiften van de gewone weldadigheid van Nederlands ingezetenen getuigde; zoodat het dorp thans weder geheel nieuw opgetimmerd is. Jammer is het, dat de pogingen van het gemeentebestuur, om, na dezen algemeenen brand, het dorp meer regelmatig te doen herbouwen, vruchteloos zijn gebleven. Korte jaren na de herbouwing van dit dorp, schijnt het gouvernement in ernstige overweging genomen te hebben, om er eene vesting van te

maken. Immers daartoe strekken de opmetingen en uitbakingen die hebben plaats gehad, doch tot heden zonder gevolg zijn gebleven.

BEILER of Beller, geh. in de heerl. *Rulland*. grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. van *Diekirch*, kant en 3 u. N. van *Hosingen*, gem. en ½ u. N. W. van *Weiss-Wampach*.

BEILERDINGSPIL, voorm. dingspil, prov. *Drenthe*; palende N. aan het dingspil Noordeveld en aan het Rolderdingspil, N. O. aan het Rolderdingspil, Z. O. aan het dingspil Zuiderveld, Z. en W. van het Dieverderdingspil.

Het bevatte niets meer dan de tegenwoordige gem: Beilen en Westerbork.

BEILERVAART, vaart, prov. *Drenthe*, die in het jaar 1791 gegraven is, bij het dorp Beilen haar begin neemt, van daar in eene Noordwestelijke strekking naar de Smildervaart loopt, en de gemeenschap tusschen het dorp Beilen en die vaart daarstelt.

BEIMA, voorm. adell. state in *Friesland*. Zie Beijem.

BEIMERWAARD, geh. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2½ u. Z. van Zutphen, kant. en ½ u. van *Doesborgh*, gem. en ½ u. van *Angerlo*.

BEIMOER (Oud-en-Nieuw-), pold. in het markgraafschap van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bymoerenpolder (Oud-en-Nieuw-).

BEINHEM, buursch. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Beinum.

BEINSDORP, voorm. d. op het eil. van denzelfden naam in het *Haarlemmermeer*, dat in het jaar 1531 nog bestond, maar waarvan thans niets meer aanwezig is. Men vindt gemeld, dat men voorheen langs dit dorp, door hulp van eenen springstok, te voet op Rijnzaterwoude, Leymuiden en den Stichtschen bodem kon komen.

BEINSDORP, meestal de Vennip geheeten, eil. in het *Haarlemmermeer*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, ambacht *de Vennip*. Het is groot belastbaar 5 bund., 49 v. r., 20 v. ell. land.

Meermalen heeft men getracht dit eiland te mogen uitveenen; maar als dit in het jaar 1676 den Dijkgraaf en Hoog-Heemraden van Rijnland voorgesteld werd, meenden deze daartoe geen toestemming te mogen geven, zonder kennis van de Staten, en in het jaar 1716 toen de Heer Pieter van Leyden, bij request aan de Heeren Staten van Holland vrijheid verzocht tot het verveenen van een en dertig morgen lands op het eiland Beinsdorp, schijnt die onderneming van geen beter voortgang dan de voorgaande geweest te zijn.

Vroeger heeft op dit eiland een dorp van denzelfden naam bestaan; tegenwoordig is het niet bevolkt, en dient slechts tot hooiland. Het behoort in eigendom aan de gemeente *Leymuiden*.

BEINTEMAHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-kruisland*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, 1 u. O. van Dockum, ¼ u. N. van en onder het dorp *Westergeest*, in de buurt *Westerburen*, ten Z. van het Dockumerdiep, op eene hooge terp; thans eene aanzienlijke boerderij, de eigendom van en bewoond door Douwe Johannes Beintema.

BEINTUM, d., prov. *Friesland*. Zie Hoogebeintum.

BEINTUM (OOSTER-), b., prov. *Friesland*. Zie Oosterbeintum.

BEINUM of Beinhem, buursch. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. Z. van *Zutphen*, kant en 10 min. Z. van *Doesborgh*, gem. en 20 min. N. van *Angerlo*; met 180 inw.

BEJOELALI, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*. Zie Bodjalali.

BEISTEN, geh. in de heerl. *La Rochette*, groothert. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Mersch*, gem. *Nomeren*.

BEITI, naam, dien de Negers aan de plant. Bruidslust geven. Zie dat woord.

BEITI (PIKIEN-), naam, dien de Negers aan de plant. Vaderszorg geven. Zie dat woord.

BEKAFSCHANS, voorm. schans, prov. *Friesland*. Zie Bekhofschans.

BEKASSSIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Batavia*, afdeel. *Bataviasche Ommelanden*. Het is de zetel van eenen Schout.

BEKASSIE, post. en riv. in *Oost-Indië*. Zie Bakassie.

BEKASSIE of Oosterkwartier, kwartier en schoutambt in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Batavia*, afdeel. *Bataviasche Ommelanden*.

BEKASSIE EN-SOEWING, landgoed in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Bakassie-en-Soewing.

BEKBARGEN, verbasterde naam, dien de landlieden aan het dorp Beekbergen geven. Zie dat woord.

BEKELAAR, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov.] *Noord-Braband*, arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1 u. Z. van *Helmond*, gem. *Mierlo*,

BEKENES, b. in het baljuwschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6 u. O. van *Leyden*, kant. en ¾ u. W. van *Woerden*, gem. *Barwoutswaarder-en-Bekenes*, in den polder *Bekenes*, aan den Rijn; met ruim 200 inw.

BEKENES, polder in het waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Barwoutswaarder-en-Bekenes*; palende N. aan den Rijn, O. aan Barwoutswaarder, Z. aan het Kerfland, Z. W. aan het Westeinde van Waarder.

Hij staat met de polders: *Barwoutswaarder*, *Kromwijk*, *Bulwijk*, het *Kerfland*, en het *Oosteinde van Waarder*, onder één polderbestuur, bestaande uit éénen Schout en zeven Heemraden, en beslaat eene oppervlakte van 119 bund. 51 v. r. 81 v. ell.

BEKENPOLDER (VAN-DER-), veelal Beekspolder genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Waterlandkerkje*; liggende rondom in den later bedijkten *Nieuwen-Passegeulepolder* besloten.

Hij beslaat eene oppervlakte van ruim 24 bund., en is ontstaan door eene verlegging van het toen nog niet ingedijkt vaarwater de Linie. Door deze vergraving, welke in het jaar 1772 plaats had, werd aan gemeld vaarwater een kortere en minder kromme loop gegeven en dit lapje gronds van den polder *het Eiland* afgescheiden. Het oude vaarwater werd door den Stekkeldam gesloten, en slikte spoedig op; zoodat bij de bedijking van den Nieuwen-Passegeulepolder, in het jaar 1788, de West-, Noord- en de Oostkant van dit poldertje slechts door hooge schorren van den Prins-Willemspolder gescheiden waren.

Dit poldertje werd door den Raad van State der Vereenigde Nederlanden, op wiens bevel het ingedijkt was, verkocht aan de moeder van den Heer Johan van der Beke, van wien het zijnen naam ontleent. Thans wordt het in eigendom bezeten door diens stiefzoon den Heer Jakob Hennequin, Lid der Staten van Zeeland en Districts-Commissaris, te Sluis. Het heeft dus geen afzonderlijk dijksbestuur, maar betaalt

watergeschot aan de gemeene watering van den *Kapitalendam*. In dit poldertje staan geen gebouwen.

BEKENSTEIN of Beekenstein, vervallen lusthuis in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, op de *Goudkust*, achter den berg *St. Jago*, waarop het fort Coenraadsburg gelegen is, van waar men langs eene fraaije kokos- of klapperboomenlaan derwaarts gaat.

Het was in de jaren 1792 en 1793 door den Directeur-Generaal J. de Veer aangelegd.

BEKENSTEIN, buitengoed in het baljuwschap van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Beeckenstein.

BEKERCKE, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Biggekerke.

BEKERHEIDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1 u. N. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, $\frac{1}{8}$ u. ten Z. van Beek; met 190 inw.

BEKESTEIN, vervallen lusthuis in *Opper Guinea*, op de *Goudkust*. Zie Bekenstein.

BEKHOFSCHANS of Bekafschans, voorm. schans, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, $\frac{1}{4}$ u. Z. van Oldeberkoop, aan de Linde, en de rijweg naar Noordwolde. Zij is ten deele nog aanwezig, en verkreeg eenige vermaardheid in het jaar 1672, toen de Bisschop van Munster de provincie Friesland aan deze zijde herhaaldelijk trachtte aan te vallen en te winnen, doch door de dappere bezetting telkens afgeslagen werd.

BEKKEMATE (DE), geh., in het graafschap *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Groenlo*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Eibergen*.

BEKKRI, naam, dien de Negers aan de plantaadjen Mislukt bedrog en de Morgenstond geven. Zie die woorden.

BEKKUM of Beckum, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en ruim 2 u. W. N. W. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Hylaard*, waaronder het behoort, aan de trekvaart naar Bolsward.

BEKKUM of Beckum, d., kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en $1\frac{1}{2}$ Z. van *Delden*, gem. en 2 u. Z. ten W. van *Hengelo*; in eene zeer boschrijke streek, welke verscheiden fraaije gezigtspunten aanbiedt.

Men telt er 300 inw., onder welke slechts 10 Herv., zijnde de overige alle R. K., voor welke hier, in het jaar 1819, eene fraaije, romanesk gelegene kerk gebouwd is, die aan den H. Blasius werd toegewijd, en waarin de dienst, tot nu toe, door de Geestelijkheid van *Delden* wordt waargenomen, tot dat zij zelf eenen eigen Herder zal bekomen hebben. Ook heeft men er eene school.

BEKKUMERBEEK, riv. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Het ontspringt met onderscheidene takken in het Haaksberger Veen, waarvan de voornaamste langs het dorp Bekkum stroomt, en valt met eene Noordwestelijke rigting, $\frac{1}{2}$ u. N. O. boven Rijssen in de *Regge*.

BEKVELD, buursch. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. van *Zutphen*, kant., en 2 u. N. ten O. van *Doetichem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Hengelo*; met 460 inw.

BELAIN (BAS-), d. in het baljuwschap van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie Beling (Nieder-).

BELAIN (HAUT-), d. in het baljuwschap van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie BELING (OBER-).

BELAIR, voorm. fortje in *West-Indië*, eil. *St. Martin*, aan de westzijde der haven van Grootbaai, op de helling van eenen berg.

Het was 247 voet boven de oppervlakte van de zee aangelegd, maar ligt thans in puin.

BELAIR, militaire post. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, aan de regterhand in het afvaren, palende aan de verlaten plant. Wolfsijver bovenwaarts, en de suikerplant. Poelwijk benedenwaarts.

Vroeger was het eene plant., waar de kolonel FOURGEAUD in den oorlog tegen de in opstand zijnde Negers, in Augustus 1773, eenig krijgsvolk deed post vatten; thans is het de hoofdpost aan het einde in de Pericakreek.

BELAIR, voorm. batterij in *West-Indië*, op het eil. *St. Martin*, ten W. van Grootbaai.

Zij was 247 v. boven de zee, op de helling van eenen berg aangelegd, en ligt thans in puin.

BELAIR (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, aan de regterhand in het opvaren, palende aan de suikerplant. Kortenduur opwaarts en de suikerplant. Meulwijk benedenwaarts.

BELANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Celebes*, op de *Noordoostkust*, prov. *Menado*. Er is hier een opziener gevestigd.

BELAR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*. Het wordt door inboorlingen bewoond.

BELASOIR ook wel BELLASOIR gespeld, verl. plant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pauluskreek*, aan de regterhand in het afvaren, palende opwaarts aan de verlaten plant. Mon-Repos en benedenwaarts aan de verlaten plant. Aurora.

BELAUW, naam, dien de inlanders aan het eil. AMBLAUW geven. Zie dat woord.

BELCRUMPOLDER of SPEELHUISPOLDER, pold. in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Breda*, gem. *Teteringen*; palende N. aan de Crogten, O. aan den straatweg, Z. aan de vestingwerken der stad Breda en W. aan de rivier de Mark.

Deze polder behoort tot het domein van *Breda*, wordt dienvolgens beheerd en geadministreerd door den Agent van dat domein, en beslaat eene oppervlakte van 63 bund., 80 v. r., 69 v. ell. Het zomerpeil is 26 duim boven A. P.

Omtrent het jaar 1782 werd aan het boveneinde van dezen polder een houten standaardwatermolentje gebouwd, werkende eerst met vier pompen en later met eenen vijzel- of waterschroef, doch in 1802 werd dit molentje weggebroken en niet vervangen.

BELDER, buurt op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie BELLARD.

BELEGA, lands., riv. en stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*. Zie BALEGA.

BELFELD, gem. in *Opper-Gelder*, ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Venlo* (19 k. d., 25 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Tegelen, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan Besel, W. aan de Maas, die haar van de gemeente Kessel en Maasbree scheidt.

Deze gem. bevat het d. Belfeld, benevens de geh. Bolenberg en Geloo en daarin 72 h. en 410 inw., alle R. K., die eene

parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Luik*, dek. *Venloo*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

Er is in deze gem. ééne school, alsmede eene kleine graanmolen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Het dorp Belfeld ligt 4 u. N. ten O van Roermond, 1½ u. Z. ten W. van Venlo, aan den straatweg tusschen Roermond en Venlo.

De kerk is aan den H. Urbanus toegewijd. De school wordt door 80 leerlingen bezocht.

In de Spaansche tijden is niet ver van het dorp, aan den rand der Maas, eene groote vierkante redoute of veldverschansing aangelegd, om zich van de rivier te verzekeren, maar deze is daarna verlaten en vervallen.

BELGEREN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en 4 u. O. van *Eindhoven*, kant. en ¾ u. N. van *Asten*, distr. en 1½ u. Z. O. van *Helmond*, gem. en ¼ u. N. W. van *Lierop*; met eenen korenmolen.

BELGICA, fort in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, in het Zuiden van het eiland, een weinig Noordelijker dan het fort Nassau, op eene hoogte.

Men weet niet wanneer het gebouwd is; waarschijnlijk echter is dit geschied door de Nederlanders na de verovering van Banda-Neira. Het is een ouderwetsch, vijfhoekig gesticht, dat aan de hoeken ronde torens heeft, en door eenen muur met kleine bastions omringd, doch niet van eene gracht voorzien is. Voorheen was het zeer hecht en sterk, maar ten gevolge van onderscheidene aardbevingen bevindt het zich in eenen staat van verval. Niettegenstaande de sterkte, was het voorheen slecht te verdedigen, aangezien daar vlak achter een heuvel lag, die veel hooger was, dan die, waarop Belgica staat, zoodat men van dezen heuvel het fort konde bestrijken. Om deze reden werd in het jaar 1656 te Batavia besloten die sterkte af te breken, en de Ingenieur en Vaandrig George Everhard Rumph, in het begin van Januarij des volgenden jaars, naar Banda-Neira gezonden, met last, om op dien hoogsten heuvel een nieuw fort, dat al de sterkten van het eiland bestrijken zou, aan te leggen; doch hij vertrok weder van daar, zonder dat een van beide geschied was; maar op het einde der zeventiende eeuw heeft men zoo veel aarde van den heuvel doen afkruijen, dat zij thans veel lager is.

BELIDA of Beliti, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*. Het ontleent zijnen naam van de rivier Belida, die het doorstroomt.

BELIDA of Beliti, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

Zij is door een kanaal met de *Ogan* vereenigt, en valt in de *Moesi*.

BELIE (VROUW-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Bely (Vrouw-).

BELIEGAT, moeras in het graafsch. *Buren*, prov. *Gelderland*, in de *Aalswijkerpolder*, ½ u. van *Buren*. Volgens eene overlevering zoude Pelgrim, Heer *van Arkel*, daarin verdronken zijn.

BELING (NIEDER-), in het Fransch Bas-Bellain, gem. in het baljuwschap *Bastogne*, groothert. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Clervaux*; palende N. aan de gem. Beho, O. aan Weis-Wampach, Z. aan Alzingen, W. aan Limerlé.

Deze gemeente bevat de dorpen: Nieder-Beling, Ober-Beling en Wilverdingen, benevens de geh. Bivisch, Drin-

kler, Goedingen, Holdingen, Massen en Trois-Vierges, en daarin ongeveer 1200 inw., alle R. K., die eene parochie uitmaken, welke tot het Bisdom *Namen*, dek. *Clervaux* behoort, en eene kerk, benevens twee kapellen, heeft, die door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend worden.

Het dorp Nieder-Beling ligt 7 u. N. ten W. van Diekirch, 2 u. N. ten W. van Clervaux. Men heeft er eene R. K. kerk, die door eenen Pastoor bediend wordt, en waartoe twee kapellen, eene te Ober-Beling en ééne te Wilverdingen, behooren.

BELING (OBER-), in het Fransch Haut-Bellain, d. in het baljuwschap van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. ten W. van *Clervaux*, gem. en ¼ u. N. van *Nieder-Beling*.

Men heeft er eene R. K. kapel, die tot de parochie *Nieder-Beling* behoort, en door eenen Kapellaan bediend wordt.

BELIRANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, keiz. *Soerakarta*, 1 m. Z. van den berg Merbaboe.

BELITI, distr. en riv. in *Oost-Indië*. Zie Belida.

BELKUM, verbasterde naam van het Friesche dorp Berlikum in het stadfriesch, terwijl dit dorp in het landfriesch Belsum geheten wordt. Zie Berlikum.

BELLADRUM, katoenplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende O. aan de katoenplant. John, W. aan de katoenplant. Johanna Maria; 500 akk. groot.

BELLAIN (BAS-), d. en gem. in het baljuwschap van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie Nieder-Beling.

BELLAIN (HAUT-), d. in het baljuwschap *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie Ober-Beling.

BELLANDE, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*, O. van het eil. Sangir, ongeveer 1 m. van het eil. Bingh; aan den Noordhoek ziet men drie zeer kleine eilanden, die noordoostwaarts op eene rij liggen.

BELLARD of Belder, kleine buurt in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1½ u. N. O. van *Zierikzee*, kant. en 2 u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en ¼ u. Z. van *Dreischor*, aan het haventje van Dreischor. Oorspronkelijk is het de naam van een der drie schorren, uit welke het dorp *Dreischor* ontstaan is, dat reeds in het jaar 1206 bekend was. Zie dat woord.

BELLASOIR, verl. plant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Belasoir.

BELLEM, oud klooster, in *Zeeland*. Zie Bethlehem.

BELLEMAN of Balleman, geh. in de *Baronie van Breda*, arr. en 2½ u. Z. van *Breda*, kant. en 1 u., 25 min. Z. ten W. van *Ginneken*, distr. en 1 u. 40 min. Z. O. van *'s Prinsenhage*, gem. *Ginneken-en-Bavel*.

BELLEMER-MEER, minder juist Bellemeer en Belmermeer geheten, bedijking in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gedeeltelijk gem. *Broek-in-Waterland*, gedeeltelijk gem. *Nieuwendam*, en gedeeltelijk gem. *Ransdorp*; palende N. aan het Molengat en aan het Veenpoldertje, dat door de Kerk-Aa en het Molengat gevormd wordt, O. aan de Buiter-Bom, Z. aan de Noordweere en W. aan de Volgerweeren en Zoo-Deymten.

Zij is een der drie zoogenoemde *Waterlandsche meren*, zijnde de beide andere: het *Buikslooter-meer* en het *Broeker-meer*, die thans insgelijks bedijkt zijn. Zie die art.

In het jaar 1623 kreeg Monnikkendam octrooi tot het bedijken van het Bellemer-meer, doch zij gaf er sedert Ransdorp, Zuiderwoude en Broek-in-Waterland aandeel in. De bedijking was in het jaar 1628 voltooid en werd toen in 29 kavels, ieder van 5 morg., verdeeld, en bevonden met de buitenrestanten 148 morgen en 167 roed. (ruim 100 bund.) te bevatten.

Het Bellemer-meer staat met het *Buikslooter-meer* en het *Broekkermeer* onder het hoogheemraadschap der *Waterlandsche meren.*

BELLEN, geh. in het *Land van Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en gem. *Gulpen*.

BELLER, geh. in de heerl. *Rulland*, grooth. *Luxemburg*. Zie Beiler.

BELLESTEIN, voorm. adell. huis in *Rijnland*, onder *Wassenaar*, dat in zijne grachten gelegen en van twee ronde en zeskante torens voorzien was. Vervallen zijnde is het gesloopt, maar op de plaats, waar het gestaan heeft, is eene woning en hofstede opgetrokken. Het werd voordezen bezeten door den Heer Jacob van Kijfhoek, Heer *van Landskroon*, Hoogheemraad van Rijnland, naderhand door den Heer Alexis van den Bouckhorst, Heer *van Wimmenum*.

BELLEVEDERE, voorm. adell. huis in *Delfland*. Zie Belvedere.

BELLEVUE, buitengoed in het baljuwschap van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en op eenen zeer geringen afstand N. van *Velzen*.

BELLEVUE, katoenplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri;* palende O. aan de katoenplant. Cardrosspark, W. aan de katoenplant. Marijs Hope; 500 akk. groot.

BELLEVUE (KLEIN-), koffijplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden Commewijne*, aan de linkerhand in het opvaren; palende aan de koffijplant. Saphir bovenwaarts en de koffijplant. Purmerende benedenwaarts. Zij is 400 akk. groot, en wordt met 68 slaven bewerkt.

BELLEVUE (OUD-), koffijplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter linkerzijde in het opvaren; palende opwaarts aan de koffijplant. Monnikendam, benedenwaarts aan de koffijplant. de Nieuwe Eendragt. Zij is 1050 akk. groot en wordt door 76 slaven bewerkt.

BELLEWAY, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, landsch. *Sinkapoera*.

BELLINGEWEER of Bellingweer, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem en 10 m. Z. van *Winsum*, aan den levendigen rijweg naar Groningen.

Voorheen was het een dorp en er stond eene kerk, met eenen kleinen stompen toren, welke vóór de Hervorming, nu eens onder den Domdeken, dan weder onder het Domkapittel van Utrecht behoord heeft, tot zij in het jaar 1561, wanneer Paus Pius IV, ten verzoeke van Filips II, Koning *van Spanje*, verscheidene nieuwe bisdommen in de Nederlanden, en daaronder dat van Groningen, oprigtte, onder den Bisschop van Groningen gesteld werd, zoo als blijkt uit de Bulle, afgegeven te Rome, den 7 Augustus 1561. In het jaar 1823 is zij afgebroken. Ook stond hier vroeger de Burg der Tammenga's, onder den naam van het Huis te Bellingeweer bekend (Zie het volgende art.). Thans bestaat Bellingeweer slechts uit een viertal h., wier bewoners allen Herv. zijn.

De ingezetenen van BELLINGEWEER waren, na de reductie der stad Groningen, eerst kerkelijk met Winsum vereenigd, waarvan zij echter, in het jaar 1646, zijn afgescheiden, als wanneer zij met Ranum vereenigd werden, en tot eersten Predikant in deze combinatie beroepen werd HENRICUS ELBERGIUS, die in 1648 naar Baflo vertrok. Sedert het jaar 1820 is BELLINGEWEER echter weder van *Ranum* afgescheiden en met *Winsum* vereenigd, zoo dat het thans tot de gem. *Winsum-en-Bellingeweer* behoort.

In het zijlwezen maakt BELLINGEWEER met *Winsum* eene schepperij uit, waarin de meerderheid den voormaligen Heer van BELLINGEWEER toekomt.

In het jaar 1815 eindigde de verdienstelijke landman GEERT REINDERS te BELLINGEWEER zijn werkzaam leven, nadat zijne buitengewone verdiensten omtrent landbouw en veeteelt hem onderscheidene malen het eermetaal hadden doen verwerven.

BELLINGEWEER (HUIS TE), voorm. adell. huis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, 5 min. Z. O. van *Bellingeweer*, waartoe het behoorde.

Het was voorheen een eigendom van het adellijke geslacht van TAMMINGA, waarom het ook de BURG DER TAMMINGA'S genoemd werd, en later van dat van VAN SYTZAMA. Het was op dit huis, dat de dichteres CLARA FEYOENA VAN SYTZAMA opgevoed werd en hare *Bellingeweerder Uitspanningen* schreef. Het werd het laatste bezeten en bewoond door den Heer Kapitein PIETER DURLEU, en is in 1819 voor afbraak verkocht en gesloopt, terwijl de landerijën, tuinen, grachten en hoven in onderscheidene handen gekomen zijn. Dit huis was in de laatste helft der 18. eeuw geheel nieuw gezet, in de plaats van de oude burg, welke nog op de kaart van de provincie Groningen van T. BECKERINGH van 1781 voorkomt.

BELLINGEWEERDERMEEDEN, weilanden in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. *Winsum*, Z. O. van *Bellingeweer*, waaronder zij behooren.

BELLINGEWOLDE, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Winschoten*.

Zij bevat de volgende 11 gemeenten: Bellingewolde, Onstwedde, Blijham, Vlagtwedde, Oude Schans, Klooster-Ter Apel, Bourtange, Vriescheloo, Nieuwe-stadskanaal (gedeeltelijk), Sellinge en Wedde. Men heeft er 11 kerken, die door 11 Predikanten bediend worden, en de gezamenlijke gemeenten tellen 7500 zielen.

BELLINGEWOLDE, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Beerta en de Nieuwe Schans, O. en Z. O. aan het koningrijk Hannover, Z. en W. aan Wedde.

Deze gem. bevat de dorpen: Bellingewolde, de Oude Schans en Vriescheloo, benevens de gehuchten: de Bult, de Gaast, Ham, Koudehoek, Lete, de Bovenstreek, Klein Ulsda en een gedeelte van de Draaijerij.

Men telt er 460 h. en ruim 2600 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die ruim 2500 in getal zijn, hebben hier drie kerken, en maken de volgende drie gemeenten uit: Bellingewolde, Oude Schans en Vriescheloo, welke door drie Predikanten bediend worden, voorheen door vier; als hebbende Bellingewolde vroeger twee Predikanten gehad, nu slechts één.

De R. K., wier getal ongeveer 30 beloopt, behooren tot de statie van *de Pekel-Aa*. De Evangelisch-Lutherschen, van welke er hier slechts vier wonen, en de Israëliten, van welke men er 20 telt, worden tot hunne respective gem. te *Winschoten* gerekend.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, gezamenlijk een gemiddeld getal van 370 leerlingen tellende.

Het Bellingewolder land heeft zich oudtijds in de Westerwoldsche Aa ontlast, zoo lang namelijk die rivier onbedijkt is gebleven. In het jaar 1687 was zij dit reeds, althans gedeeltelijk tegen Bellingewolde, en leide het water van het kerspel Bellingewolde, vereenigd met dat van *Ulsda*, langs het Boeskooldiep af; maar in den vloed van dat jaar is de gemeenschappelijke zijl, nabij de plaats, waar tegenwoordig de Bellingewolderzijl ligt, weggespoeld. Van 1687 tot 1704 moet het Boeskooldiep verlaten zijn geweest en het water zijn afgevoerd bij de Nieuwe schans, door een sluisje of duiker genaamd de Zwijnezijl, in de nabijheid der Oude- of Aa-zijl, die toen bij de Nieuwe schans lag, tot dat in 1704 het Boeskooldiep door het kerspel Bellingewolde is verlengd, en dit kerspel eene eigene zijl, met eene afzonderlijke mude naar den Dollard, bekwam. Het regt, om het water naar en door die zijl te voeren, bezit Bellingewolde nog tot op heden. Door den sterken aanwas en opslibbing der mude, welke buitendijks niet zorgvuldig genoeg is open gehouden, heeft Bellingewolde echter het water hoofdzakelijk door watermolens, in 1829 gebouwd, in de Aa gebragt. Sedert een paar jaren is de zijl afgedamd en buiten alle gebruik.

In het jaar 1823 zijn onder Bellingewolde, westzijds van het dorp, van dien naam, nabij de Westerwoldsche Aa, in de eerste inpoldering, nu de Binnenlanden geheten, de grondslagen ontdekt van eenen ouden schiettoren, welken sommigen voor den bouwvorm van den voormaligen Pekeltoren aanzien; doch anderen zijn van oordeel, dat die, niet hier, maar elders gestaan heeft, en meenen, dat het de overblijfselen zijn van eenen vuurbaaktoren, waarvan de overlevering gewaagt. In die zelfde binnenlanden zijn nog de overblijfselen van het eerste dorp voorhanden, dat wegens het water eenige minuten gaans hooger op is gelegd geworden.

Tusschen Ulsda en de Bult heeft men, in het jaar 1837, in een stuk lands de overblijfselen opgedolven van een, naar men vermoedt, zeer oud gebouw, waarbij men baksteenen heeft gevonden van zeven Nederlandsche ponden.

Het dorp Bellingewolde of Bellingwolde ligt 9 u. O. Z. O. van Groningen, 2 u. O. Z. O. van Winschoten, tegen de Hannoversche grenzen.

Het is eene aanzienlijke plaats, die 225 h. en ruim 1300 inw., maar met de daaronder behoorende geh. de Gaast, Leete, de Ham, Koudehoek, Klein-Ulsda, de Bult en de Draaijerij, (met uitzondering van één huis van dit geh., hetwelk onder Blijham staat), 310 h. en ruim 1800 inw. bevat.

In het jaar 1458, ten tijde der binnenlandsche beroerten, zoude de toren der kerk te Bellingewolde, bij eenen plotselingen aanval, te gronde toe nedergeworpen zijn; thans behoort die kerk aan de Herv. De gem., die tot de klass. van *Winschoten*, ring *Bellingewolde*, wordt gerekend, telt ongeveer 1800 zielen, en wordt door eenen Predikant bediend. Behalve de hier boven opgegevene gehuchten, worden ook nog de, burgerlijk tot *Nieuwe-Schans* behoorende, gehuch-

ten Hamdijk, Boonerschans en Oude-zijl tot de Herv. gem. van BELLINGEWOLDE gerekend. De eerste, dien wij hier als Leeraar vermeld vinden, is GERHARDUS EVERHARDI, wien, nadat hij hier sedert 1621 gestaan had, wegens ouderdom en zwakheid, in het jaar 1653 een ambtgenoot is toegevoegd, zijnde ISAACUS NYEHOF, die in het jaar 1655 naar de Beerta vertrok. Na het vertrek van HERMANUS SCHAINCK, naar Leer in Oost-Friesland, hetgeen in of omtrent het jaar 1670 moet hebben plaats gehad, werd de plaats alleen bediend door zijnen ambtgenoot ANTONIUS BORGESIUS, die in het jaar 1672 door de Munsterschen gevankelijk werd weggevoerd, en nu bleef Bellingewolde éénen Predikant behouden tot in het jaar 1747, toen JACOBUS BORGESIUS zijnen vader JACOBUS BORGESIUS tot ambtgenoot werd toegevoegd., die in het jaar 1757 stierf, en door GOEDHARD BORGESIUS werd opgevolgd, wiens zoon JACOBUS GOEDHARDUS, in 1792 beroepen, sedert het overlijden van GEORGE JAN SPANDAW, in het jaar 1809, alleen overbleef, zijnde er, na dien tijd, geen tweede beroepen, zoodat BELLINGEWOLDE thans maar eenen Hervormden leeraar heeft; hoewel er plan is, om weder een tweede te beroepen. Het beroep van den Predikant behoort aan collatoren of stemgeregtigden, waartoe het bezit van 20 schatgevende deimten eigen behuisd of 24 gelijke deimten onbehuisd land vereischt wordt. Er zijn op dit dorp eene hoofdschool van de eerste en eene bijschool van de derde klasse, welke gezamelijk gemiddeld door 230 leerlingen bezocht worden.

BELLINGEWOLDERDIEP, water, prov. *Groningen*. Het ontspringt in *Westerwolde*, in de *Binnenlanden van Bellingewolde*, loopt Noordwaarts aan, en met eene grondpomp onder door de Westerwoldsche Aa, houdt voorts zijne zelfde rigting, om zich, langs het Boeskool-diep, door de Bellingerwolderzijl, in den Dollard, te ontlasten.

BELLINGEWOLDERMEER, voorm. meer in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, ½ u. Z. van *Bellingewolde* in het veen, tegen de Hannoversche grenzen. Het is digt gegroeid en thans niet meer zigtbaar.

BELLINGEWOLDERSCHANS, voorm. schans in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie OUDE-SCHANS.

BELLINGEWOLDERZIJL, dus noemde men vroeger eene sluis, gelegen ter plaatse, waar later de *Oude-Schans* aangelegd is, thans is het eene sluis in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, ¾ u. N. O. van *Finsterwolde*.

Zij is, in het jaar 1704, in den zoogenaamden *Egypterdijk*, aangelegd en loost het water van Bellingewolde, door de vaart of het kanaal van de Tjamme, in den Dollard. Vermits echter die van Bellingwolde niet aanhoudend en bij tijds gezorgd hebben, om de buitenmude van den Dollard open te houden, zoo is deze geheel toegeslijkt en de zijl reeds sedert een paar jaren afgedamd en vervallen, waardoor de ingezetenen veel overlast van water hebben. Deze sluis staat onder het beheer van de Dijkregten van Bellingewolde.

BELLINGWEER, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie BELLINGEWEER.

BELLINGWOLDE, d. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie BELLINGEWOLDE.

BELLINKHOF of de BLINKHOF, geh., vroeger eene havezathe, kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Almelo*, gem. *Ambt-Almelo*, ¾ u. O. ten Z. van Wierden, aan den Wierdenschen dijk en de Almelosche Aa.

De voorm. havezathe beslaat, met de daartoe behoorende gronden, 100 bund. 72 v. r. 28 v. ell. en wordt thans voor het grootste gedeelte in eigendom bezeten door A. T. L. Grave van Rechteren Limpurg, Heer der heerl. *Almelo* en door C. A. Kock te Oldenzaal.

BELMERMEER, bedijking in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bellemermeer.

BELOE, landstr. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*, op de Zuidoostzijde van het eiland.

Zij wordt door onderscheidene kleine Vorsten geregeerd, die dan eens de Nederlanders, dan weder de Portugezen begunstigen.

BELOE, vl. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*, landstr. *Beloe*; 8° 27′ N. B.

BELOETI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, aan de Noordwestzijde van dat eiland.

Het was een der vijf Oelilimasche dorpen, die naderhand zoodanig in bevolking verminderd zijn, dat zij gezamenlijk slechts één dorp uitmaakten.

BELOIS, Belooís, Belooys en Beloys, oude namen van de heerl. Bloys. Zie dat woord.

BELOIS-POLDER, pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Bloys.

BELSUM, landfriesche naam van het dorp Berlikum. Zie dat woord.

BELT of Zandbelt, geh. in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 4¼ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1¼ u. O. ten Z. van *Vollenhove*, gem. en 1 u. Z. W. van *Wanneperveen*, ten Z. van een' vrij uitgestrekten veenplas gelegen, die naar dit gehucht, het *Belterwijde* geheeten wordt. Het telt 130 inw., die genoegzaam alleen hun bestaan vinden door de verveeningen en visscherij alsmede door het snijden en verkoopen van riet. De grond van dit gehucht is over het algemeen eenigzins verheven, van welke hoogte (*belt*) het waarschijnlijk den naam ontvangen heeft.

BELTEKLAP of Boltklap, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 10 min. Z. O. van *Ten Boer*, ½ u. W. van *Woltersum*, aan de trekvaart van Groningen naar Delfzijl; met eenen houtzaagmolen, eenen in 1839 gebouwden pel- en korenmolen, 4 burgerwoningen, 2 boerderijen en 30 inw.

BELTERWIJDE, vrij uitgestrekte veenplas in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, N. van *Zwartsluis*, Z. W. van *Wanneperveen*. Aan de zuidzijde van dezen veenplas ligt een eiland, waarop de twee gehuchten Belt en Schutsloot; zuidelijk van deze gehuchten ligt een kleiner veenplas, het Zuider-Belterwijde geheeten.

BELTON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie Billiton.

BELTRUM, buursch., in het graafsch. *Zutphen*, heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. ten Z. van *Zutphen*, kant. en ½ N. W. van *Groenlo*, gem. en 1 u Z. W. van *Eibergen*; met 500 inw. en eene school.

Vroeger maakte Beltrum eene afzonderlijke gemeente uit, waartoe ook de buurschap Avest behoorde; doch in het jaar 1819 is deze gem. met die van Eibergen vereenigd, hoewel de alhier wonende R. K. parochiëren onder de statie van *Groenlo*.

Het wapen der gem. Beltrum bestond in eene gouden klok of bel op een blaauw veld.

BELVAUX, d. in de heerl. *Soleure*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. W. ten Z. van *Bettemburg*, gem. en 1 u. Z. van *Sanem*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, die tot het bisd. *Namen*, dek. *Bettemburg* behoort.

BELVEDERE of Schoonzigt, uitstekende hoek en hoogte op de vesten aan de oostzijde der stad *Nijmegen*, aan het einde van het *Kelfkensbosch*. Het werd dus geheten door den Hertog van Parma, die zich, na het jaar 1585, toen de gemelde stad, door toedoen van eenige burgers wederom aan de Spaansche zijde was gekomen, vaak binnen eenen destijds daar staanden ouden toren ophield.

In het jaar 1606 is op deze plaats, van stads wege, op de grondslagen van den gezegden toren, een hoog gebouw gesticht, dat wel iets van een observatorium heeft, en van een plat dak, door een balustrade omgeven, is voorzien. Het gezigt, hetwelk men van deze hoogste plaats heeft, overtreft de stoutste verbeelding. Naar alle vier de windstreken wordt het oog alleen door den gezigteinder in het verder henenblikken gestuit. Men overziet van hier de Betuwe, de hooge Veluwe, Arnhem, 's Heerenberg, Eltenberg, Emmerik, Cleve, de geheele vlakte van het Nederrijnsche Wald, de stad Grave, het Land van Cuyk en een gedeelte der Meijerij van 's Hertogenbosch. Ook kan men duidelijk op de vier rivieren: de Waal, de Maas, den Rijn en den IJssel, de zeilen der schepen ontdekken. Regt romantisch vertoont zich de stad zelve, met hare torens en wallen, het Kelfkensbosch en het Valkhof, diep onder des aanschouwers voeten; en werwaarts men ook heen moge turen, overal blijft het oog met welgevallen rusten. In het grootste vertrek van dit openbaar gebouw, hetwelk rondom van glasramen is voorzien, waar tusschen platen hangen door wijlen den Kunstschilder D. A. van de Wart geteekend, en de onderscheidene uitzigten uit ieder raam voorstellende, kan men zich van thee, koffij en wijn laten bedienen.

BELVEDERE, voorm. slot, in *Delfland*, bij *Rijswijk*. Zie Nieuwburg (Huis ter).

BELVEREN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch* prov. *Noord-Braband*. Zie Balvoort.

BELWAARDE, suikerplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de riv. *Suriname*, ter regter zijde in het afvaren; palende aan de koffijplant. Lust-en-Rust opwaarts en het verlaten land van Clevia benedenwaarts; 1257 akk. en 121 slaven. Er is op deze plantaadje een stoomwerktuig aangebragt.

BELY (VROUW-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*; palende W. en N. aan den polder het Oudeland, O. aan de Deurlopolder en Z. aan den Rasernijpolder.

Deze polder is vóór het jaar 1572 bedijkt.

BEMBIRA, lands. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumba*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*, aan de Noordkust van het eiland.

BEMELA, oude naam van het d. *Bemmel*. Zie dat woord.

BEMELEN, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (11 k. d., 6 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Berg-en-Terblijt, O. aan Oud-Valkenburg, Z. aan Cadier-en-Keer, W. aan Heer.

Deze gem. bevat het dorp Bemelen, benevens het gehucht Gasthuis, en daarin 41 h. en ongeveer 230 inw., alle R. K., die tot de parochie *Berg-en-Terblijt* behooren.

De groote straatweg van Maastricht op Aken loopt, op eenen korten afstand, langs deze gemeente, ook vindt men op haar grondgebied, niet ver van de dorpskom, en eenige minuten ter linkerzijde van den voorschreven straatweg, eenen *tumulus*, van gelijke vorm en hoogte, als die, welke zich nabij Tongeren bevinden; daar men in den omtrek wel eens sporen van eenen zeer ouden straatweg ontdekt heeft, is deze grafheuvel vermoedelijk van Romeinschen oorsprong.

De in deze gemeente aanwezige Supperberg en de Izere, leveren, even als de St. Pietersberg, groeven van mergel op; de hier uitgegraven steenen zijn witter en vaster dan die van St. Pieter en hebben, om die reden, bij het bouwen, dan ook verre de voorkeur. In deze bergen zijn verbazend uitgestrekte onderaardsche gangen, hoewel niet zoo talrijk als in die van St. Pieter.

Het dorp Bemelen ligt 1 u. O. van *Maastricht*, 1 u. Z. ten O. van *Meerssen*, alwaar het zich in de lengte langs den voet van het gebergte uitstrekt. De R. K. kapel, die aan den H. Laurentius toegewijd is, wordt door eenen Kapellaan bediend.

Toen in het jaar 1747 de bondgenooten, na den slag bij Lafeld, in dezen omtrek een tijdlang gelegerd waren, hadden de Hertog van Cumberland, de Graaf Batiany en de Vorst van Waldek, als Bevelhebbers over de Engelsche, de Keizerlijke en de Nederlandsche legers, te Bemelen hun hoofdkwartier.

Dit zeer aangenaam gelegen dorpje, bevat overigens eenige buitengoederen.

BEMMEL, gem. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Nijmegen*, distr. *Betuwe*, kant. *Elst* (6 k. d., 16 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. Huissen, N. O. aan het Pannerdensche kanaal, Z. aan de Waal en aan de gem. Gent, W. aan Elst.

Zij bevat: de dorpen Bemmel, Ressen, Angeren en Doornenburg, benevens de buurschappen Baal, Bergerden, Buitendijksche waarde, Doornik, Haalderen, Heuvel, Houtakker; en Pannerden bewesten het Kanaal of de Honderd Morgen;

Men telt er 462 h. en ruim 3800 inw.

De R. K., die bijna 3300 in getal zijn, maken de statiën van Bemmel en Angeren uit; terwijl die van Doornenburg nog tot de statie Hulhuizen-Doornenburg-en-Gent gerekend worden. Zij hebben in deze burgerlijke gem. twee kerken: één te Bemmel en één te Doornenburg.

De Herv., wier getal ruim 400 beloopt, behooren tot de gemeenten Bemmel-Ressen-en-Doornik, Angeren-en-Loo en Gent-Erlicum-en-Doornenburg. Zij hebben hier drie kerken; als: ééne te Bemmel, ééne te Ressen en ééne te Angeren.

De enkele Ev.-Luth., die hier woont, en de Israëliten, van welke men er 30 telt, worden tot hunne respective gem. te *Nijmegen* gerekend.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, en de inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en de tabaksteelt.

Het dorp Bemmel, oudtijds Bemela, ligt 1 u. N. ten O. van Nijmegen, 1 u. Z. Z. W. van Elst; 51° 53′ 17″ N. B. 23° 33′ 42″ O. L., aan den Waaldijk.

Het is eene vermakelijke, volkrijke plaats en een der schoonste en welvarendste dorpen uit den omtrek. Lommerrijke lanen van ijpen, populieren en andere boomen, verschaffen hier de aangenaamste wandelingen, die door heerlijke korenvelden, boomgaarden, wei- en tabaks

landen worden afgewisseld; terwijl menigvuldige buitenplaatsen, zoo als: het Huis te Bemmel, de Plak, de Pol, de Kinkelenburg, den Brugdijk, Strijdhagen, de Leemkuil, Essenpas, Welgelegen, Buitenzorg, de Hooge Eest en het Hoog, met hare grachten, bosschen en met smaak aangelegde tuinen, eene verscheidenheid van de bekoorlijkste gezigten aanbieden.

Alleen telt Bemmel 132 h. en bijna 1200 inw., maar met de daartoe behoorende geh. Haalderen, Heuvel, Baal, Bergerden, Houtakker en Buitendijksche waarde 210 h. en ongeveer 1800 inw.

De kerk te Bemmel, die vóór de Reformatie aan den H. Donatus was toegewijd, was, tot in het jaar 1834, een oud gebouw, met eene enge kap gedekt, maar zij is in dat jaar geheel vernieuwd en aanmerkelijk veranderd, en behoort tot de Herv. gem. van *Bemmel-Ressen-en-Doornik*.

De R. K. hebben hier mede ééne kerk, die in 1801—1803 gebouwd en aan den H. Donatus toegewijd is. De statie, die tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, telt ruim 1400 zielen, en wordt door eenen Pastoor bediend.

Er is hier, sedert weinige jaren, een Genootschap tot ondersteuning van behoeftige kraamvrouwen, alsmede eene Armenloterij van vrouwelijke handwerken, onder den naam van *Dorcas*, opgerigt.

Men heeft er drie steenbakkerijen, waarvan de eene door gebrek aan grond, weinig meer kan werken, doch de beide anderen met een ruim vertier druk bezig zijn, alsmede eene bloeijende brouwerij, waarvan het voortreffelijke bier van hier tot ver in den omtrek geleverd wordt.

Bemmel werd in het jaar 850 aan de kerk van Utrecht geschonken.

BEMMEL (HUIS-TE-), oud adell. huis in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. en een weinig ten N. van Bemmel, niet ver van den Waaldijk, in het geboomte.

Voorheen stond hier een oud gebouw, met verscheidene trapgevels en eenen vierkanten hoektoren, met een spits dak, zijnde thans van dit oude huis alleen nog dien ouden hoektoren, als eenen getuige van den grijzen voortijd, overig. Het tegenwoordige huis is, even als het voormalige, door grachten omgeven, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 18 bund. 35 v. r. 50 v. ell. Het is een eigendom van den Heer Nicolaas Aalbers, woonachtig te Bemmel.

BEMMEL-RESSEN-EN-DOORNIK, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*.

Zij telt 350 zielen en heeft 2 kerken, als: eene te Bemmel en eene te Ressen.

In het laatst der zeventiende eeuw werden de kerken van Bemmel en Ressen gecombineerd door eenen Predikant bediend. Van het begin der achttiende eeuw, tot in het jaar 1826, hadden Bemmel en Ressen elk eenen afzonderlijken Predikant; maar in het laatstgemelde jaar werden zij, ingevolge Z. M. besluit van den 4. Februarij 1826, n°. 126, weder gecombineerd, van welke combinatie de Predikant te Bemmel woont.

Het beroep geschiedt voor Bemmel bij collatie door de eigenaars van de zoogenaamde kloostertienden, onder Bemmel gelegen, thans de Heeren Baronnen Sloet en Tengnagel; voor Ressen en Doornik is het beroep vrij.

BEMMELSCHE BUITENPOLDER, pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Bemmel;* palende W. N. en O. aan den Bemmelschen dijk, Z. aan de Waal.

Het is niet zeker bekend, wanneer deze polder is bekaad of bedamd; maar, ten gevolge van de buitengewone overstrooming, welke in 1784 heeft plaats gehad, en de daardoor veroorzaakte dijkdoorbraken, is de toen om dien polder gelegene zomerkade geheel weggespoeld, hebbende de herstelling daarvan de aanzienlijke som van 5440 guld. gekost. De Bemmelsche Buitenpolder heeft door de verbazende stroomslingeringen, van tijd tot tijd, aanmerkelijke veranderingen ondergaan, welke altijd tot zijn nadeel hebben gewerkt; terwijl daardoor de kade dikwerf is moeten worden verlegd, en de polder, door den afbraak, een verbazend landverlies heeft geleden; zijnde bovendien de hoedanigheid van den grond, nog voor een groot gedeelte door zandstortingen bedorven. In 1797 bevatte hij, met het gecombineerde *Gentsche* en *Ooyrijksche* te zamen 391 morgen of 332 bund. en heeft thans eene oppervlakte van 260 bund., 2 v. r. 60 v. ell.

In dezen polder liggen de drie hierboven in het art. Bemmel vermelde steenbakkerijen.

BEMMELSCHE DIJK, dijk in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Het is dat gedeelte van den Waaldijk, hetwelk van boven Doornik, langs Bemmel naar Gent loopt, en, even als de geheele Over- en Neder-Betuwsche Waaldijk, ter beveiliging van de Betuwe tegen het water uit de Waal dient.

BEMMERSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, $\frac{1}{2}$ u. ten N. van Beek; met ruim 40 inw.

BEMUURDE WAARD, geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*.

Het is eigenlijk een gedeelte der voorstad buiten de Waardpoort van Utrecht, was voorheen als ambachtsheerlijkheid leenroerig van de domproostdij van Utrecht en werd de Bemuurde Waard genoemd, omdat zij, van ouds, met eenen muur omringd en afgesloten is geweest. Zij plagt drie hoofdpoorten en even zoo vele kleinere uitgangen te hebben, en had de gedaante van eene kleine stad op zich zelve. Zij bevat thans 18 straten en stegen, met 304 woonhuizen en ruim 1700 inw., meest winkeliers en handwerkslieden. Ook heeft men er eenen korenmolen, die door water en wind beide kan worden in beweging gebragt, verder eenen wind- en paardenoliemolen, ijzer- en kopergieterij, touwslagerijen, houtkooperijen enz..

De Bemuurde Waard strekt zich, in de lengte, van die stad af, tot aan de derde brug uit. De wallen zijn, aan de Oostzijde van de Vaart, die den Waard doorsnijdt, en in de Vecht leidt, met eene rij lindenboomen bezet. Digt aan de stad ligt eene zware schutsluis, nevens welke het Amsterdamsche trekschuitenveer is. De Waard heeft reeds van ouds zijne Ambachtsheeren gehad, die gedurig met het laag en middelbaar regtsgebied, door den Domproost verleid werden, doch in het jaar 1616 heeft de stad deze ambachtsheerlijkheid uit den bezwaarden boedel van Johan Ruisch en Walravine van Zoudenbalch, waartoe zij behoorde, voor acht en twintig honderd gulden gekocht. De Bemuurde waard loopt met de andere geregten, welke gezamenlijk thans de voorstad uitmaken, zoo ineen, dat geene andere afscheiding merkbaar is, dan alleen het water, hetwelk vroeger de muren omgaf.

BENALI, naam, dien de Negers aan de plant. LUCTENBERG geven. Zie dat woord.

BENANGA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zij ontlast zich met eenen westelijken loop in de *Straat van Makassar*.

BENAR of BENDJAR, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidkust in het rijk *Banjermasing*. Zij ontlast zich met eenen Zuidelijken loop in de *Zee van Java*.

BENDA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Banda*. Zie BANDA.

BENDAR-MASSIN, kon. in *Oost-Indië*. Zie BANJERMASING.

BENDELMEERBROEK, oude naam van het BIJLMERMEER. Zie dat woord.

BENDEREN, voorm. vrouwenklooster, van de Cisterciënser orde, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie BINDEREN.

BENDERMASSING, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie BANJERMASING.

BENDJAR riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie BENAR.

BENDOENG. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de Tjidoerian.

BENDSCHAR, kon. in *Oost-Indië*, op het Sundasche eil. *Borneo*. Zie BANJERMASING.

BENDWIJK, BINDWIJK of BIJNDWIJK, oude buurt der stad *Amsterdam*, thans dat gedeelte der *Kalverstraat* uitmakende, hetwelk zich van de Nieuwezijds kapel tot den Heiligenweg uitstrekt.

BENEDEN-ARIEKOK, rooi of regengeul in *West-Indië*, op het eil. *Aruba*, op de Noord-oostkust, ten W. van den berg Ariekok. Men heeft in 1824 aldaar goud gevonden.

BENEDENBUURT, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. van *Wageningen*, gem. en 1½ u. Z. van *Ede*, 20 min. W. ten N. van *Bennekom*, waartoe het behoort, met ruim 400 inw.

BENEDENDOOD of de BLOEMPLAAT, pold. op het *Bergsche veld*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, distr. *'s Prinsenhage*, gem. *Made-en-Drimmelen;* palende N. aan den Bovendood of de Moordplaat, O. aan het Sleurgat, Z. aan het Lukwellegat, W. aan het Gat van de Zuiderkil.

Deze polder, welke in het jaar 1830 bekaad is, bevat 29 bund. 54 v. r. 66 v. ell., en wordt door de eigenaars zelven beheerd en bestuurd. Het land ligt omtrent 8 palm boven A. P.

BENEDEN-HAASTRECHT, pold. en water in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HAASTRECHT (BENEDEN-) (1).

BENEDENPOLDER, hoogomdijkte pold., op de *Tien gemeten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland;* palende N. aan het Vuile gat, O. aan den Middenpolder, Z. aan den Zuid-West-polder W. aan den Westpolder.

Deze polder, die in het jaar 1808 is aangelegd, beslaat 84 bund. 79 v. r. 75 v. ell.

BENEDEN-POLDER, pold. in het graafsch. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie WESTELIJKE POLDER.

---

(1) Alle met BENEDEN beginnende woorden, die hier niet worden gevonden, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

BENEDENPOLDER-'S LANDS-VAN-RAVENSTEIN of het Beneden-Land-van-Ravestein, pold. in de heerl. *Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave;* palende N. aan de Maas, O. aan den Bovenpolder 's Lands van Ravestein, Z. aan de hooge gronden onder de Reek, Schaik en Herpen, W. aan het graafschap Megen.

Deze pold., die reeds zeer vroeg bedijkt moet geweest zijn, zoodat men daarvan thans de juiste tijd niet weet op te geven, staat onder het opzigt van eenen Dijkgraaf en eenen Griffier, die tevens Penningmeester is, en bevat 1994 bund. 88 v. r. 66 v. ell., waarvan 732 bund. 34 v. r. 35 v. ell. onder de gem. *Deursen-en-Dennenburg;* 221 bund. 35 v. r. 20 v. ell. onder *Dieden-Demen-en-Langel;* 3 bund. 80 v. r. 70 v. ell. onder *Ravestein;* 434 bund. 47 v. r. 27 v. ell. onder *Huisseling-en-Neërloon*, en 603 bund. 20 v. r. 64 v. ell. onder *Herpen*. Het zomerpeil is 5 ell. 3 palm. boven A. P.

BÉNÉNI, naam, onder welken de voorm. plant. Voorzorg bij de Negers bekend stond. Zie Voorzorg.

BÉNÉRI, naam, dien de Negers geven aan de plant. Vriendschapsbeleid en Onderzorg. Zie dat woord.

BENETE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Kadoe*.

BENGAIJISCHE EILANDEN, groep eil. in *Oost-Indië*. Zie *Bongaysche eilanden*.

BENGALEN (STRAAT VAN), zeeëngte in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, tusschen de eilanden Bras en Way. Zij is omtrent 3½ mijl wijd.

BENG'AWAN of Beng'awan-Wettan, onderafd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

BENG'AWAN, Sambaya of Solorivier, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

Zij is de grootste en belangrijkste rivier van het geheele eiland, ontspringt in het distr. *Kadawang*, in het keizerrijk *Soerakarta*, wordt, na de wateren van onderscheidene, van de omliggende bergen afkomende, rivieren, zoo als de Begel en de Begendoe te hebben opgenomen, bij Soerakarta een stroom van aanmerkelijke breedte en diepte, neemt hier nogmaals, door den toevloed van onderscheidene takken uit de omliggende distrikten, in grootte toe. Na vervolgens het gebied van Soerakarta verlaten te hebben, stroomt zij, in eene oost- en noordoostelijke rigting, door de distrikten: Soekawati, Djagara, Madion en Djipang en de regentschappen: Blora, Toeban, Sidayo en Grissee voort, om zich in de nabijheid van Sambaya in het laatstgenoemde regentschap, na eenen kronkelenden loop van 356 Engelsche of 89 Geographische mijlen, met twee armen in zee te storten.

Te Ngawi, nabij de grenzen van Madion en Djagaraga, aan de oostzijde van de rivier, vereenigt zich de Madion met de Beng'awan en de loop van deze laatste, die tot dus verre op vele plaatsen zeer snel en hier en daar door klippen belemmerd was, wordt van hier af eenparig kalm tot aan zee. In haren geheelen loop is echter nergens eenige bedenkelijke belemmering der scheepvaart, zoodat groote vaartuigen haar in den regentijd bevaren kunnen, als wanneer zij de voortbrengselen eener aanzienlijke uitgestrektheid lands naar zee voert. Met uitzondering van de maanden Augustus, September en October, als ook bij buitengewone droogte, is zij, gedurende het geheele jaar, tot nog ver boven Soerakarta, voor praauwen

van middelbare grootte, bevaarbaar. Deze vaartuigen zijn breed en plat, zoodat zij slechts zeer ondiep gaan. De grootsten laden twee honderd ton. Zij voeren voornamelijk koffij en peper naar Grissee, en keeren met zout en buitenlandsche goederen geladen terug; deze laatstgemelde vaartuigen kunnen slechts bij groote diepte varen, namelijk wanneer de rivier door aanhoudende stortregens gezwollen is. Zij varen doorgaans in Januarij af en bereiken in acht dagen Grissee; doch zij kunnen maar ééne reis in een saizoen afleggen, omdat de terugtogt, stroom opwaarts, bijna vier maanden tijd vereischt.

Deze, voor den binnenlandschen handel zoo belangrijke rivier, biedt tevens den reiziger, die haar afzakt, de meest afwisselende en bekoorlijkste gezigten op; ook geeft haar loop, door eene menigte aanzienlijke djatibosschen, eene schoone gelegenheid aan de hand, om zware balken te vervoeren.

BENG'AWAN-WETTAN, onderafd. op *Java*. Zie Beng'awan.

BENGAY, eil. in *Oost-Indië*. Zie Bongay.

BENGAYEN, groep eilanden in *Oost-Indië*. Zie Bongaysche eilanden.

BENGKOELEN, Benkoelen of Benkoolen, eigenlijk Bangka-hoeloe, ads. resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, die, vroeger tot *Sumatra's Westkust* behoord hebbende, sedert 1838 met de resid. *Palembang* vereenigd is. Voorheen stond deze landstreek onder eenen inlandschen Resident. Zij grenst N. aan Indrapoera, O. aan Palembang, Z. aan de Lampongs en W. aan de Indische zee.

Ondanks de verbindtenissen, welke de Nederlanders met den Regent van Bengkoelen hadden aangegaan, nestelden de Engelschen, onder aanvoering van zekeren Heer Ord, zich aldaar, in het jaar 1685, voornamelijk met oogmerk, om den peper- en goudhandel tot zich te trekken. In het jaar 1719 werden zij door de inlanders weggejaagd; doch zij hebben zich naderhand aldaar op nieuw weder staande gehouden, tot in het jaar 1760, toen het, door de Franschen ingenomen zijnde, aan de onzen in ruil werd afgestaan. Het was voorlang een lastpost, en in 1775 bedroegen de uitgaven 77,656 Spaansche realen meer dan de opbrengsten. Op het einde der vorige eeuw werd het echter weder door de Engelschen in bezit genomen.

Gedurende hun bestuur en onder het Gouverneur-Generaalschap van Lord Wellesley, kwam hier, op zekeren dag, geheel onverwachts, en zonder voorafgaande kennisgeving, een Commissaris van het Engelsch Gouvernement van Bengalen aan. De Luitenant-Gouverneur had hiervan naauwelijks kennis bekomen, of hij roept den Raad bijeen, en zond zijnen Sekretaris ter verwelkoming van den Commissaris af, om hem uit te noodigen, ter vergadering te komen, ten einde aldaar de reden zijner zending open te leggen. De Commissaris gaf geen gehoor aan deze uitnoodiging, maar begaf zich naar het fort Marlborough, las aldaar zijnen lastbrief aan het te wapen geroepen garnizoen voor, ten gevolge waarvan hij de regering, die, nog vergaderd, hem zat af te wachten, voor ontbonden verklaarde, zonder dat daarvoor eenige wettige reden aangehaald of eenige klagt tegen het bestuur aangevoerd werd. De diensvolgens zoo onverwacht ontslagene en in hunne eer aangetaste ambtenaren, beklaagden zich hierover, zoo bij het bewind in Indië, als in Engeland; doch bleven een geheel jaar onverhoord, terwijl intusschen de inlandsche bevolking bij publikatiën uitgenoodigd werd, om, zoo zij klagten of bezwaren tegen het ontbonden bestuur hadden in te brengen, dan daarmede op te komen. Na verloop van een jaar, en nadat er geene klagten of beschuldigingen

tegen de beleedigden waren ingekomen, nam deze geheele zaak een einde met het uitreiken eener schadeloosstelling van tien duizend pond sterling aan elk der in hun ambt geschorste Raadslieden. Ook schijnen de toen ingevoerde veranderingen in het bestuur den inlanders zeer weinig welgevallig te zijn geweest, en hunne verbittering te hebben opgewekt, waarvan een ongelukkig Resident, de Heer PARR, het onschuldig slagtoffer is geworden. Deze woonde drie mijlen van het fort, aan het zeestrand, op eene opene plaats, Mont-Felix genaamd, waar hij des nachts overvallen en wreedaardig van het leven beroofd werd, terwijl ook verscheidene inlanders daarbij hun leven inschoten, en de echtgenoot van den Heer PARR, benevens zijn Sekretaris MURRAY ligt gewond werden. Het eenigst doel der boosdoeners was, om den Resident van kant te maken; want zoodra deze gevallen was, verwijderden zij zich, zonder zelfs het geringste mede te nemen. Hierop volgde van den kant der Engelschen eene onmenschelijke wraakneming, eener christelijke en verlichte natie onwaardig: onderscheidene dorpen werden door hen in brand gestoken en verwoest, schuldigen en onschuldigen afgemaakt. De hoofden van verscheidene inlandsche Grooten, wier schuld ten hoogste waarschijnlijk, maar niet bewezen was, werden op hoogen prijs gesteld en vielen alzoo als slagtoffers van lage wraak en vuile winzucht. Deze zoo wreede en woeste maatregelen hebben de inlandsche bevolking, die reeds zwak was, nog meer verdund en verjaagd, en bragten tevens het bestuur buiten de mogelijkheid, om achter den draad van deze zamenzwering te komen. Het ontbreekt niet aan lieden, die beweren, dat zelfs Europeanen daarin de hand gehad hebben, en dat een Boegineesch Opperhoofd daarin eene voorname rol heeft gespeeld.

Eenige jaren geleden heeft een Nederlandsch ambtenaar de Adsistent Resident KNOERLE, hetzelfde ongelukkig lot van den Heer PARR, ondergaan. Hij had de hoofden en het volk verzameld, om de aanplanting der koffij door de bevolking stellig te regelen; het volk, gewapend bijeen gekomen zijnde, viel hem, terwijl hij zat te schrijven, onverhoeds aan, en hij werd gruwelijk vermoord. De toevallige komst van den Commissaris-Generaal VAN DEN BOSCH, te BENGKOELEN, even na het gebeurde, heeft de rust terstond hersteld.

Bij traktaat van 17 Maart 1824 is BENGKOELEN door de Engelschen, tegen Malakka, Sinkapoera en de Nederlandsche kantoren op de vaste kust van Indië aan de onzen afgestaan.

De adsistent-residentie BENGKOELEN beslaat eene oppervlakte van 350 Engelsche mijlen en bevat verschillende distrikten, als: Soengie-Lamoeuw, Soengie-Itam, Selibar, Lamba-Doewablas-Tapi-Ayer, Lamba-Doewablas-Darat, Andalas-Soengie-Croe, Moko-Moko, Saloeman, Manna, Laye, Ampat-Lawang de Moesidistrikten, en Cawer.

De voornaamste rivieren zijn de Silebar, de Bengkoelen, de Soengie-Itam, de Soengie-Lama en de Moesi.

Men schat de geheele bevolking op 200,000 zielen.

De inlandsche bevolking is een zeer lui en moeijelijk te regeren ras van menschen, dat eenen geest van onafhankelijkheid en wederspannigheid bezit.

De Priesters hebben geen bepaald inkomen, maar bestaan en leven van de giften bij gelegenheid van besnijdenis, huwelijk en sterfgeval ontvangen. Niet zelden staat de vrome inlander aan hen ook een tiende van zijne padie, eene geit, een schaap of eenen karbauw af, en van de tien Spaansche matten welke hij ontvangt, krijgt de Priester twee stuivers.

Het inlandsche bestuur staat volstrekt op zich zelven, en schijnt in groote stammen (*soeko's*) verdeeld te wezen, waarvan de oudste de Vorst en Bestuurder is, doch, buiten dien naam, met alle zijne afstammelingen (*anak boea*) gelijk staat, en weinig meer dan den titel bezit. Iedere stam heeft al weder zijne mindere stammen, en deze zijn altoos aan den oudsten, onder den naam van *Tiankoe Penghoeloe Datoe* enz., toevertrouwd. Het gezag der hoofden is slechts in naam en zonder magt; want de onderwerping van den *anak-boea* hangt van zijnen vrijen wil af. In alle hunne beraadslagingen worden zij door den Pangarau of Chef voorgezeten, doch het volk beslist.

De Europesche bevolking is, buiten een paar ambtenaren, zeer klein, en bestaat uit eenige weinige Engelschen en enkele in Indië geborene afstammelingen van die natie. De Engelsche taal wordt er vrij algemeen gesproken; de kinderen spreken allen Engelsch en Maleisch. Men zendt de meisjes, zoowel als de jongens, naar Madras of Calcutta om opgevoed te worden, zoodat de Engelsche wijze van zijn en leven te Bengkoelen nog in volle kracht is.

Het klimaat te Bengkoelen wordt voor zeer ongezond gehouden. De aangename dampkring, de gematigde warmte, die zelden hooger dan 82° Fahrenheit stijgt, en soms tot 76° daalt, zoude, zoowel als het frissche uitzigt van Europeanen en inlanders, echter doen denken, dat het hier zeer gezond zijn moest, indien niet de menigvuldige onverwachte sterfgevallen het tegendeel bewezen. De invloed van den zuidenwind, dien men op Java zeer gezond acht, wordt te Bengkoelen, zoowel als de geringste blootstelling aan de zon, voor zeer nadeelig gehouden.

De wegen zijn er breed en fraai, en worden door een aantal tot den ketting veroordeelde misdadigers in de beste orde gehouden.

Een zeer aangename weg, twaalf mijlen lang, loopt van het fort Marlborough naar Pamattambalan, eene gouvernements koffij-, noten- en nagelplantaadje.

Men vindt hier de factorijen Natal, Caneven, Tambojong, Sinkoang, Pinansori, Badiri, Surkam enz. De aanmerkelijkste plaats is de stad Bengkoelen.

De kampongs zijn er niet zoo als op Java aangelegd; de huizen staan meer op zich zelve, of zijn in lange rijen nevens elkander gebouwd. De woningen zijn met atap of soortgelijk rietgewas gedekt, en rusten allen op houten steilen, eenige voeten boven den grond; onder de woning wordt het vee en andere goederen bewaard. Men schijnt die bouworde uit vrees voor olifanten en tijgers te hebben ingerigt.

De voornaamste produkten zijn: benzoë, kamfer, cassia, boomwol, indigo, rijst, spaansch riet, ivoor, goud, tin enz. Door de volhardende pogingen der Engelschen is de nagel- en notenmuskaatkweeking op Bengkoelen tamelijk wel gelukt, zoodat men thans fraaije plantaadjen van die specerijboomen aantreft. De bevolking wordt tot eene aanzienlijke aanplanting van koffij aangespoord, waardoor de koffijteelt van jaar tot jaar verbetert. De suiker is er, uithoofde van de roode klei, waarin zij geteeld wordt, nimmer tot witheid te brengen, en wordt spoedig stroopig. De arak, die hier gestookt wordt, is flaauw en onaangenaam van smaak. Rijst, olie, boter, koeijen, schapen, karbouwen, varkens, eenden, ganzen, hoenders en werkloon, alles is hier een kapitaal duurder dan op Java. Paarden, welke men te Batavia, Samarang en Soerabaya met 30 Spaansche matten betaalt, worden op Bengkoelen voor 100 verkocht. Men voert ze van Natal en

andere plaatsen aan; de paarden van Java, hoewel in grootte en maaksel veel overeenkomst met die van Sumatra hebbende, schijnen minder sterk en minder geschikt voor dit klimaat te zijn. Visch is er in overvloed, en het is ook uit de vischvangst, dat vele inwoners hun bestaan vinden.

BENGKOELEN, landschap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. resid. *Bengkoelen*.

Het bevat de distr. Soengie-Lamoeuw, Soengie-Itam en Selibar; en telt 10,000 inw.

BENGKOELEN, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. resid. *Bengkoelen*; 3° 49′ 16″ Z. B., 119° 30′ 30″, zeer fraai gelegen.

Vóór het jaar 1714 lag de stad Bengkoelen zes mijlen meer noordelijk, maar om de ongezondheid der plaats, hebben de Engelschen, die er destijds bezitters van waren, haar herwaarts doen verplaatsen en er het fort Marlbourgh aangelegd; hoewel men het algemeen eens is, dat zij nog wel acht mijlen meer zuidelijk beter en oordeelkundiger zoude zijn geplaatst geweest, alwaar Poeloebaai eene veilige ankerplaats, alsmede eene veel drooger en dus gezonder luchtstreek, aanbiedt, en alwaar een effen en gelijke grond, eene geschikte plaats voor de vestiging van Europeanen zoude gegeven hebben. Terwijl men bij de tegenwoordige stad vele ravijnen, hoogten en laagten vindt, in welker laagste het water zich vergadert, zonder te kunnen afloopen, hetgeen kwade en voor de gezondheid nadeelige dampen veroorzaakt.

De bevolking van de stad en de omstreken wordt op twaalf duizend zielen geschat, onder welke begrepen zijn de Europesche militairen, de Javanen, de Bengalezen, de Chinezen, de Maleijers en de Madurezen.

De huizen der Europeanen bestaan allen uit twee verdiepingen en zijn, uit hoofde van de veelvuldige en zware aardbevingen, van onderen van steen en van boven van hout gebouwd. Sommige huizen zijn met atap, andere met eene soort van sierappen gedekt, welke gemaakt worden van de bast van eenen boom, die in groote hoeveelheid op de Pogge- of Nassau-eilanden gevonden worden. De huizen zijn niet digt op elkander, maar op kleine afstanden eenigzins uiteen gebouwd, en liggen ieder op een afzonderlijk erf, achter witte, zes voet hooge muren, hetgeen de plaats meer uitgebreid maakt, en als het ware ieder huis het voorkomen geeft, als of het afzonderlijk, aan eenen grooten weg, gelegen was.

Het Gouvernementshuis is zeer aangenaam, te midden van een Engelsch plantsoen en klein park gelegen, waar men, zoowel als in de andere tuinen, noten-muskaatboomen vindt. Het huis is wel groot, doch van weinige gemakken voorzien; uit de bovenste vertrekken heeft men een ruim gezigt over de geheele omliggende landstreek, de reede, het Rateiland, Poeloebaai en Buffaloepoint, en ziet men de overige huizen, als het ware, daar om in een half rond liggen.

Het Oude Gouvernementshuis is digter aan zee gelegen. Daarvóór ziet men een eenvoudig gedenkteeken, ter nagedachtenis van wijlen den Heer Parr, Engelsch Resident te dezer plaatse, die in 1805 door inlanders wreedaardig vermoord is, alsmede dat ter nagedachtenis van den Adsistentie-Resident Knoerle, die voor eenige jaren een even ongelukkig lot trof. Beide zijn binnen het fort begraven, alwaar ook het graf is van een Engelschen Fiscaal, die van schrik bij den moord van den Heer Parr gestorven is. De onderste vertrekken van het oude Gouvernementshuis, zijn tot militaire

bureaux, en de bovenste meestal tot huisvesting van vreemdelingen ingerigt. Men heeft van daar een zeer verrukkelijk gezigt op de zee en op een groot gedeelte der stad.

De Gouvernements-bureaux, de Raadzaal en de Schatkamer zijn vereenigd, in een zeer goed gebouw Roema-Pandjang genaamd, waarvan het front naar het gouvernementshuis gekeerd is.

Het kerkje, dat vroeger zeer fraai en, om de gemeente tegen den overlast der hitte te beveiligen, van eenen grooten hangwaaijer voorzien was, is door de aardbeving van 24 November 1833 gescheurd en diep vervallen.

De Chinesche kamp is in het noordwestelijke gedeelte van het etablissement, en heeft meestal bouwvallige huizen, die weinig of geen welvaart aanduiden. De meeste Chinezen, wier getal tusschen de 600 en 700 beloopt, zijn arm, en bezitten niet de nijverheid hunner landslieden op Java, of vinden geen gelegenheid die aan te wenden. Zij worden afgeschilderd als landloopers en slecht volk, en de menigvuldige criminele zaken, waarin zij betrokken zijn, schijnen zulks te bevestigen. Sommigen hunner houden zich echter met den landbouw bezig, en voorzien de markt van groenten.

Na zeven ure ziet men er geen Europeaan meer te voet langs de straat gaan. Bendies, of, zoo als de Engelschen ze noemen, buggies, ligte chaisen, met eene kap, die zoowel van achteren als van voren open is, waardoor, bij het snel rijden, de lucht altijd verfrisschend door het rijtuig stroomt, zijn hier, even als de palankijnwagens, veel in gebruik.

De verscheidenheid van breede, groote wegen verfraait de nabuurschap en ommestreken van het etablissement. 's Morgens tusschen half zes en zeven ure, en 's namiddags tusschen vijf en half zeven ure, is men zeker, van drie vierde der Europeaansche bevolking, mannen, vrouwen en kinderen, in palankijnwagens, buggies, of te paard, te zullen aantreffen.

De reede van Bengkoelen is aan den aandrang der zee, zoowel als aan de winden en bijzonder aan de vlagen, welke hier onder den naam van Noordwesters bekend zijn, blootgesteld, en gevolgelijk niet zeer veilig, te minder, omdat zij vijf of zes mijlen van den wal is. De bergachtige, maar tot op de toppen met frisch groen bekleede kust, waarop zich verscheidene hooge pieken verheffen, levert een zeer fraai gezigt op, en de witte gebouwen van Bengkoelen maken, te midden dezer schilderachtige kust, eene bevallige vertooning.

Op den 24 November 1833 had hier eene hevige aardbeving plaats, die van eene geweldige zee-overstrooming gevolgd werd, door welke laatste het zeehoofd, benevens de daarbij gelegen kantoorlokalen van het departement der inkomende en uitgaande regten en van den Pakhuismeester geheel zijn weggeslagen; terwijl de meeste huizen gescheurd werden en het water verscheidene dagen onbruikbaar was.

BENGKOELEN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de westkust van dat eiland, resid. *Palembang*, ads. resid. *Bengkoelen*. Zij is aan de monding opgestopt, maar verder en dieper landwaarts in, voor kleine booten bevaarbaar.

BENGKOELEN (BAAI VAN), baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westzijde van dat eiland, op de kust van de ads. resid. *Bengkoelen*.

In deze baai ligt het eil. Rat, alwaar men eene betere ankerplaats dan op de zoogenaamde Reede van Bengkoelen heeft, waarom de meeste zeelieden in den noordwestmoeson alhier ten anker komen.

BENJA, kleine riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, een weinig ten O. van het fort St. George-del-Mina.

Zij loopt achter dit fort en de daarbij liggende vlekken, vormt aan den binnenkant van het fort een haventje, en ontlast zich tusschen de forten St. George-del-Mina en Coenraadsburg in zee.

BENJAR-MASSEN of Benjer-Massing, kon., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie Banjer-Masing.

BENICHEM, oude naam van het d. Bennekom. Zie dat woord.

BENINENBERG, koffijplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, aan de regterhand in het opvaren; palende aan de koffijplant. Venlo-en-l'Embarras opwaarts, en aan de koffijplant. Nieuwgrond benedenwaarts; 500 akk. groot. Zij wordt met 55 slaven bewerkt. De Negers noemen haar Hattriman. Thans is zij verbonden met de plantaadje *Nieuw-Zorg*, aan de Commetewarekreek en wordt gedeeltelijk bewerkt door Negers van die plantaadje.

BENKOELEN, ads. resid., lands., st. en riv. in *Oost-Indië*. Zie Bengkoelen.

BENKOEMAT, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de Zuidwestkust, lands. *Lampong*; 5° 30′ Z. B., 121° 58′ O. L.

BENKOOLEN, ads. resid., lands., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie Bengkoelen.

BENLAKERPAD, ook wel eens Bennelakerpad gespeld, buurt in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. van *Zwolle*, kant. en 1 u. O. van *Vollenhoven*, gem. *Ambt-Vollenhoven*; met 65 inw.

Bij den watervloed van 3 en 4 Februarij 1825, zijn hier alle huizen verlaten.

BENNEBROEK, gem. in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (8 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Heemstede, O. aan het Haarlemmermeer, Z. aan de Zuid-Hollandsche gem. Hillegom, W. aan de gem. Bloemendaal-Tetterode-Aal-bertsberg-en-de-Vogelen-zang.

Zij bevat niets dan het d. Bennebroek en eenige verstrooid liggende huizen, waaronder zeer fraaije buitengoederen, als daar zijn: het Huis te Bennebroek, Bijweg, Duinlaan, Bosch-en-Berg, Duinzigt, Middendorp en andere; ook ligt onder deze gem. de bekende herberg de Geleerde man.

De gemeente Bennebroek beslaat eene oppervlakte van 181 bund., 31 v. r., 87 v. ell., en telt 74 h. en 430 inw., meest daghuurders, die den kost winnen op de buitenplaatsen; vroeger vonden de ingezetenen van Bennebroek ook bezigheid op de linnenbleekerijen, welke hier sterk bloeiden, thans echter is er van de 12, die hier voorheen bestonden, geen enkele meer overig, maar men heeft er nog twee kleerbleekerijen.

Men telt hier ruim 160 Herv., die eene gemeente uitmaken, welke tot de klass. en ring van *Haarlem* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt bekleed heeft, is geweest Jacobus Petreus, die

hier in het jaar 1659 kwam, en in het jaar 1680 †. Het beroep van den Predikant is eene collatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die hier ruim 280 uitmaken, behooren gedeeltelijk tot de statie *Berkenrode*, gedeeltelijk tot de statie *Vogelenzang*.

In vroegere tijden moet hier omtreeks een nonnenklooster gestaan hebben, werwaarts de Nonnen van Egmond, toen, in de tiende eeuw, de Abdij aldaar door de Friezen uitgeplunderd en verbrand werd, veiligheidshalve overgebragt, en onder het opzigt van Arlinde, de zuster van Graaf Dirk II, gesteld werden. Dit klooster, dat later door den bliksem in brand gestoken en verwoest is, mogt geene nieuwe Nonnen aannemen, maar zij moesten uitsterven, opdat de goederen weder kwamen, aan de Abdij van Egmond, waarin destijds Monniken gebragt waren. Men is het niet eens over de juiste plaats, waar dit klooster gestaan heeft. Meest waarschijnlijk is echter het gevoelen, dat dit oostwaarts van het dorp geweest zij, en dat de grond, waarop het gevestigd was geweest, sedert eeuwen reeds in het Haarlemmermeer zal verzwolgen zijn. Volgens eene overlevering, zoude door eene dezer Nonnen de eerste linnenbleekerij alhier aangelegd zijn.

Vroeger heeft Bennebroek met *Heemstede* en *Berkenwoude* één ambacht uitgemaakt, hetwelk bij de herstelling der kohieren, in het jaar 1632, genoemd wordt: Heemstede-Bennebroek-en-Berkenwoude, en toen telde 89 h. en 942 morg., 344 roed. land.

De Heeren van *Heemstede* waren eertijds ook Ambachtsheeren van Bennebroek; zij hadden er een ruim Heerenhuis Duinwijk geheeten, hetwelk echter geene bijzondere voorregten had. Een der zonen van de Heeren van Heemstede voerde den titel van Heer van Bennebroek. Dit had ook plaats in het geslacht van den Raadpensionaris Pauw, wiens jongste zoon, na het overlijden van zijnen ouderen broeder, hem in dezen titel opvolgde. Door dezen jongsten zoon, Adriaen Pauw, President van den Hove van Holland, werd de heerlijkheid nagelaten aan zijne dochter, Anna Christiana Pauw, gehuwd met den Heer Nicolaas de Sohier de Vermandois. Deze liet de heerlijkheid na aan hare dochter Adriana Constantia de Sohier de Vermandois, na wier overlijden de ambachtsheerlijkheid Bennebroek met hare voorregten, benevens het Huis Duinwijk, door de fideicommissaire erfgenamen van den President Adriaen Pauw, in het jaar 1738, voor vijftig duizend vier honderd gulden, verkocht werd aan den Heer Willem de Bruin. Bij wederverkoop is zij in het jaar 1771 de eigendom geworden van den Heer Johannes Nutges, te Amsterdam, die haar naliet aan zijnen zoon Gerrit Nutges, wiens brave weldadige gade, Anna Asschenbergh, bij haar overlijden, den 9 Augustus 1802, door de armen, die zij door hare mildadigheid, zoo zeer aan zich verpligt had, als eene liefderijke moeder beweend werd. Thans wordt deze heerlijkheid in eigendom bezeten door den Heer Arnold David Willink, te Amsterdam.

Het dorp Bennenbroek ligt 1½ u. Z. van Haarlem, 1 u. N. van Hillegom, te midden van lustplaatsen, op 10 min. afstands van de Leydsche vaart, werwaarts voor eenige jaren een nieuwe weg door het veld is gebaand, terwijl er toen tevens eene nieuwe brug over die vaart gelegd is.

Het is eene kleine, maar zeer aangename plaats. De Hervormden hebben hier een net kerkje, dat in het jaar 1659, naar men wil, door de familie Pauw, aan welke destijds de heerlijkheid toe-

behoorde, gesticht is, en van voren een ongemeen fraai aanzien heeft. Het is een klein, achtkant gebouw, dat op een verheven kerkhof staat, hetwelk door geen muur omgeven, maar door een ijzeren tuinhek van den algemeenen weg afgesloten is. Het torentje is een lang open vierkant, rijzende uit een dergelijk kokerswijs voetstuk van hout. Inwendig is dit kerkje ook zeer net en zindelijk, en van een fraai en welluidend orgel voorzien. Vóór dat dit gebouw gesticht werd, bestond er te Bennebroek geene kerk, maar de ingezetenen van dit dorp behoorden tot de gem. van *Heemstede*, waarom deze kerk vroeger verpligt was, de helft van het door haar gecollecteerde aan die van *Heemstede* uit te keeren; deze verpligting is echter in het jaar 1807 afgekocht.

De school te Bennebroek wordt gemiddeld door 140 leerlingen bezocht, waarvan evenwel slechts het kleinste gedeelte Bennebroekers zijn.

Het wapen van het dorp en der geheele gem. bestaat in een schild van keel (rood), doorsneden met eenen dwarsbalk van goud.

BENNEBROEK (HUIS TE), eigenlijk Duinwijk, adell. huis in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. van *Haarlem*, gem. *Bennebroek*, in het dorp van dien naam, ten O. van de kerk gelegen.

Er is op de plaats een heuvel, van waar men een fraai gezigt op het Haarlemmermeer heeft.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 79 bund. 78 v. r., 22 v. ell., en behoort thans in eigendom aan den eigenaar der heerlijkheid Bennebroek.

BENNEKOM, oudtijds Benichem, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 3 u. N. ten W. van *Arnhem*, distr. *Veluwe*, kant. en 1 u. N. van *Wageningen*, gem. en 1 u. Z. van *Ede*, 1 u. N. van het Leksche veer, tusschen welk veer en Bennekom, een straatweg zal worden aangelegd.

Het bevat alleen 212 h. en 900 inw. en met de daartoe behoorende buursch. Bovenbuurt en Benedenbuurt ongeveer 1300 inw., onder welke 1270 Herv., die hier eene kerk hebben. De gem. behoort tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Wageningen*. De eerste, die hier het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest Isaak Wassenburgius, welke in het jaar 1607 herwaarts kwam, en in het jaar 1611 overleden is. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die hier 30 in getal zijn, behooren tot de statie van *Wageningen-en-Rencum*.

Men heeft hier eene dorpschool, die gemiddeld 120 leerlingen telt. Het adellijk huis Hoekelum behoort mede onder dit dorp.

BENNEKOMSCHE POLDER, pold. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Arnhem*, distr. *Veluwe*, kant. *Wageningen*, gem. *Ede*; palende N. aan den Maandendijk, O. aan de Bovenbuurt van Bennekom, Z. aan Wageningen, W. aan de Grift, die haar van de provincie Utrecht scheidt.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 1004 bund. Het dijksbestuur bestaat in eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Dijkschrijver, en is vereenigd met Wageningen, zoodat de polder van Wageningen met Bennekom een bestuur uitmaakt. Men telt er 67 h., waaronder 26 boerenhofsteden.

BENNELAKERPAD, buurt in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Benlakerpad.

BENNEMEER of Benningmeer, bedijking in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gedeeltelijk gem. *Abbekerk-en-Lambertshagen*, gedeeltelijk gem. *Twisk*; palende aan Abbekerk, O. en Z. aan Twisk.

Vroeger was het een meer, waarvan de tijd der droogmaking onbekend is. Thans beslaat de pold. 95 bund., 51 v. r., en zij bevat slechts eene boerderij. Het dijksbestuur bestaat in twee Molenmeesters, van welke slechts één te gelijk fungeert, en om de twee jaren verwisseld wordt.

BENNEVELD of Bunneveld (vermoedelijk oorspronkelijk Binnenveld), geh. in het dingspel *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. O. van *Assen*, justicieel kant. en 4 u. N. O. van *Hoogeveen*, administratief kant. en 2 u. N. van *Dalen*, gem. en ¼ u. Z. van *Zweello*; met 140 inw.

BENNINGBROEK, Bennikbroek of Benninxbroek, d. in de *Vier Noorderkoggen*, gedeelte *Twiskerkogge* of *Middelkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u N. van *Hoorn*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Zijbekarspel-en-Benningbroek*, 1 u. W. ten N. van Zijbekarspel.

Dit dorp zou, volgens de overlevering, reeds in het jaar 1302 gebouwd zijn. De inwoners vinden meestal hun bestaan in de veeteelt en het kaasmaken.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Benningbroek-en-Nibbixwoude* en hebben hier eene kerk, welk een zeer oud gebouw is, dat vóór de Reformatie aan St. Pieters *banden* toegewijd was, en waarvan de pastorij, even als het kosterschap door de Graven plagt vergeven te worden. maar de inhuldiging van den Pastoor werd door den Proost van West-Friesland gedaan. Na de Hervorming maakte Benningbroek alleen eene kerkelijke gem. uit, waarin de eerste Leeraar, in het jaar 1574 beroepen werd; sedert het jaar 1660 is deze gemeente met *Nibbixwoude* vereenigd. Zie voorts het volgende art.

De R. K. behooren tot de statie *Nibbixwoude-Hauwert-en-Benningbroek*.

Ook heeft men er eene school, en een Departement van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 21. Februarij 1834 opgerigt is, en 22 leden telt.

Benningbroek is vroeger eene meer aanzienlijke plaats geweest, alzoo zij in het jaar 1413, met *Zijbecarspel* vereenigd, tot eene stede werd verheven, die van eene stedelijke markt voorzien was. In het jaar 1450 werden haar de privilegiën, die zij ter oorzake van rebellie verbeurd hadden, teruggegeven.

BENNINGBROEK-EN-NIBBIXWOUDE, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Hoorn*, ring van *Spanbroek*. Men heeft hier ruim 200 zielen.

Het beroep van den Predikant geschiedt door den Kerkeraad.

BENNINGMEER, pold. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bennemeer.

BENNINXBROEK, d in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Benningbroek.

BENNO'SMOEREN, landstreek in *Staats-Vlaanderen*, die, ten jare 939, door Arnout, Graaf *van Vlaanderen*, aan de abdij van St. Pieter geschonken was, en op welke, in de 12de eeuw, de priorij van Elmara gesticht werd. Zie voorts Elmara.

BENOA of Bonoa, eil. in *Oost-Indië*, in de *Archipel di St. Lazaro*, resid. *Amboina*, 2 m. W. van Ceram, 3 m. N. O. van Kelang. Het strekt zich van het Z. W. naar het N. O. uit, liggende de Noordpunt op 2° 57′ Z. B. en 163° 28′ O. L., de Oostpunt op 3° 5′ Z. B. en 163° 38′ O. L. Van het O. naar het W. heeft het eene lengte van 3 m. en van het Z. naar het N. eene breedte van 2½ m. Het is vrij bergachtig, vol rotsen, en naar de Westzijde zeer steenachtig, waarom het niet overal bewoond is. Aan de Westzijde is een groote inham, waarvoor een dwarseiland ligt, Noessa Boan genaamd en bevolkt met 1500 Maleijers, die zich thans met visscherij en landbouw generen, maar vroeger onder de Ambonnezen als stoute zeeroovers bekend stonden, waarin zij echter in Julij 1618 door den Landvoogd van Ambon Herman Speult beteugeld werden, terwijl hij den 19 November van dat jaar een contract met hunne Opperhoofden sloot, waarbij zij zich tot wederzijdsche vriendschap en teruggave of vergoeding van het geroofde verbonden. Voorheen was hier een Nederlandsch etablissement tot uitroeijing van den nageltcelt.

BENSCHAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*. Zie Batjan.

BENSCHOP, gem., in de baronnie van *IJsselstein*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Willescop, O. aan IJsselstein, Z. aan Lopik, W. aan Polsbroek.

Vroeger behoorde deze gem. tot *Zuid-Holland*, waarvan het sedert het jaar 1814 gescheiden en bij *Utrecht* gevoegd is. Zij bestaat uit het d. Benschop, bevat eene oppervlakte van 2215 bund. 24 v. r. 8 v. ell., telt 187 h., en 1300 inw., onder welke 800 Herv., die eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein* behoort. Het beroep van den Predikant is eene koninklijke collatie.

De R. K., die hier 500 in getal zijn, maken eene statie uit, die tot het aartspriest. *Utrecht* behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, en men heeft er goede hennip- en weilanden.

De Heerlijkheid Benschop was in oude tijden het eigendom van een bijzonder geslacht, dat er den naam van droeg, doch Arend van Benschop, deel genomen hebbende aan den moord van Floris V, Graaf van *Holland*, werd daarvan door diens zoon Jan I ontzet, die haar aan zijnen gunsteling Wolfaart van Borselen schonk, welke gift, Graaf Jan van Henegouwen, als voogd over zijnen neef Graaf Jan van Holland, naderhand te niet deed. Later heeft het met *IJsselstein* en *Noord-Polsbroek* steeds de baronnie van *IJsselstein* uitgemaakt.

Het dorp Benschop, Benskoop of Benscoop ligt 3 u. W. N. W. van *Utrecht*, het begint ongeveer ½ u. van IJsselstein en strekt zich van daar ½ u. ver tot aan de kerk uit, van waar het 1 groot u. gaans westwaarts loopt tot aan Polsbroekerdam, gem. Polsbroek. Deze streek loopt bijna lijnregt, langs eene vaart of wetering van twee oude roeden wijdte, met eenen kleiweg aan den eenen en eenen zandweg aan den anderen kant. Op ieder dezer wegen staat eene rij van opgaande ijpen-, willigen- en esschenboomen voor de huizen en boerenwoningen, doch de waterkant mag niet beplant worden, om de wegen niet te belemmeren.

De Herv. kerk is een net kruisgebouw, met een fraai orgel en eenen spitsen toren. Deze kerk heeft in het jaar 1839 eene groote reparatie ondergaan, zoo dat zij thans eene der fraaiste uit den omtrek is.

De tegenwoordige R. K. kerk is in het jaar 1810 gebouwd. Vroeger parochiëerden de ingezetenen grootendeels onder IJsselstein.

De school te Benschop wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht. De beestenmarkt valt aldaar in den 11. October.

Het wapen van Benschop bestaat uit een schild van goud, beladen met eenen balk van sabel (zwart), terwijl eene gestreepte band van rood en zilver dwars over het geheel heen loopt.

BENSCHOP, pold. in de baronnie van *IJsselstein*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Benschop;* palende N. aan Willescop en Blokland, O. aan de Hooge Biezen en IJsselstein, Z. aan Lopik, W. aan Polsbroek.

Deze polder beslaat 2213 bund., 8 v. r., 24 v. ell., telt 100 boerderijen en staat onder het bestuur van éénen Schout, vier Polderbestuurders en éénen Sekretaris.

BENSCHOP, water, dat door den pold. *Polsbroek*, in de baronnie *IJsselstein*, prov. *Utrecht*, tot nabij *Haastrecht*, in het hoogheemraadschap van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland* loopt. Het wordt door zeven watermolens in den IJssel uitgemalen, waarvan vijf nabij Haastrecht en twee tegen over de stad Oudewater staan.

BENSCOOP of Benskoop, d. in de baronie van *IJsselstein*, prov. *Utrecht*. Zie Benschop.

BENTDIJK, dijk in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, Z. van *Vollenhoven*.

Deze dijk strekt zich van de Voorst tot Wendel, langs de Zuiderzee, uit. Bij den watervloed van 3., 4. en 5. Februarij 1825 is in dezen dijk een doorbraak ontstaan.

BENTE, voorm. geh., dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, onder *Dalen*, en zeer digt bij dat dorp gelegen, doch thans door uitbreiding van beide daarmede vereenigd, zoodat het nu eene wijk van *Dalen* uitmaakt, die nog wel ter onderscheiding van andere gedeelten van dat dorp de Bente genoemd wordt.

BENTELER-HAAR, heide in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Ambt-Delden*, Z. van de Bekkumer-Beek. Zij ontleent haren naam van de ten N. van daar gelegen buursch Bentelo.

BENTELO, buursch. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en 3½ u. Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden;* met 480 inw.

BENTEN (DE), pold. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhoven*, gem. *Ambt-Vollenhoven;* palende N. aan de stad Vollenhoven en omliggende landen, O. aan den Oldenhof, Z. aan den Bentdijk, W. aan de Voorst.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van nagenoeg 205 bund., enkel weiland, en bevat geene huizen. Het bestuur is in handen van de geconcerbide eigenaars.

BENTHEM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, distr. en 1¼ u. O. N. O. van *Helmond*, gem. *Bakel-en-Milheze*.

BENTHORN, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, (16 k. d., 19 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Benthuizen, O. aan Hoogeveen, Z. aan Bleiswijk, W. aan Zoetermeer-en-

Zegwaard. Deze gem. bevat niets dan het buurtje Benthorn, en beslaat eene oppervlakte van 85 bund., 5 v. r., 28 v. ell., en telt 10 inw.

Deze gem. is geheel verveend en ligt met hare bepoldering gemeen met Benthuizen en Hazerswoude, met welke het ook in de polderlasten moet dragen.

Benthorn werd in het jaar 1724 door de Staten van Holland en West-Friesland, aan wie het door onvermogen van de vorige eigenaars vervallen was, verkocht, voor eene som van achttien honderd en vijftig guldens, aan Adam Adriaan van der Duyn, Heer *van 's Gravemoer*, in wiens geslacht het tot nu toe verbleven is, zijnde thans daarvan eigenaar de Heer Willem Lodewijk Baron van der Duyn te Uccle, bij Brussel.

Het buurtje Benthorn of Benthoorn ligt 2½ u. Z. O. van Leyden, 3 u. Z. W. van Alphen, en bevat slechts twee bouwmanswoningen.

BENTHUIS, voorm. havezathe in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. N. W. van *Zwolle*, kant. en gem. *Vollenhoven*. Deze havezathe is gedeeltelijk gesloopt, daarvan is echter nog een huis aanwezig, dat even als de weinige daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten wordt, door den Heer Baron Sloet van Oldruitenborgh.

BENTHUIZEN, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (15 k. d., 19 m. k., 2 s. d.); palende N. aan den Rijn, O. aan de gem. Hazerswoude, Z. aan Hoogeveen en Benthorn, W. aan Zoetermeer-en-Zegwaard.

Deze gem. bevat het dorp Benthuizen en eenige verstrooid liggende huizen. Zij is groot 688 bund., 83 v. r., 18 v. ell. Men telt er 49 h. en ongeveer 300 inw., bijna alle Herv., die hier eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Alphen* behoort. De kerkeraad heeft hier een vrij beroep, maar geeft daarvan kennis aan de regering van Rotterdam.

De weinige R. K., die hier wonen, behooren tot de statie van *Hazerswoude*. Er is in deze gem. ééne school.

De inwoners vinden meestal hun bestaan in landbouw, graanteelt, melkerij en tuinderij, behalve in eenige handwerken en winkels, die gewoonlijk op het platte land uitgeoefend worden.

Benthuizen is eene heerlijkheid, waarvan het hoog, middelbaar en laag regtsgebied, in het jaar 1408, bezeten werden door Jan van Heemstede, daarna door Willem van Egmond, vervolgens, in het jaar 1493, door Cornelis Kroesing en in 1595 door J. Oem van Wijngaarden, in wiens geslacht zij verbleven is tot in het laatst der zeventiende eeuw, toen zij gekocht is door de stad Rotterdam, welke haar tot nu toe nog bezit.

Het dorp Benthuizen ligt 2 u. Z. O. van Leyden, 3 u. Z. W. van Alphen, en is maar zeer klein van omvang.

De kerk of kapel, die hier vroeger stond, omstreeks het midden der achttiende eeuw zoo vervallen zijnde, dat zij tot de gewone dienst niet meer konde gebruikt worden, zoo hebben de Hervormden hunne godsdienstoefeningen in een gewoon huis moeten houden, tot in het jaar 1798, toen de geheele kerk, behalve de toren, afgebroken, en in de plaats daarvan een geheel nieuw, net kerkje, tegen den ouden toren aan gebouwd werd, dat in alle opzigten zeer geschikt is. De toren heeft eene vrij groote spits en is van binnen met uurwerk en klok voorzien.

Het wapen van Benthuizen bestaat in een schild van zilver, beladen met eenen balk van keel (rood), uit den regterhoek van onderen schuins bovenwaarts naar de linkerzijde opgaande, en daarop drie sterren van goud.

BENTHUIZEN (HUIS TE), adell. huis te 's *Gravenhage*, aan de *Vijverberg*.

Het ontleent zijn naam van hem, die het heeft laten bouwen, zijnde Hendrik Kroesing, Heer *van Benthuizen en Zoetermeer*, die van 1559 tot 1580, wegens de Heeren Edelen, ter dagvaard van de Staten van Holland verscheen.

BENTINKS-COMPAGNIE, veenderij in *Dieverderdingspel*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, kant. en gem. *Hoogeveen*; palende N. aan het Tiendeveen en Westerbork, O. aan het Zwindersche veen, Z. aan de Hollandsche Compagnie, Z. W. aan Zuidwoldersloot.

BENTSHOOP, suikerplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende aan de koffijplant. Ponthieu opwaarts, en aan de koffijplant. Maria-Petronella-en-Johanna-Maria benedenwaarts; 1000 akk. groot. Zij wordt bewerkt met 190 slaven, en er is hier een stoomwerktuig aangebragt. Vroeger werd zij, naar den toenmaligen eigenaar Limes, Limeshoop geheten. De tegenswoordige naam is haar gegeven door den Heer John Bent, die er thans eigenaar van is. De Negers noemen haar nog Limeshoopoe.

BENTVELD (GROOT-), voormalig buitengoed, in het baljuwschap van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, 1½ u. Z. ten W. van Bloemendaal, aan den Zandvoorder Straatweg. Sedert eenige jaren is het tot eene herberg of logement aangelegd.

BENTVELD (KLEIN-), buitengoed in het baljuwschap van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. O. ten Z. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbrechts-en-de-Vogelenzang*, 1½ u. Z. van Bloemendaal, 5 min. N. van Groot-Bentvelt.

BENTZEROTH, geh., heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. van *Luxemburg*, kant. en gem. *Mersch*.

BENZOARD, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwestereilanden van Banda* behoorende, bij de kust van Timor.

Het is 4 m. lang, hoog en boschrijk, maar onbewoond.

BEOOSTENBLIJ, voorm. d. en ambacht in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Blij (Beoosten) (1).

BEPROEFDE-VRIENDSCHAP, chirurgisch etablissement, in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Matappicakreek, benedenwaarts aan de koffijplant. Saphir. De Negers noemen het Roobangi.

BEPROEVING (DE), houtgrond, in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawajariekreek*, ter regterzijde in het opvaren palende aan onuitgegeven bosch bovenwaarts, en aan den houtgrond Welgevonden benedenwaarts; 1000 akk. groot. Er zijn slechts 16 slaven werkzaam.

---

(1) Alle de woorden, die met Beoosten en Bewesten beginnen, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

BERA, prinsd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, N. van Boelekomba.

Het strekt zich, van de Banpang oostwaarts tot aan de punt Lassem, langs het zeestrand uit, is rotsachtig en vruchtbaar en werd door den Rajah van Beny aan de Nederlanders afgestaan.

De inboorlingen zijn goede krijgslieden, en houden zich bezig met het bouwen van schepen of met het maken van eene soort van grof wit laken uit boomwol, die hier in overvloed groeit.

BERA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, prinsd. *Bera*, aan de Kalekongang.

BERAKOU, d. in *Afrika*. Zie Berkoe.

BERBEK, ads. resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kederi*.

BERBEK, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kederi*, ads. resid. *Berbek*.

BERBURG, heerl., grooth. *Luxemburg;* palende N. W. aan het baljuwschap Echternach, N. aan het baljuwschap Echternach en de heerl. Herberen, O. aan de Sure en de Moesel, Z. en Z. W. aan het baljuwschap Remich-en-Grevenmacher.

Het bevat de dorpen: Berburg, Lellig, Biver, Manternach, Wasserbillig en Metert en beslaat alzoo het grondgebied, dat de gem. Biver, Manternach, Mertert en Wasserbillig uitmaakt.

BERBURG, in het Fransch Berbourg, d. in de heerl. *Berburg* grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1½ u. N. W. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. N. van *Manternach*. Men telt er 500 inw., alle R. K., die hier eene kerk hebben. De parochie van Berburg behoort tot het bisd. *Namen*, dek. *Grevenmacher*. Zij heeft eene kerk te Berburg en eene kapel te Lellig, en wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

BERCHEM, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Osch*, (1 k. d., 8 m. k., 1 s. d., 2 ged.); palende N. aan de gem. Megen-Haren-en-Macharen, O. aan Herpen, Z. aan Heesch, Nistelrode en Schayk en W. aan Osch.

Zij bestaat uit de voorm. geh. Berchem en Duren waarnaar nog die gedeelten der gem., Berger-eind en Duureind, genoemd worden, beslaat eene oppervlakte van 1334 bund., 20 v. r., 84 v. ell. en telt 285 h. en 1800 à 1900 inw., op weinig uitzondering na, allen R. K., die hier eene parochie uitmaken, welke tot het voorm. bisd. of vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch* behoort, en door éénen Pastoor, benevens eenen Kapellaan bediend wordt.

Er zijn in deze gemeente een vijftiental Israëliten, die tot de gem. van *Osch* gerekend worden. Er is ééne school. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw; en Berchem mag, zoo om de goede bouwlanden en de geregelde ligging daarvan, als om de nabijheid van goede hooi- en weilanden; met betrekking tot den landbouw als eene der meest begunstigde gemeenten beschouwd worden, hetwelk dan ook ten gevolg heeft, dat hare ingezetenen vele eigendommen in de naburige gemeenten door aankoop hebben weten in bezit te krijgen. Opmerkelijk toch is het dat Berchem, onder Megen-Haren-en-Macharen, Deursen en Herpen zeer veel geland is, niettegenstaande die plaatsen, onder het voormalig beheer van den Graaf van Megen en den Keurvorst van den Palts, nagenoeg niets behoefden

op te brengen, terwijl de gronden onder Berchem schier alleen aan de ingezetenen zelven toebehooren.

Het dorp Berchem ligt 4 u. O. N. O. van 's Hertogenbosch, ¾ u. O. van Osch, 1 u. ten Z. van de Maas, in eenen boomrijken omtrek.

Het is een groote en uitgebreide plaats, die zich, van de zuidzijde gezien, niet onaardig voordoet, als eenen halven cirkel, welke het bouwland, in welks midden een wind-korenmolen staat, omringt.

Te Berchem stond eertijds eene kapel, onderhoorig aan de parochiekerk van Osch. De inwoners werden bediend door eenen Priester, Kapellaan van Osch, die meestentijds aan die kapel zijn verblijf had, maar in Junij 1619, werd Berchem tot eene pastorij verheven, door eene schikking van Nicolaas Zoesius, vijfden Bisschop van 's Hertogenbosch. De Pastoor van Osch bekwam het regt, daarvoor eenen Priester te benoemen, die, door den Bisschop aanvaard en aangesteld zijnde, Vicarius Perpetuus genoemd werd, en in alle pastoreele bedieningen volle, en van den Pastoor onafhankelijke, regten had. Na de verovering nogtans van 's Hertogenbosch, in het jaar 1622, en den vrede van Munster, in het jaar 1648, is Berchem, om de bitterheid der tijden, nog meermaals met Osch door éénen Pastoor moeten bediend worden, zoo als, onder anderen. het geval was na het overlijden van den Pastoor en Deken Petrus Henricus Hack, hetwelk den 19 Mei 1743 voorviel, terwijl het vicariaat van 's Hertogenbosch openstond, zoodat er geen ander Pastoor kon benoemd worden vóór in het jaar 1747, gedurende welke vier jaren de R. K. elders hunne godsdienst moesten gaan uitoefenen.

De oude parochiekerk van Berchem, die aan den H. Willebrordus toegewijd is, en in het Westeinde des dorps staat, is een hecht gebouw, met een laag ruim, doch veel hooger koor. De toren is zwaar, hoog en schoon, voorzien van eene spits. In het jaar 1800 is deze kerk tot het godsdienstig gebruik der R. K. wedergekeerd.

De dorpsschool telt gemiddeld 200 leerlingen.

Er zijn te Berchem 3 jaarmarkten bekend, de eerste den laatsten Maandag in April, de tweede den laatsten Maandag in Julij, en de derde den tweeden Maandag in October, van welke echter alleen de laatste nog van eenige beteekenis is.

In 1512 werd dit dorp door de Gelderschen aan kolen gelegd.

Berchem is de geboortepl. van Lambertus Hoex, die in 1726 Primus van Leuven geweest is, en den 8. April 1756, door Paus Benedictus XIV, tot Vicaris-Generaal-apostolijk van 's Hertogenbosch benoemd werd, hoewel de burgerlijke autoriteit hem nimmer in die hoedanigheid herkend heeft. Hij was geb. den 26 Mei 1730 en † te 's Hertogenbosch, den 14. Maart 1759; en van den letterkundigen Lambertus van Berchem, die de Fraters, welke het Letterkundig onderwijs in 's Hertogenbosch waarnamen, bestuurde, en ook zeer geacht was om zijne geleerdheid en godvrucht. Hij leefde nog in het jaar 1603, en moet weinige jaren later gestorven zijn.

Het wapen van Berchem bestaat in een schild van lazuur (blaauw), beladen met het beeld van St Willebrordus van goud.

BERCHEM of Bergem, d. in het baljuwschap van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. Z. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. van *Bettemburg*, gem. en 1 u. Z. W. van *Ruser*.

Er is hier eene R. K. kapel, die tot de parochie van *Ruser* behoort, en door eenen Kapellaan bediend wordt.

BERCHEYK, d in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BERGEYK.

BERCHEMSKREEK, water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Het vereenigt zich met de Nassauskreek, om het Hellegat te vormen.

BERCHOUDE, d. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BERKOUDE.

BERCKEL, riv. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie BERKEL.

BERCKELER, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie BERKELAAR.

BERCKENROODE, adell. huis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BERKENROODE.

BERCKEIK, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BERGEYK.

BERCLE oude naam van het dorp BERKEL prov. *Noord-Braband*. Zie BERKEL.

BERCOU, d. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BERKENROODE.

BERDORF, gem. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Echternach*, kw. *Grevenmacher*; palende N. aan de Sure, O. aan Echternach, Z. aan Bech, W. aan Beaufort.

Het bevat het dorp Berdorf benevens de geh. Birkelt, Dostert, Fogelsmühl, Grundhof, Halsbach, Hamm, Hungershoff en Neumühl.

Men telt er 300 inw., alle R. K, die hier eene parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Echternach*, behoort. Deze parochie wordt door eenen Pastoor bediend.

Het d. BERDORF of BERTROF, ligt 3 u. Z. O. van Diekirch 1 u. N. W. van Echternach 4 u. N. ten W. van Grevenmacher. Men heeft er eene R. K. kerk.

BEREAC, d. in *Afrika*, aan de *Goudkust*. Zie BERKOE.

BERELDINGEN, geh. in het baljuwschap van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1 u. N. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Mamer*, gem. *Steinsel*.

BERENBROEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en ½ u. W. van *Helmond*, gem. en 1 u. N. van *Mierlo*.

BERENDRECHT, oud adell. huis in *Rynland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BEERENDRECHT.

BERENDSLUST, verlaten plant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linker zijde in het opvaren; palende aan den verlaten grond Nieuw-Loefbeek bovenwaarts, en aan den kostgrond Goosen benedenwaarts; 539 akk. groot.

BERENSI, naam, dien de Negers geven aan de plant. DE DANKBAARHEID. Zie DANKBAARHEID (DE).

BERETHE, voorm. d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, dat thans in den *Dollard* verdronken is, maar na den watervloed van 1287 was overgebleven.

Er moet hier een klooster van de Premonstratenser orde gestaan hebben, waarin, bij den gemelden vloed, van de honderd en tachtig Monniken, die er zich in bevonden, honderd en veertig omkwamen. Dit klooster werd destijds bestuurd door de stichter van het *Kusemerklooster* of *Mariaspoort* onder Oudekerk, in het Westerkwartier. Zie voorts KUSEMERKLOOSTER.

BERG, graafsch. prov. *Gelderland*. Zie BERGH.

BERG, gem. in de heerl. *Eisch*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch*; grenzende N en O. aan de gem. Ettelbruck, Z. aan Bissen, W. aan Vichten en Feulen.

Zij bevat het d. Berg, en de geh. Carlshof, Colmar, Forges, Geismühl, Lellingenhof en Welsdorf en daarin 500 inw., alle R. K., die hier eene parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Mersch* behoort.

Het dorp Berg ligt 4½ u. N. van Luxemburg, kant. en 1¼ u. N. van Mersch. Men heeft er eene R. K. kerk.

BERG, d. in het graafsch. *'s Heerenberg*, prov. *Gelderland*. Zie Bergh.

BERG, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 1 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en ¾ u. Z. van *Meerssen*, gem. *Berg-en-Terblijt*, aan den weg van Maastricht naar Valkenburg, en niet ver van den westelijken rand van het gebergte, hetwelk als een amphiteater, het Wijkerveld, en de geheele vlakte besluit, van welke ligging het dorp dan ook zijnen naam ontleent. Het was vroeger een der elf banken van St. Servaas te Maastricht.

Men telt er ongeveer 700 inw., die alle R. K. zijn en hier eene kerk hebben, welke tot de statie *Berg-en-Terblijt* behoort. Ook heeft men er eene school en eenen graanmolen. De beek de Geul doorstroomt het grondgebied van dit dorp, over hetwelk tevens de straatweg van Maastricht op Aken is aangelegd.

BERG, d. in het voorm. hert. *Gulik*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. W. van *Sittard*, gem. en ½ u. N. van *Urmond*, aan de Maas.

Men telt er 340 inw., die alle R. K. zijn, en hier eene kapel hebben, welke tot de parochie *Urmond* behoort.

BERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 3¼ u. Z. W. van *Asten*, distr. en 5 u. Z. van *Helmond*, gem. en ¾ u. W. van *Budel*, 5 min. van de Belgische grenzen.

BERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. Z. ten O. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1 u. Z. Z. O. van *Boxtel*, gem. en 5 min. W. van *Liempde*.

BERG, geh. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. van *Zwolle*, kant. en ½ u. N. W. van *Steenwijk*, gem. en ¾ u. O. van *Steenwijkerwoud*.

BERG, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Gulpen*, gem. en 1 u. W. van *Vaals*; met ongeveer 140 inw.

BERG, geh. in het baljuwschap van *Remich-en-Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3¾ u. O. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. W. Z. W. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. Z. van *Betzdorf*, aan den weg van Luxemburg naar Grevenmacher.

BERG of Bergen, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, Z. W. van Sumatra, N. van het eiland Nassau; 2° 30′ Z. B. 115° 25′ O. L.

BERG of den Berg, havezathe, kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. O. van *Zwolle*, gem. en ¾ u. Z. van *Dalfsen*.

Zij is thans een eigendom van den Heer G. W. Baron van Dedem.

BERG, Soesterberg of den Berg, geh. in de heerl. *Baarn-en-Ter-Eem*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1¼ u. W. van *Amersfoort*, gem.

en 1 u. Z. O. van *Soest*, $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van Utrecht. Men telt er 46 h. en 270 inw. De R. K. hebben hier eene in 1839 gebouwde kerk, met pastoriehuis en begraafplaats. De parochie van BERG behoort tot het aartspr. van *Utrecht* en wordt door éénen Pastoor bediend.

In 1838 werd er eene school gebouwd, die door 60 leerlingen bezocht wordt.

BERG (DE), gedeelte van het dorp *Nunen*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Helmond*, gem. *Nunnen-Gerwen-en-Nederwetten*.

BERG (DE), zandplaat in de *Zuiderzee*, op de kust van de prov. *Gelderland*. Zij strekt zich op eenigen afstand tegen over de gemeente *Doornspijk* uit, waarvan zij afgescheurd is, loopt meer dan een uur gaans zeewaarts in, en heeft de gedaante van eenen driehoek, waarvan de top in zee uitsteekt. Voor omstreeks eene eeuw stonden er nog huizen op dien, toen met het land verbonden, grond.

BERG (DE), d. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, in het *Land der Bevredigde Saramacaner Boschnegers*, op den linkeroever van de *Boven-Suriname*, elf dagreizen van Paramaribo, 6 dagreizen boven den post Victoria, alwaar de rivier, met vallen, zeer sterk afstroomt, waardoor de reis, die met booten geschiedt, zeer vertraagd wordt en tevens, vooral in het afkomen, gevaarlijk is.

Het Opperhoofd der Saramacaner Negers houdt er zijn verblijf.

BERG (DEN), verkorte naam van GEERTRUIDENBERG. Zie dat woord.

BERG (DEN), niet minder bekend onder den naam van STICHTSCHENBERG, d. in de heerl. *Nederhorst*, voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. Z. van *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam*, in den *Kuierpolder*, zijnde het noordelijkste gedeelte van een eiland, dat gevormd wordt door de Stille Vecht, en door de regt doorloopende en eene bogt van de Stille Vecht afsnijdende Reevaart. Over deze vaart ligt voor het dorp de eenige brug, waarover men van het eiland kan komen.

Het dorp bestaat uit eene gracht langs de Reevaart en eene straat daarachter, aan welker westzijde de kerk staat, op eenen heuvel of berg, van welke het dorp zijnen naam ontleent, liggende de top van dien heuvel of de vloer van de kerk, ongeveer $4\frac{1}{2}$ ell. verheven boven het omliggende veld en dus veel hooger dan de kerkheuvels doorgaans zijn. Men klimt er met twee trappen, de eene van 18 de andere van 20 treden uit steen gemetseld, ter wederzijde van het kerkhof op, hetwelk daarenboven ter hoogte van ruim 20 ellen schuins oploopt. Deze heuvel, om zijne hoogte DEN BERG genaamd, is vermoedelijk door menschenhanden opgeworpen, om de kerk hoog en droog te hebben, en te houden, in die tijden, toen de zee- en rivierdijken nog niet aangelegd, of niet hoog en sterk genoeg waren, om de landen boven te houden; die toen dikwijls aan overstroomingen onderhevig waren. Hieruit en uit de bouwstoffen van de kerk zelve, is af te leiden, dat deze kerk en gevolgelijk ook het dorp zeer oud is, want zij is gedeeltelijk en meest van zware moppen en gedeeltelijk van duifsteen opgemetseld, pronkende met eenen fraaijen spitsen toren. In de lijst langs en boven de Noorderkerkdeur, vindt men een opschrift, dat niemand weet te ontcijferen, en dus

luidt: † *qui petit hanc aulam petat Elburgam fore falram et per eam nullus intrat n.* In één van de geschilderde kerkglazen, die vroeger in deze kerk gevonden werden, zag men Keizer KAREL V knielende voorgesteld, en dit glas was, naar de overlevering wil, door dien Keizer aan de kerk geschonken. Men heeft hier ruim 800 inw., onder welke ongeveer 480 Herv., die tot de gem. *Nederhorst-den-Berg* behooren.

De R. K., die 330 in getal zijn, hebben hier eene kerk, welke aan de H. MARIA is toegewijd, en tot de statie *Nederhorst-den-Berg* behoort.

DEN BERG was weleer zeer welvarende door de beschuitbakkerijen, van welke men er onderscheidene aantrof, maar deze nering is door de verandering der tijden zoo verminderd, dat men er thans geene enkele meer vindt, doch er bestaan hier hoepelbuigerijen, een houtskoolfabrijk en, sedert 1838, eene kunstazijnmakerij, welke veel aflevert. Overigens vinden de meeste inwoners hun bestaan in veenderij en landbouw.

BERG (DEN), geh. in de heerlijkheid *Baarn-Soest-en-Ter-Eem*, prov. *Utrecht*. Zie BERG.

BERG (DEN), voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, in het geh. *Spoordonk*, onder *Oirschot*.

Het lag op een langwerpig schiereiland, dat door de armen der Beerze gevormd wordt, in eene zeer aangename streek en was rondom door grachten omsingeld, maar is in het begin der vorige eeuw afgebroken. Thans behoort de grond, waarop het gestaan heeft, aan den Heer Jonkheer P. E. DE LA COURT.

BERG (DEN), havezathe, kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie BERG.

BERG (WEELDERIGE-) of WELIGE-BERG, vroegere naam van eenen heuvel in het baljuwschap van *Noordwijkerhout*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Hellegom*.

In oude tijden moet het de gewoonte geweest zijn, dat de jonge vrouwtjes uit Haarlem, den tweeden dag na de bruiloft, op wagens derwaarts gevoerd werden; waar zij dan van hunne vriendinnen een plegtig afscheid namen, ten einde zich voortaan geheel aan het huwelijk en de zorgen van het huishouden toe te wijden.

BERG (OP DEN), voorm. adell. huis, in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, bij het dorp *Wijk*. Het lag voorheen op eenen heuvel, maar is daarna vervallen.

BERG AAN DE ROER, d. in het *Land van Montfoort*, prov. *Limburg*. Zie ODILIËNBERG.

BERGAE, voorm. hofstad, die wij vermeld vinden als, ten tijde van Keizer OTTO III, gelegen te hebben *in de landstreek aan de Schelde*, waarom men vermoedt, dat zij het eerste beginsel van BERGEN-OP-ZOOM geweest zij.

BERG-AMBACHT, heerl. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *'s Heer-Aartsberg-en-Berg-Ambacht*; palende N. aan Stolwijk, N. O. aan de Vlist, O. aan Schoonhoven, Z. aan Ammerstol en Heer-Aartsberg en W. aan Lekkerkerk en Zuidbroek.

Zij bevat het dorp Berg-Ambacht en onderscheidene buurten, waar men fraaije hofsteden vindt, beslaat eene oppervlakte van 2556 bund., 34 v. r., 64 v. ell. en telt 225 h. en 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en hennipteelt, ook worden er vele schaatsen vervaardigd en veel zoogenaamde Stolksche kaas gemaakt.

In eenige oude brieven worden de Heeren van Berg-Ambacht genoemd Heeren van den Berg; ook werd de Heerlijkheid oudtijds genoemd de heerschappij van de Alinger-Parochie. Zij werd op het einde der vijftiende eeuw bezeten door den in de geschiedenis vermaarden Jan van Naaltwijk. De hooge jurisdictie van deze heerlijkheid werd in den jare 1624, toen zij toebehoorde aan het geslacht van Zuilen van Nyeveldt, door de Staten van Holland gelost, zoodat van dien tijd af de Heeren dezer heerlijkheid alleen in het bezit van het middelbaar en lager regtsgebied waren. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Gijsbert Karel Duco Baron van Hardenbroek van Hardenbroek, te Sterkenburg, prov. Utrecht.

Het dorp Berg-Ambacht ligt 4½ u. O. van Rotterdam, 1 u. W. van Schoonhoven, ¼ u. N. van den Lekdijk, tusschen hennip- en weilanden. Het is eene groote en vrij wel bebouwde plaats welks ouderdom van zeer hoog opklimt, want in zeker handvest gegeven door Jan van Henegouwen Heer van Beaumont, op Zondag na st. Nicolaasdag van het jaar 1323, wordt onder anderen Berg-Ambacht schatvrij verklaard, waaruit men besluiten mag dat het toen reeds een aanzienlijk bewoond goed moet geweest zijn. Thans telt men in de kom van het dorp 100 h. en 650 inw.

Reeds vroeg moet hier eene kapel of kerk gestaan hebben, want wij vinden, dat omtrent het jaar 1280, onder Alinger-Parochie, ten godsdienstig gebruik van de bewoners van Schoonhoven, eene kapel van het H. kruis stond, waarvan de weg van Schoonhoven naar Berg-Ambacht nu nog de kerkweg genoemd wordt. Deze kerk werd in het jaar 1513 door de Gelderschen verbrand, waarna men de tegenwoordige schijnt te hebben opgebouwd, die voor de Hervorming vermoedelijk aan den H. Laurentius was toegewijd, en onder het dekenschap *tusschen den IJssel en de Lek* stond; terwijl het regt van den Pastoor aan te stellen den Proost van St. Salvator te Utrecht toekwam. Het is wel een oud maar tevens een sterk gebouw, met eenen dikken doch niet hoogen toren. Men wil dat de grond, waarop zij gebouwd is, zoo hoog ligt, dat de vloer der kerk met de hoogte van den Lekdijk zoude gelijk liggen.

De Herv. gemeente van *Berg-Ambacht*, waartoe alle de inw. dier gezindte van de gem. Heer-Aartsberg-en-Berg-Ambacht gerekend worden, behoort tot de klass. van *Gouda*, ring van *Schoonhoven*, en telt 1400 zielen.

De R. K., die hier 3 in getal zijn, behooren tot de statie van *Schoonhoven*.

Er is hier eene school, die gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Gedurende de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, hebben die van Berg-Ambacht veel van de Schoonhovenaars te lijden gehad, want toen de Heer dezer Heerlijkheid Jan van Naaltwijk, een der Hoeksche Hoofden, onder Jonker Frans van Brederode, hier, in het jaar 1499, met een vloot schepen, bemand met 100 krijgsknechten, aankwam, ten einde in den donkeren avond de stad Schoonhoven te overvallen, en hij door de Schoonhovenaars dapper terug geslagen werd, hebben deze laatsten niet weinig hunnen wrok op zijne onderdanen bekoeld.

In het jaar 1513 werd dit dorp en de kerk, door de Gelderschen, welke zich rondom Schoonhoven gelegerd hadden, in kolen gelegd.

In de kerkelijke geschillen tusschen de Hervormden en Remonstranten heeft Berg-Ambacht almede zijn deel gehad, alzoo in het jaar 1617

de eerstgenoemden uit Schoonhoven en elders hier eene loods hebben opgerigt, ten einde hunne godsdienst aldaar uit te oefenen, voor welker stoornis niet weinig gevreesd werd.

Ook heeft deze heerlijkheid, ten minste een gedeelte daarvan, door alle watervloeden, die ons land geteisterd hebben, vrij veel geleden.

Berg-Ambacht is de geboorteplaats van den waterbouwkundige Jan Blanken, geb. 15. November 1755 † 17. Julij 1838 als Inspecteur-Generaal van den Waterstaat.

Het wapen van Berg-Ambacht bestaat in een schild van keel (rood), beladen met eenen arend van zilver.

BERGAN, hofstede, vermeld in eenen giftbrief van het jaar 1083, gegeven door Dirk V, Graaf *van Holland*, als liggende bij Leyden, aan de Westkant van den Rijn; hoewel wij de juiste plaats, waar deze hofstede eigenlijk zoude gelegen hebben, niet weten te bepalen, komt ons het gevoelen van hen, die beweren, dat dit zoude geweest zijn dáár, waar nu Bergen in Noord-Holland ligt, zeer onwaarschijnlijk voor, terwijl wij dit dan nog eer ter plaatse, waar nu Hillegersberg ligt, zouden zoeken.

BERGE (NOORD-) of Noord-Barge, geh. in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 7 u. Z. O. van *Assen*, administratif kant. en 2 u. N. van *Dalen*, gem. en ½ u. Z. van *Emmen*, ¼ u. O. ten N. van *Zuid-Berge*, niet ver van het Bergermeer, aan een der wegen van Koevorden op Groningen; met 280 inw.

BERGE (ZUID-) of Zuid-Barge, geh. in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 7½ u. Z. O. van *Assen*, administratif kant. en 1½ u. N. van *Dalen*, gem. en ¾ u. Z. ten O. van *Emmen*, ¼ u. Z. ten O. van Noord-Berge; bij het Bergermeer, met 185 inw.

Dit en het vorige geh. hebben te zamen eene nog onverdeelde zoogenaamde markte, die zeer groot is, en een aantal duizenden bund. hoogveen bevat, welke nu nog slechts een moeras vormen; doch wanneer eenmaal de ontginnende hand dezen oord zal hebben bereikt, dan zal eene groote bevolking hier welvaart en bloei kunnen genieten.

BERGEIK, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Berg-eyk.

BERGEM, buursch. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Berchem.

BERGEN, verkorte naam van Bergen-op-Zoom. Zie dat woord.

BERGEN, gem. in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, (3 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Schoorl-Harger-en-Camp, Warmenhuizen en Oudkarspel, O. aan Koedijk, Z. O. aan Alkmaar, Z. aan het Egmondermeer en W. met de duinen aan de Noordzee.

Zij bevat het dorp Bergen, de gehuchten Oostdorp, Oudburg, Westdorp, 't Woud, Zanegeest, Molenbuurt en Zuidergeest, benevens het Bergermeer, den Oudenburgerpolder, den Mangelpolder, den Noorder-Reeckerpolder, den Middel-Reeckerpolder, den Zuider-Reeckerpolder, den Suuervenschenpolder, den Sluispolder, den Dammelanderpolder, en den Filisteinschenpolder, beslaat eene oppervlakte van 3645 bund., 89 v. r., 32 v. ell., en telt ongeveer 900 inw., onder welke 400 Herv., die hier eene gem. uitmaken, welke tot de klass. en ring van *Alkmaar* behoort, en waarvoor de Predikant, uit een door den kerkeraad gemaakt tweetal, door den Heer gekozen wordt. Nadat

Bergen tot de Herv. overgegaan was, kreeg het, met **Schoorl** vereenigd, in het jaar 1578 tot eersten leeraar den gewezenen R. K. Priester Adriaan Claasz. Raaphorst; deze vereeniging duurde tot in het jaar 1644, wanneer Bergen en Schoorl ieder een eigen Predikant kregen.

De R. K., die ongeveer 500 in getal zijn, maken mede eene statie uit, welke tot het aartsp. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *Noord-Holland* gerekend en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men vindt in deze gemeente twee scholen; als ééne in het dorp **Bergen** en ééne in het **Woudt**.

Ook heeft men in deze gem. het **Bergerbosch** en het **Rampenbosch**.

Deze gem. is eene heerlijkheid, die in oude tijden door de Graven van Holland zelven werd bezeten en waarvan de inkomsten tot eene gift aan een hunner jongere kinderen van beide kunnen dienden. Eindelijk gekomen zijnde in het geslacht van van Haemstede, heeft Vrouw Jacoba van Beijeren, Gravin *van Holland*, de heerlijkheid Bergen, in het jaar 1428, ten behoeve van Heer Floris van Haemstede, die haar tot dus verre alleen als eene ambachtsheerlijkheid bezeten had, benevens het bosch en al wat verder daaraan behoorde, in vergelding van zijne getrouwheid, tot eene vrije heerlijkheid en erflijk leengoed verheven, en zulks in eenen open brief van hetzelfde jaar, ten dien einde in 's Gravenhage gegeven, bekrachtigd. Daarna is deze heerlijkheid, met alle hare voorregten, uit het huis van Haemstede in het geslacht der van Borselen overgebragt; vervolgens is zij in het jaar 1507 gekomen aan de Heeren van Brederode, door het huwelijk van Vrouwe Margaretha van Borselen met den Heer Walrave van Brederode, waarna Heer Hendrik van Brederode, die de heerlijkheid in het jaar 1650 tot eene pillegift ontvangen had, ze bij uitersten wil vermaakte aan Heer Hendrik, Graaf *van Holstein, Schouwenberg* en *Starrenberg*, Vrijheer *van Gemen, Bergen*, enz., uit wiens geslacht, nadat dit, in het jaar 1637, uitgestorven was, deze heerlijkheid, in het jaar 1641, gekomen is aan den Heer Anthony Studler van Zurk; door het overlijden van eene nageblevene dochter, genaamd Cornelia Studler van Zurk, in 1707 gestorven, geschiedde het verlei, den 7 Mei 1708, op haren zoon Willem Adriaan, Grave van Nassau, Heer *van Zeist*, die in het jaar 1759 opgevolgd werd, als Vrijheer van Bergen, door zijnen zoon Willem Lodewijk, Grave van Nassau. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Willem Philip Barnaart, te *Haarlem*.

Het dorp Bergen, oudtijds Bergum, ligt 1 u. N. W. van Alkmaar, 1 u. Z. van Schoorl.

Het zou, volgens sommigen zijnen naam ontleenen van het bergen der schepen, die aldaar vroeger eene goede reede zouden gevonden hebben. Meer waarschijnlijk komt ons het gevoelen voor van hen, die den naam van dit dorp afleiden van de duinen of bergen, die het dorp halvemaanswijze omringen en hier de hoogste van Noord-Holland zijn.

Bergen was reeds in het jaar 866 bekend, en bezat mede het strandregt, zijnde in het jaar 1581 de scheipalen van dit regt, tusschen de heerlijkheid Bergen en het graafschap Egmond geplaatst. Reeds lang vóór de Hervorming moet het eene welgestelde plaats geweest zijn, zoo als blijkt uit de zware geldboete van 4000 kroonen, waartoe Bergen, in het jaar 1426, door Hertog Filips *de Goede*, ver-

wezen werd. Ook is zulks op te maken uit de groote voorregten en vrijheden, door de Graven en Gravinnen van Holland aan die van Bergen geschonken, als daar zijn de vrijheid van alle tol- en waaggelden door geheel Holland en Zeeland, en dat zij minder dan hunne naburen tot onderhouding van den zeedijk bezwaard werden. Ook moeten de ingezetenen van Bergen eertijds hunne Graven zeer getrouw zijn geweest, en onder anderen Graaf Floris III in den strijd tegen de Friezen, bij uitstek dapper hebben bijgestaan, zoo dat zij van den Graaf, ter gedachtenis van hunne trouw en moed, het wapen ontvingen, dat deze gemeente nog heden bezit. Het voorregt van vrijdom van de graaflijkheidstollen, door zekere achteloosheid verwaarloosd geworden zijnde, werd aan die van Bergen, in het jaar 1655, door de Staten van Holland en West-Friesland weder vergund.

De kerk van Bergen, van ouds een groot en schoon gebouw met een fraai orgel, had eenen zoo hoogen toren, dat hij den zeelieden tot eene baak verstrekte. Het was eene van de vier kapellen, die vóór de Hervorming onder de parochiekerk van Schoorl stond, hoewel zij ook de moeder eener naburige kerk is geweest. Volgens eenen brief van Conradus, den twee en twintigsten Bisschop van Utrecht, gegeven in het jaar 1094, was zij ter gedachtenis van de IIII. Apostelen Petrus en Paulus ingewijd, en werd toen door den gezegden Bisschop aan den Proost van St. Janskerk te Utrecht in eigendom gegeven; maar toen, in het jaar 1148, de St. Janskerk te Utrecht verbrand was, heeft het kapittel, ten einde den herbouw te kunnen ondernemen, met verlof van den Paus en van den Bisschop van Utrecht, alle de tienden aan de ingezetenen van Bergen en de vijf schependommen te Schoorl verkocht. Deze kerk werd in het jaar 1574 door eenen fellen brand ten eenen male vernield, zoo als nog aan den bouwval van het schip der kerk te zien is, maar in het jaar 1597 is het koor weder opgebouwd, en, met een sierlijk achtkant torentje voorzien, tot de kerkelijke dienst voor de Herv. ingerigt, waartoe het nog dient. De Heeren van Bergen hebben er eenen grafkelder, met een fraai hek van de kerk afgeschoten. Eertijds vond men onder Bergen nog twee kapellen, de eene op het Woud, die nu tot school dient, de andere te Zanegeest, die reeds in het midden der vorige eeuw afgebroken is.

De R. K. hebben hier mede eene kerk.

De school wordt gemiddeld door 140 leerlingen bezocht.

Bergen werd in het jaar 1573 door Sonoi in kolen gelegd; meer is deze plaats echter vermaard door den bloedigen slag van den 19 Sept. 1799, aldaar tusschen de Fransch-Bataafsche en Engelsch-Russische legers, geleverd, waarbij het dorp eerst door de Russen veroverd en later door de Franschen hernomen werd, en waarin eindelijk het Fransch-Bataafsche leger eene luisterijke overwinning behaalde en meer dan 2000 krijgsgevangenen, onder welke de Russische Generaal Hermann zelf, 25 stukken geschut en 5 vaandels in handen kreeg, terwijl de Russen 3000 en de Engelschen ruim 900 dooden en gekwetsten hadden.

Het wapen van Bergen bestaat in een rood schild, doorsneden met eenen blaauwen band en beladen met zes witte wezels.

BERGEN, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (20 k. d., 26 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Gennep, Ottersum en de Pruissische provincie Rijnland, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan Aeen-en-Velden, Broekhuizen, Meerlo en Wanssum, W. aan de Maas, die haar van de gem. Geysteren en voorts van de prov. Noord-Braband scheidt.

Zij bevat de dorpen Bergen, Well, Afferden en Heijen, benevens het geh. Siebengewald, beslaat eene oppervlakte van 12,454 bund. 60 v. r. 7 v. ell., telt 620 h. en 3500 inw., bijna alle R. K., die de vier parochiën, van Bergen, Well, Afferden en Heijen uitmaken, en in deze gemeente vier kerken en even zoo veel kapellen hebben.

De Herv., die slechts 25 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Gennep*.

Men heeft in deze gem. 5 scholen, als: ééne te Bergen, ééne te Well, ééne te Afferden, ééne te Heijen en ééne te Siebengewald. Voorts zijn hier nog: 1 gemeentehuis, 1 gevangenis, en 3 kasteelen, te weten: die van Well, Bleijenberg en Heijen.

In het tot de gem Bergen behoorende dorp Well wordt eene aanzienlijke weekmarkt gehouden, op welke vooral veel in granen wordt gehandeld. Men vindt in deze aanzienlijke en welvarende gem, die door den straatweg van Venlo op Nijmegen doorsneden wordt, veel turfgrond, zoodat de veenderij en de landbouw de voornaamste middelen van bestaan voor de inwoners uitmaken. Voorts heeft men er 5 brouwerijen, 2 leerlooijerijen, 2 graan- en 2 oliemolens, 6 moutmolens, 1 mostaardfabrijk en 1 verwerij.

Het dorp Bergen of Berghem, ligt 9 u. N. van Roermonde, 3 u. N. van Horst, 2½ u. Z. van Gennep.

Men telt er 850 inw., bijna alle R. K., die hier eene kerk hebben. De parochie, die tot het vik. van het voormalig bisd. *Roermonde*, dek. van *Cuyk* behoort, wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

De school wordt gemiddeld door 85 leerlingen bezocht.

BERGEN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*. Zie Berg.

BERGEN of de Bergen, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. van *Wedde*.

Het ontleent zijnen naam van eenige nabij gelegene bergen of hoogten aldaar, aan den regter oever der Westerwoldensche Aa gelegen.

BERGEN (DE), geh. in de *Baronnie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Tilburg*, distr. en 3 u. Z. W. van *Waalwijk*, gem. *Dongen*.

BERGEN (DE), gedeelte van de gem. *Raamsdonk*, in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, distr. *Waalwijk*.

BERGEN (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gem. *Eindhoven*.

BERGEN (DE), geh. in *Westerwolle*, prov. *Groningen*. Zie Bergen.

BERGEN (DE), landgoed in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en 5 min. ten Z. van *Vught*.

Het beslaat eene oppervlakte van 84 bund. 7 v. ell. en behoort thans in eigendom aan den Heer Gerard Johan van Rijckevorsel, te *'s Hertogenbosch*.

BERGEN (GROOT-), geh. in het *Land van Overmaas*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Meerssen*, gem. *Ulestraeten*.

BERGEN (HUIS TE), adell. huis, in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Alkmaar*, gem. en ½ u. W. van *Bergen*, in het *Bergerbosch*, aan het einde van eene laan, die tegen een hoog duin stoot, waar, in het jaar 1799, de vijand afzakte.

Het is omtrent het jaar 1730 gebouwd, zijnde het vorige heerenhuis, dat omtrent half weg het bosch, over den heerenweg, langs de duinen stond, in de binnenlandsche onlusten verwoest geworden. Het tegenwoordige bestaat uit twee zijvleugels en eenen fraaijen steenen opgang, met poort en brug voorzien.

BERGEN (KLEIN-), geh. in het *Land van Overmaas*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Meerssen*, gem. *Ulestraeten*.

BERGEN-AN-DE-ZOEM, naam, die vroeger ook wel eens aan de stad BERGEN-OP-ZOOM gegeven werd. Zie dat woord.

BERG-EN-BROEK, pold. in het hoogheemraadschap van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan de Honderd-en-tienmorgen en den Butterdorpschen polder, O. aan de Rotte, Z. aan Blommersdijk en Bergpolder, W. aan Schiebroek.

Van dezen polder, die thans nog 238 bund. wei- en bouwland, buitenverblijven en uitgeveende plassen bevat, is in de jaren 1776—1780 de bovengenoemde *Honderd-en-tien-morgen* drooggemaakt, te gelijk met den polder van Schiebroek. Vóór die droogmaking, maakte Schiebroek met Berg-en-Broek eene bemaling uit, en dienden daartoe twee molens aan de Rotte. Sedert de gezegde droogmaking dient BERG-EN-BROEK tot een boezem voor de bemaling van de Schiebroeksche droogmakerij (de Honderd en Tien Morgen watert uit in de Butterdorpsche droogmakerij), terwijl de beide molens aan de Rotte, gelijk vroeger, het water der beide polders moeten opvoeren. Deze wijze van uitloozing brengt een merkelijk ongerief in den BERG-EN-BROEK-POLDER te weeg, waarin het voornaamste gedeelte van het dorp Hillegersberg met tuinen en plantsoenen gelegen is, naardien de onevenredige stand der bovenmolens veroorzaakt, dat uit de Schiebroek het water doorgaans te hoog wordt opgemalen. De algemeene wensch der ingezetenen van *Hillegersberg* is, dat dit ongerief, zoo mogelijk, worde weggenomen.

In BERG-EN-BROEK zijn twee molenmeesters. Zie verder het art. HILLEGERSBERG.

BERGENDAAL, pold. in het hoogheemraadschap van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Voorhout*; palende N. aan de Haarlemmertrekvaart, O. aan het Mallegat, Z. aan den Voorhoutweg, W. aan Piet-Gijzen-laan.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 135 bund., en wordt door eenen molen drooggehouden. Het polderbestuur bestaat uit vier Poldermeesters, den Burgemeester en den Secretaris. Men telt daarin 3 h., waaronder 3 boerderijen.

BERGENDAAL, oud adell. huis, in het baljuwschap van *Rijnland*, prov. *Zuid Holland*, arr. en 2 u. N. van *Leyden*, kant. en 1 u. O. van *Noordwijk*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Voorhout*, in den pold. *Bergendaal*.

Het beslaat, met de onderhoorige gronden, eene oppervlakte van 109 bund. 36 v. r. 27 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer O. A. Grave VAN BYLANDT.

BERG-EN-DAAL of BERG-EN-DAL, houtgrond in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het opvaren, aan de Toetayakreek en aan den voet van den Blaauwenberg, anders ook Parnassusberg genoemd; palende opwaarts aan den houtgrond Karelswoud, en benedenwaarts aan den mond der Polloniekreek; 9730 akk. groot. Zij wordt met 240 slaven bewerkt. De Negers noemen haar BEERGI.

Deze plantaadje, op welke men van de rivierzijde een alleraangenaamst gezigt heeft, ligt door de kronkelingen, welke de Suriname maakt, te water wel twintig uren van Paramaribo verwijderd. Men vindt er de schoonste en gezondste Negers en Negerinnen van de geheele kolonie, en het is het meest geliefkoosde uitspanningsoord der ingezetenen van Paramaribo.

Op den 20. Junij 1750 werd de plantaadje BERG-EN-DAAL door de Boschnegers afgeloopen en geplunderd.

In Augustus 1776 deden de in opstand zijnde Negers er insgelijks eenen aanval op, zonder echter eenige daad van wreedheid te plegen; alleen de Negerinnen van daar wegvoerende.

BERG-EN-DAAL (LAND-VAN-), houtgrond in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het opvaren; palende opwaarts aan den houtgrond Remoncour, en benedenwaarts aan den mond van de Mawassiekreek. Zij is 2750 akk. groot; men heeft er 6 slaven.

BERGENE, oud kasteel, waarvan men in vroeger tijden vindt gewag gemaakt, als liggende aan de rivier de Vecht tusschen Hardenberg en Koevorden. Men wil, dat het ter plaatse gestaan hebbe, waar het tegenwoordige GRAMSBERGEN ligt.

BERGENHUIZEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BERGENSHUIZEN.

BERGEN-OP-DEN-HOEF, in de wandeling enkel DEN HOEF geheeten, geh. in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*.

Het is een uitspanningsoord, dat vooral op Pinkster-Maandag druk bezocht wordt.

BERGEN-OP-DEN-ZOOM, naam, die wel eens aan de stad BERGEN-OP-ZOOM gegeven wordt. Zie dat woord.

BERGEN-OP-ZOOM, voorm. markgraafschap, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, palende N. aan het Krammer en de heerl. Prinseland, O. aan de baronie van Breda en het Land van Rijen, Z. aan de voormalige stad en het regtsgebied van Zandvliet en W. aan Zeeland, waarvan het door de Ooster-Schelde en het riviertje de Eendragt gescheiden wordt.

Deze landstreek was oudtijds een gedeelte van het graafschap *Strijen*, welk graafschap in het jaar 1039 door Graaf RAGINER verdeeld werd tusschen zijne beide zonen, van welke de jongste HENDRIK, het *Land van Breda* bekwam, waartoe ook die landstreek behoorde, welke later het LAND VAN BERGEN-OP-ZOOM genoemd is.

Het *Land van Breda* werd, van toen af, door bijzondere Heeren, die Leenmannen der Hertogen van Braband waren, bezeten, tot dat het eindelijk; door huwelijk van HENDRIK VAN LEUVEN met eene erfdochter van den huize VAN BREDA, en van ARNOLD VAN LEUVEN, met ELIZABETH, Vrouwe VAN BREDA, in het huis VAN LEUVEN geraakt is. ARNOLD leefde nog in het jaar 1282, doch na zijnen dood ontstond er geschil over zijne nalatenschap tusschen RAZO VAN GAVEREN, Heer *van*

Liedekerke, en Gerard van Wezemale, Heer *van Kwabeeke*. Men wil, dat de eerste eene gemalin uit den huize van Breda had. De laatste was van eene moeder uit hetzelfde huis voortgesproten. Het geschil tusschen deze twee werd door Jan, Hertog *van Braband*, in den jare 1287, bijgelegd. Razo kreeg de Stad en de helft des Lands van Breda, nevens alle de Leenen, welke er van afhingen. Gerard werd een gelijk gedeelte toegewezen, waaronder de stad Bergen-op-Zoom begrepen is geweest, en dit gedeelte werd sedert het Land van Bergen-op-Zoom genoemd. Gerard liet drie zonen na, van welke de oudste, Arnoud geheeten, na hem Heer van Bergen-op-Zoom werd. Deze had twee dochters, Magteld en Margareet genaamd. Magteld werd Vrouw van Bergen-op-Zoom. Zij kreeg eene dochter bij Albert van Voorn, Johanna geheeten, die, na den dood van hare moeder, Vrouwe van Bergen-op-Zoom werd, en trouwde met Jan van Monjoi, Heer *van Valkenburg*, die geene kinderen bij zijne huisvrouw krijgende, de heerlijkheid van Bergen verkocht aan Hendrik van Boutersem, gehuwd met eene dochter van den jongsten zoon van Gerard van Wezenmale. Joanna van Boutersem, dochter van eenen kleinzoon van dezen Hendrik, trouwde, in het jaar 1418, met Jan van Braband of van Glimes, zoon van zekeren Jan van Braband, die een natuurlijke zoon was van Hertog Jan III, en bragt hem de heerlijkheid van Bergen ten huwelijk. Zij kregen, onder andere kinderen, eenen zoon Jan geheten en *met de Lippen* bijgenaamd. Deze werd Heer van Bergen, en won bij Margareet van Sint Simon, die, om hare uitnemende schoonheid, *la belle blanche de* St. Simon genaamd werd, tien kinderen van welke een zoon, Jan geheten, na hem Heer van Bergen werd. Jan liet zijne heerlijkheid Bergen na aan zijnen zoon Antoni, die, zeer rijk zijnde, aan Keizer Karel V eene aanmerkelijke som verstrekte, waarvoor hem de stad en het land van Tholen verpand werd. De Keizer, die hem zeer beminde, verhief in het jaar 1533, zijne heerlijkheid tot een markgraafschap, welken titel zij sedert behouden heeft. Zijn zoon, Jan van Glimes, die na hem Markgraaf van Bergen werd, trok naar Madrid, om aan het hof vertogen te doen tegen de Spaansche wreedheden in de Nederlanden, en werd er, zoo men wil, in het jaar 1567, door vergif van kant geholpen. Alzoo hij geene kinderen naliet, werd zijn markgraafschap door den Hertog van Alva, in 's Konings naam, aangeslagen.

De zaken bleven in dien staat tot in het jaar 1577, wanneer het markgraafschap aan Jan, Heer van Merode, die met eene zuster van Jan van Glimes gehuwd was geweest, ten behoeve van zijne dochter Margareet, werd afgestaan. Zij was in het jaar 1571 getrouwd met Jan van Withem, Heer *van Bersele*, bij wien zij drie dochters kreeg. De oudste bragt het markgraafschap van Bergen ten huwelijk aan Herman, Graaf *van 's Heerenberg*. Uit dit huwelijk kwam maar eene dochter voort, Maria Elizabeth geheten, die, in het jaar 1623, met haren vollen neef, Albert, zoon van Frederik, Graaf *van 's Heerenberg*, trouwde. Elizabeth, eene eenige dochter van Albert en Maria Elizabeth, trouwde, in het jaar 1641, met Eithel Frederik, Prins *van Hohenzollern*, en bragt hem het markgraafschap van Bergen ten huwelijk. Uit dit huwelijk kwam wederom maar eene dochter voort, Henriette Françoise genaamd, die met Frederik Maurits de la Tour d'Auvergne, Graaf *van Auvergne*, trouwde. Hij stierf in het jaar 1707, en liet het markgraafschap van Bergen zijnen zoon François Egon na. Deze trouwde in hetzelfde jaar met Maria Anna, dochter van Filips,

Hertog *van Aremberg en Aarschot,* en stierf, in het jaar 1710, aan de kinderpokjes, nalatende, tot erfgename van het markgraafschap van Bergen, eene dochter, Maria Henriette geheeten, die in het jaar 1722, met Jan Christiaan, Hertog *van Sultsbach,* trouwde, en op den 27. Julij des jaars 1728, in den ouderdom van negentien jaren en negen maanden, stierf, eenen zoon nalatende, Karel Filips Theodoor geheeten, die naderhand Keurvorst *van den Paltz en Beijeren* werd, en in wiens geslacht Bergen-op-Zoom gebleven is, tot in het jaar 1795, in welk jaar de waardigheid van Markgraaf, door het afschaffen der leenroerigheid en leenregten, stilzwijgend vernietigd werd.

Dit markgraafschap was, van het N. naar het Z., negen uren gaans lang, van het O. tot het W. vijf uren breed, en bevatte: de steden Bergen-op-Zoom en Steenbergen, het vlek Oudenbosch, de dorpen Kruisland, Halsteren, Wouw, Hoeve, Standdaarbuiten, Fijnaart, Oud-Gastel, Rucphen, Burgvliet, Heerde, Woensdrecht, Hoogerheide en Ossendrecht. Het besloeg alzoo het grootste gedeelte van het tegenwoordige kant. *Bergen-op-Zoom,* een gedeelte van het kant. *Oudenbosch,* en een zeer klein gedeelte van het kant. *Zevenbergen,* en wordt thans door 31,000 zielen bewoond.

Het land is vruchtbaar in het voortbrengen van allerlei granen. Men heeft er mede zeer goed weiland. Ook valt er veel eiken- en vurenhout. In het oosterkwartier van het markgraafschap wordt in het bijzonder veel kreupelhout gevonden, waarvan men takkebossen maakt, die veel naar Zeeland verzonden worden, om tot versterking der dijken te worden gebruikt. Naar den kant der baronie van Breda heeft men eene groote heide, op welke schapen geweid worden. Hier en daar wordt er ook turf uitgegraven. Aan den Zeeuwschen kant, lijdt het land veel door het zeewater, dat er nu en dan goede brokken van inzwelgt. Op andere plaatsen wordt wederom land aangewonnen. Vele bedijkte polders heeft men in het markgraafschap, in welke de beste landerijën gevonden worden.

De voortbrengselen van den grond zijn, behalve allerlei keukengroenten, ook granen, vlas, hout, turf en meekrap. Men vangt er goed klein wild en vele soorten van zeevisch.

Het wapen van het Markgraafschap bestond uit een veld van keel (rood) beladen met drie zilveren St. Andries kruisen, boven drie groene bergen.

BERGEN-OP-ZOOM, kant., prov. *Noord-Braband,* arr. *Breda,* palende N. aan het Krammer en het kant. Oudenbosch, O. aan het kant. Oudenbosch, Z. aan de Belgische provincie Antwerpen, W. aan de Ooster-Schelde en de Eendragt.

Het bevat de volgende 9 gemeenten: Bergen-op-Zoom, Steenbergen-en-Kruisland, Nieuw-Vosmeer, Halsteren, Woensdrecht-Hoogerheiden-en-Hinkelenoord, Ossendrecht, Putten, Huybergen en Wouw, beslaat 25,471 bund. en telt ruim 21,000 inw.

BERGEN-OP-ZOOM, dek., prov. *Noord-Braband,* vic. *Breda.*

Het bevat de volgende 23 parochiën: Bergen-op-Zoom, Fijnaart-en-Heyningen, Gastel, Halsteren, Heerle, Hoeven, Hoogerheiden-en-Woensdrecht, Huybergen, Lepelstraat, Nispen, Ossendrecht, Oudenbosch, Prinsland, Putten, Roosendaal, Rucphen, Stand-daar-buiten, Steenbergen, Willemstad, Wouw en Zegge.

Men heeft er 23 kerken, die door even zoo veel Pastoors en 18 Kapellaans bediend worden; en men telt er ruim 35,000 zielen.

BERGEN-OP-ZOOM, kerk. ring., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Breda*.

Zij bevat de 6 volgende gemeenten: Steenbergen, Nieuw-Vosmeer-en-Halsteren, Bergen-op-Zoom, Roosendaal-Nispen-en-Wouw, Ossendrecht-Woensdrecht-Putten enz. en Kruisland.

Men heeft er 10 kerken, die bediend worden door 7 Predikanten, en men telt er ruim 2400 zielen.

BERGEN-OP-ZOOM, gem. in het markgraafschap van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (19 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Halsteren, O. aan Wouw, Z. aan Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord, W. aan de Schelde.

Zij bevat, behalve de stad Bergen-op-Zoom, ook nog het geh. Burgvliet, benevens het zoogenaamde Stadspoldertje, en een gedeelte (100 bund. 93 v. r. 70 v. ell.) van den Augustapolder, en telt 1349 h. en ruim 7000 inw.

De stad BERGEN-OP-ZOOM ook wel BERGEN-OP-DEN-ZOOM, BERGEN-OP-TEN-ZOOM, BERGEN-AN-DE-ZOEM of BERGHEN-OP-DE-ZOOM gespeld, in de wandeling echter meestal enkel BERGEN en in het Latijn, BERGAE, BERGOZOMA of BERGAE AD ZOMAM geheeten, ligt 7 u. W. ten Z. van Breda, bijna even zoo ver N. ten W. van Antwerpen, 1 u. Z. O. van Tholen (51° 29′ 41″ N. B. 21° 57′ 9″ O. L.). De naam dezer stad wordt ontleend van hare ligging op eenige heuveltjes, welke te zamen eenen niet zeer hoogen berg vormen, en van de landstreek, waarin zij is aangelegd, die in de oude rentebrieven *den Zoom* (1) genaamd wordt. Zij is zeer oud, zoo niet als stad dan toch als bewoonde plaats, want in het jaar 422 wordt de burgt van BERGEN-OP-ZOOM in de Zaalfrankische wetten reeds genoemd. Het is zeer waarschijnlijk, dat zij hare opkomst verschuldigd zij aan eenige visschers, die zich daar nedergezet hebben, vermoedelijk wel aan eenige achtergeblevenen van de eerste invallen gedaan hebbende Noormannen, en dat zij dus aanvankelijk uit maar weinige woningen of hutten bestaan hebbe. De digt voorbij de stad stroomende, vischrijke rivier de Schelde was een genoegzaam aanloksel, om zich nabij die rivier te vestigen. Zij maakte een deel uit van het erfgoed van St. GEERTRUIDA, de oudste dochter van PEPIJN VAN LANDEN, Grootmeester van DAGOBERT, Koning der Franken, die in de achtste eeuw leefde, en in het midden dier eeuw in of bij deze plaats een kapelletje stichtte, dat, hoewel eerst door ouderdom vervallen, in 1651, weder was hersteld geworden. Het stond aan den oever der Schelde, nabij eene bron, die onophoudelijk zoet water opgeeft, en wegens hare nabijheid aan den oever der Schelde, niet ten onregte, onder de zeldzaamheden der natuur gerekend wordt. Het water van deze bron, van ouds onder den naam van St. Geertruisbron bekend, was eene soort van gezondheidswater en had zeer goede hoedanigheden, zoo dat de geneesheeren den zieken het gebruik daarvan aanbevolen, en FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, het naar 's Gravenhage deed komen, om zich daarvan dagelijks aan

(1) Dit Zoom of Soom wil men, dat van de Keltische woorden soo, moeras en ma, land, zoude afstammen en alzoo moerassig land beteekenen.

zijne tafel te bedienen, waarin hem de Ambassadeurs van Frankrijk navolgden. Deze bron was, om te vermijden, dat dit zoetwater, niet bij iederen vloed, met dat der Schelde zoude vermengd worden, ter plaatse waar zij ontspringt met een muurtje omgeven. Dit muurwerk en de daarbij zijnde kapel hadden in het jaar 1622, ten tijde der belegering door SPINOLA, veel geleden; maar in het jaar 1631 werd dit, op begeerte van genoemden Prins, van stadswege weder opgemaakt. Tijdens de verbetering der vestingwerken, door den Baron VAN COEHORN in het jaar 1699 en 1700, is de overvloed en deugdzaamheid van het water zeer verminderd, waarschijnlijk door het afleiden of verstoppen van eenige adertjes, die haar van water voorzagen. In het jaar 1727 werd dit kapelletje door een speelhuisje vervangen, alwaar de ingezetenen zich des zomers, nu en dan, gingen verlustigen; maar dit werd in het jaar 1747, door het kanon van Kijk in de Pot plat geschoten, opdat de vijand er zich niet in zoude nestelen, en sedert dien tijd is ook het muurwerk, dat om de bron stond, meer en meer vervallen, zoodat het naauwelijks mogelijk is de plaats te vinden, waar deze vermaarde bron ontspringt. GERARD VAN WESEMALE, Heer *van Quabeke*, die door zijne moeder BEATRIX, eene kleindochter van GODEVAART IV, Heer *van Breda*, uit de oude Heeren VAN BREDA afstamde, deed BERGEN-OP-ZOOM, in 1287, met muren omringen en van poorten voorzien, ook bouwde hij er een kasteel, zoodat zij het aanzien van eene stad bekwam, weshalve hij voor den eersten stichter gehouden wordt.

De groote voorregten, met welke die plaats al vroeg begunstigd werd, waaronder ook vrijdom van tollen, in geheel Holland en Zeeland, door Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf *van Holland*, aan haar bij giftbrief, in het jaar 1395, verleend, deden BERGEN-OP-ZOOM binnen korten tijd zeer in vermogen toenemen, hetwelk duurde, tot in het jaar 1397, wanneer zij door eenen fellen brand vernield werd, die slechts twee huizen, de Draak en de Olifant geheeten, verschoonde. Niet lang daarna was zij echter weder herbouwd. Deze bouwing en herbouwing betrof evenwel eenig en alleen de oude stad, die van eene ronde gedaante en van veel kleiner omvang dan de tegenwoordige was. Zij werd daarna, aan de westzijde, tot aan de haven verder uitgelegd, waardoor zij de langwerpig ronde gedaante bekwam, welke zij thans nog heeft.

Nadat BERGEN-OP-ZOOM, gedurende de Spaansche onlusten, in der Staten handen gekomen was, hebben deze geene kosten ontzien, om ze, naar de kunst, ongemeen te versterken: waartoe daarna, inzonderheid de vermaarde Generaal MENNO Baron VAN COEHOORN, in 1699, 1700 en eenige volgende jaren, de hand geleend heeft. De kapitale wal, die omtrent één uur gaans in haren omtrek heeft, is thans bevestigd met vijftien bastions (bolwerken), die door onderscheidene ravelijnen en lunetten gedekt zijn. Dit alles is omringd door eenen bedekten weg, en een conterscharp. De meeste versterking is aan de Oost- en voornamelijk aan de Zuidzijde der stad. Ter dezer plaats is de grond, ook hooger oprijzende, best bekwaam, om diep ingaande mijnen aan te leggen, waarvan zij rijkelijk voorzien is. Aldaar zijn de buitenwerken, en inzonderheid de bedekte weg, naar den binnenkant, met onderaardsche gallerijen, uitgehold, alle van steen gemetseld, waarin de krijgsbezetting, ook nadat zij het bovendeel des bedekten wegs verlaten moet, zich kan bergen, en aan den vijand de nadering tot de stad betwisten. Aan diezelfde Zuidzijde heeft zij eene

drooge gracht, door wier midden eene smalle watergracht (cunette), tusschen de 5 en 6 ellen breed, loopt, waarvan men het water door middel van eene sluis kan ophouden; zoo dat de geheele gracht kan worden onder water gezet, en men alzoo de voordeeligste grachtverdediging erlangt. Aan de Noordzijde is de kapitale wal, sedert het begin der vorige eeuw tot het jaar 1740, van alle sterkte ontbloot geweest, dewijl zij geheel vervallen en van geen buitenwerken voorzien was, uitgezonderd van een contrescharp; doch als, in het gezegde jaar, de oorlog wegens de pragmatieke sanctie opkwam, is men bedacht geworden, de stad, ook aan die zijde, behoorlijk te versterken; wenschelijk ware het geweest, dat men toen het hoornwerk, aan de havenzijde gelegen, niet met den kapitalen wal vereenigd, de escarpe van muurwerk voorzien en de te lage escarpe verhoogd had, dan zoude de vesting beter tegen verrassingen verzekerd zijn geweest. Aan deze zijde werd de versterking door de kunst, echter niet zoo hoog noodzakelijk geacht, dewijl zij daar door de natuur genoegzaam versterkt scheen; namelijk ter oorzaak van een bijna ondoorwaadbaar moeras, hetwelk, bij de Wouwsche poort beginnende, noordwaarts tot nabij Steenbergen voortgaat, terwijl bovendien al het land aldaar, door het openen der zeesluizen, kan onder water gezet worden. Ten einde met des te meer voordeel van dit moeras, ter bescherming der stad, gebruik te kunnen maken, had men daarin, reeds in het jaar 1628, op raad van Frederik Hendrik, Prins *van Oranje* drie schansen aangelegd, de eerste, nabij de stad Moermont, de tweede, in het midden, Pinsen, en de derde, een half uur gaans van de stad, Rover geheeten. Daar beneven is, in den jare 1727, eene linie aangelegd, welke diende, om de gemeenschap dezer drie schansen, zoo onderling, als met de stad, te verzekeren. Dit geheele werk strekte bovendien, om in tijden van belegering, binnen die linie, een klein leger te plaatsen, waaruit de stad steeds van versch volk voorzien kon worden. Aan de Westzijde, naar den waterkant, waren eertijds twee schansen, van welke de eene de Zuider-schans en de andere de Noorder-schans genoemd werden; dan, de laatste is daarna onnoodig geoordeeld, en weggedaan, terwijl de andere, ten Z. der oude haven, in wezen gebleven is, en nu den naam draagt van Water-schans. Al het land, ten Z. dezer beide havens, tusschen de stad en de Schelde, was eertijds moerassig, en dewijl het, bij elken vloedtijd, plagt onder te vloeijen, zoo was de stad aan die zijde voor den vijand ongenaakbaar, en daarom door geene vestingwerken, uitgezonderd eene kleine schans, de Kijk in de Pot geheeten, versterkt: dan, vermits de grond, sedert eenige jaren, langs hoe meer begon verhoogd te worden, heeft men, in het jaar 1741, de stad aan die zijde meer beginnen te versterken, met eene linie te trekken, van de hoogte tot aan de Waterschans, en daarbij eene tweede schans te bouwen, die het Slijkfort wordt genoemd. Alle deze kosten en moeiten zijn aan Bergen-op-Zoom besteed, dewijl men deze stad, ten allen tijde, als de sleutel van Zeeland heeft aangemerkt. De vestingbouwkundigen hebben haar des te meer waardig geacht om versterkt te worden, dewijl zij, door hare gelegenheid, zoo nabij de Ooster-Schelde, alsmede ter oorzaak der moerassen aan de Noordzijde, nimmer door een vijandelijk leger, van alle kanten, kan worden ingesloten, noch de toevoer van levensmiddelen, oorlogsvoorraad en zelfs van versch volk, in tijden van beleg kan worden belemmerd. Daarenboven kan ze niet dan van de Zuidzijde, met eenige hoop op eenen goeden uitslag worden aangevallen, maar is aldaar zoo-

wel beneden, als boven den grond, dermate door de kunst versterkt, dat men den grond voet voor voet aan den vijand betwisten kan. Ook kon deze stad vóór de bekende verrassing, door de Franschen in het jaar 1747, zich beroemen ongerepte maagd te zijn gebleven, dat is nimmer, bij een geregeld beleg, veroverd te zijn geweest. Zij heeft thans, behalve de Waterschans en Kijk in de Pot, dertien groote en twee kleine bastions, meestal door ravelijnen beschermd, uitgenomen aan de Steenbergsche zijde, alwaar vroeger de bovengemelde, vermaarde en belangrijke linie gevonden werd, door welke Bergen-op-Zoom, niet alleen in verband stond met de vesting Steenbergen, maar ook met de Willemstad, Geertruidenberg en de overige sterkten achter de groote inundatiën, zoo als die aan de Made, de Warande, Spinola enz. De vijand kan, door de rivieren en die sterkten gehinderd, aan deze zijde Holland niet binnen dringen, ten ware tweespalt, gepaard met harde vorst, hem de hand boden. Zijn weg is anders over Grave, Nijmegen, de linie van den IJssel en Utrecht, en Lodewijk XIV heeft de bezwaren ondervonden, die dáár te vinden zijn, vooral als men, bij den aanval, van deze zijde op hulp uit Duitschland rekenen kan.

Bergen-op-Zoom heeft vier poorten, als: twee ten N., de Waterpoort en de Steenbergschepoort, één ten O. de Wouwpoort en één ten Z. de Boschpoort. Zij heeft eene goede en zeer gunstig gelegen haven, waarin de schepen, zoo wel des zomers als des winters, beveiligd zijn, en door welke de stad met de Schelde gemeenschap heeft. Zij is rondom geheel bemetseld, en eene breede en gemakkelijke kaai, die aan beide zijden met boomen beplant is, stelt de schippers in staat, alles met het grootste gemak te lossen en te laden. De plaats, alwaar de vischschuiten liggen, de Ham genaamd, is ook met eene nette houten kaai voorzien. Tusschen de zuidzijde der haven en den stadswal ligt de Molenwaterskom, waaruit het water zich door eene sluis, het Zwanegat genaamd, in de Nieuwe haven ontlast Deze Nieuwe haven is in het jaar 1838 uitgediept, terwijl er in dat zelfde jaar bepaald is, dat er in de muren van den havenmond kapitale sluisdeuren zullen aangebragt worden, die dienen moeten, om het zeewater bij stormvloeden te verhinderen, schade aan de op de kade staande huizen en pakhuizen toe te brengen. Hoewel de haven aanzienlijk boven het laag water opgeslikt is, ontvangt zij echter bij vloed nog zoo veel water, dat diep geladen schepen daar binnen kunnen komen, loopende de gewone vloeden tot de hoogte van omtrent 1 el, 8 palm boven A. P.

De volgende stormvloeden deden het water te Bergen-op-Zoom eene buitengewone hoogte bereiken; als:

die van	9 Nov.	1800	eene hoogte van	4,60 ell.,	boven A. P.
— —	13 Jan.	1809	— —— —	4,27	— —— — —
— —	4 Febr.	1825	— —— —	4,51	— —— — —
— —	5 Maart	1828	— —— —	4,15	— —— — —
— —	17 Febr.	1838	— —— —	3,75	— —— — —
— —	24 Febr.	1838	— —— —	3,80	— —— — —

Aan het Oosteinde der haven ziet men het Spuitorentje, met een uurwerk voorzien, hetwelk in het jaar 1838 vernieuwd is. Onder dit torentje is eene schuifdeur, waardoor het water der Grebbe opgestopt wordt, en welke men bij laag water tot schuring van de haven opwindt.

Men heeft er ongeveer zestig zoo groote als kleine straten, vijf openbare pleinen, waaronder uitmunten de Groote Markt, de Vischmarkt en

de Paradeplaats, welke laatste een gedeelte van den grond beslaat, die eertijds door het oostelijke gedeelte der groote kerk werd ingenomen, welk gedeelte in het jaar 1622 geheel verwoest werd. In het jaar 1752 is deze plaats, door het afbreken van onderscheidene huizen zeer fraai en ruim geworden. Het getal huizen beloopt nagenoeg 1300, en men telt er ongeveer 7000 inw., die meest hun bestaan vinden door den doorvoer, eenigen handel, de scheepvaart, de visscherij en de bezetting De ansjovis en de bot, die in den omtrek gevangen worden, houdt men te regt voor de beste.

Dat Bergen-op-Zoom van ouds onder de bloeijende koopsteden van Braband is gerekend geweest, is ontwijfelbaar, en hare gelegenheid aan den oostelijken arm der Schelde, maakte het afvaren en aankomen der schepen gemakkelijk. Dewijl daarenboven de burgers dezer stad, ingevolge den hiervoor vermelden giftbrief des Hertogs Albrecht van Beijeren, Graaf *van Holland,* vrijdom van tollen, door geheel Holland en Zeeland hadden, werd hun koophandel daardoor niet weinig bevoordeeld. Ook waren er te dier stede vele goud- en zilversmeden, zoodat de Kremerstraat, de Kortesmeestraat, het Augustijnstraatje en een gedeelte van de Vischmarkt enkel door lieden van dat beroep bewoond werden. Vreemde kooplieden, maar vooral Engelsche, vestigden daarom te dier stede hunne woonplaats; er was zelfs eene afzonderlijke wijk voor deze laatste, thans nog de Engelsche straat genoemd. Men had hier voorts eene beurs, een lakenhal en een huis voor de Hanzésteden. De binnenlandsche beroerten, gedurende de Spaansche regering, heeft echter den handel allengs doen kwijnen; gelijk ook de verleende voorregten aan den koophandel door den tijd verwaarloosd en verminderd zijn geworden. Hierbij kwam nog de nabijheid van Antwerpen, welke stad, al den handel naar zich trekkende, niet alleen, ten opzigte van deze, maar ook van vele andere naburige steden zeer nadeelig geworden is. De aarden-potten- en pannenbakkerij, is nog de voorname tak van handtering, die onder het gemeen uitgeoefend wordt, zijnde er thans nog tien dier fabrijken in werking, Van de aldaar vervaardigde voorwerpen is eene groote verzending naar elders, aangezien men die voor de sterkste en beste soort van aardenwerk houdt. Voorts heeft men te Bergen-op-Zoom ook eenige brouwerijën en zoutkeeten. In het jaar 1839 is te Bergen-op-Zoom de eerste fabrijk van koningsbier opgerigt, door de Heeren Backer en Dirks, waarvan het fabrijkaat bestemd is tot eenen volksdrank, ter vervanging van den jenever.

Het Stadhuis, dat op de groote markt staat, is een ruim en fraai gebouw, hebbende een voorgevel van gehouwen steen. Het heeft van binnen onderscheidene groote en nette vertrekken, onder andere de Witte zaal, waarop alle de afbeeldsels van de voormalige Heeren en Markgraven van Bergen-op-Zoom gevonden worden.

De Kazerne, die omtrent midden in de stad gelegen is, en nog het Markiezenhof genoemd wordt, is een oud en deftig gesticht, van witten arduinsteen, waarop de Markgraven eertijds hun verblijf plagten te houden. Het bevat onderscheidene schoone en ruime vertrekken, en onder het gebouw zijn de begraafplaatsen der Heeren en Markgraven. Men heeft er drie groote opene plaatsen, waarvan de eene voorheen ter eener zijde een gallerij had, van welke nu kamers zijn gemaakt. De achtkantige, wel 130 treden hooge toren, is van een zonderling maaksel, zijnde het bovenste gedeelte aanmerkelijk wijder in den omtrek dan het benedenste; en met geene spits gedekt. Van de

bovenste gallerij heeft men een fraai uitzigt over de stad en de omstreken; maar hetgeen deze kazerne bijzonder bezienswaardig maakt, is het kunstig gemaakt ijzeren traliewerk, dat men er vóór ziet en zoo wel om zijne gedaante als zeldzaamheid opmerking verdient.

De Militaire Ziekenzaal was voorheen een vrouwenklooster van de orde der Reguliere Kanonnikessen van St. Margaretha, dat in het jaar 1461 gesticht werd, door Johan II, Heer *van Bergen-op-Zoom*, en in het jaar 1577 vernietigd is. Daarna diende het tot een verblijf van den Gouverneur der stad, die door den Markgraaf aangesteld werd, waarom het nog wel den naam draagt van Gouvernementshuis. Thans is het nog een fraai gebouw, ofschoon de kapel, de toren en het uurwerk, in de belegering van het jaar 1747, geheel zijn vernield geworden.

De voormalige Lakenhal, die de stad, den 20. Junij 1399, vergund werd, dient thans tot Militaire Hoofdwacht, en de Vleeschhal wordt tot een Magazijn der Genie gebruikt. De Gevangenpoort is een oud gebouw, waardoor de eigenlijke stad van de haven wordt afgescheiden.

Onder de verdere openbare gebouwen verdienen opmerking: het Groot Arsenaal, gelegen aan den Ham, omgeven met eenen ringmuur, lang 60, breed 15 ell. met twee verdiepingen en zolder, bevattende vele oude en nieuwe wapenrustingen en een groot park voor kogelstapels; het Klein Arsenaal, gelegen tegen den *Walgang*, lang 34 ell., breed 14 ell., met verdieping en zolder; de Affuitloots, in het hoornwerk *Bekaf*, lang 47, breed 11 ell., met verdieping; een Groot Bomvrij Kruidmagazijn, in het bastion Hartel, nabij de stallen, lang 37, breed 8 en hoog 6 ell., voorzien van eenen bliksemafleider, en ruim genoeg, om al het buskruid te bevatten, dat, in tijd van vrede, in de vesting noodig is; het Buskruidmagazijn Dumont, nabij het bastion Edelmogende, lang 12, breed 6 ell, met verdieping, te zamen hoog 5 ell; het buskruidmagazijn St. Jakobstoren, bij de Waterpoort, aan de keel van bastion Unie, lang 12, breed 5 ell., voorzien van eenen afleider, doch niet bomvrij; een buskruidmagazijn, in het fort de Waterschans; voorts nog 29 kruidkelders in de poterne der bastions William, Pucelle, Coehoorn, Belvedere, Oranje, Gadeliére, Hartel, Ginkel, Hoogmogende, Edelmogende, Noyelle en in de ravelijnen Antwerpen, Dedem en Stoelemat, benevens zeer belangrijke mijngalerijen en kanonkelders.

De Groote kerk, in het jaar 654 door de H. Geertruida gesticht, en aan haar toegewijd, behoorde, vóór de Hervorming, aan de abdij van Nyvel, mede door de H. Geertruida gesticht, die aldaar gestorven en begraven is. Deze eerste kerk werd echter, door den brand van het jaar 1397, geheel in asch gelegd; waarna er in het jaar 1442, door Jan van Glimes, terzelfder plaatse, een ander kerkgebouw, veel prachtiger dan het vorige, gesticht werd. Dit was een voortreffelijk kunststuk, van gehouwen steen. Het schip der kerk was zeer hoog en steunde op tien groote pilaren, vijf aan iedere zijde. Rondom het schip had men eene verwelfde galerij, die breed was en verscheidene kapellen had. Het koor der kerk, dat overwelfd en dubbel was, en op eenige pilaren rustte, had de gedaante van een dubbel kruis. Boven den ingang dezer kerk las men van ouds, met gulden letteren: *Sancta Gertrudis hujus terrae quondam Domina! Interveni, pro populo tuo!* dat is: Heilige Geertruid! eertijds Vrouwe dezer landen! Bid voor uw volk! Dit opschrift werd echter, reeds kort nadat de kerk bij de Hervormden in

gebruik kwam, weggenomen. Men zag ook in deze kerk onderscheidene aanzienlijke grafsteden, van welke echter eenige, gedurende den Spaanschen oorlog, geschonden en verwoest zijn; onder die, welke men echter later opgerigt had, vinden wij vermeld de praalgraven van het, in de vaderlandsche geschiedenis, om hunne dapperheid geprezen broederpaar, PAULUS en MARCELIS BAX. De kerk had aan de westzijde eenen zeer fraaijen toren, behalve nog een torentje op het kruis. In het jaar 1412 werd zij tot eene kapittelkerk verheven, staande onder het opzigt van éénen Deken en acht Kanonniken, die daarin de dagelijksche dienst waarnamen: de begeving van hare prebende stond aan de Abdisse van St. Geertruida, te Nyvel. Deze kerk werd in het jaar 1587 aan de Herv. gem. overgegeven, na alvorens drie jaren door soldaten te zijn bewoond. Bij de belegering van het jaar 1622 werd het oostelijke gedeelte van dit fraaije gebouw verwoest, en gedurende de belegering van het jaar 1747, toen de stad, door de bommen en gloeijende kogels der Franschen geteisterd werd, geraakte zij benevens den toren in brand, zoodat beide in minder dan drie uren tijds, ten eenenmaal vernield waren. Eerst was nog het geraamte, nadat al het houtwerk van binnen afgebrand was, staande gebleven, maar in Februarij van het volgende jaar is mede het hoog gewelf, met alle de pilaren, te gelijk ingestort. Uit de liefdegaven, in het jaar 1749, door het geheele land ingezameld is, sedert, op het overgeblevene muurwerk, eene nieuwe kerk met eenen toren gebouwd, die den 18. October 1752 werd ingewijd, maar op verre na niet zoo groot en zwaar als de oude is. En aangezien ook het orgel vernield was, is er in het jaar 1770 een nieuw aangebragt, dat den 10. April 1771 werd ingewijd. De Herv. gemeente, die hier 1400 zielen telt, en tot de klass. van *Breda*, ring van *Bergen-op-Zoom*, behoort, werd vroeger door drie Predikanten bediend; doch sedert het jaar 1809 heeft deze gemeente niet meer dan twee leeraars. In het jaar 1587 werd Mr. JACOBUS BASELIUS, tot Leeraar in deze gemeente beroepen, en deze is de eerste vaste Predikant geweest, aangezien de gem. vroeger door hulppredikers bediend werd. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten, verdient bijzondere melding JACOBUS BASELIUS, de zoon, die zich, even als zijn vader, door het schrijven van geschiedkundige werken onderscheiden heeft. De Predikanten worden beroepen door een *collegium qualificatum*, waarbij, behalve de leden des kerkeraads, ook drie leden uit de Stadsregering tegenwoordig zijn.

Reeds in het midden der 16e eeuw was de Evangelisch-Luthersche gemeente te BERGEN-OP-ZOOM zoo talrijk, dat haar onder het bestuur van den Aartshertog MATTHIAS, in 1577 of 1578, eene kapel werd afgestaan tot het oefenen van hunne godsdienst. Later is deze gem., door de onverdraagzaamheid der Hervormden, geheel ten onder geraakt, tot op het laatst der 17e eeuw, wanneer zij grootendeels door te BERGEN-OP-ZOOM in garnizoen liggende militairen, of hunne afstammelingen, die zich aldaar met der woon vestigden, zoodanig was toegenomen, dat GERARDUS SAS tot Predikant werd aangesteld. Eenige jaren te voren, eer zij zich in staat zagen eenen Leeraar te onderhouden, stichtten de Ledematen elkander onderling, des Zondags, met lezen, zingen en bidden, en ontboden, om de drie maanden, eenen der Leeraren van Rotterdam, om het H. Avondmaal te bedienen. Na het beroepen van eenen eigen Predikant moest echter de dienst in diens woning verrigt worden, tot dat, in December 1702, op verzoek van den Generaal en Gouverneur PRAETORIUS, een ge-

deelte der kerk van het voormalige St. Catharina-Gasthuis aan de Evangelisch-Lutherschen werd ingeruimd, welke kerk, van binnen door eenen muur in tweeën gedeeld, voor de helft tot eene Evangelisch-Luthersche kerk, zeer doelmatig ingerigt en van een orgel voorzien is, zoo dat deze gemeente zich in het bezit van een, wel klein, maar net kerkje bevindt. De gemeente, die tot den ring van *Rotterdam* behoort en 130 zielen telt, wordt door éénen Predikant bediend. De kerkeraad ontvangt hier nominatie van het Amsterdamsch consistorie.

De Waalsche gemeente, die sedert den 12 Julij 1686 hare godsdienstoefening in de andere helft der kerk van het St. Catharina-Gasthuis hield, is sedert het jaar 1828, toen de leeraarsplaats, door het overlijden van den Predikant Dupon de Freytag, vakant was geworden, met de Nederduitsch-Hervormde vereenigd, wordende thans het voormalige kerkje tot eene Militaire bergplaats gebezigd. De eerste, die in deze gemeente Predikant was, is geweest Johannes Aelstius, die in het jaar 1686 beroepen werd.

De R. K. kerk, aan de westzijde van de Groote markt, is den 23. September 1829 ingewijd en aan Maria *Hemelvaart* toegeheiligd. De parochie behoort tot het vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, zij telt ruim 5400 zielen, en wordt door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend. Vóór het stichten van deze kerk, hadden de R. K. hier slechts eene kapel, die te klein was, om hunne godsdienst te verrigten.

De Israëliten wier getal hier 150 beloopt, hebben er eene in het jaar 1833 gebouwde en in Augustus van dat jaar ingewijde kerk, die tot de zesde ring van Noord-Braband behoort, en waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt. Vroeger diende het bovenste gedeelte van de Boterwaag tot Synagoge voor de Israëlitische gemeente.

Tot de weldadige gestichten en inrigtingen in Bergen-op-Zoom behooren het Oude-Mannenhuis, voorheen het Proveniershuis, in de Klaverstraat, bewoond wordende door 5 of 6 oude vrouwen, welke hier vrije woning, benevens turf en eenig geld genieten, welke inrigting echter met de thans daar inwonenden zal uitsterven; het Weeshuis, voorheen het Cellebroers klooster, dat den 15 December van het jaar 1597, door Prins Maurits, aan de stad geschonken werd, om het tot het tegenwoordige gebruik in te rigten; het Wees- en Gasthuis, in het Nonnenstraatje, voorheen een vrouwenklooster, later tot een krankzinnigenhuis ingerigt, maar in het jaar 1837 aanmerkelijk verbouwd en tot een Zieken-Gasthuis bestemd is; de Bank van Leening; 9 Zieken- en Begraafnisbussen; en eene Subcommissie der Maatschappij van Weldadigheid.

Reeds in de 16e eeuw was Bergen-op-Zoom in het bezit van eene Latijnsche School, welke in die en de volgende eeuw nog al moet bezocht zijn geworden. Deze school heeft vermoedelijk gestaan op den Scholiersberg, bij verbastering meestal de Schoelieberg geheeten. Later schijnt zij te zijn te niet gegaan, terwijl het onderwijs in de Latijnsche taal door den Leeraar der Evangelisch-Luthersche gemeente werd gegeven, en deze, of overleden of verplaatst zijnde, werd door den Heer Jean de Fontaines, gewezen Predikant bij de Waalsche gemeente te Vlissingen, in het geven van dat onderwijs vervangen. Toen die Heer, in het jaar 1795 of kort daarna, ver-

trokken was, bevond er zich niemand, die zijne taak op zich nam, tot dat, in het volgende jaar, drie R. K. Geestelijken uit Braband, DEL FONTAINE, SCHEPVANGER en een ander, wiens naam men niet vermeld vindt, als Rectoren werden aangesteld. Deze weder in het jaar 1803 of 1804 vertrokken zijnde, werden door twee Broeders VAN DEN BROEK vervangen, die zich slechts drie of vier jaren met dit onderwijs bezig hielden en toen mede BERGEN-OP-ZOOM verlieten, waarna de school gesupprimeerd bleef tot in het jaar 1816, als wanneer de Heer JOHAN CHRISTIAAN STEUËRWALD tot Rector benoemd, maar hem geen lokaal aangewezen werd, zoo dat hij de leerlingen aan zijn huis moest onderwijzen, even als zulks, bij den tegenwoordigen Rector, nog plaats vindt, zijnde er thans 9 leerlingen, die dit onderwijs genieten.

Voorts heeft men er eene Stads Fransche en Nederduitsche kostschool, 5 lagere Scholen, en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen,* dat den 16. Julij 1791 is opgerigt, en thans, behalve de Donateurs, 22 werkende leden telt. Vroeger was aan dit departement ook een Instituut van Teeken- en Bouwkunde verbonden, hetwelk echter voor ongeveer twintig jaren heeft opgehouden te bestaan.

Het heeft BERGEN OP ZOOM ook niet ontbroken aan merkwaardige mannen, die binnen hare muren geboren zijn. Onder deze mag men tellen, de Godgeleerden: DANIEL PETERS, † in 1534 als Kanunnik regulier te Brussel, en WILLEBRORDUS BOSSCHAERTS, † 1657, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Tongerloo; de Geneeskundige JUSTUS PASCASIUS TURCK, Lijfarts der Markgraven van BERGEN-OP-ZOOM, vermoedelijk † in 1587; de Kruidkundige EGIDIUS EVERS, † vermoedelijk in 1583 als Geneesheer te Antwerpen; de Geschiedschrijvers: JOANNES BASELIUS, † vermoedelijk in 1603; MARCUS ZUERIUS VAN BOXHORN, geb. 1613, † 3 October 1653, als Hoogleeraar in de welsprekendheid aan de hoogeschool te Leyden, na onderscheidene, vooral geschied- en oudheidkundige, werken te hebben uitgegeven, THOMAS DE ROUCK, † 1660, en FREDERIK NICOLAAS VAN ENGELEN Heer *van Nieuw-Strijen*, † vermoedelijk in 1790; de Nederduitsche dichter J. LIEFFS, † vermoedelijk in het jaar 1620; de Letterkundigen JOHANNES DE MEGEN, † vermoedelijk in 1580, en JOANNES BAERS, † vermoedelijk in 1650 als Hervormd Predikant te Fijnaart; de Latijnsche dichter JOHANNES LATOMUS, † in 1578; de Schilders: PIETER VAN DER WILLIGEN, geb in 1607; BARTRAM DE FOUCHIER, geb. 10 Februarij 1609 † in 1674, en THOMAS WILLEBRORD BOSSCHAERTS, geb. in 1613, † in 1665; de Staatsman Mr. PIETER GERARDUS VAN OVERSTRATEN, geb. 19 Februarij 1756, † 22 Augustus 1801, als Gouverneur-Generaal van Neêrlands-Indië, en Luitenant-Generaal der kavallerie; de Zeelieden: GERRIT VERDOOREN, geb. 6 Februarij 1757, † 30 October 1824, als Oud Vice-Admiraal, en FREDRIK HENDRIK AMPT, geb. 12 November 1793, † 10 October 1837, als Kapitein-Luitenant ter zee, na zich bijzonder bij de omwenteling van het jaar 1813 te hebben onderscheiden; en de Nederduitsche dichteressen: BARBARA DE GRAAUW, weduwe GORDON, † in het jaar 1780, en ADRIANA VAN OVERSTRATEN, eerst weduwe van den Heer SEBASTIAAN RAUWS, Oud-Kolonel ter zee, laatst weduwe van den Heer NICOLAAS VAN CULENBORCH, oud Drosaard, enz., geb. 11 Julij 1737, † 10 Januarij 1828.

BERGEN-OP-ZOOM heeft veel in den Spaanschen oorlog geleden, want, toen de Landvoogdes, in het jaar 1567, nadat de Markgraaf, JAN VAN

Gilles, niet zonder vermoeden van vergiftigd te zijn, in Spanje overleden was, bezetting in die stad wierp, werd zij door de voornaamste inwoners verlaten, wier huizen alzoo ledig staande, door het ingelegerde krijgsvolk werden ingenomen.

Den 22. Januarij 1575, maakte Lieven Jansz. Keersemaker, Slotvoogd van Zierikzee, van slechts weinige manschappen vergezeld, zich meester van het geschut, waarmede het hoofd te Bergen-op-Zoom gewapend was, en bragt het te Zierikzee binnen.

Nog in datzelfde jaar werd er van de Staatsche zijde eene poging gewaagd om die stad te bemagtigen, maar deze liep vruchteloos af, bij welke gelegenheid Hieronimus de Rollé, Stadvoogd van Veere, met 300 der zijnen sneuvelde.

In het jaar 1577 gelukte het Frederik Perrenot, Baron van Renaix, Heer van *Champaigny*, beter; deze toch nam haar, aan het hoofd van eenen kleinen hoop volks, schier zonder slag of stoot, voor de Staten, in bezit. En sedert dien tijd heeft zij altijd die zijde gehouden.

Meer dan eens hebben de Spanjaarden gewaagd haar aan te tasten, telkens echter zonder dat zij hun oogmerk bereiken konden. In het jaar 1581, meende de Hertog van Parma haar door verraad te vermeesteren, waartoe hij Jan van Withem, Heer *van Bersele*, destijds Markgraaf van Bergen-op-Zoom, in zijn belang had weten over te halen; deze toch met eenen sterken haat tegen de onroomschen bezield, had reeds meer dan eens getracht vijandelijk krijgsvolk in de stad te laten, en nam het zeer euvel, dat men, toen de vijand zich van Breda had meester gemaakt, om zulks ook hier voor te komen, met toestemming van den Prins van Oranje, den Kolonel La Garde met eenige Franschen binnen gelaten had. Het ingelaten krijgsvolk, om betaling roepende, en aan het muiten geraakt zijnde, werkte den Markgraaf in de hand, want deze zocht zich daarvan tot zijn oogmerk te bedienen, en, had er geen misverstand plaats gehad, hij zou zijn doel zeker bereikt hebben. Onder andere inwoners, had hij den stadstimmerman, Staes Adriaanse, zekeren pottenbakker Anthony Cornelisz. en den Pastoor Leingritius bewogen, om des nachts na den 5. December, de valdeur der sluis aan de Beggijnenpoort op te winden. Hierdoor zond hij eenige knechten naar binnen, die last hadden, om de Boschpoort te overweldigen, en hem met het overige krijgsvolk, daardoor ter stad in te laten. Omtrent drie honderd Walen waren reeds, zonder ontdekt te zijn, door de sluis in de stad geraakt; doch hier verklapten zij zich zelven, door het vragen naar den weg, terwijl hunne leidslieden, kort nadat zij hen ter stad hadden ingelaten, zich uit angst hadden gaan versteken. De bezetting liep te wapen, alsmede vele burgers; de vijand redde zich voor een gedeelte door denzelfden weg, waardoor hij binnengekomen was, een ander deel verdronk in de stadsgrachten. Zij lieten er in het geheel zeventig dooden en honderd gevangenen. Withem, niet wetende hoe hij het had, deed eenen fellen storm op de Boschpoort, doch trok in haast af, toen hij, uit eenige vlugtelingen, vernam, wat er geheurd was. De Staten verklaarden hem nu openlijk voor hunnen vijand en deden zijne goederen aanslaan.

In het jaar 1582 was zekere Beerewoudt, in plaats van la Garde, Gouverneur van Bergen-op-Zoom geworden. Van dezen trachtte zich de vijand te bedienen, om door list die stad in zijn geweld te krijgen. Zekere Paulus Boboque, een Italiaan, gewezen Gouverneur van

Steenbergen, toen binnen Bergen-op-Zoom gevangen zijnde, wist door beloften, Beerewoudt spoedig te winnen en over te halen, om de stad in handen van Parma over te leveren. Om hieraan te voldoen, trachtte Beerewoudt, Kapitein Valkenburg binnen de stad te krijgen; dan deze ontdekte zijne oogmerken te spoedig. Ook werd zijn handel door de gebroeders Bax en anderen, naauwkeurig gadegeslagen. De Staten inmiddels door Valkenburg, omtrent Beerewoudt ingelicht zijnde, ontboden hem tot het doen van verantwoording, doch hij redde zich met de vlugt.

Parma beproefde, in het jaar 1588, nogmaals om zich door verraad meester van Bergen-op-Zoom te maken. Ten dien einde zocht hij eenen Engelschen Luitenant der bezetting om te koopen, om hem de beide schansen, destijds aan den ingang der haven gelegen, over te leveren: maar deze Luitenant maakte den handel aan den Gouverneur van Bergen-op-Zoom bekend, en, veinzende die schansen in handen der Spanjaarden te willen stellen, naderde hij, aan het hoofd van eenen sterken troep vijanden, de stad, na hier, op zijn geroep, binnengelaten te zijn, verliet hij de Spanjaarden, die nu, na 800 man verloren te hebben, de stad ontruimen moesten, waarna Parma, dus bedrogen, zich genoodzaakt zag, het beleg, dat nu zes weken geduurd had, op te breken.

In het jaar 1605, beproefde de Aartshertog Albert van Oostenrijk, die stad door verrassing te overweldigen, waartoe hij een overgeloopen Franschman du Terrail gebruikte. Deze trok den 21. Augustus, bij laag water, over het verdronken land, en maakte zich meester van twee sterkten, waarvan de eene de haven beschermde, die met het afloopen van het water droog is. Was hij toen terstond voortgetrokken, de stad ware overmand geweest; maar hij had het op de Waterpoort gemunt, en wierp dààr, door middel van zeker vuurwerk (*petarde*), twee staketsels omver; een ander vuurwerk, door hem aan de poort gehecht, nat geworden zijnde, sprong zonder de vereischte uitwerking te doen, waardoor de aanslag ontdekt werd, en te niet liep, terwijl de vijand, door het wassen van het water, genoodzaakt werd een goed heenkomen te zoeken. Omtrent eene maand daarna, den 20 September, werd de toeleg hervat, doch die van binnen, nu beter kondschap gekregen hebbende, hadden zich in staat gesteld, om den vijand wel te ontvangen. De Spanjaarden overweldigden evenwel twee poorten, en roerden de trom reeds binnen de wallen, toen zij voor de derde poort gestuit, en elders, waar zij van buiten de muren beklommen, met pieken en handboogen, naar omlaag gestooten werden. Men ging hen met schietgeweer, brandende pikkransen, steenen en ander tuig vinnig te keer. Mannen, vrouwen, jongens alles liep te hoop, om de Spanjaarden de stad uit te drijven. De Predikant Pascasius Baars stond zelf, met eene piek in de hand, de overigen aan te moedigen. Eindelijk kregen de burgers de overhand, en de vijand moest met een aanmerkelijk verlies aftrekken, terwijl men in de stad slechts een gering verlies leed.

In het jaar 1622, werd er weder een aanval op Bergen-op-Zoom gewaagd door den Spaanschen Generaal Spinola, die zijn leger, den 18. Julij, voor die vesting nedersloeg. Toen zag men het voordeel, dat de gemeenschap dezer stad met Holland en Zeeland, door middel der Schelde, ingeval van vijandelijken aanval, kan te weeg brengen, want, de vesting werd van die zijde, door Prins Maurits en de Staten, van al het noodige voorzien. Spinola deed wel alle pogingen, om de

haven en de daarbijliggende schansen te verwinnen, waardoor de toevoer zou afgesneden zijn, maar door de goede voorzorg van onze zijde genomen, liep die onderneming geheel vruchteloos af. Nadat dit beleg elf weken onafgebroken was voortgezet, trok Prins MAURITS op, om de stad te ontzetten, waardoor SPINOLA, zich buiten staat bevindende om den Prins het hoofd te bieden, het beleg opbrak en naar Antwerpen aftrok, nadat zijn leger omtrent 12,000 man was verzwakt geworden; terwijl het verlies van de bezetting op omtrent 1200 man begroot werd.

Toen het volk, in het jaar 1653, in onderscheidene plaatsen er op aandrong, dat men den jongen Prins VAN ORANJE, later als Stadhouder, onder den naam van WILLEM III., bekend geworden, zoude verheffen tot de waardigheden, door zijne vaderen hier te lande bekleed, toonde men te BERGEN-OP-ZOOM mede zijne gehechtheid aan het huis VAN ORANJE. De Prinses VAN HOHENZOLLERN, aan wie het markgraafschap van BERGEN-OP-ZOOM, kort te voren, was afgestaan, had zich laten verluiden, dat zij de wapens van wijlen WILLEM II. zoude wegnemen en de haren in de plaats stellen. Een Apotheker, Lid der Regering, hierop bewerende, dat zulks zoo vreemd niet was, daar men voorheen de wapens des Konings van Spanje, die Heer van het Land was, wel had weggenomen, moest lijden, dat het graauw zijne glazen insmeet, en zijnen geheelen winkel vernielde. De stad weêrgalmde, hierop van het *vivat Oranje!* en de Bevelhebber, Heer VAN BEVERWEERD, had veel werks, om het volk tot bedaren te brengen.

In het jaar 1672, was er voor BERGEN-OP-ZOOM zoo een goede zorg gedragen, dat de Koning van Frankrijk het niet beproefde deze vesting aan te tasten, hetgeen men als een bijzonder geluk mag beschouwen, dewijl hare overmeestering Zeeland in het uiterste gevaar zoude gebragt hebben.

Mogt de stad BERGEN-OP-ZOOM, tot op het jaar 1747, zich beroemen, dat zij nimmer door belegering ingenomen was, in dat ongelukkig jaar ging die eer voor haar verloren. Den 12. Julij, werd zij door omtrent vijftien of zestien duizend Franschen, onder den Graaf van LÖWENTHAL, berend, die drie dagen naderhand, aanmerkelijk versterkt zijnde, de loopgraven opende, en haar den 20. dier maand begon te beschieten. Hiermede werd, met een geweldig vuur van weerskanten en het springen van vele mijnen, acht weken volhard; gedurende welken tijd, behalve de groote kerk en toren, een vierde gedeelte, zoo wel van de bijzondere als openbare gebouwen der stad, verwoest werd. Dit veroorzaakte zulk eene verslagenheid onder de inwoners, dat de meesten de stad ontvlugtten, en elders eene schuilplaats zochten. Eindelijk, nadat BERGEN-OP-ZOOM een geregeld beleg van 63 dagen doorgestaan had, en de voornaamste werken zeer hevig aangetast waren, werd die vesting den 16. September, 's morgens vroeg, zeer onverwacht bestormd, en, uithoofde van den zwakken wederstand op de wallen en de ongenoegzame verzorging van de sortie Fullenius, stormenderhand ingenomen; hetgeen velen vreemd voorkwam, omdat de stad met eene sterke bezetting en overvloed van voorraad was voorzien, die van alle kanten derwaarts was gezonden; ook kon zij door het leger, dat binnen de linie lag, versterkt worden. De Prins VAN HESSEN-PHILIPSTHAL, nevens den Generaal CRONSTROM in de stad het bevel voerende, poogde wel den vijand, die reeds tot aan den wal genaderd was, terug te drijven; maar, geen versterking krijgende en wel twee derden van zijn volk verloren hebbende, terwijl hij bovendien zelf zwaar gekwetst was,

werd hij te rade, de wijk naar Steenbergen te nemen. Deze belegering is vooral belangrijk, door dat de vesting ingevolge het stelsel van COEHOORN gebouwd was, en dat de Franschen den aanval deden, alsof de stad op de Vaubansche wijze versterkt ware geweest, waaruit geene geringe voordeelen voor de verdediging voortvloeiden. Zonder de verrassing zoude de vesting nog beter het voordeel bewezen hebben, dat er is gelegen in de wijze, waarop zij versterkt is, en tevens hebben doen zien, dat het Nederlandsche stelsel ook op eenen hoogen grond kan aangewend worden. Toen de stad nu door onze troepen ontruimd was, werd zij, gedurende vier en twintig uren, aan de woede der plunderzieke en toomelooze soldaten overgelaten, die de weinige overgeblevene ingezetenen, zonder onderscheid, naakt uitschuddeden en van alles beroofden, en voorts alles wat zij vonden, verwoestten. Veel buit werd er gemaakt, alzoo de vijand meester werd van de krijgskas en van al hetgeen men in tijds niet had kunnen bergen. De ongelukkige burgers, de ellende niet kunnende verduren, zagen zich genoodzaakt, de eene vroeger, de andere later, de stad en alle hunne bezittingen, in handen der Franschen te laten, tot dat zij eindelijk, den 7. December van het volgende jaar 1748, ingevolge de overeenkomst, bij den vredehandel te Aken, door den vijand weder ontruimd werd. Toen kwamen de uitgewekene burgers, van tijd tot tijd, weder in de stad, om bezit van hunne goederen te nemen. Het zou hun echter onmogelijk geweest zijn hunne verwoeste woningen te herstellen, zonder de krachtdadige hulp van Hunne Hoogmogenden, die, om de ingezetenen hiertoe aan te moedigen, den 18. Januarij 1749, vrijdom van verponding verleenden, voor huizen, die geheel verwoest waren, voor twintig jaren; voor woningen, die half verwoest waren, voor tien jaren; en voor gebouwen die aanmerkelijke schade geleden hadden, voor drie jaren; alsmede eenen dergelijken vrijdom van de geestelijke renten. Dan, dit niet genoegzaam zijnde, om de huizen in het algemeen te doen opbouwen, hebben Hunne Hoogmogenden, den 3. Junij 1750, tot dat einde, nog driemaal honderd duizend gulden toegestaan, en over het beheer van dit fonds gesteld drie Commissarissen, als: één van wege het gemeene land, één uit de regering der stad, en een derde uit de gemeente, die de gemelde som, onder goedkeuring van den Raad van State, omsloeg over alle de eigenaars der verwoeste huizen, naar gelang van ieders behoefte. Hetwelk alles van dat gevolg is geweest, dat men, met het begin van het jaar 1751, ijverig aan het werk ging, om de beschadigde en verwoeste huizen te herstellen en weder op te bouwen, hoewel doorgaans van ligter maaksel, dan de vorigen waren geweest, uit vrees, dat dergelijke rampen, in tijden van oorlog, hunne stad meermalen zouden kunnen treffen.

In het jaar 1794 werd BERGEN-OP-ZOOM door de Franschen omgetrokken, en opende eerst de poorten voor hen, nadat de Staten daartoe last gegeven hadden.

Toen in het begin van December 1813, de Franschen gedwongen waren Brielle, Hellevoetsluis en de Willemstad te verlaten, en daardoor ruimte ter ontscheping van Engelsch krijgsvolk was gemaakt, had de Engelsche Generaal, Sir THOMAS GRAHAM zich met eene aanzienlijke magt vóór BERGEN-OP-ZOOM gelegerd, welke vesting sedert den 12. in staat van beleg was verklaard. De gewone maatregelen voor de belegerde steden werden hierop genomen, doch niet met die gestrengheid toegepast als wel elders, zoodat, zoo lang de gemeenschap met Antwerpen open was, de burgers vrijelijk uit en in de stad

konden gaan en alleen verpligt werden, om 's avonds na elf ure niet anders dan met licht op straat te komen De bezetting werd zoo veel mogelijk met nieuwe aankomende troepen versterkt, maar bragt bij eene wapenschouwing, den 13. Februarij 1814 gehouden, nog geene drie duizend man onder de wapenen; indien men nu daaronder de wachthebbende manschappen en de elders in dienst gestelde militairen voegt, dan mag men aannemen, dat het garnizoen 4000 weerbare mannen sterk was. Slagtvee en andere levensbehoeften werden uit de naast gelegene gemeenten door dwang aangebragt. Den 17 December 1813 was de stad reeds door eenen Engelschen Officier opgeëischt, die met een weigerend antwoord werd terug gezonden. In het begin van Januarij des volgenden jaars werd de stad naauwer ingesloten, de gemeenschap met de nabijgelegene plaatsen steeds meer belemmerd, en de toevoer van benoodigdheden moeijelijker, zoodat welhaast aan sommige behoeften gebrek ontstond, andere niet dan tot zeer hooge prijzen te bekomen waren, en, onder deze laatste, de boter tot zes en twintig, ja dertig, stuivers het pond werd verkocht. Daar de felle vorst de wateren tot bruggen maakte, werden de burgers dagelijks genoodzaakt, het ijs in de stadsgrachten of zelven open te hakken, of zulks door anderen op hunne kosten, te laten doen. De gemeenschap met Antwerpen mede gestremd zijnde, begon ook de krijgskas ledig te worden, waardoor de Bevelhebber der vesting zich in de noodzakelijkheid gebragt zag, om tot eenen gedwongen opbrengst van penningen de toevlugt te nemen, welke in het eerst op eene zeer drukkende en onbillijke wijze, ter somme van 35,000 franken, alleen over drie en dertig burgers werd uitgeschreven, doch naderhand, door eene daartoe benoemde commissie uit de burgerij, met den Maire der stad, meer evenredig, over honderd acht en zestig inwoners, werd verdeeld. In dezen staat bleven de zaken tot den 8. Maart, toen, 's avonds ten tien ure, het lossen van het geschut op de wallen, en het schieten uit klein geweer eenen aanval van de belegeraars aankondigde, waarop dadelijk alarm werd geslagen, de soldaten van de bezetting zich naar hunne loopplaatsen begaven, en geschut op de hoeken der straten geplant werd. Van toen af werd aan niemand der burgers toegelaten op straat te komen, en die zulks waagde, liep gevaar van terstond doodgeschoten te worden, welk lot den zoon van den Maire Vermeulen zelfs binnenshuis trof, terwijl de vrouw van Engelbos, die achter de deur van haar huis stond te luisteren, wat er van buiten omging, door eenen snaphaankogel, welke de deur doorboorde, het leven verloor. De felle vorst, die de verdediging van vestingen zoozeer belemmert, de zwakheid der bezetting en de bereidvaardigheid tot hulp van eenige burgers in de stad zelve hadden, op het einde van Januarij, in het Engelsche Hoofdkwartier het denkbeeld doen geboren worden, om de stad bij verrassing te bemagtigen, waarvan de mogelijkheid door twee Nederlandsche Officieren, den op soldij gestelden Kapitein de Bere, en diens schoonzoon, den Kapitein der Genie van Gorkum, ten sterksten beweerd, en de uitvoering zeer ernstig aangeraden werd. Laatstgenoemde door den Commissaris-Generaal van Oorlog, ingevolge eene kabinets-orde van den Souvereinen Vorst der Nederlanden, bevel bekomen hebbende, om zich naar het Hoofdkwartier van den Britschen Opperbevelhebber te begeven, en zich dáár naar de bevelen van dezen te gedragen, ontving, dadelijk na zijne aankomst, op de verzekering van de uitvoerlijkheid van het plan, van den Generaal bevel, om in persoon alles naauwkeurig op te nemen, een algemeen plan van aanval op te maken en alle middelen te beproeven

om zulk eene onderneming wel te doen gelukken. Voorts opende men verstandhouding met de burgers in de stad, waardoor men meer zekere kennis van de sterkte der bezetting en van de wijze van verdediging bekwam. Het plan van aanval, hierop gebouwd, werd den 7 Maart door den Britschen Opperbevelhebber goedgekeurd, en tevens besloten, dat die aanval werkelijk den volgenden avond, op vier onderscheidene punten gelijktijdig, zou plaats hebben: in dier voege, dat, terwijl de eerste, tweede en vierde kolom zouden trachten den wal te bemagtigen, de derde, door eenen valschen aanval op de Steenbergsche poort, de aandacht des vijands moest aftrekken. De geheele magt, hiertoe bestemd, bedroeg 3930 man; vier of vijf burgers uit de stad hadden zich als gidsen en ter verdere medewerking aangeboden: men voorzag zich van handspaken, touwen, ladders en verdere gereedschappen, die tot den bestemden aanval noodig waren. Deze geschiedde op het bepaalde tijdstip van tien ure 's avonds, met dat gewenscht gevolg, dat twee van de vier kolommen spoedig den wal hadden bereikt, en zich van het ééne bastion na het andere, als mede van een kruidmagazijn en tuighuis, meester maakten. Dan het ongeluk wilde, dat er geene te zamenwerking der Engelsche kolonnes plaats vond, en dat het moordende lood der vijanden reeds in den beginne voorname officieren, die de aanvallen bestuurden, deed sneuvelen of verwondde, hetwelk, daar alles in den nacht geschiedde, ras verwarring onder het krijgsvolk veroorzaakte; ook begaven zich de troepen veelal in de huizen, hetgeen men altijd als eene onvergeeflijke fout, bij zoodanige ondernemingen, moet beschouwen. Het niet openen der Antwerpsche poort is mede als onverschoonlijk aan te merken, want hierdoor bleven het hoofdkorps van den Generaal Graham, de kavallerie en de artillerie buiten de vesting, en konden alzoo niets tot het gelukken van de onderneming bijdragen. De dappere kolonel Carleton sneuvelde genoegzaam op denzelfden oogenblik, dat de Franschen, die het achtste bastion verdedigden, geen kans meer ziende om het te behouden, reeds hunne geweren begonnen weg te werpen. Het sneuvelen van dien krijgsman, gevoegd bij dat van den Brigadier-Generaal Gore, veranderde hier dadelijk het tooneel: er volgde groote verwarring onder de troepen, over welke zij het bevel hadden gevoerd, en de vijanden, zulks bespeurende, namen terstond de wapenen weder op, en noodzaakten nu hunne partij te wijken. Deze noodlottige omstandigheden veroorzaakten dan ook, dat het Engelsche krijgsvolk, in plaats van zich tot eenen krachtdadigen tegenweer te vereenigen, en de bezetting van binnen weerloos te maken, de noodige gemeenschap met elkander kwijt raakten, waardoor zelfs een gedeelte, van de overige afgesneden zijnde, genoodzaakt werd zich over te geven. Op het voorstel van een Kolonel (waarschijnlijk de kolonel der genie le Grand), staakten de troepen der bezetting de afzonderlijke en verdeelde aanvallen; zij vereenigden zich op één punt en deden in 3 massa's eenen algemeenen en te zamenwerkenden aanval; het gevecht, dat nagenoeg tien uren geduurd had, kreeg daardoor eene beslissende wending, zoodat de Engelschen de wallen ontruimden, en zich naar buiten begaven, doch door den opkomenden vloed geen heenkomen meer kunnende vinden, genoodzaakt waren de wapenen neder te leggen. Het Engelsche regement van de garde, dat steeds de haven bezet hield, moest zich later mede gevangen geven. Groot was het verlies van manschappen aan beide zijden. Het Engelsche berigt begroot zelf het getal der hunnen op drie honderd dooden en omtrent 800 gevangenen. Elf van hunne officieren waren gesneuveld, drie en

zeventig gekwetst en tien vermist. De bovengemelde Kapitein DE BERE was, zwaar gewond zijnde, in de drooge gracht nedergevallen, waar hij den volgenden morgen door de Franschen werd gevonden, en nog verder wreedaardig gewond, aan welke wonden hij eenige dagen daarna overleed, nadat hij echter, op voorspraak van den Engelschen Generaal GRAHAM, aan zijne betrekkingen was teruggegeven. Zoo ongelukkig eindigde deze stoute en aanvankelijk, naar het schijnt, wel beraamde onderneming, die den inwoneren van BERGEN-OP-ZOOM nutteloos groote gevaren en doodelijke angsten heeft doen lijden, en, hetgeen nog erger is, hun nog daarenboven de beschuldiging op den hals heeft gehaald, dat zij niet alleen de Engelschen, die hen kwamen verlossen, niet bijgestaan, maar dezen zelfs veeleer tegengewerkt, en met de Franschen geheuld hebben: welke beschuldiging nogtans van allen grond ontbloot is, daar uit het bovenverhaalde, genoegzaam blijkt, dat de mogelijkheid, om te helpen hun geheel benomen was, terwijl daarenboven de ijver van eenige burgers, die vrijwillig en met levensgevaar hunne diensten als gidsen aangeboden en bewezen hebben, ten duidelijkste doet zien, dat het in het algemeen niet aan goeden wil, maar aan gelegenheid om te helpen, gehaperd heeft. Het duurde nog eenen geruimen tijd na deze mislukte poging der Engelschen, eer de burgerij zich met goede hoop op verlossing mogt vleijen. Den 15. April verscheen een bode van Antwerpen voor de Boschpoort, tijding brengende aan den Opperbevelhebber der vesting, van de groote verandering, die in het laatst der voorgaande, en in het begin van die maand, met den Franschen Keizer en zijne heerschappij, was voorgevallen, en van de nieuwe orde van zaken, die daarvan het gevolg was geweest: welke tijding weldra den toestand der inwoners van BERGEN-OP-ZOOM hierin verbeterde, dat zij weder vrijheid bekwamen, om uit en in de stad te gaan, waartoe hun de gelegenheid te voren, voornamelijk na den mislukten aanslag der Engelschen, benomen was geweest. Ook werd reeds den 24. door de Fransche bezetting de witte kokarde opgezet, en de driekleurige vlag, die van den toren waaide, door eene witte vervangen Vruchteloos echter was de poging der belegeraars, vier dagen later, om den bevelvoerenden Generaal BIZANET tot overgave der vesting te bewegen; daar besef van pligt hem terughield van hiertoe te besluiten, voor en aleer hij uitdrukkelijk bevel van zijnen nieuwen Souverein zou hebben ontvangen. Dit bevel kwam den 3. Mei, en dienzelfden dag trok een detachement Nederlandsche huzaren en artillerie, een bataillon Nassausche jagers en het 14de bataillon landmilitie, onder bevel van den Baron VON KRUZE, binnen de stad; waarna zij den volgenden dag, in naam van den Souvereinen Vorst van Nederland, door den Gouverneur van Noord-Braband C. G. HULTMAN, op de plegtigste wijze, in bezit genomen, en in diens handen, door den Raad en de stedelijke ambtenaren, de eed van getrouwheid aan den Vorst werd afgelegd. Aldus geraakte BERGEN-OP-ZOOM weder onder het wettig bestuur van Nederland, waaronder zij tot dus verre gebleven is.

Den 29. Maart 1831 onderging deze stad een verschrikkelijk ongeluk, door het in de lucht springen van het laboratorium, genaamd Stoelemat, waarbij eene menigte huizen vernield werden en onderscheidene menschen het leven verloren. Na deze ramp heeft BERGEN-OP-ZOOM echter een veel beter aanzien gekregen, doordien sedert de meeste huizen in het beste gedeelte der stad en ook elders, bij het herstellen aanmerkelijk verfraaid zijn.

Er worden te Bergen-op-Zoom twee jaarmarkten gehouden, als: de voorjaarsmarkt in de derde week na Paschen, en de najaarsmarkt den derden Donderdag na Allerheiligen.

Het wapen der stad Bergen-op-Zoom is hetzelfde, als dat van het voormalige markgraafschap. Zie hiervoor bl. 296.

BERGEN-OP-ZOOM, verl. plant., in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marechalskreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende aan de verl. plant. Bethel opwaarts en aan den houtgrond Nieuwzorg benedenwaarts.

BERGEN-OP-ZOOM (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het opvaren; palende aan de suikerplantaadje Descanso opwaarts en den verlaten grond-Verwachting-en-Wijklust benedenwaarts; 341 akk. groot.

BERGENPAS, adell. huis op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 4¼ u. N. ten O. van *Arnhem*, distr. *Veluwe*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ¼ u. N. O. van *Brummen*.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 14 bund. 27 v. r. 40 v. ell., en behoort thans in eigendom aan den Heer Laurens Hoffmann, Burgemeester der gemeente Brummen.

BERGENSHUIZEN of Bergenshuizen, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, distr. en 1 u. N. ten W. van *Boxtel*, arr, kant. en 1½ Z. ten W. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Vught*; met 160 inw.

Er is hier vroeger eene kapel geweest, die reeds in het jaar 1738 afgebroken is; ter plaatse, waar zij gestaan heeft, wordt thans een mastbosch gevonden, toebehoorende aan Jonkheer H. B. Martini.

BERG-EN-TERBLIJT, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (11 k. d., 13 m. k. 1 s. d.); palende N. aan de gem. Houtem, O. aan Valkenburg, Z. aan Bemelen en W. aan Maastricht.

Zij bevat het dorp Berg en de geh. Terblijt, Geulen en Vilt, en daarin ruim 700 inw., allen R. K. die hier eene statie uitmaken, met eene kerk, te Berg. De statie behoort tot het bisd *Luik*, dek. *Meerssen*, en wordt door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend.

Men heeft er eene lagere school en eenen graanmolen. Door deze gemeente vloeit de rivier de Geul, en over haar grondgebied loopt de groote straatweg op Aken.

BERGENTHEIM, buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 10½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, 1½ u. Z. van *Hardenbergh*, aan de *Vecht*; met de havezathe *Bergentheim* en ruim 200 inw.

Van deze buurschap wordt in eene bisschoppelijke uitspraak des jaars 1477 gewag gemaakt. Zij behoort kerkelijk tot *Hardenbergh*, behalve vroeger een huis (Marssink), dat kerkelijk tot *Heemse* behoord heeft, tot dat het, eenige jaren geleden, afgebrand en het erf van dien naam, bij verkoop, gesplitst is.

Tot deze buurschap behoort mede het ten W. daaraan palende en aan de gemeente Ambt-Ommen stootende geh. de Mariaberg.

BERGENTHEIM, havezathe in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 10½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, 1½ u. Z. van *Hardenbergh*, in de buursch. *Bergentheim*, aan de *Vecht*.

Omstreeks het midden der vijftiende eeuw was dit goed als riddermatig bekend. De daartoe behoord hebbende gronden waren zeer

aanzienlijk, maar zijn, in het jaar 1827, in onderscheidene partijen verkocht, zoodat de thans tot de havezathe behoorende gronden nog slechts eene oppervlakte van 59 v. r, 38 v. ell. beslaan.

Het goed Bergentheim is sints onheugelijken tijd in het geslacht van Voerst geweest, en is thans een eigendom van den Heer Hiddo Baron van Voerst, te Wyhe.

BERGENVAARDERSKAMER, huis in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 min. Z van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. N. O. van *Amstelveen*, aan den Amstel.

Het plagt vroeger de vergaderplaats te zijn van het Bergenvaardersgilde, dus genoemd, omdat de Leden van dit gild koophandel dreven op Bergen in Noorwegen. De Leden waren in Meesters en Knechten onderscheiden, Schout, Burgemeesters, Schepenen en Raad der stad Amsterdam gaven hun den 10. Februarij 1537 eenen gildebrief, waaruit blijkt, dat de Meesters ieder een bode of kantoor hadden te Bergen, alwaar zij hunnen koophandel dreven en van de Knechten gediend werden. Niemand mogt Meester worden, dan die twee jaren te Bergen als Knecht gediend, of twee zomers voor Knecht gevaren had. Die zijne eerste reis als Meester naar Bergen deed, moest vijf gulden, die de eerste reis voor Knecht voer, dertig stuivers betalen, ten behoeve van het St. Annealtaar, in de Nieuwe kerk, welke door dit gilde onderhouden werd.

In of omtrent het jaar 1572 moet dit huis, hetzij gedurende het kort beleg, dat Amsterdam te dier tijd van Lumey doorstond, hetzij door een ander ongeval, verbrand zijn: want in het begin van het jaar 1576 klaagde het Bergenvaardersgilde, dat het verbranden van hun huis en andere schaden, het gilde in zulk eene ongelegenheid gebragt hadden, dat het de wekelijksche St. Annamis in de nieuwe kerk, niet langer bekostigen konde. De Vroedschap van Amsterdam liet door Burgemeesteren hierop orde stellen; en kort hierna, namelijk den 23. Januarij, verleende de Wethouderschap dier stad een nieuw voorregt aan het gilde, volgens hetwelk allen, die zich aldaar met het verkoopen van Berger- of IJslandschen visch geneerden, hetzij Gildebroeders of anderen, zekere schatting, ten behoeve van het gilde, betalen moesten. De Factoors werden nogtans van het betalen dezer schatting vrij verklaard, ten ware zij de visch, bij vijf- of zeshonderd ponden en daarbeneden verkochten. Sedert dien tijd schijnt het Bergenvaardersgilde ook den naam van het Stokvischkoopersgilde te hebben aangenomen, dien het, tijdens hare ontbinding, ten jare 1795, nog droeg; terwijl de Bergenvaarderskamer, sedert de herbouwing, in het jaar 1576, niet meer tot gildehuis schijnt gediend te hebben, maar, meestal tot eene herberg, verhuurd was, die vermoedelijk onder den naam van Annekenhuis of St. Annehuis bekend stond.

BERGERAC, koffijplant., in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het opvaren, palende bovenwaarts aan de suikerplant. Breukelerwaard, en benedenwaarts aan de verl. grond Broedersgift; 482 akk. groot. Door de Negers wordt zij Pikien Koedekki genoemd.

BERGERBOSCH, bosch, graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie Berghebbosch.

BERGERBOSCH of Bergerwoud, bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. en W. van *Bergen*.

Dit bosch beslaat 1000 bund. De Heer Anthony Studler van Burk, die de heerlijkheid Bergen in het midden der zestiende eeuw bezat, heeft dit bosch veel verbeterd, de plantaadje met fraaije wandelwegen, in

den smaak van dien tijd, doen aanleggen; omtrent het jaar 1730 is het fraaije, in dit bosch thans nog aanwezige, heerenhuis, het Huis te Bergen, gebouwd.

BERGER-CONVENT, voorm. klooster in *Friesland*. Zie BERG-KLOOSTER.

BERGERDEN, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 1½ u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Elst*, gem. en ¾ u. N. van *Bemmel*; met 40 inw.

BERGERHAUZEN, geh. in de heerl. *Daalhem*, prov. *Limburg*. Zie BERGERHUIZEN.

BERGERHUIS, voorm. kloooster, prov. *Friesland*. Zie BARRAHUIS. (OUD EN NIEUW)

BERGERHUIZEN of BERGERHAUZEN, geh. in de heerl. *Daalhem*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Gulpen*, gem. en ¼ u. ten N. van *Noorbeek*; met 80 inw.

BERGERIE, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie SCHAEFEREI.

BERGERMEER, bedijking in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*; palende N. aan den Dammerlanderpolder, N. O. en O. aan den Sluispolder, Z. aan de Munnikenpolder en het Egmondermeer, W. aan den Filisteinschen-polder.

Het was vroeger een meer, dat met het Egmondermeer in eenen boezem besloten was, en gezamenlijk met dat meer, den duinval en het regenwater bij Alkmaar in de stadsgrachten, en daardoor, alsmede door het Voormeer, in den ruimen kolk van het Schermermeer ontlastte. Of deze beide meren ooit eenige waterlozing noordwaarts aan, naar Petten of de Rijp toe, gehad hebben, wordt bij geen der oude schrijvers gemeld; hoewel het waarschijnlijk is, dat zij, bij hoog water, over den lagen grond der polders, die zich van hunnen omtrek af naar de Recker toe uitstrekken, gemeenschap met deze kil zullen gehad hebben; maar dat zulks bij gewoon tij, heeft kunnen plaats hebben, schijnt onmogelijk, aangezien alle deze polder-velden, zelfs vóór de bedijking, verheven lagen boven het gewone zomerwater dezer meren. Het BERGERMEER is in het jaar 1565 ingedijkt, in welk jaar er een hevig geschil is gerezen tusschen LAMORAAL Graaf *van Egmond* en HENDRIK VAN BREDERODE, Heer *van Bergen*, als bedijkers, ter eener zijde en de stad Alkmaar, als regt hebbende op een gedeelte van dat meer, ter andere zijde, welk geschil, voor den Koning van Spanje, FILIPS II, gekomen zijnde, bij accoord van den 20. Augustus 1565 afgemaakt is, uit welk accoord blijkt, dat er vóór de bedijking onderscheidene eilandjes in dit meer gelegen waren.

Thans beslaat het BERGERMEER eene oppervlakte van 440 bund., 70 v. r., 75 v. ell gronds.

BERGERMEER of EMMERMEER, meer in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, ten Z. van het dorp Emmen.

BERGERPOLDER, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*.

BERGERROTH, geh. in het graafsch. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*; gem. en ½ u N. W. van *Stamproy*; met 150 inw.

BERGERSGAT, kil in de *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zij scheidt de Steenekooi van den Kalverwaard, en brengt het water uit de Bever in het Gat van Vlooijen.

BERGERSHOOP, vroeger CATHARINAHOOP en NIEUWE GROND, hout- en kostgrond, in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad van*

Wanica, ter regterzijde gaande naar Poele Pantjesbrug; palende bovenwaarts aan de verlaten grond Halfhideslust en benedenwaarts aan het verlaten Land van Tout-lui-faut; 1300 akk. groot, met 1 slaaf.

BERGERWOUD, bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BERGERBOSCH.

BERGESTEIN, ridderhofstad in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht* zie BERKESTEIN.

BERGEYK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Eindhoven*, distr. *Oirschot*, (5 k. d., 30 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Eersel, Hoogeloon-Hapert-en-Casteren en Riethoven, O. aan Westerhoven en Borkel-en-Schaft, Z. aan Luik-Gestel en aan de Belgische prov. Limburg, W. aan de Belgische prov. Antwerpen.

Deze gem. wordt verdeeld in vijf uithoeken, zijnde: Eikereind of de kom van het dorp, het Loo, Broekstraat, de Berkten, en de Webosch-en-Wiltrijt, en bevat daarin, behalve het dorp Bergeyk, de gehuchten: Berkt, Hooger-Berkt, Broekstraat, het Voorste Loo, het Middelste Loo, het Achterste Loo, Rund, Spaanreyt, Webosch, Wilreyt en Groot-Wilreyt.

BERGEYK beslaat eene oppervlakte van 5141 bund. 12 v. r. 6 v. ell., en telt 345 h. en ruim 1800 inw., bijna allen R. K., die hier twee kerken hebben één te Bergeyk en ééne op het Loo, welke beide kerken, als ééne parochie, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden. De parochie behoort tot het voorm. bisd. of vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*.

De Herv., die hier 40 in getal zijn, behooren tot de gem. *Bergeyk-Westerhoven-Riethoven-en-Borkel*. De Predikant woont te BERGEYK.

De Israëliten, wier getal hier zes beloopt, worden tot de gem. *Bladel* gerekend.

Er zijn in deze gem. twee Scholen, als ééne te Bergeyk en ééne te Webosch.

Men vindt hier vele kooplieden, die met hunne waren naar Duitschland en elders reizen; vooral drijft men er veel handel in menschenhaar, hetwelk men ten dienste der pruikmakers naar buiten 'slands zendt; waardoor vele ambachtslieden en handwerkers dezer gemeente hun brood winnen; doch sedert het jaar 1795 is deze bron van welvaart verslapt. In het jaar 1838 is er eene weverij van calicot opgerigt, echter vinden de meeste inwoners hun bestaan in den landbouw; hoewel deze er niet voordeelig is, wegens de schraalheid en zanderigheid van den grond, zoodat men genoodzaakt is, om 's jaarlijks veel mest op de landerijën te voeren, wil men goede vruchten winnen; zelfs vorderen zulks de hooilanden, om goed hooi te geven. Behalve de bebouwde landen, heeft men in deze gemeente eene groote uitgestrektheid dennenbosschen en woesten grond; welke laatste bestaat in gemeente weiden en broekland, waarin men het vee laat grazen De granen en andere veldvruchten, welke de landerijen opleveren, bestaan voornamelijk in rogge, haver, boekweit, spurrie, aardappelen, wortelen, rapen en vlas. Men had in deze gem. vroeger vijf brouwerijen, thans is er nog slechts ééne, hoewel het Bergeyksche bier bijzonder geroemd wordt.

BERGEYK is met *Riethoven*, *Westerhoven*, *Borkel* en *Schaft* in het jaar 1626 door FILIPS IV, Koning *van Spanje* en Hertog *van Braband*, als eene heerlijkheid verpand aan ROGIER VAN BROEKHOVEN voor 97,000 gulden; aan wiens weduwe deze pandpenningen,

van wege Hunne Hoogmogenden, in het jaar 1658 zijn terug gegeven, en alzoo deze heerlijkheid weder is ingelost.

Het dorp BERGEYK, BERGHEYK of BERGEIK, ook wel BERCKEYK en enkel EYK of EYKENBERG geheeten, ligt 3 u. Z. Z. W. van Eindhoven, 5 u. Z. ten O. van Oirschot, en een groot uur van de Belgische grenzen aan de Keerschop. Het ontleent zijnen naam van de menigte eikenboomen, die er gestaan hebben.

Aan de ingezetenen van dit dorp, dat voorheen zeer aanzienlijk was, werd in het jaar 1331 door JAN III, Hertog *van Braband*, verleend uitsluitend vroente, turf of weideregt, en dit werd in het jaar 1544 door een *vidimus* van Keizer KAREL V bevestigd, bij gelegenheid, dat dit bezit door die van Lommel betwist werd.

KAREL *de Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, stond, in het jaar 1468, aan die van BERGEYK toe, om die plaats tot eene stad, versterkt met poorten, wallen en vesten te mogen maken, hen daartoe magtigende, om middelen, zelfs bij schattingen als anderzins, uit te vinden. Het werk heeft evenwel geen voortgang gehad, zoodat BERGEYK eene stad zonder wallen, vesten of sterkte is gebleven. Men telt thans in de kom van het dorp 95 h. en 500 inw. Men heeft er een Raadhuis, dat in het jaar 1770 gebouwd is.

De R. K. van BERGEYK hadden kort na den Munsterschen vrede, eene schuurkerk, gebouwd op de naaste grenzen van het destijds Luiksche dorp Luiks-Gestel, die de Heikerk genaamd werd. Naderhand heeft men in het midden van het dorp BERGEYK eene tweede schuurkerk kunnen oprigten. Nadat deze afgebrand was, werd den 20. Augustus 1749, door de Staten aan de Katholijken toegestaan, haar, gelijk zij te voren was, op te timmeren. In plaats van dit kerkhuis verkregen zij in 1799 de oude parochiekerk, die ingewijd is onder de bescherming van den H. WILLEBRORDUS. Deze kerk, voorheen eene der voornaamste der Meijerijsche Kempen, is een groot en fraai gebouw, kruiswijze opgetimmerd, op het midden met een torentje, klok en uurwijzer en van binnen met pilaren en beschilderd verwulfsel, voorzien. Voorheen stond er een schoone en groote toren aan de westzijde dezer kerk, welke in het jaar 1658 ingestort en niet weder herbouwd is. De Priesters beneficianten waren vroeger verpligt het kerkelijk officie, even als in de kapittelkerken te zingen, welke verpligting hun nog, bij Bisschoppelijk bevel, werd aangezegd, den 26. December 1599, door S. KELDERS, destijds officiaal van het Bisdom van 's Hertogenbosch.

In het jaar 1812 is ook voor de Herv. te BERGEYK eene kerk gebouwd; vóór dien tijd moesten zij hunne godsdienst in eene der kamers van de pastorie waarnemen.

De school wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht.

Er werden hier vroeger jaarlijks vijf beestenmarkten gehouden als: Donderdag voor Palmzondag, Vrijdag na de Kruisdagen, Donderdag vóór ST. JAN BAPTIST, Donderdag vóór ST. LUCAS en Donderdag vóór ST. THOMAS. Deze worden echter thans niet meer bezocht.

BERGEYK is de geboorteplaats van den godgeleerde LAURENTIUS NAGELMAEKERS, † in 1602, als Plebaan der hoofdkerk te Mechelen. Penitencier en Aartsdiaken van het bisdom aldaar, na eerst te Leuven in de wijsbegeerte en vervolgens in de abdij van St. Bernard, boven Antwerpen, in de godgeleerdheid onderwijs te hebben gegeven; en van den Latijnschen taalkundige en dichter ARNOLDUS ORIDRIUS, eigenlijk ARNOLD VAN BERGEYK † omtrent 1543, na, onder anderen, in het jaar 1537, eene algemeene inleiding over de Grieksche taal te hebben uitgeven.

In het jaar 1331 heerschte hier eene besmettelijke ziekte, waardoor vierhonderd menschen ten grave werden gesleept.

Bergeyk werd in het jaar 1506 door Karel, Hertog *van Gelder*, onder brandschatting gesteld.

Toen Prins Maurits, in het jaar 1592, met eenig krijgsvolk heimelijk uitgetrokken was, om, bij nacht, Maastricht te overrompelen, welke aanslag, door de duisterheid des nachts en zware plasregens, mislukte, nam hij, in het terugkeeren, Bergeyk in, en versterkte de plaats met een fort of kasteel, dat in het volgende jaar door Mondragon, met 3000 man, ingenomen en ten gronde geslecht is, en waarvan men thans nog de grachten ziet.

In het 1702 hebben de Fransche en Spaansche troepen, welke in den omtrek van Bergeyk, dertien dagen, gekampeerd lagen, de inwoners van alles beroofd en geplunderd, waardoor het dorp eene schade veroorzaakt werd, die op 77,550 gulden en 10 stuivers begroot werd.

De Fransche partijganger Fischer heeft dit dorp, in het jaar 1747, nogmaals gebrandschat.

Onder Bergeyk zijn, in het jaar 1838, in eenige heuvels, beenderen met houtskolen gevonden, welke men vermoedt overblijfselen te zijn van Romeinsche begraafplaatsen.

Het wapen van Bergeyk bestaat in een Bourgondisch schild, hangende aan eenen eik, waarbij St. Pieter staat.

BERGEYK (HUIS TE), voorm. kasteeltje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, bij het dorp *Bergeyk*, dat van rondom door water omgeven was, en vroeger het dappere broederpaar, Paulus en Marcelis Bax, ten verblijf verstrekte. Het is op het laatst der vorige eeuw afgebroken.

BERGEYK-WESTERHOVEN-RIETHOVEN-EN-BORKEL, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Eindhoven*, ring van *Hees*. Deze gem. telt 80 zielen, en heeft ééne kerk, te Bergeyk.

Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

BERGH, gem. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Terborg* (5 k. d., 13 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gemeenten Wehl en Ambt Doetinchem, O. aan Gendringen, Z. aan het Netterdensche kanaal, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, W. aan Zevenaar en Didam.

Zij bevat: het landstadje 's Heerenbergh; de dorpen: Zeddam, Beek, Netterden, Wijnbergen en Groot-Azewijn; de buurschappen: Lengel, Stokkum, Vinkwijk, Vethuizen, Dijkhuizen, Kilder, Braamt en Klein-Azewijn; alsmede de drie kasteelen: het kasteel te 's Heerenberg, Boetselaarsburg en Kemnade; benevens de buitengoederen: de Padevoort en de Bijvank. Vroeger vond men er nog de buitenplaatsen: het Loo, den Waldenburg en Dijkhuizen, maar daarvan zijn de huizen thans gesloopt.

Men telt in deze gem. 687 h. en 4700 inw., onder welke 4200 R. K., die de statiën 's Heerenberg, Zeddam, Beek en Netterden uitmaken, terwijl een klein gedeelte tot de statie Doetinchem behoort. Zij hebben hier zes kerken, als: eene te 's Heerenberg, eene te Zeddam, eene te Groot-Azewijn, eene te Beek, eene te Netterden en eene te Wijnbergen.

De Herv., wier getal hier nog geen 400 beloopt, maken de gem. 's Heerenberg en Zeddam uit, die twee kerken hebben, namelijk eene te 's Heerenberg en eene te Zeddam.

Men heeft in de gem. Bergh een Seminarium, tot vorming van R. K. Priesters, met 60 Seminaristen; en 5 scholen, als: ééne te 's Heerenberg, ééne te Beek, ééne te Zeddam, ééne te Netterden en eene te Groot-Azewijn, die te zamen door een gemiddeld getal van 400 leerlingen bezocht worden.

De inw. vinden meest hun bestaan in akkerbouw en veeteelt; de grond is er vruchtbaar, zoo dat men er vele korenvelden heeft; ook treft men er goede weiden aan. Gedurende de laatste jaren zijn vele woeste gronden tot den aanleg van bosschen ontgonnen, welke, benevens de oude bosschen, strekken tot dekking der behoefte van de gemeente in brand- en in ligt dennen- en timmerhout. De handel bepaalt zich tot den verkoop van granen, vee en hout; van de beide eersten op de markten der naburige plaatsen, van het laatste in de gemeente zelve. Voorts wordt er eenige kleine handel gedreven, als winkelnering in koloniale waren, katoenen en lijnwaden. Ook worden in deze gem. eene chocoladefabrijk, eene fabrijk van eau de cologne, eene steenbakkerij en eene pannenbakkerij gevonden. In vroegere tijden schijnen er eenige smelterijen of glasblazerijen te hebben bestaan, zigtbaar in de nog op onderscheidene plaatsen in meerdere of mindere hoopen aanwezige uitgebrande zintels.

De gemeente Bergh is zeer aangenaam gelegen aan den voet van een niet zeer hoog gebergte, hetwelk uit Kilder oprijst, en in Pruissen met den Eltenberg eindigt. Men zoude bijna mogen zeggen, dat deze streek een verkleind Zwitserland was. De bergen, of liever heuvelen, zijn bijna geheel met hout bezet. Ten N. van 's Heerenberg, bij Zeddam, vindt men het Bergherbosch. Zie hieronder.

BERGH (DEN), graafs. prov. *Gelderland*, kw. en distr. *Zutphen*, gedeeltelijk arr. *Arnhem*; palende N. aan de bannerij van Bahr-en-Lathem, en het regterambt van Doesborgh, N. aan den IJssel, die het van Wisch scheidt, O. en Z. aan de Pruissische prov. Rijnland, W. aan de heerl. Zevenaar.

Het bevat, behalve het landstadje 's Heerenberg, de dorpen Gendringen, Etten, Zeddam, Netterden en Didam, voortijds ook Westervoort; maar dit is door de Regering der stad *Arnhem* aangekocht. Het beslaat alzoo de tegenwoordige gemeenten Bergh, Gendringen en Didam en telt ongeveer 13.000 inw.

Eerst was het slechts eene heerlijkheid. De eerste Heer van den Bergh, wien men in de geschiedenis gemeld vindt, was Hendrik, die in het jaar 1125 geleefd heeft. Van zijnen zoon Rabado wordt, op het jaar 1179 gewag gemaakt. Hendrik II, zoon van Rabado, verkocht in het jaar 1237 al het regt, dat hij op Emmerik had, aan Otto III, Grave *van Gelder*. Nog vóór het einde der dertiende eeuw, vindt men melding van twee Heeren van den Bergh, Adam en Frederik, welke laatste eenen zoon had, die na hen Heer van den Bergh werd, en Hendrik genaamd was. Hendrik heeft nog geleefd in het jaar 1312. Zijn zoon Frederik II, die hem opvolgde, was met Elisabeth van Millingen, de dochter van Heer Willem van Wijkraid, gehuwd. Hij stierf in het jaar 1321, twee zonen en eene dochter nalatende. Adam II, zijn oudste zoon, was zijn opvolger. Deze stierf zonder kinderen, in het jaar 1354, en werd van zijnen broeder Willem opgevolgd, die de heerlijkheid Pannerden behuwelijkt heeft, en in het jaar 1387 overleden is. Zijn zoon Frederik III volgde hem op. Hij was met Katryne van Buren gehuwd, en overleed in het jaar 1416, maar eene eenige dochter bij haar verwekt hebbende. Deze, Sofia geheten, was reeds

vóór haren vader, in het jaar 1412, overleden, na gehuwd te zijn geweest met OTTO VAN DER LEK, een jonger zoon van JOHAN II, Heer *van Polanen, van der Lek* en *Breda*, verwekt bij zijne gemalinne MARGARETHA VAN DER LIPPE, door welk huwelijk de heerlijkheid van DEN BERGH aan dit stamhuis overging. OTTO stierf in het jaar 1426, nalatende eenen zoon, bij SOFIA VAN DEN BERG verwekt en WILLEM geheten, die, om zijne aanzienlijke goederen, *de Rijke* bijgenaamd werd. Hij was met LOKKE, dochter van EVERWIJN, Grave *van Benthem*, gehuwd. In den bloedigen twist tusschen ARNOUD en ADOLF, Hertogen *van Gelder*, hield hij de zijde van den laatste. Hij stierf op het einde des jaars 1465. OSWALD, zijn zoon, volgde hem op. Deze werd, in het jaar 1468, door Keizer FREDERIK III, tot Rijksgraaf verheven. In het jaar 1456 was hij reeds in den echt getreden met ELIZABETH, dochter des Graven *van Meurs*. Hij hield de zijde van Hertog KAREL VAN GELDER, tegen Koning FILIPS I; doch alzoo hij tegen dien magtigen vijand niet opgewassen was, verzoende hij zich met hem, in het jaar 1504. Hij overleed, niet lang na deze verzoening, in het jaar 1506. WILLEM III, zijn zoon, was reeds in het jaar 1503 getrouwd met ANNA, geboren uit eene dochter van Heer JAN VAN BOXMEER, die hem de heerlijkheden van Boxmeer, Haps, Stevenswaard en Spalbeck ten huwelijk gebragt heeft; doch hij leefde niet lang in het bezit zijner aanzienlijke goederen, alzoo hij in het jaar 1511 te Bommel overleed, eenen driejarigen zoon nalatende. Deze, OSWALD II geheeten, heeft lang en hevig getwist om de Hoogheid Wisch, van welke hem, in het jaar 1519, de helft werd toegewezen. Hij stierf in het jaar 1546, nalatende drie zonen en eene dochter. De oudste zoon, WILLEM III, was zijn opvolger. In het jaar 1556 trouwde deze met MARIA VAN NASSAU, dochter van Graaf WILLEM *de Rijke*, en zuster van WILLEM I, Prins *van Oranje*, bij welke hij acht zonen en even zoo vele dochters verwekte. In den aanvang der beroerten met Spanje, was hij der Staatsche partij toegedaan; doch in het jaar 1573 verzoende hij zich met den Koning. Hij overleed in het jaar 1586, wordende van zijnen oudsten zoon HERMAN opgevolgd. Deze bleef der Spaansche partij standvastig aankleven, en stierf in het jaar 1611 te Spa, werwaarts hij zich begeven had, om de wateren te gebruiken. Hij liet eene dochter na, MARIA ELIZABETH geheeten, over welke zijne twee broeders, FREDERIK en HENDRIK, de voogdijschap aannamen. Deze dochter trouwde, na verloop van eenige jaren, met haren neef, ALBERT, den zoon van haren oom FREDERIK, en stierf in het jaar 1633. Hevig en lang werd er, na haren dood, tusschen Graaf ALBERT en zijnen oom HENDRIK, over het graafschap DEN BERGH getwist, hetwelk eindelijk door het hof van Gelder en Zutphen aan dezen laatsten werd toegekend. Naderhand werd er evenwel eene scheiding gemaakt, volgens welke het graafschap DEN BERGH aan Graaf ALBERT werd afgestaan. In het jaar 1653 verzocht deze, op den Rijksdag te Regensburg, als Rijksgraaf te mogen erkend worden, hetwelk toegestaan werd. In een tweede huwelijk verwekte hij eenen zoon, OSWALD geheten, die hem opvolgde. Deze stierf in het jaar 1710, zonder kinderen na te laten. Tot zijnen erfgenaam had hij benoemd FRANS WILLEM, Graaf *van Hohenzollern-Sigmaringen*, eenen kleinzoon van zijne zuster MARIA CLARA, die met MAXIMILIAAN, Graaf *van Hohenzollern*, gehuwd was geweest. FRANS WILLEM, Graaf *van Hohenzollern-Sigmaringen en den Bergh*, die in het jaar 1705 geboren was, huwde den 14. Mei 1724 met MARIA CATHARINA, dochter van JOHAN CRISTOFFEL TRUCHSES, Graaf *van Zeyl*, die den 24. Julij

1728 eenen zoon ter wereld bragt, JOHAN BAPTIST JOZEF OSWALD FRANS genoemd. Deze volgde zijnen vader, die in het begin des jaars 1737 overleden was, in het graafschap DEN BERGH op. Bij uitersten wil zijns vaders is de toenmalige Bisschop van Roermonde tot voogd over hem aangesteld; doch dezen werd, na den dood der Gravinne van DEN BERGH, de voogdijschap betwist door de grootmoeder des jongen Graafs, JOANNA VICTORIA VAN MONTFOORT, Douarière *van Hohenzollern*, en hierover is een proces ontstaan, hetgeen, zoo als men zegt, aan den spijker is blijven hangen. Het graafschap ging, na den dood van JOHAN BAPTIST JOZEF OSWALD FRANS, Prins *van Hohenzollern-Sigmaringen*, die bij zijne vrouw MARIA, Gravin *van Lodron*, geene kinderen verwekt had, aan zijne zuster JOHANNA JOSEPHA over, die den 24. Februarij 1749 huwde met KAREL FREDERIK, Prins *van Hohenzollern-Sigmaringen*, van wien de goederen op zijnen zoon ANTOON ALOYSIUS MEINRAAD FRANS, Prins *van Hohenzollern-Sigmaringen*, overgingen, en wiens afstammelingen tegenwoordig Graven van DEN BERGH zijn, wordende thans de heerlijke regten uitgeoefend door diens zoon CAREL ANTON FREDERIK, Souvereinen Vorst van *Hohenzollern-Sigmaringen*, Graaf *van den Bergh*, Lid van het Duitsche Verbond, die den zetel van zijn bestuur gevestigd heeft te Sigmaringen, in Zwaben.

Het wapen van het graafschap DEN BERGH bestaat in eenen rooden leeuw en elf penningen.

BERGHAREN, d. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie BURGHAREN.

BERGHEM, geh. in het *Land-van-Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant., gem. en ¼ u. Z. van *Gulpen*; met 100 inw.

BERGHEN-OP-DEN-ZOOM, st. in het markgraafschap van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie BERGEN-OP-ZOOM.

BERGHERBOSCH of 's HEERENBERGERBOSCH, bosch in het graafschap *den Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Zutphen*, gem. *Bergh*, ten N. van het landstadje van dien naam.

Het is 2065 b. 25 v. r. 78 v. ell. groot, en er wordt bijna alle soort van hout gevonden. In dit bosch ziet men eenen vrij hoogen heuvel, mede met boomen beplant, Montferland geheeten. Zie dat woord.

BERGHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. en 2. u. N. ten O. van *Dockum*, ¼ u. W. van *Nyewier*, waaronder het behoort.

BERGHUIZEN, geh. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5½ u. W. ten Z. van Nijmegen, kant. en 2¼ Z. ten W. van *Druten*, gem. en 1. u. W. van *Appeltern*, behoorende tot het d. *Maasbommel*; met 100 inw.

BERGHUIZEN, geh. in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. O. Z. O. van *Almelo*, kant. en omringende *Oldenzaal*, gem. en 1¼ u. N. W. van *Losser*; met ruim 300 inw.

BERGHVREDE, ook wel MEURSSENTOREN geheeten, voorm. oude toren, graafsch. *den Bergh*, prov. *Gelderland*, in het dorp *Didam*.

Deze toren was van enkel duifsteen, drie verdiepingen hoog, en tot boven opgaande. Toen dit gebouw in het jaar 1609 afgebroken werd vond men in een gat, dat met een ijzeren luik gesloten was, een dood ligchaam, naar het scheen onvergaan, op stroo liggen, toen echter de metselaars het aanraakten, viel het tot stof in een. Rondom dit ligchaam lagen onderscheidene aarden potjes, gebeente van vogelen en andere die-

ren. Men heeft vergeefs getracht te ontdekken, wiens ligchaam dit moge geweest zijn.

BERGJE, buitengoed in *Gooiland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. *Eemnes-Binnen-en-Buitendijks*, ½ u. N. van Eemnes-Binnendijks, ½ u. Z. van Eemnes-Buitendijks.

BERGKLOOSTER, ook wel BERGER-KONVENT of BERGUMER-KLOOSTER en OUDKLOOSTER geheeten, voorm. klooster van reguliere Kanunniken, volgens den regel van den H AUGUSTINUS, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, in het N. O. van het d. *Bergum*, ter plaatse waar nu de buurt HET KLOOSTER gevonden wordt. Zie dat woord.

Het was aan den H. Bisschop NICOLAAS toegewijd, en behoorde onder het kapittel van Windesheim, maar werd door Paus PIUS IV, bij eenen bul van 7 Augustus 1561, met den Bisschoppelijken stoel van *Leeuwarden* vereenigd, hoewel dit besluit eerst in het jaar 1570 ten uitvoer gebragt werd. Deze inlijving geschiedde met dat beding, dat de Kanunniken, die er nog waren, en door Bisschoppelijk gezag op eene andere eerlijke plaats zouden besteld worden, hun leven lang een genoegzaam jaargeld van de vruchten, renten en inkomsten moesten genieten; en voorts, dat de Bisschop van Leeuwarden de kerk van dit klooster tot eene parochiekerk zoude verheffen en aanstellen, mitsgaders daar eenen bekwamen Pastoor bezorgen, om er de kerkelijke diensten te verrigten. Het klooster is in of kort na de Hervorming van 1580 afgebroken. De tegenwoordige pastorie der Herv. gemeente, met haren uitgestrekten tuin, beslaat den grond, waar het klooster gestaan heeft.

BERGKLOOSTER, voorm. klooster in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie AGNESBERG.

BERGLUST, voorm. buitengoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, onder *Nederhorst-den-Berg*, in den *Spiegelpolder*.

Het was 9 bund. 45 v. r. 20 v. ell. groot. Het huis is vóór een paar jaren gesloopt.

BERGO-ZOMA, latijnsche naam van de stad BERGEN-OP-ZOOM. Zie dat woord.

BERGPOLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan Schiebroek, O. aan de Veertig-morgen, Z. aan de Schie en W. aan den Oudendijkschen polder. Hij staat onder de polderbeheering van *Bergpolder-en-Blommersdijk*.

BERGSCHE-HOOFD, dus noemen zij, die de Zeeuwsche stroomen bevaren, de uitstekende punt der zandplaat, ten Z. der haven van Bergen-op-Zoom, in de rivier *de Eendragt*.

BERGSCHE-HOOFD, oudtijds bekend veer in *Gelderland*, over den Rijn, bij Pannerden, thans, na de verlegging der rivier, nog een hoofdveer over den vervallen stroom, die zich steeds op eene aanmerkelijke breedte handhaaft.

BERGSCHEN-HOEK, gem. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg* (12 k. d., 13 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Schiebroek en Bleiswijk, O. aan Bleiswijk, Z. aan Hillegersberg-en-Rotteban, W. aan Berkel.

Tot in het jaar 1811 maakte BERGSCHEN-HOEK een gedeelte uit van de gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*, maar werd in dat jaar daarvan afgescheiden, om eene afzonderlijke gemeente uit te maken, die het d. Bergschen-hoek, den Oosteindschen polder, en een gedeelte van den Butterdorpschen polder bevat. Zij beslaat eene opper-

vlakte van 1535 bund. 43 v. r. 16 v. ell. en telt 145 h. waaronder 34 bouwmanswoningen, en ongeveer 1000 inw., die meest allen in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft in deze gem. 15 watermolens.

De Herv., die hier 500 in getal zijn, maken eene kerkelijke gem. uit, welke vroeger met die van *Hillegersberg* vereenigd was, maar in het jaar 1658 daarvan afgescheiden werd, en thans tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Hillegersberg*, behoort. De eerste, die, na dat *Bergschen-hoek* eene afzonderlijke kerkelijke gem. heeft uitgemaakt, aldaar het leeraarsambt waarnam, is geweest Jacobus van Kouwenhoven, die den 29 September 1658 bevestigd werd en den 24 Januarij 1682 overleed. Het beroep van den Predikant geschiedt door den Kerkenraad, met agreatie van de regering van Rotterdam.

Tot de R. K. statie van Bergschen-Hoek behooren niet slechts de 500 ingezetenen van de burgerlijke gemeente, welke die gezindte zijn toegedaan, maar ook de R. K. van Hillegersberg, Schiebroek, Bleiswijk en het grootste gedeelte van Zevenhuizen. Zij wordt door éénen Pastoor bediend en telt ongeveer 800 zielen.

Men heeft in deze gem. ééne school.

De gem. Bergschenhoek maakt met de gem. *Hillegersberg-en-Rotteban* de heerlijkheid *Hillegersberg-en-Rotteban* uit, welke thans aan de stad Rotterdam toebehoort.

Het d. Bergschenhoek ligt 1¾ u. N. van Rotterdam, ¾ u. N. van Hillegersberg, ½ u. Z. van Bleiswijk en ½ u O. van Berkel.

Het is in het geheel geen onaanzienlijk d., dat in vroegere tijden niet meer dan eene buurt was, maar zijnen bloei en aanwas uit de veenderij gekregen heeft; thans telt het in de kom van het dorp 71 h. en 400 inw.

Vóór de stichting der Herv. kerk te Bergschenhoek, maakte men aanvankelijk, tot uitoefening van de godsdienst, gebruik van eene woning of loods, en toen deze, in het jaar 1689, door brand vernield was, werd er vooreerst een luifel van balken opgeslagen en met zeilen overdekt, om daaronder de openbare godsdienst uit te oefenen. Tegen den winter werd er echter een groot huis gehuurd en tot het houden der godsdienstige bijeenkomsten ingerigt. Inmiddels waren de erven tot het bouwen van het tegenwoordige kerkgebouw reeds aangekocht, maar het duurde tot in het jaar 1696, eer het geheele gebouw voltooid was. Deze kerk is van eene langwerpig vierkante gedaante, ruim en luchtig opgehaald, met blaauwe pannen gedekt en van een net koepeltorentje voorzien, waarin een uurwerk gevonden wordt, benevens eene klok, welke in het jaar 1789, door zekeren Cornelis Drost, aan de kerk vereerd is. Van binnen, waar vier koperen kroonen hangen, zijn de zitplaatsen doelmatig geregeld, en het geheel heeft een zindelijk voorkomen, terwijl de kerk vroeger versierd werd, met de door Willem van Kleef en Pieter Lover geschilderde glazen, over welker fraaiheid men nog uit de overblijfselen kan oordeelen. In het jaar 1836 is deze kerk, benevens de pastorij, hersteld, waartoe, door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, eene som van 3000 guld. verleend is.

De kerk der R. K., die aan den H. Willebrordus is toegewijd, staat in het westelijke gedeelte van het dorp, werd vroeger tot eene boerenwoning gebezigd, en is sedert 1832 geheel vernieuwd en den 25. Augustus van dat jaar ingewijd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht.

Op den 8. Mei 1659 ontstond te Bergschenhoek een fellen brand, die bijna het geheele dorp, ten getale van 44 huizen, in den tijd van anderhalf uur, in kolen legde. De toenmalige gesteldheid van het ambacht van Hillegersberg, waartoe dit dorp, zooals wij vroeger gezien hebben, destijds behoorde, maakte, dat men weldra weder kon beginnen het op te bouwen, zoo zelfs, dat het veel fraaijer werd dan te voren.

Het wapen van het d. Bergschenhoek en van de geheele gem. bestaat uit een schild van zilver, beladen met eenen keper of hoek, waar nevens van boven twee achtpuntige sterren en van onderen een roos, alles van keel (rood). De keper is op den hoek beladen met eene halve maan van goud (1).

BERGSCHE-POLDER, onder dezen naam komt de Auvergne-Polder op sommige kaarten voor. Zie dat woord.

BERGSCHE-VELD, dus noemt men gemeenlijk het zuidelijkste gedeelte van den Biesbosch. Zie dat woord.

BERG-SINAI, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Tranquilité (La).

BERGSTEIN, buitengoed, op de *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 2½ u. O. N. O. van *Arnhem*. distr. *Veluwe*, gem. en ¾ u. N. ten O. van *Rheden*, in het dorp *Ellekum*, ¼ u. Z. ten N. van Dieren, aan den straatweg van Arnhem op Zutphen.

Het beslaat met heerenhuizing, boerenhofstede, moestuin, bouw- en weiland, boschjes, akkermaalsgrond, lanen met opgaande boomen enz. 26 bund. 30 v. r. 11 v. ell. gronds, onder welke 18 bund. 38 v. r. 17 v. ell. weiland.

BERGSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, arr. en 3 u. O. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Osch*, gem. en ½ u. O. van *Geffen*, 1 u. N. W. van Heesch.

BERGUM, kant., prov. *Friesland*, arr. *Leeuwarden;* palende N. aan de kantons Holwerd en Dockum, O. aan de prov. Groningen, Z. aan het kant. Beetsterzwaag, W. aan het kant. Leeuwarden.

Het bevat de grietenijen Tietjerksteradeel en Achtkerspelen, en ruim 15,000 inw.

BERGUM, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*.

Zij telt ongeveer 12,000 zielen in de volgende gem.: Bergum, Ryperkerk-en-Hardegaryp, Oenkerk-Giekerk-en-Wyns, Oudkerk-en-Roodkerk, Suawoude-en-Tietjerk, Garyp-Suameer-en-Eernewoude, Oostermeer-en-Eestrum, Rottevalle, Dragten, Boornbergum-en-Kortehemmen en Oudega-Nyega-en-Opeinde.

Deze ring heeft 20 kerken, die bediend worden door elf Predikanten.

BERGUM, d. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. *Bergum*.

Het is een aanzienlijk en zeer aangenaam gelegen d., dat uit vijf buurten bestaat, als: de Groote-buurt, ook wel Bergumer-

(1) Die iets meer omtrent deze gem. mogt verlangen te weten, leze het naauwkeurige werkje van den kundigen W. van der Hoonaard, Geschiedkundige en Topographische beschrijving van de dorpen Hillegersberg en Bergschenhoek. Rotterdam 1824. Wij hebben dit werkje hier grootendeels tot gids genomen.

buren genoemd, het Klooster, de Nyestad, Noordermeer en Bergumerdam. Ook de sloten of landhuizen: Groustins, Walsdorf en Recalf lagen vroeger onder Bergum, gelijk thans de buurt Gaastmaburen aan de westzijde en de herbergen het Huis ter Heide, het Huis ten Bosch, het Boschhuis enz. aan de noordzijde. Dit dorp telt 413 h. en ruim 1900 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook heeft men er aanzienlijke boomkweekerijen.

De kerk, die vóór de Hervorming aan den H. Nicolaas toegewijd was, werd door Paus Paulus Pius IV, bij eene bul van 7 Augustus 1561, tot eene parochiekerk verheven. Zij is een oud kruisgebouw, met eenen niet hoogen, afgezonderd in het zoogenaamde Klooster staanden naaldtoren, waarin eene zware klok hangt. De Herv., die thans hunne godsdienst in deze kerk uitoefenen, hebben hier eene gem., die tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*, behoort, ruim 1800 zielen telt, en door éénen Predikant bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest Daniel Johannes, die hier waarschijnlijk tot aan zijnen dood gebleven is.

De R. K., van welke men hier slechts 2 telt, behooren tot de statie van *Dockum*. De Doopsgezinden, ruim 70 in getal, gaan te *Veenwoudsterwal* ter kerke.

Er is in dit dorp een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 26. Augustus 1799 opgerigt is, en 24 leden telt, en eene school, die gemiddeld door 150 leerlingen bezocht wordt.

De beroemde Hoogleeraar in de wis- en vestingbouwkunde aan de hoogeschool te Franeker, Nicolaas Ypey, werd te *Bergum*, in het jaar 1714, geboren en † in 1785.

Men vindt bij Bergum, hetwelk op eenen zandigen, boschrijken grond ligt, zeer schoone wei- en bouwlanden en onderscheidene veenen; oudtijds was hier het konvent Bergklooster. Zie dat woord.

De beroemde vestingbouwkundige Menno Baron van Coehoorn oefende zich in zijne jeugd op een ruim heideveld, ten N. van en onder Bergum, de Hooge Geesten, ook wel de Bergumerheide, genaamd, in het maken van vestingwerken en verschansingen. Destijds woonde zijn vader op de oude buitenplaats het Hooghuis, waarvan het huis thans afgebroken is, even als de state Hillema, die mede vroeger hier gevonden werd. Thans heeft men aan het westeinde van het dorp een vrij goed huis, dat in het jaar 1770, door den toenmaligen Grietman gebouwd is.

Te Bergum worden twee jaarmarkten gehouden, als: eene den Maandag op of na den 12. Mei, zijnde eene koemarkt, en eene op den Maandag op of na den 15. September, zijnde eene beroemde paardenmarkt.

BERGUM, oude naam van het Noordhollandsche d. Bergen. Zie dat woord.

BERGUM (BOORN-), d. prov. *Friesland*. Zie Boorn-bergum.

BERGUMER-BUREN of de Groote-Buurt, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. *Bergum*. Het is eene der vijf buurten, waaruit het d. *Bergum* bestaat.

BERGUMERDAM, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Het is eene der vijf buurten, waaruit het d. Bergum bestaat.

Zij ontleent haren naam van eene weleer houten, doch nu van steen opgemetselde brug, bij Bergum, die eertijds zuidelijker lag, maar, wegens den stroom, die aldaar te hevig was, meer noordelijk verplaatst is, zoodat de vaart hier nu de gedaante van eene spijkerboor heeft.

De buurt is zeer levendig, zijnde er veel doortogt, zoo van rijtuigen als binnenschepen; ook wordt zij in den zomer door de liefhebbers van vischpartijen zeer druk bezocht, doordien men er in het aanzienlijke logement: de drie gekroonde Baarzen, uitmuntende baars en paling bekomen kan, welke in het nabij gelegen meer gevangen worden. Men heeft er eene scheepstimmerwerf, rog-, bark-, pel-, olie- en houtzaagmolens, brouwerij enz.

BERGUMER-HEIDE, uitgestrekt heideveld en hooge zand- en veengrond, prov. *Friesland*, waar de straatweg van Leeuwaarden naar de Groninger grenzen midden door loopt. Zie Hooge-Geesten.

BERGUMER-KLOOSTER, voorm. klooster van reguliere Kanunniken, prov. *Friesland*. Zie Bergklooster.

BERGUMERMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, 3½ u. ten O. van Leeuwarden, ten Z. van het d. *Bergum*, waarvan het zijnen naam ontleent.

Het is omtrent 3 u. gaans in den omtrek groot, en heeft ten W. gemeenschap met de *Wijde Ee*, en de *Langemeer*, door middel van den Bergumerdam, en ontvangt ten Z. de Lits. Vóór den aanleg der Trekvaart van Dockum naar Groningen, was al de vaart van Leeuwarden naar Groningen over dit meer, waartoe de bekende Spaansche Kolonel, Casper de Robles, Stadhouder van Friesland, uit dit meer, eene wijde en diepe vaart, ter lengte van omtrent 2 u. gaans heeft doen graven, die nog het Kasper-Robles- of Kolonelsdiep genoemd wordt. Doch nadat de gemelde trekvaart, omstreeks het jaar 1650, gegraven is, wordt deze vaart minder gebruikt, wegens de gevaarlijkheid van het meer, bij harde winden. Dit meer is zeer vischrijk, doch wordt steeds ondieper en is daardoor voor geladene tjalken moeijelijk te bevaren.

BERGUMER-NYESTAD, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en ruim 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. *Bergum*. Het is eene der oostelijke buurten, waaruit het d. *Bergum* bestaat; met twee aanzienlijke boomkweekerijen. Ook worden er vele groenten en tuinvruchten geteeld, zoodat deze buurt Leeuwarden des zomers van geheele scheepsladingen fruit, aard- en boomvruchten voorziet.

BERGUMERVEEN, uitgestrekt heideveld en hooge veengrond, prov. *Friesland*. Zie Hooge-Geesten.

BERG-VAN-SION, voorm. klooster van Karthuiser Monniken, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, digt bij het d. *Noordgouwe*.

In dit klooster, hetwelk in het jaar 1434 gesticht was, door zekeren Jan Lievens, en toegewijd aan den Belijder en Leeraar Hieronymus, is Monnik geweest Aegidius Aurifaber (eigenlijk Jillis Goudsmid), een geleerd en godvruchtig man, die eenige werkjes heeft geschreven.

BERGVLIET, voorm. kast. in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ¾ u. O. ten Z. van *Terheiden*, ½ u. N. ten W. van Breda.

Het werd, kort na den opstand in België, ten dienste van 's lands defensiewezen, met eenigen grond onteigend en vervolgens, in het jaar 1838, door de genie publiek ter slooping verkocht, zijnde de afbraak zoo veel mogelijk gebezigd aan het, destijds in aanbouw zijnde, gemeentehuis te Terheiden.

BERGVLIET, adell. huis, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*.

BERGZIGT, landgoed in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, adś. resid. *Buitenzorg*, niet ver van Tangerang.

BERHEEZE of BERNHEZE, streek lands of goed in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gedeeltelijk onder *Dinther*, gedeeltelijk onder *Heeswijk*.

Het behoorde aan de abdij van *Bern*, aan welke abdij het, ten jare 1196, door ALBERTUS, Heer van *Dinther*, en ALMERICUS, Heer van *Heeswijk*, geschonken was. De Monniken, die, na dat gezegde Abdij, in het jaar 1589, door het krijgsvolk verbrand was, te 's Hertogenbosch eene schuilplaats gezocht hadden, zich in 1629, door de overgave der stad aan de Staatschen, ook gedrongen ziende, die stad te verlaten, vestigden zich op hun goed te Berheeze, waar zij bleven tot in het jaar 1648, wanneer zij naar Vilvoorden vertrokken.

Uit de inkomsten van dat goed werden voorheen de Berner Geestelijken onderhouden.

BERINGE, geh. in *Opper-Gelder*, *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en ½ u. W. van *Helden*; met 370 inw.

BERINGEN, d. in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. van *Luxemburg*, kant. en gem. *Mersch*; met eene Kapel, die tot de parochie van *Mersch* behoort, en door eenen Kapellaan van die parochie bediend wordt.

BERINGSBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, aan het oostelijke gedeelte van de Noordkust van het *Sandelhout-eiland*. Zij levert geen veiligen ankergrond op.

BERKAT, TANDJONG-BERKAT, kaap in *Oost-Indië*, aan de oostkust van het eil. *Bangka*.

BERKDIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¼ u. W. van *Tilburg*, 4¼ u. O. van Breda, aan den weg van Breda op Tilburg.

BERKEINDJE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5¼ u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Asten*, dist. en 1½ u. Z. van *Helmond*, gem. *Lierop*.

BERKEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. ten Z. van *Tilburg*, distr. en 2½ u. W. van *Boxtel*, gem. *Berkel-Enschot-en Heukelum*.

Dit d. komt in het jaar 1240 reeds voor, onder den naam van *Berele*, wanneer GISSELBERT VAN TILBURG de tienden van dit plaatsje aan de abdij van St. GEERTRUIDA te Leuven schonk.

Men telt hier ruim 500 inw., alle R. K., van welke eenigen tot de parochie van *Oisterwijk*, anderen tot die van *Udenhout* behooren; kunnende de inwoners, naar verkiezing, in eene der twee gemeenten, hunne parochie houden. Oudtijds is hier eene aanzienlijke kapel, met eenen spitsen toren, onder aanroeping van den H. WILLEBRORDUS ingewijd. Deze is, sedert de Spaansche tijden, lang buiten alle gebruik gebleven, en dient thans tot eene bidplaats.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De voornaamste granen en veldgewassen, die hier gewonnen worden, bestaan in rogge,

boekweit, koolzaad, voor- en najaars-spurrie, roode klaver, tot voeder voor de beesten, een weinig vlas en aardappelen.

Nabij BERKEL, een weinig noordwestwaarts van het d., ligt een zeker goed, dat aan zijnen eigenaar den titel van *Heer in Berkel* plagt te geven.

BERKEL, d. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. ten W. van *Rotterdam*, kant. en 1¼ u. N. N. W. van *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*.

Dit dorp bestaat uit eene dubbele buurt, die Zuid- en Noordwaarts strekt en met goede huizen bebouwd is. Het telt ruim 1100 inw., onder welke ruim 600 Herv., die tot de gem. van *Berkel-en-Rodenrijs*, behooren en hier eene kerk hebben. De kerk van BERKEL was voor de Hervorming aan den H. NICOLAAS toegewijd. Het vergeven van de Pastorij plagt den Abt van Egmond, het bevestigen den Domproost toe te komen. Er was eene vikarij gesticht aan het outaar van de H. Maagd. De tegenwoordige kerk is in het jaar 1732 van den grond af opgebouwd, Zij heeft eene langwerpig vierkante gedaante en is van eene tamelijke grootte. De oude spitse toren is blijven staan even als het oude koor, waarvan in het jaar 1708 eene fraaije tombe en begraafplaats voor de Heeren der heerlijkheid gemaakt is. In den toren, die bij het vernieuwen der kerk eene groote reparatie ondergaan heeft, hangt eene klok de groote genoemd, ter onderscheiding van eene andere, hangende in een torentje, dat aan het achtereinde der kerk is aangebouwd. Het kerkhof en de kerk waren vroeger van rondsom door eene gracht omgeven; thans is die gracht gedeeltelijk toegedamd, en daar ter plaatse door hekwerk vervangen.

De Remonstranten hebben hier mede eene kerk en gemeente, die 15 zielen telt; zij behoort tot de tweede klassis, en is met die van *Bleiswijk* vereenigd, zoodat die beide gemeenten thans éénen Predikant hebben, welke vroeger te Bleiswijk woonde, maar sedert het jaar 1815 zijn verblijf in deze gemeente heeft, en regelmatig de gemeenten van BERKEL en *Bleiswijk* bedient. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS DOELMAN, die in het jaar 1660 is bevestigd en in 1702 is overleden. Onder hare latere leeraaren mag zij tellen de door zijne geschiedkundige en andere werken bekende CORNELIUS ROGGE. Het kerkje heeft zijnen ingang door een hardsteenen poortje, boven hetwelk ten opschrift staat: *De Remonstrantsch-Gereformeerde kerk*.

De R. K., die hier 400 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Berkel-Rodenrijs-en-den-Tempel*, en hebben hier eene goede kerk welke aan de H. Maagd MARIA en hare geboorte toegewijd is en even als de pastorij, in 1824 en 1836, aanmerkelijke verbeteringen ondergaan heeft.

Er is hier eene school, die gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

BERKEL, geh. in *Opper-Gelder*, *Land* van *Kessel*, prov. *Limburg*, distr.; arr. en 6 u. N. N. O. van *Roermonde*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Horst*, gem. *Horst-en-Serenum*; met ongeveer 3100 inw.

BERKEL of BERCKEL, ook wel BARCKEL en BORCKEL genoemd, riv., die in het Pruissische, boven Coesfeld, uit de Bavenberg ontspringt, even boven het dorp Rekken, de prov. *Gelderland* binnendringt, voorts langs Rekken, Eibergen en Borkulo loopt. Bij het verlaten der gemeente Borkulo komt zij in de gemeente Laren, en neemt te gelijker tijd de Slinger- of de Lebbinkbeek op, met deze vereenigd, stroomt zij langs Lochem, Almen en Warnsveld, en komt door eenen

in den hoofdwal gemetselden boog in de stad Zutphen, om zich vervolgens, na binnen die stad eenige molens te hebben in beweging gebragt, door den nieuwen havenmond in den IJssel te ontlasten.

Hoewel deze rivier een zoo aanzienlijk gedeelte van het kw. Zutphen doorsnijdt, brengt zij echter niet dat nut aan, hetwelk men er van zoude kunnen verwachten. Vooral in het voormalig distrikt Borkulo vindt men daarin vele ondiepten en waadbare plaatsen, waardoor het, gedurende een gedeelte des jaars, minder bevaarbaar is, maar ook nog in het voormalig distrikt Lochem is de Berkel op verschillende plaatsen verzand, en heeft aldaar nog andere gebreken, ofschoon zij, meer benedenwaarts, in dat distrikt, doorgaans gedurende het geheele jaar door kleine vaartuigen kan gebruikt worden.

Hoewel men reeds vroeg van oordeel was, dat de Berkelvaart verbetering behoefde, duurde het echter tot 20. Sept. 1643, eer de brieven van octrooi ter bevaarbaarmaking dezer rivier aan de stad Zutphen, die daarom verzocht had, verleend werden. Vervolgens trachtte men met den Bisschop van Munster, over de uitbreiding dier vaart tot aan Coesveld, in onderhandeling te komen; terwijl men zich veel moeite gaf, om de aftapping van water naar de Overijsselsche zijde te beletten, en in het algemeen was de verwachting ten aanzien dezer onderneming hoog gespannen, de zaak werd nogtans door de deelhebbers met weinig ijver voortgezet, en schijnt eindelijk, ten tijde der Fransche en Munstersche onlusten, in en na het jaar 1672, geheel vergeten te zijn. Het duurde ongeveer tot in het jaar 1732, alvorens door de Staten des kwartiers, op nieuw geraadpleegd werd over het bevaarbaar maken van de Berkel en tevens van den Ouden IJssel, en het liep nog aan tot den 23. October 1736, eer het vroeger verleend octrooi ten behoeve der stad Zutphen werd bevestigd, welke stad dit, na langdurige onderhandelingen, in den jare 1766, voor den tijd van veertig jaren, aan eene Berkel-compagnie afstond, doch ofschoon deze met den Bisschop van Munster een verdrag tot uitbreiding der vaart gesloten, en bij aandeelen een aanzienlijk kapitaal te zamen gebragt had, verrigtte zij ook niets van aanbelang, en liep almede te niet. Hierop trok het kwartier zich de zaak wederom aan, nam het octrooi van de stad Zutphen, over, en wendde, omstreeks het jaar 1788, groote kosten tot verbetering der Berkel aan, maar ook ditmaal bleef de uitkomst beneden de verwachting. In lateren tijd werd deze zaak op nieuw door het departementaal bestuur voorgenomen. Intusschen verouderden de werken op de Berkel hoe langer hoe meer, en de Berkelvaart geraakte in diep verval, tot dat, in de jaren 1822, 1824 en 1823, eenige zandbanken opgeruimd en een aantal sluizen en bruggen hersteld werden, waardoor aanvankelijk deze rivier, als vaart en waterleiding, eenigzins verbeterd is, terwijl ter staten-vergadering, in het jaar 1823, de verdere bevordering dezer zaak aan eene bijzondere commissie opgedragen werd, en de kosten, van toen af tot verbetering der Berkelvaart aan te wenden, op de provinciale begrooting gebragt zijn.

De weinige bevaarbaarheid van de Berkel en van den Ouden-IJssel heeft tot dus verre den koorn- en linnenhandel, in het kwartier Zutphen, aanmerkelijk belemmerd.

Deze rivier was door de aanhoudende regens van 18 en 20 December 1837 zoodanig gezwollen, dat zij weldra buiten hare oevers trad en de naburige wegen en landerijen overstroomde, bruggen beschadigde en duikers deed wegspoelen. De gemeenschap van Vorden naar Rekken en van daar naar Eibergen en Borkulo, langs de zuidzijde der Berkel, was dien ten gevolge den 21 en 22 geheel gestremd.

BERKEL (NOORDEINDE-VAN-), buurt in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Rotterdam*, kant. en 1¼ u. N. ten W. van *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*, ½ u. ten N. van *Berkel*.

BERKELAAR, ook wel BERCKELER gespeld, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. Z. van *Roermonde*, kant., gem. en ¾ u. W. van *Echt*.

BERKEL-EN-RODENRIJS, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg* (12 k. d., 13 m. k., 8 s. d.); palende N. aan Pijnacker, O. aan Bergschenhoek en Hillegersberg, Z. W. aan Overschie en Ackersdijk-en-Vrouwenregt en W. aan Ruiven.

Het bevat het dorp Berkel, de b. het Noordeinde-van-Berkel, het geh. Rodenrijs en den Berkelschen-polder, beslaat eene oppervlakte van 1938 bund. 58 v. r. 8 v. ell., en telt, in 168 h., ongeveer 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en graanteelt; ook heeft men in deze gem. eene leerlooijerij, twee scheepstimmerwerven, 1 korenmolen, 1 grutterij en vele winkeldoende lieden.

De Herv., die hier ruim 600 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Hillegersberg*, behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest VEDASTER KOORNWINDER, die in het jaar 1587 in dienst trad en in het jaar 1613 is overleden. Een der later hier gestaan hebbende Predikanten was BAREND TAAY, bekend door zijne medewerking tot invoering van de Evangelische gezangen, welke in het jaar 1808 bij de Herv. zijn in gebruik gekomen. Het beroep van den Predikant in de gem. van BERKEL-EN-RODENRIJS geschiedt, na voorafgaande handopening en daarop volgende approbatie van den Ambachtsheer, door den grooten kerkenraad, bestaande uit de regerende en laatst afgegane Ouderlingen en Diakenen.

De R. K., van welke men er ruim 500 telt, behooren tot de gem. *Berkel-Rodenrijs-en-den-Tempel*. Bovendien heeft men in deze burgerlijke gemeente een vijftiental Remonstranten, die de gem. *Berkel* uitmaken. Zie voorts dat art. Ook is er in deze gem. ééne school.

BERKEL EN-RODENRIJS is eene heerlijkheid, die in de oudste brieven alleen voorkomt onder den naam van RODERISE. Graaf FLORIS V spreekt er aldus van in eene kwijtschelding of ontheffing van dijkgelden tusschen de Schie en de Gouwe, aan dit ambacht in het jaar 1289 verleend. In eene handvest van FILIPS VAN BOURGONDIË, van 6 October 1466, vinden wij gemeld van RODENRIJS, WAARONDER DAT BERKEL GELEGEN IS. Thans wordt alleen het zuidelijk gedeelte Rodenrijs geheeten.

Vóór het oprigten van de republiek der Vereenigde Nederlanden is deze heerlijkheid een eigendom geweest van de Graven VAN EGMOND. Zij schijnt ook langen tijd toebehoord te hebben aan de Abten van Egmond; immers het blijkt duidelijk, dat deze de pastorij der kerk hebben begeven. Uit het huis VAN EGMOND kwam zij aan 's Lands vermaarden Advocaat JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, die daarmede, in het jaar 1600, verlijd werd. Naderhand is zij bezeten bij de nakomelingen van zijnen zoon REINIER VAN OLDENBARNEVELD. In het jaar 1633 werd zij door Jonkheer JAN VAN OLDENBARNEVELD verlijd aan zijne zuster FRANÇOISE VAN OLDENBARNEVELD, die gehuwd was met Jonkheer ADRIAAN VAN NAALDWIJK, van daar ging de heerlijkheid, door huwelijken der erfdochters, in verschillende geslachten van anderen naam over, tot dat zij door Vrouw MACHTELD ADRIANA VAN RENOY, ge-

huwd met jonkheer JAKOB SNOUCKAERT, in het jaar 1687, verkocht werd. In het jaar 1706 is Mr. JOHAN VAN DER HOEVEN, Raad in de vroedschap en Burgemeester der stad Rotterdam, met deze heerlijkheid verlijd, en deze liet haar bij uitersten wil na aan zijnen schoonzoon Mr. HENDRIK VAN HEES, Heer *van den Tempel* enz., President van den Hoogen Raad in Holland, en aan diens huisvrouw BARBARA JOHANNA VAN DER HOEVEN, welke beide gezamenlijk in het jaar 1744 hier mede verlijd zijn, en wier nakomelingen er tot nu toe steeds bezitters van zijn geweest, zijnde deze heerlijkheid thans een eigendom van Mr. IGNATIUS JOHANNES VAN HEES, Officier bij de Arrondissements-Regtbank te Utrecht.

Het wapen van deze gemeente bestaat in een in tweeën gedeeld schild, zijnde het bovenste gedeelte een veld van goud, beladen met eene ster van azuur (blaauw), en het onderste een veld van azuur, beladen met twintig ruiten van zilver.

BERKEL-ENSCHOT-EN-HEUKELUM, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Tilburg*, distr. Boxtel (8 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Udenhout, O. aan Oisterwijk, Z. aan Moergestel, W. aan Tilburg.

Deze gem. bevat de dorpen: Berkel, Enschot en Heukelum, en telt 150 h. en 1000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft hier mede eenen wind-laken-volmolen, waarin ook stoomwerktuigen aangebragt zijn.

De inw., die alle R. K. zijn, behooren gedeeltelijk tot de parochiën van *Enschot*, *Oisterwijk* en *Udenhout* en hebben in deze burgerlijke gem. éene R. K. kerk en éene school, beide te Enschot.

Het wapen van *Berkel-Enschot-en-Heukelum* bestaat in, een veld van lazuur, beladen met drie torens van goud, waaronder een ploeg.

BERKEL-RODENRIJS-EN-DEN-TEMPEL, R. K. statie, aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, welke eene kerk heeft, te Berkel, die door éénen Pastoor bediend wordt, en ruim 500 zielen telt.

BERKELSCHE-MEER, meer in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*, Z. ten W. van Berkel.

BERKELSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*.

BERKELSCHE-SLUIS, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, zij was een der vijf *Oostsluizen*, die in het jaar 1587 tot éene sluis vereenigd zijn geworden.

BERKENBOSCH, geh. in het *Overkwartier van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 8 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1 u. W. van *Boxmeer*, gem. *Oploo-St.-Antonis-en-Ledeakker*, ½ u. N. W. van *Ledeakker*, waartoe het behoort.

Dit geh. droeg vroeger den naam van heerl., maar doordien, in het jaar 1749, de goederen, tot BERKENBOSCH behoorende, en uit negen onderscheidene bouwhoeven of boerenwoningen bestaande, in handen van negen onderscheidene eigenaren geraakten, en daarna meermalen verkocht werden, terwijl zij altijd in handen van onderscheidene eigenaren verbleven, is de titel van heerlijkheid verloren gegaan.

BERKENRODE, gem. in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (8 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N., O. en Z. aan Heemstede, W. aan de Leydsche vaart, die haar van de gem. Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-den-Vogelenzang scheidt.

Zij bevat niets dan het gehucht BERKENRODE, en de hofsteden Oud-Berkenrode, en Knaapenburg, en telt 65 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., hebben er eene statie, waartoe ook de ingezetenen van Heemstede en Bennenbroek gerekend worden. Deze statie behoort tot het aartsp. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland;* zij telt ruim 1300 communicanten, en wordt bediend door éénen Pastoor.

De Herv. behooren tot de gem. van *Heemstede*. Er is in deze gem. geene school, zoo dat de kinderen die te *Heemstede* bezoeken.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1284 door FLORIS V., Graaf *van Holland*, aan Heer JAN VAN HAARLEM geschonken werd, die, even als zijne nakomelingen, den naam van HAARLEM verlatende, naar het stuk lands, dat hem geschonken was, den naam van BERKENRODE aannam. Onder andere mannen van dit geslacht, wier namen in de geschiedenis onzes vaderlands gemeld worden, munt uit Heer GERRIT VAN BERKENRODE, als hebbende deze, in het jaar 1572, met HANS KOLTERMAN en PIETER KIES. bewerkt, dat Haarlem aan de zijde van den Prins *van Oranje* overging, en den Hertog van ALBA tot vijand verklaarde; ook is hij, gedurende de belegering dier stad, in de jaren 1572 en 1573, menigmalen door het leger der Spanjaarden, met levensgevaar, uit de stad naar den Prins, en wederom naar de stad getogen. Dit geslacht schijnt deze heerlijkheid in eene onafgebroken volgrij van nakomelingen bezeten te hebben, tot in het jaar 1618, toen BERKENRODE, door huwelijk van GOEDELA VAN BERKENRODE met haren neef FLORIS VAN ALKEMADE in het geslacht VAN ALKEMADE overging, waarin het echter niet lang bleef; want uit den bezwaarden boedel van hunnen zoon HENDRIK VAN ALKEMADE werd deze heerlijkheid, in het jaar 1691, verkocht aan den Heer BENJAMIN POUILLE, Ridder, Baronet en Schepen der stad Amsterdam, wiens weduwe, Vrouwe ELIZABETH TIELLENS, als erfgename zijner goederen, het gebruik en den titel van BERKENRODE naliet aan haren tweeden gemaal, den Heer Mr. JAN TRIP, Burgemeester en Raad der stad Amsterdam, doch den eigendom aan haren achterneef den Heer MATTHEUS LESTEVENON, in het jaar 1746, regerend Schepen der stad Amsterdam, later Ambassadeur van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden aan het hof van Frankrijk. Thans wordt de heerl. BERKENRODE in eigendom bezeten door den Heer Mr. JACOBUS PETRUS VAN WICKEVOORT CROMMELIN, te Haarlem.

Het geh. BERKENRODE, BERKENRO, of BERCKENRODE, ligt ½ u. Z. van Haarlem ½ u. N. W. van Heemstede, 1½ u. N. van Bennenbroek, nabij de Leydsche vaart.

De R. K. hebben hier eene nette kerk, die in 1694 gebouwd en aan den H. BAVO toegewijd is. Zij werd in het jaar 1746 aanmerkelijk vergroot, in 1817 geheel vernieuwd en met een fraai torentje voorzien, en in het jaar 1837 andermaal aanmerkelijk vergroot en verfraaid. Men vindt aangeteekend, dat er vóór de Hervorming nog eene kapel gestaan heeft, die aan de H. AGATHA toegewijd was, en door eenen eigen Priester bediend werd.

Tot wapen dezer gem. wordt gebruikt dat van het geslacht van dien naam. Zie het volgende art.

BERKENRODE, voorm. adell. huis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, onder *Berkenrode*.

Door wien en in welk jaar het eerste huis alhier gebouwd zij, is onzeker. Gedurende het gestrenge en merkwaardige beleg der stad Haarlem door Don Frederik, zoon van den Hertog *van Alva*, in het jaar 1572 en 1573, werd het door de Spanjaarden voor het grootste gedeelte omver geworpen en ten deele van zijne torens beroofd, die naderhand eenigzins hersteld en met gemeene huisdaken gedekt werden. In dezen staat bleef het eenige jaren staan, tot dat de Ridder Benjamin Pouille, Heer van Berkenrode was geworden, als wanneer deze het voorste gedeelte van het vervallen slot deed afbreken, en met een nieuw vierkant gebouw, van eenen Italiaanschen voorgevel voorzien, liet betimmeren, de gracht om het slot deed verdiepen en verbreeden, daarover eene sierlijke en stevige brug leggen en eene fraaije voorplaats deed maken, ter wederzijde met ruime stallingen, koetshuis en orangerie, door huizen omzet, en voorts de tuinen verfraaide, onder anderen, door er vijvers in aan te leggen, die hun water in de Leydsche vaart loosden.

In den nacht, tusschen 4. en 5. Mei 1747, toen, wegens de verheffing van Willem IV, Prins *van Oranje*, tot Stadhouder van Holland, alom vreugdelichten ontstoken werden, legde de Heer van Berkenrode door deze teekenen mede zijne blijdschap, over die gebeurtenis, aan den dag. Niet lang na het uitdoen der lichten, ontstond er in een der vertrekken een hevige brand, die, bij gebrek aan spoedige hulp, het geheele huis in eenen puinhoop veranderde. Men wil echter, dat de vreugdeblijken geenszins de onmiddellijke oorzaak van dit ongeluk geweest zijn, maar dat de brand door een onvoorzien toeval van eene huiskaars is ontstaan. Later werd dat huis weder prachtig opgebouwd, maar voor eenige jaren is het tot den grond toe gesloopt, zoodat er thans niets meer van te zien is.

Het wapen van dit huis en van het geslacht van Berkenrode bestond in een veld van keel (rood), beladen met eenen klimmenden leeuw, gevlakt met zilver en sabel (zwart).

BERKENRODE (GROOT-), voorm. adell. huis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, onder *Berkenrode*. Men weet niet meer de juiste plaats aan te wijzen waar het gestaan heeft.

BERKENRODE (OUD-), buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. *Berkenrode*, aan den straatweg van Haarlem op 's Gravenhage.

Het behoort thans in eigendom aan den Heer J. Hodshon Dedel.

BERKENSTEIN of Berkestein, buitengoed, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en ruim 2 u. N. O. van *Utrecht*, kant. en 3 u. N. ten O. van *Maarssen*, gem. en 20 min. O. van *'s Maartensdijk*, aan den weg van den Tolakker naar Zoestdijk, welke weg nu westwaarts geheel gemacadamiseerd, oostwaarts geheel bestraat is.

Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 1 bund. 50 v. r., en maakt een gedeelte uit van het landgoed *Eyckenstein*, hetwelk thans in eigendom wordt bezeten door den Heer M. J. Eyck van Zuylichem, Burgemeester van St. Maartensdijk, die op Eyckenstein woont.

BERKENWOUDE, Berkwoude of Berkhoude, door de landlieden meest Berkou geheeten, d. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 2½ u. W. van *Schoonhoven*, gem. *Berkenwoude-en-Achterbroek*; met 300 inw.

De kerk, die aan de Herv. gem. van *Berkenwoude-en-Achterbroek* behoort, is niet groot maar allezins wel aangelegd. Zij heeft eenen spitsen toren, waarin eene klok hangt. In het Jaar 1732 sloeg het

onweder in den kerktoren en hieruit ontstond een brand, die aan kerk en toren niet weinig schade toebragt, zoo dat zij kort daarna niet meer zonder gevaar konde gebruikt worden, waarom zij in het jaar 1735 hersteld, de toren vernieuwd en daarin een zeer goed uurwerk geplaatst werd. In het jaar 1833 is de kerk weder nagenoeg geheel vernieuwd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

BERKENWOUDE, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Berkenwoude-en-Achterbroek*.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 634 bund., en wordt door 1 molen drooggehouden. Het polderbestuur bestaat uit 3 Heemraden en een Polderschout, die tevens Secretaris en Gaardermeester is.

BERKENWOUDE-EN-ACHTERBROEK, gem. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (17 k. d., 17 m. k., 1. s. d. 1. afd.); palende N. W. aan de gem. Gouderak, N. O. aan Stolwijk en Zuidbroek, Z. aan Lekkerkerk en Z. W. aan Krimpen.

Zij bevat het d. Berkenwoude, en de b. Achterbroek, benevens den polder Berkenwoude, het Oosteinde van den Achterbroek en het Westeinde van den Achterbroek, beslaat eene oppervlakte van 1131 bund. 53 v. r. 66 v. ell., en telt 69 h. en 450 inw., die meest in veehoederij en hennipteelt hun bestaan vinden. Men heeft in deze gem. ook eene leerlooijerij.

De Herv., die 440 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Gouda*, ring van *Schoonhoven*, behoort. Het beroep geschiedt door den kerkenraad.

De R. K., van welke men er slechts 10 telt, behooren tot de statie van *Moordrecht*.

Men heeft in deze gem. ééne school.

De gem. Berkenwoude-en-Achterbroek heeft met de andere dorpen van den Crimpenrewaard gelijkelijk in de overstroomingen gedeeld, voornamelijk in die van de jaren 1726, 1731 en 1760.

Deze gem. is eene heerlijkheid, die op het laatst der vorige eeuw aan Frederik Robbert Evert Baron van der Capellen, Heer *van den Boedelhof* behoorde, door wiens familie zij thans nog bezeten wordt, zijnde tegenwoordig eigenaar van Berkenwoude-en-Achterbroek, de Heer Godert Alexander Gerard Philip Baron van der Capellen, op het buitenverblijf Vollenhove, bij Utrecht.

BERKERHEY, voorm. kerkdorp in het baljuwschap van Rijnland, prov. *Zuid-Holland*. Zie Berkhey.

BERKESTEIN of Bergestein, voorm ridderhofstad in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. van *Rhenen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Amerongen*, benoorden den Lekdijk.

Dit huis was voortijds leenroerig aan den Domproost van Utrecht; doch werd, ten tijde van den Proost Hugo van Zuylen van Nyeveld, met bewilliging van het domkapittel, den 23. September 1621, van de leenpligtigheid ontslagen. De Heeren Borre van Amerongen bezaten Berkestein in het laatst der 14. eeuw. Naderhand is het, zoo door verkoop als versterf overgegaan in andere geslachten, als: in die van van Zuylen van Natewisch, Nyenrode en van der Does van Noordwijk, uit welk laatste geslacht Jonkheer Dirk van der Does, in het jaar 1642, en zijn

zoon Jan van der Does, in het jaar 1667, in de Ridderschap der provincie Utrecht zijn beschreven geweest. Na de van der Doezen van Noordwijk is deze hofstad bezeten door de geslachten van van Eck, Kriex en Ormen, tot dat de Heer Justus Ormen haar in het jaar 1724, verkocht aan den Heer Frederik Borre van Amerongen, door wien het aan zijnen zoon Koenraad Borre van Amerongen, voor het geregt van Amersfoort, overgegeven werd. Deze, op den 7. Februarij 1724, zonder kinderen na te laten, overleden zijnde, zoo ging de ridderhofstad Berkestein, bij erfenis, over op zijne zuster Elizabeth Borre van Amerongen, van haar op Jonkvrouw Florentina Wilhelmina Borre van Amerongen, en van deze, weder bij koop, aan Jonkheer Gijsbert Jan Baron van Hardenbroek, Raad en Rentmeester der Domeinen 's lands van Utrecht. Het is thans slechts eene bouwhoeve of boerenplaats, die zich door niets onderscheidt van andere deftige landbouwerswoningen, en, met de daartoe behoorende gronden, groot 30 bund. 77 v. r. 20 v. ell., een eigendom is van den Heer Gysbert Carel Duco Baron van Hardenbroek, Heer *van* en wonende op den huize *Hardenbroek*, gem. Sterkenburg, prov. Utrecht.

BERKEY, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, distr. en 1¼ N. O. van *Helmond*, gem. *Bakel-en-Milheze*.

BERKEY, voorm. kerkdorp in het baljuwschap van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Berkhey.

BERKEYK, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bergeyk.

BERKHEY. Berkey of Berkenhey, voorm. kerkdorp in het baljuwschap van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, tusschen Katwijk en Scheveningen, aan de zee gelegen, iets digter bij het eerstgemelde dan bij het laatstgenoemde dorp. Er liep een weg van hier naar Wassenaar door de duinen.

Het is voor het midden der 17e eeuw verdwenen, en waarschijnlijk door de zee bedolven. De Leydsche familienamen Berkhey en Barkey zijn ongetwijfeld van dat dorp oorspronkelijk.

BERKHEY (PAN VAN GROOT-), vallei in de duinen, prov. *Zuid-Holland*, tusschen Katwijk en Scheveningen, ten Z. van de *Pan van Klein-Berkhey*.

BERKHEY (PAN VAN KLEIN-), vallei in de duinen, prov. *Zuid-Holland*, tusschen Katwijk en Scheveningen, ten N. van de *Pan van Groot-Berkhey*.

BERKHEYSCHE-AFWATERING, waterloop in de duinen, tusschen Katwijk en Scheveningen.

BERKHOUDE, d. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Berkenwoude.

BERKHOUT, Berckhout of Berkhoven, d. in *Dregterland*, onder de *Venhop*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Hoorn*, gem. *Berkhout-en-Baarsdorp*.

Het is een fraai dorp, wel in eene doorgaande streek gebouwd, doch met onbetimmerde tusschenruimten.

De Hervormden maken met die van Baarsdorp eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Hoorn* behoort en 730 zielen telt. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad. De kerk, een vrij groot gebouw, hetwelk omtrent het midden der vorige eeuw aanmerkelijk vernieuwd is, was vóór de Hervorming aan-

den H. GREGORIUS toegewijd. De pastorie werd, even als het kosters ambt, door de Graven van Holland begeven, maar de instelling werd door den Proost van West-Friesland gedaan.

De R. K. behooren tot de statie van *Spierdijk-en-Zuidermeer.*

Gedurende de hevige twisten der Remonstranten en Contraremonstranten, in het jaar 1615, was er tusschen de stad Hoorn en dit dorp, een groot verschil over een der Predikanten, waarbij het dorp echter de overhand behield.

BERKHOUT moet vroeger eene heerl. geweest zijn, waarvan het geslacht VAN BERKHOUT, thans nog onder den naam TEDING VAN BERKHOUT bekend, zijnen naam ontleent.

Het wapen van deze heerl. en van dit geslacht is eerst geweest een groene boom op een goud veld, doch nadat de BERKHOUTEN door huwelijk met het geslacht van TEDING VAN CRANENBURG vermaagschapt zijn, hebben zij tot wapen aangenomen: twaalf kepers van goud en keel (rood) het schild geheel vullende en een witte kraan op een blaauw veld in de regter ruit.

BERKHOUT-EN-BAARSDORP, gem. in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, (4. k. d., 17 m. k., 6 s. d.) palende N. en N. O. aan de gem. Wognum-en-Wadway, O. aan Hoorn, Z. aan Scharwoude, Grosthuizen en Avenhorn-en-Oostmijzen, W. aan Opdam en aan Hensbroek.

Deze gem. bevat het d. Berkhout, de geh. Baarsdorp, Goorn, Hoogendijk, en gedeeltelijk de geh. de Leek, Spierdijk en Zuidermeer, alsmede het bedijkte Baarsdorpermeer of het Berkhoutermeer en een gedeelte van de Groote-Waal. Zij telt 1100 inw. die meest hun bestaan vinden in landbouw en kaas maken.

De Herv. die hier 750 beloopen, vormen de gem. van *Berkhout*, waarvan de kerk in het dorp van dien naam gevonden wordt.

De R. K., worden tot de statie van *Spierdijk-en-Zuidermeer* gerekend.

Men heeft in deze gem. éëne school te Berkhout.

FILIPS *de Goede,* Hertog *van Bourgondië* deed in het jaar 1425 op de Goorn, onder deze gem. eene sterkte opwerpen, die sedert wederom vernield is.

BERKHOUTERMEER, bedijking in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord Holland.* Zie BAARSDORPERMEER.

BERKHOVEN, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland.* Zie BERKHOUT.

BERKMEDERBRUGGE, fraaije brug in *Zalland*, prov. *Overijssel.* Zie BERKUMERBRUG.

BERKMEDERMARKE, buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel.* Zie BERKUM.

BERKMEER, bedijking in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Veenhuizen*, gedeeltelijk arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, voor een gedeelte gem. *Opdam* en voor een gedeelte gem. *Opmeer;* palende N. aan de Veenhuizerban en den Lagenboek, O. aan Spanbroek, Z. aan Opmeer, W. aan den Heer Hugowaard.

Deze pold. werd in het jaar 1636 bedijkt en bevat meest weiland en rietland met weinig zaailand.

Het dijksbewind staat aan eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, die tevens Molenmeesters zijn en bij rondgaande beurten hunne bedieningen uitoefenen, alsmede aan eenen Penningmeester. De Dijkgraaf in der tijd is ook Penningmeester en Molenmeester. De leden van dit bestuur worden door en uit de gezamenlijke Ingelanden gekozen.

BERKMEERWIJK, geh. in de *vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Hoorn*, kant. en 4 u. Z. W. van *Medemblik*, gem. en ½ u. N. van *Hensbroek*.

BERKOE, Berracoe, Barracoe, Bereac of Sinjun, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, op de *Goudkust*, rijk *Assiantee*, land *Agonna*, nagenoeg 3 u. van *Winneba*.

Het is klein en bevat niet meer dan 400 inw., die allen arm zijn, ofschoon het dorp in eene vruchtbare vlakte ligt. De onzen hebben hier eene faktorij, en in de nabijheid het fort Goede Hoop.

BERKOE, Berracoe of Barracoe, riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, op de *Goudkust*. Zij valt in de *Bossimpra*.

BERKOOP (NIEUWE-), d., prov. *Friesland*. Zie Nyeberokop.

BERKOOP (OUDE-), d., prov. *Friesland*. Zie Oldeberkoop.

BERKOUDE, d. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Berkenwoude.

BERKOUDE-EN-ACHTERBROEK, gem. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Berkenwoude-en-Achterbroek.

BERKSHOVEN, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterhand in het opvaren; palende aan den mond der Caramaccakreek bovenwaarts, en aan den verlaten grond Rustveld benedenwaarts. Zij is 2058 akk. groot, en wordt met 96 slaven bewerkt. De Negers noemen haar Verbergie.

BERKT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Eindhoven*, distr. en 2 u. Z. ten O. van *Oirschot*, gem. *Oerle*.

BERKT of Lagenberkt, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 4 u. W. van *Eindhoven*, distr. en 5 u. Z. van *Oirschot*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Bergeyk*.

BERKT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 2½ u. O. van *'s Hertogenbosch*, distr. en 4 u. N. O. van *Boxtel*, gem. en ½ u. van *Heesch*.

Ter plaatse, waar nu dit geh. gevonden wordt, was vóór dertig jaren nog barre heide; thans heeft men er een fraai landgoed, dat aldaar aangelegd is door den Heer J. Linssen, Lid van de Gedeputeerde Staten der provincie Noord-Braband.

BERKT (HOOGEN-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 3¾ u. Z. W. van *Eindhoven*, distr. en 4½ u. Z. van *Oirschot*, gem. en ¼ u. W. van *Bergeyk*.

BERKT (LAGEN-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Berkt.

BERKTEN (DE), uithoek van de gem. *Bergeyk*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Eindhoven*, distr. van *Oirschot*.

Deze uithoek bevat de gehuchten Hoogen-Berkt en Lagen-Berkt.

BERKUM, ook Berckmedermarke, buursch. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en grenzende aan de stad *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*; met ruim 300 inw., en de Nemelenberg, waarop vroeger het klooster Agnesberg lag. Zie dat woord.

Deze buursch. had, bij den watersnood van 14 Februarij 1825, veel te lijden, en werd grootendeels overstroomd, zoodat de menschen zich op de daken moesten redden.

BERKUMERBRUG, in de oudste acten BERCKMEDERBRUGGE, fraaije brug in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwollerkerspel*, in de buurs. *Berkum*, ½ u. ten N. van Zwolle, over de rivier de Vecht.

Zij werd in 1481 door die van Zwolle gelegd, om de handelaars uit Duitschland, die, over de Venenbrugge bij den Hardenberg, en de Neijerbrugge, bij Ommen naar Kampen gingen, naar Zwolle te trekken. In 1538 werd de BERKUMERBRUG door de krijgslieden van MAARTEN SCHENK geheel afgebrand, en tot vergoeding der onkosten aan den herbouw besteed, verkreeg de stad, van KAREL V, in het jaar 1545, het regt tot het heffen van een tol op deze brug. In 1795 werd zij nogmaals afgebrand, door de Engelschen, bij hunne vlugt uit Zwolle, doch insgelijks hersteld, en de stad Zwolle, die onder het genot eener uitkeering van 400 gulden 's jaars, steeds met haar onderhoud is belast geweest, heeft den haar toegewezen tol geheven, tot dat de verpligting van het onderhoud der BERKUMERBRUG met dat van den straatweg naar Meppel enz. op het domein is overgegaan, waardoor de tol is opgeheven.

BERKWOUDE, d. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BERKENWOUDE.

BERLAKE of BERLAQUE, geh. en voorm. fortje in het markgraafschap van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie BARLAKE.

BERLÉ, d. in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 1¼ u. W. van *Wiltz*, gem. en ¾ u. Z. van *Winseler*, van rondom door bosschen omgeven.

De R. K. hebben hier eene parochie, met eene kerk te BERLÉ en eene kapel te Winseler, welke door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt, en tot het bisd. *Namen*, dek. *Nieder-Wiltz* behoort.

BERLEKUM, d. prov. *Friesland*. Zie BERLIKUM.

BERLICHEM, oude naam van het d. BERLICUM, prov. *Noord-Braband*. Zie BERLICUM.

BERLICHOM, oude naam van het d. BERLIKUM, prov. *Friesland*. Zie BERLIKUM.

BERLICUM of BERLIKUM, oudtijds BERLICHEM, bij verbastering ook wel BALLEKUM of BALKUM genaamd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 1¼ u. O. van *'s Hertogenbosch*, distr. en 3 u. N. O. van *Boxtel*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*.

Dit dorp is zeer aangenaam gelegen, doordien de Aa, die hier zeer vischrijk is, er ten Z. voorbij stroomt; vroeger was het hier ook zeer levendig, daar alles wat uit het Land van Cuyk en een gedeelte der Meijerij van 's Hertogenbosch naar 's Hertogenbosch ging, hier door moest, hetgeen echter sedert het leggen van den straatweg op Grave zeer verminderd is. Men telt er 28 h. en 190 inw.

Te midden van het dorp staat een fraaije en nette kerk, voorzien van eenen hoogen en spitsen toren, welke kerk vóór de Reformatie aan den H. PETRUS was toegewijd, en thans bij de Herv. gemeente van *Berlicum-en-Rosmalen* in gebruik is. Zij staat op een kerkhof met eenen ringmuur omgeven.

De R. K. hebben hier insgelijks eene kerk, die den 1 Augustus 1837 is ingewijd en den H. Apostel PETRUS als patroon viert. De parochie van *Berlicum*, waartoe al de R. K. van de gem. *Berlicum-en-Middelrode* gerekend worden, behoort tot het voorm. bisd. of vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Orthen*, en telt ruim 2000 zielen. Deze parochie werd sedert het jaar 1240 bediend door de Ka-

nunniken uit de abdij van Bern, welke abdij, in het gezegde jaar, dit regt verkregen had van St. Salvatorscapittel te Utrecht, hetwelk te voren aldaar het patronaatregt bezat: ook zijn vier Pastoors van Berlicum naderhand tot Abten van Bern verheven, zijnde Johannes Moors, de twee en veertigste, Joachim Keyzers, de vier en veertigste, Lucas Sionsgers, de zes en veertigste, en Augustinus van Rijswijk, de een en vijftigste Abt van Bern. Thans wordt de parochie bediend door éénen Pastoor en éénen Kapellaan, die tot de Abdij van Bern behooren.

De dorpschool wordt gemiddeld door 170 leerlingen bezocht.

Men heeft onder Berlicum onderscheidene adell. huizen als Elzenburg, Casteren, Wanburg en andere; vroeger stonden hier ook nog het Huis Ter Aa en Beekveld, die thans echter gesloopt zijn.

In het jaar 1672 sloeg de Maarschalk de Turenne zich hier met zijn leger neder, hetgeen dit dorp groote schade veroorzaakte. De Hertog van York hield er in het jaar 1794 eenigen tijd zijn hoofdkwartier.

Berlikum is de geboortepl. van den Latijnschen dichter Balduinus Berlicomius (Boudewijn van Berlicum), † vermoedelijk in 1601, als Secretaris van den Raad van Braband.

Men heeft in dit dorp twee beestenmarkten, als ééne op Maandag na 7 April en ééne op Maandag na 10 October.

BERLICUM, d., prov. *Friesland*. Zie Berlikum.

BERLICUM (HUIS TE), voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Aa (Ter).

BERLICUM-EN-MIDDELRODE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *'s Hertogenbosch*, dist. *Boxtel* (4 k. d., 6 m. k., 1 s. d. 1 ged.); palende N. aan Rosmalen en Nuland, O. aan Heeswijk, Z. W. en Z. aan Schijndel, W. aan St. Michielsgestel en den Dungen.

Deze gem. bevat het d. Berlicum, de buurten Middelrode en Assendelft en de gehuchten In den Hasselt, het Kampen, de Loiffart, Motven, Veebeek en een gedeelte van Kaathoven. Zij beslaat eene oppervlakte van 2396 bund. 39 v. r. 17 v. ell. Men telt er 365 h. en ruim 2200 inw., die zeer welvarend zijn, en hun bestaan in den landbouw vinden.

De R. K., die hier ruim 2100 in getal zijn, maken de parochie van *Berlicum* uit, welke eene kerk te Berlicum heeft; vroeger had zij nog eene kapel te Middelrode, die thans tot school dient.

De Herv., van welke men er ruim 50 telt, behooren tot de gem. *Berlicum-en-Rosmalen*, en hebben onder de gem. Berlicum-en-Middelrode ééne kerk te Berlicum. Ook wonen onder deze gem. eenige weinige Israëliten.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als ééne te Berlicum, ééne te Middelrode en ééne te Kaathoven, die gezamenlijk een gemiddeld getal van ruim 330 leerlingen hebben.

Deze gem. is eene heerl., waarvan in het jaar 1505 het hoog en laag regtsgebied, benevens de jagt, beleend werd aan Jonkheer Cornelis van Zevenbergen. Dit naderhand weder door de Staten van Braband afgelost zijnde, werd de heerl. op nieuw verpand aan Jan Graaf *van Oost-Friesland*; maar in het jaar 1660 door H. H. M. weder ingelost, en toen erfelijk verkocht aan Jonkheer Arend var Tuienen, die destijds pandheer was, doch met behoud der opperheerschappij, 's lands lasten, kwijtslag van doodslagen en overjaarde misdaden, benevens klokslag, hetwelk alles aan het domein bleef. In het laatst der vorige eeuw werd deze heerl. bezeten, door den Heer David Le Leu

DE WILDE, thans is zij een eigendom van den Heer FRANCISCUS ANTONIUS AUGUSTINUS VAN LANSCHOT, te 's Hertogenbosch.

De abdij van Bern heeft hier goederen, en daaronder vele tienden, bezeten, welke van wege de Staten van Holland in de zeventiende eeuw zijn aangeslagen en verkocht, omdat de abdij van Bern in dat gewest gelegen was, en het is daardoor dat ook de kerk van Berlicum nog lang van wege Holland werd onderhouden.

Deze gem. heeft in het jaar 1740, alsmede in het jaar 1757, veel door het hooge water geleden. Op den 14 Julij 1832 werd zij door een verschrikkelijk onweder, vergezeld van zwaren hagel, zoodanig geteisterd, dat al het te veld staande graan verpletterd en de vruchten afgeslagen werden; geheel of gedeeltelijk stortten er niet minder dan 62 bouwmanswoningen en schuren in; zoodat de schade alleen aan de gebouwen op eene som van 14,260 guld. geschat werd.

Het wapen van BERLICUM-EN-MIDDELRODE bestaat in eenen beer.

BERLICUM-EN-ROSMALEN, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oss*, met twee kerken, ééne te Berlicum en ééne te Rosmalen, en omtrent 100 zielen.

Vroeger maakte Berlicum eene afzonderlijke gem. uit, toen was Rosmalen met Empel gecombineerd, maar later is het van dit laatste dorp afgescheiden, en met Berlicum vereenigd. De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen is geweest HERMANUS HESSE WOLDRING. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkenraad.

BERLIJN, houtgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter regter hand in het opvaren; palende bovenwaarts aan den verlaten grond Oranje en benedenwaarts aan den verlaten grond de Eendragt. Zij is 3300 akk. groot, en wordt door 234 slaven bewerkt. De Negers noemen haar BAREEN.

BERLIJN, koffijpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerhand in het opvaren, palende aan de koffijplant. Elizabethshoop bovenwaarts en aan de koffijplant. Maasstroom benedenwaarts. Zij is 730 akkers groot, en wordt met 153 slaven bewerkt.

BERLIKOM, d. prov. *Friesland*. Zie BERLIKUM.

BERLIKUM, kant., prov. *Friesland*, arr. *Leeuwarden*; palende N. W. aan de Wadden, O. aan de kant. Holwerd en Leeuwarden, Z. aan het kant. Rauwerd en W. aan het kant. Harlingen.

Het bevat de grietenijen Menaldumadeel en het Bildt en telt daarin ongeveer 12,000 inw.

BERLIKUM, BERLIKOM of BERLEKUM, doorgaans bij verbastering in het stadfriesch BELKUM en in het landfriesch BELSUM geheeten, d., prov., *Friesland*, kwart. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Leeuwarden*, 2 u. N. O. van *Franeker*, ½ N. van *Menaldum* en 1 u. Z. van *St. Anna-Parochie*.

BERLIKUM behoort, zoo men wil, tot de oude Friesche steden, welke thans, of geheel niet, of niet meer als zoodanig bestaan. Oudtijds lag het, hoewel op de tegenwoordige plaats, aan de Middelzee, en er was hier, tijdens het bestaan van dien zeeboezem, eene aanzienlijke haven met eene sluis of zijl, zoo ter ontlasting van het overtollige binnenwater, als ook voor de scheepvaart, waarom het stadje of een gedeelte van de plaats UITGONG genoemd werd, als hebbende hier eenen uitgang of uitvaart naar zee. Naar men wil, was de plaats, waar die sluis lag, juist ter zelfde stede, waar heden nog de kruis-

straat is; doch liever, en om meer juist te spreken, waren Berlikum en *Uitgong* twee afzonderlijke, hoewel zeer nabij elkander gelegene, plaatsen, zijnde de scheiding thans nog aan het steenen pijpje, omstreeks het midden der lange kerkbuurt bij de oude haven, kenbaar, wordende het oostelijke deel *Uitgong* en het westelijke Berlikum genoemd. Reeds in de vijftiende eeuw waren Berlikum en *Uitgong*, wat de burgerlijke belangen van bedrijf, nering en handel betreft, geheel vereenigd, doch in het kerkelijke nog eenigermate onderscheiden, gelijk ook de namen steeds nog beide in gebruik waren. De tijd der stichting dezer plaatsen is onbekend, doch dagteekent al zeer vroeg. Reeds in het jaar 606 vindt men in de kronijken, de stad Uitgong vermeld, als zijnde daar een wanschapen kind, met twee hoofden, vier armen en twee ruggelings aan elkander verbondene ligchamen, geboren.

Het is niet ongelooflijk, dat Berlikum of Uitgong, hetwelk op een bord in de kerk Teutium of Te Uitgum genoemd wordt, eene dier Friesche plaatsen zij, welke min of meer reeds bestonden, toen de Romeinen, met hunne vloten onze zeeën doorkruisende, onder anderen de Middelzee bevoeren, in welke eene der Rijntakken uitvloeide, en hunne overwinningen ook tot deze oorden overbragten; of dat deze overheerschers den eersten grondslag tot het bestaan dezer plaatsen hebben gelegd, wegens eene gunstige gelegenheid aan de zee, om aldaar te havenen, zijnde deze kust toen zeer veilig voor de zuidwestelijke en noordwestelijke winden. Hiervoor pleit ook de naam Civitas Exiensis *aliud* 't Uytkom, *quib. Siatutanda*, zoo als Schotanus het op zijne kaart van *Oud-Friesland* noemt. Zeker gaat het, dat dit Uitgong eene der oudste zeeplaatsen in Friesland geweest is, en welligt vóór de opkomst van Harlingen en na den ondergang van Ezonstad aan de Lauwers, de voornaamste zeestad naast Stavoren.

Uitgong was voor de buitenlandsche scheepvaart en de binnenlandsche nering zeer gunstig gelegen, en alzoo nam het, bij de verbetering van den landbouw en de uitbreiding van de scheepvaart, in de tiende en volgende eeuwen aanmerkelijk in grootte, aanzien en vermogen toe. Want ook voor de binnenvaart lag Uitgong niet minder voordeelig. Gelegen aan den mond van het water *de Ried* was er overvloedige gelegenheid voor de binnenvaart, hetwelk den bloei en de grootheid dezer plaats zeer bevorderde: want uit gemeld water *de Ried*, werden van tijd tot tijd vele vaarten en kanalen gegraven naar de omgelegene plaatsen, als: naar Menaldum, Minnerstga, Firdgum, Tjummarum, Franeker en vele andere, welke vaarten allen met *de Ried* gemeenschap hebben.

Uitgong, als aan de Middelzee gelegen zijnde, was ook meermalen blootgesteld aan de rooverijen en strooptogten der Noormannen. Zoo werd het, in het laatst der negende eeuw, door dusdanige zeeroovers bijna geheel verwoest: naar het schijnt, uit wraak over het geleden verlies en de nederlaag bij eenen vroegeren strooptogt ondergaan van den dapperen Joulsma, destijds wonende te Britsum, op Britsenburg.

Na de opslijking van de Middelzee namen Berlikum en Uitgong meer en meer in grootte, koophandel en aanzien af, daar zij toen landplaatsen geworden waren, en de sluis, door droogte en ophooging van den buitengrond, verstopt was; terwijl vele inwoners verhuisden naar Franeker, dat langs hoe meer in bloei toenam. In het jaar 1470 sloten de inwoners van Franeker ter eenre en die van Berlikum en Uitgong ter

andere zijde een verbond, waarbij wederzijds vrije en onbelemmerde koophandel en scheepvaart, ontheffing van tollen, wal- en bruggelden, benevens eene behoorlijke regtsbedeeling aan elkander beloofd werd.

Duister blijft het, wat men van Berlikum en Uitgong als afzonderlijke plaatsen te denken hebbe, en in hoe verre zij gescheiden of vereenigd waren. In het kerkelijke schijnen zij of geheel vereenigd of naauw verwant geweest te zijn; ten minste de standplaats van de Pastoors wordt weleens bij afwisseling Berlikum of Uitgong genoemd, terwijl de bewijzen voor het bestaan van afzonderlijke kerken in beide die plaatsen zeer gering zijn. Echter schijnt Uitgong de meest gebruikelijke naam geweest te zijn, ten tijde dat het als zeestad nog bestond, en na de afneming der stad heeft de naam van Berlikum alleen de overhand behouden, terwijl die van Uitgong allengs verdween.

In het jaar 1470 had men nog wel onderscheid van namen en plaatsen, maar de burgerlijke betrekkingen waren toen reeds geheel vereenigd. Onder de edele staten, die hier weleer bestonden, telde men Eysinga en Adelen, van de familie te Sexbierum afkomstig, en vooral Hemmema. Deze laatste state was ten O. van Berlikum op Bildtgrond gelegen. Daar benoorden lag op het Bildt de state Nijfenne, aan de Hemmema's toebehoorende, en (buiten Broersma-state, te Kollum) het eenige leen in Friesland. Ook had het klooster Lidlum hier eenen uithof, Amkana geheeten.

Thans is Berlikum nog eene zeer aanzienlijke plaats en een der vermakelijkste kleidorpen van Friesland. Het bevat 160 h., die voor het meerendeel in eene zeer lange, dubbele, meest oost- en westwaarts loopende rij bebouwd zijn, terwijl er daarenboven eenige kleine bijstraten bestaan, die, even als de hoofdstraat, grootendeels zeer goed geplaveid zijn; achter de buurt loopt de Ried, ook het Belkumerwyd genaamd, zijnde de vaart van Franeker naar Berlikum, tegen den ouden zeedijk te niet, en wordt daar nog heden de Haven genoemd, ter gedachtenis aan de uitvaart naar de Middelzee. Men telt er ruim 1200 inw., die voornamelijk hun bestaan vinden in den verkoop der menigvuldige appelen, peren, beziën en andere boom- en aardvruchten, welke hunne boomgaarden en tuinen, bij gunstige jaren, in kwistige hoeveelheid en uitmuntende hoedanigheid, opleveren, en door geheel Friesland, maar vooral naar Leeuwarden, Harlingen en Franeker verzonden worden; terwijl mede de aardappelteelt, vooral van vroege aardappelen, hier zeer uitgebreid is, en goede voordeelen oplevert. Ook is te Berlikum veel doortogt van reizenden van en naar Leeuwarden, het Bildt, Franeker, Harlingen enz. Jammer voor Berlikum, dat de ontworpen straatweg van Leeuwarden naar Harlingen, dit dorp geheel mis loopt, als gaande, in eene meer regte rigting, over Dronrijp, ruim een uur gaans zuidelijker.

De Herv., die hier 1100 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt waarnam, is geweest Hermannus Luinga, in of vóór het jaar 1589 naar Sneek beroepen. De voorm. fraaije kerk, die hier, omstreeks het jaar 1320, door Eelko Liauckema, den twaalfden Abt van Lidlum, gebouwd, en vóór de Hervorming vermoedelijk aan den H. Marcus toegewijd was, stond oudtijds onder het oppergebied van de abdij Lidlum, aan welks Abten het vergeven der pastorij en het bevestigen stond. De pastorij had een inkomen van honderddertig goudgulden, en het vikarisschap bragt honderd goudgulden op. Bovendien waren er drie prebenden, waarvan de

eerste honderd, de tweede honderd en een, en de derde vijftig goudgulden opbragten. Jaarlijks werd er een plegtige omgang gehouden, waarin een hostie, door mirakelen vermaard, omgedragen werd. Onder de Pastoors van Berlikum zijn vroeger onderscheidene Abten van Lidlum geweest, als: Eelko Liauckema, de twaalfde, Godefridus Andla, de vijftiende, Siardus II, de zestiende, Theodoricus, de zeventiende, Wybrandus II, de achttiende, Hesselus de een en twintigste en IJsbrand van Harderwijk de drie en dertigste abt. De oude kerk, even als de toren, wegens bouwvalligheid, in het jaar 1777, weggebroken zijnde, is in plaats daarvan eene fraaije achtkante koepelkerk met eenen klokkentoren gebouwd, die thans nog bestaat en tot groot sieraad van dit dorp verstrekt, terwijl zij over de vlakke bouwlanden van Westergoo zeer ver gezien kan worden.

De Doopsgez., die ruim 50 in getal zijn, hebben hier mede eene kerk en gemeente, welke haren eigen Predikant beroept.

De R. K., die hier slechts één huisgezin van 6 personen uitmaken, behooren tot de statie van *Dronrijp*.

Men heeft in dit dorp eene school, die gemiddeld door ruim 150 leerlingen bezocht wordt.

Te Berlikum word jaarlijks van ouds op St. Marcusdag, die den 25 April invalt, eene beroemde paarden- en beestenmarkt gehouden. Eertijds stond het vee, bij die gelegenheid, op de geregtigheid van het Bildt; doch uithoofde van een geschil over de wederzijdsche regten, hebben die van Berlikum een gedeelte van den ouden zeedijk met eene rij jonge boomen bezet en alzoo tot eene marktplaats bekwaam gemaakt. Thans heeft men er nog eene najaars paarden- en beestenmarkt op St. Victorsdag, in het begin van October.

In het jaar 1572 heeft Berlikum veel van het Spaansche krijgsvolk geleden. Sommige van deze benden hadden nu en dan hunne legerplaats in dit dorp of in het naburige klooster Anjum, geduriglijk in den omtrek roof, moord en plundering aanrigtende. Een hoop Friesch voetvolk trok den 20 October van dat jaar op Berlikum aan, om de Walen en Spanjaarden van daar te verdrijven, doch deze niet vindende, staken zij den korenmolen, benevens eenige huizen bij de kerk in brand, waarna zij aftrokken, zoodat de plaats toen van vriend en vijand te lijden had.

Berlicum is de geboorteplaats van Sixtus Hemmema, geb. 6 Februarij, 1533, † 1586, na zich door vele geleerde werken, waaronder een *de vanitate Astrologiæ*, te hebben bekend gemaakt en van den in koophandel, staat- en landhuishoudkunde bijzonder ervaren Jan Huidekoper, geb. den 3 Maart 1766, † den 27 Januarij 1833, als Commissaris des Konings bij de Nederlandsche handelmaatschappij. Ook hebben de beroemde werktuigkundigen Arjen Roelofs, Sieds Johannes Rienks en Roelof Hessels Hommema hier hunne uitstekende teleskopen en andere optische werktuigen vervaardigd.

BERLIKUM, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*. Zie Berlicum.

BERN of Beern, b. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. W. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. N. O. van *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern*, ½ u. N. van *Herpt*, langs de hooge Maasdijk. Men telt er 60 inw. Behalve de bovenlanden behooren tot deze buurt ook vele schoone buitenwaarden, die alle zeer goed gras opleveren. Men ziet hier nog eenige overblijfselen van de abdij van Bern. Zie het volgende art.

BERN of Beerne, voorm. abdij van Monniken der Premonstratenser orde, in het bisd. *Utrecht*, nabij *Heusden*, in de tegenwoordig tot *Noord-Braband* behoorende buurt *Bern*.

Vroeger was het een sterk kasteel of eene ridderhofstad, voorzien van eenen dikken toren en van rondom door muren omgeven. In den voorhof stond eene steenen kapel, waarin dagelijks de godsdienst door eenen Kapellaan verrigt werd. Dit kasteel behoorde in het begin der twaalfde eeuw aan zekeren Folcoldus of Fulco van Bern, een jonger zoon uit het Graaflijk huis van Teisterband.

Deze Fulco moest vele vijandelijkheden van Godfried I, of *met den Baard*, Hertog *van Braband*, Dirk VI, Graaf van Holland, Heer Herman van Heusden en anderen doorstaan. Zoo had eenmaal de voorzeide Hertog, zekeren Gosuinus, Heer *van Hensberg*, een der voornaamste bezoldelingen van Fulco, omgekocht, om hem het slot Bern over te leveren, en kwam dienvolgens met een magtig leger er voor, doch het verraad werd ontdekt. en alzoo het beleg opgebroken. Naderhand heeft Herman van Heusden, eens bij overrompeling en daarna, tot twee onderscheidene reizen, bij belegering zich meester van het kasteel zoeken te maken, maar telkens te vergeefs. Op eenen anderen tijd, als Fulco door den Bommelerwaard reed, hebben zijne vijanden hem lagen gelegd bij het dorp Hemert, zoo dat hij zich genoodzaakt zag, gewapend, met zijn paard, van den steilen oever, in het water te springen, en alzoo de Maas over te zwemmen. Fulco, kort daarna een afkeer van de wereld gekregen hebbende, besloot zijn kasteel tot eene abdij van de Premonstratenser orde te doen inrigten, waarom hij, in het jaar 1133, naar den Abt van Rode zond, om eenige Monniken voor zijne nieuwelings opgerigte abdij, en toen hij deze wegens hun onstichtend levensgedrag weggezonden had, en, den 5. Augustus van het volgende jaar, de kerk volbouwd was, heeft Fulco, eenige Monniken uit de abdij van Mariënweerd bij Culemborgh ontboden. Fulco, zelf het geestelijk kleed aangetrokken hebbende, leefde nog 15 jaren in het klooster te Bern, en is er den 12. April 1149 overleden, na daaraan Berne, Maasmond, Erthepe (waarschijnlijk Erp), Alffurge (Alforst) en Mersberg te hebben geschonken. De inwijding der kerk en de plegtige inrigting van het klooster was geschied door Andreas van Cuyk, den vijf-en-twintigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1134. Twee en zestig jaren later, namelijk in het jaar 1196, schonken Albert, Heer *van Dinther*, en Almerik, Heer *van Heeswijk*, het landgoed Berheze, in de Brabandsche Kempen, aan deze abdij (Zie voorts Berheze). Willem II, Graaf *van Holland*, schonk haar, in het jaar 1242, een aam wijns, die zij jaarlijks moest trekken uit den tol van Niemandsvriend, en ten jare 1284 gaven Walther van Benthem en zijne huisvrouw Agnes haar nog eenige goederen en daarbij het regt van patronaat te Heeswijk. Bovendien bezat zij nog meer andere regten, als daar zijn: de tienden te Berlicum, met het regt van patronaat en eenige andere goederen aldaar; het regt van patronaat en den eigendom over eenige tienden en andere goederen, die het kapittel van Luik toebehoord hadden en gelegen waren onder Oud-Heusden, Vlijmen, Engelen, Hedikhuizen en Lithoijen. Nadat deze abdij ruim vierhonderd jaren aldaar gebloeid had, moest zij reeds vroeg de gevolgen der onlusten van de zestiende eeuw gevoelen, en werd, kort na de beeldstorming van het jaar 1566, meermalen geplunderd, en eindelijk, in het jaar 1589, door de Spanjaarden, die destijds Heusden belegerden, bijna geheel afgebrand, waarna zij is verwoest gebleven. Op het midden der vorige eeuw waren nog eenige bouw-

huizen en eene voorpoort, met een laag zeskant torentje er van over, hetwelk, met eenige daarneven staande huizen, een vierkant binnenplein afsloot. De grond, waarop weleer de kerk gestaan had, en het kerkhof, waren geheel met puin, ruigte en verscheidene grafzerken bedekt. Thans vindt men er eene groote boerehofstede, de Abdij Bern geheeten, en is het kerkhof in eenen boomgaard herschapen, waarin nog vele gedenkteekenen van de vorige bestemming verspreid liggen.

De Monniken begaven zich, nadat hun klooster afgebrand was, naar 's Hertogenbosch, alwaar zij, in het jaar 1623, het gesticht der Fraters Hieronimieten in de Ganzepoort (thans de glasfabrijk), aan het Hinthammereinde, tot eene geschikte kloosterwoning opbouwden, die zij vervolgens bewoonden; maar, nadat die stad door Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, in het jaar 1629, veroverd was, weken zij eerst naar het landgoed Berheze, tusschen Dinther en Heeswijk, en in het jaar 1648, toen de Staten de abdijgoederen aangeslagen en verkocht hadden, naar Vilvoorden, bij Brussel, van waar zij hunne jonge Geestelijken in andere abdijen van hunne orde, zoo als die van Grimbergen en die van Park, bij Leuven, zonden, om hunne studiën en kloosterlijke oefeningen voort te zetten; terwijl zij niet ophielden de pastorijen, aan hunne abdij toevertrouwd, van Geestelijken te voorzien, en daarmede thans nog voortgaan.

Onder de abdij van Bern behoorden drie proostdijen, als: die van Meersbergen, omtrent Amersfoort, die van Monnikenwoerd, omtrent Tiel, en eene derde omtrent Woudrichem.

Het wapen der abdij en vermoedelijk ook dat van de vroegere Heeren van Bern, bestond in een blaauw veld, beladen met drie roode balken en daarover acht gouden schepters.

BERNARDINERKLOOSTER, voorm. kloost. buiten Haarlem. Zie Hemelspoort.

BERNARDINERKLOOSTER, voorm. kloost. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Aduard.

BERNHEZE, landgoed in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Berheze.

BERNISSE, Bornisse, thans bij verbastering Pernis genoemd, watertje in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Het neemt zijnen aanvang bij Simonshaven, vliet met eenen noordwestelijken loop, tusschen den pold. dier gemeente en Zuidland door, schiet vervolgens tot Abbenbroek en loopt van daar noordwaarts, voorbij Heenvliet, naar de Maas, in welke het zich ½ u. beneden dat dorp ontlast, vormende alzoo eene haven voor de dorpen Abbenbroek, Heenvliet en Geervliet.

Het was vroeger een breed en belangrijk vaarwater, waardoor de Vlaamsche en Brabandsche schepen naar Holland voeren, hetwelk aanleiding gaf, dat de voornaamste tol der Graven van Holland in de dertiende eeuw te Geervliet gelegd werd.

BERNSCHE-HOEVE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1¼ u. O. Z. O. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Loon op Zand*; met 6 h. en 35 inw.

BERNSTERBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. van *Rauwerd*, waartoe het behoort.

BEROUW (HUIS VAN), naam, dien men later weleens gegeven heeft aan de adell. stins Jongestal, onder *Hallum*, prov. *Friesland*. Zie Jongestal.

BEROUW (POLDER VAN), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Uitgeest-en-Marken-binnen*.

Deze pold., welke eene oppervlakte beslaat van 16 bund. 33 v. r. 50 v. ell. is omdijkt geworden ter wering van het water van de Geestmeer, en ligt thans door zijne bedijking onder de bemaling van den pold. *den Broek*.

BERRACOE, riv. en st. in *Afrika*, op de *Goudkust*. Zie BERKOE.

BERRASTINS, oude naam der voorm. state BARRABUIS. Zie dat woord.

BERREY, golf in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, 6 m. Z. van *Taana*.

BERRINGVELD, geh. in de bannerij van *Wisch*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*, en ½ u. N. van *Varsseveld*, waartoe het behoort.

BERSBACH of BESCHBACH, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. O. ten N. van *Mersch*.

BERSEBA, vroeger SORIGO geheeten, verl. grond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterhand in het opvaren; palende bovenwaarts aan den verl. grond Urapanica, benedenwaarts aan den verl. grond de Goede Hoop. Zij is later met *Urapanica* vereenigd, en was met deze 700 akk. groot.

BERSINGERHORN, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie BARSINGERHORN.

BERTHOUDSLUST, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den mond der *Taporipakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Meezorg, en benedenwaarts aan de Matapicakreek. Deze plant. bestaat uit twee verlatene gronden Kleinslust en Boxweide, en is door den tegenwoordigen eigenaar A. J. H. BERTHOUD tot bebouwing gebragt, en met een stoomwerktuig voorzien. Zij is 903 akk. groot, en wordt bij de Negers KLEIN genoemd.

BERTRINGEN, gem. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*; palende N. aan de gem. Mamer, O. aan Luxemburg, Z. aan Reckingen, W. aan Garnich.

Het bevat de d. Bertringen en Strassen, benevens de geh. Findels, Grevels, Lorentzschener, Neidert en Nofort. Men telt er ruim 1500 inw., alle R. K., die de parochiën van Bertringen en Strassen uitmaken. Deze gem. maakt eene heerlijkheid uit.

Het d. BERTRINGEN, in het Fransch BERTRANGE, ligt 1½ u. W. van Luxemburg. Men heeft er eene R. K. kerk en parochie, die tot het bisd. *Namen*, deken. van *St. Michiel* te *Luxemburg* behoort, 500 zielen telt en door eenen Pastoor bediend wordt.

BERTRINGEN, kast. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Luxemburg*, gem. en in het d. *Bertringen*.

BERTROF, d. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie BERDORF.

BERUM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie BIERUM.

BERUM, voorm. d. in *Groningen*, dat ten O. der Ee gelegen was. Het is door eene geweldige inbreuk der zee, die den Dollard veroorzaakt heeft, verzwolgen.

BERUMERZIJL, sluis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie BIERUMERZIJL.

BERWOUTSGRAVE, eene gracht aan den Oostkant van de naast gelegen Vecht, niet ver van Adewateringe en Tienhoven, vinden wij vermeld als de grensscheiding, tot welke de Proost van St. Maarten te Utrecht, in het jaar 1289, alleen zijn regtsgebied zocht te vestigen. Van den naam ontmoet men aldaar geen spoor meer, zoo dat men den loop van dit water ook niet weet op te geven.

BESAAR, Poeloe-Besaar, Besar of Poeloe-Besar, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie Kembang'an (Noesa).

BESCHBACH, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bersbach.

BESCHERMER, fortje in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid., reg. en nabij de stad *Cheribon*, aan eene open baai.

Het is zestien Rijnlandsche roed. in het vierkant, heeft op iederen hoek een bastion, wordt door eene gracht omgeven, en bestrijkt de reede van Cheribon.

BESCHOOT (HET), pold. in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Oudendijk*.

BESEILBERG, geh. in het hertogdom *Limburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. van *Gulpen*, gem. en ¼ u. N. van *Slenaken*; met 130 inw.

BESEL, gem. in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Venlo* (19 k. d., 25 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Belfeld, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan Swalmen, W. aan de Maas, die haar van de gem. Kessel en Neer scheidt.

Zij bevat het d. Besel, benevens de geh.: Riekel, Bussering, Leuwen, Reuver en Offenbeek, beslaat eene oppervlakte van 1926 bund., en telt 195 h. en ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook wordt er door de behoeftige klasse, in het zoogenaamde Rijkelsbroek, eenige turf gestoken. Men heeft in deze gem. mede eene brouwerij, 3 branderijen en 2 waterkorenmolens.

De inw., die bijna allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het bisd. *Luik*, dek. *Venloo*, behoort, en eene kerk te Besel heeft, die door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt. De Herv., die hier slechts tien in getal zijn, worden tot de gem. van *Roermond* gerekend.

Men heeft in deze gem. ééne school, te Besel. Ook ligt hier een kasteel, het huis Nijebroek of Nieuwenbroek.

Het d. Besel, ook wel Beesel, Bessel of Bezel gespeld, ligt 2 u. N. van Roermonde, 2½ u. Z. ten W. van Venlo, op den regter Maasoever. Men telt er 46 h. en 500 inw. en heeft er eene R. K. kerk, die aan de H. Geertruida toegewijd is. De dorpschool wordt door 110 leerlingen bezocht.

Het wapen dezer gem. bestond vroeger in het beeld van den H. Lambertus, maar schijnt thans niet meer gebruikt te worden.

BESI, Poeloe-Besi of IJzereiland, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in het N. van de *Straat van Banda*, ten W. van *Anjer*.

BESI, oud. d. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, op de Noordkust van het eil. *Ceram*, ten O. van Sawayt.

BESI, Karang Besi, bank of droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, N. van *Rembang*.

BESI, Miroe Besi, geh. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, op de Noordkust van het eil. *Ceram*.

Het maakt, met het geh. *Noeroe-Latoe*, het d. *Hatoewa* uit.

BESI, Tandjong-Besi, kaap in *Oost-Indië*, op de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

BESI, Toekang-Besi of Smidseilanden, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat der Molukkos*, ten Z. O. van *Boeton*.

Zij bestaat uit de eilanden: Wangi-Wangi, Cayloepa, Tamea, de twee St. Mattheuseilanden, het Visschers-eiland, het Apeneiland, het Velhoenseiland, Pinokka en eenige anderen.

Zij schijnen allen onbewoond en weinig bezocht te zijn, hetwelk toe te schrijven is aan de moeijelijke toenadering door de menigvuldige riffen, waar tusschen deze eilanden gelegen zijn, en die het vaarwater hier zeer gevaarlijk maken. De branding veroorzaakt hier, zelfs bij den minsten wind, een hevig klotsen, en bij stormweder is dit geweld zoo sterk, dat het aan hen, die er van verre naar toe komen, niet anders toeschijnt, dan of er eenige smeden met hunne hamers op het aanbeeld kloppen, van waar zij hunnen naam ontleend hebben.

BESI, Way-Besi, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust. Zij valt met eenen Noordelijken loop in zee.

BESI, Wai-Besi, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Zuidwestkust. Zij stort zich met eene Noordelijke rigting in zee uit.

BESI, Xoela-Besi, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat der Molukkos*, aan de Oostkust van het eiland *Celebes*, tot de *Xoela-eilanden* behoorende.

Het is vrij wel bevolkt; men vindt er tien dorpen, als: Falauw, Cabauw, Fattahoi, Talaga, Bega, Ipa, Facquerre, Fagoede, Fatze en Gay, en er is een fort, het Klaverblad genaamd.

In vroegere tijden lag op dit eiland een Sergeant met eenige Posthouders, om een wakend oog op alles te houden, terwijl hij ook zorgen moest, dat die van Amboina, tegen eene billijke betaling, het noodige houtwerk, klapperolie enz., uit de Xoela-eilanden bekwamen.

In het begin des jaars 1656 kwam de Prins Calamata, een broeder van den Koning van Ternate, tegen welken hij in opstand was, hier aan, waar hij met branden en vernielen duchtig den baas speelde. Hij vertrok weder, den 8 Februarij, na twee dorpen geheel in kolen gelegd en vele menschen te hebben medegevoerd, die hij op het eiland Boeton als slaven verkocht.

BESI (BOEWANG-), eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie Boewang-Besi.

BESLINGA, voorm. adell. state, thans een buitengoed, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Rauwerd*, 6 min. Z. W. van *Friens*, waaronder zij behoort.

Dit fraaije buitengoed, waarvan het huis in het jaar 1620 geheel verbrand, maar later weder opgebouwd is, beslaat eene oppervlakte van 5 bund., 93 v. r., 10 v. ell., en behoort thans in eigendom aan den Heer Maurits Pico Diederik Baron van Sytzama, Grietman van Idaarderadeel, Lid der Staten-Generaal, Staatsraad, enz., te Friens.

BESMEN, buursch. in het kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Bestmen.

BESOEKI, Basoeki, Bisoeki of Bezoeki, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, het Oostelijkste gedeelte van dat eil. uitmakende; palende N. aan de Straat van Madura, O. aan de Straat

van Balembangan, Z. aan de Indische zee, W. aan de resid. Passaroewang.

Zij wordt in drie regentschappen verdeeld, als: Besoeki, Probolingo en Banjoewangi, welke beide laatste tevens adsistent-residentschappen zijn. De hoofdstad is Besoeki.

Deze resid. beslaat eene oppervlakte van 192 kwadraat mijlen, en strekt zich van 7° 37′ tot 8° 48′ Z. B. en van 130° 43′ tot 131° 78′ O. L. uit. Men telt er 850 dorpen, bewoond door ongeveer 114,000 zielen, waaronder 3800 Chinezen, en, behalve het garnizoen, nog geen 100 Europeanen.

De voornaamste rivieren zijn: de Probolingo, de Pengedang'an, de Besoeki, de Soengej-Piton, de Soengej-Tampoeran, de Soengej-Kati, de Panaroekan, de Kali-Poetih, de Balamboang, de Poegar, de Getem en de Pangkar.

Als belangrijke kapen komen in aanmerking: Oedjong-Ginding, Tandjong-Djanker, kaap Sidano, Goenong-Ikan, Karang-Tambak en Karang-Pedang.

Onder de hoogste bergen telt men: de Lamong'an, de Djiang, de Ringgit, de Talaga-Waroeng en de Tji-Asin.

De grond is er over het algemeen vulkanisch en vruchtbaar, aan de stranden meestal laag en moerassig, in de binnenlanden hoog en met bergen, en in het oostelijkste gedeelte met digte wouden bezet; op het zuidelijkste gedeelte der westkust vindt men kalkrotsen. De landbouw is er in de laatste tijden aanmerkelijk uitgebreid. De voornaamste voortbrengselen zijn koffij, rijst en suiker. Onder de boomen vindt men hier den vergifboom (*Pohon-Oepas*), waarvan het sap eene zeer doodelijke werking heeft. In het oostelijk gedeelte dezer residentie vindt men veel zwavel.

Van het dierenrijk heeft men er paarden, buffels, ossen en schapen. De tijgers zijn er in grooter en meerder hoeveelheid dan elders op Java. Visch is er in overvloed en in groote verscheidenheid.

De dampkring is aan de stranden met schadelijke dampen bezwangerd, en wordt, vooral aan de oostkust, voor zeer ongezond gehouden. In de binnenlanden en het gebergte is de lucht echter koel en gezond.

In de laatste jaren, sedert het stelsel van van den Bosch hier werkt, is de residentie zoo zeer in bloei toegenomen, dat de welvaart er aanzienlijk door vermeerderd is, en er nieuwe dorpen aangelegd worden.

BESOEKI, Basoeki, Bisoeki of Bezoeki, ads. resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*; palende N. aan de Straat van Madura, O. aan Banjoe-wangi, Z. aan de Indische zee, W. aan Probolingo.

Door deze ads. resid. stroomen: de Besoeki, de Soegej-Piton de Soengej-Tampoeran, de Soengej-Kati en de Panaroekan, terwijl de Kali-Poetih haar ten O. van de ads. resid. Banjoewangi scheidt.

De voornaamste plaatsen zijn: Besoeki en Panaroehan. In deze ads. resid. te Bali-Tikoes eindigt de groote, door den Gouverneur-Generaal Daendels aangelegde weg, die op het westelijke einde van Java eenen aanvang neemt.

BESOEKI, Basoeki, Bisoeki of Bezoeki, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid., reg. en ads. resid. *Besoeki*, 6 palen van Banjoeangat, 9 palen van Boongatam, 100 palen van Banjoewangi, 105 palen van Soerabaya, 375 palen van Samarang, 682 palen van

Batavia en 764 palen van Anjer, ten W. van den berg Ringgit, aan de Straat van Madura en aan den grooten weg, 7° 45′ N. B., 131, 36 O. L., geheel van hoog en boschrijk gebergte omgeven, hetgeen, benevens de vruchtbare dalen, die er tusschen gelegen zijn, de schilderachtigste gezigten oplevert.

Het is de hoofdplaats van de residentie en eene levendige handelplaats, met eene reede, die, vooral in de oostmoeson, zeer veilig is. De voornaamste voortbrengselen der binnenlanden komen hier ter markt. De omstreken zijn rijk aan wild en rijst. De plaats is echter, door de nabijheid van het strand, niet zeer gezond; waarom de Resident, even als de militaire Kommandant, de Regent en de overige ambtenaren in een stadje, op een uur afstands van de zee, bij de riv. Besoeki, wonen, waar de voornaamste gebouwen met de kaserne, een vierkant plein vormen, op welks midden een, bij de Javanen, geheiligde boom staat.

Hieromtrent is een waterbak van 120 v. in het vierkant. De bronwel waaruit hij ontstaat is kokend heet, terwijl het water er om heen koud is. Door middel van een sluisje stroomt dit water, door kanalen, in de omliggende tuinen.

BESOEKI, Basoeki, Bisoeki of Bezoeki, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*.

Zij werpt zich, na eenen kronkelenden loop, waardoor zij de schoonste gezigten, over de vruchtbare omstreken aanbiedt,, noordwaarts in de *Straat van Madura*.

BESOIJEN, gem. in de *Langstraat*, vroeger tot *Zuid-Holland* behoort hebbende, thans prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en distr. *Waalwijk* (9 k. d., 4. m. k., 9. s. d.); palende N. aan de gem. Drongelen-Hagoort-Gansoyen-en-Doeveren, O. aan Waalwijk, Z. aan Sprang, W. aan Capelle.

Zij bevat, behalve het d. Besoijen, slechts eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 615 bund., en telt ongeveer 80 h. en ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die 250 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot in het jaar 1610 gecombineerd was met die van Sprang, maar sedert op zich zelve bestaat en tot de klass. van *Heusden*, ring van *'s Grevelduin-Capelle*, behoort. De eerste die hier het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest Ds. Ekkius. Het beroep geschiedt hier met agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die hier een getal van 530 beloopen, worden tot de parochie van *Waalwijk* gerekend.

Men telt in deze gem. ééne school.

Besoijen is eene heerl., die vroeger een Hollandsch leen was, en weleer bezeten werd door het edele, nu reeds lang uitgestorvene, geslacht van Besoijen, dat uit het huis van Strijen afstamde. Uit dit geslacht is het bij huwelijk gekomen in dat van Assendelft, en later aan Johan van Wittenhorst, Heer *te Drongelen*, *Gansoijen*, enz., die met het ambacht van Besoijen, met veeren, molen, enz., in het jaar 1651, verlijd werd. Sedert is het verscheidene malen van Heer veranderd, en was in het midden der vorige eeuw een eigendom van Mr. Paulus Sebastiaan le Leu de Wilhem, Vroedschap en Burgemeester der stad Rotterdam, Curator van 's Lands Hoogeschool te Leyden; bij wiens nakomelingen het thans nog bezeten wordt, zijnde tegenwoordig Ambachtsvrouw van Besoijen, Vrouwe Paulina Maria Constantia le Leu de

Wilhem, echtgenoote van den Heer Louis Theodoor de Forestier, te 's Gravenhage.

Het dorp Besoijen, Bezooijen of Bezojen, ligt 4 u. W. van 's Hertogenbosch, ½ u. W. van Waalwijk, 2½ u. O. van Geertruidenberg, 2 u. Z. W. van Heusden.

Het is net bestraat, en telt in de kom van het d. 75 h. en ongeveer 800 inw. Gedurende het twaalfjarig bestand heeft dit dorp eene eigen kerk gekregen; zijnde de eerste thans nog bestaande kerk en predikantswoning in het 1612 gebouwd. Men wil dat de oude toren van Waalwijk eigenlijk voor een gedeelte op den grond van Besoijen gestaan heeft. De tegenwoordige kerk van Besoijen is nog een goed gebouw, van eenen toren voorzien. Ook is hier een net Raadhuis, in den vorm van eenen koepel aan de kerk vast, zijnde vroeger het koor der kerk geweest, maar in der tijd door den Ambachtsheer tot een raadhuis der gemeente afgestaan. De dorpschool telt gemiddeld een getal van 100 leerlingen.

Besoijen is een der twee en zeventig dorpen of parochiën geweest, die bij den inbraak van den Grooten Zuid-Hollandschen waard, van 19. November 1421 is overstroomd geworden, maar ook een der zes en dertig, die naderhand weder droog geworden zijn.

Den 8. Augustus 1837, brandde hier de graan- en schorsmolen tot den grond toe af, op welke plaats daarna drie huizen gebouwd zijn.

Het wapen van Besoijen bestaat in een schild van lazuur (blaauw), beladen met drie St. Andrieskruisen van zilver.

BESOIJEN, voormalig kast. in de Langstraat, prov. *Noord-Braband*, in het dorp *Besoijen*, op hetwelk de oude Heeren van Besoijen hun verblijf hielden.

Het is reeds voor meer dan anderhalve eeuw vervallen, zoodat er in het begin dezer eeuw nog slechts eenige bouwvallen van te zien waren, en er thans naauwelijks overblijfselen van te vinden zijn.

BESOIJEN (BINNENPOLDER VAN), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en distr. Waalwijk, gem. *Besoijen*: palende N. aan den Langstraatschen zeedijk, O. aan den binnenpolder van Waalwijk, Z. en W. aan den Binnenpolder van Sprang.

De tijd, wanneer deze polder is bedijkt geworden, is niet bekend. Hij bevat 234 bund. 61 v. r. 92 v. ell. Het land ligt 6 palm. boven A. P. Het opzigt wordt door het gemeentebestuur van Besoijen uitgeoefend.

BESOIJEN (BUITENPOLDER VAN), polder in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en distr. *Waalwijk*, gem. *Besoijen*; palende N. aan de Eilanden, O. aan de haven van Waalwijk, Z. aan den zeedijk, W. aan Sprangsloot.

Van dezen polder is het jaar van bedijking onbekend. Hij bevat eene oppervlakte van 342 bund. 22 v. r. Het opzigt wordt uitgeoefend door een polderbestuur, bestaande uit: 1 President, 4 Poldermeesters en 1 Secretaris en Penningmeester.

BESSAR (OSAPA-), oud d. in *Oost-Indië*. Zie Osapa-Bessar.

BESSEM, buurs. in het kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Bestmen.

BESSENS, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Rauwerd*, ½ u. O. van *Britswerd*, 15 min. N. O. van Wieuwerd, waartoe het behoort.

Dit Bessens, thans het Wieuwerder-Bosch geheeten, bestaat slechts uit een drietal landhoeven, met een twintigtal bewoners. Eene dezer hoeven staat op den grond, waar voorheen de aanzienlijke state Thetinga stond. In den omtrek zijn nog zigtbaar de overblijfselen van straten, bruggen, grachten en dergelijken, herkomstig van de vestiging te dezer plaatse van den aanhang des dweepers Jean de Labadie, die, in den jare 1666, van Geneve tot Waalsch Predikant te Middelburg beroepen, doch naderhand gedeporteerd en uit Zeeland gebannen zijnde, met de Proponenten Yvon en du Lignon, aan het hoofd dezer secte stond, waarbij de om hare geleerdheid beroemde Anna Maria Schuurman, alsmede Henricus en Petrus Schluterus, zich ook gevoegd hadden. De aanhangers van Labadie, of, zoo als zij veeltijds genoemd werden, de Labadisten, naar welke het Wieuwerder-Bosch ook wel het Labadisten-Bosch geheeten werd, zetteden zich, na den dood van hunne voorganger, welke in het jaar 1674 voorviel, te Bessens neder, leefde er, volgens hunne leer, in gemeenschap van goederen, oefenden er allerlei handwerken en bedrijven uit, hadden er hunne brouwerijen, bakkerijen, molens enz., tot dat de hoofden kwamen te overlijden, waarna de state en de verdere huizen werden gesloopt.

BESSI (BOEWANG-), eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie Boewang-Besi.

BESSY, eil in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie Besi.

BESSY (BOEWANG-), eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie Boewang-Besi.

BEST, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Eindhoven*, kant. en distr. *Oirschot* (4 k.d., 21 m. k., 5 s. d); palende N. aan de gem. Liempde, O. aan Son-en-Breugel, Z. O. aan Woensel-en-Eckart, Z. aan Oerle en Vessem-Wintelre-en-Knegsel en W. aan Oirschot.

Deze gem., die vroeger met Oirschot vereenigd was, maar in het jaar 1821 daarvan afgescheiden is, bevat het d. Best en de geh. Aarle, In de Vleut, Naaste-Best en Verre-Best. Zij beslaat eene oppervlakte van ruim 4537 bund. 25 v. r. 47 v. ell. en telt 303 h. en 1900 inw., die meest bestaan van den landbouw, welke hier met goed gevolg gedreven wordt. Ook wordt hier in deze gem. veel houtgewas gevonden, hetgeen aanleiding geeft, dat velen der ingezetenen den kost winnen met het maken van klompen, die in menigte naar Holland en elders verzonden worden. De inw., die alle R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het voorm. bisd. of vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. éene school.

De gem. Best maakt een gedeelte van de heerl. *Oirschot* uit en wordt als zoodanig in eigendom bezeten door den Heer Oeds Oexes van den Berg, te Oirschot.

Het dorp Best, ligt 2 u. N. ten W. van Eindhoven, 1½ u. O. van Oirschot, aan den straatweg van 's Hertogenbosch naar Eindhoven; 51° 30′ N. B., 23° 3′ O. L.

De kerk, is een tamelijk groot gebouw met eenen vrij spitsen toren. Vroeger behielpen de R. K. zich slechts met eene schuurkerk. Deze echter zeer vervallen zijnde, en de parochiekerk weinig door de Herv. gebruikt wordende, zoo werd deze laatste, reeds in het jaar 1795, aan de godsdienstoefening der R. K. teruggegeven. Zij is ingewijd onder aan-

roeping van den H. ODULPHUS, die te BEST geboren is, waar zijn feestdag jaarlijks, den 12 Junij, gehouden wordt. Volgens eene oude overlevering kwam hij ter wereld, ter plaatse, waar de tegenwoordige kerk gebouwd is, als hebbende daar toen het huis zijner ouders gestaan. Hij was eerst, en wel naar men meent omtrent het jaar 806, Priester te Oirschot, vervolgens Kanonik van St. Salvator te Utrecht, waar hij omtrent het jaar 837 gestorven is. Hij wordt ook geteld onder degenen, die in de negende eeuw, het eerst onder de Friezen de Christelijke godsdienst hebben gepredikt. De kerk te BEST werd in het jaar 1437 gebouwd, en met een kerkelijk Beneficie of Rectoraat voorzien. In het jaar 1553 is zij tot eene parochiekerk verheven, die zoude bediend worden door eenen Pastoor en eenen Onderpastoor welke laatste tevens Kapellaan in de Kapittelkerk te Oirschot was. Niet ver van de kerk te BEST zag men vroeger eenen put, vermaard, bij de R. K., om de wonderdoende kracht, die gezegde Heilige aan het water, dat men er uit putte, zoude medegedeeld hebben. Deze put is echter, door het inzakken van den kerkmuur, moeten gedempt worden. Er staat nog onder deze parochie, ten W. van het dorp, digt aan de grenzen van Oirschot, eene kapel, aan de H. ANNA toegewijd. Die kapel was vroeger zeer aanzienlijk en voorzien van een kerkelijk beneficie, terwijl de bedienende Priester beneficiant, op sommige dagen der week, aldaar de H. dienst verrigtte. Thans is zij aanmerkelijk verkleind en zonder kerkelijk beneficie.

De school te BEST telt gemiddeld een getal van 160 leerlingen.

Er worden hier jaarlijks drie paarden- en beestenmarkten gehouden; de eene op den eersten werkendag na den feestdag van ST. ODULPHUS; de tweede op St. ANNA, doch wanneer die op Zondag invalt alsdan daags daarna; de derde op zaturdag na ST. DIONISIUS, welke feestdag den 9 October invalt.

Het wapen dezer gem. bestaat in een afbeeldsel van den H. ODULPHUS.

BEST (NAASTE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie NAASTE-BEST.

BEST (VERRE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie VERRE-BEST.

BESTE (DE), verlaten grond, in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburgerkreek*, ter linker zijde in het opvaren; palende aan de verl. grond Lunette bovenwaarts, en het Land van Paix benedenwaarts; 500 akk. groot.

BESTLOON of WESTLOON, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr en 4 u. W. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 2 u. Z. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. N. van *Loon-op-Zand*; met 40 inw.

BESTMEN of BESSEN, buursch. in het kw. *Zalland*, in de *Ommermarke*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en ½ u. Z. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*; met de havezathe Laar.

BESWERD, b. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Ezinge*, 1 u. Z. W. van *Garnwerd*, waartoe het behoort, op den weg tusschen Fransum en Ferwerd, ten W. van het Aduarderdiep; met 15 inw.

BETANIA of BETANIË, voorm. kloost. Zie BETHANIA.

BETAUW, landstreek in het zuidelijke gedeelte van *Gelderland*. Zie BETUWE.

BETBORN, d., grooth. *Luxemburg*. Zie BETTBORN.

BETHANIË, voorm. kloost. van Reguliere Kanunnikessen, te *'s Hertogenbosch*, op den *Windmolenberg*.

Dit klooster had in het jaar 1466 zijn begin genomen te Vugt. Van daar in de stad 's Hertogenbosch overgebragt, werden de kloosterlingen, na de verovering dier stad, door de wapenen van FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, ten jare 1629, van daar verdreven. In het jaar 1648 verkregen zij een nieuw klooster te Vilvoorden, onder den naam van SION, hetwelk bestaan heeft tot den tijd dat JOSEF II eenige kloosters in Braband deed sluiten. De gebouwen van het klooster te 's Hertogenbosch, zijn tot burgerwoningen ingerigt.

BETHANIË voorm. nonnenkloost. van de orde der Augustijnen, op de *Veluwe*, buiten de Velperpoort der stad Arnhem.

Het werd in het jaar 1419 door REINALD IV, Hertog *van Gelderland*, gesticht, en door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, bevestigd, en met dat van Windesheim vereenigd. Het duurde echter tot in het jaar 1426 eer het ingewijd werd. De eerste Regent of Prior was JOHANNES à KEMPIS, een broeder van den beroemden THOMAS à KEMPIS; een man, die, even als zijn broeder THOMAS, om zijne godsvrucht geprezen wordt, en onder andere schriften eene kronijk van St. Agnesberg heeft nagelaten. Den 11 Januarij 1429 werd de nieuwe kerk van dit klooster ingewijd. In het jaar 1543 schonk MARIA, Koningin *van Hongarijë*, die toen deze landen, in naam van haren broeder, KAREL V, bestuurde, aan dit klooster al hetgene nog overig was van het kollegie der Kanunniken op Hulkestein, ten einde daarmede de kerk te vergrooten en te versieren. Toen de Kloosterlingen in het laatst der zestiende eeuw, zich, door de beroeringen des tijds, genoodzaakt zagen, der krijgslieden euvelmoed te ontwijken, betrokken zij te Arnhem eene gehuurde woning, terwijl zij haar eigen huis, dat in de Ketelstraat stond, voor inkwartiering deden verstrekken. Intusschen werden de kloostergebouwen door de woede der bestormers, zoodanig verwoest en afgebroken, dat er niets dan eenig vervallen muurwerk en een deel puin overbleef, terwijl men die van BETHANIË eenigzins, in hun verlies, te gemoet kwam. In het midden der vorige eeuw kon men de muren der kerk van het klooster nog duidelijk onderkennen; later werden zij echter afgebroken en daarmede eene sloot gedempt. Sedert het begin der vorige eeuw is de grond, waarop dit geestelijke gesticht gestaan heeft, aan het landgoed *Presikhaaf* getrokken, en ter plaatse waar vroeger het kloostergebouw stond, ziet men thans eene landmanswoning.

BETHANIË, ook wel het KLOOSTER VAN MARIA MAGDALENA IN BETHANIË genoemd, voorm. kloost. te *Amsterdam*, dat zich van de *Oudezijds-Achterburgwal* tot aan de stadsvest uitstrekte.

Het was gesticht voor vrouwen, die zich van een ergerlijk gedrag bekeerd hadden; omtrent het jaar 1500, werden er echter nog maar zeldzaam dergelijke vrouwspersonen in opgenomen; ofschoon het klooster toen nog geen vijftig jaren schijnt gestaan te hebben, daar het, in eenen brief van de Lievevrouwekerk te 's Gravenhage, gedagteekend den 3. Mei 1462, eene nieuwe stichting (*nova plantatio*) genoemd wordt. De kerk of kapel van dit klooster is in het jaar 1594 tot eene stads latijnsche school ingerigt, die haren ingang in de Koestraat had, en lang daarna eene herberg geweest is, welke de *Groote School* genaamd, doch omstreeks het midden der vorige eeuw tot burgerhuizen vertimmerd werd. Het overige gedeelte van het klooster is reeds in

het jaar 1679 in burgerwoningen herschapen. De naam is nog in die van de *Bethanie-straat* en *Bethanie-dwarsstraat* bewaard gebleven.

BETHANIË, voorm. klooster, prov. *Friesland*. Zie FOSWERD.

BETHEL, verl. plant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marechalskreek*, ter linkerhand in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Nijd-en-Spijt, en benedenwaarts aan de verl. plant. Bergen-op-Zoom; 500 akk. groot.

BETHLEHEM, geh. in het kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{3}{4}$ u. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Kantens*, 10 min. Z. W. van *Rottum*, waartoe het behoort, ten Z. van de Delthe of het Oude Maar.

Onder Rottum stond voorheen eene vermaarde abdij van de Benedictijner orde, welke, in een oorspronkelijk stuk van het jaar 1291, genoemd wordt Conventus St. Juliane in Rotthem. Men vindt reeds, ten jare 1252, eenen Abt van Rottum, onder de opstellers van het Hunsingoër Landregt. Volgens de gewoonte der Benedictijnen was dit klooster voor beiderlei kunne; zijnde echter het Nonnenklooster, dat meer bepaaldelijk den naam van BETHLEHEM droeg, 10 min. verder landwaarts in gelegen, ter plaatse, waar het geh. van dien naam gevonden wordt. De oude grachten, welke eene oppervlakte van 3 bund., 50 v. r. lands, vermengd met een menigte steengruis, in zich besluiten, zijn daar nog aanwezig. Thans vindt men er twee schoone boerderijen, in welke men nog onderscheidene overblijfselen van het gewezen klooster zien kan. Ook bespeurt men van het mans klooster nog eenige overblijfselen aan de pastorie van het dorp; doch de kerk is, uit hoofde van hare bouwvalligheid, volgens een staatsbesluit van 1 Maart 1658, afgebroken en verkocht, met last van eene nieuwe kerk aldaar te timmeren, mits de kosten daarvan niet te boven gingen eene som van 3000 guldens (1). Het zegel dezer abdij, nog aanwezig, is ovaal rond, en vertoont een middelstuk, met een gehemelte en voetstuk. In het middenstuk staan twee beeldjes met omstraalde hoofden, boven welke, in het midden, eene star geplaatst is. Het regts staande beeldje zal vermoedelijk de H. JULIANA zijn, houdende in hare regter hand eenen schepter, weins boveneind eene lelie vormt; zullende het links geplaatste beeldje wel zijn de H. BENEDICTUS, met den abtsstaf. Ter wederzijde van het middenstuk staat een vrouwenbeeldje, met het aangezigt biddend naar de Heiligen gewend.. Het gehemelte heeft drie deelen, getralied; achter de middenste tralie ziet men een manshoofd. Het voetstuk, mede in drieën verdeeld, vertoont in het middendeel (dat ongetralied is, zijnde de

(1) Dit staatsbesluit luidt letterlijk aldus:

1 Maart 1658.

Gelesen zijnde het 20 artic. van propositie waerin wordt voorgedragen, dat de provinciale kercke van Rottum tegenwoordich sodanich is gestelt dat deselve tot vermijdinge van periculende onheyl met den eersten dient worden affgesmeten, hebben d' heeren Staten van Stadt ende Lande goet gevonden en de geresolveert d' heeren gedeputeerden te lasten deselve in 't gehiel ofte bij porchelen ten dienst van de provincie te laten vercopen ende deselve gelast eene nieuwe kercke aldaer te laten timmeren, mits in de costen van dien niet excederende de somma van drie duysent caroligl., gebruickende tot de opbouw van deselve de fabryque Conraed Roeleffs.

beide anderen getralied,) eenen Monnik, in een lang slepend gewaad. Het omschrift is: *S. conuentus: sci: benedicti: abbis: z: iuliane. i. rottum.*

BETHLEHEM of Bethlem, voorm. kloost. voor Reguliere Kanunnikken van de Augustijner orde in *Gelderland*, bij *Doetichem*. Het droeg eerst den naam van Bielhem of Beelhem, naderhand in die van Bethlehem veranderd, en werd ook wel het St. Laurenshuis geheeten.

In het jaar 1179 heeft Hendrik van Nassau, derde Graaf *van Gelder*, nadat hij uit Italië was teruggekomen, waar hij met Keizer Frederik *Barbarossa* tegen de Milanezen geoorloogd had, dit klooster gesticht. De aanleiding daartoe gaf zeker vroom man, Frank of Franco geheten, die, op uitnoodiging van Barthold van Santen en van den Kluizenaar Gijzelbert, onder het geleide van de Ridders Bernard en Zweder van Wisch, naar deze gewesten afkwam, en door den bijstand van gezegden Graaf Hendrik, den grond te dezer plaatse, van de eigenaars, de voornoemde Heeren van Wisch, verkreeg, waarop de Graaf toen dadelijk een houten kerkje en woning deed bouwen, die binnen korten tijd zulk eenen aanmerkelijken toeloop bekwamen, dat niet alleen Balduinus, de negen-en-twintigste Bisschop van Utrecht, deze kapel wijdde en beschonk, maar ook onderscheidene Vorsten, Vorstinnen en Heeren, alsmede geringere personen zeer groote giften van landerijen, tienden en andere inkomsten aan dit klooster deden. Richardis van Gulik, weduwe van Graaf Hendrik, jongsten zoon van Otto, bevorderde, in het jaar 1202, deze stichting aanmerkelijk, bouwde een fraai huis, op eenen aangenaam gelegen berg, nabij dit klooster en begaf zich voor eenen geruimen tijd met der woon derwaarts. In het jaar 1230 stond zelfs de Ridder Everhard van Heeckeren, ten behoeve van dit klooster, zijn regt af op zijne heerlijke goederen te Keppel, en de tienden van Walsch, Hoorne en elders. Otto van Nassau, zevende Graaf *van Gelder en Zutphen*, was in het jaar 1231 niet minder mild omtrent dit klooster; terwijl ook zijne ouders, Gerard en Margriet, aan de Bielhemsche Kerk twee hofsteden in het dorp Wichmond en andere goederen hadden geschonken. Op dit spoor werden zij door andere adellijke en godvruchtige lieden gevolgd. Zoo stond Heer Otto van Bemmel, in het jaar 1273, aan dit klooster af al zijn regt op zijne erven te Angerlo, Beynem en Enghuizen, alsmede op het Doesborghergeld, gemeenlijk kantpenningen genoemd, waarop de kerk van Doesborgh stond afgebeeld. Reinold van Nassau, achtste Graaf *van Gelder en Zutphen*, sterkte in het jaar 1280 den Abt en de Abdij in alle de voorregten, die hun, bij zijns vaders leven, verleend waren, en in het jaar 1282 gaven de Doetichemmers aan de Kloosterbroeders den vrijen in- en uitgang door hunne stadspoort, omdat zij door deze Broeders bekostigd was, alsmede voor altijd deel aan hunne privilegiën en vrijheden. Graaf Reinold voegde hier, in het jaar 1321, nog bij zijne erve Gebbink of Sprunkgent, mits dat de tienden daarvan losbaar waren voor eenen grooten penning van Tours. Door alle deze giften en voorregten geraakte dit konvent in het bezit van aanzienlijke rijkdommen, waardoor de kloosterlingen zich, nu en dan, aan ongeregeldheden overgaven. Ook plagt het klooster zeer beroemd te zijn, en had het regt om, uit zijne Monniken, eenen Priester in de kerk van Doesborgh aan te stellen.

Dit klooster heeft weleer onder het kapittel van Nuits gestaan, doch toen dit kapittel, in het jaar 1430, met dat van Windesheim

vereenigd, en aldus te niet gegaan was, is het klooster van Bethlehem onder eenen eigen Proost gebleven, die onmiddellijk onder den Bisschop van Utrecht stond.

Egidius de Monti, tweede Bisschop van Deventer, had het voornemen opgevat, om dit konvent af te schaffen, en het klooster in zijne kathedrale kerk, te Deventer, in te lijven, doch, door zijnen ontijdigen dood en de zwevende geloofsgeschillen, is dat voornemen onvervuld gebleven. De Kanunniken, die in het jaar 1579 zich genoodzaakt zagen het klooster te verlaten, hebben meest allen hun leven in het Kleefsche geëindigd. Het klooster zelve is in dat zelfde jaar tot den grond toe afgebroken en geslecht. Bij de plaats, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog eene boerenwoning, het Klooster genaamd.

BETHLEHEM, voorm. nonnenkloost. in *Noord-Holland*, in de *Bangert*, onder *Wester-Blokker.*

Dit klooster werd in het jaar 1475 gesticht door Meester Gerrit, eenen Regtsgeleerde, en door twee Priesters. De Zusters, die er woonden, leefden eerst naar den derden regel van St. Franciscus; maar hebben naderhand den regel van St. Augustinus aangenomen, en zich onder het kapittel der Kruisbroederen begeven. Uit dit klooster is een ander konvent voortgesproten bij Sneek, Nazareth genaamd.

Het klooster Bethlehem is in de beeldstormerij afgebroken, maar er is nog eenig muurwerk van overgebleven.

BETHLEHEM, voorm. nonnenkloost. te *Dordrecht*, in *Zuid-Holland.*

Dit klooster of konvent werd in het jaar 1464 gesticht, waartoe de grond schijnt gegeven of afgestaan te zijn door David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht. De kerk stond in de groote Breedstraat en had met eene brug, liggende over de stads binnengracht, gemeenschap met het klooster, hetgeen tusschen die gracht en de stads veste, op hetzelfde terrein, waarop het Beggijnhof stond, gesticht was. Het werd bewoond door Cellezusters van de orde der Augustijnen (ook wel Brood- of Zwartezusters geheten). Zij werden door eene Moeder of Regentes bestuurd, die door den Prior en Regulieren van het klooster van Eemstein benoemd werd.

Na de Reformatie is aan de Kloosterzusters door de Regering van Dordrecht eene jaarlijksche lijftocht toegelegd, welke nog in 1628 door twee Zusters genoten werd. Het klooster zelve is vervallen en afgebroken, en op de plaats daarvan is eene straat en burgerhuizen gebouwd, thans onder den naam van *de Raamstraat* bekend. Van de kerk is, in vervolg van tijd, eene bergplaats gemaakt voor de Stads Aschkarren en eene woning voor den opzigter der Karlieden. De vroegere eigendommen van dit klooster zijn aan het Oude Mannen- en Vrouwenhuis te Dordrecht overgegaan.

De Broodzusters stonden in hooge achting, wegens het verplegen en oppassen van zieken, en zijn daarmede, nog lang na de Reformatie, blijven voortgaan, ten gevolge waarvan zij ook hulp en ondersteuning bij de Regering en burgerij van Dordrecht hebben gevonden.

BETHLEHEM, naam, die ook wel, ofschoon verkeerdelijk, gegeven wordt aan de voorm. abdij Jeruzalem te *Biezelinge*, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Jeruzalem.

BETHLEHEM of Bellem, voorm. nonnenkloost. van de Cisterciënser orde, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, een weinig noordoostwaarts van Elkerzee, meest bekend onder den naam van Betlehem-bij-de-

DUINEN-IN-SCHOUWEN. Het werd gesticht op het einde der twaalfde of in het begin der dertiende eeuw, en was onderworpen aan de Abdij van *Ter Doest*, bij Brugge.

Toen de Watergeuzen, in het jaar 1572, van Goedereede binnen Brouwershaven kwamen, is de Abdis van dit klooster, met al hare Konventualen en hare goederen, naar Zierikzee gevlugt, en het klooster, omdat de Abdis geen 500 gulden voor rantsoen wilde of durfde betalen, door de Watergeuzen afgebrand, waarop de Geestelijke dochters naar Brugge, in Vlaanderen, vertrokken zijn. De bezittingen schijnen door den Staat te zijn aangeslagen geworden. Van daar waarschijnlijk, dat in het jaar 1798 het kantoor der geestelijke goederen in Zeeland voor het onderhoud der kerk te Elkerzee zorgde. Het klooster werd en is nog eene boerenhofstede; van de gebouwen is nog eenig muurwerk overig (1).

BETHLEHEM, voorm. nonnenkloost. in de *Waard*, zijnde de voorstad buiten de Waardpoort der stad *Utrecht*, en wel in dat gedeelte, hetwelk de *Nieuwe Waard* genoemd wordt.

Men weet niet meer, wanneer en door wien dit klooster gesticht is geweest, noch tot welke orde het behoorde; alleen weet men, dat de Nonnen er in cellen, als in kerkers, opgesloten en afgezonderd leefden, zoodat alle toegang tot haar gesloten was. De plaats, waar het stond, was van ouds een leen van den Domproost; en toen de Hervorming tot hiertoe was doorgedrongen, en de goederen des kloosters ten behoeve van het algemeen aangewend werden; was hij, die door de stad tot dit leen benoemd werd, nog gehouden het van den Domproost te verheffen. Van dit klooster zijn geen overblijfsels meer te vinden.

BETHLEHEM, voorm. nonnenkloost. van de Premonstratenser orde, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, onder *Oudkerk*, en ½ u. N. W. van dat dorp, nabij de Dockumer trekvaart en de opvaarten naar Finkum, Hallum en Oudkerk gelegen.

Het was in het jaar 1163 gesticht door FREDERICUS, eersten Abt van het Hallumerklooster Mariëngaarde, die, daartoe geholpen door edele vrouwen uit de geslachten van MARTENA en CAMMINGHA, eerst het klooster Mariëngaard bouwde. Na de stichting snelden velen toe, om daarin te worden opgenomen — ook vrouwen. Deze in zijn klooster op te nemen, achtte de brave man gevaarlijk, waarom hij, naar de Premonstratenser gewoonte, BETHLEHEM, als een afzonderlijk klooster voor de maagden, deed opbouwen en aan de H. Maagd MARIA toewijdde, welk klooster ook in het vervolg onder het bestuur der Abten van die Abdij gebleven is. In latere tijden is dit klooster door adellijke maagden in bezit genomen, die ongetwijfeld van dezelfde orde zullen geweest zijn. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene hoeve, doch de naam leeft nog voort in de buurschap langs de trekvaart, die BARTELE-HIEM heet, en van ouds ook wel BARLEHIEM genoemd werdt.

BETHLEHEM, voorm. kloost. of kapelle, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, ten O. van *Beetsterzwaag*.

---

(1) Zij, die meer omtrent dit klooster begeeren te weten, kunnen wij verwijzen naar het omstandig berigt, dienaangaande gegeven door onzen, met de oudheden van Zeeland zoo bijzonder bekenden, medearbeider J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, in den Zeeuwschen Volks-Almanak voor het jaar 1840, bl. 16.

BETHLEHEM of KONVENT VAN ONZE LIEVE VROUW TE BETHLEHEM, voorm. klooster in de stad *Zwolle*.

Het werd, in het jaar 1308, door BERNAARD VAN VOLLENHOVE, Deken te Deventer, voor Reguliere Kanunniken gesticht, op de plaats genaamd *Middelwijk*, zoo men wil, het eerste en oudste gedeelte van *Zwolle*, en met groote inkomsten begiftigd. De stichter begeerde, dat het den naam BETHLEHEM zou dragen, en onder de bescherming van de Maagd MARIA staan. In het jaar 1311 werd deze stichting door GUIDO VAN AVESNES, twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, goedgekeurd en bevestigd. Naauwelijks was dit klooster aan het opkomen, toen in het jaar 1324 de stad Zwolle, door het vuur, dat de Heer VAN VOORST met de zijnen er hadden ingeschoten, geheel afbrandde, zoodat er slechts negen huizen staan bleven. Door dit ongeval werd het konvent Bethlehem in kolen gelegd. Maar het is spoedig weder, met meerder luister, uit zijne asch verrezen, want onder den vierden Overste van dit klooster, JOHAN SNEDEKEN, die het van 1367—1370 bestuurde, werd het getal der Broederen en gebouwen vermeerderd en de kerk moest uitgelegd worden, daar zij te klein was, om al het volk, dat er op de feestdagen kwam, te bevatten. Dit konvent heeft eerst onder het klooster *Bethlehem*, bij Doetinchem, gestaan, en had zich even als dit klooster, met het kapittel van Nuits vereenigd; maar in het jaar 1430 is het door den Prior JAN DE WALE onder het kapittel van Windesheim gebragt. Vóór dien tijd mogten in dit klooster ook geen nieuwe aankomelingen worden ingekleed of er hun proefjaar houden; hetwelk alleenlijk bij de Regulieren Kanunniken van Doetinchem geschiedde, werwaarts de Broeders ook tot het kiezen van eenen nieuwen Proost ontboden werden. Nadat de leer der Hervorming hier meer en meer ingang had gevonden, werd alles, behalve de kapel, de eetzaal en eenige weinige gebouwen, afgebroken en het erf der plaats in eene markt, thans de *Nieuwe markt* geheeten, veranderd. De kapel werd tot eene kerk voor de Herv. ingerigt, die tegenwoordig nog de Bethlehemsche kerk heet. De eetzaal, of het reventer diende eertijds tot eene vergaderzaal der gilden en op kermissen of jaarmarkten tot eene vertoonplaats van vreemde dingen, maar is thans eene kazerne voor het krijgsvolk, en de overige gebouwen dienen tegenwoordig tot burgerwoningen.

BETHLEHEM, verlaten grond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linker zijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Des-Tombesburg, benedenwaarts aan den verlaten grond Rustenburg; 1113 akk. groot. Vroeger behoorde zij aan *Concordia*.

BETHLEHEM, voorm. kast., prov. *Limburg*, distr., arr. en ½ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant., gem. en ½ u Z. ten W. van *Meerssen*, eenige min. O. van *Limmel*, waaronder het behoorde.

Men wil, dat dit goed vroeger aan de orde der Tempelheeren, die te Maastricht een klooster bezaten, heeft toebehoord, en bij de vernietiging der orde aan de Duitsche Ridders overging. Tot dit vermoeden geeft aanleiding, dat er in den omtrek van Maastricht meerder landgoederen gevonden worden, welke, sedert onheugelijke jaren, de namen voerden van in Palestina gelegene plaatsen, en aan welke een gelijke oorsprong wordt toegeschreven; thans is er van dit kasteel niet meer over dan eene pachthoeve.

BETHLEHEM (MARIA-KONVENT-IN-), kloost. van Monniken der Cisterciënser orde, te *Wateringen*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*.

Het werd in het jaar 1485, op St. Bernardus-avond, door HENDRIK VAN NAALDWIJK en MACHTELD VAN RAAPHORST, zijne echtgenoote, gesticht voor dertien Monniken en vier Lekenbroeders van de gezegde orde; waartoe zij gaven hunne huizing of hun slot, staande in hun dorp Wateringen, met meer andere landerijen daaromtrent gelegen. Deze stichting werd bevestigd door DAVID VAN BOURGONDIE, den vijftigsten Bisschop van Utrecht; daarna, in het jaar 1489, door JOHAN, Abt van Cistercië, en in het jaar 1496 door HENDRIK, Abt van Cistercië. Dit klooster stond onmiddellijk onder de Abdij en den Abt van St. Salvator te Antwerpen, uit welke Abdij ook achtervolgens zeven Priors naar het MARIA-KONVENT-IN BETHLEHEM gezonden zijn. In het jaar 1573 is het geheele klooster afgebrand; daarna is het weder geheel vernieuwd en herbouwd, en is sedert veranderd in een buitengoed, thans nog het HOF-TE-WATERINGEN geheten. Zie voorts WATERINGEN (HOF-TE-).

BETHLEHEM-BIJ-DE-DUINEN-IN-SCHOUWEN, voorm. kloost. van Cisterciënser Nonnen in *Zeeland.* Zie BETHLEHEM.

BETHLEHEM-PROSTIE-KONVENT, voorm. nonnenkloost. te *'s Gravenhage*, in het *Westeinde*, op den Westhoek van de *Assendelftstraat*, hetwelk ook naar ST. BARBARA, aan wie het was toegewijd, veeltijds den naam droeg van ST. BARBARAAS-KONVENT of anders het ARME-ZUSTERHUIS genoemd werd.

Dit gebouw was van eene tamelijke grootte, en had ten westen eene kerk, welke in later tijd afgebroken en ten gronde toe gesloopt is. De Nonnen, die het bewoonden, waren van de Premonstratenser orde, leefden naar den regel van St. Augustinus, en behoorden onder het Bisdom van *Utrecht.* In den jare 1490 begaven zij zich geheel en al, en wel inzonderheid omtrent het verkiezen van eenen Proost, onder Heer JAN VAN WESTKAPELLE, Abt van Middelburg, tot zoo verre, dat de gemelde Abt alleen, ten volle en volgens zijnen vrijen wil en welbehagen, eenen Proost over dit konvent mogt aanstellen en afzetten, zonder iemand raad of toestemming daarover te vragen, waarvan, den 14 September des gemelden jaars, bij de Priorinne en het gemeene konvent, kapittelswijze vergaderd, eene akte is opgemaakt. Onder de voornaamste voorwaarden, in de gemelde acte vervat, waren onder anderen deze, dat de Abt, binnen het voornoemde nonnen-konvent, hebben en behouden zoude, het opzigt en de vaderlijke zorg van alle zoo tijdelijke als geestelijke zaken. over den Proost en de Nonnen, zoowel de Leeken als de Zusters, en dat hij zoude wezen de Vaderabt van het klooster; dat geen persoon in dit konvent ter beproevinge mogt aangenomen worden, ten zij dat zij zulks eerst en alvorens verzocht en verkregen had van den Vaderabt, die ook alleen volkomen en altijd bevoegd zoude zijn, om het ambt van Kloosterschouwer te mogen uitoefenen. Daarenboven dat zij, Nonnen en Leeke-Zusters, ten eeuwigen dage op het allernaauwste opgesloten zouden zijn en blijven, zoodanig dat geen mans- of vrouwspersoon, behalve de Kloosterzusters, hetzij van den geestelijken of van den wereldlijken staat, ooit bij haar zoude mogen inkomen, ten zij in gevalle van noodzakelijkheid, welke gevallen aldaar werden opgegeven, en uitgedrukt. Zulks dat deze Nonnen daarom ook dikwijls genoemd werden de *Besloten zusteren* van ST. BARBARA'S-KONVENT. Dit maagdenhuis was zeer arm en behoeftig, zoo als duidelijk op te maken is uit de getuigenis zelf van den gemelden Heer JAN VAN WESTKAPELLE, in eenen brief van het jaar 1497, waarbij hij bewilligt in eene gifte bij zekeren PIETER GERRITSZ, Schout te Monster, aan dit konvent gedaan. Onder andere makingen, welke eertijds aan het BETHLEHEM-PROSTIE-KONVENT,

zijn gedaan, vinden wij ook, dat Mr. Hugo van Assendelft, Kanunnik ten Hove, bij zijn testament van het jaar 1522, aan dit konvent heeft gelegateerd voor de eene helft, en voor de andere helft aan de H. Geestarmen te 's Gravenhage, zijn huis en erve, waarin hij woonde, staande en gelegen in het Westeinde, regt over het meergemelde Zusterhuis. De Proosten van dit konvent waren van de Premonstratenser orde uit het klooster van Middelburg en gingen allen in het wit gekleed. De juiste tijd, wanneer dit klooster gebouwd zij, is onzeker. Uit eene sententie van den Hove van Holland, gedagteekend den 24 Maart 1471, naar den loope van den Hove, zoude men moeten besluiten, dat het het laatste van alle kloosters binnen 's Gravenhage gesticht zij, en zelfs na het gemelde jaar 1471, omdat in die sententie slechts drie konventen worden vermeld, te weten het St. Agnieten-, het St. Elizabeths- en het Onze-Lieve-Vrouwe-konvent op het Spui, welke, bij de Magistraat in de bede zijnde getaxeerd, daarover aan den Hove klagtig vielen. Toen, ten tijde van Keizer Karel V, hier te lande de bloedige Plakkaten tegens de zoogenaamde sectarissen of ketters op het strengste werden achtervolgd, diende dit konvent tot een geregtshof voor den Inquisiteur-Generaal der Nederlanden. In lateren tijd, wanneer de geestelijke goederen en gebouwen, ten behoeve van den Lande, werden aangeslagen, is ook, onder anderen, dit klooster, bij resolutie van de Ridderschap, Edelen en steden van Holland, met kennis en goedvinden van Willem I, Prins *van Oranje*, in dato 4 October 1576, verkocht. Van de helft van dit gebouw zijn sedert dien tijd twee aanzienlijke woonhuizen ingerigt. Het kerkje, dat zeer oud en bouwvallig was, is ten gronde toe geslecht, en ter plaatse, waar het gestaan had, zijn, van tijd tot tijd, mindere woonhuizen gebouwd. Het bouwhuis, dat ten westen van het kerkje stond, is, met den anderen grond van het konvent, gedeeltelijk tot kleine woonhuizen vertimmerd. De goederen van dit klooster werden, volgens resolutie van de Staten van Holland, van 21 Mei 1581, uitsluitend bestemd, eerst tot onderhoud van de destijds nog in leven zijnde Konventualen, en voorts tot onderhoud van de Kerkdienaars. Nadat dit konvent nu tot bekwame woonhuizen was ingerigt, werd één daarvan, in het jaar 1617, tot eene predikplaats verkozen, van hen, die zich in die bedroefde en verwarde tijden, zoo in het politieke, als in het geestelijke, van de openbare kerk te 's Gravenhage hadden afgezonderd, en onder de banier van hunnen, in zijne dienst gesuspendeerden, Prediker Henricus Rosæus, daaglijks naar Rijswijk ter prediking gingen. Deze toch, moede zijnde langer naar buiten ter preke te gaan, huurden dit huis en begonnen het, in Januarij 1617, tot eene kerk in te rigten, ten einde daarin te laten prediken door zulke Predikanten, als zij zoude goedvinden daartoe van buiten te ontbieden, doch de Regering van 's Gravenhage hiervan onderrigt zijnde, verboden de werklieden voor te gaan, en deden het huis sluiten.

BETKENSDIJK (VROUW-), anders genaamd de Rand, dijk op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, tusschen Poortvliet en den, later langs de Pluimpot aangewonnen, Zoutenpolder.

BETONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

BETONG (TELOK-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Telok-Betong.

BETSADE, oude benaming van Pauluspolder, d. en pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Stoppelsdijk*.

Het werd in het jaar 1242, door den Gentschen Kastelein Hugo, met het aangrenzende *Lamsweerde* verkocht aan de abdij van Baudeloo, en die abdij vijf jaren later in het bezit bevestigd door Margaretha, Gravin *van Vlaanderen*.

BETSIK, geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Veghel*, distr en 4½ u. W. ten N. van *Boxmeer*, gem. en ¼ u. N. van *Uden*; met 220 inw.

BETTANGE, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bettingen.

BETTBORN, gem., grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Redingen*; palende N. aan Wahl, O. aan Vichten, Z. aan Useldingen, W. aan Redingen. Het bevat het d. Bettborn, en de geh. Platen, Pratz en Reimberg, en daarin 1000 inw., alle R. K., die eene parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Osperen*, behoort, en door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend word.

Het d Bettborn ligt 4 u. N. N. W. van Luxemburg, 1½ u. O. N. O. van Redingen. Men heeft er eene R. K. kerk.

BETTEL of Bittel, geh. in het graafsch. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Diekirch*, gem. en ¼ u. O. ten Z. van *Fouhren*.

BETTEMBURG, dek. in het grooth. *Luxemburg*, tot het bisd. *Namen* behoorende.

Het bevat de volgende vierentwintig parochiën, Bettemburg, Aspelt, Belvaux, Bettingen, Dippach, Dudelingen, Esch-op-Eltz, Frisingen, Hellingen, Kayl, Lendelingen, Limpach, Monderkingen, Noertzingen, Steinbruch, Reckingen, Roeser, Rumelingen, Sanem, Schifflingen, Soleuvre, Sprinckingen, Syren, Weyler-zum-Thurm, welke parochiën even zoovele kerken en 8 kapellen bevatten, die door 24 Pastoors en 7 kapellaans bediend worden.

BETTEMBURG, kant., grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, palende N. aan dat gedeelte van het voorm. kant. Arlon, dat thans aan de Nederlanden behoort, N. O. en O. aan het kant. *Luxemburg*, Z. en Z. O. aan het Fransche dep. Moezel, W. aan Belgisch Luxemburg.

Het bevat de 9 volgende gem.: Bettemburg, Differdingen, Dippach, Dudelingen, Esch-op-Eltz, Kayl, Monderkingen, Reckingen en Sanem en telt ruim 13,000 inw.

BETTEMBURG, gem., in het baljuwschap van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Bettemburg*; palende N. aan de gem. Roeser, O. aan Frisingen, en aan het Fransche arr. Diedenhoven, Z. aan de gem. Dudelingen, W. aan Monderkingen.

Het bevat de dorpen Bettemburg en Noertzingen, benevens de geh. Abweiler, Finningen, Huncheringen en Krackelshoff. Men telt er 1100 inw., alle R. K., die de parochiën van Bettemburg en Noertzingen uitmaken.

Het dorp Bettemburg ligt 2½ u. Z. van Luxemburg. Men heeft er eene R. K. kerk, waarvan de parochie tot het bisd. *Namen*, dek. *Bettemburg* behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

BETTENDORF, gem. in het baljuwschap van *Diekirch*, groothert. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Diekirch*; palende N. aan de gem. Fouren, O. aan Reisdorf, Z. aan Ettelbruch en W. aan Diekirch.

Het bevat de dorpen Bettendorf, Bastendorf, Gilsdorf en Moestrof, benevens het geh. Blees en telt 2100 inw., al-

le R. K., die 3 parochiën uitmaken; als die van Bettendorf, Gilsdorf en Moestrof, en in deze gem. 3 kerken en 1 kapel hebben, welke door 3 Pastoors en 3 Kapellaans bediend worden.

Het dorp BETTENDORF ligt 1 u. O. van Diekirch, er is hier eene R. K. kerk, waarvan de parochie tot het bisd. *Namen*, dek. *Diekirch*, behoort. Onder deze parochie is ook nog eene kapel, te Bastendorf. De dienst wordt door éénen Pastoor en twee Kapellaans verrigt.

BETTERWIRD of BITTERWERD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Dockum, nabij en aan de trekvaart van Leeuwarden op Dockum.

Vroeger maakte het geh. BETTERWIRD (benevens de neringrijke buurt, welke de helft uitmaakt van *de Streek*, of de Westelijke voorstad van Dockum,) met Bornwerderhuizen de negende stem in de grietenij West-Dongeradeel uit. Men heeft er 25 h., eenen korenmolen en nagenoeg 170 inw., die meest in landbouw hun bestaan vinden. De inw. zijn, op twee na, alle Herv. en behooren tot de gem. *Hiaure-en-Bornwerd*. De twee niet Herv. zijn Doopsgez. en worden tot de Vereenigde gem. van Doopsgezinden en Remonstranten te *Dockum* gerekend.

De kinderen van BETTERWIRD gaan te *Bornwerd* ter schole.

BETTEWAARDE of BEDDEWAARDE, pold. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*, palende N. aan den Jongen Polder, O aan den polder der Vierbannen van Duiveland en aan den polder Alteklein, Z. aan den polder Gouweveer en den Zelkenpolder, en W. aan den Saspolder.

Vroeger lag hier eene schorre, de RUIGE PLAAT geheeten, die echter reeds in het jaar 1303 onder den naam BETTEWAARDE voorkomt, doch in het jaar 1614 bedijkt en alzoo tot eenen polder gemaakt werd, die thans 226 bund. 91 v. r. 56 v. ell. gronds, waaronder 224 bund 53 v. r. 36 v. ell. schotbaar land, bevat. Men telt daarin twee boerenhofsteden. Vóór dat de bedijking plaats had, waren de tienden van deze plaat door de Staten van Zeeland, in eenen eeuwigen erfcijns, aan de regering van Zierikzee, ten behoeve van die stad, uitgegeven voor eene jaarlijksche som van negen gulden, zoo lang zij met de zee gemeen bleef liggen, maar, bedijkt wordende, voor twintig gulden.

BETTING, geh. in de heerl. *Autel*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Luxemburg*, voorm. kant. en 2 u. O. ten Z. van *Arlon*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Steinfort*.

BETTINGEN, in het Fransch BETTANGE, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Bettemburg*, gem. en $\frac{3}{4}$ u. N. O. van *Dippach*. Men heeft er eene R. K. kerk, waarvan de parochie tot het bisd. *Namen*, dek. *Bettemburg* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

BETUWE, BETOUW en BETOW, landstreek in het zuidelijke gedeelte der provincie *Gelderland*, en het oostelijke gedeelte van het oude *Batavia*; palende N. en O. aan den Rijn, die haar ten N. van het Overkwartier der provincie Utrecht en van de Veluwe, ten N. O. van Zevenaar en het graafschap Zutphen, en ten O. van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, Z. aan de Waal, door welke zij van het Rijk van Nijmegen en het Land tusschen Maas en Waal gescheiden wordt, W. aan den Tielerwaard en het graafs. Buren, welke westelijk van de BETUWE gelegen landen oudtijds tot het graafs. *Teisterband* behoorden, hoewel vermoedelijk een gedeelte der Neder-Betuwe tusschen de Lek

en de Linge, aan Buren grenzende, te weten: Echteld, Ommeren, Eck en Maurick, van ouds mede een gedeelte van het graafschap *Teisterband* uitgemaakt hebben.

Toen de Batten (zie dat art.) het eiland tusschen de armen van den Rijn in bezit hadden genomen, kreeg die landstreek naar hen den naam van Batt-auwe, en deze naam is aan het oostelijke gedeelte van dat eiland standvastiger bijgebleven dan aan het overige, zoo dat dit gedeelte van *Oud-Batavia*, tegenwoordig met eenige verandering nog dien naam draagt, zijnde Batt-auwe allengs in Batauwe, voorts in Betauwe en eindelijk in Betuwe overgegaan. Bij de schrijvers der middeleeuwen heet de Betuwe, Bathuin, Patavus en Patavia.

In de vroegste tijden, toen er nog geene slooten of waterleidingen waren en de grond al de vochtigheid zoo wel van den regen als van het teruggebleven water der overstroomingen verzwelgen moest, zal het grootste gedeelte der Betuwe wel een drassig land geweest zijn, dat zoo geheel doordrongen was van het water, hetwelk nergens eenen afloop had, dat men geen oogenblik konde blijven staan, of men zonk in het moeras. Vermoedelijk zal hier op de lage moerassige streken eene groote menigte boomen gegroeid hebben, die, daar zij van onderen eenen vasten bodem hadden, den regen en de vochtigheid zonder nadeel hebben kunnen verduren. Maar in het midden van deze wouden verhief zich hier en daar eene hooge plek, soms weinige morgen groot, soms eene aanmerkelijke uitgestrektheid hebbende. Op deze hoogten had men geene veiligheid, zonder dat men eene breede sloot of gracht er omheen groef: eerst dan konde men het vee er des nachts opjagen; eerst dan konde men zich tegen den aanval van allerlei gedierte, dat toen nog in het wild omzwierf, beschermen. Misschien werd de uitgeworpene aarde zelve een wal rondom de hoogte, die men, als eene door de natuur meer verzekerde, boven elke andere plek uitgekozen had. Maar zoo ontstonden er nu allengskens plaatsen, die reeds op zich zelve hoog, door de bewoning zelve nog meer en meer verhoogd werden. Zoowel omdat men hier een groot aantal menschen en vee onder geringe hutten vereenigd zag, als ook, omdat de brandstof zoo nabij, het hout tot bouwen er zoo overvloedig was, dat men slechts de handen behoefde uit te steken, om het in menigte te vinden. Natuurlijk werden deze terpen door het zoo kwistig gebruikte hout allengskens nog meer verhoogd; en daar zij in den loop van eeuwen de hoofdtoevlugt en het vereenigingspunt bleven, moesten zij onmisbaar met elk tiental jaren in hoogte toenemen. Maar van hier dan ook die zwarte aarde, welke alom op deze hoogste punten gevonden wordt. Van hier die brokken van blaauwen steen en tuf, die weleer gediend hebben tot de eerste vaste gebouwen op deze heuvelen, hetzij door Romeinen of ingezetenen opgerigt. Van hier die duizenden van scherven van den allerzonderlingsten vorm, nu eens groote platte schotels, dan kleine kannetjes, soms reusachtige potten, dan gewone urnen, nu eens fijner aardewerk, dan weder het ruwste bakwerk kenmerkende. De oudste ingezetenen woonden slechts des zomers in de lagere Betuwe; maar des winters op de hoogere Veluwe, en hierin moet men de reden zoeken, dat de hoofdwegen der Betuwe nog steeds van de bergzijde op de hoogten uitloopen. Misschien gaf dit ook naderhand aanleiding tot de verdeeling der dorpen, zoo als zij thans nog onderscheiden zijn; want de meeste gemeenten liggen juist tusschen twee zulke hoofdwegen. Misschien had iedere hoogere terp eene vaste landstreek van rivier tot rivier, en naderhand tot den in tweeën

scheidenden Lingestroom, die later door het midden der Betuwe heen gegraven is. Het is te vermoeden, dat iedere volksstam, op de hooge bergen aan de overzijde, eene vaste woonplaats in de Betuwe, en naderhand eenen eigendom bezeten heeft; althans zeker tusschen den tijd der Cimbren en Batavieren, toen de geheele landstreek onbewoond, maar evenwel niet ongebruikt lag. Naderhand door de laatsten ingenomen, werden de terpen de woningen der stammen, die zich van hier naar alle zijden uitbreidden. Toen eerst werden de grootere waterleidingen gegraven. Deze waren immers nog hoogere behoefte geworden, nadat de dijken de randen der Betuwe omzoomden, en daardoor den natuurlijken afloop van het water naar de rivieren verhinderden. Nu werden er kleinere waterleidingen en slooten bij menigte aangelegd. Hierdoor werd de landstreek zelve drooger en meer en meer bewoonbaar. De hoogste punten, van welke de meeste den naam van woerd, hoogenhof, oldenhof, kapel of loo dragen, bleven echter nog altijd de plaatsen ter verzameling des volks, soms de burgen tot toevlugt tegen den vijand, soms de begraafplaatsen: in één woord, al hetgeen zij zijn konden tot meer algemeen nut. Misschien waren sommige reeds vroeg de offerplaats der ruwe inwoners; misschien werd er naderhand de Romeinsche kapel en ten laatste de Christelijke kerk opgebouwd (1).

De plaatsen in de Betuwe gelegen, die door de oudste narigten vermeld worden, zijn: Rexna, Wulfara en Rothem (d. i. Resnerbroek, Wolferen, en Rothems of Roode toren), tusschen 721 en 739; Elista of Marithaime (d. i. Elst of Marem, eene buurschap van Elst,), in 725; Falburimarca (Valburg), Gannit'ae Marca, Gannita (Gent), in 795; Adelricheim (Erichem), in 800; Thesla (mogelijk Tiel), in 814; Hukilheim (Henkelum), Cavradesheim, Bechi, Havinum (misschien Hien), Meginharderwick (mogelijk Meinerswijk), Hosenheim (vermoedelijk Huesen), Stillinha, Hagammundi, in 814; Huasenheim (Huesen), in 834; Hlige, Andassale (Andelst), Ewic, Sileck (Slijk-Ewijk), Elti (Elden), Hrinesheim, Linterunic (mogelijk Lienden), in 855; Husnin, Dioli Maandra, in 861; Watlaro Marca, Waganleisero Marca, Duvelro Maria (Duffelt), Lotde, Cachritheim, Spelthorf (Spaldorp), Bimbinna (Bimmen), Niol (Niel) en Babinheim in 891. Nog behooren onder de oudste plaatsen zeker ook Manarithinm (Maurik), Castra (Kesteren), en Gaspoverdum (Gesperden, onder Doodenwaard,).

De naam van Betuwe vindt men het eerst in 697 vermeld, toen Willebrord, de eerste Bisschop van Utrecht, te Emmerik komende, vernam, dat bijna de geheele Betuwe (Batua) de Christelijke godsdienst omhelsd had. Deze landstreek werd vervolgens eene gouw (pagus) genoemd, zooals onder anderen in eenen brief van Karel Martel, van het jaar 822. Bij de Rijksverdeeling van het jaar 839 tusschen Lotharius en Karel *den Kalen*, zonen van Keizer Lodewijk *den Vromen*, kwam het onder den naam van Graafschap der Batavieren (Comitatus Batavorum)

---

(1) Deze stellingen ontleenden wij uit de belangrijke Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden, Legenden enz. van onzen geleerden medewerker O. G. Heldring, bl. 101-105, in welk welgeschreven werk men later een groot gedeelte dezer vermoedens gestaafd vindt.

aan Koning LOTHARIUS. Onder zijn bestuur en wel ten jare 847 sloegen de Deenen zich in deze landstreek neder, die vier jaren later door de Noormannen afgeloopen werd, terwijl zij in het jaar 857 nogmaals door de Deenen bezocht werd, die haar twee jaren later wederom plat brandden. Bij de verdeeling van Lotharingen, in het jaar 870, tusschen KAREL *den Kalen* en LODEWIJK *den Duitscher*, wordt deze landstreek het GRAAFSCHAP BATUA genoemd, terwijl in eenen brief van het jaar 855 goederen gemeld worden in het EILAND BETUWE (*in insula* BATUE) gelegen.

Nadat de BETUWE van de Friesche Koningen of Hertogen, aan het Frankische rijk was overgegaan, werd het ongetwijfeld, even als andere landen, door Graven geregeerd; hoewel wij alleen de namen van twee kennen, die met zekerheid Graven *van* of *in de* BETUWE geweest zijn. Zoo vindt men, in het jaar 815, aldaar eenen Graaf ANSFRIDUS, in wiens Graafschap door zekeren FOLCKERUS, goederen te Andelst, Slijk-Ewijk, Elden enz. aan het klooster *Werden* worden gegeven; en in het jaar 897 ruilde Koning ZWENTIBOLD, een dorp (*villa*) van de abdij *Capremont* met Graaf FOLBERT, die hem daar tegen overgaf eene kerk, eenen heerlijken hof, en zestig hoeven en slaven, in *villa Herwen*, in het gouw BATUA, binnen het graafschap van DODO.

Aangezien men in de tiende eeuw en vervolgens geene Graven van de BETUWE vermeld vindt, is het te vermoeden, dat het geheele eiland in bijzondere hoven en heerschappen was gesplitst, gedeeltelijk aan de geestelijkheid en gedeeltelijk aan wereldlijke Heeren toebehoorende; terwijl de keizerlijke Landvoogden aldaar het oppergezag oefenden.

Het geslacht der Graven VAN REDICHEM bezat ontwijfelbaar aanzienlijke goederen in DE BETUWE, doch nadat ADELA, die door het huwelijk met haren eersten man IMAD, Graaf *van Redichem*, Gravin van die landstreek geworden was, met haren tweeden man BALDERICK, in ongenade bij den Keizer vervallen was, en hunne goederen verbeurd verklaard werden, kwamen sommige hunner goederen aan de Graven van Gelder en Cleve. Wat de Graven van Gelder van die goederen verkregen hebben is onzeker, waarschijnlijk is het evenwel niet veel meer dan Dodewaard geweest; dewijl onderscheidene dorpen, die later ambtsdorpen geworden zijn, weleer bijzondere heerlijkheden waren, of hoven aan kerken en Heeren toebehoorende. De meeste dezer heerlijkheden en hoven hebben de Graven van Gelder, van tijd tot tijd, weten aan zich te brengen en het was eerst nadat zij een groot aantal van die dorden in bezit hadden, dat Graaf REINALD de BETUWE in tweeën verdeelde, landbrieven gaf en gerigten aanstelde. Ten laatste hadden de Graven en later de Hertogen van Gelder de geheele BETUWE in hun bezit, als men hier van zeer weinige plaatsen uitzondert, die de Graven van Cleve van de Bisschoppen van Utrecht ter leen hielden. Het is opmerkelijk, dat er schier geen dorp in de BETUWE gevonden wordt, naar hetwelk niet een adellijk geslacht genoemd is. Daar de deeling in erfgoederen aldaar tusschen de kinderen van beide kanten plaats had, moesten natuurlijk de goederen in vele onderdeelen gesplitst worden, waaraan het dan ook toe te schrijven is, dat men er zulk een groot aantal kleine heerlijkheden aantreft, en de bijzondere takken van geslachten zoo vele naamsveranderingen ondergaan hebben.

In het jaar 1307 werd DE BETUWE door de Klevenaars afgeloopen. In de oorlogen tusschen de Bisschoppen van Utrecht en de Hertogen van Gelderland, zijn de Stichtschen menigmalen in DE BETUWE gevallen, en hebben daar grooter schade aangerigt; onder anderen trok HENDRIK VAN BEIJEREN, de acht en vijftigste Bisschop van Utrecht, in het

jaar 1527, de Betuwe in, waar hij, bijna alles door roof en brand verwoestte, en die van Marsch en Rijswijk dwong schatting te geven, zoodat hij met eenen grooten roof en buit naar Wijk bij Duurstede terugkeerde. Gedurende den tachtigjarigen oorlog heeft de Betuwe van de Spanjaarden uit Gelder, mede veel moeten lijden, waarom de Betuwers zich onder brandschatting gaven, ten einde van dergelijke plunderingen en het medeslepen van menschen bevrijd te blijven. Nadat de Franschen, onder Lodewijk XIV, in het jaar 1672, aan het tolhuis, bij Lobith, den Rijn overgetrokken zijnde, plotseling ons Vaderland binnen gedrongen waren, werd ook de geheele Betuwe door hen bezet, en had daardoor niet weinig te lijden.

De Betuwe wordt door den Nieuwendijk in twee deelen gescheiden, waarvan het Oostelijke Over Betuwe en het westelijke Neder-Betuwe genoemd wordt (zie de beide volgende art.). Zij beslaat 33,000 morgen lands, dus eene oppervlakte van ruim 26,800 bund. en bevat de volgende 15 gem.: Bemmel, Doodewaard, Echtelt, Elst, Gent, Hemmen, Heteren, Huissen, IJzendoorn, Kesteren, Lienden, Loenen, Maurik, Valburg, en Zoelen, beslaande alzoo het kant. *Elst* en het grootste gedeelte van het kant. *Tiel*. Men telt er 4388 h. en ongeveer 31,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De grond is kleiachtig en bij wintertijden of zware regen schier onbegaanbaar. Hier en daar, in de Neder-Betuwe, is deze klei eenigzins met zand gemengd; ook worden in de Over-Betuwe omstreeks Elst, Valburg, Bemmel, Driel en Heteren, voortreffelijke zavelachtige gronden gevonden. Het land is zeer laag en vlak, en men vindt er vele ingedijkte landen, waarom deze landstreek veel aan het water en overstroomingen is blootgesteld, zoo als zij onder anderen bij den watervloed van Januarij 1820, geheel ondergeloopen is. Zij brengt veel koren, tabak, appelen, peren en kersen voort, welke naar alle oorden des Rijks verzonden worden.

De Betuwe was eertijds en is nog het vruchtbaarste gedeelte van Gelderland en zelfs van alle de Vereenigde Nederlanden; ofschoon het kwelwater, dat bij hooge rivieren op de binnenlanden loopt, daarin, vooral sedert het jaar 1740, eenige nadeelige verandering heeft te weeg gebragt.

BETUWE (NEDER-), het westelijke gedeelte van *de Betuwe*, prov. *Gelderland*, dat ten O. door den Nieuwendijk van de Over-Betuwe gescheiden wordt.

Het bevat de volgende zeven gemeenten: Doodewaard, Echtelt, IJzendoorn, Kesteren, Lienden, Maurik en Zoelen, en beslaat alzoo het grootste gedeelte van het kant. *Tiel*. Voor weinige jaren was het nog een afzonderlijk distrikt van het kw. *Tiel*, maar thans maakt het een gedeelte van het distr. *Nijmegen* uit. Men telt er 1826 h. en ruim 12,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er geene fabrijken.

Er zijn hier ruim 11,000 Herv., die 15 gem. uitmaken en 16 kerken hebben. De R. K., wier getal hier 630 beloopt, maken slechts ééne gem., die van *Maurik*, uit, en parochiëren overigens te *Tiel*, en in de *Over-Betuwe*. De Evang.-Luth., die slechts 25 in getal zijn, behooren tot de filiaal gem. van *Tiel*, gem. van *Culemborgh*. De Israëliten, van welke men er 50 telt, worden tot de gem. van *Tiel* gerekend.

BETUWE (OVER-), het oostelijke gedeelte van de *Betuwe*, prov. *Gelderland*.

Het wordt ten W. door den Nieuwendijk van de Neder-Betuwe gescheiden, strekt zich, tusschen den Rijn en de Waal, van Schenkenschans af, tot aan den dijk, die dwars tegen het stroompje ligt, uit, en bevat de volgende acht gemeenten: Bemmel, Elst, Gent, Hemmen, Heteren, Huissen, Loenen en Valburg, beslaande alzoo het kant. *Elst.* Voor weinige jaren was het nog een afzonderlijk distrikt van het kw. *Tiel*, maar thans maakt het een gedeelte van het distr. *Nijmegen* uit. Men telt er 2526 h. en ongeveer 19,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Behalve 3 brouwerijen, zijn er geene fabrijken.

Men vindt er ruim 13,000 R. K., die 11 statiën uitmaken, waarin 12 kerken. De Herv., wier getal ruim 5,000 beloopt, maken hier 16 gemeenten uit en hebben 18 kerken. De Evang.-Luth., die hier een vijftiental uitmaken, worden tot de gem. van *Nijmegen* gerekend. De Israëliten, van welke men er ongeveer 80 telt, behooren tot de gem. van *Nijmegen* of *Wageningen*.

BETUWSCHE BANDIJK, dijk in *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, die van den kop van Pannerden tot aan het einde der Betuwe langs den Rijn en de Waal loopt.

Deze dijk verwijdert zich, tegenover de Utrechtsche stad Rhenen, op eenen aanmerkelijken afstand van de rivier; maar de polderdijk van de Marsch, Lede en Oudewaard, die langs de rivier loopt, sluit zich ter wederzijde aan den Bandijk aan.

BETZDORF, dek., grooth. *Luxemburg*, bisd. *Namen*. Het bevat de volgende 14 parochiën: Betzdorf, Beidweiler, Bourglinster, Ehnen, Eisenborn, Flaxweiler, Gostingen, Hostert, Junglingster, Nieder-Anven, Rodenburg, Roodt, Schuttringen en Wormeldingen.

Men telt er ruim 10.000 zielen, er zijn 14 kerken en 7 kapellen, die door 14 Pastoors en 3 Kapellanen bediend worden.

BETZDORF, gem., in het balj. van *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. en kw. *Grevenmacher*; palende N. aan Biver en Manternach, O. aan Grevenmacher, Z. aan Flaxweiler, W. aan Junglinster.

Het bevat de dorpen Betzdorf, Menzdorf, Olingen en Roodt, benevens het geh. Berg, en telt 1300 inw., allen R. K., die twee parochiën uitmaken, als die van Betzdorf en Roodt, en in deze gem. 2 kerken en 2 kapellen hebben, welke door 2 Pastoors en 2 kapellanen bediend worden.

Het dorp Betzdorf ligt 4 u. O. N. O. van *Luxemburg*, en 1½ u. W. van *Grevenmacher*. Er is hier ééne R. K. kerk, waarvan de parochie tot het bisd. *Namen*, dek. *Betzdorf* behoort. Onder deze parochie is nog eene kapel te Olingen. De dienst wordt door éénen Pastoor en éénen Kapellaan verrigt.

BEUCHOLT, geh., prov. *Friesland*. Zie Boekholt.

BEUCKELSDIJK, pold. in het balj. van *Schieland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Beukelsdijk.

BEUCKENSWIJK, net gebouwd buitenverblijf, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4½ u. Z. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. N. W. van *de Lemmer*, in het d. *Sondel*.

Het is omstreeks het jaar 1780 gebouwd, en wordt thans bewoond door den Heer Mr. Bavius Anthonius van Hylckama, Lid der Staten van Friesland enz.

BEUDSLUST, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Matappicakreek, ter linkerzijde in het opvaren; palende aan de

katoenplant. Vaderzorg bovenwaarts, en aan de katoenpl. Livonia benedenwaarts; 330 akk. groot, met 98 slaven. De Negers noemen deze plant. Beiti.

BEUGELSDIJK, pold. in het hoogh. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Beukelsdijkpolder.

BEUGELSKAMP, landgoed, in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Ootmarsum*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Denekamp*, aan den straatweg van Deventer naar Noordhorn.

BEUGEN, d. in het *Overambt* van het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 10 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1 u. N. van *Boxmeer*, gem. *Beugen-en-Rijkevoort*.

Dit d. behoorde vroeger tot de heerl. *Boxmeer*, gelijk ook de Heer van *Boxmeer* aldaar, beurtelings met den Graaf van Cuyk, er het collatieregt had. Het is tamelijk groot, telt 158 h. en ruim 900 inw., bijna alle R. K., die eene parochie uitmaken, welke tot het vic. van het voorm. bisd. *Roermonde*, dek. van *Cuyk*, behoort, en door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt. De kerk is aan de H. Maagd Maria toegewijd.

BEUGEN-EN-RIJKEVOORT, gem. in het *Overambt* van het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en distr. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 3 s. d., 1 ged.); palende N. aan Haps en Oeffelt, O. aan de Maas, Z. aan Boxmeer en Oploo-St.-Antonis-en-Ledeakker, W. aan Wanrooy.

Zij bevat de dorpen: Beugen en Rijkevoort, benevens de geh.: Laageind, Papevoort, Tove en Walschot, beslaat eene oppervlakte van ruim 770 bund., en telt ongeveer 240 h. en 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, terwijl die van Rijkevoort zich ook veel toeleggen op het houden van ganzen, die op het broekland schoone weiden vinden. De handel in ruwe pennen en beddedons geeft den landman eenig voordeel.

De R. K., tot welke gezindheid nagenoeg alle inw. behooren, maken de twee parochiën van Beugen en Rijkevoort uit, en hebben in deze gem. twee kerken. De weinige Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Boxmeer-Sambeek-en-Beugen*.

Er zijn in deze gem. twee scholen, als: éene te Beugen en éene te Rijkevoort.

BEUIL, Beul of Boyl, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 5 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Oldeberkoop*, ½ u. van de Drenthsche grenzen.

Van dit d. liggen de huizen, ter wederzijde van de kerk, in het geboomte verspreid. Het telt, met de daaronder behoorende buurtjes Boekholt en Rijserpekamp, 300 inw., alle Herv., die tot de gem. *Noordwolde-en-Beuil* behooren, en hier eene kerk zonder toren hebben.

BEUKELSDIJK, Beuckelsdijk of Beugelsdijk, pold. in het hoogh. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Delftshaven*; palende N. aan den Blijdorpschenpolder, O. aan West-Blommersdijk, Z. aan den polder van Schoonderloo, W. aan de Delftshavensche-Schie.

Deze pold. vormt, met de polders Schoonderloo en Kool, een ambacht, dat door twee molens van het overtollige water ontlast wordt. Beugelsdijk is groot 63 bund. 87 v. r., heeft 7 boerenwoningen en wordt beheerd door twee Ambachtsbewaarders en Molenmeesters.

BEUKELSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; palende N., O. en Z. aan de nog onbedijkte schorren van den Braakman, W. aan den Grooten-Zouten-polder en de Wilhelminapolder.

Deze polder, die in het jaar 1804 bedijkt is, vloeide weder onder door den watervloed van Januarij 1808, maar de schade werd eenige tijd daarna weder hersteld. Hij beslaat eene oppervlakte van 273 bund., schotbaar land, en is, volgens de kadastrale opmeting, met de voorgronden en dijken, 604 bund. 6 v. r. 80 v. ell. groot. Men telt er twee boerderijen en een gelijk getal arbeiderswoningen. De Beukelspolder maakte een deel uit der weder aangeslikte gronden in den Braakman, die, met nog vele andere in de distrikten Sluis en Hulst, bij octrooi van 21 Fructidor, jaar X (8 September 1802), onder zekere voorwaarden, door het Fransch Gouvernement, voor 32 jaren, te beginnen met 1 Vendemiaire daaraanvolgende (23 September 1802), ter bedijking werden uitgegeven aan de compagnie Ottevaere. Den 24 Januarij 1821 heeft het Nederlandsch Gouvernement de regten van het domein op die gronden, en alzoo ook op dezen polder, verkocht aan de compagnie Benteyn. Vele dezer gronden werden echter door particulieren en corporatiën als bijzondere eigendommen opgeëischt, en zoo is dan ook in dezen polder dat gedeelte, hetwelk aan den Wilhelmina-polder paalt, aan zekeren A. Thomaes, te Biervliet, toegekend. Voorts zijn er nog groote verschillen bij de regtbanken hangende, zoowel over pretensiën der compagnie Ottevaere, als over de wettigheid van den verkoop aan de compagnie Benteyn.

Om de nagedachtenis van den verbeteraar van het haringkaken, te Biervliet geboren, te vereeuwigen, heeft men dezen polder naar zijnen naam, Beukelspolder, genoemd.

BEUKENBURG, buitengoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. ten O. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. O. van *Maarssen*, gem. en ½ u. Z. van *St. Maartensdijk*, aan de Nieuwe Wetering.

Het beslaat eene oppervlakte van 40 bund. 83 v. r. 35 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. J. C. Martens van Sevenhoven, Vice-President van het Provinciaal Geregtshof van Utrecht, te Utrecht.

BEUKENRIJK, buitengoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Maarssen*, gem. en 5 min. N. O. van *St. Maartensdijk*, aan den Maartensdijk. Het beslaat eene oppervlakte van 6 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Jan Lodewijk van Panhuis, die het bewoont.

BEUKENSCHUT-EN-GRACHT, schutsluis en vaart in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*. Zie Beukerschut-en-Gracht.

BEUKENSTEIN, voorm. buitengoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. en ½ u. O. van *Achttienhoven*. Het huis is thans gesloopt, maar de grond wordt in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe van Mr. C. G. van Hengst, te Utrecht.

BEUKERSCHUT-EN-GRACHT of Beukenschut-en-Gracht, schutsluis en vaart in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, gem. *Wanneperveen*, ½ u. N. van Zwartsluis, tegen over de buurs. Baarlo, aan het Meppelerdiep, waardoor dat diep met de Beulakerwijde en onderscheidene vaarwaters in gemeenschap wordt gesteld. De vaart loopt genoegzaam Zuid en Noord; vroeger plagt hier slechts eenen houten duiker of eene soort van sluisje te liggen. De tegenwoordige steenen

schutsluis, bekwaam om schepen van acht en veertig voeten lang en veertien en een vierde voet breed te schutten, is in de voorste helft der achttiende eeuw aangelegd, door zekeren JAN VOS te Wappenerveen; tegenwoordig is deze sluis en gracht het eigendom van HARM APPELO.

BEUKISCOPE en BEUKSKOOP, oude namen van het d. BOSKOOP. Zie dat woord.

BEUL, d., prov. *Friesland*. Zie BEUIL.

BEULAKE of BOOLAKKER, voorm. buurs. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, 1 u. O. van *Vollenhoven*.

Daar het getal ingezetenen van BEULAKE, in het midden der zeventiende eeuw, sterk aangroeiden, werd er, in het jaar 1666, eene Herv. kerk gesticht, en deze plaats van eenen eigen Predikant voorzien. De eerste Predikant werd beroepen door den kerkeraad van Vollenhoven, uit kracht van de stichting dezer kerk, maar, sedert de gem. van BEULAKE eenen eigenen kerkeraad bekomen had, zijn, ter gelegenheid der volgende beroepen, tusschen de kerkeraden van *Vollenhoven* en BEULAKE zware geschillen gerezen, die eindelijk, in het jaar 1745, door 's lands Staten, de Ridderschap en steden, ten voordeele van laatstgemelde gem. beslist zijn, zoodat zij daardoor een vrij beroep bekwam.

Sedert het jaar 1777 bestaat hier echter geen afzonderlijke gem. meer; kerk, en gemeente, en huizen zijn thans verdwenen, daar alles uitgeveend en genoegzaam blank water is; er wordt in het *Beulakerwijde* (zie het volgende art.) nog slechts een rietgors gevonden, hetwelk het kerkhof van BEULAKE geweest is.

BEULAKERWIJDE, BOOLAKKERWIJDE of NOORDERWYDE, uitgestrekte veenplas, in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhoven*, gedeeltelijk gem. en bijna 1 u. W. van *Wanneperveen* en voor een klein gedeelte onder de gemeenten *Ambt-Vollenhoven* en *Giethoorn*, van welke laatste plaats het ½ u. gelegen is. De weg van Wanneperveen op Vollenhoven loopt bezuiden deze veenplas tusschen haar en het Belterwijde heen.

BEUMERSHOEK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. ten O. van *Deventer*, kant., gem. en 1 u. Z. van *Raalte*.

BEUNINGEN, gem. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kw. en distr. *Nijmegen*, kant. *Wijghen* (7 k. d., 18 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de Waal, O. en Z. aan Nijmegen, W. aan Ewyk.

Het bevat de dorpen Beuningen en Weurt; beslaat eene oppervlakte van 1939 bund. 78 v. r. 1 v. ell., en telt 197 h. en ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en boerenarbeid.

De R. K., die hier ruim 1100 in getal zijn, maken de parochiën van *Beuningen* en *Weurt* uit, en bezitten in deze gem. twee kerken, ééne te Beuningen en ééne te Weurt.

De Herv., wier getal ruim 100 beloopt, behooren tot de gem. *Beuningen-Ewyk-en-Weurt*, en hebben hier ééne kerk, te Beuningen.

Er zijn in deze gem. twee scholen, als: ééne te Beuningen en ééne te Weurt.

Het dorp BEUNINGEN, oudtijds BONINGEN of BOONINGEN ligt 1 u. W. ten N. van Nijmegen, 1½ u. N. ten O. van Wijchen, niet ver van de Waal, en telt 134 h. en ruim 800 inw.

De dorpskerk, die thans bij de R. K. in gebruik en aan den H. CORNELIS, Paus, toegewijd is, was vóór het jaar 1794 bij de Hervorm-

den in gebruik. Deze kerk bezat vroeger het regt van houthakken en van den ekel in het bosch van Beuningen, maar dit regt werd in het jaar 1303, voor 3 pond 's jaars, aan Reinold I, Hertog van *Gelder*, afgestaan. De parochie behoort tot het vic. van het voorm. bisd. *Roermonde*, dek. van *Nijmegen*, telt ongeveer 800 inw., en wordt door éénen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

De Herv. kerk, die tot de gem. van *Beuningen-Ewijk-en-Weurt* behoort, is in het jaar 1821 nieuw gebouwd, uit de liefdegiften van de Nederlandsche Protestanten.

De in het jaar 1830 gebouwde dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

Bij het dorp Beuningen heeft vroeger het vervallen slot Blankenburg gestaan, thans vindt men nog in de nabijheid het buitengoed den Ouden-Tempel.

BEUNINGEN of Boeningen, buurs. in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Oldenzaal*, gem. en 1½ u. N. van *Losser*, aan de Dinkel; met de havezathe van dien naam 700 inw.

BEUNINGEN, Borg-Beuningen, voorm. havezathe in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, in de buurs. *Beuningen*, aan de Dinkel, nabij het punt, waar de straatweg over die rivier loopt.

Aan het bezit dezer havezathe, vroeger toebehoord hebbende aan de Graven van Rechteren-van-Borg-Beuningen, was het erfmarkenrigterschap van Beuningen verbonden. Het huis is thans afgebroken.

De grond, die eene oppervlakte van 78 bund. 59 v. r. 50 v. ell. beslaat, wordt in eigendom bezeten door de Heeren A. Sandberg, te Zwolle, en J. Palthe te Oldenzaal.

BEUNINGEN (HUIS VAN), voorm. adell. huis te *'s Gravenhage*, door den vermaarden staatsman Koenraad van Beuningen aldaar gebouwd, op eene zeer afgelegene en te dier tijd niet zigtbare en zelfs onaanzienlijke plaats, als zijnde gelegen, achter geringe huisjes en gebouwtjes, tusschen welke dit huis langs een steegje, zijnen ingang had. Het stond aan het alleruiterste einde van 's Gravenhage, zoo dat de tuin op de Prinsessengracht tegen over het Koekamp uitkwam. In het laatste tiental jaren der 17e eeuw is het tot een logement voor de Bewindhebbers der Oostindische compagnie verbouwd, als wanneer de daar vóór staande gebouwtjes afgebroken zijn en de straat genaamd *Bleijenburg* aangelegd is; thans dient dit gebouw, aanmerkelijk veranderd, onder den naam van Armen-Inrigting, tot eene school en inrigting, waar men levensbehoeften en verschillende soorten van werk aan nooddruftigen uitdeelt. Op het erf van den tuin, tegenover het Koekamp, is het uitmuntend gewrocht van bouwkunst, de Akademie van beeldende kunsten, gesticht tot eene teeken- en muzijkschool en voor de tentoonstelling der schilderijen, ten welke einde er nog onlangs achter de tuin drie nieuwe zalen zijn bijgebouwd. Dit gebouw is in September 1839 geopend, met het houden van de eerste tentoonstelling van kunstvoortbrengselen van binnenlandsche- en buitenlandsche meesters hier te lande.

BEUNINGEN-EWIJK-EN-WEURT, kerk gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Nijmegen*.

Deze gem. telt 130 zielen, en heeft éène kerk te Beuningen. De eerste, die men hier als Leeraar vermeld vindt, is geweest Everardus Walter, die hier in het jaar 1637 stond, en in het jaar 1643 opgevolgd werd door Wernerus Godofridus Pistorius.

Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

PEUREN, d. in het regtsg. van *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie BEYREN.

BEURINGEN, plaats, in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, die wij bij SLICHTENHORST vermeld vinden als gelegen in het kerspel van *Ruurlo*, nabij het bosch van Sieuwent, doch waarvan men thans de juiste ligging niet meer weet aan te wijzen, zijnde zelfs de naam tegenwoordig in de gem. Ruurlo niet meer bekend.

BEURSE, BEURZE, BUIRZE of BUURZE, voorm. havezate, graafsch. *Zutphen*, heerl. *Bredevoorde*, prov. *Gelderland*, ½ u. N. van *Winterswijk*. Het huis en verdere getimmerten zijn vóór onheugelijke jaren gesloopt, en de goederen, door splitsing, bij verkoop, aan onderscheidene personen overgegaan.

BEUSBERGEN, op oude kaarten BOESBERGEN gespeld, geh. in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. van Deventer, kant. en 1¼ u. W. van *Goor*, gem. en ½ u. Z. van *Markelo*; met 190 inw.

BEUSECOM, d. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie BEUSICHEM.

BEUSECOMMERVEER, veer over de Lek, prov. *Gelderland*. Zie BEUSICHEMMERVEER.

BEUSICHEM, gem. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, kw., en arr. *Tiel*, kant. *Culemborgh*, *Beneden district van Gelderland* (8 k.d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de Lek, O. aan de gem. Maurik, Z. aan Buren, W. aan Culemborgh.

Deze gem. bevat de dorpen Beusichem en Zoelmond, en beslaat eene oppervlakte van 1302 bund. 34 v. r. 57 v. ell. en telt 216 h. en ongeveer 1400 inw., die meest hun bestaan vinden door den landbouw.

Men telt er nagenoeg 1300 Herv. die de twee gem. van Beusichem en Zoelmond uitmaken, en er twee kerken hebben. De R. K., die ruim 80 in getal zijn, parochiëren gedeeltelijk te *Buren*, gedeeltelijk te *Culemborgh*.

Er zijn in deze gem. twee scholen, als eene te Beusichem en eene te Zoelmond.

Het dorp BEUSICHEM, BEUZIGHEM, BOSINCHEM, BOSEGHEM, BOSIGHEM, BEUSECUM of BEUSECOM, ligt 3 u. N. ten W. van Tiel, 1 u. O. van Culemborgh, ¼ u. van den Lekdijk. Het is een oud, aanzienlijk en fraai dorp, met 136 h. en ongeveer 900 inw.

De kerk, staat aan een zeer groot plein, dat van rondom betimmerd en met linden- en andere boomen beplant is. Zij is reeds vóór het midden der tiende eeuw gesticht geweest, want in het jaar 950 werd zij vernieuwd, door DIRK GERBRANTS of van BEUSICHEM, die er met zijne vrouw in begraven is. Deze kerk was vóór de Hervorming aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, en was van ouds de moederkerk van St. Barbara kerk te Culemborgh, welke eerst door JOHANES VAN DIEST, den vijfenveertigsten Bisschop van Utrecht, die in het jaar 1340 gestorven is, aan haar onttrokken werd; terwijl de parochiekerk van BEUSICHEM, reeds in het jaar 1131 was opgedragen aan de kollegiale kerk van ST. JAN te Utrecht. Zij is thans van een zeer fraai orgel voorzien, en heeft eenen toren, met eenen lagen kap gedekt. De gem. behoort tot de klass. van *Tiel*, ring van *Culemborgh*, en telt 800 zielen. Het beroep is eene koninklijke collatie. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht.

Men heeft nabij dit dorp een veer over de Lek en vroeger stond te Beusichem ook een oud kasteel, het slot te Beusichem geheeten, zie het volgende art.

Beusichem was vroeger eene heerlijkh., die onder het graafschap *Teisterband* behoorde; doch, na de verdeeling van dit graafschap in de negende eeuw, door bijzondere Heeren bezeten werd, die naderhand Heeren van *Culemborgh* geworden zijn. In het jaar 1145 werd Beusichem ten bruidschat gegeven aan Ida, dochter van Roelof, Heer van Beusichem, toen zij met Alard van Buren huwde, en sedert is deze heerlijkheid met Buren vereenigd gebleven.

Dit dorp is bijzonder vermaard om de groote hengsten- en paardenmarkt, waarvan men reeds in het jaar 1461 vindt gewag gemaakt, en die er jaarlijks in de maand Junij, van den 18. tot en met den 26., op het plein, waaraan de kerk staat, gehouden wordt en alzoo negen dagen duurt.

Het wapen van het d. Beusichem, en thans van de geheele gem., is van goud, beladen met drie banden van lazuur.

BEUSICHEM (SLOT TE), voorm. kast. in het graafs. *Buren* prov. *Gelderland*, digt bij de kerk te *Beusichem*.

Dit kasteel, hetwelk omstreeks het midden der tiende eeuw door Derk Gerbrants of van Beusichem gesticht was, moet reeds voor meer dan eene eeuw gesloopt zijn; thans zijn er geen de minste overblijfsels meer van te vinden. Op de plaats, waar het gestaan heeft, ziet men thans een stuk bouwland, dat den naam van Belvedère draagt.

BEUSICHEM (WATER-), klein gedeelte van het d. Beusichem, in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, en wel dat gedeelte, hetwelk achter de kerk gelegen is.

BEUSICHEMMER-VEER, veer over de *Lek*, nabij *Beusichem*, waar men uit de provincie *Gelderland* naar die van *Utrecht* oversteekt. Er is veel overtogt van rijtuigen, die van 's Hertogenbosch naar Utrecht rijden.

In het jaar 1304 zijn Jan van Renesse, Arend van Benschop, Jan van der Lede, en eenige andere Edelen, die zich aan den moord van Floris V, Graaf *van Holland*, hadden schuldig gemaakt, uit Utrecht vlugtende, en door hunne vijanden in eene schouw gejaagd zijnde, door het omslaan van dit vaartuig, te dezer plaatse, in de Lek verdronken.

BEUSKOOP, verbasterde naam van het dorp Boskoop. Zie dat woord.

BEUSUM, voorm. heerd of landgoed in *Hunsingo*, prov. *Groningen* arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4. u. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Ulrum*, 10 min. Z. Z. O. van *Vierhuizen*, waartoe het behoort. Voormaals moet daar een heerenhuis zijn geweest, nu ligt er eene boerderij, toebehoorende aan de daarop wonende weduwe van Jan Martens Teenstra.

BEUT (DE), geh. in het balj. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. O. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Alphen*, gem. en ½ u. W. van *Hazerswoude*.

BEUTENAKEN, geh. in het hert. *Limburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. van *Gulpen*, gem. en ½ u. van *Slenaken*; met 60 inw.

BEUVEN, poel of meertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ¾ u. Z. van *Lierop*, en op eenen gelijken afstand W. van *Someren* in de heide gelegen. Dit meertje levert baars en meer andere visch op. Voorheen gingen wel eens gezelschappen van Eindhoven, Helmond en elders naar Lierop,

om zich aldaar op den visch, uit dit meertje, te vergasten. Sedert men echter, door het verbeteren der transportmiddelen, beteren visch uit Holland en de Maas bekomen kan, heeft dit opgehouden.

BEUZENBARG of LANGESTRAAT, buurs. in *Zalland*, in de *Holtermarke*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3½ u. van *Deventer*, gem. *Holten*.

BEUZICHEM of BEUSICHEM, d. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie BEUSICHEM.

BEVELAND, aloude benaming van dat gedeelte van *Zeeland*, hetwelk door de Ooster-Schelde (of Schelde) van *Tholen*, *Duiveland* en *Schouwen* was afgescheiden, en door de Honte, de Zwake en de Schenge van de *Vier-Ambachten, Borsselen* en *Walcheren*. Van waar het den naam ontleende is onzeker. Hij wordt onderscheidenlijk afgeleid. Het naaste schijnen zij aan de waarheid te zijn, welke dien opvatten als BAVO'SLAND; want zeker is het, dat de abdij van St. Baaf te Gent, hier uit de nalatenschap van den H. BAVO aanzienlijke bezittingen had, blijkens de brieven der Keizers OTTO II, van 976, en HENDRIK, van 1003. Evenwel ook andere geestelijke gestichten waren in hetzelfde geval, b. v. de abdij van Nijvel die, door de Jonkvrouw RICBURGIS, almede in het bezit was gekomen van een gedeelte der nalatenschap der H. GEERTRUIDA, dochter van PEPIJN VAN LANDEN, hetwelk haar, ten jare 980, door Keizer OTTO I werd bevestigd, en waaronder uitdrukkelijk de INSULA BIVELANT genoemd wordt. In de andere brieven is het PAGUS BEVELANDA, en dus een district of eene landstreek, welke evenwel niet uit aaneengeschakelden grond bestond, maar vooral door den Zuidvliet in twee hoofddeelen gescheiden was, weshalve in de brieven uit de 12e eeuw enz. geregeld gewag wordt gemaakt van de beide Bevelanden, en van Noord- en Zuid-Beveland. Hoe oud die onderscheiding was kan daaruit blijken, dat in 976 reeds gronden worden aangewezen *in het landschap* BEVELAND *ten zuiden van den* Zuidvliet *tusschen* Cartagosum (de Curtis Goes) *en* Campen, welke op het tegenwoordige Wolfaartsdijk bepaaldelijk bij de Piete lagen, en destijds weide voor 500 schapen opleverden. In beide Bevelanden hadden de Frankische Vorsten ook aan WILLEBRORD aanzienlijke bezittingen, inzonderheid tienden, gegeven. Daardoor werden de eerste Christengemeenten alhier aan het bisdom van Utrecht onderworpen. Zij waren echter al zeer vroeg aan onderscheidene Dekens ondergeschikt, vermits de kerken op Noord-Beveland en Wolfaartsdijk aan het dekanaat van *Walcheren* behoorden, terwijl die op de Baarlanden en sommige op Tholen, weder tot het dekenschap van *Zuid-Beveland* waren toegevoegd. Een gedeelte dier bezittingen van WILLEBRORD, de gronden vooral, werden in de 10e eeuw aan de Graven van Holland afgestaan, ten einde het land des te krachtiger tegen de Noren, die het bij herhaling geteisterd hadden, te kunnen verdedigen, zoo dat van toen af de Voortrap, waarbij 's Gravenpolder later werd aangewonnen, als Zuidelijke grens van dat graafschap werd aangewezen. De BEVELANDEN, die overigens zeer gebroken waren door tusschenstroomende takken der Schelde, t. w. de Vernoutsee, de Hinkelinge, de Yerseke, de Biesselinge, de Wijtvliet, de Schenge, de Zuidvliet enz. verkregen sedert onderscheidene sterkten of kasteelen, welke door de nieuwe bezitters der ambachten of heerlijkheden werden opgetrokken, en werden tevens als bezaaid met kerken en kapellen. Alleen op de registers van het Utrechtsche bisdom worden er niet minder dan 65 met namen genoemd, zonder de kloosters. Zie voorts de art. BEVELAND (NOORD-), BEVELAND (OOST-), BEVELAND (ZUID-) en WOLFAARTSDIJK.

BEVELAND (NIEUW-NOORD-), pold. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gedeeltelijk gem. *Colijnsplaat*, gedeeltelijk gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek en Kampens-Nieuwland*, palende N. aan Nieuw 's Gravenhoek en Oud 's Gravenhoek, N. O. en O. aan Oud-Noord-Beveland, Z. aan den Fredericus-polder, W. aan den Wissekerkepolder, en den Vlietepolder. Deze polder is in 1627 bedijkt.

Het dijksbestuur bestaat uit 1 Dijkgraaf, 2 Gezworenen en 1 Penningmeester.

BEVELAND (NOORD-), ook wel in de wandeling het LAND VAN KORTGENE geheeten, eil., prov. *Zeeland*, palende N. aan de Roompot, die het van Schouwen, O. aan de Ooster-schelde, die het van Duiveland en Tholen, Z. aan de Zuidvliet of Zandkreek, die het van Zuid-Beveland en Wolfaartsdijk en W. aan het Veersche gat, dat het van Walcheren scheidt. Oorspronkelijk bestond ook dit eiland uit enkele kleine gedeelten welke naderhand aan elkander gevoegd zijn. Zoo deelde de Wijtvliet het in twee deelen, Beoosten-Wijtvliet en Bewesten-Wijtvliet geheeten.

Het westelijkste afgezonderde deel was Kampen, dat door de Schotelingée van Wissekerke gescheiden was. In de twaalfde eeuw waren deze deelen echter reeds aan een gehecht door de bedijking van Schotelingekerk en Gerolfsdijk. In Beoosten-Wijtvliet waren de gronden zelfs reeds vroeger verbonden, met uitzondering van de Colijnsplaat, welke met het Worige Zand en de Last er van afgescheiden was door de Faal of Waal.

De tijd der vereeniging van Bewesten-Wijtvliet met Beoosten-Wijtvliet is onzeker. Alleen is het bekend, dat de afdamming der Wijtvliet na 1208 en vóór 1247 moet hebben plaats gehad.

Gedurende de 13e eeuw vond men hier onderscheidene dorpen; als daar waren: Kats, Hamerstee, Emelisse, Welle, Koninxhem, Kortgene, Vliete, Gyntersdijk of Gerolfsdijk, Schotelingekerke, Kampen en Wissekerke.

Destijds werd dit schoone land van tijd tot tijd door overstroomingen geteisterd. Zoo werd NOORD-BEVELAND den 5. Februarij 1288 aan de noordzijde vreesselijk gehavend en liep bijna geheel onder, waarna het met veel moeite weder beverscht werd. Den 25. November 1304 bezweken de dijken van Welle, en bij latere stormvloeden werd er andere schade aangerigt.

Het eiland was toenmaals nog in twee dijkgraafschappen, dat van Beoosten-Wijtvliet en dat van Bewesten-Wijtvliet verdeeld, welke meermalen niet best overeenkwamen, zoodat de Graaf den 28 Maart 1327 tusschen beide kwam en NICOLAAS VAN KATS, met uitgestrekte magt tot Dijkgraaf van Beoosten-Wijtvliet benoemde, doch met last tevens om, des noods, met zijne gezworenen den Dijkgraaf van Bewesten-Wijtvliet ter hulpe te komen. Het zag er niettemin treurig uit, en nog zijn de stukken voorhanden, welke bewijzen, dat de gezamenlijke ingezetenen van NOORD-BEVELAND in October 1337 den Graaf verklaarden, dat zij buiten staat waren het van nieuws ondergeloopen eiland te herwinnen, en van den Landheer een voorschot smeekten, te verhalen op hunne bezittingen van welken aard ook, belovende dat ieder alsdan een begin zoude maken met het herstellen zijner dijken. De Graaf deed zulks, maar het gevolg was ook, dat onderscheidene verlatene landen verbeurd werden

verklaard en andere eigenaren bekwamen. Doch ook daarmede was het gevaar niet geweken. Ieder ingeland moest zijn eigen gedeelte dijks onderhouden, aan welke verpligting, zooals het meestal gaat, de een beter voldeed dan de ander. Om hier aan een einde te maken, bepaalde de Graaf, nadat hij, ten gevolge van het groot gevaar, waarin het eiland destijds aan de zuidzijde verkeerde, aan dien kant twee inlagen had doen leggen, de eene onder Wissekerke, de andere onder Emelisse, bij besluit van 9 April 1340, dat nu en voortaan de kosten voor soortgelijke werken door het geheele land, bij omslag over de gemet getallen, gedragen zoude worden.

Was het gevaar schijnbaar in het Zuiden geweken, nieuwe schade trof nu de noordelijke streken. In het jaar 1332 brak de Vlietendijk door, en Wissekerke liep onder, zoodat men verpligt was de kerk aldaar, die wel een jaar in het water stond, te verplaatsen.

Deze verliezen werden echter rijkelijk opgewogen door aanwinsten op andere punten. Zoo verkregen de ingelanden van Beoosten-Wijtvliet, den 8 November 1358, van Graaf Willem V, octrooi tot bedijking van de Last, en den 13 April 1361 verkregen Wouter van Heemskerk en Margareta van Moermont octrooi, tot bedijking van het Worige-Zand, tusschen Schouwen en Noord-Beveland; terwijl Graaf Albrecht, zelf, ten jare 1385, 3800 gemeten land in de zoogenaamde Meershoeken bedijkte. Dan omstreeks het begin der zestiende eeuw had het toenmalige Noord-Beveland zijnen hoogsten bloei bereikt, en de watervloeden van 1530 en 1532 maakten daaraan eensklaps een einde. De eerste doorbraak had plaats, den 5. November 1530, bij ter Loe, onder Wissekerke. Den volgenden dag bezweek ook de sluis te Boomvliet tusschen Kortgene en Emelisse, zoodat binnen drie dagen het geheele eiland onder water stond. Aan herstellen was in dit jaargetijde niet te denken. De dorpelingen beveiligden zich dus zoo goed zij konden, en hoopten op de volgende lente. Naauwelijks was deze aangebroken of men sloeg handen aan het werk, om het ondergeloopene weder te bedijken, vooral werd hiermede een aanvang gemaakt aan de zuidzijde tegen over Wolfaartsdijk, waar de nood het hoogste was. Maar aldra geraakte men het oneens, en begon te twisten in plaats van door te werken. Waar nog gearbeid werd, hield men slecht toezigt en werd het begonnen werk gestaakt. Nu ruimden vele ingezetenen het land, en zochten elders een goed heenkomen. Alleen die van Kortgene en Welle aan den eenen kant en die van Kats en Nieuwlande aan de andere zijde hielden vol, en dekten zich door afzonderlijke dijken, die echter, op den 2 November 1532, mede bezweken, toen een noordwestelijke storm, onverwacht, in het holle van den nacht, het water over de dijken joeg, en die op onderscheidene plaatsen bezwijken deed, zoodat een aantal menschen hunnen dood in de golven vond.

Zes en zestig jaren bleef het eiland woest en ledig, waarna het zich van lieverlede uit de wateren verhief; maar toen verkreeg alles eene andere gedaante, waarom het tegenwoordige Noord-Beveland, zoo als het zich, na de beversching, voordoet, veelal Nieuw-Noord-Beveland genoemd wordt, ter onderscheiding van het vóór den vloed van 1530 bestaan hebbende, dat men dan Oud-Noord Beveland noemt.

De verlanding en beversching begon in het Noorden, en breidde zich straks West- en Zuidwaarts uit, zoodat achtervolgens de dorpen Kats, Colijnsplaat, Wissekerke en Kortgene verrezen, die thans de gem. Colijnsplaat, Kats, Kortgene en Wissekerke-

Geersdijk-'s Gravehoek-en-Kampens-Nieuwland, en alzoo het kant. *Kortgene* uitmaken en tot het arr. *Goes* behooren (1).

Het tegenwoordige Noord-Beveland beslaat $2\frac{4}{10}$ v. m. bevat 6100 bund. schotbaar land, en telt 4800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de met dezen verbondene bedrijven.

Vóór 70 of 80 jaren bestonden op dit eiland drie meestoven, als eene te Colijnsplaat, eene te Kortgene en eene te Wissekerke. De beide laatste zijn toen afgebroken en naar elders overgebragt; zoodat er vóór het jaar 1836 niet meer dan ééne meestoof bestond, en destijds, door de sedert eenige jaren toegenomen cultuur, de groene meekrap voor drie vierde gedeelten ter bereiding naar Zierikzee, Goes en Middelburg afgezonden werd. In het opgemelde jaar, zijn echter weder twee nieuwe meestoven, in de gemeente Wissekerke opgebouwd, waarin jaarlijks 200,000 pond onberoofde meekrap gereed worden, terwijl de geheele opbrengst van het eiland, ruim 270,000 pond beloopende, ook thans weder aldaar kan bewerkt worden.

Gedurende den tijd dat Noord-Beveland onder water stond, was de Hervorming in Zeeland tot stand gekomen, en, naar gelang de gronden beverscht en bevolkt werden, ontstonden er ook enkele Herv. gem., ter plaatse waar te voren alleen R. K. parochiën gevonden werden; zoo als thans ook nog de bevolking alleen uit Herv. bestaat, die de vier volgende gem. uitmaken: Wissekerke-en-Geersdijk, Colijnsplaat, Kortgene en Kats, welke even zoo vele kerken hebben, door vier Predikanten bediend worden en de tweede sectie van den ring van *Goes* uitmaken.

Men heeft op dit eil. vijf scholen, als: ééne te Colijnsplaat, ééne te Kats, ééne te Kortgene, en twee onder Wissekerke, te weten ééne op het dorp van dien naam en ééne in het gehucht Kamperland.

Bij den watervloed van 26 Januarij 1682 werd aan de Noordzijde van dit eiland de polder Orisant geheel en al verzwolgen, en bij die van 14 en 15 November 1775 en 21 en 22 November 1776 heeft Noord-Beveland weder veel te lijden gehad.

Gedurende het laatste tijdperk der Fransche overheersching gaven de opgezetenen van het westelijk gedeelte een merkwaardig bewijs van burgermoed. Toen de engelsche vloot in December 1813 voor onze kusten verscheen, verlieten de fransche tol- en andere beambten dat eiland, zonder daartoe bevelen af te wachten. De fransche Gouverneur wilde het echter weder bezet hebben, en zond ten dien einde 60 man uit Vere herwaarts, die bij het Kamperlandsche veer geland zijnde, zoo wel ontvangen werden, dat de Kommandant, de Luitenant, en 15 mannen krijgsgevangen gemaakt en op de Engelsche schepen gebragt werden.

BEVELAND (OOST-), bij de Zeelieden de Slurf genoemd, voorm. eil. prov. *Zeeland*, dat in het jaar 1708, uit de schorren van de *Katsplaat* bedijkt is Het paalde N. aan de Zandkreek, O. aan de Ooster-Schelde, Z. aan het Hondegat en W. aan den Noord.

(1) Wij meenden niet beter te kunnen doen, dan, voor zoo verre de oude gesteldheid van Noord-Beveland betreft, de met zoo veel kennis van zaken geschreven Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland van onzen geleerden medearbeider J. ab Utrecht Dresselhuis op den voet te volgen. Waar toch zouden wij beter te rade gaan?

Thans is het een pold., die, sedert de bedijking van den Wilhelminapolder, in het jaar 1809, met Zuid-Beveland en Wolfaartsdijk verbonden is, en een gedeelte der op eerstgenoemde eil. gelegen gem. Kattendijke-en-Oost-Beveland, uitmaakt. De Haven van Goes vereenigt zich, ten O. van dezen polder, met de Ooster-Schelde. De polder Oost-Beveland beslaat, sedert de vermindering van grond, die hij door de watervloeden van den jare 1808 en 1820 ondergaan heeft, niet meer dan 85 bund. 15 roed. gronds, bevat slechts twee hofsteden, en eene herderswoning, alsmede eene vuurbaak, bij welke de menschlievende Loods Frans Naerebout, in het laatst van zijn leven, lantaarnäansteker was.

Het dijksbestuur bestaat uit eenen Intendant, benevens eenen Ontvanger-Griffier.

Het is eene heerl., thans in eigendom toebehoorende aan de bezitters van den Wilhelminapolder.

BEVELAND (OUD-NOORD-), pold. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*; palende N. aan de Roompot, O. aan het Katserek, Z. aan den Katspolder, Z. W. aan den Fredericuspolder en Nieuw-Noord-Beveland, W. aan Nieuw-Noord-Beveland.

Deze polder, die in het jaar 1598 bedijkt is, bevat een deel der gronden van het voormalige Kats en aangrenzende heerlijkheden, en een deel van het vroeger grafelijke Domein; thans beslaat hij het Noordoostelijke gedeelte van het eil. *Noord-Beveland*, en men vindt daarin de dorpen Colijnsplaat en Kats, benevens de heerl. van die namen.

Het dijksbestuur bestaat uit 1 Dijkgraaf, 4 Gezworenen en 1 Penningmeester.

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1775 werd de zeedijk van Oud-Noord-Beveland, voornamelijk aan de Westzijde, zeer geteisterd en met eene menigte putten, ter diepte van 8 à 9 voeten, tot aan de kruin beschadigd.

BEVELAND (ZUID-), in de wandeling veelal het Land van Ter-Goes genoemd, eil., prov. *Zeeland*; dat vroeger bepaald werd N. door de Puye en de Schenge, die het van Wolfaartsdijk, door het Goesche diep, dat het van Oost-Beveland scheidden, en door de Ooster-Schelde, door welke het van het eiland Tholen gescheiden werd, Z. O. aan het Kreekrak, dat het van Noord-Braband, Z. door de Honte en de Zwake, die het van Vlaanderen en Borsselen en W. aan het Sloe, die het van Walcheren scheidden. Nadat echter de eilanden Zuid-Beveland en ***Borsselen*** in het jaar 1680, door de afdamming der Zwake, aan elkander gehecht zijn, wordt het ten Z. alleen nog bespoeld door de Honte af Wester-Schelde, die het van Zeeuwsch-Vlaanderen scheidt, en sedert het indijken van den Wilhelminapolder, in het jaar 1809, met ***Wolfaartsdijk*** en ***Oost-Beveland*** verbonden zijnde, wordt het tegenwoordig ten N. gedeeltelijk door de Zandkreek of Zuidvliet bepaald, en door dezen van Noord-Beveland gescheiden.

De gedaante van Zuid-Beveland was oudtijds geheel anders dan tegenwoordig, dewijl het zich toen noordwaarts tot nabij het eil. Tholen en oostwaarts tot digt aan het vaste land van Braband uitstrekte. Beoosten Yerseke, hetwelk op den Noordoosthoek van de tegenwoordige bedijking des eilands ligt, en aan de Ooster-Schelde paalt, was eene landstreek van wel anderhalf uur gaans in breedte oostwaarts, en nog meer in lengte zuidwaarts, waarin men toen de stad Reimerswaal en vele schoone dorpen vond, die allen, na

den zwaren watervloed van het jaar 1530, toen geheel ZUID-BEVELAND Beoosten Yerseke, onderliep, zijn overstroomd gebleven. Aan den Noordwesthoek van dit eiland is integendeel, met bedijkingen, veel lands aangewonnen; zoo ook aan de Zuidzijde, omtrent het jaar 1616, door de bedijking en bepoldering van vele gorsingen en verdronken landen der in 1530 en 1532 mede overstroomde heerlijkheid Borsselen. Bovendien schijnt ZUID-BEVELAND zich in zeer vroegen tijd ook veel verder naar Vlaanderen te hebben uitgestrekt.

Nopens den tijd der eerste bedijking van dit eiland vindt men geen naauwkeurig berigt De grootste ramp, die ZUID-BEVELAND overkwam, was in het jaar 1530, toen het voor een zoo groot gedeelte werd overstroomd, en van het oostelijke gedeelte niets dan de stad Reimerswaal, omdat zij rondom in hare bijzondere dijken lag, behouden bleef. Vervolgens werd het, in het jaar 1680, aan *Borsselen* vastgehecht, en door aanwinning van veel lands, inzonderheid naar het Noord-Westen en Zuid-Oosten, en door het daaraan verbinden van *Wolfaartsdijk* en OOST-BEVELAND in het jaar 1809, is het allengs tot zijne tegenwoordige grootte gekomen.

ZUID-BEVELAND werd oudtijds alleen onderscheiden in twee voorname deelen, waarvan het eene genoemd werd de Oostwatering of Beoosten-Yerseke, en het andere de Westwatering of Bewesten-Yerseke, omdat de eerste grootendeels lag ten O. en de andere ten W. van de oude Yerseke. Door de gemelde overstrooming van het jaar 1530, is het oostelijke gedeelte meest te niet gegaan; doch in later tijd aan den zuidoostkant weder nieuwe polders aangedijkt zijnde, hebben die met de overgeblevene den naam van Oostwatering behouden, ofschoon zij eigenlijk tot de oudewatering tusschen-Honte-en-Hinkelinge behoorden, reeds in de 13e eeuw bekend, en tot aan de overstrooming in wezen. De Westwatering is meest in haar geheel gebleven, en wordt, veelal de Breede-Watering genaamd (zie dat art.). Een derde kwartier is er aan dit eiland gekomen, door de bedijking van vele polders tusschen *Borsselen* en ZUID-BEVELAND, zooals ook van den Noordwestkant van het eiland tegenover St. Joostland; terwijl het eiland van Borsselen, met de toebehoorende polders, het vierde kwartier van ZUID-BEVELAND uitmaakt, en het thans daarmede verbondene Wolfaartsdijk- en Oost-Beveland desgelijks op zich zelve bestaan. In de Oostwatering, die zich voorheen oostwaarts tot aan Braband en Noordwaarts tot digt aan het eiland Tholen uitstrekte, vond men, vóór het jaar 1530, de stad Reimerswaal, benevens de dorpen Couwerve, Bath, Agger, Inkelenoord, Lodijke, Duivenée, Tolseinde, Nieuwland, Kreecke, Steenvliet, Everswaard, Schoudee, Vinkenisse, Rilland, Broeke, Maire, Ouwerdinge en Valkenisse, alle welke plaatsen bij den vloed van dat jaar onder het water bedolven, en sedert of in het geheel niet of slechts gedeeltelijk weder droog geworden zijn. Thans vindt men nog op ZUID-BEVELAND de stad Goes en de kerkdorpen: Krabbendijke, Waarden, Kruiningen, Schore, Yerseke, Wemeldinge, Kattendijke, Kloetinge, Kapelle, Biezelinge, 's Gravenpolder, Kwadendamme, Hoedekenskerke, Baarland, Oudelande, Driewegen, Overzande, Nisse, 's Heer-Abtskerke, Sinoutskerke, Baarsdorp, 's Heer-Hendriks-Kinderen, Wilhelminadorp, Oostkerke, op Wolfaartsdijk, 's Heer-Arends-Kerke, Heinkenszand, 's Heerenhoek en Borsselen, benevens het fort Bath.

Zuid-Beveland bevat alzoo de volgende 28 gem.: Goes, Baarland-en-Bakendorp, Borsselen, Driewegen-en-Coudorpe, Ellewoutsdijk-en-Everinge, Fort Bath-en-Bath, 's Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake, 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp, 's Heer-Arendskerke, 's Heerenhoek, 's Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke, Heinkenszand, Hoedekenskerke, Kapelle-Biezelinge-en-Eversdijk, Kattendijke-en-Oost-Beveland, Kloetinge, Krabbendijke-en-Nieuwlande, Kruiningen, Nisse, Oudelande, Overzande, Rilland-en-Maire, Schore-en-Vlake, Waarden-en-Valkenisse, Wemeldinge, Wolfaartsdijk en Yerseke; welke gem. de kantons Goes en Heinkenszand uitmaken.

De gedaante van het tegenwoordig Zuid-Beveland is zeer onregelmatig. De grootste lengte van het veer aan het groote Sloe, in het W. des eilands, tot het uiterste punt van den Reigersbergschen polder in het O., mag wel op 7½ u. gaans gerekend worden; maar de grootste breedte van het veer op Kortgene in het N., tot Ellewoutsdijk in het Z., kan naauwelijks 4 uren halen. Vóór dat het met Wolfaartsdijk en Oost-Beveland verbonden was, bevatte het 29,778 bund. gronds. Na de vastheechting met die beide eilandjes beslaat het 16,02 v. m., en bevat, volgens het kadaster 33,763 bund., waaronder 27,349 bund. schotbaar land. Men telt er 23,000 inw.

Men heeft hier ongeveer 20,000 Herv., in de volgende 26 kerk. gem. Baarland, Biezelinge-en-Everswijk, Borsselen, Kloetinge, Ellewoutsdijk, Fort-Bath-Rilland-en-Bath, Goes, 's Gravenpolder, 's Heer Abts-en-Sinoutskerke, 's Heer-Arentskerke-en-Baarsdorp, 's Heerenhoek, 's Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke, Heinkenszand, Hoedekenskerke, Kapelle, Kattendijke, Krabbendijke, Kruiningen, Nisse, Oudelande, Overzande-en-Driewegen, Schore-en-Vlake, Waarden, Wemeldinge, Wolfaartsdijk en Yerseke, welke gezamelijk de ringen van Goes (1e sectie), van Kruiningen en van Borsselen uitmaken, en 29 kerken hebben, die door 28 Predikanten bediend worden; terwijl, volgens 's Konings besluit van 7 December 1839, Wilhelminadorp, na het bouwen der kerk en de pastorij aldaar, mede eene Herv. gemeente zal uitmaken.

De R. K., die hier 2600 in getal zijn, maken vier statiën uit, namelijk: die van Goes, 's Heerenhoek, Heinkenszand en Kwadendamme, en hebben hier vier kerken, die door even zoo veel Pastoors bediend worden.

De Evang.-Luth., die men er aantreft, behooren tot de filiaal gem. van *Goes*, gem. *Middelburg*. De Doopsgez., wier getal hier 30 beloopt, worden tot de gem. van *Goes* gerekend; ook heeft men er eenige weinige Israëliten.

Dit eiland is niet alleen het grootste en tevens het vruchtbaarste, maar ook het fraaiste van geheel Zeeland, zoo uithoofde van de veelvuldige boschaadjen, boomgaarden, beplante dijken en wegen, als wegens de bouwlanden, die men er in overvloed aantreft, en eene groote hoeveelheid tarwe en andere granen, niet alleen ten behoeve van de bewoners, maar ook tot verzending naar elders, opleveren. De granen, die hier gewonnen worden, zijn de beste en meest gezochte, welke in den graanhandel in Holland en elders voorkomen. Eenige

streken van dit eiland zijn bij uitstek bekoorlijk, zoo dat het niet ten onregte onder den naam van het ZEEUWSCHE PARADIJS bekend is, hoewel het den naam niet van zijne schoonheid ontleend heeft, maar van een voormalig klooster bij Reimerswaal, *Paradisus Mariae* geheeten.

ZUID-BEVELAND heeft genoegzaam geene duinen, maar is in zijnen geheelen omtrek met dijken omgeven, die op eenige plaatsen wel schorren en voorland voor zich hebben, doch op anderen in het geheel geen land, maar eene aanmerkelijke diepte, hetwelk den slag van het water daar zeer geweldig en het onderhouden der dijken zeer bezwaarlijk maakt.

Men vindt er onderscheidene binnenwateren, als daar zijn: de Ooster-Zwake en de Middel-Zwake, zijnde overblijfselen van het oude en ruime vaarwater de Zwake, dat ZUID-BEVELAND eertijds van Borsselen plagt te scheiden, maar nu afgedamd is; de thans mede afgedamde Schenge en het Goessche diep, waardoor vroeger *Wolfaartsdijk* en *Oost-Beveland* van ZUID-BEVELAND gescheiden werden; de Kruiningsche vliet; de Krabbendijksche vliet en andere overblijfselen van afgedijkte kreeken; voorts heeft men er nog eenige wielen, welke aanduiden, waar vroeger dijkbreuken gevallen zijn; alsmede watergangen, tot loozing van den gevallen regen, die wel onderhouden, door ettelijke sluizen de landen alom steeds vruchtbaar houden. Deze binnen wateren leveren den stedeling, ook in Walcheren, menig aangenaam geregt van riviervisch; een blijk, dat het water aldaar binnendijks zoo onzuiver en onbruikbaar niet is, als men wel elders voorgeeft. De voornaamste visch, die men er in aantreft, is karper en paling; evenwel ook nog baars, welke er voorheen veel was, maar door de snoeken en de menschen bijna verdelgd zijn; ook vindt men er wateren, die niet dan paling uitleveren.

Wegens den kleiachtigen grond van dit eiland is men er al vroeg op bedacht geweest, om er straat- en zandwegen aan te leggen. Reeds ten jare 1554 verzocht de regering van Goes, welke stad door eenen fellen brand verschrikkelijk geteisterd was, de vergunning om, ten laste der baanders of gebruikers, gedurende vier jaren, vier grooten van ieder gemet lands te mogen heffen, ten einde dit geld aan te wenden tot verbetering der wegen, en alzoo de landlieden naar de Goesche markt te lokken. Dit echter afgeslagen zijnde, deed zij met goedkeuring van Koning FILIPS II, ten zelfden einde, twee schuitvaarten graven, waarvan de eene liep van buiten de Ganzepoort der stad Goes tot aan Kloetinge; de andere van daar over 's Heer-Abtskerke tot aan de Voortrappen, en verder door de Vijfzode tot digt bij Nisse. Deze vaarten voldeden, eenen tijd lang, zoo zeer aan de verwachting, dat men bedacht werd, ook andere laag gelegen dorpen op dezelfde wijze, met de stad in verbindtenis te brengen. Zelfs nog op den 17. November 1634 verzocht en verkreeg de stedelijke regering van de Staten van Zeeland verlof, om, behalve gezegde trekvaarten, nog andere aan te leggen, mits den grond, volgens bepaling van Dijkgraaf en Gezworenen der Breede-Watering, aan eigenaren betalende, en een derde dragende in de kosten, wanneer zij naderhand moesten worden verdolven. Hiervan is evenwel niets gekomen. Maar in het jaar 1650 werd een aanvang gemaakt met het aanleggen van straat- en zandwegen, als hebbende de Heeren Staten van Zeeland, bij resolutie van 25 Maart 1649, aan de bijzondere Ambachtsheeren, voor den tijd van tien jaren, vergund, daartoe eene belasting van vier grooten op elk gemet (ongeveer 22 cents van het bund.), te heffen van alle landen in dit eiland, eenige weinige uitgezonderd. Sedert is dit octrooi van

tijd tot tijd vernieuwd en te dien einde over het eiland zes Directeurs aangesteld. Hierdoor is het getal dezer straat- en zandwegen zoodanig vermeerderd, dat zij zich van de stad Goes, naar de Oost-, West- en Zuidzijde, bijna tot alle dorpen van dit eiland uitstrekken, zoodat de landlieden des winters, met geladene wagens en paarden, bijna uit alle de dorpen des eilands, tot in de stad Goes komen, en men behoeft hier nergens, gelijk in andere landen, tollen voor het gebruik der wegen te betalen. Hoewel de groote weg der eerste klasse, N°. 3, zijtak van Bergen-op-Zoom naar Middelburg, het Noordelijke gedeelte van ZUID-BEVELAND in zijne geheele lengte doorloopt, en, behalve de stad Goes, de dorpen Kapelle, Kloetinge, 's Heer-Hendrikskinderen, Wissekerke en 's Heer-Arentskerke aandoet, behoeft men ook hierop geen tol te betalen, als zijnde dit door de ingezetenen afgekocht.

Menigvuldig zijn de lotgevallen en rampen, die het eiland ZUID-BEVELAND getroffen hebben. Zoo viel er gedurende den twist over de voogdijschap van Graaf FLORIS V, op Vernouts-ede, vermoedelijk nabij Reimerswaal gelegen, een slag voor tusschen de benden van vrouw ALEID, moei van voormelden Graaf en die van OTTO III, Graaf *van Gelder*, waarbij de laatste overwinnaar bleef.

GUY, Graaf *van Vlaanderen*, betuigde, den 23 Mei 1287, op nieuw, dat zijne voorzaten, dit, zoowel als alle de andere Zeeuwsche eilanden, altoos als wettig eigendom bezeten hadden. Hierdoor en door andere oorzaken ontstond een felle oorlog tusschen gezegden Graaf FLORIS V, Graaf *van Holland*, welke laatste den Vlamingen, die te Baarland geland waren, den 12 November 1293 door het beleid van DOEDYN VAN EVERINGEN en eenigen uit het geslacht van VAN BORSSELE eenen volkomen nederlaag toebragt.

Reeds vroeger, namelijk op St. Aachtendag van 1288, was dit vruchtbaar land, door eenen hoogen vloed geteisterd, waardoor het water omtrent Bath, Rilland en Kruiningen, eenen geruimen tijd bleef in- en uitloopen, eer de doorgebroken gaten gestopt waren, en men het ondergevloeide bedijkt had. Omstreeks dien tijd heeft men aan de westzijde sommige polders en daaronder Heinkenszand en Overzande bedijkt.

Het leed niet langer dan St. Catharinendag van het jaar 1304, of dit eiland trof eene gelijke ramp, om welke te herstellen aan de Oostzijde veel moest buiten gedijkt blijven, hetgeen naderhand geen minder aanwas te weeg bragt.

Twintig jaren later, te weten: in het jaar 1324, vloeide, met den zoogenaamden St. Clementsvloed, geheel ZUID-BEVELAND, aan de zijde, daar men naar Braband de Hont opvaart, op nieuw onder; en werd toen ook aan de zijde van Borsselen, veel lands buiten gedijkt.

De partijschappen kort na het omkomen van Graaf WILLEM IV, het jaar 1345, ontstaan, zullen zich ook terstond in dit eiland, waar zich veel heldhaftige adel bevond, geopenbaard hebben; immers vindt men aangeteekend, dat hier, kort na het jaar 1346, een burgeroorlog plaats had, in welken het eene dorp tegen het andere optrok, hetwelk geen andere dan de krijg tusschen de Hoekschen en Kabeljaauwschen kan geweest zijn, en deze schijnt hier in het jaar 1355 nog niet tot eenigen stilstand te zijn gekomen.

Misschien heeft de ongemeene vloed, die op het laatst van Braakmaand van het jaar 1352 voorviel, de Landzaten aangezet, om voor eenigen tijd de zorg voor het algemeen belang, te doen bovendrijven,

boven het verschil, wie Oppervorst zoude wezen; want van de noordzijde van dit eiland en omtrent Borsselen, moest men al weder veel land buiten dijken, en een prooi der zee laten.

Onder dit woelen en strijden, zoo tegen elkander, als tegen de zee, zal het veelal aan geregeld bestuur gemangeld hebben, waarom Albrecht van Beijeren, den 13 November 1358, het ruwaardschap van Zuid-Beveland, aan drie inlandsche edelen opdroeg, te weten den Heer Arend van Kruiningen, Willem de Hollander van Reimerswaal en Wolfaart Lodewijkszoon van der Maalstede.

Het gedurige vervloeijen van een meer of minder groot gedeelte des eilands, hield aan, of nam veeleer toe, want op St. Victorsdag, van het jaar 1373, had zulks weder plaats, en van dien vloed behield geheel Zeeland lang geheugenis, door de rampen alom veroorzaakt.

Geen dezer vloeden had echter Zeeland, en wel bijzonder dit eiland, zoodanig getroffen, als die, welke den 19 November 1404, op St. Elizabeths-dag voorviel. Vlaanderen zoowel als Zeeland zag de zee zich hooger, dan immer gebeurd was, boven de dijken verheffen: met dat al waren de dijkbreuken hier zoo groot niet, of reeds in den volgenden Zomer was Zuid-Beveland weder beverscht, en kon op nieuw zijne vruchten opleveren. Men wil, dat, door dezen vloed, de Honte eerst is bevaarbaar geworden voor groote schepen, en dat Antwerpen daardoor eenen gereeden weg verkreeg, om hare rijkgeladene kielen zeewaarts te zenden of van daar, hare havens te zien binnen stevenen.

Nog één St. Elizabethvloed, namelijk die van 18 November 1421, moest Zuid-Beveland aan zijne Oostzijde bezuren; waarom Hertog Jan van Beijeren, met goedvinden van zijne Zeeuwsche Raden en der stede van Reimerswale, den 21 Januarij 1422, order moest geven, om de dijken ten spoedigste te herstellen.

Toen Gravin Jacoba, in het jaar 1428, te Goes hare handigheid in het schieten met den kruisboog betoond had en deswege als koninginne uitgeroepen was, deed zij, ter erkentenis van deze voor haar blijde gebeurtenis, afstand van haar regt op de vlastienden in onderscheidene streeken van Zuid-Beveland. Deze Vorstin, het aangename van dit eiland, den rijkdom van hetgeen het kan opbrengen en de genegenheid der bewoners ten haren opzigte kennende, bedong, na het voltrekken van haar huwelijk met Heer Frank van Borssele, toen zij, door nood geperst, zich genoodzaakt zag van de oppermagt afstand te doen, dit eiland voor zich, om daarover haar leven lang, de heerschappij te voeren en er de graaflijke inkomsten van te genieten, zoo als haar dit, bij het verdrag van 12 Augustus 1433, toegestaan werd.

Over den lakenhandel, die hier destijds op onderscheidene dorpen bloeide, ontstond door den naijver der stad Goes, ten jare 1452 een proces, dat voor het hof van Holland gevoerd werd, en verloop in dien handelstak te weeg bragt. Goes heeft sedert dit bestaan geboet, door van haren bodem de nijverheid te zien verhuizen, en eene trafiek tot de Engelschen te zien overgaan, waarvan zij beter dan wij de voordeelen kennen.

Het jaar 1477 zal altoos berucht blijven door den hoogen vloed, die op St. Cosmus- en Damianusdag, 27 September, dit eiland groote schade aanbragt, vooral aan de zijde der Honte, omtrent Stuivezande en Baarland, waar veel lands moest buiten gedijkt worden.

Toen Jonker Frans van Brederode het hoofd der Hoekschen was geworden, en op de zeeuwsche stroomen, alomme deed schuimen, en tot

buit maken alles, wat zijne onderhoorigen, hetzij te water of te land bereiken konden, had ZUID-BEVELAND, in het jaar 1488, daarvan mede veel te lijden. De geheugenis van dit krijgsgeweld was nog niet vergaan, toen dit eiland den last ondervond van de inlegering der Spaansche benden, die, in het jaar 1505, uit den Gelderschen oorlog terug gekomen, hier vertoeven moesten, tot zij met hunnen Vorst, PILIPS *den Schoone*, den 20 Januarij 1506, van Vlissingen in zee staken, om zich naar hun land te begeven.

Een tweede St. Cosmus en Damianusvloed deed, in het jaar 1509, Nieuwland, bij Wemeldinge doorbreken. Niet lang daarna, namelijk, den 14 December 1511, werden wederom eenige dorpen op dat eiland door de baren overdekt. Deze nieuwe ramp zal te smartelijker gevallen zijn, daar de ongemakken en armoede, door eenen buitengewonen vorst veroorzaakt, even te voren waren uitgestaan; want van 14. November 1510, tot 8 Februarij 1511, had het veertien weken achtereen gevroren; zoo dat men van Antwerpen met geladene wagens over de Schelde tot in dit eiland reed.

Geen zwaarder waterwee was hier nog gezien of vernomen, dan dat, hetwelk den 5 November 1530, zijnde St. Felixdag, met eenen Noordwesten storm veroorzaakt werd; daar hierdoor geheel het oostelijke gedeelte van ZUID-BEVELAND onderliep; zoodat aldaar meer dan twintig bijzondere ambachten, waarbij onderscheiden dorpen, in den vloed bedolven werden, van welke de meesten ten huidigen dage nog niet weder droog gemaakt zijn; terwijl ook de dijk der Westwatering, loopende dwars door het land, en welke de stad Goes beschermde, doorbrak, hetgeen mede onderscheidene dorpen deed onderloopen; ook nam, doordien de dijk, omtrent gemelde stad, op drie plaatsen, bezweken was, het geweld des waters de Ganzenpoort geheel weg, welke niet dan met groote kosten is kunnen herbouwd worden. Zulke felle rampen hadden ten gevolge, dat Keizer KAREL V, in het jaar 1531, Commissarissen herwaarts zond, die van geld voorzien, orde moesten stellen, om de ingebroken dijken te herstellen; dan, een niet minder geduchte vloed, den 2 November 1532, met eenen Noordwesten storm opgekomen, vernielde alles, wat reeds met groote kosten en niet minder vlijt was ter hand genomen, zoodat in de herwonnen polders van Bath, Hinkeloord en Nieuwlande vele menschen verdronken; desniettegenstaande waren evenwel het dorp Bath, de Hinkeloord en de Agger en daarmede vele landen in Mei 1539, alwederom met ongelooflijke kosten omdijkt geraakt; maar, aangezien men de dijken, die de vloeden moesten weren, te weinig hoogte, en waarschijnlijk ook geen genoeg beloop had gegeven, terwijl men ze ook niet behoorlijk met stroomatten had doen bekrammen, zoo werd, in October deszelfden jaars, door eenen storm, die vijf dagen duurde, alles op nieuw eene prooi der golven, zoodat alle aangewende kosten te eenen male verloren gingen.

Hetgeen van dijkstalen en landscheidingen nog mogt overgebleven zijn, zullen de verdere vloeden van 14 Januarij en 13 Februarij 1551, 2 en 3 November 1555, 11 en 12 Januarij 1557, en laatstelijk die van 1 November 1570 verdelgd hebben; zoo als men aangeteekend vindt, dat, eenige jaren na de overstrooming van het jaar 1530, de dijk tusschen Reimerswaal en het tolhuis voor Bergen-op-Zoom doorgebroken en geheel vernield is.

Na het innemen van Brielle door de Watergeuzen, in het jaar 1572, en het daarop gevolgde overgaan van Vlissingen en Veere tot 's Prin-

een zijde, werden de bewoners van ZUID-BEVELAND bovenmate belast met inlegering van soldaten. Deze toch stroopten hun af, hetgeen nog overgebleven was, na den twee jaren vroeger geleden watervloed, door welke zij op buitengemeen hooge onkosten waren gejaagd, terwijl hunne veldvruchten niet te gelde konden gemaakt worden, doordien het eiland aan alle kanten van 's Prinsen schepen was ingesloten; en als of hun de last niet zwaar genoeg drukte, zond de Heer VAN WACKENE, met BEAUVOIS, uit Walcheren, nog twee vaandelen nieuw geworven soldaten derwaarts, van welke het grootste gedeelte ziek, en onbekwaam om dienst te doen, den landzaten op den hals lag. Bovendien werden de opgezetenen van het land gedrukt, door een bevel van den Gouverneur ISIDORO PACHECO, dat niemand eenig koren uit het eiland zou mogen voeren, tenzij naar Middelburg en Arnemuiden. Hierdoor werd alle handel op Braband, hetwelk toen de korenmarkt van ZUID-BEVELAND was, afgesneden, en waren geene andere marktplaatsen overgelaten dan Middelburg, Arnemuiden en Goes, zoodat de landlieden, uit vrees voor den vijand zich trachtende te ontdoen van hunne granen, de markten welhaast overvoerden en niets dan tot geringe prijzen konden verkoopen.

In het laatst van Julij 1572, landde HIERONIMUS TSERAARTS, Gouverneur van Vlissingen, op ZUID-BEVELAND, en trok naar Goes op, met oogmerk, om die stad te overompelen, en hierin niet geslaagd zijnde, schijnt hij de stad, door insluiting, tot overgaaf te hebben willen dwingen, maar, vernomen hebbende, dat Don FREDERIK, zoon des Hertogen van ALVA, van Antwerpen met eenen talrijken hoop krijgsvolk, tot ontzet op weg was, liet hij dit voornemen varen, en keerde naar Vlissingen terug. Een tweede, nog ten zelfden jare ondernomen, landing, van denzelfden TSERAARTS liep, nadat hij Goes negen weken had belegerd gehouden, even vruchteloos af, door de stoutmoedigheid der Spanjaarden, welke, den 20 October, aangevoerd door MONDRAGON en zekeren BLOEMAERT, die den aanslag ontworpen had, ten getale van 3000, over het Verdronken Zuid-Beveland heen, en alzoo, na eenen togt van drie uren, meestal tot aan de knieën en somtijds tot het midden door het water gaande, te Krabbendijke aankwamen, en vervolgens de belegeraars op de vlugt dreven. Nadat de Nassauschen, in December van het jaar 1573, wederom eenen vergeefschen aanslag op ZUID-BEVELAND ondernomen hadden, bleef nu dit eiland onder Spaansche magt tot in het jaar 1577, en had gedurende dien tijd niet weinig van het aldaar ingelegerde krijgsvolk te lijden. Maar naauwelijks waren de ingezetenen ook, op den 26 Februarij, van die lastige gasten verlost, of zij schaarden zich aan de zijde des Prinsen van Oranje, na welken tijd de bewoners van het platte land nog dikwijls schijnen te zijn blootgesteld geweest, om op het onverwachts opgeligt en weggevoerd te worden, terwijl zij, op een hoog rantsoen gesteld, onmagtig waren zich uit eene akelige gevangenis en veel uitgestaan leed te kunnen verlossen; weshalve, den 9 September 1598, den Staten verzocht werd om eenige kompagniën krijgsvolk, ten einde zulks te verhinderen. Hierop schijnt echter geen besluit te zijn gevallen; maar, bij Staatsbesluit van 22 Junij 1600, werd LANCELOT VAN DER GRACHT bevel gegeven, « guarnisoen te houden » ten platten Lande van ZUYTBEVELANT, met nog een van de nieuwe » Compagniën bij den Raede te ordonneren, ter plaetse daer die van der » Goes bequaemst wesen zal."

Het veroveren van Sluis in Vlaanderen, in het jaar 1604, zal het stroopen op de rivieren wel eenigzins verminderd hebben, doch

de bewoning van het platte land bleef zorgelijk; vele R. K. opgezetenen, die hier geene de minste vrije oefening van hunne godsdienst hadden, daarbij zware lasten moesten opbrengen, en in gedurige vrees leefden, van gevankelijk weggevoerd te worden, of hunne woningen te zien afbranden, namen het sluiten van het bestand, den 9 April 1609, als een geschikt middel aan, om dit, anders zoo geliefd, vaderland te verlaten en de Vlaamsche gewesten, welke ontvolkt waren, zoo als Hulster-Ambacht en anderen, te gaan bebouwen, waar zij met open armen ontvangen werden, en zeker, uithoofde van hunne verkleefdheid aan de R.K. belijdenis, meer voorregten dan hier genieten konden. Het algemeen verval in dit eiland, sedert den geduchten vloed van het jaar 1570, nog toegenomen door het verloop des koophandels van Antwerpen, welks ongemeene zeevaart langs de Honte, veel voordeel aan de dorpen, tegen dien boord gelegen, aanbragt; werkte met de verwoesting des oorlogs, en de weinige verdraagzaamheid onzer kerkelijken te zamen, om hier eene ontvolking te veroorzaken, welke eene slooping in gebouwen als anderzins ten gevolge had.

In Augustus 1627 werd er door den vijand weder een degelijken aanslag beraamd, om Zuid-Beveland te overweldigen en op nieuw tot een oorlogstooneel te maken, welke aanslag echter, door de wakkerheid van den verdienstelijken Zeeuwschen Vlootvoogd, Marinus Hollare, verijdeld werd, aan wiens moed en kunde het mede mag worden toegeschreven, dat de verreziende toerustingen van den vijand, in de nabuurschap van dit eiland, in het jaar 1631, doordien hij de geheele Spaansche vloot op het Slaak vernielde, te niet geloopen is. Niettemin bleef het eiland nog altijd aan berooving, door kleine vijandelijke vaartuigen blootstaan, tot dat eindelijk de vrede van het jaar 1648 dit deed ophouden en alzoo den landzaten verademing gaf, hoewel Zuid-Beveland zich destijds in eenen ellendigen toestand bevond; want daar vertoonden zich verlaten en uitgeroofde dorpen, verbrande kerken, heerensloten en hoeven, arme, schamele inwoners, gebroken en kwalijk onderhoudene dijken, terwijl veel eigenbelang, willekeurig bestuur en onkunde alles was, wat men van binnen ontmoette. De geesten wakkerden niettemin op; waar men kon, sloeg men handen aan het werk, om schorren te beverschen, sluizen te herstellen, verlorene eigendommen op te zoeken, om de regten te herwinnen en op nieuw alle de voordeelen te genieten, welke de vrede, vrijheid, godsdienst, naarstigheid en beleid, in zulk eenen vruchtbaren en gezegenden grond, konden uitleveren of daarvan verwachten deden.

De oorlog, welken de Bisschop van Munster dezen Staat, den 19 September 1665, aandeed, vooral het bemagtigen van het kasteel van Wouw, in de nabijheid van Bergen-op-Zoom, baarde hier nieuwe ongerustheid, of niet wel stroopende benden uit Braband, onder den naam van Munsterschen, over het verdronken land, eenen inval mogten ondernemen, waarom, den 16 Maart 1666, bij 's Lands Staten besloten werd, dat de Landlieden in dit eiland onder de wapegebragt worden, even als gedurende den Spaanschen krijg was geschied, nen zouden en een gewapend schip, naar het Oostkwartier zoude afzakken.

De latere oorlogen, waarin ons land is gewikkeld geweest, hebben in Zuid-Beveland geene gebeurtenissen van belang te weeg gebragt. Maar de watervloeden, die het Vaderland, van tijd tot tijd teisterden, hebben het meestal weinig verschoond. Zoo liepen in 1662 onderscheidene polders van dit eiland onder.

Op den 26 Januarij 1682, werden de volgende polders en landen overstroomd; Sturmesandt, de Buren- of Schaapspolder, Meulenpolder, Oud-Tolsende, Nieuw-Tolsende, Nieuwelande, drie Polders in Krabbendijk, de Oostpolder aldaar, Valkenisse en Waarden, de Boonenpolder en de Ruigpolder, de Zuidpolders van Baarland, Everinge, de Watervlietspolder, de Oostpolder van 's Heer Arentskerke, en de Leenwerik- of Calispolder buiten en behalve ongemeene schaden aan de dijken der Breewatering en van den Goeschen-polder.

De storm en vloed van 14 en 15 Januarij 1808 hebben mede hun woest geweld tegen Zuid-Beveland uitgeoefend, de verschrikkelijkste verwoestingen aangerigt en de onberekenbaarste schaden en nadeelen veroorzaakt. Een groot aantal polders, met elkander eene oppervlakte van ruim 11,000 gemeten (5050 bund.) bevattende, werden, deels en meestal door min of meer geweldige doorbraken, deels door overstroomingen, eene prooi der golven, terwijl het geheele eiland in het oogenschijnlijkste gevaar verkeerde, om door eene vereeniging der Ooster- en Wester-Schelde, welke toen alleen door eenen verzwakten dijk van elkander gescheiden waren, in twee deelen gescheurd te worden, waarvan niemand zich durfde verstouten de gevolgen te berekenen. Dit gevaar werd echter door het weder indijken der ondergeloopen polders gelukkiglijk te boven gekomen.

Toen de Engelschen, bij hunnen inval in Zeeland, ten jare 1809, het eiland Schouwen en een gedeelte van Walcheren in bezit genomen hadden, stevenden zij ook naar Zuid-Beveland, op welk eiland zij, den 1 Augustus, bij Wemeldinge, landden. Van daar rukten zij dadelijk, met eene ontzettende hoeveelheid kruid, lood en andere krijgsvoorraad, hetwelk alles op in beslag genomene wagens derwaarts gevoerd werd, op de stad Goes en het fort Bath aan. Beide werden op hunne aannadering door de Hollandsche troepen verlaten, zoodat zij, zonder slag of stoot, nog dienzelfden dag, Goes en, twee dagen later, Bath binnen trokken. Slechts kort echter bleven de Engelschen in bezit van dit eiland, want, in de overtuiging, dat hunne troepen aldaar zeer onveilig waren, wanneer zij zich niet sterk genoeg konden achten, om eenen aanval op Antwerpen te wagen, ten einde die stad te bemagtigen en de Fransche vloot weg te nemen, besloten zij reeds, den 27 Augustus, Zuid-Beveland weder te verlaten. Hierop werden, den volgenden dag, door hen eene menigte wagens en paarden gevorderd, om hunne zieken, bagaadje en krijgsvoorraad te vervoeren. Terwijl men gereedheid maakte, om een gedeelte der troepen in te schepen, hield een ander gedeelte zich onledig met de stukken kanon, die zij in het fort Bath gevonden hadden, van de affuiten te nemen en aan boord te brengen. De affuiten zelve werden, met nog ander krijgsvoorraad, op den dijk naar den kant van Borsselen vervoerd, aan vier hoopen verdeeld, en in den brand gestoken. Het hoofdkwartier, dat in de stad Goes gevestigd was, werd weder naar Middelburg overgebragt en het eiland Zuid-Beveland geheel door de Engelschen ontruimd.

Nadat de Franschen, in het begin van December 1813, op de aankomst van eenige Engelsche schepen, de meeste Zeeuwsche eilanden verlaten hadden, landden zij, den 19 dier maand, met honderd en twintig man te Borsselen, in Zuid-Beveland, met oogmerk, om eene zware batterij, die zij daar hadden achtergelaten en de vaart van hunne

kleine schepen op Bath, Terneuze en andere plaatsen, bekemmeren konde, te vernielen. Dewijl er nog geene bezetting was, die hun tegenstand kon bieden, slaagden zij gelukkig in hun doel, en plunderden bovendien nog twee hofsteden uit, waarna zij naar Vlissingen terugkeerden. Weldra echter leenden de Engelschen, in Zuid-Beveland aan wal gestapt, den ingezetenen hunne dienst, om de batterij te herstellen. Hierop besloten de Franschen, met eene grootere magt en ondersteund door eenen uitval uit het fort Bath, eene nieuwe poging te doen, om niet slechts de batterij, maar, zoo mogelijk, het geheele eiland Zuid-Beveland te heroveren. Het niet nakomen van vroeger gedane eischen tot levering van eene ontzettende hoeveelheid levensmiddelen van allerlei aard, alsmede de thans zwevende geruchten, dat eene bende Franschen, uit Antwerpen, in de eilanden doorgedrongen, den aanval zoude ondersteunen, schenen de volvoering van dit besluit nog sterker aan te dringen. Er werden dus, in den nacht tusschen 3 en 4 Januarij, te Vlissingen vijf honderd man op drie kanonneerbrikken en vier andere vaartuigen ingescheept, welke aan de Kloot, geland zijnde, verder over die zandplaat op Borsselen aantrokken. De bezetting bestond aldaar destijds slechts uit eene kompagnie Engelsche mariniers, onder den Kapitein Sandford, eenige Engelsche kanonniers, met een veldstukje, onder den Luitenant Macfarlane en eene kompagnie Hollandsche vrijwilligers, onder den Kapitein Dominicus. Deze, door de overmagt genoodzaakt terug te trekken, konden wel niet beletten, dat de Franschen de batterij vernielden en in het dorp trokken, doch de Engelschen, eenen voordeeligen stand achter het dorp genomen hebbende, en bijgestaan door het landvolk van Borsselen, weerden zich met hun veldstuk zoo dapper, en hielden den vijand zoo lang tegen, dat de landstorm, door de alarmklokken der andere dorpen op de been gebragt, den tijd had, om met eene voldoende magt te kunnen toeschieten; waarop de Franschen, zich in hunne verwachting van bijstand uit het fort Bath te krijgen, bedrogen ziende, na het bekomen van twaalf dooden en tien gekwetsten, met overhaasting de vlugt namen naar de schepen, welke intusschen aan den Hoek van Borsselen waren opgekomen. Het verlies van onze zijde beliep niet meer dan zeven, zoo dooden als gekwetsten. Nog een paar keeren werd eene gelijke poging, ofschoon met enkele landingbooten en een geringer getal manschap, op Zuid-Beveland, aan den Zuid-Kraaijerspolder hervat. Deze liepen wel telkens, door den dapperen wederstand der achter de dijken liggende landlieden vruchteloos af, doch veroorzaakten den ingezetenen van Zuid-Beveland groote ongelegenheid en onrust. De aanhoudende bewaking der buitendijken tegen alle overrompeling verschafte den Zeeuwen, in dit allezins barre jaargetijde, eene zeer moeijelijke pligtsvervulling; alleen het post vatten van twee Engelsche fregatten en twee brikken vóór den wal van Borsselen, op den 5 Februarij, schonk eene gewenschte verademing, doordien zij Zuid-Beveland voor alle verdere verontrusting beveiligden.

Bij den watervloed van 1825 geraakten op dit eiland eenige polders en andere lage plaatsen, ten beloope van ruim 124 bund. lands, onder water.

Het wapen van Zuid-Beveland bestaat in een veld van sabel (zwart), beladen met eene gans van zilver.

BEVELANDIA, Latijnsche naam van Beveland. Zie dat woord.

BEVELANDPOLDER (NIEUWE-NOORD-), pold. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Beveland (Nieuw-Noord-).

BEVELANDPOLDER (OUDE-NOORD-), pold. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie BEVELAND (OUD-NOORD-).

BEVER, volgens sommigen eene oude naam van BEVERWIJK. Zie dat woord.

BEVERBEEK, watertje, prov. *Gelderland*, dat in de *Lijmers*, bezuiden Bingerden, ontspringt, eerst eenen Westelijken, voorts eenen Noordwestelijken loop heeft, en eindelijk langs Bevermeer, vloeit, waar het met eene sluis afgesloten is, en zich met eenen Noordelijken loop, boven Doesborgh, in den *Lammen-IJssel* ontlast.

BEVERD, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BEVERTKIL.

BEVERD (DIEPE-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BEVERT (DIEPE-).

BEVERFEURDE, oude naam van het adell. huis BEVERVOORDE, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie BEVERVOORDE.

BEVERMEER, buursch. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en ½ Z. van *Doesborgh*, gem. en ½ u. W. van *Angerlo*; met 90 inw.

BEVERNE, voorm. riv., in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, die langs IJzendijke zoude gespoeld hebben, thans het JONKVROUWENGAT geheeten.

BEVERSLUIS, eilandje in het *Hollandsche diep*, tegen over de Lage-Zwaluwe, vóór 25 of 30 jaren, als zandplaat, in dat water opgekomen, en van tijd tot tijd tot hooger land geworden.

Het behoort tot de prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge- en Lage-Zwaluwe*, en ontleent zijnen naam van zekeren BEVERSLUIS, die het eerst, met eene boot of schuit, op deze plaat strandde of vastgeraakte. Het is een nog onbekade aangeslijkte grond, met griendhout bepoot.

BEVERSTAART, eilandje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BEVERTSTAART.

BEVERSTRAAT, geh. in de baronnie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. Z. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Ginneken*, distr. en 3½ u. Z. van *Prinsenhage*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1½ u. Z. van Groot-Zundert; onmiddellijk tegen de Belgische provincie Antwerpen palende, zoo dat er zelfs van eene boerenhofstede, het woonhuis op Nederlandsch en de schuur op Belgisch grondgebied staat. Men telt er ruim 30 inw.

BEVERT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BEVERD.

BEVERT (DIEPE) of DIEPE-BEVERD, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zij vloeit uit *Jassesloot*, O. van den Kalverwaard, loopt nederwaarts tusschen dien waard en de Beverstaart, en plagt zich in de *Bevertkil* te ontlasten; doch in het jaar 1805 is het boveneinde met eenen dam gedigt, en bevindt zich nog in dien staat.

BEVERTKIL, BEVERT of BEVERD, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zij komt uit de groote Westkil, gaat ten O. van den Kalverwaard, die zij eerst van de Noord en naderhand van den Keizersguldenwaard scheidt, voorts tusschen den laatstgenoemden en den Dooimanswaard doorschietende, loopt zij in het *Steurgat* uit.

BEVERTSTAART of BEVERSTAART, eilandje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*, tusschen den Diepen-Bevert en de Bevertkil, O. van den Kalverwaard.

BEVERVOORDE, oudtijds BEVERFEURDE, voorm. adell. huis in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, ten W. van het dorp *Gelselaar*, aan de grenzen der prov. Overijssel.

Het was te midden van het geboomte gelegen, en is sedert jaren afgebroken.

BEVERVOORDE, havezathe in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2¼ u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 2¾ u. N. W. van *Oldenzaal*, gem. en ¾ u. W. van *Weerselo*.

BEVERVOORDT, vroegere naam van het dorp Velzen. Zie dat woord.

BEVERWEERD of BEVERWAARD, riddermatige hofstad, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, ½ u. N. van *Werkhoven*, aan den Krommen-Rijn, allerschilderachtigst gelegen.

Het is een overoud adell. slot, waar men zelfs, in de zeventiende eeuw, een gouden penning van Julius Cesar, en, naderhand vele zware steenen ballen, zoo als de Romeinen uit de blijden wierpen, gevonden heeft. Reeds in eenen brief, van het jaar 1296, vindt men er melding van. Sommigen willen, dat het eerst bezeten werd door een geslacht, dat een bever in zijn wapenschild voerde (misschien dat van van Beveren). Anderen denken, dat hier eertijds een weerd of tolhuis stond, alwaar men bevers in den Rijn gezien had, en dat het hiervan zijnen naam had ontleend. Dit zijn echter gissingen; zekerder gaat het, dat het geslacht van Beverweerd reeds in het laatst der dertiende eeuw bekend was. Men vindt, dat Zweder van Beversweerd, in het jaar 1304, sneuvelde in den slag, waarin Jonker Willem, zoon van Jan II, Graaf *van Holland*, op Duiveland, door de Vlamingen geslagen werd. Het huis werd, na den dood van Hildegard, zijne huisvrouw, door Willem van Mechelen, den een en veertigsten Bisschop van Utrecht, met veertig morgen lands daaromtrent gelegen, opgedragen aan Nicolaas van de Velden. Vervolgens kwam het, in het jaar 1343, door het huwelijk van Vrouwe Magteld van Beverweerd, aan den Ridder Otto van IJsselstein, die aan Jan van Arkel, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, beloofde en zwoer, van hem met het huis te Beverweerd, dat hij van het Sticht te leen bield, naar leenmannen regten te zullen dienen; zoo als, in het jaar 1354, de tweede man van gezegde Magteld van Beverweerd, den Ridder Zweder van Vianen, aan denzelfden Bisschop beloofde, met het huis te Beverweerd niets tegen hem te zullen doen. De nakomelingen van dezen Zweder van Vianen en Magteld van Beverweerd bezaten deze ridderhofstad tot op hunne achterkleindochter Johanna van Vianen van Beverweerd, die haar, omtrent het jaar 1440, door haar huwelijk, aan het edele geslacht van Boucholt of Bockhout gebragt heeft. In het jaar 1465 werd Jan van Boucholt met dit goed beleend, ten behoeve van zijne huisvrouw Johanna van Vianen van Beverweerd, die het aan haren zoon Daniel van Boucholt achterliet, wiens dochter Maria van Boucholt, Vrouwe *tot Boulaer*, in het jaar 1527 daarmede verlijd werd. In het jaar 1536 werd het huis Beverweerd door de Staten der provincie Utrecht voor eene riddermatige hofstede verklaard, ten behoeve van Hendrik van Heurne, Erfburggraaf *van St. Wijnaltsbergen*, zoon van Maximiliaan, Heer *van Gaasbeek*, als in huwelijk hebbende gezegde Maria van Boucholt, eerder weduwe van Hugo de Lannoy, na wier overlijden, in het jaar 1564, deze ridderhofstad kwam aan haren kleinzoon Filips Willem van Nassau, zoon van Prins Willem I, en Graaf *van Buren*. Na het kinderloos overlijden van dien Prins, rees er, over den eigendom van het huis Beverweerd, verschil tusschen Maurits, Prins *van*

Oranje en Filips van Merode, die uit eene jongere zuster van gemelde Maria van Bocgholt afstamde; doch in het jaar 1620 stond deze al zijn regt op dit huis aan Prins Maurits af, die het, bij uitersten wil, aan zijnen natuurlijken zoon, Lodewijk van Nassau, naliet; onder beding, dat, wanneer het gebeuren mogt, dat zijne wettige afstammelingen uitstierven, de heerlijke goederen van Beverweerd en *Odijk* weder aan het huis van Oranje komen zouden. Jonker Hendrik Karel, Graaf *van Nassau la Lek*, beschreven onder de Edelen en Ridderschap, en Luitenant Opperhoutvester der provincie Utrecht, nazaat van gemelden Lodewijk van Nassau, werd daarmede, den 3 December 1734, verlijd. Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer Hendrik Jacob Carel Jan Baron van Heeckeren, Heer *van Enghuizen*, *Beverweerd* en *Odijk*, Lid der Ridderschap en der Provinciale Staten van Gelderland, wonende op den huize Sonsbeek, bij Arnhem.

Het was vroeger leenroerig aan het sticht van *Utrecht*, en bezat uitgestrekte landerijen, zoo wel onder *Odijk* en *Driebergen*, als onder *Werkhoven*. Ook bezat het vroeger onderscheidene tienden, thinsen, geregten, erfpachten en leenen, waarvoor het zijne bijzondere leenkamer had. Daarenboven had dit huis aanzienlijke voorregten; als: de visscherij en zwanendrift in de Minne, tusschen de Holerbrug, bij Cothen, en de Hofstede de Kuil, bij Utrecht; den tol op de Odijksche brug en eenen eigen molen.

Bij de tweespalt tusschen de stad Utrecht met Hendrik van Beijeren, den acht en vijftigsten Bisschop, nam deze laatste, in het jaar 1527, het huis Beverweerd in, en bezette het met krijgsvolk, om die van Utrecht te beteugelen en het uitloopen te beletten, zoo uit de stad zelve, als van het huis Schonauwen, dat zij kort te voren hadden ingenomen.

Het huis Beverweerd vertoonde zich in de vorige eeuw, als een zwaar, wel onderhouden, ouderwetsch gebouw, hebbende van achteren, nevens zich, twee oude vierkante torens, en nog van voren, eene oude kapel. Uit het huis kwam men, met eene zware steenen brug, van drie bogen, op een ruim voorplein, dat met eenen muur omgeven was, aan de linkerzijde digt bij het huis, een oud gebouw had, waardoor van boven de oprid was, en van voren ter wederzijden twee vierkante gebouwen. Van dezen voorburg ging men weder over eene breede gracht met eene steenen brug van twee boogen, en daarna kwam men nog aan eene derde gracht. Deze ridderhofstad is echter sedert 1835 geheel, en op eene zeer uitgebreide schaal, nieuw aangelegd, en in plaats van dit oude, wijdluftige huis, een kolossaal nieuw gebouw, in een grootschen, antieken stijl opgetrokken. Het nieuwe huis vertoont zich, met de omringende nevengebouwen, als een der prachtigste landkasteelen, en beantwoordt, ook wat de inrigting van binnen betreft, die uitnemend grootsch en smaakvol is, geheel aan den overigen, nog niet geheel voltooiden fraaijen aanleg der plaats, wier waterwerken, tuinen en boschbeplanting deze hofstad tot eene der schoonste, uitgestrekste en sierlijkste der provincie Utrecht maken, en dezelve, na voltooid te zijn, schijnt te zullen doen wedijveren in pracht en schoonheid met de meest beroemde lustverblijven van ons Vaderland. De tot Beverweerd behoorende en zoo van ouds als later aangekochte grond, beslaat eene oppervlakte van 427 bund. 37 v. r. 41 v. ell., en is, zoo onder *Werkhoven*, *Odijk*, *Driebergen* en *Rijzenburg*, als onder *Cothen* en *Wijk bij Duurstede* gelegen; terwijl de Heer van Beverweerd nog is bezitter, *nomine matris*, van $\frac{12}{35}$ aandeelen in de aan

deze ridderhofstad palende landgoederen, behoorende aan de erven Nassau la Lek, onder *Werkhoven, Odijk* en *Driebergen*, welke 4 1/3 aandeelen bedragen 104 bund. 94 v. r. 88 v. ell., hetwelk, gevoegd bij de vorige, eene bezitting uitmaakt van 532 bund. 32 v. r. 29 v. ell.

Het wapen van Beverweerd bestaat uit een veld van lazuur (blaauw) beladen met drie zuilen van zilver.

BEVERWIJK, kant., prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*; palende N. aan het kant. Alkmaar, O. aan het kant. Zaandam, Z. aan het kant. Haarlem, W. aan de Noordzee.

Het bevat de volgende 8 gem.: Beverwijk, Velzen-Zandpoort-Breesaap-en-Jan-Gijzenvaart, Castricum-en-Bakkum, Uitgeest-en-Marken-binnen, Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin, Heemskerk, Crommenie-en-Crommeniedijk en Assendelft.

Dit kanton beslaat eene oppervlakte van 17,088 bund. 8 v. r. 15 v. ell., en telt 2091 h., bewoond door ruim 13,000 zielen.

BEVERWIJK, gem. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk* (8 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende W. en N. aan de gem. Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin, O. aan het Wijkermeer, Z. aan Velzen.

Deze gem. bevat het vlek Beverwijk en eenige weinige daar rondom gelegene huizen, alsmede de buitenplaatsen Akerendam en Scheibeek. Vroeger had men hier ook de buitenplaatsen de Schans of Oud-Meerestein en Zeewijk, die gesloopt zijn, alsmede Lommerlust, alwaar thans eene nieuwe R. K. kerk wordt gebouwd en waarvan het huis, staande in de Peperstraat, thans (1840) reeds tot pastorij gebruikt wordt.

Zij beslaat, volgens eene, in het jaar 1817, gedane kadastrale meting, 177 bund. 60 v. r. 69 v. ell., zijnde de gemeente Beverwijk bij die meting ongeveer 20 bund. vergroot, doordien de scheiding tusschen haar en de gem. Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin vroeger door eene raailijn, maar sedert door wegen en beken is aangewezen. Men telt er 509 gebouwen, waaronder 400 woonhuizen, en eene bevolking van omtrent 2300 zielen, die meest hun bestaan vinden in eenigen kleinhandel en winkelnering in dagelijksche behoeften; voorts in landbouw, tuinderij en warmoeskweekerij, die zeer goede vruchten opleveren, zijnde de Wijker kersen, bessen en peulen vooral zeer smakelijk, en op de markten van Amsterdam en Haarlem, werwaarts zij meestal vervoerd worden, zeer gezocht; voorts vinden ook eenige ingezetenen hun bestaan in de schelpnering. Ook heeft men er 4 rozijn-azijnmakerijën, 1 katoenfabrijk, met zijdeververij en drukkerij, waarbij, in 1836, nog eene fijnkatoendrukkerij gevoegd is, wordende in en door die fabrijk, in de plaats zelve, ruim 70 en elders, in onderscheidene plaatsen, ruim 600 menschen aan het werk gehouden, 2 grutterijen, 1 korenmolen en 1 boomkweekerij.

De Herv., die ruim 800 in getal zijn, maken eene gemeente uit, die hier eene kerk heeft en tot de klass. en ring van *Haarlem* behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Albert Jansz. Schagen, die omtrent het jaar 1578 hier beroepen werd. Vroeger waren in deze gemeente twee Predikanten. Sedert ruim 50 jaren wordt zij echter maar door éénen Predikant bediend, welke sedert 1806 te zamen, met die van *Velzen*, ook de dienst te Wijk-aan-Zee waarneemt. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die hier ruim 1250 zielen tellen, behooren tot de statie van *Beverwijk-en-Wijk-aan-Zee*.

De Evang.-Luth., van welke men er 90 telt, maken eene gem. uit, welke eerst in het jaar 1769 werd opgerigt, tot den ring van *Haarlem* behoort, en waartoe ook de Evang.-Lutherschen in de gem. Assendelft, Velzen-Zandpoort-Breesaap-en-Jangijzenvaart, Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin, Heemskerk, Castricum-en-Bakkum en Uitgeest behooren, gezamenlijk een getal van 220 zielen uitmakende. De eerste Predikant, welke deze gem. bediend heeft, is geweest Augustus Steck, die in het jaar 1769 herwaarts kwam, maar spoedig genoodzaakt was zich naar elders te begeven, aangezien de gem. de kosten niet kon dragen en geen onderstand van het Amsterdamsche consistorie bekwam. Eindelijk moest de kerk, in het jaar 1778, in het openbaar bij executie verkocht worden, en werd alzoo het eigendom van den Heer Johan Coenraad Brandt, die haar aan de gem. terug gaf; zoodat er nu weder eenen Leeraar beroepen werd, zijnde de eerste, die, na de nieuwe stichting, deze kerk bediend heeft, geweest Everardus Volkertz, die in het jaar 1780 van hier naar Leeuwarden beroepen werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft hier ook ongeveer 80 Vereenigde-Doopsgezinden, die eene gem. uitmaken, welke echter geen afzonderlijken Leeraar heeft, maar alwaar sedert 1821, ten aanzien van de predikdienst en catechisatiën, door den Predikant van *Crommenie,* in het zomersaisoen, eens in de maand te Beverwijk de dienst wordt verrigt. Tot deze gemeente behooren de Doopsgezinden in de gem. Velzen-Zandpoort-Breesaap-en-Jangijzenvaart, Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin, Heemskerk en Uitgeest.

De Israëliten, wier getal ruim 60 beloopt, hebben hier mede eene bijkerk (onder de hoofdsynagoge der Nederlandsche Israëlieten te *Amsterdam*), welke door eenen Voorlezer bediend wordt, en waartoe ook de belijders van die godsdienst in de gem. Assendelft, Crommenie-en-Crommeniedijk, Uitgeest, Castricum-en-Bakkum, Heemskerk, Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin en Velzen-Zandpoort-Breesaap-en-Jan-Gijzenvaart behooren. Zij hebben eene afzonderlijke begraafplaats onder de gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin.*

Deze gem. was vroeger eene heerlijkheid. Nadat de oude Heeren van Beverwijk naar elders vertrokken waren, bekwam Wolfert van Borsselen, Heer *van Zanderburg,* van Jan I, Graaf *van Holland,* een derde der boeten alhier vallende. Daarna is deze heerl. gekomen aan Jan van Henegouwen, Heer *van Beaumont,* zoon van Graaf Jan II, wiens dochter Johanna, door haar huwelijk met Lodewijk van Chastillon, Graaf *van Blois en Avesnes,* onder andere goederen deze heerl. in zijn geslacht overbragt, waarna een der Heeren van Blois steeds te Beverwijk zijne zitplaats gehouden heeft, als de hoofdplaats van het baljuwschap *Blois,* met welke Beverwijk aan de graaflijkheids-domeinen behoord heeft, totdat, in het jaar 1724, 's Lands Staten besloten, het als eene bijzondere ambachtsheerlijkheid in het openbaar te verkoopen. Veel moeite deed de regering van Beverwijk, om dit besluit te doen intrekken, nadat echter haar verzoek, in het jaar 1730, geheel afgeslagen was, werd de ambachtsheerlijkheid verkocht aan den Heer François van Haringcarspel, te dien tijde Oud-Schepen der stad Amsterdam. Thans is zij nog slechts in naam eene heerlijkheid, waarvan tegenwoordig de Heer F. C. L. P. de Flines den titel voert; zijnde de laatst overgeblevene heerlijke regten, in het jaar 1834, door het gemeentebestuur afgekocht.

Het vlek BEVERWIJK, in de wandeling meestal DE WIJK, en op de zeedorpen WIJK-BINNEN genoemd, ligt ruim 2 u. N. van Haarlem, ruim 3½ u. van Alkmaar, 5 u. W. van Amsterdam, 1 u. O. van de Noordzee, 52° 29′ 11″ N. B. 22° 19′ 23″ O. L.

Het was vroeger, en wel in de elfde eeuw, bekend onder den naam van AGATHENKIRCH, AAGTENKERK, en volgens sommigen ook van AAGTENDORP, welke naam het zal ontleend hebben van de Heilige AGATHA, die hier als Patrones vereerd werd. De naam BEVERWIJK, die het later heeft aangenomen, zoude, naar men wil, eene verkorting zijn van BEDEVAARTSWIJK, en doelen op de menigvuldige bedevaarten, die destijds naar de St. Aagtenkerk plaats hadden. In een handvest van JAN I, Graaf *van Holland,* van het jaar 1298, waarbij hij onderscheidene privilegiën en voorregten aan de burgers van BEVERWIJK toekent, wordt deze plaats reeds eene *stede* geheeten, terwijl hare inwoners *poorteren* worden genoemd; ook wordt BEVERWIJK, onder anderen, nog in eene lijst der steden, die, in het jaar 1468, den eed deden aan KAREL, Hertog *van Bourgondië,* onmiddellijk na Alkmaar, de tiende in rang, genoemd, terwijl nog elf Hollandsche steden achter haar volgden. Het blijkt echter niet of de plaats ooit bemuurd of afgesloten is geweest; maar hare benaming van *stede* heeft zij steeds tot aan de inlijving van ons Vaderland in het Fransche rijk en de daarop gevolgde plattelands verdeeling behouden. Vroeger had zij ook stedelijke regten, zoo als dan ook, tot aan de opgemelde inlijving, de hooge vierschaar van het baljuwschap der Landen van Blois hier werd gespannen, en de voor die regtbank gewezene lijfstraffelijke vonnissen, ook in het openbaar op het plein voor het raadhuis werden ten uitvoer gelegd. Dat BEVERWIJK vroeger nog al van eenig belang moet geweest zijn, getuigt ook een nog voorhanden brief, van het jaar 1347, waarbij het zijne hulp belooft aan Amsterdam tegen Deventer. In het jaar 1479 was het bij het treffen van het bestand te water met Gelderland.

Thans is BEVERWIJK een groot, schoon, welbetimmerd en geheel bestraat vlek, in eene der aangenaamste kwartieren van Noord-Holland gelegen, vroeger geheel door buitenplaatsen omgeven, waarop meestal vrije wandeling was. Het voornaamste en aanzienlijkste van BEVERWIJK bestaat in eene ruime straat, de Breestraat genaamd, die, 612 ellen lang en grootendeels ter wederzijde met eene dubbele rij boomen beplant, bij het inkomen der plaats een zeer aangenaam gezigt oplevert, en op welke eenige dwarsstraten uitkomen, ter eener zijde aan den Achterweg, ter andere zijde aan de Meerstraat of de Haven, waar eene breede kaai en een wijduitgestrekt fraai gezigt is.

De Westzijde van het Wijkermeer, tusschen den Sint-Aagtendijk en den Rijnlandschen-slaperdijk onbedijkt zijnde, zoo ligt BEVERWIJK voor een gedeelte op eb en vloed, waardoor bij stormen en hooge vloeden meestal de woningen aan de Haven en aan de Zuidzijde der Breestraat worden overstroomd. Zoo werden de bewoners van dat gedeelte van BEVERWIJK onder anderen, in den nacht van den 14 en 15 November 1775, tusschen drie en vier ure, door het water, op het onverwachts, in den slaap gestoord, ten bedde uitgejaagd, en genoodzaakt naar hunne zolders te vlugten. Door den watervloed van den 4 en 5 Februarij 1825, werd mede een groot gedeelte van dit vlek overstroomd, terwijl het water tot zulk eene buitengewone hoogte steeg, als bij geen menschen geheugen had plaats gehad. Het water werd op dat gedeelte van den St. Aagtendijk, hetwelk vlak op den noordwesten aanslag ligt, op en over den kruin des dijks geslagen. De buitenglooi-

jing werd aldaar ter lengte van 230 ell. en ter diepte van één el uitgespoeld.

Langs de Breestraat, die een gedeelte der groote weg van de eerste klasse van Amsterdam naar den Helder uitmaakt, komen hier tweemalen daags de diligences van Amsterdam op Alkmaar aan, zijnde de verdere middelen van vervoer alhier, tweemalen 's weeks eenen wagen op Amsterdam, twee- à driemalen 's weeks twee wagens op Haarlem en, indien er genoegzaam water in de haven is, driemalen 's weeks eene veerschuit op Amsterdam, en eens in de maand eene op Haarlem en eenige Zuid-Hollandsche steden.

De haven heeft, door den Pijp, eene 1000 ell. lange vaart, gemeenschap met het Wijkermeer, en wordt met de grootste moeite nog eenigzins bevaarbaar gehouden, terwijl de gedurig meer en meer toenemende verdrooging en aanslibbing van het meer, haar met eene volkomene verlanding bedreigt; waaraan dan ook hoofdzakelijk de achteruitgang en het verval der azijnfabrijken, van welke er, ruim 30 jaren geleden, hier nog 13 bestonden, en van deze plaats in het algemeen, is toe te schrijven. Voorheen toch was hier veel vertier, vooral bij den zomer met plaiziervaartuigen van Amsterdam en de Zaan; doch door het verdroogen van het vaarwater is dit vertier geheel verloopen.

In het jaar 1303 verkreeg Beverwijk het regt tot eene jaarlijksche leermarkt, die nog in het midden der vorige eeuw vermaard was. Zij werd tweemalen 's jaars gehouden, op den eersten Maandag na beloken Paschen en op den 2 October. Ook waren hier vroeger eene weekmarkt; eene paardenmarkt; eene varkenmarkt, en eene zeer bezochte jaarmarkt of kermis, welke laatste nog den tweeden Zondag in Augustus invalt. Thans bestaat er van dit alles niets, dat met regt dien naam verdient. Voor eenige jaren heeft men, uithoofde van de zoo zeer geschikte gelegenheid en om de plaats nog eenig vertier te bezorgen, getracht hier eene koemarkt gevestigd te krijgen; zijnde er toen drie- of viermalen premiën gegeven aan hem, die het grootste aantal koeijen ter markt bragt en die de meeste verkocht; op de twee eerste markten zijn er dan ook nog 400 à 500 stuks vee geweest, doch daar dit getal jaarlijks verminderde, is het geven van premiën opgehouden, en daarna deze markt weder zoo in verval geraakt, dat ook die den naam van koe- of veemarkt niet meer verdient.

Het Raadhuis, voorzien van eenen fikschen, in 1775 vernieuwden, voorgevel, alsmede van eenen toren met uurwerk en twee klokken, die heel en half uur slaan, heeft op het frontespies, boven den voorgevel, een afzonderlijk luiklokje en eene wijzerplaat, waaronder het Roomsch-Keizerlijke wapen en dat der gemeente prijken. Voorts vindt men in dit gebouw gevangenissen, de Waag, eene wachtkamer en de Hoofdwacht, terwijl in het voorportaal blazoenen hangen van de voormaals hier bestaan hebbende Rederijkerskamer de Wijngaardranken, van onderscheidene spreuken en de wapens van Haarlem en Beverwijk voorzien.

De Hervormde kerk, aan de Kerkstraat, was vóór de Hervorming aan St. Agatha toegewijd. Zij werd, in het jaar 1064, onder den naam van Agatenkirken, als kapel, aan den Abt van Echternach voor de helft afgestaan, en is omtrent het begin der vijftiende eeuw eene parochiekerk geworden, althans ten jare 1429, gaf de Bisschop van Utrecht zijne toestemming tot de stichting van het klooster van Reguliere Kanunniken, St. Maria's Konvent in Sion, te Bever-

WIJK, en in dat jaar werd eene overeenkomst getroffen tusschen JOHAN VAN EIK, Pastoor der *parochiekerk* te BEVERWIJK, en de Broeders van het genoemde klooster, wegens het begraven in de kloosterkerk. Er was in deze parochiekerk eene vikarij voor het outaar van het H. Kruis en voor dat van den Apostel ANDREAS gesticht, door Meester GERRIT HOFLAND; ook was er een outaar van ST. ANNA, met eene vikarij gesticht. In het jaar 1572 werd de kerk mede door de Spanjaarden in de asch gelegd; doch kort daarna is het zuider- en middelpand weder opgebouwd, maar het noorderpand werd eerst in het jaar 1644 hersteld. Thans is het een groot en ruim gebouw, voorzien van een uitmuntend orgel van twee klavieren en een pedaal, te zamen met 25 registers, vervaardigd door CHRISTIAAN MULLER en, in het jaar 1756 aan de kerk ten geschenke gegeven door Vrouwe ANNA ELIZABETH GEELVINCK, weduwe van JOHANNES LUCAS PELS VAN HOOGELANDEN. Op het koor zijn onderscheidene fraaije grafkelders, waarvan die van de familie VAN HARINGCARSPEL DECKER, welke ruim eene eeuw lang in het bezit der ambachtsheerlijkheid geweest is, bijzonder uitmunt, als zijnde versierd met eene prachtige zwart marmeren tombe en eene menigte familiewapens. Deze is dan ook de eenige kelder, welke bij de nieuwe verordening op het begraven, van binnen is open gebleven, vermits, wegens het uitsterven der familie, hoogst waarschijnlijk daarvan geen gebruik meer zal worden gemaakt. Voorts is de kerk versierd met eenige geschilderde glazen en onderscheidene blazoenen, meest van adellijke of aanzienlijke geslachten, die hier vroeger hunne begraafplaatsen hadden. Nevens de kerk staat de toren, welke aan de plaats toebehoort, zijnde een van gewonen steen tot eene hoogte van 41 ell. opgetrokken vierkant gebouw, met eene 21 ell. hooge en met leijen gedekte spits, en voorzien van uurwerk, dat heel- en halfuur slaat. Men komt met 200, meest steenen trappen, op het vierkant, dat men gevoegelijk kan rondgaan. Deze toren wordt door de zeelieden dikwijls tot herkenningsteeken of baak gebezigd.

De R. K. kerk, aan den Arendsweg, mede voorzien van een orgel, is aan de H. AGATHA toegewijd. Zij stond, tot vóór de uitbreiding der gemeente, door de kadastrale meting van het jaar 1817, aan de grenslijn van deze gem. onder *Wijk-aan-Duin*. Reeds sedert jaren voor de statie te klein zijnde, is er in dit jaar (1840) aangevangen met het bouwen van eene andere kerk, welke is aanbesteed voor 28,000 guld. en waartoe de buitenplaats Lommerlust, in het Noordelijke gedeelte van het vlek, is aangekocht. Behalve het Monnikenklooster St. Maria's Konvent in Sion en het Nonnenklooster Nazareth, welke later op die woorden zullen behandeld worden, heeft hier nog bestaan een klooster der Tempelheeren, zeer waarschijnlijk omstreeks de tegenwoordige Herv. kerk, althans in de Kerkstraat vindt men nog eene oude poort, welke alle kenteekenen draagt van tot zoodanig een oud gesticht behoord te hebben.

De kerk der Evangelisch-Lutherschen, op den Achterweg, is een klein, maar net gebouw, dat eene zwaan van aanmerkelijke grootte tot windwijzer heeft, en sedert het jaar 1816 mede van eenorgel voorzien is.

De kerk voor de Vereenigde Doopsgezinde gemeente, aan de Meerstraat, is in het jaar 1675 gesticht. In het jaar 1836 werd er een orgel in geplaatst.

De te BEVERWIJK gevestigde Israëlitische bijkerk op de Breestraat is een zeer klein gebouw.

De weldadige inrigtingen te BEVERWIJK zijn: een Weeshuis voor de Herv. weezen en twee partikuliere Gestichten voor krankzinnigen. Vroeger had men hier ook een Gasthuis, waarin behoeftige lieden werden onderhouden, doch dit gesticht heeft reeds sedert het midden der vorige eeuw opgehouden te bestaan; van de fondsen worden de algemeene armen onderhouden.

Men heeft er eene gemeenteschool, waar ongeveer 200 leerlingen onderwijs ontvangen; eene tusschenschool, die gemiddeld ruim 60 leerlingen telt; een instituut voor opvoeding en onderwijs, waar een getal van ruim 30 jonge heeren en een dergelijk instituut, waar ongeveer 20 jonge juffrouwen onderwijs genieten; een departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1. October 1790 opgerigt is en ongeveer 20 leden telt, en zich in het jaar 1806, vereenigd heeft met het letteroefenend gezelschap, onder de zinspreuk: *Het hoofddoel van deez' vriendenkring Is eendragt, deugd en oefening*, sedert welken tijd het departement die zinspreuk heeft aangenomen. Voorts heeft men er eene in 1828 opgerigte Societeit: *Amicitia*, thans met 35 leden; en een Postkantoor. Behalve de reeds boven genoemde kamer de Wijngaardranken, met de spreuk: *Liefde bovenal*, schijnen er oudtijds te BEVERWIJK nog vier Rederijkerskamers bestaan te hebben, als: de Witte Lelie, met de spreuk: *Wij wijcken Toorn;* de Anjelieren, met de spreuk: *In liefde getrouw;* de Eglantieren, met de spreuk: *In liefde bloeijende;* en de Roosen, met de spreuk: *Aensiet de Joncheit.*

BEVERWIJK is de geboorteplaats van den Schilder JAN CORNELISZ. VERMEGEN, geb. in het jaar 1500 † in 1559.

Deze plaats heeft ook al menigmalen de rampen des oorlogs te verduren gehad. Reeds in het jaar 1203 werd zij door Graaf LODEWIJK VAN LOON aan kolen gelegd. In het jaar 1426 moest BEVERWIJK zes duizend kroonen geven, omdat het Vrouw JACOBA's zijde gekozen had. In het jaar 1490 werd de plaats door het kaas- en broodvolk geplunderd en in brand gestoken; maar Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN, die tot Stadhouder-Generaal over alle de Nederlanden was aangesteld, tot stuiting van dien dolzinnigen hoop herwaarts gekomen, bemagtigde haar met veel geweld waarna hij Noordoostwaarts, op eenigen afstand van daar, ter plaatse, waar later de buitenplaats Oud-Merestein gevonden werd, eene schans opwierp, waarvan de naam nog bestaat en uit welke hij in den geheelen omtrek ging plunderen en rooven, terwijl hij den buit aldaar in veiligheid bragt.

In het jaar 1519 werd BEVERWIJK door GROOTE PIER, aan het hoofd van den zoogenaamden zwarten hoop, ingenomen en zwaar gebrandschat. Gedurende het beleg van Haarlem en Alkmaar, in de jaren 1572 en 1573 werd deze plaats door de Spanjaarden bijna geheel verwoest, zoo dat slechts twaalf huizen verschoond bleven. In October 1576 werd zij echter door de Spanjaarden ontruimd. De Beverwijkers, bevreesd, dat het volk van SONOY, die in Noord-Holland bevel voerde, deze ontruiming vernemende, hun voorts mogt komen berooven van hetgene de Spanjaarden hun nog gelaten hadden, verwittigden, zonder verwijl, den Overste SONOY van het vertrek der vijanden, met bede om bescherming, opdat hun geen onheil mogt overkomen van de Spaansche soldaten, die Haarlem nog inhielden; waarop SONOY den Beverwijkeren een gedeelte van zijn volk toeschikte, met dringend verbod, van iemand der ingezetenen en huislieden eenig nadeel toe te brengen. Toen men in de jaren 1663 en 1664 vreesde, dat

de Engelschen eene landing op onze kusten mogten ondernemen, was te Beverwijk ook krijgsvolk gelegerd. Na de landing der Engelschen in Noord-Holland, in het jaar 1799, had Beverwijk mede veel door de onophoudelijke inkwartieringen te lijden, terwijl het hoofdkwartier van den Generaal Brune hier eenen geruimen tijd gevestigd was.

Het wapen van Beverwijk is een gedeeld schild van keel (rood), beladen in het bovenste gedeelte met drie leliën van goud, staande twee en één, het onderste met vier leeuwen van goud, waaronder eene zee; een lambel van zilver, met drie pendanten over het geheele schild; het wapen gedekt met eene tent van azuur (blaauw), gesierd van goud en ter wederzijden vastgehouden door eenen engel.

BEVERWIJK, fort in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Noesa-Laut*, aan den Zuidwesthoek bij de dorpen Leynitoe en Sila.

De bezetting van het geheele eiland houdt er verblijf.

BEVERWIJK-EN-WIJK-AAN-ZEE, statie in het aartspriest. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*.

Men telt er ongeveer 1700 zielen, onder welke 950 communicanten en heeft er twee kerken, eene te Beverwijk, en eene te Wijk-aan-zee, die door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden.

BEVERWIJKERMEER, inham van het IJ, in de prov. *Noord-Holland*. Zie Wijkermeer.

BEVIJNS, naam onder welke het dorp Boudewijnskerke, op het eiland *Walcheren*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt. Zie Boudewijnskerke.

BEVING (GROOT), in het Fransch Gros-Bouille, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Luxemburg*, voorm. kant. en $2\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Arlon*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *Garnich*.

BEVING (KLEIN), in het Fransch Petit-Bouille, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. W. van *Luxemburg*, voorm. kant. en 2 u. Z. O. van *Arlon*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *Garnich*.

BEVINGEN, in het Fransch Bevange, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. van *Luxemburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Boeser*; met eene R. K. kapel, die tot de parochie van *Boeser* behoort.

BEVOORT of BAVOORT, voorm. adell. h., dat moet gestaan hebben in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, ten O. van *Leusden*, en waarvan de tegenwoordig nog daar gevonden wordende Bevoortste molen, zijnen naam zoude ontleenen. Voor weinige jaren werd aldaar nog een tol geheven, welke den naam droeg van Bavoortsche tol.

BEWESTENBLIJ, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*. Zie Blij (Bewesten-) (1).

BEY (DE), geh. in het kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $3\frac{1}{2}$ O. Z. O. van *Dockum*, $\frac{1}{4}$ u. N. N. O. van *Augsbuur*, waartoe het behoort, $\frac{3}{4}$ u. O. van Kollum, $\frac{1}{4}$ u W. van Burum; het bestaat slechts uit een paar verspreid liggende boerderijen.

---

(1) Alle de woorden, die met Bewesten of Bewester beginnen, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

BEYDWEILER, d. van de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*. Zie BEIDWEILER (1).

BEYMA, voorm. adell. state prov. *Friesland*. Zie BEIJEM.

BEYREN, BAIREN of BEUREN, d. in het regtsgebied van *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. O. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 2 u. Z. W. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. Z. W. van *Flaxweiler*, met eene R. K. kapel, die tot de parochie *Flaxweiler* behoort.

BEYSI, naam, dien de Negers geven, aan de plant. BUIS-EN-VLIJT. Zie dat woord.

BEYSTERVELD, geh. en kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BIJSTERVELD.

BEZEL, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie BESEL.

BEZOEKI, lands., riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BESOEKI.

BEZOOIJEN, d. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie BESOIJEN.

BHAROE, NEGRI-BHAROE, oud d. in *Oost-Indië*, op de Oostkust van het eil. *Sanger*, ½ u. Z. van Saban.

BIADJOOS, BIADSCHAHS of BIAJOS, volk in *Oost-Indië* op het eil. *Celebes*. Zie BATAKHS.

BIARO, BIAROE of BEJARE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*, tot de groep *Bangka* behoorende. Het bestaat meest uit eenige zeer digt aan een gelegen eilandjes, die onbewoond zijn.

BICIE, POELOE-BICIE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat van Sunda*. Zie BESI.

BICKERSEILAND, gemeenlijk, hoewel verkeerd, BIKKERSEILAND gespeld, eil., dat bij de derde vergrooting van Amsterdam, ten jare 1612, aan die stad getrokken is, en aldus genoemd werd naar den Burgemeester JOHAN BICKER, die aldaar de meeste huizen en pakhuizen deed bouwen, onder anderen een aanzienlijk huis, op den hoek van de Bickerstraat, hetwelk met zijn wapen en eenen fraaijen toren prijkte, en eenen geruimen tijd door hem bewoond werd.

BIDAF, d. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie BEDAF.

BIDAL, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-regentschappen* op de scheiding van het *Bandongsche* distr. *Banjaran* met het *Tandjorsche*, dist. *Tjidamar*.

BIDAMMA, oud d. in *Oost-Indië*. Zie BADAMMA.

BIDARA-TJINA, buitengoed in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, ads. resid. *Bataviasche Ommelanden*, 8 palen Z. O. van Batavia, even boven het fortje Meester Cornelis. Hier is van Batavia komende de eerste poststation op den onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal DAENDELS aangelegden, over geheel Java loopenden, postweg.

BIEL (HUIS TE), landhuis op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie BEELE (DE).

BIEL (NEDER-), buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Lochem*, gem. en 20 min. N. O. van *Borculo*, 20 min. Z. O. van *Geesteren*, waartoe het behoort; met 160 inw.

---

(1) Alle de woorden beginnende met BEY, die hier niet gevonden worden, zoeke men op BEI.

BIEL (OVER-), buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5½ u. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Lochem*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Borculo*, ½ u. O. Z. O. van *Geesteren*, waartoe het behoort; met 140 inw.

BIELANDSWAARD, geh. op den *Duffel*, prov. *Gelderland*. Zie Bijlandswaard.

BIELANDSCHE WAARD, bedijking op den *Duffel*, prov. *Gelderland*. Zie Bijlandsche-waard.

BIELANDSCHE KANAAL, kanaal, prov. *Gelderland*. Zie Bijlandsche Kanaal.

BIELHEIMER BEEK, watertje in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Het is een der takken van de Aaltensche beek en valt, na eenen eerst westelijken en vervolgens zuidwestelijken loop, beneden Ter-Borg, in den *Ouden-IJssel*. Dit watertje brengt eenen ijzermolen in beweging.

BIELHEM, voorm. kloost. in het graafs. *Zutphen*. Zie Bethlehem.

BIENINGEN of Grevelingen, vaarwater ten Z. van *Zuid-Holland*, ten N. van *Zeeland*, tusschen *Goedereede* en *Schouwen*. Het ontvangt zijn water uit het Krammer en ontlast zich door het *Brouwershavensche gat* in de *Noordzee*.

BIEREN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2¼ u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. van *Bolsward*, ½ u. N. van *Burgwerd*, waartoe het behoort.

BIEROC, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Biroc.

BIERT, d. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¾ u. O. ten Z. van *Brielle*, 3 u. O. N. O. van *Helvoetsluis*, gem. *Biert-en-Stomperd*, op den oosthoek van den *Biertschenpolder*.

De naam Biert is, naar men wil, eene verkorting van Biervliet, zoo als dit dorp vroeger zoude geheeten hebben. Het plaatsje moet van eenen zeer hoogen ouderdom zijn, aangezien de parochiekerk te Biert, volgens eene ordonnantie van Heer Zweder van Abcoude, van het jaar 1376, verpligt was jaarlijks aan den Proost van Geervliet te betalen eene somme van twee en dertig ponden Hollandsch. Ook moet het vroeger zeer aanzienlijk geweest zijn: want wij vinden opgeteekend; dat er twee kerken hebben gestaan, waarvan de eene aan de Maagd Maria en de andere aan den H. Nicolaas was toegewijd. Thans is Biert weinig meer dan een gehucht.

De Herv. hebben hier een kerkje, dat tot de gem. *Biert-en-Stompert* behoort. Vóór dit kerkje staat een vierkante toren, die van eene tamelijke hoogte, en met eene stompe, vierkante spits gedekt is. Van binnen in den toren hangt wel eene klok, maar er is geen uurwerk aan. Het pastoorambt was vóór de Hervorming, indien de Pastoor in zijne parochie woonde, twaalf gulden en anders vier gulden waardig. De koster had bijna geen inkomen.

BIERT-EN-STOMPERT, gem. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (13 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Schuddebeurs-en-Simonshaven, Z. en W. aan Zuidland-en-Velgersdijk, N. W. aan Geervliet.

Deze gem. bestaat uit den Biertschenpolder, den polder Oud-Stompert en den polder Nieuw-Stompert, en bevat daarin het d. Biert en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 410 bund. 97 v. r. 24 v. ell. Men telt er 11 h. en 60 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv. behooren tot de gem. *Simonshaven-en-Biert.* De R. K. worden tot de statie van *Brielle* gerekend. De kinderen gaan te *Simonshaven* ter school.

De gem. BIERT-EN-STOMPERT is eene heerl., thans in eigendom bezeten wordende door de erven van den Heer Mr. PAULUS GEVAERTS VAN GEERVLIET, te Dordrecht.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van goud, beladen met eenen baar van sabel (zwart), waarop twee kruisen van zilver.

BIERTSCHEPOLDER, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Biert-en-Stompert;* palende N. aan Fikkershil, W. aan den Simonshavenschenpolder, Z. aan Oud-Stompert, Z. W. aan Nieuw-Stompert, W. aan Oud-Hoenderhoek.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 222 bund. en behoort onder het dijkskollegie van den Ring van Putten.

BIERUM, gem. in het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Appingedam* (1 k. d., 7 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Wadden, W. aan het Dockegat, Z. aan Delfzijl en Appingedam, W. aan 't Zandt.

Deze gem. bevat de dorpen: Bierum, Godlinze, Holwierda, Krewert, Losdorp en Spijk; de buurten: Uitende, Klein-Wierum, Lutje-Buren, Nansum, Bansum, de Lange-Rijp, Olden-Klooster, Arwert, de Klip, Vierhuizen, Tweehuizen en Dekkershuizen, benevens een gedeelte van Nijenklooster; de geh.: Hoog-Watum en Katmis, en de polders: Godlinzer-Uiterdijken, Losdorper-Uiterdijken en Spijkster-en-Bierumer-Uiterdijken. Zij beslaat eene oppervlakte van 4741 bund. 1 v. r. 84 v. ell. Men telt er 439 h. en ruim 2600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Voorts heeft men ook in deze gem. eenen houtzaagmolen, vijf pel- en korenmolens en eenige geringe leerlooijerijen, tot eigen gebruik van de schoenmakers.

De Herv., wier getal hier ongeveer 2600 beloopt, maken 6 kerkelijke gem. uit; namelijk: die van Bierum, Godlinze, Holwierda, Krewert, Losdorp en Spijk. Zij hebben hier 6 kerken, welke door even zoo vele Predikanten bediend worden.

Men heeft er 30 R. K., die tot de statie van *Appingedam* behooren. De Doopsgez., ten getale van 20, worden tot de gem. *Leermens* gerekend.

Er zijn in deze gem. 6 scholen, als: één van de eerste klasse, te Bierum; en vijf van de tweede klasse: te Godlinze, te Holwierda, te Krewert, te Losdorp en te Spijk.

In November 1813 werden de dorpen: Bierum, Holwierda, Losdorp en Spijk, door de in Delfzijl gelegerde Franschen, gedeeltelijk geplunderd en eene belangrijke waarde van onderscheidene voorwerpen weggevoerd.

Den 3 en 4 Februarij 1825 werden de zeedijken onder deze gemeente, tot doorbreking toe, door eenen zwaren storm en buitengemeen hoogen vloed hevig geteisterd; maar in datzelfde jaar werden zij ook weder hersteld.

+ Het d. BIERUM, BERUM of BEERUM, in den Groninger tongval BEIROM, ligt 1¾ u. N. van Appingedam, 1½ u. N. ten W. van Delfzijl, ½ u. W. van den Eemsdijk, aan het riviertje de Hecht. Het maakte vroeger, met Godlinze, Losdorp en Spijk, den regtstoel der Vierburen uit. Het is een klein dorp, zonder straat, doch met een

steenen voetpad rondom in het dorp. Het ligt op onderscheidene kleine wierden. Men telt er, met het daartoe behoorende geh. Hoog-Watum, 76 h. en 445 inw., doch, zonder dit, 75 h. en 430 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Het land rondom dit d. is zware klei, en ofschoon men hier eene voldoende waterlozing en een goed vaarwater heeft, waardoor de vruchtbare landerijen in dezen afgelegen hoek veel waarde hebben, zoo zal niettemin de waterlozing door het verleggen van de Bierumerzijl (zie dat art.) en het weder openen van de kleine zijl of pomp, welke door de aanslijking nu geheel verlamd is, niet weinig verbeterd worden.

De kerk, die aan het westeinde eenen niet hoogen, stompen toren heeft, welke door eenen zwaren pilaar ondersteund wordt, ziet er uitwendig zeer vervallen uit, doch bezit een goed orgel, dat voorheen door den Generaal-Majoor Baron Cornelis van Maneil, Heer *van Luinga*, is geschonken. Deze kerk werd in het jaar 1247 ontheven van een interdict, waarin zij vervallen was, omdat daar, door het opstoken van zekeren Rupertus aan de eene zijde en de vrienden van zekeren Albertus aan de andere zijde, een bloedig treffen was voorgevallen. Thans is zij in gebruik bij de Herv. gem. van Bierum, die ongeveer 450 zielen telt. De eerste, die aldaar het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Albertus Hamnonius, die in 1605 herwaarts kwam. Het beroep is eene collatie, thans behoorende aan den Heer Mr. F. Reiding van Lijphart, Officier bij de arrondissementsregtbank te Appingedam.

Men heeft hier eene school van de eerste klasse, welke gemiddeld door 70 leerlingen bezocht wordt. Vroeger stond hier de burgt, Luinga, prijkende met eenen gekoepelden toren, uit den grond opgemetseld; in het jaar 1825 werden beide afgebroken.

Bierum houdt men voor de geboortepl. van Heribert, den zes en twintigsten Bisschop van Utrecht, die in het jaar 1138 den mijter ontving.

In het jaar 1590 werd dit dorp, na, in 1570, door den Allerheiligenvloed veel geleden te hebben, door het Staatsche volk uitgeplunderd. Bij den geweldigen St. Martensvloed van den 12 en 13 November 1686 zijn hier 17 huizen weggespoeld, 61 menschen, 53 paarden en 265 runderen verdronken; en bij den Kersvloed van 1717, zijn weggespoeld 33 h. en verdronken 67 menschen, 178 runderen, 58 paarden, 26 varkens en 414 schapen.

BIERUM of Bierumerterp, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Holwerd*. Het behoort tot het dorp *Hantum* of de zoogenoemde *Hantumer-Uitburen*. Zie voorts dit woord.

BIERUM (OOSTER-), d. prov. *Friesland*. Zie Oosterbierum.

BIERUMEN (DE), algemeene naam, waaronder men veelal de dorpen Oosterbierum, Sexbierum en Pietersbierum, prov. *Friesland*, griet. *Barradeel*, verstaat. Zie die woorden.

BIERUMERTERP, b. prov. *Friesland*. Zie Bierum.

BIERUMERZIJL, Bierumerpomp of Spijksterzijl, waterlozing in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dienende om de gem. Bierum van het overtollige water te ontlasten.

Wanneer de inpoldering van de Kwelderlanden achter de Uithuizer-Meden enz., of het aanleggen van den Oostpolder, toegestaan door Z. M. den Koning, bij besluit van 2 November 1839, tot stand komt, hetgeen nog in 1840 verwacht wordt, zal de Kleine Bierumerpomp weder worden opgegraven, en alsdan haar water brengen naar de Groote Bie-

BUMERPOMP, die verder naar zee gelegd zal worden, waardoor de uitwatering vooral voor de landen, ten behoeve van welke de kleine pomp diende, zal verbeterd worden.

BIERVLIET, voorm. eilandje, oudtijds in *Vlaanderen*, thans tot *Zeeland* behoorende. Het had ten N. de Wijlingée, ten O. den Braakman, ten W. de Beverne, later het Jonkvrouwengat geheeten, en ten Z. eene kreek, welker oude naam onbekend is, doch later het Zuiddiep genoemd werdt.

Het was een eiland tot in het jaar 1282, wanneer het door de zware bedijkingen van JAN VAN NAMEN, aan het Oostburger-ambacht en den Vlaamschen oever werd vastgehecht, en door eene sluis in den Oostmond dezer wateren, bij Hugovliet (Hugersluis) voor de uitwatering gezorgd. Op den 16 November 1377 werden evenwel deze dijken weder weggeslagen en niet alleen de stad Biervliet met hare grondgebied op nieuw van den vasten wal afgescheurd, maar ook een gedeelte van dat gebied zelf verwoest. De latere vloeden van 1404, 1440 en 1447, teisterden het nog meer, zoodat er bijna niets meer, dan de grond der oude stad overig was. Hieraan hechtte men evenwel spoedig weder den Grooten-en-Kleinen-Zoutenpolder, den Geertruid- en den Mariapolder; evenwel toen nog bevatte het eiland weinig meer dan 400 gemeten, en werd het, behalve de bezetting, door niet meer dan 18 of 20 huisgezinnen bewoond! Doch de verlanding ging voort; in 1618 werd de Oranje- en in 1638 de Ameliapolder bedijkt. Eene halve eeuw later werd het Zuiddiep grootendeels afgedamd, en daarna weder in het Noorden, in 1691, de Helenapolder en in 1699 de Pieterspolder gewonnen. Ten jare 1702 werd, tot herstel der vereeniging tusschen BIERVLIET en *IJzendijke*, een dam in het Jonkvrouwengat gelegd en in 1788, door het leggen van den Kapitalen dam, ook de laatste zeearm, die het eiland ten Z. omgaf, afgesloten.

BIERVLIET, gem. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis* (4 k. d., 10. k. ,m 4 s. d.); palende N. aan de gem. Hoofdplaat, O. aan den Braakman, Z. en W. aan IJzendijke.

Deze gem. bevat het d. Biervliet, benevens de pold.: den Amelia-polder, den Oranjepolder, den Mariapolder, den Magdalenapolder, den Geertruidpolder, den Grooten-Zoutenpolder, den Kleinen-Zoutenpolder, den Brilspolder, den Annapolder, den Helena-polder, den Pieterspolder, den Ouden-Biervlietschenpolder, den Nieuwen-Biervlietschen- of Beukelspolder, den Kleinen-Zuiddieppolder en een gedeelte van den Wilhelminapolder. Zij beslaat eene oppervlakte van 3898 bund. 20 v. r. 94 v. ell., en telt 281 h. en 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, waartoe de weligeen vruchtbare omstreken, welke zeer schoone tarwe opleveren, de beste gelegenheid aanbieden.

De Herv., die hier 1100 in getal zijn, maken ééne gem. uit, welke tot de klass. en ring van *IJzendijke* behoort. De eerste, die hier, zoo veel men weet, het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES BOLLIUS, die aldaar reeds in het jaar 1592 gestaan heeft, en onder wiens bediening BIERVLIET met *Vreemdijke* was gecombineerd. De eerste, dien wij echter als leeraar, alleen te BIERVLIET, vermeld vinden, is ISAAK P. SMALIUS, die aldaar in het voorjaar van 1628 moet gekomen zijn, en in 1639 opgevolgd werd door GABRIEL MOERMANS.

De R. K., van welke men er 500 zielen telt, worden tot de statie van *IJzendijke* gerekend. Men heeft in deze gemeente ééne school en twee korenmolens.

Het dorp Biervliet ligt 8 u. Z. van Middelburg, 5 u. O. van Oostburg en 4½ u. O. van Sluis, aan den westelijken oever van den Braakman, met welke het door eene, ten jare 1813 gegravene, haven gemeenschap heeft.

Sommige leiden den naam af, van de vliet of stroom Beverne (anders ook Buda), zoodat die eene verkorting van Beverneyliet zoude zijn. De plaats was oudtijds eene zeer bevoorregte stad en een domein der Graven van Vlaanderen, in het kerkelijke echter niet aan den Bisschop van Doornik, maar aan dien van Utrecht onderworpen. Philippus van den Elzas, gaf reeds in 1183 *zijnen burgeren te* Biervliet vrijdom van tollen door Vlaanderen, en verklaarde hen niet onderworpen te zijn aan de gewoonte, welke de kooplieden *hansen* noemden. Hieruit kan men de oudheid der stad opmaken. Zij was eene der 28 besloten steden van Vlaanderen en van een grafelijk kasteel voorzien, waarin die Vorsten, van tijd tot tijd, zich ophielden. Margareta gaf der stede in 1258 keuren, en later haar zoogenaamd groot privilegie, aangaande den vrijdom van het zout. Andere voorregten werden er vervolgens bijgevoegd. De oude stad bezat vier Poorten; twee Parochiekerken, de eene aan de Maagd Maria, de andere aan den H. Nicolaas toegewijd; één Klooster van Graauwe Zusters; een Gasthuis; een Schuttershof enz. Zij bestond voornamelijk van de visscherij, inzonderheid de haringvisscherij, aan welke haar inwoner Willem Beukelsz in de veertiende eeuw, door zijne verbetering van het haringkaken eene zoo belangrijke uitbreiding gaf, en waarmede de zouthandel verbonden was.

Biervliet was meermalen getuige van gewigtige gebeurtenissen. Omstreeks het jaar 1183 gaf Graaf Philippus een blijk van gestrengheid, door er een dertigtal Fransche en andere Edellieden ter dood te laten brengen, die, met verbreking van den gesloten vrede, zijne bruid Mathilda, op de reize van Portugal herwaarts, hadden opgeligt. Ruim eene eeuw later nam Guy van Dampierre er trouweloos den Hollandschen Graaf Floris V, die, steunende op het vorstelijk woord van Hertog Jan I *van Braband,* derwaarts gekomen was, gevangen. Den 24 Mei 1300 werd aldaar het verdrag gesloten tusschen Graaf Jan van Avesnes en Jan van Renesse; en in 1417 teekende de Luiksche Bisschop Jan van Beijeren, er het verdrag, waarbij aan zijne nicht, Vrouwe Jacoba, zijne toestemming gegeven werd tot haar huwelijk met Jan IV., Hertog *van Braband.* Biervliet lag ook voor diergelijke onderhandelingen, tot welke men van verschillende oorden moest opkomen, zeer gelegen.

De oude stad is almede niet ontbloot van krijgsroem. Het berigt dat hare burgers, onder Graaf Boudewijn I, in het begin der dertiende eeuw, van de muren van Konstantinopel, *het eerst* de Vlaamsche banier lieten wapperen, moge op goede gronden te betwijfelen zijn (1), uit Biervliets burgerij, als onmiddellijk van den Graaf afhangende, zullen er toch wel eenige den Vorst naar den *lande van Overzee* gevolgd zijn. Het oude wapen der stad is ook blijkbaar uit die dagen

(1) Zie de Provincie Zeeland, door J. de Kanter, Philz. en J. ab Utrecht Dresselhuis, bl. 290.

herkomstig, doch wordt doorgaans verkeerd opgegeven: nu eens als een rood schild, gedeeld door een gouden kruis, met vier gouden B, of met vijf gouden kruisjes, in plaats van B, in de kwartieren. Het waren alleen banieren van Biervlietsche corporatiën, op welke men dit zag en die verschillend opgehelderd worden. Het oude stedelijke zegel bestond uit een gedeeld veld, waarvan de linker helft den zwarten springende of Vlaamsche leeuw heeft op eenen grond van zilver, terwijl de regter op een rooden grond een gouden kruis voerde, en vijf gouden bolletjes (*bézans*, *byzantijnen* of oude Grieksche goudstukken) of kruisjes (○ of +) in ieder kwartier, blijkbaar verkortingen der ♁ (wereldbol), welke de Keizer zelf voerde. Het geheel is enkel eene wijziging van het wapen van Keizer Boudewijn I, als Heer *van* Biervliet. De Biervlieters intusschen waren hunne Heeren ook dan getrouw, wanneer andere steden tegen de Graven opstonden. Het gevolg was, dat ten jare 1338 de stad, toen nog met den vasten wal vereenigd, werd ingenomen door den bekenden Arteveldе, die de benden, welke hij tegen haar aanvoeren zou, den 22 April, op den Kouter monsterde, en met deze over Assenede optrok, medevoerende *den grooten stedebooge*, eene soort van *catapulte*, *baliste* of *blijde*, anders ook *ribode* (*rijboog*, in tegenstelling van *hand* en *voetboog*) genoemd. In 1384 werd zij door de Gentenaren wederom aangevallen, met eenige gewapende vaartuigen, die nogtans werden afgeslagen. In het volgende jaar keerden deze, nu door de Engelschen ondersteund, terug, doch de Burgtvoogd Hasa, versterkt door Hollandsche en Zeeuwsche hulpbenden, onder Willem van Oostervant, den zoon van Albrecht van Beijeren, Graaf *van Holland*, wederstond ook nu niet alleen elken aanval, maar noodzaakten zelfs den belegeraren om af te trekken.

Eene eeuw later stond evenwel de stad aan de zijde der Vlaamsche steden tegen Maximiliaan, Aartshertog *van Oostenrijk*, die haar daarom in 1488 deed berennen, maar niet kon bemagtigen, ofschoon hij, naar men zegt, 12,000 mannen tegen haar aanvoerden. De Biervlieters volgde zelfs met gewapende roeischuiten de wijkende schepen, en namen er drie, op welke zich een aantal Edelen en Duitsche krijgsknechten bevonden, die den 23 Augustus 1488 gevangen binnengebragt werden.

Biervliet was dus een niet onbelangrijk en uithoofde van zijne ligging tevens een sterk punt. Ofschoon door de schade der vloeden en het verhuizen der ingezetenen, bijna geheel ten gronde gegaan, maakten de vrijheidsvrienden te Vlissingen er zich nogtans reeds in April 1572 meester van. Sedert bleef het in hunne magt en stond het onder het bestuur van de Gecommitteerde Raden van Zeeland, welk bestuur naderhand het *Committimus* genoemd werd. In dien toestand stond deze stad dus gelijk met *Axel* en *Neuzen* en werd er op het naauwste mede vereenigd door de uniën van 18 April 1590 en 21 October 1600. Doch het oude kasteel aan de oostzijde der stad, was grootendeels door de wateren verzwolgen en daarvan nog alleen een zware toren, als gevangentoren, overig. De oude stad zelve was te uitgebreid en voor dien tijd ook te zwak versterkt. Daarenboven werd zij, vooral uit Bochoute, in 1589, door de Spanjaarden bedreigd. In October van dat jaar werd dus reeds het plan gevormd om er een fort aan te leggen. In Maart 1590 drongen de Zeeuwen er bij H. H. M. op aan, om deze vestingwerken, naar het plan van Prins Maurits van Nassau, ten uitvoer te laten brengen. Dit geschiedde eindelijk en Gecommitteerde Raden van Zeeland berigtten den Heeren Staten, den 11 Junij 1603,

dat zij het fort (eenen regelmatigen vijfhoek) met 2½ kompagnie bezet hadden. In 1604 werd IJzendijke uit dit nieuwe fort aangetast en na zeven dagen beleg ingenomen. Na den Munsterschen vrede werden echter deze vestingwerken verwaarloosd en in 1638 geheel verlaten, ofschoon men nog in 1673 den Franschen daarachter het hoofd wilde bieden, en gewapende burgers uit Axel en Neuzen tot dat einde die van Biervliet waren ter hulpe gekomen. In 1628 kregen het fort en het eiland eenen eigen Predikant, en nu was men ook bedacht op het bouwen eener kerk, die echter met het midden dier eeuw eerst voltooid was. In 1633 werd weder eene afzonderlijke regering benoemd, bestaande uit 1 Burgemeester, 4 Schepenen en 1 Griffier, en in 1807 werd het tegenwoordige gemeentehuis opgetrokken. Het heeft een klein torentje, waarop een haring tot windwijzer dient. In een der vertrekken ziet men eene kaart van Oud- en Nieuw-Biervliet met een gezigt op de stad, zoo als die zich op het midden der 17. eeuw voordeed, welke kaart in het jaar 1716 door den Schoolmeester Adriaan Beekman is vervaardigd. In de kerk ziet men, aan de regterzijde bij het inkomen, een glasraam, waarop eene, ten jare 1661 vervaardigde, afbeelding van Willem Beukelszoon, den verbeteraar van het haringkaken. Hij wordt daar voorgesteld, als zittende op eene omgekeerde mand, gekleed in een blaauw wambuis met oranje opslagen, hebbende in de linkerhand een haring, in de regterhand een kaakmesje, en ten randschrift: »Willem Beukels, sterf in 1397." Beukelsz. lag begraven in de niet meer aanwezige St. Nicolaaskerk, zoodat men zijn graf niet meer weet aan te wijzen.

De dorpsschool telt een gemiddeld getal van 110 leerlingen. Vroeger had men hier een departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, dat zelfs eene leesbibliotheek tot stand gebragt had, maar dit is verplaatst en heeft eenen anderen naam (IJzendijke-en-Oostburg) aangenomen.

Biervliet heeft thans zes straten, 98 h. en 470 inw. Het haventje wordt nog druk bezocht tot vervoer van graan en aanvoer van hout, steen, winkelwaren enz., niet slechts ten behoeve van deze plaats maar ook van IJzendijke en omstreken.

Den 19 Maart 1831 viel er voor Biervliet een gevecht voor tusschen de Nederlandsche kanonneerbooten en de Belgen, bij welke gelegenheid Jacob Hobein, Matroos op de kanonneerboot N°. 33, zich niet ontzag eene sloep, waarop eene Nederlandsche vlag wapperde, die gevaar liep van in handen der Belgen te geraken, onder eene hagelbui van kogels, weg te halen en alzoo de vlag behouden aan zijn Kopmans boord te brengen.

BIERVLIET, volgens sommigen de ware naam van het Zuid-Hollandsche dorp Biert. Zie dat woord.

BIERVLIETSCHE-POLDER (NIEUWE-), aldus werd de Beukelspolder genoemd, voordat hij den 14 en 15 Januarij 1808 ondervloeide. Zie Beukelspolder.

BIERVLIETSCHE-POLDER (OUDE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; palende N. aan den Kleinen Zoutenpolder en den Grooten Zoutenpolder, O. aan den Braakman, Z. aan den Mariapolder en den Brielspolder, W. aan den Geertruidapolder en den Kleinen Zoutenpolder.

In dezen polder, in het jaar 1666 bedijkt, en 34 bund. 43 v. r. groot, ligt het dorp Biervliet. Hij wordt door eene sluis van het

overtollige water ontlast, en het bestuur is in handen van het gemeentebestuur van Biervliet.

De Oude Biervlietsche polder bleef over toen de stad Biervliet grootendeels en al het omliggende land door de zee verzwolgen werd, en was de kern van het eiland Biervliet. De inwoners zullen dien destijds door ringdijken beschermd hebben. Toen naderhand het bebouwde gedeelte met wallen versterkt werd, kreeg hetgeen er buiten viel den naam van Oude-Stad, waarbij het meest bekend is.

Hij is bij den watervloed van 14 en 15 Januarij 1808 geheel ondergevloeid, doch later weder drooggemaakt.

BIES of de Bies, b. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. O. van *Maastricht*, kant en 1¼ u. N. O. van *Meerssen*, gem. en ten N. van *Schimmert*, tusschen welk dorp en de buurt de Bies, eigenlijk geen afstand is, daar de huizen, Z. W. van de Bies, onmiddellijk aan de huizen N. O. van Schimmert palen.

Deze buurt bestaat uit eene lange straat en vier dwarsstraten, en telt 240 inw.

BIESBOSCH, groote waterplas in de provinciën *Noord-Braband* en *Zuid-Holland*, tusschen de steden Dordrecht, Geertruidenberg en Willemstad.

In vroegere eeuwen lag hier een heerlijk welbebouwd en goed bevolkt gedeelte van den *Grooten-Zuid-Hollandschen-Waard*, maar in den tweeden St. Elizabetsvloed (1), die den 18 November van het jaar 1421 plaats had, werd deze schoone landouwe geheel door de golven bedolven. Door eenen geweldigen storm uit het Noordwesten, werd het zeewater met ontembare woede over dijken en dammen gejaagd; de over alles heenstuivende baren scheurden deze streek van Hollands vasten wal af, deden 100,000 menschen en eene ontelbare menigte vee allerjammerlijkst omkomen, terwijl zij twee en zeventig dorpen of parochiën geheel overdekten, waarvan de volgende vier en dertig nimmer weder te voorschijn gekomen zijn of zich althans niet weder tot den rang van kerkdorpen verheven hebben: 1) Aarnoutsbergen, 2) Aartswaart, 3) Achthoeven, 4) Alloysen, 5) Almonde, 6) Almsteyn, 7) Almsvoet, 8) Annekerke, 9) Cloosteroirt, 10) Craijenstein, 11) Cruyskerke, 12) Datmour, 13) Dordsmonde, 14) Dubbelmonde, 15) Eemde, 16) Eemkerk, 17) Giessenmonde, 18) Harderwerdt, 19) Hoeckenissse, 20) Houweningen, 21) Lederkerke, 22) Merwede, 23) de Mijl, 24) Poelwijk, 25) Standhaillen, 26) Strienmonde, 27) Teysselingskerke, 28) Tolloysen, 29) Twintighoeven, 30) Weede, 31) de Wercke, 32) Wey, 33) Wieldrecht, en 34) Wolfbrantskerke; terwijl ook de abdij Hijsterbach en het klooster Eemsteyn, mede nimmer weder boven gekomen zijn.

De 38 parochiën, welke destijds mede ondergeloopen, maar later weder zijn te voorschijn gekomen, zijn: 1) Almkerk, 2) Anthonijpolder, 3) Baardwijk, 4) Besoijen, 5) Capelle, 6)

(1) Door die benaming wordt deze watervloed, bij de geschiedschrijvers, gewoonlijk onderscheiden van dien, welke den 19 November 1404, Zeeland en vooral Vlaanderen geteisterd had, en gemeenlijk de eerste Elisabeths vloed genoemd wordt.

Cillershoek, 7) Dongen, 8) Doveren, 9) Drimmelen, 10) Drongelen, 11) Drunen, 12) Dubbeldam, hetwelk evenwel meer dan 2 eeuwen bedolven geweest is, 13) Dussen-Munsterkerk, 14) Dussen-Muilkerk, 15) Eethen, 16) Emmiehoven, 17) Gansoijen, 18) 's Gravemoer, 19) Genderen, 20) Heesbeen, 21) Heynenoordt, 22) den Hoeck (thans Puttershoek), 23) Hondsoirt (thans Onsenoord), 24) Kuyk (thans Nieuwkuik), 25) Maasdam, 26) de Made, 27) Meeuwen, 28) Moerkerken of Mijnsheerenland, 29) Oosterhout, althans zeker voor zoo ver dit benoorden het huis te Strijen lag, hetwelk door dien watervloed zeer bouwvallig is geworden 30) Raamsdonk, 31) Sprang, 32) Strijen, 33) Uitwijk, 34) Waalwijk, 35) Waspik, 36) Werkendam, 37) de Hooge-Zwaluwe en 38) de Lage-Zwaluwe.

Eenigen beweren, dat nithoofde toen ook de rivieren de Waal en de Maas hoog gezwollen waren, er gelijktijdig ook eene inbraak in het N. bij Werkendam gevallen is, ter plaatse waar thans het Oude-Wiel, een diepe stroom, uit de Merwede in den Biesbosch valt, en dat de laatste bedijking van den Alblasserwaard, van het jaar 1366, de aanleiding daartoe heeft gegeven, doordien de dijk zeer nabij de rivier gelegd werd, welke zoo doende haar water niet meer zoo wijd konde uitbreiden, en dus met zoo veel te meer geweld de dijken beukte. Anderen daarentegen meenen, dat de dijken in het Z. W. bij Wieldrecht, op het tegenwoordige Eiland van Dordrecht, alleen doorgebroken zijn. Aangezien men vermeent, dat de overstrooming door de zee en niet door het bovenwater van de rivieren veroorzaakt werd, is dit laatste vermoeden meer aannemelijk. Wieldrecht toch lag aan een zeegat en was dus zoo veel te meer aan de inbrekende zee blootgesteld, omdat de stroom op die plaats eene noordelijke rigting nam. Het is echter niet te veronderstellen, dat de dijken slechts op eene enkele plaats doorgebroken zijn; vermoedelijk ontstonden er onderscheidene doorbraken. Ook komt het ons bovendien niet onwaarschijnlijk voor, dat tot het veroorzaken van eene zoo groote verwoesting kan medegewerkt hebben, het misbruik, hetwelk de inwoners van Wieldrecht, volgens sommigen, zoude gemaakt hebben van de vergunning door Willem VI, Graaf *van Holland*, den 20 Februarij 1414, aan den Heer van Zevenbergen, als Ambachtsheer van Wieldrecht, verleend, om zeker sluisje naar goedvinden open te laten of te sluiten; het water toch, bij eenen storm, door dit sluisje den Grooten Zuid-Hollandschen waard ingedreven, kan, bij de ontaarding van storm in orkaan, op den 18 November 1421, ook wel de dijken van de binnenzijde geteisterd hebben. De door dien vloed veroorzaakte waterplas besloeg eenen grooten omtrek, waarvan de uitgestrektheid niet juist bepaald kan worden; doch uit de opgaven van de latere bedijkinge, dien aldaar hebben plaats gevonden, kan men die evenwel met vrij wat zekerheid gissen. De oostelijke grenspaal lag boven Heusden, van daar nam de plas allengskens in breedte toe tot aan Werkendam in het N. en tot aan Oosterhout in het Z. De noordelijke grens was verder de Merwede tot aan Dordrecht, vervolgens de tegenwoordige Oude-Maas; de zuidelijke was te vinden in de hooge gronden ten Zuiden van de Langstraat, wendde zich dan vermoedelijk naar Zevenbergen. In het W. breidde de plas zich uit tot aan het Land van Putten, tusschen de Oude-Maas en het Hollands diep. Zij had alzoo de aanzienlijke lengte van 10 u., maar was, op zijne grootste breedte in het

midden, even als in het Westen, bijna 2 uren gaans breed. De omtrek kan op 11½ v. m. geschat worden, wanneer men de streek tusschen Zevenbergen en Steenbergen medereken t, welke alleen 2½ v. m. groot is, doch van welken men evenwel niet zeker weet te bepalen, of die door dezen vloed dan wel vroeger ontstaan zij. Men gist, dat de gedeelten van het verdronken land, die als eilanden in den grooten waterplas overbleven, 1 v. m. beslagen hebben, terwijl er even zoo veel gronds in den bijboezem tusschen Steenbergen en Zevenbergen overbleef. Een groot gedeelte van het verdronken land werd weldra weder met nieuwe dijken omringd, die echter niet alle bestaan bleven. Zoo vindt men opgeteekend, dat dadelijk na den vloed en de herstelling der doorgebrokene dijken, 16 dorpen hun hoofd weder verhieven, doch dat de verdere bedijking door opgekomen verhinderingen steken bleef. Over het algemeen ontbreekt het aan zekere en bepaalde berigten nopens de geschiedenis dezer groote inbraak (1). Eerst van de 17e eeuw af aan beginnen die meer zekerheid te erlangen; toen is er veel van het verloren gegane land, door het vruchtbare slijk aangehoogd, weder door bedijking gewonnen, zoo als in het W. Beijerland, het Land van Strijen en het Eiland van Dordrecht. In het O. is almede veel binnen gedijkt en met het vaste land vereenigd, als daar zijn het Nieuw-Land van Altena in het jaar 1640, vervolgens de in het W daarvóór liggende Dussensche of Zuid-Hollandsche polder. De overige streek lands in het N. en Z. van het oude Maasje, met zijne bedding tot aan den ouden zeedijk bij Drongelen, één uur ten W. van Heusden loopende, is ingelijks weder aangewassen, doch voor een gedeelte geheel onbedijkt gelaten, voor een ander gedeelte slechts met ligte zomerdijken omringd, waardoor het des winters en in het voorjaar dikwijls overstroomd en derhalve alleen als grasland gebruikt wordt. In den waterboezem zelven, die bijna 3½ v. m. groot is, zijn sedert de vorige eeuw vele zandbanken, overblijfsels van het oude land hooger en met griend bewassen ontstaan; nog meer nieuwe polders zijn er aangewonnen en daardoor de plas grootendeels weder tot land geworden, vooral in het midden; in het Z. beslaat het water nog eene aanzienlijke breedte, gelijk ook in het W. langs het eiland van Dordrecht en in het O. Het geheel bestaat echter nog uit groote en kleine eilanden, tusschen welke de killen en kreken doorloopen, die te zamen uit het oude Wiel niet ver van Werkendam voortkomen, en waarvan de hoofdarm de Groote Hel of Westkil, digt langs het eiland van Dordrecht vloeit. De voornaamste der thans in den Biesbosch gevonden wordende polders en platen zijn de Amerplaat, de Bloemplaat, Boerenverdriet, de Bruinhoeksche waard, de Burcharenpolder, de Catharina-polder, de Deenenplaat, het Donderzand, de Eijerwaard, de Elsplaten, Happenhennip, Hardenhoek, de Hengstepolder, Honderd en Dertig, de Honderd-morgen, Huiswaard, Jannezand,

(1) Hij, die al het wetenswaardige, dat omtrent dezen watervloed bekend is, wil te boek gesteld vinden, leze de belangrijke Verhandeling over de inbraak en overstrooming van den Grooten Zuid-Hollandschen Waard, op den 18. November 1421, van onzen kundigen medearbeider J. Smits Jz., waarvan wij echter, in de opgave der overstroomd geweest zijnde dorpen, na raadpleging met deskundigen, hebben gemeend eenigzins te moeten afwijken.

de Kalverwaard, de Karnemelkspolder, de Keizersguldewaard, de Kievitswaarden, de Kijfhoek, de Klaas-Laauwenwaard, de Koekkoek, Kort en Lang Ambacht, Kraaijenstein, de Kroon, de Langenhof, de Merwedepolder, de Middelplaat, de Moordplaat of Bovendood, de Muggewaard, de Noordplaat, het Noordplaatje, de Oude-Dooimansplaat, het Pauluszand, de Petersplaat, de Plaat van het Kooihuis, de Prikpolder, de Prikwaard, de Ruitersplaat, de Spieringplaat, de Springers, de Staart, Stededijk, de Steenenmuur, de Steen van Kloosteroord, Stroomhoek, de Tongplaat, de Trekpolder, de Turfzak, de Visplaat, Weerenstein, de Zalm, het Zuidplaatje en de Zwartenhoek.

De voornaamste killen of kreken, waardoor die platen en polders van een gescheiden worden, zijn: het Gat van de Bakens, de Bakkerskil, de Bassekil, het Zuid-Benedengat, de Bever, de Bleekkil, het Boomgat, de Braspenning, de Bruinekil of Westkil, het Lange Damdiep, het Diep, het Diepgat, het Gat van den Noorder-Els, het Gat van den Zuider-Els, het Beneden-Noorden-Elsgat, het Gat van den Midden-Elssteek, het Gat van den Zuider-Elssteek, de Groote Kil, het Gat van den Hardenhoek, de Groote Hel, de Helsloot, de Hoogtil, de Joosjessloot, het Gat van Kielen, de Kikvorsch, het Kooigat, de Kooikil, de Korsjessloot, het Krommegat, het Kwalgat, het Gat van Lijnoord, het Noord-Maartensgat, het Zuid-Maartensgat, de Nieuwkil, het Noorderdiep, het Gat van de Noordklip, de Oostkil, de Pleun-Laauwensloot, het Puttendiep, het Gat van den Puttenstreek, het Scheur, de Sneepkil, het Gat van den Noorderspringer, het Steurgat, het Tusschengat, het Gat van Vloeijen, het Gat van den Vogelaar, het Voordiep, de Witboomskil, het Zalmgat, het Bovenste gat van het Zand, het Zeehondengat, het Zoetmelksgat, het Zuidgat en de Zuidstreek.

De gevolgen der evengemelde groote overstrooming waren voor den toestand der rivieren in Zuid-Holland zeer gewigtig, vooral ten opzigte van de Maas en de Merwede, en men schrijft daaraan den ongunstigen staat toe, waarin deze zich bevinden. Het oude Wiel trok al aanstonds het water zoo sterk tot zich, dat al het Maaswater zijnen loop nam door den arm, welke bij Woudrichem in de Merwede valt, hetwelk ten gevolge had, dat de oude bedding, van Bokhoven af tot aan den Biesbosch, geheel digt slijkte. Door die wijde opening bruischte nu al het water met geweld over het Bergsche veld, als de kortste en geschikste weg, door het Hollands diep, naar de zee, waardoor aan de Maas twee derde, of, zoo als anderen meenen, zelfs drie vierde gedeelten van haar water onttrokken werd; het overige gedeelte vloeit langzamer en bedaarder door de bedding der Maas en der Merwede, en heeft geen vaart genoeg om al het slijk en zand tot zee mede te voeren. Deze vallen dus neder en veroorzaken de toeneming der banken en aanwassen in de beide armen der Maas, zoowel, als der Merwede beneden Dordrecht. Reeds vroeg nam men, voornamenlijk van

de zijde der stad Dordrecht, de daardoor te duchten nadeelen in ernstige overweging, en wendde reeds in de jaren 1581 en 1582 middelen aan, om het Oude Wiel in zijnen loop te stuiten. Daar dit mislukte deed de stad Dordrecht, in het jaar 1663, den Papendrechtschen veerdam leggen, waardoor de Merwede voor die stad tot op de helft vernaauwd werd. Dit voldeed almede niet aan de verwachting, maar het water stroomde, integendeel, met nog meer geweld door de killen heen Men besloot dus deze laatste af te dammen, en maakte, in de jaren 1728 en 1729, eenen aanvang met de Hooge en Basse Killen, waardoor de beide, onmiddellijk tegen de rivier de Merwede liggende eilanden, onderling en met het eiland Merwede tot een eiland vereenigd werden, hetwelk zich van Dordrecht tot aan het Oude Wiel uitstrekte; in de jaren 1737 en 1738 werden alle de overige killen, afgedamd, behalve de Bakkerskil bij Werkendam, waarvan de afdamming niet kon tot stand gebragt worden. Naauwelijks was dit werk voleindigd, of men ontwaarde, dat de rivier al het afstroomende water niet kon opnemen, waarom men genoodzaakt was, om den langen dam, welke. over eene lengte van 500 r., van den oostelijken uithoek van Dordrecht, tot aan het naastbijgelegen eiland liep, tot beveiliging van gezegden uithoek, ter lengte van 30 tot 40 roeden, weder weg te nemen. Van de overige dammen bleven eenige bestaan, de meesten echter gingen van tijd tot tijd weder te niet, terwijl de stroom zich, op onderscheidene plaatsen, nieuwe doortogten baande. In dezen toestand is de Biesbosch sedert gebleven, en het grootste gedeelte van het rivierwater stroomt thans weder door de killen naar zee; uitgezonderd dat in de jaren 1804 en 1805 van 's lands wege eene zoogenaamde beteugeling van verschillende killen geschied is, met namelijk, door middel van plasbermen, hun vermogen te verminderen.

BIESELINGE, d. in het eil. *Zuid-Beveland,* prov. *Zeeland.* Zie Biezelinge.

BIESEN (ACHTER-DE-), pold. in het hoogheemr. van *Rijnland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *Leyden,* kant. *Alphen,* gem. *Boskoop;* palende N. aan Rijnveld. O. aan Reijerskop, Z. aan Vóór-de-Biezen en W. aan de Gouwe.

Er zijn in dezen polder vele aardbezievelden en boomkweekerijen.

BIESEN (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen,* prov. *Zeeland.* Zie Biezenpolder.

BIESEN (LAGE-), geh. in de Meijerij van *'s Hertogenbosch,* kw. *Peelland,* prov. *Noord-Braband,* arr. en 4 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch,* distr. en 6 u. W. van *Boxmeer,* kant., gem. en ½ u. Z. van *Veghel;* met 140 inw.

BIESEN (VOOR-DE-), pold. in het hoogheemraadschap van *Rijnland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *Leyden,* kant. *Alphen,* gem. *Boskoop;* palende N. aan Achter-de-Biezen, O. en Z. aan Reijerskop, W. aan de Gouwe.

BIESENPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen,* prov. *Zeeland.* Zie Biezenpolder.

BIESHEUVEL of Biesseheuvel, geh. in het *Land van Heusden,* prov. *Noord-Braband,* arr. en 4½ u. W. N. W. van *'s Hertogenbosch,* kant. en 2 u. N. W. van *Heusden,* distr. en 2 u. N. van *Waalwijk,* gedeeltelijk onder *Babyloniënbroek,* gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek,* gedeeltelijk onder *Wijk,* gem. *Wijk-en-Aalburg,* ½ u. O. N. O. van Babyloniënbroek, 1½ u. W. ten N. van Wijk.

BIESINGEN, d. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Biezelinge.

BIESLAND, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Delft*, gem. *Vrijeban-en-Biesland;* palende N. aan Vrijeban, N. O. aan Hoogeveen, Z. O. aan Delfgaauw, Z. W. aan de stad Delft.

Zij bevat den Bovenpolder van Biesland en den Drooggemaakten polder van Biesland, beslaat eene oppervlakte van 390 bund.

Deze heerl. was vroeger een leen van het huis van Alkemade, doch werd in het jaar 1483 door Floris van Alkemade, onleen verklaard, ten behoeve van zijnen Neef Engel van Alkemade, met magt om het te mogen verkoopen. Thans is Biesland een eigendom van de stad Delft en schijnt eene der oudste bezittingen van die stad te zijn, hoewel men niet zeker weet op te geven wanneer zij daaraan gekomen is.

BIESLAND (BOVENPOLDER VAN), pold. in het hoogh. van *Delfland*, heerl. *Biesland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Delft*, gem. *Vrijeban-en-Biesland*.

Hij bevat eene oppervlakte van 273 bund. en wordt door 1 molen drooggehouden.

BIESLAND (DROOGGEMAAKTE POLDER VAN), pold. in het hoogh. van *Delfland*, heerl. *Biesland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Delft*, gem. *Vrijeban-en-Biesland*.

Deze pold., die eene oppervlakte van 115 bund. bevat, wordt door 1 molen van het overtollige water ontlast.

BIESSEHEUVEL, geh. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Biesheuvel.

BIESSUM, Biesum of Bijssum, b. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¾ u. N. O. van *Appingedam*, gem. en ½ u. W. ten N. van *Delfzijl*, 5 min. Z. van *Uitwierda*, waartoe het behoort.

Bij het beleg van Delfzijl, in het jaar 1814, zijn hier onderscheidene huizen afgebrand.

BIEST, geh. in de Meijerij van *'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant., distr. en 2 u. W. van *Oirschot*, gem. en ½ N. ten O. van *Hilvarenbeek*, aan de Hilver.

BIESTRAAT (DE) of de Bijstraat, geh. in de Baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2¼ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 1¼ u. Z. Z. W. van *Ginneken*, distr. en 2 ½ u. O. ten Z. van *Prinsenhage*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 15 min. Z. van het dorp *Gilze*, waaronder het behoort; met 160 inw.

BIESUM, b., in het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Biessum.

BIEZELINGE, Bieselinge, ook wel Biezingen, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr., 1½ u. Z. O. van *Goes*, gem. *Kapelle-Biezelinge-en-Eversdijk*, ½ u. Z. van Kapelle, aan eenen straatweg, die van Goes derwaarts leidt.

Dit dorp is zeer oud, zoo dat men het reeds in het jaar 1300 vermeld vindt. Vroeger was het eene groote en door scheepvaart bloeijende plaats, met eene haven, die door verlanding geheel verdroogd is, doch waarvan de sporen nog zigtbaar zijn. Het ontleent zijnen naam van de Biezelinge, die hier voorheen gevloeid heeft (zie het volgende art.) en op welks oostelijken oever het gesticht is. Thans is het nog een net dorp, met ongeveer 400 bewoners, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier ruim 350 in getal zijn, behooren tot de gem. *Biezelinge-en-Eversdijk*, waarvan hier de kerk staat, die niet zeer groot maar vrij net is. Deze kerk die vóór de Hervorming de kloosterkerk was van het vroeger hier gestaan hebbende sticht van adellijke Jonkvrouwen Jeruzalem (zie dat woord), werd, op den 17 April 1529, door Karel V, tot eene parochiekerk verklaard, terwijl hij tevens bepaalde, dat zij zoude ondergeschikt blijven aan het kapittel der Moederkerk te Kapelle, hetwelk ook twee derde van alle inkomsten zoude genieten, doch verpligt was, bij de twee, reeds aanwezige, Kapellanen, eenen bekwamen Pastoor of Priester te zenden, die het overige derde deel van de inkomsten genieten zou, maar door de ingezetenen te Biezelinge van eene bekwame pastorij voorzien moest worden. Men had er echter van deze bepaling niet lang genot. De in die eeuw zich uitbreidende Kerkhervorming, won ook hier veld, en, op den 1 December 1578, werd voor *Kapelle* en Biezelinge een Hervormd Predikant benoemd. Later zijn deze gemeenten echter van elkander gescheiden, zoo als zij dit thans nog zijn.

De weinige R. K., die men er vindt, worden tot de statie van *Goes* gerekend.

De dorpsschool wordt, gedurende den winter, door een gemiddeld getal van 70 leerlingen bezocht.

De wekelijksche graanmarkt, die men hier vroeger plagt te houden, is geheel verdwenen. Van ouds was hier ook een kommandeurschap der Ridders van Maltha, staande onder de balie der Ridders van Utrecht.

Te Biezelinge was geboren zekere Marinus Cornelisz. Baarsdorp, een Priester, die, na eerst eene pelgrimaadje naar het Heilige Land te hebben gedaan, in het jaar 1625 te Mechelen een geestelijk gasthuis stichtte, waarin hij schoolmeester was, terwijl hij tevens alle zijne goederen, roerende en onroerende, aan het gemelde gasthuis maakte, ten dienste van de arme kinderen, om aldaar van hun negende jaar af in de R. K. godsdienst, in het lezen en schrijven en in eenig handwerk onderwezen te worden; onder voorwaarde dat eerst zijne bloedverwanten en daarna zijne landgenooten den voorrang zouden hebben.

Biezelinge is eene heerl. en was als zoodanig vroeger een goed leen, hoewel de Ambachtsheeren deze plaats gemeen hielden met *Kapelle*, zoodat die eenig deel in de heerl. *Kapelle* had, ook voor zulk een gedeelte Heer was van Biezelinge. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

Het wapen van Biezelinge bestaat in een schild van goud, beladen met een keper en drie sterren van sabel.

BIEZELINGE, voorm. water in *Zuid-Beveland*, *prov. Zeeland*, het doorsneed de gronden van het *Dijkwel*, gaf aan het dorp Biezelinge eene zeer goede haven, en veroorzaakte aldaar langen tijd veel handel, doch werd, ten jare 1353, gesloten door den Simonspolder, dus genoemd naar Simon Bruëlis, aan wien de bedijking vergund was. Het afgedamde gedeelte vormde eene lange schuurkom voor de haven van Biezelinge en was reeds in de 12e eeuw bekend als het Meleye of Molenwater. De latere aanwassen werden, op octrooi van 23 December 1753, bedijkt, en naar den toenmaligen Stadhouder Willem IV, en diens gemalin, Prinses Anna van Groot-Brittanje, de Willem-en-Annapolder geheeten. De bedijking van de haven van Biezelinge zelve is geschied op octrooi van Heeren Staten van Zeeland, van 2 Julij 1717.

BIEZELINGE-EN-EVERSDIJK, kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass: van *Goes*, ring van *Kruiningen*.

Zij heeft éene kerk te Biezelinge en telt 500 zielen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Joris de Raad, die hier, gelijk te Kapelle, in het jaar 1575 de dienst vervulde en in het jaar 1587 naar Hoedekenskerke vertrokken is. Het beroep van den Predikant geschiedt door den Kerkenraad, onder medestemming van de Ambachtsheeren.

BIEZEN (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Biezenpolder.

BIEZEN-MORTEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Mortel.

BIEZENPOLDER, ook wel enkel de Biezen genoemd, pold. gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Eede*; gedeeltelijk in het graafs. *Middelburg-in-Vlaanderen* (Staten bodem); palende N. en O. aan den polder Beoosten-Eede, Z. aan de Belgische watering Moerhuize, W. aan den Dorpspolder.

Wanneer deze polder het eerst uit de zee is bedijkt en beverscht, is niet bekend. Zeker is het, dat hij lang voor het jaar 1377 heeft bestaan, zijnde hij reeds in dat jaar door eenen watervloed getroffen. Hij maakte deel van de oude watering Beooster-Eede, (zie Eede [Beoosten]) maar, na, in het jaar 1608 herdijkt te zijn, is hij in het jaar 1672 daarvan afgescheiden en heeft sedert een afzonderlijk dijksbestuur gehad, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

De naamsoorsprong van den Biezenpolder kan met geen zekerheid worden opgegeven. Niet onwaarschijnlijk is het, dat, tijdens de herdijking, de hoeveelheid biezen, welke langs de boorden der kreeken en moerassen groeiden, daartoe aanleiding heeft gegeven.

Het geh. Eede, dat eene afzonderlijke gem. uitmaakt, ligt in dezen polder, en de in het jaar 1814 aangelegde straatweg van Aardenburg naar Maldegem in Oost-Vlaanderen loopt er door.

De Biezenpolder beslaat eene oppervlakte van 318 bund., wordt door sluizen drooggehouden en bevat 23, zoo groote als kleine, boerenhoeven.

BIEZEVELD, voorm. buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ Z. W. van *Velzen*.

Het is reeds in de vorige eeuw gesloopt.

BIEZINGEN, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Biezelingen.

BIGA, d. in *Oost-Indië*, op de Noordoostkust van het *Ambonsche* eil. *Celebes*, in de landstreek *Tomini*.

BIGARON of Begaran, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

Den 17 Maart 1828 werden de muitelingen, die bij dezen berg post gevat hadden, door de eerste kolonne der troepen, die onder de bevelen van den Kolonel Vermeersch stonden, van daar verdreven.

BIGELBACH, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. O. van *Diekirch*, gem. *Beisdorf*.

BIGGEKERKE, heerl. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Biggekerke-en-Krommenhoeke*; palende N. W. aan de heerl. Meliskerke-en-Marienkerke, N. O. aan Poppendamme en Krommenhoeke, O. aan Hoogelande en Koude-

kerke, Z. W. aan de Noordzee, W. aan Zoutelande en Werendijke.

Deze heerl., welke van ouds zijn eigen Heeren van denzelfden naam gehad heeft, waarvan het geslacht echter voorlang reeds uitgestorven is, behoort thans aan de stad Vlissingen. Zij bevat het dorp Biggekerke en eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv. inw. maken met die van de heerl. *Krommenhoeke*, de kerk. gem. van *Biggekerke* uit. Deze gem. telt ongeveer 300 zielen, en behoort tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen*. Hoewel het schijnt dat de Herv. godsdienst reeds in het jaar 1566 alhier is uitgeoefend, vindt men als eerste Predikant te dezer plaatse vermeld Jan van Aken, die in het jaar 1584 herwaarts kwam. Het beroep geschiedt met medestemming van de regering der stad Vlissingen.

Het d. Biggekerke, ook bij verkorting Beekerke of Bekerke genoemd, ligt 1½ u. W. van Middelburg, 2 u. N. ten W. van Vlissingen. Men wil dat het zijnen naam ontleent van zekeren Biggo, die het zoude gesticht hebben, waarvan de tijd echter niet wordt opgegeven. Men vindt evenwel, dat Biggekerke omtrent het jaar 838 bedijkt is.

Vroeger moet hier eene vrij aanzienlijke kerk geweest zijn, die zelfs een koor bezat, waarin, ten jare 1433, begraven werd Bartholomeus van Biggekerke, die, volgens gewijsde van de Hooge Vierschaar, welke Filips van Bourgondië ook bijwoonde, voor de abdijpoort van Middelburg onthalsd werd, om zijne gepleegde geweldenarijen, waarover hij ook regt en geen genade wilde. De tegenwoordige kerk is klein en heeft geen orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 20 of 30 leerlingen bezocht.

In overoude tijden heeft hier ook een slot of kasteel gestaan. Zie het volgende art.

Het wapen van Biggekerke bestaat in een schild van keel, beladen met zes leliën van zilver.

BIGGEKERKE (HOF TE), voorm. slot of kast. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, onder *Biggekerke*.

Dit kasteel is in het jaar 1433, na dat Bartholomeus van Biggekerke, het loon zijner euveldaden ontvangen had, op bevel van Filips van Bourgondië, Graaf *van Holland*, door de ingezetenen van Middelburg, ten gronde toe geslecht, zoodat men thans niet meer de plaats weet aan te wijzen, waar het gestaan heeft.

BIGGEKERKE-EN-KROMMENHOEKE, gem. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*. (1 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. O. aan de gem. Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande, O. aan de gem. Koudekerke, Z. W. aan de Noordzee, aan Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke en aan Melis-en-Mariëkerke.

Deze gem. bevat de heerl. Biggekerke en daarin het d. van dien naam, benevens de heerl. Krommenhoeke. Zij beslaat eene oppervlakte van 932 bund., 13 v. r. 86 v. ell., en telt 70 h. en 480 inw., die alle van den landbouw leven. Men heeft er 460 Herv., die de gem. *Biggekerke* uitmaken. De overige 20 zijn Afgescheidenen.

Men heeft in deze gem. ééne school, te Biggekerke.

Het wapen van Biggekerke-en-Krommenhoeke bestaat in een schild van sabel, beladen met drie scharren van zilver, staande 2 en 1 en 3 zes puntige sterren van goud, staande 1 en 2.

BIGGESTART, geh. in het *Westerkwartier*, prov. arr., en 2¼ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. van *Aduard*, tusschen Ham en Fransum, nabij het eerste dorp.

Men telt er 100 inw., alle Herv., die tot de gem. den *Ham-en-Fransum* behooren.

BIGI-BAKRAKI, naam, dien de Negers geven aan de plant. RAC-A-RAC. Zie dat woord.

BIGI-KOEDERKI, naam, dien de Negers geven aan de plant. BREUKELERWAARD. Zie dat woord.

BIGNONVILLE of BIGONVILLE, gem. in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*. Zie BONDORF.

BIGONVILLE of BIGNONVILLE, heerl., grooth. *Luxemburg*. Zie BONDORF.

BIGRAR, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het opvaren, palende aan de verl. plant. Venetia bovenwaarts en de verl. plant. Cadix benedenwaarts.

BIGRAR, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marechalskreek*, ter regterhand in het opvaren bij de *Messiaskreek*; palende aan de verl. plant. Garcia'skamp bovenwaarts, en aan de verl. plant. Praag benedenwaarts. Zij was 3616 akk. groot.

BIGRAR (LAND-VAN-), verl. grond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marechalskreek*, ter linkerhand in het opvaren; palende aan het Land van Reynesberg bovenwaarts, en aan het Land van Baboenhol benedenwaarts.

BIJABANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjandjor*.

De bewoners van dit distr. houden zich veel minder dan andere Javanen met de rijstcultuur bezig. Koffijtuinen worden echter hier overal aangetroffen. Sommige streken, en daaronder uitgestrekte landen bestaan nog uit ondoordringbare wouden, en strekken tot schuilplaatsen aan tijgers, wilde zwijnen, herten en ander wild gedierte.

BIJABANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjandjor*, distr. *Bijabang*, waarvan het de hoofdnegorij is, aan de Tji-tarom.

BIJ-DE-NIEUWEBRUG, b., prov. *Friesland*. Zie NIEUWEBRUG (BIJ-DE-).

BIJ-DE-VENERIJTERZIJL, geh. in *Zallund*, prov. *Overijssel*. Zie AFSCHED.

BIJDORP, buitenverblijf in het balj. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. W. ten N. van *Leyden*, kant. en 1 u. Z. van *Noordwijk*, gem. *Katwijk-en-het-Zand*.

Het is groot 1 bund. 14 v. r. 90 v. ell.

BIJDORP, voorm. buitengoed, in het balj. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Zoeterwoude*, aan den Hoogen-Rijndijk.

Het huis is in het jaar 1805 gesloopt.

BIJEMOER (OUD-EN-NIEUW-), BEIMÓER, BEIEMOER of BIJMOER, pold. in het markgraafschap van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Halsteren*; palende N. en O. aan de Hooge gronden, Z. aan den Theodoruspolder, W. aan den Auvergnepolder.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 201 bund. 3 v. ell., en wordt verdeeld in Oud-Bijemoer en Nieuw-Bijemoer, waarvan het eerste ten N. en het andere ten Z. gelegen is.

Het laagste land ligt 40 duim boven A. P. Men wint in dezen polder allerlei granen, en heeft er bovendien zeer goed weiland. Het

dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris, die tevens Penningmeester is.

BIJENKORF (JONGE-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de Commetewanekreek, benedenwaarts aan het verlaten land van Sporksgift; 1000 akk. groot. Zij wordt met 98 slaven bewerkt, en door de Negers Pikien-Saron genoemd.

BIJENKORF (OUDE-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Liverpool, benedenwaarts aan de suikerplant. Molhoop en Gekroonde-Paauw; 370 akk. groot.

Zij is thans aan de plant. *Molhoop* getrokken en heeft met de Molhoop en de Gekroonde Paauw denzelfden eigenaar.

BIJGELEGEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Haast-U-Langzaam, benedenwaarts aan de verl. plant. Saxen; 200 akkers groot. Zij wordt bij de Negers Pikien-Tissier geheeten.

BIJ-GELUK, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matapicakreek*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Spieringzorg, benedenwaarts aan de plant. Felix; 500 akk. groot. De Negers noemen haar Valois.

BIJGENROODT, oude naam van het d. Bingelrade, in de heerl. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Bingelrade.

BIJGERIJ, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 7 u. Z. ten O. van *Goes*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Axel*, distr. en ½ u. Z. W. van *Hulst*, gem. en ½ u. ten N. van *Koewacht*; met 34 h. en 230 inw.

BIJ-GEVAL, buitengoed, vroeger tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 1½ u. Z. van *Amstelveen*, gem. *Uithoorn*, aan den Amstel.

BIJ-GEVAL, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond Eigenrust, benedenwaarts aan de koffijplant. Fredericigrift.

BIJLANDSCHE-KANAAL, vaart, prov. *Gelderland*, regt door den *Bijlandschen-Waard* loopende, en gegraven, ten gevolge van eene overeenkomst, tusschen de prov. Gelderland en Holland, ten einde de Waal eenen korteren loop en betere rigting te geven.

Omstreeks het jaar 1770 begon men, wegens de steeds verdere uitzetting van de kromming in de rivier den Rijn en de Waal (vroeger den Ouden-Waal), naar de zijde van Herwen, langs hoe meer behoefte aan dusdanig een kanaal te gevoelen. Reeds was de oude kerk van Herwen door den stroom verzwolgen, en men vreesde nog voor zwaardere ongelukken, toen de commissie van den Neder-Rijn en IJssel besloot tot de graving van het Bijlandsche Kanaal. De Heer Christiaan Brunings, Inspecteur-Generaal der rivieren, ontwierp daartoe het plan, bijzonderlijk daartoe geholpen door den Baron Hugenpoth van Aerth, die in deze zaak zooveel bekwaamheid en doorzigt heeft aan den dag gelegd, dat men inzonderheid aan hem het welgelukken van de doorsnijding te danken heeft, die den 12 Julij 1773 aanbesteed werd, en den stroom bijna in eene regte lijn, tusschen Keeken en Millingen, voeren moest. Dit werk gelukte vrij voorspoedig naar de diepte die

men groef, en was den 1 December 1774 voltooid. Doch nu ook wilde de stroom nog niet den gang nemen, die den ouden arm genoegzaam verlammen konde, en het doel van het BIJLANDSCHE KANAAL zoude doen bereiken. Ook de dammen en andere rijswerken, daartoe gebezigd, hadden niet dat gevolg, wat men er van verwachtte. In het jaar 1776 kwam echter eene bijzondere omstandigheid allergelukkigst de bereiking van het doel te baat. Eene felle vorst had beide, het KANAAL en de kromming in de rivier, zoo geheel met ijs bedekt, dat het in den Ouden Waal zelfs tot op den grond vast zat. Deze omstandigheid nam de Baron VAN HUGENPOTH te baat. Hij liet al het ijs in het BIJLANDSCHE KANAAL verbreken en verbrijzelen. Dit werk was den 4 Februarij 1776 geheel voltooid en had het gelukkig gevolg, dat, bij den minsten was van het afkomend water, terstond al het ijs in het KANAAL bewogen werd, zich omhoog hief, en gelegenheid gaf, om het water, dat van boven afstroomde, op te nemen. Dit kwam dan ook met zoo veel kracht, welke nog vermeerderd werd door het afdrijvende ijs, door het BIJLANDSCHE KANAAL heen schuren en scheuren, dat van toen af de Groote Rijn (Waal en Rijn) zich hier den vollen weg baande, en de diepte van het KANAAL onderscheidene voeten vermeerderde, hetwelk niet weinig bevorderd werd, doordien de oude arm, naar de zijde van Herwen, nog onderscheidene dagen vastgevroren bleef. Zoo was dan, aan het beleid van den Baron VAN HUGENPOTH toe te schrijven, dat men, in weinige dagen, door de natuur, eenen arbeid zag verrigten, die, door menschen handen moetende volbragt worden, maanden arbeids zouden hebben gekost; en tot verbazing van den nakomeling mag nog steeds het BIJLANDSCHE KANAAL ten bewijze strekken, wat een mensch van goed doorzigt, kan ten uitvoer brengen, als hij de kunst en de natuur, ter voleindiging van eenigen arbeid, weet te doen zamenwerken.

BIJLANDSCHE-WAARD, BIELANDSCHE-WAARD of HOLLANDSCHE-WAARD, bedijking op de *Duffelt*, waarvan een gedeelte behoort tot de Pruissische prov. *Rijnland*, maar het grootste gedeelte tot de prov. *Gelderland*, kw., distr., en arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar*, gem. *Herwen*.

Deze waard paalt W., N. en O. aan den Ouden-Waal, Z. aan den Duffeltschen-en-Bimmenschen-Bandijk, en wordt door het Bylandskanaal van het O. naar het W. doorsneden. Ten N. van deze doorsnijding ligt het Nederlandsche gedeelte, dat alzoo van alle zijden door de Waal omringd is.

BIJLANDSCHE-WAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Giessendam-en-Giessen-Oudekerk*.

Hij is met de pold. *Grobbendonk*, *Colsterweer*, *Aart-Eloyenbosch* en *Floris-van-den-Tempel* 96 bund. groot, en ligt tusschen het Houweningswater en de Merwede, boven de Hoogkil.

BIJLANDSWAARD of BIELANDSWAARD, geh. op de *Duffelt*, in den *Bijlandschen-waard*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. Z. Z. O. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Zevenaar*, gem. en ¼ u. O. van *Herwen*.

BIJLEMER, streek lands in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BIJLMER (DE).

BIJLEMERMEER, bedijking in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BIJLMERMEER.

BIJLEMERMEERBROUCK, oude naam van DE BIJLMER. Zie BIJLMER (DE).

BIJLEVELD, waterschap in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gedeeltelijk kant. *IJsselstein*, gedeeltelijk kant. *Maarssen*.

Het bestaat uit de landen, gelegen onder de gemeenten Harmelen, Harmelerwaard, Vleuten, Veldhuizen, Achthoven, Linschoten, Mastwijk en IJsselstein, en maakt een gedeelte uit van de heerl. *Veldhuizen-Bijleveld-Rosweide-Rijerskop-en-Lichtenberg*.

De grootte van dit waterschap wordt berekend op 2407 bund. 30 v. r. 71 v. ell., hoewel het slechts voor 2024 bund. 21 v. r. 71 v. ell. in de molengelden aangeslagen is. Deze landen zijn omgeven door onderscheidene dijken, die gezamenlijk den naam van den *Ring van Bijleveld* dragen, en een gedeelte uitmaken van dat groot aantal dijken, gewoonlijk genaamd de *Groote Ring van Amstelland*, waardoor alle landen, op den Amstel uitwaterende, moeten omgeven zijn. Het overtollige water dezer landerijen wordt door eene gegraven vaart, de Bijleveld genoemd, in de Zuiderzee gelost.

Tot het waterschap van Bijleveld kunnen gerekend worden te behooren de Sluis aan de Steldam, voorts de Sluis te Joostendam en de Sluis van Oudhuizen; terwijl tevens de IJpeslooter sluis, nabij Amsterdam, voor een gedeelte, tot dit waterschap behoort. daar de geërfden in de kosten van onderhoud met de andere, op den Amstel uitwaterende, landen moeten betalen.

Dit waterschap is ontstaan uit de noodzakelijkheid, om zich eene geregelde uitwatering voor het overtollige water te verschaffen. Toen namelijk, door het bedijken van de naastgelegen landen, in 1399, de Rijn moest afgesloten worden, kochten de eigenaars van de landen in de hiervorengemelde gemeenten gelegen, van Willem van Beijeren, Graaf van *Holland*, en Jan van Beijeren, den 1 October 1413, zekere strook lands, langs welke de meergemelde vaart, de Bijleveld, werd gegraven, en omringden hunne landen met dijken, over welke vaart en dijken zij een bestuur benoemden, bestaande uit eenen Dijk- en Watergraaf, vijf Heemraden en eenen Secretaris en Kameraar, zoo als dit bestuur thans nog zamengesteld is, terwijl de leden door den Koning, op voordragt der geërfden gekozen worden (1).

BIJLEVELD, watering, in het *Neder-kwartier* der prov. *Utrecht*, die, in den Rijn, over Harmelen, een begin nemende, in eene Noordwestelijke rigting door den Harmelerwaard, voorbij het huis te Harmelen, voorts door Kockengen, Wilnis en Waverveen vliet, en tegenover Uithoorn in den Amstel uitloopt.

Deze vaart werd in het jaar 1413 door die van Reijerskop, Bijleveld, Achthoven en Mastwijk gegraven, ten einde hunne landen eene betere uitwatering te verschaffen. In het volgende jaar werd door Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, een bijzonder Heemraadschap opgerigt, aan hetwelk opgedragen werd te zorgen, dat er tusschen den 1 April en den 1 November geen Heikooper water kwam in de Bijleveld dan bij hoogen vloed, hetzij uit zee of uit de stroomen, de Lek of den IJssel, of ook, bij drooge zomers, tot drenking van het vee.

(1) Eene naauwkeurige beschrijving, vergezeld van 2 kaarten en van alle oorkonden, tot dit waterschap betrekkelijk, vindt men in de dissertatie, getiteld: De Hydrarchia Bijleveld, ten jare 1836, aan de Utrechtsche Hoogeschool verdedigd door B. G. A. van Pabst.

BIJLMER (DE), streek lands in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bijlmerlanden.

BIJLMER (DE), geh. in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. Z. O. van *Amsterdam*, 1¼ u. W. van *Weesp*, gem. *Bijlmermeer*.

In dit gehucht staat het Regthuis van de gem. Bijlmermeer, zijnde een net langwerpig vierkant maar klein gebouw, met een aardig torentje, waarin eene klok hangt, die geluid wordt, wanneer er openbare afkondigingen moeten plaats hebben.

In het jaar 1787 hadden de gewapende burgers eene sterke batterij gelegd, in en over de Bylmer, bij het Zwed. De Pruissen, bij hunne nadering van Amsterdam alzoo hier hunnen togt gestremd ziende, deden den 22 September eenen hevigen aanval op die batterij, zoodat de kogels in menigte door de woning van den tollenaar en een aan het Raadhuis grenzende boerenhuis vlogen; hoe manmoedig die aanval ook beantwoord werd, zagen de Patriotten zich, toch eindelijk gedrongen af te deinzen, hetgeen ten gevolg had, dat de bewoners der Bijlmerlanden meestal de wijk naar Amsterdam namen, van waar zij echter spoedig terugkeerden, op de bedreiging dat anders alle hunne nagelatene bezittingen aan de genade en ongenade van den soldaat zouden worden overgegeven, terwijl zij nu met eene zware inlegering vrij geraakten.

BIJLMERBROEK, Bijlmelbrouck, of Bijlemermeerbroek, ook wel den Broek geheeten, streek van lage en waterachtige landen in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Bijlmermeer*, palende N. aan den West-Bijlmerpolder, den Oost-Bijlmerpolder, en de Noorden, O. aan den Gein- en Gaasperpolder, Z. O. aan den Broekzijderpolder, W. aan den Holendrechterpolder.

Het bosch, waar de reigers in broedden, van welke men zich in de vogeljagt bediende, en dat in de geschiedenis onder den naam van het Reigerbosch bekend is, schijnt niet ver van of in het Bylmerbroek te hebben gelegen.

BIJLMERLANDEN (DE), meestal enkel de Bijlmer geheeten, streek lands in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Bijlmermeer*; palende N. aan het Bijlmermeer, N. O. aan de Gaasp, O. aan den Gein- en Gaasperpolder, Z. O aan de Noorden, Z. aan den Broekzijderpolder en den Holendrechterpolder, W. aan den Duivendrechterpolder en aan Duivendrecht.

De Bijlmerlanden waren uitgestrekter vóór de bedijking van het Bijlmermeer, dan daarna, alzoo met die bedijking eene menigte van die landen in het meer getrokken zijn. Zij bestaan uit den Oost-Bijlmerpolder en den West-Bijlmerpolder, en Bijlmerbroek.

De inw. vinden meest in melkerij en tuinderij hun bestaan. De kool- en peulvruchten groeijen hier zeer welig.

BIJLMERMEER, gem. in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, (26 k. d., 2 m. k., 8 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Diemen, en Z. en Z. W. aan Weesper kerspel, W. aan de gem. Ouder-Amstel.

Deze gem. bestaat uit het bedijkte Bijlmermeer, en de Bijlmerlanden, en telt ruim 80 inw., die meest hun bestaan vinden in het kweeken van moesgroenten vooral kool, en peulvruchten, en in melkerij.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Diemen-en-Watergraafsmeer*. De R. K., parochiëren te *Diemerbrug*, en de Evangel. Lutherschen, worden tot de gem. van *Amsterdam* gerekend.

Aangezien er in deze gem. geen school gevonden wordt, gaan de kinderen te *Diemen* onderwijs genieten.

Het BIJLMERMEER of BIJLEMERMEER, oudtijds het BELLEMERMEER of BENDELMERMEER geheeten, is, benevens de *Bijlmerlanden*, waarschijnlijk datgene geweest, hetwelke de Heeren uit het huis van Amstel, bij den zoen van het jaar 1285, aan JOHANNES VAN NASSAU, den negen en dertigsten Bisschop van Utrecht, hebben afgestaan, en dat in den zoenbrief voorkomt onder de benaming van *Wendelmeerbroek*, doch welke landen naderhand weder aan de graaflijkheid van Holland gekomen zijn.

In het laatst van het jaar 1622, verzocht ABEL MATHIJSZOON BURCH, burger en koopman te Amsterdam, benevens eenige anderen, van de Staten van Holland en West-Friesland octrooi, om dit meer, ten hunnen koste, te mogen bedijken, droog te maken en in eigendom te behouden, hetgeen hun toegestaan werd, op eene erkentenis van duizend gulden jaarlijks, te verdeelen over de morgentallen van het bedijkte meer, mits de ingelanden, wier landen daarin zouden moeten getrokken worden, te vreden te stellen; terwijl hun de magt verleend werd, om, over den drooggemaakten plas, Dijkgraaf, Heemraden, Penningmeester en andere ambtenaren aan te stellen. Daarbeneven werd hun het regt van ambachtsheerlijkheid afgestaan; doch de hooge jurisdictie behielden de Staten aan zich. Dit werk heeft ook zijnen voortgang en goeden uitslag gehad, zoodat de landen, in het jaar 1627 zijn droog geweest.

Bij het aanleggen van den dijk, werden ook eenige huizen van het geh. de Bijlmer daar binnen besloten; ook ziet men nog in het meer de overblijfselen eener oude kapel, die voormaals tot het gezegde geh. behoort heeft, en in het jaar 1634 nog in wezen was, en hare eigene Kapelmeesters had.

Naauwelijks was het meer drooggemaakt, of de Ingelanden verzochten ook aan de Grafelijkheids rekenkamer, om de uitoefening der hooge jurisdictie. De Drost van Muiden, PIETER CORNELISZOON HOOFT, wiens regtsgebied, als Baljuw van Gooiland en Schout van Weesperkerspel, hierdoor stond te worden verminderd, stelde zich nogtans niet tegen het inwilligen van dit verzoek; alzoo hij begreep, dat hierdoor verscheidene zwarigheden voorgekomen, en de goede orde best bewaard zouden worden. De Rekenkamer stond dan ook den Ingelanden hun verzoek toe, en sedert zijn de Dijkgraaf hier tevens Baljuw en de Heemraden Schepenen geweest.

Toen LODEWIJK XIV, Koning *van Frankrijk*, in het jaar 1672, zoo plotseling en onverwacht, de Vereenigde Nederlanden aanviel, en ras eenige provinciën had veroverd, ja, tot in Holland was doorgedrongen, nam de Regering van Amsterdam dadelijk het besluit, om zich, ter bevrijding der stad, van het water te bedienen. Zoodra dus, den 20 Junij, ruchtbaar werd, dat Naarden zich aan de Franschen had overgegeven, begaven zich de Heeren TEN GROOTENHUIS en VAN NECK, met eenige ruiters, naar het BIJLMERMEER, en deden den dijk doorsteken en de landen onder water zetten, ten einde daardoor te beletten, dat de vijand, indien hij nader kwam, aldaar eene legerplaats mogt vinden, noch kunnen aanleggen. Dit ongemak scheen men, tot wering van den vijand, geduldig te lijden, en zich op nieuw de droogmaking te getroosten. Maar nadat in den nacht tusschen 5 en 6 April 1702, door eenen geweldigen stormwind, eene zware breuk in den zeedijk gevallen was, waardoor de zee eenen doortogt kreeg, en het *Bijlmermeer*, als vooraan lig-

gende, geheel overstroomd werd, hebben de ingelanden, zoo uit hoofde van de zware kosten als omdat de grond er doorgaans slecht was, niet weder eene volstrekte uitmaling van het water uit dit meer ondernomen. Dit was zeker de oorzaak, dat de steden Amsterdam en Weesp, ongetwijfeld tot behouding der onderlinge gemeenschap, te rade geworden zijn, om het Bijlmermeer te aanvaarden, op zoodanige voorwaarden als zij van de eigenaars zouden kunnen bedingen; ten welken einde deze beide steden, den 20 November 1702, met elkander eene overeenkomst aangingen, waarbij vastgesteld werd, dat van wederzijden voor de helft in de onkosten zou gedragen worden, zoo tot het herstellen van den dijk, als tot het droog- of drasmalen van het meer, alsmede tot het jaarlijksch onderhoud van dien dijk, met hetgene er toe behoorde van molens als anderzins; waartegen wederom de voordeelen wederzijds ter helfte zouden genoten worden van de tollen, vogelkooi, visscherij, het riet- en grasgewas van den dijk en wat verder ten nutte zoude kunnen strekken. Hierop volgde, den 24 Augustus 1703, eene overeenkomst tusschen de beide gemelde steden ter eenere en de Ingelanden van het Bijlmermeer ter andere zijde; waarbij de steden gemagtigd werden tot alles, wat er tot behoud van den dijk en bewaring van den boezem van het meer zou mogen dienen, ook om van binnen aan den dijk modder of andere stoffen te brengen, kraggen of drijfbalken te mogen leggen, zonder tegenzeggen van de Ingelanden, die de molen aan zich zouden behouden, en ieder van hen zijne huizen en getimmerten, om daarmede naar zijn welgevallen te handelen; ook zouden zij nog daarenboven de visscherij hebben over het geheele meer. Het genot van den dijk, mits geene beesten daarop te laten loopen, en van het riet- en grasgewas over het geheele meer, zou tusschen de twee steden en de Ingelanden, half en half, worden gedeeld. De steden zouden wijders niet gehouden zijn tot betaling van eenige schulden en eischen ten laste van de Ingelanden. Uithoofde van dezen eigendom waren de beide steden gewoon de visscherij jaarlijks voor eene goede som te verpachten, en daarin werd veel baars, snoek en post gevangen; doch volgens de overeenkomst bleven er de Ingelanden voor zich zelve in visschen. Ten aanzien van het droogmaken van het Bijlmermeer, is daarin, door het instorten of plompen van modder, langzamerhand land aangewonnen. Daar nu die streek lands destijds van alle bewoners en bruikers verlaten, onder het water bedolven en aan de buitenzijde dras lag, zoo heeft de stad Amsterdam de met modder uit hare grachten gevulde pramen steeds derwaarts gezonden, ten einde die in het meer te ledigen, hetwelk ten gevolge had, dat er reeds in het midden der vorige eeuw, op de van nieuws aangewonnen grond eenige moestuinen waren aangelegd, en thans dit meer weder geheel droog is en zeer goede groenten oplevert, die de tuiniers naar Amsterdam ter markt brengen, waar zij dezelfde standplaatsen hebben als de warmoeziers van het Diemermeer.

Als eene bijzonderheid kan men aanmerken, dat op den ringdijk van het Bijlmermeer, niet ver van het Bijlmerregthuis, eene boerenwoning gevonden wordt, die, bij den grooten doorbraak van het jaar 1702, waardoor alles overstroomd en weggespoeld is, alleen is blijven staan, in welke woning men nog een teeken aan eenen der muren aanwijst, hoe hoog het water, bij gelegenheid van die doorbraak, gestaan heeft.

Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Heemraden, die eenen Secretaris en eenen Penningmeester onder zich hebben. De Dijkgraaf wordt, op de voordragt van Heemraden en Hoofd-Ingelanden,

door den Koning aangesteld. De Heemraden worden, door het collegie van Heemraden, uit de Hoofd-Ingelanden gekozen, gemeenlijk op voorstel van den Dijkgraaf. Ook stelt dit collegie den Secretaris en den Penningmeester aan. Het houdt zijne vergaderingen gewoonlijk te Amsterdam in de herberg de Munt; doch enkele reizen, des zomers, ook in het regthuis van de Bijlmermeer.

Het wapen van Bijlmermeer bestaat in een veld van lazuur, beladen met eenen staanden balk van zilver.

BIJLMERMEER (HOOG-), geh. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. O. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en ½ u. W. van *Weesp*, gem. *Weesperkarspel-en-Hoog-Bijlmermeer.*

BIJLMERPOLDER (OOST-), pold. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weesperkarspel-en-Hoog-Bijlmermeer;* palende N. W. aan het Bijlmermeer, N. O. aan de Gaasp, O. aan den Gein en Gaasperpolder, Z. O. aan de Noorden, Z. aan den Broekzijderpolder en W. aan den West-Bijlmerpolder of Westeinderpolder.

BIJLMERPOLDER (WEST-) of Laanderpolder, ook wel Westeinderpolder geheeten, pold. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weesperkarspel-en-Hoog-Bijlmermeer;* palende N. O. aan het Bijlmermeer, O. aan den Oost-Bijlmerpolder, Z. aan den Broekzijderpolder en den Holendrechtpolder, W. aan den Grooten-Duivendrechterpolder en Z. W. aan den Kleinen-Duivendrechterpolder.

BIJLOOP, watertje in de *Baronnie van Breda*, prov. *Noord-Braband.* Het neemt in de gem. *Zundert-en-Wernhout*, ½ u. ten W. van Klein-Zundert eenen aanvang, doorvloeit de gem. *Rijsbergen* en *Prinsenhage*, en ontlast zich ¼ u. Z. van *Breda*, in de *Aa*.

BIJLVENNE, kleine streek, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, ten Z. van het d. Warfum.

+ BIJMA, voorheen het Huis te Faan geheeten, als liggende in het kleine d. *Faan*, heerenhuis in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. van *Groningen*, kant. en ¼ W. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. O. van *Oldekerk*.

De buitenplaats Bijma beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 45 bund. 50 v. r. 30 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de Douarière van den Heer Mr. Baron J. H. L. d'Aulnis de Bourouill.

Het huis, gebouwd in het jaar 1725, door den beruchten Rudolf de Mepsche, Heer *van Faan*, is slechts van eene verdieping. Eenige schreden over de brug van dit huis staat nog het schathuis, waar de genoemde de Mepsche, als Grietman van Oosterdeel-Langewold, in het jaar 1731, meer dan vier en twintig menschen, op eene wreede wijze liet pijnigen, ten einde hen tot bekentenis te brengen van de misdaad van *sodomie*, welke sommigen meenen, dat velen hunner niet zouden bedreven hebben; latende hij drie dezer lieden levend blakeren, daarna dood wurgen, en vervolgens tot asch verbranden; achttien wurgen en daarna verbranden; twee tot het plegen der misdaad verleide kinderen van 14 jaren, de straf der overigen aanzien, en ten eeuwigen dagen opsluiten in het tuchthuis, terwijl een, vóór het vonnis onder de pijniging bezweken, mede tot asch verbrand is. De uitspraak van dit vonnis had plaats in de kerk te Faan, staande digt bij het huis Bijma, op den 24 September 1731, en op denzelfden dag had de executie plaats op de Westergast, aan den rijweg, even buiten en onder Zuidhorn, mede in Oosterdeel-Langewold gelegen.

Buiten deze 24 menschen waren er nog onderscheidenen gevangenen overgebleven en daarna nog nieuwe gevangenen bijgekomen, die ook gepijnigd zijn, doch waaromtrent wij moeten refereren tot de gedrukte stukken der procedure.

De naam van Faan, sedert dien tijd, een gehate naam zijnde geworden, hebben de volgende bezitters van het huis den naam Bijma, van eene bijgelegene heerd lands, op dit huis overgebragt.

BIJMERWAARD, bedijking op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en kant. *Arnhem*, gem. *Rheden*, onder *Elkom*; palende N., O. en Z. aan den IJssel, W. aan Rheden.

Deze waard bevat 264 bund. 15 v. r. 3 v. ell., telt 5 boerenhofsteden en staat onder het bestuur van Angerlo.

BIJMOER (OUD-EN-NIEUW-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bijemoer (Oud-en-Nieuw-).

BIJNSDORP, eil. en voorm. d. in het *Haarlemmermeer*, prov. *Noord-Holland*. Zie Beinsdorp.

BIJOU (MON-), buitenverblijf in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. W. van *Rotterdam*, kant., gem. en even buiten de Rotterdamsche poort der stad *Gouda*, aan de Vlaamsche kade.

BIJOU (MON-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het opvaren, op het 3e tabbetje (eilandje) in die rivier; palende aan de verl. plant. Genoodzaakt bovenwaarts, en aan het verl. land van la Paix benedenwaarts. Zij is 560 akk. groot, wordt met 89 slaven bewerkt en thans in eigendom bezeten door de erven van wijlen den Luitenant-Generaal Onno Zwier van Sandick. De Negers noemen haar Dipenoe of ook wel Cropina.

BIJSSEL, vette weihoek op de *Over-Veluwe*, in het ambt *Ermelo*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Arnhem*, kant. *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

In deze weihoek, die haren naam ontleent van het thans afgebroken huis Bijssel, liggen de buurten Hooge-Bijssel en Lage-Bijssel. Men telt er 30 h. en 110 inw.

BIJSSEL, voorm. huis, op de *Over-Veluwe*, in het ambt *Ermelo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 2¾ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*, in de buurschap *Hooge-Bijssel*.

Dit huis, dat door den Heer Wolter Johan van Haersolte, Heer *van Oldenhof*, Drost *van Zalland*, die het in het midden der vorige eeuw bezat, aanmerkelijk vergroot en vernieuwd was, had het strandregt langs de Zuiderzee, zoo ver de buurschappen Bijssel zich uitstrekken. Thans bestaat het niet meer, en het landgoed is in perceelen verkocht.

BIJSSEL (HOOGE-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr, arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 2¾ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*, van welk dorp het een gedeelte uitmaakt. Men telt er 80 inw.

BIJSSEL (LAGE-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 2¾ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*, van welk dorp het een gedeelte uitmaakt. Men telt er 106 inw.

BIJSSUM, b. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Biessum.

BIJSTEIN, adell. huis op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6 ½ u. N. N. W. van *Arnhem*, distr. *Veluwe*, kant. en 2½ u. Z. van *Harderwijk*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Putten*.

Dit huis werd, in het midden der vorige eeuw, door den toenmaligen bezitter, den Heer HERIBERT HAGEN van nieuws opgehaald en aanmerkelijk verbeterd. Het is omgeven door eenen hoogen aarden wal, die digt met geboomte omzet is, zoodat men het huis des zomers naauwelijks zien kan. De daartoe behoorende gronden, beslaan eene oppervlakte van 73 bund. 37 v. r. 30 v. ell. en worden, even als het huis, thans in eigendom bezeten door den Heer F. H. VAN ECKELENS, te Harderwijk.

BIJSTER, beekje, dat bij het geh. Spelbeek, gem. Esschen, in het Antwerpsche ontspringt, ¾ u. ten Z. W. van Nispen. in de prov. *Noord-Braband* komt, en noordwaarts aanstroomende, 20 min. W. van Roozendaal, met de *Loozebeek* zamenvloeit, uit welke vereeniging de *Engebeek* ontstaat.

BIJSTEREN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 7 u. N. N. W. van *Arnhem*, distr. Veluwe, kant. en 2 u. Z. van *Harderwijk*, gem. en ½ u. W. van *Putten*; met 180 inw.

BIJSTERS (DE), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en distr. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan den Raamsdonkschenpolder en den Waspikschenpolder, O. aan het Kerkpad en de Binnen-Bijsters, Z. en Z. W. aan de Buitendijksche velden, W. aan den Oostpolder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 76 bund. 27 v. r. 77 v. ell. Het land ligt 6 à 7 palmen boven A. P. De polder wordt door het gemeentebestuur van Waspik beheerd.

BIJSTERS (DE BINNEN-), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en distr. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan de Groot-Waspiksche-Buitendellen en den Langstraatschen-dijk, O. aan 's Grevelduin-Capelle, Z aan de Langesteeg, Z. W. aan de Buitendijksche-velden, W. aan het Kerkpad en de Bijsters.

Deze polder beslaat 161 bund. 58 v. r. 71 v. ell. Het land ligt 5 à 6 palmen boven A. P. Het bestuur wordt door dat der gemeente Waspik waargenomen.

BIJSTERVELD of BEYSTERVELD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3. u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant., distr., gem. en 20 min. O. van *Oirschot* aan den weg van Oirschot op Best, met een fraai kasteel.

BIJSTERVELD, BEYSTERVELD of GROOT-BIJSTERVELD ook wel het KASTEEL TE OIRSCHOT genoemd, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant., distr., gem. en 20 min. O. van *Oirschot*.

Van dit kasteel, heeft het oud adellijk geslacht VAN BIJSTERVELD vermoedelijk zijnen naam ontleend.

BIJSTRAAT (DE), geh. in de *Baronnie van Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie BIESTRAAT.

BIJTELKIL, watertje in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, dat omtrent den tol tusschen Woudrichem en de Drie Sluizen zijnen oorsprong neemt, vervolgens noordelijk en oostelijk stroomende zich in het watertje *de Vliet* ontlast.

BIJVANG, naam dien men geeft aan de, bij de wet van 1814, verboden kringen, rondom de vesting *Breda*, prov. *Noord-Braband*, waar binnen geene getimmerten mogen worden opgetrokken. Dusdanige verboden kringen zijn er drie, welke door de landlieden de EERSTE, de TWEEDE en de DERDE BIJVANG genoemd worden, strekkende

de Eerste zich tot op 100, de Tweede tot op 200 en de Derde tot tot op 300 Rijnlandsche roeden van de teen der vesting uit.

BIJVANK, buitengoed, in het graafsch. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. van *Zutphen*, kant. 2½ u. O. van *Ter Borg*, distr. en 3 u. Z. van *Doesburg*, gem. *Bergh*, 1¼ u. N. W. van 's Heerenberg, 10 min. W. van Beek, waartoe het behoort.

Het beslaat met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 8 bund. 38 v. r. 41 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Michiels von Kessenich, te Roermonde.

BIJWEG (HET HUIS TE), buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en 10 min. W. van *Bennebroek*, aan den straatweg van Haarlem op Leyden.

De daartoe behoorende grond heeft eene oppervlakte van 9 bund. 30 v. r. 66 v. ell. Het is thans een eigendom van Mevrouw Marie-Françoise Gervais, weduwe van den Heer Mr. Johannes Valckenaar.

BIKKELBEEK, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Slingerbeek.

BIKKERSEILAND, eil. in *Amsterdam*. Zie Bickerseiland.

BIKS, watertje, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, 1½ u. Z. ten O. van *Groningen*, ½ u. O. van *Haren*, in het gehucht *Onnen*.

BIKSMATTEN, lage made of hooiveld, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Groningen*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Haren*, in het gehucht *Onnen*, aan het meertje de Biks.

BILA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumatra*, in het *Land der Batakhs*, aan de Soengej-Bila.

BILA (SOENGEJ-), riv. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumatra*, in het *Land der Batakhs*, met eenen Noordoostelijken loop in de Straat van Malakka uitwaterende.

BILANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Cheribon*, aan de Noordkust.

BILANTOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Billiton*, met 300 inw.

BILD (DE), buitengoed in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord Holland*. Zie Bilt (Huis te).

BILD (DE), d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Bildt (de).

BILD (HET), griet., prov. *Friesland*. Zie Bildt (het).

BILDERDAM of Billerdam, b. in het balj. van *Rijnland*, prov. *Noord Holland*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 3 u. Z. Z. W. van *Amstelveen*, voor het grootste gedeelte gem. *Kalslagen-en-Bilderdam*, gedeeltelijk ook gem. *Leymuiden-en-Vriesekoop*, ½ u. Z. van *Kalslagen*, 1 u. O. van *Leymuiden*, aan de Drecht.

Er waren hier vroeger twee sluizen of verlaten, waarvan de eene door het hoogh. van Rijnland, de andere door het hoogh. van Amstelland werd onderhouden, en door welke sluizen het eene dier heemraadschappen het water van het andere keerde. Over de wijdte van het Rijnlandsche verlaat is, in vroegere tijden, tusschen de voornaamste steden van Zuid-Holland, menigmalen ongenoegen gerezen, alzoo de vaart door Sparendam daardoor zeer veel verminderd werd. Deze verlaten zijn in het jaar 1824 geamoveerd, nadat er, in datzelfde jaar, nabij het zoogenoemde Goudsche Tolhuis, insgelijks onder de gem. Kalslagen-en-Bilderdam, eene nieuwe dubbele sluis is aangelegd, welke sluis thans behoort onder het bestuur van het hoogh. van den *Amstel- en Nieuwer-Amstel*.

BILDERDAMMER-LAAN, weg in de prov. *Noord-Holland,* dienende tot waterkeering, tusschen het hoogheemraadschap van *Rijnland* en dat van *Amstelland.* Hij loopt van den Vriesekooperweg naar den Heerenweg.

BILDT (DE), gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht.* Zie Bilt (de).

BILDT (HET) of het Bilt, griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum* (2 k. d., 5 m. k., 1 s. d.); palende W. en N. aan de Wadden, O. aan de griet. Ferwerderadeel en Leeuwarderadeel, Z. aan Menaldumadeel en Barradeel.

Sommigen beweren, dat deze griet. haren naam zoude verschuldigd zijn aan de Deenen, die daar voorheen meermalen geland zijn, en bij wie *Bildt* hetzelfde is als bij ons eene ondiepe zee of wad; meer waarschijnlijk komt ons het gevoelen van hen voor, die willen, dat men dit oord dien naam gegeven heeft, omdat het uit de zee is opgerezen en opgebild.

Het Bildt, voorheen door de Noormannen en Friezen met zware schepen bevaren, wies, nadat de Middelzee opgeslijkt en afgedamd was, zoo sterk aan, dat men reeds in het jaar 1398 melding daarvan gemaakt vindt. Doch het schijnt, dat de onbestendigheid der regering en de inwendige verdeeldheid des lands niet hebben toegelaten, dat deze aangespoelde landen bedijkt en behoorlijk tot land geschikt gemaakt werden, zoodat zij tot dus verre alleen bij de naaste dorpen en kloosters in gebruik waren als buitenlanden, die bij alle getijen voor de zee bloot lagen.

Met de komst van Hertog Albert van Saxen, die door Keizer Maximiliaan I, uit naam des Roomschen Rijks, tot Erf-Gouverneur en Potestaat van den lande van Friesland was aangesteld, werd de indijking van het Bildt in ernstige overweging genomen. Allereerst liet de Hertog zich onderrigten, wegens den aanwas aan de Noordwestzijde der provincie, het Bildt genaamd, en, daarmede niet voldaan, ging hij zelf dien opgeslijkten oord bezigtigen. Hierop nam hij voor, deze landen te bedijken, doch, door den hevigen krijg met de Gelderschen uitgeput, was hij niet in staat, zijn oogmerk te volvoeren, zoodat de zaak slepende bleef tot in het jaar 1504, wanneer Hertog George, zoon van Hertog Albert, die in het jaar 1500 overleden was, het werk wederom aanzette, de nieuw verrezene landen door bekwame Wiskundigen deed meten, welke het Bildt bevonden 5400 morgen, naar de toenmalige landmaat, groot te zijn. Dat gedeelte, hetwelk de Hertog voornam te bedijken, trok hij, als aangewonnen land, aan zich, zonder daarin de gemagtigden van Oostergoo en Westergoo te kennen. Hij stelde de naastbij gelegene belanghebbenden tevreden, deels door hun eene geldsom in eens uit te betalen, deels door hun eene jaarlijksche toelage uit te reiken. Eenigen evenwel wilden hunne regten of aandeelen behouden.

De bedijking van het Bildt werd nu dadelijk aangevangen. In de maand Junij 1504 ging Hertog George een verdrag van verpachting aan met vier Hollandsche Edelen, de drie gebroeders Heer Jakob Oem van Wijngaarden, Ridder, Heer *van Wijngaarden en Ruysbroek*, Ambachtsheer *van Grijsoorde, Oude- en Nieuwe-Tonge*, Floris van Wijngaarden, Ridder, Ambachtsheer *van IJsselmonde*, Dirk Oem van Wijngaarden en Thomas Beukelaar, den schoonzoon van gezegden Floris van Wijngaarden, waarbij deze vier Heeren zich verbonden, om, gedurende elf jaren, de landen te bedijken, te ontginnen, en met de noodige sluizen, wegen

en waterleidingen te voorzien; mits daarvoor, van iedere vier morgen lands, eene jaarlijksche pacht of huur van vijf goudgulden aan den Hertog of zijne erven betalende, waarvan zij echter het eerste jaar bevrijd zoude zijn. Deze verpachting geschiedde onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat, bijaldien zij, na verloop van die elf jaren, niet weder wilden pachten, alsdan aan hen, of hunne erven, door den Hertog, of zijne erven, zouden worden vergoed alle kosten, welke zij, zoo tot verbetering en gebruik der landen, als aan hunne timmeringen, hadden moeten besteden, ter begrooting van vier onpartijdige mannen, wederzijds twee, uit Friesland te verkiezen. Inmiddels waren de voorschreven pachters niet in staat, om het zelfs den tijd van elf jaren uit te houden, terwijl de grond, nog te koud en te straf van aard, weinig vruchten gaf, en hunne dijken niet voldoende waren, om het zeewater steeds buiten te houden. Zij vonden zich dus, aanmerkelijk bezwaard en verarmd, in de noodzakelijkheid, om nog twee Edelen d'Avila (welligt eigenlijk Davelaar) en Bontemantel, in hun genootschap op te nemen; met wier hulp zij hunne onderneming met moed en eenen gunstigen uitslag voortzetteden, waartoe zij zich te beter in staat zagen, doordien Hertog George hun de aanzienlijke som van 16,000 goudgulden voorschoot. De namen der beide laatstgenoemde Edelen zijn nog heden op het Bildt bewaard; want de eerste heeft in de kerkbuurt van Anna-Parochie een zwaar huis gebouwd, hetwelk, vóór dat het in het jaar 1833 werd afgebroken, nog bij de Bildtlieden het Davilaashuis heette, terwijl er eenige kavels land zijn, die den naam van Bontemantel dragen. Ondertusschen vervielen de zaken van Hertog George van Saksen hier te lande zoodanig, dat hij, niet in staat zijnde om den Gelderschen en den met hun verbonden Schieringers het hoofd te bieden, in het jaar 1515, genoodzaakt werd, de landen van Friesland, met goedkeuring van den Keizer, aan eenen magtiger Vorst, namelijk aan den later, onder den naam van Keizer Karel V, in de geschiedenis beroemd geworden, Graaf van Holland en Zeeland, over te dragen. Deze deed daarop, bij het aanvaarden van de regering dezer landen, door zijnen Stadhouder Floris van IJsselstein, beloven, alle vrijheden en voorregten, door den Hertog aan steden, genootschappen en bijzondere personen verleend, te zullen onderhouden en niet te verminderen, maar veeleer te vermeerderen.

De eerste elf jaren verloopen zijnde, troffen de pachters met den toenmaligen Landsheer eene nieuwe overeenkomst, voor den tijd van tien jaren; doch gedurende dien tijd werden de bewoners van het Bildt, tot tweemalen toe, door de Gelderschen verjaagd, en hunne goederen geplunderd en verbrand. Daar echter inmiddels de magt van Karel V hier te lande dagelijks aanwies, moesten de Gelderschen eindelijk wijken, en met de herstelling van de algemeene rust keerden ook de Bildtpachters naar hunne verlaten landen terug, waarin zij alles spoedig herstelden, en ook allengskens begonnen in welvaart toe te nemen. Eenige Edelen, met name Julius van Botnia Ridder, Aart Booth en Marten Coebel zagen dit niet onverschillig aan, en schroomden niet, ten einde daaraan deel te krijgen, de Bildtlanden, na het eindigen der tien jaren, van Zijner Majesteits Raad te Brussel te onderpachten, en daarna de landerijen, op de *door hen* ontworpen voorwaarden, wederom aan de oude pachters in huur aan te bieden. De oude pachters wezen niet alleen de hun voorgestelde voorwaarden van de hand, maar betrokken daarenboven, nopens de preferentie der pachting aan den eenen, en nopens de onbetaalde verbeteringen

aan den anderen kant, de gemelde Edelen, voor het Hof van Friesland, in regte, met dat gevolg, dat deze Edelen in het ongelijk werden gesteld, en verpligt waren den vorigen pachters ongemoeid, naar ouder gewoonte, het Bildt in pacht te laten. De oude pachters, hierop nu ongestoord, op den ouden voet van verpachting, in het gebruiken en verbeteren der Bildtlanden voortgaande, hadden het geluk, door hunne nijverheid en spaarzaamheid het zoo ver te brengen, dat zij niet alleen jaarlijks hunne beloofde pacht konden voldoen, maar ook nog daarenboven, in tijd van nood, groote sommen gelds aan den Lande opschieten, en eindelijk zoo talrijk en vermogend werden, dat zij, die tot nog toe, maar alleen als kolonisten op de landen gewoond hadden, ten jare 1579, in het ligchaam der provincie Friesland werden ingelijfd, terwijl hun, door den regerenden Stadhouder, den Graaf van Rennenberg, en den provincialen Raad, gelijk de andere grietenijen, stem in staat werd aangeboden, benevens den eigendom van 1736 morgen Nieuw-Bildtland en nog 116 morgen lands, het Monnikke-Bildt genaamd, welke het klooster Mariëngaarde van Koning Karel bekomen had, ter vergoeding van de zesdehalf honderd morgen lands, die zij vroeger op den Grooten Bildt hadden bezeten, en hun door den Hertog van Saksen ontnomen waren. Dit aanbod werd den Bildtlieden gedaan op voorwaarde, dat zij zouden dragen het 25ste gedeelte van alle provinciale, zoo oorlogs- als andere lasten. De pachters namen de aangeboden stem in staat, op den voet der andere Grietenijen, aan; doch zij wezen den aangeboden eigendom der overige Bildtlanden van de hand: waarschijnlijk uit vrees voor den Koning van Spanje en de nog steeds magtige geestelijkheid, die, niet gewoon de haar aangedane beleedingen te vergeven of te vergeten, het aannemen van den eigendom harer landen, bij omkeering van zaken, zekerlijk op de Bildtlieden zouden gewroken hebben. Zij namen dus de beraamde quotisatie aan, doch bedankten beleefdelijk voor het overige, zich vergenoegende met eene stem in staat even als de overige Grietenijen verkregen te hebben. Doch zoodanig eene quotisatie onder de kort daarop gevolgde Staatsregering vele ongemakken veroorzakende, besloot men die af te schaffen, en de landen wederom voor eenen behoorlijken jaarlijkschen kanon aan de oude pachters te verpachten, mits in de algemeene kassen der provincie, zoo veel als andere ingezetenen, betalende. Vervolgens werd, aan het jaar 1600, de bedijking van den Bildtaanwas bewerkstelligd, en het Nieuwe-Bildt genoemd. De zaken der Bildtpachters namen inmiddels met eenen onafgebroken voorspoed toe, tot in het jaar 1622, wanneer de Staten der provincie besloten, om, na het eindigen der loopende pachtjaren, den jaarlijkschen kanon zoodanig te verhoogen, dat de pachters die verre te hoog gesteld rekenden, en weigerden aan te nemen, waarop hun werd aangezegd, dat zij dan hunne landen moesten ontruimen en verlaten, aangezien de Staten beweerden, dat zij alleen meijers waren en dus geen meer regt op de landen hadden, dan de overige huurders der provinciale landen. De pachters daarentegen eischten vergoeding van de provincie, die zij als den wettigen eigenaar van den aangeslijkten grond beschouwden, voor de door hun daargestelde verbeteringen, als het graven van vaarten, het bouwen van kerken, scholen, huizen enz. Dit geschil werd toenmaals wel ter zijde gesteld, doch ruim honderd jaren later vernieuwd, maar in het jaar 1731, door tusschenkomst van den Stadhouder, ten voordeele der pachters beslist, ten gevolge waarvan deze het Bildt voor eene som van 749,613 gulden 10 stuivers van de Sta-

ten van Friesland in koop overnamen. De Bildtlieden, van toen af de landen als hun eigendom beschouwende, hebben den landbouw aanmerkelijk verbeterd, en vele hunner zijn, zoo door meerder ijver als door voorspoedige tijden, van geringe gegoede lieden geworden, en bezitten landhoeven van groote waarde. Intusschen waren er naauwelijks eenige jaren na de laatste bedijking verloopen, of de aanwas was weder zoo aanmerkelijk, dat reeds in het jaar 1682 vergunning en aanmoedigende vrijheden ter inpoldering werden verleend, ofschoon dit gedeelte de Oude- of Westelijke-Bildtpollen genaamd, eerst in het jaar 1715 ingedijkt werd. Later, en wel ten jare 1754, werd de bedijking van den Nieuwen- of Oostelijken-Bildtpolder tot stand gebragt; door alle welke bedijkingen deze grietenij thans eene oppervlakte beslaat van 7641 bund. 84 v. r. 17 v. ell. (1)

Het Bildt wordt thans verdeeld in het Oude-Bildt, het Nieuwe-Bildt, het Oud-Monniken-Bildt, en de pollen in de Oude-Bildtpollen, en den Nieuwen-Bildtpolder; deze grietenij bevat slechts drie dorpen, allen op het Oude-Bildt gelegen, namelijk St. Jacobi-Parochie, St. Anna-Parochie en Lieve-Vrouwe-Parochie; maar behalve deze dorpen behooren er ook toe de buurt Oude-Bildt-zijl, benevens het gehucht Oude-Bildtdijk en een gedeelte van de Nieuwe-Bildtzijl en van de Leije, alsmede de Hoeven ten Z. W. van St. Jacobi-Parochie.

Men telt er 862 h., bewoond door ruim 6300 inw., die, ten grooten deele Hollanders van oorsprong zijnde, zich, zoo door hunne kleeding en tongval, die meer naar de Hollandsche zweemt dan de spraak der Friesche stedelingen zelve, als door eenen groveren en zwaarderen ligchaamsbouw van den meer ranken Fries, als eene bijzondere volkplanting, onderscheiden. Zij vinden hun bestaan in landbouw, vlas-en veeteelt, zijnde het Bildt eene zeer vruchtbare en korenrijke landouw. Voorts zijn nog in deze grietenij 2 (vroeger 3) bierbrouwerijen, 1 grutterij, en 3 of 4 chicoreiëesten, terwijl er vroeger ook eene jeneverstokerij bestaan heeft.

De Herv., die ruim 5800 in getal zijn, maken 3 gem. uit, namelijk: St. Anna-Parochie, St. Jacobi-Parochie en Lieve-Vrouwe-Parochie, die elk eene kerk hebben, en door even zoo veel Predikanten bediend worden.

De Doopsgez. tellen er ruim 200 zielen, en behooren tot de gem. van *Oude-Bildtzijl-en-Hallum.*

De R. K., die hier slechts 15 in getal zijn, parochiëren te *Harlingen.*

De Evang. Luth., van welke gezindte men er 6 telt, worden tot de gem. van *Harlingen* gerekend.

Er zijn in deze grietenij zes scholen, als: ééne te St. Anna-Parochie, ééne te St. Jacobi-Parochie, ééne te Lieve-Vrouwen-Parochie, ééne te Oude-Bildtzijl en twee aan den Ouden-Bildtdijk.

Vroeger bestonden hier twee zeesluizen, de Oude-Bildtzijl en de Nieuwe-Bildtzijl geheeten, maar deze zijn, door den aanwas

---

(1) Zij, die meer omstandig met de bedijking van deze grietenij willen bekend zijn, kunnen wij verwijzen naar de belangrijke Nasporingen betrekkelijk de Geschiedenis der voormalige Middelzee in Friesland, door wijlen den Predikant P. Brouwer P. Zoon en onzen volijverigen medearbeider W. Eekhoff, Leeuw. 1834, bl. 83-102.

van land, geheel verland. Zoodat de laatste afgedamd is terwijl de eerste alleen nog als binnensluis van den ouden dijk bestaat.

De voornaamste vaart van HET BILDT komt door de Wierzijl uit de Ried, loopt eerst noord- en daarna noordwestwaarts naar St. Jacobi-Parochie, en, met eenen anderen tak, onder den naam van Blikvaart, eerst oost- en daarna noordoostwaarts naar de Leije en naar Oude-Bildtzijl, en verder naar de, thans verstopte, Nieuwe-Bildtzijl. Almede loopt er nog eene vaart langs den binnenkant van den Ouden Bildtdijk., benevens verschillende zijtakken van de Blikvaart langs de wegen naar de dorpen en boerderijen.

Behalve den regten Middel- of Zandweg, waaraan de drie Bildtdorpen liggen, en die oost- en westwaarts, bijna evenwijdig aan den Oudendijk, door geheel het Oude-Bildt loopt, zijnde beide oude zeedijken de oorspronkelijke wegen der Bildtlieden, en op deze loopen alle de binnenwegen uit. De zandweg wordt regthoekig gesneden door vier rijwegen, van den zuidelijken Ouden Zeedijk tot den Ouden-Bildtdijk doorloopende, als: één door Lieve-Vrouwen-Parochie, één door St. Anna-Parochie, één op de helft tusschen St. Anna-Parochie en St. Jacobi-Parochie en één ter helft tusschen St. Anna-Parochie en Lieve-Vrouwe-Parochie. Van St. Jacobi-Parochie loopen weder drie wegen, op verschillende afstanden, naar den Ouden-Bildtdijk en twee zuidwaarts naar den Ouden Zeedijk. Eindelijk loopt er nog een dwarsweg van Berlikum, ten Z. van St. Anna-Parochie en Lieve-Vrouwe-Parochie naar het Stienzer-Nieuwland, van welke men ook, door de gemelde kruiswegen, naar de dorpen kan komen.

Voor het noordelijke gedeelte dezer grietenij (namelijk de Westelijke Pollen, het Nieuwe-Bildt en het Oude-Munniken-Bildt) waren de storm en de watervloed van 3, 4 en 5 Februarij 1825, zeer noodlottig, want deze fraaije, weleer aan de baren ontwoekerde landouw, scheen nu weder op het punt te zijn, om, zoo niet in zee herschapen, dan toch door de woeste golven te worden overstroomd. In den nacht van den 3 werden, onder storm en onweder, door den geweldigen wind, de stevige dijken zoo hevig geteisterd, dat, in den morgen van den 4, omstreeks tien uren, de zeedijk van de Oude-Bildtpollen op twee plaatsen bezweek, en er eene inbraak, van meer dan vijftig ellen, ontstond. Het was even alsof de golven zich ver boven den dijk verhieven, om dien geheel en al te vernielen, en een aantal zeepalen werden daarover en door het gat geworpen en met den woedenden stroom landwaarts ingestuwd, waardoor dan ook aan geene redmiddelen tot stuiting te denken was. Vele der bewoners moesten dus naar de nabijgelegen landlieden van het Nieuwe-Bildt vlugten, daar binnen weinige oogenblikken alles overstroomd was. Dan, hier deelde men weldra in hetzelfde lot: want bij het avondgetij kon de Tweede Bildtdijk, den geweldigen aandrang des persenden vloeds niet langer wederstaan, zoodat op de eerste ramp een tweede onheil volgde. In den namiddag stak er een hevige noordweste storm op, vergezeld van zwaren donder en bliksem. De zee joeg hare breede golven tegen den dijk, stuwde die daar over, en sloeg er de kruin af, zoodat hij, al zwakker en zwakker wordende, weldra moest bezwijken, hetgeen des avonds ten negen ure werkelijk plaats had, en daarop volgde eene geheele doorbraak, door de steenen waterlozing, door den Nieuwendijk gelegen, waardoor weldra het geheele Nieuwe-Bildt, eene openbare zee gelijk werd. In den vroegen morgen van den 5 Februarij moesten velen bewoners van het

Nieuwe-Bildt hunne beschadigde woningen verlaten, daar zij nog, wegens den aanwas van het water, dat drie ellen hoog door de inbraak stortte, het gevolg niet konden berekenen. Zij begaven zich alzoo, wadende langs de diep onderstaande dijken, naar het Oude-Bildt, alwaar zij eene gereede toevlugt vonden. Een nieuw en dadelijk gevaar, vooral voor het Oude-Bildt, ontstond er op hetzelfde oogenblik, daar in de Oude-Bildtzijl, voor welke sluis de vloed nu moest worden gekeerd, duidelijke sporen van verzakking zigtbaar werden, en deze moest dus versterkt en tegen den aandringenden stroom bestand gemaakt worden, of men had het ergste te duchten. Men bespeurde, toen de sluisdeuren reeds waren gesloten, dat de stand des buitenwaters 9½ palm hooger, dan het binnenwater was, en het eerste werd nog in één uur tijds met zes palmen verhoogd, zoodat de vrees voor het behoud dezer waterkeering tot het hoogste toppunt klom. Men besloot tot het afbreken van een nabijstaand huis, en met het puin, steen en andere voorwerpen maakte men eenen dam, waardoor de sluis tegen den vloed was verzekerd. Deze poging gelukte dan ook volkomen en men ontkwam het verder gevaar. Deerlijk werden de dijken dezer grietenij geteisterd, zoodat daarin, over de gansche uitgestrektheid een aanzienlijk aantal groote en kleine gaten geslagen, de binnen- en buitendoeringen ingekolkt en de kruin op vele plaatsen afgeworpen waren; doch er was geen enkel mensch en slechts weinig vee in den vloed omgekomen, en, ofschoon een twintigtal huizen en woningen beschadigd werden, was er slechts één geheel ingestort. De som ter herstelling der beide doorbraken werd op 65,000 guld. berekend, maar de dadelijke schade, vooral wat het bedorven graan en veldgewas betrof, was mede zeer beduidend, beloopende: aan het bouwland 55,000 guld., aan gebouwen, huisraad en vruchten, inzonderheid duizende korven aardappels, 40,000 guld., en de geheele schade alzoo 160,000 gulden.

Het wapen van het Bildt bestaat in een veld van lazuur (blaauw), beladen met drie leggende zeehorens van zilver, waaruit drie korenaren van goud opschieten; ten zinnebeeld, hoe dit korenrijk oord als uit de zee is voortgekomen.

BILDT (HET NIEUWE-), bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. het *Bildt*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum*, palende N. W. aan de Wadden, N. aan de Bildt-Pollen, O. aan het Nieuw-Monnike-Bildt, Z. aan het Oude-Bildt. Het is een aanwas van het Oude-Bildt, welke in het jaar 1600 bedijkt en in het jaar 1640 verkocht werd. Het bestaat uit 51 kavels, die te zamen eene oppervlakte van ongeveer 1756 morgen (ruim 1608 bund.) beslaan. Deze kavels zijn bezwaard met een floreen, op iedere drie pondematen; zijnde een pondemaat twee vijfde deelen van een morgen. Daarenboven zijn de eigenaars van het Nieuwe Bildt verpligt, hunnen eigen zeedijk te onderhouden, waartoe ieder morgen 's jaarlijks doorgaans vijf gulden moet opbrengen.

De grond dezer bedijking, zeer vet en eenigzins zaverig, is best geschikt tot den akkerbouw.

BILDT (HET NIEUW-MONNIKE-), bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Holwerd*, palende N. aan 't Noorderleeg, Z. aan Oud-Monnike-Bildt, W. aan het Nieuw-Bildt, O. aan de bouwlanden van Hallum, waartoe het behoort.

Het Nieuw-Monnike-Bildt, ontstaan uit aanwassen in de Wadden, werd in het jaar 1600, te gelijk met het *Nieuwe-Bildt*, bedijkt, beslaat eene oppervlakte van 116 morgen (ruim 106 bund.)

Bij den watervloed van Februarij 1825 liep deze polder, doordien het water uit het Nieuwe-Bildt over den Kadijk stortte, geheel onder.

BILDT (HET OUDE-), bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum*; palende N. W. en N. aan het Nieuwe Bildt, O. aan het Oud-Monnike-Bildt en Leeuwarderadeel, Z. aan Menaldumadeel en aan Barradeel. De bedijking heeft in de jaren 1505-1508 plaats gehad en ligt geheel besloten tusschen den Ouden-Zeedijk van de toenmalige Middelzee en den Ouden Bildtdijk. Het land is ten grooten deele hoog en zonder water, uitgezonderd de noodwendige vaarten.

De grond van HET OUDE-BILDT bestaat over het algemeen uit zeer wreede klei, die op sommige plaatsen, zooals in het zuidwestelijke, best tot weiland geschikt is; verder noord- en oostwaarts heeft men het meestal aangelegd tot bouwlanden. Het OUDE-BILDT beslaat eene oppervlakte van 5619 morgen (ruim 5161 bund.).

BILDT (HET OUD-MONNIKE-), bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum*; palende N. aan het Nieuwe-Bildt, O. aan Leeuwarderadeel, W. en Z. aan het Oude-Bildt, waartoe het onmiddelijk behoort, en met hetwelk deze noordoostelijke hoek, welken den bijnaam van KAPERSHOEK draagt, te gelijk in de jaren 1505—1508 binnen denzelfden Ouden- of Eersten-Bildtdijk (zie het volgende art.) werd gebragt. Het wordt van het Oude-Bildt afgescheiden door de vaart van de Leije naar Oude-Bildtzijl, en sommige huizen van deze beide buurten staan op den grond van het Oude-Monniken-Bildt. Het OUDE MONNIKE-BILDT is groot ongeveer 395 morgen (363 bund.).

BILDTDIJK (EERSTE-), OUDEN-BILDTDIJK of DERDE ZEEDIJK, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*. Hij loopt van Dijkshoek in het W. der grietenij het Bildt, in eene noord-, noordoost- en oostelijke rigting, naar en voorbij Oude-Bildtzijl in het O. van die grietenij, en diende vroeger om het Oude-Bildt tegen het zeewater te beschutten. Het gedeelte, van Dijkshoek tot de plaats, waar de Tweede Bildtdijk begint, wordt meestal Statendijk of ook wel Armdijk geheeten. Deze dijk maakt de scheiding van het Oude en Nieuwe Bildt uit, en werd van 1505—1508 bij de eerste Bildtbedijking aangelegd. Hij is nog zeer hoog en breed en sterk, en wordt aan de zuid- of binnenzijde versierd met een aantal fraaije en voortreffelijke bouwboerderijen, met nette woonhuizen daarneven. Zij behooren alle onder de algemeene benaming van Oude-Biltdijk tot het geh. van dien naam. Zie het volgende art.

BILDTDIJK (NIEUWE-) of TWEEDE ZEEDIJK, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*; loopende van den Statendijk in het W. der grietenij naar Nieuwe-Bildtzijl in het O. van de grietenij, en verder oostwaarts in Ferwerderadeel, naar den Noorderdijk.

Deze dijk is in den jare 1600 ten zoom van het Nieuwe Bildt gelegd, en is de scheiding van het Nieuwe Bildt en de Bildtpollen.

BILDTDIJK (OUDE-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en 3½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. van *Berlikum*, ½ u. N. van de drie Bildtdorpen, waaronder het behoort.

Dit gehucht bestaat uit een aantal boerenwoningen langs den Ouden Bildtdijk staande. Men heeft er twee scholen, éene in het jaar 1836 gebouwd, Om-Oost genaamd, en éene in de zoogenaamde Westhoek, in 1838 gebouwd.

BILDTDORPEN (DE), benaming onder welke men verstaat de drie in de griet. *het Bildt*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gelegene dorpen: St. Anna-Parochie, St. Jacobi-Parochie en Lieve-Vrouwe-Parochie.

BILDTPOLDER (NIEUWE-) of Oostelijke-Bildtpolder, bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum*; palende N. aan de Wadden, O. aan het Noorderleeg, Z. aan het Nieuwe Bildt, W. aan de Oude-Bildtpollen.

Deze aanwas, die eene oppervlakte beslaat van 126 morgen (ruim 101 bund.), is in het jaar 1754 ingedijkt, en bleef, tot aan het einde der vorige eeuw, van alle lands lasten bevrijd; zijnde het onderhoud van den zeedijk mede begrepen onder de zes gulden, over de eigenaars van de Oude-Bildt-pollen, als medeëigenaars van deze bedijking, op ieder morgen omgeslagen (zie het volgende art.).

BILDTPOLLEN (OUDE-) of Westelijke Bildtpollen, bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *het Bildt*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum*; palende N. aan de Wadden, O. aan den Nieuwen-Bildtpolder, Z. en Z. W. aan het Nieuwe-Bildt.

Het is een aanwas van het Nieuwe-Bildt, dat, in het jaar 1715, onder het opzigt van den waterbouwkundige Willem Loré, bedijkt is, op voorwaarde, dat de eigenaars gedurende vijftig jaren van alle lands belastingen en impositiën bevrijd zouden wezen, welke vrijheid, in het jaar 1765, met eenige bepalingen, nog 20 jaren lang verlengd is.

De Oude-Bildtpollen zijn bezwaard met het onderhoud van den zeedijk, waartoe doorgaans 6 gulden per morgen jaarlijks wordt omgeslagen, over welke sommen en de verdere huishoudelijke zaken het bestuur is toebetrouwd aan twee gecommitteerden, die mede het opzigt hebben over den *Nieuwen-Bildtpolder*.

Deze aanwas, groot 444 morgen (ongeveer 408 bund.) bestaat uit eenen zeer vetten, eenigzins zaverigen grond, die tot den akkerbouw zeer geschikt is.

BILDTPOLLEN-AANWAS, hooge buitenlanden aan de Wadden, in de prov. *Friesland*, kw. *Westergoo* en *Oostergoo*, welke sedert de bedijkingen, van 1715 en 1754 op nieuw buiten den zeedijk zijn aangespoeld en nog niet door eenen nieuwen dijk zijn binnengebragt. Zij beginnen reeds onder St. Anna-Parochie en nemen oostwaarts toe naar de grenzen van Ferwerderadeel, onder welke grietenij de aanslijking zeer aanzienlijk en onder den naam van Noorderleegsch Buitenveld bekend is.

BILDTZIJL (NIEUWE-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3½ u. N. ten W. van *Leeuwarden*, gedeeltelijk griet. *het Bildt*; kant. en 2 u. N. N. O. van *Berlikum*, gedeeltelijk griet. *Ferwerderadeel*, kant. en 5 u. W. van *Holwerd*. Het westelijke gedeelte behoort tot *Lieve-Vrouwe-Parochie*, en ligt 1 u. N. van dat dorp, terwijl de oostzijde tot het d. *Hallum* gerekend wordt, waarvan het 1 u. verwijderd is.

Het gehucht ontleent zijnen naam van eene zijl of sluis, die hier, na het indijken van het Nieuwe-Bildt, in het jaar 1600, tot waterlozing is aangelegd, maar door de aangroeijende pollen onnut geworden zijnde, reeds voor het jaar 1664 verlamd was en later is digtgeheid.

BILDTZIJL (OUDE-), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en ruim 2½ u. N. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Berlikum*, ½ u. N. O. van *Lieve-Vrouwe-Parochie*, waartoe zij behoort.

Eertijds, hier nog eene zijl tot waterlozing naar zee bestaande, was deze b. eene bloeijende plaats van koophandel, alwaar alle voortbrengselen van het Bildt in Augustus ter markt kwamen, en van waar zij naar buiten gevoerd werden. Ook vindt men daar nog heden een oud gebouw, het Koningshuis geheeten, alwaar de tollen en licenten moesten worden betaald; zoo als blijkt uit eenen steen in den gevel, waarop te lezen stond: »Hier betaalt men Zijne Koninklijke Majesteits tollen en licenten." Doch de zijl, door aanwas van het voorland, thans het Nieuwe-Bildt, verland zijnde, is ook zeevaart en koophandel allengskens geheel en al van hier verdwenen, zoodat de bewoners thans grootendeels uit landbouwers, boerenarbeiders, en eenige handwerkslieden bestaan. Er is nu nog eene uitvaart naar de Nieuwe-Bildtzijl.

In de aanzienlijke buurt, die deels boven op en aan de helling van den Oudendijk, deels ter zijde van de vaart bij de overkruinde sluis ligt, heeft men eene nette Doopsgez. kerk en predikantswoning, die tot de combinatie *Oude-Bildtzijl-en-Hallum* behooren, alsmede eene nieuwe en groote school en onderwijzerswoning.

BILGAARD, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ½ u. N. van de stad *Leeuwarden*, tot wier regtsgebied het behoort. Vroeger stond hier de stins Taniaburgt. Zie dat woord.

BILIOEN, Billioen of Biljoen, landgoed op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1¼ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem. en ½ u. W. van *Rheden*, ¼ u. O. ten N. van *Velp*, waartoe het behoort.

Het heerenhuis is een zeer aanzienlijk vierkant kasteel, met eenen ronden toren op iederen hoek. Het ligt te midden van eenen vijver, over welken men vroeger eene fraaije steenen brug had, die op drie bogen rustte. Eer men aan deze brug kwam, moest men, langs eene ophaalbrug, over eene buitengracht gaan. Thans is hier eene sierlijke Zwitsersche brug gelegd. In het gebouw is vooral bezienswaardig de groote zaal, welke voor eene der fraaiste van ons land wordt gehouden. Het is een ruim vertrek, met eenen hoogen koepel, van rondom met keurig half verheven pleisterwerk versierd, hetwelk eenige van de voornaamste overblijfselen der oudheid, als nog in of nabij Rome aanwezig, voorstelt; terwijl men nog in deze zaal tafels van lava en andere uitwerpselen van den Vesuvius, onderscheidene versteeningen, marmersoorten en kostbare mozaïken aantreft; buiten het kasteel biedt het uitgestrekte landgoed eene kwistige verscheidenheid van uitmuntend weiland, weligen akkergrond, bosschen, vijvers, wandeldreven, fonteinen enz. aan. Sedert eenige jaren zijn de waterwerken bij het huis zeer veranderd en aanmerkelijk verfraaid. Ook is eene nieuwgebouwde Zwitsersche boerderij zeer bezienswaardig. Het landgoed beslaat eene popervlakte van 284 bund. 76 v. r. 44 v. ell.

Reeds in het jaar 1073 vindt men dit kasteel en de daartoe behoorende landerijen vermeld, onder den naam van Curtis (renthoeve), Bruoche; naderhand is het ook onder den naam van Broch, Broke, Broek en Broekerhof bekend geweest. Het was, in het gezegde jaar 1076, reeds eene aanzienlijke bezitting van den Roomschen-Koning (later Keizer) Hendrik IV, die door hem aan het kapittel van St. Pieter te Utrecht geschonken werd. Dit kapittel bleef niet lang in het rustig bezit van dit goed, want de Bisschoppen van Utrecht wendden de rijke inkomsten, die het opleverde, weldra tot andere einden aan. In het jaar 1133 zag Herman van Hoorn, twee en twintigste Bisschop van

Utrecht, zich wel genoodzaakt eene plegtige verbindtenis aan te gaan, waarbij hij dit goed weder aan het gezegde kapittel afstond; maar GODEFRIDUS VAN RHENEN, zijn opvolger, behield stilzwijgend het beheer daarvan in handen, tot dat hij, in het jaar 1178, alle de goederen, die in de gift van Koning HENDRIK begrepen waren, geheel ter vrije beschikking van het kapittel stelde, dat sedert ongestoord in het bezit van BROICKERHOF (zoo als het toen genoemd werd) bleef, tot in het jaar 1528, als wanneer HENDRIK DE GROEFF, Raad van Hertog KAREL VAN EGMOND en Erfvoogd van Erckelens, dit goed van het kapittel kocht, en aan den Koorbisschop THOMAS VAN NIJKERK, die het in lijfpacht had, door geweld ontvreemde. Twee jaren later kocht Hertog KAREL het, voor eene som van 3300 goudgulden, van zijnen Raad, en deed op de grondslagen der oude renthoeve het tegenwoordige kasteel bouwen, hetwelk hij den naam BOUILLON of BILIOEN gaf, zijnde er tot gedachtenis daarvan nog in het bruggenhoofd een steen te zien, waarin 's Hertogs wapen uitgehouwen is. Hertog KAREL verkocht het alzoo door hem gebouwde kasteel, in het jaar 1535, aan ROELOF VAN LENNEP, zijnen Hofmeester en Drost van Middelaar. Sedert is dit goed in het bezit gebleven van het geslacht van VAN LENNEP, tot dat het, in het jaar 1657, werd toegedeeld aan G. J. VAN WEEDE TOT WALLENBORG, als in huwelijk hebbende JOHANNA VAN LENNEP, door wien het in het jaar 1661 verkocht werd aan ALEXANDER, Vrijheer VAN SPAEN, die, toen reeds in het bezit zijnde van het aan BILIOEN grenzende erf Nederhage, dit daarmede vereenigde, en van toen af is dit goed door zijne nakomelingen bezeten, zijnde thans daarvan eigenaar de Heer Baron ALEXANDER JACOB VAN SPAEN, Heer *van Bilioen en Ringenberg*. Nadat BILIOEN aan het geslacht van den tegenwoordigen bezitter gekomen was, is het niet weinig in grootte toegenomen, want, behalve het hier boven reeds genoemde erf Nederhage, is, in het jaar 1711, daarmede ook de plaats Overhage en in het jaar 1770 het, destijds nog uit heide en bosch bestaande, doch nu in een aardsch paradijs herschapen Beekhuizen, alsmede Herkhuizen en Heuven vereenigd, terwijl de tegenwoordige eigenaar de plantsoenen en waterwerken in eenen uitmuntenden nieuwe smaak heeft doen aanleggen, beslaande het alzoo tegenwoordig in het geheel eene oppervlakte van 467 bund.

Toen LODEWIJK XIV, Koning van Frankrijk, in het jaar 1672, met een aanzienlijk leger eenen inval in de Nederlanden deed, hield hij er, gedurende twee dagen, zijn verblijf, en vestigde er zijn hoofdkwartier.

BILIOENSCHE BEEK, watertje op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Het wordt gevormd door de *Zomp* (zie dat woord), en stort zich, na, met een verval van meer dan honderd voeten, in zijnen loop verscheidene watervallen gevormd en vier papiermolens in beweging gebragt te hebben, met eenen westelijken loop, in den *IJssel*.

BILLEMBING of BILLIMBING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouvernementsgebied *Lampong*, aan de baai van denzelfden naam.

BILLEMBINGBAAI of BILLIMBINGBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouvernementsgebied *Lampong*.

BILLERDAM, b., in het balj. van *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BILDERDAM.

BILLERDAMMERLAAN, weg, in het balj. van *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BILDERDAMMERLAAN.

BILLETON, eil. in *Oost-Indië*. Zie BILLITON.

BILLIMBING, d. in *Oost-Indië*. Zie Billembing.

BILLIMBINGBAAI, baai in *Oost-Indië*. Zie Billembingbaai.

BILLIOEN, kast. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Bilioen.

BILLIPAPAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, lands. *Koti-Lama*, aan de riv. van denzelfden naam.

BILLIPAPAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, lands. *Koti-Lama*. Zij valt, met eenen Oostelijken loop, in de Straat van Malakka.

BILLITON, Billeton of Blitong, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, tot het rijk van *Palembang* behoorende. Het ligt ten O. van Bangka en ten W. van Borneo, tusschen 2° 17′ tot 2° 46′ Z. B. en van 124° 48′ tot 125° 36′ O. L., en wordt ten N. bespoeld door de Chinesche zee, O. door de Straat van Karimata, Z. door de Zee van Java, W. door de straat Kaspar.

Dit eiland, hetwelk bij contract van 17 Mei 1812 aan de Engelschen werd afgestaan, en bij het traktaat, den 17 Mei 1824, te Londen gesloten, als eene regtmatige Nederlandsche bezitting erkend is, heeft eene vierkante gedaante, met weinige bogten. Het doet zich uit zee vrij hoog voor, en is door onderscheidene eilandjes, rotsen en banken omringd. Men rekent de vlakke inhoud op 54 geographische mijlen. De voornaamste plaatsen zijn Sedjoo, Tjiroetjop, Bilantoe en Kricah-Lingang, die, met eenige kleine binnenlandsche dorpen, ongeveer 2000 bewoners bevatten, alle Maleijers, behoorende tot de Rajats. Zij zijn middelmatig van gestalte, sterk van ligchaam met sterke en sprekende gelaatstrekken. Het zijn stoute zeelieden, die zich met ranke praauwen ver in zee wagen en zich niet zelden aan zeerooverij schuldig maken. Van een ijverzuchtig en wraakgierig, trotsch en eigenbatig karakter, ontzien zij zich niet, wegens de minste beleediging, iemand om het leven te brengen.

Niet uitgestrekt genoeg zijnde om landwinden te kunnen hebben, is Billiton zeer dikwijls aan spoedige verandering van het weder onderhevig, en aan den onmiddellijken invloed der zeewinden blootgesteld; zoodat men er, bij stilte, als de hemel helder is, eenen hoogen warmtegraad ondervindt, en kort daarop, als de lucht betrekt, de wind opsteekt, en de regen in plassen nedervalt, zich door eenen kouden dampkring omgeven gevoelt, terwijl de thermometer er in zeer korten tijd van 30° tot 20° daalt. De nachten zijn er altijd zeer koel.

De grond is op Billiton zeer mineraalachtig, en bevat belangrijke ijzermijnen, welke eene aanzienlijke hoeveelheid ijzer, dat van eene uitmuntende hoedanigheid is, opleveren. Uit de bosschen haalt men niet slechts timmerhout, maar ook fijne houtsoorten. Men vindt, zoo hier als op de omliggende eilandjes, eetbare vogelnestjes en op de naburige banken goeden tripang en agaragar. Vooris geeft Billiton zelf: honig was en damar of harst. Ook wordt er rijst gebouwd, doch niet in eene genoegzame hoeveelheid. Naar men wil, zoude er ook tin gevonden worden, maar dit wordt waarschijnlijk van Bangka derwaarts gesmokkelt. Men vindt er nog al veel herten, wilde varkens en jakhalzen of wilde boschhonden; buffels, geiten, schapen en gevogelte echter in mindere hoeveelheid. Insecten en slangen zijn er in onderscheidene soorten, en rondom het eiland treft men overvloed van visch aan.

Het hoofd der regering is een Sultan, die vroeger eene onbeperkte magt bezat, zoodat hij, naar willekeur, over leven en dood beschikte, en de zeerooverij niet alleen bij zijne onderdanen gedoogde, maar zelfs het

beste gedeelte van de buitgemaakte goederen voor zich uitkoos; zoodat de handel langs de kusten van Java en andere eilanden bestendig door deze zeeroovers te lijden had. Als een staaltje van de stoutheid dier roovers strekke, dat in het jaar 1821 zelfs eene kanonneerboot, die van Misboyna naar Saparoea zeilde, door hen afgeloopen, en benevens eene som van 22,000 guld. en eenige provisie, voor laatstgenoemde plaats bestemd, genomen en naar Bali-Boeleling gevoerd werd. Dadelijk eischte men de uitlevering der roovers en teruggave van schip en goed; doch slechts gedeeltelijk werd dit oogmerk bereikt, door de herkrijging van 4000 guld., de boot en den krijgsvoorraad daarin voorhanden geweest; maar de roovers ontkwamen, op twee na, hunne straf, daar het Opperhoofd van Bali verzekerde, dat hij hen niet in handen konde krijgen.

Na het tuchtigen van den Keizer van Palembang, in het jaar 1821, en de daarop gevolgde inbezitneming van Bangka, door de Nederlanders, werd ook het eiland Billiton, onder hun opperbewind gebragt, waartoe men zich van den Pangerang Sarief Mohamed bediende, die, aldaar met een aantal inlandsche vaartuigen aangekomen, de Opperhoofden bereidwillig vond, om den eed van trouw aan de Nederlandsche Regering af te leggen, en, zoo te water als te land, hare bevelen in acht te nemen. Hierop werd een militaire post op dit eiland geplaatst, waardoor het meer en meer onder den invloed van het Nederlandsche Gouvernement gekomen en de magt van den Sultan langs hoe meer gefnuikt is, zoo dat de zeerooverij onder zijne onderdanen aanmerkelijk vermindert, en vermoedelijk spoedig geheel en al zal ophouden, waartoe ook veel medewerkt, dat het Nederlandsche Gouvernement onderscheidenen bewoners, die tot het bouwen van ligte vaartuigen zeer bekwaam zijn, werk verschaft, door hen kruisprauwen te laten bouwen, welke, onze magt versterkende, later gebezigd worden, om hen in bedwang te houden.

BILNIHON, eil. in de riv. *Kediri*, op het eil. *Java*, resid. *Kediri*. Er liggen op dat eil. drie dorpen

BILSDORF, d. in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 7 u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Redingen*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Bondorf*.

BILT (DE), gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Utrecht* (2 k. d., 3 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Maartensdijk, O. aan de Vuursche en Zeist, Z. mede aan Zeist, W. aan de gem. Rijnauwen en de stad Utrecht.

Zij vormt eene smalle en lange strook en bestaat uit de heerl. de Bilt-en-Oostbroek en Coelenberg, zij is verdeeld in vier wijken, namelijk Ridderdorp, Hoole-Bilt, de Leijen en Oostbroek; bevat het d. de Bilt benevens de geh. Oostbroek, Over-de-Vecht en Coelenberg, en beslaat eene oppervlakte van 3043 bund. 17 v. r. 37 v. ell. Men telt er 204 h. en ongeveer 1300 inw., die meest in landbouw, veeteelt en veehandel hun bestaan vinden, ook is er eene rijtuigfabrijk, thans het eigendom van den Heer Soeders te Maarssen, om zijne bekwaamheid in dat vak vermaard. Sedert het jaar 1833 worden ook op een vrij groot veld in deze gem. witte moerbezieboomen aangekweekt, waar reeds in het jaar 1833 zestien duizend boomen stonden, van welke er, in den daarop volgenden winter slechts twee dood gevroren zijn. Vroeger bestond er een vingerhoedmolen, die, zoowel met een paard, als door het water der Biltsche Grift, gedreven werd; maar deze heeft in het jaar 1808 opgehouden te werken.

Ook vindt men in deze gem. een aantal buitengoederen als daar zijn: Vrijheidslust, Arenberg, Buitenzorg, Sluishoef, Sandwijk, het Klooster, Meijenhagen, Jagtlust, Hoederingen, Beerschoten, Tameroort, Vollenhoven, Klein-Vollenhoven en Oostbroek.

De Herv., die hier omtrent 1000 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven*, behoort. De eerste die hier het leeraarambt bekleed heeft is geweest Lambertus Sanderus Johanzoon, die in het jaar 1652 alhier beroepen werd. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men hier 400 telt, behooren, tot de statie van *Utrecht* en de 5 Israëliten, die er wonen, worden tot de gem. van *Utrecht* gerekend.

Er is in deze gem. ééne school in het dorp de Bilt.

Het dorp de Bilt, ook de Ronde Bilt genaamd, ligt een klein uur gaans van de stad Utrecht, aan den straatweg van die stad op Arnhem en op Deventer is zeer bloeijend. Men telt er in de kom van het dorp 102 h. en 620 inw. Sommigen willen dat het zijnen naam verkregen heeft, naar den onregelmatigen en bultigen grond met belten (heuvels); anderen beweren dat het dien ontleent van een groot beeld (bild) dat in de kerk te Oostbroek gevonden werd. Het gedeelte van den straatweg van Utrecht naar Arnhem en Deventer, dat door dit dorp loopt en gemeenlijk de Biltstraat genoemd wordt, is bijzonder fraai. Zie dat art.

Of het dorp oudtijds onder de vrijheid der stad Utrecht behoorde, kan, men met geene zekerheid zeggen, hoewel het zeer waarschijnlijk is, zoo om dat men het uitdrukkelijk, het begin der voorstad genoemd vindt, als, omdat men leest, dat de Stadsregering zich een en andermaal de zaken der inwoners van de Bilt aangetrokken, en hen bij hunne voorregten en vrijheden heeft getracht te handhaven. Immers, als zij, sedert weinige jaren, door den Maarschalk des Overkwartiers, wanneer die hier regt deed oefenen, genoodzaakt waren den klokkenslag te volgen, heeft de Raad der stad, in het jaar 1477, hem daar over, den 12 Augustus eenen vriendelijken brief geschreven, en, daarbij te verstaan gegeven, dat de bewoners van de Bilt, bij menschen geheugenis zulks niet gedaan hadden, noch verpligt waren, te doen. In de twee volgende jaren zijn hierover nog eenige brieven van denzelfden inhoud gewisseld.

In de Roomsche tijden behoorde de Bilt kerkelijk onder Utrecht, maar na de Hervorming werd er, uithoofde van den aanwas der bevolking, eene kerk gebouwd, die, met de toestemming van de Staten der provincie Utrecht, in het jaar 1657, voor de eerste maal tot de godsdienst geopend werd. Deze kerk is klein, laag en langwerpig vierkant, heeft thans eenen fraaijen, in het jaar 1839 nieuw gebouwden, klokkentoren, en staat aan het begin van het dorp, ter linkerzijde, als men van Utrecht komt. Vroeger stond hier nog, nabij de straatweg, onder de schaduw van het geboomte, een zeer bevallig vierkant kapelletje, hebbende de gedaante van eenen pijlaar, op eenen achtkanten voet, St. Pieternella's kapelletje geheeten; in het jaar 1822 tot den grond toe afgebroken zijnde, is er thans geen overblijfsel meer van te vinden. Schuin tegen over de kerk, een weinig stadwaarts, eigenlijk onder de ambachtsheerlijkheid Coelenberg, heeft eertijds ook een aanzienlijk vrouwenklooster gestaan. Zie voorts op Coelenberg.

De dorpschool telt een gemiddeld getal van 170 leerlingen. Ook is hier nog een distributiekantoor voor de brieven.

Er worden aan DE BILT vijf belangrijke paardenmarkten gehouden; als: de vastenavondmarkt, de palmmarkt, de pinkstermarkt, de St. Laurensmarkt, en de St. Michaelsmarkt.

WALRAVEN, bastaardzoon van Heer REINOUD VAN BREDERODE, misnoegd over eene ruwe behandeling, hem door LUBBRECHT VAN RAAPHORST, Schout, NICOLAAS VAN YPEREN, Burgemeester, en GERRIT VAN NOORDWIJK, Schepen van Haarlem, te Zandvoort, aangedaan, door hem te beletten, een Schotsch schip, met wol geladen, onder het gebied van zijnen vader gestrand, te naderen, doodde aan DE BILT, in het jaar 1457, de twee laatstgenoemden, toen zij, namens hunne stad, vergezeld van eenen Secretaris, naar den Utrechtschen Bisschop, DAVID VAN BOURGONDIË, die zich destijds te Amersfoort bevond, afgezonden waren, ten einde te verzoeken eenige schatting van de geestelijkheid te mogen heffen. Naderhand door den gezegden Bisschop gevangen genomen en op het kasteel te Wijk bij Duurstede gebragt zijnde, werd hij met wreede pijnen onderzocht, om te bekennen, dat hij de manslag op bevel zijns vaders gedaan had; tot welke bekentenis men hem wilde dwingen, ten einde een punt van beschuldiging te kunnen vinden, tegen REINOUD VAN BREDERODE, die des Bisschops doodelijke vijand was. Doch REINOUDS zoon WALRAVEN ontkende dit met regt, en ontkwam kort daarna op eene zonderlinge wijze uit de gevangenis. Hij wist namelijk het slot met stroopijltjes open te steken, voorts eenige steenen, omtrent het venster boven zijnen kerker uit te ligten, en een touw, dat hij van zijne in stukken gesneden kleederen gevlochten had, aan het venster vast gemaakt hebbende, liet hij zich naar beneden glijden, waardoor hij, na negen weken en vier dagen zittens, in vrijheid geraakte. Ter gedachtenis aan den beganen moord, werd er aan DE BILT een steenen kruis opgerigt. Hier en hieromtrent, namelijk op de Geer, lag, in het jaar 1516, het volk van Graaf HENDRIK VAN NASSAU twee dagen, toen zij de Veluwe gingen afbranden. Twaalf jaren later, lag het krijgsvolk en geschut des Graven VAN BUREN, den 27 Mei, wederom op DE BILT, toen deze, des anderen daags het slot Ter Eem innam. In hetzelfde jaar (1528), werd er brand gesticht door de Hollanders, die met hun leger aan de Vaart lagen. In het jaar 1543 lag er weder een deel volks, onder bevel van Jonker VAN RAESVELD, aan DE BILT; doch ook slechts eenen korten tijd. Op het laatst van het jaar 1545, kwam Keizer KAREL V, en in het jaar 1621, LODEWIJK XIV, Koning *van Frankrijk*, over DE BILT, om zich naar Utrecht te begeven, terwijl dit dorp ook veel te lijden had van de Fransche troepen, die in dit laatstgemelde jaar te Zeist gelegerd waren. Tijdens de onlusten van het jaar 1787, kwam in den namiddag van den 28 Augustus eene talrijke bende krijgsvolk uit het kamp te Zeist, voorzien van veldstukjes aan DE BILT en sloeg zich daar neder. Niet lang had men hiervan kondschap in de stad Utrecht, of eenige huzaren, fuseliers en jagers van het korps des Rijngraven VAN SALM trokken derwaarts, maar werden door het sterk vuur uit het geschut belet te naderen; terwijl die uit het kamp post hielden en 's anderendaags eene aanzienlijke versterking en meer geschut ontvingen. Tegen den donker trokken wel eenige manschappen, vergezeld van kanonniers met geschut en houwitsers, de Biltstraat op, om de aldaar post gevat hebbende krijgslieden naar het kamp te doen terugkeeren; maar, hoewel er in den nacht een schutgevaarte aan de Biltstraat plaats had, was dit van geen ander gevolg dan dat daarbij eenige huizen en gebouwen schade leden, zonder dat het krijgsvolk verdreven werd. Hierop werd er, van de stadszijde, tot eenen ernstigen aanval

besloten, ten welken einde de Generaal VAN DER BORCH, met eenig krijgsvolk en hulpbenden en vergezeld van het noodige geschut, in den namiddag van den 30 Augustus, ter stad uit- en de Biltstraat optoog. Aan de Oostbroeksche laan gekomen, rukte de regtervleugel, onder het bevel van den Heer d'AVERHOULT, die laan op, en vatte, onder bedekking van eenige stukken vier en twintig ponders, met een gedeelte, ter halver wege van die laan, post. Een ander gedeelte trok verder op, tot bij den tweesprong, waar de eene weg naar het dorp Bunnik de andere naar DE BILT loopt. Eenige driependers en hauwitsers dienden dezen tot beschutting. De linkervleugel was intusschen voortgerukt tot eene gemaakte doorsnijding, even boven het zoogenaamde Biesbosch. Hier plaatste men het medegevoerde geschut, deels op de daar sints eenige dagen aangelegde batterij, deels op den weg. Omtrent zes ure begon het geschut van de zijde der Utrechtenaren te spelen, en een sterk kruisvuur, zoo op de vijandelijke batterij als op het dorp DE BILT te maken, terwijl de jagers hun best deden, om de verschansten te verontrusten. Uit het kamp had men, op de aannadering, drie schoten gedaan; maar voorts was het vuur flaauw, en deed, zoo min als enkele geworpen bommen, eenige schade aan de genaderde uitgetogenen. Men bespeurde echter weldra, dat alles in het kamp in beweging was en manschap daaruit, langs de Hoole-Bilt, aanrukte. Om niet omsingeld te worden, oordeelden de uitgetrokkenen het ongeraden verder op te trekken en besloten, omtrent tien ure, naar de stad terug te keeren. Dit schieten schijnt van wederzijden noch dooden noch bloed gekost te hebben; maar bij de vruchtelooze poging, om die uit het kamp te vernestelen, hadden eenige buitenhuizen en gebouwen aan de Biltstraat op nieuw veel geleden.

De Franschen, die, onder het bevel van den Generaal MOLITOR, in November 1813, Utrecht bezet hielden, plaatsten aan DE BILT eene observatiewacht, die evenwel door de Kozakken spoedig genoodzaakt werd in te rukken.

Het wapen van deze gemeente bestaat uit een veld van zilver, beladen met een St. Laurensrooster van sabel.

BILT (DE), buurtsch. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BILTSTRAAT.

BILT (HOOLE), wijk van de gem. *de Bilt*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Utrecht*. Het bevat 36 h. en 280 inw.

BILT (HUIS TE) of DEN BILDT, adell. huis in het balj. van *Brederode* prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Haarlem*, en 1½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. *Velzen-Zandpoort-Breesaap-en-Jan-Gijzenvaart*, ½ u. Z. van Velzen, N. van de *Zandpoort*, waartoe het behoort.

De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 72 bund. 63 v. r. 39 v. ell., en het wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JOZUA JACOB VAN WINTER, te Amsterdam.

BILT (DE RONDE), d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BILT (DE).

BILT-EN-OOSTBROEK, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Utrecht*, gem. *de Bilt*; palende N. aan de heerl. Vuursche, O. aan Zeist, Z. aan Coelenberg, W. aan de Oostveensche landen.

Het is eene fraaije landstreek, die zich van een lengte van meer dan twee uren gaans noordwaarts uitstrekt. Zij bevat het d. de **Bilt** be-

nevens het geh. Oostbroek, beslaat eene oppervlakte van 3043 bund. 18 v. r. 37 v. ell., telt 263 h. en 1470 inw.

Deze heerl. werd in het jaar 1715 verkocht aan den Advokaat ANTONI VAN KEPPEL, maar was reeds in het jaar 1770 in het geslacht der VAN EWIJCKEN, en had destijds tot Ambachtsheer den Heer JOHAN HENDRIK VAN EWIJCK; thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. DANIEL JACOB VAN EWIJCK, Gouverneur der provincie Noord-Holland, te Haarlem.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van zilver, beladen met een St. Laurensrooster van sabel.

BILTKANT, ook wel DE BILT genoemd, buursch. in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr. en ¼ u. O. van *Utrecht*, kant. en 3 u. Z. O. van *Maarssen*, gem. en 2 u. Z. O. van *Maartensdijk*, ½ u. Z. O. van *Blaauwcapel*, waartoe het behoort.

Het is eigenlijk een gedeelte van het voorm. geregt van *de Bilt*, dat met de gem. Maartensdijk vereenigd is. Men telt er 60 inw.

BILTSCHE-EN-ZEISTERGRIFT, ook wel de NIEUWE GRIFT geheeten, vaart in het *Overkwartier* der provincie *Utrecht*. Zij neemt eenen aanvang aan den Stoetwegenschendijk, onder de gem. *Zeist*, doorloopt in eene noordwestelijke rigting die gemeente, en de gem. *de Bilt*, tot aan het d. van dien naam. Hier neemt zij eene zuidwestelijke strekking en loopt, den straatweg in eene regte lijn volgende, langs de plants Coelenberg of het Klooster en om de batterijen, voorts achter de veeartsenijschool langs Koningslust, en stort zich over het bolwerk Wolvenburg in de stadsgracht van Utrecht uit. Aan de Steenstraat ligt eene sluis in deze vaart. Wanneer dit water, hetwelk dient om de goederen gemakkelijk te kunnen vervoeren, gegraven is, weet men niet te bepalen, maar den 4 Augustus 1624 heeft de regering der stad Utrecht hare toestemming gegeven, om het te verbreeden, mits zij niet behoefde te deelen in de kosten of lasten, welke de Staten 's lands van Utrecht toen schijnen op zich te hebben genomen.

De BILTSCHE-EN-ZEISTERGRIFT staat onder het opzigt van een afzonderlijk waterschap, bestaande uit eenen Watergraaf en vijf Heemraden.

BILTSTRAAT, weg in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, van de stad Utrecht naar het dorp Bilt loopende, en een gedeelte van den straatweg van die stad op Arnhem en Deventer uitmakende.

Ter wederzijde van zandwegen voorzien, en met fraaije, hooge boomen beplant, biedt hij ten allen tijde van het jaar, zoowel in den zomer als in den winter, een zeer bruikbaren rijweg en wandelpad aan, terwijl de onderscheidene, voornamelijk digt aan het dorp, daar langs gelegen, buitengoederen, menigen stedeling tot eene wandeling derwaarts uitlokken. De gezegde buitengoederen en de overige langs dezen weg staande huizen behooren gedeeltelijk tot de gem. *de Bilt*, gedeeltelijk tot de gem. *Maartensdijk* en gedeeltelijk tot de gem. *Utrecht*.

Toen deze straatweg in het jaar 1433 vermaakt was, werd nadrukkelijk verboden, dien te gebruiken met rijtuigen, wier raderen met ijzer beslagen waren, op verbeurte van vijf ponden voor ieder rad. In het jaar 1470, werd het onderhouden van den straatweg en de twee zomerwegen te wederzijden, van stadswege aan eenen straatmaker, ZANDER MATTHIJSZE, voor zijn leven aanbesteed, voor tweehonderd pond, stadspajement, gedurende de eerste drie, en voor honderd en vijftig pond, gedurende de volgende jaren. Zullende hij daarenboven jaarlijks

een kovel van de Stad ontvangen, gelijk hare mindere dienaars gewoon waren. De gezegde sommen werden echter alleen voor arbeidsloon betaald, want de stad leverde de steenen en het zand er bij. Destijds was de BILTSTRAAT met groote keisteenen geplaveid; maar na het aanleggen van de straatwegen op Amersfoort en Zeist, is zij, in het jaar 1824, even als deze belegd.

Door den noodlottigen doorbraak van den Lekdijk, op den 5 Maart 1747, werd de BILTSTRAAT overstroomd; de schade, hierdoor veroorzaakt, moet echter niet zeer aanmerkelijk geweest zijn, want den 20 dierzelfde maand werd het herstellingswerk voor eene som van 475 gulden aanbesteed.

In het jaar 1824 is men begonnen op de BILTSTRAAT, onder de gem. *Utrecht*, batterijen aan te leggen, die in verband staan met de groote inundatie-linie van de Lek met de Vecht.

BILWIJK, pold. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht*; palende N. aan Beneden-Haastrecht, O. aan Vlist, Z. en W. aan Stolwijk.

Deze pold., die eene oppervlakte van 200 bund. 11 v. r. 70 v. ell. groot is, bevat geene huizen. Zij wordt verdeeld in Hoog-Bilwijk en Laag-Bilwijk, makende het eerste het Oostelijke gedeelte uit, hetwelk 55 bund. 84 v. r. 66 v. ell. bevat, en het laatste het Westelijke gedeelte, dat 144 bund. 27 v. r. 4 v. ell. groot is. Het polderbestuur bestaat uit éénen Schout en twee Poldermeesters.

BIMA, buitengoed in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, onder *Niekerk*. Zie BIJMA.

BIMA, baai in *Oost-Indië*, aan de Noordoostkust van het eil. *Simbawa*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*. Zij gaat 7 of 8 uren het land in en omspoelt het eil. Bima.

BIMA, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden van Banda* behoorende. Van alle kanten door de baai Bima omgeven, behalve aan de Oostzijde, waar het door de straat Sapi bespoeld wordt, ligt het als tusschen twee landtongen, op het Noordoosteinde van het eil. *Sumbawa*, waartoe het gerekend wordt, makende BIMA een der rijken uit, waarin men dit eiland gewoolijk verdeelt. Aan het hoofd van het inlandsch bestuur staat een Sultan, die ook eenige dorpen op het eiland Floris onder zijn gebied heeft, en den uitsluitenden handel in zijne staten heeft afgestaan aan het Nederlandsche Gouvernement, hetwelk hier eenen Gezaghebber heeft. Men spreekt op BIMA, even als op Floris, eenen bijzonderen tongval.

Op den 15 Februarij 1605 kwam STEVEN VAN DER HAGEN hier met negen Nederlandsche schepen aan, en veroverde een Portugeesch schip met kruid en ammunitie geladen, waarmede hij van hier naar Amboina overstak.

BIMA levert de schoonste paarden op van geheel Indië, alsmede uitmuntend sapanhout tot verfstoffen, rijst en katjang.

Op dit eiland ligt de vuurspuwende berg Tambora, door welks uitbarsting in April 1815, dit eiland ontzettend veel geleden heeft. Geheele steden en dorpen werden verdelgd, van welke geen spoor van huizen overbleef. De Noord-westzijde van dit eiland werd dermate onder de asch bedolven, dat er geen voorwerp uit het plantenrijk der verwoesting ontkwam. Het strand van Sobah naar Kilo vertoonde niet anders dan puinen, woeste heuvelen, hoogten en gespleten rotsen, zandbanken, voorheen nimmer gekend, waren door deze uitbarsting, in de nabijheid der kust, ontstaan; schepen, werden door eenen springvloed, die

slechts 3 of 4 minuten aanhield, op het strand gesmeten; bosschen geraakten onder klippen begraven, en boomen, die door geen twee mannen konden omvademd worden, dreven met wortel en tak langs het dorre strand; vuur en water, lucht en aarde schenen hier in hunne verwoestende krachten tegen elkander gewedijverd te hebben.

Den 28 November 1836 werd op dit eiland weder eene aardbeving gevoeld, die eenige minuten duurde en waardoor eenige gebouwen nedergeworpen werden. Het zeewater liep zoo hoog, dat de strandbewoners binnenslands de vlugt namen; alle aan het strand staande vaartuigen werden door de golven weggevoerd. Deze aardschudding herhaalde zich nog gedurende zes dagen en werd zelfs te Makasser bespeurd. Menschen zijn echter bij dit natuurverschijnsel niet omgekomen.

BIMA, st. in *Oost-Indië*, op den Noordoosthoek van het eiland *Bima*, 80° 24′ Z. B. 136° 31′ O. L. Zij is de zetel van den Sultan van Bima, terwijl ook de Gezaghebber van het Nederlandsche Gouvernement er zijn verblijf houdt. Er is eene veilige haven, die men door middel van een kanaal bereikt, dat uit hooge klippen bestaat. De ingang van dit kanaal is zeer fraai, maar eene zandbank maakt het binnenloopen moeijelijk. Men drijft er eenen vrij aanzienlijken handel in rijst, katjang, sapanhout, was en paarden. Bij de aardbeving van 28 November 1836 (zie hier boven) werden de batterij en het zeehoofd te Bima aanmerkelijk geteisterd.

BINAMO, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes,* op den *Zuidelijksten landtong*, lands. *Toreta*.

Deze staat heeft eenen afzonderlijken Koning of Radja. De bevolking staat als roofzuchtig, ongastvrij en wreed bekend.

BINANGON, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Karang-Kobar*.

BINAU, d. in *Oost-Indië,* resid. *Amboina,* eil. *Amboina*, op de Noordwestkust van het schier-eil. *Hitoe*.

BINAUWER of Sielan-Binauwer, lands. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, in het Zuidoostelijke gedeelte van dat eiland.

BINCKHORST, buitengoed in den *Heer-Hugowaard,* prov. *Noord-Holland*, arr., gem. en 2 u. N. ten O. van *Alkmaar*, gem. *Noord-en-Zuid-Scharwoude,* 1 u. N. ten O. van Noord-Scharwoude, ¾ u. Z. Z. O. van Zuid-Scharwoude.

BINCKHORST (DEN) of Huis te Binckhorst, ook wel als ter Binkhorst, of enkel Binkhorst voorkomende, huis en riddermatige hofstede in het balj. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. ten O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, aan de oostzijde van de vaart van 's Gravenhage op Leyden en Delft, op de uiterste grenzen van Rijnland, tusschen twee landstreken, waarvan de eene den Hoogenhorst en de andere den Lagenhorst wordt genoemd, van welke ligging dit huis zijnen naam zal ontleend hebben, die, naar men wil, zoo veel als *kreupelbosch van weinig waarde* beteekenen zoude (1). Dit goed beslaat thans eene oppervlakte van 5 bund. 98 v. r. 89 v. ell.

---

(1) Men zie deze naamsafleiding verder gestaafd door Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, in de 3e aflevering van Oud-Nederland, in de uit vroegere dagen overgebleven Burgten en Kasteelen geschetst en afgebeeld, waar men, bij eene fraaije afbeelding van den Binckhorst, meer nopens dit adellijk huis zal geboekt vinden, dan ons bestek gedoogde over te nemen.

Het huis is zeer oud, wordende reeds in de elfde eeuw gewag gemaakt van het in 's lands geschiedenis vermaarde, maar voor lang uitgestorven geslacht VAN DEN BINCKHORST, dat vermoedelijk naar dit huis genoemd was. Immers lezen wij, dat Heer EVERT VAN DEN BINCKHORST, ten jare 1076, in het beleg van het slot IJsselmonde, sneuvelde. Het ligt rondom in zijne grachten, waarover vroeger ophaalbruggen lagen, maar die thans afgedamd zijn, en was oudtijds van torens en schietgaten voorzien. Ook heeft het menigen storm, voornamelijk gedurende de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, moeten doorstaan. WILLEM V, Graaf *van Holland*, was de eerste, die in het jaar 1350, nadat hij de huizen Rozenburg en Polanen vergeefs had gepoogd te bemagtigen, er zijn stormtuig voor plantte, en het na eenige dagen beukens en ramcijens tot de overgave dwong. Geen minder aanstoot leed het, in het jaar 1359, door die van Delft, wanneer deze, hard Kabeljaauwschgezind zijnde, op hoop van het beleg voor het huis te Heemskerk, waarop eenige van hunne partij gevlugt waren, te doen opbreken, DEN BINCKHORST belegerden, het stormenderhand innamen en het tot den grond toe afbrandden. Op de grondslagen van dit eerste gebouw, waarvan de hechte gewelven der kelders alleen schijnen te zijn overgebleven, werd weldra een ander huis gebouwd, dat later onderscheidene veranderingen onderging, hoewel de vierkante, spits toeloopende en van een uurwerk voorziene toren, alsmede het in zandsteen uitgehouwen en in een der zijmuren gemetselde wapen van het geslacht POES, niettegenstaande alle die veranderingen, van de herbouwing af, altijd in wezen zijn gebleven.

Het huis DEN BINCKHORST, dat tot dus verre een vrij eigendom schijnt geweest te zijn, werd in het jaar 1308, met de landen daartoe behoorende, door den toenmaligen bezitter SIMON VAN BENTHEM, opgedragen aan WILLEM III, Graaf *van Holland*, van wien hij het weder in leen ontving. Sedert dien tijd is dit adellijk huis altijd een leen van Holland gebleven, en had ook onderscheidene achterleenen. Wie na Heer SIMON VAN BENTHEM er bezitter van geweest zij, kan niet juist opgegeven worden, olschoon het wel waarschijnlijk is, dat het in het jaar 1350, toen het door Graaf WILLEM V. belegerd werd door JACOB VAN DEN BINCKHORST bezeten werd; deze toch hield de zijde van Vrouwe MARGARETHA en werd daarom door haren zoon, den gezegden Graaf, zeer hard vervolgd. Zeker gaat het, dat het oud riddermatig geslacht VAN DEN BINCKHORST, met SIMON VAN DEN BINCKHORST, in het jaar 1376, Kanunnik van de proostdij van Utrecht, uitgestorven is, en dat JOHAN VAN LEIJENBURGH, in het jaar 1389, door JAN VAN ARKEL, met het huis DEN BINCKHORST verlijd werd. Van hem kwam het op AART VAN LEIJENBURGH, die het, in het jaar 1409, verkocht aan DIRK PLOEG, door wien het wederom, in het jaar 1435, overgedragen werd aan DIRK VAN ZWIETEN, die, in het jaar 1439, van FILIPS *den Goede* bekwam den denneweg, strekkende van het Haagsche-bosch zuidwaarts op tot aan DEN BINCKHORST, met magt om dien weg met eenen draaiboom te mogen sluiten. Na het overlijden van gezegden DIRK VAN ZWIETEN, verviel het huis DEN BINCKHORST, in het jaar 1438, op zijnen zoon AART VAN ZWIETEN, die het nog in datzelfde jaar overgaf aan zijns broeders zoon JAN VAN ZWIETEN, van wien het, in het jaar 1464, overging aan Hr. DIRK POES, die in het jaar 1467 Griffier van den Hove van Holland werd en wiens geslacht naderhand den naam VAN DEN BINCKHORST aannam. Een zijner nakomelingen LODEWIJK VAN DEN BINCKHORST vinden wij als een ijverig voorstander van Neerlands vrijheid en onafhankelijkheid

vermeld en werd deswege bij sententie van 7 Mei 1568 door ALVA ten lande uitgebannen, terwijl zijne goederen werden verbeurd verklaard. Hij is echter later hier te lande teruggekomen, want in het jaar 1576 ontmoeten wij hem als Kastelein op het huis Honsholredijk en naderhand als Rekenmeester te 's Gravenhage; ook werd hij door 's lands Staten, als Commissaris gezonden naar Woerden, om de kerkelijke onlusten, verwekt door J. ZALIGER, aldaar een einde te doen nemen. Hij is in 1582 kinderloos overleden. Het huis DEN BINCKHORST was echter reeds in het jaar 1563, bij het overlijden van JENNEKE VAN DEN BINCKHORST op haren echtgenoot den Ridder WILLEM SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG overgegaan, die daar mede ten zelfden jare verlijd werd, wiens nakomelingen het meer dan eene eeuw bezeten hebben, zijnde het den 29 Julij 1678 door Jonkheer JACOB SNOUCKAERT opgedragen aan Jonker WILLEM NOBELAER, gehuwd met Vrouwe WILHELMINA SNOUCKAERT, welke na haar mans overlijden, krachtens zijnen uitersten wil, den 25 Januarij 1685 daarmede verlijd werd, maar het vijf jaren later verkocht en den 22 Augustus 1690 overdroeg aan HENRY DU VERNET, Ridder, Heer *van la Vallée*, Directeur van de Ridderlijke Akademie te 's Gravenhage en aan ANNE DE LA CHEVALLERIE, zijne huisvrouw, wier zoon HENRY DU VERNET DE LA VALLÉE, met dit goed verlijd werd, voor de eene helft na het overlijden zijner moeder, en voor de andere helft na het overlijden zijns vaders. Later is het bij koop gekomen in handen van JOHAN HUYMAN, Koopman te Rotterdam, die den 7 Mei 1727 daarvan verlij nam, en het huis, dat aanmerkelijk was vervallen, herstellen, ophalen en er nieuw plantsoen rondom plaatsen deed. Na zijn overlijden kwam het aan zijne weduwe en erfgename MARIA TIMMER, en van deze aan THEODORUS KERKMAN. In het jaar 1760 werd daarvan eigenaar Mr. ISAAC JOHAN DE ROY, na wiens overlijden het verkocht is aan de gebroeders WOUTERS, uit wier handen het in het laatst der voorgaande eeuw kwam aan A. SANDERS, die het in het jaar 1804, bij verkoop, overdroeg aan den Heer HENDRIK SWAAN, laatstelijk Oud-Commissaris van 's Rijks domeinen en der Algemeene liquidatie, die het destijds vervallen huis in beteren staat deed herstellen, en het tot zijnen dood bewoonde. Bij openbare verkooping, den 17 Julij 1839, ten verzoeke van de erven van genoemden Heer SWAAN, te Voorburg gehouden, is het huis en de hofstede DEN BINCKHORST, overgegaan aan den Heer FRANCISCUS BINCKHORST, te Aken.

Het wapen van DEN BINCKHORST bestaat uit een veld van zilver, beladen met een kruis van keel, en daarop vijf ruiten van goud, kruiswijze geplaatst.

BINDELMAERBROEK of BINDELMEERBROEK, onder dezen naam, die in oude brieven voorkomt, moet men waarschijnlijk het *Bijlmermeer*, benevens de *Bijlmerlanden* verstaan.

JAN I. Graaf *van Holland*, wees, na de verbeurdverklaring der goederen van den huize van *Amstel*, in het jaar 1298, BINDELMAERBROEK aan zich zelven en zijne nakomelingen toe.

BINDEREN of BENDEREN, voormalig vrouwenkl., of liever adellijk stift, van de Cistercienser orde, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, onder *Helmond*, van waar het ½ u. Noordwaarts lag.

Het was gesticht in het jaar 1231, door MARIA, dochter van HENDRIK I, Hertog *van Braband*, en weduwe van Keizer OTTO IV, en alleen bestemd, om er adellijke Jonkvrouwen in op te nemen, ter-

wijl de Abdis ook zitting in den Raad van Braband had. Volgens sommigen zou het zijnen naam ontleend hebben, van zijne ligging, aan de Aa, die het vroeger insloot en omstroomde, zoodat BINDEREN zoo veel zoude beteekenen als BINDER AA (BINNEN DE AA). Volgens eene oude overlevering echter, zoude de gezegde Keizerin, die veelal te Helmond, hetgeen haar in eigendom toebehoorde, verblijf hield, en een liefhebster van de jagt was, hier ter plaatse, met haren muilezel, in een diep moeras gereden zijn, en toen zij hem voelde zakken, met eene Hoogduitsche uitspraak geroepen hebben : *Ich bin der in*. In gevaar geraakt zijnde van te smoren, zoude zij eene gelofte hebben gedaan, van hier een klooster te zullen stichten, en, na hare redding, die gelofte volbragt hebben, terwijl het klooster, naar bovengemelden uitroep, den naam van BINDEREN verkreeg. De stichting werd in het jaar 1245 bevestigd door Paus INNOCENTIUS IV, en de abdij gesteld onder het bestuur van den Abt van Villers, in Waalsch Braband. In de kerk dezer abdij werden vóór de Hervorming, naar men beweerde, de bewijzen en overblijfselen bewaard van een mirakel, dat aldaar zoude geschied zijn in de uitwendige gedaante van het H. Sacrament des Altaars, maar deze bewijzen zijn, in het jaar 1571, door Engelsch en Schotsch krijgsvolk vernield. Men wil ook, dat de Keizerin hare goederen, te Vlierden gelegen, aan het klooster te BINDEREN gemaakt heeft, op voorwaarde, dat men drie malen ter weke voor haar de misse zoude doen in de kapel of kerk, welke zij, ter eere van de H. Maagd, aldaar gesticht had.

Toen de Gelderschen, onder MAARTEN VAN ROSSEM, in het jaar 1543, Eindhoven ingenomen hadden, leidde de bezetting van Helmond, om voor te komen, dat de vijand zich ook daar niet mogt nestelen, het stift BINDEREN in kolen. De stiftjonkvrouwen hadden zich kort te voren naar 's Hertogenbosch begeven, daar men haar eenigen tijd in het klooster op den Windmolenberg huisvestte, vervolgens werden zij naar Rosmalen, in het klooster St. Annaberg overgebragt, alwaar zij denkelijk tot na de herstelling van het stift BINDEREN bleven.

In het jaar 1588 werd dit stift weder door den Graaf VAN HOHENLO afgebrand. Het werd echter kort daarop weder hersteld, en bleef door de adellijke stiftdames bewoond tot aan den Vrede van Munster, toen de Staten-Generaal deze abdij ophieven, de goederen domein verklaarden, en de Nonnen, tot haren dood toe, een jaarlijks inkomen daaruit verzekerden.

De kloostergebouwen, in handen van partikulieren gekomen, werden tot eene bekwame woning ingerigt. Deze boerenhofstede behoort thans, benevens een gedeelte der abdijgoederen, aan de erfgenamen van Jonkheer J. C. G. VAN DER BRUGGHE VAN CROY.

Het wapen dezer abdij bestond in een Lieve Vrouwe beeld op een zilveren veld.

BINDERIJ (DE), klein geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. van *Winschoten*, kant. en 3½ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. Z. van *Ter-Munten*, ½ u. Z. O. van *Woldendorp*, waartoe het behoort; met 70 inw.

BINEAGA of LEAGA, haven in *Oost-Indië*, op de Zuidwestkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*, distr. *Singkel*, 4 m. O. van den mond der Singkel.

BING, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*, O. van het eil. *Sangir*, op ½ m. afstands van den Zuidhoek van het eil. *Lawesang*.

BINGARDEN, oude naam van het adell. huis BINGERDEN, in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie BINGERDEN.

BINGELRADE, gem. in de heerl. *Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Oirsbeek* (12 k.d., 7 m.k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Jabeek, O. aan Schinveld, Z. aan Oirsbeek, W. aan Hillesberg, in Pruissisch Rijnland.

Zij bevat het d. Bingelrade, benevens de geh. Raath en Viel, beslaat eene oppervlakte van 331 bund., en telt 72 h., bewoond door 430 inw., die meest hun bestaan vinden in den akkerbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het bisd. *Luik*, dek. *Schinnen*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gemeente ééne school.

Het d. Bingelrade, in de vijftiende en zestiende eeuw schreef men Bijgenrooth, in de zeventiende eeuw Bengenrooth, later Bingenrooth, ligt 4 u. N. N. O. van Maastricht, 1 u. N. ten O. van Oirsbeek. Men telt er, in de kom van het d., 17 h. en ruim 100 inw., en heeft er eene R. K. kerk, die aan den H. Lambertus is toegewijd.

De dorpschool wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht.

BINGERDEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 4 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en ¾ u. W. van *Doesborgh*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Angerlo*, met ruim 200 inwoners, die hun grootste bestaan in den landbouw vinden. Tot deze buurschap behoort de havezathe Bingerden. Zie het volg. art.

BINGERDEN, oudtijds Bynghaarden, ook Bingarden, adell. huis en havezathe in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 4 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en ¾ u. W. van *Doesborgh*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, gem. *Angerlo*, in de buurs. *Bingerden*, aan den Nieuwen IJssel.

Deze havezathe was vroeger leenroerig aan het aartsbisdom Keulen, en bezat vele voorregten en leenen, waarvoor het zijne bijzondere leenkamer had. Zij heeft vroeger aan het geslacht van dienzelfden naam behoord. Men vindt dat Everard, Heer *van Bingarden*, in 1448, aan de gemeente Wehl eenen den huize Bingerden verschuldigden thins schenkt. De originele schenkingsbrief bevindt zich nog op den huize Bingerden.

Bingerden is opgezworen met die van Rynsch tot Winkel op de Cleefsche en Marksche landdagen, ook met Herman Otto van Baer in de Duitsche orde, balie van Mühlheim, insgelijks te Cleve met Otto van Spaen van Holthuizen. De laatste mannelijke afstammeling van dit geslacht was Gijsbert van Bingerden, overleden in 1575, welke op de protokollen der Cleefsche landdagen onder de aldaar aanwezige Ridders vermeld staat. Zijn vader Johan van Bingerden, getrouwd met Elizabeth van Voorst, liet, behalve hem, nog eene dochter na, Anna genaamd, die in eerste huwelijk getrouwd was met den Ridder Goossen van Ter Horst, Heer *van Rodenholz*, en in tweede huwelijk met Otto van Spaen, Heer *van Holthusen*. De kleindochter van dezen Goossen van Ter Horst, Anna genaamd, bragt de havezathe Bingerden door huwelijk aan het geslacht van Golstein. In 1617 werd David van Golstein met dit goed beleend, ten behoeve van zijne huisvrouw Anna van Ter Horst, die het aan haren zoon Johann Arnold Baron van Golstein, Heer *van Warbede, Eyll en Rodenholt*, Generaal-Majoor in Koninklijke Zweedsche dienst, bragt: het wapen van dezen laatsten en dat van zijne gemalin Maria Baronnesse van Lenwalddin, zijn nog, in steen uitgehouwen, in een der zijmuren van het huis te Bingerden te zien. Na hun overlijden werd Herman van Pabst, Vrijheer *van Kaldenbach*, op den

16 Julij 1630, door MAXIMILIAAN HENDRIK, Aartsbisschop van Keulen, met de havezathe BINGERDEN verlijd. Sedert dien tijd is zij altijd in het bezit van het geslacht VAN PABST gebleven en behoort thans in eigendom aan RUDOLF WILLEM JACOB Baron VAN PABST, Heer *van Wolfswaerd, Honcoop, de Lek, Lekkerkerk en Zuidbroek*, Lid van den Raad van State, enz.

Het wapen van BINGERDEN is een schild van goud, beladen met drie klimmende gekroonde Leeuwen van sabel (zwart): het schild bedekt met eenen vooruitstaanden helm van zilver, gekroond, geboord, getralied en gesierd van goud, gevoerd van sabel, waaruit tot helmteeken twee zwarte leeuwenklaauwen zijn komende, ieder een' gouden bal omvattende, voorts met zijne helmdekken van zwart en goud. Het wapen wordt van weerskanten door eenen klimmenden leeuw gehouden.

BINGTAN, eil. in *Oost-Indië*. Zie BINTANG.

BINK (MIDDELWAARD VAN), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie MIDDELWAARD VAN BINK.

BINKHORST (HUIS TE), adell. huis in het balj. van *Rijnland*. Zie BINCKHORST (DE).

BINNEN-AE, doorgaans BINNEN-EE, geb. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie AE (BINNEN-) (1).

BINNENAATSVELDSCHE-POLDER, pold. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*. Zie BEGGIJNENPOLDER.

BINNENBANNE VAN SLEEUWIJK, pold. in het balj. van *Zuid-Holland*, thans prov. *Noord-Braband*. Zie SLEEUWIJK (BINNENBANNE VAN)(2).

BINNENDIJK, pold., prov. *Noord-Holland*. Zie EILANDSPOLDER.

BINNENDIJKS-BUITENVELDSCHE-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUITENVELDSCHEPOLDER (BINNENDIJKS-) (3).

BINNENGEDIJKT-BUITENLANDEN-VAN-ASSENDELFT, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUITENLANDEN VAN ASSENDELFT (BINNENGEDIJKTE).

BINNENGEESTEN, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot;* palende N. aan den polder Zwartendijk, O. aan den polder Klaas-Hoorn en den Kijfpolder, Z. W. aan den Limmenpolder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 118 bund., en wordt door eenen molen droog gehouden. Men heeft er slechts ééne boerenhofstede. Burgemeester en Gemeenteraden van Akersloot zijn tevens Dijkgraaf en Heemraden van dien polder.

BINNENGELEGEN-GROENENDIJK-EN-LAGENDIJK, dijk in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk begint aan het einde der dwarsche overdijking aan den St. Aagtendijk, loopt tusschen de gem. Assendelft en Uitgeest door, en eindigt aan den Noorder-Klamdijk.

BINNENGOUW of BINNENPOLDER, pold. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gedeeltelijk gem.

---

(1) Alle de aldus beginnende namen zoeke men op de woorden van onderscheiding.

(2) Even zoo zoeke men alle de met BINNENBANNE zamengestelde namen, die hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

(3) Insgelijks zoeke men alle de BINNENDIJKSCHE POLDERS, die hier niet vermeld worden, op de woorden van onderscheiding.

Hoogwoud-en-Aartswoud, gedeeltelijk gem. *Opmeer;* palende N. aan den Zeedijk, Z. O. aan de Gouw, Z. aan den Hoogen-Wijzend of Maaijersdijk, W. aan de Langereis en Zuiderpade.

De BINNENGOUW die, volgens het schotboek, eene groote heeft van 1067 bund. 86 v. r. 40 v. ell., wordt door 3 molens drooggehouden, en staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf of President, zijnde steeds de fungerende Burgemeester van Hoogwoud-en-Aartswoude, benevens 5 Molenmeesters, van welke er drie te Hoogwoud, één te Aardswoud en één te Opmeer moeten woonachtig en ingeland zijn. De Molenmeesters treden jaarlijks af, en worden vervangen door anderen, daartoe door de opgeroepen Ingelanden of, bij hun achterblijven, door het oude collegie van Molenmeesters benoemd

BINNENKUST, distr. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Lontoir*, langs het Gat van Banda.

BINNENLANDSCHE POLDER, pold. in het hoogh. van *Schieland*; prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Moordrecht*.

BINNENPOLDER VAN BAARDWIJK, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Baardwijk;* palende N. aan den Buitenpolder van Baardwijk, O. aan den Baardwijkschen Overlaat, Z. aan den Meerdijk, W. aan den Binnenpolder van Waalwijk.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 344 bund. 26 v. r. 6 v. ell. Het land ligt op het laagst 1 ell. 2 palm. boven A. P. Het opzigt over dezen polder wordt door het gemeentebestuur van Baardwijk uitgeoefend.

BINNENPOLDER VAN BESOIJEN, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie BESOIJEN (BINNENPOLDER VAN) (1).

BINNENVELD, geh. in het dingspil *Zuideveld*, prov. *Drenthe*. Zie BENNEVELD.

BINNENWEG, buurt in het balj. *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en W. van *Rotterdam*, tegen die stad aanpalende en eene voorstad daarvan uitmakende.

BINNENWEGSCHEPOLDER, pold. in het hoogh. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Zegwaard*.

BINNENWIJZEND of BINNENWIJZENT, oudtijds meestal BINNENWIJSENT gespeld, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Hoorn*, gem. *Oudijk-Westwoud-en-Binnenwijzend*, ¾ u. O. van Oudijk, ½ u. O. ten Z. van Westwoud.

Het staat aan de zuidzijde van de Streek, bestaat meest uit boerenwoningen, die niet digt aan elkander gebouwd zijn, heeft eene uitgestrektheid van omtrent 330 roed. (990 ell.) lengte en ontleent zijnen naam van het watertje de Wijzend, aan welks binnenkant het gelegen is. Men telt er ruim 180 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

In het jaar 1431 werd dit dorp, vereenigd met *Westwoud*, waartoe het destijds behoorde, en met *Ooster-* en *Wester-Blokker* tot eene smalstad verheven, die de stede *Westwoud* genoemd werd. Volgens giftbrief van Keizer MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK, in dato 4 Maart 1492, werd aan die van BINNENWIJZEND, als zijnde, tot betaling van ongelden enz., eenigzins ver van Westwoud gelegen, toegestaan, dat ook uit dit dorp

---

(1) Alle de BINNENPOLDERS, die hier niet vermeld worden, zoeke men mede op de woorden van onderscheiding.

jaarlijks een Burgemeester zoude verkoren worden, om, met die van Westwoud, Ooster-Blokker en Wester-Blokker, de stede Westwoud te besturen en uit te maken. Ook werden de inwoners, in genoemd jaar 1492, verminderd voor een derde in de boete, hun ten gevolge van den opstand van het Kaas-en-broodvolk, opgelegd.

In vroegere tijden plagten die van Binnenwijzend geen eigen kerk te hebben, maar tot de pastorij van *Westwoud* te behooren Daar het echter voor de ingezetenen te lastig viel, in zwaren wind en onweder, bij hoog water en in den winter, zich naar de parochiekerk te begeven, zoo heeft de toenmalige Pastoor van Westwoud Maarten Aalberts, hun, in het jaar 1459, verlof gegeven, om een erve te koopen en daarop eene kapel te bouwen; en in het jaar 1484 is deze kapel, met toestemming van Jan Evertszoon, die toen Pastoor van Westwoud was, door den Proost van West-Friesland, tot eene parochiekerk verheven, en van de kerk van Westwoud gescheiden. Deze kerk werd ter gedachtenis van den H. Hieronimus ingewijd, aan wien het eerste altaar mede was toegewijd. Het vergeven van de pastorie kwam den Graven toe, de bevestiging moest van den Proost van West-Friesland komen. De eerste Pastoor van Binnenwijzend, na de gemelde scheiding, is geweest Pieter Jansz., die de pastorie bekleedde in het jaar 1575. De vaste inkomsten van den Pastoor bedroegen 19 rijksguldens de onzekere omtrent even zoo veel. De Koster had geen vast inkomen en werd door de huislieden gehuurd. Deze kerk, dat nog een goed gebouw is, ging, in het jaar 1574, aan de Hervormden over en is sedert altijd met die van *Westwoud*, door éénen Leeraar bediend, zoo als zulks ook nog plaats vindt, als behoorende zij tot de gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend.* Men telt te Binnenwijzend ruim 100 Hervormden.

De R. K., wier getal ongeveer 80 beloopt, worden tot de statie van *Westwoud* gerekend.

De kermis wordt hier, volgens een oud voorschrift van den Bisschop van Utrecht en den Proost van West-Friesland, gehouden op den eersten Zondag na St. Pietersbanden.

Het wapen van Binnenwijzend bestond, toen dit dorp nog op zich zelve eene gemeente uitmaakte, uit eenen dorren boom met drie vogelen.

BINOEWANGAN, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, regents. *Lebak*, distr. *Madhoor.*

BINOEWANGAN of Biwangan, bergstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam.*

BINSFELD, d. in de heerl. *Rulland*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6 u. N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Clervaux*, gem. en ½ u. W. van *Weis-Wampach;* met eene R. K. kapel, die tot de parochie *Weis-Wampach* behoort, maar door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

BINTAM, eil. in *Oost-Indië.* Zie Bintang.

BINTAMBERG, berg in *Oost Indië.* Zie Bintangberg.

BINTANG, Poeloe-Bintang, Bintam of Bingtan, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, aan de Straat van Singa-Poera, bij de monding van de Straat van Malakka, en slechts door een kanaal van het eil. Tandjong-Pinang gescheiden; 1° 10′ N. B., 122° 16′ O. L.

Het wordt ten N. bespoeld door de Straat van Singa-Poera, ten O. en Z. door de Straat van Karimata en ten W. door het kanaal, dat het van het eil. Tandjong-Pinang scheidt.

Bintang is van het O. naar het W. 7 mijlen lang, van het N. naar het Z. 4 mijlen breed, door vele eilanden en klippen omgeven, hetgeen het vaarwater in den omtrek zeer gevaarlijk maakt, en is, met eenige dier omliggende eilandjes, vooral bij de schepelingen, meer algemeen bekend onder den naam van Riouw, naar eene vrijhaven op het eil. Tandjong-Pinang gelegen. Zie daarover voorts op Riouw.

Op het eiland Bintang woont een Onderkoning, die algemeen gevolmagtigde van den Sultan van Linga is, en in goede verstandhouding met het Nederlandsch Indische Gouvernement leeft, welks gezag, ten gevolge van roemrijke overwinningen, zoowel door de land- als zeemagt behaald, op Bintang ten volle erkend wordt. Er ligt hier ook een fort op eenen berg (zie het volgende art.). Op dit eiland, dat door de Chinesche en Maleische koopvaarders bezocht wordt, zijn 6000 gemberplantaadjen, die in 1832 meer dan 84,000 centenaars gember gaven; ook kweekt men er peper aan, en men vindt er stofgoud.

BINTANGBERG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bintang*; op 1° 2′ N. B. en 122° 16′ O. L.

Voor omtrent 12 of 14 jaren is er een goed fort op dezen berg aangelegd, hetwelk voldoende is, om ons gouvernement aldaar te doen eerbiedigen.

BIRA, eil. in *Oost-Indië*. Zie Biroe.

BIRA, prinsd. en stad in *Oost-Indië*. Zie Bera.

BIRANG, kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Borneo*. Zie Biroe.

BIRCHT (DE), geh. in de heerl. *Soest-Baarn-en-Ter-Eem*, prov. *Utrecht*. Zie Birk (de).

BIRD, voorm. b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, in het Noordoosten der stad *Workum*, later aan die stad getrokken.

BIRD (DE) of wel de Naauwe en Wijde Bird, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, O. van Grouw, loopende uit de *Pikmeer*, naar de *Wyde-Ee* bij Sytjeburen. Hieraan ligt ook de voormalige state Birnia.

BIRDAARD, Birdawerd of Birduwerd, in de wandeling Bedaad geheeten, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Dockum*, aan de Ee of vaart van Leeuwarden naar Dockum, die tusschen eene lange buurt door stroomt, en over welke hier eene ophaalbrug ligt.

Dit dorp, het noordwestelijkste der grietenij Dantumadeel, is rondom in weilanden gelegen, bestaat uit eene buurt en vier kleine buurten, bekend onder de namen Wytsma, de Toerle, de Kolkhuizen en Oldbrandweeren. De buurt aan de zuidzijde van de Ee, is, met kerk en school, het eigenlijke Birdaard; doch aan de overzijde van de trekvaart is eene aanzienlijke rij huizen van een weinig minder lengte, die tot de kom der gemeente schijnt te behooren, maar eene zoogenoemde uitbuurt is van het dorp *Wanswerd* in de griet. *Ferwerderadeel*. Voorheen had men onder Birdaard de staten Groot-Wytsma, Klein-Wytsma en Stylsma. Het telt 400 inw., die eenen uitgestrekten kaas- en vleeschhandel drijven. Men heeft er eenige watertjes; als: het Birdaardermeer, het Brewater, de Healdoor en het Oedzemeer. Tot dit d. behoort ook het Westmerveld of Geestumerveld.

De Herv. behooren tot de gem. van *Birdaard-en-Janum*, en hebben hier eene kerk. Vroeger had Birdaard eenen afzonderlijken Predikant; maar den 13 April 1607 werd door de klassis de combinatie van Birdaard en *Janum* besloten, hoewel die nagenoeg 20 jaren later eerst tot stand kwam.

De R. K. behooren tot de statie van *Dockum*. Er is hier ééne school.

BIRDAARD-EN-JANUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Dockum*, met twee kerken, eene te Birdaard, en eene te Janum en 450 zielen. De eerste, die in deze combinatie het leeraarsambt bekleed heeft, is geweest Franciscus Haverkamp of Averkamp, die in het jaar 1626 herwaarts kwam en in het jaar 1627 naar Oldeholtpade vertrok.

BIRDAARDERMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, Z. van Birdaard.

BIRDAWERD, d., prov. *Friesland*. Zie Birdaard.

BIRDEN, d. in de heerl. *Eisch*, grooth. *Luxemburg*. Zie Burden.

BIRDUWERD, d., prov. *Friesland*. Zie Birdaard.

BIREL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 groot u. O. van *Luxemburg*, gem. *Sandweiler*.

BIRK (DE) of de Bircht, geh. in de heerl. *Soest-Baarn-en-Ter-Eem*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. kant., en ¾ u. W. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. O. van *Soest*; met 21 h. en 150 inw.

Vroeger stonden hier twee kloosters een van Brigittinnen Marienberg geheeten (zie dat woord), en een van Augustijner Monniken, die hun konvent, hetwelk, in het jaar 1394, op St. Andrieskamp, aan de vesten van Amersfoort gesticht was, uit vrees dat de vijanden, bij eene onderneming tegen die stad, zich daarin mogten nestelen, herwaarts verplaatsten. Dit klooster werd in het jaar 1543 geplunderd door de krijgsknechten van Maarten van Rossem, die de Monniken verdreven, en al wat hun voorkwam medesleepten. Thans is de Birk een aangenaam en lommerrijk oord, met fraaije landhoeven, wei- en bouwland, en bestaat uit twee buurschappen de Hooge Birk en de Lage Birk genaamd.

BIRK (HOOGE-), buurs. in de heerl. *Soest-Baarn-en-Ter-Eem*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en ¾ u. W. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. O. van *Soest*; met 18 h. en ongeveer 140 inw. Het is het Zuidelijk gedeelte van het geh. *de Birk*

BIRK (LAGE-), buurs. in de heerl. *Soest-Baarn-en-Ter-Eem*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en ¾ u. W. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. O. van *Soest*, met 3 h. en ruim 10 inw. Het is het Noordelijke gedeelte van het geh. *de Birk*.

BIRKELT, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1 u. N. W. van *Echternach* gem. *Berdorf*.

BIRKHOVEN, landgoed in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en ¾ u. W. van *Amersfoort*, belendende aan de Lage Birk.

Het is ongeveer 100 bund. groot, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Cock Blomhof, die het bewoont.

BIROE, Bieroe of Birang, baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust, dist. *Mangidara*, bij den mond der Tarroe.

BIROE, Poeloe si Biroe, Mantavia of Mantawei, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, aan de Westkust van Sumatra; met eenen vuurspuwenden berg.

BIRSTUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwolden*, griet. *Utingeradeel*, arr. kant. en 3½ u. N. ten O. van *Heerenveen*, ¾ u. N. N. O. van *Akkrum*, waartoe het behoort.

BISANO, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Celebes*, N. O. van Celebes, 2° 5' N. B. 142° 31' O. L. Het heeft ongeveer 6 m. in den omtrek.

BISAYAS (ARCHIPEL VAN), zee in *Oost-Indië*. Zie ARCHIPELAGO-DI-ST. LAZARO.

BISDOMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. van *Sneek*, 2½ u. O. ten N. van *Bolsward*, ¼ u. N. van *Lutke-Wierum*, waartoe het behoorde.

BISSCHOPSBERG, uitgestrekte hoogte in *Diverderdingspil*, prov. *Drenthe*, op de grenzen van Overijssel, gem. *Havelte*, N. van Nieuwveen, O. ten Z. van Steenwijk.

Deze BISSCHOPSBERG, in welks nabijheid men ook Hunnebedden vindt, is in de oude geschiedenis van Drenthe belangrijk. Aan het westelijk einde der landschap gelegen, zoo als Hulsvoord aan de tegenovergestelde grens lag, waren dit de punten, die meermalen genoemd werden in privilegiebrieven en stukken, waarbij de Drenthen waarborgen voor hunne regten en vrijheden bedongen en verkregen. Zoo mogten zij buiten deze punten niet in regten worden geroepen, daar buiten behoefden zij niet ten zwaarde te volgen (ten oorlog te trekken), niet verder dan hier behoefden zij hunne precariën aan den Bisschop van Utrecht te brengen, die nu en dan, op bepaalde jaren, in persoon, ter ontvangst dier precariën op den BISSCHOPSBERG moesten verschijnen enz. Op dezen berg werden ook de Bisschoppen van Utrecht, als Graven van Drenthe gehuldigd, en daarop werden somtijds de Statenvergaderingen of landdagen gehouden in de open lucht.

BISSCHOPSDAM, voorm. dijk in *Westwoldingerland*, prov. *Groningen*, in het jaar 1672 door BAREND VAN GALEN, Bisschop van Munster, door het Bourtanger moeras, met groote moeite en kosten, aangelegd, om het kanon en andere legertrein tot het beleg van Groningen daarover aan te voeren. Deze dam is door den tijd ingezonken en te niet geraakt.

BISSCHOPSGAT, meertje in *Diverderdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Smilde*, W. ten N. van Oude Smilde, digt aan de grenzen der prov. Friesland. Volgens overlevering zou dit meertje zijnen naam daarvan ontleenen, dat men daar eenige soldaten van den Bisschop zou hebben doen verdrinken. Van welken Bisschop zij zouden geweest zijn, weet men echter niet te zeggen.

BISSCHOPSGRAAF, watertje in *Gelderland*, dat te *Culemborgh* uit *de Lek* komt, en met eenen bogtigen zuidelijken loop zich beneden het dorp Tricht in de *Linge* ontlast. Dit watertje wordt in het voor- en in het najaar, bij hoogen stand van de Linge, met schuitjes bevaren.

BISSCHOPSRUG, hooge zandrug op welks uiteinde de stad Groningen gebouwd is. Zie HONDSRUG.

BISSCHOPSSCHANS, voorm. schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Staphorst*, onder *Rouveen*, in het zoogenaamde *Kooimansland*, ten O. van den straatweg, kort bij de Dedemsvaart.

Sommigen beweren ten onregte, dat deze schans, die met de linie van defensie voor de prov. Overijssel in verband stond, eerst in 1674 gesticht zij, nadat men reeds in het jaar 1666 daarover geraadpleegd had, terwijl anderen, met aanhaling van resolutiën en staatsstukken, deze stichting vroeger vermelden. Ook werd hier reeds bij den eersten inval der Munsterschen, in het jaar 1664, een retranchement opgeworpen met eene batterij, waarop twee stukjes kanon geplaatst waren. Zij schijnt echter in het jaar 1672, bij den tweeden inval der Mun-

sterschen, weder in verval te zijn geweest, althans toen zij nog naauwelijks bezet was, en men aan hare versterking werkte, rukten de vijandelijke benden den 13 Junij 1672 aan, tot voor de schans, waarop zij spoorslags door de bezetting verlaten werd. Na dien tijd schijnt de schans geheel te zijn verlaten, zoodat de jaarlijksche commissie uit den Raad van State, voor Wedde en Westwoldingerland, telkens aan den huurder van de herberg de Lichtmis, onder Rouveen, de vergunning verleende om de gronden van de schans te mogen beweiden; hetwelk, na den omkeer van zaken in het jaar 1795, in onbruik geraakt zijnde, aanleiding heeft gegeven, dat de oppervlakte van deze schans door de eigenaars van de schans Lichtmis is ingenomen en als hun eigendom beschouwd, hoewel die gronden, ten kohiere en in de kadastrale stukken, tot heden op den naam van Bisschopsschans of Schans Vriesschekaai staan.

BISSCHOPSVIN, zeer hoog stuk land in het kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Kloosterburen*, 5 min. Z. W. van de kerk te *Hornhuizen*, onder welk dorp het behoort.

Op dit onbehuisd stuk land heeft vroeger eene schans, tegen den burg Tamminga, gelegen.

BISSCHOPSWEG, naam, welke men nog geeft aan een gedeelte van den weg van Eembrugge naar Bunschoten, in *Eemland*, prov. *Utrecht*, hetwelk voormaals leidde naar een jagtslot, van de Utrechtsche Bisschoppen, dat hier omstreeks moet gelegen hebben.

BISSCHOPSWETERING, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1½ u. N. N. O. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. O. van *Kampen*, gem. en 1 u. O. ten Z. van *IJsselmuiden*, in den pold. van *Mastenbroek*, aan de *Bisschopswetering*, waarvan het zijnen naam ontleent; met 160 inw.

BISSCHOPSWETERING of Bisschopswatering, wetering in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in den pold. *Mastenbroek*.

Zij ontstaat bij 's Heerenbroek, loopt met eenen Noordwestelijken loop, in eene lijnregte rigting, naar de Lutterzijl tusschen Kampen en Genemuiden, door welke zij zich in het Grafhorster diep ontlast. Dit water schijnt zijnen naam ontleend te hebben van Bisschop Jan van Arkel, die Mastenbroek verdeeld heeft.

BISSEN, gem. in de heerl. *Pittingen*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch*; palende N. aan de gem. Berg, O. aan Mersch, Z. aan Saeul en W. aan Useldingen.

Deze gem. bevat het d. Bissen en het geh. Helmesbuch, en daarin 800 inw., alle R. K., die eene parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. van *Mersch*, behoort, en door éénen Pastoor benevens éénen Kapellaan bediend wordt.

Het dorp Bissen ligt 3½ u. N. ten O. van *Luxemburg*, 1½ u. N. N. O. van *Mersch*. Men heeft er eene R. K. Kerk.

BISSORYE, haven in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Mandioly*; 0° 18′ Z. B. 141° 26′ O. L.

BISSOU, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, aan den mond der St. Jansrivier; met eene goede haven.

BISTERVELD, geh. in het voorm. hert. *Kleef*, thans prov. *Limburg*, distr., arr. en 14 u. N. van *Roermonde*, kant. en 8 u. N. van *Horst*, gem. *Ottersum*.

BITJOLIE, etablissement in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan het Noordeinde des eilands. Sedert 1824 is hier een Adsistent-Resident geplaatst.

BITTEL, geh. in het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bettel.

BITTENZORG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pauluskreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de plant. het Eiland, waaraan dit land thans behoort, en benedenwaarts aan de Suriname.

BITTERWERD, b., prov. *Friesland*. Zie Betterwerd.

BIUDSCHAS, volk in *Oost-Indië*. Zie Batakes.

BIUELZ, geh. in het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bivels.

BIUER, d. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Biver.

BIVANGE, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bevingen.

BIVELS of Biuelz, geh. in het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1½ u. N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Hosingen*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Putscheid*.

BIVER, gem. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. en kw. *Grevenmacher;* palende N. aan Heffingen, en Mompach, O. aan Manternach, Z. aan Betzdorf, W. aan Junglinster.

Het bevat het d. Biver, benevens de geh. Boudeler, Breuch, Hagelsdorf, Wecker en Weidig, en daarin 730 inw., alle R. K., die eene parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. van *Grevenmacher*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Het d. Biver, Biwer of Biuer, ligt 4 u. N. O. van Luxemburg, 1 u. N. W. van Grevenmacher. Men heeft er eene R. K. kerk.

BIVERS, Biwers of Bivisch, d. in de heerl. *Rulland*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6 u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ N. ten W. van *Clervaux*, gem. en ½ u. N. O. van *Asselborn*. Men heeft er eene kapel, die tot de parochie van *Asselborn* behoort, en door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

BIVISCH, geh. in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Clervaux*, gem. *Nieder-Beling;* met eenen watermolen.

BIWER, d. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Biver.

BIWERS, d. in de heerl. *Rulland*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bivers.

BLAAK (DE), geh. in den *Hoekschen-Waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2. u. W. van *Dordrecht*, kant. en 1½ u. O. van *Oud-Beijerland*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Heinenoord;* met 220 inw.

BLAAKEILAND, eil. in *Oost Indië*. Zie Sanding.

BLAAKSCHANS, voorm. fortje in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Braband*. Zie Barlake.

BLAAKSCHE DIJK, binnendijk in den *Hoekschen Waard*, prov. *Zuid-Holland*, die van Heinenoord naar Puttershoek loopt.

BLAARCOM, naam, dien de landlieden gemeenlijk geven aan het dorp Blaricum, in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Blaricum.

BLAARDORP, pold. in het boogh. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Nieuwerkerk-op-den-IJssel;* palende N. aan Esse en Gansdorp, O. aan den IJsel, Z. aan Gochdorp, en W. aan den Wollefoppe.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 282 bund. 75 v. r. en wordt door éénen molen en ééne sluis droog gehouden. Het gedeelte van dezen polder, dat westwaarts van 's Gravenweg ligt, is sedert lang uitgeveend en in eene plas veranderd. Het dijksbestuur bestaat uit éénen Polderschout, twee Poldermeesters en éénen Secretaris.

BLAARTHEM, BLAERTHEM, BLARTHEM of BLARTHEM, ook wel eens BLAATHEM of BLAETHEM, maar bij de landlieden meestal BLORTEM geheeten, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en ¾ u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Gestel-en-Blaarthem*, ½ u. Z. van Gestel, aan de Gender.

Men telt in dit dorp, hetwelk in het jaar 1173 onder den naam van BLARTEHEM of BLARTEHEIM voorkomt, 27 h. en 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, brengende de grond hier zeer goede rogge, boekweit en haver voort, hoewel men er ook vele heide- en moergronden en langs de Gender zeer goede wei- en hooilanden aantreft.

BLAARTHEM was vroeger een kerkdorp, waaronder toen Gestel behoorde, en in de tweede synode te 's Hertogenbosch, in 1612 gehouden, bij GIJSBERT MASIUS, den vierden Bisschop van 's Hertogenbosch, wordt BLAARTHEM nog als kerkdorp opgegeven. Aan de bloeijende fabrijken te Eindhoven en aan de ligging van Gestel, meer nabij die stad, is het toe te schrijven, dat de inwoners te Gestel zich aanmerkelijk vermeerderd hebben, terwijl de bevolking te BLAARTHEM is verminderd. De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier geene afzonderlijke kerk, maar parochiëren te *Gestel*, alwaar voor de vereenigde parochiën van *Gestel-en-Blaarthem*, sedert 1833, eene nieuwe kerk is gesticht. De oude parochiale kerk van BLAARTHEM, aan den H. LAMBERTUS toegewijd, is in 1798 aan de R. K. teruggekeerd, doch door den storm van 9 November 1800, en de plaats gehad hebbende instorting van den toren, was zij zoodanig beschadigd, dat de dienst, welke tweemaal 's weeks en op den derden Zondag van elken maand, door den Pastoor van *Gestel* werd verrigt, is moeten worden gestaakt, waarna het bouwvallige gebouw vervolgens geheel is afgebroken. Het kerkhof blijft gebruikt worden. Men ziet daarop eenige grafzerken van de adellijke familie VAN EYCK, welke hier gebloeid heeft en tot welke waarschijnlijk behoorde de kerkelijke geschiedschrijver HENRICUS VAN EYCK, die te BLAARTHEM geboren is en vermoedelijk in het jaar 1486 overleed.

Vroeger stonden hier drie adellijke huizen of kasteelen als dat der Edelen VAN DEN DYK, dat der Edelen van SUREMONDT, en het Huis te Blaarthem, van welke het laatste alleen nog maar in wezen is. Zie het volgende art.

BLAARTHEM werd in het jaar 1360 als eene heerl. aan WILLEM DE BORCHGRAVE verpand, maar in het jaar 1658 weder ingelost. Het plagt met onderscheidene andere dorpen onder de regtbank van *Oirle* te behooren, doch is daarvan, naar het schijnt bij de gezegde verpanding, gescheiden; later heeft het met *Veldhoven* en *Zeelst* eene regtbank uitgemaakt.

Dit dorp werd in het jaar 1543 door de Gelderschen onder MAARTEN VAN ROSSEM gebrandschat.

BLAARTHEM (HUIS TE), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ¾ u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Gestel-en-Blaarthem*, in het d. *Blaarthem*.

Nadat het op het einde der vorige eeuw veel verbeterd is, mag het met regt onder de fraaije gebouwen gerekend worden.

BLAASBALK, geh. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 6 u. N. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. N. W. van *Heusden*, distr. en 4 u. N. van *Waalwijk*, gem. *Rijswijk*.

BLAATHEM, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BLAARTHEM.

BLAAUWBAAI, baai in *West-Indië*, aan de Zuidzijde van het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, O. van de St. Michielsbaai.

BLAAUWBURG, voormalige burg in het kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen*, aan het Winsumerdiep, ten Z. en digt bij *Obergum*.

Deze burg is sedert lang afgebroken. De bosschen, in welke eertijds de reigers in groote menigte nestelden, zijn in het begin dezer eeuw uitgerooid, zoodat de grond thans uit onbehuisd grasland, met hoogten en beddingen van voorm. grachten bestaat.

BLAAUWCAPEL, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ½ u. N. ten O. van *Utrecht*, kant. en O. ten N. van *Maarssen*, gem. en 1½ u. Z. van *Maartensdijk*, aan den Noorddorpschen dijk.

Eertijds heette het Oostveen, en men had er vóór de Hervorming eene kapel, die aan den H. Lebuinus toegewijd was. Thans bestaat dit dorp slechts uit 33 huizen, bewoond door ruim 260 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

Men telt er ruim 130 Herv., die met die van de geh. de Groenekan, de Biltkant, het Zwartewater en de zuidzijde van de Nieuweweteriug, éénc gem. uitmaken, welke tot de klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven*, behoort, en 450 zielen telt. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad. De kerk is een kruisgebouw met eenen vierkanten toren, welke eene lage spits heeft.

De R. K., die hier ongeveer 130 in getal zijn, worden tot de statie van *Utrecht* gerekend, en de weinige Evang.-Luth., die hier wonen, behooren mede tot de gem. van *Utrecht*.

Er is hier ééne school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

BLAAUWENBERG, anders ook genoemd Parnassusberg, bij de Negers Parnassie, hetwelk zooveel beteekent als plantaadje, berg in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

Deze berg doet zich in de verte, uit de lagere kustlanden, als het eerste blaauwende gebergte op, van waar hij zijnen naam ontleent. Hij is geheel kaal zonder boomen, doch van rondsom met welig gras begroeid. De grond bestaat uit eene roodachtige kiezelaarde met een weinig klei vermengd. De berg is van boven plat en op den top vindt men het graf van eenen voormaligen Directeur der, aan den voet des Blaauwenbergs gelegen, plantaadje Bergendal, Berkhuizen geheeten. Aan de rivierzijde is, aan de helling van 60°, bijna 100 Ned. ell. boven den waterspiegel der rivier, een houten koepeltje opgeslagen, waaruit men een allerverrukkendst gezigt op bosschen, bergen en op de Suriname heeft.

Onder den Blaauwenberg vindt men aan de rivierzijde eene zwarte diep ingaande groeve, uit welke duistere opening, die geheel met welig kreupelhout omgroeid is, een koel en helder water sijpelt. Treurig wordt het aanzien wanneer men zich daarbij herinnert, dat dit eens de ingang naar de mijnen was, waarin nu bijna eene eeuw geleden 43 menschen bedolven en levend begraven werden. Men meende, dat er, in het jaar 1721, in de bergketen, welke in het hooge rivierdistrikt van Essequebo ligt, eenig spoor van goud gevonden was. Hierdoor uitgelokt, deden eenige lieden in 1742 aan de Surinaamsche Compagnie het voorstel, om het gehalte der erts van dezen berg te onderzoeken. Dien ten gevolge werd, op den 5 September van dat jaar, zekeren Wilhelm Haack en Comp, voor 12 jaren, ingaande 1 Januarij 1743, octrooi verleend, tot het zoeken naar mijnstoffen en ofschoon men

nergens den juisten tijd van het bovenvermelde noodlottig ongeval geboekt vindt, moet het reeds spoedig na het openen der mijnen, misschien wel in 1743, hebben plaats gehad. De ondernemers begonnen hun onderzoek aan den Blaauwenberg en bij den post Victoria. Men vond porseleinaarde, een weinig ijzer en lood, alsmede eenige sporen van goud en zilver, maar alles was er in eene te geringe hoeveelheid voorhanden, dan dat men daarvan eenig voordeel had kunnen verwachten. Na verloop van zes jaren zag men dus van de geheele onderneming af.

BLAAUWEBERGEN of het Blaauwe Gebergte, naam, onder welken de op het eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, gelegene bergrug, waartoe de Gagak-Salak en Megamendong behooren, meest bij de zeelieden bekend is.

BLAAUWEHAND, klein geh. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. van *Zwolle*, 1¾ u. O. ten N. van *Vollenhoven*, gem. en ½ u. W. van *Wanneperveen* aan den Veeneweg tusschen Vollenhoven en Wanneperveen, ter plaatse, waar den weg van Giethoorn daarop uitloopt.

BLAAUWEKAMER of Blaauwkamer, ook wel Blaauwesteen geheeten, voorm. dorpje in het *Land van Voorne*, in den pold. *Roxenisse*, prov. *Zuid-Holland*, dat thans geheel verdwenen is.

BLAAUWESLUIS, sluis in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, ½ u. O. van Steenbergen, even zoo ver ten N. W. van Kruisland, bij het Oude veer. Zij dient tot uitwatering van den Polder van Kruisland op de Steenbergsche vliet.

BLAAUWESLUIS, geh. gedeeltelijk in de heerl. *Zevenbergen*, gedeeltelijk in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr. arr. en 3 u. N. van *Breda*, kant. en 2 u. N. O. van *Zevenbergen*; gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*. Het ontleent zijnen naam van eene sluis, waardoor een gedeelte van den Grooten Zonzeelschen polder uitwatert.

BLAAUWESLUIS, gedeelte van de buurt *Gewande*, prov. *Noord-Braband*. Zie Alemsgewande.

BLAAUWESLUIS, geh. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6½ u. W. ten Z. van *Druten*, gem. en 1¾ u. W. ten N. van *Appeltern*, ¾ u. N. O. van *Maasbommel*, waartoe het behoort. Het wordt aldus genoemd naar eene sluis, waardoor een gedeelte van het land tusschen Maas- en Waal uitwatert.

BLAAUWESTEEN, voorm. dorpje, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Blaauwekamer.

BLAAUWETRAPPEN, plaats aan de duinen, prov. *Noord-Holland*, ten W. van *de Zandpoort*, die zeer drok, door de ingezetenen van Haarlem en elders, plagt bezocht te worden, om het voortreffelijk gezigt, dat men er over alle de omliggende landouwen geniet. Zij ontleende haren naam van de blaauw geverwde trappen, die er aangelegd waren, om het opklimmen gemakkelijker te maken, doch later deerlijk vervallen zijn. Vroeger moet hier ook een koepel op het duin gestaan hebben.

BLAAUWEWATER (HET), bron in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Banjoe-Biroe.

BLAAUWHUIS, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet *Wonseradeel* en *Wymbritseradeel*, arr. en 2 u. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. Z. van *Bolsward*, ¾ u. N. O. van *Greonterp*, gelegen op en aan den Hemdijk, aan de zuidzijde met eene R. K. kerk van *Greonterp* en

Senemeer, onder *Wonseradeel*, en het Noordelijke gedeelte der buurt onder *Westhem*, in *Wymbritseradeel*, behoorende.

Bij den watervloed van Februarij 1825 was er onder deze buurt geen woning, waar het water niet was ingedrongen, en die niet verlaten moest worden.

BLAAUWHUIS, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, bij het d. Wommels. Zie Hottinga.

BLAAUWHUIS, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, griet. *Menaldumadeel*, onder *Dronrijp*. Zie Glinstra.

BLAAUWHUIS of Blouhuis, oud huis in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¾ u. Z. ten O. van *Groningen*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Haren*, ¼ u. O. van *Helpen*, waartoe het behoort.

Hetgeen er van het oude gebouw, dat nimmer groot was, nog staat, ofschoon vertimmerd, wordt door eenen daglooner bewoond.

BLAAUWHUIS of Blouhuis, oud gebouw in het kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr., en 5 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 2 u. Z. van *Onderdendam*, gem. en 1¼ u. Z. ten W. van *Bedum*, ½ u. N. van *Zuidwolde*, waartoe het behoort. Thans is het eene boerenwoning.

BLAAUWKAMER, voorm. dorpje in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Blaauwekamer.

BLAAUWKAPEL, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Blaauwcapel.

BLACHETTE, Fransche naam van het geh. Blascheid, in de heerl. *Meissemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Blascheid.

BLADDRAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, niet ver van den *Goenong-Prahoe*.

BLADEL, oudtijds Bladella, Bladilla, Bladelle en Bladele, volgens andere schrijvers Pladella of Pladilla, bij de landlieden doorgaans Blajel geheeten, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en ruim 4 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*; 2 u. N. van de Belgische grenzen, tusschen de riviertjes de Reusel en de Groote Beerze.

Dit dorp is een der vroegst bekende, als moetende hetzelfde Bladella zijn, in welks hof, gewoonlijk de Nederzale genaamd, van waar men wil, dat het dorpje Netersel zijnen naam ontleent, door Karel *den Eenvoudige*, Koning *van Frankrijk*, ten jare 922, bij opene brieven, eenige allodiale goederen opgedragen werden aan hem, die in de geschiedenis, onder den naam van Dirk I, als eerste Graaf *van Holland*, vermeld wordt. Men vermoedt echter, dat dit hof gestaan hebbe, omtrent de tegenwoordige kerk van Netersel, alwaar de fundamenten nog gedeeltelijk aanwezig zijn, en welk dorp, even als Reusel, destijds met Bladel ééne plaats uitmaakte (1).

---

(1) Dit gevoelen is zeer aannemelijk gemaakt door den Heer Mr. W. G. Ackersdijck, in het stukje getiteld: De ligging van de plaats, in den giftbrief van Koning Karel den Eenvoudigen aan Dirk den Eersten, Graaf van Holland, verleend, in het begin der tiende Eeuw, vermeld onder den naam van „Pladella Villa," nader onderzocht en aangetoond in het dorp „Bladel," in de provincie Noord-Braband, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, medegedeeld in de Nieuwe werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, D. III, St. II, bl. 341.

Dit dorp heeft vier uithoeken of onderhoorige buurschappen; als de Langeloop, Helakker, de Schijve en de Zwartakker, en telt daarmede 177 h., van welke er 17 in eenen kring rondom het marktveld staan en het eigenlijke dorp uitmaken. Onder deze zijn er eenige, die welgebouwd zijn. Men telt er met de uithoeken ongeveer 1000 en in de kom van het d. ruim 120 inw., die hun hoofdbestaan in den landbouw vinden; ook heeft men hier twee brouwerijen en had er vroeger twee koornmolens, welke door het water van de Groote Beerze gedreven werden; een dezer molens is echter den 31 Maart 1830 afgebrand en niet herbouwd.

De R. K., wier getal hier 900 beloopt, maken eene parochie uit, die tot het vic. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt. Deze parochie moest zich sedert de Hervorming met eene schuurkerk behelpen, maar de oude parochiekerk, die aan den H. Petrus *in zijne banden* is toegewijd en, oostwaarts van de huizen, afgezonderd in de akkers staat, werd haar in het jaar 1809 weder toegekend, hoezeer zij daarvan eerst in het jaar 1818 het bezit heeft erlangd. Dit is een, met betrekking tot de grootte der gemeente, tamelijk klein gebouw met eenen zwaren toren, van klok en uurwerk voorzien en met eene lage spitse kap gedekt, die in het jaar 1760 vernieuwd is. Deze kerk heeft dit bijzonder, dat de ruiten, niet zoo als in bijna alle oude kerken in lood, maar in hout gevat zijn.

De Herv., die hier ruim 70 in getal zijn, en tot de gem. van *Bladel-Hapert-Reusel-en-Netersel* behooren, hebben hier mede een, in het jaar 1821 gebouwd, kerkje. Ook is er eene dorpschool, die gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

De landerijen van dit dorp zijn, over het geheel genomen, zandig, schraal, en van eenen heiachtigen aard, maar leveren evenwel goede en zware rogge, alsmede boekweit, haver en veel zoogenaamde eve of ligte haver, benevens aardappelen, spurrie en andere groenten op. De wegen zijn er in den zomer, hoewel zeer zandig, evenwel goed, maar in den winter dikwijls zeer slecht.

Bladel is de geboorteplaats van den Letterkundige Karel Ferdinand Nagel, geb. den 25 September 1763, † in het jaar 1825 als emeritus Rector der Latijnsche school te Tiel.

Bladel werd in 1688 door de Franschen in brand gestoken, ook had het, in het jaar 1694, weder veel van de troepen dierzelfde natie te lijden.

De dorpen Bladel en *Reusel* waren in vroegeren tijd, in sommige opzigten, wel eens onder het kwartier van Antwerpen gerekend, waarover bij en kort na den Munterschen vrede verschil ontstond, hoewel die plaatsen onder de Meijerij van 's Hertogenbosch verbleven. Toen echter, op den 4 Mei 1784, van wege Keizer Joseph II, als Heer der Oostenrijksche Nederlanden, aan de gevolmagtigden van de republiek der Vereenigde Nederlanden te Brussel, eene memorie van eischen werd overgegeven, werd daarbij ook gevorderd, dat de gezegde republiek aan den Keizer die beide dorpen zoude teruggeven, als hebbende zich daarvan meester gemaakt, onder voorwendsel, dat die dorpen oudtijds een gedeelte der Meijerij van 's Hertogenbosch hadden uitgemaakt, terwijl het kennelijk was, dat de Koning van Spanje die ten tijde van den Munsterschen vrede bezat, en dat zij altijd tot het kwartier van Antwerpen behoord hadden. Van deze vorderingen werd echter van 's Keizers zijde, bij den vrede van Versailles, die den 8 November 1785 geteekend werd, afgezien, zoodat Bladel en *Reusel* aan ons gemeenebest gebleven zijn.

Jaarlijks worden te BLADEL vier paarden- en beestenmarkten gehouden; als: des Maandags voor den Zondag van vastenavond; den tweeden Maandag in April; Maandag na den 15 Augustus; en den laatsten Maandag in October.

Het wapen van BLADEL bestaat in twee kruislings liggende gouden sleutels op een veld van azuur.

BLADEL-EN-NETERSEL, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kemperland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (5 k. d., 24 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Oostel-Westel-en-Middelbeers, O. aan Hoogeloon-Hapert-en-Casteren, Z. aan de Belgische prov. Antwerpen, W. aan Reusel, en Hooge-Lagemierde-en-Hulsel.

Deze gem. bestaat uit de dorpen Bladel en Netersel, benevens de uithoeken Helakker, de Langeloop, de Schijve en Zwartakker, beslaat eene oppervlakte van 3242 bund., telt 225 h. en ruim 1200 inw., die hun bestaan vinden deels in den landbouw, en gedeeltelijk door elders te gaan werken.

De R. K., die hier 1100 in getal zijn, maken gedeeltelijk de parochie van *Bladel* uit, en behooren overigens tot die van *Netersel-en-Casteren* en hebben in deze gem. twee kerken, ééne te Bladel en ééne te Netersel.

De Herv., van welke men hier ongeveer 100 telt, behooren tot de gem. *Bladel-Hapert-Reusel-en-Netersel*, en hebben hier één kerkje te Bladel.

Er zijn in deze gem. twee scholen, als eene te Bladel en eene te Netersel.

De grond dezer gemeente is rondom Bladel zandig en schraal maar bij Netersel eenigzins beter. Zij levert rogge, boekweit, haver, eve, aardappelen, spurrie en andere voederkruiden op.

BLADEL-HAPERT-REUSEL-EN-NETERSEL, kerk gem. prov. *Noord-Braband*, klass. en ring van *Eindhoven*, met twee kerken, ééne te Bladel en ééne te Hapert. Zij telt ruim 100 zielen. De eerste, die men als Leeraar in deze gemeente vermeld vindt, is geweest P. WATERBEEK, die in het jaar 1726 hier de dienst waarnam. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkenraad.

BLADELINGSPOLDER (GROOTE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie BLADELIJNSPOLDER (GROOTE-).

BLADELINGSPOLDER (KLEINE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie BLADELIJNSPOLDER (KLEINE-).

BLADELIJNSPOLDER (GROOTE-) of GROOTE-BLADELINGSPOLDER, te voren ook bekend onder den naam van ROBERTUS-CHRISTIAENS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en dist. *Sluis*, gem. *Zuidzande*; palende N. aan den Polder van Vierhonderd-beoosten-Ter-Hofstede, N. O. aan den Kapellenpolder, Z. O. aan den Grooten-Lodijkepolder en den Kleinen-Lodijkepolder, Z. aan den Olieslagersplaatpolder, W. aan den Kleinen-Bladelijnspolder.

Volgens de kaarten van PAUW en GELDHOF zouden deze en de Kleine-Bladelijnspolder in het jaar 1734 zijn ingedijkt, hetgeen echter blijkbaar eene fout is, daar in het archief van deze polders eene nieuwe verhoofding van den omlooper bestaat, welke in het jaar 1521, door den toenmaligen Penningmeester, PHILIPPUS VLAMINCK, is opgemaakt. Meer waarschijnlijk is het, dat deze polders te gelijk met de overige van de *Wateringe van Kadzand*, waarvan zij deel maken, en onder

welker dijksbestuur zij staan, zijn ingedijkt, krachtens een octrooi, door Keizer KAREL V, den 18 Junij 1537, te Rijssel verleend. Zij beslaat eene oppervlakte van 31 bund. 92 v. r. 27 v. ell. bevat, behalve eenige weinige arbeidswoningen, 3 boerenhofsteden.

BLADELIJNSPOLDER (KLEINE-), of KLEINE-BLADELINGSPOLDER, te voren bekend onder de naam van ROBERTUS-CHRISTIAENSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Retranchement*; palende N. aan de polders Vierhonderd-beoosten-Ter-Hofstede en Vierhonderd-bewesten-Ter-Hofstede, O. aan den Grooten-Bladelijnspolder, Z. met eene punt aan den Olieslagersplaatpolder, W. aan het Kasteelpoldertje en aan de nog onbedijkte schorren in het Zwin.

De KLEINE-BLADELIJNSPOLDER, die te gelijk met den Grooten-Bladelijnspolder bedijkt is, bevat 20 bund., 29 v. r. en 3 v. ell., heeft geene gebouwen, en wordt droog gehouden door de watergangen en sluizen der watering van Kadzand, onder wier bestuur hij ook staat.

BLADELLA of BLADILLA, oude naam van het *Noord-Brabandsche* dorp BLADEL. Zie dat woord.

BLADJOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het gouvernementsgebied *Palembang*.

Bij de expeditie van Palembang, in het jaar 1821, had de vijand hier eene batterij opgerigt, welke, den 21 Junij van dat jaar, door eenige kompagniën van het 18 regiment Infanterie, onder de bevelen van den Kolonel BISSCHOFF, stormenderhand werd ingenomen, waarbij de Sergeant-Majoor TETTE BAUKES VELTMAN een uitstekend voorbeeld van onverschrokkenheid gaf. Toen namelijk onze troepen met de bajonet op de bedoelde batterij indrongen, werd de kompagnie, waarbij VELTMAN stond, genoodzaakt voor den onverwachten, hardnekkigen tegenstand, een oogenblik te zwichten en te deinzen. VELTMAN alleen hield in dit hagchelijk oogenblik stand en den vijand, met geveld geweer, zoolang in bedwang, tot dat zijne makkers den tijd hadden, om, spoedig op hunne schreden terugkomende, de overwinning te helpen volbrengen.

BLADO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Sidayo*.

BLAERCOM, naam, dien de landlieden gemeenlijk geven aan het d. BLARICUM, in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BLARICUM.

BLAERTHEM, ook wel BLAETHEM, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BLAARTHEM.

BLAJEL, naam, welken de landlieden meestal geven aan het d. BLADEL, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BLADEL.

BLAKENBOSCH, akkermaalsbosch op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Voorst*, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 84 v. r. 40 v. ell.

BLALO, streek lands in het kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en ½ u. W. van *Zwolle*, voor het meerendeel bestaande uit zeer goede weilanden.

BLAMBANGANG, lands., riv. en st. in *Oost-Indië*. Zie BALAMBOANG.

BLANCHE (POINTE-), de zuidelijkste punt van het *Westindische* eiland *St. Marten*, in het *Nederlandsche gedeelte*, O. van Grootbaai, met eenen steilen witkleurigen rotswand, zoodat men dit voorgebergte op de naburige eilanden zien kan.

BLANCKERSHOEK, zuidoostelijke hoek van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Blankershoek (1).

BLANCO (PAN-), rooi of regengeul op het eil. *Aruba*. Zie Pan-Blanco.

BLANKAARTSPOLDER (GROOTE-), pold. in het hoogh. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Blankert (Groote-).

BLANKAARTSPOLDER (KLEINE-), pold. in het hoogheemr. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Blankert (Kleine-)

BLANKEMEER, meertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, O. van *Vriezeveen*. De Vriesche Aa loopt er doorheen.

BLANKENA (DE), voormalig landgoed in het kw. *Salland*, prov. *Overyssel*, in de buurs. *Zuidloo*, onder *Bathmen*.

Het tot dit landgoed behoord hebbende heerenhuis is reeds voor onderscheidene jaren afgebroken, en er bestaat thans niets meer dan het boerenerf.

BLANKENBURG, d. in het balj. *Voorne*, op het eil. *Rozenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Vlaardingen*, gem. *Rozenburg-en-Blankenburg-met-de-Ruige-en-Lange-Platen*, in den pold. *Blankenburg*.

De inwoners vinden hun bestaan in landbouw en graanteelt.

De Herv., behooren tot de gem. *Rozenburg-en-Blankenburg*, en hebben hier eene kerk. Ten tijde der eerste bedijking van het eil. Rozenburg werd te dezer plaatse door de Predikanten van de klass. van *Voorne-en-Putten* de godsdienstoefening in eene schuur verrigt, tot dat, bij de toeneming der bevolking, in het jaar 1657, deze gem. eenen eigen Predikant en in 1658 de benoodigde penningen tot het opbouwen van eene kerk bekwam. Deze kerk is van eene langwerpig vierkante gedaante, en de toren, die niet zeer hoog is, heeft een zeer goed uurwerk en klok.

De R. K., die hier 20 in getal zijn, behooren tot de statie van *Brielle*.

Ook heeft men er ééne school.

BLANKENBURG, pold. in het balj. van *Voorne*, op het eil. *Rozenburg*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Rozenburg-en-Blankenburg*; palende N. aan het Kooiland en de Lange-Plaat, O. aan de Ruige-Plaat, Z. aan de Oude-Maas, W. aan Oud-Rozenburg.

Deze polder is in het jaar 1508 bedijkt.

BLANKENBURG, adell. huis in het *Land van Daalhem*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1 u. O. ten Z. van *Maastricht*, gem. *Heer-en-Cadier*, 5 min. W. van *Cadier*, waartoe het behoort.

Het heeft van achteren eenen fraaijen tuin, die naar de hoogte opgaat, beslaat met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 73 bund. 58 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Pichot du Plessis, Lid van de arrondissementsregtbank, te Maastricht, die sedert eenige jaren veel aan de verfraaijing van dit landgoed te koste gelegd en in het jaar 1825 het huis geheel herbouwd heeft. Vóór dit huis stond vroeger een windkorenmolen, welke door de landlieden daaromstreeks veel gebruikt werd. Gedurende den oorlog van het jaar 1748 werd deze molen door de Franschen opzettelijk in brand gestoken en geheel vernield; daarna hersteld zijnde, is hij in het jaar 1814 of 1815 weder afgebroken.

---

(1) Alle de woorden, die men wel eens elders Blanck gespeld vindt, zoeke men op Blank.

BLANKENBURG, voorm. slot in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. en nabij het d. *Beuningen*.

In het begin der vorige eeuw was het huis zeer vervallen, en werd toen een weinig hersteld, en tot eene woning voor den Rentmeester des eigenaars bekwaam gemaakt. Thans bestaat er niets meer van.

BLANKENBURGERDUIN, onder dezen naam begreep men vroeger de duinen, in *Zuid-Holland*, rondom 's Gravenhage gelegen.

BLANKENHAM of BLANKENHEIM, gem. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijsel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhoven* (3 k. d., 13 m. k., 6 s. d.) palende N. aan de gem. Kuinre, O. aan Oldemarkt, Z. aan het Ambt-Vollenhoven, W. aan de Zuiderzee.

Deze gem., welke vroeger onder Kuinre behoorde, maar thans eene afzonderlijke gem. uitmaakt, bevat niets dan het dorp Blankenham en eenige verstrooid liggende huizen.

Zij besluat eene oppervlakte van 1708 bund. en telt 45 h., bewoond door 260 inw, die hun bestaan vinden in veenderij en veehouderij.

De Herv., wier getal ruim 240 beloopt, maken met die van het geh. IJsselham, onder *Oldemarkt*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Kampen*, ring van *Vollenhoven* behoort, 280 zielen telt en te Blankenham eene kerk heeft. Het beroep van den Predikant geschiedt door den Kerkeraad.

De R. K., die hier nog geen 20 zielen tellen, worden tot de statie van *Kuinre* gerekend.

Men heeft in deze gem. ééne school.

Onder de gemeenten van ons Vaderland, welke door den watervloed van Februarij 1825 geteisterd zijn, is BLANKENHAM zeker die, waar, naar evenredigheid der bevolking, de verwoesting het algemeenst en verschrikkelijkst geweest is. Behalve zes doorbraken, die in den dijk gevallen waren, was deze geweldig vernield en op zeer vele plaatsen af- en doorgeslagen, waardoor van de 53, destijds in die gemeente bestaande huizen, niet minder dan 16 geheel wegspoelden en de andere, op weinig uitzondering na, allen onbewoonbaar werden. Daar de inw. van geene vaartuigen voorzien waren, ontbraken hun alle middelen tot redding, zoodat zij meestal hun behoud moesten zoeken, door zich op de hooischelven te begeven, waardoor dan ook eenige, op eene wonderdadige wijze behouden bleven, maar 28 menschen verloren het leven, terwijl bovendien al het rundvee, uit 1060 stuks bestaande, benevens 32 paarden, 122 schapen en 16 varkens, in den vloed verdronk.

Het dorp BLANKENHAM ligt 7½ u. N. ten W. van Zwolle, 2 u. N. ten W. van Vollenhoven, 1 u. Z. Z. O. van Kuinre. Het bestaat slechts uit drie of vier huizen, die bij de kerk beneden den dijk staan. De kerk, die vóór de Hervorming aan den H. NICOLAAS was toegewijd, zoude, naar men wil, reeds voor eenige eeuwen door twee vrouwen gesticht zijn. De pastorie werd door Kerkmeesters van BLANKENHAM en den Pastoor van IJsselham vergeven. Er was hier slechts eene vikarij, te weten, van *O. L. Vrouw*, waarvan de Bedienaar door de parochianen werd aangesteld, en gehouden was des Woensdags en des Zaturdags eene mis te lezen. Voorts was er nog eene kerkdienst van den H. ANTONIUS; waarvan de Bedienaar insgelijks door de gemeente verkoren werd en des Dingsdags eene mis moest lezen.

BLANKENHAM (UITGEVEENDE PLAS VAN), moeras of veenplas in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, gem. en O. van *Blankenham*, 118 bund. groot.

BLANKENHEIM, d. kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*. Zie BLANKENHAM.

BLANKENHEMERT of BLANKENHEMEL, voorm. havezathe, kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, ¾ u. N. ten W. van Heemse.

In het jaar 1817 is het huis voor afbraak en de grond bij percelen verkocht; op een van welke percelen het verbouwde bouwhuis staat, dat den tegenwoordigen eigenaar tot bouwmanswoning dient.

BLANKERSHOEK of BLANCKERSHOEK, Z. O. hoek van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Op dit punt werd in of omtrent het jaar 1547, door MARIA, Koningin van Hongarije en Landvoogdes dezer landen, op bevel van Karel V, een kasteel gesticht, Zeeburg genaamd; hetwelk thans meer onder den naam van Rammekens bekend is. Zie dat woord.

BLANKERT (DE), plaat of bezomerkade polder in den *Hoekschen Waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoort*; palende N. aan de Oude-Maas, O. aan Vrouw-Avenhil, Z. aan Kalisland, W. aan de Negen-Boeren-gorzen.

Deze plaat beslaat eene oppervlakte van 38 bund. 31 v. r.

BLANKERT (GROOTE-) of GROOTE-BLANKAARTSPOLDER, pold. in het hoogh. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, voor het grootste gedeelte arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-en-Tedingerbroek*, voor een zeer klein gedeelte arr. en kant. *Leyden*, gem. *Zoeterwoude*.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 64 bund. en wordt door 1 molen van het overtollige water ontlast.

BLANKERT (KLEINE-) of KLEINE-BLANKAARTSPOLDER, pold. in het hoogh. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-en-Tedingerbroek*; 33 bund. groot.

BLANKEWEER, voorm. blokhuis en schans, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, onder *Noordlaren*, op de grensscheiding van Groningen en Drenthe, ter plaatse waar de Drentsche Aa de grensscheiding tusschen die provinciën begint uit te maken.

Deze sterkte werd in het jaar 1400, na de belegering van Groningen, door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, tusschen Noordlaren en Haren aangelegd, ten einde meester te blijven van den doortogt tusschen het Zuidlaardermeer en het Hoornsche diep, en tevens Drenthe tegen de strooperijen der stedelingen te beveiligen. In 1505 heeft EDSARD, Graaf van *Oost-Friesland*, niet ver van daar, mede eene sterkte opgeworpen, die den naam droeg van *Weerdenbras*. Zie dat woord.

BLARADJA, landgoed in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, nabij de Mintjoerie.

BLAREKUM, d. in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BLARICUM.

BLAREN, naam, dien de landlieden veelal geven aan het d. BLARICUM, in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BLARICUM.

BLARIACUM, naam, dien de Romeinsche schrijvers aan het d. BLERIK, in *Opper-Gelder*, geven. Zie BLERIK.

BLARICUM, gem. in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden* (26 k. d., 2 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Huizen, O. aan de Utrechtsche gem. Eemnes-binnen en-Buitendijks, Z. aan Laaren, Z. W. aan Bussem.

Zij bevat het d. Blaricum, het Blaricummer-Eng en de pold. de Bouwveenen, en telt ruim 740 inw. die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Er worden ook nog 18 à 20 weefgetouwen, aan den gang gehouden, waarop grove stoffen bereid worden, alsmede eene menigte spinwielen, deels voor die getouwen, deels tot het vervaardigen van katoenen garen. Opmerkelijk is het, dat in deze gemeente het tabaksrooken bij de vrouwen der lage volksklasse vrij algemeen in zwang is.

De R. K., die hier 670 in getal zijn, maken eene statie uit, waartoe ook de inw. der burgerlijke gem. Huizen gerekend worden. De statie van Blaricum, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, telt 700 zielen en wordt door éénen Pastoor bediend.

De Herv., slechts 70 in getal, behooren tot de gem. *Blaricum-Laaren-en-Bussem*.

Er is in deze gem. ééne school, en men ziet er, op de heide, op omtrent ¼ u. afstands ten W. van het dorp, slechts weinige schreden van den weg naar Naarden, een bergje, de Kooltjesberg of Tafelberg genoemd. Zie voorts dat woord.

Tusschen de dorpen Blaricum en *Huizen* is sedert het jaar 1836, door wijlen den Heer Mr. J. Huydecooper van Maarseveen, in vereeniging met de Heeren gebroeders Loon op een daartoe wel gekozen punt aan den straatweg, een koepelvormig gebouw opgerigt, hetwelk sedert den naam van Paviljoen draagt. De grondvlakte der vier verdiepingen wordt allengs minder en eindigt ten laatsten in een plat, dat, naar men wil, hooger zijn zoude dan de top van den Kooltjesberg, en over hetwelk een tentswijze verhemelte is gespannen, waarop een windwijzer staat. Op de galerijen rondom dat plat, zijn de namen der plaatsen te lezen, welke men aldaar ziet, rondom het gebouw, dat tot herberg voor de fatsoenlijke klasse is ingerigt, heeft men een weinig plantsoen, en op eenigen afstand van daar eene stalling. Zoowel bouwtrant als inrigting, worden door deskundigen zeer geroemd en strekken tot eer van den Bouwmeester C. Verloop, Mr. Timmerman en Molenmaker te Utrecht, die zich, door meerdere werken van dezen aard, als voortreffelijk Bouwkundige heeft bekend gemaakt.

Het d. Blaricum, Blaricom, Blarikom, Blarekum, bij verkorting door de landlieden veelal Blaercom of Blaren genoemd, ligt 4 u. O. ten Z. van Amsterdam, en 1 u. O. ten Z. van Naarden, in eene zeer vruchtbare streek, waar vele korenlanden gevonden worden, en voornamelijk veel boekweit groeit.

De Herv. kerk is na het jaar 1696 opgebouwd, in de plaats van de in dat jaar afgebrande, die reeds vóór de Reformatie bestaan had. Destijds werd de Pastoor beurtelings door den Abt van Elten en de Persone van Naarden benoemd. De pastorij bragt jaarlijks 16 Rijnsche guldens op. De tegenwoordige kerk is van binnen zeer eenvoudig en van alle sieraad ontbloot, behalve eene kleine koperen kaarskroon en twee koperen bogen, boven de ingangen van het doophek. In den ouden vierkanten toren hangt eene klok, op welke met Gothische letters, het volgende opschrift te lezen staat:

Maria is myn naam. Hein cus de Borch me fesit (1). Anno Domini XVc XIII. +

---

(1) Dus staat er in plaats van fecit.

Op het kerkhof, binnen den omtrek, welken voorheen het koor der kerk heeft beslagen, is een grafkelder, die van boven geheel met gras begroeid is, en op welke eene gedeelte van een grafzerk ligt, waarop te lezen staat:

Johan Stachouwer / Vrij Heer van Schiermoncong / wiens wapen mede in dien steen gebeiteld is. De Predikant der gem. *Blaricum-Laaren-en-Bussem* neemt hier op den éénen Zondag des voor- en op den anderen des namiddags de dienst waar.

De R. K. kerk, aan den H. Vitus toegewijd, is een net gebouw, in 1827 gesticht, en op den 8 October van dat jaar ingewijd. Zij is voorzien van een fraai orgel en eenen toren.

Gedurende de Spaansche beroerten, alsmede bij den inval der Franschen in het jaar 1672, heeft dit dorp veel door den overlast van het krijgsvolk te lijden gehad; maar den 26 Maart 1696 heeft het eene nog grootere ramp ondergaan, door eenen hevigen brand, die even na den middag ontstond en waardoor, binnen den tijd van twee uren, meer dan dertig huizen, benevens de kerk in de asch waren gelegd. De zerken in de kerk sprongen van één, en de lijken in de graven werden tot stof verteerd.

Het wapen van Blaricum bestaat in een veld van zilver, beladen met drie korenbloemen van lazuur

BLARICUM-LAAREN-EN-BUSSEM, kerk.gem. prov. *Noord-Holland*, klass. van *Amsterdam*, ring. van *Naarden*.

Deze gem. telt ongeveer 130 zielen en heeft twee kerken, ééne te Blaricum en éène te Laaren. Vroeger was de kerk van Blaricum met die van Huizen vereenigd, maar in het jaar 1603 zijn die twee kerken van elkander gescheiden, en de kerk van Blaricum werd toen met die van Laaren vereenigd, als nader en gemakkelijker gelegen zijnde. Later werd Bussem almede aan die combinatie toegevoegd. De eerste Predikant van Huizen en Blaricum is geweest Hillebrandus Cunaeus; en voor Blaricum en Laaren was de eerste Predikant Johannes Lucae. Het beroep geschiedt door den kerkenraad.

BLARICUMMER-ENG, heideveld in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, ten N. en onder *Blaricum*. Het is op dit heideveld, dat de Kooltjesberg of Tafelberg ligt.

BLARIKOM, d. in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Blaricum.

BLAROE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

BLARTEHEM of Blartehem, oude naam van het d. Blaarthem, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Blaarthem.

BLARTHEM of Blarthum, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Blaarthem.

BLASCHEID, in het Fr. Blachette, geh. in de heerl. *Meissemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. N. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Mersch*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Lorentzweiler*.

BLASKENSGRAAF, d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bleskensgraaf.

BLAZEKOP (NOORD-) dus noemt men het Noordoostelijke gedeelte van den polder *Blazekop-bewesten-het-water*, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Blazekop-Bewesten-het-Water.

BLAZEKOP (WEST), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Blazekop-bewesten-het-water.

BLAZEKOP (ZUID-), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Blazekop-bezuiden-het-water.

BLAZEKOP-BEWESTEN-HET-WATER of West-Blasekop, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzand*; palende N. aan den Lowijsenpolder, Z. O. en Z. aan Blazekop-bezuiden-het-water, W. aan den St. Antoniepolder. Deze polder is groot 71 bund. 23 v. r. 11 v. ell.

BLAZEKOP-BEZUIDEN-HET-WATER of Zuid-Blazekop, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkeszand*, gem. *Overzand*; palende N. O. en N. W. aan den pold. Blazekop-bewesten-het-water, O. aan den Calangepolder en den Saspolder, Z. aan den Langen-Mariepolder, W. aan den St. Antoniepolder. Deze pold. is 15 bund. 61 v. r. 55 v. ell. groot.

BLEBER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

BLEDRAM, naam, onder welken men het d. Blidoran, op het eil. *Java*, wel eens vermeld vindt. Zie Blidoran.

BLEECKMEER, bedijking in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bleekmeer.

BLEEK, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., distr. en 2 u. N. van *Helmond*, gem. en 1 u. van *Gemert*.

BLEEK, riviertje, aan den westkant van het *Nieuw-Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*.

Het ontstaat aan de drie sluizen, op den Nieuwendijk, uit de vereeniging van den Alm met het Schansgat en den Gantel of de Oostkil, en ontlast zich op het *Bergsche veld*. Door dit riviertje watert een groot deel van Oud-Altena, Nieuw-Altena en Dussen uit.

BLEEKENHOVEN, buitengoed in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 2 u. Z. van *Beverwijk*, gem. *Velzen-Zandpoort-Breesaap-en-Jan-Gijzenvaart*, 5 m. Z. W. van *Zandpoort*, waartoe het behoort.

BLEEKERSPAD (KORTE-), b. in het balj. van *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. N°. 4, gem. en 5 min. W. van *Amsterdam*, buiten het Raampoortje dier stad gelegen. De inw. vinden meest in het waschbleeken hun bestaan.

BLEEKERSPAD (LANGE-), b. in het balj. van *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. No. 4, gem. en 5 min. ten W. van *Amsterdam*, buiten het Raampoortje dier stad, ten N. van het Korte-Bleekerspad gelegen. De bewoners zijn meest bleekers en looijers.

BLEEKMEER, bedijking in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringkarspel*; palende N. W. aan den Spekëterspolder, N. en N. O. aan den Waardpolder, O. aan den Schaapskuil, Z. aan den Middelkoog en den Noorderkoog, W. aan de Poel.

Deze bedijking wordt gezamelijk met die van den Koogpolder, door éénen molen drooggehouden. Het polderbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf en drie Molenmeesters.

BLEEKWAARD, pold. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, distr. *Waalwijk*, gem. *Emmikhoven-en-Waardhuizen*; palende W. en N. aan de buitenlanden van den Zuid-Hollandschen polder, O. aan den Emmikhovenschen polder, Z. aan de Emmikhovensche uitwatering en aan den Nieuwendijk of Straatweg.

Dit poldertje, een gedeelte uitmakende van den Zuid-Hollandschen polder, onder welks dijksbestuur het ook staat, is in het jaar 1679 bedijkt, bevat eene oppervlakte van ongeveer 22 bund., wordt door 1 molen drooggehouden en bevat geene huizen.

BLEES, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg;* arr., kant. en 1 u. O. van *Diekirch*, gem. *Bettendorf*, met eenen water-koornmolen.

BLEESWIJK, d. en drostambt, waarvan melding gemaakt wordt in eenen giftbrief van FLORIS V, Graaf *van Holland*, van het jaar 1281. Vermoedelijk moet men daaronder het tegenwoordige d. BLEISWIJK in *Zuid-Holland* verstaan. Zie voorts het art. BLEISWIJK.

BLEIHAM, d. in *Westerwolde*, prov. *Groningen.* Zie BLIJHAM.

BLEIJENBEEK, kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 9 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. N. van *Horst*, gem. en 1 u. N. ten W. van *Bergen*, ½ u. N. N. O. van *Afferden*, waartoe het behoort.

Dit kasteel is in de Nederlandsche geschiedenissen vermaard, door onderscheidene belegeringen, die het in de beroerten welke dit land geteisterd hebben, nu eens van de Gelderschen dan weder van de Spaanschen heeft moeten doorstaan. Zoo werd het in het jaar 1580 door de Staten van Gelderland belegerd, maar door MARTEN SCHENK, die er zich Heer van noemde, en toen nog de Spaansche zijde hield, dapper verdedigd; en alzoo de Hertog VAN PARMA hem eenig volk en ruiterij toezond, moesten de Gelderschen, te zwak zijnde om het beleg door te zetten, het weldra opbreken. Nogmaals werd BLEIJENBEEK in het jaar 1589, door MARCUS VAN RIJE, Markgraaf VAN VARRAMONT, van 's Konings wege Stadhouder van Gelderland, belegerd en van Mei tot den 21 Junij, hevig beschoten; waarna het overging, daar SCHENK, die nu der Staten zijde gekozen had, geen genoegzame magt kon bijeenbrengen om het te ontzetten. Onder de dooden der bezetting werd eene vrouw gevonden, die als met wonden overdekt was en zich met een bewonderenswaardige dapperheid in onderscheidene ontmoetingen zeer kloekmoedig tegen de Spanjaarden had gedragen.

Thans beslaat het huis met de onmiddellijk daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 137 bund. 38 v. r. 40 v. ell. De tegenwoordige bezitter van dit kasteel is de in België gevestigde Marquis VAN HOENSBROEK.

BLEIJENBURG, naam, die men in de wandeling geeft aan den tuin BLEINHEIM, op het West-Indische eil. *Curacao.* Zie BLEINHEIM.

BLEIJENDAL, suikerpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie BLEIJENDAAL (1).

BLEINHEIM, in de wandeling BLIJN of ook wel BLEIJENBURG genaamd, tuin in *West-Indië*, eil. *Curaçao*, aan het Schottegat en ten N. W. daarvan gelegen. Het behoorde vroeger aan den Oud-Gouverneur van Curaçao, J. R. LAUFFER, die hier den 24 December overleden is.

BLEISWIJK, gem. in het balj. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, (12 k. d., 14 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Moerkapelle-en-de-Wilde-Veenen, O. aan de Rotte, die haar van de gem. Zevenhuizen scheidt, Z. en W. aan den Bergschenhoek, W. ook aan Pijnacker.

---

(1) De woorden, die men elders wel eens BLEE gespeld vindt, en hier niet voorkomen, zoeke men op BLIJ.

Zij bevat, het d. Bleiswijk, de buurt Aan den Kruisweg, den Overbuurtschenpolder, en den Hoekeindschen polder, beslaat eene oppervlakte van 2165 bund. 57 v. r. 12 v. ell. De gronden dezer gem., welke alle uitgeveend waren, zijn sedert weder, door droogmaking, in fraaije graangevende landen herschapen, met welke droogmaking in het begin der vorige eeuw, voor rekening der stad Rotterdam, een begin gemaakt is. Men telt er 173 h. en ruim 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den graanbouw en de vlasteelt. Ook heeft men er 1 scheepstimmerwerf, 1 leerlooijerij en 1 korenmolen.

De Herv., die hier ruim 1000 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Hillegersberg*, behoort en hier eene kerk heeft. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten mag deze gem. tellen den beroemden Simon Episcopius (Simon Bisschop) die in het jaar 1610 herwaarts gekomen zijnde, den 15 Februarij 1612 van hier als Hoogleeraar in de godgeleerdheid naar de hoogeschool te Leyden beroepen werd en, den 4 April 1643, als Hoogleeraar aan de kweekschool der Remonstranten te Amsterdam overleed. Zijn opvolger te Bleiswijk was de in 's Lands geschiedenis beruchte Henricus Slatius. Het beroep geschiedt door den kerkenraad met agreatie van de regering van Rotterdam.

De R. K., van welke men er een getal van 300 heeft, behooren tot de statie van *Bergschenhoek*. Bovendien heeft men er nog een vijftiental Remonstranten, die eene gem. uitmaken, welke tot de *Tweede Klassis* behoort, en te Bleiswijk eene kerk heeft, maar met die van Berkel vereenigd is. Zie voorts op Berkel.

Er zijn in deze gem. twee scholen; als: ééne in het dorp zelve en één Aan den Kruisweg. Men heeft onder deze gem. de buitengoederen Zeerust en Snippenlust. Vroeger lag hier ook het oude riddermatige huis Kranenburg, hetwelk echter reeds sedert ongeveer ééne eeuw niet meer bestaat.

Deze gem. is eene heerl., en werd reeds in het jaar 1200 als zoodanig bezeten door Jacob, zoon van Jacob, Burggraaf *van Leyden*. In het jaar 1557 verkocht Filips II, Koning *van Spanje*, haar aan Johan van Bronkhorst, van wien zij, in het jaar 1582, bij koop aan de stad Rotterdam overging, welke haar thans nog bezit.

Het dorp Bleiswijk of Bleyswijk ligt 2½ u. N. van Rotterdam, ½ u. N. van Hillegersberg, in een aangenaam en vruchtbaar oord. Rondom het dorp ligt eene vaart, die van den weg bij Zoetermeer begint, en vervolgens door de gem. Hillegersberg loopt, uit deze vaart kan men, ten N. van het dorp door eene vliet, de Snelle genaamd, in de Rotte doorschutten, waardoor de voortbrengselen van den grond uit deze gem. naar elders kunnen worden vervoerd.

Het Raadhuis of Dorpshuis is een oud en deftig gebouw, waarin mede de Waag gehouden wordt.

In de kerk, die ter gedachtenis van St. Jans *onthoofding* ingewijd was en vóór de Hervorming door den Abt St. Paulus te Utrecht begeven werd, was door Adriaan, zoon van Gerard, Schout van Bleiswijk, eene wekelijksche mis gesticht, welke fundatie door Gregorius van Egmond, den zestigsten Bisschop van Utrecht, goedgekeurd is. Het is een deftig gebouw, uit welks dak, aan de westzijde, een fraaije spitse toren rijst, waarin een goed uurwerk en klok geplaatst is; aan de oostzijde heeft het nog eenen kleinen spitsen toren, waarin mede eene klok hangt.

De Remonstrantsche kerk is een fraai gebouw, boven welks ingang men met groote in steen uitgehouwen kapitale letters leest: *Eglise des anciens amis de la liberté de la conscience* (d. i.: kerk der oude vrienden van de gewetensvrijheid). Onder deze woorden staat: *Remonstrantsch-Gereformeerde kerk.*

Uit eene handvest van FLORIS V, Graaf *van Holland*, gegeven, in het jaar 1281, aan die van Schieland en Ter-Goude, blijkt, dat op dien tijd de dijken rondom BLEISWIJK, of zoo als het daar genoemd wordt BLEESWIJK, doorgebroken waren. Gedurende de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten moet het ook zeer veel hebben te lijden gehad. Zoo werd het, onder anderen, in het jaar 1489, door Jonker FRANS VAN BREDERODE, als het hoofd der Hoekschen, op brandschatting gesteld; waarop, den 11 Februarij daaraanvolgende, 7 vaandels voetknechten en 6 standaarden ruiterij, onder het bevel van den Stadhouder van Holland, JAN VAN EGMOND, zijnde het Hoofd der Kabeljaauwsche partij, hier ingelegerd werden.

Bij den orkaan van 29 November 1836 werden hier onderscheidene landbouwerswoningen, ééne zelfs met 32 stuks vee, alsmede drie ophaalbruggen over het kanaal, vernield.

Het wapen van BLEISWIJK bestaat in een schild van goud, in het midden, van onderen naar boven, doorsneden; de regter helft is weder met eenen balk en dus in twee kwartieren verdeeld; het bovenste dezer kwartieren pronkt met zeven ruiten van keel, staande drie boven, één in het midden en drie onder; het onderste kwartier is beladen met drie zoogenaamde donderklooten van sabel, twee en een geplaatst; op de linkerzijde van het doorsneden schild ziet men eenen dubbelden arend van sabel, gedekt met eene geparelde hertogljke kroon.

BLEISWIJK-EN-HILLEGERSBERG (DROOGGEMAAKTE-POLDER-VAN-), pold. in het hoogh. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam.*

Toen in het jaar 1769 hier alles verveend was en alle polders alzoo in meren herschapen waren, werden door de Staten van Holland en West-Friesland aan die van Bleiswijk octrooi verleend, om de polders van Bleiswijk, benevens de aangrenzende van Hillegersberg, droog te maken, daar er zich echter niet genoeg deelnemers opdeden bleef dat werk achterwege, tot dat, bij resolutie van 16 October 1771, werd goedgevonden, om de droogmaking ten koste en voor rekening van het Land te doen, zoo als dan ook geschied is. De drooggemaakte landen werden, na afloop van dien moeijelijken arbeid, in kavelingen verdeeld en verkocht, en worden thans gehouden voor de beste en vruchtbaarste der geheele provincie Holland. Zij beslaan eene oppervlakte van 3494 bund. en worden door 28 molens drooggehouden. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en éénen Penningmeester, die tevens Secretaris is, welke allen uit Ingelanden der bedijking gekozen worden.

BLEISWIJKSCHE MEREN, twee meertjes in het hoogh. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, ten O. van Bleiswijk. Zij worden door het riviertje de Rotte gevormd.

BLEK, buitengoed in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1 u. Z. van *Zutphen*, gem. en ¼ u. Z. Z. W. van *Warnsfeld.*

Het beslaat eene oppervlakte van 80 bund. 60 v. r. 50 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer HENDRIK VOORTMAN, die het bewoont.

BLENKVLIET, oude naam van het *Zuid-Hollandsche* d. ZUIDLAND. Zie dat woord.

BLERIK, BLERICK of BLIRICK, bij de Romeinsche schrijvers BLERIACUM geheeten, d. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. O. van Horst, gem. en 1 u. O. van *Maasbree*. De inw. maken eene R. K. parochie uit, welke tot het bisd. *Luik*, dek. *Horst* behoort, en hier eene kerk heeft, die door éénen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Te dezer plaatse hadden de Romeinen, ten tijde van JULIUS CESAR, eene sterkte ter beteugeling der Sicambren gebouwd.

BLESDIJKE, d. prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. N. van *Heerenveen*, kant. en 3¼ u. Z. W. van *Oldeberkoop*. Het ontleent zijnen naam van het riviertje de Blesse, hetwelk dit dorp van Peperga scheidt. Het heeft, met het daartoe behoorende gedeelte der Blessebuurte 560 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Peperga-en-Blesdijke*. Zij hebben hier eene oude kerk, met eenen dikken stompen toren, waarin de dienst den eenen zondag des morgens en den anderen zondag des middags verrigt wordt. De R. K. worden tot de statie van *Steggerden* gerekend.

Men heeft er, aan de buurt *de Blesse*, eene school.

In het jaar 1413 werd BLESDIJKE door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, verbrand. Bij de overstrooming van Februarij 1825 klom de vloed hier, den 5 dier maand, tot de verbazende hoogte van tien voet boven de oppervlakte der zee, terwijl vele huizen, vooral arbeiderswoningen, weggeslagen, andere deerlijk geteisterd werden, zoodat er meer dan 30 woningen en tenten geheel of gedeeltelijk vernield waren, ook spoelde er eene aanzienlijke hoeveelheid turf weg.

BLESDIJKERHEIDE, uitgestrekt heideveld, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, Z. O. van *Blesdijke*, waarvan het zijnen naam ontleent.

BLESKENSGRAAF, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (12 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Streefkerk, O. aan Brandwijk-en-Gijbeland en Hofwegen, Z. aan Wijngaarden-en-Ruigbroek, W. aan Oud-Alblas.

Deze gem. bevat het d. *Bleskensgraaf* en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 1060 bund. 66 v. r. 45 v. ell, en telt 86 h. en 550 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men in deze gem. eenen korenmolen.

De Herv., die een getal van 510 zielen uitmaken, behooren tot de gem. van *Bleskensgraaf-en-Hofwegen*. De R. K. van welke men er 40 telt, worden tot de statie van *Dordrecht* gerekend.

Men heeft in deze gem. ééne school.

BLESKENSGRAAF is eene heerl. die vroeger, als een Arkelsleen, leenroerig was aan de graaflijkheid van Holland. In het jaar 1643 was daarmede verlijd ADRIAAN VAN DER MYLE, Heer van *der Myle*, *Backum*, *Dubbeldam*, *Alblas*, *St. Antoniepolder*, Gouverneur van Willemstad en onderhoorige sterkten. In het midden der vorige eeuw behoorde zij toe aan Mr. GERARD VAN BRANDWIJK, Raad-, Oud-Schepen en Secretaris van Burgemeesteren der stad Gouda; thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer BARTHOLOMEUS VAN DER ELST te Dordrecht.

Het dorp Bleskensgraaf, Bleskins-Graef of Blaskens-Graaf, ook wel Bloskijns-Graaf, doch veelal in de wandeling Bles-Graaf geheeten, ligt 3 u. W. N. W. van Gorinchem 1½ u. N. van Sliedrecht aan den Graafstroom, waarvan het zijnen naam ontleent. Het is tamelijk groot, bestraat en fraai met boomen beplant.

De kerk, die thans aan de Herv. gem. van *Bleskensgraaf-en-Hofwegen* toebehoort, is een vrij oud gebouw, met eenen vierkanten toren, welke eenen met lijen gedekten spits heeft. Zij staat op een ommuurd kerkhof.

BLESKENSGRAAF-EN-HOFWEGEN, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Dordrecht*, ring van *Sliedrecht;* met 570 zielen, en ééne kerk te Bleskensgraaf. Het beroep van den Predikant is eene collatie van den Ambachtsheer van Bleskensgraaf.

BLESKINSGRAAF, d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bleskensgraaf.

BLESSE (DE) of Blessebuurte, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, aan het watertje de Blesse, arr. en 3½ u. Z. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, ¼ u. W. van *Peperga*, ¼ u. O. ten N. van *Blesdijke*, tot welke beide dorpen het behoort. Het is eene nette buurt, ter wederzijde van den straatweg, met eenen korenmolen en eene nieuwe school. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en veeteelt.

Er worden hier jaarlijks twee beesten- en paardenmarkten gehouden; als: ééne op Pinksterdingsdag en de tweede op den eersten Dingsdag in October. Ook heeft deze buurt met het naburige, tot Overijssel behoorende, dorp Oldemarkt, onder den naam van *de Blesse-en-Oldemarkt*, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 10 October 1808 opgerigt is, en 42 leden telt.

De watervloed van Februarij 1825 heeft in deze buurt groote schade aangerigt en vele menschen van hunne bezittingen beroofd.

BLESSE, watertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Het neemt zijnen oorsprong bij de Blessebuurte, scheidt de dorpen Blesdijke en Peperga van elkander, en valt, bij de Blessebrug, in de *Linde*.

BLESSEBRUG, brug, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, onder *Peperga*, in den straatweg, over de Linde, ter plaatse, waar die rivier de Blesse opneemt.

Toen, in het jaar 1672, na den inval der Franschen in ons land en het daarop gevolgde onverwacht overgaan der provincie Overijssel, de Luitenant-Generaal Hans Willem van Aylva, ten N. van de Blessebrug gekampeerd lag, kwam eens een Fransch Marquis al zwetsende de brug oprijden, als wilde hij daarmede te kennen geven, dat de provincie Friesland nu aan de beurt lag. Dit kwetste Aylva's fierheid; de *ontzaggelijke Generaal* (dus noemden hem zijne Friesche landgenooten) rijdt zelf hem tegen, en ligt hem met een pistoolschot uit den zadel.

BLESSEBUURTE, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Blesse (De).

BLESSUM, oudtijds Blessingum, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1½ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Berlikum*. Het is een net dorpje, fraai in het geboomte gelegen. Men telt er 180 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

In dit dorp, dat schoone en vruchtbare landerijen heeft, lag de fraaije state Ringia; vroeger werden er nog onderscheidene stin-

sen gevonden, waaronder **Wissema**, waarvan echter weinig meer over is.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Boxum-en-Blessum*. Zij hebben hier eene nette kerk met orgel. De pastorij bragt vóór de Hervorming honderd en tien goudgulden op en het vikarisschap negentig. Thans wordt hier den éénen zondag des voormiddags en den anderen zondag des namiddags dienst gedaan.

De Doopsgezinden hadden hier vroeger eene vergaderplaats, die echter sedert het jaar 1824 niet meer gebruikt wordt, daar de gem. zich met *Baard* vereenigd heeft. De R. K., worden tot de statie van *Dronrijp* gerekend. Men heeft hier éene school.

BLEY, d. prov. *Friesland*. Zie Blya.

BLEY, naam, dien de Negers geven aan de koffijplant. Scheveningen. Zie dat woord.

BLEYHAM, d. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Blijham.

BLEYST (DEN), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. N. O. van *Asten* gem. *Deurne-en-Liessel*, ½ u. N. van *Deurne;* waartoe het behoort. Het bestaat slechts uit 2 boerenwoningen, met 10 inw.

BLEYSWIJK, d. in het baljuws. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bleiswijk.

BLIDA, ook wel Blitie of Sundang-Blitie gespeld, kleine prov. of marga in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Palembang*.

Deze provincie, de minst vruchtbare van allen, ontleent haren naam van de riv. Blida, die het doorstroomt, en was vroeger door den Sultan van Palembang bestemd, tot eene ballingplaats voor de Rijksgrooten, die bij hem in ongenade vervallen waren.

BLIDA of Blitie, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Palembang*.

Zij vereenigt zich door middel van eene doorgraving (*troesan*) met de **Ogan**; ook vloeit zij op eenen kleinen afstand beneden de uitwatering van de Lamatang met de ***Moessie*** te zamen.

BLIDA, Mokara-Blida, Blitie of Mokara-Blitie, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Palembang*, prov. *Blida*.

BLIDA, zekere volkstam in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Palembang*.

Zij zijn wegens hunne groote domheid bekend en de eenige mannelijke wezens, die in het serail van den Sultan van Palembang worden toegelaten, waar zij tot waterdragers gebruikt worden.

BLIDENSTEDE of Blidenstad en Blidensteen, geh. in *Diverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Blijdenstein.

BLIDERMEREBROEK, oude naam van het Bijlmermeer. Zie dat woord.

BLIDORAN, ook Bledran gespeld, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*.

Den 18 November 1827 dreven de Majoor du Perron en de Resident Holmberg, de muitelingen, die zich, onder aanvoering van zekeren Priester Iman Moeba, in het nabijgelegen gebergte verzameld hadden, uiteen, waardoor deze streken geheel van muitelingen gezuiverd werden.

BLIERIK, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Blerik.

BLIET (TER), heerl. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg* Zie Blijt (Ter-).

BLIETI (SUNDANG), prov. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Blida.

BLIGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

Den 31 December 1827 werden de muitelingen, onder Diepo Negoro en Kiay Modjo, door den Luitenant-Generaal van Geen, in de nabijheid van Bligo op de vlugt geslagen; en den 14 Mei daaraanvolgende werd de Kapitein Renard, op de tijding, dat onze positie bij Bligo, den dag te voren, door 800 man bedreigd was, door den Kolonel Vermeersch derwaarts gezonden. Op marsch zijnde, werd hij wel door den vijand, ten getale van 1500 à 1600 man, aangevallen, doch kwam, onder herhaalde schermutselingen, met het geringe verlies van 1 gesneuvelde en 11 gekwetsten, des avonds ten 7 ure, te Bligo aan, terwijl de vijand een veel grooter verlies geleden had.

BLIJ (BEOOSTEN-), oorspronkelijk werden onder deze benaming aangeduid de gronden in *Staats-Vlaanderen*, ten O. van de Bleijée of Blije (zie dat woord). Zij werden in het jaar 1586, te gelijk met de westelijke gronden, op last van Prins Maurits van Oranje, onder water gezet, ten einde zich van het bezit van Axel, welke stad hij ingenomen had, te verzekeren. Door deze ramp zagen de in- en opgezetenen zich verpligt, met have en goed, te vlugten en een goed heenkomen te zoeken.

Behalve de parochiekerk van denzelfden naam vond men er voorheen ook de abdij Ten Hage. Van de gezegde parochiekerk zijn niet veel bijzonderheden bekend, dan alleen dat zij reeds in 1580 bij de Hervormden in gebruik was en door eenen Predikant werd bediend, die aldaar is gebleven tot in het jaar 1583, toen *Axel*, door verraad in handen van Parma viel. (Zie Axel.)

De gronden waren wederom gesplitst in benoorden en bezuiden de Geul (van Bolixate), van daar de latere benamingen van Beoosten-Blij-benoorden en Beoosten-Blij-bezuiden.

Reeds in 1596 hadden eenige grondeigenaren, bekend onder den naam van de gemeene bedijkers, het door H. H. M. de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, op den 31 Maart 1595 aan Bailjuw, Burgemeester en Schepenen van *Axel* en *Neuzen* verleend octrooi voor de bedijking van 800 à 1000 gemeten, overgenomen en terstond begonnen, om die uitgestrektheid lands, in den thans nog bestaanden polder van Beoosten-Blij-benoorden, te bedijken, doch naauwelijks had dit werk zijn beslag gekregen of de Spanjaarden, die zich in het kwartier van *Hulst* ophielden, vernielden alle de gemaakte werken, en staken de opgeworpene dijken door, na zich van alle de gereedschappen, welke tot de bedijking gebruikt geweest waren, te hebben meester gemaakt en die te hebben weggevoerd, waardoor aan de bedijkers eene schade van ruim 40,000 gulden wierd toegebragt. Op den 27 December des jaars 1597 verkregen de gemelde gemeene bedijkers wel een nader Octrooi, om *alle* de geinundeerde landen van de geheele parochie Beoosten-Blij, zoo benoorden als bezuiden *de Geule* in een of meer deelen of polders te bedijken, doch deze geoctroijeerden, door ondervinding geleerd hebbende, wachtten naar rustiger tijden om hunnen arbeid aan te vangen. Intusschen ondernamen, in de volgende eeuw, en wel in de jaren 1633 en 1634, eenige lieden aan 's vijands zijde, woonachtig te *Gent*, op een octrooi van den Koning van Spanje, zekere dijkaadje van Zuiddorpe, zoo als zij die noemden, maar die werkelijk niet anders, dan een groot deel van de parochie Beoosten-Blij uitmaakte, te bedijken, hetwelk de kommandant van *Axel* niet kon beletten, uithoofde van 's vijands magt en van de door

hem opgeworpen forten en redouten. De meergemelde gemeene bedijkers beklaagden zich echter over deze wederregtelijke handelwijs aan H. H. M., met dat gevolg dat zij bij een nader octrooi van 22 Maart 1635 in hun regt werden bevestigd en gehandhaafd.

Na den Munsterschen vrede in 1648, scheen het gewenschte tijdstip voor de geoctroijeerden gekomen te zijn om hunne plannen te verwezenlijken. Zij legden er zich op toe, om de herdijking van Beoostenblij-benoorden te hervatten, en niet slechts 800 à 1000 gemeten, zoo als eerst had plaats gehad, te bepolderen, maar de bedijking uit te breiden naar de zijde van het vaarwater het *Hellegat*, en wel naar gissing tot ruim 1600 gemeten hemelsbreedte, alzoo die polder, zoo als hij nu is, 600 bunders schotbaar land bevat, gelijk staande met 1346 gemeten. Overmits daaraan sedert geene verandering of vermindering is toegebragt, zijn de overgeblevene gronden in het *Hellegat* aan de zee gemeen blijven liggen, doch door de geoctroijeerden bezeten, aan wien zij, bij een gemaakt *compromis*, volgens notariele acte, van 7 Maart 1652, afgestaan waren, in vergoeding voor het hier boven vermelde geledene verlies van 40,000 gulden kapitaal, benevens de niet betaalde renten, loopende tegen den penning 12, overeenkomstig de door H. H. M. bij het genoemd octrooi van den 27 December 1597, gemaakte bepaling. De geoctroijeerden hebben evenwel sedert, op hunne aanvrage aan het Gouvernement, om het nog onïngedijkte deel van het *Hellegat* te bepolderen, nog geen octrooi kunnen bekomen, hoewel de schorren reeds sedert lang, daarvoor rijp zijn.

Voorts is door schikking der genoemde gemeene bedijkers met de grondeigenaren een ander deel der meergemelde parochie, onder den naam van Beoosten-Blij-bezuiden (zie dat woord) herdijkt, ter schotbare grootte van 341 bunders of 765 gemeten, terwijl het aan geen twijfel onderhevig is dat de geoctrooijeerden later nog meerder land, inzonderheid in het overkwartier van *Axel*, hebben droog gemaakt.

Van het dorp Beoosten-Blij, dat na de voorzegde onderwaterzetting niet weder te voorschijn gekomen is, bestaan thans volstrekt geene overblijfselen meer; soms worden bij het graven op eenige voeten diepte in den grond nog wel overblijfselen van grondslagen van gebouwen gevonden, zonder dat men echter bepaaldelijk kan aanwijzen waartoe die hebben behoord. Thans wordt een gedeelte der uitgestrektheid lands, waaruit de zeer aanzienlijke judicatuur der parochie Beoosten-Blij heeft bestaan, in de herdijkte gedeelten onder de benamingen aangewezen van: Beoosten-en-bewesten-Blij, Beoosten-Blij-bezuiden of Oud-Beoosten-Blij, Beoosten-Blij-benoorden en Klein- of Nieuw-Beoosten-Blij.

De gronden van de genoemde parochie moeten zich, vroeger, ten O., maar vooral ook ten W., veel verder hebben uitgestrekt, zooals de westelijke slotdijk van Beoosten- en Bewesten-Blij, in het jaar 1790 aangelegd, aanduidt, in welken dijk, ten zelfden jare, de Axelsche schutsluis of sassing is gesticht.

BLIJ (BEOOSTEN-EN-BEWESTEN), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, liggende het Noordelijk deel onder de gemeente *Axel*, en het Zuidelijk deel onder de gemeenten *Koewacht* en *Zuiddorpe*. Deze pold. heeft, ten N. Koegors, de stad Axel, den polder Beoostenblij-benoorden, den Buthpolder, den Noordpolder en het schorre van Beoosten-Blij, gelegen ten O. aan het Hellegat. Ten O. paalt hij aan de gecombineerde polders van Riet, Wulfsdijk, Abtsdale en aan een gedeelte

van den Ferdinanduspolder, ten Z. aan den Ferdinanduspolder, den pold. Beoosten-Blij-bezuiden, den Moerspuipolder, den Zuiddorpepolder en ten deele tegen het buitengedeelte van den Canisvlietpolder, ten W. aan den Canisvlietpolder en aan den polder het Nieuwe-Smitsschorre. Hij is volgens het kadaster groot 1347 bund. 14 v. r. 84 v. ell., waaronder 1033 bund. 94 v. r. 42 v. ell. schotbaar land.

De gecombineerde benaming van Beöosten-en-Bewesten-Blij, schijnt daaruit te zijn voortgevloeid, dat voortijds de parochie *Blijée* in twee onderdeelen bestond, te weten, in een oostelijk en in een westelijk deel; doch sedert de herdijking van 1790, de twee ingedijkte deelen, waarvan Bewesten-Blij het kleinste was, tot één gebragt zijnde, is deze tot heden alzoo gebleven en staat dan ook alleen onder den naam van Beoosten-en-Bewesten-Blij bekend. Om echter het aandenken aan de voormalige verdeeling der parochie *Beoosten-blij* (zie dat woord) levendig te houden, is op de eerste verdeelingskaart van den polder eene blinde lijn getrokken, gaande van den zuidoosthoek van de voormalige contrescarp der stad Axel tot aan het noordpunt van het geslechte fort St. Jacob, tegen den polder Beoosten-Blij-bezuiden, terwijl het land, ten O. van die lijn, den naam van *Beoosten-Blij* en dat ten W. de benaming van *Bewesten-Blij* heeft behouden.

Bij het doorsteken der dijken van de parochie *Beoosten-Blij* (zie dat woord), in de maand Julij 1586, is deze polder geheel onder water gezet en door de zee overdekt gebleven tot in 1788, als wanneer door den toenmaligen Raad van State, uit een militair oogpunt, eene algemeene herdijking van de nog overstroomde gronden van het ambacht Beoostenblij en andere is ondernomen, ten einde de aldus drooggemaakte landen, op eene uitgestrektheid van 5 uren, tot een terrein van inundatie, ter bescherming des noods van de vestingen Hulst, Axel en Sas-van-Gent, te kunnen doen dienen; welke herdijking in 1790 is voltooid; doch nadat de gezegde landen in 1794 met groote kosten tot den landbouw waren geschikt gemaakt en voor de eerste maal bezaaid, werden zij, in het midden van den zomer, andermaal door het militair gezag geïnundeerd en noodeloos bedorven, vermits de drie genoemde sterkten in October van dat zelfde jaar werden verlaten, en zonder slag of stoot, aan de Franschen overgegeven.

Sedert de gezegde herdijking in het jaar 1790, strekt deze polder tot doorwatering van acht daarachter gelegene polders, in het zuidelijke deel van het kanton Axel. In 1828, bij het graven van het Bijkanaal van Axel naar Hulst, heeft men de afwatering van nog een aantal polders, in het kanton Hulst gelegen, herwaarts verlegd, zoodat nu alle deze polders, door de, in 1790, in den polder Beoosten- en Bewesten-Blij aangelegde schutsluis of sassing, uitwateren in het groot kanaal van Gent naar Neuzen.

Thans is deze polder eene vruchtbare plek gronds, en staan daarin, behalve eene meestoof, vier partikuliere woningen en dertien kapitale boerenhofsteden. De polder wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf en twee Gezworenen, bijgestaan door eenen Penningmeester.

BLIJ (BEWESTEN), naam, dien men vroeger gaf aan het westelijk gedeelte van de parochie Blijée; thans noemt men dus het westerdeel van den polder Beoosten- en Bewesten-Blij. Zie het vorige art.

BLIJ (KLEIN-BEOOSTEN-) of Nieuw-Beoostenblij, polder in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gemeente *Koewacht;* palende N. en O. aan den polder Beoosten-Blij-bezuiden, Z. aan den Nieuwen-Karnemelkspolder

en W. aan den Moerspuipolder. Hij bevat 131 bund. 76 v. r. 98 v. ell. schotbaar land en is volgens het kadaster groot 232 bund. 61 v. r. 58 v. ell.

Deze polder, welke, blijkens octrooi door H. H. M. verleend, in het jaar 1698, is bedijkt, bevat slechts 3 hofsteden en eenen korenwindmolen. De directie bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworen en eenen Penningmeester.

BLIJ (OUD-BEOOSTEN-), pold. in *Axeler-Ambacht*. Zie Beoosten-Blij-Bezuiden.

BLIJ-BENOORDEN (BEOOSTEN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Axel;* palende N. W. aan den Zaamslagpolder, den Capellenpolder en den Visscherspolder, O. aan het Hellegat, den Rietpolder en den Wulfsdijkpolder, Z. aan de stad Axel en den polder Beoosten-en Bewesten-Blij, W. aan den Buthpolder, den Oud-Eglantierpolder en den Noordpolder. Deze polder is, volgens het kadaster groot 1173 bund. 83 v. r. 99 v. ell., waaronder slechts 600 bund. 31 v. r. 17 v. ell. schotbaar land.

Nadat, krachtens een octrooi, verleend bij H. H. M. Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, in dato 31 Maart 1595, een gedeelte van dezen polder was ingedijkt, zijn deze werken door de Spanjaarden, die zich destijds in het kwartier van Hulst ophielden, weder vernield. De herdijking moet eerst plaats gehad hebben in 1653, want men vindt in het archief van dien polder nog een plakbrief, waarbij de aanbesteding van het leggen van den dijk zoude geschieden, op den 8 Januarij van dat jaar. Zie verder Blij [beoosten].

Deze polder, waarin 18 hofsteden staan, wordt beheerd door eenen Dijkgraaf, eenen Gezworen en een Penningmeester. Hij ontleent zijnen naam, uit zijne ligging ten N. van de plaats, waar vroeger de parochie Beoosten-Blij gelegen was.

BLIJ-BEZUIDEN- (BEOOSTEN-) of Oud-Beoosten-Blij, pold in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Koewacht;* palende N. aan den polder Beoosten-en-Bewesten-Blij, O. aan den Ferdinanduspolder en den Oud-Karnemelkspolder, Z. aan den Nieuw-Karnemelkspolder, W. aan den polder Nieuw-Beoosten-Blij en den Moerspuipolder. Hij is volgens het kadaster groot 499 bund. 69 v. r. 93 v. ell., waaronder 336 bund. 87 v. r. schotbaar land.

Op den 4 Julij 1612 is bij H. H. M. aan Burgemeester, Schepenen en Raden van Axel en Neuzen, octrooi verleend tot de bepoldering van Zuiddorpe en Beoosten-Blij bezuiden de Geule, welke indijking kort daarna, immers gedurende het twaalfjarig bestand, ook schijnt te hebben plaats gehad.

De benaming Beoosten-Blij-Bezuiden is ontleend uit de ligging van dien polder, bezuiden de plaats, alwaar vroeger de parochie Beoosten-Blij lag. De naam Oud-Beoosten-Blij heeft zij waarschijnlijk eerst gekregen bij de herdijking van *Beoosten-Blij-Benoorden* of liever bij de herdijking van *Klein-* of *Nieuw-Beoosten-Blij*, die later heeft plaats gehad.

Behalve eenige kleine partikuliere huizen staan in dezen polder 32 hofsteden; vroeger lag aan den N. O. uithoek het fort *St. Andries*, hetwelk echter sedert vele jaren is geslecht even als de voormalige forten St. Nicolaas, St. Levinus, St. Jacob en St. Joseph, welke insgelijks in dezen polder lagen.

Thans wordt de polder bestuurd door eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

BLIJCKENBURG, voorm. riddermatig huis in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BLIKKENBURG.

BLIJDENSTEIN, ook BLIJDENSTEDE, BLIDENSTEEN, BLIDENSTEDEN en BLIDENSTAT genoemd, geh. in *Diverderdingspil*, prov. *Drenthe*, 1 u. O. van *Meppel*, 10 min. Z. van *Ruinerwolde*, niet ver van de Ruinerwoldsche- of Wold-Aa.

Het is de plaats, waar thans de kerk van de gemeente *Ruinerwold* staat en waar, in overoude tijden, eene abdij van de orde der Benedictijnen schijnt gestaan te hebben. Immers de overlevering zegt zulks, en het is tevens op te maken uit een oud charter, onder de archieven van Drenthe voorhanden.

BLIJDENSTEIN, voorm. adell. h. binnen *Utrecht*, op de *Oude Gracht*, bij de Bakkersbrug, dat zich van die gracht tot aan de Neude uitstrekt.

De bezitter van dit huis was vroeger toeziener over het daarbij gelegene Barbara-Gasthuis. Thans, na door vertimmering, zoo in- als uitwendig, geheel van inrigting en gedaante veranderd te zijn, wordt het door partikulieren bewoond.

BLIJDERHEID, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Kerkraede*; met 160 inw.

BLIJDESTEIN, voorm. slot, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, bij *Heenvliet*, hetwelk Jonker JAN VAN HEENVLIET, in het jaar 1364, bewoond heeft, en dat sedert onheuchelijke jaren afgebroken is, zoodat daarvan thans nog alleen te zien is het heuveltje, waarop het gestaan heeft.

BLIJDORP of de BLIJDORPSCHEPOLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hoogeban*; palende N. aan den Nieuwpolder en de Rotterdamsche Schie, O. aan Blommersdijk, Z. aan Beukelsdijk, W. aan de Delfthavensche Schie.

De tijd van bedijking van dezen pold. is niet bekend, doch alzoo, den 8. September 1389, consent is verleend tot het graven der Delfshavensche Schie, mag men veronderstellen, dat Blijdorp eerst na dien tijd zal ingedijkt zijn. Hij beslaat eene oppervlakte van 304 bund. en wordt door éénen molen droog gehouden. Men heeft daarin 15 h., waaronder 11 boerenhofsteden. Het polderbestuur bestaat uit 1 Schout, 2 Ambachtsbewaarders en 1 Sekretaris.

BLIJ-ÉE of BLEIJE, oude riv. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*.

Deze rivier, die van het Z. naar het N. stroomde, scheidde zich, na tusschen de aanzienlijke polders, aan wederzijden, naar haren naam geheeten, te zijn doorgevloeid, op de hoogte van het tegenwoordige Spui, onder Axel, in twee takken, tusschen welke de grond opkwam, naderhand, omstreeks 1300, de Triniteit genoemd. Met deze takken, van welke de Oostelijke Otenee en de Westelijke Zoutvliet heetten, scheidde zij Eertinge en Steeland, van het eiland Zaamslag en de overige gronden van het Axeler Ambacht; terwijl zij ten Z. van Axel onder den naam van MOERBEEK is bekend gebleven (1).

---

(1) Men zie, over deze en andere oude rivieren van de provincie Zeeland, de doorwrochte Verhandeling van onzen geleerden medewerker J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, getiteld: de Provincie Zeeland, in hare aloude gesteld-

BLIJENBEEK, kast. en heerl. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Bleijenbeek.

BLIJENBORG, adell. h., in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr., kant. en ½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en in het dorp *Vucht*.

Het is, met den daartoe behoorenden grond, groot 1 bund. 25 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. P. van Miert.

BLIJENBURG, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. kant. en gem. *Utrecht*; palende N. aan de Biltstraat, O. aan de Ridderschapsvaart, Z. aan de Min, W. aan Groot-Covelsweide.

Deze heerl. beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 67 v. r. 8 v. ell. en telt 7 h. en 39 inw. In het midden der vorige eeuw werd zij bezeten door Vrouwe Petronella de Geer, Lijftogteresse van Mr. Willem Carel van der Mueling, in leven Secretaris van de Policie der Stad Utrecht. Thans is zij een eigendom van Mevrouw Mackay, geb. van der Meulen, te Zutphen.

BLIJENDAL, suikerpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pauluskreek*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land van Laarwijk en benedenwaarts aan de Suriname. Zij is 1074 akk. groot, en wordt met 121 slaven bewerkt. Men heeft er eenen door beesten gedreven molen.

BLIJENDIJK, adell. h., in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. arr., kant. en 1 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ½ u. Z. van *Vught*.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 87 bund. 53 v. r. 5 v. ell., en is thans een eigendom van Jonkheer P. A. van Beresteyn, die het bewoont.

BLIJ-EN-HOOP, houtgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de oostzijde van het Pad van Wanica, palende O. aan het Land van Ephraims-zegen en W. aan het Land van Beekhuizen; 1200 akk. groot.

BLIJENHOOP-EN-BLIJENRUST, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant Rustlust, benedenwaarts aan de plant. Louisenburg. Zij is 1458 akk. groot, en telt 51 slaven.

BLIJENHUIS (Domus Gaudii), voorm. nonnenkl. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Hage (Ter-).

BLIJHAM, voorm. d. in *Groningen*, dat aan de oostzijde der Ee gelegen was, vermoedelijk ter plaatse, waar het tegenwoordige dorp van dien naam ligt (zie het volgende art.). Het is in het jaar 1299, door eene geweldige inbreuk der zee, die den Dollard veroorzaakt heeft, verzwolgen.

BLIJHAM, ook Bleiham of Bleyham, d., prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Winschoten*, gem en 1 u. N. van *Wedde*, oudtijds tot het *Groot-Oldambt*, maar sedert lang reeds, zoo als nog, onder *Westerwoldingerland* behoorende.

Sommigen willen verkeerdelijk dat de naam van dit dorp afkomt van het oude oorlogswerktuig *Blijde*; anderen, houden het voor den eersten aanwas uit den Dollard, als hebbende het gelegen in het diep-

---

heid en geregelde vorming beschouwd, medegedeeld in de Nieuwe werken van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, D. I, en ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld.

ste van den zuidelijken boezem, alwaar weinig slag van water was en gevolgelijk de slib bij stille tijen het eerste bezakken moest, en willen daarvan, naar ons voorkomt te regt, den naam afleiden, als zijnde een *Blijde Ham* of land, welks aanwinst een aangenaam vooruitzigt gaf, dat de Dollard betere landouwen zoude terug geven, dan hij verzwolgen had.

Het telt, met de daartoe behoorende geh. Hoogebrug, Winschoterzijl, het Heem en een enkel huis van de Draaijerij 126 h. en ruim 800 inw., die hoofdzakelijk hun bestaan vinden in den landbouw.

De eerste kerk van dit dorp, moet meer landwaarts dan de tegenwoordige gestaan hebben. De thans nog aanwezige kerk, die, in 1783, op kosten der ingezetenen gebouwd is, staat echter ter plaatse waar destijds een klein vervallen kerkje stond, zoo dat deze reeds de derde kerk is, welke dat dorp gehad heeft; het is een vrij aanzienlijk gebouw. De gem. behoort tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingwolde*. De eerste die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Bernardus Goltzweerden, die hier in 1615 stond en in 1629 opgevolgd werd door Nicolaas Mennonis of Mennius. Het beroep geschiedt door stemgeregtigde grondeigenaren en den kerkenraad.

De R. K., die hier wonen, worden tot de statie van *Winschoten* gerekend.

De Evang.-Luth. hadden onder dit dorp vroeger eene kerk, te *Winschoterzijl*, welke echter in het jaar 1836, naar Winschoten verplaatst werd, alwaar toen een geheel nieuw, maar klein kerkje gebouwd is.

De dorpschool behoort tot de 1e klasse.

Blijham ligt, over het algemeen, in eene vruchtbare klei, en heeft vele stukken vruchtbaar zand, maar ook eenige zoogenoemde onvruchtbare zandkampen. Men vindt er hooge en lage veenbouw en lage groenlanden, waarvan de bodem uit gemengde klei, roodoorn en veengrond bestaat. In het Noorden heeft men op uiterdijkslanden, die in 1529 of in 1545 zijn binnen gedijkt, zwaren kleigrond, die zeer geschikt is voor koolzaad, peulvruchten en Brabandsche rogge, minder echter voor garst.

Men heeft onder dit dorp de warven (of hoogten) Udengast en Lutjegast en telt er 20 kolken, in eene van welke men wil, dat nog eene aanzienlijke schat, in eenen ketel, zoude verborgen liggen, op welken de visschers zich somwijlen verbeelden te stooten. Vroeger heeft hier de sluis der Zevenkerspelen gelegen en de oude dijk, welke zich, voorbij de ring- en uiterdijken, naar de Nieuwe-Schans uitstrekt en waartoe de Hamdijk behoort, is op vele plaatsen nog zigtbaar.

Blijham is aan gedurige overstroomingen blootgesteld en heeft zulks onder anderen in de jaren 1709, 1728, 1763, 1799 en 1825 ondervonden, toen de bekaaijingen, door welke dit dorp gedekt is, door- of ingebroken zijn. De plaats lijdt dus veel door den slechten toestand van den waterstaat in deze oorden, hetgeen de landen doet bederven en een slecht vooruitzigt oplevert.

BLIJHAMSTERWATER, water in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Het ontspringt in de Hoornsveenen, loopt eerst, in eene oostelijke rigting, langs de zuidzijde van den Landijk, gaat vervolgens onder dien dijk door, om, met eene bogtige, noordelijke strekking, langs Blijham te vlieten, en zich alzoo bij Winschoterzijl met het *Beersterdiep* te vereenigen.

BLIJKENBURG, voorm. riddermatig huis in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Blikkenburg.

BLIJKZIGT, adell. h., op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 1½ u. N. ten O. van *Zierikzee*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Brouwershaven*, gem. *Dreischor*.

BLIJM, verkorte naam van den tuin Bleinheim op *Curaçao*. Zie Bleinheim.

BLIJRUST, plant. in *West-Indië*, eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, ten N. van Blaauwbaai.

BLIJSWIJK, d. in het balj. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bleiswijk.

BLIJT (TER), voorm. heerl. prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen;* palende Z., W. en N. aan het Land van Valkenburg, O. aan de heerl. 's Hertogenrade.

Zij bevatte de tegenwoordige gem. Berg-en-Ter-Blijt (zie dat woord). Thans echter bestaat deze heerl. niet meer, wordende de vroeger daartoe behoord hebbende gronden door onderscheidene personen bezeten.

BLIJT (TER-), geh. in de heerl. *Ter-Blijt*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. O. Z. O. van *Meerssen*, gem. en 1 u. O. van *Berg*. Men telt er 123 inw.

BLIJVERPOLDER, noordwestelijk gedeelte van de gezamenlijk bedijkte en in den jare 1814 drooggemaakte *Akkersloot-Hertogs-en-Blijverspolders*, in het hoogh. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, welke droogmaking in het geheel 130 bund. 69 v. r. 34 v. ell. groot is.

BLIJWERVEN, heerenhuis in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. O. N. O. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 2½ u. N. van *Tiel*, gem. en 1 u. W. ten N. van *Lienden*, ½ u. Z. van Ingen, waartoe het behoort.

Waarschijnlijk is het vroeger Het Kasteel te Ingen geweest.

BLIK, inham der Schelde in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*. Voorheen werd de stad IJzendijke door dezen inham bespoeld, die sedert door verlanding aanmerkelijk verkleind is.

BLIKKENBURG, Blijckenburg of Blijkenburg, voorm. riddermatig h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, onder *Zeist*.

Er zijn aanteekeningen, die melden, dat het huis te Blikkenburg, in het jaar 1340 door eenen Heer uit het oud en vruchtbaar geslacht der Wulven, gebouwd zij, eene zijner dochteren zoude met Frederik van Zuilen getrouwd, en diens nakomelingschap van Blijckenburg genoemd zijn. Zekerder gaat het, dat de Heer van Gaasbeek, als Leenheer, regt op dit huis had, en dat regt aan David van Bourgondië, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, ten behoeve van het Bisdom, heeft overgedragen. In het jaar 1457 heeft Jacob van Zuilen van Blikkenburg het ter leen ontvangen. Hij stond het den 18 Maart 1489 af aan Anna van Zuilen, Heer Egberts dochter, die het na het overlijden van haren man, Barend van Groeneveld, den 24 Maart, overdroeg aan haren neef, Frederik de Voogt van Rijnevelt, welke er den 18 Mei 1505 mede beleend werdt. Deze was er bezitter van, toen het, in het jaar 1537, door de Staten der Provincie voor een Ridderhofstad werd verklaard, en stierf in 1544, wordende in het bezit van dit huis den 5 Julij 1545 opgevolgd door zijnen zoon Hendrik de Voogt van Rijneveldt, die weder tot opvolger had Joost de Voogt van Rijneveldt, welke den 6 October 1579 dit leen verhief. Na den dood van Beatrix de Voogt van Rijneveldt werd Zweder van Brakel, den 7 Februarij 1629 hiermede verlijd, en Zweder Willem van Brakel den 1 December 1655. Diens zuster Gas-

PARINA VAN BRAKEL, noch ANNA JULIANA VAN RENESSE VAN BAAR, die beide dit huis geërfd hadden, hebben ooit dit leen verheven, zoo als blijkt uit de beleening, die ZWEDER VAN VOORST, Heer *van Schoonderbeek*, den 9 April 1680, daarvan erlangde, uithoofde van zijn huwelijk met MATILDA VAN RENESSE VAN BAAR. De heer VAN SCHOONDERBEEK, daarover een vergelijk getroffen hebbende met den Heer VAN SPANGEN, die mede daarop regt meende te hebben, en alzoo in het bezit van dit huis geraakt zijnde, verkocht het, in het jaar 1687, aan WILLEM Grave VAN NASSAU, Vrijheer *van Zeist*. De Staten van Utrecht verklaarden toen, dat het onder het hooge regtsgebied van Zeist begrepen was. LODEWIJK ADRIAAN, oudste zoon van dezen Grave WILLEM VAN NASSAU, werd er in het jaar 1709 mede verlijd; maar zijn zoon, de Heer VAN BERGEN verkocht het, in het jaar 1746, voor tien duizend gulden, aan den Heer CORNELIS SCHELLINGER; en deze, 22 jaren daarna, weder aan MARIA AGNES Gravinne VAN ZINZENDORF EN POTTENDORF, Vrouwe *van Zeist*, getrouwd met MAURITS WILLEM, Burggrave en Grave TOT DOHNA, welke Gravin er, den 12 October 1768, mede verlijd werdt. Dit huis, dat, als een Gaasbeeks leen, leenroerig was aan het Sticht van Utrecht, is reeds sedert jaren gesloopt; ook de vierkante poort, met het koepeltorentje, die nog lang daarna gestaan heeft, is verdwenen. Op de plaats, waar vroeger het huis stond, ziet men thans eene boerenwoning, van welke, even als van de overige gronden, de tegenwoordige eigenaar is Jonkheer J. E. HUYDECOPER, Heer *van Zeist*.

BLIKVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, die uit de Wierzijl komt, eerst noordelijk gaat, vervolgens in eene oostelijke rigting door het Oude-Bildt loopt, en zich eindelijk, benoorden Beetgum, noordwaarts naar de Leije en Oude-Bildtzijl kromt, na verschillende zijtakken naar de Bildt-parochiën tot aan en langs den Oudendijk te hebben afgegeven. Het is de hoofdvaart van *het Bildt*.

BLILING, koningrijk en stad in *Oost-Indië*, op het eiland Bali. Zie BOLÉLÈNG.

BLIMSBINGBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, aan het Zuidelijke uiteinde der Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

BLINJOE of BLINGO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, waarvan het het Noordelijke gedeelte uitmaakt.

De Inboorlingen komen in karakter en hoedanigheden veel met die van Palembang overeen.

BLINJOE of BLINGO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, distr. *Blinjoe*, dat van haar zijnen naam ontleent.

BLINJOE of BLINGO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, distr. *Blinjoe*, aan de riv. *Blinjoe*.

Zij telt 170 inwoners, Chinezen en Maleijers, en is de residentie van eenen Inspecteur der tinmijnen.

BLINK (DE), boerenplaats, prov. *Groningen*, Westelijk van en onder *Uithuizen*.

BLINKEN (DE), voorm. konvent in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, bij Heilo. Zie WILLEBRORDSKONVENT (ST).

BLINKERT (DE) of HOOGE-BLINKERT, hooge duin in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, ½ u. W. van Overveen, 1 u. Z. O. van Zandvoort, met een overschoon land-, zee- en stadgezigt, daar men er, zoo wel over de Noordzee en het IJ, als op Haarlem en de fraaije omstreken dier stad, heen ziet. Aan den voet ligt de herberg het Kraantjelek, waar de mindere klasse der bevolking van Amsterdam veelal hunne uitspanningen neemt.

Sommigen willen dat dit duin, hetwelk in vroeger tijd ook den naam van WITTE BLINK moet hebben gedragen en toen veel hooger zoude geweest zijn, zijnen naam ontleend hebbe van de blinkende banieren van WITTE VAN HAAMSTEDE, die, ten jare 1304, met eenige manschap uit Zierikzee gevaren, en te Zandvoort geland, den Haarlemmers te hulp kwam. Ons komt het waarschijnlijker voor dat het aldus genoemd zij, omdat het door zijne hoogte boven de andere duinen uitblinkt.

BLINKHOF (DEN), geh., kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie BELLINKHOF.

BLINKVLIET, oude naam van het *Zuid-Hollandsche* dorp ZUIDLAND. Zie dat woord.

BLIRICK, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie BLERIK.

BLISTERWICH, heerl. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie BLITTERSWIJK.

BLITAR. BRINDJOK of BRINDSCHOK, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

Het wordt bespoeld door de Kediri, en men heeft er onderscheidene bergen, van welke de vulkaan Kloet een der hoogste is. In het gebergte wonen nog oude inlanders, die de voorouderlijke godsdienst en zeden zijn getrouw gebleven.

BLITAR, BRINDJOK of BRINDSCHOK, kl. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*, 1 m. W. van den berg *Djapan*, 24 m. Z. van Soerabaya.

Men telt er ongeveer 6000 inw. In de omstreken ziet men de bouwvallen van Penataran.

BLITIE, kleine prov., d. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie BLIDA.

BLITONG, eil. in den *Sundaschen Archipel*. Zie BILLITON.

BLITTERSWIJCK, heerl. in *Opper-Gelder*, drostambt *Kessel*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Horst*, gem. *Meerlo*; palende N. aan de heerl. Well, O. aan de Maas, Z. aan Broekhuysen, W. aan Meerlo en Wansum.

Deze heerlijkh. bevat het d. Blitterswijck, met eenige daar buiten liggende woningen, zijnde gezamenlijk 80 h., en telt ruim 450 inw., van welke ongeveer 420 R. K., die eene parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Luik*, dek. van *Horst*, behoort, door éénen Pastoor bediend wordt, en ééne kerk, benevens eene aanzienlijke kapel, heeft.

De Herv., van welke men er nagenoeg 30 telt, behooren tot de gem. *Vierlingsbeek-Sambeek-en-Blitterswijck*, die ook te Blitterswijck eene kerk heeft.

De heerl. behoorde sedert bijna 300 jaren aan de familie VAN LYNDEN, toen zij in het jaar 1788, door het huwelijk van ANNA URSELINA Baronnesse VAN LYNDEN met JAN WALRAVEN Graaf DE COCQ VAN HAEFTEN in het geslacht de COCQ VAN HAEFTEN overging. De tegenwoordige bezitster, Vrouwe ARNOLDA MARGARETHA MACKAY, douairière van den Baron BARTHOLD DE COCQ VAN HAEFTEN, heeft de heerl. in het jaar 1819 weder laten erkennen. De insgelijks erkende heerl. Wansum behoort, sedert ruim 70 jaren, door aankoop bij de heerl. BLITTERSWIJK.

Het d. BLITTERSWIJCK, ook wel BLISTERWICH geheeten, ligt 8 u. N. van Roermonde, 2 u. N. N. W. van Horst en ½ u. N. W. van Meerlo. Men telt er 69 h. en ongeveer 380 inw.

De R. K. kerk, die aan den H. *Moeder Gods* toegewijd is, ligt bijna midden in het dorp. Het is een kruisgebouw, dat van eenen toren voorzien is, maar geen orgel bezit. De kapel, aan de H. ANNA toegewijd, is in het jaar 1833 vernieuwd.

De Herv. kerk, in het jaar 1822, op kosten van de Vrouw der heerl. gebouwd, is een zeer zindelijk en tamelijk net gebouw, voor ruim honderd personen ingerigt, en op het midden van een klein torentje voorzien, maar heeft geen orgel.

De dorpschool telt een gemiddeld getal van 50 kinderen. Ook heeft men te BLITTERSWIJCK een zeer oud kasteel, gemeenlijk het Huis te Blitterswijck geheeten. Zie het volgende art.

Het wapen der heerl. bestaat uit een schild van zilver, het bovenstuk getand in keel.

BLITTERSWIJCK (HUIS TE), kast. in *Opper-Gelder*, drostambt *Kessel*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 8 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Horst*, gem. en ¼ u. N. W. van *Meerlo*, in het d. *Blitterswijk*.

Het is een zeer oud gebouw, van eenen toren voorzien en rondom in het water gelegen; was vroeger omgeven door eenen ringmuur, met werpgaten ter verdediging voorzien, en is in het jaar 1808 gedeeltelijk vernieuwd en tevens vergroot. De buitenmuur van het oud kasteel is in cement gegoten en 5 voet Rijnl. (ruim 1 ell. 5 palm) dik. Ook wordt er nog een stok of blok gevonden, waarin oudtijds de gevangenen met de voeten gesloten werden. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 96 bund. 16 v. r. 28 v. ell. Het wordt thans in eigendom bezeten door gezegde Vrouwe ARNOLDA MARGARETHA MACKAY, douairière DE COCQ VAN HAEFTEN.

BLOCHEM, naam, waaronder het d. WESTER-BLOKKER, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, in oude schriften wel eens voorkomt. Zie BLOKKER (WESTER).

BLOCKER (OOSTER-), d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BLOKKER (OOSTER-) (1).

BLODENBURG, voorm. kast. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dat, volgens MELIS STOKE, niet ver van Zierikzee moet gestaan hebben, hoewel er nergens eenig zeker bewijs voorhanden is, waaruit men den juisten standplaats zoude kunnen opmaken.

Den 9 Maart 1304 deden, volgens gedachten Schrijver, de Zierikzeenaars eenen uitval op deze sterkte, die door de Vlamingen bezet was, zwommen over de grachten, namen het slot in, en sloegen allen, die zij daarin vonden, zonder genade, dood.

BLOEDSLOOT, watertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergo*, griet. *Wonseradeel*, onder *Tjerkwerd*, ten Z. van Bolsward.

Het komt uit de thans drooge Hillebrantsvaart en ontlast zich, met eenen noordwestelijken loop, in de *Workumer trekvaart*.

BLOEMENDAAL, d. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*; met 96 h. en ongeveer 600 inw., die, behalve op de bleekerijen, in den arbeid in de tuinen en op de hofsteden, in dezen omtrek gelegen, hun bestaan vinden.

De Herv., die hier 260 in getal zijn, maken, met die der tot de burgerlijke gem. behoorende gehuchten, ééne gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Haarlem* behoort, en ongeveer 500 zielen telt. De kerk werd in het jaar 1636 voltooid, en is de eerste van welke men te dezer plaatse gemeld vindt; hoewel het denkelijk is, dat in vorige tijden het

(1) Alle de overige woorden die men elders BLOCK gespeld vindt, zoeke men op BLOK.

zoogenaamde kapelletje van St. Petronella op Aalbertsberg (zie dat woord) ter uitoefening van de godsdienst zal gebruikt zijn. De tegenwoordige kerk is een vrij bevallig en deftig gebouw, van een orgel voorzien. Uit het midden van het dak rijst een achtkant torentje, met een dergelijk spitsje gedekt. Het kerkhof is met lommerrijk geboomte omringd. Boven eene der zijbanken in de kerk staat het volgende rijm:

(1) Als in een oude schuer van JACOB CAMP Godts Woord,
By 't huys te *Bloemendael* op Pascha wierd gehoord,
Soo soght met heilge sorgh VAN LOO en VAN DER CAMER,
Tot Godes eer een plaats te maaken veel bequamer,
En hebben met veel moeyt de saeck soo wel bereyd,
(2) Dat aen dees Kerck al-hier is d'eerste steen geleyd.
(3) JOHANNES LUBBERTIZOON tot dienaer aengenomen,
Deerst harder van dees plaats soo is den tyd gecomen,
Dat Godts gemeinte hem vier Jaer na deerste dagh,
(4) Op Pascha in deez Kerck 't woord Godes leeren sagh.

De eerste die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest, zoo als men uit het bovenstaande rijm kan opmaken, de Proponent JOHANNES LUBBERTIZOON, die in het jaar 1634 alhier is gekomen, en in het jaar 1641 naar Deventer vertrok. Het beroep van den Predikant geschiedt met agreatie van de regering van Haarlem.

De R. K., die hier ruim 300 in getal zijn, behooren tot de statie van Overveen, en de Evang-Lutherschen, van welke men er 8 telt, worden tot de gem. van *Haarlem* gerekend.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

BLOEMENDAAL, pold., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Broek c. a.*; palende N. aan Randenburg en Reeuwijk, O. en Z. aan de gem. Steyn c. a. en de rivier den IJssel, W. aan de Kromme Gouwe, die deze polder van de Polders Broek, Thuil, het Weegje en Broekhuizen afscheidt.

Deze pold. beslaat, volgens kadastrale meting, eene oppervlakte van 1260 bund. 91 v. r. 30 v. ell. gronds, en bevat 61 boerenhofsteden. Hij wordt door 2 molens en 2 sluizen van het overtollige water ontlast. Het Heemraadschap van BLOEMENDAAL bestaat in eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden en eenen Secretaris, die tevens Penningmeester is.

Deze pold. is eene heerl. die thans in eigendom bezeten wordt door de stad Gouda, en waarvan het wapen bestaat in een gecarteleerd schild, waarop eene bloem van goud, op een veld van lazuur.

BLOEMENDAAL, pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem *Klundert*; palende N. aan het Westlandeke, O. aan den gecombineerden Ouden-Noordtoren-, Oost- en West-Meerepolders, Z. de buitengronden tegen de Merk, W. aan den Mancia-winterpolder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 346 bund. 36 v. r. 20 v. ell., telt 30 h., waaronder 11 boerenhofsteden, watert uit op de Aalskreek, te Klundert, en voorts, door middel van eenen molen, op het

---

(1) 1632. 12 April.
(2) 1634. 19 Februarij, door den Heer KLAAS VAN LOO.
(3) 1634. 17 Maart.
(4) 1636. 25 Maart.

Hollands diep. Hij is gecombineerd met het westelijke gedeelte van den *Grooten-Polder van Niervaart* en andere. Het laagste land ligt omtrent 4 palm beneden A. P., en het maalpeil is 3 d. beneden dat peil. Het staat onder hetzelfde dijksbestuur als de *Arembergerpolder* (zie dat woord).

BLOEMENDAAL, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bloemendalerpolder.

BLOEMENDAAL of Blommendaal, pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen*; palende N. aan den Polder van Vianen, N. O. aan de Graskampen, O. aan den Biesen, Z. aan het Zederikkanaal.

Deze pold. is groot 158 bund., bevat 5 h., waaronder 4 boerenhofsteden en wordt door 1 molen droog gehouden. Het polderbestuur bestaat uit éénen Schout, vier Heemraden, éénen Sekretaris en Gaardermeester.

BLOEMENDAAL, buit. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ½ u. W. Z. W. van *Nijmegen*, in het d. *Heesch*.

Het beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 67 v. r. 90 v. ell.

BLOEMENDAAL, voorm. klein kast. of buit. in de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, gem. en ¼ u. Z. van *Zevenaar*, tusschen *Oud-Zevenaar* en *Nieuw-Zevenaar* gelegen, met omtrent 2 bund. land. Sedert eenige jaren is het gedeeltelijk gesloopt, zoodat er thans niets meer dan eene dagloonerswoning bestaat.

BLOEMENDAAL (HUIS TE), oud adell. huis, prov. *Noord-Holland*. Zie Aalbertsberg.

BLOEMENDAALSCHE POLDER, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bloemendalerpolder.

BLOEMENDAAL-TETTERODE-AALBERTSBERG-EN-DE-VOGELENZANG, gem. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (8 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Velzen-Zandpoort-Breesaap-en-Jan-Gijzenvaart, O. en Z. aan Schooten, Haarlem, Berkenrode, Heemstede, Bennenbroek en Hillegom, W. aan Noordwijkerhout en Zandvoort.

Zij bestaat uit de voorm. ambachten Aalbertsberg of Bloemendaal, Tetterode of Overveen en de Vogelenzang en bevat alzoo het dorp Bloemendaal, de geh. Overveen en de Vogelenzang, en daarin 293 h., onder welke onderscheidene buitengoederen, als daar zijn: Meerenberg, Wildhoef, Hartenlust, Duin-en-Daal, Sparrenheuvel, de Rijp, de Beek, Bloemenheuvel, Belvedère, Vaart-en-Duin, Duinvliet, Elswoud, Oosterduin, Boekenrode, Marienbosch, Leyduin, Woestduin, Croesbeek en het huis de Vogelenzang.

Men telt in deze gem. ongeveer 2100 inw., hoofdzakelijk hun bestaan hebbende van de vermogende bewoners der buitengoederen, die des zomers in groot aantal herwaarts komen en aan den bloei en de welvaart der gemeente veel toedragen; voorts verschaft de teelt der hiacinten en andere bloembollen, zoo ook den landbouw en warmoesierderij, aan vele handen werk. Ook heeft men in deze gem. twee blaauwselfabrijken en eene blaauwsel-en-vriesch-groenfabrijk, alsmede onderscheidene herbergen, waaronder Zomerzorg de aanzienlijkste is, die door velen van elders bezocht worden, welke door de verrukkelijke wandeldreven, welke deze gemeente in zoo ruime mate oplevert, derwaarts worden gelokt.

De Herv. die hier ongeveer 500 in getal zijn, maken de gem. van Bloemendaal uit, in welk dorp zij eene kerk hebben. De R. K., die hier een getal van ruim 1500 beloopen, behooren gedeeltelijk tot de statie van Overveen-en-Zandvoort, gedeeltelijk tot die van de Vogelenzang en hebben in deze gem. twee kerken, ééne te Overveen en ééne in de Vogelenzang.

De Evangel. Luth., van welke men er hier 20 vindt, worden tot de gem. van *Haarlem* gerekend. Men heeft in deze gem. 3 scholen, als: ééne te Bloemendaal, ééne te Overveen en ééne in de Vogelenzang, die gezamenlijk, door een gemiddeld getal van 260 leerlingen bezocht worden.

Deze gemeente is eene heerl., die in het jaar 1722, voor eene som van 30,000 guld., verkocht werd aan den Heer Daniel de Hochepié. Later is zij, bij verkoop, overgegaan aan de stad Haarlem, die er de heerlijke regten van bezit, voor zoo ver die thans nog uitgeoefend worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van lazuur, beladen met drie dokkebladen, staande twee en één, dat ter regter bovenzijde van keel, dat ter linker bovenzijde van synopel en het onderste van zilver.

BLOEMENDAL, voorm. gerigt in *Eemland*, prov. *Utrecht*, ten N. van Amersfoort, vóór de Havikerpoort en zich uitstrekkende Westwaarts tot aan het gerigt van Luttiqueweede; een gedeelte van dit gerigt werd bij het uitleggen van Amersfoort binnen die stad getrokken. Het hooge of hoogste land, dat tegenwoordig nog *Bloemendal* heet, had toen den naam van *Bloemendaler Enge*. Dit gerigt werd nog in het midden der vorige eeuw te leen bezeten van het huis van Nyveld en was vroeger een dagelijks geregt, hebbende eenen Regter en eenen Schout, wier bank gespannen werd op de Bloemendalsche poort der stad Amersfoort, omdat een gedeelte van dit gerigt, bij het uitleggen der stad, binnen de muren was getrokken, en daarom later genoemd werd het geregt van Bloemendal-buiten-en-binnen-den-burgwal. De bezitters daarvan werden, in de zeventiende eeuw, nog beleend met *dat ghereghte en de thienden buiten den burgwal then Bloemendal tho Amersfoort, ende dat gerecht en de thienden bynnen den Burgwal then Bloemendal*. In vroeger tijden zoude ook de Heer van Bloemendal den portier van de Bloemendalsche poort aangesteld hebben, als in zijn gerigt staande.

BLOEMENDAAL, boerenerve in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. van *Lochem*, gedeeltelijk gem. en 1 u. N. N. O. van *Verwolde*, gedeeltelijk gem. *Kring van Dorth*, ter plaatse waar de Bolksbeek zich in de Schipbeek ontlast.

BLOEMENDAL, houtgrond, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marechalskreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan een uitgestrekt bosch, benedenwaarts aan het verlaten Land van Curaçao. Zij is 500 akk. groot, en wordt met 26 slaven bewerkt.

BLOEMENDALERPOLDER of Bloemendaalsche-polder, ook wel enkel Bloemendaal geheeten, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weespercarspel*; palende N. aan den Sinningveldschenpolder en den Aartjansenspolder, O. aan de Vecht, Z. aan de stad Weesp, W. aan den Kostverlorenpolder.

BLOEMENHEUVEL, buitengoed in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloe-*

mendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang, ½ u. Z. van Bloemendaal.

Het beslaat eene oppervlakte van 4 bund. 19 v. r. 4 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer PAULUS REINHARD PLANTEAU, te Amsterdam.

BLOEMENWEERDE, voorm. ridderhofstad in het *Overkwartier* der provincie *Utrecht*, in de heerl. *Cothen*, die men op het jaar 1336 vermeld vindt, maar reeds sedert onheugelijke tijden verdwenen is, zoodat men nu niet meer weet, waar zij gestaan heeft.

BLOEMERSMA, behuisde heerd lands, waarop heerlijke regten lagen, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. van *Groningen*, kant. en ½ u. van *Zuidhorn*, gem. en 5 min. van *Oldekerk*, bij *Niekerk*, waartoe het behoort. De nog bestaande Bloemtil tusschen Faan en Enumatil ontleende daarvan haren naam.

BLOEMERWAARD, buitengoed in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ¼ u. Z. van *Bunnik*.

BLOEMESTEIN of BLOEMSTEIN, voorm. kast., in het graafs. *Culemborgh*, prov. *Gelderland*, even buiten de stad *Culemborgh*, aan de Lek.

In het jaar 1390 overweldigde OTTO XIII, Heer *van Arkel*, die tot de Kabeljaauwsche partij behoorde, dit slot, vermoedelijk op den Ridder JOHAN VAN BLOEMENSTEIN, die Hoekschgezind was, en sloopte het tot den grond toe, sedert welken tijd het nooit weder opgebouwd is, zoodat men nu naauwelijks eenige overblijfselen daarvan vindt.

BLOEMHOF, BLOEMGAARDE of HORTUS FLORIDUS, voorm. abdij van Premonstreiter Monniken, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, onder *Wittewierum*.

Dit klooster had zijnen oorsprong te danken aan zekeren EMO, eenen Leek van Romerswerf, die afscheid van de wereld had genomen, en de kleeding der orde van ST. BENEDICTUS, zonder eenige gelofte gedaan te hebben, had aangetrokken. Deze rigtte in het jaar 1204, met toestemming van OTTO I, Bisschop van Munster, op zijn landgoed Romerswerf, een kapelletje op. Bij dezen EMO voegde zich in het jaar 1209, zijn bloedverwant, een andere EMO, Plebaan of Priester van het dorp Huizinge, nadat deze zich van zijne pastorij ontdaan had. De beide EMO's begaven zich nu in de Premonstreiter orde en stichtten te Romerswerf een klooster van die orde voor mannen en vrouwen, waarvan EMO, de gewezen Plebaan van Huizinge, nu Overste werd. Maar toen in het jaar 1211 de kerk te Wierum (thans Wittewierum), nadat de Pastoor van het dorp Benedictijner Monnik geworden was, aan dit klooster opgedragen werd, bouwde EMO, de Overste, te dier plaatse een nieuw klooster voor de Broeders, dat den naam van BLOEMHOF (FLORIDUS HORTUS) verkreeg; terwijl de Zusters in het klooster op Romerswerf bleven, dat nu *Rozenkamp* (*Campus Rosarum*) en ook veelal *Nieuwklooster* genoemd werd. Beide kloosters stonden onder het bestuur van denzelfden Overste. Het klooster BLOEMHOF steeg weldra zoodanig in aanzien, dat de Overste EMO den titel van Abt bekwam, en het klooster alzoo tot eene abdij verheven werd; ook nam het dermate in vermogen toe, dat men, in het jaar 1238, begon eene kerk te bouwen, in den smaak van die van Premontré in Frankrijk, welke kerk in pracht en heerlijkheid hare wedergade in deze gewesten niet moet gehad hebben. Door tijdelijke giften van landgoederen en geregtigheden werd de abdij BLOEMHOF de rijkste

in Fivelgo; ook was de Abt steeds Voorzitter bij het zijlvest der drie Delfzijlen. In het jaar 1272 stortte de toren van dit konvent door eene aardbeving in, en de kerk brandde naderhand af. In het jaar 1560 schonk de Paus de inkomsten dezer abdij aan den nieuw verkoren Kerkvoogd van het destijds opgerigte bisdom van Groningen, en toen, in het jaar 1566, de woede der beeldenstormerij ook tot het landschap Groningen was doorgedrongen, werd het in hetzelfde jaar genoegzaam geheel omvergehaald en voorts, na de reductie, tot afbraak verkocht.

De eerste abt Emo heeft eene Kronijk, loopende van 1203—1237, nagelaten, waarin niet alleen de stichting dier kloosters verhaald wordt, maar ook de voornaamste voorvallen van zijnen leeftijd. Deze kronijk heeft Matheus, in het 2e deel van zijne *Veteris aevi Analecta*, met het vervolg daarop van Menco, den derden Abt van het klooster, en met het verdere vervolg van eenen onbekende, medegedeeld. Deze Ommelander Kronijken, hoezeer hier en daar naar een gebrekkig handschrift, zijn de oudste, welke in de prov. Groningen bestaan, en van daar voor hare geschiedenis hoogst belangrijk.

BLOEMHOF, tuin in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, ten O. van het Schottegat.

BLOEMKAMP, voorm. abdij, prov. *Friesland*. Zie Oldeklooster.

BLOEMPLAAT, pold. op het *Bergsche veld*, prov. *Noord-Braband*. Zie Benedendood.

BLOEMPLAAT-EN-DONKERENHOEK, pold. op het *Bergsche veld*, prov. *Noord-Braband*. Zie Spiering.

BLOEMSTEIN, voorm. kast. in het graafs. *Culemborgh*, prov. *Gelderland*. Zie Bloemestein.

BLOETJONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

BLOIS, voorm. balj., in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Het bevatte onderscheidene wijduitgestrekte regtsbannen, die onder dezelfde vierschaar behoorden doch welke zoodanig verspreid lagen dat de juiste grenspalen van dit baljuwschap niet kunnen worden opgegeven. Ten Westen van het Wijkermeer en het IJ behoorden daaronder Wijk-op-zee, Wijk-aan-duin en Spaarnewoude; ten O. van de Kromme IJe, tusschen deze en de Nauwernasche vaart, bevatte het de ambachtsheerlijkheid van Krommenie-en-Krommeniedijk; tusschen de Nauwernasche vaart en de Zaan behoorde al, wat onder de regtsban van Westzanen begrepen is, tot dit baljuwschap. Volgens sommigen behoorde daaronder ook de stede Beverwijk; volgens andere had dezen echter hiermede geen gemeenschap, dan dat de hooge vierschaar van het baljuwschap van Blois aldaar gespannen werd, en dat de Baljuw van Blois tevens Hoogschout van de Beverwijk was.

De landen uitmakende dit baljuwschap, hebben oudtijds toebehoort aan de Graven van Blois, in het landschap Orleans uit den huize van Châtillon, die den naam van Blois daaraan gegeven hebben; hoewel men eigenlijk onder den naam van Land van Blois, alleen verstond de bannen van Westzanen en Krommenie, terwijl het overige gedeelte van het baljuwschap tot het Land van Wijk gerekend werd.

De hoogevierschaar van dit baljuwschap werd gespannen te Beverwijk, door de Baljuw en zeven Leenmannen, die door eenen Secretaris bediend werden. De Baljuw werd door 's Lands Staten aangesteld. De Leenmanen werden door hen verkoren en beëedigd.

BLOIS, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Bloois.

BLOIS (HOF VAN), oud adell. huis in de stad *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Bloois (Hof van).

BLOIS (LAND VAN), voorm. heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, een gedeelte der balj. van *Blois* uitmakende, en bevattede de bannen van Westzaan en Krommenie.

Deze heerl. was, naar men wil, dezelfde die oudtijds Zanen of Zaanden genoemd werd, doch aangezien Willem, Heer *van Zaanden*, zich in het jaar 1296 mede ingewikkeld had, in de zamenzwering tegen Graaf Floris V, welke den moord diens Grave ten gevolge had, meent men, met veel waarschijnlijkheid, dat die heerlijkheid, zoowel als die der andere zaamgezworenen, verbeurd verklaard, en aan de Grafelijkheid vervallen zij. Eenige jaren later heeft Willem III, bijgenaamd *de Goede*, zijnen jongeren broeder, Jan van Beaumont met deze heerl. beleend. Deze liet zijne heerl. na aan zijne eenige dochter, Maria, die getrouwd was, met Lodewijk van Châtillon, Graaf *van Blois*. Uit dit huwelijk waren drie zonen verwekt, Lodewijk, Jan en Guido, die, bij versterf, de eene na den anderen, in het bezit dezer heerlijkheid waren. De jongste dier broeders, Graaf Guido, zich diep in schulden gewikkeld hebbende, was genoodzaakt, in het jaar 1391, zijn graafschap *Blois* in Frankrijk, te verkoopen, waarna hij den naam van Blois op deze in Holland gelegen goederen overbragt. Diezelfde Guido was ook de laatste van zijn geslacht, die deze heerlijkheid bezeten heeft; want in het jaar 1397, zonder erfgenamen overleden zijnde, keerde alle zijne goederen weder tot de graaflijkheid van Holland, hoewel zij den naam van Land van Blois behielden, en sedert dien tijd stelden de Graven over de Landen van Blois en *Wijk* eenen Baljuw aan.

BLOK (DE GROOTE) of de Groote Bloksche polder, pold. in het *Land van Putten*, op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, voor het grootste gedeelte gem. *den Bommel*, en voor een klein gedeelte gem. *Ooltgensplaat*; palende N. aan den Tillepolder en den pold. den Bommel, O. aan den Galatheschen polder, Z. aan den Kruispolder, den Krammerpolder en den Nieuwen Blok, W. aan den Nieuwen Blok en den Magdalenapolder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 501 bund., en ontlast het overtollige water door ééne sluis.

BLOK (DE NIEUWE), Nieuwe Blokschepolder, ook de Kleine Blokkenpolder geheeten, pold. in het *Land van Putten*, op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *den Bommel*; palende N. en O. aan den Grooten-Blok, Z. aan den Krammerpolder en den Wilhelminapolder, W. aan den Heerenpolder.

Deze polder heeft eene grootte van 148 bund., en wordt door ééne sluis van het overtollige water ontlast.

BLOKDIJK, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. O. van *Hoorn*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker*, ¼ u. Z. van *Ooster-Blokker*, waartoe het behoort; met 60 inw.

BLOKEN (DE), geh. in het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Ten Boer*, 5 min. Z. W. van *Woltersum*; waartoe het behoort.

BLOKEN (DE KORTEN-) of St. Sebastiaansland, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*, onder *Moerdijk*; palende N. aan den Ketelpolder, O. aan het Oostgors, Z. aan den Ouden-Moerdijk, W. aan den Nieuwen-Moerdijk en den Straatweg N°. 7.

Deze pold. maakt een gedeelte van den *Roijalenpolder* uit. Het land ligt omtrent vijf palmen onder A. P., en wordt door het dijkcollegie van den *Roijalenpolder* bestuurd (zie dat woord).

BLOKHOVEN, geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. *Wijk bij Duurstede*, gem. en ½ u. Z. van *Schalkwijk*. Men heeft er de buitenplaats Blokhoven.

BLOKHOVEN, voorm. ridderhofstad, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. van *Wijk bij Duurstede*, gem. en ½ Z. van *Schalkwijk*. Het is thans eene buitenplaats.

BLOKHUIS, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, aan de zuidzijde van het d. *Liessel*. Het moet een zeer sterk slot geweest zijn, dat tegen de invallen der Gelderschen diende, maar waarvan thans niets meer is te zien.

BLOKHUIZEN, geh. in het dijkgraafs. *Geestmerambacht-Schagen-en-Niedorperkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Haringkarspel*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, ¼ u. N. ten O. van *Haringkarspel*, en 1¼ u. N. ten W. van *Oude-Niedorp*; met 33 inw., van welke 15 onder de gem. *Haringkarspel* en 18 onder *Niedorp*.

BLOKHUIZEN, twee voormalige sterkten, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, aan den Amstel, ten Z. van Amsterdam, ter verdediging van welke stad zij in het jaar 1651 gebouwd werden.

Deze sterkten, op wel geheide grondslagen van zware eiken balken opgetrokken, waren, zoo aan de oost- als aan de westzijde, van hameijen voorzien. Te midden dezer voorpoorten kon men, onder de bogen door, er in varen, ten einde, in tijd van nood met allen krijgsvoorraad op te stapelen. Onderscheidene, zoo gewapende als ongewapende, vaartuigen konden daaronder gedekt worden, om die, in den drang van het gevaar, daaruit ter verdediging te voorschijn te doen komen. Ter wederzijde waren deze sterkten met geschutpoorten en deuren voorzien, waaruit het zwaar geschut, twee of drie voeten boven het water liggende, daarlangs konde schieten. Deze sterkten waren boven de eerste verdieping veel smalder dan van onderen, en met houten borstweringen gedekt. Hier konden de soldaten, zoo als in de onderste verdiepingen de konstapels of busschieters, wacht houden, hebbende beide dan ook hun verblijf in de Blokhuizen. De bovenste kamers, die zeer luchtig waren, hadden een zeer fraai uitzigt. Alle inkomende schepen en vaartuigen moesten door de boomen, tusschen twee rijen palen, vóór deze sterkte gelegen, inkomen en tusschen de Blokhuizen door de stad invaren. Maar deze groote krijgsgevaarten hadden naauwelijks drie jaren gestaan, of zij werden, op bevel der stadsregering, in Julij 1654, weder afgebroken, zoodat er thans niets meer van over is.

BLOKKEN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4¼ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, ¼ u. N. W. van *Pingjum*, waartoe het behoort.

BLOKKENBOSCH, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Helenakreek ter regterzijde in het opvaren; palende aan de koffijplant. Mon-Affaire bovenwaarts, en aan de koffijplant. Practica benedenwaarts. Zij is 200 akk. groot, en wordt met 38 slaven bewerkt.

BLOKKENPOLDER (GROOTE-), pold. in het *Land van Putten*, op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland.* Zie Blok (Groote-).

BLOKKENPOLDER (KLEINE-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Noord-Holland.* Zie Blok (Nieuwe-).

BLOKKENSTEIN of Bokkenstein, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regter zijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land van Alijda, benedenwaarts aan het verl. Land van Nieuw-Cuylenburg; 1800 akk. groot.

BLOKKER, R. K. statie, prov. *Noord-Holland*, aartsp. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *West-Friesland.*

Deze statie telt ruim 600 zielen, onder welke 440 communicanten, en heeft eene kerk te Wester-Blokker, die door éénen Pastoor bediend wordt.

BLOKKER (OOSTER-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker;* palende N. aan den polder van Westwoude, O. aan den polder van Binnenwijzend Z. O. aan den ban van Wijdenes en den polder van Schelkhout, Z. W. aan den polder Westerblokker.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 645 bund. 85 v. r. 47 v. ell., bevat het dorp Ooster-Blokker, telt 79 h., waaronder 34 boerderijen, en behoort onder het dijksbestuur van *Dregterland.*

BLOKKER (OOSTER-), d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Hoorn*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker*, ½ u. O. van Wester-Blokker, in den *Ooster-Blokkerpolder.*

Het is het tweede dorp, van Hoorn afgerekend, in de zoogenaamde *Streek*, en heeft veel doortogt, doordien de straatweg van Hoorn op Enkhuizen en de weg van Hoorn op Medemblik hier doorloopen, welke weg, in het jaar 1699, tusschen de dorpen Ooster-Blokker en Wester-Blokker, met boomen beplant is, hetgeen haar nog veel aangenamer gemaakt heeft.

Vroeger maakte Ooster-Blokker, met *Wester-Blokker, Westwoud* en *Binnewijzend* de stede *Westwoud* uit. Zie hieromtrent voorts op Binnenwijzend. Men telt in de kom van het dorp Ooster-Blokker 70 h. en ruim 400 inw., en met het daartoe behoorende geh. Blokdijk, alsmede een klein gedeelte van het geh. *De Bangert*, 92 h. en 540 inw.

De Herv., die 250 in getal zijn, hebben hier eene kerk, die tot de gem. van *Ooster-en-Wester-Blokker* behoort. Vóór de Hervorming was deze kerk aan den H. Pancratius toegewijd, en stond ter vergeving aan de Graven; de instelling geschiedde door den Proost van West-Friesland. De Pastoor had er eene zeer kleine woning en zijn geheele inkomen bestond in 32 Rijksdaalders, zijnde de opbrengst van acht morgen lands, waaruit hij nog zijn aandeel in het onderhoud van den dijk betalen moest. Ook het kosterschap stond ter vergeving van de Graven.

De R. K., die er ongeveer 300 in getal zijn, behooren tot de statie van *Blokker.*

De dorpsschool wordt doorgaans door 80 leerlingen bezocht.

Ooster-Blokker is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde Mr. Nicolaas Bondt, geb. 5 Julij 1732, † 20 Junij 1792, als Advocaat te Amsterdam, na zich door zijne *Opheldering der Unie van Utrecht* te hebben bekend gemaakt.

In het jaar 1492 werden de inwoners van het dorp voor een derde verminderd in de boete, die hun, ten gevolge van den opstand van

het Kaas- en broodvolk, opgelegd was. In het jaar 1508 hielpen de dorpelingen arbeiden aan het vergrooten en versterken van de stad Hoorn.

BLOKKER (OOSTER-EN-WESTER-), gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*; palende N. W. aan de gem. Zwaag-en-Zwaagdijk en aan de gem. Ouddijk-Westwoud-en-Binnen-Wijzend, N. O. aan Ouddijk-Westwoud-en-Binnen-Wijzend, Z. O. aan Venhuizen-en-Hem, Wijdenes-en-Oterleek en Schellinkhout en Z. W. aan de gem. Hoorn en de Zuiderzee.

Zij bestaat uit de pold. Ooster-Blokker en Wester-Blokker, en bevat daarin de dorpen Ooster-Blokker en Wester-Blokker, benevens de geh. Bangert, Blokdijk en Lageweg. Men telt er 175 h. en ongeveer 1100 inw., die meest in de melkerij en het kaasmaken hun bestaan vinden.

De Herv., die hier 450 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Hoorn* behoort, en twee kerken heeft, ééne te Ooster-Blokker en ééne te Wester-Blokker; terwijl de pastorie van deze, sedert het jaar 1573 kerkelijk vereenigde dorpen, te Ooster-Blokker staat. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Claes Jansz., welke in het jaar 1573 herwaarts kwam, en in het jaar 1574 †. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., wier getal ruim 600 beloopt, maken de gem. van *Blokker* uit, en hebben eene kerk te Wester-Blokker.

Er zijn in deze gem. twee scholen, ééne te Ooster-Blokker en ééne te Wester-Blokker, die gezamenlijk door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het wapen van Ooster-en-Wester-Blokker bestaat in een veld van lazuur, beladen met eenen boom van goud, waarin drie kraaijen van sabel.

BLOKKER (WESTER-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker*; palende N. W. aan den Zwaagpolder, N. O. aan den pold. Ooster-Blokker, Z. O. aan Schellinkhout en den Grooten-Vijterpolder, Z. W. aan den Hoornerban.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 733 bund. 31 v. r. 29 v. ell., bevat het d. Wester-Blokker, telt 88 h., waaronder 30 boerenhofsteden, wordt door drie molens drooggehouden, en staat onder het dijksbestuur van *Dregterland*.

BLOKKER (WESTER-), d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. N. O. van *Hoorn*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker*, ½ u. W. van Ooster-Blokker, in den *Wester-Blokkerpolder*.

Het is het eerste dorp, van Hoorn afgerekend, in de zoogenaamde *Streek*; de hier doorloopende straatweg van Hoorn op Enkhuizen, en de doortogt van Hoorn naar Medemblik zetten dit dorp nog al levendigheid bij. Men telt er, in de kom van het dorp, 72 h. en ruim 430 inw., en met het daartoe behoorende geh. Lageweg en het grootste gedeelte van het geh. de Bangert, 78 h. en 530 inw.

De Herv., die een getal van ongeveer 200 beloopen, behooren tot de gem. van *Ooster-en-Wester-Blokker* en bezitten hier eene kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Aartsengel Michael toegewijd was. De Pastoor dezer kerk werd door de Graven benoemd, maar door den Proost van West-Friesland bevestigd. Er bestond hier geene woning voor den Pastoor en de pastorij had omtrent 9 morgen lands, die ieder 4 Rijnsche guldens opbragten. Alles gerekend bedroegen de inkomsten jaarlijks

30 Rijnsche guldens. Het kosterschap stond mede ter begeving van de Graven.

De R. K., van welke men er ongeveer 340 aantreft, hebben hier eene kerk, die aan den H. Michael toegewijd is, tot de statie van *Blokker* behoort; en door éénen Pastoor bediend wordt.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Vóór de Hervorming stonden onder dit d. twee kloosters, het eene van Reguliere Kanunniken, het Klooster der H. Maagd van het Nieuwe licht geheeten, en het andere van Augustijner Nonnen, Bethlehem genaamd. Van deze kloosters is thans niets meer te vinden; maar het land, waar het eerstgenoemde gebouw gestaan heeft, is nog bekend onder den naam van de Kloosterwerd, en wordt, wegens den ongelijken grond, in de wandeling het hobbelde bobbelde land geheeten. Zie voorts de woorden Bethlehem en Nieuwe licht.

De St. Gallenvloed, die op St. Gallusdag, in het jaar 1508, onder anderen ook Noord-Holland teisterde, trof vooral het dorp Wester-Blokker, hetwelk gedurende bijna eene maand lang niet door de inwoners kon bewoond worden.

Onder dit dorp, en wel op een stuk lands, tot het klooster der H. Maagd van het Nieuwe licht behoorende, hield Jan Arents, bijgenaamd de Mandemaker, den 14 Julij 1566, de eerste openbare Hervormde predikatie in Noord-Holland, uit Psalm 127, en had daarbij meer dan 4000 menschen onder zijn gehoor, geschiedende zulks zelfs in het bijzijn van den Schout, Onderschout, twee Edellieden en eenen der Monnikken uit het gezegde klooster, welke laatste zich, naar men wil, om de talrijke vergadering te storen, met een groot rumoer in het water wierp, doch zijn voornemen niet gelukkende, doordien niemand zich zijner aantrok, er zelf weder uitkroop en druipnat naar het klooster terugkeerde. Aangezien dit dorp overigens in dezelfde lotgevallen als *Ooster-Blokker* gedeeld heeft, zie men voorts daaromtrent op Blokker (Ooster-).

BLOKKERHOEK, ook wel de Nek genaamd, hoek van den zeedijk in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, 2½ u. Z. W. van Enkhuizen, in de Zuiderzee uitstekende.

BLOKKERS (DE), benaming, waaronder men, in de wandeling, de beide *Noordhollandsche* dorpen Ooster-Blokker en Wester-Blokker te zamen genomen verstaat. Zie Blokker (Ooster-) en Blokker (Wester-).

BLOKLAND, heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willescop*; palende N. aan de heerl. Willescop, O. en Z. aan het Land van IJsselstein, W. aan de heerl. Ratels.

Deze heerl. bestaat in eene lange strook lands, die zich langs den Willescopperdijk, omtrent 2 u. gaans, uitstrekt, liggende het Oosteinde omtrent ½ u. gaans van IJsselstein en het Westeinde omtrent even zoo ver van Oudewater. Zij bevat, behalve de b. Blokland, een paar afzonderlijk staande woningen.

De b. Blokland ligt 3 u. Z. W. van Utrecht, 1 u. W. van IJsselstein, langs den Bloklandschendijk.

BLOKLAND, landen in den Oost-Blommersdijkschen en den Bergpolder, in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gedeeltelijk gem. *Hillegersberg*, gedeeltelijk gem. *Schiebroek*; palende N. aan den Broekpolder, O. aan de Rotte, Z. aan Oost-Blommersdijk, W. aan den Bergpolder.

Deze landen worden door den molen van Oost-Blommersdijk drooggehouden.

BLOKLAND, streek lands in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*; palende N. aan de Drecht, O. aan de Nieuwveensche bepoldering, Z. aan de Zevenhovensche bepoldering, W. aan de Kromme Mijdrecht.

Deze streek lands, welke voorheen onder *Uithoorn* behoorde, is, ten gevolge van de nadere gewestelijke grensbepalingen, in het jaar 1811, aan de gem. *Mijdrecht* gekomen. De zuidelijke en westelijke gedeelten in vroegere en latere tijden uitgeveend en in eene waterplas verkeerd zijnde, zijn vereenigd met de thans bedijkte waterplassen onder Zevenhoven en Nieuwveen, waarin zij eene oppervlakte van 462 bund. 40 v. r. welig bouw- en weiland beslaan. Het overige gedeelte van Blokland is een pold., die 333 bund. 70 v. r. 68 v. ell. zeer goed weiland bevat, en door éénen watermolen bemalen wordt.

Blokland heeft 47 h., waaronder 21 boerderijen, en telt 230 inw., die kerkelijk onder *Zevenhoven*, prov. *Zuid-Holland*, behooren.

BLOKLAND, pold. in de *Baronie van Asperen*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, *Benedendistrikt van Gelderland*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan den Achterdijk, O. aan de Zijving, Z. aan de Meerkade, W. aan Heukelom.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 39 bund., en wordt, met nog andere landerijen, door vier molens drooggehouden. Het dijksbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf en zes Heemraden.

BLOKLAND (GEMEENE POLDER LAAG-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, de gem. Laag-Blokland uitmakende. Zie Blokland (Laag-).

BLOKLAND (HOOG-), gem. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (18 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Meerkerk, O. aan de Zederik, Z. aan Arkel, W. aan Hoornaar-en-Noordeloos en-Over-Slingeland.

Zij bestaat uit de polders: de Beemd, het Oudeland en Kort-Scheiwijk, bevat het d. Hoog-Blokland, de buurt Bazeldijk, en de geh.: Groeneweg, Hooge-Giessen en een gedeelte van Minkeloos, beslaat eene oppervlakte van 774 bund. 13 v. r. 1 v. el, en telt 4 h, en 84 inw., die meest hun bestaan vinden in hennipbouw en veeteelt.

De inw. behooren allen tot het Hervormd kerkgenootschap en maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Gorinchem*, behoort. Hoog-Blokland werd, na de Hervorming, aanvankelijk met *Hoornaar* in gemeenschap, door denzelfden Predikant bediend. De eerste, welke in die combinatie het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Mr. Reinier, Psalmmeester en Organist, † te Hoornaar. In het jaar 1610 werd er echter voor Hoog-Blokland een afzonderlijke Predikant beroepen, zijnde Ds. Cornelius Gijsteranus Wassenberg, wiens aanteekeningen slechts tot in het jaar 1612 worden gevonden. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft in deze gem. ééne school, waarin men gemiddeld een getal van 70 leerlingen telt.

Het dorp Hoog-Blokland ligt 1¼ u. N. van Gorinchem, 3½ u. Z. Z. W. van Vianen. Het is gebouwd aan den dijk, vanwaar het den naam Hoog-Blokland heeft. Toen het, omstreeks het jaar 1000, gebouwd werd, had de rivier de Linge, even boven de stad Tiel, waar nu het Doode water gevonden wordt, gemeenschap met de Waal.

Daardoor was de Linge een stroomend water, dat langs Hoog-Blokland en Hoornaar in het waterschap de Giessen liep en zich zoo bij Giessendam in de Merwede ontlastte. De strook lands, langs welke de Linge stroomde, draagt nog de naam van Oudedijken en dienen tot voet- en rijpad, wanneer des winters de gewone wegen onbruikbaar zijn. Men telt in de kom van het dorp 40 h. en 280 inw.

De kerk, die, zoo men wil, door Foppo, de tweede Heer *van Arkel*, omtrent het jaar 1000, zoude gesticht zijn, was vóór de Hervorming aan den H. *Blijdenboodschapbrenger* of St. Johannes toegewijd. Zij heeft een koor en eenen vierkanten toren, die van eene vrij hooge spits voorzien is.

Het wapen dezer gem. bestaat in de baren van Arkel, zijnde van zilver, beladen met twee getande baren van sabel.

BLOKLAND (HUIS TE) voorm. adell. huis in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Laag-Blokland*. Het moet een zwaar vierkant gebouw geweest zijn, dat reeds in de zeventiende eeuw is afgebroken, en waarvan nu niets meer te vinden is. Ter plaatse, waar het moet gestaan hebben, wordt thans eene boerenhofstede gevonden, die vroeger ook den Ambachtsheeren van Blokland heeft toebehoord, maar nu een eigendom van bouwlieden is.

BLOKLAND (LAAG-) of Neder-Blokland, gem in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*. (19 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Brandwijk-en-Gijbeland, O. aan Ottoland, Z. aan Giessendam-en Giessen-Oudekerk, W. aan Molenaarsgraaf en Brandwijk-en Gijbeland.

Deze gem. bestaat uit éénen pold., den Gemeene polder-Laag-Blokland geheeten, die door eenen molen van het overtollige water ontlast wordt; zij beslaat eene oppervlakte van 343 bund 60 v. r. 53 v. ell., en telt 21 verstrooid liggende huizen, welke noch dorp noch buurt uitmaken, en 150 inw., die meest hun bestaan vinden in vee- en hennipteelt.

De inw., die allen Hervormd zijn, behooren tot de gem. van *Ottoland-en-Neder-Blokland*, die te *Ottoland* eene kerk heeft. Ook de publieke burgerlijke gebouwen te *Ottoland*, als toren, school, enz., zijn het medeëigendom van Laag-Blokland, waarom de kosten van onderhoud enz. altijd op een derde voor Laag-Bloklands aandeel berekend zijn.

Er is in deze gem. geene school, maar de kinderen bezoeken die van *Ottoland*. Vroeger stond hier een heerenhuis of slot, waarvan thans niets meer in wezen is (zie het volgende art.).

Deze gem. is eene heerl. die vroeger hoog, middelbaar en laag regtsgebied had, en uit het oude en beroemde graafschap Teisterband herkomstig was. Later werd zij eenige jaren door het huis van Arkel bezeten, vervolgens kwam het derde gedeelte daarvan aan Herpert van den Binckhorst, en na diens dood, bij erfenis, aan Jan van Henegouwen, grootvader van Jan van Blois, Heer *van Schoonhoven en Gouda*, die Jan van Buren met het gezegde derde gedeelte beleende. Deze laatste verkocht het aan Bruinis de Witt, die, zoo wegens zijne getrouwe diensten, als wegens eenig geld door hem aan Heer Jan van Arkel voorgeschoten, door dezen, in het jaar 1406, met de twee andere deelen van Laag-Blokland begiftigd, en daardoor alleen in het bezit dier heerlijkheid gesteld werd. In dit bezit werd hij, in het volgende jaar, door Albrecht van Beijeren bevestigd, terwijl de heerlijkheid tot een onsterfelijk erfleen gemaakt werd. In het jaar

1646 werd daarmede verlijd. Mr. Willem van Brandwijk, Burgemeester van Dordrecht, en in het midden der vorige eeuw werd zij bezeten door den Heer Mr. Gerard Beelaerts, Oudraad der stad Dordrecht, Baljuw van de Beijerlanden, in wiens geslacht zij tegenwoordig nog is, zijnde zij thans een eigendom van Jonkheer Mr. Gerard Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.

Laag-Blokland ligt 2½ u. N. W. van Gorinchem, 2 u. N. O. van van Sliedrecht.

BLOKLANDSCHE POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter Aar*; palende W. en N. aan de Aar, O. aan Schoot, Z. aan den Korter-Aarschen polder.

Deze pold., bevat eene oppervlakte van ruim 192 bund., telt 26 h., waaronder 4 boerenhofsteden, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

Het dijksbestuur bestáat uit den Burgemeester der gemeente en twee Poldermeesters, uit de Ingelanden gekozen.

BLOKLANDSCHE POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Blokland.

BLOKPOLDER, pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. aan Meester-Klaasland en den Nieuwen-Moerdijk, O. aan den Grooten, weg, no. 7, Z. aan den Arenbergschenpolder, W. aan den Nassaupolder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 115 bund. 32 v. r. 28 v. ell. bevat geene h., en wordt, gezamenlijk met den *Nassaupolder*, door éénen molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt omtrent 6 palmen beneden A. P.

Voor zoo veel de gecombineerde uitwatering betreft, staat deze pold., met nog drie andere aanpalende pold., onder het bestuur van 1 Dijkgraaf, 4 Gezworenen en 1 Penningmeester, doch overigens is het beheer aan den Agent van het domein, te Klundert, opgedragen.

BLOKSCHE POLDER (GROOTE-), pold. in het *Land van Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Blok (de Groote-)

BLOKSCHE POLDER (KLEINE-), pold. in het *Land van Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Blok (de Kleine-).

BLOKSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadsand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*; palende N. aan den Heerenpolder, O. aan den Zuidhoek, Z. en W. aan den Oudenpolder van Groede.

Deze polder, die in het jaar 1612 met Groede herdijkt is, beslaat eene oppervlakte van 53 bund. 2 v. r. 74 v. ell., telt 5 h., waaronder 2 boerderijen. Hij maakt deel van de watering van Groede en wordt dienvolgens door het bestuur dezer watering beheerd.

BLOKWEER, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Alblasserdam*; palende N. aan de Lek, O. aan de gem. Nieuw-Lekkerland en den pold. Korteland, Z. aan den Alblas en W. aan de Merwede.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 275 bund. en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het dijksbestuur bestaat uit 1 Schout en 7 Heemraden.

Vroeger moet hier een d. van denzelfden naam gestaan hebben, dat door overstrooming verdronken is, daar men leest, dat de kerk van Alblasserdam eertijds te Blokweer gestaan heeft, hetwelk naderhand door overstrooming van de Merwede onder water gezet is.

BLOKWEEREN, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Edam-en-Vollendam*; palende N. aan de stad Edam, N. O. aan de IJe, die Blokweeren van den pold. den Broek afscheidt, Z. O. aan de Goudzee, Z. aan de Novensloot, welke dezen pold. van de Kadwouderban scheidt, W. aan de Purmer.

Deze pold. wordt niet afzonderlijk bestuurd, maar maakt een gedeelte van den *Zuidpolder* uit. Zie dat woord.

BLOKZIJL, gem. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhoven* (6 k. d., 13 m. k., 6 s. d.); liggende geheel door de gem. Ambt-Vollenhoven ingesloten.

Deze gem. bevat niets dan het vlek Blokzijl, beslaat eene oppervlakte van 18 bund. 28 v. r. 50 v. ell., heeft 349 h. en telt ongeveer 1700 inw, die meest hun bestaan vinden in handel en scheepvaart, ook heeft men er eene zeer goede zoutkeet en eene leerlooijerij.

De Herv, die ruim 1100 in getal zijn, maken, met die van het, tot de gem. Ambt-Vollenhoven behoorende, geh. Kuinderdijk-en-Baarle, en van de, tot de gem. Steenwijkerwoud behoorende, geh. Muggenbeet, de Wetering en het Nederland, eene gem. uit, die tot de klass. van *Kampen*, ring *Vollenhoven*, behoort, 1600 leden telt, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Stridonk, die hier in het jaar 1584 beroepen is, en in het jaar 1595 weder van hier vertrok. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkenraad.

De Doopsgez., van welke men er 460 telt, maken, met die van de boven vermelde gehuchten, mede eene gem. uit, die 600 zielen telt. Vroeger had men hier drie Doopsgez. gem., als: eene vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche gemeente, die door éénen Leeraar, en twee afzonderlijke Vlaamsche gemeenten, waarvan de eene door éénen en de andere door drie Leeraars werden waargenomen. De tegenwoordige gem. wordt door éénen Predikant bediend.

Voorts heeft men hier 10 R. K., die tot de statie van *Vollenhoven*, gerekend worden, en 70 Israëlieten, die hier eene Synagoge hebben.

Men telt in deze gem. 3 scholen, allen in het vlek Blokzijl, welke doorgaans te zamen door een gemiddeld getal van 270 leerlingen bezocht worden.

Het vlek Blokzijl, bij de bewoners Blokziel genoemd, is zeer geregeld gebouwd, welvarend en net. Het ligt 6 u. N. N. W. van *Zwolle*, 1 u. N. van Vollenhoven, 53° 43′ 40″ N. B. 23° 37′ 3″ O. L., digt bij de plaats, waar de Steenwijker Aa, meestal de Blokzijler Aa genoemd, in de Zuiderzee valt. De Steenwijker Aa vervolgde weleer haren loop van het gehucht Muggenbeet af Noordwaarts tusschen Vollenhoven en Blankenham door, de grens van die gemeenten uitmakende en viel, even beneden het Kuipersluisje in zee. Die vaart en uitwatering niet meer voldoende bevonden wordende, werd even vóór of onder het stadhouderschap van den Graaf van Arenberg, van Muggenbeet Zuidwestwaarts een kanaal gegraven tot in zee en op kosten van Steenwijk, Kuinderdijk en Karspel-Leeuwte eene sluis gelegd, die men de Groote zijl heette. Het leggen dezer sluis veroorzaakte daar dadelijk eenen aanmerkelijken aanwas van scheepvaart, en vermoedelijk zullen zich aldra eenige handeldrijvende lieden in de nabijheid van die sluis nedergezet hebben. Toen de Graaf van Arenberg Stadhouder van Friesland, Overijssel en Groningen geworden was, moedigde hij de ingezetenen aan, om hier eene bekwame haven te maken, tot welker bekostiging hij eene aanzienlijke som gelds uit zijne eigen middelen

ten geschenke gaf. De haven, spoedig voltooid zijnde, lokte vele zeevaarders derwaarts, zoodat de plaats daaraan hare opkomst en bloei te danken had, die zoo toenam, dat, in het tijdsbestek van eene eeuw, hier, behalve de mindere vaartuigen, honderd karveelschepen geteld werden, welke de Zuiderzee bevoeren.

De merkwaardige belegering van Steenwijk, door de Spanjaarden, in de jaren 1580 en 1581, gaf echter de eerste aanleiding om Blokzijl te omwallen, want de Stadhouder van het Noorderkwartier der provincie Holland, Diderik Sonoy, door de Staten naar Overijssel gezonden zijnde, om den Ridder John Norrits in het voorgenomen ontzet van Steenwijk behulpzaam te wezen, en hier den 1 Februarij 1581, met eenig voetvolk, geland zijnde, dat onder anderen ook gereedschappen tot schanswerken medegevoerd had, liet er met der haast eene sterkte opwerpen, waaruit later eene vesting met vijf bolwerken ontstond. Vóór de aankomst van Sonoy was deze plaats nog onder den naam van de Groote zijl bekend, maar nadat zij door dien Veldoverste versterkt was, heeft zij den naam van Blokzijl (d. i. *bevestigde zijl* of *sluis*) bekomen. De vestingwerken zijn echter thans zeer vervallen, maar het scheepsdiep is in het jaar 1836 aanmerkelijk verbeterd en de beide thans aldaar liggende sluizen dienen niet alleen tot uitlozing van het Overijsselsche en Drenthsche veenwater, maar ook tot doorvaart der turfschepen uit die provinciën naar Holland en elders, zoo dat er, in het jaar 1839, 2124 schepen, metende 81,936 tonnen, doorgevaren zijn.

Men heeft hier eene waag, die in het jaar 1592, bij vergunning van Prins Maurits, opgerigt is, en waar, in het jaar 1839, 68,510 pond boter gewogen zijn.

De Herv. kerk, in het jaar 1609 gebouwd, is van toren en orgel voorzien. Aan den toren is den 9 October 1630 de eerste steen gelegd.

Het bedehuis der Doopsgez., dat in het jaar 1669 gesticht werd, en vroeger voor de vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche gem. diende, is een klein maar net gebouw. Van de beide kerken der vroeger hier geweest zijnde Vlaamsche gemeenten wordt de eene gebezigd tot een lokaal voor het departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 11 Februarij 1835 opgerigt is en 10 leden telt; terwijl de andere tot woonhuis dient.

De drie in het vlek gevestigde scholen hebben: de eerste een gemiddeld getal van 120; de tweede 80 en de derde 70 leerlingen.

Blokzijl is de geboorteplaats van de Dichteres Gezine Brit, die in het laatst der zeventiende eeuw geleefd heeft.

Toen Christoffel Bernard van Galen, in het jaar 1672, de provincie Overijssel plotseling overviel, was Blokzijl, even min als eenige andere vesting, in eenen staat van behoorlijke tegenweer. De vestingwerken waren vervallen en de plaats van krijgsbezetting en oorlogsvoorraad onvoorzien. De burgers begonnen nu wel de wallen en grachten te herstellen; maar toen zij vernamen, dat de meeste steden van Overijssel zich reeds aan den Bisschop hadden overgegeven en de vijandelijke troepen herwaarts in aantogt waren, lieten zij dit werk steken en gaven zich, den 17 Junij, over, waarop de Overste Wachtmeester Twikkel of Twikkelo, aldaar, in 's Bisschops naam, tot Kommandant werd aangesteld. Om van het juk der Munsterschen ontslagen te worden, gingen echter velen der burgers van Blokzijl al spoedig met de hoofden der krijgsmagt in Friesland eene geheime onderhandeling aan, en beraamden eenen aanslag, ten einde daartoe te geraken. Twikkelo, ofschoon

hiervan geheel onbewust, ontdekte echter genoeg, dat de burgerij naar verlossing haakte, en liet daarom niet alleen de plaats aanmerkelijk versterken, maar vorderde ook van de burgers, dat zij, in handen van zekere, daartoe overgekomene, personen, eenen eed van getrouwheid aan den Bisschop zouden afleggen. Doch, niettegenstaande des Bevelhebbers bedreigingen, weigerden zij dit eenparig, zoodat de Gemagtigden onverrigter zake moesten terugkeeren; terwijl de burgers kort daarna een uitstekend bewijs van getrouwheid aan hun vaderland en tevens van kloekmoedigheid gaven: want, toen TWIKKELO, die nu nog meer wantrouwen tegen hen koesterde, de onder zijne bevelen staande bezetting, door manschappen uit de omliggende plaatsen versterkte, gaven zij daarvan berigt aan de Staten van Friesland, die, begrijpende het gevaar, waarin hunne provincie, door de verovering van deze, hun zoo nabijgelegene, sterkte, gebragt was, eenige benden krijgsvolk, sterk 450 man, onder het opzigt van DIRK BAARD, eenen der Gedeputeerde Staten, en onder aanvoering van den Kapitein ALBERT CHRISTOFFEL VAN HANIA, in eenige schepen derwaarts zonden, ten einde, in den nacht tusschen den 21 en 22 Augustus, den aanslag ten uitvoer te leggen. Dezen, door stilte belet wordende, om bij BLOKZIJL aan wal te komen, kwamen eerst den volgenden dag bij het dorp Blankenham aan, traden hier, tot hun middel door het water gaande, aan land, en trokken van daar dadelijk op BLOKZIJL aan. De Kommandant TWIKKELO, inmiddels van hunne landing verwittigd, trok, met driehonderd man van zijne bezetting en zes veldstukjes, naar Baarlo, waar hij in eene schuur post vatte; maar de Friezen drongen zoo hevig op de Munsterschen in, dat dezen, na hier een scherp gevecht te hebben doorgestaan, zich genoodzaakt zagen, naar BLOKZIJL terug te trekken, waarbij de Friezen den vijand zoo kort op de hielen zaten, dat deze ter naauwernood de poort bereikte. De burgers, die in het geweer stonden, ziende dat de Friezen tot vóór de poort genaderd waren, en vreezende, dat zij mogten terugkeeren, moedigden elkander aan, om deze gelegenheid te baat te nemen. TWIKKELO, bij hen komende, verzocht, dat zij als getrouwe burgers hem wilden bijstaan, waarop een hunner ten antwoord gaf, dat zij geen Hoofdofficier hadden, om hen aan te voeren. Naauwelijk echter had hij hen verlaten, of een der burgers zeide: « Kom mannen! ik zal u voorgaan, volg mij maar." Hierop gingen zij naar de Kuinderpoort; maar, op hunnen weg eene dwarsstraat met ruiterij bezet vindende, brandden zij daarop los, en schoten een der ruiters ter neder, waarop de overigen het hazepad kozen. Aan de poort komende vonden zij aldaar den Kommandant TWIKKELO, van wien zij begeerden, dat hij met de Friezen in verdrag komen en hun BLOKZIJL overgeven zoude. TWIKKELO dit weigerende, grepen zij hem, ontweldigden hem zijnen degen, en riepen den Friezen toe: « Vivat Oranje! komt maar binnen de stad, het is reeds gewonnen!" terwijl een ander gedeelte de poort met mokers en houweelen voor hunne verlossers opende, die nu terstond de stad introkken, waarop de Munsterschen, hunne posten verlatende, de Zuiderpoort uitvlugtten, hoewel nog velen sneuvelden en onder deze ook de Bevelhebber TWIKKELO, die het eerst ontkomen was, maar, achterhaald zijnde, met de kolf van een geweer werd ter neder geslagen en voorts, toen hij weder opstond, door een Friesch soldaat werd dood geschoten; waarna die bevelhebber, wiens jagtgeweer nog te Blokzijl aanwezig is, in het portaal onder den toren begraven werd. Zestig of zeventig man werden, bij dezen aanslag, gevangen, onder welke twee Luitenants en één Priester. BLOKZIJL was alzoo de eerste

onder alle verlorene plaatsen in de Nederlanden, die het vijandelijke juk afschudde. Ter belooning van deze trouwe daad werd aan Blokzijl, nog in het zelfde jaar, stadsgeregtigheid verleend, zoodat het eene eigen regering bekwam, bestaande uit drie Burgemeesters, vier Schepenen en eenen Sekretaris, die, in gevolge octrooi door Prins Willem III verleend, uit eene jaarlijksche aan den Stadhouder te zenden nominatie gekozen werden, en in alle burgerlijke zaken binnen de schans en het onderhoorige distrikt regt oefenden. Welk voorregt, twee jaren daarna, door eene bijzondere acte van denzelfden Vorst, van den 15 December 1674, nader bevestigd en tevens met het regt ook der criminele justitie en het halsregt vergroot is. Zoo als zulks tot op de inlijving der Nederlanden in Frankrijk in stand is gebleven.

Bij den watervloed van 4 Februarij 1825, had Blokzijl niet weinig te lijden, want in den ochtend van den 13 dier maand bezweek de wal der stad, eerst aan den zuidkant en een uur later aan de noordzijde, waardoor de plaats bijna geheel overstroomd en zoodanig geteisterd werd, dat 28 huizen geheel wegspoelden, zoodat er naauwelijks een spoor van overbleef, terwijl 80 andere, en daaronder sommige zeer zwaar, beschadigd werden; ook verloren 4 menschen het leven, en er verdronken 1 paard, 50 runderen en 8 schapen. In het volgende jaar leden de inwoners van deze plaats zeer veel schade door de heerschende ziekte. Behoefte aan geneeskundigen en noodwendigheden van allerlei aard, deden zich grootenlijks gevoelen, waarin door de menschlievende zorgen en maatregelen van den Gouverneur der provincie, Bentinck, zoodanig werd voorzien, dat zulks zeer veel tot leniging van dien ramp toebragt.

Het wapen van Blokzijl bestaat, volgens opene brieven van Prins Maurits van Nassau, d. d. 28 Januarij 1609, in een zilveren schild, het hoofd van azuur, een gouden blok en eene zwarte zijl.

BLOKZIJLER AA, riv. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*. Zie Aa (Steenwijker).

BLOMMENDAAL, pold. aan het oosteinde van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Meerkerk*; palende N. aan Middelbroek, O. aan het Zederikkanaal, Z. aan de Beemd en voor een zeer klein gedeelte aan Grootwaard, W. aan de Botersloot.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 367 bund. 77 v. r. 40 v. ell., en bevat 49 h., waaronder 20 hofsteden. Hij wordt door 11 molens van het overtollige water ontlast, in het waterschap van den Overwaard. Het polderbestuur bestaat uit 1 Schout, 2 Heemraden en 1 Sekretaris.

Blommendaal was vroeger eene afzonderlijke heerl., die echter thans met *Meerkerksbroek* en *Quakernaak* vereenigd, tot de heerl. *Meerkerk* behoort.

Het wapen van deze heerl. bestond in drie balken van sabel op een veld van goud.

BLOMMENDAAL, pold. *in het Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bloemendaal.

BLOMMERSDIJK, voorm. ambacht in het balj. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Rotterdam*; palende N. aan den Blijdorpschen polder, den Bergpolder en aan Blokland, O. aan de Rotte, Z. aan de stad Rotterdam en aan Schoonderloo, W. aan Beukelsdorp en den Blijdorpschen polder.

Dit amb. beslaat eene oppervlakte van 338 bund. 55 v. r., wordt door de Rotterdamsche Schie in twee deelen gescheiden, welke twee

afzonderlijke polders uitmaken, waarvan die ten O. der Schie Oost-Blommersdijk en die ten W. der Schie West-Blommersdijk, genaamd Kool, geheeten wordt.

Het ambachtsbestuur bestaat uit eenen Schout, die tevens Secretaris is, en uit vier Ambachtsbewaarders, van welke twee voor Oost-Blommersdijk en twee voor West-Blommeersdijk.

BLOMMERSDIJK (OOST-), pold. in het hoogh. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Rotterdam*, gem. *Schiebroek*; palende N. aan den Bergpolder en aan Blokland, O. aan de Rotte, Z. aan de stad Rotterdam en W. aan de Rotterdamsche Schie.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 60 bund. 10 v. r. 5 v. ell.

BLOMMERSDIJK (WEST-), pold. in het hoogh. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. gem. *Rotterdam*; palende N. aan den Blijdorpschen polder, O. aan de Rotterdamsche Schie en aan de stad Rotterdam, Z. aan Schoonderloo, W. aan Beukelsdijk en den Blijdorpschenpolder.

Deze pold. heeft eene grootte van 232 bund. 93 v. r.

BLOMSWAARD, adell. huis, in het balj. van *Noordwijkerhout*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. N. O. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Noordwijk*, gem. *Hillegom*.

BLOOIS, Blooys ook wel Blois, Bloys, Baloys en Bulloys gespeld, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, in den pold. *Bloois-en-Oud-Bommenede*, N. en O. aan de heerl. Bommenede, Z. aan Zonnemaire, W. aan het grondgebied van Brouwershaven.

Deze heerl. is groot 197 bund. 52 v. r. en 6 v. ell., telt 6 h., waaronder 4 hofsteden, ook heeft men er een korenmolen en genoegzaam in het midden der heerl. het buitengoed Buitenlust. zie dat art. Men heeft er 30 inw. die hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Brouwershaven*, gedeeltelijk tot die van *Zonnemaire*.

Bloois behoorde oorspronkelijk tot de prov. *Holland*, maar is in het jaar 1686, met het naburige *Bommenede*, waarmede zij in het burgerlijke vereenigd is, en de gem. *Bommenede-en-Bloois* uitmaakt, aan de Staten van *Zeeland* afgestaan.

De heerl. Bloois behoort thans in eigendom aan den Heer Mr. Adriaan Moens van Bloois, te Zierikzee.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van zilver, beladen met twee kruislings liggende molenwieken, bezet met roode en witte ruiten, in het midden verbonden door een kleiner schild, waarop een leeuw van sabel op een veld van goud.

BLOOIS (HOF VAN), oud Ridderl. huis in de stad *Tholen*, prov. *Zeeland*, eertijds de verblijfplaats van de Graven van Bloois, als Heeren *van Tholen*, welke heerlijkheid, door het huwelijk van Jeanne van Henegouwen, met Louis de Châtillon, Graaf *van Bloois*, aan dit geslacht was overgegaan, dat in de vijftiende eeuw de bedijkingen in Schouwen deed, welke mede den naam van Bloois dragen.

BLOOIS-EN-OUD-BOMMENEDE, pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Bloois*; palende N. W. aan den St. Jacobspolder, den Borrenbroodpolder en den Kijkuitpolder, O. aan den Nieuwen Bommenedenpolder, Z. aan den Zonnemairepolder, W. aan den Zuider-Nieuwlandpolder.

Deze pold., die in het jaar 1425 bedijkt is, bevat de heerl. **Bloois** en dat gedeelte der heerl. **Bommenede**, hetwelk **Oud-Bommenede** geheten wordt.

Hij beslaat eene oppervlakte van 248 bund. 9 v. r. 32 v. ell., telt 5 boerenhofsteden, bestaat meerendeels uit goed bouwland; hier en daar vindt men eenige weiden en in het NoordOosten bosschen van hakhout. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gezworenen.

Bij den stormvloed van 26 Januarij 1682, is deze polder, door overvloeijing uit den polder St. Jacobs-Nieuwland, overstroomd geweest, doch na acht dagen weder geheel bevercht, zoodat daardoor geene noemenswaardige schade werd geleden.

BLOOT (HUIS TE), voorm. adell. huis in het balj. van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BLOTINGE.

BLOOTE (HUIS TE), voorm. adell. huis, in het balj. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HODENPIJL.

BLOOTINGE, voorm. adell. huis in het balj. van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BLOTINGE.

BLORA, reg. en ads. resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, palende N. aan het reg. Rembang, O. aan Toebang, Z. aan de Solorivier, W. aan Bodjonegoro.

De voornaamste plaats is **Blora**.

BLORA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, reg. en ads. resid. *Blora*, waarvan het de hoofdpl. is, zoodat de ads. resid. er zijn verblijf houdt.

Den 29 December 1828 werd eene kolonne, onder het bevel van den Kapitein GRIESHEIM, bij het optrekken van Plantoeran naar BLORA, in het tusschen die twee plaatsen gelegen bosch, door een groot aantal muitelingen aangetast, die het haar, niettegenstaande de moeijelijkheden ven het terrein, gelukte uit een te drijven. Een zware stortregen, die als het ware alle beweging belette, verhinderde den Kapitein echter dien dag zijne marsch op BLORA voort te zetten. Bij het opbreken van zijn bivak, in den vroegen morgen van den volgenden dag, werd hij weder door eene bende van meer dan 1000 muitelingen aangevallen, en, doordien de zware mist belette, alle de bewegingen des vijands gade te slaan, gelukte het dezen, de kolonne van den Kapitein GRIESHEIM om te trekken; hierdoor ontstond in den beginne eenige verwarring, dan de dapperheid onzer troepen gepaard aan de bedaardheid en het beleid van hunnen aanvoerder, hadden het gelukkig gevolg, dat de muitelingen, na een hevig gevecht, met een verlies van meer dan twee honderd koppen, de vlugt namen. Onder de gesneuvelden waren vier beruchte hoofden: onder andere Radeen SOMO WIDJOJO, en Mantrie ARIES THEMAJAN, anders genaamd Radeen Tommongong TERTO NEGRI. Van onze zijde had men 14 gesneuvelden en 11 gekwetsten bekomen; terwijl BLORA bij deze gelegenheid van muitelingen gezuiverd werd.

BLORTUM, naam, dien de landlieden meestal geven aan het d. BLAARTHEM, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BLAARTHEM.

BLOSKIJNSGRAAF, d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BLESKENSGRAAF.

BLOTINGE, BLOOTINGE of BLOOTENBURG, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, het HUIS TE BLOOT genoemd, voorm. adell. huis in het balj. van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. Z. W. van *Voorburg*, gem. en ten W. van *Rijswijk*, tegen dat d. aanpalende.

Het was een groot en ruim gebouw, met eenen ronden toren op den noordoostelijken en een achtkant torentje op den zuidwestelijken hoek, beide met leijen spitsen gedekt; mitsgaders onderscheidene uitstekken, trapgevels en andere bouwsieraden van den ouden tijd. Het lag in eenen breeden vijver, rondom met hoog en wild geboomte bezet. De binnenplaats was ruim en met boomen beplant. Op het einde der vorige eeuw werd dit huis, hetwelk vroeger door het geslacht van Pynsen bezeten is, gesloopt, en de daartoe behoorende grond aan het buitengoed *Welgelegen* getrokken.

BLOUHUIS, oud huis in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Blaauwhuis.

BLOUHUIS, oud gebouw, in het kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Blaauwhuis.

BLOUMESANT, oude benaming van zekere gronden, gelegen in *Staats-Vlaanderen*, in de *Vier Ambachten*, amb. *Hulst*, prov. *Zeeland*. Met Biertsant, vormen zij thans Ossenisses Hoogland, benevens den Burgpolder en den Zoutenlandspolder. Zie die art.

BLOYS, voorm. balj. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Blois.

BLOYS, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland* Zie Bloois.

BLOYS (HOF VAN), oud adell. huis in de stad *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Bloois (Hof van).

BLOYS (LAND VAN), voorm. heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland* Zie Blois (Land van).

BLY (BEOOSTEN-), gronden in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Blij (Beoosten-) (1).

BLYA, Bly of Blye, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. W. ten Z. van *Holwerd*.

Het ligt aan den grooten weg, is tamelijk groot, en telt 170 h. en 990 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; inzonderheid hebben de inwoners den roem, dat zij de eerste vlasbouwers in Friesland zijn geweest, gelijk ze nog in de vlasteelt uitmunten.

De Herv., wier getal ruim 900 beloopt, hebben hier eene kerk, die bezienswaardige grafzerken van Edelen bevat, en thans tot de gem. van *Blya-en-Hoogebeintum* behoort. De Doopsgez., van welke men er ruim 80 aantreft, hebben hier eene nette kerk en behooren tot de gem. *Holwerd-Blya-en-Vischbuurt*. De enkele R. K., die hier woont, wordt tot de statie van *Dockum* gerekend. Men heeft hier ééne school. Vroeger vond men onder dit dorp de stinsen Aebinga, Unema, Scheltema en Monsma, die allen reeds lang verdwenen zijn.

BLYA-EN-HOOGEBEINTUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Deze gem. telt 1000 zielen en heeft twee kerken, ééne te Blya en éène te Hoogebeintum. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Antonius Claessen of Nicolai.

BLYE, d., prov. *Friesland*. Zie Blya.

BLYKE, geh. op het eil. *Ameland*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ameland*, arr. en 5 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Holwerd*, ½ u. N. N. W. van *Hallum*, waartoe het be-

(1) Men zoeke voorts alle de met Bly beginnende woorden, die hier niet gevonden worden, op Blij.

hoort. Het bestaat slechts uit vier boerderijen, maar schijnt vroeger aanzienlijker te zijn geweest.

BO of Po, groep eil. in *Oost-Indië*, tot de *Molukkos* behoorende en O. Z. O. van het zuideinde van Gilolo, op 1° 17′ Z. B. gelegen.

Zij bestaat uit 7 vrij wel bewoonde eilandjes, die onder het gebied van den Rajah van Popo behooren, en rijk aan kokosnooten en sago zijn.

BOA, Way-Boa, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*. Zij valt met eenen westelijken loop in zee.

BOAR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

BOAS, bogt in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van dit eiland.

Voorheen lag hier een dorp, Soehoe of Kay Soehoe, dat later bij Lissabatta is gevoegd.

BOAS, Way-Boas, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Het loopt met eene noordelijke strekking in de bogt *Boas* uit, en maakt de grenspaal van den Radja van Lissaoeloe uit.

BOASSAN, eilandje in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, aan de Noordkust van Borneo, op 6° 12′ N. B., 136° 4′ O. L

BOASSIEGROND, naam, die algemeen aan de plant. Voorzorg, in de kol. *Suriname*, gegeven wordt. Zie voorts Voorzorg en Batavia, etablissement der Melaatschen.

BOA-TETOE, baai in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust van dat eiland.

BOA-TETOE, kaap in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordzijde van de baai van dien naam.

BOAVISTA, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts, aan de verl. plant. Nieuw-Hazard, benedenwaarts aan de verlaten plant. Welbedacht, waarmede zij later verbonden was, beide verl. plant. Boavista en *Welbedacht* behooren thans aan den tegenoverliggenden kweekgrond *la Simplicité*.

BOBELDIJK, geh. in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. W. ten N. van *Hoorn*, gedeeltelijk gem *Berkhout-en-Baarsdorp* en voor een klein gedeelte gem. *Spanbroek*, ¾ u. N. van *Berkhout*, ½ u. Z. van *Spanbroek*; met 3 h. en 20 inw. voor zoo ver het onder *Spanbroek* behoort.

BOCARICO, rooi of regengeul in *West-Indië*, op de Noordoostkust van het eil. *Aruba*, N. O. van Ariekok.

BOCHOLZ, gem. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Kerkraede* (8 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Simpelveld, O. aan de gem. Heyden in de Pruissische provincie Rijnland, Z. aan de gem. Laurensberg in Pruissisch Rijnland, W. aan Wittem.

Zij bevat het d. Bocholz, en de geh. Bocholzerheid en Bonneheid, beslaat eene oppervlakte van 831 bund., telt 191 h. en ongeveer 960 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het dek. *Kerkraede* behoort, en door ééenen Pastoor en ééenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. een oud kasteel, voorts eene brouwerij, eene branderij, benevens ééne school, te Bocholz.

Het d. Bocholz ligt 4 u. O. van Maastricht, 1½ u. Z. ten W. van Kerkraede, 1½ u. van Aken, op de Pruissische grenzen.

Het telt, in de kom van het dorp, 140 h. en 680 inw. Men heeft hier eene R. K. kerk, die aan den H. Jacobus is toegewijd.

BOCHOLZERHEID, geh. in de heerl. *s' Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Kerkraede*, gem. en ½ u. N. van *Bocholz;* met 32 h. en 150 inw.

BOCHOUTE, voorm. d. in *Vlaanderen*, in dat gedeelte, hetwelk thans tot de provincie *Zeeland* behoort. Het werd den 12 November 1377, toen het eilandje Biervliet van den vasten wal werd afgescheiden, door het water verzwolgen.

BOCHT (DE), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bokt.

BOCKEL, d. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband.* Zie Boekel (1).

BOCKET, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, dist., arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. N. O. van *Weert*, gem. en ½ u. ten W. van *Neder-Weert ;* met 29 h. en 140 inw.

BOCKHOLTZ of Bockoltz, d. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 1 u. Z. van *Wiltz*, gem. *Goesdorf;* met eene R. K. kapel, die tot de parochie van *Goesdorf* behoort.

BOCKHOLTZ, Bockoltz of Bouchölz, geh. in de heerl. *Clervaux*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. gem. en 1 u. W. ten Z. van *Hosingen*.

BODA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

BODEGRAAFSCHE MYE, b. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. en ½ u. N. van *Bodegraven*, in den *Myepolder;* met eene school.

BODEGRAVEN of Bodelo, voorm. graafschap, nu tot de prov. *Zuid-Holland* behoorende, waarvan men de grenzen thans niet juist meer weet aan te wijzen. Alleen weet men dat het tegenwoordig dorp Bodegraven er toebehoorde; ook gaat het zeker, dat tusschen de jaren 1010 en 1020 zekere Dirk Bavo, Graaf *van Bodeloo,* door Adelbold, den negentienden Bisschop van Utrecht, hier omtrent met vele goederen begiftigd werd. Dirk Bavo alzoo begunstigd door den Bisschop, die met Dirk III, Graaf *van Holland,* in oorlog was, nam de gelegenheid waar, om onvoorziens den Hollandschen Graaf op het lijf te vallen en in diens land alles te vuur en te zwaard te verwoesten. Maar toen Dirk III genoegzaam volk bij een had, om Dirk Bavo in zijnen voortgang te stuiten, trok hij dezen tegen, en gaf hem eene zoo geduchte nederlaag, dat hij zijn graafschap verloor. De Bodegraver zocht bijstand bij den Bisschop, die, hem ter hulpe, met een schoon leger Holland intrekkende, aldaar naar welgevallen te werk ging, Bodegraven herwon en Dirk Bavo in zijn graafschap herstelde. Maar Dirk, Graaf *van Holland*, kwam hem zeer schielijk te gemoet, waarop er tusschen beide partijen, een hevig, langdurig en twijfelachtig gevecht ontstond, waarvan de zege zich eindelijk voor den Hollander verklaarde, aan wien ze evenwel

(1) De elders veelal met Bock gespelde namen, welke hier niet voorkomen, zoeke men op Bock of op Box.

duur genoeg te staan kwam. ADELBOLD kwam ten tweede male in het veld, maar hij leed eene geduchte nederlaag, zoodat hij te naauwernood met een schuitje ontkwam; zijne magt alzoo gebroken ziende, maakte hij vrede met DIRK, daarbij afstand doende van alle regten op de Hollanders en de Friezen, en aan den Graaf onder anderen BODEGRAVEN latende, dat in het jaar 1117 aan Woerden kwam, en sedert altijd daarmede een gedeelte van het graafschap *Holland* heeft uitgemaakt.

BODEGRAVEN, gem. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, (14 k. d., 16 m. k., 3 s. d. 2 afd.); palende N. aan de gem. Aarlanderveen en Nieuwkoop, Z. O. aan Zegveld, O. aan Waarder, Z. aan Lange-en-Ruige-weide en aan Zwammerdam, W. aan Zwammerdam.

Deze gem. wordt door den Rijn in twee deelen gescheiden, waarvan het eene de Noordzijde van Bodegraven en het andere de Zuidzijde van Bodegraven genoemd wordt. Zij bestaat uit de volgende vijf polders: den Meijepolder, den Noordzijdepolder, den Weilandspolder, den Weipoortspolder en den Zuidzijdepolder; bevat het d. Bodegraven, de buurten Bodegraafsche Mije, Molenbrug en Nieuwebrug en de Wierikkerschans; beslaat eene oppervlakte van 2337 bund. 99 v. r. 93 v. ell.; telt 408 h. en ruim 2300 inw.; die meest hun bestaan vinden in den landbouw en het boter en kaas maken. Vroeger hielden velen zich onledig met het maken van houten hielen voor muilen en schoenen, welk bedrijf thans echter van geen belang meer is. Men heeft in deze gem. ook 1 grutterij, 1 bierbrouwerij en azijnmakerij, 2 touwslagerijen, 1 leerlooijerij, 1 loodwitmakerij, 2 loodaschbranderijen en 2 scheepstimmerwerven.

Men vindt er ongeveer 1800 Herv., die eene gemeente uitmaken, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*, behoort, en door eenen Predikant bediend wordt. De eerste Predikant, die na het afschudden van het Spaansche juk, te BODEGRAVEN werd beroepen, is geweest CORNELIS VAN DER LAER. Hij had reeds, ten jare 1565, op het kasteel in de slotkerk te Woerden gepredikt. Bij gelegenheid van de beeldstorming, in het volgende jaar, toen de stad Woerden zich voor de leer van LUTHER verklaarde, werd hij, door de regering aldaar, tot Predikant in de stadskerk aangesteld. Nadat Holland door de Spanjaarden ontruimd was, en, den 8 November 1576, de vredehandeling te Gent was gesloten, gingen ook de gemeenten ten platten lande tot de Kerkhervorming over. BODEGRAVEN verklaarde zich voor de leer van LUTHER, en beriep van Woerden CORNELIS VAN DER LAER, die in de dorpskerk aldaar het predikambt bediende tot in het jaar 1594. In dat jaar gingen de beide Predikanten van Woerden, SEGERIUS KONINGSBERGEN en HENDRIK BOXHORN tot de Herv. over, en de plaats van CORNELIS VAN DER LAER, te BODEGRAVEN, werd, in September 1594; vervangen door SEGERIUS KONINGSBERGEN, die, van Woerden derwaarts beroepen, de eerste Predikant der Hervormden aldaar was. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

De Evang. Luth., van welke men onder BODEGRAVEN 33 telt, hebben hier mede eene gem., die tot den ring van *'s Gravenhage* behoort en waartoe ook gerekend worden, de leden dier gezindte, welke in de gem. Aarlanderveen, Alphen, Nieuwkoop, Ter Aar en Zwammerdam wonen, met welke zij ruim 120 zielen telt. Sedert het beroepen van SEGERIUS KONINGSBERGEN tot Predikant bij de Hervormden te BODEGRAVEN, hadden de Lutheranen aldaar met groote bezwaren te

kampen, want niet allen, die tot de gem. van VAN DER LAER behoord hadden, voegden zich bij die van KONINGSBERGEN. Gedurende dertig jaren, van 1594 tot 1624, werden zij, onder de zwaarste vervolgingen, nu eens bediend door eenen Predikant van Woerden, alwaar den Lutherschen, in het jaar 1605, vrijheid van godsdienst hadden verkregen, dan weder door eenen Predikant van Leyden. Eindelijk gelukte het den Lutheranen te BODEGRAVEN eenen eigenen Predikant te erlangen, en deze was WILLEM SLUITER, die, na aldaar omtrent 50 jaren gestaan te hebben, in het jaar 1672, toen de Franschen BODEGRAVEN plunderden, op eene verwonderlijke wijze de handen zijner vijanden ontkwam, en naar Enkhuizen vertrok, alwaar hij, den 29 September 1679, in hoogen ouderdom overleed. Bij vacature van de predikantsplaats ontvangt de kerkeraad van het consistorie van Amsterdam eene nominatie, om daaruit eenen Predikant te beroepen.

De R. K., die hier ongeveer 700 in getal zijn, behooren tot de statie van *Bodegraven-en-Zwammerdam*, waarvan de kerk aan den overtogt of de scheiding tusschen Bodegraven en Zwammerdam, op den grond der laatstgemelde gemeente staat.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, als 2 in het dorp Bodegraven, 1 te Bodegraafsche Meye, en 1 te Nieuwerbrug, gezamenlijk een gemiddeld getal van 280 leerlingen tellende.

Ook vindt men er de buitengoederen Rijnlust, Vrederust, Rhodes, Boschlust, Java-rust en Rhijnleven.

BODEGRAVEN was vroeger eene heerl., die in het jaar 1722 door Schout en Ambachtsbestuurders, voor zestienduizend gulden, verkocht werd, hetwelk, met de onkosten, twee en twintigduizend vijfhonderd gulden beliep. Schout en Ambachtsbewaarders waren van gedachten, dat de koop voor rekening van het ambacht was aangegaan; doch bij algemeene buurspraak, werd dit door de ingezetenen afgekeurd, waarom de heerlijkheid in vijftien deelen verkocht werd. Aldus is zij door de deelgenooten bezeten tot dat zij, in het jaar 1747, allen gezamenlijk en ieder zijn aandeel verkochten aan CORNELIS SCHIPPERS, Officier van Berkel, door wiens weduwe, Vrouwe ELIZABETH CHARLOTTE VISSER, zij nagelaten werd aan hunnen zoon *Mr.* PIETER LEONARD SCHIPPERS. Later zijn echter de heerlijke regten, door de gemeenten, van den toenmaligen bezitter, afgekocht.

Het dorp BODEGRAVEN, oudtijds BAGOUDE later BODELODENGRAVE, thans bij de landlieden meestal BOREF of BORIF geheeten, ligt 5 u. Z. O. van Leyden, 2 u. W. van Woerden en 2 u. N. van Gouda, 52° 5′ 11″ N. B. 22′ 24″, 30″ O. L. Het is, ter wederzijde van den Rijn, waarover het eene wipbrug heeft, zeer deftig gebouwd, doch wel voornamelijk aan de Noordzijde, waar de kerk staat. Het is eene pleisterplaats tusschen Utrecht en Leyden, terwijl de doortogt tusschen die beide steden hier veel levendigheid geeft. De groote sluis, welke hier in den Rijn ligt, dient, om het opperwater uit Rijnland te houden.

De Kerk van BODEGRAVEN was vóór de Hervorming aan den H. GALLUS toegewijd. De Paus en de Deken van Oudmunster te Utrecht hadden het regt, om beurtelings de pastorij te begeven. Deze kerk werd in het jaar 1672, door den moedwil der Franschen, aan de vlammen ten prooi gegeven. De tegenwoordige kerk werd op de oude grondslagen en muren opgetrokken. Het is eene kruiskerk, met onderscheidene geschilderde glazen versierd, van welke eenige zinspelen op de verwoesting, die de Franschen in het voormelde jaar hier hebben aangeregt, terwijl anderen prijken met de wapens der steden, door

welke zij geschonken zijn. De toren rijst tot een weinig boven het dak der kerk in het vierkant op. Boven den trans of omgang staat eenen zeskanten lantaarn, welke met eene dergelijke spits gedekt is. Toen men in het jaar 1748, bevreesd was, dat de Franschen, die reeds onderscheidene grenssteden bemagtigd hadden, dieper het land mogten binnendringen, waren de ingezetenen van Bodegraven van meening dat de windwijzer van den toren, welke een haan verbeeldde, te Fransch scheen en dus moest veranderd worden; zij zetteden derhalve eenen leeuw met eenen bondel pijlen in de plaats. De kerk is van een orgel voorzien. De Evangelisch-Luthersche kerk is een klein en net gebouw, zonder toren, doch met een orgel.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 160 leerlingen bezocht behalve deze heeft men er eene kostschool, waar men 30 jongelieden telt. Men heeft er ook een distributie kantoor voor debrieven.

Bodegraven is de geboorteplaats van den dichter Pieter Verhoek, geb. in 1633, † den 29 September 1702.

Ten tijde van de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten vielen de Hoekschen uit Woerden, in het jaar 1489 de Kabeljaauwschen te Bodegraven aan, en verbrandde een groot gedeelte der plaats; welk lot zij in het jaar 1507 andermaal, en in het jaar 1512, ten derde male, door toedoen der Gelderschen, ondergaan moest. Maar deerlijker ramp trof dit dorp in het jaar 1672, toen de Franschen, ten getale van omtrent 12,000 man, van hun voornemen, om over het ijs dieper in Holland door te dringen, door het schielijk opkomende dooiweder moesten afzien, als wanneer zij, na dat de inwoners aan alle de gruwelen, die men van de teugellooze woede en buitensporigheid, eener aan haar zelve overgelaten krijgsbende verwachten kan, hadden ten doel gestaan, dit dorp ten eenemale uitplunderden en in brand staken, zoodat genoegzaam alle huizen, even als de kerk, in asch en puinhoopen verkeerden. Het jaartal 1673, hetwelk nog in den gevel van vele huizen in dit dorp te lezen staat, bewijst dat zij, in hetzelfde jaar, waarin de Franschen deze landen verlaten hebben, weder opgebouwd zijn.

Het wapen van Bodegraven is van lazuur, beladen met twee kruislings over elkander liggende spaden, in het midden een hoed, alles van goud.

BODEGRAVEN-EN-ZWAMMERDAM, statie van R. K., in de prov. *Zuid-Holland*, tot het aartspr. van *Utrecht* behoorende. Zij telt 1100 zielen, en heeft eene kerk onder Zwammerdam, die door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt.

BODEGRAVERVAART, ook wel enkel de Vaart geheeten, water, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zij komt, bij het dorp Bodegraven, uit den Rijn, loopt in eene zuidelijke, en vervolgens, in eene oostelijke rigting, de Broekvelden van Zwammerdam van den Zuidzijdepolder van Bodegraven afscheidende, naar Kortehoeven, onder Lange-en-Ruigewijde. Vandaar loopt zij, in eene Zuidwestelijke strekking, naar de stad Gouda, ten N. O. van welke zij, na zich in twee takken verdeeld te hebben, een eiland maakt, de Willens genoemd, ter wederzijde van dit eiland Zuidwaarts voortloopende, ontlast zij zich met twee monden in den IJssel.

BODEKENLO, een der acht renthoven, die Keizer Arnulphus, in het jaar 889, gevoegd heeft bij het graafschap van Gerolf *de Fries*. Het was later een adell. hofstad, in *Zuid-Holland*, onder *Voorburg*, die alleen onder den naam van het Loo bekend was.

Dit goed heeft vele achterleenen, die juist op St. Laurents dag, den 10 Augustus invallende, moeten worden betaald, waarvoor de eigenaar de betalers op brood, haring en bier onthaalt, al ware het, dat zij maar twee of drie stuivers schuldig zijn.

Op het einde der vorige eeuw is het huis afgebroken; de grond, waarop tegenwoordig nog een bouwhuis staat, wordt nu voornamelijk tot weiland, gedeeltelijk ook tot teelland gebruikt.

BODELO, voorm. graafs. Zie Bodegraven.

BODELODENGRAVEN, oude naam van het d. Bodegraven, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bodegraven.

BODELSWAERT, Bodelswert, Bodelswert, Bodelsvart en Bodelswaard, oude namen van de stad Bolsward, prov. *Friesland*. Zie Bolsward.

BODEM (DE-) of de Vallei, eene der zes divisiën, waarin het *West-Indische* eil. *Saba* is afgedeeld. Zij maakt het voornaamste gedeelte van het eiland uit, en bevat, behalve het dorp en de vallei van dien naam (zie het volgende art.), de eenige suikerplantaadje van het eiland. Deze plantaadje heeft 20 à 25 akkers in aanbouw, en eene slavenmagt van 60 koppen, waarvan echter bijna de helft kinderen zijn (1).

BODEM (DE-), vallei in *West-Indië*, op het eil. *Saba*; 7° 39′ 20″ N. B. 35° 29′ W. L.

Deze vallei, die waarschijnlijk de krater van eene vulkaan geweest is, bevat eene kerk en eenige huizen, het geen gezamenlijk het dorp genoemd wordt. In de kerk, die 1680 v. boven de oppervlakte der zee verheven staat, werd vroeger naar de leer der Presbijterianen de godsdienst geoefend. Het is een niet groot, langwerpig vierkant gebouw, welks zware muren van klipsteen zijn opgetrokken. Na den orkaan van het jaar 1772, die bijna gansch Saba verwoestte, is dit gebouw geheel vernieuwd, waarvoor op de naburige eilanden, eene collecte is gedaan. In het jaar 1821 werd het hertimmerd en aanmerkelijk verbeterd. Het dient thans tot raadhuis en school. De huizen zijn over het algemeen niet groot, maar zien er zindelijk en wel onderhouden uit, zelfs hiervan niet uit te zonderen de daar tusschen staande stroohutten, met hunne tuinen en voorgronden.

De wegen of liever paden, die van de beide landingsplaatsen van het eiland naar den Bodem leiden, zijn ongemeen steil en moeijelijk en ieder nagenoeg één uur gaans lang, daarbij zoo smal en naauw dat geen twee personen naast elkander gaan kunnen. Alles wat men wil op- of afbrengen, moet bij kleine hoeveelheden van of naar den Bodem worden gedragen. De Negers brengen evenwel met veel vaardigheid, de van cederhout vervaardigde geraamten van booten, welke op den Bodem gebouwd zijn, op hunne hoofden naar beneden, waar zij die met Amerikaansche greenen planken aftimmeren. Deze booten, welke wegens hare snelheid en gemakkelijkheid in het roeijen en zeilen, algemeen beroemd zijn, kosten, gereed zijnde, 18 à 20 Spaansche matten (50 à 55 gulden).

BODENBURG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Goosen, benedenwaarts aan den mond

(1) Zie voorts het naauwkeurige werk van onzen bekwamen medearbeider M. D. Teenstra getiteld: de Nederlandsche Westindische eilanden in derzelver tegenwoordigen toestand, St. II, bl. 367.

van de Warrappakreek; 540 akk. groot. Men telt er 135 slaven. Door de Negers wordt zij SAFFIJN genaamd.

BODENBURG-EN-KARELSDEEL (GROND-VAN-), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan den grond van Bruinendaal, benedenwaarts aan dien van Aldenrat; 530 akk. groot. Zij wordt bewerkt door de Negers van Bodenburg.

BODJALALI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BODJOLALI.

BODJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumedang*.

BODJOLALI, BODJALALI, BOEJOELALI of BEJOELALI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, 4 u. W. van den vuurspuwenden berg Merah-Api, aan de grenzen der Vorstenlanden, op eene zeer hooge bergvlakte, waar het ongemeen koel en gezond is, terwijl onderscheidene soorten van Europische vruchten er zeer wel slagen.

Er is hier een fort, waarin doorgaans eene talrijke bezetting ligt.

BODJO-NEGARA, onderd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Ceram*, distr. *Tjilegon*. Het ontleent zijnen naam van den mede aldus genoemden berg.

BODJO-NEGARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Ceram*, distr. *Tjilegon*, onderd. *Bodjo-Negara*, waarvan het de hoofdplaats is.

BODJO-NEGARA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Ceram*.

BODJONEGORO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

BODJONG (GROOT- en KLEIN-), twee plaatsen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

Op deze plaatsen, in welker omtrek de natuur zeer schoon is, en de gezigten bijzonder bekoorlijk zijn, staan de gouvernementshuizen, terwijl de Resident van Samarang er zijn verblijf houdt. Aan den weg, die van Samarang derwaarts loopt, wonen personen van rang of middelen, en de geheele omtrek kan als een landschap met tuinen en boschjes beschouwd worden.

BODO (BORO-), oude st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BORO-BODO.

BODOYO, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, omtrent 6 palen van Jandikawis.

BODSCHONG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, aan den weg van Samarang naar Djocjokarta.

Twee mijlen van deze stad liggen de bouwvallen van de oude stad Boro-Bodo.

BOEA, distr. en fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, Zie BOEWAH.

BOEBIE (PADANANG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie PADANANG-BOEBIE.

BOECKEL, d. in het Land van Ravestein, prov. *Noord-Braband*. Zie BOEKEL. (1).

---

(1) Alle de namen die men wel eens BOECK of BOEC gespeld vindt soeke men op BOEK.

BOECOP, streek lands in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BOEICOP.

BOEDE (TER-) of DER BOEDE, voorm. ridderlijk slot, thans een landhuis, in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Middelburg*, kant. en ¾ u. N. N. W. van *Vlissingen*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Koudekerke*, in *Ter-Boeden-ambacht*.

Het huis, dat vroeger rondom door water omgeven was, is in het begin der voorgaande eeuw tot den grond toe afgebrand, doch sedert in eenen sierlijken smaak weder opgebouwd, en beslaat thans, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 16 bund. 20 v. r. 46 v. ell.

Dit adell. slot was weleer het stamhuis der edelen VAN DER BOEDE, die men reeds omtrent het jaar 1400 vermeld vindt. Van deze kwam het door huwelijk aan het edele geslacht VAN SABBINGE en van dit, in het jaar 1696, aan den Heer Mr. JACOB NACHTEGAEL, Raad en Pensionaris der stad Vlissingen, terwijl het in het midden der vorige eeuw een eigendom was van Mr. JAKOB VAN DER MANDERE, Heer van de *Vierbannen van Duiveland*, Burgemeester van Vlissingen. Thans is het in het bezit van Jonkvrouw HENRIETTE CAROLINA SCHORER, wed. van den Heer Mr. JOHAN FREDERIK LANDSHEER, te Middelburg.

BOEDELHOF, oud adell. h. en havezathe, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant en ¾ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Gorssel*.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 92 bund. In het laatst der vorige eeuw werd het bezeten door den Heer ALEXANDER HENDRIK Baron VAN DER CAPELLE TOT DEN BOEDELHOF, en is thans een eigendom van den Heer GUSTAAF FREDERIK WILLEM Baron VAN NEUKIRCHEN genaamd NIJVENHEIM.

BOEDENAMBACHT of TER-BOEDENAMBACHT, voorm. ambacht in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, thans een gedeelte uitmakende van de gem. *Koudekerke*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, en palende Z., W. en N. aan Koudekerke, O. aan de Souburgen.

Het heeft vroeger eene afzonderlijke heerl. uitgemaakt en werd als zoodanig op het laatst der zeventiende eeuw bezeten door PIETER VAN DEN BRANDE, Burgemeester van Middelburg. Later is zij met de heerl. *Koudekerke* vereenigd.

BOEDEONGATI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan de *Tjiliwong*.

BOEDGERONES, drie kleine eil. in *Oost-Indië*, tot de *Molukkos*, behoorende. Zie BOEGERONES.

BOEGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

BOEGANO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, ten Z. O. van Sumatra. 3° 55 N. B.

BOEGAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

BOEGERONES of BOEDGERONES, door onze zeelieden gewoonlijk de BOEZEROENTJES geheeten, drie kleine eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, ten. Z. van Celebes. Zij liggen omtrent in ééne lijn op de streek van N. W. en Z. O., en vervullen genoegzaam de geheele ruimte, die er tusschen het zuidelijkste gedeelte van Celebes en het noordelijkste van Saleijer is, welke ruimte, die omtrent ½ mijl beslaan zal, ook wel de *Saleijerstraat* genoemd wordt. Het Noordelijkste ligt zoo nabij den Hoek van Lassem op Celebes en het zuidelijkste zoo digt aan het Noordeinde

van Saleijer, dat tusschen die eilanden en de gezegde landpunten geen doortogt voor schepen is, zelfs niet voor kleine vaartuigen, of het is met gevaar vergezeld, waarom dan ook de schepen, die van Makassar naar de Molukkos stevenen, de engte tusschen het Noordelijkste en het Middelste eiland of die tusschen het Middelste en het Zuidelijkste doorvaren. Rondom het Middelste eiland, welks strand steil afloopt, is het zoo diep, dat er, met een lijn van honderd vademen, geen grond te vinden is.

BOEGIASSOF, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Molukkos* behoorende, in de *Zee van Celebes*, ten O. van het eil. Sjauw.

BOEGINEZEN of BOEGOESEN, volk in *Oost-Indië*, op het eil. *Celebes*, in de rijken *Makassar* en *Boni*.

Zij zijn sterk gespierd, hebben eene middelmatige lengte en ligt bruine kleur; sommigen zijn zelfs zeer blank. Onder de vrouwen vindt men schoonheden, wier neuzen echter eenigzins plat zijn, maar hare ijverzucht en jaloerschheid, gepaard aan eene toomelooze natuurdrift, maken haren omgang zeer gevaarlijk. De kleeding der BOEGINEZEN bestaat slechts in een stuk rood of blaauw gestreept katoen, hetwelk zij om het lijf en tusschen de beenen doorslaan. Hun git zwart hoofdhaar winden zij zeer aardig in eenen rood of blaauw katoenen doek. Behalve op het hoofd laten, noch mannen noch vrouwen, het haar groeijen, maar plukken het van de eerste ontkieming afaan, ingevolge hunne verbasterde Mahomedaansche geloofsbegrippen, met wortel en al uit. Zij versieren de armen en beenen, even boven de handen en voeten, met ringen van dik koperdraad, waaraan de kinderen belletjes dragen.

De BOEGINEZEN zijn in eene hooge mate moordzuchtig, wraakgierig, listig en verraderlijk. Zelden zullen zij hunnen vijand onder de oogen zien, maar hem, op de eene of de andere slinksche wijze, van het leven berooven. Daarentegen zijn zij, bij eene goede behandeling, van eene onovertrefbare getrouwheid en toegenegenheid, waarvan velen, die als slaven in onze bezittingen gebragt zijn, de sterkste bewijzen gegeven hebben.

Hunne wapens bestaan in krissen of dolken en sagaayen (*hassageaye*) zijnde staken van zwaar hout, 8 voet lang en ongelijkzijdig vierkant. Thans echter weten zij reeds een nuttig gebruik van de door hen zelven vervaardigde geweren en lilla's te maken.

BOEGINEZENBAAI, golf in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie BONI.

BOEGOESEN, volk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie BOEGINEZEN.

BOEICOP, streek lands in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BOEIKOP.

BOEJÉ, naam, dien de Negers geven aan de plant. NIEUW-MOCHA, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MOCHA (NIEUW-).

BOEJÉ, naam, dien de Negers geven aan de plant. ZONNEBLOEM, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ZONNEBLOEM.

BOEJIM-GROMPAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, op den Oostelijken oever der Tangerang.

BOEIJINK, geh. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 6 u. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, ¾ u. W. van *Roosendaal*; met 5 h. en ongeveer 30 inw., die kerkelijk onder *Wouw* behooren. Hierover is onderscheidene malen geschil ontstaan, hetwelk eindelijk beslist is bij een verdrag tusschen Schepenen van Roosendaal en Schepenen van Wouw,

den 3 November 1485, aangegaan. Dit geh. wordt administratief begrepen onder het geh. *Vinkenbroek*.

BOEIKOLO, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemaas*, op den Oostelijken oever van de baai Segara-Anakan.

BOEIKOP, Boeikoop, Boeicop, Boekoop of Boecop, streek lands in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gedeeltelijk gem. *Heikop-en-Boeikop*, gedeeltelijk gem. *Schoonrewoerd*; palende N. aan Lijde-Bolgerij en Zoude-Bolgerij, O. aan Neder-Zijdervelt, Z. aan Heikop, W. aan het Zederikkanaal.

Het bestaat uit twee polders Over-Boeikop en Neder-Boeikop, en beslaat eene oppervlakte van 724 bund.

BOEIKOP (NEDER-), pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Heikop-en-Boeikop*; palende N. aan Lijde-Bolgerij en Zoude-Bolgerij, O. aan Over-Boeikop, Z. aan Neder-Boeikop, W. aan het Zederikkanaal.

Deze pold., welke tot het dijksbestuur 's lands van Vianen behoort, is in het jaar 1284 bedijkt, beslaat eene oppervlakte van 423 bund., telt 30 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door éénen molen van het overtollige water ontlast.

BOEIKOP (OVER-), pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Schoonrewoerd*; palende N. aan Bolgerij, O. aan Neder-Zijdervelt, Z. aan Over-Heikop, W. aan Neder-Boeikop.

Deze pold. is groot 301 bund., en wordt door éénen molen drooggemalen.

BOEIMEER, geh. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ½ u. Z. van *Breda*, gem. en ½ u. O. van *'s Prinsenhage*, ter plaatse, waar de Bijloop, de Turfvaart en de Aa zich vereenigen, met 11 h. en 85 inw.

Er stond hier vroeger een klooster van Augustijner Nonnen, Vredenburg genoemd, welke naam aldaar nog in het kasteeltje Vredenburg en de steeën (d. i. hofsteden of boerderijen) Groot-Vredenburg en Klein-Vredenburg bewaard is gebleven.

BOEIMEER (GROOT-), pold. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr, arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Prinsenhage*; palende N. aan de vestingwerken van Breda, O. aan de Mark, Z. aan den weg van 's Prinsenhage naar Ginneken, W. aan de Aa of Weerreis.

Deze pold. is groot 152 bund. 85 v. r. 55 v. ell., telt 9 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door ééne sluis van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is omtrent 4 palm boven A. P. Het bestuur bestaat uit twee Gezworenen, van welke de eene Penningmeester is.

BOEIMEER (KLEIN-), streek lands in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Prinsenhage*; palende N. aan den pold. Groot-Boeimeer, en beslaande eene oppervlakte van 62 bund. 53 v. r. 27 v. ell.

BOEJOELALI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Bodjolali.

BOEKAMBA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in den *Menangkabausche Bovelanden*.

BOEKEL, gem. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Veghel* (6 k. d., 27 m. k., 1 s. d., 2 ged.); palende N. aan de gem. Uden, O. aan Wanroij, Z. aan Erp en Veghel, W. aan Dinther.

Zij bestaat uit het d. Boekel en het geh. Oudekerk, beslaat eene oppervlakte van 3960 bund., en telt 336 h., met ruim 220 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het vic. van het *Land-van-Ravestein-en-Megen* behoort, en eene kerk heeft te Boekel, die door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt; terwijl er tevens op het Huis de Padua, meer bekend onder den naam van Handelsche Kluis, in deze gem. eene Kapel is, waarin een Rector dienst doet.

Er is in deze gem. ééne school.

Het d. Boekel, Boekeld of Bockel, ligt 6 u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, 2 u. O. van Veghel, 4 u. W. van Boxmeer, 3½ u. Z. van Grave, 1 u. N. van Gemert.

De kerk, aan den H. Agatha toegewijd, is in het jaar 1830 nieuw gebouwd, en den 6 Augustus 1832 ingewijd. Het is een ruim gebouw, van een fraai orgel en toren voorzien.

BOEKEL, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en 1½ u. Z. O. van *Alkmaar*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Akersloot*, aan het Noordhollands-kanaal; met 5 h. en 30 inw. Men heeft er eene school. Voorheen stond hier een fraai slot van denzelfden naam. Zie het volgende art.

BOEKEL, voorm. fraai slot, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, tusschen Alkmaar en Heilo, hetwelk reeds sedert zoo vele jaren verdwenen is, dat alleen de naam nog in wezen is in eene buurt, in welker omkring het moet gestaan hebben.

Men vindt in 's lands geschiedenissen eenige Edelen van dien naam vermeld, die zeer waarschijnlijk dit slot zullen bezeten hebben. Zoo wordt zekere Dirderik Boekel genoemd in het vredesverdrag, dat in het jaar 1200 tusschen de Brabanders en Hollanders werd gesloten, alsmede in het beëindigde geschil tusschen den Abt en den Heer van Egmond. Ook heeft zekere Gijsbert Boekel, onder anderen, in het jaar 1226, de opene brieven van den Heer van Wassenaar onderteekend.

Bij de belegering van Alkmaar door de Spanjaarden werden de Boekelerhuizen, den 3 October 1574, door de Spaansche soldaten geheel vernield.

BOEKEL, plaats in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, landv. *Amboina*, aan de Abbo, ter plaatse waar die rivier begint droog te worden. De Nederlanders hadden hier in 1655 een pagger van pallissaden, *Siasse* genaamd, en sloten de rivier met touwen af, om te beletten dat de vaartuigen der Ternatanen, die nog wel een dag varens hooger op lagen, ontsnappen konden.

BOEKELD, d. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boekel.

BOEKELERGEEST, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Boekelerpolder.

BOEKELERMEER of Boekelmeer, voormalig meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Dit meer werd in het jaar 1580 bedijkt en is thans een pold., arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Akersloot*, gedeeltelijk gem. *Heilo*; palende N. aan den Overdijepolder, O. aan den Boekelerpolder, Z. aan den Limmerpolder, Z. W. en W. aan Overdije. Het Boekelermeer beslaat eene oppervlakte van 402 bund. 15 v. r. 90 v. ell., waarvan 348 bund. 91 v. r. 50 v. ell. onder *Heilo* en 53 bund. 24 v. r. 40 v. ell. onder Akersloot. Het staat

onder het bestuur der eigenaresse, zijnde Mevrouw de douairière van Jonkheer Mr. DIRK VAN FOREEST, wonende op den Nijenburg, te Heilo. Men telt in dezen pold., die door ééuen molen van het overtollige water ontlast wordt, 5 boerenhofsteden.

BOEKELERPOLDER, ook wel BOEKELERGEEST genaamd, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Akersloot*, gedeeltelijk gem. *Heilo*; palende N. aan den Overdijepolder, O. aan het Noordhollandsche kanaal, Z. aan den Zwartendijkspolder, W. aan het Boekelmeer.

Deze pold. is groot 55 bund. waarvan 12 bund. onder *Akersloot*, de overige onder *Heilo*. Hij wordt door 1 molen van het overtollige water ontlast, en bevat slechts ééne boerderij. Het bestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

BOEKELMEER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BOEKELERMEER.

BOEKELO of BOECKELO, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. van *Almelo*, kant. en 3 u. W. van *Enschede*, gem. en ruim 1 u. N. W. ten W. van *Haaksbergen*, 1½ u. Z. O. van Goor. Het heeft, met de buurschap *Eppenzolder*, eene school.

BOEKELT, d. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie BOEKEL.

BOEKENBURG, ook wel BOEKHORSTENBURG, bij sommigen BOUKENBURG gespeld, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Voorhout*, omtrent de Leydsche vaart.

Dit huis werd in het jaar 1422 bij JAN VAN DER BOUCKHORST opgedragen aan de graaflijkheid van Holland, waarvan hij het weder ter leen ontving. In het jaar 1644 werd Jonkheer ADRIAAN VAN UITENWAARDE, na het overlijden zijner moei, CATHARINA VAN BROEKHUIZEN, daarmede verlijd.

In het midden der vorige eeuw stond er nog een rond, verwoest gebouw, in eenen vijver, die toegegroeid en met puin opgehoopt was; terwijl aan de eene zijde een groot gedeelte van den ringmuur ter nedergestort lag en van binnen nog een gewelfde kelder gevonden werd. Thans ziet men er niets meer dan een gedeelte gracht.

BOEKENRODE, buitengoed, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¾ u. Z. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, 1 u. Z. van *Bloemendaal*, 1 u. N. van de *Vogelenzang*, waartoe het behoort.

De beroemde Staatsman en Nederduitsche dichter Mr. PIETER DE GROOT, heeft er de laatste jaren zijns levens doorgebragt en † aldaar den 7 December 1676.

Het beslaat eene oppervlakte van 293 bund. 51 v. r. 36 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door ANNA MARIA, ANNA HENRIETTA, JOHANNA, HESTER, HENRIETTA JOHANNA ELIZABETH, GOUDA SUSANNA en JANNA VAN LENNEP, kinderen van den Heer JACOB ABRAHAM VAN LENNEP PIETERSZ. en ANNA WILLINK, te Amsterdam.

BOEKENSTEIN of BOEKESTEIN, buitengoed in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u Z. W. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. *'s Graveland*.

Het is 42 bund. 10 v. r. 21 v. ell. groot, en behoort thans aan den Heer ANANIAS WILLINK, te Amsterdam.

BOEKENSTEIN, voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BOEKESTEIN.

BOEKENT, geh. in de vrije heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 N. O. van *Eindhoven*, kant., en ½ u. N. van *Helmond*, gem. *Gemert*.

BOEKER, landpunt in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*. Zij wordt gevormd door den meest oostelijken mond der Soerabaija.

BOEKESTEIN, buitengoed in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Boekenstein.

BOEKESTEIN, Boeckestein of Boekenstein, voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, in den *Kralingerpolder*, niet ver van het d. de Lier.

Dit kasteel is sedert onheugelijke tijden niet meer in wezen. Thans ziet men daar, waar het gestaan heeft, eenen boomgaard met diepe grachten omgeven, uit den omtrek van welke grachten men kan afnemen, dat het een gebouw van groote uitgestrektheid moet geweest zijn.

Het wapen van de Boekestein was een keper van zilver, benevens drie leeuwenkoppen van goud, met de uitstekende tongen van zilver, op een veld van keel.

BOEKHOLT, d. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boekel.

BOEKHOLT, Beucholt of Bucholt, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 5 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. van *Beuil*, waartoe het behoort.

BOEKHOLT (HOF-TE-), havezathe in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Boekulo (Hof-te-).

BOEKHORST, ook wel Beukhorst of Bockhorst, oudtijds Bouckhorst of Boukhorst geheeten, voorm. heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, die eene groote uitgestrektheid besloeg, zoodat de heerlijkheden Noordwijkerhout, Voorhout, Lisse en Hillegom daartoe behoorden.

Dit aanzienlijke goed werd, in het jaar 1271, door Floris V, Graaf *van Holland*, verkocht aan Boudewijn de Nortteke (of Noordwijk), wiens nakomelingen, die den geslachtnaam van der Bouckhorst aannamen, het ter leen bezeten hebben tot in het jaar 1491, toen, na het overlijden van Vrouwe Balich van der Bouckhorst, haar zoon Gerrit van Vliet Janszoon, den 25 Augustus van dat jaar, daarmede verlijd werd. Na diens afsterven kwam de heerlijkheid aan zijnen zoon Floris van Woerden van Vliet, die eene dochter naliet, Anna van Woerden van Vliet, welke, in het jaar 1578, in den echt trad met Jonkheer Andries van Bronkhorst, Hoogheemraad van Rijnland enz. Deze beide echtelingen, kinderloos overleden zijnde, lieten alle de goederen van Boekhorst, bij uitersten wil aan hunnen broeder Jonkheer Willem van Bronkhorst, in wiens geslacht zij bleven tot in het jaar 1645, toen Jonkheer Willem Charles François van Bourgondië, Graaf *van Wacque* enz. na het overlijden van zijne moeder, Vrouwe Maria Anna van Bronkhorst, met de heerlijkheid Boekhorst verlijd werd. Uit diens geslacht schijnt zij overgegaan te zijn in dat der Prinsen van Rubempré, althans in het jaar 1714 was daarvan bezitter Philippe François, Prins van Rubempré en Evenbogen enz., wiens kleindochter Catharina Josepha, Prinses van Rubempré, de heerlijkheden van de Hooge en Vrije-en-Lage-Boekhorst, zoo als deze goederen destijds genoemd werden, met toestemming van haren gemaal Maximiliaan Leopold Joseph, Graaf van Merode, den 23 September 1771 verkocht aan Nicolaas Cornelis de Stoppelaar, die deze goederen, den 25 April 1785, wederom verkocht; terwijl in het jaar 1788 daarmede verlijd werd Mr. Nicolaas Hartingh, Raad en President-Schepen der stad Leyden.

Thans maken deze goederen twee, geheel van elkander afgescheidene heerlijkheden uit, zijnde: de Hooge-Boekhorst, onder *Noordwijkerhout* en de Vrije-en-Lage-Boekhorst, dat eene afzonderlijke gemeente uitmaakt. Zie BOEKHORST (DE-HOOGE-) en BOEKHORST (DE-VRIJE-EN-LAGE-).

Het wapen der beide Boekhorsten te zamen is een gouden leeuw met eenen dubbelen staart op een schild van keel.

BOEKHORST, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, ½ u. Z. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort.

BOEKHORST (DE-), landhuis op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, arr., kant. en 3½ u. van *Arnhem*, gem. en 2 u. N. ten O. van *Rheede*, 10 min. N. van *Spankeren*, waartoe het behoort.

Het beslaat, met de onderhoorige gronden, waaronder vijf boerenhofsteden en eene katerstede, eene oppervlakte van 112 bund. 10 v. r. 64 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erfgenamen van Mevrouw de weduwe TILANUS, te Doesborgh.

Het huis, dat door grachten van loopend water omgeven is, ligt zeer nabij den straatweg van Arnhem op Zutphen.

BOEKHORST, havezathe in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie BOCKHORST.

BOEKHORST (DE-HOOGE-), heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijkerhout-Zilk-en-de-Hooge-Boekhorst*.

Zij beslaat eene oppervlakte van 250 bund., en is thans een eigendom van Mevrouw CATHARINA CHRISTINA KIP, weduwe GERLINGS, te Arnhem.

BOEKHORST (HUIS-TE-), voorm. kast. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in de heerl. *Hooge-Boekhorst*, ten N. van *Noordwijkerhout*, aan den weg die van den Vogelenzang derwaarts en naar Noordwijk loopt.

Van dit huis, dat voor meer dan tien eeuwen door de Graven van Holland gesticht werd, heeft het oude ridderlijke geslacht VAN DER BOUCKHORST, dat tot wapen voerde eenen klimmenden leeuw van sabel, met tong en klaauwen van keel, op een veld van zilver, zijnen naam ontleend. Het moet een zeer groot en ongemeen zwaar gebouw geweest zijn, dat midden in eenen vijver stond en van voren met eene dubbele ophaalbrug pronkte. Van binnen had het eene groote ruimte met onderscheidene zalen en vertrekken. Behalve de kelders was het gebouw nog drie verdiepingen hoog, van ongemeen zware, zoo binnen als buiten muren, waarop een zwaar verwulf rustte, voorzien van eene borstwering met schietgaten en beplant met 16 stukken geschut. Het was gedekt met een leijen dak, waarvan de schaliën ongemeen groot waren; verder was het omringd door grachten, en voorzien van twee zware overdekte poorten. Nadat men er de sieraden en het huisraad benevens eenige wapenborden van het geslacht VAN DER BOUCKHORST en anderen, die er bezitters van geweest zijn, had uitgenomen, is het in het midden der vorige eeuw, tot afbraak verkocht, waarna van het huis niet meer dan een stuk muur en een kelder, benevens eene der beide poorten zijn overgebleven. Aan deze poort is thans verheeld een gemetseld gebouw van boven bedekt met riet; vóór den jare 1810 gebruikt tot eene schapenstalling en herdershuisje, daarna ingerigt, zoo als het zulks nog is, tot eene schulperswoning en stalling. Buiten de singels heeft ook nog gestaan eene zeer groote kruiskerk, die omver-

gestort en onder het zand bedolven is. Op het laatst der vorige eeuw is nog een der pijlaren van het hooge altaar van het zand ontbloot geraakt, maar deze werd op bevel van den toenmaligen rentmeester der Boekhorsten weder onder gedolven. Deze kerk heeft mede aan het Huis te Boekhorst behoord, even als de voormalige Langeveldsche kapel onder Noordwijk, welke, volgens oud gebruik, 40 stadien van de kruiskerk gebouwd was, zijnde zoo ver als het heilige graf van Jeruzalem lag. Volgens oude oirkonden, teekening en kaart, vroeger op het huis Offem, bij Noordwijk, berust hebbende, zouden in de gezegde kruiskerk onder anderen nog bestaan hebben drie grafkelders, onder welke een op welks zerk men een wapen zag, zijnde drie hazewindhonden op een zilver veld. Een dezer grafkelders zoude toebehoort hebben aan de Heeren de Witte, een andere aan de Heeren van 's Gravezande en de derde aan het oude geslacht Nortteke of Noordwijk.

Meermalen zijn hier oudheden ontdekt. Zoo vond men er omtrent het midden der vorige eeuw eenen kelder, waarin 60 degens met zware zilveren gevesten, en omtrent 40 jaren later, eenige vreemde zilveren munten, alle ter grootte van eenen Rijksdaalder.

BOEKHORST (DE-VRIJE-EN-LAGE-) gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, (9 k. d., 21 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Alkemade, O. aan den Zevenhuizerpolder, Z. aan de Vrouwevenne, W. aan den Zweilanderpolder. Zij beslaat eene oppervlakte van 35 bund. 72 v. r. 8 v. ell., bevat noch d. noch buurt., maar slechts 6 verstrooid liggende h., en telt ongeveer 60 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, behooren tot de statie van *Oud-Aa-en-Rijpwetering*. Deze gem. is eene heerl. die den naam van Vrije-Boekhorst verkregen heeft, omdat zij eene vrije grondheerlijkheid was, terwijl zij de Lage-Boekhorst genoemd werd, uit hoofde van hare ligging aan het Haarlemmermeer, in tegenstelling van de Hooge-Boekhorst, die aan de duinen gelegen was. Zij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. Evenepoel, te Brussel.

BOEKHORSTENBURG, voorm. adell. huis in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boekenburg.

BOEKHOUTSHAVEN, water en schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Bouchautschehaven.

BOEKHOVEN, d. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bokhoven.

BOEKIL, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidoostkust, rijk *Banjermasing*, met eenen zuidoostelijken loop, in de *Zee van Java* uitstroomende.

BOEKIPAAUN, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche Bovenlanden*.

BOEKITA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Krawang*, distr. *Pamanoekan*. Bij dit dorp storten zich twee riviertakken in de Pamanoekan uit, waarvan de eene uit den Tampomus, in de landstreek Sumadang, ontspringt, de andere uit het gebergte in de landstreek Parakkan-Moetjang komt.

BOEKITA-BAI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche Bovenlanden*, lands. der *Dertien Kotta's*.

BOEKIT-BATOE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, kon. *Siakh*, 20 m. N. van Siakh, tegenover het eil. Bankalis; met eene kleine haven.

BOEKIT-BONGSOE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra* Zie BONGSOE (1).

BOEKOE, naam, dien de Negers geven aan de koffijplant. LEONSBERG, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie LEONSBERG.

BOEKOH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*.

BOEKON, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, in de Straat Sunda.

BOEKOOP, streek lands in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BOEIKOP.

BOEKSCHOTERZAND, zandvlakte op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*.

BOEKSTEDE, voorm. borg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, O. van Lutkegast.

BOEKULO of BOECULO, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. Z. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. W. van *Enschede*, gem. en 1¼ u. Z. W. van *Lonneker*; met 76 h., 450 inw., eene school, en eene havezathe, het Hof te Boekulo geheeten, zie het volgende art.

BOEKULO (HOF-TE-) of HOF-TE-BOECULO, ook wel het HOF-TE BOEKHOLT geheeten, havezathe in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. Z. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 1¼ u. W. van *Enschede*, 1¼ u. Z. W. van *Lonneker*.

Deze havezathe beslaat eene oppervlakte van 200 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door onderscheidene geërfden en grondeigenaars.

BOEKULOSCHE AA of BOECULOSCHE BEEK, riviertje, prov. *Overijssel*, dat tegen de Pruissische grenzen zijn aanvang neemt, bij het geh. Buirserheege onder Haaksbergen, waarvan het denkelijk ook wel den naam van HEEGERBEEK draagt. Het loopt in eene Noordwestelijke rigting naar het geh. Boekulo, waar het een ander watertje opneemt, dat bij het geh. Geerlinkzijt, onder Lonneker ontspringt; loopt voorts met eene Noordwestwaartsche strekking langs Karelshaven bij Delden, neemt, halfweg Borne en Almelo, de Aa, op en valt, even boven die stad, in de *Almelosche Aa*. Op sommige kaarten draagt dit riviertje ook den naam van ROTBEEK of RUTBEEK.

BOEL of BOLE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Noordkust, van het *Noordoostelijke schiereiland*, bij de uitwatering van eene rivier van denzelfden naam.

BOEL ook wel BOLE gespeld, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zij is een der grootste van het eiland, en valt aan de Noordkust van het *Noordoostelijke schiereiland*, bij de stad Boel in de *Zee van Celebes*. In den mond is eene bank, waarop drie vademen water staat.

BOEL (DE-), landgoed, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en 1 u. Z. van *Elst*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Bemmel*, ½ u. Z. ten W. van *Ressen*, waartoe het behoort, bij den Griftdijk of Grootenweg van Nijmegen naar Arnhem.

Dit landgoed hetwelk vroeger eene oppervlakte van ruim 60 bund. moet beslagen hebben, is thans slechts 6 bund. 66 v. r. 46 v. ell. groot, en behoort aan den Heer GOSWIN VOET, te Arnhem.

---

(1) De namen die met BOEKIT, hetwelk berg of heuvel beteekend, beginnen, en hier niet gevonden worden, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

BOELA, Way-Boela, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Zuidwestkust

Zij vloeit, met eenen zuidwestelijken loop, in zee.

BOELAKAMBA of Boelakomba, lands. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Boelekomba.

BOELAKATJAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

BOELAN, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Noordoostelijke schiereiland*.

Het beslaat het Oostelijke gedeelte van dat schiereiland, en is omtrent 42 m. lang en 21 m. breed. In dit rijk, het magtigste van de geheele noordoostelijke kust, eindigt de bergketen, die het schiereiland doorloopt, in het voorgebergte Koffin. De hoofdstad heet insgelijks Boelan.

Nadat, omtrent het jaar 1677, Loloda, Koning van Boelan, bijgestaan door den Koning van Sjauw, den Koning van Kandipan overwonnen en verjaagd had, deelden zij den buit, waardoor het dorp Sjauw aan den Koning van Boelan kwam.

BOELAN, ook wel eens Bolengan gespeld, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Noordoostelijke schiereiland*, kon. *Boelan*, aan eene ruime baai aan de Solozee; 0° 45′ N. B. 141° 50′ O. L.

BOELAN-ITAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Noordoostelijke schiereiland*, staat *Kandipan*.

BOELEBOELE, ook wel Tellon-Limpoë genaamd, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*; palende N. aan de Tanka, O. aan de Bogt van Boni, Z. aan de Kassa, W. aan Wauwowoele.

Het heeft drie hoofdnegorijen. als: Boeleboele, Lamante en Radja, welke van elkander onafhankelijk zijn.

De inwoners hebben. vóór en gedurende den oorlog van het jaar 1667, de Makassaren getrouw bijgestaan, welke laatsten, bij het Bongaysche traktaat, van dit volk en land afstand gedaan hebben. Na dien oorlog is het door Radja Palakka tot vrede gebragt, en in naam der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, als onderdanige bondgenoot bestuurd; maar na zijn overlijden is het onder de heerschappij van *Boni* gebleven.

BOELEBOELE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, lands. *Boeleboele*.

BOELEBOELE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zij doorstroomt het landschap *Boeleboele*, en valt, met eenen Oostelijken loop, in de *Bogt van Boni*.

BOELEKOMBA, Boelakamba, Boelakomba, Boolekamba, Boolakomba of Boeloe-komba, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke schiereiland*, gouv. *Makassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*; palende N. aan het gebergte Kindang, dat het van de bergbewoners van Torajo scheidt, O. aan de rivier Banpang, waardoor het van het prinsdom Bira gescheiden wordt, Z. aan de zee, W. aan de riv. Kalekongang, die het van Bonthain scheidt.

Dit landschap is rijk aan verrukkelijke en grootsche gezigten. De grond is er zeer vruchtbaar in rijst die hier geplant wordt, wanneer zij in *Maros* wordt ingezameld, terwijl men ze in *Maros* plant, als zij in Boelekomba wordt ingeöogst, hoewel deze beide landschappen slechts door eenen niet zeer hoogen berg van elkander gescheiden zijn. Ook vindt men in het lands. Boelekomba veel gom. Ofschoon men er

vele bosschen aantreft, heeft men er evenwel geen goed timmerhout; wild, inzonderheid herten, vindt men er in menigte.

De inw. zijn werkzaam. De hoofdplaats heet insgelijks BOELEKOMBA. De voornaamste rivier is de Kalekongang. De kleine staat Bira, wordt ook gerekend tot dit landschap te behooren. Op het einde van het jaar 1820 werd dit landschap door eene geweldige waterberoering geteisterd. De zee verhief zich, met een hevig gedruisch, in weinige oogenblikken tot 60 en 80 voet boven den gewonen waterspiegel; terwijl twee dorpen, ten gevolge van dit natuurverschijnsel, geheel en al verdwenen, en vele menschen er het leven lieten. De zee keerde met even zoo veel geweld in haar bed terug als zij het verlaten had.

BOELEKOMBA, BOELAKAMBA, BOELAKOMBA, BOOLEKOMBA, BOOLAKOMBA, of BOELOEKOMBA, st. op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke schiereiland*, gouv. *Makassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*, lands. *Boelekomba*, aan de Kalekongang, 5° 27′ Z. B. 138° 36 O. L.

Het is een kleine maar aangename plaats. In de westmoeson is de reede van BOELEKOMBA zeer gevaarlijk voor groote schepen; praauwen en kleine vaartuigen kunnen echter bij hoog water in de Kalekongang veilig liggen.

De Nederlanders hebben hier een fort, dat, in het begin des jaars 1825, door de Boeginezen belegerd werd. Zij hielden het van zeer nabij omringd en hadden op alle wegen bentings opgeworpen. Den 3 Februarij deden zij, des morgens ten 4 ure, op verschillende punten tegelijk, eenen zeer goed geregelden en met veel overleg ondernomen aanval, rukkende, onder anderen, eene bende, onder aanvoering van zekeren KRAIN KANTARA, langs het zeestrand voort, tot aan de huizen, die onder bescherming van het fort lagen, waarvan er eenige door hen werden in brand gestoken. Te 9 ure werd echter deze troep door de onzen genoodzaakt met groot verlies terug te trekken, even als de overige benden, die, in het meer open veld, zich onder het bereik van het geschut hadden durven vertoonen. Maar den 5 Maart werd de vijand, door den Generaal-Majoor VAN GEEN geheel uit zijne versterkte stelling verdreven, en alzoo het beleg van BOELEKOMBA opgebroken.

BOELEKOMBA, (PUNT VAN), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Het is de Zuidoostelijke uithoek van het *Zuidelijke schiereiland*.

BOELEKOMBA-EN-BONTHAIN, gouv. geb. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke schiereiland*, gouv. *Makassar*; palende N. aan de gebergten Kindan en Torotea, O. aan de Banpang, die het van het prinsdom Bira scheidt, Z. aan de zee, W. aan de Tino, die het van Toeratta scheidt.

Het bestaat uit de lands. Boelekomba en Bonthain, en was vroeger eene residentie, maar staat thans onder eenen Gezaghebber, die in het fort Carolina zijn verblijf houdt. Men telt er 25,000 inw., die zeer gunstig bekend staan, door hunne goede gezindheid en hunnen vredelievenden aard, zoodat zij onder de beste onderdanen van Celebes geteld worden.

BOELENGAM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie BOLAN

BOELE HAM (DEN-), boerenwoning, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3½ u. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. van *Elst*, gem. en ½ van *Hemmen*; beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. Eene vierkante

gracht en eene hoogte geven de plaats te kennen, waar vroeger de burgt der LYNDENS VAN DEN BOELENHAM gestaan heeft.

BOELENS, later SCHEPPER genoemd, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 5½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. N. W. van *Bergum*, 5 min. W. van *Buitenpost*, waartoe het behoort.

Deze state wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. DANIEL DE BLOCQ VAN HAERSMA DE WITH, Grietman van Achtkarspelen.

BOELESTEIN, BOELENSTEIN of BOLESTEIN, adell. huis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. gem. en 5 min. N. van *Maarssen*.

Men meent dat dit huis, hetwelk in het jaar 1538, bij de Staten van Utrecht, voor eene riddermatige hofstad erkend werd, in de veertiende eeuw gebouwd zij, door zekeren DIRK DE BOLE VAN EEMSTEDE, van wiens geslacht het zijnen naam ontleend zou hebben. Onder dit geslacht, wil men, dat het gebleven zij tot in het jaar 1438, toen JOHAN VAN BOLE het overdroeg aan OTTO SNAAF, die het wederom in het jaar 1444 verkocht aan SPLINTER VAN NIJENRODE, wiens afstammelinge, ADRIANA VAN NIJENRODE, het naliet aan haren zoon ENGELBERT BOTTER VAN SNELLENBERG, die er reeds den 8 Mei 1594 mede beleend was, en wiens kleindochter JOHANNA, gehuwd met WILLEM VAN ZUILEN VAN NYVELDT, den 15 October 1639, dit leen ontving, waarna deze hofstad, den 18 Januarij 1664, bij koop, overging aan DAVID GODIN, wiens kleindochter, SUSANNA GODIN, dit goed, bij haar overlijden, in het jaar 1704, naliet aan haren zoon, JACOB DE MALAPERT, Heer *van Jutphaas en Plettenburg*, die er, den 24 September 1713, door de Staten der Provincie Utrecht, mede beleend werd. Thans wordt het in eigendom bezeten en bewoond door den Heer T. H. ABELS.

Het gebouw, met twee trapgevels ter wederzijden, en met vier schoorsteenen, met kappen en windvaantjes voorzien, is wegens zijn geboomte en speelhuis aan de Vecht, zeer vermakelijk gelegen. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 88 v. r. 77 v. ell.

Het wapen van BOELESTEIN bestaat in een gevierendeeld schild, voerende in het eerste en vierde kwartier eenen gouden leeuw en in het tweede en derde kwartier eene zilveren lelie, alles op een veld van keel.

BOELKE (DE), meertje, in het *Goregt*, prov. *Groningen*. Zie BOELMEER.

BOELLEBOE, oud d. op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Bang'il*.

BOELMEER en DE BOELKE, twee meertjes, in het *Goregt*, prov. *Groningen*, niet ver van Foxhol.

Thans wordt nog jaarlijks de visscherij op het BOELMEER en DE BOELKE, door de stad Groningen, als eigenares, verpacht, ofschoon zij reeds bijna groen gewassen zijn.

BOELOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

BOELOE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, die zich, met eenen noordelijken loop, in de *Straat van Madura* ontlast.

BOELOEARA of BOLOEARO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Nias*.

Het staat onder eenen Radjah, wiens onderdanen van de Makassaren of Boeginezen zouden afstammen, en aan wien de bewoners van het eil. Batoe schatting betalen.

BOELOE-KOMBA, lands. en st. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Celebes.* Zie BOELEKOMBA.

BOELOES, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe,* ads. resid. en reg. *Magelang.*

BOELOE-TJINA, riv. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust.

BOELSVERT, oude naam van de st. BOLSWARD, prov. *Friesland.* Zie BOLSWARD.

BOEMAN, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java*, kon. *Djocjokarta.*

BOEMEL en ZALT-BOEMEL, oude namen van de stad ZALT-BOMMEL. Zie dat woord.

BOEMI-AGONG of TELOK-BETONG, vl. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong.*

De civiele en militaire Gezaghebber houdt er zijn verblijf.

BOEN, eil. in *Oost-Indië,* tot de *Zuidoostereilanden van Banda* behoorende, ongeveer 40 m. Z. O. van Banda; 4° 54′ Z. B., 49° 50′ O. L.

Het heeft de gedaante van eenen driehoek en is, omtrent 3 of 4 m. in het rond groot. Ten N. O. ligt, op 1 m. afstands van den wal, een eilandje, en O. ten Z., digt aan de kust, een rif, van wel 5 m. in het rond, waarop zich nog twee eilandjes vertoonen.

BOEN (TELLA-), oud d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie TELLA-BOEN.

BOENDAR, st. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Madura*, hert. *Pamakassan*, drie palen van de stad Pamakassan, 2 m. van de zee, aan eene rivier, die bij laag water droog loopt, doch bij hoog water bevaarbaar wordt.

De omtrek van BOENDAR, waar een Zoutpakhuismeester gevestigd is, heeft een treurig voorkomen, als zijnde eene uitgestrekte vlakte, met zeer weinig dorpen, verlaten zoutketen en schier zonder eenig geboomte, terwijl bovendien een scherpe, doordringende oostenwind, die er nog al dikwijls waait, het verblijf aldaar niet zeer aangenaam maakt. Behalve de pakhuizen, waarin eene ontzaggelijke hoeveelheid zout voorhanden is, heeft de plaats niets merkwaardigs.

BOENDER, plaats in *Oost-Indië,* op het *Sundusche* eil. *Java*, resid. *Kador*, ads. resid. *Magalang.*

In het jaar 1828 was hier eene redoute aangelegd.

BOENGA, scheepstimmerwerf in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija,* ads. resid. *Grissée,* ½ m. van de monding der Solo.

BOENGIN (TANDJONG-), distr. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie TANDJONG-BOENGIN.

BOENJARAM, riv. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Balie-Kambang.*

BOENI-GOELI of BOENI-GOLI, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, lands. *Kandang-Wessi.*

BOENI-KASSI, oud d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, lands. *Tjidammer*, 1 m. van het strand.

In het begin der achttiende eeuw werd het door dertig huisgezinnen bewoond.

BOENIRE-KINTJANA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjer-Masing*.

Vroeger heette het MARTA-POERA, maar toen de Sultan van Banjer-Masing, in het jaar 1771, zijn hof van *Kajoe-Tengah*, herwaarts heeft overgebragt, is die naam in BOENIRE-KINTJANA veranderd, en sedert houdt de regerende Sultan ook gewoonlijk zijn verbijf te dezer plaatse.

BOENOE-HELI, WAI-BOENOE-HELI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Oostkust van dat eiland.

BOENTA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Noordoostkust*, resid. *Menado*, ads. resid. *Gorontalo*.

De omtrek bestaat uit modderige sagogronden, van welker sagoboomen de inw., welke door die van Gorotalo als slaven gebruikt worden, gedwongen zijn, ten dienste van deze laatstgenoemden, sago te kloppen.

BOENTA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de *Noordoostkust*. Zij is klein, moerassig en modderig.

BOENTIN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat der Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, Z. W. van Limbéj.

BOENTON, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Saleijer-eilanden* behoorende. Zie BOETON.

BOEONGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Noordoostkust*, resid. *Menado*, ads. resid. *Gorontalo*. Men heeft er zeer schrale salpetergronden.

BOEPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woubrugge*, en wel binnen den ring van den *Ouwendijkschen polder*, waarmede deze polder, nevens den Plaspolder, een ligchaam uitmaakt; dus palende, even als gezegde daaraan verbondene polders, N. aan den drooggemaakten Veenderpolder, O. aan den Vierambachtspolder, Z. aan de Vrouwe Geestpolder, W. aan den Vlietpolder.

Deze polder, die in het jaar 1727, met den Ouwendijkschenpolder, bedijkt is, beslaat afzonderlijk eene oppervlakte van omstreeks 20 bund., wordt, nevens den Ouwendijkschenpolder en den Plaspolder, door 2 molens van het overtollige water ontlast. Men heeft in den BOEPOLDER geene huizen. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester, Secretaris en drie Poldermeesters.

BOER, BOUR, BUIR of liever BUUR, oudtijds BUURSTRA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Harlingen*, nabij de Ried en aan den rijweg van Franeker naar Leeuwarden.

Het is het kleinste dorp der grietenij Franekeradeel, tellende slechts 15 h. en nog geen 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die ruim 80 in getal zijn, hebben hier eene kerk, die tot de gem. van *Ried-en-Boer*. behoort. Vóór de Hervorming had dit dorp een eigen Pastoor, die een inkomen van honderd goudgulden had, terwijl de Proost van St. Janskerk te Utrecht er zes schilden van trok. Na de Hervorming werd BOER te gelijk met *Dongjum* en met *Schalsum* gecombineerd, zoodat de Predikanten van die beide plaatsen hier beurtelings om de veertien dagen prediken moesten. In het jaar 1725 ging echter de halve bediening van deze plaats, voor zoo veel *Dongjum* betrof, op RIED over, en in 1758 werd BOER geheel met *Ried* gecombineerd; sedert dien tijd wordt aldaar om den derden Zondag gepredikt. De kerk, die in het jaar 1664 aanmerkelijk

verbouwd is, heeft geen orgel, doch prijkt met eenen toren, die te voren stomp was, maar in het jaar 1802 van eene kleine spits voorzien is, wanneer men tevens de kleine klok heeft verkocht. De groote klok, die er nu nog in hangt, is in het jaar 1561 gegoten.

De R. K., die 8 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Franeker*. Er is op dit dorp geen school, zoodat de kinderen zich naar *Ried* moeten begeven, om onderwijs te genieten.

Voorheen was hier de state Elgersma, thans heeft men er nog de zathe Bogerda. Bij dit dorp vindt men aan den rijweg uitmuntende landerijen, die meest tot bouwland dienen. Ten Z. heeft men veel laag land, dat door de inpoldering, die van tijd tot tijd plaats had, veel verbeterd is. In het N. W. bij de zoogenaamde Driemolens is mede veel laag land, dat vroeger een meer was, en het Catharinameer genaamd werd. Zie voorts dat woord.

Voor eenige jaren vond een inwoner van Boer, niet verre van zijne woonplaats, bij het uitgraven van eene sloot aan den rijweg naar Ried, een aantal zilveren muntstukjes ter grootte van een dubbeltje, waarvan vele bijna vergaan waren. Daar zij echter tot geen bekende munt behoorden, heeft men niet kunnen navorschen, hoe zij daar waren gekomen.

BOER (KOLDERVEENSCHE-BOVEN-), buurs. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Meppel*, gem. en ¾ u. N. W. van *Nijeveen*, ½ u. N. van *Kolderveen*, waartoe het behoort; met 64 h. en 370 inw.

BOER (NIJEVEENSCHE-BOVEN-), buurs. in *Diverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8½ u. Z. W. van *Assen*, kant. en 1½ u. N. van *Meppel*, gem. en ½ u. N. van *Nijeveen*; met 36 h. en 195 inw.

BOER (TEN-), gem. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Appingedam* (1 k. d., 7 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Stedum, O. aan Loppersum, Z. aan Slochteren, W. aan Noorddijk.

Zij bevat de dorpen: Ten Boer, Garmerwolde, Thesinge, Lellens, Wittewierum en Woltersum, en de geh. St. Annen, Hemerwolde, Oosterdijkshorn, de Bolte, de Bouwerschap, de Bovenrijge, de Heidenschap, Stuurwolde, Heemwerd, Ten Post, Oldersum, Windeweer, Kroddeburen, de Bloken en Luddeweer, beslaat eene oppervlakte van 5689 bund. 60 v. r. 48 v. ell., en telt 486 h. en ruim 2900 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, waartoe vooral de kleilanden in het Noordelijke gedeelte dezer gemeente zeer geschikt zijn. Ook bestaat er veel vertier, wegens de doorvaart van schepen langs het Damsterdiep, dat in de lengte de geheele gemeente doorsnijdt, liggende de vier eerstgenoemde dorpen aan den noordkant en de twee laatstgemelde aan den zuidkant van dat water.

De ligging der landerijen is over het geheel laag, inzonderheid onder de dorpen Ten-Boer, Garmerwolde, Thesinge en Woltersum, die des winters en ook bij eenen hoogen stand van het water des zomers, door meer dan 20 watermolens moeten worden drooggehouden. Voorts heeft men aan de noordzijde van het diep over het algemeen zeer goede, vaste, vruchtbare klei; onder Thesinge vindt men eerst 1—2 palm zwarte, vruchtbare bouwaarde, daaronder op de meeste plaatsen knik of andere klei, ook roodoorn. De grond onder het dorp Lellens en een gedeelte van het geh. Kroddeburen, alsmede van Windeweer, is zeer vruchtbaar en van eenen zavelachtigen aard; aan de zuidzijde van het Damsterdiep is de grond veelal lager, zandig,

grootendeels veenachtig en daardoor slechter of schraler en minder vruchtbaar; op welke vlakke drasse gronden, hier en daar, russchen (*Juncus effusus*) groeijen.

De Herv., die hier ongeveer 2900 in getal zijn, maken de zes volgende gemeenten uit: Ten-Boer, Garmerwolde, Thesinge, Lellens, Wittewierum en Woltersum, welke hier even zoo vele kerken hebben, wordende elke kerk door éénen Predikant bediend.

De R. K., die hier 15 zielen tellen, behooren tot de statie van *Bedum*. De Evang. Luth., van welke men er 3 heeft, worden tot de gem. van *Groningen* gerekend; de Doopsgez., die een getal van 8 uitmaken, tot die van *'t Zandt;* en de Israëliten, wier getal 10 beloopt, tot die van *Stedum*.

Men heeft in deze gem. zeven scholen, als twee van de eerste klasse te Garmerwolde, en te Thesinge; drie van de tweede klasse te Ten-Boer, te Wittewierum, en te Woltersum; en twee van de derde klasse te Lellens, en te St. Annen, welke gezamenlijk door een getal van 450 leerlingen bezocht worden.

Het d. TEN-BOER, TEN-BOUR of TEN-BUUR, ligt 2 u. N. O. van Groningen, 3 u. W. ten Z. van Appingedam, aan den algemeenen rijweg; en telt, met de kerkelijk daaronder behoorende geh. St. Annen, Hemerwolde, Oosterdijkshorn, de Bolte en de Bouwerschap, 118 h. en 800 inw., en zonder deze, 45 h. en 330 inw.

De Herv. gem. van TEN-BOER behoort tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Slochteren*, telt 770 zielen, en heeft eene ruime, op eene hoogte staande, kerk. In het laatst der vorige eeuw stond hier aan het westeinde en afgezonderd van de kerk, een zware, vierkante toren, die, wegens bouwvalligheid afgebroken zijnde, vervangen is door eenen kleinen, voor ettelijke jaren gebouwden, koepeltoren, op het westeinde der kerk. De eerste, dien wij als Predikant te dezer plaatse vermeld vinden, is geweest JOHANNES FEITO, welke er in het jaar 1606 het leeraarsambt bekleedde. Destijds werd de gem. van *Thesinge* ook door den Predikant van TEN-BOER bediend, hetwelk geduurd heeft tot in het jaar 1641, toen deze beide plaatsen gescheiden werden, om ieder eene afzonderlijke gem. uit te maken, blijvende dienvolgens de toenmalige Predikant, THEODORUS RUDOLPHI, in het vervolg TEN-BOER alleen bedienen. Het patroonaatregt van deze plaats stond vroeger bij de Heeren van de Ommelanden, die het van de Groninger familie DE VALCKE hadden verkregen, en wordt thans, als behoorende aan het Ommelander kantoor, door den Koning uitgeoefend.

De school wordt door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht.

Vroeger heeft te TEN-BOER een aanzienlijk klooster van Benedictijner Nonnen gestaan, dat reeds in een charter van 1301 voorkomt, als wordende bestuurd door eenen Abt, doch dat, luidens eenen brief, in het jaar 1455, door den Bisschop van Munster afgegeven, naderhand ineengesmolten werd met dat van Thesinge, in welk laatstgenoemde klooster de Nonnen van TEN-BOER overgingen. Van het klooster van TEN-BOER staat, behalve de luchtige dorpskerk, ook nog een muur van 30 ell. lengte, terwijl men wil, dat de daar nog aanwezige Groote en Kleine Wachthuizen, thans twee boerenplaatsen, mede aan de Kloosterlingen behoord hebben. Ook ziet men nabij het dorp eene hoogte of terp, waar men, even als in die, waarop de kerk staat, van tijd tot tijd brokken van potten of grafurnen vindt, welke van deksels zijn voorzien geweest. Men ontdekt er, inzonderheid als het sterk geregend heeft, kleine stukjes van verbrande beenderen,

zoo als men die, in dezen omtrek, bij het graven, benevens asch en houtskool, gevonden heeft, waarom men meent te mogen vaststellen, dat ter dezer plaatse door onze heidensche voorvaderen de lijken verbrand werden. Nog vindt men in de nabijheid van dit dorp, op twee onderscheidene plaatsen, uitgegraven stukken lands, de Tigcheldobben genoemd, waaruit men wil, dat de specie gehaald is, uit welke de steenen, tot bouwing van kerk en toren gebakken zijn.

Dit dorp maakte eene staande schepperij onder het *Scharmer-Zijlvest*. Het liep gedeeltelijk onder, door eene dijkbreuk, welke, in den nacht tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834, in den Wolddijk ontstond.

BOERA, Kampong-Boera, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, aan den Tjiliwong.

BOERANGGANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, gedeeltelijk resid. *Preanger-Regentschappen*, gedeeltelijk ads. resid. *Krawang*, op de scheiding tusschen het *Bandongsche* distr. *Tjilakot*, het *Tjanjorsche* distr. *Gandasolie*, het *Krawangsche* distr. *Wanaijasa* en het land *Oedjoeng-Broeng*, 13 palen N. van Bandong, 14 palen Z. van Gandasolie, 7 palen O. van Radjamandala, 10 palen N. van Lewigadja.

BOERDELFT, watertje in het dingspil *Zuideveld*, prov. *Drenthe*. Zie Boerendelft.

BOERDIEP, voorm. zeeboezem, prov. *Friesland*. Zie Middelzee.

BOERDIJK, weg in het dingspel *Zuiderveld*, prov. *Drenthe*. Zie Boerendijk.

BOERDONK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Veghel*, gem. en 1 u. Z. ten O. van *Erp;* met 32 h. en 180 inw.

Vroeger stond hier eene kapel, aan den H. Cornelius toegewijd, maar deze bestaat niet meer.

De Fransche Generaal Pichegru, heeft hier, in September van het jaar 1794, eenige dagen vóór hij 's Hertogenbosch belegerde, in eene boerenschuur, zijn hoofdkwartier gehouden.

BOEREN (LUTJE-) of Lutje-Buren, geh. in het kw. *Firelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. N. O. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Bierum*, ¼ u. O. van *Holwierda*, waartoe het behoort; met 3 h. en 21 inw.

BOERENDELFT of Boerdelft, watertje in het dingspil *Zuideveld*, prov. *Drenthe*.

Het komt uit het Zuiden van het *Bergermeer*, loopt eerst met eene zuidwestelijke en voorts met eene westelijke rigting naar den *Sleenerstroom*, in welken het zich ontlast.

BOERENDIJK of Boerdijk, weg in het dingspil *Zuideveld*, prov. *Drenthe*, van het geh. Erm, gem. Sleen, naar den zoogenoemden Heerendijk loopende.

BOERENGAT (GROOT-), water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, onder de gem. *Koewacht*, in den pold. *Oud-Beoosten-Blij*.

BOERENGAT (KLEIN-), water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, onder de gem. *Koewacht*, in den pold. *Oud-Beoosten-Blij*.

BOERENGORS, pold. in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Nieuw-Vossemeer;* palende W. en N. W. aan den Heerenpolder, O. en Z. O. aan den polder Nieuw-Vosmeer, en voor een zeer klein gedeelte Z. W. aan den Eendrachtspolder.

Deze pold., die in het jaar 1630 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 74 bund. 34 v. r. 4 v. ell. Het land ligt omtrent op A. P. en wordt gezamenlijk met *Nieuw-Vossemeer* en den *Eendrachtspolder*, van het overtollige water ontlast door eene Sluis op de rivier de Eendracht. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester, waardoor tevens, behalve de hier voor vermelde Nieuw-Vossemeer- en Eendrachtspolders, nog drie andere polders onder Nieuw-Vossemeer bestuurd worden.

BOERENGORSEN of Henriettapolder, pold. in het markg. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan den Ouden-Fynaart, O. aan de Keen, Z. den Kleinen Torenpolder, W. aan den Ouden Appelaar.

Deze pold. is in het jaar 1609 bedijkt, beslaat eene oppervlakte van 74 bund. 8 v. r. 63 v. ell., en wordt door zijne eigene sluis op den Dintel drooggehouden. Het land ligt omtrent 3 of 4 palm boven A. P. Het dijksbestuur is in handen van eenen der voornaamste Ingelanden.

BOERENKOLKEN of Boerkolken, poelen in het dingspil *Zuideveld*, prov. *Drenthe*, Z. van Zwinderen, gem. Ooster-Hesselen.

BOEREN-MAGAZIJN, voorm. fortje in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en 1 u. O. van *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*, 10 min. O. van het geslechte fort Zandberg, op den Zuidoosthoek van den *Willem-Hendrikspolder*, in vroeger tijd gediend hebbende tot dekking van de aldaar in 1784 aangelegde inundatiesluis, door middel van welke, de aproches van de versterkte linie, loopende van het buiten glacis der stad Hulst tot aan het gemelde fort Zandberg, onder water konden worden gezet. Van dit fortje zijn thans alleen nog de overblijfselen der batterijen, welke daarin waren aangelegd, zigtbaar. Gedurende de Belgische onlusten was aldaar een militaire post geplaatst, terwijl de sluis zelve, ofschoon thans niet meer tot haar oorspronkelijk doel kunnende dienen, was gepalissadeerd en versperd, ten einde alle overrompeling, van de zijde van het naburig Belgisch dorp Kieldrecht en over het verdronken land van Saftinge, voor te komen.

BOERENPAS, b. en pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boerepas.

BOERENPOLDER, pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, een onderdeel uitmakende van den Nieuwen Zwaluwschenpolder.

BOERENSTRAAT of de Bel, zoo als het meestal genoemd wordt naar eene herberg, die er vroeger geweest is, geh. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, ¾ u. Z. van *Etten*, waartoe het behoort, aan den weg van 's Prinsenhage naar Sprundel; met 29 h. en ruim 120 inw.

BOERENVERDRIET, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan den Prikwaard, O. en Z. O. aan de Bleek, W. aan de Oostkil.

Deze pold. is in het jaar 1728 bekaad, beslaat eene oppervlakte van 151 bund. 80 v. r. 90 v. ell., telt 1 h., en wordt door twee sluizen, op de Bleek en de Oostkil, van het overtollige water ontlast. Hij heeft geen dijksbestuur, als behoorende thans in eigendom aan den

Heer J. C. Jantzon van Erffenten van Capellen, Burgemeester van Dordrecht. Het land ligt omtrent drie palmen boven A. P.

BOERENVERDRIET (NIEUW-) of Tweede polder, pold. in den *Bieschbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk;* palende N. aan de Vierbansche uitwatering, O. en Z. O. aan den Nieuwen-Dussenschen of Zuid-Hollandschen polder, W. aan de Bleek.

Deze pold. bevat 46 bund. 78 v. r. 94 v. ell. gronds, en wordt door ééne sluis, op de Bleek, drooggehouden. In dezen polder staan geene huizen. Het land ligt ongeveer 5 palm. boven A. P. Het bestuur is dat van den *Nieuwen-Dussenschenpolder.*

BOERENVERDRIET (OUD-) of Eersten Polder, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Dussen Munster-en-Muilkerk*, gedeeltelijk gem. *Emmikhoven-en-Waardhuizen;* palende O. aan den Nieuwen-Dussenschen- of Zuid-Hollandschen polder, Z. aan de Vierbansche uitwatering, W. en N. aan de Bleek.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 27 bund. 84 v. r. 3 v. ell. en wordt door ééne sluis, op de Bleek, van het overtollige water ontlast. Men heeft geene huizen in dezen polder. Het land ligt omtrent 4½ palm. boven A. P. Het bestuur is dat van den *Nieuwen-Dussenschenpolder.*

BOERHAVE, naam, welken men in de wandeling, wel eens geeft, aan het oud adell. huis, Oud-Poelgeest, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest* (zie voorts Poelgeest [Oud-]), aangezien dat huis vroeger aan den beroemden Boerhave heeft toebehoord. Van daar, dat men, te Leyden, de wandeling over de Kwaak langs die buitenplaats *Groot-Boerhave-Om* noemt, wanneer men langs de Rijnsburgsche poort terugkeert; en *Klein-Boerhave-Om*, als men langs het Marendijkje de stad weder binnenkomt.

BOERIES, st. in *Oost-Indië*, op de zuidoostkust van het eil. *Timor*, tot de *Zuidwester-Eilanden-van-Banda* behoorende; 8° 30', Z. B., 143°, 48' O. L.

BOERKOLKEN, poelen in het dingspil *Zuiderveld*, prov. *Drenthe.* Zie Boerenkolken.

BOERNI, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen-Archipel* behoorende. Zie Borneo.

BOERO, Boeroe of Bouro, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, 12 mijlen W. van *Amboina;* tusschen 3° 3' en 4° Z. B. en 142° 93 en 144° 45' O. L.

Het kan reeds op 30 mijlen afstands uit zee gezien worden, heeft eene ovaalronde gedaante en is naast Ceram het grootste der Ambonsche eilanden, zijnde van het Z. naar het N. 18 mijlen lang en van het O. naar het W. 13 mijlen breed. De grond is doorsneden met groote en kleine rivieren, wier getal wel op 123 begroot wordt, en waarvan de voornaamste zijn, de Abbo, de Boy, de Ila, de Koena, de Kola, de Lea, de Lisa, de Maja, de Nitoe, de Olo, de Pekoe, de Poli, de Soewel, de Tima en de Wammaba. In het midden van het westelijke gedeelte des eilands vindt men een groot meer, dat, naar men wil, wel 6 mijlen in omtrek groot en 20 vademen diep zoude zijn, en welks water, dat van het gebergte afstroomt, langs de Soewel, de Ila en de Abbo naar zee vloeit. Dit meer, waarvan het water in het midden helder, doch aan de stranden, die moerassig zijn, troebel is, levert veel aal en watervogels op. Aan de

boorden is het met bamboes begroeid. De grootste baai van het eiland is de Bogt van Catsjelie, die eene veilige ankerplaats aanbiedt.

Men heeft op Boero lommerrijke bosschen, die wit en zwart ebbenhout en andere houtsoorten opleveren. De verdere voortbrengselen zijn: gierst, rijst, bananen, kokosnoten, limoenen, oranjeappelen, ananassen, sago en de beste kajoe-poetie-olie uit Oost-Indië, doch geene specerijën. Wilde zwijnen, babiroessa's, buffels en rundvee worden er in menigte aangetroffen. De bosschen krielen er van de fraaiste papegaaijen, kakatoea's, paradijsvogels enz., maar tevens vindt men er monsterachtige vledermuizen, wier grootte echter meerendeels in de vleugelen bestaat. De zee levert er overvloed van schildpadden en visch, en de stranden fraaije schelpen en zeegewassen, waarvan de wenteltrap de meest gezochte is. De bewoners verzamelen allerhande soorten van schelpen, die zij in ruwe dozen met kapok inpakken, welke dozen of kistjes zij dan tegen 2 à 3 rijksdaalders verkoopen.

De grond op Boero is met vele heuvelen en bergen bezet, waaronder de Tomahoe de hoogste is. De lucht is er over het algemeen gezond; in het binnenland, vooral in de uitgestrekte bosschen, vochtig, hetgeen in deze streken voor de kultuur zeer voordeelig is. Het is moeijelijk en gevaarlijk, om in het binnenste van dit eiland door te dringen, zoo door de ontoegankelijkheid der wouden, als door de vervaarlijke slangen, die er zich in ophouden; terwijl eene kleinere soort van slangen zich op de takken der zware eikenboomen plaatst, met welker schors zij in kleur overeenkomt en van daar den niets kwaads vermoedenden wandelaar in het gezigt schiet en alzoo eene ongeneeslijke wond toebrengt. Rondom het binnenmeer en in het geheele binnenland bestaat de bevolking uit wilde en naaktloopende Alfoeren, die tot de oorspronkelijke bevolking behooren; maar aan de stranden wonen Maleijers, zijnde verbasterde afstammelingen van naburige eilandbewoners. De bevolking, wier getal men op 60,000 schat, leeft van den landbouw, de scheepvaart en de vischvangst. De voornaamste handel op Boero wordt gedreven met de Chinezen, die er hunne koopwaren tegen de voortbrengselen van het eiland komen verruilen, en hier, onder anderen, de bouwstoffen tot hun kabinetwerk, als ook verschillende soorten van verfhouten, halen.

De oorspronkelijke Boeronezen volgen of de leer van Mohamed of het zijn Heidenen. Deze laatsten gelooven nog standvastig aan zekeren heiligen krokodil, die, volgens hun zeggen, in vorige tijden, op de dochter des Konings van het eiland, welke zeer schoon was, verliefd zijnde, dagelijks uit de zee opkwam en zich aan den oever vertoonde, van waar hij mannen, vrouwen en kinderen wegsleepte en verscheurde, hetwelk eene groote verslagenheid onder deze eilanders te weeg bragt. Men besloot dus met allen man uit te trekken, ten einde, ware het mogelijk, dit schrikdier om het leven te brengen. Aanstonds waren de Boeronezen in de wapens, en gereed om dezen ontzaggelijken oorlog aan te vangen, wachtende slechts naar de komst van het gedrocht, hetwelk, ten laatste wederkomende, hun in de Boeronesche taal toeriep: dat zij zich wel hådden te wachten, hem eenig leed te doen, daar hij anders op staanden voet hun geheele eiland zoude te onder brengen en alles vernielen, hetgeen hij evenwel zoude doen, ten ware men hem des Konings dochter gaf, als wanneer hij beloofde hun voortaan geene rampen meer te veroorzaken, maar integendeel hen te beschermen en hun eiland daarenboven met duizende van zegeningen te overladen. De Boeronezen bewilligden dadelijk in zijn verzoek. Men

haalde de dochter des Konings, zelfs met toestemming haars vaders en bragt haar naar den oever, alwaar deze rampzalige Prinses aan eenen paal gebonden en door den krokodil van daar gehaald werd, zonder dat men een van beiden ooit heeft wedergezien. De Boeronezen zeggen, dat van de vermenging des krokodils met hunne Prinses alle de krokodillen voortgesproten zijn, welke daarom bij hun in zulk eene hoogachting zijn, dat zij ze nog tegenwoordig als iets goddelijks vereeren. Deze verblinde heidenen trouwen echter ook op hunne wijze. De jongman moet het meisje, dat hij begeert, voor eetwaren, eenige snuisterijen en andere dingen van geringe waarde, van hare ouders koopen; zoodat degenen die vele dochters hebben, hier rijk geacht worden. De kleeding der Boeronezen bestaat slechts in een kleedje, dat zij om de heupen hebben, en hun nog niet tot aan de knieën reikt. Zoodra er een kind ter wereld komt, begeeft de moeder zich met den jonggeborene naar de rivier, en, na zich zelve, alsmede het kind, gewasschen en gereinigd te hebben, keert zij weder tot hare bezigheden terug, en alles loopt wel af. Daarentegen laat de man, die zich zeer ziekelijk en belagchelijk weet aan te stellen, als kraamheer, zich ter dege koesteren en oppassen, terwijl de zwakke kraamvrouw aan het werk moet, om den man wat lekkers toe te bereiden, en hem wat voedzaams te geven, opdat hij spoedig weder op de been mag komen. In plaats van eene wieg, hangt men eene vierkante mat bij de vier hoeken op, en slingert daarin het kind zoolang, tot dat het in slaap geraakt, of, hetgeen ook wel eens gebeurt, van de mat aftuimelt. De kinderen wentelen zich van het eerste oogenblik hunner geboorte af, in het gulle zand, en loopen, zoowel jongens als meisjes, tot hun twaalfde jaar geheel naakt. Als er iemand sterft, komen aanstonds de vrienden en geburen, en maken een groot geklag, over de afwezigheid van den overledene. Het lijk wordt in een gemetseld graf gelegd, hetwelk men, met een weinig klei en steenen, tegen het verslindend wild gedierte verzekert; daarna worden de vrienden en degenen, welke het grootste misbaar gemaakt hebben, op het lijkmaal genoodigd, waar zij zich, met eenige kleinigheden, vrolijk maken en zingende onder malkander rondspringen.

Boero stond weleer onder de Koningen van Ternate en de Stadhouders hadden hun verblijf in het aanzienlijk dorp Tomahoe. In het jaar 1657 hadden onze voorouderen reeds een houten pagger aan den mond van de Floemat, niet ver van Tomahoe. Naderhand, en wel in het jaar 1664, heeft de landvoogd Simon Cos er een van steen gebouwd; deze sterkte in het jaar 1689 in de lucht gesprongen zijnde, is later vervangen door de vesting Defense, welke door Dirk de Haas gebouwd werd, en almede tegenwoordig niet meer bestaat. Naderhand hebben de Nederlanders ook een fort gehad bij het aanzienlijke d. Boero, waarin gewoonlijk 20 à 25 man in bezetting lag, ten einde den smokkelhandel tegen te gaan, maar dit fort is thans mede verlaten.

Het zuidelijk gedeelte van Boero wordt dikwijls door de Papoeahs van Nieuw-Guinea aangedaan, die, als er anders niets voor hen te halen valt, kinderen, vrouwen en andere weerlooze menschen rooven.

BOERO, Boeroe, of Bouro, st. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Bogt van Catsjelie.

Het is het voornaamste dorp van het eiland.

BOEROE, Tandjong-Boeroe, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Boerong.

BOEROEAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

BOEROM, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen-Archipel*. Zie Barra.

BOERONG, kaap in *Oost-Indië*, op de Noordoostkust van het *Bandasche* eil. *Banda-Lontoir*.

BOERONG, Tandjong-Boerom, of Tandjong-Boeroe, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust 0° 15′ N. B. 121° 25′ O. L. Het is de punt van een schiereiland, Z. van de Straat van Malakka.

BOERTANGE, vesting in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Bourtange.

BOERTANGERMOERAS, moeras, prov. *Groningen*. Zie Bourtangermoeras.

BOERVEEN, buurs. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 4½ u. O. van *Assen*, gem. en 1½ u. O. van *Gasselte*; met 28 h. en ongeveer 100 inw.

BOESBERGE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Beusbergen.

BOESKOOLDIEP, water in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Bellingewolderdiep.

BOESSING-APAM, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, distr. *Pankul-Panang*.

Volgens eene overeenkomst, door den Sultan van Linga met de onze, in het jaar 1837, aangegaan, mogen de vaartuigen tot agar-agar-, tripang- en karetvangst bestemd, deze plaats niet aandoen.

BOESTA (PARA-), rooi of regengeul op het *Westindische* eil. *Aruba*. Zie Para-Boesta.

BOETA, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Uit dit gebergte werden de muitelingen, den 11 Mei 1829, door de eerste mobiele colonne onzer troepen, onder de bevelen van den Luitenant Kolonel Sollewijn, verdreven.

BOETAR, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*. Het is zeer onaanzienlijk en bevat slechts weinige dorpen, waarvan Boetar het voornaamste is.

BOETAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*, rijk *Boetar*. Het is de hoofdplaats van dat rijk en de residentie des Konings.

BOETELO of Boetele, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2¾ N. ten O. van *Deventer*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Raalte*. Deze buurs. behoort tot de markte *Raalterwold*, waarvan het het Zuidelijkste gedeelte uitmaakte.

BOETJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, heerl. *Gadja*, aan de Kalitondo.

BOETO, klein eilandje in *Oost-Indië*, tot de *Moluksche eilanden* behoorende; 7° 1′ Z. B. 149° 31′ O. L.

BOETOET, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, aan de Zuidoostzijde van dat eiland, onder den Pati van *Massavoy* staande.

BOETON, Boetong, Bouton of Baton, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Saleijer-eilanden* behoorende, ten Zuidoosten van *Celebes*, aan de baai van Boni, tusschen 4° 30′ en 5° 45′ Z. B. en 140° 11′ en 140° 55′ O. L.

Naar men wil zou het eertijds Bolio geheeten, doch van het koopen der goederen op de markt aldaar, van de Ternatanen den naam van

BOENTON, dat in het Ternataansch markt beteekent, verkregen hebben, hetwelk naderhand in BOETON verbasterd is.

Het is 17 mijlen lang en 3 breed en door eene straat van het eil. Pangasané gescheiden. Aan de Oostkust is eene groote baai, de Dwaalbaai geheeten, die in den Westmoeson eene veilige ankerplaats aanbiedt. Aan de Noordoostkust is eene ondiepte, en aan den Zuidhoek een rif, dat zeer gevaarlijk is. Het eiland bestaat uit hooge gronden, met vele bosschen bezet. De voortbrengselen zijn: rijst, turksche tarwe, inlandsche aardappelen, boonen, vruchten, sago, specerijen, onder anderen de druifvormige muskaatnoot, en fraaije houtsoorten. De *rotangs* (rottingen) groeijen er aan takken, die zich beurtelings nederlaten en tegen eenen tweeden boom weder oprigten, ter lengte van eenige honderd voeten. Men vindt er buffels, geiten, gevogelte en vogelnestjes. De zee in den omtrek levert velerlei visch.

Het getal der bewoners, die tot den Maleischen stam behooren, en de Mahomedaansche godsdienst belijden, wordt op 16.000 geschat. Zij zijn zeer donkerbruin van kleur, klein van gestalte en hebben een wreedaardig uitzigt. Ofschoon eerzuchtig en, wanneer zij zich beleedigd achten, bloedgierig van karakter, vindt men er echter, die, wanneer zij goed behandeld worden, vertrouwen verdienen. Zij vervaardigen katoenen stoffen en een weefsel uit aloëdraden.

Hoewel wij thans geene vastigheden op BOETON hebben, is het echter zeer dikwijls door onze voorvaderen bezocht; zoo werd het reeds, ten jare 1602, door WOLFERT HERMANSZOON aangedaan. In het jaar 1612 werd het door den Zeeuw APOLLONIUS SCOT bezocht, die toen, uit naam der Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij, met den Koning van BOETON een verdrag aanging, en aldaar zekeren GREGORIUS CORNELISSEN als Koopman plaatste. Ook schijnt hij er eenen steenen pagger te hebben aangelegd, welke men echter spoedig weder moet verlaten hebben, want toen PIETER VAN DEN BROEK aldaar in het jaar 1616 kwam, vond hij er eene onbezette vesting, die hij ook, zonder er iemand van de onzen achter te laten, weder verliet.

De Onderbevelhebber STEVEN BARENDSZOON werd hier, in het jaar 1638, met drie of vier andere Nederlanders doodgeslagen, hetwelk door den Bevelhebber POOL, met het dooden van onderscheidene Boetonners gewroken is. Toen de Koning van Makassar, in het jaar 1653, zich tegen ons begon te wapenen, deed PIETER DE VLAMING, ten einde zijne aanvallen te kunnen afweren, er, in het volgende jaar, twee vestingen, aan den mond der rivier, aanleggen, waarvan hij de eene Toetop Moeloet (d. i. houdt den mond toe), en de andere Djangan Kata (d. i. kikt niet) noemde.

Twee jaren later veroverde de Koning van Makassar geheel BOETON, en hoewel dit, volgens het verbond van het jaar 1661, door PIETER DE BITTER, met den Koning van dat land, in het bijzijn van MANDARSJAH, Koning van Ternate, en ten overstaan van den Admiraal CORNELIS SPEELMAN gesloten, weder onder den Koning van Ternate moest komen, die met eene Boetonsche Prinses gehuwd was, had dit evenwel geen plaats, vóór dat DE BITTER, in het jaar 1665, ten tweeden male als Gezant te Makasser verscheen, als wanneer die Koning BOETON aan den Koning van Ternate overgaf, hoewel dat eiland echter zijne eigene Vorsten schijnt gehad te hebben, die den Koning van Ternate onderhoorig waren. Althans, in het jaar 1667 sloot CORNELIS SPEELMAN, in naam der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, een verbond met den Koning van BOETON, volgens hetwelk hij niet alleen zou toelaten, dat

men de nagelboomen, die op dit en de naburige eilanden gevonden werden, uitroeide, maar zelfs de Maatschappij daarin behulpzaam moest zijn. Ten dien einde werd dan ook jaarlijks een Sergeant, onder den naam van *Extirpateur*, derwaarts gezonden, die de bosschen en eilanden doorkruiste, en alle de nagel- of muskaatboomen, welke hij vond, deed omhakken; zijnde de Koning van BOETON verpligt, hem gidsen en tolken mede te geven, alsmede vaartuigen, zoo hij die noodig had. Voor welke diensten dien Koning, ingevolge gezegd contract, jaarlijks eene som van honderd rijksdaalders zoude uitbetaald worden, welke som later tot honderd vijftig rijksdaalders schijnt vermeerderd te zijn.

Thans staat BOETON onder eenen afzonderlijken Sultan, die te **Kalla-Goesong** zijnen zetel houdt, en ook het gebied over eenige omliggende eilandjes heeft. Zijn Rijksbestuurder heeft, in het jaar 1824, van den Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN, te Makassar, een afschrift van het vernieuwde en verbeterde Bongaysche verbond ontvangen, waarbij aan de onderdanen van den Sultan van BOETON het regt wordt toegekend, om specerijboomen te planten en aan den Sultan tevens het behoud verzekerd van de jaarlijksche toelage, hem vroeger, ter zake van de uitroeijing dier boomen, toegekend.

Men heeft op dit eiland veel te lijden van de zeeroovers en Boeginesche slavenhandelaars, die dikwijls de bewoners komen verontrusten, om volk uit de dorpen weg te stelen. Om deze reden wonen de Boetonners veelal in de hooge binnenlanden, terwijl hier en daar versterkte wijkplaatsen zijn aangelegd; ook ontvangt de Sultan van het Nederlandsche gouvernement kruid en lood, ten einde zijn eiland tegen die lastige bezoekers te beschermen.

BOETON of BOETONG, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Boeton*, een der *Saleijer-eilanden*, aan de Zuidwestzijde van het eiland op eene hoogte, aan de Straat van Boeton, 5° 28′ Z. B. 140° 15′ O. L.

Zij is groot en bemuurd. De straten zijn er naauw en regt. De huizen van bamboes. Men vervaardigt er zeer fijne en andere katoenen stoffen. Vroeger hield de Sultan der gezamenlijke Saleijer-eilanden hier zijn verblijf in een kasteel van steen.

BOETON (LATOE-), oud d. in *Oost Indië*. Zie LATOE-BOETON.

BOETON (STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost Indië*, in de *Zee van Java*, ten Z. van het eil. *Celebes*, bij de Bogt van Boni, tusschen de eilanden Boeton en Pangasané. Zij is bevaarbaar en bevat goeden ankergrond.

BOETONG, eil. en st. in *Oost-Indië*. Zie BOETON.

BOETSELAAR, voorm. buitengoed in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie BOETZELAER.

BOETSELAARSBURG, oud slot in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie BOETZELAERSBURG.

BOETSJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

BOETZELAER of BOETSELAAR, voorm. buitengoed in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, onder de gemeente *Groede*, aan den rijweg naar Nieuwvliet.

Volgens de overlevering zoude dit goed toebehoord hebben aan het geslacht van dien naam, hetwelk ook eene afzonderlijke begraafplaats in de Hervormde kerk te Groede bezat, waarvan de merkteekenen nog voorhanden zijn. De sporen van eene afsluiting van het op dat goed gestaan hebbende kasteel zijn nog zigtbaar in eenen ouden, gedeeltelijk gevulden vijver of afdelving, rond de thans op dien grond staande

boerenhofstede, welke in eigendom toebehoort aan den Heer JACOBUS ROELS, te Brugge.

BOETZELAERSBURGH, bij sommigen BOETSELAARSBURG gespeld, oud slot, in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, arr. en 7 u. Z. van *Zutphen*, kant. *Ter-Borgh*, gem. *Bergh*, in het stadje *'s Heerenberg*, het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 69 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de Douairière DE STUERS, geb. DE LA COURT, die het bewoont.

BOEVANGE, d. in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie BOGEN.

BOEVANGE, d. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie BUVINGEN.

BOEVELEN, eigenlijk BOVEN-HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en ½ u. Z. O. van *Eersel*, administratief tot het geh. *Stokkelen* behoorende; met 3 h. en 17 inw.

BOEVENJEN of BOUVIGNE, in de wandeling meestal BOEVERIJE geheeten, kasteeltje in de *Baronie van Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. Z. van *Breda*, kant. en 5 min. W. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, aan den linkeroever der Merk, O. van het Mastbosch.

Het prijkt met een achtkant torentje, ligt omringd door vischrijke vijvers en door, met opgaande boomen beplante, singels. De toegang is door eene ruime poort over eene breede brug. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, 5 bund. 36 v. r. 67 v. ell. Een vroeger daar gestaan hebbend gebouw, werd opgetrokken en bezeten door het oude geslacht BOEVENJEN, dat in de 13e eeuw vermaard was. Het tegenwoordige slot is gebouwd door J. B. KEERMANS, Eersten Raad van FILIPS WILLEM, Prins *van Oranje* en Drost *van Breda*, van wien die Prins het, den 8 October 1614, kocht. Na 's Vorsten overlijden is het op de volgende Heeren van Breda overgegaan. Thans wordt het in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOHANNES DE POORTER, die het, in het jaar 1838, van de erven van Mevr. de wed. VAN EIK, geb. PAARDENKOOPER, gekocht heeft.

BOEWAH, BOEA of TALOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche-Binnenlanden*.

BOEWAH, BOEA of BOEA-PENNIBANG, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche Binnenlanden*, distr. *Boewah*.

Deze nieuwgebouwde sterkte ligt 8112 Rhijnl. v. (2546 ell.) boven de oppervlakte der zee.

BOEWANG of TANDJONG-BOEWANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

Het is de noordoostelijke hoek van de resid. *Japara*.

BOEWANG-BESI, OMA of HAROEKA, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, tot de *Uliassers* behoorende, bijna 2 m. N. O. van het eil. Amboina en nog geen ½ m. Z. W. van Honimoa; 3° 40′ Z. B. 146° 14′ O. L.

Het heeft eene ovaal-ronde gedaante, is 2 mijlen breed en 3 mijlen lang, en wordt in twee deelen onderscheiden, van welke het Zuidelijke BOEWANG-BESI of OMA en het Noordelijke Hatoehaha genoemd wordt. Men telt er elf dorpen, te weten: Aboro, Haroeko, Hoelalioe, Kabauw, Kailolo, Karihoe of Wario, Oma, Pelaun of Hatoehaha, Roehemoni of Roehoemoni, Wassoe en Zamet.

Het luchtgestel wordt op Boewang-Besi voor zeer gezond gehouden. De grond is er bezet met vele bergen en heuvelen, van welke de Alakka de belangrijkste is. Op het gebergte groeit veel allang-allang, hier koesoe-koesoe geheeten, zijnde eene soort van lang, wild gras, dat soms, bij zware hitte, in den brand geraakt en alsdan, wanneer er tevens eenigen wind heerscht, zeer gevaarlijk wordt voor degenen, die zich op weg bevinden.

De voornaamste rivieren zijn: de Wai-Hoka, de Wai-Lapia, de Lykrisa en de Wai-Tahoe. Men heeft er ook warme bronnen, welke men acht zeer heilzaam te zijn tegen de verlamming en jicht.

Men treft op dit eiland nagelboomen aan, en in de tuinen worden kladikombilis, kladjang en andere tafelgroenten aangekweekt. Ook heeft men er onderscheidene vruchtboomen, als: doerian-, mangga-, batjan- en linguaboomen. Het dierenrijk levert er herten, babiroessa's en wilde varkens, en in den omtrek vangt men goeden visch.

De bevolking schat men op 4000 zielen, van welke degenen, die in het Zuidelijke gedeelte wonen, Christenen, en de bewoners van het Noordelijke gedeelte Mahomedanen zijn. Onder de bevolking van Boewang-Besi heerschen de walgelijkste huidziekten, als melaatschheid, *cascado* (de schubbenziekte) en andere afzigtelijke kwalen; ook vindt men velen onder hen, die mismaakt van leden zijn, hetgeen als eene groote bijzonderheid in den Indischen Archipel kan beschouwd worden, aangezien de bevolking aldaar doorgaans uit zeer wel gemaakte lieden bestaat. De wanstalligheid der bewoners van Boewang-Besi wil men aan het veelvuldig gebruik van loogzout en het eten van slakken en kleinen visch toeschrijven.

Het eerste Nederlandsche fort werd hier reeds in het jaar 1627 op den zuidwesthoek van het eiland aangelegd, maar in het jaar 1636 reeds weder geslecht, nadat, het jaar te voren, in het Noordwesten, het fort Hoorn en in het Westen de beste en voornaamste vesting Zelandia gebouwd waren. Dit laatste fort echter, in het jaar 1818, door eenen orkaan vernield zijnde, is een weinig meer westelijk, aan den kant der zee, op een klein voorgebergte, een ander fort opgetrokken, dat men den naam van Nieuw-Zelandia gegeven heeft.

In den opstand op de Ambonsche eilanden, in het jaar 1817, hadden de bewoners van dit eiland mede een werkdadig deel genomen, maar werden, even als de overige eilandbewoners, door de expeditie, onder den Commissaris-Generaal Buyskens., tot onderwerping gebragt.

BOEWANG-BESI, het Zuidelijke gedeelte van het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, tot de resid. *Amboina* behoorende.

Het bevat vijf dorpen, zijnde: Aboro, Haroeko, Oma, Wassoe en Zamet, welker inwoners Christenen zijn.

BOEZEM, uiterwaard in de baronnie van *Asperen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Helloschb Boezem.

BOEZEMPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gouda*, gem. *Sluipwijk*.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 110 bund., en wordt door éénen molen van het overtollige water ontlast.

BOEZEROENTJES, naam, welken onze zeelieden gewoonlijk geven aan de BoegeroNes, drie eil. in de *Zee van Java*. Zie Boegerones.

BOFFERDINGEN, in het Fransch Bofferdange, ook wel Beauferdange gespeld, d. in de heerl. *Heisdorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1½ u. N. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. Z. van *Mersch*, gem. en 1 u. Z. van *Lorentzweiler*; met eene R. K. kapel, die tot de pa-

rochie van *Lorentzweiler* behoort, en door den Kapellaan van die parochie bediend wordt.

BOFORT, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie NOFORT.

BOGAARDE (HOF-VAN-), oude naam van het voorm. adell. huis AVESTEIN, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie AVESTEIN.

BOGEN, gem. in het balj, van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan de gem. Clervaux, O. aan Munshausen, Z. aan Eschweiler, W. aan de Belgische gem. Longvilly.

Zij bevat de d. Bogen, Donningen, Heisdorf, Lullingen en Troine, benevens de geh. Crendall, Deifelt en Wintger en telt ruim 900 inw.,

De inw., die alle R. K. zijn, maken de parochiën Bogen, Donningen en Troine uit, en hebben drie kerken en twee kapellen, welke door drie Pastoors en éénen Kapellaan bediend worden.

Het dorp BOGEN, eigenlijk BEGEN, in het Fransch BOEVANGE of BAVANGE, ligt 5 u. N. W. van Diekirch, 2 u. N. van Wiltz. De inw., die alle R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Clervaux*, behoort, en eene kerk heeft, welke door éénen Pastoor bediend wordt.

BOGER, voorm. land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BOGOR.

BOGERDA, voorm. state, thans zathe, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, 10 min. van het dorp *Boer*, waartoe het behoort.

BOGGELAAR, buitengoed in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1 u. O. van *Zutphen*, gem. en ¾ u. van *Warnsveld*.

Het beslaat eene oppervlakte van 44 bund. 56 v. r. 30 v. ell. en is thans een eigendom van den Heer JOHAN WILLIAM PARKER, die het bewoont.

BOGOR of BOGER, voorm. landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, ads. resid. en distr. *Buitenzorg*, ter plaatse, waar nu de hoofdpl. Buitenzorg ligt.

Dit landgoed werd den 10 Augustus 1745 aan den Gouverneur Generaal van Neêrlands-Indië GUSTAAF WILLEM Baron VAN IMHOFF afgestaan, die het den naam van BUITENZORG gaf. Zie voorts dat woord.

BOGOWONTO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

Zij ontspringt in de resid. *Baglen*, loopt voorts langs de Westelijke grens der resid. *Djocjokarta*, en ontlast zich in de *Indische zee*.

Uit deze rivier loopt, in de resid. *Baglen*, eene waterleiding naar de hoofdpl. Poerworedjo, ter besproeijing der daarom liggende velden, welke waterleiding vóór weinige jaren hersteld is.

Den 4 October 1828 viel in de nabijheid van de BOGOWONTO een gevecht voor, tusschen de Nederlandsche troepen, onder aanvoering van den Majoor BUSCHKENS, en de muitelingen, waarbij van onze zijde 180 man sneuvelden.

BOGTON, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lonthoir*, tot de *Banda-eilanden* behoorende.

BOGUDA, oude naam van het d. BODEGRAVEN, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BODEGRAVEN.

BOHMUHL of BAUHÜHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Luxemburg*, gem. *Schuttringen*.

BOHOL, st. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie BOEL.

BOIJEN, geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoorende, thans prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Sittard*, gem. en ¼ Z. W. van *Grevenbicht*, op een eilandje in de Maas; met 115 inw.

BOIL, d., prov. *Friesland*. Zie BEUIL.

BOJOELALI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BODJOLALI.

BOIS-LE-DUC, Fransche naam van de stad 's HERTOGENBOSCH. Zie dat woord.

BOKELSDIJK, voorm. bewind of drostambt *Zuid-Holland*, hetwelk in het jaar 1281, vermeld wordt in eenen brief van FLORIS V, Graaf *van Holland*. Thans is het een polder. Zie BEUKELSDIJK.

BOKHEY, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie BOXHEIDE.

BOKHOVEN, gem. prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Maas, O. aan Engelen, Z. aan Vlijmen, W. aan Hedikhuizen.

Deze gem. was eene hooge en onafhankelijke grondheerlijkheid, die door Keizer FERDINAND III tot een rijksgraafschap verheven was, en voor het jaar 1795 aan de MONTMORENCY's behoorde. Door de Franschen overheerd, kwam zij in het jaar 1800, bij transactie aan het Bataafsche gemeenebest. De heerlijke regten door de Franschen afgeschaft, bleven ook sedert gedeeltelijk buiten gebruik. De eigenaar der heerlijkh. behield te BOKHOVEN slechts zijn allodiaal goed met de bouwvallen des kasteels. De tegenwoordige eigenaar is de Marquis, thans Hertog, DE MIREPOIX, gehuwd met eene dochter van wijlen den Prins DE MONTMORENCY-LAVAL, wonende te Parijs.

De gem. BOKHOVEN bevat niets dan het dorp Bokhoven en het kasteel van dien naam. Zij beslaat eene oppervlakte van 322 bund. 60 v. r. 16 v. ell., en telt 36 h. en 220 inw., die zich veel toeleggen, om hunne gewassen te 's Hertogenbosch ter markt te brengen, dat meestal door de vrouwen verrigt wordt. Den 7 Mei 1837 sloeg de marktschuit van BOKHOVEN, tusschen Engelen en 's Hertogenbosch, om, waarbij veertien vrouwen en eenen man jammerlijk in het water omkwamen. Bijna elk Bokhovensch huisgezin had den dood van eenen bloed- of aanverwant te betreuren.

De inw., die alle R. K. zijn, maken een pastorie uit, welke tot het voorm. bisd. of vic. gener. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Heusden* behoort, en door eenen Pastoor van de Bernsche abdij bediend wordt. Zij behoorden oudtijds onder de parochie van *Hedikhuizen*, maar maken sedert het jaar 1396 eene afzonderlijke parochie uit. Daar de souvereine Heeren, ten tijde van de Hervorming, het R. K. geloof bleven omhelzen, behielden de inw. ook vrijheid tot uitoefening van die eeredienst, hetgeen ten gevolge had, dat de R. K. van andere plaatsen onder het gebied der Staten, gedurende eenen geruimen tijd, in de gelegenheid waren, om, wanneer hunne eigene Pastoors gevlugt, gebannen of overleden waren, in het geestelijke toch eenigzins bediend te worden. De Pastoors van BOKHOVEN werden ook meermalen door hunne Kerkvoogden

belast met het bestuur van andere parochiën, die ter benoeming van de abdij van Berne stonden; tevens zijn er in de eerste tijden na de Kerkhervorming, een aantal kinderen gedoopt, die in de Bommelerwaard, in de Tielerwaard, te 's Hertogenbosch, in de Meijerij, ja zelfs te Nijmegen, te Arnhem of elders in Gelderland geboren waren. In dat opzigt is de parochie van Bokhoven, gedurende eene reeks van jaren, van het grootste belang geweest voor dat gedeelte van het Bisdom van 's Hertogenbosch.

Het dorp Bokhoven ligt 2 u. N. W. van s' Hertogenbosch, kant. en 1½ u. O. van Heusden.

In het jaar 1363 werd aldaar, door den ijver der ingezetenen, eene kapel gesticht, welke Johannes van Arkel, Bisschop van Luik, in het jaar 1369 tot eene parochiekerk verhief. De tegenwoordige kerk, die den H. Antonius als Patroon viert, is vrij groot en heeft eenen spitsen toren. In deze kerk staat een fraai praalgraf van eenen der vorige Heeren; en in den buitenmuur is een gedenksteen gemetseld, bevattende de namen der 13 personen, den 7 Mei 1837, door het omslaan der markschuit verdronken; alsmede eene sierlijke grafsteen voor Jonkheer Mr. Franciscus Xaverius Verheijen, Griffier der Staten van Noord-Braband en diens echtgenoote.

Door eenen storm tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834 zijn te Bokhoven vier woningen geheel ingestort en eenige andere zwaar beschadigd geworden. In den nacht tusschen 8 en 9 Mei 1839 ontstond in dit dorp een brand; die zoo spoedig toenam, dat daardoor 5 huizen in puin verkeerden, terwijl ook alle de gemeente-archieven verbrandden.

Het wapen van Bokhoven bestaat in eenen bok van goud, op een veld van lazuur.

BOKHOVEN, voorm. kast. in de heerl. *Bokhoven*, prov. *Noord-Braband*, 3 min. Z. van *Bokhoven*.

Het was een zwaar gebouw van eenen zeer grooten omtrek, doch geheel door de Spaansche oorlogen vervallen en ter bewoning onbekwaam geworden, zag men er sinds lang slechts overblijfsels van torens, gewelven en zeer dikke muren, die door hunne hoogte zeer ver konden gezien worden. Rondom was het met eene breede gracht omgeven, en het had eene zware voorpoort met eenige zeskante sierlijke, spitse torentjes, en ter wederzijde eenen uitgebreiden vleugel. De voorburg van dit weleer prachtige slot is door eenen der vorige eigenaars nog bewoond geweest, tot bij de aannadering der Franschen, in het jaar 1794. De troepen dier natie, welke zich te Bokhoven ophielden, tot op het oogenblik, dat de Maas zich in den volgenden winter had vastgezet, hebben het geheele gebouw omver gehaald, zoodat er thans niets meer van bestaat, dan de bouwvallen der voorpoort.

BOKHOVEN (HOOGE-POLDER-VAN-), pold. in de heerl. *Bokhoven*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*; palende N. aan de Maas, Z. O. aan den Lagenpolder van Bokhoven, Z. W. aan den Mussenwaard, W. aan de Geldersche waarden.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 158 bund. 67 v. r. 40 v. ell.

BOKHOVEN (LAGE-POLDER-VAN-), pold. in de heerl. *Bokhoven*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* dist., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*; palende N. O. aan de Maas, O. aan den Binnenpolder van Engelen, Z. O. aan den Buitenpolder van Engelen, Z. W. aan den Buitenpolder van Hedikhuizen, W. aan den Mussenwaard.

Hij is groot 141 bund. 38 v. r. 63 v. ell. In den noordwestelijken hoek ligt het d. Bokhoven.

BOKKELAAN of Boklaan, weg, prov. *Friesland*, tusschen de griet. *Gaasterland* en *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, van onder Harich, tot aan den Rijn, onder Oudega, loopende.

BOKKEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche Archipel*, in de *Zee van Java*.

BOKKENHOF, riddermatige hofstede, in het *Land van Overmaas*, prov. *Limburg*. Zie Oppendorp.

BOKKENSLOOT, water in *West-Friesland*, in de *Oosterkogge*, prov. *Noord-Holland*, in den pold. *het Grondslag*, welken het in eene regte lijn van het N. naar het Z. doorloopt.

Het maakt de grensscheiding uit tusschen de stad *Enkhuizen* en de gem. *Bovenkarspel*.

BOKKENSTEIN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Blokkenstein.

BOKKOE, naam, dien de Negers geven aan de plant. Boksweide in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Boksweide.

BOKKUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwolden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2½ u. N. van *Heerenveen*, ½ u. N. ten O. van *Akkrum*, waartoe het behoort; met 2 h. en 13 inw.

BOKKUMERMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, ten N. van het geh. *Bokkum*, waarvan het zijnen naam ontleent.

BOKLAAN, weg, prov. *Friesland*. Zie Bokkelaan.

BOKO (KEDONG-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kedong-Boko.

BOKSBERGEN, ook Boxbergen, havezathe in het kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. kant. en 2 u. N. O. van *Deventer*, gem. en 1½ u. O. van *Olst*, in het geh. *Wesepe*.

Deze havezate werd op het laatst der vorige eeuw bezeten en bewoond door den Heer Frederik August Alexander Grave von Wartensleben, Generaal in Nederlandsche dienst en ten gevolge van zijne wonden, in den oorlog met Frankrijk, in het jaar 1794 of 1795 overleden. Vervolgens werd zij bewoond door 's Graven weduwe Gravinne van Hogendorp.

BOKSMEER, vl. in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boxmeer.

BOKSTEL, vl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boxtel.

BOKSTEL (BINNEN-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boxtel (Binnen-).

BOKSVEN, moeras, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, W. van Luiksgestel, aan de Belgische grenzen. Uit dit moeras ontspringt de Groote-Beerze.

BOKSWEIDE, bij de Negers Bokkoe geheeten, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende benedenwaarts aan de Matapicakreek, bovenwaarts aan Berthoudslust, waarmede zij vereenigd is, hebbende te zamen eene oppervlakte van 903 akk., welke door 213 slaven bewerkt worden; alleen is Boksweide 450 akk. groot.

BOKT of de Bocht, geh in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 1½ u. N. ten O. van *Eindhoven*, gem. *Son-en-Breugel*, ½ u. Z. van *Son*, waartoe het behoort; met 20 h. en 130 inw.

BOKUM, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. van *Kloosterburen*.

Het bestaat uit twee aanzienlijke boerderijen, met polder, kwelder en aanwas, van welke de eene, Bokum geheeten, in het jaar 1718, de andere, Nieuw-Bokum genaamd, in het jaar 1817 gebouwd is.

BOKUM (OUD-), voorm. boerderij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, even ten N. van het zoo even genoemde *Bokum*, ofschoon door den Kersvloed van het jaar 1717 geheel weggespoeld, kan men echter nog eenige sporen van haar ontdekken. Ten gevolge van de toen ontstane doorbraak, werd de provinciale zeedijk hier eenige roeden meer binnenwaarts gelegd, zoodat de grondslagen thans in den later binnengedijkten Bokumerpolder liggen, alwaar men voor eenige jaren, in eene kleine hoogte, nog eenige urnen gevonden heeft.

BOKUMERPOLDER, onbehuisd binnengedijkt land in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Kloosterburen*, even benoorden Bokum.

Deze pold., in het jaar 1809 bedijkt, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 50 bund., en ontlast het overtollige water door eene duikerpomp, hier *klief* of *klijf* genoemd. Het dijkbestuur staat aan de landeigenaars van Bokum, door wie deze pold. ook is binnengedijkt.

BOL (DE), omkaad buitenpoldertje, in *den Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, Z. W. van den Koekoek.

Dit poldertje is groot 33 bund. 5 v. r. Het bestuur wordt gevoerd door den Heer Smits, die er eigenaar van is.

BOLADOR (KADONG-), oud d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, Zie Kadong-Bolador.

BOLAKAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Krawang*, distr. *Tjiasem*, 1 u. N. van Korang, op den Westelijken oever van de Tjiasem.

BOLANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, reg. en distr. *Ceram*, aan den weg van Bantam naar Batavia.

BOLBERG, geh. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2¼ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ¼ u. Z. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 19 h. en 100 inw.

BOLBERG, geh. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. Z. O. van *Breda*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, 1 u. Z. O. van *Bavel*, waartoe het behoort, terwijl het administratief tot het geh. *Bol-en-Eikberg* gerekend wordt. Men telt er 6 h. en 35 inw.

BOLE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Boel.

BOLEENTENA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidoostelijke schiereiland*, op eenen berg.

BOLÈLÈNG, Boliling of Bliling, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, op de Zuidkust. Dit rijk, hetwelk eertijds een gedeelte van het rijk Karang-Asen, uitmaakte, werd met eenige onderhoorige, landschappen, van welke de voornaamste Pariman en Sangsit waren, in het begin dezer eeuw, door den toen regerenden Vorst van dat rijk, vrijwillig afgestaan aan zijnen Neef, den Goesti (Prins) Gede Karang, die, na deze vermeerdering zijner magt, er terstond op uit was, om zijn

zijn gebied nog verder uit te breiden, hetgeen hem dan ook in het jaar 1808 gelukte, toen hij het kleine, maar zeer vruchtbare vorstendom Djembrana, door list en geweld, onder zijne heerschappij bragt.

De opbrengst van den grond van Bolèlèng is op verre na niet toereikend voor de behoefte der bevolking, want, slechts in de nabijheid der hoofdplaats is de grond vruchtbaar en overal met rijstvelden aangebouwd. De bevolking, die op 130,000 zielen geschat wordt, onder welke 20,000 weerbare mannen, bestaat meest van den ruilhandel waardoor zij zich uit Java van rijst en andere onontbeerlijke behoeften voorzien.

De voordeelen, die de voortbrengselen des lands aanbrengen, worden bijna alleen door den willekeurigen Vorst, of door de langs de stranden gevestigden Chinezen, Boeginezen en andere vreemden genoten, zoodat de ruilhandel met slaven vroeger de eenigste toevlugt was. Nadat echter de slavenhandel afgeschaft en de bron van toevoer daardoor aanmerkelijk verminderd is, ziet zich de bevolking van Bolèlèng jaarlijks aan den nijpendsten hongersnood blootgesteld, waarbij een groot aantal menschen door gebrek aan de noodwendigste levensbehoeften ellendig omkomen. Vóór het afschaffen van den slavenhandel bragt Bolèlèng den Vorst aanzienlijke inkomsten op, door de groote menigte slaven, welke hij jaarlijks verkocht, niet alleen uit zijn eigen land maar ook uit het eiland Ceram, van waar hem jaarlijks een zeer groot getal dier ongelukkigen werd toegezonden In ruil tegen deze slaven werd hij door de Chinezen van Java overvloedig van rijst en andere artikelen voorzien; terwijl hij eene groote menigte muskaatnoten, tegen eenen geringen prijs, van Ceram ontving, welke noten op Java onder den naam van Balische noten bekend zijn, ofschoon Bali nimmer muskaatnoten heeft voortgebragt.

BOLÈLÈNG, Bolling of Bliling, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, kon. *Bolèlèng*.

Zij ligt vlak aan het strand, in een zeer vruchtbaar oord, en kan als de voornaamste handelplaats des eilands beschouwd worden. Men heeft er eene zeer gevaarlijke reede, vermits de schepen tot op een pistoolschot afstands den wal moeten naderen, alvorens zij kunnen ten anker komen, wanneer men op 25 en 30 vademen diepte eenen zeer klipachtigen grond heeft, waarin de ankers bezwaarlijk vatten, zoodat de schepen, bij elke opkomende windvlaag, aan het drijven geraken en wanneer de wind landwaarts waait, onfeilbaar tegen het strand slaan.

BOLENBERG, geh. in *Opper-Gelder*, ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. en 4. u. N. O. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. van *Venlo*, gem. en 10 m. Z. W. van *Belfeld*; met 110 inw.

BOL-EN-EIKBERG, geh. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1 u. Z. O. van *Breda*, kant. en ½ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, ½ u. ten Z. O. van *Bavel*, waartoe het behoort; met twee bierbrouwerijen, 33 h. en ruim 160 inw.

BOLENGAM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Bolang.

BOLESTEIN, adell. huis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Boelestein.

BOLGERIJ, pold., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Everdingen-en-Zijderveld*; palende N. aan Autena en Tienhoven, O. aan Zijderveld, Z. aan Over-Boeikop, W. aan Leiden-Bolgerij.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 238 bund. 45 v. r., telt 15 h., alle boerderijen, en behoort onder het bestuur van den pold. *Zijderveld.*

BOLGERIJ (LEIDEN-), pold. in het *Land van Vianen* prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen;* palende N. aan Autena, O. aan Bolgerij-onder-Everdingen-en-Zijderveld, Z. aan Neder-Boeikop, W. aan Zouden-Bolgerij.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 237 bund. Men telt er 8 h., waaronder 5 boerenhofsteden, en ruim 40 zielen.

BOLGERIJ (ZOUDEN-), pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen;* palende N. aan Autena, O. aan Leiden-Bolgerij, Z. aan Neder-Boeikoop, W. aan het Zederik-kanaal.

Dit gedeelte van Bolgerij wordt ook Vrije Nes genoemd; het is leenroerig geweest aan de baronie van Liesveld, waarvan het tiendregt in eigendom toebehoort aan den Heer Willem Jacob Cambier, te Vianen. Het beslaat eene oppervlakte van 136 bund. Men heeft er 8 h., waaronder 3 boerderijen, en 30 inw.

Deze en de vorige polder staan onder het bestuur van het *Land van Vianen.* Zij worden, gezamenlijk met *Bolgerij-onder-Everdingen-en-Zijderveld*, door drie molens drooggehouden.

BOLHAAR, erve, in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. N. van *Enschede*, gem. *Lonneker.*

Dit erve bestaat uit drie boerenplaatsen, te zamen groot ruim 11 bund., bewoond door 30 zielen, en in eigendom toebehoorende aan den Heer J. G Le Roy, aldaar woonachtig.

BOLHUIS, oud huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¾ u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Loppersum*, te *Eekwert*, onder en ½ u. Z. van *Wirdum*, ten Z. van de aanzienlijke Wierde, genaamd de Eekwerderhoogte, aan den rijweg. De naam is ontleend van de oude gedaante van het huis, hetwelk daarenboven aan het geslacht der Bolhuizen, als van daar afkomstig, den naam heeft gegeven (1).

Het beslaat met den daartoe behoorenden grond, eene oppervlakte van 19 bund. 21 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de weduwe van den Secretaris Mr. Abraham Buning.

Op dit huis werd in het jaar 1534 geboren Abel Eppens, de schrijver van eene nog onuitgegevene kronijk, uitmakende twee folianten in M. S., gaande van 1537 tot 1582. Hij nam een ijverig deel in den worstelstrijd der vrijheid, en heeft eene eerste plaats onder de Ommelander Regenten bekleed.

BOLHUIS, voorm. oud huis in het kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen*, 5 min. O. van *Warfum.*

Het is sedert lang afgebroken; men kan thans nog zien, waar het gestaan heeft.

BOLILING, kon. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali.* Zie Boléléng.

BOLIXATE, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, Z. van Axel, waarvan het overblijfsel, hetwelk thans nog de scheiding uitmaakt tusschen de pold. Beoosten-Blij-benoorden

(1) Zie de levensschets van onzen Vaderlandschen taalkundige Lambertus van Bolhuis, in de Kunst- en letterbode, van 1827, No. 45, bl. 29.

en Beoosten-Blij-bezuiden, de Geul van Bolixate plagt genoemd te worden, doch later onder den naam van het Kanaal van Axel bekend werd.

BOLKEZIJL, voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, ½ u. N. O. van *Minnertsga*. Zij diende, om het water van eenen zijtak der Ried, de Wierster-Oude-Meer geheeten, in de Middelzee te ontlasten, en is bij het bedijken van het Bildt vervallen, ofschoon de vaart naar St. Jacobi-Parochie hier nog door loopt.

BOLKSBEEK, watertje in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*.

Het komt in de buurs. Haarlo, gem. Borculo, uit de *Berkel*, die haar door de Avinksluis van water voorziet, stroomt voorts, in eene noordwestelijke rigting, door de gem. Neede en Borculo, neemt ten W. van het dorp Gelselaar eenen noordelijken loop, tot dat het tegen de prov. Overijssel stuit; van hier eerst eene westelijke en vervolgens weder eene noordwestelijke strekking nemende, dient het tot grensscheiding tusschen de provinciën Gelderland en Overijssel en ontlast zich bij het huis Bloemendal onder Verwolde in de *Schipbeek*.

BOLLINGWEER, buurt, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. van *Dockum*, ¼ u. W. van *Nijkerk*, waartoe zij behoort aan de Peasens.

BOLMEER, meertje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, nabij Zevenhuizen, gem. *de Leek*.

BOLOK, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op *Tamboekoe*, aan de Zee gelegen.

BOLOLE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Oostkust*; 3° 21′ Z. B. 140° 24 O. L.

BOLONG (KARANG-), stadje in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARANG-BOLONG.

BOLSPOLDER (GROOTE-), polder in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, onder *Kruisland*, nabij het zoogenaamde Roosendaalsche of Bovensas; palende N. aan de Gorzen tegen de Vliet, O. aan den Kleinen Bolspolder, Z. aan den polder van Kruisland.

Deze is in het jaar 1611 bedijkt, beslaat eene oppervlakte van 97 bund. 88 v. r. 99 v. ell., telt 50 h., waaronder 4 boerenhofsteden, en wordt door eene sluis van het overtollige water op de Vliet ontlast. Het land ligt omtrent gelijk met A. P. Het beheer geschiedt door Ingelanden.

BOLSPOLDER (KLEINE-), poldertje in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, *Vierde* distr., kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, onder *Kruisland*; palende N. en O. aan de gorzen tegen de Vliet, Z. aan den polder van Kruisland, W. aan den Grooten-Bolspolder.

Deze pold. is bedijkt in het jaar 1611, en beslaat eene oppervlakte van 27 bund. 60 v. r. 21 v. ell., terwijl men er slechts ééne boerenhofstede heeft. Het overtollige water wordt door eenen duiker, in 1123 in den Dwarsdijk gelegd, in den Grooten-Bolspolder geleid, en met het water van dien polder op de Vliet ontlast, vóór 1823 werd de KLEINE BOLSPOLDER door middel van eenen, in 1817 gebouwden, kleinen houten watermolen van het overtollige water bevrijd; vóór het bouwen van gemelde molen, die omstreeks 1824 weder weggebroken is, had de ont-

lasting van water, door een sluisje, onmiddellijk op de Vliet plaats; door de verlanding van deze rivier werd die ontlasting echter ten laatste geheel onvoldoende.

Het land ligt omtrent met A. P. gelijk, en het poldertje wordt door den eigenaar beheerd.

BOLST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ¾ u. Z. O. van *Veghel*, gem. en ¼ u. ten W. van *Erp*; met 18 h. en 90 inw.

BOLSVARDIA, Lat. naam van de stad BOLSWARD, prov. *Friesland*. Zie BOLSWARD.

BOLSWARD, kant., prov. *Friesland*, arr. *Sneek*; palende N. aan het kant. Harlingen, O. aan de kant. Rauwerd en Sneek, Z. aan het kant. Hindeloopen, W. aan de Zuiderzee.

Het bevat de stad Bolsward, benevens de grietenijen Wonseradeel en Hennaarderadeel en telt daarin nagenoeg 16,000 inw.

BOLSWARD, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*. Zij bevat de volgende 10 gem. Bolsward, Burgwerd-Hichtum-en-Hartwerd, Edens-en-Spannum, Kubaard-en-Waaxens, Lollum, Oosterend-en-Hennaard, Oosterlittens, Winsum-en-Baard, Wommels-en-Hydaard en Ytens.

Men heeft er 13 kerken, die door 11 Predikanten bediend worden, en de gezamenlijke gem. tellen 2400 zielen.

BOLSWARD, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Bolsward* (14 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de dorpen Hichtum en Burgwerd, in de griet. Wonseradeel, O. aan Hartwerd, in dezelfde griet. Z. O. aan Nieuwland en Wolsum, in Wymbritseradeel, Z. aan Tjerkwerd, W. aan Exmorra en Longerhouw en N. W. aan Schettens, alle in Wonseradeel.

Deze gem. bevat de stad Bolsward, en de zoogenaamde klokslag van Bolsward, waarin de gehuchten Saad en Knossens, alsmede eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 922 bund. 52 v. r. 84 v. ell., telt 750 h., bewoond door ruim 4200 inw., die sterken handel drijven in boter, kaas en vee, terwijl vele zich generen met het spinnen der zoogenaamde Friesche saaijet, die van hier in menigte naar andere provinciën wordt verzonden. Voorts zijn er te BOLSWARD nog twee scheepstimmerwerven, twee leerlooijerijen, twee pottenbakkerijen, ééne suikerpottenbakkerij, twee pannen- en estrikbakkerijen, waar ook goede oven-steenen gebakken worden, eene steenbakkerij (tigchelwerk), en eene lintweverij; van de vele wolkammerijen, die hier vroeger bestaan hebben, zijn er nog slechts twee in werking; zijnde de overige, even als de bombazijnfabrijken, vervallen.

De Herv., die hier 2600 in getal zijn, maken een gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring. van *Bolsward*, behoort, en twee kerken hebben, waarin door twee Predikanten dienst wordt gedaan. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkenraad.

De R. K., wier getal ongeveer 1300 beloopt, maken, met die van de dorpen Schettens, Hichtum, Burgwerd, Hartwerd, Wommels, Kubaard, Edens, Witmarsum, Pingjum, Arum, Lollum en Waaxens, twee statiën uit, die tot het aartspr. van *Friesland* behooren, 1400 zielen tellen, en twee kerken hebben, beide te Bolsward. De dienst wordt door twee Pastoors waargenomen.

De Doopsgez., die hier ruim 200 in getal zijn, maken eene gem. uit, die uit Vlamingen en Waterlanders vereenigd is, en hier eene kerk

heeft, welke door éénen Leeraar bediend wordt. Voorheen waren hier vier gemeenten, elk met éénen Predikant. Sedert 1715 slechts ééne. De eerste die men als Leeraar bij de Doopsgez. te Bolsward vermeld vindt, is HUITE RENIX, in het jaar 1566, in dien tijd *Oudste* genaamd. Het beroep van den Predikant geschiedt door de mans- en vrouwenledematen.

De Israeliten, die er 110 in getal zijn, hebben in dit jaar (1840) eene Synagoge gebouwd. Men heeft in deze gem. drie lagere scholen, die gemiddeld een getal van 800 leerlingen tellen.

De stad BOLSWARD, in het Latijn BOLSVARDIA, ligt 5 u. Z. W. van Leeuwarden, 2 u. W. ten N. van Sneek, 2 u. Z. van Franeker en 3 u. Z. O. van Harlingen, aan de vereeniging van onderscheidene trekvaarten, die de reisgelegenheid, alsmede het verzenden en ontvangen van goederen zeer gemakkelijk maken.

Zij is ten N., N. O. en O. door voortreffelijke hooge wei- en bouwlanden omgeven, waardoor zij voor den veehandel en vetweiderij zeer geschikt is; ten W. en inzonderheid ten Z. heeft zij onderscheidene meren, die den inwoners veel visch opleveren.

BOLSWARD, de eerste en grootste stad van het kwartier *Westergoo*, is een kantonshoofdplaats en als zoodanig de zetel van een kantongeregt; vroeger was zij de tweede der stemhebbende steden van *Friesland*. Ook was zij met onderscheidene handvesten en privilegiën begiftigd: vooral had zij van Keizer KAREL V, den 3 Februarij 1524, aanzienlijke voorregten verkregen. Het is ontwijfelbaar eene der oudste plaatsen der provincie, als zijnde reeds in het jaar 725 bekend. Zij begon reeds te bloeijen in het jaar 1300. En dat zij destijds geenszins onder de minste steden van Friesland gerekend werd, blijkt daaruit, dat zij het regt der munt had, waarvan ten getuigenis kunnen strekken, de tot die munt gebruikte stempels met het jaartal 1370, welke nog heden in de stadskist bewaard worden. Zij werd in het jaar 1422 in het verbond der Hanzesteden opgenomen. Alhoewel de stad thans 1½ u. van de zee verwijderd ligt, begunstigde hare vroegere ligging aan de Middelzee den handel. Na het verlanden of opslijken van dien zeeboezem, maakten de Bolswarders gebruik van de haven van Makkum, westwaarts van daar aan de zee gelegen, tusschen beide welke plaatsen ten dien einde een kanaal gegraven is; behalve dat zij zich ook van de haven van Workum, ter berging van hunne koopvaardijschepen, bedienden. Zelfs nog in de vorige eeuw woonden er te BOLSWARD vele rijke scheepsreeders, die belangrijken zeehandel dreven, of de ondernemingen van Makkumers of Workumers ondersteunden. De Bolswarder kan was vroeger voor de natte waren de algemeene maat der provincie Friesland.

Over den oorsprong van den naam der stad is vroeger veel verschil onder de geschiedschrijvers geweest: want eenigen beweerden dat zij door zekere BOLSWINA, dochter van RADBOUD I, Koning *van Friesland*, gebouwd was, en van haar den naam ontleende. Anderen wilden dat het woord *Bodel*, oudtijds bodem zoude hebben beteekend en dat men dén grond, waarop BOLSWARD gebouwd is, den naam van BODELSWAERT had gegeven, als zijnde een uit den bodem der zee aangewonnen waard. Weder anderen, zijn van meening, en waarschijnlijk niet ten onregte, dat de stad haren naam draagt naar zekere BODELO, bij verkorting BOELE genaamd, die vermoedelijk op het hoogste gedeelte der stad een huis, stins of slot gebouwd heeft, rondom hetwelk de leden van zijn geslacht, benevens zijne onderhoo-

rigen en andere lieden hunne woningen zullen hebben opgeslagen, die allengs tot een dorp aangroeiden, hetwelk men den naam gaf van Bodelswert of Boelswert, zoo als men den naam oudtijds schreef. Misschien ook zou men den naam kunnen afleiden van het oude woord Bodel en Bodelen, d. i. koophandel drijven. Wat hiervan zij, zeker is het, dat de oudste gebouwen, veelal op de hoogste plaatsen der stad gevonden worden, en dat de naam der plaats voorheen Bodelswaert of Bodelswerrt was. Zoo las men op het zegel der stad, aan oude brieven gevonden: *Sigillum Burgensium Bodelswaert;* terwijl het groote stadszegel ten opschrift had: *Sigillum civium de Bodelsvart.*

De stad, die ovaal rond van gedaante is en zich van het O. naar het W. uitstrekt, wordt door eenen hoogen aarden wal omgeven, die met eene fraaije dubbele rij boomen beplant, en door eene breede gracht omringd is. Deze wal wordt goed onderhouden en levert een fraai gezigt over het veld en tevens, met het daarbij gevoegde plantsoen, eene aangename wandeling op. Bolsward beslaat binnen den wal eene oppervlakte van 22 bund. 46 v. r. 88 v. ell. Zij telt 670 h. en 3650 inw., heeft drie poorten; als ten W. de Blaauwepoort, ten N.O. de St. Janspoort, en ten Z. O. de Sneekerpoort, van welke de beide eerste tevens waterpoorten zijn, terwijl er tusschen de Sneekerpoort en de Blaauwe poort nog eene vierde, namelijk de Zandsterpoort, zijnde eene waterpoort, gevonden wordt, door welke men met schuiten de stad in- en uitvaart. De stad is van binnen overal met grachten doorsneden, welke genoegzame diepte hebben voor allerlei schepen; en door eene menigte steenen en houten bruggen (hier *posten* genoemd) zijn onderscheidene wijken, die anders, als kleine eilanden, van elkander afgezonderd liggen, aaneenverbonden. De stad is zindelijk, en tevens luchtig gebouwd, hebbende doorgaans breede straten, en ruime tuinen, vooral achter de huizen, die naast bij den wal staan.

Het oude Stadshuis, dat even als het tegenwoordige aan de Marktstraat stond, werd in het jaar 1474 aangelegd. Dit gebouw werd in het jaar 1614 afgebroken, en den 11 April van dat jaar, door den President Burgemeester Reynier Harings, de eerste steen aan het nieuwe gelegd, hetgeen binnen vier jaren volbouwd was, en in het jaar 1765 aanmerkelijk verbeterd werd. Het heeft eenen fraaijen voorgevel met lijsten, beelden en allerlei lofwerk versierd, en prijkt met eenen sierlijk gebouwden toren, die van buiten op het dak rust, maar van binnen door eenen pilaar ondersteund wordt. Het inwendige van dit gebouw, voldoet echter geenszins aan de groote verwachting die het sierlijke uitwendige doet ontstaan. Onder het Stadshuis, tot hetwelk men langs eene fraaije hooge stoep toegang heeft, is de Stadswaag, waarbij de Boter- en Kaasmarkt gehouden wordt, onder eene luif, die in het jaar 1784, wegens den aangroeijende toevloed van boter en kaas, vergroot is. In het jaar 1839, werden hier 546,780 pond boter en 479,400 pond kaas ter markt gebragt.

Tegenover het Stadshuis staat ook het Grietenij-huis van Wonseradeel, een niet onaanzienlijk gebouw, waarin het grietenijbestuur zijnen zetel heeft, en het kantongeregt zijne zittingen houdt.

Het heeft Bolsward niet ontbroken aan oude adellijke huizen, als het hooge Jongemahuis, dat in 1839 werd afgebroken, twee Heeremahuizen en Hiddemahuis, het tegenwoordige grietenijhuis. Dit waren allen voormalige stinzen die bij het aanleggen der stad binnen den ringmuur getrokken zijn. Onder de merkwaardige gebouwen verdient ook melding het huis, waar de Keizerlijke Resident zijn verblijf plagt te

houden, staande aan de Groote Dijlakker, bij de zoogenoemde Drie-posten, en hebbende weleer zijne kapel aan het Bolwerk.

De Hoofdkerk, die de oude en eenige parochiekerk der stad geweest is, en vóór de Hervorming aan den H. Martinus, Bisschop van Tours, was toegewijd, staat in het Noordoostelijke gedeelte der stad en werd voorheen Oldehoof genaamd. Vroeger heeft hier eene andere kerk gestaan, maar toen deze in verval geraakt was, is men in het jaar 1446, begonnen de tegenwoordige te bouwen, die twintig jaren daarna voltooid was. In deze kerk was eene vikarij gesticht en nog vijf prebenden, die men vrije leenen plagt te noemen. Zij waren bestemd om daaruit jonge lieden uit zekere geslachten bevorderlijk te zijn in hunne studiën. Van deze leenen bestaan er nog vier: als het Hettema-en-Heerema-leen, het Aldger-Douwes-Houckema-leen, het Hendrik-Nannes-en-Catrijn-Epes-leen en het Wybenga-leen. Eertijds werd de kerk bediend door twee wereldlijke Priesters, van welke de eene Parochiepriester en Vicarius was; beide moesten altoos uit het klooster van St. Jan te Sneek verkozen worden. Thans wordt deze kerk meestal de Groote- of St. Martini-kerk genoemd. Zij heeft den roem van de schoonste en grootste der kerken van geheel Friesland te zijn, is naar de Gothische bouwtrant prachtig opgetrokken, en praalt inzonderheid met eenen fraai gebeeldhouwden, in het jaar 1662 vervaardigden, met allerlei lofwerk van bloemen, vruchten en dergelijke kunstig versierden predikstoel, de vier jaargetijden voorstellende, en gedragen door twee arenden (het wapen der stad), in wier midden zich een genius voordoet, waarvan men niet ligt de wederga elders vinden zal. Ook ziet men in deze kerk fraaije en zeer oude gestoelten, prijkende met schoon beeldwerk, hetwelk echter nog de blijken draagt van de onzinnige woede der beeldstormers, als hebbende deze daarop geen enkel beeldtje ongeschonden gelaten. In deze kerk heeft men ook, in het jaar 1776, een zeer fraai orgel geplaatst, ter vervanging van het oude, dat in het jaar 1559 was gemaakt en in 1634 vernieuwd. Het tegenwoordige, dat in het jaar 1781 voltooid was, heeft twee handklavieren en vier en dertig sprekende registers, is vervaardigd door A. Hinz, orgelmaker te Groningen, en strekt, zoo voor het inwendige des werks door zijne zuivere toonen, als voor het uitwendige door het keurig beeld- en snijwerk, waarmede het versierd is, den maker tot eer. Onder het orgel leest men het volgende opschrift: *Franciscus Elgersma, Notarius Publicus, et hujus urbis quondam Consul, ejusque conjux, Pietje Algra, hoc organum templo Martini ex Testamento donaverunt.* A. C. MDCCLXXV; d. i.: Franciscus Elgersma, Openbaar Notaris en Oud-Burgemeester dezer stad, en zijne huisvrouw, Pietje Algra, hebben bij uitersten wil dit orgel aan de Martini-kerk gegeven; in het jaar 1775. Bij gezegden uitersten wil was namenlijk eene som van 12,000 gulden tot dat einde aangewezen, en het bestuur van het werk aan der schenkeren Neef, den Oud-Burgemeester Nicolaas Elgersma, opgedragen. Voor het overige vindt men in dit gebouw eene menigte graven van oude Friesche geslachten, als: van Ockinga, Siccama, Heerema, Camminga enz., terwijl, in het jaar 1823, aldaar een gedenkteeken geplaatst is, ter eere van den Frieschen Dichter Gijsbert Jacobs, die in de zeventiende eeuw hier schoolonderwijzer en voorzanger was. Dit gedenkstuk, bestaande uit 's mans kolossaal uit wit marmer door den Beeldhouwer Gabriël vervaardigd borstbeeld, met zijne zinspreuk *sljuecht in rjuecht* (slecht en regt), staat op een voetstuk, en is, den 7 Julij des genoemden jaars, door geleerde beoefenaars

der Friesche taal, met eene redevoering en dichtstukken, plegtig ingewijd. Het heeft tot opschrift:

GIJSBERT JAPIKS,
Loytser nim it for lieaf,
it iz slinecht in riuecht,
az dij fen Boalsert.
opgerigt in het jaar MDCCCXXII.

d. i.: Lezer, neem het voor lief, het is slecht en regt als die van Bolsward. Tegen de kerk staat een zeer dikke en hooge vierkante toren met aan beide zijden nedergaand dak en twee opgaande gevels.

Behalve deze kerk hebben de Herv. hier nog eene, de Kleine kerk of Broerekerk geheeten, als zijnde vroeger de kerk geweest van het klooster der Minderbroeders of Franciskanen, dat hier, in het jaar 1270, door eenige Edelen en vrome lieden uit het kwartier Westergoo, gesticht was. Het stond nabij de Sneekerpoort en de Paardemarkt, in het zuidoostelijk gedeelte der stad, en zoude, naar men wil, van hout uit het Kreilerbosch (zie dat woord) opgetimmerd zijn. Den 4 April 1473 deden DOUWE SJAARDAMA en GODSCHALK JONGAMA, twee voorname Edellieden, de toenmalige bewoners, die men Gaudenten noemde, uit dit klooster vertrekken; terwijl zij er, in hunne plaats, Observanten, dat is dezulken, welke eene strengere tucht naleefden, inbragten. Dit klooster is, den 31 Augustus 1503, geheel afgebrand, zoodat er niet dan de kerk staan bleef. Het schijnt echter na dien tijd weder te zijn opgebouwd, aangezien men geboekt vindt, dat het, in het jaar 1580, geheel verwoest werd, terwijl de kerk ten behoeve van de godsdienstoefening der Hervormden, in het jaar 1625, op stedelijke kosten, verbeterd en vernieuwd is. Volgens een opschrift in den muur van het koor geplaatst, blijkt, dat het jaar van de stichting der kloosterkerk niet bekend, maar dat zij in het jaar 1625 hersteld en vernieuwd is. In deze kerk is, in het jaar 1572, de eerste Hervormde kerkrede gehouden, door zekeren JOHANNES JANSZOON, anders JOHANNES HANSH, een Bolswarder van geboorte. Den 30 Junij 1579 waren de Hervormden hier plegtig vergaderd, om eenen vasten Leeraar te kiezen, in welke vergadering RUARDUS ACRONIUS van Alkmaar beroepen werd, die zich echter deze keuze niet liet welgevallen; terwijl ook het eerste Avondmaal bij de Hervormden, waarschijnlijk omtrent dezen tijd, in deze kerk gehouden is. De Broerekerk, door ouderdom bouwvallig zijnde geworden, werd, omtrent het midden der vorige eeuw, aanmerkelijk verbeterd, het dak geheel vernieuwd, het binnenwerk hersteld en het torentje, dat weleer midden op het dak stond, afgebroken en aan het westeinde weder opgetrokken, gelijk toen ook het oude orgel, dat in 1635 door ANTONY VERBEEK vervaardigd en in de jaren 1645 en 1731 vernieuwd en vergroot was, door den gezegden Orgelmaker HINZ verbeterd is geworden. Ter plaatse, waar bij deze kerk weleer het Franciskaner klooster stond, ziet men thans eene herberg met tuin, welke door Kerkvoogden tot onderhoud der kerk verhuurd wordt.

Vroeger hadden de Herv. hier nog eene kerk, de Beggijnenkerk, behoorende weleer tot het klooster van dien naam, thans het Kleine klooster, vroeger het Heilige-Geestklooster geheeten (zie dat woord). Deze kerk wordt thans gebruikt tot een Stadswerkhuis voor behoeftigen.

De Kerk der Doopsgezinden, over de Koemarkt, is in het jaar 1784 aanmerkelijk vernieuwd. In vorige tijden had die gezindte hier,

buiten dit, nog twee huizen van vermaning, als: één op de Groote Kampen, dat thans tot pottenbakkerij is ingerigt, en één op de Kleine Dijlakker, dat zijnen ingang had in de Kerkstraat, en nu tot woonhuis dient.

De R. K. kerken staan beide op de Groote Dijlakker. De eene, die aan den H. MARTINUS toegeheiligd is, plagt eertijds eene statie der Jezuiten te zijn; doch wordt nu door éénen wereldlijken Priester bediend. In de andere, die onder aanroeping van den H. FRANCISCUS NERBUS is ingewijd, wordt de dienst nog, even als voorheen, door eenen geordenden Geestelijke waargenomen. Vóór de Hervorming had men binnen BOLSWARD twee Mannenkloosters en een Vrouwenklooster. Van het eene Mannenklooster, namelijk dat der Franciskanen, is hierboven reeds gesproken. Het tweede was eene proostdij van Reguliere Kanunniken van St. JAN, en het Vrouwenklooster werd bezeten door Nonnen, die naar den regel van den H. AUGUSTINUS leefden, en werd het Heilige-Geest-klooster genoemd. Deze beide laatste zullen op de woorden JOHANNITERKLOOSTER en HEILIGEN-GEEST-KLOOSTER beschreven worden.

Ook had men te BOLSWARD, in het midden van de stad, op de Kerkstraat aan de Broerestraat, weleer de Kapel der mirakelen van Onze Lieve Vrouw van Zevenwouden, anders de Kapel van den Heiligen Geest geheeten. Dit was een zeer oud gebouw, waarvan het jaar der stichting onbekend is. Oudtijds stond daarin een Mariabeeld, dat, met grooten toeloop, uit vele plaatsen, ook om de bijzondere aflaat, die daaraan verleend was, als wonderdoende geëerd werd. In het jaar 1580 werd dit beeld door de soldaten van BRONKHORST verbrand; en de kapel dient thans gedeeltelijk tot Latijnsche school, terwijl er tevens eene Stads Nederduitsche school en eene Fransche- en Nederduitsche-school in geplaatst zijn. Zij heeft boven den ingang dit opschrift:

Haec Sophiae Sedes, hic alma Minerva tenellis,
Castalias propinat aquas Heliconis alumnis.

d. i. Hier is de zetel der wijsheid, hier dient de gunstige MINERVA haren teederen voedsterlingen de castalische wateren van den Helicon toe.

De Latijnsche school wordt nu alleen door éénen Rector bediend; eertijds was er ook eenen Conrector. Zij telt doorgaans 6—10 leerlingen. De Nederduitsche school telt gemiddeld een getal van 200 leerlingen. De Fransche en Nederduitsche school wordt doorgaans door 100 leerlingen bezocht. Bovendien is er te BOLSWARD nog eene stads-armen school, met 300 leerlingen Men heeft hier ook een werkzaam departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 6 December 1799 is opgerigt en 55 leden telt; almede een distributie-kantoor voor de brieven.

Onder de liefdadige gestichten verdient vooral melding het Burgerweeshuis, zijnde een groot en fraai gebouw, in het jaar 1542, door zekeren Burgemeester NANNE REYNS, en diens huisvrouw HIDDA HEREMA, gesticht, en rijkelijk met inkomsten begiftigd. Dit huis stond van de stichting af onder het bestuur van vijf Voogden, van welke, na de Reformatie, drie Herv., één Doopsgez. en één R. K. waren, vermits er ook weezen, wier ouders R. K. of Doopsgez. waren, in moeten opgenomen worden. Dit is echter later door de R. K. verzuimd doch sedert eenige jaren weder hersteld, zoodat er kinderen van alle Christen-gezindten in zijn. Ook heeft men hier een Armenhuis, staande in het midden der stad, naast de Lieve-Vrouwe-kapel, waarin bejaarde

mans- en vrouwspersonen worden aangenomen en onderhouden, die hier in eenige kamers bij elkander wonen, en eene zekere toelaag benevens wat ruimer onderhoud genieten, dan diegenen, welke buiten dat huis, in woningen aan het Armenhuis behoorende, onderhouden worden. Vroeger werden hier ook vreemdelingen, doch thans alleen inboorlingen aangenomen. Ook kon men er voorheen, tegen eene geringe som gelds, den kost koopen. Thans echter neemt men er, onder het huisselijk opzigt eener moeder, omniet armen in op, doch alleen die, welke geene leden zijn van eenige Christelijke gemeente. Ook worden daarbuiten dezulken, die men stadsarmen noemt, uit de zeer aanzienlijke goederen van dit huis van levensonderhoud bedeeld. Het stond vroeger onder zes, doch sedert eenigen tijd onder het opzigt van vijf Voogden, die door het stedelijk Bestuur gekozen worden.

In het Gereformeerd Armenhuis, op de Groote Kampen, worden alleen Hervormde ledematen opgenomen. Dit huis is gesticht in het jaar 1618, door Maria Oepkes, weduwe Oepkes, den Edelen Gerrolt van Camminga en de Edele Jonkvrouw Catharina van Ockinga, weduwe van voorzeiden van Camminga. Thans wordt daarin door de Diakenen der Hervormde kerk aan oude ledematen eene woning, met eene ruime bedeeling, gegeven. Dit huis is nog bekend onder den naam van het Konvent, zonder dat men echter de reden dezer benaming weet op te geven.

Het St. Antonij-Gasthuis of Proveniershuis, staande op de Koe- of Nieuwemarkt, in het Noordwestelijke gedeelte der stad, is in het jaar 1464 gebouwd, ten minste in dat jaar werd de kapel ingewijd, door eenen Kardinaal, die door Paus Paulus II, herwaarts gezonden was. Het huis is in het jaar 1778, behalve de vleugel of streek kamers, ten O. van het huis, uit den grond sierlijk herbouwd, zoodat het een der regelmatigste en fraaiste gebouwen van de geheele stad is; terwijl aan de verfraaijing daarvan bestendig alles wordt te koste gelegd. Het staat onder het bestuur van vijf Voogden, die aan eenige bedaagde lieden van die genen, aan welke zij voor hunne op den lijve gelegde penningen, lijfrenten betalen, hier eene schoone woning met eenige voordeelen geven. Aan de loffelijke administratie van dit gesticht zijn alle armbesturen, het onderwijs en al wat in deze stad nuttige inrigting heeten mag, grooten dank schuldig.

Onder de beroemde mannen, die Bolsward heeft voortgebragt, verdienen melding: de Godgeleerde Dominus Reineri, geb. in 1561, † 29 Mei 1598, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leuven; de Regtsgeleerde Sibrandus Siccama, geb. in 1570, † 1622, na in 1617 te Franeker eene verzameling van Friesche wetten in het licht gegeven en onderscheidene regtsgeleerde werken te hebben geschreven; de Friesche Kronijkschrijvers Petrus Jacobus van Bolsward, meer bekend onder den naam van Petrus Jacobi Thaborita, welken naam hij droeg naar het klooster Thabor, bij Sneek, waarin hij Lekebroeder was, geb. in 1450, † in 1527, en Suffridus Rudolphus Sterkenburg; de Friesche Dichter Gysbert Jacobs geb. in 1603, † in September 1666, en de Plaatsnijder, Pieter Tanjé, geb. 15 Februarij 1706, † 28 Junij 1761. Deze laatste voer eerst als schippersknecht op Amsterdam, waardoor hij in kennis geraakte met den plaatsnijder Jacob Folkema, die hem eerst in de teekenkunst en vervolgens in het plaatsnijden onderwees, waarin hij later zulk een groot meester geworden is.

In de dertiende eeuw werd, Bolsward, door zulk een zware brand geteisterd, dat daardoor 156 huizen in de asch gelegd werden. Ge-

durende de onrustige tijden der Vetkoopers en Schieringers, waren die van BOLSWARD de partij der Vetkoopers zoo zeer toegedaan dat aldaar de zetel der regering van die partij, voor eenen tijd lang, gevestigd was. Om die reden werd deze stad, in het jaar 1420, door de Schieringers ingenomen. Den 25 April 1475, werden te BOLSWARD 200 huizen vernield, door eenen brand, welke op onderscheidene plaatsen te gelijk uitbrak. ULBERT LEYDECKER, die deze brand had aangestoken werd daarvoor te BOLSWARD levend verbrand, na te Enkhuizen ontdekt en in hechtenis te zijn genomen. In het jaar 1494 werd deze stad, andermaal, door verraad, van de Schieringers ingenomen; en ten derde male in het jaar 1497. De Gelderschen, die de Saxische regering hier te lande tegenstonden, veroverden BOLSWARD, in het jaar 1514, na een beleg van twee dagen. In het volgende jaar leed die stad veel van den zoogenaamden Zwartenhoop, die haar bemagtigd en uitgeplunderd hebbende, haar niet verliet, zonder ze in brand te hebben gestoken, waardoor genoegzaam al de huizen, alleen de kerken en kloosters uitgezonderd, in asch gelegd werden. In het jaar 1516 werd BOLSWARD door het Geldersch krijgsvolk, voor 600 Emder guldens aan de Bourgondiërs overgeleverd, waardoor zij onder KAREL V en het huis van Oostenrijk kwam. Aldra echter werden de Gelderschen weder meester van de stad, en hielden haar in hun bezit tot in het jaar 1523, wanneer zij, door den invloed der burgerij, weder aan Keizer KAREL V overging. Tijdens de worsteling tot bekoming der vrijheid en tot afwerping van het Spaansche juk, bleef BOLSWARD mede niet in rust. Zij liet, den 27 Augustus 1572, de zoogenoemde Geuzen binnen, maar ging, voornamelijk door de trouweloosheid van Graaf JOOST VAN SCHOUWENBERG, kort daarna aan CASPER DE ROBLES en de Spanjaarden over, en nu duurde het tot in het jaar 1581 eer BOLSWARD in de Unie opgenomen werd.

Er werden hier vroeger twee jaarmarkten gehouden: de eerste tegen 12 Junij of St. Odulfusdag; de tweede tegen 17 September of St. Lambertusdag, thans heeft men er drie, als: één den vierden Donderdag in April, zijnde eene beestenmarkt; éénc den 24 Augustus en eindigende den 7 of 8 September, zijnde eene kermis, gedurende welke den 26 Augustus eene paardenmarkt gehouden wordt; en eene den laatste Donderdag in October, zijnde eene beestenmarkt.

Het wapen van BOLSWARD is van goud, beladen met eenen dubbelen zwarten arend, het schild gedekt met eene kroon, en ter wederzijden vastgehouden door eenen klimmenden leeuw van natuurlijke kleur.

BOLSWARDERBRUG of PYPHORNE, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, over de Trekvaart van Harlingen naar Leeuwarden, ter plaatse, waar deze de Bolswarder-trekvaart opneemt.

BOLSWARDER-TREKVAART, gegraven vaart, prov. *Friesland*, van *Bolsward*, in eene Noordwestelijke rigting, door de grietenijen *Wonseradeel*, *Hennaarderadeel*, *Baarderadeel* en langs de dorpen, Burgwerd, Wommels, Oosterlittens en Baard, naar de *Harlingervaart* loopende, met welke zij zich bij de Bolswarderbrug vereenigt.

BOLSWARDER-VAART, benaming, die men weleens geeft aan de voortzetting van de *Wymers* of de *Zeilvaart* van Sneek en Ylst naar Bolsward, prov. *Friesland*. Zie WYMERS.

BOLTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, onder *Almenum*, ¼ u. N. van *Harlingen*, aan den ouden zeedijk. Zij is reeds lang in eene boerenplaats veranderd.

BOLTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, ½ u. N. W. van *Hantum*, waartoe zij behoorde. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft ziet men thans eene boerenplaats.

BOLTE (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 5 min. Z. O. van *ten Boer*; met 15 h. en 95 inw.

BOLTKLAP, brug en geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie BELTEKLAP.

BOLWERK, kleine buurt in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en gem. *Appingedam*, in de kom dier gemeente. Zij maakte voormaals een deel uit der oude bolwerken van dit stadje, en ligt ¼ u. Z. O. van Tjamsweer, welk dorp zich uitstrekt tot aan het BOLWERK, hebbende de belending en scheiding aldaar tusschen de beide plaatsen reeds meer dan anderhalve eeuw tot gedurige twisten en pleitgedingen aanleiding gegeven.

BOLWERK ('T), voorm. sterkte op de *Veluwe*, in vroeger tijd door de regering van Deventer, aan den westelijken oever van den IJssel, even boven de brug aangelegd, om het vee, loopende in de algemeene weide of meente, de Marsch genaamd, te beschermen. Het was een steenen huis, dat, zoo als vele geschriften getuigen, in het laatst der 15de eeuw, niet alleen met eenen ringmuur, maar ook met eene gracht omvangen was. Het was bekend onder de naam van STADS-LANDSWEER; maar is sedert onheugelijke tijden geslecht.

BOM (BUITER-), pold. in het hoogh. van *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUITER-BOM.

BOMELE, oude naam van de stad BOMMEL, prov. *Gelderland*. Zie ZALT-BOMMEL.

BOMEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. W. van *Asten*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Lierop*.

BOMEVELD, verbasterde naam der watering BOONPOLDER, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie BOONPOLDER.

BOMIGÉ, groep kleine eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie BONOEGI.

BOMKINS, verbasterde naam van de BOOMPJESEILANDEN of BOOMKENSEILANDEN, in *Oost-Indië*. Zie BOOMPJESEILANDEN.

BOMLREWEERT, oude naam van den BOMMELERWAARD, bedijking in *Gelderland*. Zie BOMMELERWAARD.

BOMMEL, kant., klass., ring, dek. en gem., prov. *Gelderland*. Zie ZALT-BOMMEL.

BOMMEL (DEN), gem. op het eiland *Over-Flakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (23 k. d., 12 m. k., 6 s. d.), palende N. aan het Haringvliet, O. aan de gem. Ooltgensplaat, Z. aan het Krammer, W. aan de gem. Oude-Tonge, Middelharnis en Stad aan 't Haringvliet.

Deze gem. bestaat uit den pold. den Bommel, den Molenpolder, den Nieuwen-Blokschenpolder, den Krammerpolder, en gedeelten van den Uitslagpolder, van den Tillepolder, van den Grooten-Blokschenpolder en van den Wilhelminapolder. Zij bevat het d. den Bommel, de buurt Aan de Krammerpoldersluis en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 2085 bund. 5 v. r. 55 v. ell., 188 h. en ruim 1000 inw., die grootendeels hun bestaan vinden in de scheepvaart, de visscherij, vooral op zalm, elft, steur enz., landbouw en ooftteelt. Ook heeft

men er eene meestoof, eenen, in het jaar 1731, van steen vernieuwden korenmolen, onderscheidene tuinen en fraaije boomgaarden.

De Herv., die hier 760 in getal zijn, maken eene afzonderlijke gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, behoort. Tot in het jaar 1646 was DEN BOMMEL kerkelijk met *Ooltgensplaat* verbonden, maar van toen af zijn die dorpen van elkander gescheiden, om ieder eene afzonderlijke gem. uit te maken. Het beroep van den Predikant geschiedt met agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die een getal van 280 uitmaken, behooren tot de statie van *Oude-Tonge*. Men heeft in deze gem. ééne school.

DEN BOMMEL is eene heerl., die in het jaar 1622, aan den Heer VAN AARSSEN VAN SOMMELSDIJK werd verkocht voor 60,000 gouden kroonen, en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer H. O. DALEN, te Rotterdam.

Het dorp DEN BOMMEL of DE BOMMEL is gelegen 6 u. Z. Z. O. van *Brielle*, 2½ u. O. ten Z. van *Sommelsdijk*, digt aan het *Haringvliet*, in den pold. *den Bommel*, die in het jaar 1526 het eerst bedijkt werd. Deze bedijking, van tijd tot tijd met huizen en gebouwen aangetimmerd zijnde, ontstond daardoor een dorp. Het heeft eene haven, die eene goede kaai heeft, van rijzen hoofden, spui-, zee- en landsluizen voorzien is, en op het Haringvliet uitloopt.

Het eenige openbare gebouw, dat er bestaat is een Poldersraadkamer, waarin men van buiten langs zeven trappen opgaat. Vroeger had men er ook een Landsmagazijn. Thans is hier een Distributiekantoor voor de brieven.

De kerk, die in het jaar 1646 aangelegd en in 1647 volbouwd is, is een sierlijk achtkant, versierd met eenen netten predikstoel en geschilderde glazen, en heeft eene zeer fraaije vergaderplaats voor den kerkeraad. Midden uit het dak der kerk rijst een fraaije, spitse toren, die niet zeer zwaar, maar geheel met koper belegd is. Zij pronkt van buiten met uur- en windwijzer en is van binnen voorzien met uurwerk en klok.

In de maand Januarij 1682 had er eene overstrooming plaats, waardoor het dorp en onderscheidene polders dezer gemeente aanmerkelijke schade leden; insgelijks rigtte de overstrooming van het jaar 1715 hier groot nadeel aan.

Het wapen van DEN BOMMEL bestaat in een veld van zilver, beladen met een afbeeldsel der Bommelsche kerk.

BOMMEL (DEN), pold. op het eiland *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*; palende N. aan den Uitslagspolder, den Molenpolder en het Haringvliet, O. aan den Oudelandschen polder en den Galatheschen polder, Z. aan den Grooten Blokschen polder, W. aan den Tillepolder.

Deze pold., die, zoo als wij in het vorige art. gezien hebben, in het jaar 1526 het eerst bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 749 bund., en wordt door 2 sluizen van het overtollige water ontlast.

BOMMEL (MAAS-), d. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*. Zie MAASBOMMEL.

BOMMELERWAARD, oudtijds BOMELREWEERT, bedijking, die tevens een eiland vormt, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*; palende N. aan de Waal, die dit eiland van den Tielerwaard scheidt, O. aan het Schansgat, waardoor het van het Land tusschen Maas en Waal gescheiden wordt, O., Z., Z. W. en W. aan de Maas, die het van de prov. Noord-Braband scheidt, strekkende zich alzoo uit, van de boven-

ste vereeniging van de Maas met de Waal, tot de plaats, alwaar die rivieren ten tweeden male te zamen vloeijen, en wordende alzoo door de Maas en de Waal omzoomd. Het heeft vroeger een gedeelte uitgemaakt van het graafschap *Teisterband*, en ontleent zijnen naam van de stad Zalt-Bommel, in de wandeling meestal Bommel geheeten, die in het Noordwesten van dat eiland gelegen is.

Het bevat, behalve de reeds genoemde stad Zalt-Bommel, de dorpen: Aalst, Ammerzoden, Brakel, Bruchem, Driel, Gameren, Hedel, Neder-Hemert (aan de Noordzijde der Maas), Rossem, Well, Hurwenen, Kerkwijk, Pouderoyen, Rossem, Nieuw-Waal, Well en Zuilichem, alsmede het fort Loevestein en de schans Nieuw-St.-Andries; de volgende 11 burgerlijke gem. uitmakende: Zalt-Bommel, Hurwenen, Rossem, Driel, Hedel, Ammerzoden, Pouderoyen, Brakel, Zuilichem, Gameren en Kerkwijk, alsmede dat gedeelte van de gem. Neder-Hemert, hetgeen ten N. van de Maas gelegen is. Vroeger maakte deze bedijking, met de gem. Heerewaarden en het gedeelte der gem. Neder-Hemert, ten zuiden van de Maas, een afzonderlijk distrikt uit, dat ook den naam van distr. Bommelerwaard droeg; thans echter behoort het tot het *Beneden-distrikt van Gelderland*.

Men telt er ruim 15,000 inw., onder welke ongeveer 10,000 Herv. die 12 gem. uitmaken, terwijl eenige Herv., in deze bedijking wonende, tot Neder-Hemert behooren. Zij bezitten 18 kerken, welke door 14 Predikanten bediend worden. De R. K., wier getal ruim 5000 beloopt, maken 5 statiën uit, die 7 kerken hebben, waarin de dienst gedaan wordt door 5 Pastoors en 1 Kapellaan. De Evang. Luth., hebben in deze bedijking ééne kerk, te Zalt-Bommel, waarin de dienst door den Predikant van 's Hertogenbosch wordt waargenomen. De Israëlieten, hebben er eene synagoge, mede te Zalt-Bommel. De gezamenlijke inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, waartoe de kleigrond van deze heerlijke en vruchtbare landstreek bijzonder geschikt is, onder anderen worden er met goed gevolg, in sommige streken, vlas en hop geteeld. Voorts heeft men er eene aardappelenstroopfabrijk.

In den Bommelerwaard, worden de Waaldijk en de Maasdijk verbonden door den Meidijk, welken dwars door dit eiland heen loopt; hierdoor ontstaan er twee polders één namelijk boven en één beneden dien Meidijk; de laatsgenoemde wordt ten W. door den zoogenoemden Brakelschen en Pouderoischen achterdijk bepaald. De eerste dijkorde van dezen waard dagteekent van het jaar 1507.

Dit eiland heeft niet weinig van vijandelijke invallen te lijden gehad. Zoo trokken er in het jaar 1512 twee duizend man uit 's Hertogenbosch, en de omstreken, bij Hedel, over de Maas, brandden en roofden binnen de dorpen Driel en Rossem. De Gelderschen echter, weldra in den Bommelerwaard gevallen zijnde, vielen de Bosschenaars aan, die zonder orde herwaarts en derwaarts loopende, weldra eene volkomene nederlaag kregen. Om zich hierover te wreken, bewogen die van 's Hertogenbosch, in Maart des volgende jaars, vijf vaandelen soldaten, die in de Langstraat lagen, om eenen inval in den Bommelerwaard te doen. Waar zij door plunderen en branden den landzaten niet weinig nadeel toebragten, waarna zij in hun leger terugkeerden.

In het begin van December 1581 deed Karel van Mansfeldt, aan het hoofd van vier of vijfduizend man Spaansche knechten, eenen inval in

dezen waard. De landlieden, echter kennis van den toeleg gekregen hebbende, hadden zich vóór zijne aankomst, met hunnen meesten voorraad, binnen *Zalt-Bommel* geborgen. De Graaf VAN HOHENLO, die over het Staatsche krijgsvolk in deze streken bevel voerde, weldra eenige vaartuigen op de Maas gebragt hebbende zocht nu de dijken door te steken, ten einde de vijanden daardoor te verjagen. Dit bragt hen, die met moeite de hoogten bereikt hadden, bij gebrek aan leeftogt, gedurende eenige dagen, in de uiterste benaauwdheid, tot dat eene fel opgekomen vorst HOHENLO noodzaakte, met zijne vloot af te zakken, waardoor de Spaanschen gelegenheid kregen, om het water op te bijten en binnen 's Hertogenbosch te geraken.

Op den Gelderschen landdag, die, in December 1593, te Arnhem gehouden werd, handelde men, onder anderen, over de hereeniging van Zalt-Bommel en den BOMMELERWAARD, die sedert de lente van het jaar 1574, met Holland verbonden waren, en dit nog als zoodanig wilden beschouwd hebben, met het hertogdom Gelderland: waartoe, eindelijk, eene wet beraamd werd, in welke men van wederzijden genoegen nam.

In het jaar 1599 deden de Spanjaarden, onder CLAUDE LA BARLOTTE andermaal eenen inval in den BOMMELERWAARD; ten welken einde zij eenen Staatschen uitlegger, door het geschut hetwelk zij met zich voerden, verjaagd hebbende, met schuitjes, bekomen bij 's Hertogenbosch, zich bij Rossem over de Maas lieten zetten. Voorts na het verdrijven der weinige Staatsche Ruiters, die langs den dijk heen en weder reden, den waard doorloopende, bemagtigden zij het huis te Hedel, en de schans Crevecour, op Brabandschen bodem, waar zij eene schipbrug over de Maas lagen, ten einde het leger, dat eerlang het beleg voor Bommel sloeg, van voorraad te voorzien. Ook trachtten zij tot in den Tielerwaard door te dringen, Doch Graaf ERNST VAN NASSAU, die op een eilandje in de Waal post gevat had, wist hun zulks te beletten. Prins MAURITS VAN NASSAU, nu ook eenig volk in den BOMMELERWAARD geworpen hebbende, verschanste zich op het land, waar Heerewaarde ligt, wederstond er met behulp van den Heer DE LA NOUE, die intusschen met een regiment van 2000 Franschen aangekomen was, den vijand, en noodzaakte hem, eindelijk, met zwaar verlies de wijk te nemen.

Nadat deze landstreek, in het jaar 1794, met Engelsch Krijgsvolk was bezet geweest, werd zij, bij het aanhoudend vriezend weder, en de aannadering der Fransche troepen, ten einde bij ijsgang niet te worden afgesneden, in het laatste van dit jaar door hen gedeeltelijk ontruimd, hetgeen den Generaal DAENDELS te beter gelegenheid gaf, om den overtogt derwaarts te doen. Hij trok dus, den 27 December, met vijftien honderd man, te Driel, met geveld geweer, over de Maas, nam de troepen, die niet vlugtten, krijgsgevangen en bemagtigde alzoo binnen weinige uren den geheelen waard.

BOMMELSCHE-WETERING, water in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, in het boven den Meidijk gelegen gedeelte van den *Bommelerwaard*.

Het ontstaat ten Z. O. van Bommel, loopt van dáár, met eene Zuidwestelijke strekking, langs Bruchem, neemt daar eene Westelijke rigting aan, en ontlast zich, tusschen Aalst en Poederoijen, door de sluizen, de Driedozen genoemd, in de Maas. Op dit water storten Bommel, Bruchem, Kerkwijk, Gameren en Nieuw-Waal, met behulp van molens, hun water uit.

BOMMENEDE, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Bloois*; grenzende N. en O. aan de Grevelingen, Z. aan de heerl. Zonnemaire en Bloois en W. aan den pold. Groot-St.-Jacobs-Nieuwland.

Zij bestaat uit de pold. Nieuw-Bommenede, Borrenbrood, Kijkuit, Nieuw-Natairs en dat gedeelte van den polder Bloois-en-Oud-Bommenede, hetgeen Oud-Bommenede genoemd wordt. Zij bevatte vroeger de niet onaanzienlijke zeeplaats Bommenede, zie het volgende art. Thans treft men er, meer zuidelijk, het geh. Bommenede aan, en men heeft er voorts nog eenige verspreid liggende woningen. De oppervlakte dezer heerl. is volgens het kadaster 491 bund. 41 v. r. 22 v. ell., waaronder 482 bund. 15 v. r. 22 v. ell. schotbaar land, meest bouw- en voor een klein gedeelte weilanden.

In vroegere eeuwen behoorde Bommenede tot de provincie Holland, omdat de schorren, uit wier indijking deze polders bestonden, een eigendom waren van de Heeren van Voorne, gelijk dan ook Hertog Jan van Beijeren deze schorren, in die betrekking, in 1412, heeft verkocht of ter indijking uitgegeven. Niettemin hebben de Staten van Zeeland den eigendom van deze polders, ten allen tijde, aan Holland betwist. Meermalen stond deze heerl. aan overstroomingen bloot, zoo werd zij, onder anderen, den 1 November 1570, door den zoogenoemden Allerheiligen vloed, die tweemaal vier en twintig uren aanhield, ten eenen male overstroomd, daar de opgeruide golven dijkbreuken hadden te weeg gebragt, die den Polder van Bommenede en het daar naast gelegene poldertje Kijkuit, onder het zeewater bedolven hadden. Het schijnt ook, dat de zeedijken dezer heerlijkheid, in den winter van het jaar 1653, weder aanmerkelijke schade geleden hebben. Althans hieraan meent men het te moeten toeschrijven, dat den 28 Maart 1654, door de Kamer van rekeningen der graaflijkheid van Holland, besloten werd, van deze polders de hand af te trekken en die te laten drijven. Om echter ook de omliggende polders niet geheel te verliezen, was men genoodzaakt, de dijkaadje min of meer te onderhouden; maar, ten gevolge van den vloed van 26 Januarij 1682, werd onherroepelijk vastgesteld, dat men aan die polders niet het minste meer verrigten zoude, want toen sloegen er drie groote gaten in den dijk van den pold. Natairs, waardoor deze pold. volliep en eene doorbraak van wel 40 roeden lengte in den binnendijk van Bommenede viel, zoodat ook de plaats zelve ten tweeden male geheel onder liep. Bij resolutie van 22 September 1684, is deze heerlijkheid, met de daaraan belendende polders en vijftig roeden aanwas, door de Staten van Holland vrij en onbelast overgegeven aan die van Zeeland, welke echter, om de hooge kosten der herstelling, nu ook zwarigheid in het aanvaarden dezer polders zagen; zoodat zij meer dan waarschijnlijk aan de zee zouden zijn prijs gegeven, indien niet de stad Zierikzee, zich de zaak had aangetrokken, uit vreeze dat, wanneer Bommenede zoude zijn buitengedijkt, en, daardoor de achtergelegene polders van Zonnemaire en Noordgouwe, onmiddellijk aan de woede der zee blootgesteld, zulks voor de stad en het eiland van Schouwen de verderfelijkste gevolgen zoude kunnen na zich slepen. Onder goedkeuring der Staten van Zeeland werden de ondergevloeide polders, den 25 September van het jaar 1687, ter bedijking uitgegeven aan de Heeren Antonij Hoffer, Andries Ockerse, Iman de Jonge en Nicolaas Cau, Regenten van Zierikzee, die, als voorwaarde, voor zich het ambachtsregt over Bommenede hadden bedongen. De

overlevering wil, dat deze indijking eerst na verloop van elf jaren is tot stand gekomen. De polders zijn sedert dien tijd, ondanks er meermalen vrij belangrijke schade aan de dijken viel, voor verdere verminderingen bewaard gebleven, en het toen buitengedijkte is voor een gedeelte langzamerhand tot schorren aangeslibt (1).

Deze heerl. behoort aan onderscheidene Ambachtsheeren, wordende voor vijf achtste gedeelten bezeten door Jonkheer E. C. F. van Schuylenburgh van Bommenede, te 's Gravenhage. Van de overige drie achtste deelen komen er twee toe aan Vrouwe W. A. C. Baronesse van Boetzelaar, echtgenoot van den Heer S. Varncombe Sanders, te Breda, en het derde aan de erven Vrouwe A. A. Cau, douairière van Halteren, te Leyden.

Het geh. Bommenede, eigenlijk Nieuw-Bommenede, in tegenstelling van het verdronkene, maar bij de landlieden veelal Bommenee genoemd, ligt 2 u. N. van *Zierikzee*, ¼ u. O. ten Z. van *Brouwershaven*, aan en op den dijk benoorden het d. Zonnemaire. Het is ontstaan, doordien de zeeplaats *Oud-Bommenede* bij de voorlaatste bedijking is buiten gezet, hebbende toen de inwoners hier, ruim ½ u. meer landwaarts in, zich nieuwe woningen gebouwd. Het telt 56 h. en 410 inw., die allen in den landbouw hun bestaan vinden. Voorts heeft men er eene meestoof en eenen korenmolen.

In het jaar 1838 is in de plaats van het verloopen haventje een ander gegraven, van waar wekelijks een marktschipper op Holland vaart.

Het wapen van Bommenede is in drie regtstandige vakken verdeeld, de twee buitenste van zilver, het middelste van keel (rood), in welks midden eene bom van goud is geplaatst.

BOMMENEDE, voorm. zeeplaats op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, tegen den zeekant, op de punt van drie op malkander strijkende dijken.

Deze plaats was weleer een zeer neringrijk en bloeijend dorp, welks inwoners zich veel op de vischvangst toelegden. In de nabijheid had men eene geschikte reede, waar de visschers, zelfs van Zierikzee, dikwijls op stroom hunnen visch verkochten.

In den vrijheidskamp tegen Spanje werd het met een wal en gracht omringd, ook werd er op iederen dijk een ravelijn aangelegd, die de verschansing van het dorp en de haven dekten, waardoor de plaats de gedaante eener stad verkreeg, hetgeen vermoedelijk de reden is, dat men het door sommigen als eene stad vindt opgegeven. Deze versterking kwam later echter den ingezetenen duur te staan, want in het jaar 1575 door de Spanjaarden belegerd zijnde, werden deze wel eerst door de bezetting manmoedig afgeslagen, maar toen de vijand den aanval na eenige dagen hervatte, werd de plaats, na een beleg van twintig dagen en nadat er geen twintig gezonde mannen meer in waren, stormenderhand ingenomen en alles daarin over de kling gejaagd. Daarna is deze plaats, die door onderscheidene watervloeden van vroegere jaren reeds zeer veel geleden had, eindelijk, den 16 Januarij 1682, geheel door het water verzwolgen; zijnde alle de gebouwen weggespoeld, uitgezonderd alleen de kerk, die nog eenigen tijd daarna, in het water staan bleef, tot zij eindelijk mede door de golven vernield is. Eeni-

(1) Zij, die meer omstandig met de lotgevallen dezer heerlijkheid willen bekend zijn, lezen het met zorg bewerkte stukje, van den Heer A. Moens van Bloois, getiteld Bommenede, en medegedeeld in den Zeeuwschen Volksalmanak voor het schrikkeljaar 1840, bl. 64 en volgende.

ge jaren later heeft men, bij lage ebbe, nog wel grondslagen der ingestorte huizen gezien, doch thans is daarvan volstrekt niets meer te vinden (1).

BOMMENEDE (NIEUW-), geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Bommenede.

BOMMENEDE (OUD-), voorm. zeeplaats, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Bommenede.

BOMMENEDE (OUD-), het Noordelijk gedeelte van den pold. *Blooisen-Oud-Bommenede*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Bloois*.

Het beslaat eene oppervlakte van 75 bund. 38 v. r. 76 v. ell. en is, met de heerl. Bloois, in eenen ringdijk besloten.

BOMMENEDE-EN-BLOOIS, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*; palende N. en O. aan de Grevelingen, Z. O. en Z. aan de gem. Zonnemaire, W. aan de gem. Brouwershaven.

Zij bevat de heerlijkheden Bommenede en Bloois, beslaat eene oppervlakte van 688 bund. 93 v. r. 27 v. ell., en telt 91 h. en ongeveer 460 inw. die allen in den landbouw hun bestaan vinden.

Men heeft in deze gem. geene kerk, maar verre de meesten der inw., die nagenoeg alle Herv. zijn, behooren, ofschoon geheel vrijwillig en bij geene kerkelijke indeeling aan eenige gemeente toegewezen, tot die van *Zonnemaire*; eenige weinige tot die van *Brouwershaven*. De kinderen genieten, volgens eene gemaakte overeenkomst, in de dorpschool te *Zonnemaire* onderwijs.

Het wapen dezer gemeente is zamengesteld uit die der twee heerl., waaruit zij bestaat, welke ter zijner plaatse beschreven zijn.

BOMMENEDEPOLDER (NIEUWE-), pold. op het eil *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Bloois*; palende N. en O. aan de Grevelingen, Z. O. aan Nieuw-Natairspolder, Z. aan den Zonnemairepolder, W. aan den polder van Bloois-en-Oud-Bommenede en den Kijkuitpolder.

Deze polder, die in het jaar 1421 het eerst ter bedijking is uitgegeven en, na, den 16 Januarij 1682, geheel te zijn ondergeloopen, in het jaar 1698, andermaal bevorscht is, beslaat eene oppervlakte van 482 bund. 15 v. r. 22 v. ell.; bevat, benevens het geh. Bommenede, drie boerenhofsteden, en wordt door eene zeesluis van het overtollige water ontlast. Het bestuur wordt uitgeoefend door eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

BOMMENEE, naam, dien de landlieden meestal geven aan het dorp en den pold. Bommenede, op het eiland *Schouwen*, prov. *Zeeland*, Zie Bommenede.

BOMSLOOT, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, bij Zuiderwoude, dat uit de Atke-Ee komt en, in eene noordelijke rigting, langs de Oostzijde van den Buiter-Bom loopende, zich in de Kerk-Ee ontlast.

BOMSTERZIJL, voorm. sluis, eertijds ook Niekerker-zijl geheeten, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zij lag tusschen Niezijl en Kommerzijl, maar is sedert onheugelijken tijd reeds vervallen en weggenomen

(1) Ook hen, die omtrent deze plaats iets meer wenschen te weten, verwijzen wij naar het gedachte stukje van den Heer A. Moens van Bloois.

In vroeger tijd lag hier eene schans, die, ten jare 1581, zoo dapper tegen de Spanjaarden verdedigd werd, dat men ter gedachtenis daarvan gedenkpenningen heeft geslagen, van welke elk der verdedigers er eenen ontving (1).

Thans is het Bonsterzijlvest een gedeelte van het Kommerzijlvest. Onder het Bonsterzijlvest behooren de landen van Grijpskerk, Niezijl, Oxwerd, Faan, Niebert, Nuis, Marum, Noordwijk, de Jouwer en gedeeltelijk het Westerzand, onder Sibaldeburen (zie Kommerzijl).

BONAA, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Amboina*, N. W. van Ceram, 3° 3′ Z. B. 145° 51 O. L.

BONAIRE of Bonair, ook wel Buon-Ayres of Buen-Ayre genoemd, eil. in *West-Indië*, tot de *Curaçaosche eilanden* behoorende, 9 m. O. N. O. van Curaçao, en omtrent 20 mijlen N. O. van den vasten wal van Amerika, liggende de Zuidoostpunt, waar, in het jaar 1837, een vuurtoren en baken is opgerigt, 11° 59′ N. B. en 50° 35′ W. L.

Dit eiland, welks naam *goede of zuivere lucht* beteekent, strekt zich van het N. W. naar het Z. O. uit, en heeft 16 m. in den omtrek. Het is smal en krom van gedaante. De grond is dor, en bestaat hoofdzakelijk uit kalklagen, op sommige plaatsen echter ook uit vrij zuivere kwarts. Bonaire is hoog, berg- en boschachtig. Op de zuidelijke kust, die voor de scheepvaart vrij zuiver is, is het land met lage heuvels bezet, die met kreupelhout en cactusplanten begroeid zijn, waardoor het eiland van die zijde het voorkomen heeft van eene onbewoonde wildernis, die zich op den achtergrond in rijzend gebergte verliest; doch ook, uit hoofde van het aanwezen dier planten de geschiktheid kan hebben, om de veel winst aanbrengende cochenille voort te brengen; leverende een bunder gronds, bij goede aanplanting, jaarlijks 10,000 gulden op. Op die zijde van het eiland is ook eene springbron, waarvan het water zwartachtig is. Aan het westeinde daarentegen wordt eene fontein van versch water gevonden; aan de zuidwestzijde is de reede, bestaande in eene diepe. onveilige baai. De schepen, welke deze baai aandoen, komen zoo nabij den wal, dat zij gewoonlijk de kabel vast maken aan een stuk geschut, hetwelk aldaar in den grond zit. Barken en felouken liggen digt aan den zeer steil afloopenden wal. In de baai, bij de ankerplaats, aan de zuidwestzijde, ligt op 12° 11′ N. B. en 50° 43′ W. L. een fort, voorzien van 4 stukken geschut, rondom dit fort staan de huizen van eenige der voornaamste inwoners, zijnde de overige hier en daar op het eiland verspreid. Deze woningen zijn niet zeer fraai, maar bestaan meestal uit twee vierkante vertrekken, waarin men geene zoldering heeft, zoodat men in de kamers het strooijen dak onmiddellijk boven zich ziet. Zij zijn allen zeer wit gepleisterd en, om licht te scheppen, van twee openingen of vierkante gaten voorzien, die des avonds door een luik gesloten worden. De meubels zijn naar evenredigheid. Rondom de woningen zijn kleine tuinen, tot aankweeking van groenten en nabij het huis heeft men eene afgeperkte plaats, waar de schapen en ander vee des nachts verblijven. Het eiland staat onder eenen Kommandeur of Gezaghebber, die aan den Gouverneur van *Curaçao* ondergeschikt is. Deze heeft hier het oppergezag. De bewoners, ofschoon niet rijk, zijn zeer gul, gastvrij en vriendschappelijk. Hun getal beliep, den 1 Januarij

(1) Zie de afbeelding van dezen gedenkpenning bij Mr. G. van Loon, Beschrijving der Nederlandsche Historipenningen, D. I, bl. 293.

1833, 1348 zielen; als 112 Blanken, onder welke 85 Protestanten en 27 R. K.; 860 lieden van de kleur, uit verschillende rassen geteeld, onder welke slechts 4 Protestanten, zijnde de overige alle R. K., 209 zwarte vrije lieden, alle R. K. en 167 slaven, onder welke 29 nog Heidenen en de overige R. K. waren. Men heeft op het eiland eene R. K. kerk, welke door eenen Priester bediend wordt.

Bonaire is eene verbanningsplaats voor veroordeelde misdadigers van Curaçao, die men hier eene ijzeren band om het lijf en eenen beugel aan het linkerbeen doet, welke met eenen ketting vereenigd zijn. Men bezigt hen om hout te kappen en om de zoutpannen te bewerken. Het belangrijkste voortbrengsel is maïs of Turksche tarwe, die het voornaamste voedsel der bewoners uitmaakt, en in de vallei of kom, *de Rinçon* genaamd, aangekweekt wordt, even als eenige weinige aardvruchten. Aan de helling der bergen groeit zeer veel braziliehout, dat een belangrijke tak van uitvoer uitmaakt; ook wordt hier het fraaije geelhout en een overvloed van brandhout gevonden; maar men treft er geen enkelen vruchtboom aan. Men vindt er zeer goed weiland en de grond zou hier zeer vruchtbaar zijn indien de droogte, een gevolg van het zeldzaam regenen, niet veelal den groei belette. Voorts heeft men er eene fokkerij van schapen en kabrieten, die er zeer goed tieren, alsmede ezels, welke hier in het wild loopen, door de slaven gevangen en door het Gouvernement aan de Amerikanen en andere natiën verkocht worden. Op de zuidoostelijke landtong vindt men de ongemeen fraaije, rood gevederde Flamingo, met langen bek en pooten. Ook vangt men op de kusten de karetschildpad, van wier vleesch eene overheerlijke soep wordt gekookt, terwijl men van de schaal, op Curaçao, dames kammen en andere voorwerpen vervaardigt. Het eiland levert ook eene groote hoeveelheid zout op, alsmede kalk, welke laatste grootendeels uit zeekoraal en kreupelhout gebrand, doch, uithoofde van den afstand en de schaarschte van zoet water met zee water gebluscht wordt, waardoor de gemetselde muren moeijelijk droogen en eene salpeterachtige vochtigheid behouden (1).

BONAIRE (KLEIN-), eilandje in *West-Indië*, tot de *Curaçaosche eilanden*, behoorende, op eene Engelsche mijl afstand ten W. van de ankerplaats aan de zuidwestzijde van Bonaire. Het is zeer klein en onbewoond, en bestaat eigenlijk uit eene vlakke met kreupelhout begroeide klip, waarop een menigte kabrieten weiden.

BONAL, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bonnal.

BONARATTE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sundasche eilanden* behoorende. Zie Boneratta.

BONAVENTURA, verl. grond. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het opvaren, palende bovenwaarts aan den verl. grond Boavista en Welbedacht, benedenwaarts aan de verl. plant. Descanso; 204 akk. groot.

BONAVENTURA (KIL-VAN-), vaarwater, prov. *Zuid-Holland*. Zie Dordsche kil.

BONAVENTURA (LAND VAN), benaming, onder welke men vroeger dat gedeelte van het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, begreep, waar thans de polders Oud-Bonaventura en Nieuw-Bonaventura gelegen zijn.

---

(1) Men leze voorts over dit eiland het meer geprezen werk van onzen bekwamen medearbeider M. D. Teenstra, de Nederlandsche West-Indische eilanden in derzelver tegenwoordigen toestand. St. II. bl. 185-195.

BONAVENTURA (NIEUW-), pold. in den *Hoekschenwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, bij gedeelten onder de gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*, *Strijen*, *Maasdam*, *Puttershoek* en *de Mijl* gelegen; palende N. aan den polder het Nieuwland van Puttershoek en den Mijlpolder, O. aan den Trekdamschen polder, Z. O. aan den Noord-Kavelschen polder en den Zuid-Kavelschen polder, Z. W. aan Oud-Bonaventura en het hoogheemraadschap van Moerkerken.

Deze polder, waarschijnlijk, althans gedeeltelijk, in het jaar 1562 bedijkt, is groot 1878 bund. en wordt door drie lage en eenen bovenmolen, benevens vier sluizen (twee te Puttershoek, een onder Strijen en een in het dorp 's Gravendeel) van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, 7 Heemraden en eenen Penningmeester.

BONAVENTURA (OUD-), pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. W. en N. aan St. Antonijpolder, O. en Z. aan Nieuw-Bonaventura, W. den polder het Oudeland van Strijen en de gem. Cillaarshoek.

Deze polder bestaat uit eene smalle strook lands, voor het geheel groot 279 bund. 45 v. r. 68 v. ell., behalve den ringdijk, waardoor hij aan de oost- en zuidzijde is ingesloten, groot 11 bund. 12 v. r. 81 v. ell. Er staan in dezen polder 11 woningen, meerendeels dienende of geschikt tot boerderijen, en nog 13 huizen aan beide einden van den dijk, bij de dorpen Strijen en Maasdam. Hij wordt door éénen molen en ééne sluis drooggehouden, en het bestuur bestaat sedert het jaar 1776 uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden (bevorens uit één minder) met eenen Penningmeester, tevens fungerende als Secretaris.

De tegenwoordige ringdijk zal in het jaar 1551 aangelegd zijn, doch er bestaat grond, om te vermoeden, dat zulks toen alleen is geschied, ten gevolge eener plaats gehad hebbende overstrooming, zoodat de eerste indijking reeds eerder en wel, naar men meent, omstreeks 80 jaren vroeger zoude hebben plaats gehad.

BONAVESTA, verl. grond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname* Zie BOAVISTA.

BONDJOL, d. en vesting in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie BONJOL.

BONDJOL (VALEI-VAN-), dal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie BONJOL (VALEI-VAN-).

BONDORF, in het Fr. BIGONVILLE of BIGNONVILLE, heerl., grooth. *Luxemburg*, palende N. aan het balj. van Bastogne, en de heerl. Esch, O. aan de heerl. Useldingen en de heerl. Everling, Z. aan de heerl. Useldingen, en het balj. van Arlon, W. aan het balj. van Arlon.

Het bevat de gem. Bondorf, Boulaide, Folscheid, Kayl en Wahl, en telt daarin ongeveer 6000 inw.

BONDORF, in het Fr. BIGONVILLE of BIGNONVILLE, gem. in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Redingen*; palende N. aan Boulaide, O. aan Wahl, Z. aan Folscheid, en Martelingen, W. aan de Belgische gem. Tuntingen.

Deze gem. bevat het d. Bigonville en de geh. Arsdorf, Bilsdorf, Neumuhl en Romeldingen, terwijl de groote hoeve Misère ook tot deze gem. behoort.

Men telt er ruim 1100 inw., allen R. K., die eene parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Fauvillers*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

Het dorp Bondorf of Bigonville ligt 7 u. N. W. van Luxemburg, 2 u. N. ten W. van Redingen.

BONDOWASSO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

BONEDHO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. resid. *Banjoewangi*.

BONEFACE, kostgrond, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*; aan den Weg van Wanica, even ten Z. W. van Paramaribo; palende N. aan den weg van Wanica, Z. W. aan Gemeene Landstraat, Z. O. aan de Nijvenstraat en N. O. aan de Pontewerfstraat, zijnde 2¼ morgen groot, behalve eenige tuinen en kostgronden, naar de zijde van het Picornabosch. Er zijn 78 slaven, die van 's lands wege in en bij de stad Paramaribo werken.

BONENBURG (DEN) of den Boonenburg, buitengoed op de *Over Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. N. O. van *Elburg*, gem. en 10 min. Z. ten O. van *Heerde*.

Men komt aan het huis, hetwelk van rondom door eene gracht omgeven is, langs eene breede laan, die zich van het dorp Heerde, tot hiertoe uitstrekt. Het beslaat met de onderhoorige gronden, eene oppervlakte van 66 bund. 98 v. r. 21 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer W. Optenoort, Directeur van het postkantoor te Utrecht. Vroeger heeft het eenen geruimen tijd aan dezelfde eigenaars toebehoort, die de *Burggraaf* bezaten (zie voorts dat woord).

BONENDIJK, oude pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Boonendijk (1).

BONERATTA of Bonaratte, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, in de *Zee van Java*, Z. van Saleijer. Het wordt voornamelijk door Boeginezen bewoond.

BONEVELD, oorspronkelijk eene bedijking op het eil. *Walcheren*. Zie Boonedijk.

BONGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, aan de zuidzijde van het d. Holwerd.

BONGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergo*, griet. *Baarderadeel*, N. W. van het d. Hylaard.

BONGA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, ½ u. Z. O. van Oosterend.

Deze drie huizen van het vroegere in de Friesche geschiedenis beroemde adellijke geslacht Bonga, zijn thans in zathen of boerenplaatsen veranderd (2).

BONGAY, Bangej of Bangey, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Bongaysche eilanden* behoorende, in de *Straat der Molukkos*, aan den Bogt van Menado, aan de Oostkust van het eil. Celebes, tusschen Peling en Xoela of Sulla, op 45° Z. Br. en 142° 1′ O. L.

---

(1) Alle woorden, die men elders wel eens Bonen gespeld vindt en hier niet aangetroffen worden, zoeke men op Boonen.

(2) Zie over dat geslacht, J. W. Te Water, *Historie van het verbond en de smeekschriften der Edelen*, st. II, bl. 258.

Dit eil. werd in het jaar 1580, met de nabijgelegene eilanden, door Babor, Koning van Ternate, veroverd. Tijdens den opstand van Kaitspili Saidi, tegen Mandarsjah, Koning van Ternate, in het jaar 1650, werd Bongay mede door dien muiteling bemagtigd, maar in het jaar 1655 werd het door den Gouverneur de Vlaming weder hernomen.

Het moet in 1680 nog bevolkt zijn geweest, want in dat jaar werd zekere Kalkeboelang, door den Vaandrig Haak, van wege de Oost-Indische Kompagnie en uit naam van den Koning van Ternate (onder ons oppergezag), als Koning van Bongay voorgesteld, in plaats van den afgezetten Koning Djangkal. Thans is het echter onbewoond.

BONGAYSCHE EILANDEN of Bangaysche eilanden, ook wel enkel Bongej of Bangey geheeten, groep eilanden in *Oost-Indië*, in het N. van de *Straat der Molukkos*, aan de Oostkust van het eil. Celebes, waarvan zij door een smal kanaal gescheiden zijn. Zij leveren slaven en hout op, zijn wel honderd in getal, waarvan 92 vroeger onder het gebied van den Koning van Ternate stonden.

BONGEJ, eil. in *Oost-Indie*, tot de *Bongaysche eilanden* behoorende. Zie Bongay.

BONGEISCHE EILANDEN, groep eilanden in *Oost-Indië*. Zie Bongaysche eilanden.

BONGENAAR (DE), buitengoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en ¾ u. N. O. van *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*.

BONGIER of Bongyrd, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. W. ten N. van *Rauwerd*, ½ u. N. ten O. van *Bozum*, waartoe het behoort.

BONGKO of Bonko, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Zij heeft eene noordelijke rigting en valt tegen over de droogte kalajerok in de *Zee van Java*.

BONGOES, baai in *Oost-Indië*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het gouv. geb. *Padang*.

Zij vormt eene wijde bogt van ruim eene halve mijl middellijn, maar heeft vele klippige ondiepten, waarom de reede voor groote schepen gevaarlijk is. Ook ligt zij, naar het westen, geheel vrij en open, waardoor zij, gedurende de westmoeson, den schepen geen zeer veilige schuilplaats biedt tegen de Noordwestenwinden, die hier zeer hevig woeden kunnen.

Het lage voorgebergte, dat bij Padang, tot aan den oever der zee uitspringt, en zich van daar zuidwaarts tot Poeloe Tjengko voortzet, omgeeft haar ook voor een gedeelte met vrij steile hellingen, die bijna doorgaans eenen zeer rotsachtigen voet hebben. Alleen in het diepste oostelijk gedeelte der bogt heeft men eene bekoorlijke vlakte, die allengskens door de af- en aanspoelingen van aarddeelen schijnt ontstaan te zijn. Het omliggende boschrijke strandgebergte duidt schier overal eenen vulkanischen oorsprong aan, en de grond der zee in deze streek vertoont een fraai tapijt van onderscheidene koraalvormingen. De voornaamste dorpen aan deze baai, die zeer rijk is aan zeedieren, zijn Bongoes ten O. en Telokkaboean ten Z. (1).

(1) De zoöloog die begeert te weten, welke onderscheidene vischsoorten zich in deze baai onthouden, kan daarvan eene opgaaf vinden in de Berigten over

BONGOES of Bongos, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het gouvernements gebied *Padang*, aan de baai Bongoes, ongeveer 2 m. Z. van Padang.

Het telt ongeveer 80 tot 100 huizen van bamboes, die, in twee rijen tegenover elkander, langs het strand, opgeslagen zijn, en er voor het meerendeel armoedig, oud en vervallen uitzien. De bewoners leven bijna uitsluitend van de vischvangst. Zij visschen met groote trek- of schrobnetten, in het maleisch *poekat* genaamd, die voornamelijk uit de vezelen van den arengpalm en den langkappalm vervaardigd zijn. Deze netten zijn gemeenlijk 150 vad. lang en 25 tot 30 vad. breed. Het is bijna ongelooflijk, welk eene verbazende menigte visch de Bongoesen dagelijks vangen. Elke vangst wordt meestal dadelijk uit het net aan andere handeldrijvende inlanders verkocht, die den visch droogen, om dien naderhand te verkoopen, hoewel zij ook een gedeelte, in het klein, versch van de hand zetten.

BONGOR, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, keiz. *Soerakarta*.

BONGOS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Bongoes.

BONGRAWANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, op den linkeroever der Indramaja.

BONGSOE of Boekit-Bongsoe, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, N. van de Rana-Lima-Poeloe.

Hij is digt met hout bedekt. Het is zeer waarschijnlijk dezelfde berg, aan welken Sir H. Raffles (1) den naam van Prinses Augusta Sophia Hill geeft.

BONGYRD, geh., prov. *Friesland*. Zie Bongier.

BONI of Bony, door de inw. Sewa genaamd, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, ten W. van de Golf van Boni, tusschen de Tsjinrana en de Sulmico; landwaarts in grenst het aan Sopeng, Lamoere, Makassar en Boele-Boele. Het is omtrent 40 mijlen lang.

Het Noordelijke gedeelte van dit rijk is bij uitstek fraai en vruchtbaar, en levert veel rijst, sago en cassia op. De bevolking, die uit Boeginezen bestaat, belijdt meerendeels de Mahomedaansche godsdienst, met veel bijgeloovigheden vermengd. Men telt er 200,000 inw., van welke, bij de laatste opgaaf, 40,000 de wapens konden voeren. Zij vervaardigen goede praauwen, en zijn van alle de bewoners van Celebes de bekwaamste in het bewerken van goud, ijzer, katoenen en andere voorwerpen, met welke zij door den geheelen Indischen Archipel handel drijven.

Dit rijk was van oudsher vrij en aan niemand verbonden, zijnde de eerste Koning, volgens de overlevering der Boniërs, uit den Hemel nedergedaald. Deze had nog geen naam, maar werd naderhand, door het volk, Matta Salampo genaamd, hetwelk zooveel als *Alziende* beteekent. Hij huwde met eene Prinses van Toro, die ook van Hemelschen oorsprong was, bij welke hij éénen zoon en vijf dochters verwekte, uit welke alle de volgende Koningen van Boni afstamden. De

---

Sumatra, getrokken uit het dagboek van den Heer S. Muller, bl. 3-5.

(1) Map of the island of Sumatra, constructed chiefly from surveys taken by order of the late Sir Th. St. Raffles.

Boniers zeggen, dat MATTA SALAMPO, na veertig jaren geregeerd te hebben, met zijne vrouw weder ten hemel is gevaren. Deze eerste Koning heeft landswetten ingesteld, en de rijkstandert gemaakt, die *Worang Porong* genoemd wordt; ook heeft hij zeven Kiesheeren, onder den naam van *Matona's Petoes* aangesteld, die uit zeven geslachten of huizen moesten afstammen, ofschoon het wel gebeurd is, dat twee en zelfs drie Petoes uit één huis afkomstig waren. Deze hooge bediening daalt zoowel op vrouwen als op mannen af. Alle gewigtige zaken, die het rijk betreffen, moeten door hen beslist worden; inzonderheid gaat hun gezag over de verkiezing en het weder afzetten van eenen Koning, alsmede over het maken van oorlog of vrede. — Wanneer er echter misdaden gepleegd zijn, wordt de dader bij den Koning aangeklaagd, die zijne Rijksgrooten last geeft, om de zaak te onderzoeken; zoodra hiervan verslag gedaan is, geeft de Vorst, wanneer hij den misdadiger des doods schuldig oordeelt, een wenk met de oogen, die daarop oogenblikkelijk naar buiten wordt gebragt en gekrist; doch, wanneer er verzwarende omstandigheden bijkomen, geeft de Koning bevel, om hem aan eenen boom te binden, en met krissen, over het geheele ligchaam, even door de huid te prikken, dat vervolgens met suiker of sijroop besmeerd wordt: weldra zit het geheele ligchaam met mieren, en de ongelukkige vindt den dood niet, dan nadat hij de hevigste folteringen heeft doorgestaan. Maar een Rijksgroote of een man van aanzienlijke geboorte wordt genadiger behandeld, daar men dezen slechts de kris van boven in de borst stoot. —

In het begin der veertiende eeuw werden de Boniërs en de Koningen TARRE TOEPPOE, die het rijk regeerden, door de Makassaren gedwongen, om het Mahomedaansche geloof aan te nemen, terwijl deze laatsten bovendien bedongen, dat de vijanden van Makassar ook de vijanden van BONI zijn zouden; maar dat de vijanden van BONI echter geen vijanden van Makassar zouden wezen. Dit was de eerste slag, welken aan de magt van BONI werd toegebragt, ofschoon dat rijk te dier tijd zeventig duizend weerbare mannen in het veld konde brengen. De haat die de Boniërs hierdoor tegen de Makassaren opvatteden, heeft veel toegebragt, om de Nederlandsche Oostindische Compagnie in hare ondernemingen tegen Makassar gelukkig te doen slagen, waartoe RADJA PALAKKA, een Bonisch Prins, bijzonder veel bijdroeg. Deze naderhand door de Kiesheeren tot Koning van BONI verkoren, wist zich zoo groot te maken en het rijk zoo ver uit te breiden, dat de zijnen hem TOENY SOMBAYA (d. i. *Koning voor wien alle anderen zich moeten vernederen*) noemden; zelfs werd zijne magt op het laatste zeer geducht voor de Oostindische Compagnie. Hij overleed den 6 April 1696, en werd opgevolgd door zijnen zoon LAPATOEA, die, na de Compagnie veel onrust te hebben berokkend, in het jaar 1715 overleed; wordende opgevolgd door zijne dochter BATTARA TODJA, ook AROETOENOEDJANG genaamd, die, na eene korte regering, afstand deed van het rijk, ten behoeve van haren halven broeder LAPADANG SADJATI, bijgenaamd TOAPANNARA AROE PALAKKA; doch wanneer deze met zijne zuster en haren man in onmin geraakt was, en hun had laten *rampasseren*, of met stokken slaan, en zonder eenigen vorm van regtspleging naar BONI vervoeren, gaf dit den Rijksgrooten zoo veel ongenoegen, dat hij kort daarna, den 20 Januarij 1720, werd afgezet, en, benevens zijne vrouw, in de gevangenis geworpen, waarna de Boniërs het rijk andermaal aan BATARA TODJA gaven, die het terstond weder overgaf aan haren oudsten halven broeder, den onttroonden Koning van Goa, SUPPUALIE, toen bijgenaamd MADANRANG; doch deze werd, om

zijne slechte levenswijze, na in veel onrust geregeerd te hebben, in het jaar 1724 afgezet. In zijne plaats verkoos men zijnen jongsten broeder TOPOWANARI of AROE MANOE, naderhand KRAIN BESSI geheeten. Deze werd echter, den vierden dag na zijne voorstelling, insgelijks afgezet, en in zijne plaats ten derde male tot Koningin verkoren, BATTARA TODJA, die te gelijk Datou of Koningin van Lochoe en niet lang daarna ook Koningin van Sopeng geworden is, terwijl haar man tot mede Regent van het rijk benoemd werd. Deze echter, in het jaar 1725, overleden zijnde, trouwde zij ten vierde male met AROE KATOE, die almede, kort na zijn huwelijk, tot Mederegent van het Rijk benoemd werd; doch de Koningin in moeijelijkheid geraakt zijnde met hare broeders, van welke zij er een had laten om het leven brengen en ongenoegen tegen den Heer GOUBIUS, destijds Gouverneur van Makassar, opgevat hebbende, vertrok naar Sopeng, alwaar zij zich als Koningin deed huldigen. Haar gemaal, de Regent AROE KATOE, zich zelve nu Koning van BONI achtende, besloot zijne Koningin en echtgenoot den voet te ligten, en zijne geliefde vrouw KRAIN BONTO MAJENE, die hij verlaten had, om met de Koningin te trouwen, weder tot zich te nemen; maar toen dit, in het jaar 1728, ontdekt werd, verklaarde men hem terstond voor onbekwaam tot het regentschap, en men deed met zooveel ernst eenen aanslag op zijn leven, dat hij bij nacht de vlugt moest nemen naar Tello, waar hij bescherming vond, hoewel hij nimmer weder naar BONI terug keerde. In het jaar 1730 kwamen de drie nog overig zijnde broeders der Koningin, BATTARA TODJA, van Boeton, werwaarts zij uit vrees voor hunne zuster gevlugt waren, terug, en begaven zich onder de bescherming der Compagnie, die hun toestond in het dorp Baro te wonen. Intusschen bleef de Koningin nog al onvergenoegd op de Compagnie, omdat haar het landschap Bonthain onthouden werd, terwijl haar *Madarang* of Opperveldheer en *Tomarilalangs* of geheime Raad alles in BONI naar hun welgevallen, bestuurden, en, met de opgekomene vijanden AROE SEENKANG, met zijnen aanhang, en den muiter KRAIN BONTALANKAS heulende, den weg baanden tot den ondergang van het Bonische rijk, hetwelk zich op de volgende wijze toedroeg. AROE SEENKANG, een misnoegd Prins van Wadjo, had, benevens zijnen Kapitein-Lout of Admiraal, TOUSSA, reeds eenigen tijd ter zeeroof gevaren, en intusschen Passer en Koeti veroverd, en zelf Compagnies-vaartuigen aangerand. In de jaren 1735 en 1736, terwijl zij omtrent de Mandheer en Cajelie hunne roofgierigheid den teugel vierden, werden zij wel door de kruissende Compagnies-schepen bevochten, doch te vergeefs; daarop gingen zij, in het begin des jaars 1736, op de omliggende eilanden, welke aan de Compagnie toebehoorden, stroopen, het meerendeel der huizen aldaar in brand stekende. Hierop rustten de onzen wel eenige vaartuigen op Makassar uit, die ook met den vijand slaags geraakten, doch dit gevecht werd door den vallenden avond afgebroken en de vijand wist door list, het naar Wadjo te ontkomen, zonder eenige schade van aanbelang te hebben geleden. De Wadjorezen, die weigerig bleven, om AROE SEENKANG uit te leveren, werden daarop door het BONISCHE RIJK den oorlog aangedaan; deze werd echter met weinig ernst voortgezet, vermits de Veldheer en de Geheime Raad met den vijand heulden; hetwelk dan ook het gevolg had, dat deze oorlog eenen ongelukkigen uitslag had. De Koningin van BONI, te laat bemerkende, dat er verraad plaats had, ontbood de Prinsen, hare broeders, die van Boeton naar de Compagnie overgegaan waren, en gaf aan den

oudsten het gebied over het leger; doch de zaken hadden reeds zulk eenen kwaden keer genomen, dat er genoegzaam geen herstel meer aan was; zoodat zij zich genoodzaakt zag met Wadjo vrede te maken. Kort te voren hadden de onzen, op verzoek der Rijksgrooten van Sopeng, Aroe Taneke, bijgenaamd de *Dolle Hertog*, naar Sopeng laten vertrekken, om dat land tegen de Wadjorezen te beschermen; maar deze in plaats van zich tegen die van Wadjo te weer te stellen, wist te bewerken, dat de Sopengers de Koningin afzetteden, en hem tot hunnen Datoua of Koning verkozen; van welke verkiezing zij de Compagnie kennis gaven. Dit echter vond weinig goedkeuring en toen de Koningin zelf afgekomen was, moest hij met de vlugt plaats voor haar maken. De Wadjorezen maakten zich hierop meester van Boni, stelden eene andere Koningin aan, erkenden den muiter Bontalankas voor Koning van Goa, en verklaarden zich op deze wijze als drie vereenigde rijken, tot vijanden der Compagnie. Nadat deze eerst de zaken in Goa, door het geluk harer wapenen, hersteld had, moest Boni ook geholpen worden; dit geschiedde echter ten halve; want toen de Wadjorezen tweemaal geslagen waren, verzuimde men naar Tossora, de hoofdplaats van Wadjo, op te trekken, en men liet die volken, welke de verbindtenissen met de Compagnie niet wilden vernieuwen, naar eigen goeddunken handelen, terwijl de verschillen, zoowel tusschen Wadjo en de Compagnie als tusschen Wadjo en Boni, hangende bleven. Intusschen werd, zoo het heette, om het algemeene nut te bevorderen, de Koningin van Boni belet haar wettig regt tegen Aroe Tanete of den *Dollen Hertog* voort te zetten en tot nog grooter smart moest zij den leenbrief, waarbij de hooge regering haar Bouthain geschonken had, zien intrekken. Zij overleed in het jaar 1749, en in hare plaats werd haar broeder Lama Ossong, onder den naam van Abdul Zadjab d'Jalaloedien, tot haren opvolger als Koning van Boni verkozen. Deze betoonde weinig achting voor de Europeanen; regeerde zijne onderdanen op eene willekeurige wijze met de uiterste gestrengheid, en liet zich weinig gelegen liggen aan 's lands wetten, die hij altijd naar zijn eigen welgevallen uitleidde. Onder deze en de volgende Koningen nam de magt van dit rijk, hetwelk in het bondgenootschap met de Nederlandsche Oostindische Compagnie eenen krachtigen steun vond, zoodanig toe, dat het allengs het voornaamste van geheel Celebes werd, en zijnen invloed ten O. en N. op de kusten van Tamboeko en Balante uitstrekte. Het weleer magtige rijk Loehoe was er geheel aan onderworpen, even als de kleinere staten Toadjo, Sopeng, Tanetti, Mandhur, Toeradja, Linguis, Erekan, Letha, Cajeli en Toeringam. In den oorlog van 1778, waarin onze landgenooten Makassar stormenderhand innamen, geraakten de rijkssieraden, zonder welke, naar de vooroordeelen dier volken, niemand Koning zijn kan, in handen van eenen Prins van Makassar, die ze den Gouverneur Rijke aanbood, deze die geweigerd hebbende, kwamen ze in handen van den voorlaatsten koning van Boni. Dit gaf hem eenige aanspraak op den troon van Makassar, en hoop op de verwezenlijking van het reeds voor lang gekoesterde plan der Koningen van Boni om tevens heer van Makassar te worden, en dus het Zuiden van Celebes onder ééne heerschappij te vereenigen. Hoezeer dit ontwerp niet gelukte, rees echter de invloed van Boni, door overgroote inschikkelijkheid der Compagnie al meer en meer, en werd eindelijk dreigend voor haar gezag en voor de onafhankelijkheid der andere vorsten. Men had de Boniërs door ruime geschenken verwend, zoodat zij thans, de magtigste geworden, die als hulde vorderden. Zoodanig was de stand der zaken

toen de Engelschen in 1811 het eiland Celebes bemagtigden. Hun meerdere sterkte duldde minder inschikkelijkheid, en dus werd onder anderen den slavenhandel, die er, bij den heerschenden menschenroof, aan velen een bestaan verschafte, verboden. Doch de Koning van Boni, trotsch op zijn verkregen aanzien, durfde zelfs de Engelschen trotseren. In het jaar 1814 weigerde hij de schade, die den Engelschen handel aangedaan was, te vergoeden en de bepaalde schatting te voldoen, waarop de Generaal-Majoor Nightingale, aan het hoofd van eenige troepen, derwaarts werd gezonden. Deze nam de hoofdstad in, en brandde de vorstelijke paleizen af, waarvoor hij den Vorst tot eenen schijnbaar voor de Engelschen voordeeligen vrede dwong, en zelfs de rijkssieraden van Makassar bemagtigde, welke aan Boni nog altijd aanspraak op dat rijk gaven; doch de noodelooze bloed- en goedverspillingen hadden geene andere gevolgen, dan dat de verdrukte Boniërs, zoodra zij van de Engelschen verlost waren, dadelijk weder in opstand kwamen, sommige der Britsche schepen aanvielen, en de Engelschen, die zij in handen kregen, als slaven aan de naburige Vorstjes verkochten. Hierop ondernamen de Engelschen eenen nieuwen aanval op het dorp Langa, waarbij de gevlugte koning, den 8 Julij 1816, te eenen male geslagen werd. De overwinnaars konden echter de vlugtende inboorlingen niet naar het gebergte volgen, zoodat deze togt weder nutteloos afliep.

Bij de teruggave van Celebes, in December 1816, aan den Nederlandschen Commissaris en Raad van Indië Chassé, was de toon van den Koning van Boni onderworpen en vredelievend, doch hij kwam niet, volgens de bestendige gewoonte naar Makassar op, en weigerde de teruggave van het door hem veroverde, hetwelk een groot gedeelte onzer erkende bezittingen uitmaakte. Nog altijd zocht echter de Regering met zachtheid te winnen, hetgeen zoo moeijelijk door geweld te verkrijgen was. Inmiddels was de Koning van Boni gestorven en door zijne zuster opgevolgd. De onderhandelingen beloofden den besten uitslag; eene menigte Vorsten van Celebes lieten zich op Makassar vinden, om de zoo bij uitstek zeldzame gebeurtenis, de komst van eenen Gouverneur-Generaal van Neerlands Indië, die den 4 Julij 1824 plaats had, door hunne hulde te vieren. Hij werd dan ook niet slechts door de Nederlandsche Gezagvoerders, maar ook door de meeste inlandsche Grooten en Vorsten ontvangen. De broeder der koningin van Boni, die vergezeld van eenen grooten stoet van Edelen en de zeven Kiesheeren des Rijks, zijne zuster vertegenwoordigde, eischte te dezer gelegenheid, dat aan Boni de oppermagt of het oppergezag over de andere staten zoude toegekend worden, zoodat geen der Vorsten anders, dan met eenen Rijksgroote van Boni vergezeld, met de Nederlandsche Regering zou hebben mogen handelen, hetwelk de andere Vorsten niet dulden konden, waarom zij hunne gelijkheid met Boni voor den Gouverneur-Generaal beweerden. Deze verklaarde dus in persoon, dat men Boni wel voor den eersten in rang der Bondgenooten, doch niet als hun hoofd kon erkennen. De Prins en zijne Grooten verzochten veertien dagen uitstel, om daarover met de Koningin te raadplegen; de Gouverneur-Generaal stond dit toe, doch de beloofde terugkomst had geen plaats; men drong integendeel schriftelijk op de erkentenis der oppermagt van Boni aan. Hierin nu kon de Nederlandsche Landvoogd niet treden; bij bekrachtigde dus het met de andere Vorsten geslotene verbond.

De heerschzucht van Boni deed al spoedig eenen nieuwen oorlog ontstaan, zettende de Boniers eerst de Vorsten van Tanetti en Soepa

aan, om tegen ons in opstand te komen, en toen de pogingen van deze laatsten aanvankelijk gelukten, wierpen zij ook het masker af. Den 19 September 1824 begonnen zij de vijandelijkheden, den 19 October deden zij eenen aanval op de onzen, doch werden eerst met groot verlies teruggedreven; toen echter de kapitein LE CLERCQ sneuvelde, twee voorname Makassaarsche Prinsen gekwetst werden en twee Regenten van Nederlandsch Celebes afvielen en den onzen in den rug kwamen; toen deze 32 Europeanen, 20 inlandsche soldaten en 80 van hunne bondgenooten hadden verloren, moesten zij aftrekken. Het verlies der Boniërs werd echter op 800 man, onder welke zeven Prinsen, begroot. Nu werd de Generaal Majoor VAN GEEN bestemd, om, met eene aanzienlijke krijgsmagt, BONI ten onder te brengen. Hij vertrok in het begin van het jaar 1825, vergezeld van eene kleine vloot grootere en kleinere oorlogs- en transportschepen, barkassen, praauwen en kanonneerbooten, waarin zich ook hulptroepen van den Radja van Sumanap op Madoera bevonden. De Koning van Makassar leverde insgelijks hulpbenden tegen zijnen ouden erfvijand, die echter door de Regering moesten gewapend worden. De veldtogt was zeer gelukkig. Bijna nergens hield de vijand stand; onderscheidene vestingen bij Boelekomba werden ingenomen, overal reddeden zich de Boeginezen met de vlugt en sommigen onderwierpen zich, zoo als de Kraing of het Vorstje van Kadjang, en vijf andere. Panassa en Badjoa, werden stormenderhand ingenomen, de Radja zwaar gewond en 30 stukken geschut buit gemaakt, 30 andere werden vernield; daarop ging men los op de hoofdstad Boni, welke door den vijand werd ontruimd, en alzoo zonder geweld in bezit genomen. Maar de geheele stad was ledig, daar de Koningin met hare onderdanen en rijkssieraden in het gebergte gevlugt was. In de stad, op de wallen en langs het strand vond men wel 200 stukken geschut, terwijl den onzen ook de vlag met den naam van God (Allah), het palladium der inlanders, in handen viel. Wel poogden de Boniërs later, van tijd tot tijd, weder in opstand te komen, en hoewel dit immer zonder gevolg bleef, was Boni altijd nog een gevaarlijke nabuur voor onze bezittingen op Celebes, tot dat eindelijk in het jaar 1838, dit rijk een verbond van vriendschap met het Nederlandsche Gouvernement aanging. Thans voert de Vorst van BONI nog bewind over de Oostkust, maar van zijn gezag over de Vorsten, die vroeger als zijn vasallen beschouwd werden, is naauwlijks eene schaduw overgebleven.

BONI of BONY, eilandje in *Oost-Indië*, in den *Grooten Oceaan*, tot de *Papoesche eilanden* behoorende, ten O. van het eiland Waygioe.

BONI of BONY, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, kon. *Boni*.

Zij loopt, in eene zuidelijke rigting, in de *Baai van Boni* uit.

BONI of BONY, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, kon. *Boni*, aan de Golf van Boni, in het O. van het rijk; met eene haven.

Het is de hoofdstad en zetel der regering van het koningrijk Boni.

BONI (BAAI VAN), BOGT VAN BONI, ZEEBOEZEM VAN BONI of BOEGINEZEN BAAI, golf in *Oost-Indië*, op de kust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, tusschen de twee zuidelijke schiereilanden van dat eiland.

Zij is 8—12 mijlen breed en 20 mijlen lang.

BONI (REEDE VAN), inham in *Oost-Indië*, op het eil. *Waygioe*, tot de *Papoesche eilanden* behoorende; 0° 2′ Z. B. 146° 91′ O. L.

Zij wordt, aan de oostzijde, door het eilandje Boni gedekt.

BONI (ZEEBOEZEN VAN), golf in *Oost-Indië*. Zie BONI (BAAI VAN).

BONJAHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Bolsward*, 5 min. O. van *Idsegahuizen*, waartoe het behoort, aan het Makkumermeer.

BONIFACIUS-KAPEL, voorm. kapel, den H. BONIFACIUS toegewijd, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, in het zuidelijke gedeelte van het dorp *Wynjeterp*, op de hooge veenen.

BONINGEN, oude naam van het dorp BEUNINGEN, in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie BEUNINGEN.

BONJOL of BONDJOL, d. en vesting in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche Bovenlanden*.

Het was te dezer plaatse, dat den 12 Januarij 1833 het eerst de opstand onder de Padries, in de Padangsche bovenlanden, uitbrak.

In de maand Mei 1835 waren onze troepen van de westzijde tot voor BONJOL genaderd, terwijl de kolonne van den Kapitein VAN BEETHOVEN, uit het Mandahelingsche, door de Battaslanden oprukte. Zeer vele bentings en versterkte kampongs werden achtervolgens door onze dapperen genomen. Gedurende de drie laatste dagen van November en de drie eerste dagen van December 1836, werd BONJOL hevig gebombardeerd, zoodat den 4 December bres geschoten werd. Dien ten gevolge werd de plaats stormenderhand aangevallen, hetgeen men driemaal herhaalde, en men had het voornemen opgevat eenen vierden storm te beproeven, maar uit hoofde de volhardende en moedige troepen te veel afgemat waren, moest men van dit voornemen afzien. Hoewel de vijand de bres stoutmoedig en hardnekkig met blanke wapenen verdedigde, hebben de onzen bij dit wapenfeit slechts een klein getal gesneuvelden en gewonden en geen enkel officier verloren. In de nabijheid van BONJOL stond eenen antieken, pyramideswijze gebouwden houten tempel der Padries. Deze was den onzen zeer hinderlijk, dewijl de voorposten en werken, van daar, door enfileerschot veel te lijden hadden, men was dus genoodzaakt dit gebouw in brand te schieten. Dit oogmerk werd goed bereikt, in weerwil dat de Padries, die aan dezen tempel bijzonder gehecht waren, stoutmoedige pogingen aanwendden, om den brand te blusschen. Een hevig schrootvuur bragt den vijand veel verlies toe, zoodat hij zich gedwongen zag, terug te deinzen. Den 23 Junij des volgenden jaars werden de dadelijkheden geopend door den Kapitein VAN DER HART, die met zijne Amboinezen en eenige hulptroepen drie vijandelijke sterkten, bij overrompeling innam. De vijand in massa komende opzetten, geraakten de hulptroepen aan het deinzen, en het gelukte den gezegden Kapitein niet, dan na een hardnekkig gevecht, de genomene stelling te behouden. Terzelfder tijd werd op de kampong Padang-Boebie bres geschoten, en het gelukte den 28 die sterkte stormenderhand te nemen, hetgeen, denzelfden dag, door het nemen van de kampong Tandjong-Bangoe, steeds bij de onzen bekend onder den naam van Talang, gevolgd werd. Den 2 Julij begon de aanval tegen eene geduchte vijandelijke sterkte, bij de soldaten het Sterke varken genaamd; twee dagen gevechts met klein geweer konden die sterkte niet in handen der onzen brengen, doch van den tweeden dag werd gebruik gemaakt, om eene mijn aan te leggen, die, in den morgen van den 4, met het beste gevolg sprong, waardoor verscheidene vijanden onder het puin begraven werden en andere levend in handen der troepen vielen. Het getal dooden en gekwetsten van onze zijde was ook ditmaal, in aanmerking van het veroverde, niet belangrijk. Geen officier was daarbij gesneuveld. Ofschoon de aanvallingswerken van

onze troepen nu tot onder de borstwering van Bonjol genaderd waren, kon men niet vóór den 8 Julij tot eenen beslissenden aanval overgaan, zoowel door de bestaande hinderpalen in het aanleggen eener mijn, als om het te vreezen menschenverlies, doordien de vijand de dominerende versterkingen nog bezet had. Den 9 had de onderwerping plaats van de kampong Jamba, hetwelk gevolgd werd door die van de kampongs Talang, Allien-Kotta en anderen, waardoor Bonjol zoodanig in het naauw gebragt werd, dat Toeanka Jeman, het hoofd van Bonjol en van den geheelen opstand, den 10 drie dagen stilstand van wapenen verzocht, om zich over zijne onderwerping te beraden. Dit hem echter geweigerd zijnde, begon hij den 11 zijnen *aver-aver* (versterking van levende bamboes) en andere verdedigingswerken te slechten, zoodat zijne onderwerping met der daad plaats had. Bonjol was, toen het overging, geheel door de onzen ondermijnd, en zou, bijaldien de Padries zich niet overgegeven hadden, in de lucht gevlogen zijn. Hoezeer de plaats eene geduchte en zeer moeijelijk te naderen positie oplevert, is zij echter niet bij eene Europesche, wel versterkte vesting te vergelijken.

BONJOL (VALEI VAN), dal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche Bovenlanden*, genoegzaam in de rigting van N. W. tot Z. O. gelegen.

Het beslaat eene lengte van 1½ u. gaans en ½ u. breedte, en is omgeven van hooge bergen, zware bosschen en digt begroeid kreupelhout; de toegangen zijn beplant met levende bamboesdoornen, die tot eene geduchte versterking strekken. Zij worden door de Padries, naar gelang der plaatselijke gesteldheid, 10, 12, tot 16 v. breed geplant en groeijen ongemeen snel, zoodat, na verloop van eenige maanden, de doornen tot eene borstwering ondoordringbaar in elkander zijn gegroeid; wanneer zij voor brand onvatbaar zijn en door geene kogels kunnen beschadigd worden.

BONKENHAVE, voorm. havezathe, in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, bijna 1 u. O. van *Vollenhoven*, gem. *Ambt Vollenhoven*. Het is voor vele jaren afgebroken en in een boerenerf veranderd.

BONKLEWON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. Kadoe.

Den 2 Mei 1827 hadden er in den omtrek van dit dorp, onderscheidene schermutselingen tusschen de mobiele colonne No. 7, onder de bevelen van den Kapitein Michiels, en de muitelingen plaats, die ten gevolg hadden, dat deze laatste ten getale van 12 à 15,000 man, na een aanzienlijk verlies te hebben geleden, zich genoodzaakt zagen deze omstreken te verlaten.

BONKO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Bongko.

BONNAL of Bonal, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Wiltz*, gem. en 1½ W. ten N. van *Eschdorf*, aan de Sure.

BONNE, geh. in *Oostermoersterdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Bonnen.

BONNE AMITIÉ (LA), kostgr. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Amitié (La Bonne) (1).

BONNEHEID of Bonneheyd, eigenlijk Baaneheid, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. van *Maastricht*, gedeeltelijk kant. en 1 u. O. ten Z. van *Gulpen*, gem. en ½ u. O. van

(1) De overige met Bon, Bonne of Bons zamengestelde woorden zoeke men insgelijks op de woorden van onderscheiding.

Wittem, gedeeltelijk kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Kerkraede*, gem. en 20 min. W. van *Bocholz*. Het telt 19 h. en 130 inw., van welke 4 h. met ruim 30 inw. tot de gem. *Bocholz*, en de overige tot de gem. *Wittem*, par. *Eys*, behooren.

BONNEMA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, W. van Kimswerd.

BONNEN of BONNE, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 3 u. O. van *Assen*, gem. *Gieten*; met ruim 300 inw.

BONNERVEEN, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 4 u. O. van *Assen*, gem. en 1½ u. O. ten Z. van *Gieten*, aan de Oostermoersche vaart; met 220 inw.

Dit geh. en het nabijgelegen geh. *Gieterveen*, beide, door de in de laatste jaren zich zeer uitbreidende ontginning der aldaar gelegen hooge veenen, in bevolking steeds toenemende, zijn zeer onlangs van Gieten afgescheiden, om gezamenlijk de afzonderlijke kerkelijke Hervormde gemeente van *Gieterveen* uit te maken.

BONNET, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, in de *Straat Sunda*.

Het heeft zeer vele holen, waarin men de vogelnestjes vindt, die in China zoo gezocht worden.

BONNEVELD, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie BENNEVELD.

BONNEVOIE, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en ½ u. van *Luxemburg*, gem. en ¼ u. van *Hollerich*. Vroeger heeft hier eene abdij van Nonnen der Cistercienser orde bestaan.

BONNINGA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, in *de Morra*, onder *Abbega*, en ruim 10 min. N. W. van dat dorp. Zij werd in 1495, toen PIER FOPPES BONNINGA er eigenaar van was, ingenomen en geplunderd. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoeve.

BONOA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel di St. Lazaro*. Zie BENOA.

BONO-AMPO, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche Bovenlanden*.

De Padries hadden in het jaar 1833 hier eene sterk bezette linie geformeerd, welke den 28 Mei van dat jaar door de onzen, onder het bevel van den Kapitein TETTE BAUKES VELTMAN, stormenderhand vermeesterd werd.

BONOEGI, bij sommigen BONIGI gespeld, groep kleine eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, in de *Zee van Celebes*, aan de Oostkust van Borneo, N. van den St. Antoniehoek, 1° 25′ N. B. 136° 20′ O. L.

BONOSORO, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Den 26 Mei 1829 had, in de nabijheid van dit gebergte, eene schermutseling tusschen den Luitenant-Kolonel LEDEL en de Javaansche muitelingen plaats, welke ten gevolg had, dat de vijand in het gebergte terug trok.

BONREPAS, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Haastrecht*, gem. *Vlist-en-Bonrepas*; palende N. aan de Oostzijde van Vlist, O. aan Zuid-Polsbroek en Lopik, Z. aan Zevender, W. aan Berg-Ambacht.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 81 bund. 71 v. r. 7 v. ell., wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast, en bevat

een geh., bestaande uit 12 h., waaronder 11 boerenhofsteden, en bewoond door 80 inw. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, eenen Secretaris en vijf Leden.

Het is eene heerl., sedert onheugelijke jaren met Vlist tot ééne heerl. vereenigd. Men wil, dat zij den naam BONREPAS, beteekenende eenen goeden maaltijd, gekregen hebbe van GUIDO VAN CHATILLON, om reden het aan hem, die een groote smulbroer was, niet meer opbragt dan hij op eenen maaltijd kon verteeren.

Het geh. BONREPAS, in de wandeling veelal BOENDERPAS geheeten, ligt 6 u. O. ten N. van Rotterdam, 1 u. Z. ten O. van *Haastrecht*.

BONS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. W. van *Sneek*, ½ u. Z. van *Ysbrechtum*, waartoe het behoort.

BONSO, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Amboina*, ten N. van het eil. *Ceram*, 2° 38 Z. B. 143° 42 O. L.

BONSUM, voorm. d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van het jaar 1287, in den *Dollard*, verdronken is.

BONSWAERDT, plaats, waarvan MELIS STOKE en BEDA gewag maken, als gelegen hebbende beneden Nijmegen, aan den oever van de Waal, alzoo in de prov. *Gelderland*.

JAN, Graaf *van Henegouwen* zoude zich, in het jaar 1300, met zijn leger aldaar nedergeslagen hebben, toen Keizer ALBERTUS Holland, na het overlijden van Graaf JAN I, als eene openstaande bezitting aan het Rijk wilde brengen.

Het schijnt een stuk lands geweest te zijn, dat door de overstroomingen van de rivier aangewonnen was, en tegenover of digt bij het dorp Beuningen of Boningen te hebben gelegen, waarom het eigenlijk BONINGSWAERDT zoude geheeten hebben, welke naam, bij verkorting, in BONSWAERDT is overgegaan.

BONTADAK, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, kon. *Boni*, ½ u. van het voorm. kasteel Rotterdam. De Koning van Boni heeft er een residentiehuis.

BONTAIN, lands., distr., riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie BONTHAIN.

BONTAIN (BAAI VAN), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie BONTHAIN (BAAI VAN).

BONTAIN (GEBERGTE VAN), bergen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie TOROTEA (GEBERGTE VAN).

BONTEBRUG, oud adell. huis in *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. O. van *Ter-Borg*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Gendringen*, aan de Aastrang en den grooten weg van Doesburg over Terborg en Gendringen naar Anhalt, Isselborg enz.

Sedert onheugelijke jaren bestaat in dit huis en de daarneven staande gebouwen eene bierbrouwerij, en wordt aldaar herberg en logement gehouden.

BONTEIN, lands., distr., riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie BONTHAIN.

BONTEIN (BAAI VAN), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie BONTHAIN (BAAI VAN).

BONTEIN (GEBERGTE VAN), bergen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie TOROTEA (GEBERGTE VAN).

BONTEKOE, geh. in het *Land van IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. W. ten Z. van *Rotterdam*, kant. en 4 u. W. ten N.

van *Ridderkerk*, gem. *Pernis-Smalland-en-Oostbroek*, 1 u. W. van *Pernis*; met een overzetveer op Vlaardingen.

BONTEKRIELSPOLDER, pold. in het balj. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Lisse*.

BONTEPAAL, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Alphen*.

Zij maakt eene der 5 wijken van de gem. *Alphen-en-Rietveld* uit, en strekt zich van 's Molenaarsbrug tot aan den scheidpaal met Hazerswoude uit. Men telt er 66 h. en 340 inw.

BONTEPOORT, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en 1 u. N. N. W. van *Nijkerk*; met 6 h. en 50 inw.

BONTHAIM, lands., distr., riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Bonthain.

BONTHAIM (BAAI VAN), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie Bonthain (Baai van).

BONTHAIM (GEBERGTE VAN), bergen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Torotea (Gebergte van).

BONTHAIN, Bontain, Bonthaim, Bonthaing of Bontein, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke Schiereiland*, gouv. *Makassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*; palende N. aan het gebergte van Torotea, O. aan de Kalekongang, die het van Boelekomba scheidt, Z. aan de Zee van Java, W. aan de Tino, die het van Torotea scheidt. Het is in twee distrikten verdeeld, zijnde Bonthain en Tompoboele.

Van oudsher is dit rijk onder de bondgenooten van Makassar gerekend en door zijne Koningen bestuurd geworden; maar het is, tot tweemalen toe, door de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie overwonnen, en ten gevolge van het Bongaysche contract, haar eigendom gebleven. Het werd eerst door de Compagnie aan Radja Palakka geschonken, tot belooning van de groote diensten, welke hij haar bewezen had; doch, bij gebrek van mannelijke nakomelingen, weder aan haar vervallen zijnde, werd het van te veel aanbelang gerekend, om, zonder de hoogste noodzakelijkheid, van 's Compagnies bewind te worden afgezonderd. Het wordt bestuurd door twee Inlandsche Regenten, die den titel voeren van Krain, als: één over het distrikt Bonthain en één over het distrikt Tompoboele, onder welke onderscheidene Galarangs of Dorpshoofden staan, die allen aan den Gezaghebber van Boelekomba-en-Bonthain onderworpen zijn.

Bonthain heeft een zeer aangename landstreek, die de fraaiste gezigten aanbiedt. De grond is er zeer vruchtbaar, en levert veel rijst, hout en vruchten op. Ook heeft men er overvloed van wilde varkens.

BONTHAIN, Bontain, Bonthaim, Bonthaing of Bontein, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke Schiereiland*, gouv. *Makassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*, lands. *Bonthain*.

BONTHAIN, Bontain, Bonthaim, Bonthaing of Bontein, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil *Celebes*, op het *Zuidelijke Schiereiland*, gouv. *Makassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*, die in de *Zee van Java* uitloopt.

BONTHAIN, Bontain, Bonthaim, Bonthaing of Bontein, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke Schiereiland*, gouv. *Makassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*, lands. en distr. *Bonthain*, aan de Noordzijde der baai van Bonthain; 5° 20′ Z. B. 137° 55′ O. L.

De Nederlanders hebben hier een fort, dat in het begin van het jaar 1825 door de Boeginezen belegerd werd; doch den 2 Maart van dat

jaar werden zij door den Generaal-Majoor van Geen uit hunne versterkte stelling verdreven, en daardoor het beleg opgebroken.

BONTHAIN (BAAI VAN), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouv. *Makassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*, lands. en distr. *Bonthain*.

Zij schiet 2 mijlen landwaarts in en is 1 mijl breed. De schepen liggen er beveiligd tegen de beide moesons.

BONTHAING, land., dist., riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Bonthain.

BONTHAING (BAAI VAN), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie Bonthain (Baai van).

BONTHAING (GEBERGTE VAN), bergen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Torotea (Gebergte van).

BONTO-BONTO, st. in *Oost-Indië*, op de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 4° 30′ Z. B. 137° 44′ O. L.

BONTOEALAK of Bontoewalak, tuin in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke Schiereiland*, gouv. en distr. *Makassar*, een klein half uur van de stad Vlaardingen.

Deze tuin is in de geschiedenis bekend. Een der voornaamste Vorsten van Makassar hield voorheen alhier zijne hofhouding, en stichtte er eenen fraaijen Moorschen tempel, welks bouwvallen nog aanwezig zijn, omringd van eenige begraafplaatsen van vorstelijke personen, uit het koninklijke geslacht van Boni, waarvan de groote steenen grafgedenkteekens nog boven het geboomte uitsteken. Naderhand begaven de Koningen van Boni, als zij den Gouverneur van Makassar in statie kwamen bezoeken, zich eerst derwaarts, en de vermaarde Radja Palakka hield er eenen geruimen tijd zijne hofhouding. Thans ziet men er een zeer ruim bamboezen lusthuis, in een aangenaam lommer, op de Makassaarsche wijze, op palen boven den grond verheven.

BONTOER of Bontor, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumedang*, ten O. van de Tjimanoek.

BONTOER-JAMBOE of Bontor-Jambo, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumedang*, tusschen de Tjimanoek en de Tji-peles.

BONTOEWALAK, tuin in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Bontoealak.

BONTOR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Bontoer.

BONTOR-JAMBO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Bontoer-Jamboe.

BONY, eil. in *Oost Indië*. Zie Boni.

BONY, kon., riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Boni.

BONY (BOGT VAN), golf in *Oost-Indië*, op de kust van *Celebes*. Zie Boni (Baai van).

BONY (REEDE VAN), inham in *Oost-Indië*, op de kust van het eil. *Waygoe*. Zie Boni (Reede van).

BONY (ZEEBOEZEM VAN), golf in *Oost-Indië*, op de kust van *Celebes*. Zie Boni (Baai van).

BOO of Hoo, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Grooten Oceaan*, Z. O. van het eil. Gilolo; 1° 9′ Z. B. 136° 2′ O. L.

Zij zijn vrij wel bevolkt en leveren kokosnooten, visch en zout op.

BOODA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, aan de Zuidkust van het eil. Java; 7° 14′ Z. B. 124° 22′ O. L.

BOODENGRAVEN, d. in het balj. van *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bodegraven.

BOOIBAAI, baai in *West-Indië*, aan de Zuidzijde van het eil. *Curaçao*, ten W. van kaap St. Marie.

BOOL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Bwool.

BOOLAKKERWIJDE, uitgestrekte veenplas, in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*. Zie Beulakerwijde.

BOOLAKOMBA, lands. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Boelekomba.

BOOLOO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke Schiereiland*, gouv. *Makassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*.

BOOM (DEN), streek lands in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*; palende N O. aan den Sofiapolder, den Nieuwen-Passegeulepolder en het Haantjesgat, Z. aan Beooster-Eede, W. aan den Goodsvlietpolder en den Isabellepolder.

Zij bevat den Grooten-Boompolder en den Kleinen-Boompolder, en beslaat eene oppervlakte van 323 bund., waarvan ongeveer 50 bund. tot de Belgische gem. St. Margaretha behooren.

BOOM (DEN GROOTEN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Boompolder (Groote-).

BOOM (DEN HOOGEN-), naam, die, bij verkeerde overneming van den naam des *Grooten-Boompolders*, door de eerste bevelhebbers, gegeven is aan eene batterij en daarbij geplaatste sterke wacht, welke gedurende de onlusten met België, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, aan de oostzijde van gezegden polder lagen, welke post dan ook, onder dien naam, bij de militairen bekend staat, en in vele officiele stukken voorkomt.

BOOM (DEN KLEINEN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Boompolder (Kleine-).

BOOMAKKER, koffijpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de suikerpl Luneuburg, benedenwaarts aan de verl. plant. Rustlust; zij is 300 akk. groot, en wordt met 26 slaven bewerkt, die dikwerf aan andere plantaadjen verhuurd worden.

BOOMAWATERING, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Het ontspringt ten W. van het d. Monster, en ontlast zich, met eenen Noordoostelijken loop, in de Nieuwe-vaart.

BOOMDIJK, zekere dijk in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Steenbergen en-Kruisland*, strekkende tusschen de pold. het Oudland en Kromwiel, eerst langs de zuidzijde en later langs de noordzijde van de Wouwsche beek. Hij was sedert ongeveer 400 jaren als slaperdijk aan te merken.

BOOMEN (DE), geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, ¾ u. O. Z. O. van *Zijdewind*, ¼ u. W. N. W. van het Niedorper-verlaat; met 4 h. en 12 inw.

BOOM-EN-BOSCH, buitengoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrode*, 10 min. van het d. Breukelen, aan de Vecht.

Het beslaat eene oppervlakte van 10 bund. 8 v. r. 11 v. ell., en de daarbij behoorende hofstede, welke aan de overzijde van den weg en de rivier gelegen is, 13 bund. 47 v. r. 60 v. ell. Boom-en-Bosch

wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. A. Kok, te Amsterdam.

BOOMGAT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*, die uit het *Gat van het Steenenhuisje* komende, en tusschen den Middelsten Kievitswaard en de Kroon heenschietende, met eene zuidwestelijke strekking, in het *Gat van Lijnoorden* uitloopt.

BOOMKEN ('T), geh. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1½ u. Z. ten W. van *Ginneken*, gem. en ½ u. N. van *Rijsbergen*.

BOOMKENSEILANDEN, gr. eil. in *Oost-Indië*. Zie Boompjeseilanden.

BOOMKREEK, watertje in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, dat zich in de *Eendracht* ontlast.

BOOMKREEK, vrij groot, vischrijk water, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*, in den *Grooten Boompolder*, overgebleven bij de bedijking van dien polder.

BOOMKREEK, bijna geheel verlande gracht, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, in het *Eerste deel van Prins-Willems-polder*, makende aldaar de scheiding tusschen de gem. *Oostburg* en *Walandkerkje* uit. Zij liep uit het Coxijsche gat (nu den Sophiapolder) naar de Nijveldschans en is in de zeventiende eeuw gegraven, hetzij voor de scheepvaart, hetzij om de vesten van de genoemde schans vol te zetten.

BOOMOORT, buitengoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. *Breukelen-St. Pieter*, 10 min. van het d. Breukelen, aan de Vecht.

Het beslaat eene oppervlakte van 15 bund. 82 v. r. 49 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. J. van Barneveld, te Amsterdam.

BOOMPJES (DE-), aangename wandelplaats en kade, langs de Maas, te *Rotterdam*.

In het jaar 1614 werd hier het eerste huis gebouwd, en het eerste schip op stapel gezet, waarna men in het volgende jaar de kade tusschen het Oude Westerhoofd en het Nieuwe hoofd met lindeboomen beplantte, sedert welke tijd deze kade de Boompjes werd geheeten.

BOOMPJESEILAND, klein eil. in den *Sundaschen Archipel*, in de *Zee van Java*, tot de *Boompjeseilanden* behoorende, een weinig ten N. van het eil. Rachit; 5° 51′ N. B., 126° 71 O. L.

BOOMPJESEILAND, klein eil. in *Australië*, in den *Grooten Oceaan*, in eene baai, op de Noordkust van Nieuw-Guinea; 2° 51′ Z. B. 153° 28′ O. L.

BOOMPJESEILANDEN of Boomkenseilanden, bij verbastering veelal Bokkens genoemd, gr. kleine eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Zee van Java*, ten N. van de resid. Cheribon en Indramaijo.

De voornaamste dezer eilanden zijn Rachit en het Boompjeseiland. Zij strekken veel tot schuilplaats van de zeeroovers, die, van tijd tot tijd, de zee hier zeer onveilig maken voor kleine koopvaardijschepen.

BOOMPOLDER (GROOTE-), ook wel enkel den Grooten-Boom genaamd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*; palende N. O. aan den Sophiapolder en den Nieuwen-Passegeulepolder,

O. aan den Kleinen Boompolder, Z. aan Beooster-Eede, W. aan den Izabellepolder en den Goodsvlietpolder

Deze polder, die eene oppervlakte beslaat van ruim 406 bund. schotbaar land, is, tot in den jare 1657, gemeen geweest met den *Kleinen-Boompolder* (zie dat woord), en, tot in het jaar 1672 met den, nu nog met den Grooten-Boompolder vereenigden, polder Goodsvliet, in welk laatstgemelde jaar de geheele Boompolder met zout water is overstroomd. Vervolgens is, bij octrooi van H. H. M. de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, van den 22 September 1683 (dus nadat reeds, in 1672, het gedeelte, nu de *Kleinen-Boom* genoemd, door eene betrageling, beverscht was geworden), het grootere gedeelte wederom bedijkt, onder de benaming van GROOTEN-BOOM, tot 745 gem. 253 r. (329 bund. 61 v. r. 65 v. ell.), terwijl voorts, ten O. van den dijk, nog zijn beverscht geworden de gronden tot dat gedeelte behoorende, hetwelk thans den naam van *Goodsvliet* draagt, ter grootte van 175 gemeten (76 bund. 51 v. r. 79 v. ell.), waartoe, door gemelde H. H. M., den 16 October 1696, octrooi is verleend.

In den GROOTEN-BOOMPOLDER, die door ééne sluis van het overtollige water ontlast wordt, staan slechts twee hofsteden. Het bestuur over dezen en over den Goodsvlietpolder wordt vereenigd uitgeoefend door éénen Dijkgraaf, éénen Gezworene en éénen Penningmeester.

BOOMPOLDER (KLEINE-), ook wel alleen DEN KLEINEN-BOOM geheeten, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis* en voor een klein gedeelte onder de Belgische gem. *St. Margaretha;* palende N. O. aan het Haantjesgat, Z. aan het Hoogland, W. aan den Grooten-Boompolder.

Deze pold., groot 196 bund. 96 v. r. 50 v. ell. schotbaar land, is ten jare 1657, met en benevens den Grooten-Boompolder, gemeen bedijkt, ter grootte van 1253 gemeten 191 r. (545 bund. 44 v. r. 03 v. ell.), en in dier voege gebleven tot het jaar 1672, als wanneer de dijk van dezen polder vóór de kreek, genaamd het St. Kruissche gat, op last van den toenmaligen Souverein dezer landen, is doorgestoken en de polder met de zee gemeen gemaakt, en zulks tot verdediging van die zijde van het land tegen den inval der Franschen. Tenzelfden jare echter hebben de eigenaars van de twaalf eerste kavels land, van den Souverein, bij acte van consent van de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeeland, als gevolmagtigden van H. H. M. Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 10 Julij 1672, octrooi verkregen, om hunne landen, door het leggen van eenen dijk, beoosten evengemelde kreek, af te dijken en te beverschen, waarna dat gedeelte den naam van KLEINEN-BOOM heeft verkregen.

Vóór de bedijking, in 1657, heeft de geheele polder, zoo wel den Grooten- als Kleinen-Boom, een gedeelte uitgemaakt van Oud-Beooster-Eede, welke, vóór het jaar 1583, toen de Hertog van Parma deze landen bedreigde, is doorgestoken, en welk Beooster-Eede, dat toen uit eene watering van meer dan 10,000 gemeten bestond, naderhand stukswijze is herdijkt geworden.

In den KLEINEN-BOOMPOLDER staan geene gebouwen. Het beheer daarover wordt uitgeoefend door éénen Dijkgraaf, éénen Gezworene en éénen Penningmeester.

BOOMRIJK, voorm. buitengoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. en 5 min. van *Breukelen*, aan de Vecht.

Het huis is in het jaar 1812 afgebroken; alleen de tuinmanswoning is blijven staan en tot eenen optrek gemaakt. De gronden, beslaande eene oppervlakte van 10 bund. 33 v. r. 4 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw JACOBA BRUGMAN, geb. BEEKER, te Breukelen.

BOOMSKREEK, kanaal in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, dat uit de bosschen van de plant. la Tourtonne ontspringt, en zich achter de Combé's, met eenen oostelijken loop, beneden Paramaribo, in de *Suriname* ontlast.

BOOMVLIET, voorm. plaats in *Oud-Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, tusschen Kortgene en Emelisse.

Er lag hier eene sluis, die den 6 November 1530 doorbrak, waardoor het geheele eil. onder water gezet werd.

BOOMVLIET, watertje in het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Het ontstaat aan den Noordwesthoek van den Duivenwaardschen polder, maakt eerst met eenen noordwestelijken, voorts met eenen noordelijken loop, de grensscheiding uit tusschen de gem. Sommelsdijk en Melissant, en ontlast zich, een weinig bewesten Dirksland, in het Spui dier gemeente.

BOONDERSLUIS, naam, onder welken de BOONERSLUIS, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens, hoewel verkeerdelijk, voorkomt. Zie BOONERSLUIS.

BOONDIJK of BONENDIJKE, oude pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, tusschen de heerlijkheden Oud-Vlissingen en Koudekerke, bedijkt eerst ten jare 1372, daarna in het jaar 1390. De gronden behooren thans tot de *Zuidwatering van Walcheren*. Met de beversching van dezen polder werd de vereeniging der Westwatering met de Zuidwatering voltooid.

BOONENBURG (DEN-), buitengoed op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie BONENBURG (DEN).

BOONEPOLDER, BOONPOLDER of eigenlijk CORNELIS-JANSZ-BOONE'S-POLDER, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenzand*, gedeeltelijk gem. *Hoedekenskerke*, gedeeltelijk gem. *'s Gravenpolder-St.-Jauspolder-Oost-en-Middelzwake*; palende N., O. en Z. aan de Honte, W. aan den Nieuwen-Hoondertpolder en den Oosterzwake polder.

Deze pold. werd den 26 Januarij 1622 geheel door de golven bedekt, doch in het volgende jaar weder beverscht. Sedert had hij vooral met grondbraken te strijden; belangrijke vallen hadden in Februarij 1716 en in April 1718 plaats, vóór de inlaag van 1711. Eindelijk werd de Zuidelijke helft geheel prijs gegeven. De Noordelijke werd almede, bij den watervloed van 14 Januarij 1808, overstroomd, doch herwonnen. Ook liep hij bij de overstrooming van 5 Februarij 1825 onder, maar werd hetzelfde jaar weder drooggemaakt.

Hij beslaat, volgens het kadaster, met de dijken, eene oppervlakte van 17 bund. 94 v. r. 20 v. ell. Men had er vroeger eene sluis, door welke ook de gronden onder *Nisse* enz. hun water loosden; maar deze is in 1834 geslecht. De BOONEPOLDER heeft geen bijzonder dijksbestuur, maar wordt door den eigenaar beheerd, zijnde thans den Heer HENDRIK LENSHOEK, van Zwake.

BOONERSCHANS of BONERSCHANS, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. O. ten N. van *Winschoten*, gem. en ¼ u. Z. ten W. van *Nieuweschans*, maar kerkelijk behoorende tot *Bellingewolde*, van waar het 1 u. N. ten O. gelegen is, aan de Moersloot en den Hamdijk.

Voorheen lag hier eene schans, die in het jaar 1589 door de Groningers aangelegd werd, maar thans geheel vervallen is.

BOONERSLUIS, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, Boonderssluis geheeten, sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, ¼ u. O. ten Z. van Maassluis, dienende, om het overtollige water van Delfland op de Maas te ontlasten.

Vroeger bestond zij uit drie sluizen, welke de Voorburgsche Sluis, de Naaldwijksche Sluis en de Maaslandsche Sluis geheeten waren, maar in het jaar 1652 tot éénen gemaakt zijn. In het jaar 1838 is zij grootendeels vernieuwd.

BOONERVLIET, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Maasland*.

Het neemt, 1 u. W. ten Z. van Zouteveen, uit de Breevaart zijnen oorsprong, loopt, in eene zuidwestelijke strekking, lijnregt voort, tot het zich, ¼ u. Z. ten O. van Maaslandsluis, door de Boonersluis, in het *Scheur* ontlast.

BOONGASBAAI of Boonkasbaai, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. gebied *Padang*; 1° 50′ Z. B. 117° 38′ O. L.

BOONGATAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, 9 palen van de hoofdstad der residentie, 773 palen van Anjer, en 682 palen van Batavia, op den grooten postweg.

BOONHIL, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 7 u. ten W. van *Breda*, kant. en 2 u. ten N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, 1 u. W. van *Kruisland*, waartoe het behoort, aan de Wouwsche beek.

BOONINGEN, oude naam van het d. Beuningen in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Beuningen.

BOONKASBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*. Zie Boongasbaai.

BOONPOLDER, later Boneveld en door verbastering Boneveld (bijv. op de kaart van Hattinga), oorspronkelijk eene bedijking, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, ondtijds ambacht *Allartskerke*, thans gem. *Serooskerke*, door Eustachius Boeneszoon van Allartskerke en anderen, ten jare 1246, aan de Abdis van Rijnsburg verkocht.

BOONPOLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Boonenpolder.

BOORD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boort.

BOORD (HET) of het Bord, broek, in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Gassel*.

Dit broek, hetwelk nagenoeg 200 bund. groot is, wordt door het water van den *Beerschen Overlaat* onder water gezet, na dat eerst de broeklanden van Cuyk, Linden en Gassel overstroomd zijn.

BOORN, Boorne, Born, Borne of Boornstroom, bij de Ouden Burdo, Burdinus geheeten, riv., prov. *Friesland*.

Zij ontspringt in het oostelijke gedeelte der griet. *Opsterland*, uit het *Mieuwe-* of *Mieukemeer*, stroomt van daar, onder den naam van Koningsdiep, in ontelbare krommingen, met eene westzuidwestelijke rigting, midden door die grietenij, voorbij de dorpen Duurswoude, Wynjeterp, Hemrik en Lippenhuizen ten Z., en Ureterp en Olterterp ten N., tot onder Beetsterzwaag. In hare beginsels gering, is zij vervolgens op vele plaatsen droog; maar bij het laatstgemelde dorp wordt

zij weder wijder en voor grootere schepen bevaarbaar, nemende, met eene noordwestelijke rigting, tevens den naam van BOORN aan. Een uur gaans N. O. van Oldeboorn, in de griet. *Utingeradeel* komende, vervolgt zij haren loop in verschillende rigtingen en onophoudelijke krommingen door deze grietenij, voorbij en door Oldeboorn, Henswoude, Nes, Akkrum en Dijkhuisterzijl, tot dat zij, allengs verwijdende, zich bij de Oude-Schouw met de *Grou* vereenigt, en door de *Wetering* in het *Sneekermeer* valt.

BOORN (OLDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Utingeradeel*. Zie OLDEBOORN.

BOORNBERGUM of BORNBERGUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland* arr. en 4½ u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Beetsterzwaag*.

Het ontleent zijnen naam van het riviertje de Boorn of Borne, dat er op eenigen afstand langs heen stroomt. Oorspronkelijk is het waarschijnlijk geweest BOONBER-HIEM, daar de uitgang *hiem*, in den naam van meer dorpen van Friesland met den tijd is veranderd in *hem*, *um* en *gum*. Onder BOORNBERGUM behooren, behalve de geh. Middelgaast en de Wilgen, die men in het midden op den hoogen zandrug aantreft, ook de aan den waterkant gelegene uitbuurten Goyngahuizen, de Vlierbosch en de Smalle-Ee; met dewelke het 105 h. en ruim 600 inw. bevat, die hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt: bestaande de gronden, op het hoogste gedeelte van het dorp, in den omtrek der boerderijen, uit bouw- en weilanden. Westwaarts vindt men veel laag hooiland, dat 's winters onder water loopt, en veel vergraven land of putten, waarin riet wast. In het jaar 1819 is onder BOORNBERGUM eene nieuwe veenderij aangelegd, die met polderdijken en molens is voorzien, en de Veenhoop genoemd wordt.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Boornbergum-en-Kortehemmen* en hebben hier ééne kerk, waarin de dienst den eenen zondag des voor- en den anderen zondag des namiddags verrigt wordt. Het dorp BOORNBERGUM had weleer eenen stompen toren, die zoo hoog was, dat hij uren ver kon gezien worden. In het jaar 1733 is deze toren, zonder dat men het vermoedde, bij nacht omgevallen en de kerk verschoven. In het daarop volgende jaar heeft men de tegenwoordige kerk gebouwd, met eenen spitsen toren, welke echter veel lager is dan de oude.

De school, waaraan eene onderwijzerswoning verbonden is, dient mede voor het dorp *Kortehemmen*, en wordt gemiddeld door 90 leerlingen bezocht.

BOORNBERGUM-EN-KORTEHEMMEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*; met 740 zielen en twee kerken, ééne te Boornbergum en ééne te Kortehemmen, terwijl de pastorij te Boornbergum staat. Na de Reformatie, toen het nabijgelegene Dragten nog in het opkomen was, vereenigden zich de dorpen Noorder-Dragten, Zuider-Dragten, Boornbergum en Kortehemmen tot eene kerkelijke gemeente, en beriepen, in het jaar 1601, als gemeenschappelijken Predikant, ALBERTUS NIEUSIUS of NIJENHUIS. In het jaar 1667 werd deze combinatie, wegens de buitengewone aanwas van Dragten, gescheiden. BOORNBERGUM-EN-KORTEHEMMEN bleef toen ééne gemeente, waarvan de eerste Predikant was HANSO HES.

BOORNDEEL of BORNDEEL, vroegere benaming van de griet. UTINGERADEEL, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie UTINGERADEEL.

BOORNE, riv., prov. *Friesland*. Zie BOORN.

BOORNZWAAG, voorm. d., thans slechts eene b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. ten O. van *Lemmer*, ten Z. en bijna tegen de Langweerder wielen, O. van Langweer, waarmede het thans eigenlijk slechts één d. uitmaakt, daar de oostelijke huizen van Langweer tegen de westelijke van Boornzwaag aanpalen. Men telt er ruim 60 inw.

Er moet hier oudtijds eene kerk gestaan hebben, of die echter in het jaar 1517, toen deze plaats door de Bourgondischen is afgebrand, of op eenen anderen tijd, gesloopt zij, vindt men niet vermeld.

BOORON, kl. eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, in de *Straat van Karimata*, aan de Westkust van Borneo; 0° 21′ N. B. 117° 2′ O. L.

BOORT, Boord, ook wel Bort gespeld, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr. arr. en 1 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, ½ u. W. van *Nunen*. Men maakt er vele klompen.

BOOTENIS, voorm. ambacht, prov. *Zuid-Holland*, dat, volgens oude brieven, behoorde tot de par. van *Heradeswaert* of *Hartswaert*, later *Aertswaert* geheeten.

BOOTLAND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, ¼ u. W. van *Pingjum*, waartoe het behoort.

BOOTSMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 ½ u. N. O. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Dockum*, ¾ u. Z. W. van *Kollum*, waartoe zij behoorde.

BOOTSMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Leeuwarden*, Z. O. van *Huizum*, waartoe zij behoorde.

BOOTSMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 ½ u. Z. van *Leeuwarden*, ¼ u. W. van *Wirdum*, waartoe zij behoorde.

BORABASSAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Borobassan.

BORANG, eil. in *Oost-Indië*, in de riv. *Palembang*, die een gedeelte van het *Sundasche* eil. *Sumatra* doorstroomt, 15 u. van de kust.

Het is tot dekking van de 7 u. hoogerop gelegen stad met batterijen versterkt

BORCELOE, oude naam van de heerl. en st. Borculo, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Borculo.

BORCHAREN, d. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie Burgharen.

BORCHAREN, d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Borgharen.

BORCHARENPOLDER, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *de-Werken-en-Sleeuwijk*; palende N. O. aan de Bakkerskil, Z. aan het Heymansgaatje, W. aan de zoogenaamde Sloot van Wierinxwal.

Deze polder, welke zijnen naam ontleent van den vorigen eigenaar wijle den Heer J. G. H. van Borcharen, te Gorinchem, is omtrent het jaar 1785, tegen het zomer rivierwater omkaad, beslaat eene oppervlakte van 47 bund. 68 v. r. 90 v. ell., bevat slechts eene boerenwoning, en heeft geen afzonderlijk bestuur als aan éénen eigenaar toe-

behoorende, zijnde thans den Heer A. Blussé van Oud-Alblas, te Dordrecht.

BORCH-BOENINGEN, voorm. havezathe in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Beuningen.

BORCKELOE, oude naam van de heerl. en st. Borculo in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Borculo.

BORCULO, voorm. distr., prov. *Gelderland*, kw. *Zutphen*; palende N. aan de prov. Overijssel, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan het distr. Bredevoort, W. aan de distr. Bredevoort, Doetinchem en Lochem, terwijl de stad en gem. Groenlo in dit distrikt besloten lag.

Het bevatte de gem. Borculo, Eibergen en Lichtenvoorde, en telde 11,000 inw. Thans maakt het een gedeelte uit van het distr. *Zutphen*.

BORCULO, Borkulo, Borkelo, oudtijds Borckeloe of Borceloe geschreven, heerl. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Zutphen*, gedeeltelijk kant. *Lochem*, gedeeltelijk kant. *Groenlo*; palende N. aan de prov. Overijssel, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de heerl. Lichtevoorde, W. aan de gem. Ruurlo en de heerl. Verwolde. Zij bevat het landstadje Borculo en de dorpen Eibergen, Gelzelaar, Geesteren, Rekken en Nede; maakt alzoo de gem. Borculo en Eibergen uit, en telt ruim 7500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Deze heerlijkheid heeft reeds vroeg onder bijzondere Heeren gestaan. Zekere Hendrik, die in het jaar 1190 leefde, is de eerste Heer van Borculo, dien men vermeld vindt. Na den dood van Gebhard, laatsten Heer van Borculo, die in het jaar 1385, zonder mannelijke nakomelingen stierf, kwam de heerl. door zijne dochter aan de Graven van Bronkhorst, die het oppergebied en de leengeregtigheid, welke van onheugelijke tijden den Hertog van Gelder had toebehoord, in het jaar 1406, heimelijk aan den Bisschop van Munster opdroegen. Als nu, in het jaar 1553, de hoofdlinie der Graven van Bronkhorst, uitgestorven was, doordien de, in dat jaar overledene, Graaf Jodocus geen mannelijke afstammelingen naliet, en zijne aanverwanten het over dit gebied niet konden eens worden, wilde de toen regerende Bisschop van Munster, Ernst van Beijeren, deze heerl. als een vervallen leen tot zich nemen. Doch de Geldersche Staten gaven het als een Zutphens leen aan den Grave George van Limburg-Styrum, wiens gemalin des voornoemden Jodocus naaste bloedverwante was. Hierop wendde de Bisschop zich tot het kamergeregt te Spiers, doch het geschil werd in het jaar 1615 ten voordeele van Gelders Staten uitgewezen. Naderhand zocht Christoffel Bernhard van Galen, Bisschop van Munster, deze twist met de wapenen te beslechten; doch die oorlog, in het jaar 1665 begonnen, eindigde in het volgende jaar, en het oppergebied over Borculo werd den Nederlandschen staat volkomen afgestaan. Desniettegenstaande greep de voornoemde Bisschop, in het jaar 1672, op aanhitsen van Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*, de Nederlanders met de wapenen aan, die echter, bij den daarop volgenden vrede van het jaar 1674, in het bezit van Borculo werden gelaten, waardoor de Graven van Limburg-Styrum daarin bevestigd bleven, tot dat Leopold Graaf van Limburg-Styrum, in het jaar 1726, de heerl. verkocht aan den Graaf van Flemming, Veldmaarschalk in Saksische dienst, of eigenlijk aan den Graaf van Flodorf-Wartensleben, als gevolmagtigde van den Graaf van Flemming. Over welke zaak, voornamelijk ten aanzien van de hoedanigheid dezer volmagt, tusschen de

beide laatstgemelde Graven een langdurend en kostbaar proces, voor het hof van Gelderland, gevoerd is. In het jaar 1777 werd deze heerl. door WILLEM V. Prins *van Oranje*, met de heerlijkheid Lichtenvoorde, voor eene som van 550,000 guld. gekocht van den Poolschen Prins ADAM CZARTORINSKI. Zoodat zij thans nog aan 's Prinsen zoon onzen tegenwoordigen Koning in eigendom toebehoort.

BORCULO, gem. in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Lochem* (4 k. d. 10 m. k. 4 s. d.); palende N. aan de Overijsselsche gem. Diepenheim, O. en Z. O. aan de gem. Eibergen, Z. W. aan Ruurlo, W. aan Lochem.

Zij beslaat: het plattelandstadje Borculo, de d. Geesteren en Gelselaar, de buursch. Lemperhoek, Nederbiel, Respelhoek, Kulsdom, Overbiel, Heuren en Haarlo, benevens het schependom Borculo, waarin het geh. Rietelaar. Men telt er 3800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de vlasteelt, het voeden van ganzen en het spinnen voor de weefgetouwen onder Nede.

De Herv., die hier ruim 3500 in getal zijn, maken de gem. van Borculo, Geesteren en Gelselaar uit, en hebben in ieder dezer gem. ééne kerk.

De R. K., wier getal ruim 250 beloopt, maken de statie van *Borculo* uit.

Men telt er 4 scholen, als: ééne te Borculo, ééne te Geesteren, ééne te Gelselaar en ééne te Haarlo.

Het plattelandstadje BORCULO, BORKULO, BORKELO, oudtijds BORCKELOE of BORCELOE gespeld, ligt 5 u. O. van Zutphen, 2 u. Z. O. van Lochem, aan de Berkel, die er doorheen loopt, waarom sommigen willen, dat de eigenlijke naam der plaats BERKELO zoude zijn. Het telt, binnen de muren, 1100 inw., en, met het daartoe behoorende schependom, 185 h. en ongeveer 1400 inw.

Men heeft er eene vrij goede Herv. kerk, van een orgel voorzien. De gem., die omtrent 1000 zielen telt, behoort tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Winterswijk*. Het beroep van den Predikant is eene koninklijke collatie.

De R. K., van welke men er 120 telt, maken met die van Geesteren, en de verder daaronder behoorende buurtschappen, eene statie uit, welke door éénen Pastoor bediend wordt en in het ½ u. van BORCULO gelegen geh. Rietelaar, in een huis de godsdienst uitoefent.

Ook heeft men hier de koninklijke paardenstoeterij in het voormalig kasteel of Hof van Borculo (zie het volgende art.), welke niet weinig tot den bloei en de levendigheid van het plaatsje toebrengt, wordende het daarom door in- en uitlanders sterk bezocht.

BORCULO plagt eene munt te hebben, welke door voormalige Heeren dezer heerlijkheid aan de Vorsten van Gelderland is vervreemd. Men heeft er thans jaarlijks zes markten, als: ééne den laatsten Maandag in April, zijnde eene beesten- en varkenmarkt; eene den 15 Mei, of zoo deze op Zondag invalt, daags daaraan, zijnde eene paarden-, beesten- en varkenmarkt; ééne op Maandag vóór St. Jan, welke den 24 Junij invalt, zijnde eene beesten- en varkenmarkt; ééne op Maandag, vóór St. Bartholomeus, welke men den 24 Augustus viert, zijnde kermis, paarden- en beestenmarkt; ééne op Maandag vóór St. Simon en Judas, den 28 October invallende, zijnde beesten- en varkenmarkt en ééne daags vóór St. Maarten of den 10 November, zijnde eene beesten- en varkenmarkt.

In het einde des jaars 1348 heeft Johannes van Arkel, zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, Borculo ingenomen en in brand gestoken, ten einde zich te wreken op Gijsbrecht van Bronkhorst, Heer *van Borculo,* die kort te voren Goor een dergelijk lot had doen ondergaan.

BORCULO (HOF VAN), kast. in het graafsch. *Zutphen*, heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Lochem*, gem. en ten Z. van *Borculo*, tegen dat stadje gelegen.

Het is een oud en deftig gebouw, omringd van twee grachten en eenen singel, die met hooge boomen beplant is. Men kan er uit de stad niet inkomen, tenzij men eene poort doorgaat, in welker gevel men nog de namen van twee Heeren en twee Vrouwen van Borculo leest. Het was in het midden der vorige eeuw zeer vervallen; maar werd, omstreeks het jaar 1770, weder opgebouwd. Een gedeelte van dit kasteel werd onder het Fransche bestuur, tot stallingen voor de toen hier gevestigd wordende paardenstoeterij ingeruimd. Deze inrigting werd echter, na de omwenteling van het jaar 1813, van daar weggenomen. Maar later is de koninklijke paardenstoeterij wederom derwaarts overgebragt. Zij bevat thans een getal van 150 paarden, onder welke 72 hengsten en de overige veulens en merries, allen van een uitmuntend ras; terwijl de bewoners der omstreken door deze inrigting in de gelegenheid gesteld zijn, de teelt van dit nuttig dier te veredelen. De overige gedeelten van het kasteel dienen tot woning van den Directeur en de verdere aan deze inrigting verbondene beambten.

BORCULO (SCHEPENDOM-VAN-), benaming, onder welke men begrijpt, al hetgene tot het stadje *Borculo*, prov. *Gelderland*, arr. *Zutphen*, kant. *Lochem*, behoort, maar niet binnen de muren gelegen is. Het ligt tusschen de Berkel en de Slink, bevat de geh. Heuven en Rietselaer en het landgoed de Hoeve, benevens de in het jaar 1833 even buiten de stad aangelegde landhuizen Mijnrust en Beekvliet.

BORD (HET), broek in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boord (Het).

BORDELKEEN, voorm. gors of schor, in den *Hoekschenwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Borrekeen.

BORDE, riv., prov. *Friesland*. Zie Boorn.

BORDENDAM, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Borrendamme.

BORDENLOO, benaming van een gedeelte lands, thans Borreloop geheeten en een gedeelte uitmakende van de heerl. *Kloetinge*, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, welke daar door eene sluis uitwaterde.

BOREF, naam, dien de landlieden gewoonlijk aan het dorp Bodegraven, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, geven. Zie Bodengraven.

BORG (HOF TER-), adell. huis in de heerl. *Wisch*, prov. *Gelderland*. Zie Wisch.

BORG (SCHEPENDOM-VAN-TER-), benaming, onder welke men begrijpt, al hetgene tot het stadje Ter-Borg, prov. *Gelderland*, arr. *Zutphen*, kant. *Ter-Borg*, behoort, maar niet binnen de muren gelegen is. Het telt 7 h. en ruim 50 inw.

BORG (SCHEPPERIJ-VAN-HET-HUIS-TER-), de tweede van de drie schepperijen van het zijlvest *Schouwerzijl*, uitwaterende in het *Reitdiep*, prov. *Groningen*.

Deze schepperij bevat de kerkdorpen Warfhuizen, Mensingeweer en Maarslagt, benevens het geh. Luttekehuizen. Waar

het huis, naar hetwelk deze schepperij genoemd wordt, gestaan heeft is onzeker.

BORG (TER-), kant., prov. *Gelderland*, arr. *Zutphen;* palende N. O. aan het kant. Doesburg, N. aan het kant. Doetinchem, O. aan het kant. Aalten, Z. O. en Z. aan de Pruissische prov. Rijnland, W. aan het kant. Zevenaar.

Het bevat de drie volgende gem. Wisch, Gendringen en Bergh, en telt daarin ruim 15,000 inw.

BORG (TER-), BURG, of TER-BURG, ook wel TER-BORGH of TER-BORCH gespeld, plattelandstadje, in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Wisch*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en ruim 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. *Ter-Borg*, gem. *Wisch*, 1 u. N. O. van 's Heerenbergh, 1 u. Z. O. van Doetinchem, aan den Ouden-IJssel.

Het is eene kleine, opene, maar zeer aangenaam, van rondom in het geboomte, gelegene plaats, die slechts uit eene straat bestaat, in welke een getal van 92 h., en daaronder zeer goede staan, bewoond door ongeveer 650 zielen. Met het daartoe behoorende schependom, telt men er echter 99 h. en ruim 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en een weinig handel. Ook heeft men er eene ijzergieterij, die tegenwoordig sterk gedreven wordt. Vroeger was hier veel doortogt op Duitschland, welke, ofschoon de ligging der plaats daartoe zeer geschikt is, naar andere plaatsen verlegd is, wáár grind- of straatwegen zijn, terwijl men hier steeds van Doesborg naar de grenzen met eenen slechten weg te kampen heeft.

De Herv., die hier ruim 200 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doetinchem*, behoort, en te TER-BORG eene zeer fraaije kerk heeft, van toren en orgel voorzien. De eerste die in deze gem. het leeraarambt bediend heeft is geweest PISO OVITIUS, die hier in het jaar 1593 kwam en in 1597 naar Zeddam vertrokken is. Het beroep is eene collatie van den Heer van Wisch.

De R. K., van welke er ruim 400 gevonden worden, behooren tot de statie van *Ter-Borg-en-Silvolde*, en hebben hier mede eene kerk die van toren en orgel voorzien is.

Er is hier ééne school, die gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt. Onmiddellijk aan het stadje ligt het aanzienlijk huis Wisch, ook wel het HOF-TER-BORG geheeten.

Er wordt te TER-BORG eene paarden- en beesten markt gehouden den 6 April. De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Het wapen van dit stadje is de Ridder St. Joris te paard.

BORG (TER-), ook wel TER-BORCH of TER-BORGH gespeld, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 5 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 2 u. Z. ten O. van *Vlagtwedde*, ½ u. Z. W. van *Sellingen*, waartoe het behoort, aan de Ruiten-Aa; met 3 h. en ruim 20 inw. Er groeit bij dit geh., op eenen diluvischen zandgrond, veel eikenhout.

BORG (TER-), voorm. hav. in het dingspil *Noordeveld*, prov. *Drenthe*. Zie BORGH (TER-).

BORG-BEUNINGEN, voorm. hav., kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie BEUNINGEN.

BORGEL, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. van *Deventer*, gem. en ½ u. Z. van *Diepenveen;* met eene havezathe van denzelfden naam, 23 h. en 160 inw.

Het is eene marke, tot de heerl. *Kolmschate* behoorende, welke men reeds, onder de benaming van BORGELO, vermeld vindt in eenen brief, waarbij zekere hoeve aan het kapittel van Deventer wordt opgedragen.

BORGEL, voorm. hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ¾ u. N. van *Deventer*, gem. en ¼ u. Z. van *Diepenveen*, in de buurs. *Borgel*.

Het was eertijds een aanzienlijk huis, dat in het begin der vorige eeuw, wel voor drie vierde gedeelten afgebroken is, zoodat er thans nog maar eene kleine woning van is overgebleven, die thans het eigendom is van de erven SLICHTENBREE, te Deventer. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 19 bund.

BORG-EN-SILVOLDE (TER-), R. K. statie, prov. *Gelderland*, aartsp. *Gelderland*. Deze statie, waartoe alle de R. K. uit de burgerlijke gemeente Wisch behooren, telt 1800 zielen, heeft twee kerken éene te Ter-Borg en éene te Sivolde, die door éenen Pastoor en éenen Kapellaan bediend worden.

BORGER, gem. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en kant. *Assen*. Deze gem. bevat het d. Borger, benevens de gehuchten Bronneger, Buinen, Drouwen, Ees en Westdorp, alsmede twee veenkolonien: Drouwenerveen en Buinerveen of Buinermoeras, het laatste bij den aanleg Nieuw-Buinen geheeten. Men heeft er 369 h. en ruim 2200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, doch ook in de turfgraverij, welke zich in de uitgestrekte veenen, onder Drouwenerveen en Buinerveen gelegen, sedert eenige jaren, sterk ontwikkelt. Ter laatstgemelde plaats bestaat sedert kort eene glasblazerij.

De Herv., tot welke gezindte bijna alle de inw. behooren, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Koevorden* behoort, en te Borger eene kerk heeft.

De R. K., wier getal ruim 20 beloopt, behooren tot de statie van *Assen*. Ook telt men er 30 Israëlieten, die tot de gem. *Assen* behooren.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, als: éene te Borger, éene te Drouwen, éene te Buinen en éene te Nieuw-Buinen, die gezamenlijk door 340 leerlingen bezocht worden.

Het dorp BORGER, in ouden tijd BORGEREN geheeten, ligt 3½ u. O. Z. O. van Assen, 7 u. N. ten O. van Koevorden.

Het telt in de kom van het dorp 88 h. en nagenoeg 300 inw. De Herv. kerk is in het jaar 1826 gebouwd, in plaats van de oude, welke dreigde in te storten. De toren is zeer oud en begint mede bouwvallig te worden. In de kerk ligt begraven het lijk van den Heer Mr. WARNER HENDRIK EKENSWIJK, een der beroemdste Drenthen. Hij was vroeger Landsschrijver; in het jaar 1791 werd hij bij de daarstelling van een Hof van Justitie in Drenthe, in plaats van den etstoel, eerste Raad in dat hof. In 1795 van het tooneel afgetreden, nam hij in het jaar 1801 de benoeming aan van President van het Hof van Justitie in Drenthe. Hij stierf te Assen, waar hij den 6 Mei 1741 geboren was, in het jaar 1820, als gepensioneerd Vrederegter.

De groote dorpschool wordt door 125 leerlingen bezocht.

Men heeft hier vroeger gehad de havezathe Westrup. In de nabijheid van dit dorp zijn onderscheidene hunnebedden voorhanden, waarvan een het grootste is, dat men in de provincie Drenthe aantreft. Het ligt op eenen lagen zacht glooijenden heuvel, waardoor het reeds op eenigen afstand zigtbaar is, verheft zich 8 v. boven den grond, is 70 v. lang en 12 v. breed, en bestaat, uit twee rijen regtstaande, half in den grond zittende granietblokken, aan de beide einden door eenen steen gesloten, ter grootte van de inwendige breedte, meer hoog

dan dik en, zoo als altijd, onregelmatig en onbehouwen; zij steken 2—3 voet boven den grond, 3—4 boven de inwendige vlakte, doch niet ter gelijker hoogte, uit; de grootste van deze zijn de sluitsteenen. Het bovenste gewelf bestaat uit 9 steenen, waarvan de twee grootste, naast elkander liggende, 12 v. lengte, 6—7 v. breedte en 4—5 v. dikte hebben, beide zijn aan de beneden zijde vlak. Behalve eenige kleinere, bestaat dit hunnebed uit 43 groote steenen, wier kleur en gesteldheid als die van gewone keisteenen zijn. Ook dit hunnebed is, even als de meesten, niet geheel ongeschonden, ten gevolge van verzakking en misschien ook berooving.

BORGERKOMPAGNIE, veenkolonie in de prov. *Groningen*, gedeeltelijk arr. en 4 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Hoogezand*, gem. en 1 u. Z. van *Sappemeer*, gedeeltelijk arr. en 3 u. W. van *Winschoten*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidbroek*, gedeeltelijk gem. ½ u. W. van *Muntendam*, gedeeltelijk gem. en ½ u. W. ten N. van *Veendam*, gedeeltelijk gem. en 1½ u. N. W. van *de Wildervank*, langs eene vaart, in 1647 door den toen nog woesten grond, van wege tien deelgenooten, gegraven, welke te Sappemeer in de trekvaart komt, en zich zuidwaarts uitstrekt tusschen de vaarten van de Kalkwijk en de Tripscompagnie, van welke de eerste aan de westzijde en de tweede aan de oostzijde loopt.

BORGES-LOO of Borges-loe, oude naam van het d. Borgsweer, in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Borgsweer.

BORGFELTI, naam, dien de Negers geven aan de plant. Huwelijkszorg, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Huwelijkszorg.

BORGGRAVE, landgoed op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Burggraaf.

BORGH (TER-), plattelandsstadje in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Borg (Ter-).

BORGH (TER-), voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *'s Hertogerbosch*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Tilburg*, gem. en 5 min. O. van *Oisterwijk*.

Het kasteel bestaat sedert lang niet meer, en het belangrijke landgoed, waarvan, zoo als men veronderstelt, de gem. Oisterwijk haar wapen ontleent, is niet meer het eigendom van éénen eigenaar, zijnde eenige goederen, benevens een watermolen, op de Aa, daarvan afgescheiden. Het gedeelte, waar het kasteel gestaan heeft en thans nog eene bouwmanshoeve gevonden wordt, bevattende eene oppervlakte van 21 bund. 17 v. r. en 10 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Jan Dupont, te 's Hertogenbosch.

BORGH (TER-), voorm. hav., in het dingspel *Noordeveld*, prov. *Drenthe*, te *Eelde*.

Ten jare 1759 was dit adellijk huis reeds niet meer aanwezig, en het regt van de havezathe Ter-Borgh gevestigd op eene kleine boerderij te Eelde. Jonkheer Frederik Otto van Dörnburg Heiden werd, in dat jaar, daarvan door aankoop eigenaar, en dien ten gevolge, als Heer van Ter-Borgh, in de Ridderschap van Drenthe opgenomen. In het jaar 1766, verkreeg hij van de Landschapsstaten verlof, om de havezathe Ter-Borgh, ook met dien naam, over te brengen op het huis *Lenferdinge*, mede onder Eelde gelegen. Dit werd nu wel de havezathe Ter Borgh, doch de naam Lenferdingen schijnt te zijn behouden gebleven (zie voorts dat woord).

BORGHAM, klein landgoed in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. kant. en ¾ u. van *Groningen*, gem. en ½ u. W. van *Noorddijk*, tusschen den rijweg naar Onderdendam en den Kleiweg naar Winsum.

Het wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de Weduwe J. Wichers, te Groningen.

BORGHAREN, gem. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (11 k. d., 6 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Itteren, N. O. aan Bunde, O. aan Meerssen, Z. aan Maastricht, W. aan de Maas.

Het bevat niets dan het dorp Borgharen en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 383 bund. en telt 400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men in deze gemeente eenen graanmolen en eene cichoreifabrijk.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het bisd. *Luik*, dek. *Meerssen* behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt. Men heeft in deze gem. ééne school.

Het dorp Borgharen, Borcharen of Burcharen, ook wel Opharen genaamd, ligt ¾ u. N. van Maastricht, 1 u. N. van Meerssen. Ten N. van het d. staat een kasteel, het Huis te Borgharen geheeten (zie Borgharen [Huis te]).

BORGHAREN, d. in het *Land van Maas en Waal*, prov. *Gelderland*. Zie Burgharen.

BORGHAREN (HUIS TE), kast. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 1 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. W. van *Meerssen*, gem. en ¼ u. N. van *Borgharen*.

Het wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron de Rosen, te Maastricht.

BORGHARENPOLDER, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Borcharenpolder.

BORGHWERT, d. in de prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Burgwerd.

BORGSLOOT, klein afvoeringswater in de veenen, prov. *Groningen*, tusschen Engelbert en de Harkstede, vallende, tegen over de Waterhuizen in het Trekdiep, dat naar Winschoten loopt.

BORGSWEER, Borghweer, Borchsweer of Borgweer, voortijds ook Borgeloo of Borgesloe genoemd, d. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. van *Winschoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ¾ W. van *Ter-Munten*, 20 min. Z. Z. O. van Oterdum.

Dit kleine dorp is op eene wierde gebouwd, die wel 10 v. hooger ligt, dan de vruchtbare, rondom liggende, landerijen, terwijl deze weder veel hooger zijn, dan die, welke op één uur afstands van daar liggen. Men telt er met het daartoe behoorende geh. *Lalleweer* 23 h. en 140 inw., doch zonder dat gehucht 20 h. en ruim 100 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv. van dit dorp zijn eerst met *Ter-Munten* vereenigd geweest, doch in het jaar 1613 daarvan afgescheiden. Eene afzonderlijke gemeente uitmakende, bekwamen zij in dat jaar tot Leeraar Johannes Wijnkopius; nadat echter, in het jaar 1687, de destijds te Borgsweer staande Predikant Nicolaas Gillot mede te *Ter-Munten* beroepen werd, zijn deze beide gemeenten sedert weder door éénen Leeraar bediend geweest, zoodat de ingezetenen van Borgsweer, die allen Herv. zijn, tot de gem. van *Ter-Munten-en-Borgsweer* behooren, hoewel zij hier eene eigene kerk hebben, die van toren en orgel voorzien is.

Men heeft er eene school van de derde klasse. Onder dit dorp ligt eene streek lands de Fleitenborg geheeten, waar veel steen gevonden wordt.

BORGVLIET, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Burgvliet.

BORGWEER, d. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Borgsweer.

BORGWEER, voorm. adell. h. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, 10 min. N. W. van *Wehe*, gem. *Leens*, van welk d. het ½ u. O. N. O. verwijderd lag.

Het behoorde sinds lang aan de adellijke familie Tjaarda van Starkenborgh; doch werd in het jaar 1832 afgebroken en door een eenvoudig, landelijk huis vervangen, dat 5 min. meer zuidwaarts en dus nader aan het dorp opgetrokken en *Weerborg* genoemd werd.

BORGWEG, rijweg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, O. van Westerbroek, van welk d. eenige huizen aan dezen weg staan.

De Borgweg loopt door veenen en buitenplaatsen, en komt tegen over Fokshol aan den Puinweg uit.

BORIF, naam, dien de landlieden geven aan het d. Bodegraven, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bodegraven.

BORK, d. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Westerbork.

BORK of Borch, oud h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. ten W. van *'t Zandt*, ¼ u. W. van *Zeerijp*, waartoe het behoort.

BORKEL, riv., prov. *Gelderland*. Zie Berkel.

BORKEL, kl. d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, ½ u. van de Belgische grenzen, te midden van eene uitgestrekte heide. Men telt er 50 h., onder welke geen enkel, van waar men niet met eenen bal op de heide werpen kan. Er zijn ruim 300 inw., aan welke den landbouw, wegens den meestal schralen grond, een zeer armoedig bestaan oplevert.

De inw., die alle R. K. zijn, behooren tot de pastorij van *Borkel-en-Schaft*, en hebben hier eene schuurkerk, die aan den H. Servatius is toegewijd. De oude parochiekerk van Borkel, die van eenen kleinen, spitsen toren voorzien is, werd door de Staten tot bijzonder gebruik toegestaan aan den Pastoor, die er onmiddellijk tegen woont, hoewel met uitdrukkelijk verbod, van er eenige godsdienst in uit te oefenen. Toen den R. K. dit echter later werd toegestaan, bleven zij evenwel hunne schuurkerk gebruiken, als daartoe beter geschikt zijnde.

BORKEL (DEN), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Borkelt.

BORKEL (KLEIN-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, ½ u. N. W. van *Borkel*, waartoe het behoort; met 4 h. en 25 inw.

BORKEL-EN-SCHAFT, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (5 k. d., 30 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Valkenswaard, O. aan de gem. Leende en de Belgische gem. Achel, Z. aan de Belgische gem. Neerpelt, W. aan Luiksgestel, Bergeik en Westerhoven.

Deze gem. bevat, behalve de dorpjes Borkel en Schaft, de geh. Klein-Borkel, Hoek, Heuvel, Hoef-en-Brug, Peuterseind, Heijerseind en Klein-Schaft. Zij telt 88 h. en ruim 500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, welke hun rogge,

boekweit, haver, veel aardappelen, spurrie en vlas oplevert. Men heeft hier vele zavelige, schrale en magere gronden, hoewel op sommige plaatsen eenigzins zwaarder en beter. De weilanden langs den Dommel, die deze gem. doorstroomt, zijn tamelijk goed.

De inw., die alle R. K. zijn, maken twee onderscheidene parochiën uit, welke ieder eene afzonderlijke kerk te Borkel en te Schaft bezitten, doch onder éénen Pastoor behooren, die zijn verblijf te Borkel heeft. Men heeft echter het plan beraamd, om beide kerken af te breken en, tusschen de beide dorpen in, ééne nieuwe te bouwen. Borkel en Schaft hebben, na de Reformatie, eenigen tijd onder andere parochiën behoord, als: Borkel onder *Westerhoven* en Schaft onder *Valkenswaard.* Maar in het jaar 1690 zijn zij van die parochiën afgescheiden en toen zijn Borkel en Schaft onder éénen Pastoor vereenigd. Na het veroveren van 's Hertogenbosch, door de Staatschen, hebben de R. K. dezer dorpen, eenigen tijd, de godsdienstoefening meest gaan bijwonen te Achel, een nabijgelegen dorp, destijds tot het prinsdom Luik, nu tot de Belgische prov. Limburg behoorende, en gedurende de hevigste vervolging tegen de R. K. in België, onder het schrikbewind, dat de Fransche Republiek, op het laatst der vorige eeuw, onder zijnen scepter deed gebukt gaan, hebben de inwoners van Achel de kerk van Schaft tot hunne godsdienstoefening gebruikt.

Men heeft in deze gem. ééne school, tusschen Borkel en Schaft, die door een veertigtal leerlingen bezocht wordt.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eene ploeg van goud, op een veld van lazuur.

BORKELO of Borkeloe, oude naam van het plattelandsstadje *Borculo,* in het graafs. *Zutphen,* prov. *Gelderland.* Zie Borculo.

BORKELT of den Borkel, buurs. in *Zalland,* prov. *Overijssel,* arr., kant. en 4½ u. O. van *Deventer,* gem. en ½ u. O. van *Holten;* met 30 h. en ruim 190 inw.

BORKT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch,* kw. *Peelland,* prov. *Noord-Braband.* Zie Bort.

BORLANDSCHEPOLDER, pold. in *Gooiland,* prov. *Noord-Holland,* arr. *Amsterdam,* kant. *Weesp,* gem. *Weesperkarspel;* palende W. aan het Gein, N. aan het Molenwater, O. aan Nichtevecht en Z. aan den Roodenmolenpolder.

BORN, gem. in het voorm. hertogd. *Gulik,* thans prov. *Limburg,* distr. en arr. *Maastricht,* kant. *Sittard* (15 k. d., 9 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Roosteren en Susteren, O. aan Nieuwstadt, O. en Z. aan Limbricht, W. aan Grevenbicht en Obbicht-en-Papenhoven.

Deze gem. bevat de dorpen Born, Buchten en Holtum, alsmede de geh. Hogenberg. Klein-Holtum en de helft van Illekoven, telt 260 h. en 270 huisgezinnen, uitmakende ruim 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, terwijl er allerhande veldvruchten wassen. Almede vindt men er weiland en bosch, en men heeft er drie graanmolens.

De inw. die, met uitzondering van 5 Hervormden, alle R. K. zijn, maken de parochiën van Born, Buchten en Holtum uit, en hebben in ieder dier dorpen eene kerk.

Men heeft er 3 scholen, als: ééne te Born, ééne te Buchten en ééne te Holtum, die gezamenlijk door 240 leerlingen bezocht worden.

Het grondgebied dezer gemeente wordt door de Molenbeek bespoeld, en door den grooten weg van Maastricht naar Roermonde, en

dien van Maaseyck naar Sittard doorsneden. Men treft er twee kasteelen aan, waarvan het voornaamste aan den Graaf DE NOIDANS toebehoort.

Het dorp BORN moet vroeger eene stad en vesting geweest zijn, immers lezen wij, dat REINALD IV, Graaf *van Gelder*, in het jaar 1421, aan zijnen Neef FREDERIK, Graaf *van Meurs*, voor 10,000 Rijnsche goudguldens verpandschapt heeft, het hoogste gezag en opkomsten van de Guliksche steden en vestingen BORN, *Sittard* en *Susteren*. Het ligt 5 u. N. van *Maastricht*, 1 u. N. W. van *Sittard*.

Men telt, in de kom van het d., ruim 600 inw., die ééne parochie uitmaken en ééne kerk hebben, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Sittard*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

De dorpschool wordt door een getal van 110 leerlingen bezocht.

Men wil, dat ZWENTIBOLD, bastaardzoon van ARNULF, Koning *van Duitschland*, zich te BORN ophield, vóór hij tot Koning van Lotharingen verkozen werd. Men wijst althans nog eene kleine weide aan, op welke, volgens de overlevering, eenmaal het kasteel zoude hebben gestaan, hetwelk dien Vorst ten verblijf verstrekte; terwijl in het kasteel van den Graaf DE NOIDANS een zeer oud gestoelte wordt bewaard, hetwelk zijn rijkszetel zoude geweest zijn.

BORN, gem. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Echternach*; palende N. aan de gem. Rosport, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de gem. Mertert, W. aan Mompach.

Zij bevat het d. Born, benevens de geh. Dickweiler, Girst, Girsterklaus, Hinkel, Hinkelermühl en Schiltzhaus, en telt 600 inw., die alle R. K. zijn, en ééne parochie uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Echternach*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

Het d. BORN ligt 5 u. O. ten Z. van Diekirch, 2 u. Z. O. van Echternach, aan de Sure.

BORNBERGUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. Zie BOORNBERGUM.

BORNDAL, buitengoed in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 1¼ u. N. ten O. van *Middelburg*, gem. *Veere-en-Zandijk-binnen*, 8 min. Z. W. van Veere.

Het beslaat eene oppervlakte van 43 bund. 4 v. r. 3 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer W. M. SNIJDER en de erven P. VAN OOSTEN, woonachtig te Veere.

BORNDIEP, voorm. zeeboezem in de prov. *Friesland*. Zie MIDDELZEE.

BORNE, uithoek van het d. *Schijndel*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Boxtel*.

BORNE, rivier, prov. *Friesland*. Zie BOORNE.

BORNE, gem., kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Delden* (1 k. d., 7 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Ambt-Almelo en Tubbergen, N. O. en O. aan Weerselo, Z. aan Hengelo en Ambt-Delden, W. aan Wierden.

Zij bevat, behalve het d. Borne, de buurs. Bornerbroek, Hertme en Senderen. Ook behooren de heidevelden het Bornerveld en de Riet tot deze gem., welke eene oppervlakte beslaat van 4046 bund. Men telt er 508 h. en ruim 3400 inw., die meest hun onderhoud vinden in den akkerbouw en fabrijken, bestaande hier drie calicot-

fabrijken, eene katoenenbontweverij, vier spinnerijen met handmolens voor katoenengarens, eene fabrijk van hennepenbrandspuitslangen en brandemmers en twee cichoreifabrijken. Er zijn ook bombazijn-, marseille- en bontfabrijken, alsmede drie brouwerijen, waar men zeer goed bier brouwt, dat onder den naam van *Bornschbier* bekend is en ververzonden wordt. De koopmansgoederen en de brandstoffen worden eenen geruimen tijd van het jaar door middel van schuiten, *zompen* genaamd, langs het riviertje de Aa, af- en aangevoerd.

De R. K., van welke men hier ruim 2400 telt, maken de statiën van Borne, Bornerbroek en Kolk-en-Hertme uit.

De Herv., die hier ongeveer 800 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo* behoort en te Borne eene kerk heeft. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Nyhoff, die in het jaar 1603 te Borne is overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad met medestemming van den eigenaar der havezathe Weleveld.

De Doopsgez., van welke men er 90 aantreft, die alle in het dorp zelve wonen, maken eene gem. uit, welke door eenen Predikant bediend wordt, en eene kerk te Borne heeft. De eerste vaste Predikant dier gemeente is de tegenwoordige Laurens van Cleeff, die in het jaar 1809 hier gekomen is. Het beroep geschiedt door de mansledematen.

De Israëliten, wier getal hier ruim 50 beloopt, hebben er eene kerkelijke bijeenkomst.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Borne, ééne te Bornerbroek en ééne te Senderen, die te zamen door een getal van 475 leerlingen bezocht worden.

Vroeger had men ook in deze gem. de havezathen Weleveld, Groothuis en Homberg, welke alle drie afgebroken zijn, zijnde de eerstgenoemde havezathe de plaats, waar de beroemde Geleerde Radboud Herman Schele geboren is en gewoond heeft.

Het dorp Borne ligt 2 u. Z. O. van Almelo, 1½ u. N. O. van Delden, aan den straatweg van Zwolle naar de Pruissische grenzen. Het telt in de kom van het dorp 183 h. en 254 huisgezinnen, te zamen uitmakende ruim 1200 zielen.

De dorpskerk, die vóór de Hervorming aan den H. Stephanus was toegewijd, stond destijds onder het patronaatschap van den Drost van Overijssel, hoewel men elders opgeteekend vindt, dat het regt van patronaatschap aan St. Lebuinuskapittel te Deventer toebehoorde. Den 7 Mei 1420 werd hier eene vikarij van Onze Lieve Vrouw gesticht, en begiftigd door Machteld van der Souwe, Overste der Nonnen te Almelo en door twee Priesters, te weten Johan en Jacob Hilbingh, met dat beding, dat het regt van voorstelling de Kloostervoogdesse van Almelo zoude toebehooren. Maar den 27 Mei 1444 werd de gezegde vikarij door Rudolf van Diepholt, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, uit de kerk van Borne in die van *Almelo* overgebragt, en is met den last bezwaard, dat de bezitter, ééns ter maand, de mis moet doen in de kerk van Borne, en driemaal ter week in het gezegde Nonnenklooster. Thans is deze kerk bij de Hervormden in gebruik. Het is een zwaar gebouw, met eenen hoogen toren, en van een orgel voorzien.

De R. K. kerk, aan den H. Stephanus toegewijd, is in het jaar 1785 gebouwd en in het jaar 1818 hersteld. Zij heeft eenen toren, doch geen orgel. De statie, die tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, wordt door éénen Pastoor bediend, en telt ongeveer 1300 zielen.

De Doopsgez. kerk is een klein doch net gebouw, zonder toren of orgel.

De dorpschool wordt door een getal van 290 leerlingen bezocht.

Er is hier ook een distributiekantoor voor de brieven.

Borne is de geboorteplaats van Gerardus Potcamp, Pausselijk Vicarius in de Nederlanden, † 16 Dec. 1705.

BORNE, volgens sommige de eigenlijke naam van het watertje de Aa, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Aa.

BORNEBROOD, pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Borrebrood.

BORNEDIEP, voorm. zeeboezem in de prov. *Friesland*. Zie Middelzee.

BORNEO, eigenlijk Borni of Bozrni, bij sommige inlanders Pulo-Klemantan en bij anderen Barnoei genoemd, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, en zich van 4° 30′ Z. B. tot 7° 10′ N. B. en van 126° 46′ tot 136′ 48′ O. L. uitstrekkende.

Het ligt O. van Sumatra, N. van Java en W. van Celebes, wordt ten N. W. en N. bespoeld door de Chinesche Zee, ten N. O. door de Solo-zee, ten O. door de Zee van Celebes en de Straat van Makassar, ten Z. door de Zee van Java, ten Z. W. door de Straat van Karimata, en ten W. door de Golf van Siam en de Chinesche Zee. Men houdt het voor een der grootste eilanden van den aardbodem, als hebbende het eene lengte van ongeveer 12° of 240 u. en eene breedte van 10° of 200 u. Terwijl men de vlakken inhoud op ongeveer 11,500 v. m. schat.

Het is een vrij regelmatig vierkant vlak, dat aan de noordoostelijke zijde eenen langwerpigen uithoek heeft en wiens zijden op onderscheidene plaatsen vooruitstekende punten vertoonen.

De aanmerkelijkste kapen zijn: Aart-Gijzenshoek, St. Antonie-hoek, Tandjong-Aron, Tandjong-Baraon, Tandjong Brouw of Deutekomshoek, Tandjong-Datoe, Kaap-Korpaon, Tandjong-Ladi, Tandjong-Matej, Tandjong-Mora, of Moewara, Oedjond-Selatan of Buidhoek, de Oosthoek, Tandjong-Rodi, Tandjong-Sabaon, Tandjong-Sambar, Tandjong-Sampanmangio of Tandjong-Mater, Tandjong-Sisor, de Slijkhoek of Kijvershoek ook de Vlakhoek genaamd en Tandjong-Tapej.

De grond van dit, bij uitstek vruchtbare, eiland is aan de Zuid- en Westkust zeer moerassig; aan de Noord- en Oostkust is dit minder het geval. Langs de oevers der rivieren zijn banken, die in den regentijd overstroomd worden, door het rivierwater, dat telkens slib achter laat, uit welke slib, zoowel, als door de aanspoeling uit zee, gedurig nieuw land gevormd wordt, hetwelk men hier en daar tot rijstbouw heeft aangewend. Op deze wijze is de geheele uitgestrektheid lands ontstaan ten W. van het gebergte Kandang, in het landschap Landak, welk gebergte tegenwoordig meer dan 8 u. van zee verwijderd is. Dit lage en moerassige strand is bij uitstek vruchtbaar en zonde, bij eene behoorlijke bebouwing, eenen grooten overvloed van alle de producten van Java voortbrengen. De hoogere gronden zijn, bij afwisseling, zand en kleiachtig. Onder de bergen, die men er aantreft zijn er die rijk aan allerlei delfstoffen zijn. Van het N. naar het Z., loopt digt langs de kust, een uit drie ketenen bestaande gebergte, hetwelk veel kristal oplevert; en hierom door de Nederlanders Kristalgebergte genoemd wordt, een der toppen is de vuurspuwenden berg Tigabla. Over het algemeen is het eiland op vele plaatsen vulkanisch en aan geweldige aard-

bevingen onderhevig. De St. Pietersberg op de Noordoostkust wordt voor de hoogste van het geheele eiland gehouden.

Er zijn op dit eiland meren van meerdere of mindere uitgestrektheid; zoo heeft men aan den voet van het gebergte, aan het noordoostelijke gedeelte van Borneo, het groote meer Kini Baloe, dat ruim 100 m. in omtrek heeft en waaruit de onderscheidene rivieren ontspringen, en naar de lage stranden afloopen.

Onder de talrijke rivieren en stroomen, welke het land in allerlei rigtingen doorloopen, zijn er die eene groote uitgestrektheid lands bevochtigen en de binnenlandsche gemeenschap van het Westen naar het Oosten en Zuidoosten bevorderen. De merkwaardigste dier rivieren zijn de Banjermasing, de Baralo, de Benar, de Billipapan, de Boekil, de Kalko, de Kamala, de Kamonti, de Kapouat, de Mampawa, de Mandawai, de Matita, de Pasir, de Pasir-Brawa, de Passara, de Pemboewang, de Pontianak, de Salat, de Sambas, de Sampit, de Sandanaon, de Sedang, de Sukadana, de Tabanjoe en de Versche rivier.

Eigenlijk gezegde havens heeft men er niet. Hetgeen men meestal als zoodanig opgeeft, zijn slechts ankergronden in de rivieren, waarvan men de voornaamste heeft te Banjermasing, te Borneo, te Mampawa, te Pontianak en te Sambas; van deze zijn die te Banjermasing, te Pontianak en te Sambas tot vrije havens verklaart.

Hoewel Borneo onder de evenachtslijn ligt, is er de hitte niet zoo hevig, dat zij onverdragelijk kan genoemd worden, daar zij door de koele zeewinden, de menigvuldige regens en de bijna gestadige gelijkheid van dag en nacht, zeer gematigd wordt. De dampkring is er vochtig, hetwelk voornamelijk toegeschreven wordt aan de binnenwateren en rivieren, die jaarlijks de zeer vlakke en moerassige kusten overstroomen, welke laatste daarom ook als ongezond beschouwd worden, hoewel de lucht door de uitwasemingen der moerassen niet dermate besmet wordt, dat zij verderfelijke ziekten doet ontstaan, en het bewezen is dat zelfs Europeanen er zeer gezond kunnen blijven.

Men kent er slechts twee jaargetijden, het drooge en den regentijd. De drooge moeson duurt er van Mei tot November. In den regentijd kan het op de westkust hevig waaijen, zwaar regenen en sterk donderen.

De binnen deelen van dit eiland zijn op verre na nog niet volkomen aan de Europeanen bekend, die zich, op de meeste plaatsen, niet verder dan 10 of 12 mijlen landwaarts in begeven hebben. De bosschen en wildernissen, gebrek aan wegen en de woeste aard van de bewoners der binnenlanden hebben dit tot dus verre verhinderd. Het eiland wordt als het rijkste land van den geheelen aardbodem aangemerkt; makende de vruchtbaarheid van den grond en de overvloed van goud- en diamantmijnen het tot eene onuitputbare bron van kostbare schatten. De uitvoer van goud over de geheele westkust van Borneo wordt begroot op eene jaarlijksche hoeveelheid van tweehonderd pikols, ter waarde van dertig duizend piasters de pikol, hetwelk voor den geheelen uitvoer eene som van zes millioen piasters geeft. Wijders berekent men, dat door de Chinezen, ter ondersteuning hunner nabestaanden in hun geboorteland, jaarlijks door elkander wordt uitgevoerd eene waarde van zeshonderd twaalf duizend piasters; dat de jaarlijks naar China terugkeerende Chinezen met zich voeren ongeveer vijf honderd duizend piasters; dat voor opium en lijn-

waden wordt besteed eene som van een millioen piasters, zoodat de hoeveelheid gouds, die jaarlijks wordt uitgevoerd, in het geheel op eene waarde van 8,000,000 piasters geschat wordt. De jaarlijksche opbrengst der diamantmijnen, is veel moeijelijker te bepalen, door het souvereine regt van den Vorst, volgens hetwelk alle steenen die de zwaarte van vijf karaat en daarboven hebben, aan hem afgeleverd moeten worden, als ook door het gemak, waarmede het gevondene gesteente kan verdonkerd worden. Onder de diamanten welke de grond oplevert, zijn er sommigen van 20, 30 en 40 karaten; zelfs heeft men er vroeger een gevonden, welke drie honderd zeven en zestig karaat woog. Het bewerken der diamantmijnen is door de veelvuldige instortingen zeer gevaarlijk, alhoewel zij niet zeer diep zijn. De Boegische kooplieden van Celebes, welke hier hun verblijf hebben, koopen gewoonlijk van de mijnwerkers den ruwen diamant van een karaat tegen den prijs van 5 tot 10 piasters. De diamant is het eenigste edelgesteente, dat bij de inboorlingen geacht is. Ook vindt men te Banjermasing diamantslijpers, die echter alleen in staat zijn, om de groote en middelmatig groote steenen te veredelen. Voorts geeft nog het mineraalrijk zilver, gekleurd edelgesteente, kristal, koper, ijzer en tin.

Het plantenrijk brengt hier eenen overvloed van peper voort, alsmede muskaatnoten, kruidnagelen, grove kaneel, suiker, rijst. De Borneosche sago is beroemd en de sagopalm (*cycas circinalis*) groeit er veelvuldig. Voorts heeft men er kokosnoten, bananen, mangistan, ramboetan, citroenen, katoen, benzoin, dammar en het beste drakenbloed. De kamfer, die men er wint, is de kostbaarste uit geheel Azië en er wordt daarvan jaarlijks 4500 pond uitgevoerd. Ook aan houtsoorten is er geen gebrek. De voornaamste zijn ijzerhout, bamboes, sandelhout en zulk een overvloed van allerlei timmerhout, dat de Chinezen, met hunne werklieden, derwaarts komen om hunne schepen te bouwen. Ook vindt men op dit eiland geheele rottingbosschen en de grond der uitgestrekte wouden en wildernissen is er met ontelbare planten en heesters bedekt.

Het dierenrijk levert de meestgezochte eetbare vogelnestjes, besoar en was. Men treft er slechts weinige paarden aan, en alleen op sommige plaatsen buffels, schapen, geiten en honden; varkens worden er echter veel door de Chinezen aangefokt. Voorts heeft men er tijgers, panters, zeer groote wilde ossen, wilde zwijnen, stekelvarkens, het zoogenaamde waterhert en allerlei apen, waaronder de orangoetan, die nergens elders dan op dit eiland gevonden wordt. Ook heeft men op Borneo de zoogenaamde vliegende honden, zijnde de allergrootste soort van vledermuizen, die door de uitgestrekte hooge bosschen fladderen en in de schemering op even reusachtige motten en kevers jagt maken. In de zeeën die de kusten bespoelen, vangt men groote schildpadden, cachelotten, walvisschen, robben, ontelbare vischsoorten, en de stranden leveren agar-agar, tripang en zelfs paarlen op, welke laatste men hier ook vindt in de schulpen der reusenmossels (*chama gigas*), wier schalen somtijds 300 pond wegen; maar de schoonste treft men aan in de paarloesters, die omtrent vier duim middellijn hebben en kapis genoemd worden, welke paarlen doorschijnend en geelachtig van kleur zijn.

De bevolking wordt volgens sommigen op drie, volgens anderen op vijf millioenen begroot. Zij kan gevoegelijk verdeeld worden in drie hoofdklassen; te weten: de strandbewoners, voor het meerendeel uit het slechtste zamenraapsel van de naburige eilanden bestaande; de Chine-

zen, die zich in de binnenlanden genesteld hebben, om er de mijnen te bewerken; en de oorspronkelijke inboorlingen of Dajakkers. Onder de eerstgenoemde klasse telt men ongeveer vijftig duizend Maleijers, twee duizend Boeginezen en een paar honderd Arabieren. De Maleijers bestaan uit eene gemengde volksmassa, die langs de kusten van Borneo, gelijk schier overal in den Archipel, verspreid is en uit kolonisten van Malakka, Riouw, Linga, Sumatra en andere plaatsen is zamengesteld. Zij zijn hier, gelijk overal, woelziek, zedeloos, aan dobbel- en krakeelzucht, opium en arak overgegeven en somtijds moeijelijk in bedwang te houden. De Boeginezen komen, door den handelgeest gedreven, als kolonisten, herwaarts en zijn dan meestal arm. Na het verkrijgen van eenig vermogen keeren zij somwijlen naar hun vaderland terug, doch verre de meeste blijven in het land, waar zij zich hebben nedergezet, hun leven doorbrengen. De Arabieren zijn meest kooplieden. Er zijn er, die, met den handel, een vermogen van vijf en twintig tot dertig duizend en meer piasters verzameld hebben. De gezamenlijke bevolking der Chinesche mijnwerkers, over het geheele eiland, wordt meestal op niet minder dan honderd duizend man begroot; sommigen beweren zelfs, dat men er wel tweemaal honderd duizend zoude aantreffen. Volgens geloofwaardige berigten van lieden, die zich eenen geruimen tijd op het eiland Borneo opgehouden hebben, is echter reeds het eerste getal veel te overdreven. Er zoude er evenwel meer dan thans gevonden worden, indien zij vrouwen uit hun geboorteland konden medebrengen, hetwelk echter ten strengste, bij hunne wetten verboden is. Zij vereenigen zich derhalve met inlandsche vrouwen, doch zijn afkeerig van het huwelijk, omdat hun eenig doel is, na verloop van eenige jaren, met den gewonnen schat naar hun vaderland terug te keeren. Zij zijn trouwloos en verraderlijk, en hebben er niet weinig aan toegebragt, om de pogingen te doen mislukken, die de Europeanen, van tijd tot tijd, hebben aangewend, ten einde zich meer bekend te maken met het binnenland, alwaar de Chinezen de mijnen bewerken, uit welke zij dan ook het meeste voordeel trekken. De hier zoo menigvuldig zijnde Chinezen, hunne kracht eenigermate kennende, hebben zich eene zoodanige magt weten te verwerven, dat van het oppergezag der Vorsten niet meer dan eene schaduw is overgebleven, en zij hun naar willekeur den bepaalden cijns voldoen. Zelfs laten de Chinezen zich slechts met tegenzin door de Europeanen de wet voorschrijven. Dit had dan ook ten gevolge, dat er in het jaar 1822 eene gisting onder de Chinezen te Mandor en Montrado, hunne hoofdverblijfplaatsen, ontstond, welke echter door den Commissaris Tobias, bijgestaan door den Luitenant Kolonel de Stuers, in het begin des volgenden jaars, zoo als wij nader zien zullen, gedempt werd. De Chinezen, die zich niet met de mijnwerken bezig houden, leggen zich toe op den landbouw, den handel, van welken zij zich bijna geheel meester maken, of op bedrijven, die met het mijnwerk in verband staan. Van de Dajakkers is moeijelijk het juiste getal op te geven, want, ofschoon zij zich bij voorkeur langs de vruchtbare oevers der rivieren nederzetten, slaan zij hunne woningen tot ver in de bovenlanden op, waar men, ondanks alle aangewende pogingen, tot nu toe, weinig nasporingen heeft kunnen doen. Naar gissing, kan men echter hun getal op ruim twee en een half millioen zielen schatten.

Borneo wordt in drie voorname afdeelingen gesplitst, als ten N. de staten van Eigenlijk Borneo of Borneo-Proper; op de Westkust van het oude rijk van Matan en Sukadana, en ten Z. de staten

van **Banjermasing**. Deze drie hoofddeelen bevatten verscheidene koningrijken en vorstendommen waarvan de voornaamste zijn: **Borneo**, de staten van den Sultan van **Sambas**, de staten van **Mempawa**, **Pontianak**, de staten van **Landak** en **Sagoe**, het land van **Simpang**, **Matan**, **Sukadana**, de staten van den Vorst van **Kadawanger**, en **Banjermasing**.

De meeste Rijken op dit eiland worden bestuurd door eenen Sultan, met zijne voornaamste officieren of raadsleden, **Bendahana** genoemd, en bestaande uit eenen **Digadong** of Opperhofmeester, eenen **Tommongong**, eenen **Pamoentja** of Administrateur, en eenen **Shabbendara** of Havenmeester. De wetten zijn overleveringen, die *oendang oendang Borni* geheeten worden.

Borneo werd het eerste door de Portugezen, en wel in het jaar 1521 door Georges de Menenes, ontdekt, ofschoon deze natie zich niet eer dan in het jaar 1690 te Banjermasing vestigde. Van de Nederlanders was de beroemde Olivier van Noord de eerste, die hier voet aan wal zettede. Hij ankerde, den 29 December 1600, in de groote baai voor de stad Borneo en werd daar zeer vriendelijk ontvangen, maar ontdekte, reeds den 1 Januarij daaraanvolgende, den verraderlijken en moordzuchtigen aard der inwoners, wier heimelijke aanslagen hij echter, door gedurig op zijne hoede te zijn, en altoos zeer goede wacht te houden, telkens verijdelde. Hij vertrok den 5 Januarij weder van daar, en na hem hebben de Nederlanders hunnen koophandel op dit eiland, eerst zonder eenige vastigheden aan land te hebben, uit hunne schepen gedreven, dit moet echter niet lang geduurd hebben, want reeds in het jaar 1607 was Hans Roef te Sukadana, om er den handel te besturen; in het jaar 1608, hadden wij Samuel Bloemaert als Resident te Landak en Sukadana, die in het volgende jaar een verdrag met den Koning van Sambas sloot. In 1623 werd het kantoor te Sukadana opgebroken, maar in 1664 knoopte men eenige betrekkingen aan met den Koning van Banjermasing; doch het volk werd voor te slecht en verraderlijk gehouden en de Oostindische Compagnie schatte het leven harer dienaren te hoog, om hier eene blijvende faktorij aan te leggen, wier leden elk oogenblik zouden blootgesteld zijn aan de roofzucht en dolle woede van een volk, van het welk geen jongeling in het huwelijk mag treden zonder aan zijne bruid een menschenhoofd, hetzelfde van wien, als een geschenk te hebben aangeboden. De Engelschen verschenen voor de eerste maal op dit eiland in het jaar 1609, en hebben zich daar ook somtijds gevestigd, maar verlieten het dan ook weder voor eenigen tijd, om later op een ander punt des eilands eene loge of faktorij op te rigten; zooals zij in het jaar 1700 te Banjermasing deden. Deze factorij werd echter in het jaar 1707 door de inlanders vernield, en de Engelschen werden om het leven gebragt of op de vlugt gedreven. Van dien tijd af, tot in het jaar 1774 toe, heeft men hen daar niet meer openlijk gezien, maar zij handelden alleen ter sluik met kleine vaartuigen. In dat laatste jaar werd het Fransche schip *l'Epreuve*, op de kust van Borneo overrompeld, en de manschap door een Maleisch Opperhoofd en zijne bende verraderlijk vermoord. Om hierover wraak te nemen, werd van Chandernagurh eene expeditie derwaarts gezonden, waarvan de bevelhebber last had, om een aantal gevangenen te maken, hun neus en ooren af te snijden, en dan weder aan wal te zetten. Driehonderd inwoners werden op die wijze mishandeld, en hier aan heeft men vermoedelijk de nu nog doorslaande wreedheid der inboorlingen jegens de Europeanen te wijten.

De Nederlanders hebben zich het best op het eiland weten staande te houden; deze toch hadden in het jaar 1733 een bijzonder contract, omtrent den peperhandel, met den Sultan van Banjermasing aangegaan, nabij wiens hoofdstad zij in het jaar 1749 een handelskantoor oprigtten; ook stonden zij steeds in vriendschappelijke betrekkingen met de vorsten van Landak en Sukadana, die voorheen aan den Sultan van Bantam onderhoorig waren. welke laatste zijn regt hierop, in het jaar 1775, in vollen eigendom aan de Nederlanders heeft afgestaan. In het volgende jaar vestigden zij zich te Pontianak, waar eene faktorij gesticht werd, terwijl men er te Landak mede een oprigtte. De kantoren op Borneo gaven echter op den duur niet die voordeelen, welke men er zich aanvankelijk van beloofd had, ja, dat te Banjermasing werd zelfs als een lastpost beschouwd en uit dien hoofde, den 29 Mei 1809, verlaten. Bij het terugkeeren van het Nederlands gezag in Oost-Indië, vestigde men zich echter ook weder op Borneo, doch reeds in het jaar 1819 had de Chinesche bevolking van Pontianak zich zeer vijandig tegen de Nederlandsche bezittingen aldaar gedragen, en de onzen waren het behoud daarvan alleen verschuldigd aan het manmoedig gedrag van den Resident Lodewijk Hartman en den Kapitein Bimmerman. Het Gouvernement van Neerlands-Indië zond, op het laatst van het jaar 1821, den Heer Tobias als Commissaris naar die streken. Deze, den staat van zaken aldaar opgenomen en daarvan verslag gedaan hebbende, keerde in Julij 1822, met eene aanzienlijke afdeeling troepen, onder het bevel van den Luitenant Kolonel de Steurs, derwaarts terug. Nu bragt men de Chinezen tot onderwerping, deed een oproerig opperhoofd door een ander vervangen en trof nieuwe overeenkomsten, volgens welke de Chinezen voortaan het verblijf op Borneo vergund werd. Later verzetteden zich de Chinezen van Tackony weder tegen den genoemden Commissaris, waarop hij besloot, naar Soemar op te trekken, bij welke gelegenheid den bovengenoemden Luitenant-Kolonel de togt naar de Bovenlanden werd opgedragen. Deze rukte den 12 Januarij 1823 aan het hoofd van 216 soldaten en een klein getal kanonniers, met twee handmortieren en eenige Chinezen langs eenen door den regen naauwelijks begaanbaren bergweg, tot aan de eerste vijandelijken benting, op den weg naar Lara voort, en vermeesterde die weldra. De vijand week naar eene tweede benting, die almede spoedig genomen werd. Hierop, door eene bergengte getrokken zijnde, ontwaarde men, achter eene laagte, die door eene diepe beek doorsneden was, de Chinezen op eene hoogte, waar zij tegen eene derde benting steunden, en lilahs (éene soort van kleine metale kanonnen) in batterij hadden. Dan ook van hier werden de Chinezen verdreven en de benting ingenomen; terwijl het tevens den onzen gelukte, den 21 Januarij eene sterkte genaamd Kongsie-kruis-van-Lara-Sontokion te bereiken, eer de vijand zich daar konde nestelen; hetwelk nu de verstrooijing en schijnbare onderwerping der ontevredenen ten gevolg had: maar den 29 Februarij daaraan volgende, viel eene bende van 700 Chinezen, onder een verschrikkelijk krijgsrumoer, door het slaan op hunne bekkens veroorzaakt, onzen post op Lara, op nieuw, doch vruchteloos aan, wordende zij met ongemeene dapperheid met geen gering verlies afgeslagen en vervolgd. Nu trachtte de Commissaris, zoo met de Vorsten der binnenlanden als met die langs de zeekust, verbindtenissen aan te gaan. In den beginne scheen er weinig hoop, om met de eerste, die de alleenhandel hebben, te slagen; doch de afgeloopen krijgstogt, die hun de magt der onzen had doen zien, had ontzag ingeboezemd, en daardoor gelukte het den Heer Tobias, de opperheerschappij van het Nederlandsch gezag,

den invloed op de troonsopvolging, het beheer van alle goud- en diamant mijnen, pachten, tollen en dergelijke, het toezigt over de Chinezen en andere vreemdelingen en de uitoefening van het regt, alsmede den noodigen grond en het vereischte werkvolk tot het oprigten van sterkten te bedingen. Ook met den Vorst van het aanzienlijke rijk Banjermasing werden overeenkomsten van gelijken aard getroffen, en, zoo door de invoering van betere regtspleging als van de koepokinënting aldaar, voor den toestand der inlanders gezorgd en de grond gelegd, om Borneo tot een onzer belangrijkste bezittingen te maken.

Thans hebben wij er voornamelijk bezittingen aan de west-, zuid- en oostkust, die verdeeld worden in Westkust of Gebied van Pontianak en Zuid-en-Oostkust of Gebied van Banjermasing.

In het jaar 1837 vertrokken van Borneo naar Java en Madura 49 Europesche schepen, metende 3762 lasten en 262 inlandsche vaartuigen, metende 3064½ lasten; terwijl van Java derwaarts vertrokken 66 Europesche schepen, groot 5162 lasten en 277 schepen, groot 409½ lasten. De waarde der goederen in 1837 van Java en Madura naar Borneo afgevoerd beliep 830,050 guld.

BORNEO, ook Borneo-Proper (d. i. Eigenlijk Borneo) genaamd, rijk in *Oost-Indië,* aan de Noord-westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo,* tusschen het koningrijk Sambas ten Z. en het distrikt Maloedoe ten N.

Het is het uitgestrekste rijk van het geheele eiland, wiens Sultan een geheel onafhankelijk Vorst is, die met niemand verbondschriften heeft gemaakt. Het bevat geene afzonderlijke vorstendominen in zich, ofschoon de kleine Vorsten van Mokka, Sambas, Klakkan en Palo van den Sultan van Borneo afhankelijk zijn. De voortbrengselen van dit rijk zijn kamfer, die de beste van geheel de wereld is, zwarte peper zwarte en witte vogelnestjes, was, sago, rijst, rotting en dammer. Dit alles valt echter niet in de landen onder het onmiddellijk beheer van den Sultan, maar in de dorpen aan de stranden gelegen, welke slechts ten deele aan Borneo onderhoorig zijn.

De inwoners zijn onbeschaafd, woest en niet gewoon met vreemdelingen te verkeeren. Het zijn of edellieden of slaven; welke laatste geheel afhankelijk zijn van den Vorst of Rijksgrooten wier onderdanen zij zijn, zoodat deze hun naar welgevallen, hunne bezittingen, ja zelfs hunne vrouwen of kinderen kunnen ontnemen en verkoopen. De Borneosche praauwen drijven handel op Sambas, Pontianak, Riauw, Malakka en Sienga-Poera. Zeldzaam echter begeven zich vreemde handelaars naar dat rijk, aangezien de inwoners van Borneo de gewoonte hebben, om, indien zich een handelaar aldaar ophoudt, zich terstond van schip en lading meester te maken, en daarna te verklaren dat de schepelingen schipbreuk geleden hebben, zoo dat zij *tâwan kârang* (gevangenen der klippen) zijn, d. i. gevangenen welke zich aan hen overgeven. Zij verdeelen hen daarna onderling en maken hen tot slaven, die voor altijd in het land moeten verblijven. Dit is dan ook de reden dat het gedeelte der zee, hetwelk zich van Tandjong-Datoe tot op de hoogte van de hoofdplaats *Borneo* uitstrekt, zeer eenzaam is en zeldzaam bevaren wordt.

De Engelschen hebben weleer ook beproefd een etablissement noordoostwaarts van Borneo op te rigten. Het eerst hebben zij eene factorij aangelegd op het eiland Labochan. Zij verlieten het en vestigden zich op het eiland Maloedoe van daar opgebroken zijnde, vestigden zij zich op

het eil. Barantangan. Zij waren aldaar nog niet lang geweest toen zij het almede verlieten (1).

BORNEO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Borneo*.

Zij ontspringt uit het meer *Kini-Baloe*, en stroomt met eenen zuidwestelijken loop, bij de stad Borneo, in de *Chinesche zee* uit. Tot ver boven de stad is zij bevaarbaar.

BORNEO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Borneo*, ter wederzijde van de Borneo, aan een wijd uitgestrekt moeras, 4 u. van de zee.

Zij is de verblijfplaats van den Sultan en zoodanig gebouwd, dat de straten regt op de rivier uitloopen, en in het regensaisoen met water opgevuld even als zoo vele landwaarts inloopende kreken vertoonen, die van alligators wemelen, welke er op den afval uit de huizen azen. Deze laatste zijn, ongeveer 2000 in getal, van bamboes, meerendeels twee verdiepingen hoog en deels op palen deels op vlotten gebouwd, zoo dat men genoodzaakt is zich met vaartuigen tot aan de huizen te laten brengen, waarom dan ook ieder huis een bootje of ander vaartuig ten zijnen dienst heeft. De woning van den Sultan is een huis van niebinghout, met beschotten van kadjang (matten van dik riet) en een dak met niepabladeren gedekt. Het is onzindelijk en maakt eene nederige vertooning. Het getal inwoners wordt op 20,000 geschat. Zij zijn allen behoeftig en zeer geldzuchtig.

De mond der rivier Borneo dient der stad tot eene ruime en zeer bekwame haven. De Dajakkers of bergvolkeren komen voornamelijk hier de voortbrengselen van hun land ter markt brengen, de wekelijksche markt wordt er op een onmeetbaar zamenstel van vlotten en vaartuigen gehouden, waar koopers en verkoopers allerlei artikelen, op het water, verhandelen. Deze drijvende marktplaats levert inderdaad een zonderling schouwspel op en is zeker de eenigste van dien aard in de geheele wereld.

BORNERBROEK, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 1¼ u. Z. van *Almelo*, kant. en 1½ u. van *Delden*, gem. en 1½ u. W. van *Borne*. Men telt er 98 h. en 570 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier ongeveer 560 in getal zijn, maken eene statie uit, welke tot het aartsp. van *Twenthe* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Stephanus toegewijd, is een klein gebouw, met toren, doch zonder orgel, hetwelk in het jaar 1834 aanmerkelijk is hersteld en verbeterd.

Ook is hier eene school, die door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

BORNERVELD, heide in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en Z. O. van *Borne*.

BORNESSE, voorm. d. en riv in *Zuid-Holland*. Zie Bornisse.

BORNI, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende. Zie Borneo.

BORNISSE of Bornesse, voorm. d. in *Zuid-Holland*, tegenwoordig het dorp Pernis (zie dat woord).

---

(1) Zij die meer omstandig met de aangelegenheden van dit rijk willen bekend zijn, lezen het Berigt van een Reiziger over Borneo-Proper, medegedeeld door onzen geleerden medearbeider, P.P. Roorda van Eysinga, in zijne Verschillende Reizen en lotgevallen. D. IV, bl. 1–52.

BORNISSE of BORNESSE, voorm. riv., die nabij de Koorndijk, in het *Land van Putten*, ontsprong, voorts tusschen Velgersdijk- en Oud-Schuddebeurs, langs het dorp Zuidbroek en Abbenbroek stroomende, tusschen Geervliet en Heenvliet in de Maas viel. Zij maakte de afscheiding van Voorne en Putten uit en was in de vijftiende eeuw zoo breed als de Merwede tusschen Dordrecht en Papendrecht; dan, nam destijds zoodanig in diepte af, dat zij onbevaarbaar werd en de tol van Geervliet, in 1600, om die reden naar Dordrecht moest verlegd worden. Thans is van haar in de *Landen van Voorn en Putten* niets meer te vinden dan eene kleine kreek, de BERNISSE geheeten (zie dat woord).

BORNMEER, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, W. van Birdaard, aan de Ee, onder het dorp *Wanswerd*.

BORNWERD of BORNWIRD, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Holwerd*, ¾ u. N. W. van Dockum, op eene terp.

Men telt er 14 h. en 75 inw., die voornamelijk in de veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gecombineerde gem. van *Hiaure-en-Bornwerd* en hebben hier eene kerk en toren. De kerk is een klein gebouw, zonder orgel.

Er is hier ook eene dorpschool, die door 12 leerlingen bezocht wordt.

Voorheen waren hier onderscheidene adell. staten, onder anderen eene ten Z. van de kerk, waar nog een boerenhuis op eene wier gevonden wordt, alsmede het fraaije buitengoed Minolsma, dat sedert lang ook niet meer bestaat.

BORNWERDERHUIZEN of BORNWIRDERHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1¾ u. Z. O. van *Holwerd*, ½ u. N. N. W. van Dockum, behoorende met *Betterwird* tot het d. *Bornwerd*.

Vroeger maakte het met *Betterwird* de negende stem in de griet. *West-Dongeradeel* uit. Zie voorts op BETTERWIRD, zijnde al het daar gezegde op de beide geh. *Betterwird* en BORNWERDERHUIZEN toepasselijk.

BORNWERDERMEER of BORNWIRDERMEER, voorm. meer, thans eene rietpoel, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, O. van Bornwerd.

BORNWERDERZIJL of BORNWIRDERZIJL, voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, Z. O. van Bornwird.

Zij diende om te verhinderen, dat het water uit de Dokkumer-Ee in West-Dongeradeel drong, alsmede tot lozing van het overtollige water uit die griet. in de Ee. Zij is sedert lang vervallen. Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, staat thans een huis, Damzijl geheeten.

BORNWIRD, d., prov. *Friesland*. Zie BORNWERD.

BORNWIRDERHUIZEN, geh., prov. *Friesland*. Zie BORNWERDERHUIZEN.

BORNWIRDERMEER, meer, prov. *Friesland*. Zie BORNWERDERMEER.

BORNWIRDERZIJL, voorm. sluis, prov. *Friesland*. Zie BORNWERDERZIJL.

BOROBASSAN of BORABASSAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het *Zuidelijke schiereiland*, gouv. en distr. *Makassar*, 7 à 8 u. van Makassar; met katoenfabrijken, die ook de Chinesche zijden stoffen namaken.

BORO-BODO, BORO-BODRO, BORO-BODOR of BORO-BODROR, Hindoesche tempel in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, distr.

Boro, niet ver van de plaats, waar de Elo en de Progo zich vereenigen.

Het is de grootste en prachtigste tempel op geheel Java en buiten kijf een der belangrijkste en fraaiste aloude gedenkteekenen van gansch Indië, geheel van bazaltsteen opgetrokken. Hij zoude, volgens de overlevering, in de achtste eeuw gebouwd zijn. De naam is welligt eene verbastering van het Hindosch Bara-Boedha (*de groote* Buddha). Het gebouw dat aan zijnen voet 600 v. in het vierkant heeft, heeft 7 rijen muren, trapswijze hooger achter elkander gebouwd en door een terras gescheiden; bovenaan staat een koepelgebouw, van 50 v. middellijn, hetwelk, ofschoon de top er aan ontbreekt, ruim 20 v. hoog en door drie rijen torens, 72 in getal, omgeven is. In deze torens ziet men even zoo vele nissen, in elke van welke een, meer dan levensgroot, beeld van Buddha prijkt, zittende, naar Oostersche wijze, met de beenen kruislings over elkander. Ook in de muren heeft men dergelijke nissen en beelden, zoodat men hun getal op wel 400 begroot; alleen in den koepel zijn er geen. De zijden of wanden zijn naar de vier voornaamste hemelstreken gebouwd en met eene groote menigte godsdienstige zinnebeelden versierd. Aan elke zijde ligt eene steenen schildpad op den grond, waarvan de lengte niet minder dan 8 v. is. Tot dezen tempel nadert men door vier ingangen, die met steenen leeuwen prijken Dit wonder der bouwkunst is 116 v. hoog, en staat op den top van eenen tot dat einde op den kruin plat gemaakten berg, die zich te midden van eene vruchtbare en romantische vlakte verheft. Het is geheel opgetrokken van kolossale bazaltsteenen, zoo met hoeken en holligheden bekapt of geslepen, dat zij in elkander sluiten en zonder kalk of cement vereenigd zijn; de muren schijnen uit één stuk door eene bovenmenschelijke kracht aldaar te zijn nedergezet. In de nabijheid zijn twee kleinere tempels gebouwd.

Den 18 September 1825 vertoonde zich bij Boro-Bodo eene aanzienlijke bende muitelingen, onder aanvoering van vier Djocjokartasche Pangerangs, en stelde zich aldaar in slagorde. De Majoor de Bast, die destijds de troepen in de residentie Kadoe kommandeerde, trok tegen hen op en liet eenige schoten met schroot op hen doen, welke zij echter manmoedig doorstonden. Toen echter de onzen den stormmarsch aannamen en snel eenen algemeenen aanval deden, ging de geheele bende op de vlugt, en werd door de Djagang-Sekars tot aan de uiterste grenzen der residentie Kadoe vervolgd. Den 27 November daaraanvolgende werd de gezegde Majoor, die zich destijds bezig hield met in de nabijheid van Boro-Bodor eene benting aan te leggen, weder door de muitelingen verontrust, die nu met drie kolonnes, gezamenlijk op 4000 man geschat, tegen hem kwamen optrekken. Toen zij echter de onzen, die zich, op het vernemen van hunnen aantogt, dadelijk in slagorde geschaard hadden, op een kanon afstand genaderd waren, opende de Majoor de Bast met het geschut van onze zijde den aanval, liet vervolgens den stormmarsch slaan, en viel, met zijne geheele kolonne, de muitelingen zoo hevig aan, dat, ondanks den tegenstand der vijanden, weldra de grootste verwarring onder hen heerschte, en zij met groot verlies in allerijl naar de overzijde der Proga, of in het gebergte, de vlugt namen. Toen later de bedoelde benting aldaar voltooid was, werd zij nog wel herhaalde malen door de muitelingen aangevallen, die echter gestadig door den Kommandant dier sterkte, den Tweeden Luitenant van Kempen, werden afgeslagen.

BORONG of PASAR-BORONG, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is eene der vier en twintig wijken van de stad *Batavia*

BORRE, voorm. slot in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, onder Vlijmen, waarvan thans geen spoor meer te vinden is.

BORREBROOT, pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie BORRENBROOD.

BORREKEEN of BORDELKEEN, voorm. gors of schor in den *Hoekschenwaard*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse waar later de Beijerlanden ingedijkt zijn, en thans de polder van Oud-Beijerland gevonden wordt.

BORREKEEN, water in den *Hoekschenwaard*, baljuwschap *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, in den *Groot-Zuid-Beijerlandschen-polder*. Het komt van het oostelijke gedeelte des Groot-Zuid-Beijerlandschendijks af, loopt in eene westelijke strekking den Zuid-Beijerlandschenpolder door, en neemt aan den Boenderweg den naam van het HITSERSCHE GAT aan. Zie voorts dat woord.

BORRELOOP, gedeelte lands, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie BORDENLO.

BORRENBROOD, ook BORREBROOT en BORNEBROOD geschreven, onbehuisde pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Bloois*; grenzende N. aan de Grevelingen, O. aan den polder Kijkuit, Z. aan Oud-Bommenede-en-Bloois W. aan Groot-St. Jacobs-Nieuwland.

Deze pold., die, gelijk de overige, in de heerl. van *Bommenede* gelegene, polders, vroeger tot de provincie *Holland* behoorde, is mede in het jaar 1686 aan *Zeeland* afgestaan (zie het art. BOMMENEDE). Hij beslaat eene oppervlakte van 34 bund. 80 v. r. 48 v. ell., en wordt van het overtollige water ontlast door eene sluis, die in den polder Oud-Bommenede-en-Bloois uitwatert.

Het polderbestuur wordt uitgeoefend door eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

BORRENDAMME, ook BORDENDAM genoemd, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in de nabijheid der stad Zierikzee, waarvan men de tijd der stichting niet met juistheid kan aanwijzen.

Gedurende het beleg van Zierikzee door de Vlamingen, in het jaar 1304, brandde het grootendeels af. De poorters der stad verwoestten het slot, dat hun hinderlijk was in de verdediging. Later is de plaats gedurig blootgesteld geweest aan inbraken en overstroomingen; met name aan die van 27 September 1477 en 5 November 1530; daardoor is het dorp langzamerhand vervallen en eindelijk door aanhoudende stormen, in Januarij 1613, geheel verwoest, waarna de overblijfselen van kerk en toren gebruikt zijn tot aanvulling der gaten in de zeedijken. Bij het nogmaals achteruit zetten van den dijk, in het jaar 1822, zijn eenige overblijfselen van dit dorp te voorschijn gekomen en opgeruimd. Thans is er niets meer van te vinden.

In het jaar 1468 werd KAREL *de Stoute* op den dijk, waarachter dit dorp gelegen was, tot Graaf van Zeeland gehuldigd, omdat er toen binnen de stad Zierikzee eene groote sterfte heerschte (1).

BORRO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

---

(1) Men zie voorts over dit thans verdwenen dorp: het stukje van den Heer Mr. A. MOENS VAN BLOOIS getiteld: Het dorp Borrendamme, medegedeeld in den Zeeuwschen Volks-Almanak voor het jaar 1836, bl. 75-78.

Bij dit dorp had, den 14 Julij 1828, een gevecht plaats tusschen eene colonne Nederlandsche troepen, onder den Kapitein Renia van Nauta, en eene zeer aanzienlijke magt muitelingen, waaronder veel Cavallerie, onder den jongen Diepo Negoro en Djoyo Sendergo, waarin de onzen den vijand op de vlugt dreven, en tevens een vaandel veroverden.

BORSALIA, Latijnsche naam van het dorp Borssele, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Borssele.

BORSELEN, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov- *Zeeland*. Zie Borssele.

BORSLABE, naam onder welke de vervallen schans Borstlappen, prov. *Noord-Braband*, op de meeste kaarten voorkomt. Zie Borstlappe.

BORSSELE, ook Berselre, Brumsale, Brinsilla en Borsale gespeld, (hetwelk alles zooveel als Zeebuurt beteekent), eene der oudste gedeelten van *Zeeland*, Z. W. van *Zuid-Beveland*, waarvan het door de Zwake, een tamelijk breed water, gescheiden was.

Het werd bespoeld ten N. door de Loo-IJve, ten N. O. door de Dierik, ten Z. door de Wijling-éé, ten W. door de Sloe en de Zwake, en bestond oorspronkelijk uit twee eilanden, die door de IJve van een gescheiden waren, en daarnaar ook Borssele-beoosten-IJve, Borssele-beoosten-Vijfzode of Oost-Borssele, en Borssele-bewesten-IJve, Borsselebewesten-Vijfzode of West-Borssele genoemd werden (zie die art.). Het laatste gedeelte maakte de heerl. Borssele uit.

Het eil. Borssele, dat men reeds in de zevende eeuw vermeld vindt, bevatte de dorpen: Coudorpe, Ellewoutsdijk, Everinge, St. Katrijn, Monster, Oostkerk, Westkerk, Te Wijk en Wolfartsdorp.

Het was oorspronkelijk eene bezitting van een aanzienlijk geslacht, welks stamhoofden later ook veel magts in het westelijke gedeelte van Zuid-Beveland verkregen, waar zij mede belangrijke eigendommen bezaten, zoo als Goes, Baarsdorp enz. Van lieverlede werden echter deze goederen gesplitst of verloren. Verschillende takken uit dien stam onderscheidden zich door de namen der heerlijkheden, hun ten deele gevallen (zie het volgende art.), en weldra was deze en gene belangrijker, dan de hoofdstam zelve, welks bezittingen, in het begin der veertiende eeuw, door verbeurdverklaring, in andere handen kwamen.

Borssele maakte op zich zelve een decanaat of dekenschap uit, waarvan de Deken of Provisor verblijf hield te Monster, het oudste en voornaamste der dorpen, dat zijnen naam daarvan ontleend heeft, aangezien het woord *monster* eene kapittelkerk beteekent.

Door het verlanden der IJve, werden de beide eilanden, waaruit Borssele eerst bestond, in de dertiende eeuw aanéén verbonden; later werd het daardoor gevormd eiland, door de afdamming der Dierik, vereenigd met de *Baarlanden*, en op het laatst der vijftiende eeuw met de, in de Zwake, aangeslibde eilandjes *Heinkenszand* en *Overzand*, die toen reeds aan *Zuid-Beveland* gehecht waren.

De in Borssele gelegene dorpen moesten deelen in de rampen, die, den 15 November 1530, geheel Zuid-Beveland troffen. Nadat men in het jaar 1531 weder begonnen was de, om deze dorpen gelegene, landerijen te bedijken, werden zij in het volgende jaar andermaal overstroomd, waarna de meesten met de zee zijn gemeen gelaten tot in het jaar 1616, als wanneer die bedijking hervat is.

Thans maken de voormalige eilanden Borssele, met de polders, die, zoo ten Oosten als ten Noorden, aan de heerlijkheid Borssele zijn aange-

dijkt, de Vierde afdeeling der Wateringen van Zuid-Beveland uit, welke men meest onder den naam van Watering van Borssele aanduidt, ofschoon er alle de polders onder de gem. Borssele, Ellewoutsdijk, Oudelande, Baarland en Hoedekenskerke toegebragt worden (1).

BORSSELE, kerk. ring, prov. *Zeeland,* klass. van *Goes.*

Zij bevat de volgende 10 gemeenten: Borssele, Baarland, Ellewoutsdijk, 's Gravenpolder, 's Heerenhoek en Nieuwedorp, Heinkenszand, Hoedekenskerke, Nisse, Oudelande en Overzande-en-Driewegen, die door even zooveel Predikanten bediend worden. Men heeft er 11 kerken en telt er 5000 zielen.

BORSSELE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, (3 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de gem. 's Heer Arentskerke, N. aan 's Heerenhoek, O. aan Overzande en Driewegen, Z. O. aan Driewegen, Z. en W. aan de Honte.

Deze gem. bestaat uit den Oud-Borsselepolder, met bijna den geheelen Nieuw-Borsselepolder, benevens een gedeelte van den Koningspolder, alsmede zeer kleine gedeelten van den Nieuwen-West-Craijertpolder en van den St. Anthonijpolder. Zij bevat het d. Borssele en eenige verstrooid liggende h. Men telt er 760 inw. die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., wier getal hier 600 beloopt, maken eene gem. uit. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Elias Morris, die in het jaar 1618 hier gekomen is, en in het jaar 1625 weder naar Kruiningen vertrok.

De R. K., van welke men er 160 aantreft, behooren tot de statie van 's Heerenhoek.

Men heeft in deze gem. ééne school.

Borssele is eene baronnie en het oorspronkelijke stamgoed der Heeren van Borssele, die in vervolg van tijd zeer vermenigvuldigd en door geheel Zeeland verspreid zijn, maar, ten einde den eenen tak van den anderen te onderscheiden, naar de heerlijkheden, welke hun door giften, huwelijk, of op eenige andere wijze ten deel vielen, zich Borssele van Baarsdorp, Borssele van Brigdamme, Borssele van der Hooge, Borssele van Kleverskerke, Borssele van Kortgeen, Borssele van Laterdale, Borssele van St. Maartensdijk, Borssele van Sandijk, Borssele van Spreeuwenstein, Borssele van der Veere, enz. genoemd hebben, en welke Heeren, te allen tijde, naast de Graven van Zeeland, den grootsten invloed in deze provincie hadden. De eerste Heer van dit geslacht, die in deze landen is bekend geweest, wordt in de oude Zeeuwsche kronijken Lippold of Leupold (eigenlijk Leopold) genoemd. Deze wordt gezegd een zoon geweest te zijn van Frank, Hertog *van Zwaben*, en door Keizer Lodewijk *den Vrome*, herwaarts te zijn gezonden, om, inzonderheid Zeeland, tegen de invallen der Noormannen te beschermen, en ten einde hiertoe te beter in staat te zijn, werd hij begiftigd met goed, land en erve, bijzonder bij Zuid-Beveland, door welk land men Borssele-Beoosten-Vijfzode moet verstaan. Nadat hij de Deenen, in het jaar 838, ten lande uitgejaagd

---

(1) Wij meenden tot het zamenstellen van dit en de volgende art. niet beter te kunnen doen, dan hetgene, door onzen geleerden medearbeider J. ab Utrecht Dresselhuys, in zijne Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland, geschreven wordt, op den voet te volgen. Zie dat werk, bl. 206-241.

had, werd hij door den Keizer tot Kapitein-Generaal aangesteld, om Zeeland tegen de vijanden te bewaren. De nakomelingen van gezegden LEOPOLD hebben, gedurende vier en eene halve eeuw, in dit BORSSELE hun verblijf gehouden. Een hunner, met name WOLFERT VAN BORSSELE, nam deel aan den eersten kruistogt, waar hij zich in verschillende gevechten roemvol onderscheidde, en behoorde tevens tot de Ridders, die, met HUGO VAN PAYENS en GODFRIED VAN ST. OMER, de orde der Tempelieren stichtte. FLORIS, de laatste uit den ouden stam van BORSSELE, en een man van grooten invloed, was, in het jaar 1289, een der voornaamste Edelen, die, zich door Graaf FLORIS V te zwaar belast wanende, GUIDO I, Graaf *van Vlaanderen*, huldigden, doch ook, in de maand Julij des volgenden jaars, met den Landvorst wederom vrede maakte. De Graaf benoemde hem, den 3 November 1290, tot zijnen Raad, dien hij, zoo lang hij leefde, niet van zich verwijderen zou. Hem en JAN I diende hij ook getrouw; doch toen zijn bloedverwant, de beruchte WOLFAART VAN BORSSELE VAN VERE, was omgebragt, stelde hij zich aan het hoofd van zijn geslacht, om diens dood te wreken en JAN VAN AVENNES den Grafelijken zetel te betwisten. Duur kwam hem dit echter te staan. Terwijl hij, met de verbondenen, den Keizer te Nijmegen opzocht, liet AVENNES hunne goederen bezetten, en de verdediging van het slot Ostende, te Goes, werd opgedragen aan BOUDEWIJN VAN YERSEKE, broeder des Maarschalks van Zeeland. FLORIS poogde het, den 1 Januarij 1303, te hernemen, doch werd afgeslagen. De Maarschalk zelf kwam ook weldra met eene aanzienlijke magt opdagen. Tegen die overmagt niet bestand, weken de verbondenen naar Vlaanderen, van BORSSELE's goederen werden verbeurd verklaard, en den 23 September 1315, aan Heer JAN VAN BEAUMONT, broeder van WILLEM III, Graaf *van Holland en Zeeland*, ter leen uitgegeven (1). Bij gebrek van mannelijke nakomelingen, verviel deze heerlijkheid, als een kwaad leen, weder aan de grafelijkheid en werd nu opgedragen aan FILIPS VAN BORSSELE, Heer *van Kortgene*, die in het bezit daarvan was, toen JACOBA, Gravin *van Holland en Zeeland*, in het jaar 1417, de hooge heerlijkheid, waaraan zij den titel van baronnie toekende, van de ambachten scheidde. FLORIS en BOUDEWIJN volgden, in het jaar 1413, FILIPS op, doch drie jaren later, gaf de Vorstin geheel BORSSELE-BEWESTEN-VIJFZODE aan haren laatsten gemaal, FRANK VAN BORSSELE, Graaf *van Oostervant*, die de laatste Heer uit het huis van BORSSELE is geweest, welke destijds de baronnie bezeten heeft; want hij, voorziende, dat hij bij zijn overlijden, geen wettige afstammelingen zoude nalaten, en willende voorkomen dat de heerlijkheid als dan niet weder aan de grafelijkheid verviel, heeft van FILIPS *de Goede*, Graaf *van Holland en Zeeland*, in het jaar 1432, voor eene som van 3375 guld., octrooi verkregen, om de baronnie BORSSELE bij testament te vermaken aan wien hij wilde. Daar hij nu niemand nader had, dan zijne eenige zuster ELEONORA VAN BORSSELE, stelde hij haren zoon, JASPER, Heer *van Culemborgh*, tot erfgenaam dezer baronnie, aan wien zij dan ook, na zijnen dood, in het jaar 1470 dadelijk ten deel viel. Door zijne dochter ELIZABETH, eerst gehuwd met JAN VAN LUXEMBURG, later, in het jaar 1509, met ANTONIE VAN LALAIN, Heer *van Montigny*, werd BORSSELE-BEWESTEN-VIJFZODE, den 11 Julij 1514, aan dezen haren

(1) Men zie over dezen JAN VAN BEAUMONT: Het jaar 838 of de Deenen in Zeeland, door onzen geleerden medearbeider J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, medegedeeld in den Zeeuwschen volksalmanak van het jaar 1835, bl. 31.

echtgenoot als lijftogt gegeven. Keizer MAXIMILIAAN en Aartshertog KAREL hechtten, den 14 September van dat jaar, daaraan hun zegel. Heer ANTONIE was er bezitter van, toen de watervloed van 1530 ook deze heerlijkheid overstelpte. Hij deed vergeefsche pogingen ter beversching, en eindelijk, even als zijn neef ERARD Vrijheer VAN PALLAND, aan wien het leen na zijnen dood vervallen moest, daarvan afstand. Bij vonnis van den Secreten Raad te Brussel, van den 5 Maart 1532, werden nu de Graaf en de Gravin VAN RENNENBERG, uit kracht van dien afstand, gecondemneerd, om het land van BORSSELE te bedijken. Bij testamentaire beschikking van 1553, ging het goed naderhand weder over aan FILIPS VAN LALAIN, Graaf *van Hoogstraten*, wiens zoon ANTONIE het leen, op den 7 Februarij 1555, verhief, en dus ten tijde van het verbond der Edelen Heer van BORSSELE was, hetwelk uit dien hoofde, even als de bezittingen van andere uitgewekenen, door den Hertog van ALVA, in het jaar 1568, werd aangeslagen. Het schijnt echter, dat FILIPS, of ten minste zijn zoon, KAREL VAN LALAIN, later weder in het bezit hersteld is, althans deze laatste verkocht de baronnie van BORSSELE, ten jare 1615, aan de regering der stad Goes. Deze koop kan echter niet wel in iets anders bestaan hebben dan in het eigendom der schorren, benevens het hoog en vrijheerlijk regt over deze streek, want de grond was, zoo als hiervoor (bl. 610) reeds gezegd is, in het jaar 1530, door het water verzwolgen, en hoewel in het jaar 1531 weder bedijkt geworden, in het volgende jaar anderwerf ondergeloopen, zoodat men daarvan niets zag dan slijk en zandige schorren, die bij elken vloed ondervloeiden. Doch de Regering der stad Goes gaf, onmiddellijk na dezen aankoop, in het jaar 1616, den grond op nieuw ter bedijking aan bijzondere personen uit, die de landerijen, welke zij ten hunne koste drooggemaakt hadden, volgens verleend octrooi, in eigendom behielden. Na de bedijking zijn op deze gronden weder spoedig menschen komen wonen, die aldaar een dorp stichtten, en de heerlijkheid werd, in 1656, van een kwaad een goed en onversterflijk erfleen; maar de nieuwe bedijking had ook met tegenspoed te kampen, want de zuidelijke oever werd afgeknaagd, zoodat men, in het jaar 1686, ten gevolge der grondbraken, 55 gemeten (ruim 21 bund.) moest uitslaan en, in het jaar 1715, den geheelen Wolfertspolder, groot 242 gemeten (95 bund.) verlaten. In dien toestand bevond zich de baronnie toen Jonkheer JAN VAN BORSSELE VAN DER HOOGE, eerste Edele van Zeeland, den 8 Maart 1750, het hoog, middelbaar en laag regtsgebied daarover van de Regering der stad Goes gekocht heeft, waardoor die baronnie weder tot haar oud geslacht is terug gekeerd, door hetwelk zij ook nog bezeten wordt, zijnde thans het eigendom van den Heer A. G. Baron VAN BORSSELE.

Het dorp BORSSELE of MONSTER, zoo als het ook wel, ofschoon oneigenlijk genoemd wordt, daar het niet op dezelfde plaats gelegen is, als het oude *Monster*, ligt 3½ u. Z. W. van Goes, 2 u. Z. W. van Heinkenszand. Het is eene fraaije plaats, waarvan de h. aan een langwerpig vierkant, en met boomen beplant plein gebouwd zijn. Zoodra dit dorp begon bebouwd en bevolkt te worden, was men er op bedacht om er eene geschikte kerk te stichten; ook had men reeds eene plaats aan de zuidzijde van het dorp daartoe bestemd en het kerkhof met eenen muur omgeven; zelfs werd, den 30 Januarij 1696, door de regering van Goes besloten, eene nieuwe kerk aan te bouwen; doch de zware onkosten, welke ter indijking waren besteed, lieten niet toe, dat die bouw voortgang had, waarom de Predikanten eerst genoodzaakt waren, in

een vertrek der **Pastorie** de dienst te verrigten: thans echter is een groot gedeelte van het voormalige **Gemeentehuis** daartoe ingerigt.

De dorpsschool, in het jaar 1840 aanmerkelijk verbeterd, telt des zomers 50, maar des winters wel 90 leerlingen.

Noordoostwaards van het dorp ziet men nog een der zoogenoemde vliebergen welke bij de overstroomingen van de jaren 1530 en 1532 is staande gebleven, en die men den **Berg van Trooje** noemt, vermoedelijk naar het voorm. slot Troije of **Trooje** hetwelk daaromtrent gestaan heeft

Tijdens de overheersching der Franschen, was te Borssele eene batterij aangelegd, welke zij, na haar bij de eerste uitbarsting van den opstand, in 1813, verlaten te hebben, later weder zochten te bemagtigen (zie dit omstandig verhaald op Beveland [Zuid.] bl. 388 en 389).

Het wapen van Borssele bestaat in een zwart schild met eenen balk van zilver.

BORSSELE (HUIS-VAN-) of Huis-te-Borssele, oud adell. huis te *'s Gravenhage*, aan de Noordzijde van het *Voorhout*, een weinig voorbij de Kloosterkerk.

Het behoorde aan het aanzienlijke geslacht der van Borssele, en was vermoedelijk door eenen der Heeren uit dat geslacht gebouwd, zonder dat men echter weet op te geven door wien. Het was van eene groote uitgestrektheid en besloeg voorheen met deszelfs werf bijna de geheele Noordzijde van het Voorhout, van het eene straatje tot het andere. Naderhand echter, in onderscheidene percelen gesplitst, werd het gedeeltelijk bezeten bij den Ontvanger Filips Doublet, die in het jaar 1612 overleed, en later bij Johan Doublet, Heer *van St Annaland;* een ander gedeelte bij Mej. Magdalena Doublet en het derde gedeelte bij den Heer Jonathan van Luchtenburg, Rentmeester van Noord-Holland, en zijne geburen. In later tijd is het grootste gedeelte gekomen aan den Heer Filips Doublet, Heer *van St. Annaland*, die dit huis lang heeft bewoond. Na het overlijden zijner weduwe is het, in het jaar 1725, door de erfgenamen aan onderscheidene personen verkocht, zoodat het thans in partikuliere huizen verdeeld is.

BORSSELE (OOST-), voorm. eil. in *Zeeland*. Zie Borssele-Beoosten-IJve.

BORSSELE (WEST-), voorm. eil. in *Zeeland*. Zie Borssele-Bewesten-IJve.

BORSSELE-BEOOSTEN-IJVE, Borssele-Beoosten-Vijfzode of Oost-Borssele, voorm. eil. in *Zeeland*, Z. W. van Zuid-Beveland; palende N. O. aan den Dierik, Z. O. en Z. aan de Wijling-éé, W. aan de IJve.

Het bevatte drie dorpen; als: **Everinge**, **Ellewoutsdijk** en **Coudorpe**, van welke alleen **Ellewoutsdijk** nog aanwezig is, zijnde de beide andere door het water verzwolgen. Later is de grond, waar zij gestaan hebben, weder bevercht en Borssele-Beoosten-Vijfzode met Borssele-Bewesten-Vijfzode, tot één eiland vereenigd (zie voorts het art. Borssele).

De bezitters der heerlijkheden in dit eil. onderscheidden zich reeds vroeg door den bijnaam van Everinge. Een dier Heeren, Doedijn van Everinge, is ons op het art. Baarland als een dapper krijgsman ontmoet (zie hierboven bl. 16). Toen in het jaar 1585, Wolfert van Everinge kinderloos stierf, vervielen zijne leenen aan den Landvorst, zijnde destijds Albrecht, Hertog *van Beijeren*, die, behalve de gezegde leenen, ook het slot te Ellewoutsdijk, waarop de Everingen hun verblijf ge-

houden hadden, den molen enz., aan zich trok, voor de schuld die WOLFERT bij hem had. Hij verkocht dit alles naderhand aan RAES VAN BORSSELE VAN SANDIJK. Toen diens zoon FLORIS al wederom zonder kinderen stierf, en het goed dus andermaal aan den Graaf kwam, stond deze het, in het jaar 1399, af aan den rijken NICOLAAS VAN BORSSELE VAN KORTGEEN. Eerlang keerden echter deze leenen andermaal aan den Leenheer terug. Vrouw JACOBA schonk ze, in het jaar 1418, aan haren schildknaap WILLEM VAN DER DOES; doch in 1426 werden ze door FILIPS VAN BOURGONDIË aan dezen ontnomen, en verkocht aan WOLFERT VAN DER MAALSTEDE, Baljuw van Goes, door wiens dochter zij vervolgens in handen der VAN RENESSEN geraakten, uit welke familie zij in die der tegenwoordige bezitters, de erven van Mr. C. Baron DE PERPONCHER SEDLNITZKY, overgingen.

BORSSELE-BEWESTEN-IJVE, BORSSELE-BEWESTEN-VIJFZODE of WEST-BORSSELE, voorm. eil. in *Zeeland*, Z. O. van Zuid-Beveland; palende N. en N. O. aan de Loo-IJve, W. aan de IJve, Z. aan de Wijling-éé, W. aan het Sloe en het Zwake.

Het bevatte zes dorpen; als: Monster, St. Katrijn, Oostkerk, Westkerk, Wolfartsdorp en Te Wijk, van welke er thans geen een meer bestaat, hoewel de gronden van BORSSELE-BEWESTEN-VIJFZODE later meer dan herwonnen, en op deze nieuwe landen ook wederom nieuwe dorpen verrezen zijn, die thans het zuidwestelijke gedeelte van Zuid-Beveland uitmaken.

In vorige jaren was het eene hooge heerlijkheid, die de naam van BORSSELE droeg, waarvan de eerste Heeren, die reeds vroeg in groot aanzien stonden, hunne hofhouding hielden op het huis Troije, een burgt, nabij het dorp Monster (zie voorts het art. BORSSELE).

BORSSELE-BEOOSTEN-VIJFZODE, voorm. eil. in *Zeeland*. Zie BORSSELE-BEOOSTEN-IJVE.

BORSSELE-BEWESTEN-VIJFZODE, voorm. eil. in *Zeeland*. Zie BORSSELE-BEWESTEN-IJVE.

BORSSELE-POLDER (NIEUW-), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, bijna geheel in de gem. *Borssele*, voor een zeer klein gedeelte echter ook onder de gem. *'s Heerenhoek*, *Overzande* en *Driewegen*; palende N. O. aan den Nieuwen West-Craijertpolder, N. aan den West-Craijertpolder, O. aan den Nieuwen-Craijertpolder, den Holle-Stellepolder, den St. Anthoniepolder, den Oud-Borsselepolder en den polder van Ellewoutsdijk, Z. aan de schorren tegen de Honte, W. aan den Koningspolder. Voorheen had de NIEUW-BORSSELE-POLDER, ten Z. nog de Wolfertspolder, waar allereerst de sluis lag, maar deze is, na herhaalde grondbraken, in het jaar 1715 verloren.

In dezen pold., die in het jaar 1616 bedijkt is, liggen, aan de Zuidwestzijde het d. Borssele en op den Noord-Oostelijken hoek het d. 's Heerenhoek. Hij wordt door 1 sluis van het overtollige water ontlast. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

BORSSELEPOLDER (OUD-) of HOLLEPOLDER, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. aan den St. Anthoniepolder, O. aan den Lange-Marepolder, Z. O. aan den Driewegenpolder, Z. W. aan den Nieuw-Borsselepolder.

Deze pold., die tot de watering van *Overzande* behoort, is in het jaar 1616 beverscht.

BORSSELRE, oude naam van de baronnie Borssele, prov. *Zeeland.* Zie Borssele.

BORSTLAPPE, bij verbastering op de kaarten veelal Borslabe gespeld, vervallen schans, prov. *Noord-Braband*, gem. en ¾ u. N. O. van *Oosterhout*, ter plaatse, waar de Groenendijksche haven zich met de Donge of 's Gravemoersche vaart vereenigt, en waar ook een ponteveer over de Donge is, vroeger ook wel Borstlappeveer genoemd. De schans heeft zijnen naam ontleend van zekeren Borstlap, die er naast plagt te wonen.

BORT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband.* Zie Boort.

BORTELDONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, ½ u. Z. van *Roosendaal*, ½ u. N. van *Nispen*, waartoe het kerkelijk behoort aan den weg van Roosendaal naar Antwerpen; met 28 h. en ruim 200 inw.

Dit geh. was vroeger een achterleen van het huis van Breda, dat zijn bijzonder leenhof had.

BORTSCHE-BEEK, beek, die in het *Verwoldsche broek*, prov. *Gelderland*, ontstaat; westelijk aanstroomende, een weinig bewesten het huis Dorth tegen de provincie Overijssel stuit; eene westelijke rigting houdende, de grenzen tusschen Gelderland en Overijssel uitmaakt, tot dat zij aan den straatweg van Zutphen op Deventer komt, alwaar zij zich met eenen arm van de Schipbeek vereenigt, met welken zij, altijd in dezelfde rigting, een klein gedeelte van *Overijssel* doorloopt, om zich ¼ u. boven Deventer in den *IJssel* te ontlasten.

BOS, noordoostelijke hoek van het eil. *Ter-Schelling*, prov. *Noord-Holland.*

Men heeft op dezen hoek kapen, die wegens de meerdere westelijke strekking, welke het inkomen van het noordoostelijke zeegat van Ameland heeft verkregen, in het jaar 1836, meer noordelijk geplaatst zijn, zoodat thans de vaartuigen, die van het gezegde zeegat gebruik maken, de kapen zoolang in elkander moeten houden, tot dat zij den toren van Hollum Z. O. van zich hebben, en als dan eene Z. Z. W. koers moeten nemen, tot dat zij den toren O. ten Z. een handspaak lengte bezuiden de duinen hebben, van waar zij vervolgens met een Z. Z. O. koers naar binnen kunnen zeilen.

BOS (GROOTE-), geh. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. N. O. van *Alkmaar*, gem. *Broek-op-Langendijk.*

BOSBEEK-EN-GROENENDAAL, buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland.* Zie Boschbeek-en-Groenendaal (1).

BOSBOS, stadje in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan de Oostkust; 1° 8′ N. B. 146° 4′ O. L.

BOSCAPELLE, d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland.* Zie Boschkappelle.

BOSCH, voorm. eiland, hetwelk gelegen heeft tusschen de eilanden Rottumeroog en Schiermonnikoog, en voor de helft toebehoorde aan de abdij van Rottum, en vervolgens, door de secularisatie der kloostergoederen, in het jaar 1594, aan de provincie Stad en Lande,

(1) Alle woorden, die men elders wel eens Bos gespeld vindt en hier niet gevonden worden, zoeke men op Bosch.

welke deze helft, ten jare 1659, met het *Koornheff, Sijmen ende annexe sanden*, voor 700 guld. heeft verkocht. Het was in het jaar 1535 nog door eenige visschers bewoond, maar de steeds toenemende afspoeling van het eiland verdreef ook dezen, en bedolf eindelijk het geheele eiland onder de golven (1). Het is thans eene plaat, veelal de Boschplaat geheeten, N. van de prov. *Groningen*, tusschen het Schil en de Lauwers, die, tusschen deze plaat en het Friesche eil. Schiermonnikoog, noordwestwaarts in zee valt.

BOSCH, geh. in de baronnie van *Breda*, prov. *Noord-Braband, Vierde* distr., arr. en 2 u. N. N. O. van *Breda*, kant. *Oosterhout*.

BOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Achterbosch.

BOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3½ u. van *Eindhoven*, gem. *Luiksgestel*.

BOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 3¼ u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. *Budel*, aan den weg van Budel naar Weert, alwaar in de heide een dijk is opgeworpen; 25 h. en 150 à 160 inw.

BOSCH (DE), streek lands, in het *'s Lands en Groot-Waterschap van Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Achttienhoven-en-de-Bosch*; palende N. aan de Kadewatering, O. aan St. Martensdijk, Z. aan de Boswatering, W. aan de Nieuwkoopsche Vliet.

De Bosch beslaat eene oppervlakte van 78 bund. 63 v. r. 62 v. ell. Men telt er 2 h. en 20 inw.

BOSCH (DEN), verkorte benaming van de stad 's Hertogenbosch. Zie dat woord.

BOSCH (DEN-), naam, dien de landlieden gemeenlijk geven aan het d. Boschkappelle, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Boschkappelle.

BOSCH (HET-), boerenwoning, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, te *Oosterbierum*, aan de Hornestreek. Voorheen lag hier het fraaije buitengoed van de aanzienlijke familie van Beyma.

BOSCH (HET GOED TEN-), buitengoed en steenoven in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarssen*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, 76 bund. 50 v. r. 99 v. ell, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. G. du Marchie Servaas, te Utrecht.

BOSCH (HUIS-IN-'T-), koninklijk lusthuis bij *'s Gravenhage*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Oranjezaal.

BOSCH (HUIS-TEN-), buitengoed in de baronnie van *Breda*, prov. *Noord Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1¼ u. W. van *Breda*, gem. en ¼ u. W. van *'s Prinsenhage*, bij het Liesbosch, waarvan het zijnen naam ontleent.

Het beslaat, met de daartoe behoorende boerenhofstede, eene oppervlakte van ongeveer 27 bund. Het gebouw, in 1832 gesticht, wordt in den zomer gedeeltelijk bewoond door den eigenaar, den Heer Fran-

(1) De naauwkeurigste berigten van dit eiland vindt men bij Mr. Bruннis Feith, in zijne *Dissertatio historico-Juridica inauguralis: de jure litoris, praecipue patrio.* Gron 1830, bl. 112.

cis Twiss, en is verder ingerigt, voornamelijk tot logies voor fatsoenlijke lieden, gedurende de zomermaanden, ook wordt het gedeeltelijk tot herberg gebruikt, dienende tot uitspanning voor de inwoners van Breda en omstreken, die hier dan ook ruimschoots gelegenheid vinden, om zich, zoo in den bij het huis behoorende schoonen aanleg, als in het fraaije Liesbosch, met wandelen te verlustigen.

In het jaar 1840 is op dit goed een Engelsche molen gevestigd, welke door paarden wordt bewerkt, en dient tot het breken en malen van beenderen, ten einde daarmede de landerijen en weiden te bemesten, van welke manier van bemesting men, door genomene proeven, het groot nut en voordeel heeft ondervonden. De bedoelde molen is de eerste van dien aard in de provincie Noord-Braband.

BOSCH (NEÈR-), d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Neèrbosch.

BOSCH (OUDE-), plaats in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, onder *Ferwerd*, waar voorheen een burgt stond, welke, onder anderen, ook door de Aldringa's bezeten is.

BOSCH (OUDE-), plaats in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, onder *Warfhuizen*, waar voorheen Gaigaterborg of Gaikengaborg gestaan heeft. Men heeft er kogels en andere merkwaardigheden opgedolven.

BOSCH (OUDEN-), vl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*. Zie Oudenbosch.

BOSCH ('S), verkorte benaming van de stad 's Hertogenbosch. Zie dat woord.

BOSCH ('T), klein geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Appingedam*, 2 u. N. ten O. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. O. van *Usquert*.

BOSCH ('T), verkorte naam van de b. het Wieuwerderbosch, prov. *Friesland*. Zie Bessens.

BOSCH (TEN-), adell. huis, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarssen*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, 46 bund. 3 v. r. 15 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer M. H. Harteveld, te Amsterdam.

De schei- en natuurkundige Johannes Buis, bragt op dit huis de laatste jaren zijns levens door, en overleed er den 28 Augustus 1838.

BOSCH (TEN-), voorm. adell. huis, in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, in *Weesperkarspel*, omtrent ½ u. Z. van Weesp, aan de Vecht, tusschen den Uitermeerschen-schans en den Hinderdam. Het was afkomstig uit het huis van IJsselstein. Eerst werd het verwoest door de krijgsknechten van Filips *de Goede*, Hertog *van Bourgondië*, die ook Herbert van IJsselstein gevangen namen; weder opgebouwd zijnde, werd het in den oorlog van 1672 en 1673 door de Franschen zoodanig verwoest, dat er niets meer van te zien is.

BOSCH (VAN-DEN-), fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche binnenlanden*, in de *Vijftig kotta's*, in het jaar 1832, onder toezigt van den Kapitein Tette Bakkes Veltman, aangelegd.

BOSCHBEEK-EN-GROENENDAAL, buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. en 5 min. Z. van *Heemstede*.

Op het einde der vorige eeuw is op dit buitengoed eene vuurmachine aangelegd, geschikt om in korten tijd, alle de doorsnijdingen en kanalen, welke er gevonden worden, met water te vullen.

BOSCHBROEK, pold. in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kant. en gem. *'s Hertogenbosch;* palende N. aan de vestingwerken van 's Hertogenbosch, O. aan de rivier de Aa en de gem. Berlicum, Z. aan de gem. Vugt en den Dungen, W. aan den Vugter steenweg.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 335 bund. 49 v. r. 8 v. ell. Het overtollige water ontlast zich op den Dommel.

BOSCHDISTRIKTEN, onderafd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

BOSCHDUINEN, buitengoed in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. O. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oss*, gem. en ½ u. W. ten N. van *Nuland*, niet ver van de Kruisstraat.

BOSCHEILAND of Boschland, eil. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en O. van *Rotterdam*, tusschen de Plantaadje en 's rijks maritime werf, bevattende de wijk: Langs de rivier de Maas.

Men vindt er het stads aschhok, 's rijks maritime stoomhoutzaagmolen, vier windhoutzaagmolens, een pakhuis, vroeger tot stoomzoutkeet bestemd geweest, doch nimmer gewerkt hebbende, zeven buitenverblijven en theetuinen, benevens 31 woonhuizen. Uit de laan langs de Maas, naar de plantaadje loopende, heeft men een uitmuntend gezigt op de stad.

BOSCH-EN-HOVEN, buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 10 min. Z. van *Haarlem*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Heemstede*.

Het is groot 37 bund. 30 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Willem Willink, te Amsterdam.

BOSCH-EN-VAART, buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. ten. N. W. van *Heemstede*.

Het huis, dat eerst geene verdieping had, is in de jaren 1730 en 1731 met eene verdieping hooger opgetrokken. De daartoe behoorende grond beslaat eene oppervlakte van 69 bund. 15 v. r. Dit buitengoed wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Arnold David Willink, te Amsterdam.

BOSCH-EN-VARRENHOUT, uithoek van de gem. *St. Oedenrode*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. ten. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Veghel*, ½ u. W. van het d. *St. Oedenrode*.

Deze uithoek bevat de geh. Achterbosch en Varrenhout, en telt 114 h. en ongeveer 630 inw.

BOSCHEURNE, Bosch-Heurne, of Boshuurne, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Lochem*, gem. en 3 u. Z. O. van *Laren*, Z. van de Berkel; met 130 inw., die kerkelijk onder *Lochem* behooren.

BOSCHHOOFD, Boshoofd, Bosschehoofd of Botshoofd, geh. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Zierikzee*, kant. en ½ u. N. van *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijberge*, ½ u. Z. Z. O. van *Oud-Vossemeer*, in den zuidoostelijken hoek van den *Leguitpolder*, aan de Eendragt; met een veer op Steenbergen, 10 h. en ruim 70 inw.

BOSCHHOVEN, Bosikhoven of Boshoven, ook wel Baarle-Boschhoven genaamd, geh. in de baronnie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. O.

van *Ginneken*, gedeeltelijk gem. *Alphen-en-Riel*, ¼ Z. ten W. van Alphen, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. van *Baarle-Nassau;* met 13 h. en 100 inw.

BOSCHHUIS, voorname herberg, prov. *Friesland*, griet. *Tietjerksteradeel*, onder het d. *Bergum*, ten Z. aan den straatweg van Leeuwarden naar de Groninger grenzen.

BOSCHHUIZEN, voorm. adell. h. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. W. van *Waalwijk*, gem. en in het dorp *Sprang*.

Het was een omwaterd kasteeltje, met eene ophaalbrug, dat vóór omtrent 60 of 70 jaren reeds is afgebroken, en waarvan de grachten later gedempt zijn.

De daartoe behoorende gronden besloegen eene oppervlakte van 3 bund. Twee gezusters, voormalige bezitsters van dit goed, hebben vroeger twee kampen (ongeveer 1 bund.) van het daartoe behoord hebbende land, aan den Molenaar te Sprang geschonken, onder voorwaarde, van daarvoor jaarlijks twee oude mudden graan, aan de algemeene armen van Sprang uit te keeren.

BOSCHHUIZEN, voorm. adell. huis, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Zoeterwoude*, digt onder de stad Leyden, buiten de Wittepoort.

Het werd door Albrecht Hertog *van Beijeren*, ter gunste van zijnen Meesterknaap, Herman Willemszoon, van een regtleen veranderd in een onversterflijk erfleen. Bij de belegering der stad Leyden, in de jaren 1573 en 1574, is het verbrand, ten gronde geslecht en niet weder opgebouwd.

De grond, waarop het gestaan heeft, met andere landerijen, bepolderd zijnde, wordt thans *Boschhuizerpolder*, geheeten. Zie dat woord.

BOSCHHUIZEN, buitengoed in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Leyden*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Zoeterwoude*.

Het was vroeger eene hofstede of boerderij, maar is, eene eeuw geleden, door een der vorige eigenaars, Mr. Johan van der Maersche (zie het art. Boschhuizersluis) tot een woonhuis, met plantsoen, ingerigt, hetwelk thans in eigendom bezeten wordt, door de twee dochters van wijlen den Leydschen Hoogleeraar Sebaldus Justinus Brugmans, wiens aanverwanten het van de erven van den Burgemeester van der Maersche gekocht hebben.

BOSCHHUIZERPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Zoeterwoude ;* palende N. aan den Rijn, O. aan de stad Leyden en den Roomburgerpolder, Z. aan den Gasthuispolder, W. aan de Oude Vliet.

De eigenaars der landerijen, die voorheen tot het adell. huis *Boschhuizen* behoord hadden, vonden omtrent het jaar 1664 oorbaar, om deze gronden en die er naast gelegen waren in eenen polder te begrijpen, waarvan zij met de regering der stad Leyden een verdrag aangingen, om die door den watermolen der stad te doen bemalen, terwijl zij van de Hoogheemraden van Rijnland, vergunning tot de inpoldering bekwamen. Hierdoor nu ontstond de Boschhuizerpolder, die eene oppervlakte van 210 bund. 40 v. r. beslaat en met den *Gasthuispolder* één dijksbestuur heeft, bestaande uit den Burgemeester en vier Polder- of Molenmeesters. Er staan geen huizen in dien polder; zelf het buitengoed Boschhuizen ligt nog buiten de kade van dezen polder.

BOSCHHUIZERSCHANS, voorm. schans, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, nabij *Leyden*, door de burgers dier stad, in Julij 1574, opgeworpen, om de Spanjaarden, die destijds Leyden belegerden en aan de Wadding eene schans opgeworpen hadden, daaruit te bestoken, en de doorgravingen in den dijk, welke gemaakt waren, om den vijand het naderen te beletten, te beschermen. Ook hebben daaromstreeks onderscheidene schermutselingen plaats gehad. Na het beleg is echter deze schans vervallen en geslecht, zoodat er thans niets meer van te vinden is.

BOSCHHUIZERSLUIS, sluis in den *Rijndijk*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Zoeterwoude*, dienende om het water van de stadsververschingsloot in den Rijn te ontlasten.

In het jaar 1582 verkreeg Jonker François van Landskroon, die toen bezitter was van de hofstede Boschhuizen, vrijheid om deze sluis met eenen boom te mogen sluiten. Daarentegen was ook de eigenaar dier hofstede van oude tijden af verpligt, ten zijnen bijzondere laste die sluis te onderhouden, zoo als zij ook in het jaar 1742, door Johan van der Maersche, Raad en Oud Burgemeester der stad Leyden, destijds bezitter der hofstede, van den grond af, met groote kosten geheel en al uit steen is vernieuwd; waartegen de stad Leyden ook wederom gehouden was ten haren koste te leggen en altijd in goede orde te onderhouden, twee groote houten bruggen op het land van de gezegde hofstede, over de watering door hare landerijen loopende, welke bruggen den eigenaar dier landerijen niet alleen tot overpad en drijving van vee dienden, maar ook om daarover, met wagen en paarden, zijn hooi, mest en wat hij verder noodig oordeelde van het eene gedeelte zijner landerijen naar het andere te vervoeren. Doch in het begin der vorige eeuw is de Boschhuizersluis, bij verdrag, in vollen eigendom overgegaan aan de stad Leyden, zoodat de eigenaars dier landerijen voor altijd van het onderhoud der sluis ontslagen zijn; waartegen de stad Leyden ook wederom ontheven is van het onderhoud der twee houten bruggen en de eigenaar der hofstede die tot zijn eigen last heeft genomen. Sedert is ook een van die twee bruggen, als tegenwoordig overtollig, tot den grond toe afgebroken, zoo dat men thans geen de minste overblijfsels meer daarvan vindt.

BOSCHHUURNE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Boscheurne.

BOSCHKAMP, voorm. hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. en ½ u. Z. O. van *Olst*.

Deze havezathe is vóór ongeveer 15 of 20 jaren in perceelen verkocht en het huis toen afgebroken. Vervolgens zijn op die plaatsen eene R. K. kerk en pastorij onder één dak gebouwd; terwijl er tevens nog een gedeelte van een bouwhuis bestaat, dat thans tot boerenwoning dient.

BOSCHKAMPBRUG, brug, over de Smildervaart, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. en ¼ u. Z. W. van Havelte.

BOSCHKANTSROT, buurs. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. ten W. van *Nijmegen*, kant., gem. Wychen; met eene school, en 650 inw.

BOSCHKAPPELLE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *het Land van Hulst*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, in den *Polder van Stoppeldijk* (5 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Ossenisse, O. en Z. aan Stoppeldijk, W. aan het Hellegat.

Zij bestaat uit het dorp Boschkappelle en eenige weinige daarbuiten verspreide woningen, beslaat, volgens de kadastrale opmeting, eene oppervlakte van 1183 bund. 91 v. r. 62 v. ell. gronds, grootendeels in goed weiland bestaande, telt 176 h. en 920 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Men vindt er eenige laag liggende weilanden en eenige veenderijen of zoogenaamde derrievelden, waaruit jaarlijks de brandstof voor de behoefte der ingezetenen gegraven wordt, en waarvan zelfs nog andere gemeenten, vooral in het Land van Axel worden voorzien.

Oudtijds liep de diepte van het Hellegat ten O. van den Stoppeldijkschen polder, door de geulen van de Oude Haven en het Koegat. De gronden van dien polder behoorde nog tot het Axeler-Ambacht, en dien ten gevolge tot het kant. Axel, ofschoon zij eigenlijk een eiland vormden, nog weder door eene kreek gescheiden. De zuidelijke helft was de oude *Stoupediek*. Het noordelijke gedeelte heette *Copwijk*. Gelijk al de aangrenzende landen geraakten zij, in de zestiende eeuw, onder water (1). De schorren waren sedert bekend onder den naam van de *Stelle van Camberon* of *Cambron*, omdat de gronden reeds in het jaar 1296, aan de abdij van dien naam waren afgestaan, welke op het Noordelijke punt, thans van Camberon in Campen verbasterd is. De gemeente Boschkapelle heeft deel gemaakt van het kanton *Axel*, tot aan de jongste regterlijke organisatie op het einde des jaars 1838, als wanneer zij tot het kanton *Hulst* is overgegaan.

De inw., die, op één huishouden na, allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het *Zeeuwsch gedeelte van het bisdom van Gent*, dek. van *Hulst* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school, in den winter door een gemiddeld getal van 75 leerlingen bezocht, des zomers echter beloopt dit naauwelijks 12.

Ten Z. van het dorp heeft men een veer op Zaamslag.

Het d. Boschkappelle, Boskappelle, Boschcappelle of Boscapelle, bij de landlieden den Bosch genoemd, ligt $6\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Goes, $1\frac{1}{4}$ u. N. O. van Axel, 2 u. N. W. van Hulst. Het bevat in de kom van het d. 26 h. en 140 inw.

De naamsoorsprong is onbekend, althans kan uit geene echte bronnen worden bewezen. Volgens de overlevering moet alhier een boschje hebben bestaan, hetwelk als eene bijzonderheid op dezen moerassigen en met poelen doorsneden grond, werd aangemerkt. Later schijnt in of nabij dit boschje eene kapel te zijn gesticht, in welker nabuurschap naderhand eenige huizen zouden zijn gebouwd, welke alzoo van lieverlede tot eene buurt en vervolgens tot een dorp, zouden zijn aangegroeid.

Zeker is het, dat dit dorp eerst lang na de indijking van den polder van Stoppeldijk, welke in 1644 is begonnen, moet zijn ontstaan, vermits het op kaarten van niet zeer oude dagteekening, zoo als die, in het jaar 1747, te Amsterdam bij Tirion uitgegeven, niet gevonden wordt.

De dorpskerk aan den H. Petrus en Paulus toegewijd, is in 1811, uit eigene fondsen der gemeente geheel nieuw opgebouwd, waarvan de herinnering is bewaard gebleven in het opschrift op eene arduinsteenen plaat, in den voorgevel geplaatst. Dit gebouw is gesticht in de plaats van een vroeger bestaan hebbend slecht en onaanzienlijk lokaal, dat met

---

(1) Zie J. ab Utrecht Dresselhuys, de Provincie Zeeland, in hare aloude gesteldheid en geregelde vorming beschouwd, bl. 85.

stroo gedekt was, en vermoedelijk de hier voren gemelde kapel is geweest. Het tegenwoordige is een, met een torenspitsje voorzien, fraai en zindelijk kerkje. Het orgel, dat vroeger in die kerk gevonden werd, is, ten jare 1816, geschonken door den Heer Jan Pieter Fokker, geneesheer te *Axel*, die de Hervormde godsdienst beleed. In Mei van het jaar 1840 werd het geheel uitgebroken, verkocht en door een fraai nieuw orgel vervangen, door de gem. uit eigene fondsen aangekocht.

Het wapen van Boschkappelle is van lazuur, beladen met eene kapel, staande in eenig geboomte, alles van goud.

BOSCHLAND, eil. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bosch-eiland.

BOSCHLUST, buiteng. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr, kant., gem. en 1 u. van *Nijmegen*, te *Neërbosch*.

BOSCHLUST, buiteng. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. en 1 u. O. van *Bodegraven*.

Het beslaat eene oppervlakte van 46 bund. 58 v. r. 76 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Dr. H. J. Sleurs, als in huwelijk hebbende vrouwe E. Timmermans, wonende te Utrecht.

BOSCHMA, behuisde heerd in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van het *Hoogezand*, ½ u. Z. van *Kropswolde*, waartoe het behoort.

BOSCHPLAAT, zandplaat, N. van de prov. *Groningen*. Zie Bosch.

BOSCHPLAATS, boerenplaats, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, onder Tjummarum, waar voorheen de state Roorda of Roordama gestaan heeft.

BOSCHPOLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk*; palende N. aan de Groote Gantel, O. aan den Nieuwen weg en boezemlanden, Z. aan den Naaldwijkschen weg, W. aan de Boschsloot.

Deze pold. is groot 134 bund. 34 v. r. 79 v. ell. Men heeft er drie h., waaronder twee boerderijen. Hij wordt door eenen molen droog gehouden. Het polderbestuur bestaat uit éénen Polderschout, eenen Molenmeester, eenen Volger en eenen Secretaris.

BOSCHPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gedeeltelijk gem. *Leyderdorp*, gedeeltelijk onder *Esselijkerwoude*, gem. *Woubrugge*; palende N. W. aan den West-Lagelandschenpolder, O. aan Hoogmade, Z. aan de Does, W. aan den Monnikenpolder.

Deze pold. is groot 148 bund. 2 v. r. 64 v. ell., bevat vijf boerenhofsteden en wordt door éénen molen van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit de Burgemeesters van Leyderdorp en Woubrugge, benevens vier Molenmeesters, van welke twee uit de gem. Leyderdorp en twee uit Woubrugge.

BOSCHWATERING, water in het *'s Lands- en Groot-Waterschap van Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boswatering

BOSCHWIJK, buitengoed in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ¾ u. ten Z. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkarspel*, aan den straatweg van Zwolle naar Raalte, die er midden doorloopt.

Het beslaat eene oppervlakte van 130 bund. 87 v. r. 2 v. ell., en is beroemd geworden door de verzen van den uitmuntenden dichter Mr. Rhijnvis Feith, die een groot gedeelte zijns levens op dit buitengoed doorbragt, hetwelk door fraaije wandelingen, meest van 's dich-

ters eigen aanleg, door uitgestrekte bosschen en voortreffelijke weilanden, een der voornaamste buitengoederen van Overijssel is. Thans is het een eigendom van 's mans zoon, den Heer Med. Dr. E. E. C. Feith, woonachtig, gelijk zijn vader, des winters te Zwolle.

BOSCOOP, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boskoop.

BOSDAL of Bosdaal, buitengoed in de baronnie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1¾ u. N. W. van *Breda*, gem. en 1¼ u. N. N. W. van *'s Prinsenhage*, ½ u. N. W. van het d. *de Beek*, waartoe het behoort.

Het beslaat eene oppervlakte van 106 bund. 5 v. r. 95 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Otto Anne Grave van Bylandt.

BOSECHEM, d. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie Beusichem.

BOS-EN-HOVEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Mijdrecht*; palende N. aan de Mijdrechtsche droogmakerij en den Hollandschen polder, O. aan de Huiserven, Z. aan de grensscheiding tusschen Mijdrecht en Wilnis, W. aan de Meijert of Amstel.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 884 bund. 95 v. r. 55 v. ell. telt 57 h., waaronder 5 groote boerderijen, en 12 van kleinen omvang. De waterstaat is gemeenschappelijk met de overige polders in het Ronde Veen. Van ouds af is deze pold. beveend, en bij octrooi van den Staat, gedateerd 26 Augustus 1789, tot bedijking en droogmaking geoctrooijeerd, waarvan den inhoud is 732 bund. 86 v. r. De dijken zijn voor het grootste gedeelte reeds gelegd en de droogmakerij fondsen in den beste staat. Het droogmakerij-, zoowel als het polderbestuur, wordt uit den boezem van Ingelanden zamengesteld.

BOSHEURNE of Boshorn, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Boscheurne.

BOSHOOFD, geh. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Boschhoofd.

BOSHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Riethoven*; met 17 h. en ruim 100 inw.

BOSHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2½ u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. Z. W. van *Asten*, gem. en ¼ u. van *Leende*; met 20 h. en ongeveer 90 inw.

BOSHOVEN, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. W. van *Roermonde*, kant., gem. en ½ u. W. van *Weert*; met 59 h. en 300 inw.

BOSHUIZEN, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. W. van *Asten*, gem. en 5 min. Z. W. van *Zomeren*.

BOSHUURNE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Boscheurne.

BOSICHEM, d. in het graafs. *Buren*; prov. *Gelderland*. Zie Beusichem.

BOSIKHOVEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boschhoven.

BOSINCHEM, d. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie Beusichem.

BOSKOOP, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (14 k. d., 19 m. k., 3 s. d. 1 afd.) palende N. aan de gem. Alphen-en-Rietveld, O. aan Middelburg, Z. aan Reeuwijk, en Noord-Waddinxveen, W. aan Zuidwijk en Hazerswoude.

Deze gem. wordt verdeeld in Hoog-Boskoop, Laag-Boskoop en Vrij-Boskoop, en bevat het d. Boskoop en eenige verspreid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 581 bund. 1 v. r. 65 v. ell. gronds, waaronder zeer goed weiland, op hetwelk uitmuntende boter gewonnen wordt, terwijl er jaarlijks ruim vijfhonderd runderen vet gemaakt worden, waarvan het vleesch bij lieden van keurigen smaak zeer geroemd wordt. Men telt er 245 h. en ongeveer 1900 inw., van welke velen in de boomkweekerij hun bestaan vinden, wordende de boomen, die hier gekweekt worden, bijzonder gezocht en alom verzonden; ook groeijen hier zeer heerlijke en groote aardbeziën en vele van de fijnste soorten van vruchten, die zeer gewild zijn en dus mede veel voordeel opleveren. Men plagt er zich voorheen alleen met het telen van grove boom- en plantgewassen bezig te houden; doch thans maakt men er zeer veel werk van fijne gewassen en warme planten. Een ander gedeelte der inwoners dezer gemeente bestaat van het vervaardigen van huismans- en tuingereedschappen, zoodat er dan ook vele smeden gevonden worden. Voorts heeft men er onderscheidene klompenmakers, ééne scheepstimmerwerf, éénen leerlooijerij, éénen koornmolen en één grutterij; terwijl eenige uit de minstvermogende ingezetenen zich generen met het maken van zwavelstokken van hennipstoppels.

De Herv., die er een getal van 1450 uitmaken, behooren tot de gem. van *Boskoop-en-Middelburg*.

De R. K., wier getal er 350 beloopt, worden tot de statie van *Randenburg* gerekend.

De Remonstranten, van welke men er eenige weinige aantreft, maken met de inwoners van Noord-Waddinxveen en Zuid-Waddinxveen-en-Hubertsgerigt, die tot deze gezindte behooren, ééne gem. uit, welke tot de *Tweede klassis* behoort en waarvan de kerk onder Noord-Waddinxveen staat. Deze gem. telt 60 zielen. Vóór het jaar 1700 behoorden de Remonstranten van Boskoop tot de gem. van *Zwammerdam*, maar door het toenemen van het getal leden bekwamen zij, in dat jaar, eene eigen kerk en Predikant. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft in de gem. Boskoop ééne school.

Deze gem. is geene afzonderlijke heerlijkheid, maar zij is onderhoorig aan de hooge heerlijkheid van *Rijnsburg*, waarom er ook vroeger vier Welgeboren mannen van Boskoop in de hooge vierschaar van Rijnsburg zaten, en zij thans, even als die heerl., aan het domein behoort.

Het dorp Boskoop, ook wel gespeld Boscoop en Boskop, ligt 3½ u. Z. O. van Leyden, 1½ u. Z. van Alphen en 2½ u. N. ten W. van Gouda, aan de Gouwe, die het doorsnijdt, over welke hier eene brug, met wip en klap, ligt, en langs welke er vele trekschuiten van Amsterdam, Leyden, 's Gravenhage en elders, naar en van Gouda doorvaren. Hier is ook de doortogt van alle schepen, die uit het Haarlemmermeer, langs den Rijn, door Gouda of om die stad heen, den IJssel bevaren moeten, naar en van Zeeland, Braband en andere landschappen. Dit een en ander veroorzaakt hier eene gedurige beweging, voornamelijk na het schutten van de sluis te Gouda, aan den IJssel, wanneer de brug te Boskoop bijna ieder oogenblik wordt opgehaald.

In eenen brief van Floris IV, Graaf *van Holland*, van het jaar 1233, wordt dit dorp Beeskoop genaamd, en in eenen anderen van Gijsbert van Amstel, van hetzelfde jaar, heet het Buckiscope, terwijl het nog

vroeger, in eenen brief van dienzelfden Graaf FLORIS, van het jaar 1223, den naam van BUEKSCOEP voert.

In de kom van het dorp BOSKOOP, dat net en zindelijk gebouwd is, komen de huizen, aan den achterkade of westzijde van de Gouwe, van achteren met hunne tuinen en erven aan die rivier uit.

De kerk, die hier in het jaar 1549, aan de westzijde der Gouwe gebouwd en vóór de Hervorming aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd was, en waarvan de Pastoor destijds door de abdis van Rijnsburg werd aangesteld, was een vrij aanzienlijk gebouw, dat echter, in het jaar 1782 en 1783, wegens bouwvalligheid, geheel moest worden afgebroken, waarna er op de oude grondslagen eene fraaije nieuwe kerk, tegen den toren der oude aan, gebouwd is. Deze bevat eene schoone ruimte, overdekt met drie naast elkander gebouwde daken, welke op twee rijen pilaren rusten; zijnde de predikstoel, het doophek, de banken enz., zeer net en wel ingerigt; terwijl men er een zeer fraai orgel heeft. De toren is tamelijk hoog en spits, met eenen omgang, wijzer en slagklokken versierd.

Hoogst waarschijnlijk heeft, ter plaatse waar men thans het dorp BOSKOOP aantreft, de oude sterkte Ten-Bussche gelegen, die in het jaar 1204 tegen den Utrechtschen Bisschop opgeworpen, doch ook spoedig veroverd werd. Thans heeft men er een distributiekantoor voor de brieven.

BOSKOOP is de geboorteplaats van den godgeleerde GERBRAND VAN LEEUWEN, vroeger VAN LEUWEN, die de eerste Hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de doorluchtige school te Amsterdam is geweest. Hij werd geboren den 9 September 1643 en † den 11 Mei 1721.

Dit dorp en het daartoe behoorende ambacht hebben vroeger onderscheidene voorregten genoten. Zoo hadden de ingezetenen ook vrijheid van de Wassenaarsche-, Grafelijkheids- en Geervlietsche tollen, waarvan de eerste iedere zeven jaren, en de beide andere telken zes jaren, bij verzoek van Gecommitteerde Raden, werden verlengd. In het jaar 1284 werd aan BOSKOOP en andere dorpen door FLORIS V, Graaf *van Holland*, vergund, om de deuren van de sluis, welke te Gouda aan den Rijn lag, af te nemen. In het jaar 1336 vergunde WILLEM V, Graaf *van Holland*, aan de opgezetenen van dit dorp, om door Waddinxveen, in den IJssel uit te wateren; terwijl ALBRECHT VAN BEIJEREN, in het jaar 1400, de beide voorgaande handvesten bekrachtigde, en eene bepaling, ten opzigte van de schouwing, maakte. Den 19 Mei 1400 gaf diezelfde Hertog ALBRECHT aan die van BOSKOOP kwijtschelding eener boete van viermaal zeventig pond (d. i. 210 guld.), welke zij tegen hem verbeurd hadden, wegens eene onregte schouw, door hen met anderen in Waddinxveen gedaan.

Het wapen van BOSKOOP bestaat in een schild van zilver, beladen met eene burgt van sabel.

BOSKOOP (HOOG-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Boskoop*; palende N. aan de Biezen, O. aan Middelburg, Z. aan Zuidwijk en Reeuwijk, W. aan de Gouwe.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 350 bund.; men telt er 17 h., waaronder 10 boerderijen. Het land wordt door twee molens drooggemalen. Het dijksbestuur bestaat uit Burgemeester en Poldermeesters.

BOSKOOP (LAAG-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Boskoop*; palende N. aan Vrij-Boskoop, O. aan de Gouwe, Z. aan Snijdelwijk, W. aan den Bovenwegpolder.

Deze pold. is groot 231 bund., en wordt door éénen molen van het overtollige water ontlast. Men telt er 16 h., waaronder 5 boerenhofsteden, en er worden vele tuingronden gevonden, waarop eene menigte aardbeziën en boomen gekweekt worden. Het dijksbestuur bestaat uit den Burgemeester en drie Poldermeesters.

BOSKOOP (VRIJ-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Boskoop*; palende N. aan de Loet en den Nespolder, O. aan de Gouwe, Z. aan Laag-Boskoop en W. aan den Bovenwegpolder.

BOSKOOP-EN-MIDDELBURG, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*, ring van *Alphen*, met 1550 zielen en twee kerken, éène te Boskoop en éène te Middelburg, die door éénen Predikant bediend worden. Het beroep geschiedt door den Kerkeraad.

BOSKOP, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boskoop.

BOSLO, adell. huis op *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Dorsthuizen.

BOSMEER, meertje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, in de *Zuidwolderheide*, niet ver van de Drentsche grenzen.

BOSPOLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Hillegersberg*, palende N. aan de Rotte, O. aan Omoorden, Z. aan den Veenpolder, W. aan Spiegelnisse.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 148 bund., bevat 3 boerderijen, en heeft noch molens, noch sluizen, wordende het overtollige water, door de molens van Omoorden, in de Rotte gevoerd.

BOSSCHE-DIJK, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. W. van *Breda*, kant., gem. en ½ u. O. van *Oudenbosch*.

BOSSCHEHOOFD, geh. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Boschhoofd.

BOSSCHENHOOFD, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3½ u. W. van *Breda*, kant. en ½ u. O. van *Oudenbosch*, gedeeltelijk gem. *Oudenbosch*, gedeeltelijk gem. *Hoeven-en-St.-Maartenspolder*, ½ u. O. van Hoeven; met 51 h. en 330 inw.

BOSSCHEPOLDER, pold. in den *Hoekschenwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, gedeeltelijk kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Oud-Beijerland* en *Goidschalksoord*, gedeeltelijk kant. *'s Gravendeel*, gem. *Mijns-Heerenland-van-Moerkerken*; palende N. aan de Buitenlanden tegen de Oude-Maas, O. aan de Oud-Heinenoordsche gorzen, Z. O. aan den West-Maas-Nieuwlandschen polder, Z. aan den Oud-Beijerlandschen polder, W. aan de Oostersche gorzen en de Staart.

Deze pold., die in het jaar 1624 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 187 bund. 86 v. r. 90 v. ell. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

BOSSCHESLOOT, water, prov. *Noord-Braband*, dat ½ u. Z. van Vlijmen, in vereeniging van de Oudevaart en de Leybeek ontstaat, en vervolgens, N. O. aanvloeijende en het Land van Heusden van het kw. Oisterwijk scheidende, ½ u. Z. van Engelen zich in de Dieze ontlast.

BOSSCHEVELD-EN-MAY, pold. in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*; palende N. W. aan de Bosschesloot en den Hollandschen dijk, N. O. aan de Dieze, Z. O. aan de stad 's Hertogenbosch, Z. en Z. W. aan den polder den Ham-en-Rijskampen.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 466 bund. 68 v. r. 66 v. ell., en wordt op de Dieze van het overtollige water ontlast. Het

dijksbestuur bestaat uit vier Gecommitteerden, van welken één President en één Penningmeester is.

BOSSE, naam, dien de Negers geven aan de koffijplant. Salztbalen, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Salztbalen.

BOSSERSTRAAT of Bossenstraat, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. en ¼ u. N. W. van *Nederweert*; met 34 h. en 170 inw.

BOSSE'SLUST, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan George Hendrik, benedenwaarts aan Kleins-verwachting, bij de Negers Pikien-Klein genoemd.

BOSSIKHOVEN, geh. in de baronie van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boschhoven.

BOSSOE, naam, dien de Negers geven aan de plant. Mon-Plaisir, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Plaisir (Mon-.)

BOSSUA, Boussoa of Boussoua, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de Goudkust, in het strandd. *Hanta*, 3 m. N. O. van de kaap der Drie Punten en 47 m. Z. van Coumasie; 40° 45′ Z. B.

Zij was de hoofdpl. van het kon. Hanta, maar werd, bij de expeditie in 1838, tegen de oproerige bevolking, den 15 Julij, door de onzen verbrand en vernield.

BOSTON, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het opvaren; palende benedenwaarts aan de Groote-Mahokreek en bovenwaarts aan de verl. plant. Sealen; 500 akk. groot.

BOSUM, d., prov. *Friesland*. Zie Bozum.

BOSWATERING, water in het *'s Lands- en Groot-Waterschap van Woerden*, prov. *Zuid-Holland*.

Het begint nabij het Nachtegaalspad, loopt, in eene westelijke rigting, dwars door de gem. *Achttienhoven-en-den-Bosch* heen, en ontlast zich in de *Oude Meije*.

BOTANYBAAI, koffijplant. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond Glenzander, benedenwaarts aan de verl. plant. de Paarl; 250 akk. groot. De slaven van deze plant. zijn naar de plant. Picardie, aan de Commewijne, overgebragt.

BOTERBEEK, watertje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat met twee takjes uit het Wolterbroek voortkomende, zich met eenen zuidwestelijken loop bij het landgoed Beekvliet in de Schipbeek ontlast. Het is in het jaar 1836 aanmerkelijk verbeterd.

BOTERDIEP of Trekdiep, gegraven vaart in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in eene meestal noordelijke rigting van Groningen, langs Zuidwolde en Bedum naar Onderdendam loopende, waar zij dezen naam verliest en zich in drie takken verdeelt, van welke de westelijkste, eerst westwaarts langs Winsum en Obergum loopt en zich weder in tweeën splitst, loopende de zuidelijkste vaart naar de Winsumer- en Schaphalsterzijlen, om zich daardoor in het *Reitdiep* te ontlasten; de andere, minder breede vaart, loopt noordwestwaarts naar Mensingeweer, alwaar zij, ter regeling van den waterstand, door eenen dam onderbroken wordt. Van Mensingeweer loopt zij eerst westelijk en vervolgens van Abelstokstil (eene brug) zuidelijk naar Schouwerzijl; terwijl een andere tak, westwaarts naar Warfhuizen, en van daar, westelijk, met eenen kronkelenden loop naar Ulrum vliet. De middelste tak loopt, met

eene kronkelende noordwaartsche strekking, langs Menkeweer, alwaar de Delt en de Menkeweerstertogt, bij Scheeftil, in dit diep vallen, zoo als het Raskwerdermaar, bij Haantil; van Menkeweer schiet deze tak naar Warffum, en de oostelijke loopt, oostwaarts, naar Middelstum, van daar eerst noordwaarts langs Kantens, en vervolgens noordoostwaarts naar Uithuizen.

Het Boterdiep maakt, met het *Westerwijtwerder-maar*, dat zich bezuiden Middelstum daarmede vereenigt, eene vaart tusschen het Reitdiep en het Damsterdiep, welke voor kleine schepen bevaarbaar is. Ook valt het Kardinger-maar, aan de oostzijde van Onderdendam, in dit diep, en vele hier niet genoemde maren en togten ontlasten zich almede daarin.

Het is te bejammeren, dat men, uithoofde van verschillende waterstanden en andere beletselen, het Boterdiep, tot nog toe, niet, dan alleen door eene onderaardsche waterleiding, van eene houten beweegbare afsluiting voorzien, met het *Schuitendiep* heeft kunnen vereenigen. Hierdoor zoude de scheepvaart naar Hunsingo aanmerkelijk verlevendigd worden, en het staande water, in het noordelijke gedeelte der stad Groningen, aanhoudend, door geheel zuiver of vloeijend water worden vervangen.

BOTERDIJK, geh., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoorende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amstelveen*, gem. *Thamen*.

BOTERDORPSCHEPOLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Butterdorpschepolder.

BOTERHUISPOLDER of Butterhuispolder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, voor het grootste gedeelte gem. *Warmond*, overigens gem. *Leyderdorp*, behalve nog een klein gedeelte gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*; palende N. W. aan de Zijl, N. O. aan het water de Zijp, de Vennemeer en de Stroomsloot, Z. O. aan het Achtergat en daarover den Boschpolder, Z. W. de Dwarswetering.

Deze pold., uit onderscheidene kleine polders zamengesteld, en in het jaar 1634 tot éénen polder gemaakt, beslaat eene oppervlakte van 298 bund. 56 v. r. 94 v. ell., bevat 4 boerenhofsteden, en wordt door éénen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Warmond en vier Poldermeesters, van welke jaarlijks, bij het doen der polderrekening, de twee oudste in bediening aftreden, doch wier plaatsen door Ingelanden, dadelijk weder worden vervuld.

De bewoners van dezen polder, die vroeger rondom in het water besloten lag, begrijpende, dat het hun tot groot voordeel verstrekken zoude, indien zij langs eenen weg naar den Lagen Rijndijk konden komen, verzochten, omstreeks het jaar 1682, aan den Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, vergunning tot het leggen van zoodanige weg, waartoe zij den 18 April van dat jaar, op zekere voorwaarden, vrijheid bekwamen. Dit bij Burgemeesteren en Schepenen der stad Leyden verstaan zijnde, besloten dezen, dien weg mede dienstig te maken tot een trekpad langs de Zijl, waarom zij goedvonden, den gezegden weg voor hunne eigene rekening te ondernemen, en Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland vrijheid te verzoeken, tot het leggen der bruggen en het uitdelven van twee stukjes land, ten einde den voorgenomen weg, met de daaruit komende aarde, te verhoogen. Dit verzoek toegestaan zijnde, is door het leggen der bruggen, de weg, door den Boterhuispolder en den *Zijllaanspolder*, tot aan den lagen Rijndijk voltrokken, ter lengte

van omtrent een uur gaans, en dient sedert niet alleen ten gerijve van de ingelanden dier polders, maar ook om de groote schepen, die de Zijl bevaren, bij stilte of tegenwind, door paarden te doen voorttrekken.

BOTERHUIZEN (DE), eenige weinige huizen in den *Heer-Hugowaard*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUTTERHUIZEN.

BOTERNESSERPOLDER, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weespercarspel;* palende N. aan den Sinnigveldschenpolder, O. aan den Hoogewegpolder, Z. aan den Lagewegpolder, Z. W. aan de Gaasp, W. aan den Gaasperpolder.

BOTERPOLDER, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk;* palende N. W. aan de Donge, N. O. aan den Westpolder, Z. W. en Z. aan den Sandoelschenpolder, Z. aan den Nieuwenpolder.

Deze pold., met eene zomerkade omgeven, is groot 14 bund. 85 v. r., en telt 19 h. Het land ligt ongeveer 60 duim boven A. P., zijnde het zomerpeil 20 duim boven A. P. Het bestuur bestaat uit éénen Poldermeester.

BOTERSLOOT, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Noordeloos-en-Overslingeland;* palende N. en O. aan Blommendaal, Z. aan den Grootenwaard, W. aan de Giessen.

Deze pold., beslaat eene oppervlakte van 217 bund., en wordt door éénen molen van het overtollige water ontlast.

BOTERSLOOT, water in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BOTTERSLOOT.

BOTERVLIET, naam van het HOLLANDSDIEP tusschen *Willemstad* en *Moerdijk;* ook wel, doch verkeerd, naar de volksuitspraak aldaar, BUTTERVLIET geheeten.

BOTERWIJK, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Eindhoven*, kant., gem. en 5 min. Z. W. van *Oirschot*. Zij maakt een gedeelte van het geh. *Spoordonk*, en telt 43 h. en 220 inw.

BOTERZANDE, ook WEWELSWAARDEN geheeten, voorm. dijkaadje in *Vlaanderen*, in de *Vierambachten*, tot dat van *Assenede* behoorende, en reeds in de twaalfde eeuw bekend.

Zij bevatte de dorpen of buurten Coudekerk, Frondic en Packenge en werd met deze, gedeeltelijk in 1377, gedeeltelijk in 1404, overstroomd. Sommige gronden werden wel, in 1432, herwonnen, doch de dijken bezweken nogmaals in 1530. Sedert zijn zij nogtans op nieuw beverscht geworden in de Coude- en Lovenpolders ten jare 1542, en in Vreemdijk en Willemskerk ten jare 1572, gezamenlijk behoorende tot de gemeente *Hoek*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*.

BOTLAND of BOTHLAND, heerl. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland;* palende N. en O. aan de heerl. Nieuwerkerk en Oosterland, Z. en W. aan Kapelle.

Deze heerl., waarin noch dorp noch buurt gelegen is, beslaat eene oppervlakte van 200 bund. 6 v. r. 66 v. ell., bevat een gedeelte van den pold. der vier bannen van Duiveland, en telt 4 h. en 20 inw., die kerkelijk onder Nieuwerkerk behooren, alwaar het geregt van Botland vroeger ook zijne eigen bank in de kerk had.

Botland was eertijds het stamhuis der edele Heeren van Botland, die men reeds in de dertiende eeuw vermeld vindt; thans wordt het in eigendom bezeten door Jonkheer Willem Johannes Junius van Hemert, te 's Gravenhage.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit vijf in elkander getande geeren, ter regterhand van goud en ter linkerzijde van zilver.

BOTMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, N. van Oldeboorn.

BOTNIA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, 7½ min. W. van *Marrum*, waartoe zij behoorde.

Zij zou, naar men wil, reeds in het jaar 900 gebouwd zijn, doch is sedert lang in eene fraaije boerenplaats herschapen.

BOTNIA of Hottinga, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ¼ u. Z. van *Nieuwland*, waartoe zij behoorde.

BOTNIA (NIEUW-), adell. kasteel, prov. *Friesland*, in de stad *Franeker*, aan de Westzijde der *Breedeplaats*, in het laatst der 16e eeuw bezeten geweest door Tjalling van Botnia, Ridder, en thans bewoond door de Jufvrouwen Adama.

BOTNIA (OUD-), voorm. adell. state, prov. *Friesland*, in de stad *Franeker*, tegenover het stadshuis; in het laatst der 16e eeuw bewoond door Julius van Botnia, Ridder, voorstander en bevorderaar der vrijheid, die ook onder de teekenaars van het verbond der Edelen voorkomt (1). Dáár overleed, den 23 Junij 1588, Anna, dochter van Prins Willem I, gemalin van Graaf Willem Lodewijk van Nassau, Stadhouder van Friesland. In het jaar 1725 heeft Prins Willem IV, gedurende zijne studiën, er zijn verblijf gehouden. Later was dit schoone gebouw een koffijhuis, tot het, in 1810, werd afgebroken, en op de zelfde plaats een nieuw gebouw is gezet, mede voor koffijhuis ingerigt.

BOTROE of Botrou, Negerd. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*. Zie Boutry.

BOTSGAT, mond van het *Nieuwe kanaal*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, waardoor het zich in de *Hunse* ontlast.

BOTSHOL, heerl. in *Amstelland*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Waverveen*; palende N. aan de heerl. Waveren, O. aan Ruige-Wilnis, W. aan Waverveen.

Deze heerl., die meest uitgeveend is, beslaat eene oppervlakte van 1192 bund. 21 v. r. 8 v. ell., telt 46 h. en 320 inw.

Botshol is sedert onheugelijke tijden met Waveren en Ruige Wilnis vereenigd, en behoorde, even als deze, onder het kapittel van St. Maria te Utrecht, dat deze heerl., in het jaar 1624, verkocht aan den Heer Antoni Oetgens, toen Schepen en later Burgemeester van Amsterdam. Thans wordt het bezeten door den Heer Th. H. Abels, op den huize Bolenstein, te Maarssen.

In het jaar 1672 hebben Botshol en *Waveren* veel overlast van de Franschen geleden, die hier zware brandschattingen vorderden, welke de ingezetenen niet in staat waren op te brengen; ook werden zij hierin verhinderd door het verbod der Staten, om dit den vijand in te willigen; en men trachtte hen te beveiligen door eenen uitlegger aan de Bijle-

(1) Men zie over hem en zijn geslacht, J. W. Te Water, Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen, St. II, bl. 267–271.

veldsche brug te plaatsen, die tevens den aanvoer van turf naar den vijand zoude beletten. De Franschen, hierdoor verbitterd, trokken met omtrent 400 man, tusschen den 4 en 5 November, naar deze ambachten, om de ingezetenen te tuchtigen. Zij overmeesterden den uitlegger en pleegden veel geweld, door branden en blaken, zoodat er in de beide heerlijkheden 57 h. door het vuur verteerd werden.

Het wapen van BOTSHOL bestaat in een goud veld, met twee roode balken, waarop vijf witte schuinsche ruiten, drie boven en twee onder.

BOTSHOOFD, geh. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie BOSCHHOOFD.

BOTSHUIS, adell. huis in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. ten W. van *Groenlo*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Neede*.

BOTTEE of BUTT-EE, oude stroom in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, die de *Arne* met de *Pekelinge* verbond, en aan welks boorden de heerl. Buttinge opkwam, terwijl hij de stad Middelburg, nog ten jare 1301, in eenen oost- en eenen westoever scheidde.

BOTTEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, ¼ u. W. van Deurne, waartoe het behoort; met 4 h. en 30 inw.

BOTTELSKREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, die zich boven de Casawincakreek, op den regteroever der *Boven Commewijne* ontlast. Vroeger was zij bovenwaarts met de *Perikakreek* vereenigd, doch is tegenwoordig met houtgewas digt gegroeid.

BOTTEN (DE), zandplaat in het N. W. van de *Zuiderzee*, O. van het Marsdiep, N. van de Balg.

BOTTERSLOOT, eigenlijk BOTERSLOOT, water in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Het is dat gedeelte van de *Vlist*, hetwelk van Schoonhoven naar de Vorenbrug loopt.

BOTTESTEIN, voorm. riddermatige hofstad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, ten Z. van het d. Vleuten.

Zij was leenroerig aan het huis *ten Ham*, en reeds in het jaar 1469 een eigendom van JAN UTENHAM, die des Zondags na St. Jansonthoofding, daarmede beleend werd. Door het huwelijk van zijne dochter MECHTELT, met GOVERT DE CONINK is het geslacht DE CONINK daarvan bezitter geworden. Terwijl BOTTESTEIN in het bezit van dit geslacht was, werd het, in het jaar 1538, ten behoeve van FREDERIK DE CONINK, door de Staten voor eene riddermatige hofstad erkend. De kleinzoon van GOVERT DE CONINK, genaamd BEERNT, heeft dit goed, den 28 April 1568, opgedragen ten behoeve van Mr. GELIJN SCHRIJVERS; van wien het, den 25 Februarij 1581, gekomen is aan GERBRAND VERDUIN, en van deze weder, den 11 Februarij 1611, op HENRICA VAN SCHOORDIJK. Deze met FLORENS VAN MEVERDEN VAN DEN VEN, Heer *van Segwaart*, getrouwd zijnde, is na haren dood ADOLF VAN MEVERDEN VAN DEN VEN, den 13 Junij 1629, daarmede verlijd geweest. De voogd over de onmondige kinderen van dezen ADOLF heeft dit goed, den 24 Februarij 1640, opgedragen ten behoeve van HERMAN VALKENAAR, Heer *van Well* enz., die het, drie dagen daarna, wederom opdroeg ten behoeve van zijnen broeder HENDRIK VALKENAAR, Heer *van Valkenaar* enz., in wiens geslacht het gebleven is tot den 17 October 1685, als wanneer FLORENTIA VAN VALKENAAR, het opdroeg aan PIETER HENDRIK VAN RAVENSWAY, van wiens broeder ARNOLD IJSBRANT VAN RAVENSWAY het, den 27 Julij 1709, overging op HENDRIK VAN UTENHOVEN Heer *van Amelisweert*, President van de

Heeren Edelen en Ridderschappen 's lands van Utrecht, mitsgaders Luitenant-Generaal der Infanterie van den Staat der Vereenigde Nederlanden, wiens nakomelingen naar dit goed den naam van Utenhoven van Bottenstein aangenomen hebben, terwijl dit geslacht ook nog ten huidigen dage in het bezit is van de daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 3 bund. 46 v. r., zijnde het daarop staande huis, reeds in het begin der vorige eeuw, gesloopt, zoodat er thans niets meer dan het bouwhuis van overig is.

Het wapen van Bottestein bestaat in een wit veld, waarop twee roode botten (visch) naast elkander en regtstandig op den staart staande.

BOTTINGE, geh. op het eil. *Walcheren* prov. *Zeeland*. Zie Buttinge.

BOTTON, eil. in *Oost-Indië*. Zie Boeton.

BOUCHAUTER-AMBACHT, een der *Vier-Ambachten*, welke benevens het *Land van Waas*, omtrent het jaar 940, door Keizer Otto, aan het nieuwe kasteel van Gent onderworpen werden. Men zie dus het geen, in het algemeen, van deze Vier Ambachten gezegd is, D. I. bl. 120 en 121.

Het Bouchauter-Ambacht, bevatte Bouchaute, Waterdijk, Basseveld en Oost-Eecloo. Van dit oude ambacht ligt slechts een klein gedeelte binnen de grenzen van ons tegenwoordig koningrijk, namelijk de streek, waar thans het dorp (voormalig fort) Philippine, benevens de Philippine- en Izabellapolders, prov. *Zeeland*, distr. *Hulst*, gelegen zijn.

BOUCHAUTER-HAVEN, of Boekhoutshaven, naam, die men meestal geeft aan de kil der sluizen van de Clara- en Izabellepolders, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Deze naam is ontleend van het haventje van Bouchaute, dat daar te voren lag. Bij het bedijken der Clara- en Izabellapolders, in 1648, werd dit haventje, zoo als het vroeger bestond, ingedijkt; de kil der sluizen van dezen polder, werd toen haven, en de oude haven werd spuiboezem. Vele polders onder Bouchaute en Assenede suerden door deze sluizen. In 1807 is een reglement van suatie en administratie, tusschen de onderscheidene polders tot stand gekomen, onder den naam van Izabellewatering, en de voornoemde sluizen of sluis, is sedert bekend onder den naam van Izabellesluis (zie dat woord).

Bij de binnensluis, welke tusschen de Izabelle- en Laurinapolders ligt, lag op den Oostenrijkschen, thans Belgischen, grond, een fortje, waarschijnlijk, om de binnensluis te verdedigen, als men daarmede Oostenrijks-Vlaanderen zoude willen onder water zetten. Dit fortje wordt reeds op oude kaarten gevonden.

In de onlusten van 1830, had de Hoofd-Directeur van de watering der Izabellesluis, du Bosch, de partij der omwenteling gekozen, en dit fortje, even als den Kapitalen dam, met eene te zaam geraapte bende bezet, die naderhand door meer geregeld Belgisch krijgsvolk vervangen werd. Nadat op den 2 Augustus reeds vroeg den Kapitalen dam, door de troepen van het distr. Sluis, onder het bevel van den Kolonel Ledel, was ingenomen, werd ook een detachement, aan welks hoofd de Eerste Luitenant van Pommeren, van de negende afdeeling Infanterie, stond, naar dit fortje gezonden. Deze vermeesterde het, des ochtends ten negen ure. Daar echter de Izabellesluis gerekend wordt tot het distr. *Hulst* te behooren, waar de Kolonel Boellaart van Tuyl het opperbevel had, zoo werden van daar denzelfden dag troepen afgezonden, om dit fort van den Luitenant van Pommeren over te nemen,

die dus terug trok. De troepen van den Kolonel Boellaart verlieten, ofschoon in het geheel niet aangevallen wordende, deze hoogst gewigtige positie, die daardoor tot het sluiten van den vrede van 1839 in handen van de Belgen bleef; tot groote belemmering, niet alleen in militaire operatiën, maar ook van vele burgerlijke en bijzondere betrekkingen, dewijl de onderlinge gemeenschap te lande, tusschen de distrikten *Sluis* en *Hulst*, geheel belet bleef. De Bouchauter-haven of kil daarvan scheidt, met de Izabellesluis, deze beide distrikten van elkander.

BOUCHOLZ, geh. in de heerl. *Clairvaux*, grooth. *Luxemburg*. Zie Boekholtz. (1)

BOUCQUET (HUIS TE), ook wel Boequet gespeld, adell. huis in den *Zwijndrechtschen-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. N. W. van *Dordrecht*, gem. *Hendrik-Ido-Oostendam-en Schiltmans-kinderen-Ambacht*, in het d. *Hendrik-Ido-Ambacht*, ter plaatse waar vroeger een kasteel gestaan heeft, dat kort na het jaar 1368 gesticht was, en vervolgens bewoond werd door Hendrik-Ido, naar wien het gezegde d. genoemd is. Dit kasteel, in het jaar 1572, door de Spanjaarden verbrand en geheel verwoest zijnde, is later vervangen door het tegenwoordige, hetwelk gebouwd is door Willem Boucquet, Generaal der Vereenigde Nederlanden, naar wien het zijnen naam draagt.

BOUDELER, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1 u. W. N. W. van *Grevenmacher*, gem. *Biver*.

BOUDELOO, oud gebouw binnen de stad *Hulst*, prov. *Zeeland*, van ouds genaamd het Hof van Boudeloo, zijnde destijds eene wijkplaats (*refuge*) der Geestelijken, behoorende tot de abdij van Boudeloo te Gent. Dit gebouw staat aan het *Marktplein*, naast het stadhuis, en prijkt met eenen spitsen toren. Thans is het tot een deftig woonhuis ingerigt, en behoort aan Mevrouw de Douairière Baronnes von Rade, die het bewoont.

BOUDELOOSDIJK, dijk in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, aan de Noordoostzijde van den Oost-Vogelpolder, welke door dezen dijk van den Kruispolder, onder Hontenisse, wordt afgescheiden.

Deze dijk, die zich van het zoogenaamde Oliekot, tegen den Schaperspolder, tot aan de buurschap Roversberg of Rozenberg uitstrekt, behoorde voortijds aan de abdij van Boudeloo te Gent, en maakt thans een deel uit van de domeinen aan de Algemeene Maatschappij tot bevordering van de volksvlijt afgestaan. Hij verkreeg dien naam omdat Betsade (thans Pauluspolder) en Lamsweerden met hunne gevolgen, ten jare 1242, door den Gentschen Kastelein Hugo, voor 241 ponden (d. i. ongeveer 745 guld.) verkocht werden aan de, in 1200, een paar uren ten Z. van Hulst, in het Land van Waas, gestichte abdij van Cistercienser Monniken, welke naderhand binnen Gent verplaatst werd en *Baudeloo*, *Bodeloo* of *Boudeloo* geheeten was. Behalve de kapellen van St. Paulus en Lamsweerden bezat deze abdij ook nog een gasthuis aan de Wendelsee (thans Polsvliet), ter plaatse, waar nu nog het gehucht Ter-Hole, in den Havenpolder, 1 u. N. van Hulst, gevonden wordt. Dit gasthuis aan de Wendelsee, ook wel Baudeloo genoemd, stond in ver-

---

(1) Alle andere woorden, die men elders Bou gespeld vindt en hier niet gevonden worden, zoeke men insgelijks op Boe.

band met het wonderdoend Lieve Vrouwe beeld in de kapel te Lamsweerden, en was bestemd om de bedevaartgangers te ontvangen.

BOUDEWIJNSDORP, voorm. d. in het markgraafs. *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, dat in de vijftiende eeuw eene prooi der golven werd, hoewel de kerktoren lang staan bleef. Eerst in het jaar 1688 werd de grond, waar dit dorp gestaan heeft, weder bedijkt, en die bedijking de *Glimes-polder* geheeten.

BOUDEWIJNSHAVELAND of Boudewijnshartsland, pold. in het *Gemeeneland van Poortugal-en-Rhoon*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis*.

Deze pold. bevat 1 boerderij, en wordt gezamenlijk, met *Pernis*, door éénen molen en ééne sluis van het overtollige water ontlast.

BOUDEWIJNSKERKE, oudtijds ook Ser-Boudinskerke en Ser-Boudewijnskerke geschreven, doch bij de landlieden meestal Boijenskerk of Buiskerke genoemd, heerl. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke*, palende N. aan de heerl. Poppekerke, N. O. aan Domburg-buiten, O. aan St. Janskerke, Z. en W. aan Westkapelle-buiten.

Deze heerl. beslaat eene oppervlakte van 256 bund. 60 v. r. 27 v. ell. Ten jare 1247 had men daarin een dorp met eene kerk, aan den H. Nicolaas gewijd; de laatste is echter, in den strijd tegen Spanje, vernield, hoewel daarvan thans nog een gedeelte, benevens eenen ouden toren, aanwezig is. Het d. is tot een gering buurtje ingekrompen; zoodat de geheele heerl. thans nog slechts 17 h. en 123 inw. bevat.

Het buurtje Boudewijnskerke ligt 3 u. W. van Middelburg, 4 u. N. N. W. van Vlissingen, ½ u. N. W. van Zoutelande. Men telt in dat buurtje alleen 3 h. en 22 inw.

BOUFFANGE, Fransche naam van het d. Buvingen, in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie Buvingen.

BOUILLON, landgoed op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Bilioen.

BOUKA, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Fantie*, 20 m. van de zee. Het was vroeger eene belangrijke plaats.

BOUKENSKERKHOF, plaats in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, onder *Hedikhuizen*, waar de Gelderschen, die, onder aanvoering van hunnen Overste Boudewijn, in het jaar 1497, met buit beladen, van eenen strooptogt terugkwamen, door de Heusdenaars onverwachts overvallen en geheel verslagen werden, bij welke gelegenheid deze laatsten meer krijgsgevangenen maakten, dan zij zelve in getal waren.

BOUKOEL, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1 u. N. van *Roermonde*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Swalmen*; met 280 inw.

BOULAIDE, gem. in het balj. *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan de gem. Harlingen en Clerveau, O. aan Eschdorf, Z. aan Bondorf, W. aan de Belgische gem. Tintange.

Zij bevat het d. Boulaide en de geh. Baschleiden en Surre, en telt 100 inw., alle R. K., die eene par. uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Fauvillers*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

Het d. Boulaide ligt 5 u. W. van Diekirch, 3 u. W. Z. W. van Wiltz.

BOULION, landgoed op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Bilioen.

BOUQUET, adell. huis in den *Zwijndrechtschen waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boucquet.

BOUR, d., prov. *Friesland*. Zie Boer.

BOUR, geh. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. Z. W. van *Meersch*, gem. en ¼ u. N. van *Tuntingen*.

BOURDENESSE, voorm. riv., prov. *Zuid-Holland*. Zie Borrisse.

BOURGFRIED, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. van *Wiltz*.

BOURG-LINSTER, d. in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en 2½ u. N. ten O. van *Luxemburg*, gem. en 1 u. Z. W. van *Jung-Linster*.

De inw. maken eene par. uit, die tot het bisd. *Namen*, dek. *Betzdorf* behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

BOURGONDIË (TOREN-VAN-), voorm. sterkte, aan den westkant van de haven der stad *Sluis*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*.

Deze sterkte stond meestal bekend onder den naam van het Kleine-Kasteel, ter onderscheiding van het Groote-Kasteel, dat aan de oostzijde der haven van Sluis stond. Zij werd, op last van Karel VI, Koning *van Frankrijk*, en, nadat Willem van Namen Sluis tegen Bethune verruild had aan Philippus van Bourgondië, door dezen gesticht; terwijl Karel zelf, voor zijne rekening, het Groote-Kasteel liet bouwen. De Toren van Bourgondië werd, op last van Keizer Karel V, in de zestiende eeuw, gesloopt.

BOURGONJE (TOREN-VAN-), een der twee laatst overgeblevene torens ter bevestiging der stad *Leyden*, prov. *Zuid-Holland*, aan de Zuidzijde dier stad opgerigt, tusschen de Koepoort en de Hoogewoerdspoort. Zij diende vroeger tot berging van buskruid.

BOURITIUS, buitengoed, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Heerenveen*, ½ u. N. O. van *Nieuweschoot*; waartoe het behoort. Zoo wij meenen is dit hetzelfde buitengoed, dat thans den naam Jagtlust draagt, en door den Heer J. Wouters bewoond wordt.

BOURSCHEID, heerl., grooth. *Luxemburg*, arr. en kant. *Diekirch*; palende N. W. aan de Sure, die deze heerl. van het graafs. Wiltz scheidt, N. en O. aan het balj. Diekirch, waarvan het voor een gedeelte door de Sure gescheiden wordt, Z. en W. aan de heerl. Esch.

Zij bevat de dorpen: Bourscheid, Hoscheid, Michelau, Schlindermanscheid en Welscheid, beslaat alzoo de tegenwoordige gem. Bourscheid en Hoscheid en telt ongeveer 2000 inw.

BOURSCHEID, gem. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Diekirch*; palende N. en O. aan de Sure, Z. aan de gem. Ettelbruck en Feulen, W. aan Heiderscheid. Zij bevat de dorpen: Bourscheid, Michelau, Schlindersmanscheid en Welscheid, benevens de geh. Kemen, Lippenscheid, Scheidel, Tannerie, alsmede een gedeelte der geh. Ober-Schlinder en Nieder-Schlinder en de afzonderlijk liggende uitgestrekte pachthoeve Feschen.

Men telt er ongeveer 1500 inw., allen R. K., die de parochiën Bourscheid, Michelau, Schlindermanscheid en Welscheid uitmaken.

Het dorp. BOURSCHEID ligt 1½ u. N. W. van Diekirch. Men heeft er eene R. K. kerk, waarvan de parochie tot het bisd. *Namen*, dek. *Diekirch*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

BOURTANGE of BOERTANGE, schans, in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 4 u. Z. W. van *Winschoten*, gem. en 1¾ u. Z. O. van *Vlagtwedde*, op eene zandige hoogte, te midden van een groot en voormaals genoegzaam ondoorwaadbaar moeras, hetwelk reeds lang voor de stichting dier vesting, onder den naam van *Bourtanger-Moeras*, bekend was, en als eene hoofddekking van het Oosterfrontier aangemerkt wordt.

In het jaar 1580 was de Overste DIEDERIK VAN SONOY, op bevel van Prins WILLEM VAN ORANJE, begonnen, op de hoogte, waarover toen reeds de landstraat naar Westphalen liep, eene sterkte op te werpen, ten einde Groningen, dat, door den afval van RENNENBERG, in de magt der Spaanschen was, te benaauwen; doch het werk bleef, uithoofde van wanbetaling aan de arbeiders, steken. In het jaar 1593, dadelijk nadat Oudeschans, door Graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU, was ingenomen, trok die Vorst met een goed getal krijgsvolk derwaarts, en deed zijne tenten op die hoogte nederslaan; waarop hij terstond met de versterking van de BOURTANGE voortging, die hij tot eene schans van vijf bolwerken aanlegde, en eerst slechts met eene smalle gracht, ter breedte van 12 v., omgaf, welke echter daarna allengs wijder en dieper gemaakt werd. Van tijd tot tijd is deze sterkte meer vergroot en verbeterd, zoodat zij ten laatste bestond in eenen regelmatigen vijfhoek, die, binnen den wal, 49 Rijnl. roed. (184 ell.) in middellijn had. Zij had eenen aarden wal, en was voorts met eene wijde gracht, contrescarp en bedekten weg met glacis omringd. De meeste buitenwerken waren ten Z. O. naar de zijde van het Munstersche gebied aangelegd, daar men een kroonwerk, bestaande uit één geheel en twee halve bastions geplaatst had. In het jaar 1738 werden de buitenwerken, aan dien kant, aanmerkelijk verbeterd, door, in plaats van twee hoornwerken, die er eerst waren, twee nieuwe ravelijnen, voor de courtinen van het gemelde kroonwerk, aan te leggen, benevens een nieuw glacis, ter lengte van 100 Rijnl. roed. (376 ell.) In de jaren 1796 en 1797 is er, aan de Munstersche zijde, eene buitenste linie aangelegd, ter lengte van 637 ell.

De voornaamste sterkte van deze schans bestond in hare ligging, te midden van een uitgestrekt moeras, om welks drasheid te bevorderen men op de hoogte van Vellingen, in de Ruiten Aa, eenen dam gelegd had, ten einde het van boven komende water, door eene grift, in het moeras te leiden. Daar dit moeras echter van tijd tot tijd meer en meer opdroogt en in weiland verkeert, heeft de schans veel van hare sterkte verloren, terwijl nu toch, vooral in droogе zomers, eene stroopende bende gemakkelijk over het moeras kan komen. Bovendien is de schans weinig onderhouden en te klein, om het tegen eene geduchte magt, als die voorzien is van grof geschut en mortieren, te kunnen uithouden. Hierdoor is dus de plaats niet meer zoo belangrijk als te voren, toen zij, van die zijde, als de sleutel der prov. Groningen beschouwd werd. De bezetting, die er vroeger lag, gaf dit plaatsje nog al eenig vertier, en voordeel aan de ingezetenen. Het eenige, dat haar nu nog eene geringe levendigheid bijzet, is de doortogt van vreemdelingen naar het Hannoversche. Men telt er 53 h. en ruim 300 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en handel.

De Herv., wier getal ruim 200 beloopt, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingwolde*, behoort. De kerk werd

in het jaar 1607 ten dienste der bezetting gebouwd. Ten zelfden jare werd in deze gem. tot eersten Predikant beroepen JOHANNES RINGELIUS, die er in het jaar 1612 overleed. Het beroep is eene koninklijke collatie. Men heeft er eene school van de tweede klasse, die door ruim 60 leerlingen bezocht wordt.

BOURTANGE, is de geboortepl. van den Generaal-Majoor JOACHIM VAN AMAMA; geb. 14 November 1657 † 3 Julij 1730.

Niet zoodra was de schans BOURTANGE tot stand gebragt, of de Spaansche Gouverneur VERDUGO, de aangelegenheid van dezen post inziende, vormde eenen aanslag, om dien te vermeesteren; welke echter, door de dappere tegenweer van den Commandeur DE JONGE, verijdeld werd. CHRISTOPH BERNHARD VAN GALEN, Bisschop van Munster, in het jaar 1672, het ontwerp gevormd hebbende, om Groningen te belegeren, beproefde insgelijks, zich meester van de BOURTANGE te maken, doch vreezende, door geweld niet te zullen slagen, zocht hij den kapitein PROT, die daar binnen het gebied voerde, door aanbieding van 200,000 gulden of van een der beste adellijke gestichten in Westphalen, tot de overgave te bewegen. Toen dit verzoek door den braven Bevelhebber met verontwaardiging werd van de hand gewezen, deed de Bisschop eenige toebereidselen tot een beleg maken, en het geschut dadelijk voor de schans planten. Hij werd echter uit de vesting zoo wel begroet, dat hij het raadzaam oordeelde, na, door eenen uitval der bezetting, sommigen, aan dooden en gevangenen, verloren te hebben, terstond weder terug te trekken.

In het jaar 1807 heeft men ter dezer plaatse eenige koperen penningen van den Romeinschen Keizer GALBA uitgedolven.

BOURTANGER-MOERAS, ook wel de BOURTANGER-HEIDE genaamd, groote moerassige heide en veenen op de grenzen der prov. *Groningen*, gedeeltelijk in die prov. gedeeltelijk in het kon. *Hannover* gelegen. Het is 12 u. gaans lang, en dekte vroeger bijna de geheele Oostelijke zijde der prov. Groningen tegen eenen vijandelijken aanval, daar de grond naauwelijks voor eenen voetganger bruikbaar was, dus nog veel minder bekwaam, om een leger, met geschut, pakkaadjewagens en allerlei oorlogsgereedschappen, te dragen. Sedert een aantal jaren is het echter langzamerhand opgedroogd, en bestaat thans meest uit weiland.

Op deze heide viel, den 5 September 1580, ten N. W. van de Bourtange een scherp gevecht voor tusschen de Staatschen, onder den Graaf VAN HOHENLO, en de Spaanschen, onder RENNENBERG, waarin omtrent duizend der Staatschen sneuvelden en de overigen op de vlugt geslagen werden.

BOUS, gem. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsg. *Remich*, grooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Luxemburg*, kant. *Remich*; palende N. aan de gem. Stadtbredimus, O. aan Remich, Z. aan Bech, W. aan Wald-Bredimus.

Zij bevat het d. Bous, benevens de geh. Assel, Emmeringen, Erpeldingen, Herdermuhl, Hesbour en Rollingen.

Men telt er ongeveer 1300 inw., allen R. K., die eene par. uitmaken, welke tot het bisd. *Namen*, dek. *Remich*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

Deze gem. heeft wijnbergen, die goeden moezelwijn opleveren.

Het d. BOUS of BUES ligt 3½ u. Z. W. van Grevenmacher, 3 u. O. ten Z. van Luxemburg, 1 u. N. W. van Remich.

BOUSSOA of BOUSSOUA, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie BOSSUA.

BOUT (DEN-), geh. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Gorinchem*, gem. en ½ u. O. van *Hardinxveld*.

Het ontleent zijnen naam van eene herberg aldaar, waar vroeger *den Bout* (d. i. de eendvogel) uithing. Men telt er 28 h. en 200 inw.

BOUTENSTEIN of BOUTENSTEINSCHE WETERING, water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat uit de Gellicumsche en Rumptsche uitwatering voortkomt, in eene noordelijke rigting de gem. Deil doorloopt, en zich door de Boutensteinsche sluis in de Linge ontlast.

Het is, in den winter, voor kleine schuiten tot vervoer van menschen en granen, bevaarbaar.

BOUTENSTEINSCHE SLUIS, sluis in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, liggende in den Lingendijk, ½ u. Z. O. van Rumpt, en dienende om het overtollige water uit de Boutensteinsche wetering op de Linge te ontlasten.

BOUTENSTEINSCHE WETERING, water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie BOUTENSTEIN.

BOUTON, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Saleijer-eilanden* behoorende. Zie BOETON.

BOUTRY, BOTROE of BUTTERY, vrij groot en volkrijk negerdorp in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, door het Nederlandsche fort Batestein bestreken.

Hier werden, in het jaar 1837, de Bevelhebbers van de forten St. Jago en St. Antony, de Heeren MAESEN en CREMER, die door den Gouverneur van St. George d'Elmina, TONNEBOEIJER, met eenige soldaten derwaarts gezonden waren, om een geschil, over het invorderen van eene boete gerezen, te vereffenen, met hunne bijhebbende manschap door de Negers doodgeschoten, met uitzondering van eenige weinigen, die met de lijken der gesneuvelden naar St. George-del-Mina terugkeerden. Hierop trok de Gouverneur TONNEBOEIJER, met een aantal troepen, tegen de opstandelingen op, doch met dit ongelukkig gevolg, dat hem en de met hem uitgetrokken manschap, hetzelfde ongelukkige lot te beurt viel. De oproerlingen hieuwen hem en een aantal Negers het hoofd af. Later ontvingen zij loon naar werk, ten gevolge van eene welgelukte expeditie, onder het bevel van den Generaal-Majoor VERVEER, uit Nederland derwaarts gezonden.

BOUTRY, riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*. Zie ANTEN.

BOUVENJE of BOUVIGNE, kast. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie BOEVENJEN.

BOUWE (ROO-), adell. h. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie ROO-BOUWE.

BOUWERSCHAP, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ½ u. O. van *Ten-Boer*, ten O. van het Damsterdiep en ten N. van den weg naar Woltersum. Het bestaat uit 3 boerderijen, met ongeveer 30 inw.

BOUWVEENEN, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant *Naarden*, gem. *Blaricum*.

BOUXHORN, d. in de heerl. *Rulland*, grooth. *Luxemburg*. Zie BOXHORN.

BOUZIGT, buitengoed in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. *'s Graveland*.

Het is 3 bund. groot, en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. CORVER HOOFT.

BOVEN, Te-Boven of liever Bovenkerk, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. W. van *Waalwijk*, gem. *Waspik;* met 114 h. en 650 inw.

BOVEN-ARIEKOK, fluit of regengeul, op de Noordoostkust van het *West-Indische* eiland *Aruba*. N. W. van den berg Wacocombo,

BOVENBUREN, geh. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en 20 min. Z. W. van *Winschoten;* met 210 inw. en eene school, die gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

BOVENBUREN, voorm. buitengoed, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, aan de noordoostzijde van het d. *Koudum*. Het werd door den beroemden Amsterdamschen Hoogleeraar Rinse Koopmans tot aan zijnen dood, in 1826, des zomers bewoond, en staat thans in vervallen toestand ledig.

BOVENBUURT, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 3 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., en 1 u. N. van *Wageningen*, gem. en 1 u. Z. van *Ede*, het is eigenlijk het grootste gedeelte der kom van het d. *Bennekom*, welk d. verdeeld is in twee wijken, van ouds Boven-Bennekom en *Beneden-Bennekom*, thans Bovenbuurt en *Benedenbuurt* genaamd. De Bovenbuurt telt 143 h. en 880 inw.

BOVENCARSPEL, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen* (3 k. d., 16 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Andijk, O. aan Enkhuizen, Z. aan den Dregterlandschen zeedijk, W. aan Grootebroek-en-Lutjebroek.

Zij bevat het d. Bovencarspel en het geh. Broekerhaven of Beekcarspel, beslaat eene oppervlakte van 864 bund. 93 v. r. 91 v. ell. en telt 173 h. en ongeveer 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en boerderij. Het ambacht moet vroeger veel meer bebouwd zijn geweest dan thans, daar men het op het kohier der verponding over het jaar 1632 voor 393 aangeslagen vindt terwijl dit getal, honderd jaren later, reeds tot 193 verminderd was.

De Herv., die hier 530 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Enkhuizen*, behoort en reeds sedert het jaar 1574, toen de R. K. kerk aan de Hervormden overging, door eenen eigen Leeraar bediend wordt; zijnde de eerste leeraar geweest Johannis Ylstanus, die in het gezegde jaar herwaartw kwam, en in het jaar 1580 naar Hem vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er een getal van 430 aantreft, waaronder ruim 300 communicanten, maken eene statie uit, die tot het aartsp. van *Holland en-Zeeland*, dek *West-Friesland*, gerekend, en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. Bovencarspel, ook wel Bovenkarspel gespeld, en elders wel eens Boekcarspel genoemd, ligt 3 u. O. N. O. van Hoorn, ½ u. W. van Enkhuizen, in de zoogenaamde *Streek*, waarin het, van Enkhuizen afgerekend, het eerste dorp is. Het schijnt grooter dan het wezenlijk is, doordien de huizen, in het Westeinde van Enkhuizen, die wel eene lengte van ruim 200 roed. (527 ell.) gronds, ter wederzijde van den weg, beslaan, er slechts door de Bokkesloot van afgescheiden zijn.

Vroeger maakte *Bovencarspel*, met *Groote-Broek*, *Lutje-Broek*, en *Hoogcarspel*, de stede *Grootenbroek* uit, waartoe de beide eerste dorpen ten jare 1364, door Albrecht van Beijeren, Graaf *van Hol-*

land, verheven werden, zijnde er in het jaar 1402 *Lutjebroek* en in 1403 *Hoogcarspel* bijgevoegd. Meermalen zijn haar, in tijden van oproer, de voorregten der steden afgenomen, maar telkens teruggegeven.

De dorpskerk plagt vóór de Hervorming den H. MARTINUS, Bisschop van Tours, als Schutsheilige te vieren. De pastorie moest destijds door den Paus en het domkapittel van Utrecht, bij beurten, vergeven worden. Het bevestigen kwam den Proost van West-Friesland toe. Het kosterschap stond ter begeving van de Graven. Deze kerk was vroeger een ruim en groot gebouw, dat op twee rijen pilaren rustte, maar zij is, in het jaar 1828, veranderd en aanmerkelijk verkleind. Zij ziet er van binnen vrij goed uit. In het portaal der westeringang hangt eene kano der Eskimo's, naar men wil, een geschenk van eenen Kapitein, die op Straat-Davis gevaren had. De toren is in het benedenste en grootste gedeelte vierkant opgemetseld, en rijst hooger met eene houten spits, veel overeenkomst hebbende met een duivenhok. Vele der sieraden, die tot gebruik der kerk dienen, zijn, in het jaar 1755, uit liefdegaven, aangekocht.

De kerk der R. K., aan den H. MARTINUS toegewijd, heeft geen toren. Zij is, in het jaar 1824, geheel vernieuwd en met een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht. Er is te BOVENCARSPEL een departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 7 Julij 1826 is opgerigt en 9 leden telt.

Die van BOVENCARSPEL en *Grootebroek* hebben, in het jaar 1442, eene haven aangelegd, ter plaatse nu nog Broekerhaven geheeten (zie voorts dat woord), welke haven voor de opgezetenen van veel nut is, om hunne waren ter zee te vervoeren. In het jaar 1555 moest BOVENCARSPEL tot de manschap van oorlog, waarop Enkhuizen gesteld was, zijn aandeel leveren. In 1479 beloofde dit dorp aan Hoorn hulp te zenden tegen Heer JAN VAN EGMOND. In 1492 werd het, op voorspraak van Enkhuizen, voor een derde deel ontheven van de boete, wegens de door het Kaas- en broodvolk aangerigte opschudding. Zestien jaren later, die weldaad vergetende, weigerde het Enkhuizen in hare versterking te hulp te komen. In het jaar 1675 is BOVENCARSPEL door eenen zwaren brand geteisterd. Den 25 September 1707 werd dit dorp andermaal met eenen fellen brand bedreigd, die zich echter gelukkiglijk slechts tot twee boerenwoningen bepaalde.

Het wapen der gemeente bestaat uit eenen boom met twee sterren.

BOVEN-COMMEWIJNE, riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie COMMEWIJNE (BOVEN-).

BOVENDEKERK, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan het Maasje, O. aan de Vrouwkensvaart, Z. aan de Oude straat, W. aan de Waspiksche vaart.

Deze pold., groot 169 bund. 14 v. r. 4 v. ell., watert, met eenen naburigen polder, door twee sluizen, op de Vrouwkensvaart en op de Waspiksche vaart uit, en wordt door vier Poldermeesters bestuurd, van welke een President, die tevens het hoofd der gemeente is. Het land ligt omtrent 1 palm boven A. P.

BOVENDEKERK-OVER-DE-VROUWKENSVAART, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan het Oude Maasje,

O. aan Nederveen-Capel of het Westvoorland, Z. aan de Oude Straat, W. aan de Vrouwkensvaart.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 85 bund. 72 v. r. 41 v. ell. watert, door een houten sluisje, op het Oude Maasje en op de Vrouwkensvaart uit, en staat onder hetzelfde bestuur als de pold. *Bovendekerk*. Het land ligt ongeveer 2 palm. boven A. P.

BOVENDIJK, gedeelte van den *Maasdijk*, voormaals tot het ambt *Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, behoord hebbende, thans prov. *Noord-Braband*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*. Deze dijk heeft 586 vakken tot particulier onderhoud.

BOVENDIJKS, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Loppersum*, nabij Garrelsweer. Het bestaat uit 8 huizen, op eenen ouden dijk, aan den zuidelijken wal van het Damsterdiep, en telt ongeveer 40 inw.

BOVENDONK, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. W. van *Breda*, kant. en 1 u. O. ten Z. van *Oudenbosch*, gem. *Hoeven-en-St.-Maartens-polder*, tegen het d. *Hoeven* aan palende; met 7 h. en ruim 110 inw.

Sedert het jaar 1816 is hier het R. K. seminarium voor het vicariaat van *Breda* gevestigd, op het buitenverblijf des voormaligen Bisschops van Antwerpen, hetwelk, blijkens eenen steen in den voorgevel, door Z. M. den Koning daartoe goedgunstig is afgestaan. Aan dit seminarium zijn 3 Leeraars verbonden en men telt er thans (1840) 25 Theologanten.

BOVENDOOD, of MOORDPLAAT, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de Heenplaat, O. aan het Steurgat, Z. aan den Nieuwen-Dood, W. aan het Gat van de Zuiderklip.

Deze pold. is in het jaar 1813 ingekaad, en beslaat eene oppervlakte van 48 bund. 6 v. r. 10 v. ell. Het maaiveld ligt omtrent 1 el boven A. P.

BOVENDOOD (POLDERTJE-TEN-NOORDEN-VAN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEENPLAAT.

BOVENEIND, gedeelte van het d. *Oijen*, voorheen tot het ambt van *Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. van *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*.

BOVENHEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BOEVELEN.

BOVENHUIZEN, boerenstreek in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Uithuizen*, N. W. van en nabij dit dorp, bestaande uit vier boerderijen, ten N. van den rijweg, aan het voetpad naar Uskwert gelegen; met ongeveer 40 inw.

BOVENKARSPEL, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BOVENCARSPEL.

BOVENKERK, eene der vier wijken van de gem. *Diemen-en-Diemerdam*, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*.

Deze wijk wordt door de Rijkersloot in twee deelen, Boven-Rijkersloot en Beneden-Rijkersloot, gescheiden, terwijl de aanzienlijke buurt Diemerbrug, alwaar eene R. K. kerk staat, ter wederzijde van die sloot, in BOVENKERK, gelegen is.

BOVENKERK, wijk van de gem. *Nieuwer-Amstel*, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*.

In deze wijk, welke slechts uit eenen weg bestaat, die zich, van Amstelveen af, ruim een uur ver zuidwaarts uitstrekt, en waartoe ook de buurt aan de Hand-naar-Leyden behoort, is eene statie van R. K., die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *Amstelland*, behoort, door éénen Pastoor bediend wordt en ruim 300 communicanten telt.

Vroeger stond de schuurkerk dezer statie, van welke deze wijk haren naam ontleent, meer zuidwaarts, op ongeveer 1 u. afstands van Amstelveen, maar in het begin dezer eeuw is een huis, in de buurt aan de Hand-naar-Leyden, dat vroeger tot herberg diende, tot eene zeer geschikte kerk herbouwd. Deze kerk, aan den H. Urbanus toegewijd, heeft geen toren, maar is van een orgel voorzien. De pastorie is voor een jaar of drie nog herbouwd.

Ook stond onder Bovenkerk vroeger een korenmolen, die in het begin van het jaar 1840 eene prooi der vlammen is geworden.

BOVENKERK, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boven.

BOVENKERKERPOLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*; palende N. aan het Groote Loopveld, dat hem van den Amstelveenschenpolder scheidt, O. aan den Amstel, Z. aan Thamen en W. aan den Bovenkerkerweg, waardoor hij van de Legmeer gescheiden wordt.

Deze pold. is, ingevolge octrooi van 12 December 1621, ingepolderd, door het leggen van eenen dijk langs het gebied van Thamen, de Thamerlaan geheeten, en van den Amsteldijk af, tot aan den Veenweg of Bovenkerkerweg loopende. Hij bevatte destijds 1540 morgen (ongeveer 1252 bund.) meest veen- en weinig weiland. Daar echter deze polder, op het midden der vorige eeuw, voor het grootste gedeelte uitgeveend was, hebben eenige Ingelanden, met bewilliging van Burgemeesteren van Amsterdam, als Ambachtsheeren van Nieuwer-Amstel, verzocht, hem droog en tot land te mogen maken, waartoe hun, op den 7 September 1764, octrooi verleend is. De Bovenkerkerpolder wordt door 9 molens van het overtollige water, op den Amstel, ontlast.

In dezen polder is den 30 Augustus 1839 brand ontstaan, waardoor eene geheele boerderij is afgebrand en aan eene andere groote schade werd toegebragt.

BOVENKERSPEL, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bovencarspel.

BOVENPOLDER-VAN-DE-BEEMSTER, vroeger de Zuidpolder genoemd, een der drie pold., waaruit de *Beemster* bestaat, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Purmerende*; palende N. aan den Middenpolder en den Arenbergerpolder, O. aan den Overweerschenpolder, Z. aan den Wormerpolder, den Jisperpolder en den Neckerpolder, W. aan Spijkerboor en de Starmeer.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 1808 bund. 80 v. r. 36 v. ell., en wordt door elf molens van het overtollige water ontlast.

Hij staat onder het dijksbestuur van de *Beemster*.

BOVENPOLDER-VAN-BIESLAND, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Biesland (Bovenpolder-van-) (1).

---

(1) Alle de overige Bovenpolders zoeke men mede op de woorden van onderscheiding.

BOVENSLUIS, geh. in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. W. N. W. van *Zevenbergen*, gem. *Willemstad*.

Hier ligt ook eene groote sluis, de Bovensluis geheeten, door welke een gedeelte van het overtollige water van den Ruigenhilschen polder, op het Hollandsdiep, ontlast wordt.

BOVENSTEHUIS of Bovenstehuizen, geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, gem. en ½ u. N. van *Boekel*.

Het is het grootste geh. der gem., bestaande uit 75 h., met 500 inw., aan de eene zijde geheel door eene schrale heide omgeven. De eerste oorsprong van dit geh. zijn geweest eenige kleine hutten in de heide gebouwd, welke toen onder den naam van Bovenstehuizen bekend stonden; later zijn die kleine hutten in grootere en hechte boerenhuizen herschapen. Toen zijn er, meer naar boven in de heide, wederom andere huisjes bijgebouwd, zoodat het grootste gedeelte van dit gehucht nog bestaat uit kleine, onaanzienlijke huizen, meestal door behoeftige lieden bewoond.

BOVENSTREEK (DE), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. van *Winschoten*, gem. *Bellingewolde*, 10 min. van *Vrieschelo*, waartoe het behoort. Men heeft er eene moutwijnstokerij, genaamd de Bovenstreek, eene mouterij, 15 h. en 100 inw.

BOVENTILMAHEERD, heerd in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. O. van *Oldehove*, liggende tusschen Oldehove en Saaxum, bij de Boventil.

BOVENWEGSCHE POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*; palende N. W. aan Polanen, N. aan het Haarlemmermeer, N. O. aan den Osdorper of Oostdorper weg, Z. aan het Lutkemeer en den Middelveldschen polder, Z. W. aan Raasdorp en W. aan het Spieringmeer.

BOVENWEGSCHE POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, een gedeelte van de *Noordplas* uitmakende (zie voorts dat woord).

BOWAY, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Benoa*.

BOWERNO, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

In het laatst van 1827 hebben bij Bowerno twee gevechten met de muitelingen plaats gehad, waarin de onzen de overhand behielden.

BOWICK of Bowijk, geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en ½ u. W. N. W. van *Lochem*, gem. en 1 u. Z. van *Laren*.

BOXBERGEN, hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Boksbergen (1).

BOXEL, vl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boxtel.

BOXEL, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Domburg, benedenwaarts aan het chir. etabl. La Ressource. Zij is 3200 akk. groot, heeft eenen watermolen en 188 slaven.

---

(1) De overige woorden, die men elders wel eens Box gespeld vindt, en hier niet gevonden worden, zoeke men op Boks.

BOXEL (BINNEN-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boxtel (Binnen-).

BOXEL (LAND-VAN-), verl. grond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Willemsburg, benedenwaarts aan het land van La Ressource.

BOXHEIDE of Boksbey, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 4 u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en ¾ u. Z. van *Eersel*.

BOXHORN of Bouxhorn, d. in de heerl. *Rulland*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5½ u. N. W. van *Clervaux*, gem. en ½ u. Z. O. van *Asselborn*.

Men heeft er eene R. K. kapel, die tot de par. *Asselborn* behoort, en door den Kapellaan dier plaats bediend wordt.

BOXMEER, voorm. distr., prov. *Noord-Braband*; palende N. en O. aan de Maas, die het van de prov. Gelderland en Limburg scheidde, Z. aan de prov. Limburg en het distr. Helmond, W. aan de distr. Helmond en Boxtel.

Het telde ongeveer 38,000 inw., in de volgende 29 gem.: Boxmeer, Beers, Berchem, Beugen-en-Rijkevoort, Boekel, Cuyk-en-St.-Agatha, Deursen-en-Dennenburg, Dieden-Demen-en-Langel, Escharen, Gassel, Haps, Herpen, Huisseling-en-Neerloon, Linden, Maashees-en-Overloon, Megen-Haren-en-Macharen, Mill-en-St.-Hubert, Oeffelt, Oijen-en-Teeffelen, Oploo-St.-Antonis-en-Ledeakker, Ravestein, Reek, Sambeek, Schayk, Uden, Velp, Vierlingsbeek, Wanrooy en Zeeland. Thans maakt het een gedeelte uit van het *Eerste* distrikt der prov. *Noord-Braband*.

BOXMEER, kant., prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*; palende N. aan het kant. Grave, O. aan de Maas, die het van de prov. Limburg scheidt, Z. aan Limburg, W. aan het kant. Veghel.

Het bevat de 10 volgende gem.: Boxmeer, Beugen-en-Rijkevoort, Cuyk-en-St.-Agatha, Haps, Maashees-en-Overloon, Oeffelt, Oploo-St.-Anthonis-en-Ledeakker, Sambeek, Vierlingsbeek en Wanrooy, en telt ruim 12,000 inw.

BOXMEER, voorm. vrije heerl. in de prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer*, liggende te midden van het *Land van Cuyk*, en wel in het *Overambt*, tusschen de Maas ten O. en de heerl. Gemert ten W.

Zij bevatte het vl. Boxmeer en het d. St. Antonis, destijds een kerspel, en besloeg alzoo de gem. Boxmeer en een gedeelte van de gem. Oploo-St.-Antonis-en-Ledeakker.

Vóór en zelfs nog in het jaar 1308 werd Boxmeer enkel Meer genoemd, en werd toen door de Heeren van Cuyk bezeten. In het gemelde jaar echter had het d. Meer, met het evengenoemde kerspel, eenen bijzonderen heer, Jan Bok genaamd, die eenen opstaanden bok in zijn sprekend wapen voerde. Van dien heer komt waarschijnlijk de benaming Boksmeer, of zoo als men thans schrijft Boxmeer. Om welke reden de dorpen Meer en St. Anthonis eene van *Cuyk* afgescheidene heerl. werden, is niet bekend, evenmin kan men de toenmalige grootte en bevolking dier heerl. opgeven; later heeft zij zich ook uitgestrekt over de helft van Sambeek, Beugen en Haps. Joanna, de dochter van Jan Bok, bragt, in het jaar 1360, deze heerl. aan Pieter van Culemborg, die, de zijde van den Hertog van Gelder, tegen Wenceslaus, Koning *van Bohemen* en Hertog

van Braband gekozen hebbende, door dezen laatsten, in 1365, gevangen genomen en verpligt werd, om zijn goed aan den Hertog op te dragen, waarna hij het, naar de gewoonte van dien tijd, weder van hem ter leen ontving, onder belofte van in deze heerl. een slot te zullen bouwen, dat altoos voor den Hertog zoude openstaan. Margaretha, de achterkleindochter van Pieter van Culemborg, trad in den echt met den Ridder Pieter van Viertein, die in het jaar 1473, Heer van Boxmeer was, en zonder kinderen overleed; waarna zijne weduwe, in het jaar 1479, deze heerl. ten huwelijk bragt aan Willem van Egmond, broeder van Arnold, Hertog *van Gelder* en Heer *van het Land van Cuyk*. Bij haar overlijden, in het jaar 1503, liet zij eene dochter na, Anna geheeten, die, in het jaar 1500, in den echt getreden was met Graaf Willem van den Bergh, eenen der Baanderheeren van het graafs. Zutphen, bij wien zij eenen zoon had Oswald geheeten. Na den dood van haren gemaal, die in 1511 overleed, ging zij een tweede huwelijk aan met Philips, Graaf *van Vernenburg*, die bij haar eenen zoon verwekte. Deze beweerde na het overlijden zijner moeder, hetwelk in het jaar 1517 plaats had, regt op de heerl. Boxmeer te hebben, en verkocht dit regt in het jaar 1538 aan Floris van Egmond Graaf *van Buren*, die er in het bezit van bleef tot in het jaar 1545, als wanneer Oswald, volgens overeenkomst met dien Graaf, onder toestemming van de Koningin van Hongarije, Gouvernante der Nederlanden, voor 10,450 Brabandsche goudguldens (15,675 guld.) in het bezit van de heerl. Boxmeer kwam. Sedert dien tijd hebben de Graven van den Bergh, deze heerl., van het Hertogdom Braband ter leen gehouden, tot in het jaar 1713, als wanneer dit grafelijk huis met Graaf Oswald uitstierf. Nu was de naaste erfgenaam Frans Willem, Graaf *van Hohenzollern-Sigmaringen*, die een kleinzoon was van Graaf Oswalds zuster, Maria Clara, gehuwd met Maximiliaan van Hohenzollern, aan wien hij deze heerlijkheid, benevens meer andere, bij uitersten wil vermaakte, onder voorwaarde van den titel en het wapen van *den Bergh* te zullen aannemen, zich schrijvende: Grave *tot den Bergh-Hohenzollern-Sigmaringen*. Deze Heer, in het jaar 1739 overleden zijnde, heeft de heerl. nagelaten aan zijnen zoon, Johan Baptista Jozef Oswald, Graaf *tot den Bergh-Hohenzollern*, algemeen bekend onder den naam van *den dollen Graaf*, wegens zijne verregaande willekeurige en buitensporige handelwijze: waardoor hij dan ook zijne vrijheid verloren heeft, en tevens van de bestiering der heerlijkheid vervreemd is geworden; hebbende de Raden van het hertogdom Gelder en het graafschap Zutphen, gedurende zijnen leeftijd, de tusschenregering daarvan waargenomen; terwijl hij te Wetzlar tusschen vier muren werd gemetseld, alwaar hij 30 jaren heeft gezeten, waarna hij naar Hohenzollern werd overgebragt. Bij de komst der Franschen hier te lande, in het jaar 1795, is de heerl. Boxmeer, door het afschaffen der leenroerigheid en leenregten, stilzwijgend te niet gegaan.

Onder de Graven *van den Bergh* had men in de heerl. van Boxmeer, eene soort van looden geld, zijnde langwerpige, aan de hoeken gebrokene, vierkante stukken, ter grootte van eene cent, voorzien met het grafelijk wapen, hoedanige er nog worden gevonden; er waren enkele en dubbele, hebbende de waarde van 6 en 12 duiten, en het grafelijk huis gaf deze gewoonlijk bij hand- en spandiensten, en zij konden dan in de gemeente of bij den Rentmeester, tegen ander geld, verwisseld worden. Volgens de overlevering werden zij niet op het kasteel geslagen; men zond die over van elders, en wel waarschijnlijk van 's Heerenbergh.

Het wapen dezer vrije heerl. was, onder de Graven VAN DEN BERGH, een Roode leeuw, op een veld van zilver, omgeven door elf penningen.

BOXMEER, gem. in de heerl. *Boxmeer, prov. Noord-Braband, Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 3 s. d. 1e ged.) palende N. aan Beugen-en-Rijckevoort, O. aan de Maas, Z. aan Sambeek, W. aan Oploo-St.-Antonis-en-Ledeakker.

Zij bevat, behalve het vlek Boxmeer of de kom der gemeente, de volgende wijken: het Elderum, de Holsteeg, de Overbiest, 't Zand, de Zeven Hutten, de Varkensmart, de Biest, de Velgerd, 't Hoogkoor, de Kreupelstraat, de Bagijnenhoek en de Valendries, beslaat eene oppervlakte van 1115 bund. 87 v. r. 71 v. ell. heeft 364 h. en telt ruim 2000 inw. die meest hun bestaan vinden in trafijken, fabrijken en in den landbouw.

De R. K., die hier ruim 1900 in getal zijn, maken eene parochie uit, die tot het vic. van het voorm. bisd. van *Roermonde,* dek. van *Cuyk,* behoort, en door éénen Pastoor, éénen Onder-Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt. Men heeft in deze parochie twee kloosters en twee kerken, beide in de kom der gemeente, alsmede twee kapellen, eene op het Zand en de tweede in den Velgerd, in welke laatste echter thans geen dienst meer gedaan wordt. Vroeger behoorden daartoe nog drie kapellen, St. Mathijs, St. Theunis en St. Catharina of Oploo, St. Anthonis en Ledeakker, maar in het jaar 1477 heeft de Ridder PIETER VAN VIERTEIN, die destijds Heer van BOXMEER was, en tevens het patroonnaatregt van de pastorij te BOXMEER bezat, met den toenmaligen Pastoor PETRUS VELINK eene scheiding gemaakt tusschen de parochie van BOXMEER en de gezegde drie kapellen, welke toen ééne parochie werden, waarvan St. Theunis de Moederkerk werd.

De Herv., die hier ongeveer 60 in getal zijn, behooren tot de gem. *Boxmeer-Sambeek-en-Beugen* en hebben in de burgerlijke gemeente BOXMEER ééne kerk, staande op het Zand.

De Israëlieten, van welke men er ruim 20 telt, oefenen hunnen godsdienst te *Sambeek,* in eene daartoe gehuurde kamer, uit.

Men heeft in deze gem. drie scholen, die gezamenlijk doorgaans door een getal van 190 leerlingen bezocht worden.

Ook bestaat er in deze gem., even buiten het vlek, een kasteel, het kasteel van Boxmeer geheeten (zie het volgende art.). Aan de Maas zijn twee veeren: het Groote-Veer en het Kleine-Veer of Mazenburg.

Het vlek BOXMEER was oudtijds MEER geheeten, naar eenen wijden waterpoel of een meer, hetwelk nog te zien is aan de noordzijde van het kasteel, en volgens sommiger meening zoude gegraven zijn, terwijl anderen willen, dat het door eene buitengewone overstrooming van de Maas ontstaan zij. Voor dit laatste gevoelen pleit, dat hier in vroegere eeuwen eene groote verwoesting door overstrooming moet hebben plaats gehad, zoo als blijkt uit dikke boomen, die, ter diepte van 15 tot 16 voeten, uit een weiland aan de Maas, uitsteken, en sedert eenige jaren te voorschijn zijn gekomen, doordien de linker oever der Maas afneemt, terwijl de overzijde aanwint. Den tegenwoordigen naam heeft het, zoo als wij hier boven gezien hebben, van het adellijke geslacht BOX ontleend. Het ligt 9 u. O. ten Z. van 's Hertogenbosch, 4 u. O. Z. O. van Grave, ¼ u. van de Maas, en is zeer uitgestrekt in de lengte, bestaande het voornaamste deel in eene regt doorgaande, met keisteenen bevloerde straat, ter wederzijde bezet met zindelijk gebouwde huizen. Buiten deze straat, inzonderheid naar den Maaskant, staan ook zeer

fraaije huizen, benevens het kasteel. Overigens vindt men te Boxmeer twee katoendrukkerijen, en het vlek is vooral bekend door zijn voortreffelijk oud bier. Men telt er 119 h. en 630 inw.

In het midden van het vlek staat een fraai Raadhuis, dat met het wapen der gemeente versierd is. De R. K. parochiekerk, waarin Petrus en Paulus als Patronen gevierd worden, staat in het midden van het vlek. Het is eene kruiskerk met eenen toren. Men vindt daarin drie altaren, een orgel, eene fraaije communiebank en eene zeer schoone marmeren grafstede van graaf Oswald, benevens twee grafkelders van het voorm. grafelijk huis, zijnde een derde, die er vroeger ook bestond, thans gedempt. Verder ziet men er een oratorium voor de Paters Carmeliten en daaronder eene tribune, waarin de grafelijke familie, tijdens de kerkdienst, hare zitplaats had. In deze kerk bewaart men een korporaal, (d. i. een vierkante linnen doek, op welke de kelk en de hostie geplaatst wordt) met eenige droppels bloed bespat, welke uit de gewijde hostiën zouden gevloeid zijn, wordende er jaarlijks, ter gedachtenis van dat wonder, een feestdag en eene processie te Boxmeer gehouden. In eenen steen, ter regterzijde van het koor, zijn, ter gedachtenis van dat wonder, de volgende regels uitgehouwen:

Komt menschen wyt en veer,
En valt dyn Heer te voet,
Gy siet hier te Boxmeer,
Nog droppels van syn bloet.

Vóór ruim 60 jaren sloeg de bliksem in deze kerk, dalende, onder het luiden, langs het klokketouw, en vernielende de helft van eenen pilaar, die in het midden onder het orgel stond; deze heeft men later aan de linkerzijde tegen den muur geplaatst, waar hij tegenwoordig nog staat. Op het kerkhof, aan de oostzijde, ziet men in den muur eenen vierkanten steen met de jaartallen 1571, 1638, 1643 en 1740, ter herinnering, dat in die jaren het water van de Maas zoo hoog is geweest, dat het tegen de kerk stond. Met evengenoemde parochiekerk is, door eenen boogswijze overdekten gang, verbonden een Klooster van geschoeiden Carmeliten, gesticht door Graaf Albert, in het jaar 1652. In dit klooster vindt men zeer fraai geschilderde glazen, benevens een necrologium of doodenlijst van de overledene Paters Carmeliten, van de stichting van het klooster af, tot in 1774, en in den refter of de eetzaal ziet men onderscheidene afbeeldingen van de grafelijke familie. De bibliotheek bevat weinig merkwaardigs, uitgezonderd eenige zeer groote, met kunstige letters geschrevene, folianten. De Heeren van dit klooster bedienen tevens de parochiekerk, en gaven vroeger aan de jonge lieden van het gymnasium onderrigt in de Latijnsche taal, in de wijsbegeerte en in de godsdienst, doch dit onderwijs wordt nu, uitgezonderd de wijsbegeerte, sedert eenige jaren door eenen gegraduëerden Rector, met eenen Conrector en twee Preceptoren gegeven.

Het tweede kloostergebouw, dat hier gevonden wordt, is dat van de Carmelitessen, bekend onder den naam van Elzendaal, met eene kerk, een orgel en eenen toren. Voorheen stond op de plaats, waar het thans gevonden wordt, een huis en een tuin, zijnde een bijzonder eigendom van den Pastoor Peeles. Dit goed werd door hem, bij testament, in het het jaar 1672, aan genoemde Geestelijke dochters vermaakt, welke daarop, nog den 2 September van datzelfde jaar, van Vilvoorden herwaarts kwamen en het klooster hebben gesticht. De Nonnen plagten voormaals kostgangsters te houden, welke in verschillende handwerken onderrigt genoten.

Men heeft hier ook een in het jaar 1707 gebouwd gymnasium, dat ongeveer 20 leerlingen telt, en waaraan door éénen gegradueerden Rector, éénen Conrector en éénen Preceptor onderwezen wordt. Voorts eene Fransche en Nederduitsche kostschool, met ongeveer 30 leerlingen; eene Nederduitsche school, waarin doorgaans meer dan 150 kinderen onderwijs genieten, en eene school voor jonge jufvrouwen, wier getal gewoonlijk niet meer dan 10 bedraagt, welke in de Fransche en Nederduitsche talen, de handwerken en muzijk onderwezen worden.

In het begin van den tachtigjarigen oorlog, heeft Boxmeer zeer veel te lijden gehad. Zoo voerde de Spaansche garnizoenen van Bleijenbeek, Middelaar en andere sterkten uit den omtrek, in het jaar 1582, de ingezetenen gevankelijk weg, en het kostte hen een rantsoen van 75 malders rogge en even zooveel gerst, om de vrijheid te herkrijgen. Eenigen tijd daarna liet Graaf Karel van Mansfeld, die te vergeefs het kasteel belegerd had, de huizen op het Zand omver halen, de kerk plunderen, de sacristie openbreken en alles rooven, wat hij slechts vinden kon. Bovendien zagen zich de ingezetenen, door onophoudelijke contributiën, uitmergelen, en dit duurde zoo voort tot in het jaar 1590, als wanneer de Staten, bij sauve-garde, Boxmeer in bescherming namen.

In het jaar 1635 kwamen 17 compagniën Croaten te Boxmeer alles verwoesten, welke ramp spoedig gevolgd werd door de pest en den rooden loop, waaraan, binnen drie jaren tijds, 350 menschen overleden.

Graaf Albert van den Bergh, in het jaar 1627, Heer van Boxmeer geworden zijnde, legde den ingezetenen eene jaarlijksche belasting van 492 guld. op, welke zij meenden dat eene koninklijke belasting was, waarvoor de gemeente, gelijk van ouds, van alle verdere inkwartieringslasten vrijbleef; daar de Graaf echter beweerde, dat deze som eene oude schatting was, aan het grafelijke huis verschuldigd, zoo vereenigde zich omtrent dertig der voornaamste ingezetenen, om dit ter kennisse van den Koning te brengen, waaruit tusschen den Heer en de gemeente een geschil ontstond, dat veel onheil na zich sleepte. Want, toen, in het jaar 1653, de Lotharingers, die te Gemert lagen, onder hunne Kolonel Klabe, naar Boxmeer kwamen, niettegenstaande de ingezetenen de subsistentie, welke zij het vorige jaar geëischt hadden, met geld hadden afgekocht, werd die Kolonel op het kasteel bij Graaf Albert wel onthaald, terwijl hij de ingezetenen noodzaakte, 11,000 gulden in contanten aan hem op te brengen, en zijne soldaten, gedurende zes weken, van brood, haver, vleesch, bier, wijn, brood en geld te voorzien; ook werden nog eenige huizen omvergehaald en anderen in brand gestoken. Men verklaarde de goederen der Schepenen verbeurd, en den Lotharingers werd, door een aan de kerkdeur aangeplakt briefje, van het kasteel aangezegd, om de huizen van den Pastoor van Oudenhoven en van eenige Schepenen te verwoesten, tenzij deze aan de hun gedane eischen voldeden, waarop men den Graaf zoo veel mogelijk te vrede stelde, en na zijn overlijden, in 1656, met zijne weduwe een vergelijk trof. In het volgende jaar werd echter een perk aan alle knevelarijen gesteld, doordien de Staten er eene sauve-garde zonden, die er tot den 10 Julij 1660 verbleef.

De kermis te Boxmeer valt in te gelijkertijd met het feest van het H. Bloed, beginnende den tweeden Zondag na Pinksteren. Deze kermis, onder den naam van *Boxmeersche vaart* bekend, duurt acht dagen, is zeer beroemd en vrolijk, wordende druk bezocht door de inwo-

ners der omliggende plaatsen. Graanmarkt is er elken Woensdag; en Zaturdags groenmarkt, welke laatste echter niet veel beteekent; beestenmarkt den eersten Maandag na Meiavond; op den 10 Mei; den eerste Maandag na 10 October en op Maandag na 27 October.

Het wapen der gem. Boxmeer bestaat uit een schild van keel, beladen met eenen bok van goud.

BOXMEER (KASTEEL VAN), voorm. kast. in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. O. ten. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., arr., gem. en ¼ u. N. van *Boxmeer*, aan de Maas.

Het was een groot gebouw, staande te midden van eene binnengracht, waarover eene brug, door eene poort, derwaarts geleidde; deze gracht werd omgeven door eenen breeden, hoogen aarden wal, die van onderen met kazematten voorzien, en van boven met zeer zware lindenboomen beplant, niet alleen ter versterking van het slot aangelegd was, maar ook diende tot dijk, om de Maas, bij hoog water, uit het huis te keeren. Rondom deze wal liep eene tweede gracht of het Meer, waarover eene lange brug lag, die aan de slotpoort kon worden opgehaald. Op het plein van het kasteel stond eene kapel, waarin, toen de Baronnen van Boxmeer hier hun gewoon verblijf hielden, de dagelijksche dienst geschiedde.

Aangezien Willem, Graaf *van den Bergh* en Heer *van Boxmeer*, niet op de dagvaarding van den Hertog *van Alba* verscheen, maar in het jaar 1567 naar Bremen gevlugt was, werd het Kasteel van Boxmeer, in het jaar 1572, op last van den Hertog, door gepreste bewoners van de landen van Luik en Kessel, tot op een vierde afgebroken; doch Frederik, Graaf *van den Bergh*, Willems broeder; nam in het jaar 1575 bezit van het kasteel en legde er op eigen kosten bezetting in, onder voorgeven, dat het hem door zijnen broeder met geweld was onttrokken, toen Karel van Brimeu, Graaf *van Megen*, Stadhouder van Gelderland zijnde, het, in het jaar 1567, had ingenomen. Hij weigerde dan ook, het aan zijnen broeder terug te geven, toen deze, volgens art. 14 der pacificatie van Gent, in zijne bezittingen werd hersteld. Graaf Willem nam het echter, in 1577, na een beleg van zes weken, in, waarbij de burgers van Boxmeer hem veel dienst bewezen, en de gem. schonk hem vervolgens 1000 daalders, waarvoor het oostelijke gedeelte van het kasteel weder werd opgebouwd. Hierop, in 1580, de zijde der Staten gekozen hebbende, liet Graaf Willem het kasteel onder het bevel van den Kapitein Klaas Leers. Terwijl deze het bezet hield kwam Graaf Karel van Mansfeld het, op last van den Prins van Parma, belegeren, maar moest, na een beleg van veertien dagen, onverrigter zake weder aftrekken. In 1583 werd het echter met Spaansch garnizoen bezet, maar in 1593 besloot Maria Catharina, Gravin *van Nassau*, die, als weduwe van Willem, Graaf *van den Bergh*, Vrouw *van Boxmeer* was, het Spaansch garnizoen grootendeels af te danken, en er slechts, ter beveiliging, eene geringe bezetting te houden, welke door de Staten onzijdig verklaard werd, hetwelk zelfs na haren dood, die in 1599 voorviel, schijnt te hebben voortgeduurd.

In het jaar 1784 liet Antonius Aloysius van Hohenzollern-Sigmaringen, de kapel en het kasteel, dat, sedert Graaf Jan Baptist opgesloten was, niet bewoond werd, grootendeels afbreken en de binnengrachten dempen, waarna hij het veel fraaijer deed optrekken, dan het nog immer geweest was, van voren met twee vleugels en twee hoog opgaande steenen trappen, terwijl aan de voorzijde van het Meer, een groote en sierlijke tuin aangelegd werd. Bij de komst der Franschen hier te lande, werd

het kasteel als domein aangeslagen, vervolgens Nederlandsch domein geworden, werd de laatste bezitter, Graaf ANTOON, daarvoor schadeloos gesteld; terwijl het in het jaar 1805 aangekocht werd door Jonkheer LEOPOLD VAN SASSEN VAN IJSSELT, die twee derden van dit fraaije gebouw heeft doen sloopen, de ophaalbrug en meer andere voorwerpen, welke het tot sieraad verstrekten, wegnemen, en tegenwoordig het nog staande gebleven derde gedeelte, het eenige overblijfsel van voormalige grootheid, te midden van eene menigte, bijna onverbreekbare bouwvallen, bewoont.

BOXMEER-SAMBEEK-EN-BEUGEN, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Grave*, met 125 zielen en ééne kerk op het Zand, onder Boxmeer, terwijl er ook in eene daartoe ingerigte kamer te Sambeek dienst gedaan wordt. Het beroep van den Predikant is eene koninklijke collatie.

BOXTEL, voorm. distr., prov. *Noord-Braband*; palende N. aan de Maas, O. aan het distr. Boxmeer, Z. O. aan het distr. Helmond, Z. aan het distr. Oirschot, W. aan het distr. Waalwijk, zijnde de stad 's Hertogenbosch aan drie zijden door dit distr. ingesloten.

Het telde ruim 45,000 inw., in de volgende 26 gem.: Boxtel, Alem-Maren-en-Kessel, Berkel-Enschot-en-Heukelum, Berlicum-en-Middelrode, Cromvoirt, Dinther, den Dungen, Empel-en-Meerwijk, Esch, Geffen, Haaren, Heesch, Heeswijk, Helvoirt, Liempde, Lith, Lithoijen, St. Michielsgestel, Nistelrode, Nuland, Oisterwijk, Oss, Rosmalen, Schijndel, Udenhout en Vucht. Thans maakt het een gedeelte van het *Eerste* en een gedeelte van het *Tweede* distr. der prov. *Noord-Braband* uit.

BOXTEL, kant., prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*; palende N. aan het kant. 's Hertogenbosch, O. aan het kant. Veghel, Z. aan het kant. Oirschot, W. aan het kant. Tilburg.

Het bevat de 7 gem.: Boxtel, Esch, Haaren, Helvoirt, Liempde, St. Michielsgestel en Schijndel, en telt ongeveer 13,000 inw.

BOXTEL, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel* (4 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Vucht en St. Michielsgestel, O. aan Schijndel en St. Oedenrode, Z. aan Liempde en Best, W. aan Haaren.

Deze gem. bevat het vlek Boxtel, de geh. Binnen-Boxtel, Breukelen, Hal-en-Hever, Heult, Lennisheuvel, Klein-Liempde, Liessel, Munsel, Onrooy, de Roond, Savendonk, Selissen, en Tongeren, alsmede een gedeelte van het d. Gemonde, waarvan de kerk juist op de grensscheiding van BOXTEL en *St. Michielgestel* en de toren onder BOXTEL staat. Zij telt ruim 4000 inw.

De grond in deze gem. is zeer goed en vruchtbaar; er zijn echter veel te weinig hooilanden, naar evenredigheid van het vee, dat er gehouden wordt, zoodat een groot aantal der ingezetenen genoodzaakt is, om hooilanden aan den Maaskant te pachten, en het hooi per as herwaarts te voeren. Naar den kant van Schijndel zijn ook eenige broeklanden, terwijl ook de lage heikanten, vooral die, welke digt bij de huizen liggen, min of meer broekachtig zijn. Intusschen zijn hier nog vele onbebouwde landen, welke meestal uit schrale heide bestaan; maar waarop de ingezetenen, in der tijd, van de Heeren het regt verkregen hebben, van heide te plaggen, turf te steken, beesten te grazen en op sommige te planten, mits het vijfde gedeelte van de

opbrengst der beplanting aan den Heer wierd uitgekeerd. De voornaamste granen, welke hier gebouwd worden, zijn rogge en boekweit, maar op de lage landerijen kweekt men ook haver, eenig vlas en oliezaad aan, terwijl van het laatste olie tot eigen gerijf geslagen wordt. Het voornaamste middel van bestaan der ingezetenen is de landbouw; ook bestaan er damastfabrijken, waar allerfijnste servetten en tafellakens worden geweven, en men vindt er eenige linnenwevers, hekelsters en spinsters, als ook linnenbleekers, zijnde er langs den Dommel zeer goede bleekerijen; almede worden er vele klompen gemaakt. In het jaar 1802 is in deze gemeente eene papierfabrijk gevestigd, waarvan de molen, in Augustus 1819, in dertien dagen, over eene lengte van 3714 Rijnlandsche voeten verplaatst is. Ook werd er destijds nog eene tweede bijgebouwd; eene dezer fabrijken is later afgebroken, terwijl de andere thans tot oliemolen dient. In de laatste jaren is er echter te Klein-Liempde eene andere papierfabrijk opgerigt.

De R. K., wier getal hier 3900 beloopt, maken gedeeltelijk de par. van *Boxtel* uit, en worden gedeeltelijk tot die van *Gemonde* gerekend.

De Herv., van welke men er ongeveer 100 aantreft, behooren tot de gem. van *Boxtel-Esch-en-Liempde*. De Evang.-Luth., die er slechts weinig in getal zijn, en de Israëliten, van welke men er een dertigtal aantreft, worden tot hunne respective gem. te *'s Hertogenbosch* geteld.

Men heeft in deze gem. twee scholen, beiden in het dorp Boxtel. Ook vindt men er een kasteel, namelijk het Huis te Boxtel of Stapele; vroeger had men er nog een, het Huis van Brederode geheeten. Er stond hier eertijds, aan den oever van den Dommel, een weinig ten W. van de kerk van Boxtel, een Clarissenklooster, dat echter reeds voorlang afgebroken is, terwijl op den grond, waar het gestaan heeft, andere huizen gebouwd zijn.

Deze gem. is eene heerlijkheid, met den titel van baronnie. Eertijds was het eene vrije rijks baronnie, leenroerig aan het Duitsche keizerrijk, die door het geslacht van Meerhem of Merheim, uit dat van Berthout gesproten, bezeten werd; maar Elizabeth van Meerhem, Vrouwe *van Boxtel*, verhief, omdat men toen niet regt wist, wie Keizer was, deze heerl., in het jaar 1439, aan Filips *de Goede*, Hertog *van Braband*, hoewel onder voorbehouding, van altijd de verheffing aan den Keizer te willen voldoen. De Hertog nu, gaf ze weder aan haar ter leen uit, en daardoor is de baronnie bij Braband ingelijfd. Door het huwelijk, dat gezegde Elizabeth, ten jare 1430, met zekeren Hendrik van Ranst, had aangegaan, is de baronnie in diens geslacht gekomen. Zijne kleindochter, Anna van Ranst, in het jaar 1472, in den echt getreden zijnde, met Jan van Hoorne, bragt die daardoor in het grafelijke geslacht van Hoorne over, waarna zij, door erfopvolging, tot het huis van Salm kwam, uit hetwelk zij echter later, bij verkoop, aan anderen is overgegaan, zijnde thans eigenaar der baanderheerlijkheid van Boxtel de Heer G. C. Bogaers, te Tilburg.

Het vlek Boxtel of Bokstel, in oude schriften Bucstel, en thans meestal Boksel geheeten, ligt 2 u. Z. van 's Hertogenbosch, 4 u. N. ten W. van Eindhoven, aan den straatweg tusschen deze beide steden 51° 35′ 26″ N. B., 22° 59′ 27″ O. L.

Het is een der levendigste, aangenaamste en fraaiste plaatsen van de Meijerij, waar veel doortogt is, zoo van postwagens en andere rijtuigen, als van zware karren, die van 's Hertogenbosch, over Eindhoven, den weg nemen op Maastricht, Luik, enz. Men heeft er te

midden der plaats een fraai marktplein, en vindt er sommige fraaije huizen, die meest langs den straatweg gebouwd zijn, en daaronder goede logementen, uitspanningen en herbergen. Vooral op zon- en feestdagen wordt BOXTEL veel door de inwoners van 's Hertogenbosch bezocht, die zich hier komen vermaken, dit, gevoegd bij den gestadigen doortogt, zet deze plaats veel levendigheid bij. De Dommel, die midden door het vlek stroomt, en op eene geriefelijke wijze, door hare kronkelende bogten, aan de meeste huizen, voor of achter, water verschaft, draagt hier eenen schoonen waterkoren-, ros-, schors- en oliemolen, even als de Beerze, die hier ter plaatse in den Dommel valt, terwijl de Dommel, tusschen BOXTEL en 's Hertogenbosch, zoo breed en diep is, dat hij schuiten en geladene pleiten dragen kan.

De kerk, die aan de noordzijde van het vlek ligt, en den H. PETRUS als beschermheilige viert, werd, in het jaar 1493, door JOHANNES VAN HOORNE, Bisschop van Luik, tot eene collegiale kerk gemaakt; waarin hij een kapittel van zeven Kanonniken, met eenen Koordeken, stichtte, als daartoe aangezocht zijnde door Jonkheer HENDRIK VAN RANST, Heer *van Boxtel en Kessel*, en diens huisvrouw, HENDRICA VAN HAAFTEN, die de prebende tot onderhoud der Kanonniken, uit hunne eigene goederen verstrekten. Het kapittel bleef, na de Kerkhervorming, in wezen, hebbende de Baron van BOXTEL het regt tot vergeving der kanonikaten, die hij echter aan geene anderen, dan aan Hervormden geven mogt. De Kanonniken hadden toen ook nog hunnen eigen Deken en Rentmeester van het kapittel, die zij zelve benoemden, terwijl zij het grootste gedeelte der tienden onder BOXTEL bezaten, waarvan nogtans een gedeelte aan den Lande moest worden uitgekeerd. Het gestoelte der Kanonniken is nog aanwezig. Bij de omwenteling van het jaar 1795, is het kapittel te niet gegaan, en zijn de inkomsten aan het domein gekomen. De kerk was voorheen zeer vermaard, door een wonderwerk, hetwelk aldaar, in het jaar 1280, zoude geschied zijn. De Priester dezer kerk, onder het lezen der mis, beginnende te twijfelen of de wijn in de kelk, na de uitgesproken woorden der consecratie, wel waarlijk in JEZUS bloed mogt veranderd zijn, had de proef daarvan willen nemen, en ten dien einde dien wijn over het korporaal en de andere altaarkleeden uitgestort. Zoodra was dit niet geschiedt, of hij bespeurde, dat zij met bloed bevlekt waren. Hierop terstond de doeken zamengevouwen hebbende, beproefde hij, nadat de dienst geëindigd was, de vlekken uit te wasschen, doch ziende, dat alle moeite te vergeefs was, besloot hij daaruit, dat er, te zijner volkomene overtuiging, een wonder moest geschied zijn. De met bloed bevlekte doeken zijn, eenen geruimen tijd, in de kerk te BOXTEL bewaard gebleven, en gaven aanleiding tot onderscheidene bedevaarten derwaarts. Zoodra echter de Meijerij van 's Hertogenbosch, ten gevolge van den Munsterschen vrede aan de Algemeene Staten was ingeruimd, zijn deze doeken van BOXTEL naar Hoogstraten overgebragt, waar zij, tot heden toe, in de hoofdkerk bewaard, en op zekeren feestdag, ter eere van dit wonderwerk ingesteld, aan het volk vertoond worden. De kerk van BOXTEL heeft veel van hare fraaiheid verloren, sedert zij, in het jaar 1660, voor de helft instortte. Daarna is zij weder hersteld, namelijk het koor en de kruispanden, terwijl het schip der kerk reddeloos is blijven liggen, tot dat zij in het jaar 1827 weder geheel is opgebouwd en tot de kerkdienst bekwaam gemaakt. De toren, een hoog en sierlijk gebouw, voorheen van een klokkenspel voorzien, schijnt naar het model der hoofdkerk van 's Hertogenbosch gemaakt te zijn, ten minste heeft hij veel overeenkomst

daarmede. De straatweg van 's Hertogenbosch naar Eindhoven is, van de Halsche barrière af, lijnregt op dien toren gerigt, zoodat men naauwelijks het dorp Vucht doorgereden is, of men krijgt dien toren in het oog. Van de zijde van Eindhoven heeft hetzelfde plaats. De gemelde kerk was, na de Hervorming, in gebruik bij de Herv., maar werd, in het jaar 1799, weder door de R. K. geëigend.

De parochie van Boxtel, waartoe de ingezetenen der gehuchten Breukelen, Hal-en-Hever, Lennisheuvel, Klein-Liempde, Liessel, Munsel, Onrooy, de Roond, Savendonk, Selissen en Tongeren geteld worden, behoort tot het voorm. bisd. of vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Orthen*, telt ongeveer 3600 zielen en wordt door éénen Pastoor en twee Kapellaans bediend.

De Herv. kerk is een klein gebouw, zonder toren of orgel.

Men heeft te Boxtel een Aalmoezeniers- of Gasthuis, waarin tien oude vrouwen vrije woning en gedeeltelijk haar onderhoud genieten. Het is in het jaar 1644 gesticht, door zekere Magdalena van der Stappen weduwe van Jan Scheffers, Boekverkooper te 's Hertogenbosch. Ook is er een distributie kantoor voor de brieven.

Vroeger diende tot Raadhuis eene kamer, aan de oostzijde van de Kerk, en daarmede één gebouw uitmakende; maar toen deze laatste in het jaar 1827 herbouwd is, werd die kamer er aangetrokken, zoodat er te Boxtel thans geen Raadhuis bestaat.

Boxtel is de geboorteplaats van de Godgeleerden Martinus de Bresser of Bresserus, geb. in het jaar 1585, † in December 1635, na langen tijd in de school van het Jezuitenklooster, te Leuven, onderwijs in de godgeleerdheid gegeven, nog vele andere collegiën van die orde bestuurd en ook een werk, over de zedelijke godgeleerdheid, in het licht gegeven te hebben; en van Antonius van Alphen, geb. 16 Mei 1748, † 1 Mei 1831, als Vicaris-Generaal Apostolijk van het bisdom 's Hertogenbosch.

In Augustus 1588, werdt dit vlek door Willem I, Hertog *van Gelder*, gedeeltelijk afgebrand. Bij gelegenheid van eene processie, ter eere van de bebloede doeken en kleederen, die eertijds in de kerk te Boxtel bewaard werden, ontstond aldaar, op den 13 Mei 1540, andermaal een felle brand, door het vuur, dat van eene brandende toorts op eenen, op de straat liggenden, hoop stroo gevallen was. Hetwelk ten gevolge had, dat, behalve een klooster, meer dan honderd en zestig huizen in de asch gelegd zijn. In 1543 viel Maarten van Rossum in de baronnie van Boxtel, welke hij liet uitplunderen, en vooral ook de kerk, dewijl de inwoners daarin vele goederen hadden geborgen; te dezer gelegenheid spaarden de krijgslieden de altaren niet, en traden de hostiën met voeten, zelfs moesten de ingezetenen, na de plundering, nog 7000 gulden aan van Rossum opbrengen. In het jaar 1583 werden te dezer plaatse eenige huizen, door het Staatsche krijgsvolk, in de asch gelegd. Twintig jaren later pleegden de muitende Spaansche soldaten, die het slot te Boxtel hadden veroverd, hier allerlei moedwil en baldadigheden. In het jaar 1672, leed dit vlek weder veel door de Franschen, die zich hier, onder het bevel van hunnen Koning, Lodewijk XIV, hadden nedergeslagen.

Er worden te Boxtel vier paarden- en beestenmarkten gehouden, de eerste, Dingsdag na den derden Maandag in April; de tweede, Dingsdags na den 15 Julij; de derde, Dingsdag na den derden Maandag in Julij; en de vierde, Dingsdag na den 15 October. De kermis valt in op den eersten Zondag in Julij.

BOXTEL, suiker plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BOXEL.

BOXTEL (BINNEN-) of BINNEN-BRUGGE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u Z. ten O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Boxtel*.

BOXTEL (HUIS-TE-), anders STAPELE geheten, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. Z. van *s' Hertogenbosch*, kant., gem. en 5 min. Z. van *Boxtel*, op een eilandje in den Dommel.

Het is een deftig gebouw, binnen grachten en rondom in hoog geboomte gelegen, dat wegens zijne sterkte en groot beslag, in de Nederlandsche oorlogen tegen Spanje, dikwijls met krijgsvolk bezet was; zoo werd het onder anderen, in het jaar 1603, door de muitende Spaansche soldaten veroverd, en, ten jare 1629, toen FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, 's Hertogenbosch belegerde, door Graaf HENDRIK VAN DEN BERGH, destijds Generaal in Spaanschen dienst, ingenomen, ten einde, bij het voorgenomen ontzet der stad, zich daarvan te kunnen bedienen, hetgeen echter te vergeefs ondernomen werd.

Het huis, met de daartoe behoorende gronden, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. C. BOGAERS, te Tilburg.

BOXTEL (LAND-VAN-), verl. grond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BOXEL (LAND-VAN-).

BOXTEL-ESCH EN-LIEMPDE, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oisterwijk*, met 190 zielen en eene kerk, te Boxtel. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

BOXUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1½ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Berlikum*. Men telt er ongeveer 40 h. en 220 inw., die grootendeels hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Boxumen-Blessum*, en hebben hier eene kerk, waarvan de pastorij vóór de Hervorming honderd en dertig en het vikarisschap honderd goudgulden opbragten. Ook waren er twee prebenden, de eene van honderd en de andere van zestig goudgulden. De Proost van St. Janskerk te Utrecht had er zestien schilden (38 guld. 40 cents) te ontvangen. In de veertiende eeuw heeft hier als Pastoor gestaan WIBRANDUS, de achtste Abt van Lidlum, waaruit men gist, dat de pastorij van BOXUM ter begeving van die Abten zal gestaan hebben. Bij de kerk staat een stompe, zeer scheve kloktoren.

Men heeft hier eene school, die gemiddeld door 34 leerlingen bezocht wordt.

Eertijds vond men hier twee adell. staten, Scheltema en Oedsma. Ook hadden de Kanonikken van Lidlum er twee uithoven, te weten: Monnikhuis en Ter-Poorte.

BOXUM is zeer beroemd door den vermaarden slag, den 17 Januarij 1586, voorgevallen, tusschen STEIN MALTESZ, een Deensch Edelman en Overste-Luitenant van Graaf WILLEM LODEWIJK en den Spaanschen Overste JOHAN BAPTISTA DE TASSIS, in welk gevecht MALTESZ, slechts 1000 man krijgsvolk en een kornet paarden bij zich hebbende, wel door de Spaanschen, meer dan tweemaal zoo sterk zijnde, geslagen werd, maar nogtans den vijand zijne overwinning duur deed bekoopen. STEIN MALTESZ, de Hopman WILLEM WILLEMSZ, GROUSTINS en MICHIEL HAGE werden gevangen genomen. De broeder des eerstgenoemden en Hopman HIDDE SIBRANDS sneuvelden. Eenige

waren in de kerk gevlugt, onder welke de Vaandrig Otto Clant, die, het aangeboden leven versmadende, zich, na langen tegenweer, in zijn vaandel wikkelde en aldus doorstoken werd. Al vechtende sneuvelde ook de Kapitein Hessel Meckama, wiens ouders zijne gedachtenis vereerden door een Latijnsch gedicht bij zijn graf, aan den muur van de Jacobijner kerk te Leeuwarden, te doen plaatsen. Inmiddels was het een groot geluk, dat de Spanjaarden, over het ijs in Westergoo gevallen, geen gelegenheid hadden, van hunne overwinning gebruik te maken, waarin zij verhinderd werden door het dooiweder, dat hen noodzaakte, uit vrees van te zullen worden afgesneden, het land te verlaten, hetwelk zij anders op hun gemak zouden hebben kunnen uitplunderen. Na dien tijd hebben de Spanjaarden zich niet weder in Westergoo vertoond en de zaken der provincie zijn allengskens in beter order gekomen.

BOXUM-EN-BLESSUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum;* met 2 kerken, ééne te Boxum en ééne te Blessum en 360 zielen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Petrus Hain, die er in het jaar 1565 dienst deed, doch de eerste vaste Predikant in deze gem. was Theodorus Nicolaas IJlstanus, die er in het jaar 1641 overleed.

BOXUMERDAM, nieuwe brug, over de Sneeker trekvaart, in den weg van Leeuwarden naar Boxum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel.* Die weg loopt, in eene oostelijke strekking, van het d. Boxum naar den straatweg.

BOXUMERZOOL, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, loopende, in eene oostelijke rigting, van het d. Boxum tot in de Sneekertrekvaart.

BOY, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, op de Noordwestzijde van dat eiland, aan de Boy.

Het was een der vijf Oelilimasche dorpen, die naderhand zoodanig in bevolking verminderd zijn, dat zij gezamenlijk slechts één dorp uitmaakten.

BOY, Way Boy, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, op de Noordwestkust.

BOY, Way Boy, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust.

Het is een arm der *Sanellat Toello*, welke met eenen Noordoostelijken loop, nabij Batoe Boy, in zee valt.

BOYL, d., prov. *Friesland*. Zie Beuil.

BOYOLALIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Bodjolali.

BOYSI, naam, dien de Negers geven aan de koffijplant. Buys-en-Vlijt, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Buys-en-Vlijt.

BOZECHEM, d. in het graafsch. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie Beusichem.

BOZUM of BOSUM, oudtijds Bozigum of ook wel Boezum geheeten, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3½ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Rauwerd*, aan de Bozumervaart, digt bij den Slagtedijk.

Het telt, met de daartoe behoorende gehuchten Kleiterp, Indijk, Bongier en Makkum, 77 h. en ongeveer 540 inw., die allen hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv. die hier ruim 450 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Sneek* behoort, en hier eene kerk heeft, welke van eenen stompen, niet hoogen, toren, met twee opgaande gevels, voorzien is. In deze kerk is een fraai orgel, hetwelk, in 1783

begonnen, eerst in 1791 voltooid werd door Roelof Kaal; en er liggen begraven een aantal leden van het aanzienlijke geslacht van Walta en anderen, meestal uit de zestiende eeuw. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Blijenstein, vroeger R. K. Priester te Bierum, die in het jaar 1581 hier welligt ter leen was, en vervolgens weder naar Bierum is vertrokken, na alvorens nog eenigen tijd te Hallum de dienst te hebben waargenomen.

De Doopsgez. van welke men er ruim 50 telt, behooren tot de gem. van *Kromwal*, en de R. K., die hier mede een vijftigtal zielen uitmaken, worden tot de statie van *Oosterwierum* gerekend.

Men heeft er een goed schoollokaal, dat gemiddeld door een getal van 55 kinderen bezocht wordt.

Vroeger vond men hier de state Walta, welke eerst in het jaar 1839 gesloopt is, en eertijds de woonplaats was van Pier Epes van Walta en andere beroemde mannen van dit geslacht.

De Bozumer jaarmarkt valt in op den 24 Augustus.

BOZUMERVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, welke, uit het Swaanwerdermeer komende, in eene zuidoostelijke rigting langs Bozum loopt en in de Swette of Sneekervaart uitloopt.

Vroeger had Franeker door de Bozumerzijl (zie het volgende art.) eene doorvaart naar de Middelzee, en naderhand verder op langs de Sjaardamasloot naar het Sneekermeer. Later, toen de Middelzee land was geworden, bij het bevaarbaar maken der Swette, schijnt de vaart van de Zijl af tot aan de Swette of Sneekervaart gegraven te zijn; en Franeker betaalt nog steeds een derde tot de slatting (uitdieping) van de Bozumervaart tot eene roede buiten de zijl, welke slatting het laatst in 1836 plaats had, als wanneer men ook binnendijks eene laag veen vond. Het slatten van het overige gedeelte der vaart, naar de Swette toe, wordt alleen door Bozum betaald.

BOZUMER-ZIJL, voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in den Slagtedijk, ¼ u. Z. van Bozum.

BRAADHOEK, naam, die wel eens, hoewel verkeerdelijk, gegeven wordt, aan het geh. Braakhoek, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Braakhoek.

BRAAIAAL, herberg en pleisterplaats, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict* van *Gelderland*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*, en 10 min. van *Vuren*, waartoe het behoort, aan de Noordzijde der rivier de Waal, tegen over het Brakelsche veer.

Het is de eerste pleisterplaats op den weg van Gorinchem naar Tiel. Vroeger hing hier de aal uit, en bij verpachtingen, die hier destijds veel werden gehouden, werd er gewoonlijk gebraden paling of aal genuttigd, waardoor deze plaats waarschijnlijk den naam van Braaiaal bekomen heeft.

BRAAIAAL, ook wel Bradal gespeld, h., prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt* van *Gelderland*, arr. en 4 u. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Culemborg*, gem. en 1 u. N. W. van *Beest*, ½ u. N. van *Acquoi*, waartoe het behoort, bij den Diefdijk. Dit huis stortte bij den watervloed van Januarij 1809 in.

BRAAK, verl. plant. en militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramaca*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Karel François, en benedenwaarts aan eenige woeste bosschen en het Land van Concordia.

BRAAK (DE), b. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. W. ten Z. van *Hoorn*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Ursem;* met 2 h. en 12 inw.

Een half uur O. ten N. van Ursum, vindt men nog eene plaats, DE BRAAK geheeten; met 1 h. en 6 inw.

BRAAK (DE), landgoed in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie BRAKE (HUIS DE).

BRAAK (DE), buitengoed in het dingspil *Noordeveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 4 u. N. van *Assen*, gem. en ½ u. N. van *Eelde*, onder *Paterswolde*.

In het midden der vorige eeuw, was DE BRAAK het zomerverblijf van den ook als dichter niet onbekenden Burgemeester van Groningen LUCAS TRIP. Thans wordt dit goed in eigendom bezeten en bewoond door den Heer A. HESSELINK.

BRAAK (DE) of DE BRAECK, pold. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud;* palende N. aan den Zeedijk, O. aan de Kolk, Z. en W. aan Aartswoud.

Deze pold. wordt, langs de wetering de Braak, door eene sluis in den Koggedijk van het overtollige water ontlast.

BRAAK (DE), DE BRAECK of DE BRAAKMEER, pold. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Medemblik;* palende N. aan Opperdoes, O. aan den Medemblikkerban, Z aan den Oostwouderban, W. aan Twisk.

Deze pold. was vroeger een meertje, dat in het jaar 1631 bedijkt is. Hij beslaat eene oppervlakte van ruim 26 bund., bevat slechts ééne boerderij en wordt door eenen molen van het overtollige water op de Molenkolk ontlast. Het bestuur bestaat uit drie Poldermeesters.

BRAAK (DE) of DE BRAECK, pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Colhorn-en-Haringhuizen;* palende W. en N. aan de Kromme-Gouwe, O. aan den Zeedijk en Z. aan den Winkelpolder.

BRAAK (DE), de BRAAKWETERING, op sommige kaarten DE BREECK, gespeld, water in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, dat, van Medemblik komende, in eene zuidwestelijke rigting, benoorden den pold. de Braak en bezuiden Opperdoes, loopt, en zich aan het einde van den Opperdoeserban met den Twiskertogt vereenigt.

BRAAK (DE) of DE BRAECK, wetering in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, dat van den pold. de Braak, onder Aartswoude afkomende, in eene noordelijke strekking naar den Koggedijk loopt en zich door de Braaksluis in de *Zuiderzee* ontlast.

BRAAK (HUIS TE), landgoed in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie BRAAK (DE).

BRAAKE (TER-) of TER-BRAKE, landhoeve in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 4 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Alphen* in het gehucht *Ten Oever*.

Het was vroeger eene hofstad der Tempelieren, die daarmede, in het jaar 1100, door HENDRIK II, Heer van Breda begiftigd waren. Nadat de gezegde orde, in het jaar 1311, uitgeroeid was, werd de hofstad bezeten bij de order van Maltha, die hier eene kommanderij had met eene kapel aan JOHANNES *den Dooper* toegewijd, welke vóór omtrent 15 of 20 jaren afgebroken is. Toen men, ongeveer twintig jaren vroeger, bij deze kapel eene doorgraving deed, vond men aldaar onderscheidene

menschenbeenderen en doodshoofden van eene buitengewone grootte, naar men meent, overblijfselen der Tempelieren. Aan de kommanderij Ter Braake behoorden ook vele landen en tienden onder Alphen, Oosterhout, Dongen en elders gelegen, welke later allen bij den Heer van Breda bezeten werden, die deze door eenen afzonderlijken Rentmeester liet besturen. Deze goederen behoorden, in het begin der vorige eeuw, als bezitting van het huis van Nassau, tot de nalatenschap van Willem III, Koning *van Engeland*, en kwamen daaruit aan Willem Karel Hendrik Friso, Prins *van Oranje*, nadat daarover eerst geschil was gerezen tusschen den Ridder de Fourneuse, als zich den titel toeëigenende van Kommandeur van de Braake, in den naam der Ridderorde van Maltha, en de Raden der Domeinen, bij den Koning van Groot-Brittanje nagelaten, welk verschil bij verdrag beslist werd, op voorwaarde, dat de Heer van Breda aan de Ridderorde van Maltha of wel, in haren naam, aan den zoogenaamden Kommandeur van de Braake zoude betalen eene jaarlijksche rente van 3666 guld. 11 st. 8 penn. Thans is het domein in het bezit van de aldaar gelegen landhoeve, die met de onderhoorige gronden eene oppervlakte beslaat van 38 bund. 19 v. r. 88 v. ell.

BRAAKEL, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Brakel.

BRAAKHOEK, ook wel, hoewel verkeerdelijk Braadhoek en Braathoek gespeld, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*, 20 min. Z. O. van *Lage-Mierde*, waartoe het behoort; met 12 h. en ongeveer 60 inw.

BRAAKHUYZEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 1½ u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. W. van *Helmond*, gem. en 8 min. O. ten Z. van *Geldrop*, waarvan het door de *Rul* gescheiden is.

Het bestaat uit twee buurtjes, Groot-Braakhuyzen en Klein-Braakhuyzen geheeten, en bevat 76 h. en 430 inw.

BRAAKHUYZEN (GROOT-), een der beide buurtjes, waaruit het geh. *Braakhuyzen*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband* (zie het vorige art.) bestaat. Het ligt 5 min. ten Z. van *Klein-Braakhuyzen*, en telt 63 h., bestaande in 73 woningen, en 330 inw.

Den 19 Augustus 1835 werden in dit gehucht 12 h., bestaande in 19 bouwmans-, arbeiders- en weverswoningen, in de asch gelegd, waarbij de bedroevende omstandigheid plaats had, dat men het water ter blussching met vaten van elders moest aanvoeren, zoodat men de huizen door de vlammen moest zien vernielen, zonder schier iets tot redding te kunnen aanwenden.

BRAAKHUYZEN (KLEIN-), een der twee buurtjes, waaruit het geh. *Braakhuyzen* (zie dat art.) bestaat. Het ligt 5 min. ten N. van *Groot-Braakhuyzen*, en telt 13 h., bestaande in 18 woningen, en 100 inw.

BRAAKMAN of Brackman, tak van de Westerschelde, die tegen over Borssele, in Zeeuwsch-Vlaanderen schiet, het in twee deelen splitst, welke deelen het vierde en vijfde distrikt van Zeeland of de distrikten Sluis en Hulst uitmaken.

Dit water is ontstaan door den watervloed van den 22 Januarij 1440, waardoor Huigersluis, Steekerk, Hertingen, Peerboom, Moerkerk en St. Janskapel, met vele hunner ongelukkige bewoners, in de diepte verzwolgen werden.

In den aanvang werd het, om zijne onstuimigheid, de Dullaert of het Woeste water geheeten. Het liep toen verder landwaarts in en ver-

deelde zich in twee takken. De eerste, zijnde het Axelsche gat, liep voorbij Axel en vereenigde zich met het Hellegat, waardoor het land van Axel een eiland was. Deze tak werd in de vorige eeuw bedijkt. De tweede, zijnde het Sassche gat, liep voorbij Sas-van-Gent naar Zelzate en verder. Door dit water was veel vaart op eerstgemelde plaats. Het werd in het jaar 1825, bij het graven van de vaart van Gent op Neuze afgedamd. Thans dient de Braakman alleen tot vaarwater voor schepen naar Biervliet, Philippine, Mauritsfort en omliggende polders, maar is grootendeels opgeslikt, zoodat er nog slechts eene bevaarbare geul over is, die van onder Biervliet, langs de oevers van de Magdalenapolder den Kapitalen dam, den Clarapolder en de Isabellesluis, tot aan Philippine, loopt. Het was op dit water, dat, den 19 Maart 1831, het stout bestaan van den Matroos Jacob Hobein plaats had (zie het art. Biervliet).

BRAAKMEER, pold. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Braak (de).

BRAAKPOLDER, pold., in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Braak. (De)

BRAAKSLUIS, sluis in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, in den *Koggedijk*, dienende om het overtollige water van den polder de Braak in zee te ontlasten.

BRAAKWETERING (DE), water in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Braak (De).

BRAAM of den Braam, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. Z. Z. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. van *Enschede*, gem. en 1½ u. O. ten Z. van *Haaksbergen*, een gedeelte van de buurs. *Buurse* uitmakende.

Over dit geh., hetwelk uit het huis den Braam en eenige weinige huizen en boerenplaatsen bestaat, had, in de zeventiende eeuw, een aanzienlijk vervoer van hout uit Munsterland naar Zwolle en Deventer plaats, vanwaar het verder naar Amsterdam en de Zaan werd verzonden.

BRAAM (DEN), heerenhuis in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, in het geh. *den Braam* (zie het vorige art.) aan de Buurse of Schipbeek en den grooten weg naar het Koningrijk Pruissen.

Sedert meer dan 100 jaren dient dit huis tot Rijkskantoor van in- en uitgaande regten en accijnsen, waar langs vele goederen in- en uitgevoerd worden.

BRAAMBERG, heuvel in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, N. van Ter Apel, onder de gem. *Onstwedde*.

BRAAMBERG, heuvel in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder de gem. *Ambt-Hardenberg*, op de grenzen van *Drenthe*.

BRAAMBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en ½ u. O. van *Westerhoven*; met 13 h. en 65 inw.

BRAAMHAAR, naam, die, hoewel verkeerdelijk, op sommige kaarten gegeven wordt aan het buitengoed Bromhaar in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Bromhaar.

BRAAMPUNT, voorm. militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Brampunt.

BRAAMSLUIS, brug in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, onder en ten O. van *Westwoude*, op den weg van Hoorn naar Enkhuizen.

BRAAMT, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 5 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. van *Terborg*, gem. *Bergh*, 1½ u. N. ten O. van

's Heerenberg, ¾ u. N. N. O. van Zeddam, waartoe het kerkelijk behoort; met 41 h. en 274 inw.

BRAARDERBUREN, b. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. kant. en 1½ u. Z. van *Leeuwarden*, ½ u. Z. W. van Wirdum, waartoe het behoort, 5 min. Z. ten O. van het geh. Wytgaard, aan de oostzijde van den Straatweg.

BRAASSEMERMEER of BRASEMERMEER, meer in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, ten Z. van het Haarlemmermeer, tusschen den Grooten Veender-, den Vier-Ambachts- en den Wassenaarschenpolder. Ten N. heeft het gemeenschap met het *Haarlemmermeer*, door eene gegravene vaart, de Oude Wetering genaamd. Ten Z. strekt het zich in de lengte uit, en heeft eene waterloozing op den *Ouden Rijn*, langs eene gegravene vaart, de Does geheeten, die ongeveer 1 u. O. van Leyden in den *Ouden Rijn* valt. Op den oostelijken oever van het BRAASSEMERMEER ligt het d. Rijnzaterwoude. Van waar dit meer zijnen naam ontleend heeft is onzeker, maar in het begin der zeventiende eeuw moet het nog slechts een riviertje geweest zijn, door hetwelk het water van het Haarlemmermeer met dat van den Rijn gemeenschap had. Toen de vaart langs den Drecht nog niet bestond, was over dit meer de vaart voor groote schepen, tusschen Amsterdam en Gouda. Het regt om dit meer te bevisschen behoort aan de stad Leyden.

BRAATHOEK, naam, die wel eens, hoewel verkeerdelijk, gegeven wordt aan het geh. BRAAKHOEK, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BRAAKHOEK.

BRAAUGRON, naam, dien de Negers geven aan de indigoplant. ZORG-EN-HOOP in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ZORG-EN-HOOP.

BRABAND, in het Latijn BRABANTIA, voorm. hert., dat zijnen naam ontleende van het oude landschap BRACHBANT, bij Latijnsche schrijvers BRACBANTUM of BRACBANTIA geheeten, hetwelk ten W. en N. aan de Schelde, ten O. aan de Dender en ten Z. aan de Haine grensde, en alzoo het zuidoostelijke gedeelte van het tegenwoordig *Oost-Vlaanderen* en het bijna westelijke gedeelte van *Henegouwen* besloeg. Dit oude BRACHBANT, zich naderhand tot aan de Senne, Dyle en Velpe, en diensvolgens tot in het tegenwoordige *Zuid-Braband* uitstrekkende, heeft zijnen naam aan dat land gelaten. BRABAND werd vervolgens verdeeld in vier graafschappen, te weten: het graafs. Eenham, zijnde oorspronkelijk het oude Brachbant zelf; het graafs. Brussel; het graafs. Leuven; en Waalsch-Braband of Romanland, dat het vierde graafs. zal moeten uitgemaakt hebben.

LAMBERT III, Graaf *van Leuven*, bijgenaamd *met den baard*, in het laatst der tiende of in het begin der elfde eeuw, in het huwelijk getreden zijnde met GERBERGA, Gravin *van Brussel* en dochter van KAREL, Koning *van Frankrijk*, en daardoor Graaf van Brussel geworden zijnde, vereenigde dit graafschap met dat van Leuven, waardoor hij en zijne opvolgers onverschillig de titels van Graven van Brussel of Leuven aannamen, hoewel deze graafschappen van elkander afgescheiden bleven. Een zijner nakomelingen, HENDRIK IV, nam, in het jaar 1086, den titel van *Graaf en beschermer van het land van* BRABAND aan, terwijl diens broeder en opvolger, GODEVAART I, bijgenaamd *met den baard*, door Keizer HENDRIK IV, de waardigheid van Hertog van Neder-Lotharingen opgedragen en bij die gelegenheid *Hertog van* BRABAND genoemd werd.

Het hert. BRABAND grensde N. aan het graafschap Holland en aan de Maas, die het van het hert. Gelderland scheidde, O. aan het hert.

Gelderland en het prins-bisdom Luik, Z. aan het graafs. Namen, Z. W. aan het graafs. Henegouwen, W. aan het graafs. Vlaanderen en voor een klein gedeelte aan het markgr. van Antwerpen, terwijl de heerl. Mechelen van rondom in dit hert. besloten lag; want in vroegere tijden waren *Antwerpen* en *Mechelen*, met hare onderhoorige districten, van Braband afgescheiden, wordende Antwerpen onder den titel van markgraafschap en Mechelen als eene heerlijkheid door bijzondere Heeren bezeten. Nadat echter beide door huwelijken eerst aan het grafelijk huis van Vlaanderen en daarna aan het hertogelijk huis van Braband gekomen waren, zijn zij in dit hertogdom ingelijfd en daarmede vereenigd geworden. Na dien tijd heeft men Braband, van hetwelk nu het oorspronkelijk Brachbant of het graafs. Eenham, afgeraakt en aan Vlaanderen gevoegd was, naar het getal zijner voornaamste steden, in vier kwartieren verdeeld; zijnde het kwartier van Brussel, het kwartier van Leuven, het kwartier van Antwerpen en het kwartier van 's Hertogenbosch.

De Vorsten uit het huis van Leuven bleven in het bezit van het hertogdom Braband tot op Jan III, bijgenaamd *den Vreedzame*, die in het jaar 1355 overleed. Hij had drie zonen en drie dochters gehad. De zonen waren jong gestorven; van zijne dochters was Johanna de oudste, in een tweede huwelijk getreden met Wenceslaus I, Hertog *van Luxemburg;* Margaretha met Lodewijk, Graaf *van Vlaanderen* en Maria met Reinout, Graaf *van Gelder.* De Hertog, alle twist, die wegens de opvolging tusschen zijne dochters of schoonzoons zoude kunnen ontstaan, willende voorkomen, riep eene vergadering van afgevaardigden der steden van Braband, te Leuven bijeen, welke bij een plegtig geschrift van den 8 Maart 1355 verklaarden, dat volgens 's landswetten de souvereiniteit aan Johanna en Wenceslaus behoorde, tevens bepalende dat aan de beide andere dochters van Jan III genoegzame lijftogt zoude gegeven worden. Johanna, geene kinderen hebbende, stelde bij eenen openbrief, gegeven te Doornik, den 28 September 1399, hare nicht, Margaretha, echtgenoote van Filips *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, met hare kinderen tot de opvolging, waarop de Staten Antoni, zoon van Filips, en Margaretha tot opvolger van Johanna verklaarden, die dan ook, na haren dood den 1 December 1406 voorgevallen, de geheele souvereiniteit van Braband bekwam, welke alzoo in het huis van Bourgondië overging, waarin zij bleef tot dat zij door het huwelijk van Maria van Bourgondië met Maximiliaan, Aartshertog *van Oostenrijk*, hetwelk den 11 Augustus 1477 voltrokken werd, in het huis van Oostenrijk overging, dat achtervolgens meester van alle de Nederlanden werd. Onder die gewesten werd Braband voor het aanzienlijkste gehouden, gelijk het om zijne uitgestrektheid boven de meeste uitmuntte. Tevens had het door zijnen titel van hertogdom, den rang vóór alle anderen, waarom het, ook in de Staten dier landen, zoo dikwijls zij hunne algemeene vergadering hielden, daarin de eerste plaats bekleedde en de eerste stem voerde. Aangezien het genoegzaam te midden der andere provinciën gelegen was had ook de Gouverneur of Gouvernante-Generaal, aan welke het bestuur over de Nederlanden toevertrouwd was, binnen deze provincie, namelijk te Brussel, zijne of hare gewone hofhouding. Desgelijks werd het opperste geregtshof, welks gebied zich over alle de Nederlanden uitstrekte, door Filips *de Schoone*, in het jaar 1504, binnen een der steden van Braband, namelijk Mechelen, geplaatst, waarnaar het dan ook altijd de *Hooge raad van Mechelen* genoemd werd.

Gedurende den Spaanschen oorlog, die onder de regering van Filips, den achterkleinzoon van Maximiliaan en Maria, begon, maakten zich de staten der Vereenigde Nederlanden meester van een goed gedeelte van Braband, bestaande uit het Kwartier van 's Hertogenbosch en het noorderdeel van het Kwartier van Antwerpen. Dit gedeelte, hetwelk hun bij den Munsterschen vrede, in het jaar 1648, door Filips IV, Koning *van Spanje*, in vollen eigendom werd afgestaan en later onder den naam van Staats-Braband is bekend geweest, maakt het grootste gedeelte van de tegenwoordige prov. Noord-Braband uit (zie de volgende art. Braband, Braband [Noord-] en Braband [Staats-]).

BRABAND, het zuidelijkste dep. van de Bataafsche republiek, volgens de staatsregeling van het jaar 1801; palende N. aan de departementen Gelderland en Holland, O. en Z. aan de Fransche Republiek, W. aan het departement Zeeland.

Het bestond uit het voormalig Staats-Braband, met bijvoeging van het graafs. Megen, de heerl. Ravestein, Boxmeer en de kommanderij van Gemert, zoodat het de tegenwoordige prov. *Noord-Braband*, uitgenomen de kant. Heusden, Zevenbergen en een gedeelte van het kant. Waalwijk, de gem. Nieuw-Vosmeer, en de pold. Hinkelenoord, bevatte.

BRABAND, het zuidelijkste dep. van het voorm. Koningrijk *Holland;* palende N. aan de departementen Gelderland en Maasland, O. en Z. aan het Fransche Keizerrijk, W. aan het departement Zeeland.

Het bestond uit het departement Braband van de Bataafsche republiek, met bijvoeging van het graafs. Bokhoven, de heerlijkheden Niervaart of de Klundert, Zevenbergen, Hooge-en-Lage-Zwaluwe, Geertruidenberg, Made, Drimmelen en Standhaze, benevens de zoogenaamde Langestraat, en de tot het Land van Heusden behoorende dorpen: Oud-Heusden, Baardwijk, Drunen, Onzenoort, Vlijmen, Herpt, Hedikhuizen en Engelen. Zoodat het de geheele tegenwoordige prov. Noord-Braband, uitgenomen het kant. Heusden, de gem. Nieuw-Vossemeer en den pold. Hinkelenoord bevatte. Het was in drie kwartieren verdeeld, waarvan de hoofdsteden waren: van het eerste kwartier Eindhoven, van het tweede 's Hertogenbosch en van het derde Breda.

BRABAND of Brabandsche polder, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkenisse-en-Braband*, palende N. aan de Spijkenissepolder en voor een zeer klein gedeelte aan Oud-Oostbroek, N. O. aan Oud-Hongerland, Z. O. aan Hekelingen, Z. aan Hekelingen en Vriesland, W. aan den Simonshavenschen polder. In deze polder, die met Hekelingen en Vriesland, onder ééne bedijking ligt, vindt men, in den Noordelijken hoek, het dorp Spijkenisse. Hij beslaat eene oppervlakte van 222 bund.

De polder Braband heeft herhaalde reizen, en inzonderheid ten jare 1682, veel door overstroomingen geleden.

BRABAND (BATAAFS-), naam welke men na de omwenteling van het jaar 1795 aan het voormalig Staats-Braband gaf. Zie Braband (Staats-)

BRABAND (KLEIN-), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 5½ u. Z. van *Middelburg*, kant. en ½ u. Z. O. van *Oostburg*, distr. en 2 u. O. van *Sluis*, gem. en ¼ u. W. van *Waterlandkerkje*, in het eerste gedeelte van den *Prins-Willempol-*

der, aan het water de *Blondrok*. In dit geb., het fort van Driegaten er onder gerekend, heeft men 17 h., waaronder 3 hofsteden, bewoond door ruim 80 zielen.

BRABAND (NOORD-), prov. van het koningrijk; palende N. aan het Hollandsdiep, den Biesbosch, de Merwede en de Maas, waardoor zij van Zuid-Holland en Gelderland gescheiden wordt, O. aan de Maas, die haar van Limburg scheidt, terwijl zij ten N. O. ook onmiddellijk aan de prov. Limburg grenst, Z. aan de Belgische provinciën Limburg en Antwerpen, W. aan het zoogenaamde Verdronken land, de Eendragt en het Volkerak, die haar van Zeeland en Zuid-Holland scheiden.

Zij bevat 1) het voormalig Staats-Braband (zie het volgende art.), met de na de omwenteling van 1796 in onderscheidene tijden daarbij gevoegde Graafschappen Megen en Bokhoven, benevens de heerlijkheden Ravestein en Boxmeer, en de kommanderij van Gemert; 2) het insgelijk in onderscheidene tijden daarbij gekomen zuiderdeel van het Graafschap-Holland, bestaande uit: de Landen van Heusden en Altena, de heerlijkheden Niervaart of de Klundert, Zevenbergen, Hooge-en-Lage-Zwaluwe, Geertruidenberg, Made, Drimmelen en Standhaze, benevens de zoogenaamde Langestraat; 3) de polders Nieuw-Vossemeer en Hinkelenoord, die voormaals tot het graafschap Zeeland behoorden; 4) de heerlijkheden Dieden en Oijen in het voormalig hert. Gelderland; en 5) de mede in dat hert. gelegen heerl. Oeffelt, die een eigendom van den Koning van Pruissen was. Van het Z. naar het W. wordt de grootste lengte op acht en twintig uren en van het Noorden naar het Zuiden de breedte op 13—24 u. gerekend. Het heeft eene oppervlakte van 82½ v. m. Thans is deze provincie, behalve de steden 's Hertogenbosch, Bergen-op-Zoom, Breda, Eindhoven, Geertruidenberg, Grave, Heusden, Oosterhout, Tilburg en Willemstad, in vier distriktambten verdeeld, van welke het derde provisioneel in twee gedeelten gesplitst is.

Het *Eerste* distr. ambt bevat 42 gem. en (op 1 Jan. 1839) 63,569 ziel.
» *Tweede* » » » 48 » en » 71,551 »
» *Derde* » » *eerste* gedeelte, bevat 22 gem. en 39,841 »
» » » » *tweede* » » 30 » en 36,967 »
» *Vierde* » » bevat 33 gem. en ongeveer 79,553 zielen.

De geheele provincie telt alzoo 10 steden en 175 plattelands gemeenten, terwijl de geheele bevolking, met inbegrip van de militairen in garnizoen of kantonnement, met hunne vrouwen en kinderen, ten getale van 11,583, en van 112 gevangenen in de gevangenissen te 's Hertogenbosch, op den 1 Jan. 1840 uit 378,437 zielen bestond. Bij die bevolking, bestaande uit 73,944 huisgezinnen, bewonende 61,253 huizen, waren; van het mannelijke geslacht, 127,568 ongehuwden, 53,720 gehuwden en 7652 weduwenaars; van het vrouwelijke geslacht: 120,427 ongehuwden, 53,768 gehuwden en 15,292 weduwen. Terwijl, wat de godsdienstige gezindheid, waartoe zij behooren, aangaat, die bevolking verdeeld wordt in: 328,741 R. K., 47,535 Protestanten, 1951 Israeliten en 210 tot niet genoemde gezindheden behoorende.

Er bevinden zich in Noord-Braband 223 R. K. parochiën, die tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch* en het apost. vic. van het Nederlandsche gedeelte van het voorm. bisd. van Antwerpen behooren en eene statie, die tot het aartspriesterdom van *Holland-en-Zeeland* ge-

rekend wordt. Zij bezitten er 260 kerken, die door 223 Pastoors en 175 Kapellaans bediend worden.

Men telt er 94 gemeenten der Herv., die vier klassis uitmaken, als: die van 's Hertogenbosch, Breda, Heusden en Eindhoven; en 109 kerken hebben, bediend wordende door 100 Predikanten.

Er zijn 5 gemeenten der Evang.-Luth., welke gedeeltelijk tot den ring van *Rotterdam*, gedeeltelijk tot dien van *Utrecht* behooren. Zij hebben er 5 kerken, welke door 3 Predikanten bediend worden.

Voorts heeft men er 2 gem. der Afgescheidenen, en 15 van de Israëliten.

Voor de regterlijke magt is Noord-Braband in drie arrondissementen verdeeld als: 's Hertogenbosch, Eindhoven en Breda, gezamenlijk 19 kantons uitmakende.

Voorts heeft men er 14 kiesdistrikten, die de volgende hoofdplaatsen hebben:

Het 1e kiesdistrikt, hoofdplaats Ravestein en Oss bij afwisseling,
» 2e » , » Boxmeer,
» 3e » , » St. Oedenrode,
» 4e » , » Oirschot of Boxtel bij afwisseling,
» 5e » , » Hilvarenbeek,
» 6e » , » Gemert of Asten bij afwisseling,
» 7e » , » Helmond,
» 8e » , » Oisterwijk,
» 9e » , » Waalwijk,
» 10e » , » Woudrichem,
» 11e » , » Ginneken,
» 12e » , » Zevenbergen,
» 13e » , » Oudenbosch of Steenbergen bij afwisseling,
» 14e » , » Roosendaal.

Voor de *Nationale Militie* heeft men er drie distrikten, dertig militiekantons bevattende, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren:

1e *distrikt*, hoofdplaats 's Hertogenbosch.

1e militiekanton, hoofdplaats 's Hertogenbosch,
2e » , » Tilburg,
3e » , » Oisterwijk,
4e » , » Waalwijk,
5e » , » Boxtel,
6e » , » St. Michiels-Gestel,
7e » , » Grave,
8e » , » Ravestein,
9e » , » Oss,
10e » , » Heusden,
11e » , » Woudrichem.

2e *distrikt*, hoofdplaats Breda.

12e militiekanton, hoofdplaats Breda,
13e » , » Etten,
14e » , » Oosterhout,
15e » , » Ginneken,
16e » , » Zevenbergen,
17e » , » Oudenbosch,
18e » , » Steenbergen,
19e » , » Bergen-op-Zoom,
20e » , » Roosendaal.

3e *distrikt*, hoofdplaats **Eindhoven.**

21e	militiekanton	,	hoofdplaats	Oirschot,
22e	»	,	»	Boxmeer,
23e	»	,	»	Hilvarenbeek,
24e	»	,	»	Eerzel,
25e	»	,	»	Eindhoven,
26e	»	,	»	St. Oedenrode,
27e	»	,	»	Gemert,
28e	»	,	»	Asten,
29e	»	,	»	Helmond,
30e	»	,	»	Budel.

Voor het onderwijs wordt Noord-Braband in negen schooldistrikten verdeeld, waarvan het eerste en derde ieder in twee gedeelten gesplitst zijn.

Het	1e	schooldistrikt	,	1e	gedeelte	, telt	45	scholen.
»	1e	»	,	2e	»	, »	24	»
»	2e	»	,			»	30	»
»	3e	»	,	1e	»	, »	17	»
»	3e	»	,	2e	»	, »	26	»
»	4e	»	,			»	31	»
»	5e	»	,			»	38	»
»	6e	»	,			»	39	»
»	7e	»	,			»	26	»
»	8e	»	,			»	34	»
»	9e	»	,			»	40	»

Zoodat men er in het geheel 349 lagere scholen telt.

Er zijn 14 Latijnsche scholen, welke gevonden worden: te 's Hertogenbosch, te Bergen-op-Zoom, te Breda, te Eindhoven, te Helmond, te Ravestein, te Grave, te Heusden, te Uden, te Gemert, te Oosterhout, te Oudenbosch, te Boxmeer en te Megen, die gezamenlijk een getal van ruim 500 leerlingen tellen.

De voornaamste rivieren, die deze provincie bespoelen, zijn: de Maas, de Merwede, met een aantal killen, waaronder zeer aanmerkelijke, in den verdronken Zuid-Hollandschen waard; de Schelde; de Amer; de Oude Maas; de Dommel; de Aa of Ade; de Donge; de Mark of Merk en de Dintel. Ook heeft men er een zeer belangrijk kanaal, de Zuid-Willemsvaart geheeten.

Men vindt er de volgende voorname dijk- en polderbesturen: 1°. de Polder van den Eigen, onder Orthen, Rosmalen en Nuland; 2°. de dijkstoel van den Polder van Empel-en-Meerwijk; 3°. het dijksbestuur van den polder het Hoog-Hemaal; 4°. het dijksbestuur van den polder het Laag-Hemaal; 5°. het dijksbestuur van den polder den Ham; 6°. het dijksbestuur van de Peperkoekdijks en Vliertpolders; 7°. het dijksbestuur van den Lande van Breda, onder Oosterhout, in zes polders verdeeld, te weten: van Broek, van den Willemspolder, van den Dongendijkschenpolder, van den Brieltgenspolder, van den Westpolder en van den Republiekpolder; 8°. de dijksbesturen onder Terheiden, te weten: van den Grooten-Zonzeelschenpolder, van den Binnenpolder, van den Polder van Hartel en van den Polder van Crauwersgors-en-Hokkenberg; 9°. de dijksbesturen onder 's Princenhage; 10°. de dijksbesturen van Teteringen, bestaande uit de Polders van Vught, de Meerhoek en de Crogten; 11°. de dijksbesturen onder Etten, bestaande uit: de Westpolder, de Creytenberg, de

Oostpolder, den Ykel, de Hillekenspolder, de Achterboerkenspolder en het Trippenpoldertje; 12°. de dijksbesturen in den Lande van Bergen-op-Zoom, bestaande uit twaalf polders; 13°. de dijksbesturen onder Steenbergen, uitmakende vijf polders; 14°. het dijksbestuur van den Ruigenhil, onder de Willemstad; 15°. zes dijksbesturen onder Fijnaart en Heyningen; 16°. het dijksbestuur van Zevenbergen, 17°. dat van de Niervaart; 18°. dat van den Roijalenpolder; 19°. dat van den Emiliapolder; 20°. dat van Dussen; 21°. dat van den Nieuw-Dussenschen of Zuid-Hollandschenpolder; 22°. dat van het Nieuwland van Altena; 23°. dat van den Vervoornepolder; 24°. dat van het Oudland van Altena; 25°. dat van Stad en Lande van Heusden; 26°. het dijksbestuur onder den Lande van Grave-en-Cuyk, bestaande uit Dijkgraven en Leden van vijf onderscheidene polders; 27°. het dijksbestuur van Ravestein; en 28°. het dijksbestuur van Stad en Lande van Megen.

Over het algemeen is het in Noord-Braband zeer gezond, vooral in de omstreken van Breda. Men treft in deze provincie niet alleen stokoude lieden van 80 en 90, maar zelfs sommige van boven de 100 jaren aan; ook zetten zich eene menigte menschen uit andere provincien, uit hoofde van de gezondheid der luchtstreek, hier neder. Opmerkelijk is het, dat dit landschap, bij het woeden van pestziekten, in andere oorden van Nederland, veelal daarvan is verschoond gebleven.

In sommige streken vindt men eenen zeer vruchtbaren, op andere plaatsen eenen middelmatigen, elders zelfs eenen schralen en dorren grond De Landen van Heusden en Altena en de heerlijkheden Niervaart, Willemstad, Steenbergen, Prinseland en Zevenbergen, en het westelijk gedeelte van het markgraafschap Bergen-op-Zoom, even als het kwartier Maasland, zijn zeer vruchtbaar, terwijl men in de baronnie van Breda, maar bijzonder in de Meijerij van 's Hertogenbosch, vele dorre heidevelden, en in het tot deze laatste behoorende Peelland, drassige veengronden aantreft. De voortbrengselen van het dierenrijk zijn koeijen, die echter klein van gewas zijn, paarden, die wel niet zoo groot zijn als in Friesland en Overijssel, maar geacht worden op den duur beter vermoeijenissen te kunnen doorstaan, schapen, wier wol meestal in de fabrijken dezer provincie (vooral te Tilburg) verwerkt wordt, varkens, die een zeer smakelijk spek leveren, hazen, konijnen, onderscheidene vogelsoorten, bijzonder hoenders, zijnde vooral de Bredasche kapoenen en poulardes heinde en ver beroemd, terwijl de hoenders en ganzen van Aarle, Beek en Liesbout met honderden 's wekelijks naar Holland worden gezonden; ook wordt de bijënteelt door verscheiden der landbewoners met goed gevolg voortgezet, terwijl de rivieren den Noord-Brabandschen disch met eene veelvuldige verscheidenheid van visch voorzien, onder welke de ansjovis van Bergen-op-Zoom, onder den naam van Bergsche ansjovis bekend, alom verzonden wordt. Voorheen werd de zalm bij Geertruidenberg zoo menigvuldig gevangen, dat de dienstboden zich verhuurden op voorwaarde die maar tweemaal 's weeks te moeten eten.

Uit het plantenrijk levert deze provincie zware gerst, rogge, tarwe, haver, hop, spurrie, meekrap, oliezaad, vlas, waarvan de Noord-Brabanders zelven keurig linnen weven, hennep, paardenboonen, boom- en

peulvruchten, rapen en andere groenten, benevens hout; zoo groeit er, in het oostkwartier van het markgraafschap van Bergen-op-Zoom veel krenpelhout, waar uit het zoogenoemde rijs, zoo onmisbaar voor onze dijken, gehakt wordt, terwijl men in de Landen van Breda en Bergen-op-Zoom, en voor een gedeelte ook in de Meijerij van 's Hertogenbosch, goed hoogstammig eiken- en olmenhout vindt, waaruit zware werkstukken, als: molenässen, stampers, olijbanken en zware balken vervaardigd worden. Aan schors-, werk-, timmer- en vooral aan brandhout is er geen gebrek. Ook wordt er veel en goed hooi, voornamelijk in de Langstraat gewonnen; terwijl de Biesbosch en het Hollandsdiep uitmuntende biezen, riet en griend opleveren. De aanplanting van den witten moerbezieboom, wordt er ijverig voortgezet, tot bevordering van de zijdeteelt, waarvan de hoofdinrigting te St. Michiels-Gestel gevestigd is.

Het rijk der delfstoffen geeft alleen oer, blaauwsel en turf, welke meest in de Peel gestoken wordt.

Voor het fabrijkwezen is de provincie Noord-Braband mede zeer belangrijk. Men vervaardigt onder anderen lakens te Tilburg, te Eindhoven en te Geldrop; bontjes te Helmond, linnen en katoenen stoffen te Eindhoven en op onderscheidene dorpen in de Meijerij van 's Hertogenbosch, waar men, even als te Zundert, ook uitmuntend fijn damast- en pellen-tafelgoed weeft. Te Breda weeft men tapijten; te Eindhoven, Breda en 's Hertogenbosch maakt men hoeden, ter laatstgemelde plaats ook spelden; te Oosterhout en te Bergen-op-Zoom heeft men pottebakkerijen, ter eerstgemelde plaats ook steenbakkerijen, en, sedert 1839, eene geoctroijeerde trasfabrijk van keisteenen; te Breda, te Geertruidenberg, te Wernhout, te Bergeyk, te Visschenberg en te Leur zijn beroemde bierbrouwerijen; onder de Willemstad, Steenbergen, Fijnaard en Prinseland onderscheidene meestooven; te 's Gravenmoer kantwerkerijen, en onder 's Princenhage een ijzermolen, alsmede een beendermolen ter bemesting der landerijen.

De provinciale staten bestaan uit twee en veertig leden, van welke zeven door de ridderschap, een en twintig door de steden en veertien door het platte land gekozen worden, waartoe 's Hertogenbosch 5, Bergen-op-Zoom, Breda en Tilburg elk 3, Oosterhout 2 leden en Eindhoven, Geertruidenberg, Grave, Heusden en Willemstad ieder één lid benoemen, door welke zeven leden tot de tweede kamer der Staten Generaal afgevaardigd worden.

Het wapen van Noord-Braband bestaat in eenen rooden leeuw met opgeheven klaauwen, op een zwart veld, wordende het schild door eene hertoglijke kroon gedekt.

BRABAND (STAATS-), dat gedeelte der *Generaliteitslanden*, hetwelk vroeger tot het hert. *Braband* behoord had. Het bevatte: 1) het geheele voormalige kwartier van 's Hertogenbosch, bestaande uit de dus genaamde Meijerij, zijnde: de kwartieren Maasland, Peelland, Oisterwijk en Kempenland, benevens de vrijdom van 's Hertogenbosch; 2) een groot gedeelte van het kwartier van Antwerpen, bevattende de baronnie van Breda, het markgr. Bergen-op-Zoom, benevens de heerlijkheden Steenbergen, Willemstad en Prinseland en 3) het Land van Cuyk en de vesting Grave, zoodat het verre het grootste gedeelte van de tegenwoordige prov. *Noord-Braband* besloeg. Ook werden veelal, ofschoon oneigenlijk, daaronder begrepen de vesting Maastricht en dat ge-

deelte van Opper-Gelder, hetwelk tot de republiek der Vereeenigde Nederlanden behoord.

BRABANDSCHE POLDER, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BRABAND.

BRABANDSHOEDJE, bij de Engelschen BUTTON geheeten, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, in de *Straat Sunda*, aan de Noordzijde van het eil. Java, Z. O. van het eil. Dwarsindenweg.

Het is onbewoond, maar doet zich door zijn prachtig groen, ongemeen schoon voor.

BRABANTIA, Latijnsche naam van het hert. BRABAND. Zie dat woord.

BRACHBAND, BRACBANTUM of BRACBANTIA, oud landschap, waarvan het hert. BRABAND zijnen naam ontleende. Zie dat woord.

BRACHT (MAAS-), d. in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*. Zie MAASBRACHT.

BRACHTENBACH of BREKTENBACH, d. in het balj. van *Bastogne*, arr. en 4½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. W. van *Wiltz*, gem. en ½ u. van *Ober-Wampach*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. *Wiltz*, behoort. Zij hebben hier eene kerk, die door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in het d. een oud kast., het Huis Te Brachtenbach geheeten.

BRACHTENBACH (HET-HUIS-TE-), oud kast. in het balj. van *Bastogne* arr. en 4½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. W. van *Wiltz*, gem. en ½ u. van *Ober-Wampach*, in het d. *Brachtenbach*.

BRACKMAN, water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie BRAAKMAN.

BRACOLA, oude naam van het d. BREUKELEN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BREUKELEN.

BRADAL, h., prov. *Gelderland*. Zie BRAAIAAL.

BRAECK (DE), pold. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie BRAAK (DE) (1).

BRAHAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

Het inlandsch hoofd dezer plaats gaf in het jaar 1825 een bijzonder blijk van trouw aan het Nederlandsche Gouvernement; want toen de aldaar gevestigde pakhuismeester van het zout en de overige beambten bij de zoutpakhuizen, zich, uit hoofde van den in die streken uitgebarsten opstand, aldaar niet meer veilig achtende, de pakhuizen aan hem hadden overgegeven, en hij door de muitelingen werd opgeroepen, weigerde hij niet alleen daaraan gehoor te geven, maar leverde, bij de terugkomst der ambtenaren, de pakhuizen weder behoorlijk aan hen over.

BRAKE (HUIS-DE-), ook wel HET HUIS TE BRAAK, of enkel DE BRAAK en de BRAKE geheeten, landgoed in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en ½ u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Winsum*, ½ u. O. van *Obergum*, waartoe het behoort, N. van het Winsumerdiep.

---

(1) Evenzoo zoeke men alle woorden, die men elders wel eens BRAE gespeld vind, op BRA of BRAA.

Het beslaat eene oppervlakte van 89 bund. 79 v. r. Men heeft er de oudste, uitgebreidste en meest beroemde steenbakkerij der provincie *Groningen*. Thans wordt het in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. Mello Sichterman.

BRAKE (TER-), landgoed in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Braake (Ter-).

BRAKEL, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden distrikt* van *Gelderland*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Waal, O. aan Zuilichem, Z. aan Pouderoijen, W. aan Monnikenland.

Zij bevat niets dan het d. Brakel en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 1037 bund. 5 v. r. 14 v. ell., heeft 158 h., en telt ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de visscherij.

Er is in deze gem. ééne school, die door een gemiddeld getal van 100 leerlingen wordt bezocht.

De gem. Brakel is eene heerl., die vroeger bezeten werd door het zeer edel en oud geslacht van Brakel, hetwelk hier een kasteel had (zie het art. Brakel (Huis-Te-). Thans is zij het eigendom van den Heer Wilhelmus van Dam van Brakel, die aldaar het huis Rodichem bewoont.

Het d. Brakel ligt 5½ u. Z. ten W. van Tiel, 2 u. W. van Zalt-Bommel, en 1 u. O. van het fort Loevestein, aan de Waal.

Het is een zeer oud dorp, dat, reeds in het begin der negende eeuw, door zekeren Graaf Rotgarius, aan de kerk van Utrecht geschonken werd.

De inw., die alle Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Bommel*, behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Hendricus Spudeus, die in het jaar 1587 herwaarts kwam, en in het jaar 1589 naar Arkel vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De kerk, die vóór de Reformatie aan de H. Maagd Maria was toegewijd, is een oud gebouw, met toren en orgel.

Het wapen van Brakel bestaat uit twee bermen (visschen), van zilver, op een veld van keel, bezaaid met kruisjes van goud.

BRAKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en 3 u. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Alphen-en-Riel*.

BRAKEL, voorm. kast. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 1 u. W. van *Maurik*, 10 min. Z. O. van *Rijswijk*, waartoe het behoort.

De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte van 20 bund. 20 v. r. 30 v. ell. beslaande, zijn of bebouwd, of tot boomgaarden en weilanden aangelegd, en worden thans in eigendom bezeten door den Heer D. L. van Brakell tot den Brakell.

BRAKEL (HUIS TE-), voorm. kast. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, in het d. *Brakel*.

Het was het stamhuis van het geslacht van Brakel, waarvan de naam ook Brakell, Brackel of Braeckel, geschreven wordt. Boudewijn II, Heer *van Heusden*, door de Deenen en Noormannen uit zijne goederen verjaagd zijnde, stichtte, omtrent het jaar 870, de sloten Brakel, *Aalst* en *Pouderoyen*. Deze goederen gekomen zijnde aan die van Montbeliard, welke tot wapen hadden een schild van azuur, beladen met twee bermen van goud, zoo is het slot Brakel aan eenen jon-

geren zoon van dat geslacht gekomen, die den naam van Brakel aannam, en het wapen, door verandering van kleuren, brak, en diensvolgens twee zilveren bermen, op een veld van keel, voerde. Aangaande de eerste Heeren van Brakel vindt men weinig aangeteekend; dit alleen is zeker, dat zij reeds in de dertiende eeuw onder dezen naam bekend stonden. Onder de latere vinden wij: Eustachius en zijnen zoon Staerkinus die, in het jaar 1321, het huis te Brakel tot leen en openhuis maakte van den Hertog van Gelder, en voorts Staeske van Brakel en zijne dochter Adriana, die deze heerlijkheid in het jaar 1420 aan het geslacht Braakhuizen van Waardenburg overbragt.

Van het geslacht, dat van dit huis zijnen naam ontleent, maar sedert het laatstgenoemde jaar niet meer in het bezit daarvan was, worden twee, namelijk Johan van Brakel en zijn neef, Dirk van Brakel, als teekenaars van het verbond der Edelen vermeld, terwijl de achterkleinzoon van eerstgenoemde vermoedelijk de dappere Schout bij Nacht, Jan van Brakel, is geweest, die, onder anderen, bij den beroemden togt naar Chattam, in het jaar 1667, als Kapitein bevel voerende over het fregat *de Vrede*, daarmede tot over den, in de Theems gespannen ketting zeilde, het eerst de vijandelijke schepen aan boord klampte en een daarvan veroverde. Hij sneuvelde, den 10 Julij 1690, in een gevecht tegen de Franschen (1).

Het Huis te Brakel was vrij aanzienlijk en sterk, waarom het, in het jaar 1407, toen Reinold IV, Graaf *van Gelder*, met Willem IV, Graaf *van Holland*, oorlog voerde over de stad Gorinchem, waar de eerstgenoemde ingelaten en gehuldigd was, zeer veel aanstoot leed, en door eenige Hollandsche krijgsbenden werd uitgeplunderd en in de asch gelegd. Naderhand is het weder herbouwd, zoodat het in het jaar 1618, nog eene redelijke fraaije gedaante had en met eenen stevigen vierkanten toren prijkte, voorzien van een vierkant wolvendak, en met een nog wat kleiner spits gekapt torentje, nevens de groote voorpoort, ter zijde gehecht aan eenen ruimen ringmuur, waar binnen twee trapgevels, de stalling en het bouwhuis gezien werden. Dan ook dit huis is in het jaar 1672, afgebrand, zoo dat het tegenwoordig geheel verdwenen is, en men ter plaatse, waar het gestaan heeft, niets meer ziet dan de bouwvallen.

BRAKEL-EN-POUDEROIJEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt* van Gelderland, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gedeeltelijk gem. *Brakel*, gedeeltelijk gem. *Pouderoijen*, gedeeltelijk gem. *Zuilichem;* palende N. aan den Waaldijk, O. aan den Meidijk, Z. aan den Maasdijk, W. aan den Nieuwendijk.

Deze pold., beslaat eene oppervlakte van 1140 bund. en wordt door vier molens en drie sluizen van het overtollige water ontlast. Het dijksbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf en twee Heemraden.

De geheele Polder van Brakel-en-Pouderoijen werd, op den 29 Januarij 1820, met ijs overdekt, en het afstorten van den zwaren kleidijk, ter dikte van 8 tot 10 v., deed niets anders dan eene jammerlijke dijkbreuk en doorbraak vreezen. Dan kunde en moed wisten dezen nood nog tijdig te keeren. Het voorzien der verzinkingen met een

(1) Men zie over hem en zijn geslacht, J. W. Te Water, Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen, St. IV, bl. 234-240.

dubbel heiwerk en het herstellen der afgeslagene kistingen; dit alles werd, ondanks het ontzettend gevaar, hetwelk bij dezen arbeid plaats had, met zulk eenen ongemeenen en aanhoudenden ijver voortgezet, dat men zich op den 30, met het gunstige vooruitzigt op eene volkomene bevrijding vleijen mogt. Zeer aanmerkelijk was hier, na de noodlottige saizoenen van 1816—1818, de hernieuwde schade. Van de 152 h. bleven slechts 6 van den hoogen vloed bevrijd, en velen werden zeer geteisterd. Boomgaarden en houtplantingen, wintertarw en koolzaad werden vernield. Meer dan een derde gedeelte bouwland werd van 2 tot 3 v. diepte uitgespoeld, en de beste uiterwaarden 1 en 2 voet hoog onder het dorre zand bedolven.

In den nacht tusschen den 31 December 1833 en den 1 Januarij 1834, werd deze polder wedergeheel overstroomd, doordien de Brakelsche Nieuwedijk, beneden het dorp Pouderoijen, doorbrak.

BRAKELSCHE-NIEUWEDIJK of BRAKELSCHE-DWARSDIJK, het gedeelte van de bedijking, op de westzijde van den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Het is de Westelijkedijk van den *Polder-van-Brakel-en-Pouderoyen*, en strekt zich uit van den Waaldijk tot den Maasdijk, langs het Monnikenland, vereenigt, als het ware, de dijken van de rivieren de Waal en de Maas.

BRAKELSVEER, veer over de rivier de Waal, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt* van Gelderland, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, tegen over de zoogenaamde Braaiaal. Er is hier veel overtogt van en naar de Zuid-Hollandsche plaatsjes Asperen, Heukelum, Leerdam, enz. Het is een eigendom van den Heer WILHELMUS VAN DAM VAN BRAKEL.

BRAKELSVEER, veer over het Spui in den *Hoekschen waard*, onder het baljuwschap van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4¼ u. W. van *Dordrecht*, kant. en ½ u. Z. W. van *Oud-Beijerland*, gem. en ¾ u. O. ten N. van *Nieuw-Beijerland*, dienende voor voetgangers, om uit den Hoekschenwaard in het Land van Voorn en Putten te komen.

BRAKENBURG, buitengoed in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Middelburg*, gem. en 10 min. N. van *Arnemuiden*.

Het beslaat met de daartoe behoorende landerijen eene oppervlakte van 42 bund. 8 v. r. en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw CHARLOTTE VERSLUYS, echtgenoote van Jonkheer PIETER DAMISSE VAN CITTERS, te Middelburg.

BRAKENSTEIN of BRAAKENSTEIN, buitengoed op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2½ u. N. ten O. van de *Helder*, gem. *Texel*, 10 min. N. ten O. van *Oude-Schild*, en de haven van Texel.

Het beslaat eene oppervlakte van 2 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. P. DIJKSEN, woonachtig op Texel.

BRAKKEN (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Breda*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 10 min. W. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 5 h. en 30 inw.

BRAKKENSTEIN, landgoed in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en ruim ½ u. van *Nijmegen*, nabij en O. van *Hatert;* waartoe het behoort.

Het beslaat, met den daartoe behoorende bouwhof, eene oppervlakte van 31 bund. 66 v. r. 42 v. ell., en zonder deze 12 bund. 83 v. r.

12 v. ell. Tegenwoordig wordt het in eigendom bezeten door den Heer TullEKEN, woonachtig te Nijmegen. *st-I*

BRAKKEPUT, drie plant. in *Westindië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, ten N. van het *Spa che water*, Boven-, Midden- en Beneden-Brakkeput genaamd, welke laatste aan den Heer Willem Craaneveld Hoijer behoort.

BRAKOLA, oude naam van het d. Breukelen, in het *Neder-kwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen.

BRAKZAND ('T), plaat in de *Wadden*, Z. van het *Friesche* eil. *Schiermonnikoog*, O. van 't Groningerdiep.

BRALLERAN, klip in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, W. van Madura, 8° 50′ 50″ Z B.

BRAMA, ook wel Bromo gespeld, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Passaroewang*, in het oostelijke gedeelte van het gebergte *Tengger*, 3 m. N. W. van Loemadjang.

Het is eene vulkaan, die vroeger dikwijls en nog in het jaar 1829 gewoed heeft. Zij ligt, aan den noordelijken kant, tusschen andere zware bergtoppen verscholen, in eene vlakte, thans de *Zandzee*, of bij de inlanders *Dassar*, genaamd, uit welke hij ongeveer 4 à 500 v. hoog opstijgt; terwijl hij 800 v. boven de oppervlakte der zee verheven is. Deze berg wordt door de Tengerbevolking als het zinnebeeld van den God Brama vereerd.

BRAMBANAN of Brambanam, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, keiz. en resid. *Soerakarta*.

In dit distr. vindt men, zoo bij het d. Brambaran, als te Loro Djongrang, bezienswaardige overblijfselen van Hindoesche tempels.

BRAMBANAN of Brambanam, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, keiz. en resid. *Soerakarta*, distr. *Brambaran*, aan den voet van eene bregreeks.

Bij dit dorp werden, in het jaar 1797, door een Nederlandsch Ingenieur, nabij den grooten weg, welke van de hoofdstad des Soesoehoenans naar dien van den Sultan is aangelegd, zeer fraaije bouwvallen van Indische tempels ontdekt, die aldaar destijds onder allerlei plantgewas geheel verscholen waren. De Tjandi (of tempel) kobon-dalam was, in het jaar 1812, nog dermate met struikgewas overdekt, dat men slechts eene ruimte van twee- of driehonderd vademen konde betreden; de overblijfselen der buitenmuren waren nog niet ontdekt, en in de binnenruimte waren bebouwde velden aangelegd. Omtrent veertig vademen van de westzijde des tempels, stonden voorheen twee vervaarlijke groote beelden van *Raksasa's*, zijnde, volgens de Javaansche begrippen, bovenmenschelijke wezens van buitengemeen groote gestalte. De hoofden van deze beelden, die daar als wachters aan den ingang stonden, waren 2 v. hoog en uit eenen enkelen steen gehouwen. De Tjandi-séwoe (duizend tempels), liggen insgelijks bij Brambanam, en aan den weg van daar naar Djocjokarta, vindt men de bouwvallen van Dinanga en Randan-goenting, welke men reeds in de verte aan een ontzaggelijk groot beeld erkent, nader komende, ontmoet men in de omstreek vijf andere beelden; terwijl men in de nabijheid almede de schoone overblijfselen van het paleis Kadasan aantreft.

Den 15 December 1825, viel eene bende muitelingen, ten getalle van omtrent 1000 man, den destijds hier gevestigden post aan; maar werd door de troepen van den Luitenant Schlosser zoo wel ontvangen, dat zij met een verlies van dertig dooden verjaagd werd. De Ma-

door Le Baron de Vexela, den 28 September 1826, vernomen hebbende, dat de muitelingen den weg bij Brambanan hadden verhakt, en zich links en regts in de dorpen bevonden, besloot eenen togt derwaarts te doen, ten einde de omstreken te zuiveren, waarin hij zoo wel slaagde, dat hij den vijand, met achterlating van verscheidene gesneuvelden, op de vlugt joeg, waarna de oproerige dorpen, door de Solosche Barissans verbrand werden.

BRAMEL (DEN), landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1½ u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gem. en ¼ u. N. van *Vorden*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 78 bund. 17 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. I. J. Storm van 's Gravesande, woonachtig te Vorden.

BRAMMELO, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. Z. van *Almelo*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Enschedé*, gem. en 1 u. W. van *Haaksbergen*; met 42 h. en 250 inw. Deze buurs. heeft met *Langelo* eene school, die gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt, onder welke er ook uit andere buurschappen zijn.

BRAMMERSHOOP, zandbergje in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, op het midden van het *Ellersveld*, O. van den grooten postweg van Assen naar Koevorden.

Het dal, door deze bergjes gevormd, wordt ook wel de Moordkuil geheeten. Volgens overlevering zoude in overoude tijden, twee in het landschap Drenthe beruchte roovers, met namen Ellert en Brammert, hier hun roofnest hebben gehad.

BRAMSHOOP, voorm. naam van den houtgrond Zorgenvrij, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Zorgenvrij.

BRAMSHOOP (LAND VAN), voorm. naam van den houtgrond Mijn-Zorg-en-Discordia, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Mijn-Zorg-en-Discordia.

BRAMSPUNT, verkorting van Parhamspunt, voorm. batterij en seinpost in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, O. van den mond der Suriname, 4 u. beneden Paramaribo, aan de overzijde der rivier, 21½ u. van de oostelijke grensrivier Marowijne en 34 à 35 u. van de westelijke grensrivier Corantijn; 5° 52′ 30″ N. B. 57° 24′ 5″ W. L.

Dit punt is zoo zeer afgespoeld, dat de plaats, alwaar de baak en de huizen gestaan hebben, geheel en al door de zee verzwolgen is, en thans niets vertoont dan eenen barren zandhoek, welke zich ver in zee, onder troebel water, uitstrekt.

In 1807 werd hier eene 70 v. hooge baak opgerigt, welke men in het jaar 1823, door de sterke afspoeling heeft moeten terug zetten; daar echter de afspoeling van jaar tot jaar toenam, was men in het najaar van 1828 genoodzaakt haar weder terug te brengen, zijnde toen de 118 v. hooge baak 1185 v. meer binnenwaarts geplaatst bij den quarantainepost, die in 1832 en 1833 op eene zandrits, een weinig beneden de Jonkermanskreek is aangelegd, en uit vier gebouwen bestaat, welke ziekenhuizen, bergplaatsen voor aangebragte goederen, scheepstuigaadje, een woonhuis, keuken enz. bevatten.

Na zonsondergang wordt hier, even als vroeger op Bramspunt, een vuur ontstoken. Zoowel bij het inkomen en uitvaren van schepen, als bij alles, wat op de kust gebeurt, doet men hier seinen, die tot aan Paramaribo herhaald worden.

Deze post staat onder het bevel van den Kommandant van het hoofdfort Nieuw-Amsterdam, die hier een Onderofficier met een paar Jagers en eenige Guides (Negersoldaten) plaatst. Gewoonlijk bevinden zich hier, met de slaven, meiden en kinderen, 15 à 20 zielen.

BRANBANAN, distr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BRAMBANAM.

BRAND, geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van *'s Hertogenbosch*, 2 u. Z. W. van *Grave*, gem. *Zeeland*.

BRANDALOON, voorm. landhuis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, aan de oostzijde van het d. *Nes*.

BRANDAM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil *Java*, resid. *Soerabaija*.

BRANDARIS, lichttoren op het westeinde van het eil. *Ter-Schelling*, prov. *Noord-Holland*, aan de Noordzijde van het d. Wester-Schelling. Het is een zware vierkante steenklomp van drie verdiepingen, alle onder en boven even wijd en breed, die in het jaar 1594 gebouwd is. Bij de brandstichting der Engelschen, in het jaar 1666, stond hij te midden in de vlammen van het in asch gelegde Wester-Schelling, doch bleef, door de overhaaste vlugt dier brandstichters, op het zonderlinge berigt, dat sommigen van *Malle* SIDSGE van Midsland (zie dat woord) vernomen hadden, voor vernieling gespaard.

Op dezen toren brandt, sedert den 1 October 1838, een draaijend lenticulair lamplicht, met drie cirkelvormig om elkander geplaatste pitten, om welke acht spiegels in acht minuten ronddraaijen; kunnende dit licht, dat 54 ellen boven den waterspiegel van het gewoon hoog water verheven is, bij een goed vuurzigt, door den zeeman gezien worden op eenen afstand van 5 Duitsche zeemijlen, van 15 in eenen graad, meer of min, naar gelang dat het oog van den waarnemer zich boven den waterspiegel geplaatst vindt, doch minder ver naar gelang eener ongunstige luchtgesteldheid. Het licht levert iedere minuut eene verschijning op, durende, op den afstand van 4 Duitsche mijlen, nagenoeg 14 à 15″, terwijl de grootste schittering alsdan 6″ duurt, zoodat de verlichting 15″, de verduistering 45″ duurt; terwijl de schippers gemeenlijk er over klagen, dat zulks niet omgekeerd plaats vindt. Op eenen minderen afstand dan die van 4 Duitsche mijlen worden de verschijningen voorafgegaan en gevolgd door eene korte doch vrij heldere flikkering, gelijkende naar die van eene kleine ster, zijnde het licht van eene heldere geelachtige tint.

Men gaat naar deze kunstlamp langs eenen wenteltrap van 206 treden, in eenen cilinder in het midden van den toren gemetseld.

BRANDEMEER (HET), BRANDMEER of KLEINE SLOOTERMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwoede*, in het N. W. van de griet. *Lemsterland*, tegen Doniawarstal, ½ u. Z. O. van Slooten.

BRANDENBURG, in het Fransch BRANDENBOURG, heerl., grooth. *Luxemburg*; palende N. aan de heerl. Stoltzemburg, O. aan het graafs. Vianden, Z. W. en N. aan het balj. Diekirch.

Het bevat de dorpen: Brandenburg, Landscheid en Merscheid en de geh.: Nachtmanderscheid en Weiler, en beslaat alzoo gedeelten der tegenwoordige gem. Fouren en Putscheid.

BRANDENBURG, in het Fransch BRANDENBOURG, d. in de heerl. *Brandenburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en 1 u. N. van *Diekirch*, gem. en 1 u. W. van *Fouren*.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. *Diekirch*, behooren.

BRANDENBURG, voorm. burgt, prov. *Groningen*, te *Rasquert*, gem. *Baflo*.

BRAND-EN-BUURSING, pold. in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en kant. *'s Hertogenbosch*, gem. *den Dungen;* palende N. aan de Aa, O. aan de Nijvelaar, Z. aan de Zuidwillemsvaart, W. aan het Bosscheveld.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 131 bund. 33 v. r. 10 v. ell., en staat onder het bestuur van vier Gecommitteerden.

BRANDENDE BERG of Brandend eiland, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*. Zie Api (Goenong).

BRAND-EN-VEERPOLDER, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe;* palende N. aan de Keeten, O. aan het Oudgors, Z. aan den Alblaspolder, W. aan de Haven van Hooge-Zwaluwe.

Deze pold., groot 34 bund. 47 v. r. 20 v. ell., watert door eene steenen niet overwelfde sluis op de haven van Hooge-Zwaluwe uit, en staat onder het bestuur van den eigenaar.

De hoogte van het zomerpeil is ongeveer 45 duim onder A. P.

BRANDERDIJK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Zwolle*, kant. en 1 u. N. van *Kampen*, gem. en 15 min. ten Z. van *Grafhorst;* met 9 h. en ruim 80 inw.

Bij de overstrooming van 4 Februarij 1825 spoelden hier 10 h. weg, zoodat er volstrekt geen spoor van overbleef.

BRANDESKLOOSTER, voorm. klooster van reguliere kanonnikessen te *Deventer*, in de *Spinhuissteeg*.

Het werd in het jaar 1470, door Egbert ter Beek, vijfden Overste der Broeders van het Gemeene leven, met het *Kerstekensklooster* vereenigd, welke vereeniging het *St. Ursulaklooster* genoemd werd (zie voorts dat woord).

BRANDEVOORT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. W. van *Helmond*, gem. en 15 min. ten N. van *Mierlo;* met 2 h. en 13 inw.

BRANDGUM, d., prov. *Friesland*. Zie Brantgum.

BRANDKREEK, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, gedeeltelijk in *Aardenburger-Ambacht*, gedeeltelijk in het *Ambacht-van-IJzendijke*, prov. *Zeeland*.

Het is ontstaan uit de doorgravingen tot verdediging des lands, in 1622 en volgende jaren, waardoor het zeewater uit het Coxijsche gat met dat van het Jonkvrouwengat in elkander vloeide. Het liep dwars door de *Margariete-*, *Kruis-*, *St. Lievens-*, *Jeronimus-* en *Oudemans-polders*, waardoor men nu, ter wederzijden, polders van bovengemelde namen aantreft, zijnde deze grootere of kleinere helften der doorgevloeide polders. De Brandkreek maakte, volgens een tractaat van het jaar 1664, de grensscheiding tusschen de vereenigde toen Spaansche (naderhand Oostenrijksche) Nederlanden. Dit water, van lieverlede opgeslikt zijnde, is ten jare 1775, onder den naam van Brandkreek-polder ingedijkt.

BRANDKREEKPOLDER, pold: in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, gedeeltelijk kant. *Oostburg*, gem. *IJzendijke*, gedeeltelijk kant. *Sluis*, gem. *St. Kruis*, en gedeeltelijk tot België behoorende.

Het is eene smalle, gebogene strook gronds, hebbende aan de holle of noordelijke zijde het eiland, of het Nederlandsche deel van den Grooten Vrijenpolder, welk eiland weder uit verschillende, oude te voren ondergevloeide polders bestaat; en op de bolle of zuidelijke zijde, het andere of Belgische deel van gemelden Generale Vrijenpolder, ook uit verschillende polders bestaande, welke meest dezelfde namen hebben, als die aan de noordzijde. Oostelijk grenst deze polder aan den Oudenmanspolder; westelijk (waar hij ook den naam van Zoetelaarsgeule draagt) aan den Nieuwen Passegeulepolder, bij Haantjesgat.

Deze pold., die in het jaar 1775 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 220 bund., hiervan liggen op Nederlandsch grondgebied 98 bund. 59 v. r. 64 v. ell. Zijne middelbare breedte is nog geen 400 ell., de lengte ruim 600 ell. Zij bevat 2 boerderijen en eene herberg, die allen op Nederlandsch grondgebied staan, en ontlast het overtollige water door ééne sluis in de Passegeule. Het dijksbestuur is vereenigd met dat van het *Eiland* en bestaat alzoo uit eenen Dijkgraaf en twee Gezworenen.

De grensscheiding tusschen Nederland en België, zijnde die, welke in het jaar 1794 bestond, loopt in de lengte, midden door dezen polder, maar zeer kronkelende, daar zij de oude geul des zeearms volgt.

BRANDMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie Brandemeer.

BRANDSENBURG, voorm. havezathe, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Brantsenburg.

BRANDSTEDE, Brandtstede of Brandstate, voorm. stins, prov. *Friesland*. Zie Aylva-state.

BRANDTWIJCK, pold. en d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Brandwijk.

BRANDWACHT, militaire post, in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan den mond der Motkreek, 6 u. O. van Bramspunt.

Deze post, welke onder het bevel van eenen Onderofficier staat, die gewoonlijk 10 à 12 manschappen onder zich heeft, lag vroeger veel verder zeewaarts, alwaar men in het schrale zand nog de grondslagen zien kan; dan, ten gevolge van de sterke afspoeling van deze eenzame, sombere muskietenkust, met doode en in zee staande boomen en naakte stronken, heeft men dien verder binnenwaarts moeten plaatsen. Bij het zien van een schip wordt hier de vlag geheschen en sein gedaan.

BRANDWEREN (OLD-), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Dockum*, ¼ u. Z. ten W. van *Birdaard*, waartoe het behoort.

BRANDWIJK, Brandwijck of Brantwijk, d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. W. van *Gorinchem*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Sliedrecht*, gem. *Brandwijk-en-Gijbeland*.

De kom van het dorp bevat slechts de kerk, de pastorie, het schoolgebouw en drie huizen, terwijl een twintigtal daaronder behoorende hofsteden, over eene lengte van ¾ u. verspreid liggen, waarvan de bewoners hun bestaan vinden in den landbouw. Zij zijn alle Herv. en behooren tot de gem. *Brandwijk-en-Gijbeland*, die hier eene kerk heeft, welke in 1824 geheel nieuw is opgebouwd en waarin het grafgesteente prijkt van Samuel Onderwater, Oud-Burgemeester van Dordrecht. Dit gesteente, van blaauw arduin, heeft eene hoogte van ongeveer 5 ell. en is ter wederzijden bezet met 60 geslachtwapenen, in wit marmer uitgehouwen, alsmede dat van *Brandwijk-en-Gijbeland*.

Men heeft hier eene school, die gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt. Vroeger had men te Brandwijk ook twee Nonnenkloosters, als: één van de Cisterciënser orde, Maria Ter Donk genaamd, en één van de orde der Augustijnen. Ook hebben de reguliere Kanonniken van Heemsdonk onder dit dorp gewoond.

BRANDWIJK, Brandtwijck of Brantwijk, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*; palende N. aan de Kortebroek, O. aan den polder Achterland en Ammers-Graveland, Z. aan Gijbeland, W. aan de noordzijde van Bleskensgraaf.

Deze pold. bevat het d. Brandwijk, het geh. den Donk en 25 verstrooid liggende h. en boerenhofsteden, beslaat eene oppervlakte van 580 bund. 23 v. r. 6 v. ell., en wordt door 2 molens van het overtollige water ontlast. Het dijksbestuur bestaat uit één Polderschout, drie Heemraden en één Waardsman of Molenmeester.

Deze pold. maakte vroeger eene afzonderlijke heerl. uit, maar is sedert onheugelijke jaren met *Gijbeland* tot eene heerl. vereenigd.

BRANDWIJK (HUIS VAN), voorm. adell. huis te *'s Gravenhage*, in het *Noordeinde*, later het Oudehof, thans 's Konings Paleis.

Van dit huis werd de eerste grondslag gelegd in het jaar 1533 door Willem Goedt, Ontvanger-Generaal van Holland, na wiens dood het gekomen is aan Laurens van Bronkhorst en daarna aan Mr. Quintijn Weitsen, Heer *van Brandwijk*, Raadordinaris in den Hove van Holland, waardoor het den naam van het Huis van Brandwijk bekwam. Na zijn afsterven zijn daarvan eigenaars geworden Jacob Weitsen, Heer *van Brandwijk* en diens zwager Pieter Persijn, als in huwelijk hebbende Maria Weitsen. Van deze kochten het de Staten van Holland, in het jaar 1595, voor eene som van 14,200 guld., nadat zij het reeds eenige jaren in huur hadden gehouden, ten behoeve en tot inwoning van de Prinses Louise de Coligny, weduwe van Willem I, Prins *van Oranje*, en haren zoon Frederik Hendrik, in wiens handen het eindelijk geraakt is, waarna hij het aanmerkelijk heeft herbouwd en die gedaante gegeven, welke het nog had in het jaar 1815, toen het tot 's Konings Paleis werd ingerigt en vergroot (zie voorts de beschrijving van 's Konings Paleis op het art. 's Gravenhage).

BRANDWIJK-EN-GIJBELAND, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (19 k.d., 8 m. k., 5 s.d.); palende N. aan de gem. Streefkerk, O. aan Groot-Ammers en Ottoland, Z. aan Molenaarsgraaf en Hofwegen, W. aan Bleskensgraaf.

Deze gem. bevat de pold. Brandwijk en Gijbeland en daarin het d. Brandwijk, de buurt Gijbeland en het geh. den Donk. Zij beslaat eene oppervlakte van 1111 bund. 32 v. r. 89 v. ell., telt 72 h. en 500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw. zijn alle Herv. en maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Sliedrecht* behoort en ééne kerk heeft, te *Brandwijk*. De eerste, welke hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Arnoldus Steur, die het, even voor het jaar 1600, aanvaardde. Het beroep van den Predikant behoort alleen aan den Ambachtsheer.

Brandwijk-en-Gijbeland maken eene heerl. uit, welke in het jaar 1325 door Pieter van der Lecke verkocht werd aan Pieter Vinnesz van der Damme. In het jaar 1351 werd daarmede verlijd Heer Jan van Arkel; daarna is zij gekomen in het huis van Nassau. In het jaar

1456 werd daarmede verlijd GODSCHALK OEN VAN WIJNGAARDEN, wien het was aangekomen bij dijkregt, als zijnde Dijkgraaf van den Alblasserwaard. Zijn zoon JAN VAN WIJNGAARDEN gaf het, in het jaar 1482, over aan KLAAS VAN ASSENDELFT, in wiens geslacht het gebleven is tot in het jaar 1618. Toen schijnt het in het geslacht van NAALDWIJK te zijn gekomen, want den 16 November 1647 werd daarmede verlijd Jonkheer JOHAN VAN NAALDWIJK. Later werd zij bezeten door den beroemden dichter JACOB WESTERBAAN, die in het bezit daarvan geraakt was door zijn huwelijk met Vrouwe ANNA WEITSEN, eerder weduwe van REINIER VAN OLDENBARNEVELD. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Mr. BOUDEWIJN ONDERWATER te 's Gravenhage.

Het wapen van BRANDWIJK-EN-GIJBELAND bestaat uit een zwart veld, horizontaal in tweeën gedeeld, zijnde het bovenste gedeelte beladen met een zwijnskop, tusschen twee hersthoornen, en het onderste met zes ronde ballen, insgelijks tusschen twee hersthoornen.

BRANGRON, naam, welken de Negers geven aan de plant. BROEDERSCHAP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BROEDERSCHAP.

BRANJANGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Soerabaya*.

BRANSENBURG, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie BRANTSENBURG.

BRANTES, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zij ontspringt in de resid. *Passaroewang*, nabij het d. *Batoe*, en vervolgt haren loop door *Malang*, *Kediri*, *Japan* tot *Bangil*, waar zij zich in de *Straat van Madura* ontlast. Zij neemt telkens de namen aan der plaatsen, waar zij doorstroomt.

BRANTGUM of BRANDGUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Holwerd*, aan den rijweg van Dockum naar Holwerd, te midden van vruchtbare hooge bouwlanden, op eene terp gelegen.

Dit dorp werd in de oude stukken tot de *Holwerder-Zes* gerekend. Het heeft door eene opvaart gemeenschap met de Ee, en men telt er 36 h. en 280 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier ongeveer 270 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waaxens-en-Brantgum*, en hebben hier eene kerk, met een spits torentje.

De R. K., van welke gezindte er slechts 8 op dit d. wonen, worden tot de statie van *Dockum* gerekend. De 3 Doopsgez., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Holwerd*.

Er is eene school, die gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

BRANTJE of BRANTIE, d. in *Oost-Indiè*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, aan de monding van de Oija en den Oepak.

In het jaar 1829 is hier, door den Kolonel COCHIUS, eene versterking aangelegd.

BRANTSENBURG, ook wel BRANDSENBURG en BRANSENBURG gespeld, voorm. havezathe, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. O. van *Doesburg*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Steenderen*, in de buurs. *Baak*.

Deze havezathe heeft den titel gegeven aan eenen tak van het adellijk geslacht VAN HEECKEREN, die zich naar haar VAN HEECKEREN TOT BRANTSENBURG schrijft. Zij moet al voor meer dan eene eeuw zijn afgebro-

ken, want in het jaar 1740 bestond er reeds niets meer van, dan de voorpoort; terwijl de grond met geboomte en zeer veel ruigte begroeid was. Thans bestaat die poort ook niet meer, maar men ziet er een boerenhuis, hetwelk, met een gedeelte der tot dit goed behoord hebbende gronden, in eigendom bezeten wordt door den Heer Joost Hendrik Anton Adriaan Johan Joseph Baron van der Heyden tot Baak, Staatsraad in buitengewone dienst, woonachtig op het Huis Te Baak, onder Steenderen.

BRANTWIJK, pold. en d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Brandwijk.

BRAS, Poeloe-Bras, ook wel Brasse, Poeloe-Brasse gespeld, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, aan den noordwestelijken uithoek van Sumatra, W. van Nasi.

BRASAL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

BRASEMERMEER, meer in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Braassemermeer.

BRATTERT, geh. in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Redingen*, gem. en ½ u. N. van *Wahl*.

BRATUSBANT, oude naam van het hert. Braband. Zie dat woord.

BRAYER (TABOE-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Taboe-Brayer.

BREBEG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*; met vele oudheden.

BREBERG, voorm. Ned. schans, prov. *Friesland*. Zie Breeberg.

BREBES, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in het Westelijke der resid. *Tagal*.

BREBES, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Brebes*, ten O. van de monding der rivier van denzelfden naam.

BREBES, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die zich met eenen noordelijken loop, in de resid. *Tagal*, reg. *Brebes*, in de *Zee van Java* ontlast.

BREBURG, voorm. Ned. schans, prov. *Friesland*. Zie Breeberg.

BRECHT (HUIS VAN), voorm. adell. huis te *Breda*, in de *Singelstraat*, en zich van achteren tot aan de veste van het kasteel uitstrekkende.

Het is in het jaar 1522 gesticht, door Godevaart van Brecht, Heer *van Dussen en Baillerie*, van wiens erfgenamen het later, bij koop, aan onderscheidene bijzondere personen is overgaan, tot dat het ten laatste, in het jaar 1827, tot eene Militaire Ziekenzaal is ingerigt, waartoe het thans nog gebezigd wordt.

BRECKLENKAMP, oudtijds Brecklichem of Brecklicham, buurs. en hav. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Breklenkamp.

BREDA, voorm. bar., prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*; palende N. aan de heerlijkheden Zevenbergen, Zwaluwe en Geertruidenberg, O. aan de Meijerij van 's Hertogenbosch, Z. aan de Belgische prov. Antwerpen, W. aan het markgraafs. Bergen-op-Zoom.

Deze landstreek is eene zeer oude heerl., die vroeger een gedeelte van het lands. *Strijen* uitmaakte, hetwelk, zoo als wij hier voor (op het art. Bergen-op-Zoom, bl. 294) gezien hebben, in het jaar 1039, in twee deelen werd verdeeld, waarvan het eene gedeelte het Land van Breda heette, maar waartoe destijds ook die landstreek behoorde, welke later het markgraafs. van Bergen-op-Zoom genoemd is. Nadat echter het Land van Breda ook weder in twee deelen geschei-

den, en het oostelijke gedeelte daarvan aan Razo van Gaveren, Heer *van Liedekerke*, gekomen was, behield dit alleen den naam van Land van Breda.

In het jaar 1326 werd de stad en het Land van Breda, door Gerard van Razeghem, die met eene kleindochter van Razo van Liedekerke gehuwd was, verkocht aan Jan III, Hertog *van Braband*, die, den 2 April 1351, deze heerl., voor drie en veertig duizend hallingen (34,400 guld.), wederom verkocht aan Jan van Polanen, Heer *van der Lek*. Deze, in het jaar 1377, gestorven zijnde, liet eenen zoon na, insgelijks Jan geheeten, die erfgenaam van zijns vaders heerlijkheden was, en eene eenige dochter had, Joanna genaamd, die, in het jaar 1403, in den echt trad met Engelbert, Graaf *van Nassau*, Stadhouder van *Braband*, dien zij de heerlijkheden van haren vader ten huwelijk, en alzoo de baronnie van Breda in het huis van Nassau bragt. Engelbert stierf in het jaar 1442, nalatende eenen zoon, Jan geheeten. Deze in het jaar 1472 overleden zijnde, liet twee zonen na, Engelbert en Jan genoemd; Engelbert volgde hem in het bezit van Breda en zijne andere heerlijkheden op, en liet bij zijn overlijden, in het jaar 1504, zijne goederen aan zijns broeders oudsten zoon, Hendrik, die met Elizabet, de dochter des Landgraven van Hessen, gehuwd zijnde, bij haar twee zonen won, Hendrik en Willem. De oudste, Hendrik, trouwde, voor de tweede reize, met Claudine van Chalons, dochter van Jan, Prins *van Oranje*, en won bij haar eenen zoon, René of Reinier van Nassau geheeten. Deze, door zijns moeders eenigen broeder, Filibert van Chalons, die ten jare 1530, in het beleg van Florence, gesneuveld was, tot erfgenaam benoemd zijnde, moest volgens den uitdrukkelijken wil van zijnen oom, van wien hij, behalve het prinsdom Oranje, in Frankrijk, wel 32 heerlijkheden in Bourgondië erfde, den bijnaam van Chalons voeren, waarom hij in de geschiedenis meest onder den naam van René van Chalons bekend is. Hij sneuvelde in het jaar 1544, in het beleg van St. Disier, zonder kinderen na te laten, terwijl zijn vader, wiens eenig kind hij was, reeds in het jaar 1538 te Breda was overleden. Weshalve René van Chalons tot zijnen eenigen erfgenaam had gekozen, Willem, den oudsten zoon van zijns vaders broeder, Willem van Nassau, die na zijns vaders dood ook in het bezit der baronnie van Breda en andere heerlijkheden is gekomen, en sedert onder den naam van Willem I, Prins *van Oranje*, is vermaard geworden. In zijn geslacht zijn alle deze heerlijkheden gebleven, tot op den dood van Willem III, Koning *van Engeland* en Prins *van Oranje*, die, in het jaar 1702, kinderloos overleed. Over zijne nalatenschap viel geschil tusschen zijne erfgenamen, doch bij de verdeeling in het jaar 1732, tusschen Frederik *den Grooten*, Koning *van Pruissen* en Willem Karel Hendrik Friso, Prins *van Oranje*, gemaakt, werd de baronnie van Breda den gezegden Prins aanbedeeld, van wien zij gekomen is aan zijnen zoon, Willem V, Prins *van Oranje*, den vader van Willem I, Koning *der Nederlanden*, waardoor deze laatste er nog eenige heerlijke regten, zoo als het regt van collatie in de stad Breda en al de dorpen der voormalige baronnie uitoefent; terwijl er ook nog uitgestrekte domeingoederen gevonden worden.

De lengte dezer baronnie, van het O. naar het W., wordt op omtrent negen uren, de breedte, van het N. naar het Z., op omtrent zeven en de geheele omtrek op acht en twintig uren gaans gerekend. Zij bevatte de stad Breda, de vlekken Oosterhout, (thans mede eene stad) en Roosendaal, de dorpen: Alphen,

Baarle, Bavel, Beek, Chaam, Dongen, Etten, Gilze, Ginneken, Leur, Nispen, 's Princenhage, Rijen, Rijsbergen, Sprundel, Terheyden, Teteringen, Groot-Zundert en Klein-Zundert. Zij besloeg alzoo de kant.: Breda en Ginneken (behalve het tot dit laatste behoorende dorp Riel); de gem. Roosendaal-en-Nispen en Etten-en-Leur, alsmede het d. Sprundel van het kant. Oudenbosch, en de gem. Oosterhout, in het kant. van dien naam.

De grond is er vruchtbaar in het voortbrengen van granen. Ook heeft men er eenig weiland langs de rivieren. Men ziet er eene groote verscheidenheid van bouw- en weilanden, heide en beplantingen van houtgewas, onder welke laatste het Liesbosch, het Mastbosch en het Ulvenhoutsche bosch bijzonder uitmunten. Het hout wast er zeer welig. Op de heide wordt eene menigte schapen geweid; van daar de vette hamels, op welke inzonderheid het dorp Alphen zich kan beroemen. Ook verschaft deze landstreek den liefhebberen der jagt een overvloed van smakelijk wild, en de Bredasche kapoenen en poulardes, die meest te Chaam, te Zundert en te Rijsbergen vet gemest worden, zijn alom vermaard. Door deze geheele landstreek, wordt eene zeer gezonde lucht ingeademd. Drie riviertjes bewaterden haar, de Mark, de Donge en de Aa of Weerreis.

Het wapen der baronnie van Breda bestond aanvankelijk uit drie zilveren kruisen op een rood veld. Later echter hebben de onderscheidene Heeren, die de baronnie bezaten, er van tijd tot tijd hunne wapens bijgevoegd. Zoodat het eindelijk bestond uit een gevierendeeld schild, voerende in het eerste gedeelte het wapen van Polanen, zijnde drie zwarte liggende halve manen op een zilver veld; het tweede uit dat van Nassau, zijnde een blaauw veld, beladen met eenen leeuw en bezaaid met blokjes, alles van goud; het derde gedeelte was gevierendeeld, bestaande het eerste en vierde vak uit het wapen van Nassau, en het tweede en derde uit dat van Vianden, zijnde eenen zilveren balk op een rood veld; het vierde gedeelte was weder verdeeld in vier vakken, welke almede gevierendeeld waren, bestaande het eerste en vierde gedeelte van het eerste vak uit het wapen van Chalons, zijnde rood met eenen zilveren dwarsbalk; het tweede en derde uit dat van Oranje, zijnde een blaauwe hoorn op een goud veld; hebbende dit eerste vak ten middenschild het wapen van Geneve en Franche Comté, bestaande uit negen gouden en blaauwe ruiten; het eerste en vierde gedeelte van het tweede vak bestonden uit het wapen van Bretagne, zijnde een zilver veld, bezaaid met zwarte hermelijnen; het tweede en derde uit het wapen van Limburg, zijnde een roode leeuw op een zilver veld. Het derde vak was gelijk aan het tweede en het vierde gelijk aan het eerste. Het geheele wapen had ten middenschild het oorspronkelijke wapen van Breda.

BREDA, arr., prov. *Noord-Braband;* palende N. aan het Volkerak, het Hollands diep en de Biesbosch, O. aan het arr. 's Hertogenbosch, Z. aan de Belgische prov. Antwerpen, W. aan de Ooster Schelde en de Eendracht, die het van Zeeland scheiden.

Het bevat de 6 volgende kantons: Breda, Ginneken, Oosterhout, Oudenbosch, Zevenbergen en Bergen-op-Zoom, en telt 121,000 inw.

BREDA, kant., prov. *Noord-Braband,* arr. *Breda;* palende N. W. en N. aan het kant. Zevenbergen, O. aan het kant. Oosterhout, Z. O. en Z. aan het kant. Ginneken en W. aan het kant. Oudenbosch.

Het bevat de volgende vier gemeenten: Breda, 's Princenhage, Terheyden en Teteringen, en telt ruim 21,000 zielen.

BREDA, vic., eigenlijk het APOSTOLISCH VICARIAAT VAN HET NEDERLANDSCH GEDEELTE DES VOORMALIGEN BISDOMS ANTWERPEN en het vierde kerkdistrikt van het koningrijk der Nederlanden uitmakende.

Het is afgedeeld in twee dekanaten en strekt zich over de voorm. bar. van Breda en het markgr. Bergen-op-Zoom uit. Men telt er 89,000 zielen, onder welke 65,600 communicanten, die 51 parochiën uitmaken, waarin 55 kerken, bijkerken en kapellen gevonden worden, welke door 51 Pastoors en 45 Kapellanen bediend worden. Men heeft voorts in dit vicariaat een seminarie, met 3 Professoren; een beggijnhof met 1 Pastoor en 40 Beggijnen; een klooster, met 2 Priesters, 19 Nonnen, 7 Werkzusters en 2 Novitiën; en 3 Godsdienstige gestichten voor het onderwijs van meisjes, met 4 Priesters.

BREDA, dek., prov. *Noord-Braband*, vic. *Breda*.

Het strekt zich over de voorm. bar. van *Breda* uit en bevat de volgende 28 parochiën: Alphen, Baarle-Nassau, Bavel, Beek, Breda (Brugstraat), Breda (ST. ANTONIUS), Breda, (Waterstraat), Chaam, Dongen, Dorst, Etten, Gilze, Ginneken, den Hout, Leur, Oosterhout, 's Princenhage, Riel, Rijen, Rijsbergen, Sprundel, Terheyden, Teteringen, Ulicoten, Ulvenhout, Wagenberg, Groot-Zundert en Klein-Zundert.

Men heeft er 28 kerken, die door even zoo veel Pastoors en 26 Kapellaans bediend worden, voorts zijn er nog 1 Pastoor, die dienst doet in het Beggijnhof te Breda, en acht Priesters, van welke drie Professoren zijn in het Seminarium te Bovendonk, onder Hoeven; twee dienst doen in het klooster st. Katharinendal, te Oosterhout, twee in de kostschool voor jonge jufvrouwen te Dongen; en een in de school voor jonge dochters te Etten. Dit dekenaat bevat ruim 51,000 zielen, onder welke ongeveer 38,000 communikanten.

BREDA, klass., prov. *Noord-Braband*, verdeeld in de volgende vier ringen: Breda, Bergen-op-Zoom, Willemstad en Heusden.

Zij bevat 30 gem. met 37 kerken, die door 33 Predikanten bediend worden en telt 14,000 zielen.

BREDA, kerk ring, prov. *Noord-Braband*, klass. van *Breda*.

Zij bevat de volgende 8 gemeenten, Breda (Nederduitsche gem.), Breda (Fransche gemeente), Chaam-Alphen-Baarle-Nassau-Gilzen-en-Rijen, Etten-en Hoeven, Ginneken-en Bavel, Leur, 's Princenhage, en Zundert-en-Rijsbergen.

Men heeft er 12 kerken, die door 10 Predikanten bediend worden, en telt er 4100 zielen.

BREDA gem. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Breda*, (12 m. k. 6 s. d.); palende W. en N. aan de gem. 's Princenhage, O. en Z. aan Teteringen.

Zij bevat niets dan de stad Breda, die met de vestingwerken eene oppervlakte van 255 bund., 53 v. r. 22 v. ell. beslaat.

De stad BREDA in het latijn mede BREDA en bij sommigen, voornamelijk bij de Duitschers, verkeerdelijk BREDAL of BREDAAL geheeten, ligt 8 u. W. ten Z. van 's Hertogenbosch, 7 u. O. ten N. van Bergen

op Zoom, 8 u. N. N. W. van Antwerpen; 51° 35′ 21″ N. B. 22° 26′ 22″ O. L. Zij is de hoofdplaats van een arr. en van een kant. en, als zoodanig, de zetel van eene arrondissementsregtbank en van een kantongeregt.

Door het riviertje de Mark, dat Breda doorstroomt, heeft de stad gemeenschap te water met de steden der andere provinciën en, aangezien het tot aan de stad voor groote beurtschepen bevaarbaar is, levert het eene opene vaart naar de Zeeuwsche stroomen, van waar die schepen verder alle steden van Holland en Zeeland en andere provinciën kunnen bereiken. Om die reden varen van daar wekelijks onderscheidene beurtschippers af. De terugkomst dezer schepen, door de Roodevaart, die veelal het Bredasche gat genoemd wordt, is echter, bij oostelijke winden, wel eens moeijelijk. Er zijn daarom vroeger meermalen ontwerpen beraamd, om uit de Mark, van Terheyden af, eene vaart te graven, naar den Moerdijk, waardoor de schepen langs eenen korter en gemakkelijker weg in het Hollandsdiep en van daar verder zouden kunnen komen, doch de uitvoering daarvan is achterwege gebleven, en is na de afsluiting en de verbetering der Mark, in 1828 tot stand gekomen, minder noodzakelijk. Binnen de stad vormt de Mark eene ruime en diepe haven.

De naam dezer stad, zoude, naar men wil, eene verkorting zijn van Breede Aa, hetgeen echter door velen wedersproken wordt, op grond dat de Aa, welke hier vroeger met twee takken in de Mark uitliep zeer smal was; wij gissen echter, dat deze beide armen, ten tijde toen men de stad begon aan te leggen, vereenigd zijn geweest of ten minste slechts door eenen moerassigen strook gronds gescheiden waren, zoodat deze rivier, bij hoog water, hier eenen zeer wijden mond had en dus wel degelijk *de Breede Aa* kon genoemd worden.

Men wil dat Breda reeds in het jaar 888 tot eene stad zoude zijn geworden, doordien Witger IV, zevende Graaf *van Strijen*, de weinige huizen en het kasteel, dat tusschen 840 en 850 door de Deenen gebouwd was, met eenen muur omgaf; zeker gaat het, dat zij vóór de dertiende eeuw al eene stad was. In het jaar 1252 verkreeg zij van Hendrik III, Heer *van Breda*, onderscheidene voorregten. Nadat Jan van Polanen, Heer *van de Lek*, in het jaar 1350, bij koop eigenaar was geworden van het Land van Breda, begon hij de stad met hooge muren en grachten te omgeven, welk werk eerst omtrent het jaar 1410, in eene bijna ronde gedaante, werd voltrokken. De oppervlakte die in deze muren besloten was, bevatte toen alleen dat gedeelte, hetwelk thans nog de *Binnenstad* genoemd wordt, en aan de westzijde tegen de Mark aanpaalde. Vermits echter deze omwalling de stad naauw beperkte en daarbuiten eenige voorsteden waren aangelegd, welke jaarlijks vergroot werden en in volkrijkheid toenamen, werden de burgers van tijd tot tijd door de Heeren van Breda aangemaand, om hunne stad zoo ver uit te breiden, dat de voorsteden mede binnen de vesten ingesloten werden, en daarmede werd een begin gemaakt in het jaar 1531, voornamelijk door toedoen van Graaf Hendrik van Nassau, en naar het plan van den beroemden landmeter Meerten Thomaszoon, van Ooltgensplaat. Zoodra deze nieuwe wal, in het jaar 1536, voltooid was, werd de oude muur, met zijne torens, benevens de oude poorten, afgebroken, waarmede vier jaren werden doorgebragt; door welke omwalling de stad die gedaante gekregen heeft, welke zij thans nog bezit, behalve dat de vestingwerken, van tijd tot tijd, groote verandering en verbetering ondergaan hebben. Zoo werd Breda, in het jaar 1578,

onder Prins Willem I, in plaats van met ronde torens, met bolwerken omringd; bij welke Prins Maurits, in het jaar 1622, vijf groote hoornwerken voegde. Doch de grootste verandering is daaraan gemaakt door Prins Willem III, onder het beleid van den beroemden Menno van Coehoorn, die, in het jaar 1682, den geheelen ouden kapitalen wal, met alle de daarvoor gelegene buitenwerken, deed omverwerpen en de stad bijna de tegenwoordige gedaante gaf, gebruikende daartoe een groot gedeelte der Staatsche krijgsbenden, die rondom de stad in tenten gelegerd waren; waardoor het werk spoedig tot stand gebragt werd. Deze versterking geschiedde op 's lands kosten, waartoe de stad en baronnie 73,000 guld. opbragt.

De vesting is onregelmatig versterkt, heeft dertien groote bastions, als: Leuvenaar, Prinses, Prins, Holland, Noord, Ginneken, Nassau, Martini, Maurits, Bosch, Mansfeld, Duifhuis en Bekaf, en twee kleine bastions, te weten: Groote molen en Camus. De hoofdgrachten zijn breed en diep, en bevatten vele belangrijke buitenwerken; zij worden door goede bedekte wegen omgeven. Het geheel is door eene tweede gracht met glacis gedekt; terwijl het laag gelegen terrein om de vesting, door inundatiewater, kan overstroomd worden, zoodat het meerendeels zeer diep onder water kan gezet worden. De rivieren de Mark en de Aa geven genoegzaam water tot het daarstellen dezer inundatiën, en de sluizen zijn in eenen goeden staat en worden nog altijd verbeterd. Indien men door kleine aarden werken, die, op goed gekozene punten, in het geïnundeerde terrein opgeworpen werden en door enkele voorgeschovene lunetten, de niet te inunderen deelen kon verzekeren, dan ware Breda onder eene der sterkste vesten te rekenen; immers de fronten, welke op drie zijden in eene regte lijn gelegen zijn, en waarvan er zelfs enkele rentrerende of naar binnen gebogen voorkomen, worden als zeer sterk beschouwd. De drie uitspringende fronten kunnen nog versterkt worden, zoo door eenige wijzigingen in die fronten zelve, als door flankverdedigingen. Enkele lunetten, met bomvrije reduits, eenige aarden redoutes of andere werkjes, in de inundatiën aan te leggen, die door goede dijken in verbinding staan met de bedekte wegen, en dus als *contre-approches* te gebruiken zijn, kunnen deze drie fronten bijna onneembaar maken, vooral als het sterke garnizoen goed gezind is, goed aangevoerd wordt, en dat men bij vorst en ontijd de gebruikelijke en doelmatige voorzorgen tegen verrassing in acht neemt. Op den hoofdwal treft men vele hooge cavaliers of katten aan, die veelal 10 à 12 ell. boven het maaiveld en 16 tot 17 ell. boven peilshoogte verheven zijn. Voormaals dekte de Linie de Vucht, zijnde een geretrancheerd kamp, de vesting aan de Noordoostzijde, en deze linie stond in verband met de liniën de Munnikhof, den Hout en den post te Steelhoven; zij zijn gelegen in de zoogenaamde *Groote-Zuider-* of *Waterlinie*, die zich van Steenbergen tot Grave uitstrekte, en die welligt binnen weinige jaren, zonder aanmerkelijke kosten en tot groot voordeel der landerijen, tot eenen uitmuntenden staat zal gebragt worden.

De omliggende landouwe dezer stad is bij uitnemendheid vermakelijk, vooral door het lommerrijk geboomte, waarvan breede wandeldreven naar de nabij gelegene dorpen zijn aangelegd. Ook in de stad heeft men eene bijzonder aangename wandelplaats, het Valkenberg geheeten, zijnde vroeger een tuin van het kasteel geweest, die thans aan het domein behoort, en door zijn digt geboomte, aangename slingerpaden en fraaijen vijver, een waar sieraad der stad uitmaakt.

De stad heeft bijna de gedaante van eenen driehoek. Zij heeft, in haren omtrek, 3000 ell. en binnen de muren eene oppervlakte van 89 bund. 19 v. r. 63 v. ell. belastbaren grond. Er zijn vier poorten, als: de Boschpoort, aan de Oostzijde; de Ginnekenpoort, aan de Zuidzijde; de Haagpoort of Antwerpsche poort, aan de Westzijde; en de Waterpoort, aan de Noordzijde. De drie eerste poorten waren reeds in den vorigen wal; maar bij de gemaakte verandering van het jaar 1531, zijn deze geheel verbouwd en verder uitgezet: de eerste in het jaar 1537, de tweede in 1538 en de laatste in 1546; terwijl de Ginnekenpoort, in het jaar 1816, met eenen fraaijen buitengevel versierd en in het jaar 1819 aan het binnenfront hersteld is, en de Haagpoort, in het jaar 1810 aan het buitenfront en in het jaar 1819 aan het binnenfront, aanmerkelijke verbeteringen heeft ondergaan. De Waterpoort was vroeger alleen voor de voetgangers bestemd, ten einde langs de Mark, waar men weleer met een schuitje moest overgezet worden, den vrijen uitgang te hebben, maar deze is mede in het jaar 1802 verbouwd en toen tevens ten gebruike van rijtuigen geopend.

Het getal der straten, zoo groote als kleine, beloopt ongeveer 50, van welke zeven op de markt uitkomen. Onder de voornaamste en luchtigste straten telt men de St. Catharinastraat, de Veemarktstraat en de Boschstraat, terwijl vooral de zoogenaamde Nieuwekade of Prinsenhaven, in de wandeling veelal de Rijke haven geheeten en de Westzijde der Haven uitmakende, eene reeks van aanzienlijke gebouwen aanbiedt. Er zijn vier markten, als: de Grootemarkt, de Havermarkt, de Veemarkt en de Botermarkt, van welke de eerste, waarvan het midden 5 ell. boven A.P. gelegen is, zeer uitgestrekt en door fraaije gebouwen omgeven is. Ook heeft men binnen de stad een ruim exercitieveld, de Gasthuisvelden geheeten. Men telt er 1956 huizen, waaronder voorheen vele van Edellieden gevonden werden, die, ten tijde, toen de Graven van Nassau binnen deze stad hunne hofhouding hielden, aldaar zich ter woon hadden nedergezet, als: de Renessen (ook van Elderen genoemd), de Assendelften, de Brechten, de Steelanden, de Bruhese's, de Wijngaarden, de Waalwijken en vele anderen; doch de meesten dezer huizen zijn, in den grooten brand van het jaar 1534, vernield geworden, en ofschoon weder opgebouwd, toch geheel veranderd, en, tot één, twee of drie bijzondere woningen gemaakt. Nog heden prijkt de stad met vele fraaije huizen, die niet zoo zeer naar den Brabandschen, als naar den Hollandschen trant gebouwd zijn. Men telt in de stad 2370 huisgezinnen, uitmakende, behalve de bezetting, ongeveer 13,000 inw., terwijl de militairen met hunne huisgezinnen, ruim 2700 zielen bedragen.

De handel, die eertijds te Breda zeer bloeijende was, is, ten tijde der Nederlandsche beroerten, meest naar Holland en Zeeland verlegd. Later bloeide Breda door den handel, die uit Holland en van elders over deze stad, gewoonlijk op Maastricht, Luik, Aken, Verviers en andere plaatsen in dien omtrek, gedreven werd, aangezien men de goederen, welke derwaarts gezonden werden, veel te scheep naar Breda, en van daar te land, om de zware tollen op de Maas te ontduiken, verder vervoerde, terwijl hetgene, van die plaatsen naar Holland en elders terug ging, ook veeltijds over Breda en *'s Hertogenbosch* verzonden werd. Thans nog brengen de handel met omliggende plaatsen, de doorvoer van koopwaren, de verschillende snelwagens (*diligences*), toerkarren en andere rijtuigen, welke hier door rij-

den, aankomen of van hier vertrekken, alsmede de krijgsbezetting, der stad eene aanmerkelijke levendigheid aan.

Er zijn twee tapijtfabrijken, eene haardoekfabrijk, eene linnenweverij, vier hoedenfabrijken, eene strooboedenfabrijk, vijf leerlooijerijen, eene touwslagerij, eene katoendrukkerij en verwerij, vier kleederbleekerijen, vier wasbleekerijen, drie waskaarsenfabrijken, vier kaarsenmakerijen, drie zoutziederijen, eene zeepziederij, drie korenmolens, drie oliemolens, vier bierbrouwerijen, eene mouterij, vijf boekdrukkerijen, eene steendrukkerij, eene lettergieterij, eene kopergieterij, twee kunstverlakkers, en twee rijtuigfabrijken, zes meubelfabrijken, acht kagchelfabrijken, éénc geweerfabrijk, een orgel-, twee pianofabrijken, zeven horologiemakers, twaalf goud- en zilversmeden en een kunstwerker.

Men heeft te BREDA twee wekelijksche marktdagen, zijnde Dingsdag en Vrijdag, en eene najaarsmarkt, die des Maandags na Allerheiligen begint en acht dagen duurt. De kermis neemt eenen aanvang op Zaturdag vóór den eersten Pinksterdag, en houdt mede acht dagen aan.

Nu tot de beschrijving der openbare gebouwen overgaande, zouden wij eerst moeten spreken van het vermaarde Kasteel van Breda, thans de Koninklijke Militaire Akademie, maar hieraan hebben wij een afzonderlijk art. toegewijd (zie BREDA [KASTEEL VAN]).

Het Gouvernement, een uitgestrekt gebouw aan het *Kasteelplein*, nabij het kasteel staande, is gesticht door JUSTINUS VAN NASSAU, een natuurlijke zoon van Prins WILLEM I, die van het jaar 1606—1625, den post van Gouverneur bekleedde, waarom ook de wapens van dezen JUSTINUS VAN NASSAU, en zijne Gemalin, ANNA VAN MERODE, boven de poort, in steen uitgehouwen staan. In het jaar 1680, heeft de Raad van State dit gebouw, voor 9,775 gulden gekocht, van WILLEM HENDRIK, Graaf *van Hoorne*, die ANNA, de dochter van JUSTINUS VAN NASSAU, ten huwelijk had, om tot bestendige woning voor de volgende Gouverneurs te dienen. Van het jaar 1802 tot 1811 was het tot een departementaal geregtshof ingerigt. Later werd het veelal door den plaatselijken kommandant en andere militaire beambten bewoond, tot dat het in het jaar 1828 tot woning van den Gouverneur der koninklijke Militaire Akademie werd ingerigt, waartoe het tot aan het uitbreken van den opstand in België diende; na dien opstand werd het tot een militair hospitaal gebezigd, thans echter staat het ledig.

Het Stadhuis, aan de Groote Markt, ter zelfder plaatse, waar het vorige gestaan heeft, dat den 23 Julij 1534 is afgebrand, heeft eenen deftigen, in 1776 in den tegenwoordigen stand gebragten voorgevel, waarin men boven de poort de geregtigheid ziet uitgehouwen. Het is redelijk groot en van ruime, zindelijke vertrekken voorzien, waaronder vooral melding verdienen de vroegere Burgemeesterskamer, thans meestal de Collegiekamer geheeten, die versierd is met de fraai geschilderde portretten van eenige Vorsten, uit het doorluchtige huis van NASSAU; en de voormalige Landschapskamer, later ook tot vergaderzaal voor de Kloveniers gediend hebbende, thans veelal gebezigd wordende tot onthaal van vorstelijke personen, die de stad met een bezoek vereeren, waar men onder anderen de afbeeldsels ziet van de Prinses, moeder van WILLEM III, met haren zoon op den arm, alsmede van Prins WILLEM III en diens gemalin; terwijl almede in de Militiezaal nog portretten van Vorsten, uit het gezegde huis, gevonden worden. Ook heeft men er eene kleine Bibliotheek, meest van historischen en regtsgeleerden inhoud, waar onder anderen bewaard wordt eene uit hout vervaardigde afbeelding van den toren der groote

kerk. Behalve de stedelijke regering houdt op dit stadhuis ook de militieraad zijne zitting. Achter dit gebouw is het IJklokaal, waar de maten en gewigten van het arrondissement Breda geijkt worden.

Het Paleis van Justitie, in de *St. Catharinastraat*, in het jaar 1828 gebouwd, is met ruime vertrekken voorzien, waarin de arrondissements-regtbank en het kantongeregt zitting houden. Naar dit gebouw, hetwelk met eenen eenvoudigen, maar netten voorgevel, prijkt, gaat men ter wederzijden langs trappen op, onder welke de toegang naar het Valkenberg gevonden wordt.

Het Huis van arrest, vroeger het Rasp- of Tuchthuis, staat aan de Oostzijde van de *Halstraat*, op den hoek van de *Oude Vest*, ter plaatse waar vroeger de Vleeschhal gestaan heeft, naar welke deze straat haren naam draagt. In het jaar 1707 werd het daar destijds staande gebouw tot een Tuchthuis ingerigt. Dit Tuchthuis is, den 8 April 1774, geheel afgebrand, waarbij zeven aldaar opgeslotene vrouwen, jammerlijk omkwamen; terwijl al de overige tuchtelingen het ontvlugtten, behalve een, die de Regenten om die reden mede hebben vrijgelaten. Dit huis, kort daarna in zijnen tegenwoordigen staat herbouwd zijnde, is thans zeer geschikt tot het doel, waartoe het bestemd is.

Men had vroeger te Breda nog twee Gevangenhuizen, als: één voor de krijgsmagt, gemeenlijk de Geweldiger geheeten, zijnde een fraai, in het jaar 1684 gesticht, gebouw, nabij de Antwerpsche poort. Het andere was bestemd voor de misdadigers, die in de stad en baronnie van Breda, uitgezonderd binnen de vrijheden van Oosterhout en Roosendaal, gevat werden, hetwelk op het einde der Molenstraat stond en een overgebleven toren der stadsvesten was, waarom het onder den naam van den Gevangentoren bekend was. Deze zijn echter beide in het jaar 1825 afgebroken en door burgerwoningen vervangen.

De Vleeschhal, aan de Groote Markt, is gebouwd in het jaar 1613. Het is een ruim en fraai gebouw. Boven deze hal houden die van het St. Jorisgild of de Broederschap van den voetboog, hunne gewone vergaderingen, waarom ook St. Joris, den draak dodende, in den niet onaanzienlijken voorgevel gebeeldhouwd is.

De Waag, aan de Oostzijde van de Haven, bij de Hooge brug, is in het jaar 1659 gebouwd, ter plaatse, waar vroeger een gebouw gestaan heeft, dat vermoedelijk reeds in het jaar 1555 tot dat gebruik bestemd was. Het tegenwoordige gebouw is in het jaar 1838 van eenen nieuwen voorgevel voorzien en even als de daar tegen aanpalende Rivier-vischmarkt, waarvan het dak thans aan de voorzijde op zeven kolommen en aan de achterzijde tegen de Waag rust, aanmerkelijk verfraaid. Boven de Waag komen die van het St. Sebastiaansgild of de Broederschap van den Edelen Handboog bijeen. De Zeevischmarkt, die overdekt is door een dak, dat op 32, in vier rijen staande, kolommen rust, en de in het jaar 1838 vernieuwde Loskraan worden in de nabijheid gevonden.

De inwendig niet ondoelmatig ingerigte Schouwburg is een partikulier gebouw, waarin des winters door reizende tooneelgezelschappen voorstellingen gegeven worden, terwijl het tevens ook tot het geven van concerten en dergelijke gebruikt wordt.

Onder de verdere openbare gebouwen verdienen melding de volgende, alle aan de *Gasthuisvelden* gelegen, als: het Groot-Arsenaal, ruim 60 ell. lang en 14 breed, zijnde een zeer schoon gebouw, dat twee verdiepingen en eenen zolder heeft, en in tijd van oorlog geblindeerd

wordt; het Nieuw-Arsenaal, lang 34, breed 10 ell.; het Klein-Arsenaal, lang 40, breed 15 ell.; eene Houtloots en een Kogelpark met loots. Voorts het Nieuw-Laboratorium, in de *kat van bastion Martini;* het Oud-Laboratorium, *achter het Kasteel;* twee groote bomvrije Buskruidmagazijnen, het eene aan de *Gasthuisvelden* en het andere, Schorsmolen geheeten, *achter den Haagdijk;* vijf kleinere bomvrije Buskruidmagazijnen, gelegen in de bastions *Holland, Maurits* en *Bekaf* en tusschen die van *Ginneken, Nassau* en *Martini.* Drie Kazematten in de bastions *Duifhuis* (zijnde voormaals gedurende een beleg de bomvrije wijkplaats van den Gouverneur der vesting geweest), *'s Bosch* en *Ginneken,* thans allen in vervallen staat. Twee Kruidtorens, waarvan een den naam van Turftoren draagt, ter herinnering aan de vermeestering der vesting, door middel van het turfschip van Adriaan van Bergen; drie verwulfde Sortiën en drie verwulfde Communicatiën onder den hoofdwal, leidende tot de buitenwerken; de Hoofdwacht, aan den hoek van de *Hal-* en *St. Janstraten,* en het voormalige Statenhuis, in de *St. Janstraat*, tegenwoordig tot kazerne dienende; wordende, behalve dit gebouw, nog tot kazerne gebezigd: het voormalig klooster St. Catharinendal, de Groote-Ruiterstal, de Kleine-Ruiterstal en de zoogenaamde Hooge barakken; terwijl de Lage- of Antwerpsche barakken, thans een partikulier eigendom zijnde, tot woningen voor schamele lieden zijn ingerigt.

De Hervormde gemeente te Breda, die tot de klass. en ring van *Breda* behoort, en, behalve de militairen en hunne huisgezinnen, ruim 1750, met dezen echter ongeveer 3400 zielen telt, moet reeds vóór het jaar 1539 bestaan hebben, althans, wij vinden reeds in dat jaar Adrianus de Kuiper als eerste Predikant vermeld. De gemeente was zeer spoedig in bloei toegenomen, zoodat zij in het jaar 1625, toen Breda aan de Spanjaarden overging, reeds door drie Leeraars bediend werd. Deze zich toen genoodzaakt ziende de vlugt te nemen, bleef de gemeente herderloos, tot in het jaar 1637, toen de stad weder aan de Staten kwam, waarop in het volgende jaar tot Predikanten beroepen werden Christianus Losecatius, die in het jaar 1666 emeritus werd; Ludovicus à Renesse, die later tot Hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de toen ingestelde doorluchtige school benoemd werd, waarna hij in het jaar 1671 overleed, en Johannes Hankius, die reeds in het jaar 1656 gestorven is. Doordien deze gemeente zoo aanmerkelijk toenam, werden in het jaar 1666, een vierde en in het jaar 1739 nog een vijfde Predikant beroepen. Later is dit getal echter weder tot drie verminderd, zoo als het tegenwoordig nog is. Onder degenen, die vroeger hier het leeraarambt bekleed hebben, vinden wij vermeld den beroemden Jacobus Triglandus, die, den 22 September 1705, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de hoogeschool te Leyden overleed. Deze was, van het jaar 1678 tot 1680, Predikant te Breda. Het beroep geschiedt ingevolge acte van collatie van den Koning.

De Groote kerk staat aan de *Grootemarkt*, en was eerst aan de H. Barbara, patrones der stad, later aan de H. Maagd toegewijd, waarom zij de Lieve Vrouwekerk genoemd werd. Zij was niet alleen de stadsparochiekerk, maar ook tevens eene collegiale kerk, waarin een kapittel van twaalf Kanunniken, benevens eenen Deken, was gesticht, terwijl door eenen der Kanunniken altijd de pastorie der parochie bediend werd. Toen na de laatste inneming van Breda, door Prins Frederik Hendrik, deze kerk aan de Hervormden overging, is het gezegde kapittel vernietigd, en zijn de daaraan behoorende goederen, bij 's Prinsen domeinen ingelijfd, ten einde de inkomsten, tot onderhoud

der Predikanten en andere kerkelijke bedienden te doen strekken. De tijd der stichting dezer kerk is niet te bepalen, alleen weet men, dat onderscheidene Heeren van Breda haar van tijd tot tijd vergroot en verbeterd hebben, en onder deze Graaf Engelbert I, die in het jaar 1410 het prachtige koor voltooid en met vele sieraden verrijkt heeft. Ook waren ter eere van onderscheidene Heiligen in de beide zijpanden veertien kapellen gesticht, waarin door de Kapellanen de dienst verrigt werd. In een dezer kapellen, de Nispens kapel genoemd, wordt nog een fraai koperen doopvont bewaard. Deze kerk is van het koor tot de westerdeur onder den toren, 285 v. (98 ell. 5 palm.) lang en van de zuider tot de noorderdeur, 130 v. (40 ell. 7 palm 5 duim) breed. Het middelplafond of dat van het schip der kerk is hoog boven den vloer ruim 33 ell., terwijl de nok van het dak nog ruim 9 ell. hooger is. In het koor dezer kerk werd vroeger om de elf jaren, de vergadering gehouden der Zuid-Hollandsche Synode, waartoe destijds Breda gerekend werd. In den omgang van dit koor ziet men de begraafplaatsen van sommige der vorige Heeren van Breda; als: aan de noordzijde die van Jan van Polanen, den eersten, die de heerlijkheid, door aankoop aan zijn geslacht gebragt heeft, waarop zijne beeldtenis, benevens die zijner twee vrouwen Oeda van Hoorn en Mechteld van Rotselaer, de eene ter regter, de andere ter linker zijde, in steen uitgehouwen zijn. Wat verder Oostwaarts van daar is het graf van Engelbert I van Nassau en zijnen Zoon, Jan van Nassau, welke beide, benevens hunne vrouwen, daarop afgebeeld zijn, als knielende voor een altaar. Doch deze beide tomben zijn, hetzij door ouderdom, hetzij ter gelegenheid der beeldenstorm aanmerkelijk geschonden. Hierna volgt de alom vermaarde graftombe van Engelbert II van Nassau en zijne gemalin Limburg van Baden, die als een zonderling kunststuk van beeldhouwkunst geroemd, ja zelfs door sommigen aan Michael Angelo Buanarotti toegeschreven wordt. Graaf Engelbert en zijne gade liggen op eene verheven zerk van zwart marmer, naast elkander, boven het graf uitgestrekt; daar over is eene zware tafel van denzelfden steen, welke, door vier marmeren beelden, voorstellende vier helden van den ouden tijd, op hunne ééne knie liggende, gedragen wordt. Voorts, de begraafplaats van Jan II van Polanen, Heer *van der Lek*, die mede, in zijnen wapenrok, boven het graf is uitgehouwen, met dit bijschrift:

Hier leghet begraven Jan / Heer was van der Lecke ende van Breda die sterf int jaer ons Heren / als men schreef MCCCXCIV / XI daghe in Oegst-maent. Bidt voor sijn ziele.

De toren dezer kerk is een fraai konststuk. De vorige toren, die te gelijk met de kerk gebouwd was, den 16 Februarij 1457 ingestort zijnde, is men in het jaar 1468, in de week van O. L. V. visitatie, in Julij, met den bouw van den tegenwoordigen begonnen, die in het jaar 1509 zoo ver voltooid was, dat men er den 21 Julij van dat jaar het kruis op kon plaatsen. Deze toren, die van den grond tot den lantaren 440 trappen hoog was, werd den 11den Mei 1694 door den bliksem in brand gestoken, waardoor een voornaam gedeelte daarvan vernield werd. Korten tijd daarna, door de milddadigheid, bijzonder van Koning Willem III, met eene verandering aan het boven werk, bijna tot dezelfde hoogte, of, van de kerkvloer af tot aan den haan toe, bijna 94 ellen hoog, weder opgetrokken zijnde, werd hij met nieuwe zware klokken voorzien, aangezien de vorige door den brand versmolten wa-

ren, terwijl hij in het jaar 1723 met een ongemeen welluidend klokkenspel versierd werd.

Voor eenigen tijd hadden de Herv. hier nog eene andere kerk Markendaal geheeten, welke aan de Westzijde der Haven staat, en mede met eenen kunstig gebouwden toren pronkt, waarop in de laatste tijden eene telegraaf geplaatst was. Deze, veelal de Kleine kerk geheeten, is bij het uitbarsten van den opstand in België, eerst ingenomen, om er krijgsgevangenen in te bewaren, heeft daarna tot hooi- en stroomagazijn gediend, en staat nu ledig.

Er bestaat te Breda ook eene Waalsche of Fransche gemeente, die mede tot de klass. en ring van *Breda* behoort en 100 zielen telt. Voor deze gem. werd, ten jare 1590, Chrétien du Bloc, door Prins Maurits tot Predikant aangesteld. Zijn opvolger Lazare Bayard, moest in het jaar 1625 de stad verlaten, maar werd zoodra zij wederom in der Staten magt was, in zijne dienst hersteld. In volgende jaren is deze gemeente door twee Predikanten bediend, van welke de jongste den titel van extraordinair Predikant had, thans echter wordt de dienst weder slechts door eenen Leeraar waargenomen. De kerk, bij deze gem. in gebruik, staat in de *St. Catharinastraat*, ter plaatse, waar vroeger eene kapel stond, aan den H. Wendelinus toegewijd. Deze, in den grooten brand van het jaar 1534, in asch gelegd zijnde, werd door eene andere vervangen, die Graaf Hendrik van Nassau, aan het door hem, ten jare 1531, verplaatste Beggijnhof toevoegde, sedert wanneer zij de bewoneressen van dat gesticht tot kapel diende, tot in het jaar 1590, toen zij, op bevel van Prins Maurits, aan de Fransche gemeente werd ingeruimd. Deze kerk is uitwendig van een spits torentje, inwendig van een fraai orgel en nette zitbanken voorzien.

De Evangelisch-Luthersche gemeente te Breda, die tot den ring van *Rotterdam* behoort, en behalve de militaire ruim 150, doch met deze 200 zielen telt, heeft eene kerk in de *Veemarktstraat*, welke in het jaar 1784 gebouwd is, ter vervanging van eene, welke aan de noordzijde der *Nieuwstraat*, naast de stads Spilschuur, stond, en, in het daarop volgende jaar afgebroken zijnde, door eene burgerwoning en tuin vervangen is. De thans bestaande kerk is een net en fraai gebouw, dat in het jaar 1837 onder den tegenwoordigen Predikant, Frans Christiaan Bührmann, aanmerkelijke herstellingen ondergaan heeft, bij welke gelegenheid tevens het minder gepaste opschrift, dat voorheen boven den ingang stond: Renos ailleurs (d. i. elders rust), door de meer toepasselijke woorden: Soli deo Gloria (d. i. Gode alleen zij de eer), vervangen is, zijnde terzelfder tijd de daarneven staande pastorij mede veel verbeterd. Inwendig prijkt deze kerk met een fraai orgel, terwijl in dit jaar (1840) de consistoriekamer aanmerkelijk verkleind, maar tevens verbeterd en voor het gebruik doelmatig ingerigt is. De eerste, dien wij als Leeraar in deze gem. vermeld vinden, is geweest Justus Brouwer, die den 20 Julij 1618 beroepen is, en den 23 Junij 1625 verjaagd werd; hoewel het meer dan waarschijnlijk is, dat hier vroeger eene gem. bestond. Na de reductie der stad Breda, onder de Staten der vereenigde Nederlanden, werd, den 28 Maart 1638, in deze gem. beroepen Johannes Kalkbrenner, die den 23 April 1666 overleed. Den 24 Augustus 1767 werd, door den Heer Abraham Matthias Chombach, Luitenant-Kolonel der Infanterie in dienst dezer landen, en zijne huisvrouw Cornelia Vereyck, een fonds gesticht, eerst bestaande uit een kapitaal van 12,000 gulden; doch later uitgebreid tot 20,000 gulden, waarvan de renten

strekken moesten, om daaruit eenen Tweeden Predikant bij de Evangelisch-Luthersche gemeente te BREDA te bezoldigen. De eerste Leeraar uit dit fonds was FRANTZ GEORGE CHRISTOPHER RUTZ, die den 30 Julij 1764 te Breda beroepen werd. Nadat echter de Predikant der gemeente LUDWIG HEINRICH ADOLPH MEIJER, den 15 Mei 1802, naar de Berbice beroepen was, heeft de toenmalige Predikant van het fonds, PIETER CORNELIS VERWEY, alleen de dienst blijven waarnemen, en er is later geen Tweede Leeraar meer beroepen; wordende het, door de vermindering der staatsrenten tot op een derde, aanmerkelijk ingekrompen fonds thans aangewend tot gedeeltelijke bezoldiging van den Predikant, van wien het beroep aan den kerkeraad staat, even als zulks vroeger, zoo wel van den Eersten, als van den Tweeden Predikant, plaats had.

De Roomsch-Katholijken hebben in vroeger dagen te BREDA slechts eene parochie uitgemaakt, waartoe de Groote of Onze Lieve Vrouwe kerk behoorde, aangezien de Kerk van Markendaal, benevens al hetgene ter westzijde van de haven gelegen was, tot de parochie van *Mertensheim* of *'s Princenhage* behoorde, waardoor dan ook, gedurende de jaren 1625—1637, toen de stad weder onder het gebied des Konings van Spanje was, slechts één Pastoor, met name JACOBUS VRANCX, in de parochie van BREDA werkzaam was, die, nadat de stad, in het laatstgenoemde jaar, door Prins FREDERIK HENDRIK was ingenomen, Kanunnik te Thorn is geworden. Hierop zijn de R. K. inwoners meest bediend en geadsisteerd geweest door de Pastoors van de naastbij gelegene dorpen, 's Princenhage, Ginneken, enz. In welke dorpen zij ook meest ter kerk gingen, hetwelk alzoo geduurd heeft tot in het jaar 1648, als wanneer, na het afkondigen van den Munsterschen vrede, eenige Geestelijken ten dienste van de R. K. derwaarts terug keerden, en er met tolerantie of conniventie verbleven. Deze Geestelijken waren vier in getal, als: BARTHOLOMEUS LOYMANS, een wereldlijk Priester, geboortig van BREDA, die aldaar in 1650 overleed; LUCAS REYNENBURG, een Jesuit; PETRUS SEGERS, een Minderbroeder, die Pastoor van het Beggijnhof werd; en JOHAN BAPTIST LOEMANS, een Norbertijn. Destijds bezaten de R. K. hier slechts een kerkhuis, ter plaatse waar tegenwoordig de R. K. Kerk in de Brugstraat gevonden wordt. Thans is BREDA in drie parochiën verdeeld, als de Parochie van de Brugstraat, ruim 4700 zielen bevattende; de St. Antoniusparochie, ongeveer 2800 zielen tellende; en de Parochie van de Waterstraat, 3300 zielen hebbende, terwijl men onder de militairen en hunne huisgezinnen 980 R. K. aantreft.

De R. K. kerk van de Brugstraat, ter plaatse staande, waar vroeger eene brouwerij was, de Vijf Ringen geheeten, is vermoedelijk eerst omtrent het jaar 1648 tot godsdienstig gebruik ingerigt. Zij werd in het jaar 1709 onder den Pastoor en Landdeken van het distrikt BREDA, GERARDUS TEN HEUVEL, tot kerk verbouwd, die er drie altaren in deed plaatsen. In de jaren 1832 en 1834 werd zij, onder het toezigt van den tegenwoordigen Pastoor, WILHELMUS OOMEN, aanmerkelijk vergroot en verfraaid, en met een vierde altaar verrijkt. Het hoofdaltaar, twee zeer schoone met beeldwerk versierde biechtstoelen, alsmede de fraai gesneden, in 1712 voltooide, communiebank, zijnde eene kopij van de door QUELLYN uitmuntend in marmer gebeitelde communiebank uit de St. Jacobskerk te Antwerpen, zijn werkstukken van JOANNES CLAUDIUS DE COCQ. Ook is deze kerk, onder anderen, ver-

sierd met een goed gepenseeld schilderij van THEODORUS VAN TULDEN, *Christus aan de kolom* voorstellende. Deze kerk wordt bediend door éénen Pastoor en twee Kapellanen.

De R. K. kerk van St. ANTONIUS, in de St. Janstraat, is gebouwd, ter vervanging van de kerk in de Nieuwstraat, welke in het jaar 1650 uit een tweetal huizen was zamengesteld, en ofschoon meermalen vergroot, nogtans voor de, steeds aangroeijende, gemeente te bekrompen, en bovendien, uit hoofde van hare als gevaarlijk beschouwde bouwvalligheid, tot voortdurende godsdienstoefeningen ten eenemale ongeschikt was. Met den bouw der tegenwoordige kerk werd den 11 Augustus 1835 een begin gemaakt, en het gebouw was den 11 September 1837 voltooid, uitgezonderd de afpleistering der muren binnen in het gebouw, hetwelk eerst in 1839 verrigt is. De kerk, onder eenige wijzigingen, naar het ontwerp van den Architect PIETER HUYSERS Az. te BREDA, en onder het oppertoezigt van 's Rijks waterstaat, gebouwd, is in het geheel lang, binnenwerks, ruim 48 ell.; de wijdte of breedte van het schip bedraagt 20 ell. en de hoogte van het plafond in het midden, nagenoeg 17 ell., terwijl de fraaije toren, uit het front opgetrokken, nagenoeg 50 ell. hoog is. Van binnen is de kerk naar de Iönische en de Corinthische, en van buiten zijn het front en de toren naar de Dorische, Iönische, Corinthische en zamengestelde orden bewerkt. Vóór het front ziet men een fraai ijzeren hek, alsmede een beeld, de godsdienst voorstellende. Deze kerk wordt door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend.

De R. K. kerk in de Waterstraat, aan de H. Maagd MARIA toegewijd, is omtrent vijftig jaren geleden, wat het inwendige betreft, zeer doelmatig ingerigt, en aanmerkelijk verfraaid geworden door de zorg van den toenmaligen Pastoor IGNATIUS VAN GILS. In het jaar 1837 is de voorgevel dezer kerk, naar het ontwerp van den stads Architekt ANTONIUS JOHANNES FRANCISCUS CUYPERS, onder het toezigt van den tegenwoordigen Pastoor HENRICUS AMBROSIUS VAN OIJEN, veranderd en in Iönische orde sierlijk opgetrokken, zij heeft een goed orgel, in 1750 vervaardigd, eenen schoonen arduinsteenen vloer, in 1836 gelegd, twee goed bewerkte biechtstoelen, en drie zeer fraaije altaren, een ter regter zijde ter eere van den H. JOSEPH, een ter linker zijde ter eere der zeven weeën van MARIA, zijnde het hoog altaar toegewijd aan de Hemelvaart dier heilige Moeder des Heeren, 't welk wordt aangeduid in eene, in den achtermuur des gebouws, boven het hoogaltaar, bewerkte groep, welke de Heilige Maagd, door Engelen op wolken ten hemel opgenomen wordende, voorstelt. Hoewel niet groot, onderscheidt echter deze kerk zich door regelmatigheid van bouworde, netheid van haren inwendigen vorm, en fraaiheid harer veelvuldige en kostbare sieraden. In de eerste tijden na hare stichting is zij door Priesters der Jesuitenorde bediend geworden. Behalve dat dit uit andere oorkonden blijkt, zijn daarvan ook nog sporen voorhanden in veelvuldig snijwerk, en beelden, Heiligen dier orde voorstellende. Deze kerk wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

Vóór de Hervorming hadden de R. K. te BREDA ook onderscheidene kapellen, waarin zij hunne godsdienst uitoefenden, als: St. Janskapel, thans de Hoofdwacht; St. Antoniuskapel, aan de *Fellenoord*, in de zoogenaamde *Nieuwehuizen*, tegenwoordig eene particuliere woning; en de Kapel van St. Joost, aan de Noordzijde der *Ginnekenstraat*, nu afgebroken, hoewel de toren, die eene fraaije naald of spits heeft en van klok en uurwerk voorzien is, nog bestaat.

Het Beggijnhof te Breda is in het jaar 1240, door Machteld van Diest, de gemalin van Godevaart IV, Heer *van Breda,* gesticht. Toen werd het aangelegd ter plaatse, waar thans de rijschool, de stallingen en verdere buitengebouwen der Koninklijke Militaire Akademie, mitsgaders het woonhuis van den Kommandant dier Akademie, gevonden worden; van waar het, ten jare 1531, door Hendrik van Nassau, Heer *van Breda,* verplaatst is in de *St. Catharinastraat*, achter de kapel van St. Wendelinus. Het bestaat uit 20 huisjes, rondom een langwerpig vierkante plaats gebouwd, die twee verdiepingen hebben en bewoond worden door Beggijnen, wier bezigheid bestaat in gedurige geestelijke oefening, terwijl er eenige zijn, die de beginsden van godsdienstig onderrigt en onderwijs in handwerken aan kleine kinderen geven. De Beggijnen moesten, nadat in het jaar 1637 de St. Wendelijnskapel, die haar vroeger tot kerk diende, aan de Fransche gemeente was afgestaan, hare godsdienstoefeningen in twee doorgeslagen en tot een bedehuis ingerigte Beggijnenwoningen verrigten. Den 16 Maart 1836 werd echter het bouwen van eene kapel, te midden van de vierkante plaats in het Beggijnhof, aanbesteed en kort daarna met het bouwen daarvan een begin gemaakt, naar een gewijzigd ontwerp van den architect Adrianus van der Aa, te Oosterhout, onder het oppertoezigt van 's Rijks waterstaat, zoodat zij in het voorjaar van 1837 voltooid was. De lengte van dit gebouw is over het geheele werk 20 ell. 4 palm en de breedte 9 ell., terwijl de hoogte van het plafond bijna 8 ell. bedraagt. Uit het front is een koepeltorentje opgetrokken, dat ruim 18 ellen hoog is. De bouwtrant van dezen kapel is hoofdzakelijk naar de Ionische orde. De kapel wordt door eenen Pastoor bediend. Een der vroegere hier dienstdoende geestelijken was Nicolaas van Milst, die aldaar omtrent het jaar 1705 overleed, na zich als een vloeijend volksdichter te hebben doen kennen. De Poort, door welke men uit de St. Catharinastraat op het Beggijnhof komt, is, sedert het jaar 1830, geheel vernieuwd, zoodat zij zich nu zeer sierlijk voordoet. Men telt er thans 42 Beggijnen.

Behalve dit Beggijnhof, bestonden er vóór de Hervorming in Breda meer andere vrouwenkloosters, als: St. Catharinendal, van de orde der Premonstreiten, aan het *Mostardveld;* het klooster der Zwartezusters, die naar den regel van St. Augustinus leefden, aan de *Oude vest;* en het klooster der Graauwe zusters, van de orde des H. Franciscus, in de *Catharinastraat.*

Opmerkelijk is het, dat de vorige Heeren van Breda nimmer eenige mannelijke kloosters binnen de stad hebben willen dulden, hoezeer ook meer dan eens daartoe aangezocht. Eerst, nadat de stad in het jaar 1625 door de Spanjaarden was ingenomen, is den Capucijnen en Jesuiten, door toedoen der Gouvernante, Isabella Clara Eugenia, toegestaan, aldaar elk een klooster te mogen bouwen, gelijk mede den Minderbroederen, in 1631, hebbende toen het Capucijnenklooster gestaan aan het einde der *St. Catharinastraat;* het Jesuitenklooster, in de *St. Janstraat;* en het Minderbroederklooster, in de *Nieuwstraat*. Ook hebben de Dominicanen, in het jaar 1636, voor eenen korten tijd hier mogen vertoeven, in een huis in de *Tolbrugstraat.*

De Israëlieten, wier getal hier, behalve de militairen, ruim 150, en met deze ongeveer 180, beloopt, hebben er eene synagoge aan den *Haagdijk,* die tot den *zesden ring van Noord-Braband* behoort, en waarin de dienst door éénen Voorlezer verrigt wordt.

Onder de weldadige gestichten en inrigtingen te Breda, verdient het Oude-mannen-gasthuis, op de *Boschstraat*, vooral vermelding. Het is een oud gebouw, dat eenen, in het jaar 1643, zeer sierlijk opgebouwden, voorgevel heeft, met eene fraaije poort en ingang van witten hardsteen, waarboven twee oude mannen staan uitgehouwen. Dit gesticht, dat een torentje met klok en uurwerk heeft, is bestemd voor oude mannen, burgers der stad, die hier kost en inwoning genieten, waarvoor zij, bij hunne inkomst, eene zeer geringe som voldoen, terwijl zij tevens voor hunne kleeding moeten zorgen. Vroeger werden er slechts 16 personen in opgenomen, thans is dit getal tot 39 vermeerderd, terwijl nog één buitens huis onderhouden wordt.

Het in het jaar 1606 gestichte Weeshuis, aan de Oude Vest, bestemd voor kinderen, wier ouders burgers der stad en leden van de Hervormde kerk geweest zijn, is een ruim, luchtig en wel ingerigt gebouw met eene steenen poort, waarboven met vergulde letters te lezen staat: God is den vader der wezen. De Regentessen-kamer is bezienswaardig om het fraaije met bloemstukken geschilderde behangsel, zijnde het werk van eenen daar opgevoeden wees, J. H. Frederiks, die dit in het jaar 1781 voltooid heeft, terwijl er tevens eene schoone, ten jare 1778 vervaardigde, schilderij, van dienzelfden kunstenaar, in de Regenten-kamer is te zien; in welke kamer ook nog gevonden wordt een gedenkteeken ter eere van eenen anderen wees, Johan van Collema, die, door den koophandel een aanzienlijk vermogen overgegaard hebbende, dat, ten beloope van 50,000 guld., bij zijn overlijden, in het jaar 1737, vermaakte aan het huis, waar hij zijne opvoeding had genoten (1).

Het Roomsch Katholijk Weeshuis in de Nieuwstraat, in het jaar 1806, door eenige aanzienlijke ingezetenen der stad, opgerigt, is een gedeelte van het voormalige *Huis van Assendelft*, later het *Minderbroedersklooster* (zie het art. Assendelft). Dit huis, dat met een torentje prijkt, heeft in de laatste tijden aanmerkelijke verbeteringen ondergaan, waartoe de Regenten waren in staat gesteld door eene aanzienlijke gift, dit gesticht, in het jaar 1832, aangekomen uit de nalatenschap van Alexander Carel Bartholomeus Lodewijk Grave van Brederode, die, den 3 September van dat jaar, te Amsterdam, overleden zijnde, het vierde gedeelte van zijn vermogen daaraan vermaakt had. Vóór dien tijd moesten de middelen tot instandhouding van dit gesticht gevonden worden, uit collecten en andere liefdegaven.

Het Gasthuis of Ziekenhuis, op den *Haagdijk*, bestemd voor behoeftige kranken, was oorspronkelijk een gasthuis voor oude mannen, dat ten jare 1449 gesticht was door Anselmus Smits, anders gezegd Faber, dien wij later onder de beroemde Bredanaars zullen vermelden. Dit gesticht, sedert eenige jaren in verval geraakt en aan eenen particulier verkocht zijnde, werd in het jaar 1821 door drie weldadige ingezetenen van Breda, uit ten dien einde ingezamelde liefdegiften aangekocht, en tot zijne tegenwoordige bestemming ingerigt; wordende de zieken, in twee ruime zalen, door 6 in het huis wonende zusters van liefdadigheid opgepast, welke zusters tevens zich met het onderwijzen van 150 behoeftige kinderen, in de beginselen van de godsdienst en in handwerken, bezig houden.

---

(1) Men zie alles wat Collema en zijne gift betreft verder omstandig opgegeven, in de Herinneringen uit het gebied der geschiedenis betrekkelijk de Nederlanden. door A. J. van der Aa, bl. 345.

Verdere inrigtingen van weldadigheid zijn: de **Militaire Ziekenzaal** in het voormalige **Huis van Brecht**, in de Singelstraat, hetwelk, doordien het, in het jaar 1831, toen een groot gedeelte des legers in en om Breda lag, te klein bevonden werd, met het Gouvernement vereenigd is geworden, door het afsluiten van een gedeelte der tusschen beide deze gebouwen gelegene Singelstraat, zijnde het laatstgemelde gebouw thans echter weder daarvan afgescheiden; het **Armkinderhuis** aan de *Oude Vest,* waarin wezen van Hervormde ouders, geen burgers of ledematen zijnde, opgenomen worden; **Abrahams-schoot**, op de *Boschstraat,* bestaande uit dertien huisjes, waarin bedeelden van de Hervormde Diaconie vrije woning genieten; eene **Liefdadige Commissie**, bestaande uit 1 President en vijf Leden, ten doel hebbende, des winters, uit ingezamelde liefdegaven, ambachtslieden, die zich tijdelijk zonder werk bevinden en van geen der armbesturen onderstand genieten, in hunne behoefte te gemoet te komen; eene distrikts-commissie van het **Fonds ter aanmoediging en ondersteuning van de gewapende dienst in de Nederlanden**; eene subcommissie van de **Maatschappij tot verzachting van het lot van behoeftige Kraamvrouwen en derzelver pas geboren kinderen**; eene **Bank van leening**; en twee **Begrafenisbussen**.

Onder de wetenschappelijke inrigtingen te Breda, verdient voorzeker eene eerste plaats de **Koninklijke Militaire Akademie**, eene instelling, ten doel hebbende, om jongelieden, die daartoe aanleg en geschiktheid bezitten, tot Officieren voor alle wapenen en tot Ingenieurs van den waterstaat zoo voor de dienst in Nederland als in Oost-Indië, wetenschappelijk op te leiden. Zij is geplaatst in het voormalige **Kasteel van Breda** (zie over dit gebouw het art. Breda [Kasteel van]), hetwelk daartoe zeer doelmatig is ingerigt, als bevattende ruime leerzalen, luchtige slaapplaatsen enz. Vooral bezienswaardig zijn: de welvoorziene modelzaal; de fraaije, uit meer dan 9000 banden bestaande boekerij, waarin men de voornaamste werken over wis- en krijgskunde, alsmede betrekkelijk de vaderlandsche geschiedenis, bijeen vindt, en de uitgestrekte zaal van uitspanning, prijkende met portretten van Z. M. den Koning, door J. B. van der Hulst; van Willem I, Prins *van Oranje*, door Cornelis Kruseman; van Maurits, door Isaac Schouman; van Frederik Hendrik, door Frederik Lodewijk Huygens; van Willem III, door Cornelis Kruseman, en van den Generaal François Nicolaas Fagel, door L. A. Vincent; welke portretten het begin uitmaken van eene beeldengallerij van roemrijke Nederlandsche helden en vermaarde mannen, hier, uit vrijwillige bijdragen der Officieren, Leeraars en Kadetten, op te rigten. Aan deze Akademie, die onder het bestuur van eenen Eersten en eenen Tweeden Kommandant staat, wordt onderwijs gegeven door drie Hoogleeraren, éénen Lector en 30 Officiers en burgerlijke Leeraars van verschillenden rang, terwijl er zich thans 190 Kadets bevinden.

In het jaar 1646 werd er door Prins Frederik Hendrik te Breda, eene **Illustre school** opgerigt, waartoe het Klooster van St. Catharinendal werd ingeruimd, en waarbij eene ontleedkamer, kruidhof en rijschool gebouwd werden. Door de daarop volgende oorlogen en misschien nog andere oorzaken ging deze school al spoedig te niet, wordende de daarvan nog overige gebouwen tegenwoordig door de bezetting tot kasernen en andere doeleinden gebruikt.

Thans is er te Breda nog eene Latijnsche school, die reeds vóór het jaar 1500 moet bestaan hebben, aangezien Jacobus Zevinius des tijds tot

Rector dier school benoemd werd. Boven den ingang dezer school staat in hardsteen uitgehouwen: Deo Patriae Juventuti Sacrum Gymnasium Bredanum (d. i. Bredaasch Gymnasium aan God, het Vaderland en de Jeugd gewijd). Tegenwoordig wordt aldaar onderwijs gegeven door eenen Rector, eenen Conrector, en eenen Onderwijzer in de wiskunde; terwijl zij door 20 leerlingen bezocht wordt. Ook heeft men aan deze school eene kleine bibliotheek, meest *auctores classici* bevattende.

Verdere wetenschappelijke inrigtingen zijn: het bij uitstek goed ingerigte Stads teekeninstituut, waar door 2 leeraars aan 190 leerlingen, als 160 voor het handteekenen en 30 voor de bouwteekenkunde, onderwijs wordt gegeven; het in het jaar 1837, door den Hoogleeraar P. P. Roorda van Eysinga, opgerigte Bredaasch Genootschap van Wetenschap en Letterkunde, onder de zinspreuk: *Ontwikkeling is het doel*, met 16 leden; eene afdeeling der Maatschappij van Beeldende Kunsten, met 70 leden; een departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Januarij 1816 is opgerigt en 35 leden telt, en hetwelk 's winters, door middel van inschrijving, voeding en brandstof aan de behoeftige volksklasse verstrekt en eene spaarbank heeft opgerigt; drie muzijkgezelschappen, als: de Harmonie, dat reeds in het jaar 1789 opgerigt is, maar, later in verval geraakt zijnde, den 4 December 1824 weder hersteld werd, en 30 werkende, benevens 50 honoraire leden telt; de Philharmonie, in het jaar 1837 opgerigt en 50 leden tellende; en de zangvereeniging Concordia, in October 1838 opgerigt en uit 60 leden bestaande.

Ook heeft men te Breda nog twee Schuttersgenootschappen, als: de Kamer of Broederschap van den Voet- of Kruisboog, gemeenlijk in de stadsschriften de Oude Schutten of het Oude Gild van St. Joris genaamd, thans 30 leden tellende; en de Kamer of Broederschap van den Edelen Handboog, anders gezegd van St. Sebastiaan, tegenwoordig met 16 leden. Vroeger had men er nog eene dergelijke instelling, namelijk de Nieuwe Schutten of Kloveniers, anders genaamd het St. Anthonies-Gild; dan, deze is reeds op het einde der vorige eeuw te niet gegaan.

Er zijn 16 scholen, onder welke: 1 stads Fransche en Nederduitsche kostschool, met 65 leerlingen, drie particuliere kostscholen voor jonge heeren, drie partikuliere kostscholen voor jonge jufvrouwen, acht particuliere dagscholen, en eene stads armenschool, aan welke laatste 1 Hoofdonderwijzer en 4 Medeonderwijzers geplaatst zijn, terwijl zij door 500 leerlingen bezocht wordt.

Men heeft te Breda het grenspostkantoor en eene station der paardenposterij.

De volgende beroemde mannen zijn te Breda geboren; de godgeleerden: Anselmus Smit, gezegd Faber, † in 1449, als Protonotaris van den Apostolischen stoel en Aartsdiaken van Henegouwen in de kerk te Luik; Gulielmus Abselius, † 5 Augustus 1471, als Prior van het Carthuisers klooster te Brugge; Gerardus de Breda, † in 1474, na zich door onderscheidene schriften te hebben beroemd gemaakt; Laurentius van Rosendaal, † vermoedelijk in het jaar 1499, terwijl zijne schriften nog in Mss. voorhanden zijn; Johannes Bruhesius, geb. 3 Mei 1527, † den 10 Sept. 1620, na Deken van het domkapittel te Utrecht geweest en later tot Aartsbisschop aldaar benoemd te zijn; Macarius Havermans, geb. 30 Sept. 1644, † 20 Februarij 1680, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Antwerpen; Paulus Hulsius, geb. 25 Dec. 1653, † 14 Jan.

1712, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de hoogeschool te Groningen; Johannes Barueth, geb. in 1709, † 27 Augustus 1782, na zich mede als schrijver van geschiedkundige werken te hebben doen kennen; en Cornelis van den Broek, geb. 17 Nov. 1734, † 21 Nov. 1793, als Predikant te 's Princenhage, na zich door onderscheidene werken voordeelig te hebben bekend gemaakt; de Geneeskundigen: Antonius Buysen, genaamd Busenius, † vermoedelijk in het jaar 1555, als Hoogleeraar in de geneeskunde aan de hoogeschool te Leuven; Hubertus Rietmakers, † vermoedelijk in het jaar 1630, als Geneesheer te Thienen; Kristoffel van Campen, † in het jaar 1696, en Philippus Franciscus Heyligers, † in het jaar 1850, als Hoogleeraar in de geneeskunde aan de hoogeschool te Utrecht; de Natuur- en Scheikundigen, Johan Ingenhousz, geb. 8 Dec 1730, † 7 September 1799; en Jan Aarnout Bennet, geb. 20 December 1758, † 9 September 1828, de roem achterlatende van een der ijverigste en kundigste beoefenaars der Natuurkundige wetenschappen te zijn geweest; de Geschiedkundigen: Rudolphus van der Beke, gezegd a Rivo, † te Rome, in het jaar 1403, na zich ook als Latijnsche dichter te hebben doen kennen; Adriaen Havermans, † in het jaar 1655, als Griffier zijner geboorteplaats; A. van der Lith, † vermoedelijk in het jaar 1653; Thomas Ernst van Goor, † in het jaar 1750, als Secretaris zijner geboortestad; Jacob Reigersman, † in het jaar 1771, als Advocaat in zijne geboorteplaats, en Herman Tollius, geb. 28 Febr. 1742, † 29 April 1822, als Hoogleeraar der statistiek en diplomatie aan de hoogeschool te Lyeden; de Taalgeleerde, Melchior Neiperus, wiens schriften in de jaren 1571 en 1578 het licht zagen; de Latijnsche dichters: Adam van der Kezel, meer bekend onder den naam van Adamus Keselius, † vermoedelijk in het jaar 1556; Jan van Hegelsom, † in 1630, en Philippus Gulielmus Croyze, † in 1746, als Geneesheer in zijne geboorteplaats; de Nederduitsche dichters: Pieter Nuyts, † in 1709, als Officier der vrijheid Etten, Leur en Sprundel, en Joannes Vermeulen, † vermoedelijk in 1740; de Schilders: Willem Key, † 5 Junij 1568; Matthijs Bril, † in 1584; Joan van der Lis; Jacob Campo Weijerman, die zich ook als schrijver heeft bekend gemaakt, geb. 1679, † in Maart 1747; en Mattheus Verheyden, geb. 1 Julij 1700; de Beeldhouwer en Metaalgieter, Meerten Verhof, meer bekend onder den naam van Desjardins, doordien hij den meesten tijd zijns levens in Frankrijk heeft doorgebragt, waar thans nog verscheidene bezienswaardige kunststukken van hem gevonden worden, geb. in Julij 1640, † in 1694; en de dappere Krijgsbevelhebber Joan van den Cornput, of zoo als hij eigenlijk heette, van den Corput, geb. in 1542, † te Groningen, den 17 September 1611, na zich door zijne heldhaftige verdediging van Steenwijk, in het jaar 1580, eenen onverwelkelijken roem te hebben verworven. Ook mag Breda onder hare inboorlingen tellen, de Nederduitsche dichteres Juliana Cornelia de Lannoy, geb. in December 1758, † den 18 Febr. 1782.

Breda heeft onderscheidene malen aan de woede van het alvernielend vuur ten prooi gestaan. Zoo werd, den 27 Augustus 1490, het derde en beste gedeelte der stad aan kolen gelegd; maar op den 23 Julij 1534 trof haar een nog grooter en droeviger onheil, vermits door eenen fellen brand, die bij de Kapel van St. Jan ontstond, en bij gebrek aan noodige hulpmiddelen daartegen, omtrent 1300 huizen, waaronder ook het stadhuis, en daarmede alle de oude stadsarchieven, geheel vernielde. Door de zorg van Hendrik van Nassau,

Heer *van Breda*, werd de stad echter aldra veel schooner opgebouwd; terwijl Keizer KAREL V haar, uit hoofde van dezen brand, voor den tijd van achttien jaren, vrijdom van den Geervlietschen tol verleende. Bij eenen brand, die den 26 Julij 1603 plaats had, verkeerden drie en vijftig woningen in puin en asch.

Ook aan andere onheilen had BREDA rijkelijk deel, zoo werden hare inwoners, in het jaar 1515, door eene hevige pestziekte bezocht, die, tot in 1539, genoegzaam alle jaren terug keerende, vele hunner ten grave sleepte. Die hier van vrij bleven en elders een bestaan konden vinden, verlieten de stad. In het laatstgemelde jaar werden nog de overigen door eene nieuwe ziekte bezocht, die men de zweet- of Engelsche ziekte noemde, zoodat de stad bijna geheel ontvolkt raakte.

Gedurende den strijd van Nederland tegen Spanje, waarin ons vaderland zich van den toenmaals magtigsten Monarch der wereld vrijstreed, was deze stad onderscheidene malen aan de rampen des oorlogs blootgesteld. Maar het was ook binnen die stad, dat de eerste grond gelegd werd van het verbond der Edelen, van welke er in het begin van 1566, door toedoen van Graaf LODEWIJK VAN NASSAU en den beroemden MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, 400 aldaar te zamen kwamen.

Den 22 Augustus van dat zelfde jaar begon er de beeldstormerij, die twee dagen en twee nachten met veel hevigheid en wanorde aanhield, en waarvan wij nog de bedroevende sporen in de verminkte praalgraven der Heeren van BREDA, in de Groote kerk, meenen te zien.

Dat de inwoners, die in het jaar 1552, Prins WILLEM I, plegtig als hunnen Heer gehuldigd hadden, zich al vroeg, en bij den aanvang der binnenlandsche onlusten, aan de zijde der Staten voegden, was genoegzame reden, om de stad door den Hertog van ALVA, voor den Koning van Spanje, te doen in bezit nemen; te meer, dewijl de Prins, in 1567 naar zijne Duitsche staten vertrokken zijnde, alle zijne goederen in Braband zag verbeurd verklaard en aangeslagen. De Hertog kwam alzoo, den 6 Julij 1568, in eigen persoon binnen die stad, en bezette haar met eenig Duitsch en Italiaansch krijgsvolk.

Volgens de Gentsche bevrediging moest de stad aan haren Baron WILLEM I, Prins *van Oranje*, worden overgeleverd; doch de Overste FRONSBERG, die er met zes vaandelen Hoogduitsche soldaten binnen lag, weigerde van daar te vertrekken, gebrek van betaling voorwendende; bij welke gelegenheid er door dit volk verregaande knevelarijen werden uitgevoerd. De stad werd dus door de Staatschen belegerd. Don JAN VAN OOSTENRIJK, bedacht om haar te ontzetten, zond eenen Hopman met een zesregelig briefje, dat, aardig toegemaakt, in zijnen broeksband genaaid was, naar de stad. Hij vermaande daarin de belegerden, om het nog zes weken uit te houden, onder belofte van ontzet. De Hopman viel in handen van den Prins *van Oranje*, die zich destijds te Geertruidenberg ophield. Men vond het briefje, liet een dergelijk, door zekeren Antwerpschen Boekverkooper, SILVIUS, naschrijven, en bewoog den Hopman, door hooge belofte, zich in 's Prinsen dienst te begeven en het briefje naar BREDA te brengen. FRONSBERG kreeg, volgens dit nagemaakt briefje, op naam van Don JAN, bevel, om de stad, op de beste voorwaarde, over te geven. Deze krijgslist, en dat men de bezettelingen aanbood, twee maanden soldij in geld en eene in laken te betalen, mits zij de rest der schuld den Staten kwijt scholden, en hunnen bevelhebber overleverden, was van die uitwerking, dat zij den Overste FRONSBERG, benevens de hem aanvertrouwde stad, op den 4 October des jaars 1577, den Prins VAN

Oranje in handen stelden. In het volgende jaar begon men de stad aanmerkelijk te versterken en met bolwerken te omringen.

Zij bleef echter niet langer in der Staten magt, dan tot het jaar 1581, toen zij, door verraad, weder in Parma's handen viel, op eenen tijd, dat de stad van geringe krijgsbezetting voorzien was, vermits de Overste La Garde, op eene dergelijke overrompeling niet bedacht, met het grootste deel der bezetting was uitgetrokken, om de nabijgelegene steden en versterkte kasteelen te overmeesteren. Karel van Gavere, Heer *van Fresin*, en gewezen Commissaris van den leeftogt aan der Staten zijde, zat, wegens kwade trouw, op het kasteel te Breda gevangen. Deze bewoog eenige krijgsknechten, om het aan Parma verraderlijk over te geven, en gaf hem vervolgens kennis van de wijze, op welke de aanslag moest aangelegd worden. Parma zond er Claude van Barlaimont, Heer *van Haultepenne*, heen, die in den nacht met eenig krijsvolk de vesten beklom, terwijl een soldaat, die van den aanslag wist, op schildwacht stond, en de overigen, die in het kasteel lagen, dronken gemaakt waren. De Spaanschen, door dit verraad, meester van het kasteel geworden zijnde, deden ook verscheidene uitvallen op de stad. De burgers kwamen hierop onder de wapens en, zich voegende bij de soldaten der bende van Floris van Brederode, verweerden zij zich, onder aanvoering van hunnen Burgemeester Godevaart Montens, met ongemeene kloekmoedigheid; hopende de stad zoolang te zullen in houden, tot dat La Garde weder met zijn volk zoude zijn teruggekomen. Ten laatste zagen zij zich echter genoodzaakt, na een gevecht van tien uren, waarbij aan wederzijden veel volks sneuvelde, de stad aan Haultepenne over te geven. De overgave geschiedde wel bij verdrag, waarbij voordeelige voorwaarden bedongen waren, doch geen daarvan werd gehouden. Alles werd ten prooi gelaten aan de Spaansche soldaten, die, zich niet vergenoegende met de ingezetenen van het hunne te berooven, ook vele, zonder zelfs vrouwen of kinderen te verschoonen, in ongeloofelijke razernij om het leven bragten, zoodat men rekent, dat, bij dezen ramp, 584 menschen zijn omgekomen. Na deze verovering, die bij de Bredanaars, onder den naam van *furie van Haultepenne* is bekend gebleven, zijn de meeste burgers naar Oosterhout en elders vertrokken; en werd de stad genoegzaam ontvolkt, terwijl de weinigen, die er in bleven, door ongehoorde afpersingen tot de uiterste armoede werden gebragt (1). Gedurende den tijd van negen jaren, bevond zich de stad in dezen beklagenswaardigen toestand.

In den aanvang van het jaar 1590 werd zij echter, door den welgelukten aanslag met een turfschip, weder onder de magt der Staten gebragt. Adriaan Jansz. van Bergen, een Turfschipper van de Leur, die gewoon was die brandstof aan de bezetting van het kasteel te leveren, had dezen aanslag voorgehouden aan Karel van Heraugière, een Kamerrijks Edelman en Kapitein in Staatschen dienst, die, met voorkennis en gemeen overleg van Prins Maurits, de uitvoering op zich nam, terwijl de Prins zich met een leger bij de Niervaart nedersloeg, ten einde te kunnen toeschieten, zoodra de aanslag zoude gelukt zijn. Heraugière begaf zich, benevens den Luitenant Matthys Held, en omtrent zeventig

(1) Hen, die meer omstandig met deze gebeurtenis willen bekend worden, moeten wij verwijzen naar de Herinneringen uit het gebied der geschiedenis, betrekkelijk de Nederlanden, door A. J. van der Aa, alwaar men van bl. 195-208 al het wetenswaardige dienaangaande vindt bijeengebragt.

man, in het turfschip van Schipper Adriaan, onder eene zoldering, welke van Bergen in het ruim had doen maken, en waarover de turf digt en in goede orde gestapeld was. Niet zonder veel sukkelens en gevaar geraakte men binnen den boom van het kasteel. De Sergeant-Majoor der bezetting gaf terstond last om het schip te lossen, dat reeds gedeeltelijk geschied was, toen de schipper, vreezende dat de looze zoldering mogt ontdekt worden, en de aanslag alzoo mislukken zoude, van uitstel tot 's anderen daags begon te spreken, en de turfdragers aan het drinken hielp. Te middernacht deed Heraugière in stilte zijn volk te voorschijn komen, hetwelk eerst de wacht aan de Kasteelpoort overviel en afmaakte. Het wachthuis bezet hebbende, ten einde alle ontzet uit de stad af te snijden, overweldigden zij het kasteel, waarin Paulo Antonio Lanciavecchia, bij afwezigheid zijns vaders, die Gouverneur dezer vesting was, bevel voerde. Deze gaf, door schrik bevangen, zich, met zijne bezetting, over. Hierna het afgesproken teeken van het welgelukken des aanslags aan Prins Maurits gegeven zijnde, kwam de Graaf van Hohenlo met de voorhoede aanrukken, en bezette het kasteel, terwijl de Prins zelf, met het overschot des legers, volgde. Hij noodzaakte de burgerij hem de poorten te openen, en de plundering der stad, met omtrent honderd duizend gulden af te koopen. De soldaten, die in het turfschip gezeten hadden, kregen eenig geld, benevens eenen gedenkpenning tot belooning, en Heraugière werd met het Gouvernement der stad beschonken. Deze verovering had den uitvoerderen niet meer dan één man gekost, die door de duisternis in het water viel en verdronk.

In het jaar 1624, ondernam de Markgraaf Ambrosius Spinola Breda te belegeren. Eerst lag hij eenen geruimen tijd met zijn volk te Gilze, en men dacht te 's Gravenhage zoo weinig, dat het beleg van Breda zijn doel was, dat men verzuimde de stad van behoorlijken voorraad te voorzien. Hij sloeg echter, reeds in Augustus des gemelden jaars, zijn leger voor de vesting, waarin Graaf Justinus van Nassau, als Gouverneur, bevel voerde. Prins Frederik Hendrik, gedurende deze belegering zijnen broeder Maurits, die, den 23 April 1625, te 's Gravenhage, overleden was, opgevolgd zijnde, deed alle pogingen om de stad te ontzetten, en vertoonde zich, te dien einde, met zijn leger op de Dongensche heide, ten Oosten der stad; doch ter oorzake van de sterke verschansingen, met welke Spinola zijne legerplaats had ingesloten, was die onderneming voor hem ondoenlijk, ten gevolge waarvan de stad zich, na een beleg van bijna elf maanden, binnen welke de inwoners, door hongersnood en pest, zeer versmolten waren, den 2 Junij 1625, op eerlijke voorwaarden, overgaf.

Prins Frederik Hendrik, altoos ten doelwit hebbende, dit zijn vaderlijk erfgoed te herwinnen, vond daartoe niet eerder gelegenheid, dan in het jaar 1637, wanneer hij, den 23 Julij, zijn leger voor de stad nedersloeg. Den 15 Augustus werden de loopgraven geopend, en, hoewel de vesting van vier zijden te gelijk werd aangegrepen, geschiedde echter de voornaamste en best gemeende aanval aan de Ginnekenpoort, nabij 's Prinsen hoofdkwartier, hetwelk hij verkozen had, bij het dorp Ginneken te vestigen. De Kardinaal-Infant Ferdinand, destijds Gouverneur der Spaansche Nederlanden en Opperbevelhebber over het Spaansche leger, liet niets onbeproefd, om den Prins van Oranje het beleg te doen opbreken; hierin werd hij echter verhinderd door de sterkte der verschansingen, met welke het Staatsche leger van rondomme gedekt was; te meer, dewijl door het opstoppen

der riviertjes de Mark en de Aa, de lage landen overstroomd en daardoor 's Prinsen legerplaats voor den vijand ontoegankelijk gemaakt was. Dit beleg had dan zulk een goeden voortgang, dat de Spaansche Gouverneur, Gomar Fourdin, voor eenen algemeenen storm beginnende beducht te worden, den 6 October, verzocht, wegens de overgave der stad in onderhandeling te treden: waarna het verdrag, des anderen daags, genoegzaam op dezelfde voorwaarden, als welke in 1625 door den Staatschen Gouverneur bedongen waren, geteekend werd, en de Spaansche bezetting, den 10 daaraanvolgende, met alle krijgseer uittoog.

Toen Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*, in het jaar 1672, zoo onverhoeds in ons land gevallen was, en binnen weinige weken drie provinciën, benevens een gedeelte van Holland, had ingenomen, heeft hij echter Breda niet aangedaan; hoewel die vesting toen zoo weinig tot het afslaan van eenen vijandelijken aanval bestand was, dat zelfs de palisaden in de grachten ontbraken, en er in de doornen heggen, die rondom de wallen groeiden, groote openingen gevonden werden.

Nadat de Graaf van Löwenthal de stad Bergen-op-Zoom, den 16 September 1747, veroverd had, was Breda, in den volgenden veldtogt van het jaar 1748, in geen gering gevaar van een vijandelijk bezoek te ontvangen; men verzuimde daarom niet, alle voorbereidselen van tegenweer aan te wenden. De vestingwerken werden verbeterd, de inundatiën in gereedheid gebragt, en de batterijen niet slechts van geschut voorzien, maar ook de schanskorven op de borstwering geplaatst. Nabij en om de stad waren onderscheidene buitenplaatsjes met fraaije tuinen aangelegd; van diegenen, welke binnen een kanonschot van de stad waren gelegen, werden de huizen afgebroken, en het geboomte afgehakt. Doch, vermits de Franschen, in het voorjaar van 1748, zich naar Maastricht wendden, en kort daarna de voorafgaande vredesartikelen te Aken geteekend werden, is Breda daardoor verschoond gebleven.

Nadat, in Februarij 1793, door de Nationale conventie der Fransche republiek, de oorlog aan den Stadhouder van Holland verklaard en, den 17 dier maand, de voorhoede van het Fransche leger, onder de bevelen van den Generaal Dumourier, op het Nederlandsche grondgebied was getrokken, kwam een gedeelte van dat leger voor Breda aan, in welke stad destijds 1335 man voetvolk, 175 dragonders en 153 artilleristen in bezetting lagen. De vesting werd, den 23 dier maand, uit naam van den Generaal Dumourier opgeëeischt. Dan, de Kolonel Duvaux, Aide de Camp van dien Generaal, met eenen trompetter, tot die opëisching afgezonden en binnengelaten, kwam met een weigerend antwoord terug; waarop de vijandelijkheden onverwijld een aanvang namen, doordien de Franschen uit hunne vier mortieren, welke zij in twee batterijen, aan de Zandbergen, buiten de Ginnekenpoort, geplaatst hadden, bommen en granaten in de stad wierpen. Dit werd van de zijde der stad met hevigheid beantwoord; het vuren hield een paar uren aan, maar werd gestaakt, toen een houwitsergranaat uit de stad eenen voorraadwagen met bommen, op eene der vijandelijke batterijen staande, in de lucht deed springen. Des nachts tusschen twee en drie ure werd het bombardement door de Franschen hervat; maar zij waren zoo schraal van krijgsbenoodigdheden voorzien, dat zij daarmede niet, zonder tusschenpoozen, tot zeven ure in den morgen konden aanhouden. Door ongeveer 90 bommen en 100 granaten, in de stad geworpen, waren wel meer dan zestig huizen, ten deele verpletterd, ten deele grootelijks beschadigd; dan, de brand, daardoor veroor-

zaakt, had ten gelukke der stad geen voortgang: ook werd er slechts één burger door eene bom gedood, eene vrouw en een grenadier gekwetst. Des niettegenstaande werd, den dag na de opeisching, door den Generaal-Majoor Alexander Graaf van Bylandt in den krijgsraad voorgesteld, om met den vijand te onderhandelen, en dien voorslag goedgekeurd zijnde, werd met de Franschen overeengekomen, dat de bezetting, met behoud harer wapens en alle teekenen van krijgseer, zoude uittrekken; terwijl haar de vrijheid gelaten werd, om in dienst van den Staat te blijven, en zich tegen alle vijanden, wie zij ook zijn mogten, te laten gebruiken (1). De uitgetrokkenen werden onverwijld door intrekkende Franschen vervangen. Alles ging hierbij, door de gemaakte schikking der regering, nog al geregeld toe, uitgezonderd dat eenige hussaren, Nederlandsche overloopers en uitgewekenen, in de Groote kerk, die zij tot een hospitaal wilden maken, de wapens der stad en van den Prins van Oranje van het orgel braken, het orgel beschadigden, en eenige der daar nog liggende kerkboeken, welker banden met stads- en 's Prinsenwapenen prijkten, vernielden. De fraaije graftombe van Engelbert, Graaf *van Nassau*, werd ook door de hand des moedwils beschadigd. Doch deze baldadigheden werden weldra gestuit door schildwachten voor de kerk te plaatsen. Twee wapens van den Stadhouder werden uit de kerk gehaald, op de markt aan stukken geslagen, en benevens anderen verbrand; terwijl men ook eenige wapens en beelden uit de gevels van openbare en andere gebouwen wegnam of weghakte.

Ditmaal echter bleef Breda niet lang in handen der Franschen, want reeds den 29 Maart deszelfden jaars kwam een Hollandsch Officier met eenen trompetter de stad opvragen. Deze bragt brieven mede van den Generaal Dumourier aan den Kommandant Charles Flers, den last inhoudende, de stad, op eerlijke voorwaarden, over te geven. Onverwijld trad men in onderhandelingen, doch er verliepen nog vier of vijf dagen, eer het treffen van het verdrag bekend werd. Dien ten gevolge ruimde men, den 5 April, de Ginneksche en Boschpoorten aan de Nederlanders in; de eene werd met Anspachsch, de andere met Nederlandsch krijgsvolk bezet. De Franschen behielden nog, tot den 10 dier maand, den dag ter geheele ontruiming bepaald, de Haagsche- en Waterpoorten bezet. 's Daags te voren begon den uittogt met alle krijgseer, en werd den volgenden dag voltrokken.

Den 28 Januarij 1795 werd Breda, door den Generaal-Majoor von Geusau, destijds bevelhebber der stad, ingevolge de bekomene orders van Hunne Hoogmogenden, overgeleverd aan den Franschen Divisie-Generaal Le Maire, die haar had opgeëischt.

Het overtrekken der Maas, door de Russische troepen, onder het bevel van den Prins Narischkin, deed, in December 1813, de vesting Breda vroeger, dan men zulks had durven hopen, door de Franschen ontruimen. De bezetting was, op den 8 dier maand, door 800 Fransche mariniers, met twee veldstukken, uit Antwerpen, versterkt. Op de tijding des anderen daags ingekomen, dat de Kozakken te Oosterhout waren, trokken de Franschen, ten getale van ten minste 200 man, ter poorte uit, doch eene patrouille van 11 Kozakken, was ge-

---

(1) Men leze over de overgave van Breda, in het jaar 1793, het voortreffelijke werk van den Hoogleeraar J. Bosscha, Neerlands Heldendaden te Land, van de vroegste tijden af tot op onze dagen, D. III, bl. 13-25.

noeg om hen in haast te doen terug keeren. Den volgenden dag, den tienden, had reeds de aftogt der Franschen naar Antwerpen plaats. Daar zij de sleutels van de Boschpoort hadden medegenomen, werd die poort met geweld door de burgers geopend, en het Russische krijgsvolk binnengelaten. Een Officier, met zes Kozakken, rukten terstond daarop de Antwerpsche poort uit, en weldra zag men twee hunner, met twee zwaar beladene wagens en dertig krijgsgevangenen wederkeeren. Dienzelfden dag kwamen nog ongeveer 1200 Kozakken, met den Generaal Stael van Holstein aan hun hoofd, in de stad, die echter meerendeels weder dadelijk van daar vertrokken, ten einde de Franschen na te jagen. Reeds op den 18 daaraanvolgende, werd de stad Breda, met de plaatsen, tot haar arrondissement behoorende, in naam van den Souvereinen Vorst van Nederland, door Commissarissen-Generaal, de Heeren Mr. Willem Boudewijn Donker Curtius en Jonkheer Gerardus Andreas Martinus van Bommel, plegtig in bezit genomen. Den Generaal-Majoor van der Plaat werd het krijgsbevel daarover opgedragen. De Kozakken waren, verder op, voorbij Antwerpen heen, tot 2 uren boven Brussel opgerukt, toen den 20 eene Fransche krijgsmagt uit Antwerpen, tusschen de 5000 en 6000 man sterk, en wel voorzien van geschut, tegen Breda kwam aanrukken, welke de voorposten van Westwezel en Zundert terug gedreven hebbende, de stad dadelijk liet opëischen. De Officier, die de opeisching kwam doen, werd niet binnengelaten, en alle onderhandeling afgewezen. Vijf batterijen in haast opgeworpen, begonnen 's namiddags te half vijf ure op de stad te spelen, en de binnenwerken werden met klein geweer van zoo nabij aangevallen, dat de snaphaankogels tot op de wallen nedervielen; terwijl een aantal granaten, binnen de stad geworpen, den schrik niet weinig vermeerderden. De ingezetenen hadden niet meer dan twee stukken geschut, met welke en het klein geweer zij dezen vijandelijken aanval dapper wederstonden. Hiermede zouden zij echter, bij het hervatten van den aanval, op den duur, tegen des vijands overmagt, niet zijn bestand geweest, doch ten gelukke werden dien avond twee schepen met geschut en kruid, uit de Willemstad afgezonden, door de burgers naar binnen gesleept. Reuzenkracht was er noodig, om het geschut te ontschepen, doch ook deze mangelde niet door de vereenigde poging van duizend ingezetenen. Nog eer de dageraad aanbrak waren de zware kanonnen, op hunne affuiten voortgesleept, op den wal geplant, en zoodanig gerigt, dat men zich in staat zag, eenen vijandelijken aanval, die den volgenden dag ten half acht ure plaats had, met meer schoten te beantwoorden, dan de vijand naar de stad zond. Deze tweede aanval werd tot twee ure in den namiddag voortgezet, wanneer het vijandelijke geschut zich begon te verwijderen, zoodat het te drie ure reeds niet meer gehoord werd. De Franschen, aanzienlijke versterking uit Antwerpen bekomen hebbende, waardoor hunne magt tot 12,000 man was aangegroeid, hervatte den 22, met vijf en twintig stukken geschut, den aanval op de stad. De bezetting bestond toen, buiten de uit de omstreken van Antwerpen teruggekomen Kozakken, uit twee regimenten Russisch voetvolk, te zamen ongeveer 1500 man sterk, en een nieuw geworven korps Nederlandsch voetvolk van omtrent 600 man, door den Kolonel Phaff, met voorschot uit eigene middelen, opgerigt. Deze laatstgenoemde manschap, schoon nog weinig geoefend en meestal nog zeer jong, ondersteunde de dappere burgers in de verdediging der stad zoo loffelijk, dat zij de goedkeuring en den lof der vreemde-

lingen wegdroegen. De vijand zag alzoo ook ditmaal zijne poging tot wederinneming der stad vruchteloos afloopen, en, vreezende door de van rondom aanrukkende magt der Engelschen en Pruissen te worden in den rug gevallen, verliet hij al zijne stellingen rondom Breda, welke spoedig door de onzen bezet werden. Hoewel nu bij den laatsten aanval de stad niet geheel zonder bezetting was, moet echter het behoud dezer belangrijke vesting, in dat hoogst gewigtig tijdstip, voornamelijk aan het heldhaftige gedrag der ingezetenen worden toegeschreven, zoodat de dappere verdediging door hen in het werk gesteld, bij zulke geringe middelen, gepaard met zoo groote en veelvuldige bezwaren, de grootste verwondering verdient, terwijl zij tevens niet weinig heeft bijgedragen tot de gelukkige verwijdering van het tooneel des oorlogs uit ons Vaderland. Na het verdrijven der Franschen, legde de manhaftige schutterij van Breda, die zich daarbij, onder haren Luitenant-Kolonel Pieter Nicolaas Janssens, zoo voorbeeldig onderscheiden had, nog haren ijver voor de zaak des Vaderlands aan den dag, door, gedurende vijf maanden, met de grootste bereidvaardigheid en de beste orde, garnizoensdienst te verrigten, zonder in post of stand, in wacht of nood, aan de uitgestrektste verpligtingen van den geoefendsten soldaat, in eenig opzigt toe te geven. Het was dus de vereering harer verdiensten, welke Neêrlands Souvereine Vorst te regt oordeelde, openlijk te moeten huldigen. Een zilveren gedenkpenning, hangende aan een rood lint met witte streep, werd daartoe ter eeuwige gedachtenis bestemd. Met het stedelijke wapen versierd, prijkte de eene zijde met het opschrift: *Voor burgertrouw en moed. December* 1813; terwijl men aan de keerzijde las: *De Souvereine Vorst van Nederland aan de Officieren der Schutterij van Breda.*

Na den opstand in de Zuidelijke provinciën van het Koningrijk der Nederlanden, en gedurende de daarop volgende jaren, tot op de eindschikking met België, in het jaar 1839, was ons leger grootendeels in de nabuurschap dezer stad gelegerd, en toen was zij het voorname magazijn van krijgsvoorraad en levensmiddelen, die onophoudelijk naar het leger werden aangevoerd, terwijl er eene schier onafgebrokene doortogt van troepen plaats had en het garnizoen aanmerkelijk versterkt was. Hierdoor hebben de nering- en handteringdoende ingezetenen van Breda, destijds veel geld gewonnen, waarvan de uitwerking blijkbaar te zien is, in de verbetering hunner huizen, waaraan een goed deel dezer winsten is te koste gelegd.

Maar niet slechts door de woeste bedrijven des oorlogs is Breda in 's lands geschiedenis vermaard; neen, ook liefelijke tooneelen komen ons bij het herdenken harer lotgevallen te binnen. Want, als Keizer Maximiliaan II, door zijne bemiddeling, tusschen Filips II en de Staten der Vereenigde gewesten eenen vrede trachtte te bewerken, werd deze stad tot de vergaderplaats gekozen. De wederzijdsche gevolmagtigden kwamen dan ook, in het jaar 1574, derwaarts, en hielden er onderscheidene bijeenkomsten op het Stadhuis; daar men echter al dadelijk, door de uitvlugten van de zijde der Spanjaarden, tegen de voorafgaande verdragspunten ingebragt, bemerkte, dat hun oogmerk alleen was, om tijd te winnen en den Staat te misleiden, werden de onderhandelingen, in het volgende jaar, afgebroken.

Beter gevolg hadden de vredesonderhandelingen, die, in het jaar 1667, tusschen Karel II, Koning *van Groot-Brittanje,* en de Algemeene Staten, onder de bemiddeling van Karel XI, Koning *van Zweden,* werden gevoerd. Toen was de vergaderplaats der Afgezanten op de groote zaal van het Kas-

teel, alwaar hunne bijeenkomsten, den 1 Junij, werden aangevangen, en — nadat onze dappere zeehelden, den Koning van het trotsche Albion, door hem zelfs in zijne havens te bestoken, den schrik in het hart hadden gejaagd — werden de verdragspunten, den 23 der volgende maand geteekend, in het Huis van Nassau, in de Katerstraat, alwaar nog een der oorspronkelijke handschriften van het vredesverdrag bewaard wordt. De bekrachtiging der wederzijdsche Mogendheden werden den 24 Augustus uitgewisseld, en ten zelfden dage de vrede, onder trompetgeschal, door de geheele stad afgekondigd, het kanon gelost en 's avonds fraaije vuurwerken ontstoken.

In het jaar 1746 scheen Breda weder bestemd, om den vrede aan Europa te zullen terug geven, althans de Gevolmagtigden der Mogendheden, die na den dood des Duitschen Keizers, Karel VI, over de troonsopvolging in oorlog waren, kwamen aldaar, op het einde van September, bijeen; maar de onaannemelijke eischen des Konings van Frankrijk, ter inwilliging van eenen stilstand van wapenen, deed de onderhandelingen afbreken en de hoop op eenen gewenschten vrede alzoo in rook verdwijnen.

Het wapen van Breda is van keel, beladen met drie St. Andrieskruizen van zilver, staande twee en één; het schild gedekt door eenen engel en ter wederzijde vastgehouden door eenen klimmenden leeuw van goud, rustende het schild op eenen burg in hare natuurlijke kleuren.

BREDA, katoen- en koffijpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter linkerhand in het opvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Fakkershoop, benedenwaarts aan de katoenplant. Crommelijnsgrift; 730 bund. groot, en met 84 slaven bewerkt wordende. De Negers noemen haar Lobbecht.

BREDA (KASTEEL VAN), kast. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gem. *Breda*, aan de Noordzijde der stad van dien naam, tegen de rivier de Mark.

Men wil, dat het eerste alhier gestaan hebbende kasteel reeds in de negende eeuw, in het *Reigersbosch*, zoude gebouwd zijn door de Deenen. Dit kasteel, Brunesheim genaamd, werd in het jaar 1124, ingenomen door Hendrik, Heer *van Breda*, die er de torens en sterkten van deed afbreken, en er zijnen zetel vestigde, zoo als dan ook zijne afstammelingen daar hun verblijf hielden.

In het jaar 1350 deed Jan van Polanen, Heer *van de Leck*, hier een ander-slot bouwen, dat eerst in het jaar 1362 voltooid was. Van dit tweede slot is mede niets meer aanwezig, aangezien het gebouw, hetwelk thans te dier plaatse gevonden wordt, tot stichter had Hendrik van Nassau, die daarmede in het jaar 1536 eenen aanvang maakte, maar de voltooijing niet beleefde, zoo als dit ook zijnen zoon, Reinier van Nassau, Prins *van Oranje*, niet mogt gebeuren. Deze toch zette het werk wel aanmerkelijk voort, maar werd door zijn ontijdig sneuvelen, in 1544, in de voltooijing verhinderd. Tijdens de minderjarigheid van Prins Willem I, en de daarop gevolgde oorlogen, gedurende welke de stad Breda, meest onder de magt der Spanjaarden was, bleef dit werk mede steken. Evenwel was het toen reeds bewoonbaar, zoodat het in het begin van het jaar 1660, door Maria, weduwe van Willem II, Prins *van Oranje*, ten verblijf werd aangewezen aan haren broeder, later, onder den naam van Karel II, Koning *van Engeland*, bekend geworden, die, sedert het ongelukkig uiteinde zijns vaders, dat rijk had moeten verlaten. Het was hier ook, dat die Vorst, na den dood van den Protector Olivier Cromwel,

in Mei van hetzelfde jaar, de tijding zijner herstelling door het parlement, en kort daarop een bezoek van gemelde zijne zuster, benevens zijne broeders, de Hertogen van York en Gloucester ontving. Eindelijk heeft Willem III, Prins *van Oranje* en later Koning *van Groot-Brittanje*, dit gebouw doen voltooijen, onder het opzigt van den Bouwmeester Romans, volgens het plan, ten tijde van Hendrik, Graaf *van Nassau*, door den vermaarden Italiaanschen Bouwmeester Bologne, gemaakt. Alzoo bleef dit gebouw tot op het jaar 1795 een eigendom der Vorsten van het huis van Oranje; maar nadat de beroerten in dat jaar een einde gemaakt hadden aan de stadhouderlijke regering in ons vaderland, en men ook over de bijzondere eigendommen der Prinsen van Oranje naar willekeur beschikte, werd het Kasteel van Breda gebruikt tot verblijfplaats van krijgsgevangenen en zieke soldaten, en eindelijk geheel tot een hospitaal ingerigt, terwijl de kostbare huissieraden van het kasteel openlijk te 's Gravenhage verkocht werden, en daaronder ook prachtige tapijten met goud en zijde doorweven, waarin men de Graven en Gravinnen van Nassau, die Heeren en Vrouwen van Breda waren geweest, levensgroot te paard zag afgebeeld. In het jaar 1826 kreeg dit gebouw echter eene waardiger bestemming, daar het Z. M. behaagde, bij besluit van 29 Mei 1824, te bepalen, dat het tot eene Koninklijke Militaire Akademie zou worden ingerigt, waartoe het, na vooraf eene aanmerkelijke verbouwing te hebben ondergaan, den 24 November 1828 werd ingewijd.

Naar dit gebouw gaat men van de stadszijde door eene fraaije poort, welke, vroeger, behalve met veel lof- en beeldwerk, met het wapen van Keizer Karel V, benevens de spreuk: *plus ultra* (d. i. nog verder) prijkte. Daaronder zag men het wapenschild van Nassau-Oranje, door eenen engel omhoog gehouden. Deze poort doorgegaan zijnde, komt men op eene groote plaats, eertijds met lindenboomen beplant. Ter linkerzijde ziet men het Binnenkasteel of hoofdgebouw, voorheen door eene gracht omgeven, welke bij de laatste verbouwing gedempt is.

Dit hoofdgebouw is regelmatig vierkant, in het midden een ruim open plein hebbende, hetwelk de vier vleugels van elkander scheidt. Het heeft, behalve de kelders, de hoogte van twee verdiepingen, die in eene menigte kamers van elkander zijn afgezonderd. Vóór het jaar 1795, waren deze kamers alle prachtig en onder anderen door met goud en zijde doorweven tapijten versierd. Het plein of de binnenplaats, is van drie zijden met eene opene gallerij omringd, op welker pijlaren een groot getal Romeinsche Keizers en andere voorname mannen der oudheid afgebeeld zijn. Vroeger had de achtervleugel des gebouws eene drie dubbele gallerij, welke van achteren door eenen muur gesloten was, en waarvóór een fraaije trap van arduinsteen, troonswijze overdekt met een verhemelte, dat op verscheidene pijlaren, van de Dorische bouworde, rustte, naar den hoofdingang geleidde. Langs dezen trap kwam men in eene groote gekoepelde zaal, op pijlaren gevestigd, die de geheele regter zijde van het gebouw, ter lengte van 166 v. (52 ell.) en ter diepte van 89 v. (27 ell. 9 palm.) besloeg. Thans is de gallerij in den achtervleugel, van de binnenzijde, door eenen muur gesloten, tot eetzaal ingerigt, de trap geheel weggenomen, en de gekoepelde zaal, door eene zoldering in tweeën gescheiden, dient tot zaal van uitspanning en slaapzaal. Behalve het hoofdgebouw, ziet men op het buitenplein nog onderscheidene andere gebouwen, thans meest tot woning van beambten dienende.

Vroeger was de daaraan palende hof, het *Valkenberg*, door eene brug met het kasteel verbonden, maar deze is sedert een aantal jaren afgebroken (1).

BREDAL of BREDAAL, naam, die sommigen, hoewel verkeerdelijk, wel eens aan de stad BREDA, in de bar. *Breda*, prov. *Noord-Braband*, geven. Zie BREDA.

BREDAMME, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie BRIGDAMME.

BREDASCHE GAT, naam, dien de schippers gewoonlijk geven aan den mond van de Roodevaart, die ½ u. W. van Moerdijk, prov. *Noord-Braband*, in het *Hollandsdiep*, uitloopt.

BREDASCHE HEIDE, algemeene naam der onderscheidene heidevelden in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, ten O., Z. en W. van Breda zich uitstrekkende.

Het is eene voortzetting der zandige heide, die zich door Pruissen, Westphalen, ja, van de Oostzee tot aan de Schelde uitstrekt, en somtijds van zandige heuvelen vergezeld gaat. Door de vlijt der bewoners van de omliggende dorpen, is reeds een groot gedeelte dezer heide in vruchtbaar bouwland herschapen, en hiermede wordt van tijd tot tijd nog voortgegaan.

BREDASCHEPOLDER, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan den Blokpolder en de Streepen, O. aan de Streepen, Z. aan Elderensland en den Gelderschenpolder, W. aan den Pelgrim.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 112 bund. 12 v. r., wordt door de sluis aan den Moerdijk van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is omtrent 9 palm. onder A. P. Het dijksbestuur bestaat uit éénen Heemraad en éénen Penningmeester.

BREDE, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie BREEDE (2).

BREDELAAR, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 6½ u. O. ten N. van *Tiel*, distr., arr. en 1½ u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en ½ u. ten O. van *Elst*, tot het dorp *Elst* behoorende; met 4 h. en 30 inw.

BREDERO (HUIS TE) of HUIS TE BREDERODE, voorm. oud kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 7 min. Z. van *Boxtel*.

Het is reeds in de vorige eeuw afgebroken, zoodat er thans niets meer van te zien is.

BREDERODE of BREEDEROEDE, voorm. balj., prov. *Noord-Holland*, welks belendingen niet juist bepaald kunnen worden, doordien velen der daartoe behoorende ambachten zeer ver uit elkander verspreid

(1) Van het kasteel van Breda en de daartoe behoorende gebouwen, zoo in zijnen voormaligen als tegenwoordigen toestand, vindt men meer omstandige beschrijvingen, dan ons bestek hier gedoogde te geven, in den *Almanak der Koninklijke Militaire Akademie*, voor het jaar 1830, bl. 93-113, en in de ten jare 1830, door den Boekhandelaar STERK, te Breda, uitgegeven: *Geschiedkundige Beschrijving van het vermaarde Kasteel van Breda thans ingerigt tot eene Militaire Hoogeschool, alsmede van de Groote Kerk* aldaar, bl. 7-35.

(2) Alle de elders wel eens BRE gespelde woorden, die hier niet gevonden worden, zoeke men op BREE.

lagen. De meeste dezer ambachten paalden ten N. aan den regtsban van het balj. van Blois. Deze en die, welke meer zuidwaarts gelegen waren, hadden O. het Wijkermeer, het IJ en eenige landen onder het balj. van Kennemerland. Z. werd het balj. van BREDERODE, met de Vogelenzang, bepaald aan het balj. van Rijnland of liever aan Noordwijkerhout en Hillegom, als Rijnlandsgevolg. W. had het de Noordzee, zoowel ten aanzien der gezegde landen, als ten opzigte van de ambachten Schoorl en Kamp, die zeer ver van alle de andere afgescheiden, in het Noordelijkste gedeelte van Kennemerland lagen.

Het balj. van BREDERODE was een uitgestrekt regtsgebied, dat in zich bevatte de dorpen en ambachtsheerlijkheden, over welke de Heeren van het oud adellijke geslacht van *Brederode,* in vroegere tijden, het hooge regtsgebied bezeten hadden, die daardoor bevoegd waren tot het aanstellen van eenen Baljuw, welke in hunnen naam het regt oefende; doch dit regt is later aan de grafelijkheidsdomeinen of de Staten van Holland en West-Friesland vervallen.

Deze heerl., alzoo eene der baljuwschappen van Holland geworden, bevatte de ambachten: Zandvoort, Tetrode, Albrechtsberg-en-Vogelenzang, Haarlemmerliede, Noord-Schalkwijk, Schooten, Zuid- en Noord-Akendam, Hofambacht, Velzen, Schoorl en Camp. Van deze ambachten werden Schoorl en Camp alleen onder de Kennemervolgers gerekend; namelijk tot die plaatsen, welke ook Kennemerregten verkregen hadden. Alle de overige plaatsen, onder dit balj. behoorende, werden noch tot het eigenlijke Kennemerland, noch tot het Kennemergevolg gerekend. Het balj. van BREDERODE besloeg alzoo het gedeelte van het kant. Haarlem, dat ten N. van die stad gelegen is, en het Zuidelijke gedeelte van de gem. Schoorl-Groet-en-Camp, tot het kant. Alkmaar behoorende. Voorheen hadden daartoe mede behoord de dorpen Sloten en Sloterdijk; doch deze zijn, in het jaar 1531, door Heer REINOUT VAN BREDERODE, benevens het dorp Amstelveen, aan de stad Amsterdam verkocht geworden.

De hooge vierschaar van BREDERODE werd gespannen door den Baljuw en zeven Leenmannen, aan welke een Secretaris was toegevoegd.

De Baljuw van BREDERODE was ook Stadhouder van de leenen, en de Leenmannen waren dezelfde, als die van de hooge vierschaar; zoo als ook de Secretaris van deze, Griffier van de leenkamer was. Vroeger was de Baljuw ook Houtvester over de wildernissen in het balj.; doch sedert het jaar 1749 zijn die ambachten vaneen gescheiden. In het begin der vorige eeuw waren de houtvesterijen dezer landen in verval geraakt; doch in het jaar 1716 werd door Raden en Rentmeesters der grafelijkheidsdomeinen, op bevel der Staten van Holland, gelast, dat de Houtvester en vijf Meesterknapen het jagtgerigt van BREDERODE uitmaken, en deze Meesterknapen dit ambt hun leven lang behouden zouden. Tot deze waardigheid moesten er beurtelings drie uit Haarlem en twee uit Amsterdam, of drie uit Amsterdam en twee uit Haarlem in dit collegie zitten. Het werd door denzelfden Secretaris als die van het balj. bediend. Ook had dit collegie eenen Advokaat van de wildernissen. De vergadering van het balj., de houtvesterij en de leenkamer werden gehouden te Haarlem, op het Stadhuis of het Prinsenhof. De Bode van BREDERODE nam de zaken waar van alle de drie collegiën.

BREDERODE, heerl. in *Holland,* die zoo verspreid lag, dat men daarvan de belendingen niet kan opgeven, aangezien daartoe, behalve het balj. van Brederode, in *Noord-Holland* (zie het vorige art.), nog groote

goederen in Zuid-Holland behoorden, van welke de meesten gelegen waren tusschen de Merwede en de Lek, waaronder ook de heerlijkheden Vianen en Ameide; alsmede in den Alblasserwaard: Goudriaan, Giessen-Nieuwkerk, Hardinxveld, Hofwegen, Papendrecht, Peursum, Slingeland en Wijngaarden, zoodat, volgens eene oude overlevering, de Heeren van Brederode in dezen waard zoo gegoed zijn geweest, dat zij van Noordeloos af, tot Dordrecht toe, over hun eigen land konden gaan.

De oude kronijken willen, dat de Heeren van Brederode uit het grafelijk huis van Holland voortgekomen zijn, en stellen tot eersten stamvader van dit geslacht zekeren Sifried of Sivaart, die door de Friezen Sicco genoemd wordt, en een zoon was van Aarnoud, Graaf *van Holland*, en een broeder van Dirk III.

Deze Sifried zoude zich mishuwelijkt hebben, aan eene jonge dochter van geringen stand, uit het dorp Castricum, genaamd Tetburg, waarover hij met den Graaf zijnen broeder in onmin geraakte; dan, daarna weder met hem verzoend zijnde, zoude hij van dezen het slot Brederode, benevens eenige onderhoorige dorpen en andere goederen, zoo in Zuid- als in Noord-Holland gelegen, en onder deze ook Teilingen en Sassenheim, met het regt van hooge heerlijkheid ontvangen hebben. Sifried, in het jaar 1033 gestorven zijnde, liet twee zonen na, Diderik en Simon genaamd, van welke de eerste het geslacht der Brederode's heeft voortgeplant, terwijl Simon, die Teilingen bekwam, de stamvader der Heeren van Teilingen is geworden; zinspelende op deze afstamming uit het grafelijk huis van Holland, noemde men de vier voornaamste adellijke geslachten in Holland aldus:

Brederode, het edelste,
Wassenaar, het oudste,
Egmond, het rijkste,
Arkel, het stoutste,

De Heeren van Brederode hadden in Holland groot gezag en waren in de binnenlandsche twisten, der Hoeksche partij toegedaan. Zij hebben zich in de Nederlandsche geschiedboeken zeer beroemd gemaakt. Zoo lezen wij van Walrave van Brederode, dat hij in het jaar 1417 te Gorinchem in een gevecht tegen Willem van Arkel sneuvelde. Van zijne beide zonen was Reinoud, de eerste van zijn geslacht, die geteld wordt onder de Burggraven van Utrecht, terwijl de tweede, Gijsbert, dien men als een man van uitmuntende hoedanigheden en geleerdheid roemt, Proost werd van St. Maarten en St. Salvador, en zich den 7 April 1455 tot Bisschop van Utrecht verkozen zag, van welk bisdom hij echter naderhand, door Filips I, Hertog *van Bourgondië*, genoodzaakt werd afstand te doen, ten behoeve van diens natuurlijken zoon David van Bourgondië. — Frans van Brederode is algemeen als het heldhaftig hoofd der Hoeksgezinden bekend. In eenen scheepsstrijd, den 23 Augustus 1489, bij Brouwershaven geleverd, gewond zijnde, werd hij gevangen genomen en naar Dordrecht gevoerd, waar hij, eenige dagen daarna, aan zijne wonden overleed. — De meest beroemde echter uit dit geslacht is geweest Heer Hendrik van Brederode, die zich als een trouwhartig voorstander der Nederlandsche vrijheid heeft doen kennen, als hebbende hij, onder anderen, den 5 April 1566, aan het hoofd der verbonden Edelen, met eene sierlijke aanspraak, der Gouvernante het smeekschrift overhandigd. Hij overleed als balling buiten 's lands, den 16 Februarij 1568, op het slot Harnhof of Harenburg, in de veste Rekelinghuizen. — Nadat Wolfaard III, Heer *van Brederode*, Kolonel van een

régiment Cavallerie, in dienst dezer landen, dien men voor het laatste wettig mannelijk oir hield, den 19 Junij 1679, overleden was; werd het geslachtwapen verbroken en met hem te Vianen begraven, terwijl de heerlijkheid van Brederode, als aan de grafelijkheidsdomeinen vervallen beschouwd werd. Intusschen was het geslacht van Brederode met gezegden Wolfaard geenszins uitgestorven; want het is naderhand gebleken, dat daarvan nog, zoowel wettige als natuurlijke, afstammelingen bestonden, en welligt nog bestaan; althans weinige jaren geleden nog in wezen waren.

Brederode was van ouds een regt of sterfelijk leen; doch werd, in het jaar 1599, tot een sterfelijk mansleen gemaakt. In later tijd werd er bij de Staten van Holland en West-Friesland te vergeefs aanzoek gedaan, om de heerl. tot een onversterfelijk, erfleen te maken; hetwelk alles alleen schijnt gedoeld te hebben gehad op het hooge regtsgebied en de goederen in *Noord-Holland*, want de andere goederen, in *Zuid-Holland*, zijn of door de Heeren van Brederode zelven verkocht, of in de vrouwelijke linie als in versterfelijke erfleenen overgegaan.

Het wapen van Brederode bestond in een veld van goud, beladen met eenen klimmenden leeuw van keel (rood), en een blaauwe baarnsteel daarboven.

BREDERODE (HOF VAN-), voorm. adell. huis en hofstede te *'s Gravenhage*, bij de *Boschpoort*, aan den hoek van de *Houtstraat*.

Het was in der tijd een der aanzienlijkste en prachtigste gebouwen, die te 's Gravenhage gevonden werden. Het lag in zijne grachten, singels en sloten; de erve en boomgaarden strekten zich uit ten N. tegen het Voorhout, de Boschpoort en het Nieuwe Voorhout; ten O. tegen de Koekamp of het Bosch, van de middelste Boschbrug af tot de oostelijkste toe; ten Z. tegen den Pootweg en de Heerengracht; ten W. tegen den Stadhouderstuin, nu het Plein, en de Lange Houtstraat. De eerste gesteltenis en gelegenheid van deze hofstede vindt men omstandig beschreven in eenen brief van het jaar 1328, waarbij Willem III, Graaf *van Holland*, Heer Willem van Duvenvoorde, met deze huizing verlijdde, zoo en in dier voege als Graaf Floris V deze hofstad, reeds in het jaar 1280, aan zijnen Schildknaap Pauwels Plawer, erfelijk te leen had gegeven. Wie na Heer Willem van Duvenvoorde, tot op Heer Floris van Kijfhoek, daarvan bezitters zijn geweest, wordt in de leenregisters van Holland niet aangeteekend gevonden, noch ook hoe de gemelde Heer Floris daaraan gekomen is. Deze Heer brak het oude huis af, en stichtte, op dezelfde plaats, een geheel nieuw gebouw; maar vermits het erf daaraan nu te klein was, verzocht hij, in het jaar 1434, aan Filips, Hertog *van Bourgondië*, meerdere en verdere uitgestrektheid van grond, hetwelk de Graaf hem niet alleen gunstig inwilligde, maar deze stelde hem daarenboven ook tot Houtvester van het Haagsche Bosch aan. Aangezien echter deze gift en aanstelling ook grootelijks Vrouw Jacoba, als Houtvesterin van Holland, aanging, zoo moest ook hare bewilliging en toestemming daarop verzocht en verkregen worden, welke deze Vorstin, in erkentenis van vorige diensten, haar door den voornoemden Heer Floris bewezen, hem dan ook, bij brief van 14 November 1434, verleende. Sedert dien tijd is deze huizing altijd een leen van Holland gebleven, en heeft onderscheidene bezitters gehad, die in het vervolg daaraan verschillende benamingen hebben nagelaten; als van Kijfhoek, van den Ketel, van Bleijenburg en van Brederode.

Nadat het in het jaar 1679 in het bezit was geraakt van Hetwich Agnes van Brederode, verkocht deze het, den 30 Julij van het jaar

1683, voor de som van 43,000 guld., aan de Heeren van de Societeit (1), die vervolgens dit huis, hetwelk zeer vervallen was, ten genoege en welgevallen van Prins WILLEM III, deden herstellen en tot eene AKADEMIE MILITAIR of oefenplaats voor ridderlijke exercitien, zoo te voet als te paard, inrigtten; latende te dien einde daarbij eene rijschool, stalling en gevolge van dien aanleggen, ten einde aldaar bekwame personen te kunnen opleiden, die, inzonderheid in tijd van oorlog, het Vaderland van dienst konden zijn. Deze akademie echter, na weinige jaren in verval geraakt zijnde, werd het huis door de Heeren van de Societeit weder verkocht aan ANTONIO ALVAREZ MACHADO, Algemeen bezorger van de legers dezes Staats, en JOSEPH D'ARREDUNDO, die, het oude gebouw tot den grond hebbende doen afbreken, in plaats daarvan vijf nieuwe aanzienlijke gebouwen deden zetten, welke fraaije huizen thans nog 's Gravenhage aan dien kant tot luister verstrekken.

Vroeger was het HOF VAN BREDERODE, voor het grootste gedeelte reeds, van zijne boomgaarden en grond ontbloot. Want op het laatst van het jaar 1603 verzochten Jonkheer JOACHIM VAN HARDENBROEK en PIETER STERLINGS, die het destijds in bezit hadden, aan de Staten, dat het land, behoorende aan deze huizing, mogt worden geallodialiseerd, dat is uit leen tot vrij goed gemaakt, om het aan erven uit te geven, ten einde daarop, tot gerief en sieraad van 's Gravenhage, fraaije huizen te bouwen; hetgeen hun, bij apostille van 3 December deszelfden jaars, gunstig werd toegestaan »mits blijvende het huis met den boomgaard leen en van al »zulke natuure en te verheergewaaden, zulks 't geheele goed te voren »gehouden is geweest." Hierop werd nagenoeg de helft van het land daarvan afgenomen, en met eenen weg, Oost en West loopende, doorsneden, welke weg aan de Oostzijde, naar den voornoemden PIETER STERLINGS, de Sterlingsstraat, en aan de Westzijde de Casuariestraat genoemd werd. Naderhand is de Zuidelijke helft van den grond nog doorsneden met eene gracht, loopende van de Casuariestraat Zuid op naar de Pooten en de Heerengracht, welke gracht vervolgens is overwulfd en tot eene straat gemaakt, thans bekend onder den naam van Bleijenburg. Nog later zijn op een ander gedeelte van den grond des tuins, palende aan de Houtstraat, drie fraaije huizen gebouwd, zoodat het land, erve en boomgaarden, behoord hebbende aan het HOF VAN BREDERODE, voor het meerendeel thans betimmerd is.

Naar men wil zoude er nog een huis van dien naam te 's Gravenhage gestaan hebben, aan de Groenmarkt, ter plaatse waar later het STADHUIS gebouwd is (zie voorts de beschrijving van dat STADHUIS op het art. 's GRAVENHAGE).

BREDERODE (HUIS VAN), voorm. adell. huis in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, ½ u. Z. van *Velzen*, 15 min. W. van *de Zandpoort*.

Het was een tolhuis der Heeren VAN BREDERODE, hetwelk AARNOUT, Graaf *van Holland*, omtrent het jaar 990 begon te bouwen, aan den

(1) De Societeit te 's Gravenhage was een regeringscollegie bestaande uit twee Raadsheeren van den Hoogen Raad, twee van het Hof, de twee Rekenmeester van de Grafelijkheids Rekenkamer, eenen Burgemeester, eenen Schepen en twee Vroedschappen van 's Gravenhage: deze hadden gezamenlijk zoodanig opzigt, bewind en bestier, als in andere steden onmiddellijk aan de zorg en uitvoering van de Regering was toevertrouwd. Zie breeder hieromtrent: Tegenwoordige Staat van Holland, D. VI. bl. 272-284.

sprank van den Rijn, welke de Kinheim heette; maar het werd voltrokken door zijnen zoon SIFRIED, die den naam van BREDERODE aannam. In het jaar 1202 werd het door LODEWIJK, Graaf *van Loon*, en THEODORICUS VAN ARE, den een en dertigsten Bisschop van Utrecht, veroverd, verbrand en verwoest. Een dergelijk lot onderging het, in het jaar 1426, door de Kabeljaauwsche Haarlemmers, om wraak te nemen op Heer WILLEM VAN BREDERODE, die de Hoeksgezinden, welke met Vrouwe JACOBA VAN BEIJEREN, tegen Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË opgebroken waren, ten strijde gevoerd en de Haarlemmers van hunnen aanhang bijgestaan had. Later weder vernieuwd, is het in stand gebleven tot in het jaar 1472, na welken tijd de Heeren VAN BREDERODE, die tevens eigenaars waren van de heerl. Vianen en Ameide, zich meest op het huis Batenstein onthielden, en tegen de kosten van vertimmeren opziende, het HUIS TE BREDERODE aan de vernieling van tijd en oorlog ten prooi lieten; zoodat er sedert twee en eene halve eeuw niets meer dan eenige stukken van oude muren van te zien zijn.

Bij dit huis stond van ouds eene kapel, behoorende tot de parochie van *Velzen*, welke kapel, in het jaar 1397, door JOHAN VAN BREDERODE aldaar gesticht was.

BREDERODE (HUIS VAN), voorm. adell. huis te *'s Gravenhage*, aan de Noordzijde van de *Spuistraat*. Zie MATHENESSE (HUIS VAN).

BREDERODESKADE, dijk in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, die ten W. van Noordeloos beginnende, achter Goudriaan om, door Slingeland en Giessen-Oudekerk tot Wijngaarden loopt, alwaar vroeger de Alblasserwaard eindigde.

Deze dijk ontleent zijnen naam van de Heeren VAN BREDERODE, die vroeger, zoo als wij hiervoor (art. BREDERODE heerl.) gezien hebben, groote goederen in den Alblasserwaard hebben bezeten.

BREDERVOERDE, oude naam van de heerl. en het stadje BREDEVOORT, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie BREDEVOORT.

BREDEVOORT, voorm. distr. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw. *Zutphen*; palende N. aan het distr. Borculo, Z. O. en Z. aan de Pruiss. prov. Rijnland, Z. W. aan het distr. Doesborgh, N. W. aan het distr. Doetinchem.

Het bevatte de gem. Aalten, Dinxperlo, Winterswijk en Wisch, en telde ruim 17,400 inw. Thans maakt het een gedeelte uit van het distr. *Zutphen*.

BREDEVOORT, ook BREEDEVOORT, bij verkorting veelal BREEVOORT of BREEFORT en in zeer oude brieven BREDERVOERDE geheeten, heerl. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., en arr. *Zutphen*, kant. *Aalten*; palende N. W. aan de heerl. Ligtevoorde, N. aan de heerl. Borculo, O. aan de Pruiss. prov. Rijnland, W. aan de bannerij Wisch.

Deze heerl. bestond vroeger uit de ambten Bredevoort, Aalten, Winterswijk en Dinxperlo en bevat thans de gem. Aalten, Dinxperlo en Winterswijk, zoodat zij het geheele kant. *Aalten* beslaat. Zij heeft eene oppervlakte van ruim 284 bund., en telt 14,900 inw.

Eertijds behoorde de heerl. BREDEVOORT aan de Bisschoppen van Utrecht, doch naderhand werd zij door de Graven van *Loon* bezeten. In het jaar 1245 werd het kasteel van BREDEVOORT, door HERMAN, Graaf *van Loon*, ter leen opgedragen aan OTTO II, Graaf *van Gelder* en *Zutphen*. Omtrent het jaar 1276 nam HERMAN, Graaf *van Loon*, ENGELBERT, Graaf *van der Mark*, bij Tekelenburg, gevangen, en voerde hem naar zijn slot te BREDEVOORT, waar hij niet lang daarna zijn leven

eindigde, niet zoo zeer ten gevolge van de ontvangen wonde, als wel uit hartzeer dat hij in handen van zulke snoode knevelaars was gevallen. Om zich hierover te wreken, sloeg EVERHARD Graaf *van der Mark*, het beleg voor BREDEVOORT, hetwelk des nachts in stilte door de bezetting verlaten werd, waarop EVERHARD, het gebalsemde lijk zijns vaders van daar naar Kappenberg vervoerde, waar hij het begraven liet, terwijl hij BREDEVOORT, met bewilliging van OTTO *van Riezenburg*, Bisschop van Munster, inhield, tot in het jaar 1303, toen WICHBOLD VAN HOLTE, Bisschop van Keulen, wiens zuster getrouwd was met HERMAN, Graaf *van Loon*, met een legertje tegen EVERHARD optrok, en hem dwong de stad en het kasteel, bij verdrag, aan den regtmatigen bezitter over te geven. Op het laatst van het jaar 1326 nam REINOUD II, Graaf *van Gelder*, BREDEVOORT bij verrassing in. Doch in het volgende jaar werd door tusschenkomst van JAN VAN DIEST, Bisschop van Utrecht, eene overeenkomst getroffen tusschen REINOUD en LODEWIJK VAN HESSEN, Bisschop van Munster, volgens welke de Graaf van Gelder alleen het slot en de Bisschop de heerl. zonde bezitten. WILLEM, Hertog *van Gulik* en *Gelder*, gaf het slot, in het jaar 1388, in pandschap aan HENDRIK VAN GEMEN voor drie duizend Fransche schilden (6,300 guld.). JAKOB VAN BRONKHORST heeft er naderhand, met bewilliging der Staten van Gelderland, dergelijk regt van pandschap op gehad. Doch toen hij, in het jaar 1580, de zijde der Spanjaarden koos, werd de stad en heerl. van BREDEVOORT aan WILLEM I, Prins *van Oranje*, in pandschap gegeven, wiens opvolgers deze heerl., een tijd lang, op gelijke wijze, bezeten hebben; Prins MAURITS ontving ze, den 16 December 1612, voor eene som van 50,000 guld. van 's Lands Staten in pandschap. In het jaar 1644 en 1694 is deze pandschap telkens voor vijftig jaren verlengd geworden. Doch in het jaar 1697 is de heerl. BREDEVOORT door de Staten aan WILLEM III, Koning van *Groot-Brittanje*, afgestaan en overgedragen. Zij was onder zijne nalatenschap, en werd, bij de verdeeling in het jaar 1732 tusschen den Koning van Pruissen en WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, Prins *van Oranje*, dezen laatsten toegekend, zooals zij ook thans nog door zijnen kleinzoon, onzen voormaligen Koning, bezeten wordt.

BREDEVOORT of BREEDEVOORT, bij verkorting veelal BRETVOORT geheeten, plattelandstadje in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Aalten*.

Vroeger was het eene vesting, door MAARTEN VAN ROSSUM met zes bolwerken en schoone grachten omgeven. Bovendien was zij door hare ligging zeer sterk, daar de omliggende landstreek zoo moerassig was, dat men er geen voet op zetten kon, zonder er door te zakken; terwijl men de vesting alleen kon binnenkomen langs een smal voetpad en langs eenen dijk, die door het stadje liep. Ook stond er voorheen een oud slot, dat voor zeer sterk gehouden werd (Zie het volgende art.). Thans is BREDEVOORT ontmanteld, en daar de moerassen opgedroogd zijn, ligt het zeer vermakelijk, door welige graslanden omgeven. Het heeft twee poorten, de Aaltensche poort ten W. en de Munstersche poort ten O. Vóór de Munstersche poort lag voorheen eene sluis, die thans ook niet meer bestaat, evenmin als een aarden fortje, dat vroeger ten Z. W. van de stad op het Swanenbroek gelegen was.

Zij telt ongeveer 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, alsmede in het weven en bleeken van linnen. Ook is er eene looijerij en eene fabrijk van katoenen bonten.

De Herv., die hier 870 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Winterswijk*, behoort, en hier eene kerk heeft, van toren en orgel voorzien. Deze kerk stond vóór de Hervorming ter vergeving van den Graaf van Zutphen, en had twee vicarijen tot haar gerijf, van welke de eerste ter eere van den H. Antonius, de andere ter eere van de H. Anna gesticht was. De Bedienaars dezer beide vicarijen, zoowel als de Koster der kerk, werden ook door den Graaf aangesteld. Het beroep van den Hervormden Predikant te Bredevoort is eene koninklijke collatie.

De R. K., van welke men er 290 telt, maken eene statie uit, waartoe ook eenigen uit de nabuurschap gerekend worden, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, door éénen Pastoor bediend wordt en 360 zielen telt, onder welke 215 communicanten. De kerk, die noch toren noch orgel heeft, en aan den H. Georgius toegewijd is, is in het jaar 1789 gebouwd.

De vier Evang.-Luth., die hier wonen, en de Israëliten, van welke men er ongeveer 40 aantreft, worden tot hunne respective gem. van *Doesborgh* gerekend.

De school telt een gemiddeld getal van ruim 100 leerlingen.

In het jaar 1597 werd Bredevoort door de Staatschen bemagtigd. Prins Maurits baande zich, door middel van takken van boomen en rijsbosschen, eenen weg door de moerassen, die de stad omringden, en liet daarover het geschut aanvoeren. In acht dagen tijds, was hij tot aan de gracht genaderd, doch zag geen kans, om ze droog te maken, alzoo zij door den regen en de wellen, die de grond opgaf, gedurig wederom gevuld werd. Het geschut had nu reeds geweldige breuken in de muren gemaakt, wanneer de belegeraars den 9 October eene kurkbrug in de gracht wierpen, en daarover den wal naderden en dien met zooveel aandrang beklommen, dat de belegerden de hoeden opstaken, ten teeken dat zij tot verdrag wilden komen. Hiertoe scheen het echter nu te laat, zoodat er omtrent zeventig in den eersten aanval werden afgemaakt. De overige werden naar het kasteel gedreven, dat zich bij verdrag overgaf. — Niet lang daarna raakte het stadje ongelukkig in brand, waarbij alle huizen, op vijf of zes en eenige hutjes na, door het vuur vernield werden. — In het jaar 1606 maakten de Spanjaarden, onder Don Verdugo, zich bij verrassing meester van de stad. Zij kwamen bij avond aan, zich gelatende, ruiters van Prins Maurits te zijn, zeggende tegen de wacht, dat zij door de Spanjaarden vervolgd werden, en verzochten dus zich maar alleen onder de vesting te mogen onthouden, opdat hun buit, want zij gaven voor, een Spaanschen Luitenant gevangen te hebben, hun niet ontweldigd werd. Terwijl die van binnen er over beraadslaagden, maakten die van buiten petarden aan de poort vast, deden ze springen en kwamen zoo, eer dat er alarm in de stad werd gemaakt, binnen. Al wat hen voorkwam sloegen ze dood; maar de meeste soldaten en eenige burgers vloden op het kasteel. Spoedig kwam nu krijgsvolk uit Zutphen en de omliggende garnizoenen derwaarts, hield de stad besloten, tot dat meer ander Staatsch volk naderde. Onderwijl werden de Spaanschen zoo hevig uit het kasteel beschoten, dat ze zich den 22 Maart moesten overgeven. — Den 11 Julij 1646 werd de stad merkelijk beschadigd door het in de lucht springen van het slot, waarbij ook vele menschen omkwamen.

Toen Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*, met zijne bondgenooten Karel II, Koning *van Engeland*, den Keurvorst van Keulen en

Christoffel Bernard van Galen, Bisschop *van Munster,* in het jaar 1672, plotseling in ons vaderland viel, en eenige provinciën veroverde, kwamen de Munsterschen, ten getale van 2000 man, den 12 Junij, onder aanvoering van den Generaal-Wachtmeester St. Paul, voor Bredevoort, na reeds te voren eenige der bezettelingen, die het water van den dijk meenden te stuiten, weggevoerd te hebben. De plaats was sterk genoeg, om goeden tegenstand te kunnen bieden, maar het magazijn zeer slecht voorzien. Het garnizoen, bij de vijf honderd man sterk, bestond voor de helft uit nieuw geworven volk; de Kommandant, Adriaan van Keppel, had al vóór de belegering, zoo aan den Raad als aan de Gedeputeerden van het graafschap Zutphen, mitsgaders aan de Gedeputeerden te velde, gedurig aanzoek gedaan, niet alleen, om spoedigen bijstand, maar ook om voorziening in hetgeen er ontbrak; doch hij had niets bekomen. Toen de huizen der burgers door kogels, bommen enz. begonnen beschadigd te worden, ontstond er onder hen een gemor tegen de soldaten; te meer, daar men vernam, dat de vijand eene menigte groen koren had afgemaaid, om daarmede de grachten te vullen, ten einde den wal te bestormen, en er bovendien een gerucht liep, dat de Franschen bij het Tolhuis doorgedrongen waren en 's Prinsen leger geslagen hadden, waarop het volk van Kapitein La Faggérie, in tegenwoordigheid van den Kommandant, zijne geweren ter aarde wierp, zeggende: niet te willen vechten, dewijl ze geen betaling kregen, en dewijl er toch geen ontzet op handen was. Hierop werd de stad den 16 opgeëischt, en ging den 18, bij verdrag, aan den vijand over, die haar echter in het volgende jaar weder verliet.

BREDEVOORT (SLOT TE), voorm. kast., in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, in het N. W. van het stadje *Bredevoort*.

Het was in de twaalfde eeuw door Godefridus van Rhenen, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht, gebouwd. Den 11 Julij 1646 geraakte het door den bliksem in brand, en vloog door de kracht van het vuur vattende kruid, dat er in bewaard werd, in de lucht, waardoor de Drost Jonkheer van Haersolte en zijn geheele gezin deerlijk omkwam. Op het laatst der vorige eeuw zag men er nog de puinhoopen van.

BREDEVOORTSCHEBEEK, watertje, prov. *Gelderland.* Zie Aaltenschebeek.

BREDJO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

Op het laatst van December 1828 en in het begin van Januarij 1829, werd op bevel van den Luitenant Gouverneur Generaal de Kock, op dezen berg eene kleine benting aangelegd.

BREE, kaap, in *Oost-Indië*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, 1° 25' Z. B. 127° 43 O. L.

BREE (DE), d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Breede.

BREE (DE), pold. in het groot waters. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Rietveld-en-de-Bree*; palende N. aan den Meijepolder en den pold. Zegveld, O. aan Rietveld, Z. aan den Rijn, W. aan den Weilandpolder.

Deze pold. heeft eene oppervlakte van 343 bund. 33 v. r. 9 v. ell., telt 20 h., waaronder 13 boerderijen, wordt door éénen molen op den Rijn van het overtollige water ontlast en staat onder het bestuur van éénen Schout en twee Heemraden.

BREEBERG, Breeburg, Breberg, Breburg of Bredenburg, voorm. schans, prov. *Friesland*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, aan de grenzen van *Opsterland*, 1 u. N. ten O. van *Donkerbroek*.

BREEBROEK (GROOT-EN-KLEIN), twee buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie Breedenbroek (Groot-) en Breedenbroek (Klein-).

BREECK, water in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Braak (De).

BREEDAMME, d. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Brigdamme.

BREEDE of Brede, bij verkorting meestal de Bree en in de boerentaal Brij genoemd, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. W. van *Warffum*.

Men telt er 80 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Zij zijn allen Herv. en maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Uithuizer-Meeden*, behoort. De kerk is een klein gebouw met eenen lantaarntoren, maar zonder orgel. De gemeente is in de eerste jaren na de reductie met *Warffum* vereenigd geweest, in welke combinatie de eerste Predikant was Wibrandus Georgii; maar in het jaar 1615 kreeg Breede eenen afzonderlijken Predikant en Georgii bleef alleen te *Warffum*. De eerste, welke alleen te Breede de dienst waarnam, is geweest Gabriel Assueri, die in het jaar 1615 herwaarts kwam, en in het jaar 1642 overleed. Het beroep is eene collatie van het huis Menkema, onder Uithuizen, thans toebehoorende aan den Jonkheer Unico Allard Alberda van Menkema, te Uithuizen.

Er is te Breede eene school, die in het jaar 1836 nieuw gebouwd is. Ook heeft men er ten O. van de kerk eenen ouden, vroeger aanzienlijken burg, Breedenburg geheeten. (Zie voorts dat woord.)

BREEDEBORG, burg, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Breedenburg.

BREEDE-GOOY, water in het *Land-van-Overflakké*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Gooy (Breede-) (1).

BREEDE-HIL, oude naam van de stad Brielle, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Brielle.

BREEDE-MADE, voorm. buurtje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Soeterwoude*, in de *Weipoort*, achter het Huis-te-Zwieten.

Vóór het jaar 1268 bestond dit buurtje uit vier huizen, waarvan echter toen reeds twee afgebroken waren. De bewoners hadden vroeger hunnen hoogtijd in de St. Pieterskerk te Leyden gehouden, maar destijds was het hun vergund dit te Leyderdorp te doen. Thans bestaat er niets meer van, zoo dat men niet eens de juiste plaats weet aan te wijzen, waar het gestaan heeft.

BREEDENBROEK (GROOT-) of Groot-Breedenbroek, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 6½ u. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. van *Ter-Borgh*, gem. *Gendringen*; met 260 inw.

BREEDENBROEK (KLEIN-) of Klein-Bredenbroek, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 6½ u. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. van *Ter-Borg*, gem. *Gendringen*; met 350 inw.

---

(1) De woorden beginnende met Bree, Breed of Breede welke men hier niet aantreft, zoeke men op de woorden van onderscheiding of op Brede.

BREEDENBURG, Breedeborg of Breedenburg, burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Onderdendam*, 15 min. W. van *Warffum*, 5 min. O. van het d. *Breede*.

Dit oude gebouw, op hetwelk een vierkant steenen naaldtorentje prijkt en dat met breede grachten omgeven is, was vroeger een eigendom van en werd bewoond door het geslacht Piccardt, en schijnt toen tot *Breede* te hebben behoord. De daartoe behoorende gronden zijn thans, even als de burg, een eigendom van den Heer Jacobus Jansenius de Vries, die den burgt bewoont.

BREEDENBURG, voorm. schans, prov. *Friesland*. Zie Breeberg.

BREEDENHORST of Breënhorst, hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. O. van *Raalte*, gem. en 1½ u. W. ten N. van *Heino*.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 18 bund. 1 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. W. Baron Sloet tot Twee Nijenhuizen, woonachtig te Volllenhoven.

BREEDENHORST, voorm. landgoed in het graafs. *Zutphen*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. van *Doesborgh*, gem. *Hummelo-en-Keppel*, ½ u. N. ten W. van *Hummelo*, waartoe het behoort.

Nadat in het jaar 1828 het huis afgebrand is, bestaat er slechts eene boerderij, die met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 38 bund. beslaat, en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer van Heeckeren van Enghuizen, op Sonsbeek, bij Arnhem.

BREEDENVLIET, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gedeeltelijk gem. *St. Annaland*, gedeeltelijk gem. *St. Maartensdijk*; palende N. W. aan den pold. Annevosdijk, N. O. aan den Suzannapolder, Z. O. aan den polder van St. Annaland, Z. aan den Uitersten-Nieuwlandspolder, W. aan Nieuw-Maartensdijk en Nieuw-Kempenshofstede.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 121 bund. 93 v. r. 93 v. ell., wordt door eene sluis drooggehouden, en staat onder het bestuurn van eenen Dijkgraaf en drie Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Boekhouder.

BREEDEVAART, ruim vaarwater in het hoogh. van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Breevaart.

BREEDEVOORT, verl pl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regter zijde in het opvaren, palende bovenwaarts aan de verl. plant. Nieuw-Roeland, benedenwaarts aan de plant. Venloo-en-l'Embarras; 718½ akk. groot, bij de Negers Saffijn genaamd.

BREEDEWATERING (DE), Breewatering, Westwatering of Bewesten Yerseke, een der kwartieren van het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*; palende N. aan den Wilhelminapolder, N. O. aan de Ooster-Schelde, O. aan de Oost-Watering, Z. aan de Wester-Schelde en W. aan de aangedijkte polders tusschen het oude eiland Zuid-Beveland en Borsele. Zij beslaat alzoo het middelste, grootste en voornaamste deel des eilands, maar is, doordien zij aan den Noordkant zeer bloot ligt, voor den aanslag van het water dikwaals in het uiterste gevaar geweest. Vooral was dit het geval in de laatste helft der zestiende eeuw en de eerste der zeventiende eeuw toen tusschen Wemeldinge en Yerseke inlaag op inlaag gelegd werden.

Men vindt daarin de stad **Goes**, benevens de volgende dertien kerkdorpen: **Baarsdorp**, **Biezelinge**, **'s Heer-Abtskerke**, **'s Heer-Arendskerke**, **'s Heer-Hendrikskinderen**, **Kapelle**, **Kattendijke**, **Kloetinge**, **Nisse**, **Schore**, **Sinoutskerke**, **Wemeldinge** en **Yerseke**. Deze watering bevat alzoo de volgende gem.: **Goes**, **'s Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp**, **'s Heer-Arendskerke**, **'s Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke**, **Kapelle-Biezelinge-en-Eversdijk**, **Kloetinge**, **Nisse**, **Schore-en-Vlake**, **Wemeldinge** en **Yerseke**, benevens het zuidelijke gedeelte der gem. **Kattendijke**, welke gemeenten tot de kant. **Goes** en **Heinkenszand** behooren.

De Breedewatering bestond oorspronkelijk uit onderscheidene brokken van lieverlede aan elkander gehecht en tot een geheel gemaakt. Wanneer dit echter tot een ligchaam gemaakt zij is onzeker. Uit hare oudste, nog bestaande, verordeningen blijkt, dat zij van veel vroegeren tijd dagteekende dan van den 8 April 1637, op welke Filips II, Koning *van Spanje*, die vaststelde. Bij genoemde ordonnantie werden den Dijkgraaf dertien Gezworenen toegevoegd, welke hij nemen moest uit alle de parochiën van de watering. Thans is het beheer daarover opgedragen aan éénen Dijkgraaf, benevens 10 Gezworenen en éénen Ontvanger-Griffier, onder welke verder 4 Dijkwachters (3 aan de Noord- één aan de Zuidzijde), 3 Sluiswachters (te **Kattendijke**, **Yerseke** en **Wemeldinge**), benevens 14 Schotters werkzaam zijn. Behalve met het zeewater heeft deze watering ook met het binnenwater te kampen.

De sluizen bij **ter Lucht** door de verlamming der Schenge onbruikbaar geworden zijnde, heeft men vóór weinige jaren eene nieuwe en kostbare sluis gelegd bij Wemeldinge, tusschen de sluis te Yerseke van 1565 en die van Kattendijke van 1658. Tegenwoordig vervaardigt men voor de westelijke gronden eenen uitloop door de Zwake- en Bonenpolders.

BREEDEWEI, vaarwater ten N. van *Noord-Holland*, het komt uit het *Marsdiep*, loopt westwaarts tusschen de Noorder- en Zuider-Haaks door, vervolgens, tegen den Middelrng stuitende, verdeelt het zijn water tusschen het *Duinkersgat* en het *Zuidwestergat*.

BREEDSCHOT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Breeschot.

BREEDWEER-VAN-FLORIS-VAN-DEN-TEMPEL, pold. in den *Biesbosch*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende W. en N. aan den Jongen-Janswaard, O. aan den Kop-van-den-Ouden-Wiel, Z. aan de Sneepkil.

Deze slechts ingekade en onbehuisde pold. beslaat eene oppervlakte van 21 bund. 47 v. r., wordt met de naburige polders ***Jonge-Janswaard*** en den ***Kop-van-den-Ouden-Wiel***, door een houten sluisje, op de Sneepkil, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den eigenaar.

Het land ligt ongeveer 1 el 7 palm boven A. P.

BREEDZAND, Noorderstrand van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Breezand.

BREEDZAND, zandbank in de *Zuiderzee*, op de kust der prov. *Holland*. Zie Breezand.

BREEFORT, heerl. en st. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Bredevoort.

BREEGAT, watertje in den pold. *den Ruigenhil*, prov. *Noord-Braband*, dat een aanvang neemt bij het gehucht Hellewijk, en zich

met eenen noordelijken loop, ¼ u. O. van Willemstad, in het *Hollandsdiep* ontlast.

BREEHIL of Breehiel, oude naam der stad Brielle, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Brielle.

BREEHORST, d. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, hetzelfde als Blerik. Zie dat woord.

BREEHUIS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Brehees.

BREEKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Asten*, gem. *Lierop*.

BREEKEN (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. Z. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Middelstum*, 20 min. Z. van *Westerwytwert*, waartoe het behoort.

Het bestaat uit 5 boerderijen, met lage kleilanden, bewoond door ruim 30 zielen.

BREEKENWEG, weg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, loopende regt noordwaarts van het d. Leens naar den Zeedijk, liggende het geh. Grijssloot een weinig ten O. van dezen weg.

BREEMBANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

BREEMBROEK, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gedeeltelijk gem. en Z. W. van *Hellendoorn*, gedeeltelijk gem. en Z. O. van *Raalte*, ten N. van den Haarlerdijk, die het van het Heiterveld scheidt.

BREEMBROEKSHOEK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3¼ u. N. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en ¾ u. O. ten Z. van *Raalte*. Het maakt een gedeelte uit van het buurs. *Tijenraan*. Men telt er 14 h. en 70 inw.

BREEMEER, meertje in het dingspil *Zuideveld*, prov. *Drenthe*, ¾ u. W. van Odoorn.

BREEN (DE), buurtje in het *Land van Overmaze*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en 2½ u. W. van *Heerlen*, gem. en 5 min. O. van *Klimmen*.

BREENHORST, hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Breedenhorst.

BREESAAP of Breezaap, geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. ten O. van *Haarlem*, kant. en ¾ u. W. ten Z. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. W. van *Velzen*.

Het is eene duinvallei, ter grootte van 243 bund. 60 v. r. 71 v. ell., die vóór meer dan honderd jaren voor een gedeelte ontgonnen, door eene ringsloot, op zee afloozende, omgeven, en met 7 boerenwoningen bezet is.

Sedert het jaar 1836 is de tegenwoordige eigenaar, Jacobus Stuart, bezig, met deze vallei verder te ontginnen, tot landbouw te brengen en daarop de nieuwe stelsels van landbouw en landhuishoudkunde toe te passen. Thans (1840) zijn er reeds twaalf landbouwers gevestigd, meestal Gelderschen en Pruissen van geboorte, wier huisgezinnen te zamen 120 à 130 zielen tellen, terwijl de veestapel bestaat uit 40 paarden, 200 stuks rundvee en 250 à 300 schapen, die alle hun voedsel enkel van dezen grond krijgen, en bij aanfokking, ook genoegzame mest zullen opleveren, om bij voortduring de landerijen in kracht te houden.

BREESCHOT of Breedschot, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. Z. van *Breda*, kant. en

2 u. Z. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Rijsbergen*; met 11 h. en 80 inw.

BREEVAART of Bredevaart, ruim vaarwater in het hoogheemr. van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Het begint te Delft, loopt door Schipluiden, langs Maasland en Zouteveen, voorts door Vlaardinger-Ambacht, en ontlast zich door de sluizen te Vlaardingen in de Maas.

Sommigen houden het voor eene vliet, welke onder den Romeinschen Veldheer Claudius Drusus zoude gegraven zijn.

BREEVECHT, landgoed, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. van *Loenen*, gem. en 5 min. W. van *Vreeland*.

Het beslaat eene oppervlakte van 15 bund. 36 v. r. 87 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer W. H. Grompeets, woonachtig te Amsterdam.

BREEVEERTIEN, zandbank in de Noordzee, op de kust van *Holland*. Zij beslaat de geheele breedte van bezuiden Scheveningen tot benoorden Noordwijk aan Zee, strekt zich op die zelfde breedte noordwestwaarts in zee uit, vormt ongeveer op de hoogte van 22° 25′ O. L. 52° 40′ N. B., eenen elleboog, en neemt van daar, allengs smaller wordende, eene noordelijke rigting tot dat zij op ongeveer 54° N. B. in eene stompe punt uitloopt. De Breeveertien is aan de binnenzijde steil, als een muur omlaag gaande, en heeft aldaar zes en twintig vademen diepte; aan den buitenkant is het nog dieper, doch aldaar loopt zij glooijend op tot op veertien vademen, waarop zij gemeenlijk blijft, en waarvan zij haren naam ontleent; maar digt aan den vasten wal is zij wat ondieper en wel tot negen of tien vademen toe.

Sommigen willen dat zij de oude zeewering van ons land geweest zij en dat de zee, haar eens doorgebroken hebbende, de lage gronden en minder hooge duinen verzwolgen heeft. Thans belet zij aan grootere vaartuigen, dan visschersschuiten, het landen op de Hollandsche kust. Er wordt op deze zandbank veel kabeljaauw gevangen, die grootendeels tot zoutevisch gemaakt wordt.

BREEVELD, pold. in het waters. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*; palende N. W., N. en N. O. aan den Rijn, Z. O. aan Haanwijk en Kattenbroek, Z. W. aan Snelland.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 314 bund. 2 v. r. 81 v. ell., telt 17 h., waaronder 14 boerderijen, wordt door éénen molen droog gehouden en staat onder het bestuur van Poldermeesters en Heemraden.

BREEVLIET, pold. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Bredenvliet.

BREEVOORT, heerl. en st. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Bredevoort.

BREEWATER of Brewater, watertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, in het *Geestumer-* of *Westmerveld*, ½ u. O. ten Z. van Birdaard.

BREEWATERING, een der kwartieren van het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Breedewatering.

BREEZAAP, geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Breesaap.

BREEZAND of Breedezand, droogte in de *Zuiderzee*, ten O. van het eil. Wieringen.

Zij scheidt den Texelstroom van den Vliestroom en wordt ten N. W. door het Oude Vlie van het Robbezand en ten N. O. door het Zuidoosterrak van het Langezand gescheiden.

BREEZAND of BREEDZAND, strand van de uiterst noordelijke punt van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*.

Toen de Engelschen in het jaar 1809 eene landing in Zeeland ondernamen, zetteden zij, den 30 Julij, het eerst hier voet aan wal. De Fransche Generaal OSTEN, die in den Oranjepolder lag, zich met een goed deel van het garnizoen van Vlissingen versterkt ziende, trachtte hun te beletten, om verder door te dringen, waarop een vinnig gevecht tusschen de Franschen en de Engelschen ontstond. Eindelijk echter moesten de eersten voor de overmagt der Engelschen wijken en met verlies van twee veldstukken terugtrekken.

BREGDAMME, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie BRIGDAMME.

BREGDORP, geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. *van Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groet-en-Camp*, 7 min. ten N. W. van *Schoorl*, waartoe het behoort; met ruim 90 inw.

BREGGE (TER-), buurt in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Rotterdam*, kant., gem. $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*.

De naam is ontleend van eene brug, die hier over de Rotte ligt en is dus eigenlijk TER BRUGGE, hetwelk volgens de landspraak in TER BREGGE is overgegaan.

De buurt moet vroeger vrij wat aanzienlijker geweest zijn; maar sedert de verveening zijn de h. tot op 19 verminderd, van welke sommigen echter een goed aanzien hebben.

BREHEES of BREEHUIS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. van *Oirschot*, gem. en $\frac{3}{4}$ u. N. W. van *Hilvarenbeek*. Dit geh., dat met zijne landerijen langs de rivier de Run ligt, bestaat uit slechts 4 h.

BREHEES, poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, 1. u. N. W. van *Hilvarenbeek*.

BRE-HIL, oude naam van de stad BRIELLE, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BRIELLE.

BREIDFELD, op sommige kaarten ook BRETFELD gespeld, geh. in de heerl. *Rulland*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. van *Hosingen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Weis-Wampach*.

BREIDWEILER, BREIDTWEILER, BREITWEILER, BRETWEILER of BREDTWEILER, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 3 u. N. N. O. van *Grevenmacher*, arr. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Echternach*, gem. *Consdorff*.

BREISCHEID, d. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*. Zie BOURSCHEID.

BREITWEILER, d. in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*. Zie BREIDWEILER.

BREK (BORN-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, eigenlijk het Westelijke gedeelte van de *Oudegaaster-Brekken*.

BREKKELENKAMP, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie BREKLENKAMP.

BREKKEN (GROOTE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, O. ten Z. van Slooten, die door de Kromme-Ee met het Kleine-Slootermeer, door de Langesloot met de Ee, door de Mutzard

en Zijlroede met de Lemmer en door de Rhijnsloot met het Tjeukemeer gemeenschap heeft.

BREKKEN (KLEINE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, gedeeltelijk griet. *Lemsterland*, gedeeltelijk griet. *Doniawarstal*, O. van Slooten en N. ten O. van de Groote-Brekken.

BREKKEN (KLEINE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, N. W. van de Lemmer, Z. O. van de Groote-Brekken.

BREKKEN (OUDE-GAASTER-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ten W. van Oudega, aan de grenzen van Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde.

BREKKEN (VLAKKE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, O. van Zandvoorde, en ten N. met de Oudegaaster-Brekken ineenloopende.

BREKKEN (WITTE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. van Sneek, W. van Oppenhuizen en Uitwellingerga. Het staat door de Geeuw in verbinding met het Oudkerkhof.

BREKKEN (ZWARTE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. van Sneek. Het staat ten O. in verbinding met de Witte-Brekken en ten W. met de Ooster-Wymers.

BREKLENKAMP, BREKKELENKAMP of BRECKLENKAMP, oudtijds BRECKLICHEM, ook BRECKLICHAM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Ootmarsum*, gem. en 2 u. N. ten W. van *Denekamp*.

Men heeft er eene hav. en 44 h., bewoond door 46 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 260 zielen, onder welke ruim 110 Herv., die tot de gem. van *Denekamp* behooren, en ongeveer 150 R. K., die met de ingezetenen van *Latterop*, de statie *Latterop-en-Breklenkamp* uitmaken, en ééne kerk te Latterop hebben. Ook heeft men er ééne school.

BREKLENKAMP, BREKKELENKAMP of BRECKLENKAMP, oudtijds BRECKLICHEM ook BRECKLICHAM, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Ootmarsum*, gem. en 2 u. N. ten W. van *Denekamp*, in het buurs. *Breklenkamp*.

Zij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. SEGES, woonachtig te Lage, in Hannover.

BREMBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1½ u. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, ½ u. W. van *Etten*, ½ u. Z. ten O. van *Leur*, aan den weg tusschen die beide dorpen, terwijl het kerkelijk half tot het eerstgenoemde en half tot het laatstgenoemde dorp behoort. Men telt er 29 h. en ruim 180 inw.

BREMEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het opvaren, palende bovenwaarts aan de redoute Leyden, benedenwaarts aan de plant. Resolutie.

BREMEN, verl. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, met aanzienlijke gebouwen, aan den mond der *Warappakreek*, westzijde.

Zij was 1500 akk. groot, doch is nu grootendeels door den Oceaan weggespoeld en het overige in bar zand herschapen.

BRENDON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, reg. *Sidayoe*.

BRENG-BRENG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preangerregentschappen*.

Het loopt van de Patocha zuidwestwaarts naar de zuidelijke zee en vormt de scheiding tusschen de Tjanjorsche distrikten Djampang-Wetan en Tjikandang.

BRENKELAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

In December 1825 had hier eene ontmoeting tusschen ééne kolonne, aangevoerd door den Luitenant-Kololel DE BAST, en de muitelingen plaats, waarin de laatste de nederlaag kregen.

BRENNI, SOENGY-BRENNI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*. — Zij loopt, met eene noordelijke rigting in de *Zee van Java* uit.

BRENTSCHE HEIDE, heideveld in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. en N. van *Mierloo*.

BRESAENS, oude naam van het d. BRESKENS, in *Staats-Vlaanderen*, prov *Zeeland*. Zie BRESKENS.

BRESKENS, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, dist. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg* (4 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Hont of Wester-Schelde, O. aan de gem. Hoofdplaat, Z. en W. aan Groede.

Deze gem. bestaat uit de pold. Oud-Breskens, Jong-Breskens, benevens een gedeelte van den Elizabethspolder, bevat het d. Breskens, twee geringe gehuchten Waterloo en het Nieuwe-Veer, eenige hofsteden en eenige verstrooid liggende huizen; beslaat eene oppervlakte van 651 bund., 9 v. r. 38 v. ell. en telt 311 h. bewoond door ruim 1500 zielen. De inw. dezer gem. vinden meestal hun bestaan in den landbouw, het dijkwerk, de scheepvaart en het verteer door de bezetting der forten.

De Herv., die ruim 1400 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de class. en ring van *IJzendijke* behoort. De eerste, welken wij hier als Leeraar vermeld vinden, is JOHANNES NOLET, die hier na 1609 moet gekomen zijn, en in 1620 door ADRIAAN CORNELISSE opgevolgd was. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 60 aantreft, parochiëren te *Hoofdplaat*. De 9 Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Groede*; terwijl de 7 Joden, die hier verblijven, tot de synagoge van *Middelburg* gerekend worden. Men heeft in deze gem. ééne school.

Bewesten het d. liggen de versterkte toren Nassau, vroeger Caffarelli genaamd, de forten Frederik-Hendrik, het grootste en sterkste van allen, dat in den Franschen tijd Fort-Imperial heette, en Willem-den-Eerste, destijds Napoleon genoemd, en beoosten het dorp het Havenfort, veelal het Fort-Breskens genaamd. Alle deze middelen van verdediging strekken tot dekking der Schelde, en staan in verband met soortgelijke werken aan den tegenovergestelden oever in en bij Vlissingen aangelegd. Ongeveer vijf minuten van het dorp is eene haven, in de Schelde uitwaterende, van waar een overzetveer op Vlissingen bestaat, bediend wordende door eene stoomboot, welke eenmaal daags de overtogt vice versa doet; zelfs wanneer het getij het toelaat, hetgeen in den zomer wel eens het geval is, gaat de boot tweemaal daags over. Overigens is er ten allen tijde gelegenheid, om met sterk gebouwde vaartuigen, tegen storm en slecht weder bestand, steigerschuiten genoemd, overgezet te worden. Uit deze haven vaart bovendien wekelijks eene marktschuit op Middelburg, benevens onderscheidene dergelijke schuiten met graan, zoo naar de markt te Rotterdam, als naar Antwerpen en Gent, zoodat de scheepvaart hier zoo levendig is, dat BRESKENS daarin menige Zeeuwsche stad overtreft. In het jaar 1826 is deze

haven uitgediept, veel verbreed en daarbij twee spuikommen aangelegd, ten einde haar zoo veel mogelijk diep te houden, hetwelk van dat gevolg is geweest, dat, bij den sterken ijsgang, in den aanvang van het jaar 1830, drie groote koopvaardijschepen daarin ligplaats hebben gevonden.

Breskens was vroeger als heerl. een eigendom van den Keurvorst van den Paltz, en behoorde dus niet aan het *Vrije*. Deze heerl. werd vernietigd door de inlijving van Staats-Vlaanderen, in de Fransche Republiek, in het jaar 1794.

Het d. Breskens, ook wel Bresjens of Bresjes, en in oude stukken wel eens Breskin, Bresaens en Breesande gespeld, ligt 2½ u. Z. van Middelburg, 4½ u. N. O. van Sluis, 2¼ u. N. van Oostburg, aan den Zuidelijken oever der Wester-Schelde en aan den grooten weg der eerste klasse van Middelburg op Gent, in het jaar 1808 door de Franschen aangelegd, en in het jaar 1818 door het Nederlandsch bestuur voltooid, welke ligging de plaats veel levendigheid bijzet. Het dorp, vroeger slechts gering, is in de laatste jaren, door aanbouw, aanmerkelijk vergroot, zoodat het thans een tamelijk groot d. is, dat in de kom der gemeente ruim 100 h. en 620 inw., telt.

De kerk te Breskens is zonder twijfel het koor eener grootere kerk, die vroeger voor de R. K. eeredienst was ingerigt, en welke, niettegenstaande het d. en het omliggende land, gedurende de Spaansche onlusten, onder de baren der zee bedolven werd, is blijven staan, tot dat zij, bij de herdijking, in het jaar 1619, gedeeltelijk is hersteld. Blijkens de acteboeken te Sluis was er, in het jaar 1582, eene zoo aanzienlijke gemeente van Hervormden, dat zelfs, den 2 October van dat jaar, aldaar classis gehouden werd. Het is dus niet te betwijfelen, of het gebouw was toen reeds voor de Hervormde godsdienst ingerigt. In de tegenwoordige gesteldheid, is het voor de steeds aanwassende gemeente, veel te klein.

De school wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht. — Er zijn onder Breskens Romeinsche munten gevonden. — Men heeft er, een distributiekantoor der posterij. — De kermis valt in op den tweeden Maandag na H. Sacrementsdag.

Het wapen der gem. bestaat uit een schild van goud, beladen met eenen dubbelen arend van sabel; het schild gedekt met eene kroon van goud.

BRESKENS (FORT-) of Havenfort, fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. en 4½ u. N. O. van *Sluis*, arr. en 2½ u. Z. van *Middelburg*, kant. en 2¼ u. N. van *Oostburg*, bij het dorp *Breskens*, achter de haven en de twee spuikommen, 500 ell. O. van het dorp. Het voltooit, als het ware, den regtervleugel der kustverdediging van de Nieuwe sluis, W. van het fort Willem I; in den Franschen tijd Fort-Imperial genoemd, tot aan den zoogenaamden Duivelshoek.

Het is in het jaar 1833 aangelegd, heeft de gedaante van eenen onregelmatigen zevenhoek, en bevat, behalve de hoofdpoort, 1 buskruidmagazijn voor 30,000 pond kruid en 16 bomvrije lokalen, waaronder 1 wachthuis, een provoost, een magazijn voor levensmiddelen en onderscheidene kazernen, allen voor 50 man ingerigt. Het garnizoen bestaat in oorlogstijd uit 250 man infanterie, met eene kompagnie kanonniers. In vredestijd wordt het bezet door eene wacht uit het fort Frederik-Hendrik.

BRESKENS (JONG-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr.

Sluis, gem. *Breskens;* palende N. aan den ondergevloeiden Wulpenpolder en aan de Honte, O. en Z. aan den pold. Oud-Breskens, W. aan den ondergevloeiden Kleefschenpolder.

De grootte van dezen pold., die tot de calamiteuse polders behoort, kan nagenoeg 90 bund. bedragen, en is begrepen onder die van *Oud-Breskens* (zie het volgende art.), waarmede hij gelijktijdig bedijkt is. Er liggen daarin 32 hutten, verdeeld in twee gehuchten of buurten, Waterloo en het Nieuwe-Veer, met ongeveer 200 inw.; voorts staat in dezen pold. het fort-Willem I. Aan de Nieuwe sluis is een haventje voor rijsschepen, waar ook soms graan ingescheept wordt. Het beheer over dezen pold. is met dat van *Oud-Breskens* vereenigd.

BRESKENS (OUD-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Breskens;* palende N. aan de Honte of Wester-Schelde en aan het ondergevloeide westelijke gedeelte, alsmede het nog bestaande oostelijke gedeelte van den polder Jong-Breskens, O. aan den Elizabetspolder, Z. aan de Watering van Baarzande, W. aan de Zwartgatschekreek in de watering van Groede en aan den ondergevloeiden Kleefschenpolder.

Deze pold., die onder de calamiteuse polders wordt gerekend, beslaat, met inbegrip van Jong-Breskens, eene oppervlakte van 448 bund. 42 v. r. 78 v. ell. en zonder dezen, ongeveer 360 bund. Hij is in het jaar 1480 of 1486, onder den naam van Breskenszant, beverscht, maar bij den noordwestelijken storm van 1 en 2 November 1570 weder ondergevloeid, waarna hij andermaal bedijkt is, krachtens octrooi, verleend bij de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 11 November 1609.

In den noordoostelijken hoek van dezen pold. ligt het d. Breskens, alsmede het fort Napoleon, nu Frederik-Hendrik of het Groote Fort genaamd, een sedert den Belgischen opstand gesticht nieuw fort, het Havenfort geheeten, en tusschen deze beide forten den versterkten toren Nassau. Op de meest noordelijke punt is het overzetveer op Vlissingen. Men telt er, het dorp niet medegerekend, 80 h., waaronder 6 boerderijen en 560 inw. Deze pold. wordt door eene sluis, die op de Honte uitloopt, drooggehouden.

Het dijksbestuur, vereenigd uitgeoefend wordende met die van den polder *Jong-Breskens*, bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen en éénen Penningmeester.

BRESKENSZANT, oude naam van den pold. Oud-Breskens, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Breskens (Oud-).

BRESKIN, oude naam van het d. Breskens, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Breskens.

BRETFELD, geh. in de heerl. *Rulland*, grooth. *Luxemburg*. Zie Breidfeld.

BRETWEILER, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*. Zie Breidweiler.

BREUCH, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bruck.

BREUCKELEN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen.

BREUCKELERVEEN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelerveen.

BREUDIJK, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Gerverskop*, beslaande eene oppervlakte van 429 bund. 76 v. r.

BREUGEL, voorheen Broegel, Broeegel of Bruegel geheeten, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kant. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 1½ u. N. ten O. van *Eindhoven*, gem. *Son-en-Breugel*, ¼ u. O. van Son, aan den regter oever van den Dommel. Men telt er, met de daartoe behoorende buurt Breugels-Oerle, 115 h. of liever woningen, zijnde hier en daar verschillende woningen in een enkel huis onder een dak, en 550 inw. In de kom van het d. heeft men 44 h. of woningen, bewoond door 180 zielen.

Voormaals was dit d. in zeer bloeijenden staat, door de linnenweverijen, want men telde er destijds drie honderd en vijftig weefgetouwen en onderscheidene bleekerijen, langs den Dommel. Nadat echter de Franschen, die een kwartier uurs van hier gelegerd waren, dit dorp, in het jaar 1673, verwoest en geplunderd hadden, en dien ten gevolge de meeste inw. naar elders vertrokken waren, is Breugel deerlijk in verval geraakt. Thans generen de inw. er zich meest met den landbouw, want hoewel er de grond niet zeer vruchtbaar is, levert zij echter rogge, boekweit, haver en andere soorten van granen op.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene past. uit, die tot het voorm. bisd. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, onder aanroeping van de H. Genoveva ingewijd, is, na het overgaan van 's Hertogenbosch aan de Staten, aan de Herv. gekomen, maar in het jaar 1798 aan de R. K. terug gegeven. Het was vroeger een bezienswaardig kruisgebouw, zonder eene eenige pilaar, die het ondersteunde. In het jaar 1822 zijn echter de zijpanden afgebroken. De toren is een zwaar gebouw, vroeger prijkende met eene zeer fraaije en hooge spits, van welke, door den storm van 9 November 1800, omtrent een vierde gedeelte is afgewaaid, waarna men, op het gedeelte, dat is staan gebleven, eene peer gezet heeft, die 8 Rijnl. v. (2 ell. 5 palm.) hoog was. In het jaar 1821 is het oude spits afgebroken en een klein van 20 v. Rijnl. (6 ell. 2 palm. 8 duim.) op de muren geplaatst. Het gewelf der kerk is vroeger beschilderd geweest met eenige opschriften, in Monniken Latijn, welke alleen om de oudheid belangrijk waren.

Er is hier eene dorpsschool, die gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Breugel is de geboorteplaats van den beroemden kunstschilder Peter Breugel, om de zonderlinge keuze zijner onderwerpen door velen Pier den Drol genoemd. Hij is † te Brussel, in het jaar 1570.

In het jaar 1543 werd dit dorp door de Gelderschen, onder Maarten van Rossum, op eene brandschatting van vijftien honderd gulden gesteld. In het jaar 1688 liep het dorp gevaar, van door de Franschen te worden afgebrand, maar toen kochten de inwoners dit onheil af, voor al, wat zij van waarde konden bijeenbrengen.

BREUGELSOERLE, gemeenlijk Breugelsolen genoemd, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. N. O. van *Eindhoven*, gem. *Son-en-Breugel*, ¾ u. O. ten Z. van *Breugel*, waartoe het behoort; met 21 h. en ruim 120 inw.

BREUIL (DE) of den Bruil, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Bruil (Den).

BREUKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie Breukelen.

BREUKELEN, voorm. ambachtsheerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*; palende N. aan Ter-Aa, O. aan Breukelerwaard en de Vecht, Z. aan Maarssenbroek en Themaat, W. aan Portengen.

Deze ambachtsheerl. was in drie geregten verdeeld, welke thans even zoo vele heerlijkheden uitmaken, en onderscheiden zijn onder de namen: Breukelen-Nijenrodes, Breukelen-Ortts en Breukelen-St. Pieters. De ambachtsheerl. Breukelen bevatte het d. Breukelen en eenige verstrooid liggende huizen.

BREUKELEN of Breuckelen, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*, aan den linkeroever der Vecht, over welke rivier hier eene ophaalbrug ligt.

Het is een oud dorp, dat men vroeger onder den naam Bracola, Broiclede, Broclede, Broklede, Broeclandia, Broekenlandia en Broekelande vermeld vindt. Ook wil men, dat Broekede, waarvan Melis Stoke gewaagd, het tegenwoordige Breukelen zoude geweest zijn. Zeker gaat het, dat dit dorp in het jaar 838, door zekeren Graaf Rotgarius, aan de kerk van Utrecht geschonken werd.

Men heeft hier ook eene brouwerij, benevens eenen steenoven. De kermis te Breukelen valt in den eersten Maandag in Augustus.

De Herv., die hier wonen, maken, met de overigen van de gem. Breukelen-Nijenrodes, en met die van Breukelen-St.-Pieters, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *Mijdrecht*, behoort en 1300 zielen telt. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Erasmus Bekker, die er in het jaar 1689 beroepen werd, en kort daarna † is. Het beroepsregt wordt om den anderen keer, door den kerkeraad en door den Heer van Breukelen-Nijenrodes, uitgeoefend. Vóór de Hervorming kwam het regt, om den Pastoor in te leiden, aan den Proost van Oud-Munster, te Utrecht toe. Er stond toen in deze kerk een altaar van de Allerheiligste Maagd, waaraan eene vikarij was gesticht. Nog was er eene vikarij aan St. Anna's- en eene andere aan St. Pieters-outaar; welke laatste door de Burgemeesteren van Utrecht en den Heer van Nijenrode vergeven werd. Toen men in het jaar 1505 den grondslag legde van eenen nieuwen toren, ontdekte men onder het graven onderscheidene duifsteenen grafsteden, acht, tien, sommige ook twaalf, voeten lang en van onderen zonder bodem. Zij lagen 5 of 6 v. onder den grond, met het voeteinde gekeerd naar het Oosten. De steenen, 2 v. lang en 1 v. breed, waren ongemetseld, in zeer vaste klei aan malkanderen gezet. De beenderen, die er onder lagen waren van een zeer groot menschenras.

De R. K., die hier een getal van 500 beloopen, maken met de overige van de burgerlijke gem. Breukelen-Nijenrodes en met die van de gem. Breukelen-St.-Pieters eene statie uit, die tot het aartspr. van *Utrecht*, behoort, ruim 1100 zielen telt, en door éénen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, in het jaar 1795 gebouwd, en onlangs veel verbeterd, is van toren en orgel voorzien. Ook hebben de R. K. hier eene afzonderlijke begraafplaats, die den 28 Junij 1838 is ingewijd.

Er is te Breukelen, behalve de dorpsschool, nog eene kostschool, welke te zamen door een gemiddeld getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Dit dorp is de geboorteplaats van den scheikundige en Nederduitschen dichter Petrus Johannes Kasteleyn, geb. 2 April 1746, † 18 April 1794, als Apotheker te Amsterdam.

In het jaar 1488 werd Breukelen door de Utrechtschen gebrandschat. Toen, in het jaar 1672, bij den inval der Franschen in deze landen, de Nederlanders de Nieuwersluis versterkt en zich aldaar verschanst

hadden, wierpen de Franschen, die het in bezit hadden, aldaar twee schansen op, de eene aan de oost- de andere aan de westzijde van de Vecht, waartoe zij de boeren uit Gooiland, uit de omstreken van Amersfoort en van meer andere omliggende plaatsen presten, die zij niet alleen des daags met slagen en geweld aan het werk dreven, maar ook des nachts, als krijgsgevangenen in de kerk te Breukelen opsloten, opdat zij van dezen gedwongen arbeid niet mogten wegloopen. Deze arbeiders, zich den geheelen dag moede en mat gewerkt hebbende, en zich des avonds koud en nat, zonder eenig vuur, bij elkander opgesloten vindende, staken de stoelen en banken en alles wat zij vinden konden in brand, om er zich bij te verwarmen. Nadat nu de schansen waren opgeworpen, sloegen de Franschen, bij wijze van legerplaats, hunne tenten in en om Breukelen op, waartoe zij wel honderd huizen afbraken, verbrandden en verwoesten, moetende hun de inwoners van alle nooddruft, benevens van hooi en haver voor hunne paarden, voorzien, terwijl zij bovendien nog van hun vee, koren, ja, van al, wat zij bezaten, beroofd werden. Want naauwelijks was de eene stroopende partij weg, of de andere kwam, om het weinige weg te rooven, wat de vorige mogten overgelaten hebben of door de eigenaars verborgen was gehouden; en, of dit niet genoeg ware, wanneer eenig garnizoen uit een der naburige sloten en sterkten, des nachts eenen togt wilde ondernemen, om te rooven, te plunderen of te verbranden, kwam er des avonds versterking uit Utrecht, om hen in dit gruwzaam feit behulpzaam te zijn, en zoodra eenige inwoners zich tegen deze geweldenarijen wilden verzetten, ten einde hun leven en hunne eigendommen te beschermen, werden zij onder den voet geschoten, zoodat zij, om hun leven te redden, liever alles verlieten en elders de wijk namen. Nadat de Franschen hier ongeveer een jaar aldus hadden huisgehouden, werd het dorp eindelijk van die lastige bezoekers ontslagen. Op het laatst van het jaar 1672 werden negentien Franschen, door eenigen uit de bezetting van het huis te Abcoude, die met de trekschuit heimelijk aangekomen waren, in eene herberg overvallen en krijgsgevangen gemaakt.

Bij den storm van 29 November 1836 liep dit dorp gevaar van in den asch gelegd te worden, doordien de steenoven Vecht-en-Rijn, door het afwaaijen en gedeeltelijk nederstorten der houten kap op de daaronder liggende gloeijende steenen, in brand geraakte. Deze brand werd echter, door het stout bestaan van den baas en andere werklieden van den oven, benevens de wakkere spuitgasten, gelukkig gebluscht.

BREUKELEN, Brukelen of Breukel, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¼ W. van *Boxtel*.

BREUKELEN, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, waaruit de Hilver zijnen oorsprong neemt.

BREUKELEN-BEOOSTEN-DE-VECHT, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen-St.-Pieters.

BREUKELEN-NIJENRODES, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (2 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Loenersloot Oukoop-en-Ter-Aa en Ruwiel, O. aan de Vecht, die haar van Breukelen-St.-Pieters en Tienhoven afscheidt, Z. aan de gem. Maarssen, W. aan de gem. Laag-Nieuwcoop.

Zij bestaat uit de heerl. Breukelen-Nijenrodes en Breukelen-Ortts, bevat het d. Breukelen en eenige verstrooid liggende huizen,

beslaat eene oppervlakte van 1022 bund. 3 v. r. 91 v. ell., telt 223 h. en 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier ruim 900 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Breukelen*. De R. K., van welke men er ruim 600 aantreft, worden tot de statie van *Breukelen*, de Evang. Luth., wier getal ongeveer 40 beloopt, tot de gem. van *Loenen*, en de 2 Doopsgez., die hier wonen, tot de gem van *Utrecht* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, waaronder eene kostschool, beide te Breukelen.

BREUKELEN-NIJENRODES, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*; palende N. aan Oukoop, O. aan Breukelerwaard en Breukelen-Ortts, Z. aan Maarssenbroek en Themaat, W. aan Gieltjesdorp, Hamgeregt, het zuideinde van Portengen, Dinkelsgeregt en het noordeinde van Portengen.

Deze heerl. beslaat eene oppervlakte van 863 bund. 10 v. r. 35 v. ell., telt 165 h. en ruim 1400 inw. en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. Jan Ortt van Nijenrode, woonachtig op de ridderhofstede Nijenrode te Breukelen.

Het wapen dezer heerl. is een gevierendeeld schild, waarvan het eerste en vierde gedeelten van goud, beladen met eenen dwarsbalk van keel; het tweede en derde gebalkt van blaauw en goud van zes stukken, waarop negen St. Andries kruisen van keel. Het schild gedekt met eene kroon van goud.

BREUKELEN-ORTTS, vroeger Breukelen-Staatsgeregt, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*; palende N. W. aan Breukelerwaard, O. aan de Vecht, die het van Mijnden en Breukelen-St-Pieters scheidt, Z. en W. aan Breukelen-Nijenrodes.

In deze heerl. ligt het d. Breukelen. Zij beslaat eene oppervlakte van 159 bund. 27 v. r. 56 v. ell., telt 60 h. en 170 inw. en wordt thans mede in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. Jan Ortt van Nijenrode.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van goud, beladen met eenen klimmenden leeuw van keel, houdende in den regter voorpoot eene pijl, de kop des leeuws naar de linkerhand.

BREUKELEN-PROOSTDIJ, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen-St.-Pieters.

BREUKELEN-ST.-PIETERS, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (2 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Oude-en-Nieuwe-Loosdrecht, Z. O. en Z. aan Tienhoven, W. aan de Vecht, die het van de gem. Breukelen-Nijenrodes scheidt. Zij bestaat uit de heerl. Breukelen-St.-Pieters en Breukelerveen, en bevat de buurt Breukelerveen en eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 33 bund. 90 v. r. 10 v. ell., en telt 800 inw.

De Herv., die hier 300 in getal zijn, worden tot de gem. *Breukelen* gerekend. De R. K., wier getal ruim 500 beloopt, behooren mede tot de stat. van *Breukelen*.

Men heeft in deze gem. ééne school te Breukelerveen.

BREUKELEN-ST.-PIETERS, Breukelen-Proostdij of Breukelen-Beoosten-de-Vecht, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*; palende N. aan Mijnden, O. aan Breukelerveen, Z. aan Tienhoven, W. aan de Vecht.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. Duuring, woonachtig te Rotterdam.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van azuur, beladen met twee sleutels, kruislings over elkander, van zilver.

BREUKELEN-STAATSGEREGT, vroegere naam van de heerl. Breukelen-Ortts, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen-Ortts.

BREUKELERVEEN, Breuckelerveen, Breukelveen of Breukellnveen, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieters;* palende N. aan Loosdrecht, Z. O. en Z. aan Tienhoven, W. aan de heerl. Breukelen-St.-Pieters.

Zij bevat het geh. Breukelerveen en eenige verstrooid liggende huizen. De inw. behooren kerkelijk onder *Tienhoven*.

Het geh. Breukelerveen ligt 2 u. N. N. W. van Utrecht, 1 u. Z. van Loenen, ½ u. O. van Breukelen.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een in tweeën gedeeld schild, de bovenhelft van zilver, beladen met 5 boompjes; de andere helft van sinopel (groen), beladen met een hert van keel (rood), vliegende naar de linkerhand.

BREUKELERVEEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*, in de heerl. *Breukelerveen*.

Deze pold. wordt, gecombineerd met *Tienhoven* en de *Weerkampen-van-Loosdrecht*, door molens drooggehouden.

BREUKELERWAARD, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Ruwiel;* palende N. aan Ter-Aa, O. en Z. aan Breukelen-Ortts, W. aan Breukelen-Nijenrodes.

Zij bevat het geh. Breukelerwaard en eenige verstrooid liggende huizen.

Het geh. Breukelerwaard, ligt 2½ u. N. W. van Utrecht, ½ Z. W. van Loenen, 20 min. W. ten N. van Breukelen.

BREUKELERWAARD, suiker plant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Mijn-Hoop-en-Jalousie, benedenwaarts aan de plant. Bergerac.

Zij is 1400 akk. groot, wordt door 164 slaven bewerkt, en door de Negers Bigi-Koederki geheeten.

BREUKELVEEN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelerveen.

BREUL (DE) of de Bruil, ambachtsheerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Zeyst;* palende W. en N. aan Zeyst, O. en Z. aan Driebergen.

Deze ambachts heerl. beslaat eene oppervlakte van 85 bund., telt 13 h. en 70 inw.

De Breul wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Jan Kol, woonachtig te Utrecht.

BREUL (DE GROOTE-), buitengoed in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. Z. O. van *Zeyst*.

Dit sedert weinige jaren eerst nieuw aangebouwde buitengoed, beslaat eene oppervlakte van 229 bund. 3 v. r. 12 v. ell., zoowel onder *de Breuil* als onder *Stoetwege* en *Zeyst*, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Jan Kol, woonachtig te Utrecht.

BREUST, voorheen vrije heerl. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Maastricht*, gem. *Eysden*.

De grond dezer heerl., was zoodanig met die van de heerl. *Eysden* vermengd, dat zij als een dam- of schaakbord door malkanderen lagen, en men alleen uit de oude bezitting- of schatlijsten kan weten wat tot de eene of tot de andere heerl. heeft behoord, dus ook de afzonderlijke grootte niet weet op te geven. Breust had twee deelen en Eysden een deel van het gemeenschappelijk grondgebied, en beide de heerlijkheden te zamen paalden N. aan de heerl. Oost, O. aan Mheer en Mesch, Z. aan de Belgische prov. Luik, W. aan de Maas. Thans bestaan deze heerlijkheden niet meer, zijnde de laatste eigenaar, de Graaf de Geloes, wiens financiële omstandigheden deerlijk in de war waren, bij regterlijk vonnis, daarvan onteigend.

De heerl. Breust bevatte het d. Breust, benevens de geh. Hoog-Caestert en Maerland, te zamen thans 108 h. en 700 inw. tellende, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met die van *Eysden*, de par. van *Breust* uit, welke tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. *Maastricht*, behoort, en 2000 zielen telt, onder welke ruim 1200 communicanten. Tot deze parochie behoort, behalve de kerk van Breust, ook de kapel te Eysden, waarvan de eerste door eenen Pastoor en de laatste door eenen Kapellaan bediend worden.

Het d. Breust, ook wel Bruist of Bruyst gespeld, ligt 1½ u. Z. ten O. van Maastricht, 7 min. O. van Eysden, aan den straatweg van Maastricht naar Luik. — Men telt er, in de kom van het dorp, 43 h. en 270 inw.

De kerk, die aan den H. Martinus is toegewijd, is een vrij groot gebouw, dat van eenen toren voorzien is, maar geen orgel heeft.

Er is hier geene school, maar de kinderen bezoeken die van *Eysden*.

BREUSTERBOSCH, Bruisterbosch of Bruysterbosch, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr., kant. en ½ Z. O. van *Maastricht*, gem. en ¼ u. N. van *St. Geertruide*; met 55 inw.

BREUSTINGE, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Brunsting.

BREVOORT, plattelandsstadje in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Bredevoort.

BREWATER, water, prov. *Friesland*. Zie Breewater.

BREYSCHEYD, d. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*. Zie Bourscheid.

BREYVENSROT, geh. in *Opper-Gelder*, graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. Z. W. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Weert*, gem. *Stamproy*; met 200 inw.

BRICHERHOF, uitgebreide pachthoeve in het balj. van *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. O. Z. O. van *Luxemburg*, gem. *Contern*.

BRICHERMüHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. O. Z. O. van *Luxemburg*, gem. *Contern*.

BRIDAM, verkorte benaming van het dorp Brigdamme, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Brigdamme.

BRIDEL, uitgebreide pachthoeve in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. N. van *Luxemburg*, gem. *Steinsel*.

BRIDORP of Briedorp, d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Brijdorp.

BRIEFKETIL, in de wandeling meestal Biewketil genaamd, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en ¾ u. N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. Z. van *Warf-*

fum, waartoe het behoort; met 2 h. en 10 inw. Eertijds voeren de schepen niet verder dan tot aan de hier gelegen brug, van waar de brieven naar Warffum en elders opgebragt werden, waarvan deze brug en het geh. den naam zoude ontleend hebben.

BRIEL (DEN), st. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Brielle.

BRIEL (DEN), verl. katoen plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Wilkensrust, benedenwaarts aan de verl. plant. Thedora-Suzanna; 445 akk. groot. De 184 slaven, die er laatstelijk werkten, zijn naar *Carawappibo* overgebragt.

BRIELA, latijnsche naam van de stad Brielle, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Brielle.

BRIELEN (DE) of de Briellaart, landgoed op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Briellert.

BRIELLE, arr., prov. *Zuid Holland*; palende N. aan de Nieuwe Maas, die het van het arr. Rotterdam scheidt, N. O. aan de Oude Maas, waardoor het van het arr. Dordrecht gescheiden wordt, O. aan het arr. Dordrecht, Z. O. aan het Volkerak, waardoor het van de prov. Noord-Braband gescheiden wordt, Z. aan het Krammer en de Grevelingen, die het van de prov. Zeeland scheiden, en W. aan de Noordzee.

Het bevat de twee kant. Brielle en Sommelsdijk, beslaat eene oppervlakte van 42,839 bund. 14 v. r. 12 v. ell., en telt ongeveer 34,000 inw.

BRIELLE, kant. prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*; palende N. aan de Maas en de Oude Maas, waardoor het van de kant. Vlaardingen en Ridderkerk gescheiden wordt, O. aan het kant. Oud-Beijerland, Z. aan het Haringvliet, die het van het kant. Sommelsdijk scheidt, W. aan de Noordzee.

Het bevat de volgende 19 gem.: Abbenbroek, Biert-en-Stompert, Brielle, Geervliet, Heenvliet-en-Koolwijkspolder, Hekelingen-en-Vriesland, Hellevoetsluis, Naters-en-St.-Pancrasgors, Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack, Nieuwen-Hoorn-en-Nieuwe-Gote, Oostvoorn-Rugge-en-Oosterland-Oude-en-Nieuwe-Kleiburg, Oude-en-Nieuwe-Struiten, Oudenhoorn, Rockanje, Schuddebeurs-en-Simonshaven, Spijkenisse-en-Braband, Vierpolders of het Nieuwland, Zuidland-en-Velgersdijk en Zwartewaal, beslaat eene oppervlakte van 20,379 bund 32 v. r. 53 v. ell. en telt ruim 16,000 inw.

BRIELLE, klass., prov. *Zuid-Holland*.

Zij is verdeeld in de volgende drie ringen: Brielle, Geervliet en Sommelsdijk, bevat 30 gem. met 32 kerken, die door 33 Predikanten bediend worden en telt ruim 31,000 zielen.

BRIELLE, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. *Brielle*.

Zij bevat de volgende 8 gemeenten: Brielle, Nieuwland, Nieuw-Hellevoet, Hellevoetsluis, Nieuwe-Hoorn, Oost-Voorne, Rockanje en Zwartewaal.

Men heeft er 9 kerken, die door 10 Predikanten bediend worden en telt er 9000 zielen.

BRIELLE, gem. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (11 m. k. 7 s. d.); palende N. O. aan de Nieuwe Maas, O. en Z. O. aan de gem. Vierpolders, Z. en W. aan Oostvoorne.

Deze gem. bevat niets dan de stad **Brielle** en den **Meeuwenoordschenpolder**. Zij beslaat eene oppervlakte van 235 bund. 36 v. r. 1 v. ell., telt 872 h. en 4200 inw., van welke een zestal h., bewoond door ongeveer 30 zielen, aan of op het hoofd, de overige allen binnen de wallen der stad, staan.

De stad Brielle of den Briel in het Latijn Briella, ligt in het Noorden van het eil. *Voorne*, 6 u. Z. van 's Gravenhage, 6 u. W. ten Z. van Rotterdam, 51° 54′ 10″ N. B., 21° 49′ 36″ O. L. Zij is de hoofdplaats van een arr. en van een kant. en, als zoodanig, de zetel van een arrondissements-regtbank en van een kanton-geregt.

Men vindt van Brielle in geene oorspronkelijke stukken gewag gemaakt vóór het jaar 1280. Toen verkreeg de plaats, van Floris V, Graaf *van Holland*, vrijheid van tollen. Ook verleende Albrecht, Heer *van Voorne*, der kerk en den Heiligen Geest te Brielle, in dat zelfde jaar, het voorregt om twee vuurbakens te mogen zetten ten Ouden-Brielle. Uit welke twee voorregten blijkt, dat Brielle toen reeds eene handeldrijvende plaats was, en voor een gedeelte zoo oud, dat er de naam van Ouden-Brielle op passen kon. In oude brieven, van de jaren 1293 en 1302, draagt Brielle nog den naam van dorp; doch Gerard, Heer *van Voorne*, spreekt in eenen brief van het jaar 1306, reeds van zijne *stede en goede lieden van den Brielle*, welken hij zekere *vriede*, (vrijdom of regtsgebied) toeschrijft; terwijl hij, in eenen brief van het jaar 1326, al van *Baljuw, Schout, Schepenen ende Raat der stede van den Briele* melding maakt. Ook noemt Wilhelmus Procurator in zijn *Chronicon Egmondanum*, op dat zelfde jaar, Brielle een stadje (*villula*) hoewel men vermeld vindt, dat Gerard, Heer *van Voorne*, haar eerst in het jaar 1330 stadsregten gegeven heeft. De plaats heeft van ouds onderscheidene voorregten gehad. Zoo werd haar het regt om vuurbakens te stellen reeds in de jaren 1280, 1333, 1338 en 1358 verleend. In het jaar 1394 verkreeg zij eenige vermindering van het stapelregt te Dordrecht. Ook had zij het regt van *exue* bij octrooijen verkregen; en een misdadiger mogt er eertijds niet meer dan den hals en vijftig ponden verbeuren.

Men wil dat deze stad haren naam ontleent van den wijden mond der vereenigde Maas en Rijn de *Helius* of *Hiel* genoemd, die hier in zee liep, waarom zij de *Breede-Hil, Bree-Hil* of *Bre-Hil* heette, waarvan naderhand bij zamentrekking Brielle is gekomen. Met deze, thans, door het daarin opgekomene eiland Rozenburg, aanmerkelijk vernaauwde Rijnmond, veelal het Brielsche diep geheeten, heeft de stad gemeenschap door eene haven, die 170 Rijnl. roed. (640,46 ell.) lang is. Deze haven verdeelt zich, bij het inkomen der stad, nabij de Waterpoort, in twee ruime binnenhavens, waarvan de eene de Noord-spui en de andere de Zuid-spui genoemd wordt. Door de Zuid-spui wordt het water bij hoogen vloed, uit de Maas, in de stadsbuitengrachten ingelaten, en daarin opgehouden, tot dat het laag water is; waarna dit zelfde water, door het openen van eenen duiker, weder, door de haven, met geweld wordt uitgedreven; hetwelk geschiedt, om, door die sterke schuring, de haven op behoorlijke diepte te houden. Deze haven zoude in of omtrent het jaar 1576 gegraven zijn, vóór dien tijd was er eene andere haven, die meer noordwaarts van de stad naar de Maas liep, en aan welker mond een fort lag, waarvan echter niets meer aanwezig is; terwijl de haven geheel verlaten en onbruikbaar geworden zijnde, thans geen ander doel heeft, dan om door middel van eene daar gevonden wordende kleine sluis, de in- en uitwatering in de polders te bevorderen en als zoodanig ook geacht kan

worden tot de inundatiemiddelen voor de vesting te behooren. Door middel van de Noordsluis, buiten de Waterpoort, wordt het water uit het grootste gedeelte van het Land van Voorne, in de stadsvesten, en vervolgens door vier waakdeuren, die onder de twee bruggen van de Waterpoort gemaakt zijn, in de haven gelost. De deuren sluiten zich zelven weder met den vloed. Reeds vóór het graven der haven van Brielle, en wel in het jaar 1505, was de regering dier stad met de ingelanden des Lands van Voorne overeengekomen, wegens het graven eener nieuwe vaart van de stad af tot Hellevoetsluis toe, doch dit werk heeft geen voortgang gehad. In latere tijden heeft er te Brielle een ruim langwerpig vierkant dok bestaan, zijnde thans eene ruime kom aan het einde van de Noordspuihaven.

Dewijl Brielle zoo nabij zee gelegen en dus zeer geschikt is, om aan vijandelijke schepen het inkomen der Maas te beletten, is het ook ten allen tijde vrij goed versterkt geworden; maar de vestingwerken zijn, naarmate men meer vorderingen in de vestingbouwkunde gemaakt heeft, allengs meer verbeterd en vermeerderd: voornamelijk heeft zulks in het begin der vorige eeuw plaats gehad, toen de stad aan den zuidkant voor een gedeelte ingetrokken is. Maar in de jaren 1781 en 1782 werd de laatste hand aan deze vestingwerken gelegd. Thans bestaat de kapitale wal uit negen bolwerken, die door vijf halvemanen gedekt worden. Aan de Noordoost-zijde of den Maaskant is de hoofdwal vroeger van steen opgehaald geweest, doch in de jaren 1839 en 1840 in aarden wallen verlegd, en met twee contrescarpen (buitenglooijingen) en bedekte wegen gedekt. Aan de landzijde heeft zij deze buitenboorden zoo zeer niet noodig, dewijl men daar, door het openen der sluizen, de omliggende landerijen kan doen ondervloeijen en de stad ongenaakbaar maken; in welke onderwaterzetting de voornaamste sterkte van Brielle bestaat. Behalve de Waterpoort aan de Noordoostzijde heeft deze stad nog drie poorten aan de landzijde, namelijk de Kadepoort of Kaaipoort ten O., de Zuiderpoort ten Z., en de Langepoort ten W. Deze drie laatste zijn, na het aanleggen der tegenwoordige vestingwerken, in de jaren 1704, 1705 en 1709 volbouwd.

Vroeger moet Brielle eene zeer bloeijende plaats geweest zijn, want men vindt, in zeker octrooi van Keizer Karel V, opgeteekend, dat, omtrent het jaar 1440, vele hulken en andere, zoo Oostersche als Schotsche schepen van hier af- en aanvoeren. Ook wil men, dat er in de 15e en 16e eeuw niet minder dan 40 scheepstimmerwerven in volle werking waren, en dat door de ingezetenen ruim 50 haringbuizen naar zee gezonden werden. Thans vindt men onder de inwoners van Brielle vele loodsen en zeelieden, terwijl anderen hun bestaan vinden door den handel in de voortbrengselen van het eiland Voorne, bestaande in granen, aardappelen en meekrap, welk laatste product binnen de stad gedroogd, bereid, gestampt en gevaat wordt, ten welken einde men er tot in deze eeuw vier meestoven had, welk getal echter, door latere vermindering in die cultuur, thans tot één gedaald is. Ook had men er, vóór het graven van het Kanaal van Voorne, en de verlegging van de paketvaart van Engeland op Hellevoetsluis naar Rotterdam, veel doortogt van vreemdelingen, die over Brielle reisden om naar Rotterdam en verder te gaan. Voorts zijn er 1 scheepstimmerwerf, 3 touwslagerijen, 1 leerlooijerij, 1 brouwerij, 1 branderij, 1 zoutkeet, 1 korenmolen en 1 aardappelsijroopfabrijk, alsmede een veer op het eil. *Rosenburg* en eene stoombootendienst tusschen Brielle en Rotterdam.

Brielle is door onderscheidene grachten doorsneden, over welke goede bruggen liggen. De voornaamste markten zijn: de Grootemarkt, de Vischmarkt en de Groenmarkt.

Het Stadhuis, in de *Voorstraat*, is een geheel nieuw gebouw, dat in het jaar 1792 gesticht is, ter vervanging van een oud gebouw, dat van een torentje voorzien was, op welks spits men het jaartal 1634, vermoedelijk dat der bouwing, las; terwijl, in den voorgevel van het tegenwoordige het stadswapen, met het onderschrift: *Libertatis Primitiae* (d. i. eerstelingen der vrijheid), met gulden letters, prijkt. Voorheen diende het stadhuis te Brielle mede tot vergaderplaats van Baljuw en Leenmannen van Voorne; thans komen er nog, behalve de stedelijke regering, de Dijkgraaf en Heemraden van Voorne bijeen, en is tevens de geheele tweede verdieping ingerigt voor de lokalen, vereischt bij de arrondissementsregtbank.

Verdere wereldlijke gebouwen zijn: de Waag, het Gemeenelandshuis, thans dienende tot bergplaats van oorlogsbehoefte, en de Stadsgevangenis, naast elkander staande, aan de *Groenmarkt*, en in het jaar 1623 gebouwd; het Arsenaal, in de *Rozemarijnstraat;* het Kruidmagazijn, tusschen de Kaai- en Waterpoorten; de Hoofdwacht, op de *Grootemarkt;* de Kijkpaal, op den *Noordwal*, dienende tot gebruik der loodsen, om naar zee en de rivieren te zien; de Stadstimmerwerf, op het *Slagveld;* en de Stadsdoelen of St. Jorisdoelen, aan het einde van de *Langestraat*, aan welks voorpoort, ter eener zijde St. Joris, den draak doodende, afgebeeld is, terwijl men, ter andere zijde, het stadswapen ziet. Dit gebouw is sinds het jaar 1821, toen het door de stad aan het rijk is afgestaan, ingerigt voor militaire kazerne, terwijl als zoodanig, bij gelegenheid van groote bezetting, ook wordt gebezigd het Prinsenkwartier, vroeger het Pesthuis. Voorheen had men hier nog het Kommandeurshuis, in het voormalige Catharijnenklooster, maar dit is in het jaar 1724 aan partikulieren verkocht. De voormalige Vleeschhal dient thans tot pakhuis.

De Herv., die te Brielle 3700 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Brielle behoort, en door drie Predikanten bediend wordt. Hoewel reeds in het jaar 1566, te Brielle, naar de leer der Hervormden werd gepredikt, is de eerste vaste Predikant, aldaar, in het jaar 1572 beroepen, geweest Andreas Cornelius Hagius, die van daar naar Sneek vertrok. Niet lang echter bleef de zorg der Brielsche gemeente aan éénen Leeraar overgelaten; want reeds in het jaar 1581 treffen wij er twee Predikanten, aan, namelijk Aegidius Johannes Frisius en Jacobus Postelius Coloniensis, waarbij, ten jare 1585, nog Nicolaus Dammius Delinde, als derde Predikant, beroepen werd. Onder de latere Leeraars, die hier gestaan hebben, vinden wij vermeld Johannes Cloppenburg, die hier in het jaar 1630 beroepen en in het jaar 1640, tot Hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Harderwijk, benoemd werd; Taco Hayo van den Honert, die hier van 1694 tot 1698 Predikant was, en in het jaar 1714 tot Hoogleeraar te Leyden werd aangesteld, en Franciscus Burman, die er van den 12 October 1698 tot in het jaar 1705 de dienst waarnam, en, in het jaar 1715 tot Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Utrecht werd beroepen. Het beroep van de Predikanten geschiedt door den kerkeraad.

De Grootekerk, vóór de Hervorming aan de H. Catharina toegewijd en daarom nog wel de St. Catharinakerk geheeten, zoude,

bijaldien men het eerste bestek der bouwing gevolgd had, eene kruiskerk en van achteren verder uitgebouwd zijn geworden; terwijl er nu het koor aan ontbreekt, en zij aan de oostzijde slechts met eenen platten muur besloten is. Men rekent, dat de kerk met den toren, die niet hoog boven het kerkdak uitsteekt, omtrent 240 v. (75 ell.) hoog is. Uit een opschrift, onder aan den toren, blijkt, dat deze in het jaar 1417 gesticht, in het jaar 1456 omgestort, en in het jaar 1462 weder opgerigt is. Hij is 320 trappen hoog en rust op vier zware kolommen, achter het orgel in de kerk te zien. Men heeft daarin een uurwerk, alsmede een klokkenspel van twee octaaf, door den vermaarden Hemony vervaardigd, terwijl een der klokken zoo zwaar is, dat zij door acht mannen moet geluid worden. Boven op den toren stond weleer een houten wachthuisje, alsmede een vuurbaken, ten dienste der schepen. Dit wachthuisje werd door eenen storm, die den 6 December 1703, in en om de stad woedde, met de daarin zijnde wachters, van boven nedergeworpen. In den nacht tusschen 9 en 10 Augustus 1787 liep de geheele kerk groot gevaar van door het vuur verteerd te worden, doordien de bliksem op den toren nederschoot, den zoogenaamden makelaar verbrandde en het kruis van boven nederwierp. De brand werd evenwel door de vlijt der burgerij en de stoutmoedigheid van sommigen nog spoedig gebluscht. Men heeft in deze kerk een welluidend orgel en eene schoone marmeren graftombe, ter eere van den Luitenant-Admiraal Filips van Almonde, alsmede eene fraaije grafstede der Heeren uit het geslacht van Leyden; benevens eenige andere praalgraven; en den grafsteen van eenen der Kanunniken, zijnde een spits, naar boven loopend kruis. Voorheen werden er ook eenige gedenkteekenen der Watergeuzen bewaard. In deze kerk was vóór de Hervorming een kapittel van Kanonniken en eenen Deken gesticht. De Kanonniken waren eerst acht in getal, en door Gerrit, Heer *van Voorne,* herwaarts overgebragt uit Dussen, in het Land van Altena, welke Heer Gerrit gestorven is in het jaar 1337, nadat hij nog twee nieuwe prebenden gesticht had. Naderhand zijn er nog twee Kanonniken bijgekomen, zoodat het kapittel toen uit 12 personen bestond, wordende de kanonnikaten door den Graaf van Holland, als Heer van Voorne, begeven. Voorts bestonden er in deze kerk nog zeven vikarijën.

De Kleine kerk, aan de Oostzijde van het *Noordeinde,* is van eenen spitsen toren en een uurwerk voorzien. Zij was eertijds geschikt voor de Engelschen, die zich hier reeds vroeg, maar inzonderheid na het jaar 1585, toen er Engelsche bezetting in de stad gelegd werd, in grooten getale hebben opgehouden. Nadat echter het getal Engelschen verminderde, werd de kerk, eenen geruimen tijd, beurtelings door de Franschen en Engelschen gebruikt, later alleen door de eersten, voorts beurtelings door de Fransche en de Nederduitsche Hervormden, welke laatsten haar sedert het jaar 1828 te zamen met de Evangelisch-Lutherschen in gebruik hebben; zijnde de Waalsche gemeente — die bestaan had sedert het laatst der zeventiende eeuw, toen aldaar als eerste Leeraar, zekere Papon beroepen werd — in het jaar 1826, na het overlijden van den verdienstelijken Predikant, Samuel Theodore Huet, op den 4 December van dat jaar, met de Nederduitsche gemeente vereenigd

Voorheen hadden de Herv. hier nog eene kerk, de Maarlandsche kerk geheeten, die vóór de Hervorming aan den H. Petrus was toegewijd en daarom destijds veelal St. Pieter-in-Maarland genaamd werd. Het was toen de tweede parochiekerk van Brielle en zij werd aanvankelijk

door wereldlijke Priesters bediend; maar toen er in het jaar 1553 gebrek aan wereldlijke Priesters was, nam men toevlugt tot den Abt van Marienweerd, die daarop een zijner Monniken, welke destijds Onder-Pastoor te Schiedam was, tot Pastoor van de Maarlandsche kerk aanstelde. In deze kerk waren drie vikarijen gesticht, als eene aan het outaar van het H. Kruis, dat begeven werd door de Graven van Holland, eene aan St. Anna's-outaar, ter begeving staande van den Heer van Voorne, en een aan St. Stevens- of Severus-outaar. Dit, tamelijk hecht, van eenen toren en spits voorzien, gebouw, dat naar men wil door Frank van Borselen, Heer *van Voorne*, in het jaar 1440 gesticht was, werd in het jaar 1617, bijna vervallen zijnde, wederom hersteld, waarna het eenigen tijd tot oorlogs-magazijn diende. In het jaar 1817 zijn de laatste overblijfselen geheel afgebroken en sedert dien tijd wordt het plein tot exercitieveld gebezigd.

De R. K., die hier ruim 500 in getal zijn, maken, met eenigen uit den omtrek, eene statie uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, behoort, 670 zielen, en onder dezen 420 communicanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, die in de *Nobelstraat* stond, en aan de H. Catharina toegewijd was, behoorde weleer aan die van de Oude Clerezij; dan door de vermindering dier gemeente is dit gebouw, in het jaar 1760, aan de R. K. overgegaan, die in het jaar 1831 eene nieuwe kerk hebben gesticht, welke aan de H. Catharina *en de Martelaren van Gorinchem* is toegeheiligd en waarvan de kosten ongeveer 30,000 guld. hebben beloopen.

De Evang. Luth., van welke men hier ruim 50 telt, behooren tot de gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis.*

Eertijds hadden de Doopsgezinden ook eene kerk te Brielle, doch aanmerkelijk in getal afgenomen zijnde, hebben de overgeblevenen zich bij de Remonstranten gevoegd, die vroeger te Brielle mede een kerkje hadden, hetwelk in het jaar 1700 gebouwd was, en aan de zuidzijde van het *Maarland* stond. Na het jaar 1785 toen de Predikant W. van Rossen van hier naar Haarlem vertrok, heeft de gem. geheel opgehouden te bestaan, en is het kerkje afgebroken.

De Israëliten, van welke godsdienst hier ruim 100 gevonden worden, hebben in deze stad eene synagoge, waarin de dienst door eenen Voorzanger en Onderwijzer verrigt wordt.

Onder de liefdadige gestichten te Brielle verdient vooral melding: het Weeshuis, zijnde een groot en luchtig gebouw met vier voorgevels, dat, in het jaar 1557, gesticht is uit een gedeelte der nalatenschap van den Heenvlietschen Pastoor Engel Willemszoon de Meerle, wiens afbeeldsel men hier aantreft. In dit gesticht worden opgenomen weezen van ingezetenen van Brielle, wier ouders ledematen der Herv. kerk geweest zijn. Boven de poort leest men:

Wij weeskens ootmoedig,	Gij Vroomen voorspoedig,
Die van onz' Ouders goedig,	Zijt ons toch behoedig
Troostloos zijn verlaten;	Uit liefde t' onzer baten.

Het Gasthuis op het *Zuideinde*, is een oud gebouw met eenen spitsen toren, dat in het jaar 1293, gesticht werd door Hendrik van Kats. Dit gebouw, waarin opgenomen worden oude mannen en vrouwen benevens behoeftige zieken, is in den tijd van 12 jaren twee malen afgebrand, zoo als blijkt uit het volgende versje, dat men in den voorgevel leest:

Ao. 1293 bij H. van Kast gefondeert;
Daarna in 12 jaren tweemaal door brand geraseert.

Men had vroeger te BRIELLE nog een gasthuis, het Elizabeths gasthuis genaamd, hetwelk reeds lang niet meer in wezen is.

Het Oude Vrouwenhuis, dat voorheen op het *Maarland* stond en in het jaar 1443 gesticht was, is in het jaar 1541 in een gedeelte van het Beggijnhof overgebragt en in 1733 geheel vernieuwd.

Verdere liefdadige inrigtingen zijn: de Militaire Ziekenzaal; de Bank van Leening; de Armenschool; eene door bijdragen van ingezetenen geregelde Spijsbedeeling des winters aan de armen; eene Instelling ter voorziening in de behoefte van onvermogende kraamvrouwen, door vrouwen uit den beschaafden stand opgerigt; eene van stads wege daargestelde Spinschool, ten einde door het verschaffen van arbeid, in de behoeften der armen te voorzien; eene stedelijke Commissie tot uitdeeling van brandstoffen in den winter, en verdere particuliere fondsen, als Ziekenbus enz.

Men heeft te BRIELLE ook eene Latijnsche school, doch waarvan het gebouw, dat vroeger drie spitse gevels had, aan de *Groenmarkt* staat, en in het jaar 1593 gesticht is, thans gebezigd wordt voor de Nederduitsche school. Er wordt, in de oude talen, tegenwoordig onderwijs gegeven door éénen Rector, in een der localen van het door hem bewoond wordende huis.

Voorts zijn er te BRIELLE 4 lagere scholen, als: eene Nederduitsche en Fransche kostschool; de zoo evengenoemde Nederduitsche school; de bovenvermelde armenschool en eene particuliere school. Ook heeft men er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 10 December 1812 opgerigt, met 60 leden; alsmede een Postkantoor.

Onder de beroemde mannen, die BRIELLE in hare muren heeft zien geboren worden, verdienen melding: de Godgeleerde ENGEL WILLEMSZOON DE MEERLE, bij de geleerden meer bekend onder den naam van ANGELIUS MERULA, geb. in het jaar 1484, † 27 Julij 1557, op het oogenblik, dat hij het schavot beklommen had, om als ketter levend verbrand te worden; de Regtsgeleerde CORNELIUS NEOSTADIUS, wiens eigenlijke naam was CORNELIS NIEUWSTAD, geb. in het jaar 1549, † in 1606, als Curator der Hoogeschool te Leyden, waaraan hij vroeger Hoogleeraar geweest was; de Natuur- en Wiskundige SIMON SPEYERT VAN DER EYK, die mede een niet onverdienstelijk Latijnsch dichter was, geb. 26 Maart 1771, † 20 September 1837, als Hoogleeraar in de Natuurkunde en Hoogere Wiskunde aan de hoogeschool te Leyden; de Letterkundige DIRK VAN DAM, die in de zestiende eeuw moet geleefd hebben; de Geschiedschrijver WILLEM SWINAS, † in het jaar 1671, na zich door zijne schriften te hebben doen kennen; MAARTEN HARPERTSZOON TROMP, geb. in het jaar 1597, gesneuveld als Luitenant-Admiraal 10 Augustus 1653 (1), en FILIPS VAN ALMONDE, geb. 30 December 1644, † 8 Januarij 1711.

In het jaar 1417 nam JAN, Hertog *van Beijeren*, BRIELLE in, legde er eene sterke bezetting, met welke hij vervolgens een gedeelte van Holland veroverde en de bewoners, zoo der steden als het platteland, zeer hard behandelde. In het volgende jaar ondernamen de Briellenaars, die toen de partij van JAN VAN BEIJEREN, tegen VROUW JACOBA, waren

(1) Voor eenige jaren wees men, in de Kaatsbaan en het Kolfslop te BRIELLE, nog het huis aan, waarin die zeeheld geboren was, doch dit is sedert afgebroken.

toegedaan, eenen togt tegen 's Gravezande, hetwelk zij hielpen plunderen en verbranden.

In het jaar 1471 ontving de stad Brielle een onaangenaam bezoek van eenige zeeschuimers, die, eenen geruimen tijd de zee onveilig gemaakt hebbende, mede de proef namen, of zij hunnen buit alhier konden vermeerderen; ten dien einde lieten zij hunne schepen buiten de stad liggen, en kwamen vervolgens, om hun voornemen ten uitvoer te brengen, als kooplieden gekleed, binnen. Dan, ras ontdekt zijnde, werden eenigen van hen gevat en naar 's Gravenhage gevoerd, alwaar zij hunne gewaagde onderneming met den hals moesten boeten, terwijl hunne medgezellen zich door eene overhaaste vlugt hadden wetente redden.

In het jaar 1521 verbrandden, aan de buitenhaven der stad Brielle, onderscheidene huizen en pakhuizen, waarvan de gronden daarna tot boomgaarden werden aangelegd.

Het merkwaardigste feit, waardoor Brielle in de geschiedenis is beroemd geworden, is de inneming door de Watergeuzen op den 1 April 1572. Men was er, in het jaar 1566, de Hervorming reeds toegedaan. De beeldstormerij en de predikatiën der Hervormden waren er zelfs door de Regering begunstigd geweest, waarover naderhand Nicolaas van Sandijk, Baljuw, en Cornelis Hendriks, Burgemeester, bij een vonnis des Raads van Beroerte, van 20 October 1568, ten lande uitgebannen waren. Sedert was de stad, immers gedurende den zomer van het jaar 1571, met twee vaandels Spanjaarden bezet geweest, die er, in November deszelfden jaars, door Alba uitgeligt en naar Utrecht gezonden werden. Omtrent dezen tijd hielden de Watergeuzen zich met eene vloot van vierentwintig schepen, onder het bevel van Willem Graaf *van der Mark,* Heer *van Lumei,* in de havens van Engeland op, van waar zij den Spanjaard ter zee afbreuk deden. Op de klagt door Alva aan Elizabeth, Koningin *van Engeland*, gedaan, over de bescherming aan deze lieden verleend, gaf zij hun bevel, om dadelijk uit haar rijk te vertrekken. Hier aan gehoorzamende, wendden de Geuzen hunnen steven eerst naar Frankrijk en toen naar het Vlie, met het voornemen, om Enkhuizen, in welke stad zij verstandhouding hielden, te veroveren, of wel om de vloot van Alva op te zoeken en aan te tasten. Toen echter de wind tegenliep en hen tot vóór de Maas dreef, sloeg Jacob Simonszoon de Rijk, een voormalig Amsterdamsch koornkooper, die zich als Bevelhebber op een der schepen bevond, voor, om de Maas in te loopen en eenen aanslag op Brielle te wagen. Dit voorstel goedgekeurd zijnde, stevent men derwaarts, en komt er in den namiddag van den 1 April 1572 aan. Niemand te dier stede dacht aan de Watergeuzen, behalve de veerman Jan Pieterzoon Koppestok, die dadelijk bij den Admiraal Willem Blois van Treslong aan boord voer, en van dezen, welke te dier plaatse bekend was, als zijnde zijn vader, Jasper van Treslong, weleer Baljuw van Brielle en den Lande van Voorne geweest, met diens zegelring, in plaats van eenen geloofsbrief naar de regering gezonden werd om de stad op te eischen. Men besloot wel tot de overgaaf, maar draalde zoo lang met antwoorden, dat de Geuzen, dit sammelen moede, onder den Scheepsbevelhebber Roobol, de Waterpoort in brand staken, en ze voorts met eenen mast open liepen. Tusschen acht en negen uren des avonds waren zij alzoo de stad meester. De dag, waarop de inneming van Brielle plaats had, en welken men als de geboortedag der Nederlandsche vrijheid mag beschouwen, gaf aanleiding tot het volgende versje:

Op den eersten dag van April,
Verloor Duc D' ALV zijnen BRIL.

De Burgerij werd, in de hitte van den overval, verschoond en de geweldenarij alleen tegen de geestelijkheid gewend. Des anderen daags ging het op een beelden-breken en plunderen van kerken en kloosters. De Geestelijken werden allen ter stad uitgezet, LUMEI zelf had niets dan plundering voor, en sprak van de stad in brand te steken, en ze dan te verlaten. Doch TRESLONG, DE RIJK en anderen kantten zich hier tegen. Men verbond zich alzoo, om de stad tot het uiterste toe te verdedigen, en gaf van het verrigte kennis aan den Prins van Oranje, die aanvankelijk weinig genoegen in het werk scheen te nemen; doch de plaats toch van zoo veel belang keurde, dat hij LUMEI bijstand beloofde en hier en daar om volk schreef. LUMEI deed middelerwijl de stad versterken, en het geschut uit de schepen op de wallen brengen, ten einde zich in staat te stellen, om een beleg af te wachten. ALVA, het verrassen van BRIELLE verstaan hebbende, gaf terstond aan MAXIMILIAAN, Graaf VAN BOSSU, die binnen Utrecht lag, bevel, om met tien Spaansche vaandels op weg te gaan en de stad te hernemen. Deze, zonder wederstand te ontmoeten, op het Eiland van Voorne geraakt, vond de voorstad, vóór de Zuidpoort, afgebrand, de boomgaarden in het Nieuwland om verre gehouwen, en een gedeelte der Geuzen in de boomgaarden onder de stad, uit welke zij dapper vuur gaven. ROCHUS MEEUWSZOON, stads timmerman, bij het naderen van den vijand in het water gesprongen zijnde, opende het Nieuwlandssluisje, waardoor de binnenwegen onderliepen, en de vijand genoodzaakt werd den Nieuwlandschen dijk te kiezen. Langs dezen, naar de Zuidpoort trekkende, werd hij daar, met grof geschut van de wallen begroet. TRESLONG en ROOBOL waren ondertusschen met eenig volk naar de *Bernisse* gevaren, alwaar BOSSU's schepen lagen. Deze werden ten deele in den grond geboord, ten deele in brand gestoken. De Spanjaarden, hierdoor en door 't wassen des waters vol vreeze, begeven zich op de vlugt, loopen of zwemmen door de Bernisse, en brengen het zoo, of al hangende aan de schuiten, die hier nog dreven, op Nieuw-Beijerland. Eenige weinige verdronken er, of smoorden in den slijk. Grooter nederlaag was hun echter te beurt gevallen, had LUMEI de burgerij durven vertrouwen, en den vijand nagejaagd. Sedert werd BRIELLE, door welks verovering alzoo de grond gelegd was tot Nederlands onafhankelijkheid, de verzamelplaats van gevlugte edelen en burgers, en de schuilhoek van vele ongelukkigen, maar ook van vrij wat geboefte. Men liep van hier het naaste land dagelijks af, en schuimde op de stroomen. Ook werden er van Gorinchem negentien Monniken gevangen binnen gebragt, die, geweldig mishandeld zijnde, door den woesten LUMEI, tot éénen toe, in de turfschuur van het verwoeste klooster St. Elizabeth ten Rugge, buiten de stad, werden opgehangen, en het zijn deze lieden, die onder den naam van de Gorinchemsche martelaren bekend zijn. De Spaansche Overste VALENTIN DE PARDIEU, Heer *van Lamotte,* poogde zich, in het jaar 1579, weder meester van BRIELLE te maken, ten welken einde hij zekeren Scheepskapitein, JAN SIMONSZOON genaamd en in de stad woonachtig, te Geervliet bij zich ontbood; doch deze hield hem, met voorkennis van den Prins *van Oranje,* eenen geruimen tijd op, en bewoog hem eindelijk, om, tegen den 3 October, eenige schepen onder Hollandsche vlag naar BRIELLE te zenden, die, door 's Prinsen schepen onderschept zijnde, genoegzaam allen in den grond geschoten en vernield werden, waardoor deze aanslag mislukte.

In de maand Junij van het jaar 1575, werd binnen BRIELLE het huwelijk voltrokken tusschen WILLEM I, Prins *van Oranje*, en zijne derde gemalin CHARLOTTE VAN BOURBON, de dochter van LODEWIJK, Hertog *van Montpensier,* die, tot het kloosterleven bestemd zijnde, Abdisse van Jouarre was geworden, maar in het jaar 1572 de wijk naar Duitschland genomen en aldaar openlijk belijdenis van de Hervormde godsdienst gedaan had.

In het jaar 1585 werd BRIELLE, nevens *Vlissingen* en *Rammekens,* aan de kroon van Engeland verpand en van Engelsche bezetting voorzien, welke er in Junij 1616 weder uittrok, nadat de stad, door het beleid van 's Lands Advokaat, JAN VAN OLDENBARNEVELD, voor eene som van drie millioenen guldens, van het pandschap ontslagen was. Groote dienst geschiedde hierdoor aan het land, want men wil, dat JAKOB I, Koning *van Engeland,* in een geheim verdrag, aan Spanje beloofd zou hebben, de Nederlanden tot den vrede met dat land te zullen noodzaken, of, zoo zij weigerig bleven, BRIELLE, *Vlissingen* en *Rammekens* den Spanjaarden te zullen inruimen, mits dezen hem de pandpenningen betaalden.

De Regering van BRIELLE arbeidde omstreeks dien tijd, om de verdraagzaamheid tusschen de Remonstranten en Contraremonstranten te bevorderen, ten welken einde WILLEM KRIJNSZOON, Contraremonstrantsch Predikant, die de scheuring zocht, in Augustus 1616, van zijne dienst werd afgezet. Dit verwekte aanmerkelijke opschudding onder de zijnen. Men dreigde geweld te zullen gebruiken en zich van de openbare kerken te zullen meester maken; hetwelk de Staten bewoog, den hoofden der bezetting te BRIELLE, in Augustus 1617, eene plegtige belofte af te vorderen, om den Staten en der stad getrouw te zijn, en allen overlast te helpen weeren. De Stadhouder, MAURITS, Prins *van Oranje,* bragt, niet lang hierna, zeer tegen den zin der Regering van BRIELLE, twee vaandelen voetvolk in de stad, die hij niet toeliet de gemelde belofte te doen, voorgevende zelf order te willen stellen. Dit strekte zeer tot stijving der Contraremonstranten, die met het houden van afgezonderde vergaderingen voortgingen, tot dat hun, in het begin van het jaar 1618, de Maarlandsche kerk werd ingeruimd.

In het jaar 1661 rezen er eenige onlusten tusschen die van Rotterdam en BRIELLE, over het aanstellen van nieuwe loodsen ter eerstgemelde plaatse, welke onlusten onder den naam van den *Brielschen oorlog* bekend zijn. De Brielsche marktschepen werden te Rotterdam aan den ketting gelegd; de nieuwe, door Rotterdam aangestelde, loodsen daarentegen te BRIELLE aangehouden. Men kwam ten laatste wel overeen, dat de loodsen ter laatstgemelde plaatse zouden wonen, maar de onlusten hielden echter nog eenigen tijd aan.

In het jaar 1672 liep men te BRIELLE gevaar van door de vijandelijke Engelsche en Fransche vloten, die zich voor den mond der Maas vertoonden, te worden aangevallen. De regering schreef toen en in het jaar 1673, om vermeerdering van bezetting, doch men had zoo weinig krijgsvolk in het Land, dat men er schier niet van missen kon, om de kusten te beschermen. De vijand werd echter, door den zuidewind en andere oorzaken, belet eene landing te ondernemen, terwijl men ook, door het stremmen der vaart van de paketboot, die toen van BRIELLE, zooals nu van Rotterdam, op Engeland voer, verhinderde, dat de zwakheid der bezetting den vijand bekend werd.

Bij den storm van 14 November 1775 leed de stad BRIELLE en hare vestingwerken aanzienlijke schade, hetgeen almede het geval was bij de overstrooming van 21 en 22 November 1776.

Bij de omwenteling van het jaar 1813 hield Brielle zich hare wapenspreuk : *libertatis primitiae*, waardig, daar zij de eerste vesting was, die, door geenen dwang van buiten, maar uit eigen beweging, door inwendige kracht en heldenmoed harer burgeren, het Fransche juk afschudde en daardoor de ontruiming van Hellevoetsluis bewerkte en de Maas voor de Engelsche hulpbenden opende. Nadat de geruchten van het aannaderen der bondgenooten ook daar waren verspreid geworden, streelden zich de inwoners, met de hoop, dat de dag der verlossing spoedig zonde aanbreken. Eene bezetting van 500 man maakte evenwel den opstand in eene plaats, die niet meer dan 3000 zielen bevatte, zeer moeijelijk, hoezeer ook de Maire Johannes Marcus Heeneman en andere inwoners hiertoe gezind waren. Reeds den 15 November hoorde men er het lang gesmoorde *Oranje boven* zingen en ofschoon deze voorbarige drift spoedig gestild werd, brak er den 17 eene hevige twist tusschen eenige burgers en de Fransche tolbedienden (*douaniers*) uit, die ieder oogenblik tot dadelijkheden dreigde over te slaan, daar reeds partijen, aan de Maarlandsche brug, gewapend tegen over elkander stonden, toen de jongste Predikant der Hervormde gemeente, Hermannus Pauw, daar langs kwam. Deze vond aldaar ook den Franschen Kommandant die hem aansprak en zeide, dat hij hem verantwoordelijk stelde voor de rust der stad. De Predikant, hoewel zijne bevreemding hierover te kennen gevende, verklaarde wel al zijnen invloed bij de burgers te willen aanwenden, om deze te doen uit elkander gaan, mits de Kommandant de militairen, die zich bij de brug verzameld hadden, ook wegzond. Op de toespraak van den Predikant verwijderden zich de burgers (meestal schippers en loodsen), waarop ook de militairen aftrokken, en de vrees voor opschudding week dan ook. Intusschen was de tijding van de, te 's Gravenhage aangevangen omwenteling, door den Haagsche Predikant van der Kasteele, aan zijnen vriend Pauw medegedeeld. Hetgeen de Maire te vaster versterkte in zijn besluit, om de stad niet meer te verlaten, maar de eerste gelegenheid, die zich opdeed, tot verlossing der stad aan te grijpen. De Predikant Pauw, vertrok dadelijk in stilte naar 's Gravenhage, begaf zich bij den Graaf van Hoogendorp, die hem voorzag van eene volmagt, van het algemeen bestuur geteekend, om met den Heer Heeneman alles ten beste der goede zaak te ondernemen. Den 19 November te Brielle teruggekomen, verzocht hij den Heer Heeneman bij zich, verbond hem door eenen eed tot geheimhouding, en tot trouw aan het Algemeen Bestuur. Den volgenden dag, werd de stad, ondanks alle aangewende pogingen van Heeneman en andere regeringsleden, in staat van beleg verklaard, en daardoor het ontvangen van berigten, uit 's Gravenhage en elders, moeijelijker. Maar van den anderen kant had de bevelhebber van het korps Etrangers, dat meest uit Pruissen bestond en te Brielle in bezetting lag, de Baron von Holzhacher de Herlach, zich, reeds den 19, ten huize van den Predikant Pauw vervoegd, ten einde tot de zaak der vrijheid toe te treden, en had beloofd zijne officieren en manschappen mede daartoe te zullen overhalen, hetgeen hem dan ook bij allen gelukte, behalve bij een Hollandsch officier, zekeren Hoogenhuizen, die de zaak aan den Franschen Kommandant ontdekte. Althans den 24 November, den dag vóór dien, waarop men besloten had den Franschen Kommandant, benevens eenige andere verdachte personen, in hechtenis te nemen en daarmede den opstand te beginnen, werden de Kapitein von Holzhacher en de Regimentsdoktor Graffon gevangen genomen en naar

Hellevoetsluis verzonden; en den Maire de keus gelaten, om de stad te verlaten of zich in staat van arrest te stellen, waarvan hij dadelijk het eerste deed. De Predikant PAUW — die uit den slaap gewekt, het ontvlugt was, niettegenstaande men de achterpoort van zijn huis met geladen geweer bezet had — werd door gemelden HOOGENHUIZEN en anderen overal doch te vergeefs, gezocht, bij welk onderzoek zijne echtgenoote, SARA MARIA WOLTERBEEK, benevens hunne kinderen, zeer mishandeld werden, terwijl HOOGENHUIZEN daarbij de hoofdrol speelde; bij de brave echtgenoote wedijverden daarentegen moed, beleid en trouw om den voorrang, zoodat zij hare vijanden, die haar en hare vier kinderen met gevangenneming bedreigd hadden, beschaamd deed afdeinzen. Haar man ontsnapte, eerst door eigen beleid, daarna door getrouwe vrienden, gelukkiglijk het gevaar, en kwam, met drie Etrangers, behouden te 's Gravenhage aan, waar hij van het gebeurde aan het algemeen bestuur verslag deed. Hier stelde hij, vergezeld van den Heer JAN BLANKEN, eenen zoon van den fabrijk der stad BRIELLE, aan den Graaf VAN HOOGENDORP een plan voor, om niet slechts BRIELLE, maar ook Hellevoetsluis te bemagtigen, welk voorstel, hoewel door het Algemeen bestuur goedgekeurd, echter, uit hoofde van gebrek aan geoefende manschappen, vooreerst zonder gevolg moest blijven. Intusschen was de verstandhouding met den zich binnen de stad bevindenden en der goede zaak toegedanen Luitenant-Magazijnmeester, J. H. LUX, onafgebroken gebleven, door de getrouwe diensten van den verdienstelijken Briellenaar HENDRIK VOGELAAR, die dagelijks uit 's Gravenhage tot op een kwartier uurs van de stad kwam, alwaar hij alsdan den gezegden Luitenant wist te spreken. Alle schikkingen waren nu gemaakt, en de noodige seinen afgesproken, om, bij de eerste, daartoe gunstige, gelegenheid, de stad te overrompelen, toen de meeste Etrangers, door eene uitnoodiging van den Generaal BLUCHER, die de Stadsfabrijk TEUNIS BLANKEN en de Geneesheer SIMON PETRUS DE LANG hadden weten aan te plakken, daartoe uitgenoodigd, de vestingverlieten, om zich, te Rotterdam of te 's Gravenhage, aan onze zijde te scharen. De Luitenant LUX, die denzelfden morgen van den Maire HEENEMAN berigt had ontvangen, dat de Prins *van Oranje* te 's Gravenhage was aangekomen, alsmede dat men aldaar Engelsche krijgsbenden wachtende was, vond in de verwarring, door het wegloopen der Etrangers veroorzaakt, eene geschikte gelegenheid, om tot het beraamde doel te geraken. De Franschen hadden zich intusschen bij het geschut verzameld, dat aan hunne hoofdwacht geplaatst was en, met schroot geladen, zoodanig gerigt werd, dat het de vier op de markt uitkomende hoofdstraten bestreek. Hierdoor ontstond een oogenblik van schrik en stilte; doch alras kwamen een aantal burgers, aangezet door den braven huisman NICOLAAS DEN BROEDER, op de been, waarbij zich de Kapitein der schutterij ANTHONIJ KRUYNE en de onverschrokken Luitenant LUX met de Hollandsche kustkanonniers voegden. Terstond haalde men twee stukken geschut van de wallen, waarop weldra het gevecht eenen aanvang nam en al spoedig algemeen werd. Nadat men alzoo gedurende anderhalf uur onophoudelijk op elkander gevuurd had en daardoor van wederzijden sommigen gekwetst waren geworden, begaven zich eenige burgers, langs eene achterdeur, op het stadhuis, bestookten van daar uit de ramen der tweede verdieping den vijand met klein geweer in het front, en noodzaakten hem zich spoedig op genade over te geven. De burgers alzoo, den 1 December, door zich zelven van het juk der overheersching verlost, ontvingen reeds den volgenden dag daarvoor de dankbetuiging

van den Souvereinen Vorst, welke hun door den Vice-Admiraal Kikkert en den Generaal-Majoor Sweerts de Landas werd overgebragt; de Heer Heeneman en de Predikant Pauw werden, den 4 December, met gejuich te Brielle binnen gehaald en laatstgemelde hield, den volgenden dag, eenen plegtigen dankstond in de groote kerk; terwijl, bij Koninklijk besluit van 10 December 1817, aan onderscheidene dapperen, alsmede aan de Heeren Heeneman en Pauw, eenen zilveren eerepenning werd uitgereikt, waarop aan de eene zijde: *Brielle den* 1 *December* 1813, en aan de andere zijde: *voor Moed en Vaderlandsliefde* gegrift was, en, bij besluit van 12 Januarij 1818, zij, die gemelden penning ontvangen hadden, gemagtigd werden dien, tot den omvang van een Nederlandsch vijfcentsstuk verkleind, te mogen dragen. De penning hing aan een opzettelijk daartoe vervaardigd wit, oranje en blaauw lint.

Er is te Brielle eene beesten- en varkensmarkt, welke gehouden wordt den eersten, tweeden en derden Maandag in November. De kermis valt in den tweeden Maandag in Julij en duurt acht dagen.

Het oudste wapen en zegel van Brielle was een paal met eenen zalm ter wederzijden. Later was het een prachtig kasteel of slot, aan beide zijden met kanteelen en torens, en in het midden het wapen der Heeren van Voorne, waarbij naderhand nog de centauren tot schilddragers gevoegd werden. Nog later bestond het stadswapen in een schild van keel, beladen met eenen paal van zilver, en vastgehouden wordende door eenen hond met een menschen aangezigt. Thans echter bestaat het wapen, volgens beschikking van den Hoogen Raad van Adel, d. d. 24 Julij 1816 in een schild van zilver, beladen met een paal van keel, het schild gedekt met eene kroon van goud, gesierd met zeventien paarlen en ter linkerzijde vastgehouden door eene centaurus, onder het schild de voorvaderlijke zinspreuk: *Libertatis primitiae.*

BRIELLE (OUDEN-), naam onder welken de stad Brielle, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, voorkomt, in een privilegie van het jaar 1280. Zie Brielle.

BRIELLE-EN-HELLEVOETSLUIS, Evangel. Luth. gem., prov. *Zuid-Holland*, ring. van *Rotterdam*.

Zij telt 200 zielen en heeft te Brielle geene eigen kerk, maar de godsdienstoefening geschiedt in de Kleine kerk der Hervormden; terwijl te Hellevoetsluis de dienst om de veertien dagen plaats heeft. Deze gemeente was vroeger eene filiaal gemeente van Rotterdam, maar sedert het jaar 1828, bestaat zij op zich zelve, en heeft toen tot eersten vasten Leeraar bekomen, den thans nog hier dienstdoenden Predikant Cristoffel Johannes Holzappel. Tot het beroep maakt het consistorie van Amsterdam eene nominatie van drie Proponenten, waaruit de kerkeraad van Brielle alsdan éénen Leeraar kiest.

BRIELLERT, Briellen of Briellaart, landgoed op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. Z. van *Nijkerk*, gem. en ½ u. N. W. van *Barneveld*, aan den weg op Amersfoort.

Dit landgoed, hetwelk met loopend water doorsneden en in zijn geheel door water en grachten omringd is, heeft lommerrijke en uitgestrekte wandelingen, beslaat eene oppervlakte van 58 bund. en behoort thans in eigendom aan de erven van den Heer Coenraad Jan Baron van Zuylen van Nyevelt, woonachtig te Arnhem.

BRIELSCHEDIEP (HET), water in *Zuid-Holland*, zijnde de mond der *Maas*, tusschen de eilanden Voorne en Rozenburg.

Het was in dit vaarwater, dat den 4 Julij 1354 een scheepsstrijd plaats had tusschen Margaretha van Henegouwen, Gravin *van Holland*, en haren zoon Willem, waarin eerstgemelde de nederlaag kreeg.

BRIELS-NIEUWLAND, naam, die wel eens verkeerdelijk aan de gem. Vierpolders en het d. Nieuwland, in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gegeven wordt. Zie Vierpolders.

BRIELSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Brilspolder.

BRIELTGENSPOLDER, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gedeeltelijk gem *Oosterhout*, gedeeltelijk gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan den Emilia-polder, O. aan de Steelhovensche straat en de Koeweistraat, Z. aan de Hespelaarstraat, W. aan den weg langs de Ronde bergen.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 152 bund. 72 v. r. 81 v. ell., en wordt door eene sluis op de rivier de Donge van het overtollige water ontlast. Het land ligt ongeveer 3 palm. boven A. P. Het bestuur bestaat uit twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

BRIENESHOF, voorm. oud kast. in *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, onder *Elst*, aan den weg van daar naar Nijmegen, ongeveer ½ kwartier buiten de kom van het dorp gelegen.

Hoewel het reeds vóór onheugelijke tijden gesloopt is, vindt men er in een stuk weiland, W. van den weg liggende, nog sporen van grachten; terwijl eene O. van den weg gelegen bouwhoeve, sedert korten tijd toebehoorende aan den Baron van Brienen tot den Groot Lindt, nog den naam van Brieneshof draagt.

BRIENGIEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

Den 12 Februarij 1828 troffen de Nederlandsche troepen, onder het bevel van den Majoor Michiels, bij dit dorp, eene vijandelijke bende aan, ongeveer 1000 man sterk, aangevoerd door den Pangerang Soko Adikajo en den Tommongong Danoe Koesoemoe, die, na eenen korten tegenstand en met achterlating van eenige dooden, verslagen werden en met kleine troepjes in de hooge bergen vlugtten.

BRIENHORST, hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Breedenhorst.

BRIEPE, naam, welke, bij verkorting, meestal aan het geh. Brijdorp, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, gegeven wordt. Zie Brijdorp.

BRIESKERKE, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*.

Het moet een zeer aanzienlijk dorp geweest zijn, waartoe de buurt 's Heer-Arentshaven behoorde. Na van tijd tot tijd geleden te hebben door de stormvloeden, die de Zuidkust van het gemelde eiland zoo zeer hebben geteisterd, is dit dorp in het jaar 1534 buitengedijkt en alzoo geheel te niet gegaan.

BRIEVENGAT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oostdivisie*, aan de Noordkust, toebehoorende aan Mevrouw de wed. Gravenhorst.

BRIGANDSIJN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

BRIGDAMME, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem, *St.-Laurens-en-Brigdamme*; palende N. aan de heerl. Serooskerke en Gapinge, O. aan de heerl. Schellacht, Z. O. aan de heerl. Noord-Monster, Z. aan Middelburg, Seysambacht en Overdammeambacht, W. aan de heerl. Buttinge en St. Laurens.

Deze heerl. bevat het geh. Brigdamme en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 384 bund. 3 v. r. 24 v. ell., telt 45 h. en ongeveer 270 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en, alle Herv. zijnde, tot de gem. *St.-Laurens-en-Brigdamme* behooren.

Langen tijd was deze heerl. een eigendom der Heeren van Borssele, van welk geslacht een tak van Borssele van Brigdamme genoemd werd. Toen echter Boudewijn van Brigdamme de stad Middelburg in haar regt zocht te verkorten en de burgers met gewelddadigheid te plagen, terwijl hij de gedachte stad dadelijk en vijandelijk zocht te bederven, ontnam Albrecht van Beijeren hem, in het jaar 1358, al zijne ambachts- en andere heerlijkheden, die bij vonnis verbeurd verklaard en aan de stad Middelburg geschonken werden. Het schijnt echter, dat die van Middelburg naderhand met zijnen zoon Jan van Brigdamme een minnelijk verdrag getroffen hebben, volgens welke hij de heerl. van Middelburg terug bekwam, om die in erfleen te bezitten, onder voorwaarden van nooit eenen steenen burgt of een steenen huis op zijne erven in Walcheren te mogen stichten, of hij moest die van Middelburg te leen houden. Naderhand is deze heerl. aan het aanzienlijke geslacht der Lampsins gekomen en van dit aan dat van d'Assonville. Thans wordt zij in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Cornelis Jacobus Versluys van Krabbendijke en Nieuwlande Raadsheer in het provinciaal geregtshof van Zeeland, te Middelburg.

Het geh. Brigdamme, Brugdamme, Bredamme of Breedamme, ook Predamme, Brudgamme en bij verkorting wel eens Bridam gespeld, ligt ½ u. N. van Middelburg en ½ Z. van St. Laurens, aan den straatweg naar Serooskerke, en het bestaat uit 23 h. en ruim 100 inw.

Sommigen beweren, dat het zijnen naam ontleent van de H. Brigitta, anderen willen die zamenstellen uit de woorden *brug* en *dam*, hetwelk zij willen bewijzen uit het oude wapen der heerl., zijnde eene brug en een dam.

Van ouds stond hier eene kapel, aan de H. Brigitta toegewijd. Nadat deze kapel eenen geruimen tijd onder *Alardeskintskerke* had gestaan, heeft Theodoricus van der Are, de twee en dertigste Bisschop van Utrecht, haar, op verzoek der Kanunniken van St. Pieter te Middelburg en van hunnen Deken Elias, aan de geloovigen van Brigdamme en aan hunnen Kerkregent verlof gegeven om eene nieuwe kerk te bouwen, en heeft aan deze nieuwe kerk eene doopplaats en het regt van begrafenisse vergund. Otto van Holland, de zes en dertigste Bisschop van Utrecht, heeft deze vergunning, in het jaar 1245, in eene synode bevestigd en goedgekeurd. Deze laatste kerk, welke een bijzonder groot gebouw van zeer harden steen moet geweest zijn, is óf in de belegering van Middelburg, óf in de beeldstorming, óf door ouderdom, vernield, zoodat er thans niets meer dan eenige bouwvallen en het kerkhof van over zijn. De Deken en Kanunniken van St. Pieter te Middelburg hadden het regt tot aanstelling van den Pastoor.

Brigdamme schijnt het eerste d. op het eil. Walcheren geweest te zijn, waar de openbare preek der Hervormden geschied is. Onder dit dorp, aan het zoogenaamde S p a n j a a r d s p u t j e, werd, in het jaar 1574, gedurende het beleg van Middelburg, een hoop Spanjaarden door Hopman Jacob Scotte geslagen, terwijl de gesneuvelden aldaar begraven werden.

Het wapen der heerl. Brigdamme bestaat in een schild van sabel, doorsneden met eenen balk, welks bovenzijde van zilver met geren gevat is in de onderzijde van keel.

BRIGITTA'S-CONVENT, voorm. nonnenkloost. te *Kampen*. Zie Mariënkamp.

BRIGITTINNENKLOOSTER, voorm. kloost. te *Rosmalen*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Cauwater.

BRIGITTINNENKLOOSTER, voorm. klooster te *Utrecht*, in den *Wijngaard*, in de *Oude Delle* (*Nieuwe gracht*).

In dit klooster, van hetwelk men reeds gewag gemaakt vindt in het jaar 1444, waren de Nonnen zeer naauw opgesloten en leefden zeer gestreng. De Brigittinnen, in het jaar 1583, uit de stad verdreven zijnde, is het klooster ten eenemale te niet gegaan, behalve, dat er eenige kamers van staan bleven, die later aan de aalmoezeniers zijn afgestaan, om hunne bijeenkomsten te houden, en thans tot particuliere woningen zijn ingerigt.

BRIGITTINNENKLOOSTER, voorm. klooster te *Utrecht*, in de *Brigittenstraat*, aan den hoek van den *Ouden kamp*.

Het was in het jaar 1484 gesticht, en werd bewoond door Brigittinnen, die wat meer vrijheid hadden dan de in het vorige art. vermelde en niet opgesloten waren. De kerk van dit klooster werd, volgens resolutie van 30 Maart 1643, verkocht, en later, even als het overige gedeelte van het klooster, tot particuliere woningen verbouwd.

BRIJDORPE, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Duivendijke-Klaaskinderenkerke-Brijdorpe-en-Looperskapelle*; palende N. O. aan den St. Christoffelspolder en den Noorder-Nieuwlandspolder, O. aan Brouwershaven, Z. O. aan de heerl. Duivendijke, W. aan Looperskapelle en Klaaskinderenkerke.

Deze heerl. bevat de buurt Brijdorpe, en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 462 bund. 17 v. r. 62 v. ell., telt 11 h. en ruim 60 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. Allen zijn Hervormd en behooren tot de gem. van *Elkerzee*.

Deze heerlijkheid behoort tegenwoordig tot die van *Duivendijke c. a.* en wordt als zoodanig thans mede in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. J. A. van der Heim van Duivendijke, Lid der Ridderschap en Griffier der Staten van Zeeland, te Middelburg.

De buurt Brijdorpe of Bridorpe, bij verkorting meest Briepe genoemd, ligt 1½ u. N. W. van Zierikzee, ½ u. W. Z. W. van Brouwershaven, ¼ u. W. van Duivendijke.

Brijdorpe, waarschijnlijk Brouwersdorp, welks haven Brouwershaven was, is in vroegere eeuwen een dorp geweest, dat tot de voornaamste plaatsen van het eil. Schouwen schijnt te hebben behoord. Ten minste Graaf Floris V had het voornemen, om het tot eene koopstad te verheffen. Het was ter bevordering van dit doel, dat hij, in het jaar 1288, van Jan I, Hertog *van Lotharingen*, voor deze plaats vrijdom van alle tollen verkreeg. Er is thans van dit geheele d. niets meer over dan drie boerenhofsteden en een paar andere huizen, bewoond door nog geene 30 zielen.

De heerl. Brijdorpe had, toen zij nog op zich zelve bestond, ten wapen een schild van goud, beladen met een regtopstaand zwaard van sabel.

BRIKSKAMPSCHE DIJKEN, het bovenste gedeelte van de aan den regteroever der rivier gelegene *IJsseldijken*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, zich uitstrekkende van Swormerskaap tot aan de Randerzijl, bij de Randerstraat, welke de scheiding uitmaakt tusschen Diepenveen en Olst.

BRIL, voorm., thans verlaten fortje in *Oost-Indië*, landv. *Ternate*, op het eil. *Obi*.

BRIL (DE), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4½ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. ten Z. van *Harlingen*, ½ u. Z. W. van *Hitzum*, waartoe het behoort.

BRIL (DE) of BRILTIL, brug en klein geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. ten N. van *Groningen*, kant., gem. en ½ u. W. van *Zuidhorn*, aan de trekvaart van Groningen naar Stroobos; met eenen olie- en pelmolen, 9 h. en ruim 40 inw.

BRIL (DE), bij de Engelschen BRILL of BRILLE-SHOAL genoemd, gevaarlijke bank van rotsen in *Oost-Indië*, ten Z. van het eil. Celebes, W. van het eil. Saleijer; 6° 6″ Z. B. 127° 12′ O. L., welke bij onze zeelieden eene noodlottige vermaardheid gekregen heeft, als zijnde in vroegere jaren daarop vele schepen vergaan.

BRIL (DEN), fort, aan de Noordwestzijde der stad *'s Hertogenbosch*. Zie PAPENBRIL.

BRIL (DE ZEEUWSCHE) of de GEUZEN-BRIL, naam dien men, in vroeger tijd, wel eens gaf aan het voorm. fort ST. ANNA, in het Noordoostelijke gedeelte van *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*. Zie ANNA (ST.).

BRILL of BRILLE-SHOAL, Engelsche naam van de bank DE BRIL in *Oost-Indië*. Zie BRIL (DE).

BRILSPOLDER of BRIELSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *IJzendijke*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; palende N. aan den Kleinen-Zoutenpolder en den Ouden-Stadspolder, Z. en O. aan den Mariapolder, W. aan den Geertruidapolder.

Hij is slechts 7 bund. 65 v. r. 60 v. ell. groot, de dijken er onder begrepen.

In dit poldertje, hetwelk geheel in eigendom toebehoort aan den Heer C. B. THOMAES, wonende te Hoofdplaat, staan geene woningen of gebouwen, terwijl ook omtrent het tijdstip der bedijking geene bescheiden voorhanden zijn.

Bij den watervloed van 14 en 15 Januarij 1808 is deze pold. geheel ondergevloeid.

BRILTIL, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie BRIL (DE).

BRINDJOK of BRINDSCHOK, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BLITAR.

BRING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

Den 22 Junij 1829 had in de nabijheid van dit d., tusschen onze troepen, onder de bevelen van de Overste LEDEL, en eene bende van 500 muitelingen, onder SENTOT, een gevecht plaats, waarbij de laatstgemelde op de vlugt geslagen werd; terwijl de onzen acht geweren, een aantal lansen, krissen en eene trom prijs maakten.

BRINGEN, PULO BRINGEN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, tot den *Sundaschen Archipel* behoorende, aan de westkust van het eil. *Sumatra*; 1° 58′ Z. B.

BRINGING, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die zich in de residentie *Japara*, in de Zee van *Java* ontlast.

BRINGKELAN of BRINKELAAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 27 December 1827 werd nabij deze plaats een troep muitelingen, 600 man sterk, door den Luitenant KRAFT, aan het hoofd van 100 man infanterie, op de vlugt gedreven.

BRINK (DEN) of LOO-BRINK, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 7½ u. N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. Z. ten O. van *Epe*; met 28 h. en ruim 140 inw.

BRINK (DEN), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., gem. en ½ u. W. N. W. van *Arnhem*, ¾ u. N. O. van Oosterbeek.

Het ruime heerenhuis, dat van verschillende zijden, over een, met verscheidenheid van plantsoen versierd, zacht afhellend terras, op den grooten weg van Arnhem naar Utrecht, en verder langs de glooijing der heuvelen, die den Rijn omzoomen, over de geheele Betuwe, uitziet, levert, door zijne breede, witte gevels, ook van verre, den wandelaar eenen verrassenden aanblik op.

Het geheele landgoed beslaat eene oppervlakte van 24 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Jean Philippe du Quesne, die het aanmerkelijk vergroot en verbeterd heeft.

BRINK (DEN), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem. en ¼ u. W. van *Rheden*, in de buurs. *Wordt-Rheden*.

Het beslaat eene oppervlakte van 80 bund. 44 v. r. 38 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron D. W. G. J. H. Brantsen van de Zijp, wonende op den huize de Zijp, bij Arnhem.

BRINK (DEN), landg., in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 4 u. N. W. van *Rhenen*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Maarn*, te *Maarsbergen*, in de onmiddellijke nabijheid van den ijzeren spoorweg.

Het beslaat, met de daartoe behoorende bouw-, wei- en boschlanden, mitsgaders heidegrond enz., eene oppervlakte van 22 bund. 99 v. r. 50 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Hendrik Voskuilen, woonachtig te Maarsbergen.

BRINK (HALDER-), buurtje op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3½ u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. N. van *Wageningen*, gem. en ¾ u. Z. ten W. van *Ede*, 5 min. Z. van Heukelomsche Brink, onder *Bennekom*, en een gedeelte van de *Bovenbuurt* uitmakende; met 14 h. en ongeveer 110 inw.

BRINK (HEUKELOMSCHE-), buurtje op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3½ u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en ruim 1 u. N. van *Wageningen*, gem. en ruim ½ u. Z. van *Ede*, 5 min. N. van Halder-Brink, onder *Bennekom*, en een gedeelte van de *Bovenbuurt* uitmakende; met 22 h. en ruim 130 inw.

BRINK (LEUSINK-), buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Brink (Lusink-).

BRINK (LOO-), buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Brink (Den).

BRINK (LUSINK-) of Leusink-Brink, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., dist., arr. en 4 u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Lochem*, gem. en 10 min. O. van *Ruurlo*; met 19 h. en ruim 130 inw.

BRINKELAAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Bringkelan.

BRINK-EN-ORDEN, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 5½ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en ⅛ u. van *Apeldoorn*; met 52 h. en ruim 500 inw.

BRINK-HEURNE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 10 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en ¾ u. ten Z. O. van *Winterswijk*; met 45 h. en 290 inw.

BRINKMANSHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ Z. Z. O. van *Lochem*, gem. en ¼ u. N. O. van *Ruurlo*; met 21 h. en ruim 150 inw.

BRITSAARD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bolsward*, ½ u. N. O. van *Wommels*, waartoe het behoort, aan de Bolswarder trekvaart en aan den rijweg van Franeker naar Sneek.

BRITSENBURG of BRITZENBURGH, voorm. oud en zwaar kast., in *Friesland*, nabij het Borndiep of de Middelzee, ruim 1 u. N. van Leeuwarden, in het d. *Britsum*, hetwelk daarvan zijnen naam ontleent, alwaar men, gelijk de historieschrijver WINSEMIUS uit oude aanteekeningen verhaalt, omstreeks het jaar 1290, naauwelijks drie voet onder de aarde, de grondslagen van dat gebouw ontdekt heeft, en binnen den omtrek eenen rooden vierkanten steen, waarop een Latijnsch versje stond, hetwelk men in der tijd aldus vertaald heeft:

Britsenborch ben ick ghenandt
Ter eeren Britsanus wel bekandt.

Vier treden oostelijker dan dezen steen, werden grondslagen, mede van roode vierkante steenen, gevonden, welke men hield voor de grondslagen van eene, voor een groot aantal jaren daar gestaan hebbende, kapel. Binnen deze laatste grondslagen vond men vier steenen grafsteden, op eenen van welke men las:

BRITSANUS IOVLSMA
DEFENSOR FRISIÆ
HIC SEPVLTVS
OBIIT ANNO 992. 3 ID. FEBR.

D. i. BRITSANUS JOULSMA, beschermer van Friesland, die hier begraven ligt, is den 11 Februarij van het jaar 992 overleden. Toen men de grafstede opende, zoude men er een lijk in gevonden hebben, dat 9½ v. lang was, en eenen zeer langen baard had; maar naauwelijks raakte men het aan, of alles verviel in stof. Het opschrift op de tweede grafstede was:

Algta Joulsma van moede groot.
Leyt hier begraven ende doodt
Syn Broeder Britsanus ende hy eenpaar
Beschermden Vrieslandt menig jaer
Dus is ter eeviger memorie syn
Dit hier gehouwen op desen stien.

Wat lager stond:

Algta Joulsma sterft/ anno 993.

De derde grafstede, zijnde van JELTZE JOULSMA, had tot opschrift:

Jeltze Joulsma die name myn
Plach den Noordtman verdrietich te zyn
Door my zynze t'allen tyden syn
Ut Vrieslandt verdreven met verdriet
Soo dat de Noordtsche here dreng.
Myn doodt begeerde over leng.
Obiit 998.

In de vierde grafstede lag HOTZE JOULSMA, en deze had het volgende opschrift:

Hotza Joulsma was ick gehieten
De Vriesen mochten myns genieten
Wtgongh was door my gerageert
Ende gantschelyck gedestrueerd
Om dat ick met hulpe van haerder handt
De Noordtman so dickwils verdreef met schandt
Ick was de laeste van myn geslacht
Siet waer toe heeft my de doodt gebracht.

Daar echter deze HOTZE JOULSMA steeds een kloeke beschermer van Friesland geweest is, zal men de derde en vierde regel van het laatste grafschrift zoo moeten verstaan, dat de stad Uitgong, thans het dorp Berlikum, niet onmiddellijk door hem, maar, ten gevolge van het door hem verrigte, door de Noormannen, om zich op hem te wreken, verwoest is.

BRITSUM of BRITZUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*, aan de Stienzer vaart, ¼ u. van den algemeenen rijweg of Hoogendijk. Het telt 52 h. en 320 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort en hier eene kerk heeft. De eerste, welke, zoo ver bekend is, hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest MEINARDUS SCHOTANUS, die, in het jaar 1626, van hier als Hoogleeraar naar Franeker is beroepen. De kerk is, met de fraaije pastorie, en de kom van het dorp, op eenen zeer hoogen terp gelegen, van waar men een uitmuntend gezigt heeft op de rondom gelegen vruchtbare bouwvelden en weiden, waar tusschen de breede vaart, de Stienzermeer, door kronkelt.

Men heeft hier eene nieuwe school, die gemiddeld door 35 leerlingen bezocht wordt. Vroeger stond hier de sterkte Britsenburg (zie het vorige art.), en men ziet er nog enkele overblijfsels van onderscheidene stinzen, meerendeels gedurende de twisten der Schieringers en Vetkopers gebouwd, als: Lettinga, Jornsma, Tjessinga, Eringa of Geringa, Jeltinga, Swynserhuis enz. Op een dier sloten, met name *Lettinga-state*, werd in het jaar 1641 de beroemde Vestingbouwkundige MENNO Baron VAN COEHOORN geboren. Hij † den 17 Maart 1704.

BRITSWERD, BRITZWERD, BRITSZWAERDT, BRITZWEERT of BRITTSWEERT, ook wel BRITZENWAARD gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. W. N. W. van *Rauwerd*, aan het Britswerdermeer.

Men telt er met de daartoe behoorende geh. Jet en Kromwal, 35 h. en ruim 210 inw., en zonder deze gehuchten 22 h. en 130 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en landbouw.

Ook is er te Kromwal eene scheepstimmerwerf. De Herv., die hier ongeveer 190 in getal zijn, behooren tot de gem. van Britswerd-en-Wieuwerd, en hebben hier ééne kerk, welke vóór de Hervorming aan den H. GEORGIUS was toegewijd. Destijds stond de pastorij, welke honderd goudguldens opbragt, ter begeving van de Abten van Lidlum. Ook was er eene vikarij, van welke zeventig goudguldens kwamen. In deze kerk, die in het jaar 1752 geheel vernieuwd is en met eenen niet hoogen stompen toren prijkt, zijn onderscheidene leden begraven van

het geleerde geslacht Schotanus, dat hier vroeger zijne woonplaats had. De Doopsgezinden, van welke er 24 onder dit dorp wonen, behooren tot de gem. van *Kromwal* (zie dat woord).

Men heeft hier eene school, die gemiddeld door 30 leerlingen bezocht word Vroeger moeten er twee adellijke staten onder dit dorp gestaan hebben.

BRITSWERD-EN-WIEUWERD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Sneek;* met 2 kerken, ééne te *Britswerd* en ééne te *Wieuwerd*, en 320 zielen. De eerste, die, zoo ver bekend is, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bernardus Schotanus, die er in het jaar 1615 kwam en in het jaar 1633 overleed.

BRITSWERDERMEER, meer, of liever verwijding van de *Sneekerzeilvaart*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, W. van *Britswerd*.

BRITSZWAERDT, d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Britswerd.

BRITTEN (HUIS TE), of Brittenburg, in het Latijn *Arx Britannica* of *Praetorium Agrippinae* geheeten, voorm. Romeinsch kast. aan den middelsten Rijnmond, omtrent in het midden tusschen de dorpen Katwijk-aan-Zee en Noordwijk-aan-Zee, waarvan in de zestiende en in het begin der vorige eeuw nog meermalen de grondslagen gezien zijn.

Het gebouw was vierkant opgehaald met ronde naar buiten uitspringende torens, elke zijde was 240 v. (75 ell.) lang. Van binnen moet, zoo als men uit de grondslagen heeft kunnen opmaken, een ander gebouw gestaan hebben, dat vermoedelijk tot woning diende, terwijl het buitenste tot verdediging strekte. De fondamentsteenen waren 4 v. lang en 3 breed. Behalve het hoofdgebouw liepen er ook aan weerskanten naar zee en naar den duinkant muren, waarvan men meent dat de naauwste een riool en de wijdste een voorportaal zullen hebben ingesloten. Ook heeft men sporen gevonden van woningen, welke daarbij moeten gestaan hebben; terwijl men wil, dat de boomstruiken in de nabijheid, waaraan de visschers vroeger weleens hunne netten scheurden, tot den hof van dit gebouw behoord hebben. Toen de bouwvallen, op Kersdag van het jaar 1520, met eenen sterken stormwind uit het Z. W. ontbloot werden, was het driedubbel muurwerk bijna 8 v. hoog. Men haalde er, behalve duizenden kleine, vijf groote steenen met opschriften van daan.

Uit alle de overblijfselen en gedenkteekenen, aldaar gevonden, blijkt ontegenzeggelijk, dat de grondslagen door de Romeinen zijn gelegd en het gebouw door hen ook het eerst gebruikt is. Maar in welken tijd het door hen is aangelegd, kan men met geen zekerheid bepalen. Zonder eenigen grond wordt het reeds aan Julius Cesar, met meer reden aan Drusus toegekend, en onder de vijftig burgten gerekend, welke hij aan den linker oever van den Rijn heeft laten stichten, ofschoon het naderhand aanmerkelijk kan verbeterd zijn. Ook wil men dat Agrippina, de gemalin van Germanicus, aldaar eenigen tijd haar verblijf gehouden hebbe, waarvan het den naam van Praetorium Agrippinae, (d. i. Hof van Agrippina) zoude hebben gedragen. Indien het opschrift op zekeren steen, die, naar men wil, daar gevonden is, wèl opgegeven wordt, dan zou hier een altaar gestaan hebben, hetwelk eerst door Keizer Claudius, vervolgens door Severus, en eindelijk door Marcus Aurelius Antoninus hersteld was. Dit houdt men dan voor het altaar, hetwèlk in deze oorden door Drusus was opgerigt, waarvan Tacitus spreekt, en dat dan eigenaardig stond in eene burgt, door

Drusus gesticht. Sommigen plaatsen het Huis te Britten aan den regter oever van den Rijn op Frieschen bodem, maar dit is niet aannemelijk. Men kan ook de juiste plaats van den ouden uitloop niet bepalen, ofschoon eenigen meenen, dat zekere strook lands, welke bij voortduring de *Rijnsoever* geheeten wordt, daarvan nog het overblijfsel zijn zoude. Van dit gebouw, dat oorspronkelijk in een zeer vermakelijk oord, ver binnen de duinen, moet gestaan hebben, weet men evenmin den tijd, waarin het te ondergegaan is, als dien van de eerste stichting te bepalen. Het heeft zeker onder die Romeinsche gebouwen behoord, welke door de Caninefaten, op of aan wier grenzen het gelegen was, in hunnen opstand aangevallen en verwoest werden. Naderhand is het wel weder herbouwd, maar het heeft in alle de oorlogen en omwentelingen zeer veel aanstoot moeten lijden, zooals in later tijd van de Noormannen. Wanneer dit alles evenwel niet gebeurd ware, zoude het van zelf een prooi van de onwederstaanbare, landwaarts indringende, zeegolven zijn geworden.

Toen Keizer Caligula zich in deze streken ophield, kwam Arminius, een zoon van Cinobellinus, eenen der Koningen *van Brittanje*, die van zijnen vader uit het rijk gejaagd was, met eenen kleinen aanhang, tot hem over. Men meent, dat hem dit gebouw toen tot een verblijf zou aangewezen zijn, en dat het daarvan den naam van Brittenburg of Huis te Britten zoude ontleend hebben (1).

BRITTENRUST, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, 5 min. ten N. van *Alphen*.

Het fraaije en trotsche gebouw, dat men hier vroeger vond en gesticht was op kosten van Willem III, Koning *van Engeland* en Stadhouder van Holland, is in het jaar 1801 en 1802 gesloopt, als wanneer de gronden getrokken zijn aan het daar naast gelegen *Postrust*, hetwelk toen den naam van *Brittenrust* ontving.

BRITTENRUST (NIEUW-), buitengoed in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en 5 min. ten W. van *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*.

Het is, naar men verzekert, gesticht op kosten van Willem III, Koning *van Engeland*, wien men er nog, boven den schoorsteen in den koepel, rijk gekleed, op een wit paard zittende, afgebeeld ziet. Vroeger was het Postrust geheeten, maar in het jaar 1803, na de slooping van het daar naast gelegen adell. huis Brittenrust en na aankoop van den grond met het daarover gelegen wandelbosch, bekwam het den tegenwoordigen naam.

Dit buitengoed beslaat eene oppervlakte van 10 bund. 88 v. r. 57 v ell. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer George Cornelis Hageman.

BRITZENBURG, voorm. oud en zwaar kast., prov. *Friesland*. Zie Britsenburg.

BRITZWAERT, Britzweert of Britzwerd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Britswerd.

BRIXUSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St.-Anna-ter-Muiden*; palende

(1) De geleerde Herman Muntinghe heeft, in het jaar 1681, een werk uitgegeven: De vera antiquorum herba Britannica, maar vooral is belangrijk de doorwrochte verhandeling van den beroemden Henricus Cannegieter, de Brittenburgo, ten jare 1734 uitgegeven.

N. O. aan den Godefroipolder in België, Z. O. aan den Maneschijnpolder, voor het overige aan de eigenlijk gezegde watering van Greveninge, waarvan hij deel maakt, terwijl hij ook onder het bestuur van deze watering staat.

Oudtijds behoorde geheel deze pold. tot de Vereenigde Nederlanden, maar, na den oorlog met Oostenrijk, in het laatst der vorige eeuw, is hij geheel daarvan afgescheiden. Thans behoort slechts het noordelijke gedeelte, groot 14 bund. 57 v. r. 43 v. ell., tot Nederland, doch het zuidelijke gedeelte, dat bijna tweemaal zoo groot is, tot België. Er staan op het Nederlandsche gedeelte ééne hofstede en ééne woning. Kerkelijk wordt de geheele polder, zoo wel door de R. K. als door de Herv. nog tot *St.-Anna-ter-Muiden* gerekend.

BROCH, voorm. renthoeve, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Biljoen.

BROCHEM, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Bruchem.

BROCLEDE, oude naam van het d. Breukelen, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen.

BROEBOOH (KOEDOOR-), d. in *Oost-Indië*. Zie Koedoor-Broebooh.

BROECH, oude naam van het d. Broek, prov. *Friesland*. Zie Broek.

BROECHEM, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Bruchem.

BROECK of Broek, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Kerkraede*, gem. en 15 min. N. O. van *Simpelveld*; met ruim 150 inw.

BROECK, oude naam van het landgoed Biljoen, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Bruoche.

BROECK, voorm. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Broeke.

BROECLANDIA, oude naam van het d. Breukelen, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen.

BROEDERDIJK, dijk in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Broerdijk.

BROEDERS (DE), bij de Engelschen The Brothers, twee eilandjes in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, in de *Straat van Makassar*, 4 mijlen Z. van Pulo-Laut; 4° 27′ Z. B. 134° 1′ O. L.

BROEDERS (DE), bij de Engelschen The Brothers, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, in de *Indische zee*, bij de westkust van het eil. *Sumatra*; 5° 8′ Z. B. 123° 54′ O. L.

BROEDERS (DE), bij de Engelschen The Brothers, groep eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, in de *Zee van Java*, bij de Noordkust van het eil. *Java*; 6° 56′ Z. B., 124° 58′ O. L.

BROEDERSCHAP, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond Sara Maria, benedenwaarts aan de koffijplant. Mijn Vermaak; 200 akk. groot. De Negers noemen haar Brangron.

BROEDERSGIFT, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Bergerac, benedenwaarts aan de doorsnede naar Cottica.

BROEDERSHOOP, katoen plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wapparakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende

bovenwaarts aan het verlaten Land van Barbados, benedenwaarts aan de katoenplant. Herstelling. Zij is 815 akk. groot en men heeft er 205 slaven. De Negers noemen haar van Halm.

BROEGEL, oude naam van het d. Breugel, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Breugel.

BROEK of Broeck, voorm. amb. en d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Broeke.

BROEK, naam, dien men in de wandeling veelal geeft aan het d. Babyloniënbroek, in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Babyloniënbroek.

BROEK, naam, dien men vroeger wel eens bij verkorting gaf aan de stede Grootebroek, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Grootebroek.

BROEK, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Broek-in-Waterland.

BROEK of Broeck, oudtijds Broech en ook wel Broke geschreven, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en 4 u. N. ten O. van de *Lemmer*, O. van de *Jouwstervaart*, aan wier oostzijde de huizen, in eene noordelijke en zuidelijke rigting, te midden van vele lage waterrijke landen, liggen. Men telt er 125 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Goingarijp-en-Broek*. De kerk heeft eenen stompen toren. — De R. K. worden tot de statie van *Nicolaasga* gerekend. — Men heeft er ook eene dorpsschool.

Gedurende den Spaanschen oorlog was dit dorp de schuilplaats van zekeren beruchten straatschender, bekend onder den naam van den *Boerenvijand*, die zich hier met nog ruim 30 soldaten in de kerk opsloot; doch gevangen genomen zijnde, werden zij allen te Leeuwarden onthalsd.

BROEK, oude naam van het d. Westerbroek, prov. *Groningen*. Zie Westerbroek.

BROEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. W. van *Helmond*, gem. en ¼ u. N. ten W. van *Mierlo*; met 25 h. en 125 inw.

Er heeft hier vroeger eene kapel gestaan, doch daarvan is thans niets meer aanwezig.

Dit geh. en *Hout*, een ander geh. onder Mierlo (zie het art. Hout) schijnen, met de daarin gelegene gronden, vroeger ieder eene afzonderlijke heerl. te hebben uitgemaakt, althans men vindt dat het hoog en laag gerigt van *Hout* en Broek, in het jaar 1397, aan Hendrik Dickbier *van Mierlo* verpand is, welke verpanding in of omtrent het jaar 1626 weder afgelost werd. Bij verbaal accoord, voor den Raad van Braband, den 16 December 1706, te 's Gravenhage gesloten, werd het hoog en laag gerigt over *Hout* en Broek aan de Vrouw van Mierlo afgestaan en vervolgens door de Staten erfelijk aan haar opgedragen. Sedert zijn deze beide heerlijkheden steeds met *Mierlo* tot eene heerl. vereenigd gebleven, die den naam draagt van *Mierlo-Hout-en-Broek*, en thans in eigendom bezeten wordt, door den Heer J. L. Baron van Scherpenzeel Heusch, te Roermonde.

BROEK, geh. in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 4 u. Z. van *Horst*, gem. en

10 min. N. W. van *Kessel;* met 49 h. en 290 inw. De groote weg der 3e klasse van Maastricht op Wezel loopt in de lengte voorbij dit geh.

BROEK, voorm. renthoeve op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie BILIOEN.

BROEK of MIDDELBROEK, pold. aan de Oostzijde van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Meerkerk;* palende N. aan Ameide, O. aan het waterschap de Zederik, Z. aan Blommendaal, W. aan Noordeloos.

Deze pold., bedijkt in het jaar 1277, beslaat, met het Zouwenland, eene oppervlakte van 923 bund. 82 v. r. 56 v. ell., telt 73 h., waaronder 39 boerenhofsteden, wordt, in vereeniging met de polders Ameide en Tienhoven door 3 molens van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van éénen Schout en drie Heemraden.

BROEK (BERGSCHE-), uitgestrektheid weideland, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw. en arr. *Zutphen*, kant. *Ter-Borg*, gem. *Bergh*, tusschen 's Heerenbergh, Netterden, Azewijn en Gendringen gelegen. Het beslaat eene oppervlakte van 491 bund. 97 v. r. 80 v. ell.

BROEK (DE), in de wandeling meestal DE BRAAK genoemd, meertje in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, onder *Osdorp*, juist halfweg Haarlem en Amsterdam, staande daar vlak tegenover aan de overzijde der trekvaart, tusschen het jaagpad en het rijspoor, de paal, waarop *halfweg* geschreven staat.

Het is zeer diep en was vroeger onmiddellijk vereenigd met de trekvaart, maar langs deze lagen in DE BROEK vlotbalken, om den golfslag bij onstuimig weder te keeren, opdat de trekschuiten des te onbelemmerder haren koers konden houden. Thans echter loopt de spoorweg er doorheen.

BROEK (DE), uitgestrektheid laag heide- en veenachtig land, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, in het midden van de grietenij *Dantumadeel*, tusschen de boschrijke dorpen Akkerwoude, Dantumawoude en Veenwoude.

BROEK (DEN), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 1 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Veldhoven-en-Meerveldhoven*, 5 min. ten O. van *Veldhoven;* met 24 h. en ruim 140 inw.

BROEK (DEN), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Broek cum annexis;* palende N. aan den pold. Thuil, O. aan Broekhuizen, Z. aan het ambacht van Moordrecht, W. aan 't Weegje.

BROEK (GROOTE-), d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie GROOTE-BROEK (1).

BROEKBERGEN, landgoed in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. Z. van *Driebergen*.

Het beslaat met Dennenburg en bij behoorende landen eene oppervlakte van 194 bund. 1 v. r. 73 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. J. VAN DER MUELEN VAN MAARSENBROEK te Utrecht.

---

(1) Evenzoo zoeke men alle de overige, met BROEK zamengestelde woorden, op de woorden van onderscheiding.

BROEKANT, misschen beter BROEKKANT, soms ook wel verkeerdelijk BREEKANT gespeld, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, gem. en 5 min. W. van *Lierop*; met 8 h. en 35 inw. Zie voorts BREEKANT.

BROEKCARSPEL, d. onder het balj. van de *Nieuwerburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie BROEK-OP-LANGENDIJK.

BROEK-CUM-ANNEXIS, gem. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda* (14 k. d., 14 m. k., 3 s. d., 1e afd.); palende N. aan de gem. Zuidwijk en Reeuwijk, O. aan het Land van Stein-Kort-Haarlem-en-Willens, Z. O. aan Gouda en den IJssel, Z. aan het ambacht van Moordrecht, W. aan het Zuideinde van Waddingsveen en aan de Kromme-Gouwe.

Deze gem. bestaat uit de heerl.: Broek-Thuil-en-'t Weegje, Bloemendaal en Broekhuizen, bevat noch dorp noch geh., en beslaat eene oppervl. van 1755 bund. 4 v. r. 15 v. ell., telt 184 h. en ruim 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in melkerij en veeteelt. Ook heeft men er eene papierfabrijk, eene steenbakkerij, 3 houtzaagmolens, eenen snuifmolen en eenen korenmolen.

De Herv. inw. behooren tot de gem. van *Gouda*. De R. K., worden mede tot de statie van *Gouda* gerekend. Er zijn in deze gem. geene scholen, maar de kinderen gaan te *Gouda* onderwijs genieten.

BROEKDIJK, dijk in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, zich langs de riv. den Rijn van Huissen tot Malburg uitstrekkende.

Bij den watervloed van Januarij 1820 vloeide dezen dijk over, maar werd door opkistingen tegen doorbraak behouden.

BROEKDIJK, geh. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2½ u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Elst*, gem. en ½ u. N. W. van *Huissen*.

BROEKDIJK, straatweg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, van Okkenbroek naar Wezepe loopende; met een aantal huizen en buitenplaatsen.

BROEKDIJKERBEEK, meestal bij verkorting enkel de BEEK genoemd, watertje op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Arnhem*, distr. *Veluwe*, kant. *Elburg*.

Zij ontspringt, onder den naam van HEIGRAAF, op de grenzen van Overijssel, omstreeks het adell. huis Witsenstein, neemt bij het landg. de Morren den naam van BROEKDIJKERBEEK aan, en loopt in de *Haarbeek* uit.

BROEKE, BROECX of BROUCK, voorm. amb. en d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, Z. O. van *Romerswaal*.

Het amb., dat 1459 gem. 66 roed. (ongeveer 670 bund.) groot was, lag langs het diep der Schelde. Het dorp in het noordoostelijke van het amb., aan de Westerschelde. Het behoorde in het geestelijke onder het bisd. van *Utrecht*, deken. van *Zuid-Beveland*.

De oudste Stamheeren van BROEKE voerden twee zilveren gekruistte zwaarden, met gouden gevesten, op een veld van sabel, waarom men wil, dat zij gesproten waren uit jongere zonen van het huis van ROMERSWAAL, die twee dergelijke gekruiste zwaarden op een veld van keel ten wapen hadden.

Het ambacht van BROEKE schijnt niet in eens geheel bedijkt te zijn geworden. Immers lezen wij, dat ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf *van Zeeland*, den 27 October 1404, aan PIETER OILAARTSZOON VAN DUVENEE, gegeven heeft het uitgors en slijk, liggende voor het graaflijkheids tolhuis van Yersickenoord, in de parochie van BROEK, om het, ten zij-

nen eigen nutte en voordeel te bedijken tot korenlanden, behoudende de Hertog daarvan de hooge heerlijkheid; ook waren gemelde Pieter van Duvenee en zijne erven verpligt, den gezegden Albrecht en volgende Graven te dienen, even als men in de parochie van Broeke schuldig was te doen. Al wat boven de 15 morgen (12 bund. 77 v. r. 37 v. ell.) gedijkt werd, zoude in vrijen eigendom behooren aan Vrouwe Margaretha van Cleve, Hertoginne en Gravinne dezer landen.

Dit ambacht moet onderscheiden malen door watervloeden zijn geteisterd, althans, toen het in het jaar 1421, door de Sint-Elisabethsvloed, in groot gevaar werd gebragt, waren de ingezetenen zoo verarmd, dat zij zich buiten staat bevonden, om hunne dijken in vorigen staat te brengen, waarom Hertog Jan van Beijeren, met goedvinden van den Gemeenen Raad van Zeeland, op St. Agnesdag van dat jaar, de opgezetenen van Nieuwland, Tolsende, Scoudee en Everswaarde, beval hen daarin behulpzaam te zijn; welk bevel, den 17 Maart 1430, nadat er een nieuwe watersnood gerezen was, herhaald werd. Bij den watervloed van 5 November 1530 spoelde eindelijk het ambacht geheel onder en is sedert een prooi der golven gebleven.

BROEKE of Broeken, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. van *Groenlo*, gem. en ½ u. N. O. van *Nede;* met 32 h. en ruim 170 inw.

BROEKEDE, plaats bij Melis Stoke vermeld, naar men wil, het tegenwoordig Breukelen.

BROEKEIND, geh. in de vrije heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Helmond*, gem. en 5 min. van *Gemert*.

BROEKEIND, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. O. Z. van *Horst*, gem. *Grubbenvorst;* met 19 h. en ruim 150 inw.

BROEKEN-EN-MATEN (POLDER-VAN-), pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en gem. *Kampen;* palende N. aan het Haatland en Brunnepe, O. aan de buitensingels der stad Kampen en den IJsseldijk, Z. aan den Steendijk en den Slaperdijk, W. aan den Zwartendijk en den Polder van Dronten.

De Broeken of burgerweiden bevatten, volgens de oude Zallandsche maat, 292 morg. 468 roed. de Maten of weilanden van bijzondere eigenaren ongeveer 201 morgen 377 roed. De geheele pold. beslaat thans eene oppervlakte van 600 bund., en wordt door twee sluizen en éénen watermolen van het overtollige water ontlast. Het dijksbestuur bestaat uit de stadsregering van Kampen.

Op den 15 November 1825 ontstond er eene zware doorbraak in de dijken, waardoor deze en andere achterliggende polders geheel onderliepen.

BROEKENLANDEN, oude naam van het d. Breukelen, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen.

BROEK-EN-SIMONS-POLDER, onbehuisde pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, voor het grootste gedeelte gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, en voor het overige gem. *Warmond;* palende N. W. aan de Hol-Maren en de Kooisloot, die hem van den Klaas-Hennepoelpolder en den Veerpolder scheidt, N. O. aan de Groote-sloot, waardoor hij van den Zwanenburgerpolder gescheiden wordt, O. en Z. O. aan de Zijl, Z. aan de Slaagsloot en daarover aan het Maren-Bon of den Stadspolder, W. aan de Maren of Haarlemmer trekvaart.

Deze pold. bestond vroeger uit twee afzonderlijke polders, den Broekpolder en den Simonspolder; maar den 12 Februarij 1639 is door Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, op een request van Molenmeesteren van den Simontjespolder, gelegen bij de Grootesloot, aan de Leede, in de heerl. Warmond, approbatie verleend, op een door de requestranten aangegaan accoord met de Molenmeesteren van den Broekpolder, ten deele onder *Oegstgeest*, ten deele onder *Warmond* gelegen, ten gevolge waarvan die van den Simontjespolder aan den Broekpolder zouden mogen aandammen, ten einde de beide polders van den molen van den Broekpolder te doen bemalen. Die overeenkomst wordt in het request en consent gezegd, voorloopig voor een jaar te zijn aangegaan; doch aangezien er geene volgende oorkonden meer bestaan, schijnt het, dat de overeenkomst van het jaar 1639 stilzwijgend is van kracht gebleven, en dat dus, van dien tijd af, de vereeniging dier beide polders dagteekent, welke gezamenlijk eene oppervlakte beslaan van 261 bund. 63 v. r. 64 v. ell., en door éénen molen, op de Zijl, van het overtollige water worden ontlast. In het jaar 1840 is de oude molen afgebroken en een nieuwe gebouwd, in het gedeelte Simonspolder, aan de Grootesloot, onder Warmond.

De Broek-en-Simons-Polder staat onder het bestuur van vier Poldermeesters, van welke twee uit Oegstgeest, één uit Leyden en één uit Warmond. Zij worden door de Ingelanden gekozen en jaarlijks treden twee hunner af. De Burgemeester van Oegstgeest is bij afwisseling, gedurende drie jaren, en die van Warmond, in het vierde jaar, aan het hoofd van het Polderbestuur.

BROEKERHAVEN of Beekcarspel, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Hoorn*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Enkhuizen*, gem. en ¼ u. Z. van *Bovencarspel;* met ruim 200 inw.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eene haven, welke in of even na het jaar 1449 gegraven is door de ingezetenen van Grootebroek en Bovencarspel, voor wie zij van veel nut is, om hunne waren ter zee te vervoeren, zoodat de naam zoo veel beteekent als Haven van Grootebroek, welke stede, in de wandeling, meestal *Broek* geheeten werd.

In het graven dezer haven vonden die van Grootebroek en Bovencarspel veel tegenstand van de Enkhuizers, die vreesden, dat daaruit vermindering van hunnen handel ontstaan zou. Desniettegenstaande werd, in het gezegde jaar, daartoe octrooi verleend door Jan van Lanoy, Stedehouder van Holland; alleen werd de vrijheid van die van Grootebroek en Bovencarspel eenigzins beperkt. Grootebroek werd echter destijds als handelplaats belangrijk. Later, namelijk in het jaar 1633, werden aan die van Grootebroek en Bovencarspel, in de haringvisscherij, gelijke regten als aan de Enkhuizers toegekend.

De haven is vrij goed en voorzien van eene voorname zeesluis en eene groote kolk, waarin de schepen veilig kunnen liggen. Ook is hier een zware overtoom, over welken de vaartuigen in het binnenwater kunnen gewonden worden.

BROEKERHOF of Broekerhoven, voorm. renthoeve op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Bilioen.

BROEKERMEER, bedijking in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, gedeeltelijk kant. *Edam*, gem. *Broek-in-Waterland*, en *Nieuwendam-en-Zunderdorp*, gedeeltelijk kant. *Purmerende*, gem. *Landsmeer-en-Watergang;* palende N. W. aan de Woudweeren, N. O. aan de Binnenweeren, Z. O. aan de Tweehonderd-Deimten, Z. aan den Grooten-Blaauwpolder.

Het was een der drie zoogenaamde *Waterlandsche meren*, zijnde de beide andere het Bellemermeer en het Buikslootermeer (zie die art.)

Ingevolge octrooi van de Heeren Staten van Holland, ten jare 1624 verleend, hebben de Regeerders van Monnikendam, Ransdorp, Zuiderwoude en Broek-in-Waterland dit meer en het Buikslotermeer doen bedijken. In het jaar 1627 vertoonden genoemde Regeerders, dat zij, zoo door tegenkanting van de inwoners van Waterland, als door onverwachte rampen en het aanleggen van eenen dijk, zoo lang als die van de Wormer, welke 1790 morgen groot was, terwijl hunne bedijking naauwelijks 800 morgen bevattede, onmagtig waren de opgelegde schatting te voldoen en vermindering verzochten, waarop zij vrijdom van den veertigsten penning en verponding over de oude landen, alsmede, boven de reeds toegestane 15 jaren, nog 15 jaren vrijdom van middelen verkregen. In het volgende jaar geschiedde, te Monnickendam, de kaveling van het Broekermeer en de beide andere bovenvermelde meren, waarmede het onder het hoogheemraadschap der *Waterlandsche meren* staat. Het beslaat eene oppervlakte van 290 bund. 6 v. r. 93 v. ell., van welke 74 bund. 47 v. r. 21 v. ell. onder *Watergang*, gem. *Landsmeer-en-Watergang*.

Het Broekermeer is bij den Watervloed van 1825 ondergeloopen.

BROEKEROORT of Broekeroord, landgoed op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Oldebroek*.

Het bestond reeds voor een aantal jaren. Den 1 Augustus 1717 ging het van den toenmaligen eigenaar Lucas Vermeer over op Aleyda van Ingen en van deze, vóór omstreeks honderd jaren, op Jan Severijn van der Merwede, wiens vrouw eene van Ingen was. — De laatstvorige eigenaar was de Heer Assuerus van der Merwede, die het, bij zijn overlijden, in het jaar 1823, naliet aan den tegenwoordrgen eigenaar, zijnen broeder, Hendrik Lodewijk van der Merwede, aldaar wonende. Het goed beslaat eene oppervlakte van 71 bund. 9 v. r. 3 v. ell.

BROEKER-OUDE-GOUW, meertje in de *Oosterkogge van Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 1 u. N. van *Grootebroek*. Het heeft door de Hamme ten W. gemeenschap met de *Eede* en door den Konkel ten O. met de *Oude-Gouw*.

BROEKERVAART, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, onder *Broek-in-Waterland*, en *Landsmeer-en-Watergang*, een gedeelte uitmakende van de trekvaart tusschen de zes Noord-Hollandsche steden. Aan het schouw onder Landsmeer vereenigt zij zich met het Groot-Noord-Hollandsche kanaal.

BROEKER-WEEL, meertje in de *Oosterkogge van Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kwadijker-Weel.

BROEKHOEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ O. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. ten O. van *Osch*, gem. en 20 min. O. van *Heesch*, aan den straatweg van 's Hertogenbosch op Grave.

BROEKHOF, oud adell. h. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Grave*, gem. en 5 min. W. van *Beers*.

Dit huis, hetwelk van rondom in vischrijke grachten gelegen is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 29 v. r. 92 v. ell.

BROEKHOF, voorm. renthoeve, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Bilioen.

BROEKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u Z. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en ¼ u. N. van *Riethoven*; met 46 h. en 360 inw.

BROEKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Tilburg*, aan de Leije.

Men heeft hier een fraai kasteel, het Huis te Broekhoven geheeten (zie Broekhoven [Huis Te]).

BROEKHOVEN, voorm. renthoeve, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Bilioen.

BROEKHOVEN (HUIS TE), kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ Z. van *Tilburg*, in het geh. *Broekhoven*, aan de Leije.

Op de daartoe behoorende gronden, is eene door stoom in beweging gebragte wolspinnerij en volmolen gevestigd.

BROEKHUIZEN, buurs. in *Diverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 1 u. O. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. O. van *Ruinerwold*; met 30 h. en 210 inw.

BROEKHUIZEN, d. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*. Zie Broekhuysen.

BROEKHUIZEN of Broekhuyzen, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Broek-cum-annexis*; palende N. aan de Kromme-Gouwe en de stad Gouda, O. aan den IJssel, Z. aan het ambacht van Moordrecht, W. aan de polders den Broek en Thuil.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 116 bund., heeft noch molens noch sluizen, en staat onder het bestuur van twee Landbewaarders en éénen Polderschout, die tevens Secretaris en Penningmeester is.

Broekhuizen is eene heerl., die thans in eigendom bezeten wordt door de stad Gouda, en waarvan het wapen bestaat in negen korenaren.

BROEKHUIZEN, ridderhofstad in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Rhenen*, gem. en 5 min. Z. O. van *Darthuizen*.

Het huis is een prachtig gebouw, dat nog voor weinige jaren, en wel in het jaar 1810, geheel vernieuwd is en aan den schoonen aanleg van dit fraaije landgoed volkomen beantwoordt. Het heeft een onbelemmerd uitzigt over eene weide, die tot hertenkamp dient.

De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van ongeveer 300 bund. Tegen over het huis, aan de andere zijde van den straatweg, op eenigen afstand van dezen, vindt men, op de zoogenaamde Donderberg, een familiegraf, waarboven een huisje, in den vorm van een monument. Het ligt te midden van een vrij woest terrein en wordt door zijne hoogte zeer ver gezien.

Deze hofstad, vermoedelijk oorspronkelijk aangelegd door iemand uit het Geldersche geslacht Broekhuyzen, werd in het jaar 1440 ter leen gehouden van Jacob van Gaasbeek, bij Gerrit van Culenborgh, die het aan den Leenheer, en deze weder, in het jaar 1452, aan Willem van Gent, een burger van Utrecht, verkocht. In het jaar 1460 kocht David van Bourgondië, de vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, dit huis, doch hij verkocht het weder aan zijnen Kamerling Johan van Auxis, om het te houden als een onversterfelijk leen van

den huize van Abcoude. Naderhand kwam het in het geslacht van Taats van Meerten of Meerten van Abcoude, en, in het jaar 1548, aan Jonkheer Dirk van Oostrum, door zijn huwelijk met Heilwig van Abcoude van Meerten. In dit geslacht bleef het huis, tot het jaar 1667, toen Willem Godard van Oostrum het opdroeg aan Rudolf van Arkel, wiens afstammelingen het bezeten hebben tot het jaar 1746, wanneer de beleening geschiedde op Vrouwe Suzanna Elizabeth Helis Duboiroux, Wed. en boedelhoudster van Ferdinand van Arkel. Thans wordt deze ridderhofstad in eigendom bezeten door den Heer Hendrik Willem van Nellesteyn, woonachtig te Stutgard.

BROEKHUIZEN (DE) of Broeckhuizen, buitengoed in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. W. van *Dalfsen*, aan den regteroever der Vecht.

BROEKHUIZEN (NIEUW-), buitengoed, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. Z. ten O. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. N. W. van *Rhenen*, gem. en ½ u. W. van *Leersum*.

Het beslaat eene oppervlakte van 95 v. r. 70 v. ell., en maakt thans een gedeelte uit van het fraaije landgoed *Broekhuizen* (Zie hier boven).

BROEKHUIZEN (OUD-), voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, 5 min. N. O. van *Darthuizen*. Het is sedert jaren gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, stond op het laatst der vorige eeuw nog een oude vierkante toren met eene spits, thans ziet men er nog eene poort, tot woning ingerigt.

BROEKHUIZENVORST, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Broekhuyzenvorst.

BROEKHUIZERWATER, water in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Angerlo*.

Het ontstaat een weinig benoorden de bouwplaats Ganzenpoel, gem. Angerlo, uit de vereeniging van de Didamsche Wetering met de Wehlsche Wetering, loopt voorts Noordwaarts aan, en ontlast zich, na, in de buurs. Bevermeer, de Angerlosche Wetering te hebben opgenomen, een weinig benoorden die buurs., in den *Ouden IJssel*.

BROEKHUYSEN of Broekhuizen, gem. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (20 k. d., 22 m. k., 3 s. d.), palende W. en N. aan de gem. Mierlo, O. aan de Maas, Z. aan de gem. Grubbenvorst.

Deze gem. bevat de dorpen Broekhuysen en Broekhuysenvorst, benevens het geh. *Oijen*, beslaat eene oppervlakte van 155 bund. 41 v. r. 7 v. ell., telt 175 h. en 870 inw., die handschoenen vervaardigen, kaas maken, raap-, hennep- en lijnolie slaan en steenbakkerijen hebben.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de parochie uit van *Broekhuysenvorst*, welke in deze gem. eene kerk te Broekhuysenvorst en eene kapel te Broekhuysen heeft.

Men heeft in deze gem. twee scholen, ééne te Broekhuysen en ééne te Broekhuysenvorst, die gezamenlijk een gemiddeld getal van 130 leerlingen tellen.

De gem. Broekhuysen is eene heerl. waarvan een geslacht zijnen naam ontleent hetwelk eenige mannen heeft opgeleverd, die in de vaderlandsche geschiedenis bekend zijn. Zoo vinden wij Reinier van Broekhuysen vermeld als een ervaren krijgsman, die, het bevel voerende binnen Nijmegen, toen die stad, in het jaar 1473, door Karel, Hertog *van Bourgondië*, belegerd werd, haar zeer dapper verdedigde, maar

zich ten laatste gedwongen zag, haar bij verdrag aan den Hertog over te geven. Hij was steeds een van de voornaamste hoofden der Hoekschen, met welke hij, den 20 Januarij 1481, de stad Leyden, over het ijs, overrompelde, kort daarop zich weder genoodzaakt ziende naar Montfoort te wijken, werd hij aldaar door MAXIMILIAAN, Aartshertog *van Oostenrijk*, vruchteloos belegerd. In het jaar 1489 smeedde hij met JAN, Heer *van Naaldwijk*, aanslagen op Gouda en Leyden die echter beide ontdekt en verijdeld werden. Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat ook de beroemde dichter JOHAN VAN BROEKHUIZEN uit dat geslacht gesproten zij. Thans worden de goederen, primitivelijk voortkomende van REINIER VAN BROEKHUYSEN, in eigendom bezeten door den Heer KAREL BOVENS, woonachtig te Maashees, prov. Noord-Braband, die ze in het jaar 1819, bij eenen verkoop van domeingoederen heeft aangekocht. Tot aan de Fransche revolutie hadden zij behoord aan den Koning van Pruissen, die ze, hetzij bij erfenis of koop, van gemelden Ridder REINIER VAN BROEKHUYSEN of zijne erven verkregen had.

Het d. BROEKHUYSEN of BROEKHUISEN ligt 7 u. N. van *Roermonde*, 2 u. O. N. O. van *Horst*, en telt in de kom van het dorp 23 h. en 130 inw.

In de kapel, aan den H. NICOLAAS toegewijd, die tot de par. *Broekhuysenvorst* behoort, wordt door eenen eigen Kapellaan dienst gedaan. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Vroeger en wel in het jaar 1809 was BROEKHUYSEN de zetel van het vredegeregt voor de thans onder het kant. *Horst* behoorende gemeenten.

BROEKHUYSEN of BROEKHUIZEN, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. O. van *Kerkrade*, gem. *Ubach-over-Worms*, ¼ u. O. van Waubach; met 32 h. en ruim 260 inw.

BROEKHUYSENVORST of BROEKHUIZENVORST, d. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, distr., arr. en 7 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Horst*, gem. en 10 min. N. van *Broekhuysen*, met 96 h. en ongeveer 440 inw., die alle R. K. zijn, en, met die van het d. *Broekhuisen* en het geh. *Oijen*, eene par. uitmaken, welke tot het vic. gener. van *Limburg*, dek. van *Horst*, behoort en door éénen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt. Men heeft in deze par. eene kerk te Broekhuysenvorst en eene kapel te Broekhuysen, en telt er 870 zielen, onder welke 630 communicanten. De kerk te BROEKHUYSENVORST, toegewijd aan den VERLOSSER DER WERELD, is van eenen toren voorzien, maar heeft geen orgel. — Ook is er eene school, die gemiddeld door 70 leerlingen bezocht wordt.

BROEKHUYZEN, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie BROEKHUYSEN.

BROEK-IN-WATERLAND, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (7 k. d., 10 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Monnickendam, O. aan Zuiderwoude-en-Uitdam, Z. aan Ransdorp en Nieuwendam, W. aan Landsmeer-en-Watergang. Deze gem. bevat het dorp Broek-in-Waterland, de Binnenweeren, de Woudweeren, de Tweehonderd Deymten, het Eiland, benevens gedeelten van het Bellemermeer en van het Broekermeer. Zij beslaat eene oppervlakte van ongeveer 438 bund., telt 170 h. en 1200 inw. In de vorige eeuw dreven de ingezetenen dezer gemeente eenen uitgebreiden handel over de geheele wereld, vooral op Oost-Indië, alsmede op de Oostzee in granen, ook deden zij zware assurantiën; daarmede verwierven zij groote schatten, zoo dat deze

gemeente voor de rijkste in Noord-Holland gehouden werd. De staatsomwentelingen, op het einde der vorige eeuw plaats gehad hebbende, deden hun een meer stilzittend leven aannemen, terwijl de vermindering der staatsrenten tot op een derde, welke onder het Fransch bestuur plaats had, de rijkdom vrij wat verminderd heeft. Ofschoon er nog onderscheidene gegoede lieden gevonden worden, die alleen leven van hetgeen hunne bezittingen opbrengen, vinden thans ook velen hun bestaan in de boerderij, van welke onderscheidenen de melk der beesten naar Amsterdam zenden, met eene open schuit, die dagelijks derwaarts vaart, terwijl anderen daarvan kaas en boter maken. Ook vindt men er kooplieden in kaas, die er hunne pakhuizen hebben.

De Herv., die hier 1100 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Edam*, ring van *Monnickendam*, behoort. Na de Hervorming was Broek aanvankelijk met *Zuiderwoude* gecombineerd, wordende, in het jaar 1585, in deze combinatie tot eerste Predikant beroepen Henricus Joannes, eigenlijk Hendrik Jansz., die in het jaar 1594 vertrokken is. In het jaar 1600 werden echter deze beide dorpen kerkelijk vaneen gescheiden, en in het jaar 1601 te Broek-in-Waterland beroepen Petrus Aemilius van Oldendorp, die in het jaar 1608 van daar vertrok.

De R. K., van welke gezindte men er 30 telt, worden tot de statie van *Monnickendam* gerekend. De Evang. Luth., van welke men er ongeveer 20 aantreft, de Doopsgez., die hier 2 in getal zijn, en de Israëlieten, van welke men er 10 heeft, behooren tot hunne respective gem. te *Monnickendam*.

Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. Broek-in-Waterland ligt 3 u. Z. ten W. van Hoorn, 2 u. Z. ten W. van Edam, ½ u. Z. W. van Monnickendam, besloten tusschen vier meren, namelijk het Noordmeer, het Monnickenmeer, het Bellemermeer en het Broekermeer, van welke de beide laatste bedijkt zijn. Het ontleent vermoedelijk zijnen naam van het broekig of moerassig land, dat in den omtrek gevonden wordt, en is eene fraaije plaats, ten grooten deele gebouwd langs een watertje, de Aa of Ee geheeten, van het Noordoosten naar het Noordwesten, of ook gedeeltelijk Oost- en West, loopende. Ook staan vele fraaije huizen rondom eenen aangenamen vijver of waterkom, het Havenrak geheeten. De huizen zijn hier veelal zeer onregelmatig geplaatst, stekende het eene huis vaak eenige, zelfs somtijds wel tien, voeten voor het andere uit. Zij zijn meest allen van hout, van buiten met wit, blaauw, of andere kleuren beschilderd, en hebben daardoor en door de uitstekende reinheid, waarin zij gehouden worden, het voorkomen als of zij eerst nieuw gebouwd waren. De zindelijkheid, waardoor dit dorp heinde en ver vermaard is, gaat, binnenshuis, die van het uiterlijke aanzien nog ver te boven. Alles blinkt er van zindelijk huisraad, waaraan noch vlek noch spat te vinden is, en, hoe eenvoudig deze voorwerpen in den eersten opslag ook schijnen, overal straalt het vermogen der inwoners door. De tuinen en bloemhofjes, die bij deze gebouwen gelegen zijn, deelen in dezelfde netheid. Ja, deze uitnemende zindelijkheid gaat zoo ver, dat men den Broekeren nageeft, dat het genoegen van eenen aangenamen disch menigmalen moet wijken voor het bewaren der reinheid van huis en huisraad; dewijl het schoonhouden der haardsteden en keukengereedschappen geenszins toelaat eenige rook of vuilnis te verwekken, zelfs in de kleinere stookplaatsen of snuivertjes, die geschikt zijn, om de zoogenaamde keukens te ontzien, welke laatste dan ook

zelden of in het geheel niet gebruikt worden, om eenen pot te vuur te zetten. Aan alle huizen zijn twee deuren, waarvan de hoofddeur, welker drempel wordt weggenomen, waardoor de ingang wel drie of vier voet boven den grond verheven is, voor ieder lid des huizes hoogstens driemalen gebruikt wordt, namelijk bij het doopen, trouwen en begraven, als wanneer er een drempel, tot dat einde, gelegd wordt; terwijl overigens de kleinere deur tot dagelijks gebruik dient. In ieder huis heeft men ook eene pronkkamer, waarvan de vloer niet betreden wordt; dan om ze schoon te maken, of bij gelegenheid van eene bruiloft of eene begrafenis. Het fraaiste en kostbaarste huis van Broek is dat, hetwelk in het begin dezer eeuw, aldaar door den Heer Dithmars gebouwd en van fraai plantsoen omgeven is, wordende dit voor het schoonste gebouw, benoorden het IJ, gehouden. De straten van dit dorp, die in het jaar 1661 gelegd zijn, worden meerendeels langs de huizen, figuurswijze, met wit zand bestrooid en zijn zoo rein en schoon, dat men, om geene onzuiverheid te veroorzaken, zoude kunnen verlokt worden, om den gemeenen weg, ongeschoeid te bewandelen. Alles wat slechts eenige onreinheid kan aanbrengen, wordt zorgvuldig geweerd. Ook is het niet geoorloofd met eene brandende pijp tabak langs de straat te gaan; hoewel dit laatste ook ter vermijding van brand verboden is. Er wordt alle maanden eene algemeene schouwing gedaan, om aan het zindelijke onderhoud der straten niets te laten ontbreken.

De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Nicolaas toegewijd. De pastorij stond ter begeving van de Graven van Holland, maar de bevestiging moest bij den Aartsdiaken van Utrecht gehaald worden. Zij had een inkomen van dertig Rijnsche guldens, die uit de landvruchten opgebragt werden. Deze kerk is een fraai, hecht en luchtig gebouw, gedekt met twee kappen, die van binnen door zes pilaren ondersteund worden. Zij is, binnenwerks, 88 v. (27 ell. 6 palm. 2 v.) lang, behalve het koor, dat eene lengte van 25 v. (7 ell. 8 palm. 5 v.) heeft, en 62 v. (19 ell. 4 palm. 6 v.) breed is. Zij was, tot in het jaar 1720, van rondom met geschilderde glazen versierd, die men toen, omdat ze door ouderdom zeer beschadigd waren, alle, uitgezonderd één, heeft weggenomen. Dit overgeblevene, of liever geheel vernieuwde glas, hetwelk, in he jaar 1720, geschilderd is, heeft vijf afdeelingen of vakken. In het eerste vak wordt de brand der kerk, door de Spanjaarden, in het jaar 1573, vertoond, met eenige Spaansche soldaten en vlugtende dorpelingen. In het tweede beschouwt men, hoe het muurwerk dezer kerk, met een rieten dak is gedekt, om het gebouw tot godsdienstoefening geschikt te maken, hetwelk in het jaar 1585 voorviel. Het derde vak stelt de kerk voor, zoo als die in het jaar 1628 gedeeltelijk hermaakt en aan de zuidzijde met den toren werd verbonden. In het vierde vak ziet men de kerk ten volle weder hersteld, in dezelfde gedaante als zij vóór de verwoesting geweest was en zoo als zij, sedert den nieuwen opbouw, in het jaar 1639, gezien werd. Onder ieder dezer vier vakken heeft men een zesregelig versje ter uitlegging. In het vijfde of laatste vak, waarvan de afbeelding, door eene toepasselijke schriftuurplaats, zijnde Lukas XIII, vs. 26, wordt opgehelderd, is eene kerkvergadering afgebeeld, en ter eener zijde het zinnebeeld der enge poort, die ter heerlijkheid uitloopt, doch ter andere zijde de wijde poort, die ten verderve leidt. De predikstoel, die voor eenen der fraaisten van gansch Noord-Holland gehouden wordt, is geheel met sakerdaan- en ebbenhout overtrokken, en met zijnen trap en kap zeer prachtig, met keurlijk lofwerk versierd. Deze predikstoel, met het doophek, hetwelk

zeer zindelijk is en het koperwerk, dat insgelijks zijne sieraden heeft, werd, bij het herstellen der kerk, in het jaar 1685, door JAN SIMONSZ. RIJZER, burger te Broek, en zijne huisvrouw GRIETJE JANSZ, geschonken. Op de zes koperen kerkkroonen, waaronder drie zeer zware, zijn omschriften gegraveerd en sommigen zijn met beeldwerk versierd. In het jaar 1833 werd deze kerk van een goed orgel voorzien. De toren is van den grond af, tot aan den omgang, vierkant, ter hoogte van 70 v. (21 ell. 9 palm. 7 v.) en gaat met nog eene vierkante hoogte, die minder breed is, van hier nog 50 v. (15 ell. 7 palm.) hooger, wanneer de achtkante spits, die er in het jaar 1648 op geplaatst is, ter hoogte van nog 30 v. (9 ell. 4 palm. 2 v.) tot aan den weerhaan naar boven rijst, zoodat de toren in het geheel 150 v. (ruim 47 ell.) hoog is.

Het Raadhuis, staande aan de noordzijde van het d., ten W. van den kerktoren, is in het jaar 1721 nieuw gebouwd, in plaats van een ander, dat aan de zuidzijde stond. Het heeft boven maar één vertrek, hetwelk tot vergaderzaal der Regering gebruikt wordt. Daar onder was vroeger de dorpschool, doch, dit lokaal daarvoor te klein wordende, heeft men, in het jaar 1826, eene ruime en fraaije, afzonderlijk staande school gebouwd, zoo als er weinige gevonden worden. Deze school wordt door een gemiddeld getal van 170 leerlingen bezocht; terwijl het voormalige locaal thans gebruikt wordt tot andere plaatselijke noodwendigheden.

Ook heeft men te BROEK een goed, in het jaar 1775 gebouwd, Weeshuis; alsmede een distributiekantoor voor de brieven.

Bezienswaardig is er de tuin, in het begin dezer eeuw door den Heer BAKKER aangelegd, waarin men eenen koepel ziet, die men voor de fraaiste van geheel Noord-Holland houdt. Deze tuin wordt dan ook door vele buitenlanders bezocht, even als de Palmtuin, aldus genoemd naar het aantal figuren, van palm gesneden, dat men er ziet; als: eene tafel, met glas en flesch, stoelen, eene ladder, onderscheidene liggende en zittende honden, eene paauw, eene sirene; welke laatste, ten gevolge van den watervloed van het jaar 1825 veel geleden heeft.

In het jaar 1420 kwamen de opgezetenen van BROEK met die van *Monnickendam* overeen, tot het leggen van eene sluis in die stad.

De Spanjaarden namen dit dorp in het jaar 1573 in, rigtten er vele moedwilligheden aan, verbrandde er vele huizen, alsmede de spits van den kerktoren.

In het jaar 1624 ontvingen die van BROEK, met die van *Monnickendam*, *Ransdorp* en *Zuiderwoude*, octrooi tot het bedijken van de Broecker- en Buikslotermeeren.

Door den watervloed van Februarij 1825 werden in deze gem. 30 huizen vernield, en vele anderen onbruikbaar gemaakt, terwijl men een verlies van 314 stuks hoornvee, 1096 schapen en 13 paarden te betreuren had.

Het wapen van BROEK-IN-WATERLAND bestaat uit eene witte zwaan, op een rood veld, staande op eenen groenen grond, houdende in de regter poot zes vergulden pijltjes, en hebbende om den hals een bandje van eene bruine kleur.

BROEKKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., en 1½ u. N. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, ½ u. O. van Beek; met 170 inw.

BROEKKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. Z. O. van

Eindhoven, kant. en 5½ u. Z. ten W. van *Asten*, gem. *Budel*; bestaande uit een regt doorgaande straat van Budel naar Maarheze, waar 39 huisgezinnen, uit 200 zielen bestaande, wonen.

BROEKKARSPEL, d. in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie BROEK-OP-LANGENDIJK.

BROEKLAND, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 1¼ u. N. ten O. van *Apeldoorn*; met 32 h. en 230 inw.

In vroeger tijd moet hier eene kapel gestaan hebben, waarin eenmaal 's weeks dienst werd gedaan, doch waarvan thans niets meer te vinden is.

BROEKLAND, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2¾ u. N. ten O. van *Deventer*, kant., gem. en 1 u. W. ten Z. van *Raalte*; met 23 h. en ruim 160 inw.

BROEKLANDE, oude naam van het d. BREUKELEN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BREUKELEN.

BROEKMEER, bedijking in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BROEKERMEER.

BROEKOORD, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. O. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. N. W. van *Enkhuizen*, gem. *Andijk*.

BROEKOORDERHOEK, hoek van den *Dregterlandschen zeedijk*, prov. *Noord-Holland*, gem *Andijk*, in de Zuiderzee uitstekende.

BROEK-OP-LANGENDIJK, gem. in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Noord-en-Zuid-Scharwoude, O. en Z. aan den Heer-Hugowaard, Z. W. aan St. Pancras, W. aan Koedijk-en-Huiswaard.

Zij bevat het d. Broek-op-Langendijk, en het geh. Groote-Bos, en telt ongeveer 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den akkerbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Zuid-Scharwoude-en-Broek-op-Langendijk*; de R. K., tot de stat. *Langendijk*, waarvan de kerk te Broek staat.

De Doopsgez., die er gevonden worden, maken, met die van de naburige dorpen, eene gem. uit, welke hier eene kerk heeft en 50 zielen telt.

Voorheen was de gem. BROEK-OP-LANGENDIJK eene heerl., welke echter den 17 November 1749 door de regering der plaats zelve, voor eene som van twintig duizend gulden, ingekocht werd.

Het dorp BROEK-OP-LANGENDIJK, oudtijds BROEKCARSPEL of BROEKERSPEL geheeten, ligt 1½ N. N. O. van Alkmaar, ½ u. Z. van Zuid Scharwoude, aan de Achtergracht en is het zuidelijkste der vier dorpen van *Langendijk* (zie dat woord).

De kerk, was vóór de Hervorming aan den H. PONTIANUS toegewijd, de parochie stond ter begeving aan den Abt van Egmond, ook was er eene vikarij aan het outaar van den H. PONTIANUS gesticht. Het is een klein gebouw met eenen spitsen toren, die reeds sedert het jaar 1591 in gemeenschap met ZUID-SCHARWOUDE bediend wordt.

De R. K. kerk, aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, is een net gebouw zonder toren of orgel. — De Doopsgez. kerk is zeer klein en heeft noch toren noch orgel.

Vroeger lag hier eene schans, die, in het jaar 1573, op bevel van den Gouverneur van het Noorderkwartier, DIEDERIK SONOY, was aangelegd.

Den 8. Maart 1455 ontvingen die van Broek-op-Langendijk, *Noord-Scharwoude, Zuid-Scharwoude, Koedijk* en *St. Pancras*, die zich als getrouwe aanhangers van Vrouw Jacoba gedragen, eenen aanval op Haarlem gewaagd, en daar door bij Filips *de Goede*, Hertog *van Bourgondië*, in ongenade gevallen waren, eenen brief van dien Hertog, waarbij hun deswege vergiffenis verleend werd.

BROEKPOLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen;* palende N. aan de Boonersluische Vliet, O. aan de Breevaart, Z. W. en W. aan den Aalkeetbuitenpolder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 386 bund. 59 v. r. 12 v.ell., waarvan 348 bund. 46 v. r. 11 v. ell. onder de gem. *Vlaardingerambacht c. a.*, en 38 bund. 13 v. r. 1 v. ell. onder de gem. *Maasland c. a.* Men telt er 13 boerenwoningen. De Broekpolder wordt bemalen door twee watermolens, staande de eene onder Vlaardingerambacht c. a. en de andere onder Maasland c. a. Het bestuur bestaat uit éénen Molenmeester met de gezamenlijke Ingelanden.

BROEKPOLDER, voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, thans een gedeelte uitmakende van den *Broek-en-Simonspolder*.

In het jaar 1625, kwamen de eigenaars der Broeklanden benoorden de Slaagsloot en tusschen deze, de Maren, de Poelen, de Hol-Maren, de Groote Sloot en de Zijl, grootendeels onder *Oegstgeest*, doch ook voor een klein gedeelte onder *Warmond*, gelegen, overeen, om een polder te maken. Dit geschiedde, onder goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, bij acte van 17 October 1625. In dit stuk wordt evenwel aan dien polder nog geen algemeene naam gegeven. Vervolgens is in het jaar 1639 de Simontjespolder, onder Warmond, vereenigd met den nieuwen polder, welke laatste toen den naam van Broekpolder droeg. Zie voorts Broek-en-Simonspolder.

BROEKPOLDER, pold. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*, palende N. aan West-Vrijberghe, den Nieuwenpolder en Oost-Vrijberghe, O. aan den Hikkepolder, den Kerkepolder en voor een klein gedeelte aan den Polder van Oud-Vossemeer, Z. aan den Roolandpolder, W. aan den Bartelmoerpolder.

BROEKPOLDER (NIEUWE-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk;* palende N. aan den Ouden-Broekpolder, O. aan den Groeneveldschenpolder en den Lierpolder, Z. aan den Vlietpolder, W. aan de vaart te Hondsholredijk en den Mariendijk.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 356 bund. 3 v. r. 8 v. ell., telt vier boerenhofsteden, wordt door éénen molen van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van Molenmeester en Schouwers.

BROEKPOLDER (NIEUWE-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Rijswijk;* palende N. aan Tedingerbroek, O. aan den Klein-Vrijebanschen polder, Z. aan den Ouden-Broekpolder, W. aan de Delfsche Vliet. Hij beslaat eene oppervlakte van 258 bund.

BROEKPOLDER (OOST-EN-WEST-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude;* palende N. aan den Grootenpolder, den Barrepolder en Benthuizen, O. aan Benthuizen, Z. aan de Strook, W. aan den Zwetpolder.

Het is een gecombineerde polder, uit den Oost-Broekpolder en den West-Broekpolder bestaande, waarvan de eerstgenoemde N. O. van den laatstgemelden gelegen is. Zij beslaan gezamenlijk eene oppervlakte van 421 bund. 32 v. r., tellen 2 h., worden door éénen molen

drooggemalen, en staat onder het bestuur van den Burgemeester van Soeterwoude en drie Poldermeesters.

BROEKPOLDER (OUDE-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gedeeltelijk gem. *Naaldwijk*, gedeeltelijk gem. *Wateringen*; palende N. aan den Oud-Wateringveldschenpolder, O. aan den Groenenveldschenpolder, Z. aan den Nieuwen-Broekpolder, W. aan den weg en den Mariendijk.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 298 bund. 50 v. r. 31 v. ell., telt 4 boerenhofsteden, wordt door 1 molen van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van Molenmeester en Schouwers.

BROEKPOLDER (OUDE-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Rijswijk*; palende N. aan den Nieuwen-Broekpolder, O. aan den Klein-Vrijebanschenpolder, Z. en W. aan den Plaspoelschenpolder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 245 bund., en wordt door éénen molen droog gehouden.

BROEKSCHENHOEK, pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende W. en N. W. aan het Oude land van Babyloniënbroek, O. aan de Gendersche Beemden, Z. aan den Polder van Ethen.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 14 bund. 97 v. r. 10 v. ell., telt 1 h., zijnde ééne boerenwoning, wordt door den watermolen in het Oude-land-van-Babyloniënbroek, op het Oude Maasje, van het overtollige water ontlast, en staat onder het polderbestuur van Babyloniënbroek. Het land ligt ongeveer op A. P. Het maalpeil is 1 el 5 d. boven A. P.

BROEKSCHESLUIS, sluis in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, onder *Drongelen*, ¼ u. Z. O. van Meeuwen, in den Drongelschen zeedijk. Zij dient tot ontlasting van het overtollige water van het gedeelte des polders van Babyloniënbroek, dat het Oudeland genaamd is, en anderen.

BROEKSCHESLUIS (BUITEN-POLDERTJE-BENEDEN-DE), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den Drongelschen zeedijk, O. aan de uitwatering van den Broekschen boezem, Z. aan het Oude Maasje, W. aan de uitwatering van den Rooyschenpolder.

Deze polder is groot 14 bund. 67 v. r. 88 v. ell. Men heeft er 4 h., waaronder ééne boerenhofstede, en watert uit, door drie houten duikers, op het oude Maasje. Het bestuur bestaat uit Ingelanden. — Het land ligt omtrent 8 à 9 palm. boven A. P.

BROEK-SITTARD, gem., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Sittard* (15 k. d., 9 m. k., 2 s. d.); palende N. en W. aan Sittard, O. en Z. aan de Pruissische prov. Rijnland.

Deze gem. bevat het dorp Broek-Sittard het geh. het Heiligehuisken, en eenige verspreid liggende landhoeven, waaronder ééne genaamd Lahr en ééne Haag-Sittard, beslaat eene oppervlakte van 204 bund. 22 v. r. 51 v. ell., telt 118 h. en ruim 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, die tot het vic. apost. van *Limburg*, dekan. *Sittard*, behoort en door éénen Pastoor bediend wordt. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het dorp Broek-Sittard ligt 4 u. N. O. van Maastricht, ½ u. N. O. van Sittard. — De R. K. kerk, aan de H. Maagd Maria toegewijd, is van eenen toren voorzien. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

BROEKSTERHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Dockum*, ¼ u. Z. O. van *Dantumawoude*, waartoe het behoort.

BROEKSTER-KERKVAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat bezuiden het d. Broek uit de Zylroede voortkomt, en met eene zuidwaartsche rigting in de Sypen uitloopt.

BROEKSTER-OUDE-WEG, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat uit de Modderige-poel, ten W. van Goingarijp, voortkomt; eerst westelijk en vervolgens zuidelijk loopt, en, na de Bloksloot en de Bandsloot ten W., de Swette ten O., enz. te hebben opgenomen, zich Zuidwestwaarts in de Langweerder-wielen verliest.

BROEKSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, distr. en 5 u. Z. ten O. van *Oirschot*, gem. en 5 min. van *Bergeyk*, van welke gemeente het eenen uithoek uitmaakt; met 320 inw.

BROEKSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Oss*, gem. en ½ u. O. van *Geffen*; met 16 h. en 80 inw.

BROEKSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Tilburg*; met 8 h. en ongeveer 40 inw.

BROEKSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Boxtel*, gem. *Schijndel*.

BROEKSTRAAT, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Helmond*, gem. en 5 min. van *Gemert*.

BROEKSTROOM, watertje in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, dat van het geh. Meppen, onder Ooster-Hesselen, afkomende, zich in eene Zuidelijke rigting uitstrekt, en meer beneden het Loonerr genaamd wordt.

BROEK-THUIL-EN-'T-WEEGJE, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*; palende N. aan de Kromme-Gouwe en de stad Gouda, O. aan den IJssel, Z. aan de gem. Moordrecht, W. aan Zuid-Waddingsveen.

Deze heerl. bestaat uit de polders: Broek, Nes, Thuil en 't Weegje, bevat noch dorp noch geh., beslaat eene oppervlakte van 228 bund., en is thans een eigendom van de stad Gouda.

BROEKTOCHT, water in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, dat van het Bennemeer afkomende, met eene Noordoostelijke strekking, langs het dorp Twisk, de gem. Twisk, Opperdoes en Medemblik doorstroomt, en zich, ½ u. Z. van de stad Medemblik, in de Singelhoeksloot ontlast.

BROEKVELDEN (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Zwammerdam*, waterschap van *Reeu-*

wijk; palende N. aan den Binnenpolder, N. O. aan Vrije-Nes en Bodegraverskamp, O. aan den Zuidzijder-Boezem, Z. aan Vette-Broek, Sluipwijk, Ravensburg en Alijs-ambacht, Z. W. aan Oud-Reeuwijk en Tempel; W. aan Wonne. Hij heeft eene grootte van 838 bund. 13 v. r. 22 v. ell., telt 14 h., waaronder 13 boerenhofsteden, wordt door de molens van den Reeuwijkschen polder van het overtollige water ontlast, en staat met Reeuwijk, Wijk, Vosbol en Ravensberg onder het bestuur van éénen Schout, zeven Heemraden en éénen Secretaris. Van dezen pold. is in het jaar 1810 een gedeelte, groot 186 bund. 29 v. r. 87 v. ell., voor veenderij bedijkt, hetwelk, geheel afgescheiden van het gemeentebestuur en het bestuur van het waterschap, beheerd wordt door den Burgemeester van Zwammerdam als Opperbestuurder en twee Gecommitteerden, die door Ingelanden worden benoemd. Nog een ander gedeelte van deze BROEKKERLANDSCHE LANDEN, ten bedrage van 81 bund. 76 v. r., behoort tot de gecombineerde veenderij van Zwammerdam en Reeuwijk, en is, zooveel de veenderij aangaat, al wederom onder een ander bestuur gesteld.

BROEN, naam, dien de Negers geven aan de koffijplant. GEERTRUIDENBERG, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie GEERTRUIDENBERG.

BROERDIJK of BROEDERDIJK, dijk in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, langs de Waal.

In het jaar 1494 werden de huizen langs dezen dijk staande door den Roomsch Koning MAXIMILIAAN afgebrand.

BROEREN (TEN-), voorm. kloost. te *Groningen*, in de *Zwanestraat*. Het bezat de grootste van alle kloosterkerken te Groningen, die door de Pausen met vele voorregten en aflaten begiftigd was. Na de Hervorming diende dit klooster, van onderen, gelijk thans nog, tot eene Latijnsche school, des Rectors woning enz., en, van boven, tot de akademie-bibliotheek, die er ook nog aanwezig is, hebbende de kerk gediend tot eene akademiekerk; maar deze is in November 1829, ten gevolge de Koninklijke besluiten van 25 October 1829 en 6 Mei 1839, aan de R. K. afgestaan, die daartoe rijkelijk door Koning WILLEM I ondersteund, haar hersteld en voor hunne eerdienst ingerigt hebben, zijnde door den Bisschop VAN CURIUM, den 13 September 1836, plegtig ingewijd (1).

BROERENHUIS of BROEDERENHUIS, voorm. klooster te *Groningen*, aan den noordhoek van het St. *Walburgsplein*, destijds niet ver van de vesten.

Het diende ten verblijf aan de zoogenaamde Broeders of Klerken, van het Gemeene leven, en werd door THEODORICUS VAN HERXEN, Overste van dat genootschap, te Zwolle, in het jaar 1457, ter plaatse, waar het kasteel der voormalige Prefecten van Groningen stond, gesticht, en aan den H. GREGORIUS toegewijd, wordende deze stichting den 1 Maart 1461 goedgekeurd en bevestigd door DAVID VAN BOURGONDIË, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, die te gelijker tijd onderscheidene voorregten aan het klooster verleende.

Bij de oprigting van het Bisdom van Groningen, in het jaar 1561, werd dit klooster tot een Bisschopshof ingerigt, en de Broeders van het Gemeene leven daaruit verdreven en elders in de stad geplaatst;

---

(1) Zie Prof. P. HOFSTEDE DE GROOT, Geschiedenis der Broederenkerk te Groningen, Gron. 1832.

naderhand diende het voor een Stadhouderlijke hof. Thans is het sedert verscheidene jaren een Militair ziekenhuis.

BROERESLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ½ u. Z. van Sneek, tusschen de Witte-Brekken en de Oppenhuistervaart.

BROERESLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*.

Het is eene regte vaart, welke bij het geh. Vierhuizen, onder Delfstrahuizen, uit het *Tjeukemeer* in eene zuidoostelijke strekking naar de rivier de *Kuinder* of *Tjonger* loopt.

BROERSMA of BRUERSMA, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, ¼ u. W. van *Kollum*, waartoe het behoort.

Het was, behalve de state Nijefenne, op het Bildt, het eenige leen in Friesland. Het huis is in het jaar 1839 afgebroken en het hornleger, met de beplanting, gevoegd in den aanleg van het huis *Nyenburgh*, tegenover gezegd hornleger gelegen en toebehoorende aan den Heer LOUIS GASPARD ADRIEN Grave VAN LIMBURG-STIRUM, Grietman van *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland* enz.

BROGEL, oude naam van het d. BREUGEL, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie BREUGEL.

BROICKERHOF, oude renthoeve op den *Veluwe-zoom*, prov. *Gelderland*. Zie BILIOEN.

BROICLEDE, oude naam van het d. BREUKELEN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BREUKELEN.

BROKE, oude naam van het d. BROEK, prov. *Friesland*. Zie BROEK.

BROKE, voorm. renthoeve op den *Veluwe-Zoom*, prov. *Gelderland*. Zie BILIOEN.

BROKKOE, naam, welke de Negers geven, aan de plant. MON-AFFAIRE, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MON-AFFAIRE.

BROKLEDE, oude naam van het dorp BREUKELEN in het *Neder-Kwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BREUKELEN.

BROKMUI, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Dockum*, onder het beheer van het dorp *Aalsum*.

BROKOPE, oude naam van eene streek in de prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, waar thans de dorpen Nyeberkoop en Oldeberkoop gelegen zijn. Zie die art.

BROMHAAR, ook wel BRAAMHAAR gespeld, voorm. buitengoed in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en 2 u. Z. O. van *Raalte*.

Dit buitengoed, hetwelk eene oppervlakte van 24 bund. 88 v. r. 24 v. ell. besloeg, is sedert 50 of 60 jaren niets meer dan eene boerenplaats, thans in eigendom bezeten wordende door Jonkheer DERK VAN DER WIJCK, woonachtig op den huize de Klenke, gem. Oosterhesselen, prov. Drenthe. Bij de deeling van de markte Heeten, gem. Raalte, is nog aan de BROMHAAR toegevoegd 28 bund. veld en 2 bund. groengrond, zoodat, dit medegerekend, de plaats thans eene oppervlakte zoude hebben van 54 bund. 88 v. r. 24 v. ell.

BROMMELEN, geh. in het *Land van Overmaas*, heerl. *Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 1½ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en ¾ u. N O. van *Meerssen*, gem. en 10 min. O. van *Geulle*; met 20 h. en 90 inw.

BROMO, vulkaan in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie BRAMA.

BRON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

Hier hadden de Javaansche opstandelingen, in het jaar 1827, eene sterkte van rotssteen aangelegd, welke, door de snelle afhellingen ter linker- en ter regterzijde en eene zware verhakking van ruim 4 roed. breedte in het front, zeer sterk kon genoemd worden. Desniettegenstaande beproefde de Kapitein Schippers, aan het hoofd eener colonne ongeveer 1000 man sterk, den 24 Januarij des volgenden jaars, drie aanvallen op deze sterkte, twee op de flanken en een in het front, die door den Tweeden Luitenant de Gros bestuurd werden. Te midden van een goed onderhouden twee gelederenvuur der muitelingen gelukte het dien Officier de verhakking over te springen en de helling te beklimmen, welke de muitelingen nogtans niet verlieten, voor en aleer hij man tegen man kwam te staan. In weerwil van dien hardnekkigen tegenstand werd de sterkte veroverd, en de vijand nam in den nacht de vlugt, over de Solo-rivier.

BRONBEEK, buitengoed op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, arr., kant., gem. en N. van *Arnhem*. Het is in eene uitgestrektheid van 270 ell. langs den straatweg naar Zutphen gelegen, beslaat eene oppervlakte van 8 bund. 25 v. r. 30 v. ell.

BRONCKHORST of Bronkhorst, heerl. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Doesborgh*, gem. *Steenderen*.

Zij bevat het plattelandstadje of vlek Bronckhorst, benevens de buurs. Olborgen, beslaat eene oppervlakte van 439 bund. 9 v. r. 3 v. ell. en telt ongeveer 450 inw., welke grootendeels hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er drie steenovens bij het veer aan den IJssel, die zeer bloeijende zijn, en aan vele handen werk verschaffen, wordende aldaar jaarlijks ongeveer drie milioen steenen gebakken. De Herv., die 250 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Steenderen-en-Bronckhorst*, die ook te Bronckhorst eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er ongeveer 60 telt, behooren tot de stat. *Baak*. — Men heeft in deze heerl. éene school.

Deze heerl. was voor het jaar 1795, een graafs. en bannerij, en tot in het jaar 1811 eene afzonderlijke gemeente, doch toen werd zij bij *Steenderen* ingelijfd.

De eerste Heer van Bronckhorst, van wien men in de geschiedschriften melding gemaakt vindt, is geweest Heer Jan van Bronckhorst, die omtrent het jaar 1035 geleefd heeft. Het geslacht der Heeren van Bronckhorst is altijd zeer vermaard in Gelderland geweest. Het is aldaar een bekend oud gezegde:

Bergh de rijkste,
Bronckhorst de edelste,
Bahr de oudste,
Wisch de stoutste,

Ook hebben zich onderscheidenen Heeren van Bronckhorst door hunne daden beroemd gemaakt. Zoo spande Willem van Bronckhorst, in het jaar 1350, met Hertog Eduard zamen tegen diens broeder Reinald en de Heeckerens, hetwelk eenen langdurigen en bloedigen oorlog ten gevolg had, die, onder den naam van den twist *tusschen de* Heeckerens *en de* Bronckhorsten, in de geschiedenis bekend is. Onder de latere afstammelingen van dit geslacht vinden wij nog, behalve de reeds vroeger (zie het art. Batenburg) vermelde broeders Willem, Karel, Dirk

en Gijsbrecht van Bronckhorst en Batenburg, nog twee, namelijk Joost van Bronckhorst, Heer *van Honnepel* en Nikolaas van Bronckhorst, als teekenaars van het verbond der Edelen vermeld; terwijl Dirk van Bronckhorst van Honnepel, des eerstgenoemden broeder en vermoedelijk ook een der teekenaars van dat verbond, tijdens den oorlog voor Neêrlands onafhankelijkheid, in Friesland krijgsvolk wierf, en eenige steden in dat gewest, onder welke Franeker, Bolsward en Sneek, aan 's Prinsen zijde bragt. Later, en wel ten jare 1602, was Vincent van Bronckhorst een der eerste voortzetters van de vaart op Oost-Indië.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer David de Haas, woonachtig te Bronckhorst.

Het vlek Bronckhorst ligt 2 u. Z. van Zutphen, 1½ u. N. van Doesborgh, ½ u. N. W. van Steenderen, door korenvelden omgeven.

Het is een gering plaatsje, uit slechts 54 h., bewoond door ruim 300 zielen, bestaande. De inw., die meest allen Herv. zijn, gaan doorgaans te Steenderen ter kerk, doordien er slechts eenmaal 's jaars, en wel op kermis, in het kleine en zeer vervallen kerkje te Bronckhorst gepredikt wordt.

De school te Bronckhorst wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Men heeft hier nog het adell. slot der Heeren van Bronckhorst, het Slot te Bronckhorst geheeten (zie het art. Bronckhorst [Slot Te]), alsmede een pontveer over den IJssel, op *Brummen*, het Bronckhorsterveer genoemd.

Dit stadje heeft, in het begin der Spaansche beroerte, veel te lijden gehad en is toen te eenemale verwoest geworden. Ook is het, op onderscheidene tijden, door brand geteisterd. Zoo zijn, in het jaar 1633, eenige huizen naar den kant van het veer aan kolen gelegd. In het jaar 1666 werden aan de westzijde van de Steenpoort, naar den kant van het kasteel, eenige huizen afgebrand. Den 29 April 1770 brandden alle de huizen ten O. van de Steenpoort, naar den molen, 21 in getal, benevens 2 schuren en 1 hooiberg, geheel af, waarbij 13 stuks rundvee omkwam.

Het wapen van Bronckhorst bestaat uit eenen witten leeuw op een rood veld.

BRONCKHORST, adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Pollenbrink.

BRONCKHORST (HUIS- VAN-), voorm. adell. h., prov. *Zuid-Holland*, te *'s Gravenhage*, in de *Nobelstraat*.

Het moet een zeer groot en aanzienlijk gebouw geweest zijn, dat later in twee partikuliere huizen verdeeld werd, welke nog bestaan.

BRONCKHORST (SLOT TE), oud adell. kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, in het stadje *Bronckhorst*.

Het staat reeds bekend in het jaar 1034 en was in de middeneeuwen zeer beroemd, van zeer grooten omtrek en van eene gracht omringd; voorts was er een hooge en breede aarden wal omgetrokken, waarop en achter, de tuinen van het heerenhuis lagen. Op de voorpoort stond een torentje en boven den ingang waren twee wapenschilden geplaatst. Door deze poort gegaan zijnde, kwam men, over eene vaste brug, in het kasteel, aan welks ingang twee beelden stonden. Het is thans meer dan twee derde kleiner dan voorheen. Er stond vroeger een oude vierkante toren van zeer dikke muren, die voor meer dan 200 jaren scheen uitgebrand te zijn, doch welke, in het jaar 1797, door den toenmaligen Heer van Bronckhorst, Frederik Albert,

Grave van Limburg-Stirum, met fraaije zalen en kamers is opgetimmerd en boven met een plat voorzien, van waar men de schoonste en heerlijkste gezigten had over den kronkelenden IJsselstroom, met zijne vette weilanden omzoomd, en verder op de Nijmeegsche, Cleefsche en Eltensche bergen, alsmede op de steden Doesborgh, Doetinchem, Zutphen en Deventer, met hunne omliggende dorpen, en op de Veluwsche duinen. Deze toren is echter, in het jaar 1828, door den toemaligen eigenaar, den Heer Hermanus Lodewijk Reyers, afgebroken en de grachten met het puin gedempt.

BRONDROE, naam, welken de Negers geven aan de thans met *Twistrust* vereenigde koffijplant. Landlust, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Landlust-en-Twistrust.

BRONGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

BRONGER, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Bronneger.

BRONGERGA, oudtijds Bronerdae, oud d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Heerenveen*, in het *Oranjewoud*.

Dit, zeer aangenaam gelegen, dorpje telt, met de daartoe behoorende buurt Mildam, 290 inw. die meest hun bestaan vinden in landbouw, vee- en houtteelt.

Vroeger stond hier eene kerk, doch deze, door ouderdom vervallen en voorts afgebroken zijnde, is de gemeente met de *Knijpe* of *Nieuw-Brongerga* gecombineerd, alwaar de Predikant zijne woning heeft.

Men heeft hier éène school, vroeger vond men er de staten van Haren en Tjamminga, alsmede het vorstelijk lusthuis of kasteeltje Carolineburg (zie dat art.).

BRONGERGA (NIEUW-), d., prov. *Friesland*. Zie Knijpe (De).

BRONGERSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, 1 u. N. O. van *Kollum*, waartoe zij behoorde.

BRONKHORST, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, ten N. W. van Batavia.

BRONKHORST, stadje in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Bronckhorst.

BRONKHORST, adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Pollenbeering.

BRONKHORSTERVEER, veer over den IJssel, prov. *Gelderland*. Zie Bronckhorst, gem.

BRONNEGER, ook wel Bronniger of Bronger gespeld, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 3½ u. O. ten Z. van *Assen*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Borger*; met ongeveer 80 inw.

BRONNEP, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Brunnepe.

BRONNIGER, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Bronneger.

BRONSTEE, buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 20 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. N. van *Heemstede*, aan den Binnenweg, ten Z. van de Kraainesser- of Gasthuisvaart.

Het beslaat eene oppervlakte van 62 bund. 48 v. r. 54 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer David Splitgerber, woonachtig te Amsterdam.

BRONTSEMA, heerd in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, N. ten O. van *Lellens*, gem. *Ten-Boer*.

BRONZEN, d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Brunssum.

BROODHUIS, oud gebouw in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. N. W. van *Oirschot*, gem. *Hilvarenbeek*.

BROODZUSTERENKLOOSTER, voorm. nonnenklooster te *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bethlehem.

BROOM (OEDJONG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumedang*.

BROSSAT, Brossot, Brosso, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, lands. *Mataram*, aan de rivier van den zelfden naam.

BROSSAT, Brossot of Brosso, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, een tak van de *Progo*.

BROTHERS, Engelsche naam der *Oost-Indische eilanden*, die wij Broeders noemen. Zie die artt.

BROUA, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, in het strand distr. *Saboe*, 1½ u. O. van het Nederlandsche fort Nassau.

BROUCH, d. en geh. in het grooth. *Luxemburg*. Zie Bruch.

BROUCHEM of Broucken, buurs. in de heerl. *Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. O. van *Meerssen*, gem. en ½ u. W. van *Houtem*, aan de *Geul*.

BROUCKE, voorm. d. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Broeke (1).

BROUCKEM, buurs. in de heerl. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Brouchem.

BROUCTERS, oude bewoners dezer landen. Zie Bructeren.

BROUHUIS, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Brouwhuis.

BROUNHAAR, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Bruinehaar.

BROUROE, namen, dien de Negers geven aan de katoenplant, De Lemmert en aan de koffijplant. L'Aventure, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Aventure (L') en Lemmert (De).

BROUW, Tandjong-Brouw of Deutekoeshoek, kaap in *Oost-Indië*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

BROUWERIJ, landgoed, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1 u N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. *Bemmel*.

BROUWERSDIJK, dijk in het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*; den Westerdijk van den Dubbeldamschen pold. uitmakende en zich in eene noordwestelijke rigting van den Oudendijk naar de voorstad van Dordrecht uitstrekkende.

BROUWERSEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in het O. van de *Straat Sunda*, 14 m. van de kust van Java; 5° 30′ Z. B. 124° 35′ O. L. Het is klein en klipachtig.

BROUWERSHAVE, landhuis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, gem. en ½ u. N. O. van *Oudeschoot*, waartoe het behoort, in het *Oranjewoud*.

---

(1) Evenzoo zoeke men alle de overige woorden op Brou, die hier niet gevonden worden, op Broe.

Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Dr. S. Brouwer.

BROUWERSHAVEN, kant., prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, bevattende de volgende veertien gemeenten: Bommenede-en-Blooïs, Burgh, Dreischor, Duivendijke-Klaaskinderkerke-Brijdorpe-en-Loperskapelle, Elkerzee, Ellemeet, Haamstede, Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerke-en-Zuidland, Noordgouwe, Noordwelle, Renesse, Serooskerke en Zonnemaire.

Het beslaat eene oppervlakte van 15,451 bund. 79 v. r. 79 v. ell., en telt ruim 7600 inw.

BROUWERSHAVEN, kerk. ring, prov. *Zeeland*, klass. *Zierikzee*, bevattende de volgende negen gem.: Brouwershaven, Burgh, Dreischor, Elkerzee, Haamstede, Noordgouwe, Renesse-en-Noordwelle, Serooskerke en Zonnemaire, die 10 kerken hebben, door negen Predikanten bediend worden en ruim 6000 zielen tellen.

BROUWERSHAVEN, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*; palende N. aan de Grevelinge, O. aan de gem. Bommenede-en-Blooïs, Z. aan Kerkwerve-Nieuwkerk-Rengerskerke-en-Zuidland, W. aan Duivendijke-Klaaskinderkerke-Brijdorpe-en-Looperskapelle.

Zij bevat de smalstad Brouwershaven, benevens de St. Christoffelpolder, den Geest- of Willem-Gijsenpolder, den Grooten-St.-Jacobspolder, den Inlaag, den Keet- of Paltzgravenpolder, den Noorder-Nieuwlandpolder en den Zuider-Nieuwlandpolder, en beslaat eene oppervlakte van 223 bund. 58 v. r. 90 v. ell.

De smalstad Brouwershaven ligt omtrent 2 u. N. van Zierikzee, op de noordelijken grens der prov. Zeeland, aan de Grevelinge, meer buitenwaarts het Brouwerhavensche gat genoemd (zie dat woord).

Het bestaan van deze plaats dagteekent zich van het jaar 1285 af aan, toen de, ten gevolge van het afdammen der oude Duvenée, die voorbij Bridorp liep, ontstane verlanding, bedijkt werd door Pieter Nobel en zijnen broeder Serklaaskinder. Bridorp, waar destijds meer te doen was dan tegenwoordig, had eene haven noodig. Genoemde heeren wilden er eene aanleggen, met een dorp er bij, en boden, voor het octrooi daartoe, den Graaf de helft der baten aan, mits het Bridorper ambacht, hetgeen hem toebehoorde, mede betaalde in de kosten van sluis en watergang. Dit plan beviel niet alleen aan den Vorst, maar hij breidde het zelfs uit, kocht, den 16 Maart 1285, van Jan van Renesse, 100 gemeten ambachts, en vormde het plan, om er, in stede van een dorp, eene stad te maken. Ter verwezenlijking hiervan verzocht en verkreeg hij, in het jaar 1288, bij voorraad voor de nieuwe stad, tolvrijheid door Braband. Graaf Floris V werd vermoord, en het ontwerp, om het verrezene en zich steeds uitbreidende dorp tot eene stad te maken, bleef vooreerst staken. Het heet, in brieven van het jaar 1321, *het dorp van Brouwershaven*, en den 23 November 1344 werd aan dit dorp gegeven eene vrije haringmarkt en tolvrijheid gedurende twee jaren.

In de eerste jaren der vijftiende eeuw stond Brouwershaven nog onmiddellijk onder de Graven van Zeeland. Hertog Albert hernieuwde nog, ongeveer 1390, de handvesten en keuren door zijne voorgangeren reeds gegeven. Inzonderheid evenwel gedurende het leven van Vrouw Jacoba heeft Brouwershaven eenige vermaardheid verkregen. Jan van Beijeren,

vreezende eenen inval der om harentwil gebannenen en uitgewekenen, gelastte, den 7 Oct. 1422, zijnen Baljuw te Brouwershaven, Frank van Domburg, om, met overleg van 8 of 10 der vroedsten en rijksten van het dorp, ten koste der ingezetenen, een blokhuis te maken, terwijl de steden Middelburg en Zierikzee gemagtigd werden, de onwilligen tot hunnen pligt te brengen. Het werk werd aangevangen en voltooid, doch vele ingezetenen weigerden de betaling, en werden daarom in gijzeling gezet. Ook dit baatte niet genoeg, weshalve genoemde Baljuw, in Maart 1422, gemagtigd werd, den sterken arm te gebruiken en door te tasten, al moest er ook bloed gestort worden. Uit deze, meestal voorbij geziene bijzonderheden, wordt het duidelijk, waarom de door den Hertog van Glocester afgezondene Engelsche benden, in Januarij 1426, juist bij Brouwershaven aan land kwamen, en zich aldaar met de aan Vrouw Jacoba toegedane Edelen vereenigden. Zij delfden er, ja, den 13 Januarij, het onderspit; doch eene overwonnene partij is niet altijd ook eene overtuigde partij, en misschien wel was het, ten gevolge van deze bekende gezindheid van het gros der ingezetenen, dat Filips van Bourgondië zijne heerlijkheid Brouwershaven overdroeg aan Floris van Kijfhoek, uit wiens geslacht zij evenwel reeds vroeg in andere handen overging; want in 1461 was de heerlijkheid reeds verdeeld onder de geslachten van Borssele, van Bergen en Bolle. Maria van Bourgondië, Gravin *van Zeeland*, verkocht, bij brief van 1 Mei 1477, bekrachtigd den 22 September daaraanvolgende, door haren gemaal Maximiliaan van Oostenrijk, voor eene som van 1478 pond. 14 schell. vlaamsch (ruim 8872 guld.), de twee derden dezer heerl. welke de van Borssele's nog niet bezaten, aan Wolfert van Borssele, Grave *van Grandprez en Bochane*, Heer *van Veere*, die het overige derde gedeelte reeds als kwaad Zeeuwsch leen bezat. Brouwershaven werd vervolgens door Anna, dochter van genoemden Heer Wolfert, in huwelijk aangebragt aan Filips van Bourgondië, die de heerlijkheid in erfenis naliet aan zijnen zoon Adolf, welke groot belang in deze bezitting schijnt gesteld te hebben; althans hij zorgde, door keuren en ordonnantiën, voor hare dijken en meekrapreederijen. Deze Adolf liet haar na aan zijnen zoon, den Markgraaf Maximiliaan I, na wiens overlijden, door zijne schuldeischers, ook op de heerl. Brouwershaven beslag werd gelegd; zoodat zij, op last van den Grooten Raad te Mechelen, in het jaar 1567, moest verkocht worden. Doch die van Brouwershaven het belang inziende, dat zij er bij hadden, een onmiddellijk eigendom der grafelijkheid te zijn, wisten te weeg te brengen, door aanbod van een voorschot, dat Koning Filips II, als toenmalig Graaf van Zeeland, de heerl., voor de som van 12,000 pond Vlaamsch (72,000 guld.) liet inkoopen. Brouwershaven verkreeg bij die gelegenheid eenige voorregten en vrijheden en werd voor altijd tot eene onvervreemdbare grafelijke bezitting verklaard.

Na den afval van Spanje gaf Prins Willem I, en naderhand de Staten, in het jaar 1589, verlof, om de toen nog opene plaats te bewallen, zoodat zij, in het jaar 1590, de gedaante eener stad verkreeg. Na dien tijd begon zij eerst regt te bloeijen, voornamelijk door de haringvisscherij, komende, onder anderen, in het jaar 1672, de haringbuizen hier zoo welbeladen binnen, dat bij de ontlading de haven wederzijds, ofschoon vrij ruim, geheel met haringtonnen bezet was. Vele kooplieden uit Holland kwamen destijds hier de haring inkoopen. Dit maakte, dat die van Brouwershaven herhaalde pogingen hebben aangewend, om als stemhebbende stad te worden erkend en in de vergadering

der Staten beschreven, hetgeen haar echter nimmer heeft mogen gelukken.

Thans ligt Brouwershaven nog binnen hare wallen, hoewel de vijf poorten, die zij vroeger had, allen zijn afgebroken; de laatste in het jaar 1820. Binnen de wallen der stad telt men 192 h., 38 pakhuizen en 21 schuren. De voornaamste huizen staan rondom de haven, die door eene spuisluis diep gehouden wordt en midden over welke vroeger eene draaibrug lag, die onlangs (in het jaar 1840) is weggebroken. Aan het einde der haven is het marktplein gelegen, waarop een steenen standbeeld, ter eere van den hier geboren beroemden Dichter en Staatsman, Jacob Cats, is opgerigt, aan hetwelk den 21 October 1829 de eerste steen gelegd is en dat den 11 December van dat jaar werd ingewijd (1).

Brouwershaven telt, binnen hare wallen, ongeveer 1100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, terwijl de, in het jaar 1838, bewerkstelligde afdamming van het Brouwershavensche zeegat, meerder vertier en levendigheid aan deze diep vervallen plaats belooft, gelijk reeds, in het jaar 1839, 14 oostindievaarders op hare reede zijn binnengevallen, om, na aldaar gedeeltelijk te zijn geligt, door het Voornsche kanaal of wel langs de binnenstroomen, naar Rotterdam of Dordrecht op te zeilen; terwijl de buitengewone bruikbaarheid der reede eene der beste, zoo niet de allerbeste van het Rijk, daaraan bij meerdere ondervinding, nog meerdere uitbreiding doet te gemoet zien. Ook heeft men er drie meestoven, éénen korenmolen en ééne oesterput. Vroeger waren er nog eene bierbrouwerij, eenige lakenhallen en zoutkeeten, die echter thans niet meer bestaan. Ook zijn de voordeelen van de visscherij en oesterhandel zoo goed als geheel verdwenen.

Het Stadhuis, aan de markt staande, ten jare 1820, uit de opbrengst van den verkoop der poorten aanmerkelijk verbeterd, is een deftig gebouw, waar men een exemplaar bewaart der *Gedichten van* Jacob Cats, in folio, door hem aan de stad vereerd, met eigenhandig onderteekende opdragt en sierlijke zilveren sloten, waarop in zeer schoon basrelief de voornaamste onderwerpen zijn afgebeeld, welke de dichter besongen heeft. Ook vindt men er de afbeelding van een in het jaar 1606 op de Springersplaat gevangen walvisch of soortgelijk dier, alsmede de werktuigen tot voormalige ligchaamsstraffen, eene pijnbank, enz. Dit stadhuis heeft eenen toren, die van een uur- en slagwerk voorzien is. Niet ver van daar wordt, op den hoek van de *Noordstraat* en het *Kerkslop*, de nederige woning aangewezen, waar de overlevering wil, dat vader Cats zoude geboren zijn, waarvan echter, ten gevolge van menigvuldigen herbouw, niets oorspronkelijks meer te zien is.

Voorts heeft men er ééne, in het jaar 1646 gebouwde en in 1819 vernieuwde, Waag, ééne Kraan, die in het jaar 1725 vernieuwd werd. De kermis valt in den eersten Zondag in Junij.

De Hervormde gemeente van Brouwershaven, waartoe bijna alle de inw. behooren, wordt tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Brouwershaven* gerekend. De eerste, die hier het leeraarsambt waarnam, is geweest Gerardus Pauli, die hier in het jaar 1577 stond. De gemeente nam echter al spoedig zoodanig toe, dat men er, den 4 Februarij 1609, eenen tweeden Predikant beriep, zijnde de eerste, die

---

(1) Zie N. E. Ernst Vetten, Feestviering bij de ontsluijering van het standbeeld van Jacob Cats.

tot tweede Leeraar alhier beroepen werd, geweest ELIAS DE MONNIER, die in het jaar 1613 overleed. Sedert het jaar 1818 is er echter maar weder één Predikant te BROUWERSHAVEN. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De Herv. gem. heeft hier eene zeer groote kerk, die vóór de Hervorming aan St. PIETER en PAULUS was toegewijd. Het is een zeer oud gebouw, met kerkenkamer en koor; het laatste door een beschot afgescheiden van dat gedeelte, waarin de godsdienst wordt geoefend. Dit beschot is een geschenk van MARTINUS WESTERHOUT, die in de jaren 1741—1759 hier het leeraarsambt heeft waargenomen. De kerk prijkt met eenen sierlijken predikstoel en een doophek met kerkeraadsbanken, zijnde een geschenk van HOMIUS DE KRIJGER, een inboorling der plaats. Het orgel, dat eenigzins in vervallen staat is, werd er in het jaar 1557 geplaatst. Het heeft 19 sprekende registers, twee handklavieren en één aangehangen pedaal. Op de kerk, waarvan het dak door twee rijen pilaren ondersteund wordt, tegen een van welke de predikstoel is geplaatst, stond vroeger eene fraaije torenspits, die onder NAPOLEON, tot het stellen van eene telegraaf, lager gemaakt en voor eenigen tijd geheel weggebroken is. De kerkekamer, een doelmatig vertrek, is in het koor, waar tegenwoordig ook de luiklokken hangen. De storm van 29 November 1836 deed een gedeelte van den westmuur der kerk wegvallen; doch dit is in het volgende jaar weder hersteld.

Vroeger hebben de Doopsgezinden te BROUWERSHAVEN ook eene gemeente gehad, die hare vergaderingen in een partikulier huis, op de *Oude Koornmarkt* plagt te houden, maar deze gemeente is reeds sedert het midden der vorige eeuw te niet gegaan.

De R. K., van welke men er 25 aantreft, behooren tot de statie van *Zierikzee*.

De Israëliten, die er 5 in getal zijn, worden tot de gem. van *Zierikzee* gerekend.

In het jaar 1599, werd te BROUWERSHAVEN een Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis en een Weeshuis, nevens elkander, aan den *Oostdijk*, opgerigt. Het had een torentje, dat, naar men wil, een overblijfsel van een kloostergebouw was. In het jaar 1738 werd besloten, dat er voortaan geene Proveniers meer in het Mannenhuis zouden worden aangenomen, en sedert is dat huis, met het Weeshuis, tot een gemeen gebruik vereenigd, waar eenige personen, die hunne kost daarin gekocht hadden nog tot hunnen dood hebben gewoond, later is deze inrigting geheel te niet gegaan. Thans worden de woningen verhuurd, of ook wel door de stad aan onvermogenden ter bewoning uitgegeven.

Behalve dit is er nog een Godshuis in het jaar 1598 gesticht, en tot het onderhoud met zekere som begiftigd door HUIBRECHT CARSTEN, Ambachtsheer *in Bloois*. Het bevat vier woonhuisjes, welke, naar den wil des stichters, door eerbare weduwen moesten bewoond worden, die vroeger jaarlijks vijftien tonnen turf trokken.

Men heeft te BROUWERSHAVEN eene School waarvan het huis, naar men wil, weleer een Pesthuis geweest is, en die gemiddeld door een getal van 100 kinderen bezocht wordt.

Aan het hoofd der vermaarde mannen op welke BROUWERSHAVEN als geboorteplaats roem draagt, staat ongetwijfeld de boven reeds genoemde JACOB CATS. Hij zag hier den 10 November 1577 het eerste levenslicht. De geschiedenis en de werken van den beroemden Staatsman, en bij uitnemendheid grooten Volksdichter, zijn te bekend, om die hier, ook

zelfs maar in de voornaamste bijzonderheden te vermelden. Hij † op zijn buitenverblijf Zorgvliet, bij 's Gravenhage, den 12 September 1660. Verder worden als beroemde inboorlingen van BROUWERSHAVEN genoemd: de Godgeleerde PETRUS VAN BROUWERSHAVEN, die in het jaar 1572 leefde; MATTHIJS VAN GATS, bij de geleerden meer bekend onder den naam van MATTHIAS FELISIUS, † den 6 Maart 1576 als Provinciaal der Minderbroeders in de Nederlanden; de Genees- en Letterkundige HOBIUS VAN DER VORM, geb. den 4 Aug. 1628 † den 17 Jan. 1700, wien WILLEM III, tot lijfarts begeerde, waarvan hij zich echter om zijne hooge jaren verschoonde, terwijl hij te Naarden en te Hoorn, het Rectoraat der Latijnsche scholen heeft waargenomen, en zich door onderscheidene schriften heeft bekend gemaakt, welke men alle in P. DE LA RUE's, geletterd *Zeeland*, vindt opgegeven; de Nederduitsche dichter JACOB HOBIUS, die in de zeventiende eeuw leefde; de Waterbouwkundige ANDRIES SCHRAVEN, geb. den 27 Februarij 1754 † den 17 Junij 1827, na door vlijt en bekwaamheid zich uit den geringsten stand, tot Hoofd-Ingenieur bij 's Rijks waterstaat te hebben verheven (1); ook was BROUWERSHAVEN de geboortepl. van de dichteres JOHANNA HOBIUS, die in het jaar 1645, te Amsterdam, *het Lof der Vrouwen met nog eenige verzen*, uitgaf.

BROUWERSHAVEN heeft niet weinig deel gehad in algemeene en bijzondere rampen. Behalve eene pest, van welke het jaar echter niet genoemd wordt, die 1400 menschen zou hebben weggesleept, werden, in het jaar 1445, ruim 300 huizen door brand verteerd. In 1575 werd zij den Spanjaarden, zonder slag of stoot overgeleverd, door eene krijgsbezetting van 300 man. Maar in het jaar 1576 werd zij hun weder ontweldigd. — Vooral de watervloed van 26 Januarij 1682, die het nabijgelegene Bommenede (zie dat art.) geheel verwoestte, deed BROUWERSHAVEN ook veel lijden, als wanneer niet alleen zeven polders, tot het grondgebied der stad behoorende, invloeiden, maar ook de geheele stad werd onder water gezet, waardoor eene oude steenen poort en vier oude bruggen zijn verwoest; terwijl de vesten, die zeer diep waren, voor het grootste gedeelte met zand werden opgevuld, onderscheidene gebouwen wegspoelden en veel vee en eenige menschen omkwamen.

Het wapen van BROUWERSHAVEN is een veld van goud, verticaal in tweeën verdeeld. De regter helft is beladen met eenen rooden klimmenden leeuw. De linkerhelft bevat eenen zwarten arend, op de eene borst beladen met een geruit schildje van goud, met twee zwarte arenden en twee roode leeuwen over het kruis, zijnde het wapen der Zeeuwsche Graven, uit het huis van Henegouwen. Waarschijnlijk zal het regt, om dit schild te voeren, door die Graven aan de stad vereerd zijn.

BROUWERSHAVEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan het verl. land van de Eendragt, benedenwaarts aan de verl. plant. 's Gravenhage.

BROUWERHAVENSCHE GAT of GAT VAN BROUWERSHAVEN, zeegat tusschen Schouwen en Flakkee. Het is de mond der *Greevelinge*. In

(1) Men zie over dezen nog weinig bekenden man: Ds. E. B. SWALUE, Eenige merkwaardigheden uit het leven van ANDRIES SCHRAVEN, in den Zeeuwschen Volks-Almanak, voor het schrikkeljaar 1846.

het jaar 1838 is dit gat betond, waardoor het thans zeer veilig door de grootste schepen kan bevaren worden.

BROUWERSHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Lochem*, gem. en 15 min. van *Ruurlo*; met 18 h. en 128 inw.

BROUWERSHUIZEN, buitengoed op de *Midden-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 7½ u. N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Apeldoorn*; gem. en ¼ u. N. van *Voorst*. Het is slechts 42 v. r. 90 v. ell. groot.

BROUWERSKOLK, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, 1 u. W. van *Haarlem*, ¼ u. W. van *Overveen*.

Het is aangelegd, om gebruikt te worden voor de bierbrouwerijen der stad Haarlem, en heeft met deze stad gemeenschap, door eene vaart, de Brouwersvaart geheeten.

BROUWERSLUST, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Nut-en-Schadelijk, benedenwaarts aan de suikerplant. Kroonenburg; 725 akk. groot, met 141 slaven.

BROUWERSPLATEN of Zuiderplaten, zandbanken, in de *Honte* of *Wester-Schelde*, ten Z. van het middelste gedeelte van het Zeeuwsche eil. Zuid-Beveland.

BROUWERSSLOOT, water in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, dat, uit de veenen beoosten Giethoorn afkomende, zich, met eene lijnregte, westelijke strekking, in het *Giethoornsche meer* ontlast.

BROUWERSSLUIS (GROOTE-), sluis in *Amsterdam*, op de Brouwersgracht; bij de Prinsegracht. Zij is in het jaar 1615 aangelegd.

BROUWERSSLUIS (KLEINE-), sluis te *Amsterdam*, aan het einde der Brouwersgracht. Zij is in de zeventiende eeuw aangelegd.

BROUWERSVAART, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zij begint aan de Brouwerskolk en loopt in eene lijnregte oostelijke rigting naar de stad Haarlem. De wandeling langs deze vaart naar de Brouwerskolk, is eene der meest geliefkoosde uitstapjes van Haarlems ingezetenen.

BROUWHUIS of Brouhuis, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 1¼ u. N. ten W. van *Asten*; gem. en 1 u. N. W. van *Vlierden*; met 23 h. en 145 inw.

BROUWMEER, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1 u. Z. ten O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Boxtel*; gem. en ¼ u. W. van *St. Michiels-Gestel*.

De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 2 bund. 46 v. r. 3 v. ell.

BRUCH of Bruck, in het Fr. Brouch of Brouck, d. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1¾ u. Z. W. van *Mersch*; gem. en 1 u. Z. van *Buvingen*, aan alle zijden door bosschen omgeven.

Er is eene kapel, die tot de par. van *Buschdorff* behoort en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

BRUCH of Breuch, in het Fr. Brouch, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1½ u. N. W. van *Grevenmacher*, gem. *Biver*.

BRUCHEM, oudtijds BROECHEM en ook wel BRECKUM of BRUCSEM geheeten, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt* van *Gelderland*, arr. en 5½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en ¾ u. Z. van *Zalt-Bommel*, gem. en ¼ u. N. O. van *Kerkwijk*.

Het bevat 63 h. en telt ruim 400 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier ruim 380 in getal zijn, behooren tot de gem. *Bruchem-Kerkwijk-en-Delwijnen*, welke hier eene kerk heeft.

De R. K., die hier ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de par. van *Zalt-Bommel*.

Men heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

BRUCHEM is eene heerl. die even als *Kerkwijk*, eene oude bezitting was van het geslacht van DE COCK, van welk geslacht een tak den naam van BRUCHEM aangenomen heeft. GERRIT DE COCK ontving BRUCHEM bij broederdeeling, na den dood van zijnen vader, Heer HENDRIK, en wordt op de jaren 1294 en 1320 gemeld. THEODORA DE COCK trouwde omtrent het jaar 1410 met JOHAN VAN BRUCHEM, Heer van *Oost-Malle*, waardoor de heerl. BRUCHEM en *Kerkwijk* aan dat geslacht en naderhand aan dat VAN HAMALE overgingen. Thans wordt BRUCHEM in eigendom bezeten door den Heer Mr. JEAN PHILIPPE DUQUESNE, wonende op den huize den Brink, bij Arnhem. Volgens eene aloude overlevering zouden de voormalige eigenaren der heerl. hier een kasteel gehad hebben, dat moet gestaan hebben op een stuk gronds, de Singel genaamd, en nog aan den tegenwoordigen Heer toebehoorende, zooals uit de ligging van dien eigendom, alsmede uit de gracht en singels, die er op gevonden worden, nog kennelijk te zien is.

Het wapen van BRUCHEM bestaat in een horisontaal gedeeld schild, beladen met een, eveneens horisontaal gedeeld, rad. Het bovenste gedeelte van het schild van zilver; de velg van het bovenste gedeelte des rads van azuur, de spaken van keel, boven het rad drie blokjes van keel. Het onderste gedeelte van het schild van keel, de velg van het onderste gedeelte des rads van zilver, de spaken van keel. De geheele naaf van het rad van goud, omgeven in het bovenste gedeelte door eenen rand van azuur, in het onderste door eenen rand van zilver; onder het rad drie blokjes van zilver. Het schild gedekt met eene kroon van azuur met gouden paarlen en randen.

BRUCHEM (POLDER-VAN-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt* van *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Kerkwijk*; palende N. aan den polder Zalt-Bommel, O. aan de polders van Driel en Rossum, Z. aan den polder van Kerkwijk, W. aan den polder van Delwijnen.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 488 bund., telt 63 h., waaronder 23 boerderijen, en wordt, gezamenlijk met de Polders van Kerkwijk en Delwijnen, door twee molens van het overtollige water op de Maas ontlast.

BRUCHEM-KERKWIJK-EN-DELWIJNEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Bommel*, met ruim 790 zielen en twee kerken, ééne te Bruchem en eene te Kerkwijk, die door eenen Predikant bediend worden. De eerste die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES VERSCHUIL, die in het jaar 1613 beroepen werd, en in het jaar 1618 emeritus is geworden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, maar deze moet daarvan kennis geve naan de Heeren der heerlijkheden *Bruchem*, *Kerkwijk* en *Delwijnen*.

BRUCHERHOFF, ook wel BRUCKERHOFF, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Erensdorff*.

BRUCHT of BRUGT, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, ½ u. Z. van Hardenbergh, aan de Vecht; met eene school, 32 h. en 193 inw. Het is eene marke.

BRUCHTERBEEK, watertje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat met twee takjes op de Hannoversche grenzen, uit de *Hardenbergerheide* voortkomende, zich met eenen westelijken loop, bij de buurs. Brucht in de *Vecht* ontlast.

BRUCK, d. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie BRUCH.

BRUCKERHOFF, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie BRUCHERHOFF.

BRUCSEM of BRUKSEM d. in den *Bommelerwoard*, prov. *Gelderland*. Zie BRUCHEM.

BRUCTEREN, BRUKTEREN, BROEKTERS, BROEKERS of BROEKLANDERS, Germaansche volksstam, die, volgens het meest algemeen gevoelen, in het oostelijke gedeelte dezer landen moet gewoond hebben, hoewel sommigen beweren, dat zij in Munsterland, omtrent de Lippe, gevestigd was. Zij die ze in ons vaderland plaatsen, zijn het echter ook niet over het juiste oord harer woonstede eens, want daar eenigen een gedeelte van het graafschap Zutphen als hare woonstreek aanwijzen, willen anderen die van den oorsprong der Lippe en Eems tot den Rijn en de gracht van Drusus uitstrekken, en dit laatste komt ons het aannemelijkste voor, ten zij men wil aannemen, dat zij zich in die uitgestrekte landstreek nu eens hier dan eens daar nedergeslagen hebbe. Zeker schijnt het althans, dat de BRUCTEREN, in het jaar 80 onzer jaartelling, van hunne naburen beoorloogd en uit hunne bezitting gejaagd zijnde, later weder moed grijpende, het Land der *Tencteren* (*Drenthe*) en andere aangrenzende oorden, in bezit genomen hebben. De BRUCTEREN werden in Groote-Bructeren en Kleine-Bructeren verdeeld.

BRUDGAMME, oude naam van het d. BRIGDAMME, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie BRIGDAMME.

BRUEELIS, voorm. burgt in het eiland *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie BRUELIS.

BRUEGEL, oude naam van het d. BREUGEL, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie BREUGEL.

BRUEL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie BREUIL.

BRUËLIS, BRUËELIS, BRUWELIS of BRUËLLE, voorm. slot, thans een buitengoed, in het eil. *Zuid-Beveland*, distr., arr., kant. en 1¾ u. Z. O. van *Goes*, gem. *Kapelle-Biezelinge-en-Eversdijk*, 5 m. Z. O. van *Kapelle*, waartoe het behoort.

Hier stond eerst een oude wachttoren, die tot eenen burgt of vastigheid tegen de invallen der Vlamingen diende. Deze toren werd door WILLEM IV, Graaf *van Zeeland*, in de eerste helft der veertiende eeuw, benevens vele andere goederen, in leen uitgegeven aan zijnen bastaard broeder of neef SIMON, eenen natuurlijken zoon van zekere Jonkvrouw VAN HAAMSTEDE, die den toren tot een slot deed verbouwen, waarnaar hij den naam van BRUËLIS aannam, welke ook door zijn geslacht gevoerd is, dat kort na het jaar 1550 reeds uitgestorven was; welk

geslacht ten wapen voerde een horizontaal in tweeën gedeeld schild, waarvan het bovenste deel, in de kwartieren, de Hollandsche en Henegouwsche leeuwen op een veld van goud bevatte, terwijl in het onderste gedeelte drie zilveren ganzen op een blaauw veld stonden. Door het huwelijk van Maria van Breëlis, met Willem van Cats, was het geslacht van Cats reeds in het jaar 1492, in het bezit van Breëlis gekomen. Dit slot, een vierkant gebouw, met eenen voorhof, was door zware muren en wijde grachten omringd en van binnen met vele ruime vertrekken voorzien. In het begin dezer eeuw, werd het oude slot afgebroken en, op geringen afstand van daar, een heerenhuis opgetrokken, terwijl de daartoe behoorende gronden, tot eene buitenplaats aangelegd zijn, welke thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. François Nicolaas van der Bilt, President van de arrondissements-regtbank, te Goes, die het des zomers bewoont.

BRUERSMA, state, prov. *Friesland*. Zie Broersma.

BRUG, buurtje, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*. Het maakt een gedeelte van het geh. *Hoef-en-Brug* uit.

BRUG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr., en 5 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. ten Z. van *Veghel*, gem. *Erp*; met 38 h. en 240 inw. Dit geh. maakt, met het geh. de Straat, de kom der gem. *Erp* uit.

BRUGDAMME, geh. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Brigdamme.

BRUGDIJK (DEN), landgoed in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., dist., arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. en 5 min N. van *Bemmel*.

Het bestaat uit heerenhuis, tuinen en boomgaard, benevens slingerboschjes, alles te zamen groot 1 bund. 63 v. r. 50 v. ell.

BRUGEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Breugel.

BRUGGE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* dist., arr. en 4½ u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, ½ u. W. ten N. van *Deurne*; waartoe het behoort, ten N. van de Aa; met 5 h. en ruim 30 inw.

BRUGGE (TER-), b. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bregge (Ter-).

BRUGGEN (DE), geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Grave*, gem. *Mill-en-St.-Hubert*, ½ u. N. van *Mill*, waartoe het behoort, ½ u. N. W. van St. Hubert; met 8 h. en 60 inw.

BRUGGERHUIS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. W. ten Z. van *Asten*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Leende*, aan den Tongelreep; met 8 h. en 50 inw.

BRUGGESCHANS, voorm. schans, prov. *Groningen*, ½ u. O. van *Winschoten*, op de scheiding tusschen het Oldambt en Wedde, in Westwoldingerland.

In September 1672 werd deze schans, door den Overste Jorman, op de Munsterschen hernomen, die haar, met schier geheel het oostelijke gedeelte der provincie, bemagtigd hadden.

Zij ontleende haren naam van eene brug, welke daar over het riviertje de Pekel-Aa ligt en thans nog den naam van Winschoter-Hoogebrugge draagt. Na het jaar 1672 is deze schans, even als die bij Winschoterzijl, geheel geslecht.

BRUGGESLOOT, water in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*.

Zij komt uit de westelijke ringsloot van den Heer-Hugowaard, loopt met eene westelijke rigting naar de Achtergracht en dient tot grensscheiding tusschen de gem. Broek-op-Langendijk en Noord- en Zuid-Scharwoude.

BRUGGESLOOT, water in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Broek-op-Langendijk*.

Het komt uit het *Ooster-Del*, loopt, met eene westelijke rigting, de Achtergracht en het Zuider-Del doorsnijdende, in de Dennesloot uit.

BRUGSCHE-DIJKLANDEN, landen in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Schoondijke* en voor een klein gedeelte gem. *Oostburg*; palende N. aan de stad Oostburg en aan het Tweede deel van Prins Willemspolder, O. aan den Mauritspolder en den Goudenpolder, Z. aan het Eerste deel van Prins Willemspolder en W. aan den Brugschevaartpolder.

Deze landen ontstonden bij het bedijken van Prins Willemspolder, in de jaren 1650 en 1651, door het medebedijken van een gedeelte van het oude kanaal de Brugsche-vaart. Zij beslaan eene oppervlakte van ruim 80 bund., behooren tot den *Prins Willemspolder*, en staan onder het bestuur van dien polder. Er ligt eene hofstede, die den naam van Elmare draagt, als zijnde een overblijfsel van het klooster van dien naam (zie dat woord).

BRUGSCHEPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St.-Anna-Ter-Muiden*; palende N. aan het dorp St. Anna-Ter-Muiden en aan den Maanschijnpolder, O. aan den Zontenpannenpolder, Z. aan den Robemoreelpolder, W. aan den Gouverneurspolder.

Hij beslaat eene oppervlakte van ruim 23 bund. 60 v. r. 86 v. ell. vruchtgevend land, en bevat drie kleine arbeiderswoningen.

Sedert onheugelijke tijden heeft deze polder bestaan. De octroijen der bedijking zijn niet bekend, als zijnde onder de voormalige Graven van Vlaanderen verleend. Hij is, wat het bestuur daarover betreft, vereenigd met de Wateringe van Greveninge, welke meerendeels op Belgisch grondgebied ligt, en wordt door de Passluis van het overtollige water ontlast.

De naamsoorsprong van dezen polder is insgelijks onbekend. In de polderbescheiden is daarvan niets aangeteekend, welligt heeft hij bij de bedijking geheel aan Brugsche eigenaren toebehoort.

BRUGSCHE VAART, oud vaarwater of kanaal in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*; loopende uit het *Zwin*, langs den Roodenhoek, naar de *Honte* of *Wester-Schelde* en langs Biervliet naar den *Braakman*, tot doorvaart der schepen van en naar Brugge. Het schijnt bij het verdrinken van Oud-IJzendijke, Gaternesse en Ellemare, dat in het jaar 1377 plaats had, en misschien gedeeltelijk door opzettelijke doorgraving, ontstaan te zijn. Prins Maurits, in 1604, tot het herwinnen dezer landen het Zwarte gat ingevaren zijnde, liep met zijne kleine boot dit kanaal binnen, bemagtigde de schansen en forten die er langs lagen, om voorts het beleg voor Sluis te slaan. Door het bedijken van den Maurits-polder, in het jaar 1614 en den Oranjepolder in 1617, werd dit kanaal aan de oostzijde gesloten, echter bleef er nog eene doorvaart

voor kleine vaartuigen, langs den tegenwoordigen Molenkreek, van Schoondijke naar Nieuwerhaven. In 1650 en 1651 werd ook deze kreek afgedamd en een groot gedeelte van het oude kanaal in de bedijking van Prins-Willems-polder begrepen; in welken polder het overgebleven water, zijnde ruim ½ uur lang en loopende van den grooten dam bij *Oostburg* te Steenhove, bekend is onder den naam van het Groote gat en de landerijën ter wederzijden, daarvan onder den naam van Brugsche dijklanden (zie dat art.). Het overgebleven westelijk gedeelte slikte toen spoedig op en werd in 1684 onder den naam van Brugschevaart-polder ingedijkt (zie dat art.).

BRUGSCHE-VAART-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. *Sluis*, kant. en gem. *Oostburg;* palende N. aan den Veerhoek-polder, O. aan de Brugsche-dijklanden van Prins Willems-polder, aan den Maurits-polder en den Gouden-polder, Z. aan het eerste deel van Prins Willems-polder en W. aan den Austerlitzpolder.

Deze pold., in het jaar 1684 ingedijkt, is groot 86 bund. 5 v. r. 98 v. ell., en ontleent zijnen naam van het oude kanaal, de Brugsche vaart genaamd (zie dat art.); thans is er de groote straatweg van Breskens naar Brugge doorheen gelegd. Men vindt er slechts eene hofstede. De pold. heeft eene gemeene uitwatering met den *Henricus-polder* en behoort alzoo onder het dijksbestuur van dien polder; echter heeft hij, voor de bijzondere belangen, eenen afzonderlijken Directeur, die door de Ingelanden verkoren en aangesteld wordt.

BRUGSLOOT of OOSTER-BRUGSLOOT, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, 1 u. Z. van Sneek, langs het d. Uitwellingerga loopende. Het is een gedeelte van het groot-scheeps-vaarwater tusschen het Sneekermeer en Woudsend.

BRUGT, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie BRUCHT.

BRUGZIGT, landgoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. van *Utrecht*, kant. en ¾ u. N. van *Loenen*, gem. *Vreeland*.

Het beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 33 v. r. 80 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de douairière van den Baron L. J. VAN HEILMAN VAN STOUTENBURG.

BRUHEZE, kast. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en ½ u. W. van *Baarle-Nassau*, in het geh. *Loveren*, ¾ u. van de Belgische grenzen.

Het was het stamhuis der Heeren VAN BRUHEZE en wordt thans in eigendom bezeten door den bouwman ANTONIE MARTIL, die het tot kazerne voor de aldaar gestationneerde brigade Koninklijke Marechaussée verhuurt.

BRUIL (DEN), ook wel DE BREUIL gespeld, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. W. N. W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. van *Lochem*, gem. en 20 min. Z. van *Ruurlo;* met 21 h., en ruim 150 inw.

BRUIL (DE), naam, onder welken ook wel eens de ambachtsheerl. DE BREUL, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht* voorkomt. Zie BREUL (DE).

BRUIN-DEER, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en 1 u. W. van *Bolsward*, ½ u. N. ten O. van *Allingawier*, tot welk d. het behoort, tusschen het Schiemeer en de Burepoel.

BRUINE-HAAR of BROUNHAAR, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3½ u. N. van *Almelo*, gem. en 2 u. N. ten O. van

Vriesenveen; met 10 h. en 80 inw., allen Herv., die kerkelijk tot de gem. *Tubbergen* behooren.

BRUINE-HOEKSWAARD, pold. in den *Biesbosch,* prov. *Noord-Braband.* Zie BRUIN-HOEKSCHENWAARD.

BRUINE-KIL of BRUINKIL, een der killen van den *Biesbosch.* Zij komt, met twee armen, uit het *Steurgat,* en loopt eerst met eene zuidwestelijke en voorts met eene zuidelijke strekking tusschen den Guldenwaard en de Middelplaat door, en ontlast zich in den uitloop van het *Steurgat.*

BRUINEKIL (OUDE-), eene der bovenarmen van de voormelde *Bruinekil,* die, uit het *Steurgat* komende en boven den Draaijer heen loopende, zich daar in de *Bruinekil* ontlast.

BRUINEMEER, ook wel SOEMEER genoemd, meertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch,* kw. *Peelland,* prov. *Noord-Braband,* in de *Peel,* gem. *Deurne-en-Liessel,* 1½ u. O. van Liessel, 8 min. van de Belgische grenzen; groot 9 bund. 75 v. r. 40 v. ell.

BRUINENBERG of BRUYNENBERGH, heuvel in *Zalland,* prov. *Overijssel,* op de grenzen van *Drenthe,* gem. *Ambt-Hardenbergh,* over de Lutterbeek.

BRUINENBERG of BRUYNENBERGH, h. in *Zalland,* prov. *Overijssel,* te *Deventer,* aan het *Kerkhof.*

Het werd, in het jaar 1364, door de regering voor 400 Brabandsche schilden (560 guld.) aangekocht, en diende eerst, voornamelijk om er de openbare verpachtingen en verkoopingen, als ook de bijeenkomsten en onderhandelingen met vreemde Gezanten te houden. Later strekte het tot vergaderplaats voor de Gedeputeerde Staten van Overijssel, wanneer die te Deventer bijeenkwamen. Gedurende het bestaan der Bataafsche republiek hebben het departementaal bestuur en daarna het provinciaal geregtshof van Overijssel er hunne vergaderingen gehouden. Thans is er de Latijnsche school in geplaatst, en het dient tevens tot woning voor eenen der Stadsboden; ook worden er nog van tijd tot tijd verkoopingen gehouden.

BRUINENDAL, koffijplant. in *Nederlands-Guiana,* kol. *Suriname,* aan de *Matappicakreek,* ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Reynsdorp, benedenwaarts aan de koffijplant. Nieuw Meerzorg; 300 akk. groot, met 96 slaven, door de Negers PARDO genaamd.

BRUINENHOEKSCHENWAARD, BRUINEHOEKSWAARD of HOOGEPOLDER, hoog omkade, onbehuisde pold. in den *Biesbosch,* prov. *Noord-Braband,* *Tweede* distr, arr. *'s Hertogenbosch,* kant. *Heusden,* gedeeltelijk gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk,* gedeeltelijk gem. *Werkendam;* palende N. aan den polder Stroomenhoek, O. aan den polder Jogchemeveld, Z. aan den polder de Kijfhoek, W. aan de Bruinekil.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 134 bund. 64 v. r. 30 v. ell., wordt door ééne sluis op het Paal-gat van het overtollige water ontlast en staat onder het bestuur van den eigenaar, den Heer Mr. GUILLAUME GROEN VAN PRINSTERER, te 's Gravenhage. Het land ligt omtrent 7 of 8 palm boven A. P.

BRUINE-SPIJKER, geh. op de *Over-Veluwe,* prov. *Gelderland,* distr. *Veluwe,* arr. en 10½ u. N. N. O. van *Arnhem,* kant. en 3¼ u. Z. ten W. van *Elburg,* gem. en ½ u. Z. van *Doornspijk.*

BRUINHORST (DE), uitgestrekte bouwhof op de *Neder-Veluwe,* prov. *Gelderland,* distr. *Veluwe,* kw., arr. en 8 u. O. N. O. van *Arnhem,* kant. en 3½ u. N. van *Wageningen,* gem. en 1½ u. ten N. van *Ede,* ½ Z. W. van *Lunteren,* waartoe zij behoort.

Zij beslaat eene oppervlakte van 17 bund. 11 v. r. 90 v. ell., en word thans in eigendom bezeten door den Heer A. W. W. Baron van Pallandt van Barlham, woonachtig te Keppel.

BRUININCK, bij verbastering ook wel Brunik gespeld, groote hoeve in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. van *Groenlo*, gem. en ½ u. Z. W. van *Eibergen*, in de buurs. *Hupsel*.

Vroeger behoorde zij aan de Graven van Limburg-Stirum, Heeren van *Borculo*, doch in het jaar 1725, is zij door dezen aan zekeren Bruinsck verkocht, heeft daarvan haren naam ontleend en wordt thans nog door de nakomelingen van dien kooper bezeten.

BRUININGSDEEL of Bruinsdeel, pold. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Leerbroek-Reijerskoop-en-Middelkoop*; palende N. O. aan Hoog-Leerbroek, Z. aan Klein-Oosterwijk, W. aan Laag-Nouland, en voor een klein gedeelte aan Reijerskoop.

Deze polder wordt gezamelijk met *Hoog-Leerbroek* door twee molens en eene sluis van het overtollige water ontlast.

BRUININGSPOLDER of Bruininkspolder, pold., gecombineerd met *den Pelgrim* in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem *Zevenbergen*; palende N. aan den Nassauschen-polder en den Arembergschen-polder, O. aan den Bredaschen-polder, Z. aan den Ouden-polder van Zevenbergen, den Gelderschen-polder en den Grooten-Schenkeldijk, W. aan den Koekoek en het Kanaal van Zevenbergen.

Deze pold. beslaat, zonder den *Pelgrim* mede te rekenen, eene oppervlakte van 82 bund. 84 v. r. 60 v. ell., bevat één h., en staat met den *Koekoek*, den *Gelderschen* en andere polders, onder de algemeene benaming van *Buitenpolders*, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester. Het land ligt ruim 4 palm onder A. P. en wordt, gezamenlijk met den *Gelderschen-polder*, den *Grooten-Schenkeldijk* en den *Pelgrim*, door eenen watermolen van het overtollige water ontlast.

BRUINISSE, ook wel Bruinisse-Beoosten-Duiveland of enkel Oost-Duiveland geheeten, gem. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee* (2 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Grevelinge en het Krammer, O. aan de Wijdaars en het Nieuwe-Zijpe, Z. O. aan het Mastgat, Z. aan de schorren in de Keeten, W. aan de gem. Oosterland-en-Sir-Jansland.

Deze gem. bestaat uit den polder Bruinisse en den Stoofpolder, bevat het d. Bruinisse, het buurtje Zijpe en eenige verstrooid liggende h., alsmede de schorren Rumoirt en Nicke. Zij beslaat, behalve die schorren, eene oppervlakte van 841 bund. 76 v. r. 8 v. ell., met deze 1342 bund. 26 v. r. 8 v. ell., en telt 200 h. en ruim 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de visscherij van oesters en mosselen, op de nabijgelegene oesterbanken. waartoe hier doorgaans zestig of zeventig hoogaarsen en andere schuiten voorhanden zijn. Vroeger bestond de bevolking meestal uit de meenering, welke er meer dan elders gedreven werd, en waardoor in een zoo klein begrip twee meestoven werden gaande gehouden. Deze dienen echter thans tot het reeden van binnen- en buitenlandsch aangevoerde meede, wordende de meenering niet meer in deze gemeente, maar wel in de nabuurschap, gedreven. Ook had men er voorheen eene brouwerij, die echter sedert het jaar 1823 niet meer werkzaam is.

De Herv., die hier 1300 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zierikzee* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, was REMEUS DE MONIER, die er in het jaar 1590 kwam en aanvankelijk de gem. van BRUINISSE met die van *Sir-Jansland* te zamen schijnt bediend te hebben, nadat hij echter in het jaar 1603, zijnen zoon JONAS DE MONIER tot adsistent bekomen had, bleef hij alleen de laatste bedienen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad met medestemming van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er slechts 7 telt, worden tot de statie van *Zierikzee* gerekend. Men heeft in deze gem. éénе school.

BRUINISSE, dat oorspronkelijk tot een afzonderlijk eilandje behoorde, hetwelk door de Marevliet van de overige gedeelten van Duiveland was gescheiden, werd in 1467 bedijkt en gemaakt tot eene heerl., zijnde een Zeeuwsch onsterfelijk erfleen. De bezitters zijn, tot het jaar 1566, dezelfde geweest als van geheel Duiveland; maar toen werd de heerl. uit het sterfhuis van den Markgraaf van Veere, voor 8000 caroligulldens gekocht, door Jonkheer PAULUS VAN HERTSBEKE. Deze liet ze na aan zijnen zoon Jonkheer JAN VAN HERTSBEKE, die er den 2 Mei 1611 mede verlijd werd en haar, bij zijn kinderloos overlijden, in het jaar 1641, naliet aan zijne oudste zuster ELIZABETH VAN HERTSBEKE, weduwe van JOHAN DE JONGE, Heer *van Oosterland en Sir-Jansland*, waardoor zij in het geslacht van DE JONGE kwam, waaruit zij naderhand in dat van NOLLENS en later in dat van DE WITTE geraakte. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. LAURENS DE WITTE VAN CITTERS, Lid van den Hoogen Raad van Adel, te 's Gravenhage.

Het d. BRUINISSE, volgens de Zeeuwsche uitspraak BRUNISSE, ligt 3 u. O. N. O. van Zierikzee, aan de Noordoostzijde van den pold. van denzelfden naam. Het is de grootste en aanzienlijkste plaats van geheel Duiveland, hoofdzakelijk bestaande uit eene breede straat, die van de haven naar en voorbij de kerk loopt. Uit de haven zijn overzetveeren op de volgende plaatsen: op *Brouwershaven* en *Goedereede;* op *Herkinge* en *Battenoord;* op *Oude-Tonge* en *Stavenisse;* op de *Steenbergsche Vliet;* op *St. Annaland* en *St. Philipsland;* op *Ooltgensplaat* en *den Hoek van de Dintel;* op de *Buitensluis* en *Willemstad;* op den *Oudenbosch*, en op *Wemeldinge*, die meest allen sterk bezocht worden, en het dorp daardoor nog al eenig vertier bijzetten. Ook is er een markt- of beurtschip op Rotterdam en Dordrecht, dat wekelijks granen en meekrap ter markt voert en onderscheidene winkel- en andere goederen ten gerieve der ingezetenen terug brengt.

Dit dorp schijnt te zijn aangelegd door ADOLF VAN KLEEF, Heer *van Ravestein*, die, in het jaar 1468, getrouwd was met ANNA VAN BOURGONDIË, weduwe van ADRIAAN VAN BORSSELE, Heer *van Brigdamme en Duiveland*, van wien zij tot een huwelijksgift, het Land van Duiveland, gedurende haar leven lang, had verkregen.

Toen, den 28. September 1571, de Spanjaarden hunnen merkwaardigen togt door het water naar Duiveland en Schouwen ondernamen, stapten zij hier het eerst aan wal. Dit was oorzaak dat de Staten van Zeeland in het jaar 1596 het voornemen hadden, om het dorp met grachten te versterken, waarin het water door sluizen werd opgehouden, maar dit werk is nooit tot stand gebragt, hoewel er nog eenige sporen zijn, waaruit men zou moeten opmaken, dat daartoe reeds hand aan het werk geslagen was.

De kerk, die vóór de Herv. aan den H. Jacobus *den Mindere* was toegewijd, stond destijds ter begeving van den Heer der plaats, terwijl de Leken en het kapittel van St. Salvator te Utrecht, twee deelen van hare inkomsten genoten. Het is een ruim en regelmatig gebouw, met eenen vierkanten spitsen toren, die van twee klokken, een slaguurwerk en uurwijzers voorzien is.

De school wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Het Dorpshuis, vroeger het huis van den Heer der plaats, werd sedert het jaar 1721, in een Dorpshuis, Herberg en Gijzelhuis veranderd, maar dient thans niet meer tot herberg noch gijzelhuis. Vroeger zag men er het kakebeen van een, ten jare 1682, in de Bruintjeskreek gevangen walvisch, dat 15,6 Ned. el lang was, maar dit is sedert ruim 60 jaren niet meer aanwezig. Ten W. van dit heeft nog een ander Heerenhuis gestaan, dat, in het jaar 1655, door Jonkheer Jan van Hertsbeke gebouwd was, met voornemen, om het met het eerste te vereenigen, waarvan echter niets gekomen is. Thans dient dit huis tot partikuliere woning.

Men heeft voorts te Bruinisse een Gasthuis voor arme, nooddruftige en ongelukkige personen, eene Beurs op de kade, die in den Spaanschen oorlog tot schans gediend heeft, en langs de haven eene Kleinere Beurs, die tevens tot Vischmarkt gebruikt wordt.

Vroeger werd te Bruinisse eene jaarmarkt gehouden op St. Jakobsdag, ter oorzake van de kerkinwijding op dien dag, maar in het jaar 1690, is dit, op verzoek van den Heer Willem de Jonge van Bruinisse, bij octrooi van de Heeren Staten van Zeeland veranderd, en daartoe bepaald de laatste week vóór de Goesche markt, in welke week voorheen niemand te Bruinisse mogt worden beslagen of bekommerd om geldschulden. Ook moesten er des Donderdags in die week, alle de paarden uit de parochie, op verbeurte van zekere boete, ter markt komen; thans echter komen er in het geheel geene paarden meer ter markt.

In het jaar 1682 werd Bruinisse door den watervloed zeer beschadigd en van zijn aangenaam geboomte aan de landzijde beroofd. Sedert heeft het echter zijn vorig aanzien weder herkregen.

Het wapen van Bruinisse, oorspronkelijk dat van Duiveland, bestaat in vijf in elkander getande geeren, ter linker zijde van zilver, ter regter zijde van keel, het bovenste gedeelte van het schild, van zilver, beladen met een rood hert, staande op een grasveld, drinkende uit een water, alles van natuurlijke kleuren.

BRUINISSE, pold. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee;* palende N. aan de Grevelinge en het Krammer, O. aan den Stoofpolder, Z. O. aan het Mastgat, Z. aan de ondergevloeide schorren van Zonneschijn, W. aan den pold. van Oosterland en den pold. Nieuw-Dreischor.

Den 27 Januarij 1452 verkreeg Adriaan van Borsele, Heer *van Brigdamme-en-Duiveland*, van Filips van Bourgondië, Graaf *van Zeeland*, octrooi om de schorre, welke reeds lang onder den naam Bruinisse bekend was, te bedijken; maar het liep aan tot in het jaar 1467, eer dit werk tot stand kwam. Deze polder liep den 5 November 1530 door dijkbreuk geheel onder, maar hij was binnen drie weken weder bevetscht. In het volgende jaar trof hem weder hetzelfde lot, maar ook toen geraakte hij weder droog. De menigvuldige wielen en uitgeslagen putten langs den dijk, dragen van deze doorbraken nog getuigenis.

De pold. Bruinisse beslaat eene oppervlakte van 746 bund. 33 v. r. 38 v. ell., te weten 528 bund. 54 v. r. 14 v. ell. dijksland en 217

bund. 81 v. r. 24 v. ell. vroonland, telt, met het d. **Bruinisse**, dat op den Noord-Oostelijken hoek gelegen is, 200 h., waaronder 20 boerderijen, en ontlast zijn water door eene sluis. Het dijksbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf en drie Gezworenen, benevens een Penningmeester.

Het onderhoud der dijkaadje is zeer kostbaar en bezwaarlijk, wegens het afnemen en wegvallen van den vooroever langs het Nieuwe-Zijpe, daar men voorheen genoegzaam droogvoets kon doorgaan; doch welke sedert dat, na de verlanding van het Oude-Zijpe, de stroom zijnen loop door dit nieuwe gekregen heeft, dermate verdiept is, dat men bij laag water gemeenlijk 20 ellen water peilt.

BRUINISSE (HOF-VAN-), voorm. buitengoed, op het eiland *Duiveland*, prov. *Zeeland*, 5 min. Z. O. van het d. *Bruinisse*.

Het was voormaals slechts een tuin, doch werd in het jaar 1721, van een bekwaam woonhuis voor den Heer voorzien. Het had aangename dreven, en voor het huis een fraai plein, met onderscheidene marmeren vazen en beelden en in het midden met een grotwerk. Achter het huis zag men door eene ruime laan op eenen vierkanten berg of terras, van drie zijden met eenen vijver omgeven. De top van dezen berg, boven de zeedijken verheven, droeg eenen koepel, die over de omliggende stroomen en eilanden, een der fraaiste en aangenaamste gezigten van Zeeland opleverde. Het huis is in het jaar 1802 gesloopt, en de plaats, waar het gestaan heeft, is thans, even als de geheele hof, in bouwland herschapen.

BRUINKIL, eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bruinekil.

BRUINSBURG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Egmont, benedenwaarts aan de plant. Monplaisir; 1000 akk. groot.

BRUINSDEEL, pold. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bruiningsdeel.

BRUINS-PAN, duinvallei, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Bruyns-pan.

BRUINTJESKREEK, water, prov. *Zeeland*, dat ten W. van Duiveland, tusschen de schorren heen, uit de Mosselkreek naar het Krammer loopt.

BRUIST, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Breust.

BRUISTERBOSCH, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Breusterbosch.

BRUKELEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Breukelen.

BRUKTEREN, Germaansche volkstam. Zie Bructeren.

BRUL (DE), bosch van oud opgaand eiken hout in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, N. W. en in de nabijheid van het d. *Norg*.

BRUMHOLT, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Roermonde*, gem. en 30 min. W. van *Neer*; met 31 h. en 170 inw.

BRUMMEN, gem. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Apeldoorn* (2 k.d., 7 m.k., 1 en 3 s.d.); palende N. aan de gem. Voorst, O. aan den IJssel, Z. aan de gem. Rheede, W. aan de gem. Apeldoorn.

Zij bevat de dorpen **Brummen** en **Hall**, benevens de buurs. **Coldenhove**, **Cortenoever**, **Eerbeek**, **Empe**, **Hoven**, **Leuven-**

heim, Oeken, Rienderen, Tonden en Voorstonden, beslaat eene oppervlakte van 8261 bund. 50 v. r. 29 v. ell., telt 705 h. en 5100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er tien papiermolens, die meest papier van gewoon schrijfformaat en ook postpapier vervaardigen.

De Herv., die er ongeveer 4400 in getal zijn, maken de gem. van Brummen en *Hall* uit, en hebben in deze burgerlijke gem. twee kerken, ééne te Brummen en ééne te Hall.

De R. K., van welke men er ongeveer 700 telt, maken de statie van *Eerbeek-Brummen-en-de-Horst* uit, welke in deze gem. te Eerbeek ééne kerk en te Brummen ééne bijkerk heeft.

De Evangel. Luth., wier getal 8 beloopt, behooren tot de gem. van *Arnhem*, en de Israëliten, die hier ongeveer 40 in getal zijn, worden tot de gem. van *Zutphen* gerekend.

Er zijn in de gem. Brummen vijf scholen, als: drie te Brummen, ééne te Empe en ééne te Hall, van welke de vier eersten tot het 3 s. d. en die te Hall tot het 1 s. d. behooren. Zij worden gezamenlijk door 520 leerlingen bezocht.

Het d. Brummen ligt $4\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van Arnhem, 4 u. Z. O. van Apeldoorn, aan den weg van Arnhem naar Zutphen en $1\frac{1}{2}$ Z. W. van deze laatste plaats, in eene bijzondere aangename streek, te midden van welig houtgewas, zand- en boekweitlanden. Het is tamelijk groot en hoewel het, zoo wegens de landelijke ligging en het aantal aanzienlijke huizen, als om het gezellig verkeer, reeds een der schoonste en aangenaamste dorpen van het Koningrijk mag genoemd worden, wordt het nog bestendig door aanbouw en uitbreiding verfraaid. Ook vindt men in geheel Gelderland geen fraaijer en beter ingerigt logement, dan het hier aanwezige.

Het telt alléén 118 h. en ruim 900 inw. en met de daartoe behoorende geh. Cortenoever, Empe, de Hoven, Leuvenheim, Oeken, Rienderen, Tonden en Voorstonden, 566 h. en 4100 inw.

De Herv. gem., die ongeveer 2500 zielen telt, behoort tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*. De eerste die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Wendelius, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 hier overleed. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad. De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Pancratius toegewijd en stond onder het patroonaatschap van de Abdis van Elten, aan wie dat regt door Wichman, Graaf *van Zutphen*, den stichter dier abdij, omtrent het jaar 970, was opgedragen. Men had destijds in deze kerk vier outaren en twee vikarijen. De eerste vikarij, de vikarij der twaalf Apostelen genoemd, werd door den Pastoor alleen vergeven. Maar David van Bourgondië, de vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, heeft haar, den 29 September 1489, voor altijd ingelijfd in de proostdij van Zutphen. De bedienaar van de tweede vikarij, die ter eere van de H. Maagd Maria gesticht was, moest, volgens den stichtingsbrief, te Brummen verblijf houden en twee- of driemaal 's weeks eene mis lezen. Hij werd door den Pastoor en de Kerkmeesters aangesteld.

De R. K. bijkerk te Brummen, een fraai gebouw, aan den H. Ambrosius toegewijd, is ten gevolge van een aanzienlijk legaat, door wijlen Rosina Maria van der Heyden tot den Engelenburg vermaakt, in het jaar 1829 gesticht en wordt door den Kapellaan der stat. *Eerbeek-Brummen-en-de-Horst* bediend. — De dorpschool telt gemiddeld een getal van 156 leerlingen.

Men heeft te BRUMMEN een Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen;* een Distributiekantoor van de brievenposterij en in de nabijheid vele landgoederen als: Empe, Engelenburg, de Rees, de Zagerei, Voorstonden, den Bosch, de Wildbaan, en eene menigte andere van minder omvang.

Het wapen van BRUMMEN, bestaat uit een veld van lazuur, beladen met eenen leeuw, dragende eene brummeltak, alles van goud.

BRUMMENSCHE-BANDIJK, dijk op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, zich van de pastorie te Brummen tot aan den Kanondijk uitstrekkende.

Bij den watervloed van Januarij 1820 vielen er twee doorbraken in dezen dijk.

BRUMMENSCHE-BEEK, water op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, dat ontstaat uit twee sprankjes, die bij de buurs. Leuvenheim en Coldenhove ontspringen, en zich ten Z. van het landgoed de Rees vereenigen; van daar loopt het met eene kronkelende oostwaartsche rigting langs Brummen, en ontlast zich, ½ u. bezuiden het geh. Halfvasten, in den IJssel.

BRUMMERSLUIS, sluis op den *Veluwen-zoom*, prov. *Gelderland*, ½ u. N. van *Brummen*, in den *Kanondijk*, dienende tot afleiding van het water der Veluwe.

BRUMPT, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie BRAAMT.

BRUNIK, naam, onder welken ook wel eens de groote hoeve BRUININCK, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland* voorkomt. Zie BRUININCK.

BRUNISSE, naam, dien de landlieden gewoonlijk geven aan het d. BRUINISSE, op het eil. *Duiveland* prov., *Zeeland*. Zie BRUINISSE.

BRUNKUM, geh. in het *Nederambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Grave*, gem. *Beers*.

BRUNNEPE of BRONNEP, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. O. ten N. van *Zwolle*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Kampen;* met 86 h., bewoond door 102 huisgezinnen, bestaande uit 430 zielen.

Men heeft er eene in het jaar 1838 nieuw gebouwde school, die gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt, en in de nabijheid 3 steenen 5 kalkovens.

BRUNSBERG, voorm. kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, ½ u. Z. van *Zutphen*, 1 u. Z. Z. W. van *Warnsfeld*.

Het is in het jaar 1672 verwoest. Later zijn de puinhoopen weggeruimd, zoodat er thans niets meer van te zien is.

BRUNSEL, landgoed in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en 1 u. O. ten N. van *Raalte*.

Het beslaat eene oppervlakte van 55 bund. 76 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den landbouwer CORNELIS HEUVEN.

BRUNSINGE, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie BRUNSTING.

BRUNSSUM, gem. in het graafs. *Valkenburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Oirsbeek* (12 k. d., 7 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Schinveld, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de gem. Nieuwenhagen, W. aan Merkelbeek.

Het bevat het d. Brunssum, benevens de geh. Kling en Rumpen, beslaat eene oppervlakte van 1258 bund. 11 v. r. 75 v. ell. en telt ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene fabrijk van zijden lint, eene pottenbakkerij, eene leerlooijerij en eenen graanmolen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, die tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. *Schinnen*, behoort, en te Brunssum eene kerk heeft, welke door eenen Pastoor en door eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. die door de Roodebeek en de Heidebeek bewaterd wordt, een kasteel, hetwelk den Baron DE NEGRI toebehoort.

Het d. BRUNSSUM of BRONZEN, ligt 4 u. O. N. O. van Maastricht, 1½ u.O. ten Z. van Oirsbeek, en telt in de kom van het d. 700 inw. De kerk, aan den H. GREGORIUS toegewijd, is van toren en orgel voorzien. Ook heeft men er een gemeentehuis.

BRUNSTING, ook BRUNSINGE, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Assen*, kant. 3½ u. N. van *Hoogeveen*, gem. en ¼ u. W. ten N. van *Beilen*. Men telt er 11 h. en 70 inw.

BRUNSVELD, geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5¼ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 4 u. O. van *Doesborgh*, gem. en 3½ u. Z. O. van *Zelhem*, en even zoo ver N. O. van Doetinchem.—Het maakt een gedeelte uit van de buurs. *Heidenhoek* en bevat vier boerenerven, bewoond door ongeveer 30 zielen.

BRUNSWIJK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname* aan de Cottica, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan het chir. etabl. Patientie, benedenwaarts aan de verl. plant. Hulshof; 358 akk. groot, met 79 slaven. De Negers noemen haar HOISMAN en ook wel PENJA.

BRUNSWIJK (HUIS VAN), voorm. adell. h. te *'s Gravenhaye*, op den *Kneuterdijk*.

Het ontleende zijnen naam van Hertog ERICH VAN BRUNSWIJK, die het omstreeks het midden der zestiende eeuw bezeten heeft. Hoewel men niet kan bepalen of hij er de stichter van geweest zij, vindt men het reeds vóór het jaar 1557, onder den naam van het HUIS VAN BRUNSWIJK vermeld, terwijl het steegje, dat ten Z. van dit huis liep, reeds in het jaar 1566 den naam van *Hertog-Erichstraatje* droeg. Toen de gezegde Hertog ERICH, bij zijn overlijden, in het jaar 1585, vele schulden achterliet, en het onzeker was, wie tot de nalatenschap meest bevoegd en geregtigd was, verzocht Hertog JUNIUS VAN BRUNSWIJK-LUNENBURG den Staten van Holland, te willen zorgen, dat de goederen uit de gezegde nalatenschap, ten behoeve van de erfgenamen, die zich in het vervolg als zoodanig mogten aangeven, en ten beste van hem, Hertog, en de gezamenlijke schuldeischers, bijeen mogten gehouden worden, tot dat men zien zoude, wie de naaste erfgenamen waren, of wie na hem, Hertog, onder de anderen crediteuren zouden kunnen bewijzen het meeste regt te hebben. Hierop werden al de goederen, die Hertog ERICH toebehoord hadden, en onder Holland gelegen waren, in sequestratie onder het opzigt en beleid van gecommitteerde Raden gesteld. Terwijl er nu over deze goederen, tusschen Hertog JUNIUS en de schuldeischers van Hertog ERICH, menig geschil rees, werd het HUIS VAN BRUNSWIJK gebruikt tot een logement voor Afgezanten van den Staat en andere aanzienlijke personen. Zoo werd ook de Hertog van Holstein, broeder des Konings van Denemarken, toen hij in het jaar 1601 herwaarts kwam, op begeerte van Prins MAURITS, aldaar onthaald. In het midden der zeventiende eeuw is dit huis, hetwelk in der tijd een zeer groot en voortreffelijk gebouw was, in twee niet onaanzienlijke huizen verdeeld, die beide thans nog bestaan.

BRUNTHES-COITHE, plaats, vermeld in eenen brief van het jaar 1156, gegeven bij Keizer FREDERIK I, waarbij zekere goederen worden

toegewezen aan het kapittel van St. Maria te Utrecht, zonder dat men opgegeven vindt, waar deze plaats gelegen was. Vermoedelijk was het wel het tegenwoordige dorp BUNSCHOTEN, in *Eemland*, prov. *Utrecht.* Zie BUNSCHOTEN.

BRUNTINGE, geh. in *Beilefdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 4 u. Z. van *Assen*, kant. en 2¼ u. N. N. O. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. Z. van *Westerbork*; met 7 h. en 50 inw.

BRUOCHE, voorm. renthoeve op den *Veluwen-Zoom*, prov. *Gelderland.* Zie BILIOEN.

BRUSCHDORF, d. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg.* Zie BUSCHDORFF.

BRUST, heerl. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg.* Zie BREUST.

BRUWELIS, voorm. slot, thans een buitengoed, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland.* Zie BRUËLIS.

BRUUK, buurs. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Nijmegen*, gem. *Groesbeek*; met 44 h. en ruim 250 inw.

BRUYDYK, geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht.* Zie BREUDIJK.

BRUYNENBERGH, h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, te *Deventer.* Zie BRUINENBERG (1).

BRUYNS-PAN, duinvallei, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Beide-Katwijken-en-het-Zand*, ½ u. Z. W. van Katwijk aan den Rijn, N. van de Pan van Persijn.

Deze duinvallei was van ouds genaamd en is nog meest bekend onder den naam van BERKHEYSCHE-PAN, als hebbende steeds behoord aan de familie BERKHEY, tot dat eene der nakomelingen is gehuwd met zekeren JAN DE BRUYN, waardoor zij den naam van BRUYNS-PAN bekomen heeft.

De grond is daar, waar hij niet beteeld wordt, met mos en kort gras begroeid, maar er wordt weinig hout gevonden.

BRUYST, heerl. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg.* Zie BREUST.

BRUYSTERBOSCH, geh. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg.* Zie BREUSTERBOSCH.

BUBRINCKSHOEK, naam, waaronder op sommige kaarten het geh. HARBRINKSHOEK, in *Twenthe*, prov. *Overijssel* voorkomt. Zie HARBRINKSHOEK.

BUCHERHOF, geh. in de heerl. *Stadbredimus*, grooth., *Luxemburg*, arr. en 5 u. O. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. N. van *Remich*, kw. en 2½ u. van *Grevenmacher*, gem. *Stadbredimus.*

BUCHEROTTES, Fransche naam van het dorp BUSCHRODT, in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg.* Zie BUSCHRODT.

BUCHOLT, geh., prov. *Friesland.* Zie BOEKHOLT.

BUCHORST, hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel.* Zie BUCKHORST.

BUCHTEN, d. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Sittard*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Born.* Men telt er 67 h. en 350 inw.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene kerk, aan de H. CATHARINA toegewijd, en maken, met die van het geh. *Illekoven*, eene parochie uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. *Sittard*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

---

(1) Alle woorden, die men oudtijds BRUY spelde en hier niet gevonden worden, zoeke men insgelijks op BRUI.

De dorpschool wordt door een getal van 60 leerlingen bezocht.

BUCKERSZORG, vroegere naam van de plant. FRANKFORT in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*. Zie FRANKFORT.

BUCKHORST, BOUCHORST, BUCHORST of BUKHORST, bij sommigen ook, hoewel verkeerdelijk BOECKHORST gespeld; oud adell. huis en hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1½ u. W. van *Zwolle*, kant. en 2 u. Z. O. van *Kampen*, gem. *Zalk-en-Veecaten*, onmiddellijk Z. ten O. grenzende aan het d. *Zalk*, en aan den IJsseldijk.

In vroeger tijden waren de Heeren VAN BUCKHORST er eigenaars van. Daarna heeft het aan de geslachten SLOET, OER en WELFELDE, en laatstelijk gedurende eenen geruimen tijd aan eenen tak van dat van BENTINCK toebehoord, die daarnaar den naam BENTINCK TOT BUCKHORST voerde. De laatste eigenaar van dezen naam was de Baron JAN HENDRIK CONINCK BENTINCK TOT BUCKHORST, die het bij zijn overlijden, in het jaar 1839, *ab intestato*, aan verschillende erfgenamen van vaders- en moederszijde heeft nagelaten. Destijds besloeg het met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 299 bund. 40 v. r. 70 v. ell., behalve de gronden aan anderen toebehoorende, over welke zich de heerlijke regten uitstrekten. In vroegere tijden bezaten de Heeren van BUCKHORST, behalve het uitsluitend regt van jagt en visscherij, over eene groote uitgestrektheid lands, buiten BUCKHORST, ook het regt tot aanstellen van eenen Ontvanger van lands lasten, van den Schout, Onderschout, Predikant, Koster en Schoolmeester, terwijl het grootste gedeelte der landen onder de gem. Zalk-en-Vecaten, aan het huis BUCKHORST tiendpligtig was. Deze tienden zijn, den 8 September 1840, bij openbare veiling en in verschillende perceelen, aan onderscheidene personen toegewezen. Het heerenhuis en de tuinmanswoning zijn als toen voor afbraak verkocht, doch de ondergrond met een bouwhuis en al het gene verder tot den hof behoord heeft, benevens de ondergrond der boomen en de heerlijke regten, voor zoo verre die nog bestaan, zijn bij de veiling toegewezen aan den Heer RUDOLF FLORIS KAREL Baron BENTINCK VAN SCHOONHETEN, woonachtig op den huize Schoonheten, bij Raalte, waardoor dit wel in hetzelfden geslacht gebleven, maar in eenen anderen tak gekomen is, als zijnde den gezegden kooper een volle neef van den laatsten bezitter. De overige onder BUCKHORST behoord hebbende vaste goederen zijn echter aan particulieren verkocht, hebbende een en ander ruim 243,000 guld. opgebragt.

Dit huis komt herhaaldelijk in de vroegste geschiedenissen van Overijssel voor. Onder anderen vindt men daarvan het volgende opgeteekend. In het jaar 1213 schonk OTTO VAN GELDER, drie en dertigste Bisschop van Utrecht, het lage gerigt van het kersspel Wilsum en Zalck en het hierbij behoorende veen aan de Heeren DIRK en HENDRIK VAN BUCKHORST, met magt om er hofsteden te verhuren, enz. zich alleen de tienden van het zaadgewas voorbehoudende, en liet hij vrij zijne aldaar wonende hoorige lieden; hun vrijheid van schatting en andere vrijheden schenkende. — In het jaar 1213 verbonden de Heeren VAN VOORST bij Zwolle en BUCKHORST zich met den Graaf van Zutphen tegen OTTO VAN DER LIP, vier en dertigste Bisschop van Utrecht, en werden overwonnen. Hunne huizen werden, in het jaar 1222, verwoest, blijvende alleen de groote toren van BUCKHORST staan. — Drie jaren later werd Zalland van den leenpligt, den Heeren van BUCKHORST verschuldigd, ontslagen. — In het jaar 1277 verkochten WILLEM en GERHARD, kasteleins van het kasteel BUCKHORST, aan het klooster van Staveren, de helft hunner goederen in *Zalk*, onder voorbehoud van den wereldlijken regtsdwang,

bij erfenis van hunne voorvaderen ontvangen, met uitzondering der Monniken en hunne knechten, welke zouden blijven onder het gezag van hunnen Abt, ook zelfs wanneer zij sloegen of wonden.— In het jaar 1309 verleende GUIDO VAN AVESNES, twee en veertigste Bisschop van Utrecht, bescherming aan die van Kamperveen tegen de Heeren van BUCKHORST, welke hen onverpligte schattingen afpersten. — In het jaar 1319 stond FLORIS VAN WEVELINKHOVEN, de vijftigste Bisschop van Utrecht, benevens de Steden Deventer, Kampen en Zwolle aan JOHAN VAN BUCKHORST toe, om zijn huis weder te mogen opbouwen en versterken, naar zeker aan hem daarvan gegeven bestek; mits nogtans hij en zijne erfgenamen het buiten voorkennis en uitdrukkelijke toestemming van den tijdelijken Utrechtschen kerkvoogd en de drie voornoemde steden niet verder zoude mogen versterken; terwijl hij zich tevens verbond, het Sticht voortaan geen schade meer toe te brengen.— In het jaar 1437 kocht JAN VAN BUCKHORST het Cooter- of Katerveer over den IJssel, bij Zwolle, onder uitdrukkelijke voorwaarde van het nimmer den Gelderschen over te doen.— In het jaar 1460 was Heer WILLEM VAN BUCKHORST, Hofmaarschalk van DAVID VAN BOURGONDIË, vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht.— In het jaar 1505 verkeerden JOHAN en ARNOLD VAN BUCKHORST in twist over de nalatenschap van hunnen vader. ARNOLD belegerde en bemagtigde BUCKHORST. De Kampers hunne stadgenooten bijstaande, belegerden op hunne beurt het kasteel, dat hun bij verdrag werd ingeruimd.— In het jaar 1524 werd eindelijk BUCKHORST door de Gelderschen belegerd en ingenomen. — In het jaar 1547 verpachtte WILLEM VAN BUCKHORST aan ZWEER HYLBRINK het schoutambt van Zalk, met beding, dat de Schout ook het zijne zoude hebben van de breuken die het hoogste of de regterhand betroffen.

Het wapen van het geslacht BUCKHORST bestond in eenen zwarten klimmenden leeuw op een zilveren veld; dat van het geslacht BENTINCK bestaat uit een zilveren kruis, op een veld van azuur, hebbende tot helmteeken twee armen en handen met pluimen en tot onderschrift: *Craignez honte* (*vrees schande*).

BUCKISCOPE, oude naam van het d. BOSKOOP in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BOSKOOP.

BUCLEBURY, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*, palende O. aan de katoenplant. Potosi, W. aan de verl. plant. Waltonhall; 1000 akk. groot.

BUDA of TABUDA, een der oudste stroomen van ons Vaderland, die reeds bij PTOLEMAEUS bekend was, en nog in het jaar 961, in een charter van ARNOUT, Graaf *van Vlaanderen*, vermeld wordt. Men weet echter niet stellig meer den juisten loop van die rivier op te geven, waarschijnlijk bespoelde zij het oude land van *Vlaanderen*, en was dit het water waarin Staats-Vlaanderen opkwam (1).

BUDDINGE of BUDDINGEWOLD, in ouden tijd een geh. van *Ruinerwold*, in *Diverderdingspil*, prov. *Drenthe*, thans één met *Haakswold*. Zie dat art.

BUDEL, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten* (7 k. d., 30 m. k.,

(1) Men zie voorts: J. AB UTRECHT DRESSELHUYS, Het district van Sluis in Vlaanderen, beschouwd in deszelfs wording, Natuurlijke en Zedelijke gesteldheid. bl. 15, en inzonderheid De Provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid, bl. 79.

4 s. d.); palende N. aan de gem. Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, O. aan de prov. Limburg, Z. en W. aan de Belgische prov. Limburg.

Deze gem. bevat, behalve het d. Budel, ook nog de geh.: Asbroek, Berg, Broekkant, Heesakker, Heikant, Keunenhoek, Memortel, Mid-Buul, Schoordijk, Groot-Schoot, Klein-Schoot en Thoom. Zij beslaat eene oppervlakte van 3896 bund. 46 v. r. 82 v. ell., telt 380 h. en ongeveer 2300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond, uit dorre heide en gure broeklanden bestaande, is bedekt met ligt zand, dat bij de minste regen slijk wordt, en bij de minste droogte aanmerkelijk veel stof opgeeft. De granen en veldvruchten, welke er gebouwd worden, zijn rogge, boekweit, haver, een weinig garst en erwten, alleen voor eigen gebruik, maar veel spurrie, die bij gebrek aan weide, tot voeder voor het vee dient. Er wordt nog al eenige handel in varkens gedreven, en men heeft er eenen oliemolen, eenen korenmolen en twee brouwerijen, zijnde het witte bier, dat in deze gemeente, te Schoot, gebrouwen wordt, in den omtrek zeer gezocht en vermaard. Vroeger vond men hier vele welgestelde kooplieden en kramers in glaswerk, die met hunne waren niet slechts de kermissen van ons land maar ook elders bezochten, hetgeen thans, hoezeer minder, blijft voortduren. Deze kramers heet men *Teuten*, die niet alleen te Budel, maar ook in de omgelegene dorpen verspreid wonen. De zoogenaamde *Teuten*, spreken onder elkander eene zeer vreemde taal, die wel eenigzins schijnt te zwemen naar het Oud-Bourgondisch (1). Het vervoeren van goederen van 's Hertogenbosch op Maastricht, Luik, Hasselt en elders, maakte eertijds mede een bron van welvaart voor de ingezetenen uit.

Onder de ingezetenen telt men ruim 2200 R. K., die eene par. uitmaken, welke tot het voorm. bisd. of vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. *Helmond*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., die hier 50 in getal zijn, behooren tot de gem. ***Budel-en-Gastel.*** Er is in deze gem. ééne school.

De gem. Budel werd eerst in het jaar 1421 tot de *Meijerij van 's Hertogenbosch* gebragt, en daarbij ingelijfd, hebbende te voren, als een vrij eigen goed, aan den Heer van Kranendonk behoord, en, aangezien die van Budel vroeger geene lasten met de Meijerij hadden opgebragt, werd hun, in het jaar 1424, verleend, dat zij nimmer hooger zouden worden belast, dan de helft van hetgene de dorpen Maarheze en Soerendonk zouden betalen, al ware het ook, dat zij rijker en magtiger werden, dan de helft dier plaatsen. Dit voorregt is door Keizer Karel V, in het jaar 1521, door zijnen zoon Filips II, in het jaar 1557, en door de Algemeene Staten, na den Munsterschen vrede, in het jaar 1649, bevestigd, en is ook, ten aanzien der verponding, beden en gemeene middelen, tot op de inlijving in het Fransche keizerrijk, in stand gebleven.

Het d. Budel of Buedel, door de landlieden bij verkorting meestal Buul geheten, ligt 4 u. Z. ten O. van Eindhoven, 3½ u. Z. Z. W. van Asten. Het is eene aangename, luchtig en zeer geregeld gebouwde plaats, die reeds in het jaar 779 bekend was, want toen bezat de Mariakerk te Aken aldaar goederen; zoo als ook de Kanunniken dier

---

(1) In den Noord-Brabandschen Volks-Almanak, voor het jaar 1841 komt eene proeve van hunne taal voor.

kerk, tot hunne laatste vernietiging toe, te Budel de tienden genoten hebben. Men heeft, in de kom van het d., 80 h., waaronder eenige zeer goede, en telt er 440 inw.

De R. K. kerk, aan Maria *boodschap* toegewijd, staat bijna in het midden van het dorp. Het is een middelmatig ruim Gotthisch gebouw, dat van binnen op onderscheidene pilaren rust, en van verschillende zijkoren voorzien is. De dikke, maar niet hooge toren, is met eene lage spitse kap gedekt. De R. K. van dit dorp hebben langen tijd op het nabij gelegen grondgebied van Oostenrijksch Gelderland, thans tot Limburg behoorende, moeten ter kerk gaan. De par. werd toen meest bestuurd door zendelingen uit het Minderbroedersklooster te Weert. Later bouwden de R. K. te Budel eene kerkschuur, die, in het jaar 1718, geheel vervallen zijnde, met toestemming der Regering herbouwd werd. Doch toen de muren bijna voltooid waren, rees er een geschil onder de parochianen, waarop de Regering verbood voort te bouwen. Nu stond het gebouw drie jaren lang zonder dat er iets aan gedaan werd, en men moest intusschen de goddelijke diensten in vertrekken van burgerwoonhuizen, ja, zelfs eenigen tijd, in eenen koestal, verrigten, tot dat, in het jaar 1721, het verbod opgeheven en, in Maart 1722, de godsdienstoefening in de schuurkerk hervat werd. Nadat echter de parochiekerk aan de R. K. was terug gegeven, werd de schuurkerk afgebroken.

De Herv. kerk is een klein gebouw, zonder toren of orgel.

Men heeft te Budel een Raadhuis, en onder hetzelfde dak een Wachthuis, alsmede eene Garenwaag, en Bergplaats voor de Brandspuit, benevens eene School, welke door 130 leerlingen bezocht wordt.

Er worden hier jaarlijks vijf jaarmarkten gehouden, als: den eersten Maandag in de vasten; Maandag na St. Servaas (13 Mei); Maandag na O. L. V. visitatie (2 Julij); Maandag na St. Bavo (1 October); en Maandag na St. Catharina (25 November).

Budel heeft in vroegere oorlogen zeer veel te lijden gehad, want, behalve dat de ingezetenen, in vroegere tijden, met die van Weert in gedurige onmin geleefd hebben, zoodat het dikwijls tot dadelijkheden oversloeg, en waarbij die van Budel eens eenen horen hebben veroverd, die nog in de gemeente voorhanden is, werd het, op het laatst van October 1504, door de Gelderschen uit Roermonde afgebrand. — In het jaar 1655 viel de bezetting van Roermonde in dit dorp, pleegde er allen moedwil, joeg de Hervormden uit de kerk, sloot die digt, en nam alles mede, wat haar beviel. — Het leed in de jaren 1672 en 1673 zeer veel door de Franschen, omdat het aan den Prins van Oranje toebehoorde. — De Graaf Guiescar, Gouverneur van Namen, dreigde het, in het jaar 1693, te zullen uitplunderen en verbranden, doch de inwoners kwamen alleen met den schrik vrij. De orkaan van 9 November 1800 heeft hier groote schade aangerigt.

Het wapen van Budel is een arend, met een wapenschild op de borst, waarop drie horens.

BUDEL-EN-GASTEL, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Eindhoven*, ring van *Hees*; met eene kerk te Budel en 75 zielen.

Het beroep van den Predikant is eene koninklijke collatie.

BUDERSBERG, geh. in de heerl. *Johannisberg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. ten O. van *Bettemburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Dudelingen*.

BUDERSCHEID, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en ½ u. Z. van *Wiltz*, gem. en 1 u. W. N. W. van *Goesdorff*.

BUDINGSWOLDE, thans genaamd DIJKHUIZEN, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Meppel*, 5 min. N. N. W. van *Ruinerwolde*; met 28 h. en 200 inw.

BUDSCHOP, geh. in *Opper-Gelder*, graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Weert*, gem. en 10 min. N. O. van *Neder-Weert*, met 19 h. en 130 inw.

BUECHOLT, geh., prov. *Friesland*. Zie BOCKHOLT (1).

BUENAVISTA, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, W. van het Schottegat.

BUFFELKAAP, kaap in *Oost-Indië*, aan den Westhoek van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

BUFFELRIVIER, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, in het rijk *Sumanap*. Zij ontlast zich met eenen noordelijken loop in de *Zee-van-Java*.

BUFFUANGE, Fransche naam van het d. BEVINGEN, in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie BEVINGEN.

BUGGENUM, gem. in *Opper-Gelder*, graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (17 k. d., 21 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Neer, O. aan de Maas, Z. aan Hoorne, W. aan Halen.

Zij bevat niets dan het d. BUGGENUM en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 512 bund. 55 v. r. 17 v. ell., telt 122 h. en ruim 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den akkerbouw. Voorts heeft men er drie brouwerijen, eene branderij en eene pannenbakkerij.

De inw. zijn alle R. K., en maken eene parochie uit, die tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. *Roermonde*, behoort en eene kerk te BUGGENUM heeft, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. BUGGENUM ligt ¾ u. N. ten W. van Roermonde, aan de Maas. Men telt, in de kom van het dorp, 119 h. en 640 inw. — De kerk is aan de H. ALDEGONDA toegewijd. — De dorpschool telt gemiddeld een getal van 80 leerlingen.

BUIGERS, voorm. state, prov. *Friesland*. Zie BUYGERS.

BUIGT (HET) of HET BUGT, uithoek van de gem. *Dinther*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. N. ten W. van *Veghel*, ¾ u. O. van het d. *Dinther*, aan de Beekgraaf, die de scheiding tusschen Veghel en Dinther daarstelt; met 28 h. en ongeveer 180 inw.

Vroeger stond hier eene kapel, aan den H. ANTONIUS toegewijd, welke reeds sedert onheugelijke tijden is afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoef.

BUIJEMOER (OUD-EN-NIEUW-), pold. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie BIJEMOER (OUD-EN-NIEUW-).

---

(1) Alle de overige elders welreens met BUE gespeld wordende woorden, welke hier niet gevonden worden, zoeke men op BEU, BO of BU.

BUIJENSKERKE, naam, dien de landlieden meestal geven aan het d. BOUDEWIJNSKERKE, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie BOUDEWIJNSKERKE.

BUIKSLOOT, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (7 k. d., 10 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Landsmeer-en-Watergang, O. aan de gem. Nieuwendam, Z. en W. aan het IJ.

Deze gem. bevat het d. Buiksloot, benevens de Buurt-aan-de-Willemsluis in de Voolwijk of Volewijk, en eenige verstrooid liggende h. in een gedeelte van het Buikslootermeer. Zij telt ongeveer 850 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook houden hier vele kapiteins en stuurlieden van koopvaardijschepen, zoo lang zij aan wal zijn, hun verblijf; terwijl hunne vrouwen hier met der woon gevestigd zijn.

De Herv., die hier 560 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Purmerende*, behoort. In het jaar 1566 predikte hier reeds JAN ARENDS en PIETER GABRIËL de leer der Hervorming, doch eerst in het jaar 1582 werd de gem. BUIKSLOOT, benevens die van *Landsmeer*, vast bediend door PETER JACOBSZ., Predikant te Purmerland. Van 1627—1658 was BUIKSLOOT kerkelijk vereenigd met *Nieuwendam*, doch sedert het laatstgenoemde jaar heeft het zijnen eigen' Predikant gehad. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die er 150 in getal zijn, behooren tot de statie van *Nieuwendam*. De Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Monnickendam* gerekend.

Er is in de gem. BUIKSLOOT ééne school.

Het d. BUIKSLOOT, volgens sommigen eigenlijk BEUCKELSSLOOT en van ouds wel BOEKELSLOOT genaamd, ligt $5\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van Hoorn, ruim 3 u. W. Z. W. van Edam, 2 u. Z. Z. W. van Monnickendam, 1 u. N. van Amsterdam, 52° 24′ 8″ Z. B. 22° 34′ 52″ O. L., aan het Groot-Noord-Hollandsche kanaal, hebbende het door een gedeelte van dit kanaal, de Buikslootervaart geheeten, gemeenschap met het IJ, terwijl men, ter plaatse waar, het kanaal in het IJ uitloopt, ten O. van het Tolhuis, eene zeer groote fraaije sluis heeft, de Willemsluis genoemd. De huizen van BUIKSLOOT zijn meest op den binnenkant van den Waterlandschen zeedijk gebouwd. Het is een zeer aangenaam dorp, die daarom veel door de Amsterdammers als eene plaats van uitspanning bezocht wordt, waartoe zij zeer gemakkelijk gelegenheid vinden, daar er alle uren eene barge van en naar het Tolhuis en van daar eene raderboot van en naar Amsterdam vaart. Hetgeen, met de daarmede in verband staande schuiten en postwagens, de gemeenschap tusschen de stad en Noord-Holland bevordert en tevens BUIKSLOOT veel doortogt bezorgt, zijnde dit dorp dan ook zeer in bloei toegenomen, nadat in het jaar 1660 octrooi verleend was, tot de door- en overvaart van Amsterdam op de steden Purmerende, Hoorn, Monnickendam, Edam en de omgelegene dorpen; terwijl deze doortogt ook veroorzaakt, dat men er twee zeer goede herbergen vindt.

De kerk, een vrij ruim en hoog gebouw, met eenen lagen spitsen toren, is in het jaar 1840 aanmerkelijk vernieuwd. Er is hier ook een Weeshuis, waarin weezen en oude lieden onderhouden worden; alsmede een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*. Vroeger trof men er eenige buitenplaatsjes aan, die echter bijna allen gesloopt zijn, waardoor het d. aan de noordwestzijde is ingekrompen.

Vóór het graven van het Noord-Hollandsche kanaal lag hier eene groote steenen sluis in den Waterlandschen zeedijk, die in het jaar 1744 gelegd was, in plaats van eene andere, welke men in 1726 vernieuwd had, maar in het jaar 1825, na het leggen van de Willemsluis, veranderd werd in eene zoogenaamde waterkeering, dienende om Waterland, bij het onverhoopt bezwijken der buitendijken, voor het water te beveiligen.

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1775, sloegen te Buiksloot drie gaten in den dijk, waardoor dit dorp groote schade leed.

BUIKSLOOTERMEER, bedijking in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr *Hoorn*, gedeeltelijk kant. *Edam*, gem. *Buiksloot*, gedeeltelijk kant. *Purmerende*, gem. *Landsmeer-en-Watergang;* palende N. aan den Kleinen-Blaauwpolder, O. en Z. aan de Buitengouw, W. aan den Zuiderpolder.

Vroeger was het een der drie zoogenaamde *Waterlandsche meren* (zie voorts de art. Bellemermeer en Broekermeer). Zij beslaat eene oppervlakte van 30 bund.

BUIKSLOOTERVAART, dat gedeelte van het *Groot-Noord-Hollandsche kanaal*, waar langs het d. Buiksloot gemeenschap met het IJ heeft. Deze vaart is ½ u. lang.

BUINDERS (LANGE-) of Lange-Bunders, onbehuisde pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage;* palende N. aan den buitendijk van Slangwijk, O. aan de Mark, Z. aan Astert, W. aan de Kraaijennest.

Deze pold. beslaat, gecombineerd met *Slangwijk* en de *Hillen*, eene oppervlakte van 107 bund. 70 v. r. 65 v. ell., wordt door twee steenen sluizen van het overtollige water op de Mark ontlast, en staat, met de daarmede gecombineerde polders, onder het bestuur van éénen Dijkgraaf. Het land ligt 6 à 7 palm boven A. P.

BUINEN, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, judicieel arr., kant. en 4¼ u. O. Z. O. van *Assen*, administratief kant. en 6 u. N. O. van *Dalen*, gem. en ¾ u. ten N. O. van *Borger;* met ruim 250 inw.

BUINEN (NIEUW-), veenkolonie, in *Oostermoederdinspil*, prov. *Drenthe*, judicieel arr. en kant. *Assen*, administratief kant. *Dalen*, gem. *Borger*, onder het geh. *Buinerveen*.

In het jaar 1838 is aldaar, in de nabijheid van het Stadskanaal, eene glasfabrijk opgerigt, waarin hoofdzakelijk medicijn- en wijnflesschen, karaffen, bier- en andere glazen vervaardigd worden. — Men heeft er eene school.

BUINERVEEN of Buinermoeras, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, judicieel arr., kant. en 4½ u. O. ten Z. van *Assen*, administratief kant. en 4 u. N. O. van *Dalen*, gem. en 1 u. O. ten N. van *Borger;* met ruim 150 inw. Eene in de laatste jaren onder dit geh. aangelegde veenkolonie wordt Nieuw-Buinen genoemd.

BUINSWAARD, voorm. kast. in de prov. *Gelderland*.

In het jaar 1355 werd den inwoners der stad Nijmegen van daar veel overlast gedaan, waarom het door Hertog Eduard en de ingezetenen van Nijmegen werd ingenomen. De stroopers, die er op lagen, werden allen onthalsd en hunne hoofden op staken gezet rondom het bergje, later daarom de *Hoofdberg* geheeten, welken naam het thans nog draagt.

BUIRAKKER (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. N. W. van *de Leek*, ½ u. N. W. van *Tolbert*, waartoe het behoort.

BUIREN, oude naam van het stadje Buren, in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland.* Zie Buren.

BUIREPOEL, naam, waaronder op sommige kaarten het meertje Burepoel, prov. *Friesland*, voorkomt. Zie Burepoel.

BUIRSE, oude naam van de buurs. Buurze in *Twenthe*, prov. *Overijssel.* Zie Buurze.

BUIRSERBEEK, prov. *Overijssel.* Zie Aa of Aha.

BUIRTE, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Groningen*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. W. van *Grijpskerk*, ¼ u. W. van *Visvliet*, waartoe het behoort, op de grenzen der prov. Friesland.

BUIRZE, voorm. hav., graafschap *Zutphen*, prov. *Gelderland.* Zie Beurse.

BUITEN, kaap in *Oost-Indië*, op het Sundasche eil. *Celebes*, aan de Oostkust, in de baai *Tomini*, 15′ N. Br. 142° 10′ O. L.

BUITEN-CATHARIJNE, buurt in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht.* Zie Catharijne. (Buiten) (1)

BUITENDELLEN-VAN-WASPIK-OOST-EN-WEST-VAN-VROUWKENSVAART, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik;* palende N. aan de Oude Straat, O. aan de Westersche Buitendellen van Capelle, Z. aan den Zuiddijk, W. aan de Kerkvaart.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 6 bund. 47 v. r. 64 v. ell, wordt door twee houten duikers en eene gecombineerde sluis op Vrouwkensvaart en door eene gecombineerde sluis op de Kerkvaart en vervolgens op het Oude Maasje van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van eenen Poldermeester, onder het toezigt van den Burgemeester van Waspik. Het land is omtrent 6 palm boven A. P.

De Buitendellen-van-Waspik is een van die pold., welke deel maken van de zoogenoemde *Langstraatsche Buitenvelden*, die des winters doorgaans overstroomd worden, hetzij door de werking van den Baardwijkschen Overlaat, hetzij door hooge zeevloeden van beneden of ook door beiden te gelijk, zijnde uithoofde van eerstgemelde, door kunst bewerkte overstroomingen, de bekading der polders op die velden niet hooger dan 2,00 boven A. P. tot stand gebragt.

BUITENDELLEN (DE OOSTERSCHE-), onbehuisde pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle;* palende N. aan de Oude Straat O. aan de Vrijhoevensche vaart of het Labbegat, Z. aan den Zeedijk en het dorp Capelle, W. aan de haven van Capelle.

Deze polder is groot 84 bund. 25 v. r. 61 v. ell. Het bestuur bestaat uit eenen Poldermeester, onder toezigt van het gemeentebestuur van Capelle. Het land ligt omtrent 4 palm boven A. P. Het overtollige water ontlast zich door eenen houten duiker op de Capelsche vaart en vervolgens op het Oude Maasje. Door dezen pold. loopt de, in 1779 geslechte *Hagoortsche-Sasdijk*, die in het jaar 1746 voor militaire inundatie heeft gediend.

BUITENDELLEN (DE WESTERSCHE-), onbehuisde pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle;* palende N. aan de Oude Straat, O. aan

---

(1) Alle de overige art. met Buiten beginnende, die hier niet worden gevonden, zoeke men insgelijks op de woorden van onderscheiding.

de haven van Capelle, Z. aan den Zeedijk, W. aan de Buitendellen onder Waspik.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 44 bund. 80 v. r. 82 v. ell., wordt door drie houten duikers, op Vrouwkensvaart, op de haven van Capelle en vervolgens op het Oude Maasje van het overtollige water ontlast, en staat, gecombineerd met West-Voorland en de Waardjes, onder het bestuur van eenen Poldermeester, onder toezigt van het gemeentebestuur van Capelle. Het land ligt omtrent 4 palm. boven A. P.

BUITENDIJK, geh., in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*.

BUITENDIJKEN (NOORDER-) of NOORDER-BUITENDIJKSCHE-BINNENGEDIJKTE-LANDEN, ook wel de HONDERD-MORGEN genoemd, onbehuisde pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*; palende N. aan den Wouderpolder en het Uitgeesterbroek, O. aan den Assendelverpolder, Z. aan de Buitenvelden langs de Wijkermeer, W. aan het Wijkerbroek en het Heemskerker Noord- en Zuidbroek.

Deze pold., is ontstaan door de in het jaar 1718 plaats gehad hebbende overdijking van den St. Aagten op den Assendelverdijk, en bestaat alzoo uit de BINNENGEDIJKTE-LANDEN-TUSSCHEN-DE-ST.-AAGTEN-EN-ASSENDELVERDIJKEN. Hij beslaat eene oppervlakte van 154 bund. 44 v. r. 10 v. ell., waarvan 74 bund. 75 v. r. 60 v. ell. onder *Heemskerk*, 27 bund. 87 v. r. 10 v. ell. onder *Wijk-aan-Duin*, 29 bund. 64 v. r. 80 v. ell., onder *Uitgeest*, en 22 bund. 47 v. r. 40 v. ell., onder *Assendelft*.

Ten aanzien van dezen pold. bestaat het tegenovergestelde van de meeste polders, daar hij, ruim 3 palm hooger liggende dan het Oudeland, dat er rondom ligt, in den zomer, dikwijls gebrek aan water heeft, en daarom, door eenen, aan den Niewendam staanden molen, uit den Ham, van water voorzien wordt, terwijl hij dit, indien er te veel is, over een vasten drempel in den Assendelver Zuiderpolder ontlast. Het land wordt door eenen molen van water voorzien. Het bestuur bestaat uit 4 Heemraden en 4 Poldermeesters.

BUITENDIJKSCHE-HOOIPOLDER (GECOMBINEERDE-), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOOIPOLDER (GECOMBINEERDE BUITENDIJKSCHE.) (1)

BUITENDIJKSCHE-POLDER, onbehuisde pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*; palende N. W., N. en O. aan het IJ, waarvan hij slechts door de Kouwetjeskade gescheiden is, Z. W. aan den Diemerdijk, die hem van den Diemerpolder scheidt.

Deze pold., in welks noordwestelijk gedeelte vroeger het geregt van Diemen was, waarvan de plaats nog kenbaar is, staat onder het bestuur van het Hoogheemraadschap van den Diemerdijk.

BUITENDIJKSCHE-WAARDE, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. *Bemmel*; met 4 h. en 25 inw.

BUITENGEDACHTEN, buitengoed in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Voorburg*.

BUITENHUIZEN, streek lands in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Assendelft*.

---

(1) Evenens zoeke men alle de BUITENDIJKSCHE POLDERS, op de woorden van onderscheiding.

Deze streek lands vormt eenen landtong die de scheiding tusschen het IJ en het Wijkermeer daarstelt; en wordt alzoo ten O. en Z. door het eerstgenoemde en ten W. door het laatstgemelde bespoeld, en grenst ten N. aan den Assendelverdijk, die het van het Nes-Vierendeel van Assendelft scheidt.

BUITENHUIZERPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, die, zoo als men in het vorige art. ziet, eene landtong vormt.

Hij is slechts door eene gewone zomerkade tegen de jaarlijksche overstrooming van IJ en Wijkermeer beveiligd, en ontlast het overtollige water door een sluisje op het IJ. Aan de noordwestpunt is een veer over het IJ.

BUITENKANAAL-VAN-DE-OUDENMOERSCHE-SLUIS, water in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, loopende van den Emilia-polder af, tusschen buitenpolderijes door, tot in het Gat van den Koekoek.

BUITENKERK, een der vier wijken van de gem. *Diemen-en-Diemerdam*, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*.

BUITENKERSPEL, wijk in het noordelijke of benedeu gedeelte der stad *Kampen*, prov. *Overijssel*, waarin eene parochiekerk staat, de Buiten- of Benedenkerk geheeten. In de wandeling noemt men te Kampen deze wijk UITER-ESPEL.

BUITENKLOOSTER, naam, die wel eens, hoewel ten onregte, gegeven wordt aan het BUWEKLOOSTER, prov. *Friesland*. Zie BUWEKLOOSTER.

BUITENLANDEN (BINNENGEDIJKTE-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUITENDIJKEN (NOORDER-).

BUITENLAND-VAN-OOST-EN-WEST-BARENDRECHT (HET), pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*.

Deze pold. staat onder het bestuur van éénen Dijkgraaf, twee Heemraden en één Secretaris, die teveus Penningmeester is.

BUITENLAND-VAN-RHOON (HET), pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RHOON (BUITENLAND-VAN-) (1).

BUITENLUST, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en 10 min. N. van *Voorburg*.

Het beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 78 v. r. 60 v. ell.

BUITENLUST, buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2 u. N. van *Zierikzee*, kant. en ½ u. Z. W. van *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Blois*, bijkans in het midden van de heerl. *Blois*.

Vroeger was het eene boerenhofstede; doch deze is in het jaar 1789 tot eene buitenplaats en in de laatste jaren geheel in den Engelschen smaak aangelegd. Zij beslaat eene oppervlakte van 15 bund. 84 v. r. 2 v. ell., en is thans het eigendom van de Heeren Mr. ADRIAAN MOENS VAN BLOOIS en JOHAN ISEBREE MOENS te Zierikzee.

BUITENLUST, buit. in de heerl. *Loosdrecht*, prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. van *Loenen*, gem. *Loosdrecht*, te *Oud-Loosdrecht*.

Het beslaat eene oppervlakte van 72 v. r. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer DE GALLAS.

---

(1) Alle de overige BUITENLANDEN, die hier niet gevonden worden, zoeke men mede op de woorden van onderscheiding.

BUITENLUST, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Frederiksdorp, benedenwaarts aan de suikerplant. Johanna Margaretha, 362½ akk. groot, met 10 slaven. Vroeger heette zij KNUFFELSGIFT. De Negers noemen haar PIEKIEN-GRON.

BUITENPOLDER of MAASPOLDER, pold. in het *Nederambt des Lands van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en boven de stad *Grave*, buitendijks, gedeeltelijk gem. *Escharen*, gedeeltelijk gem. *Gassel*; palende N. aan de Maas, O. aan den weg van Gassel, Z. en W. aan den Maasdijk.

Deze pold. is groot omtrent 102 bund., bevat twee boerenhofsteden, wordt door twee sluizen van het overtollige water op de Maas ontlast, en staat onder het bestuur van Gecommitteerden. Het land ligt ongeveer 9 ell. boven A. P.

BUITENPOLDER-VAN-BAARDWIJK, onbehuisde pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Baardwijk*, palende N. aan het Oude Maasje, O. aan den Baardwijkschen overlaat, Z. aan den Binnenpolder van Baardwijk, W. aan den Buitenpolder van Waalwijk.

Deze polder, welke eene oppervlakte van ruim 555 bund. beslaat, is slechts bekaad, zoodat hij bijna elken winter onderloopt, maar wordt des zomers door twee sluizen van het overtollige water ontlast, en staat onder het toezigt van het gemeentebestuur van Baardwijk. Het land ligt omtrent 1 el boven A. P.

BUITENPOLDER-VAN-BESOIJEN, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie BESOIJEN (BUITENPOLDER-VAN-) (1).

BUITENPOLDERS (GECOMBINEERDE-), polders in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan den Nassaupolder, O. aan den Bredaschenpolder en het Landeke, Z. aan den Oudlandschenpolder, W. aan de Zevenbergsche haven en het Oudland.

Deze polders beslaan eene oppervlakte van 525 bund. 19 v. r. 10 v. ell., tellen 42 h., waaronder 4 boerenhofsteden, worden door 2 sluizen van het overtollige water ontlast, en staan gezamenlijk met den pold. *Koekoek*, onder het toezigt van éénen Dijkgraaf, twee Leden en éénen Penningmeester.

BUITENPOST, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Bergum*, aan den straatweg van Leeuwarden naar Groningen, welke hier veel doortogt veroorzaakt, terwijl het watertje de Zandsloot om het dorp loopt. Het is het grootste en schoonste d. der griet. Achtkarspelen, en niet alleen zeer vermakelijk om zijne ligging rondom in het geboomte, maar kan ook, door de goede wegen, die er op uitloopen, van alle kanten zeer gemakkelijk worden bezocht. Men telt er, met de oostwaarts gelegene en hieronder behoorende buurtjes het Uitland, Klein-Uitland, de Horne en Scharnehuizum, 120 h., waaronder zeer fraaije, en ruim 800 inw.

De ingezetenen vinden meest hun bestaan in den landbouw en veeteelt, waartoe de goede bouw- en de grasrijke weilanden, die hier ge-

---

(1) Alle de BUITENPOLDERS, die hier niet vermeld worden, zoeke men mede op de woorden van onderscheiding.

vonden worden, ruimschoots gelegenheid aanbieden. Voorts heeft men er ééne jeneverstokerij, ééne smederij en éénen pelmolen.

De Herv., die hier 780 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Buitenpost-en-Lutkepost.* De kerk is in den oorlog tusschen Spanje en Nederland verbrand, maar later weder opgebouwd.

De Doopsg., van welke men er ruim 20 telt, behooren tot de gem. van *Surhuisterveen*, de R. K., van welke men er slechts 4 aantreft, tot de stat. van *Dockum*, en de 2 Evang. Luth., die hier gevonden worden, tot de gem. van *Leeuwarden*.

De dorpschool telt een gemiddeld getal van 80 leerlingen.

Ten W. van Buitenpost ligt een boschje Steegmansbosch genoemd.

Men heeft er een distributie-kantoor der brievenposterij, en een station der paardenposterij; benevens de net gebouwde en fraai beplante state Boelens, later Groot-Schepper geheeten, zeer gunstig aan den straatweg gelegen, hetgeen trouwens met de meeste huizen en boerderijen van dit dorp het geval is. Vroeger lagen hier ook nog de staten Herbranda en Jelkema of Jeltinga, van waar de noordelijke weg ook nog den naam heeft van Jeltinga-laan. — Den eersten Woensdag in Augustus valt de jaar- en paardenmarkt in, en den eersten Donderdag in November de beestenmarkt.

BUITENPOST-EN-LUTKEPOST, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Kollum*, met eene kerk te Buitenpost en ruim 800 zielen.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bartholomeus Nicolai Bilderbeek, die, in het jaar 1611, naar Warfhuizen vertrok.

BUITENPOSTER-MADEN, streek weiland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Bergum*; palende N. aan de Zandsloot, O. aan de trekvaart van Dokkum op Groningen, Z. aan de Augustinergaasten, Z. W. aan de Woudmaden, W. aan de Buitenposter bouwlanden.

BUITENPOSTER-VAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*.

Zij komt uit de Zandsloot, loopt zuidwaarts naar de voorm. kerk van Lutkepost en voorts met eenige bogten zuid-westwaarts naar het Kolonelsdiep, waarmede zij zich ten N. van Harkema-Opeinde vereenigt.

BUITENRUST, buitengoed in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en ¼ u. Z. van *Haarlem*, aan het Zuider-Spaarne.

Het beslaat eene oppervlakte van 23 bund. 55 v. r. 3 v. ell. en wordt in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw F. A. C. Paauw, weduwe van den Heer Hendrik Koene.

BUITENRUST, voorm. buit. in het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Dordrecht*, gem. en ¼ u. W. van *Dubbeldam*. Het huis is gesloopt en de grond wordt thans tot bouwland gebezigd.

BUITENRUST, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. W. van *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*.

BUITENRUST, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, N. O. van het Schottegat.

BUITENSLUIS, d. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Numansdorp.

BUITENVELD (HET), gedeelte van het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, thans tot het *Eijerland* behoorende.

Hier was vroeger, toen Texel en het Eijerland nog afzonderlijke eilanden waren, een zeearm, welke die beide eilanden vaneen scheidde. Dat zeegat in later tijd, door aan- en opslibbing, gevuld geworden, werd de daardoor aangewonnen grond, het Buitenveld genoemd, en daarover in de jaren 1629 en 1630, tot meerdere verbinding van het Eijerland aan Texel en tot bevordering der aanslibbing, een zanddijk gelegd, die naderhand door opstuiving, ten gevolge van beplanting met helm, 36 à 40 voeten hoog geworden is.

BUITENVELD (HET), streek gronds in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie Koegras.

BUITENVELD (NOORDERLEEGS-), aanwas, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo* en *Westergoo*, griet. *Ferwerderadeel* en het *Bildt*. Zie Noorderleegs en Bildtpollen-aanwas.

BUITENVELDERSCHE-POLDER (BINNENDIJKSCHE-), pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en voor een klein gedeelte kant. *Amsterdam* N°. 2, gem. *Amsterdam*, doch overigens kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*; palende N. aan den Overtoomschen weg en aan de stad Amsterdam, O. aan den Amsteldijk, Z. aan het Loopveld, die dezen polder van den Amstelveenschen polder scheidt, W. aan den Amstelveenschen weg.

Deze pold., die in het jaar 1634 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 1276 bund, wordt door drie molens van het overtollige water op den Amstel ontlast, en staat onder het bestuur van vier Poldermeesters, éénen Secretaris en Penningmeester. Men telt er nagenoeg 475 h., waaronder, zoo langs den Amstel, als aan den Buitenvelderschen weg, onderscheidene fraaije buitenplaatsen.

BUITENVELDERSCHE-POLDER (BUITENDIJKSCHE-), pold., in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk gem. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*, gedeeltelijk gem. *Rietwijk-en-Rietwijkeroord*, gedeeltelijk gem. *Uithoorn*; palende N. aan Koenenkade, waardoor hij van het Meeroever, dat tusschen deze kade en den Overtoom ligt, gescheiden wordt, O. aan den Amstelveenschen weg, voorts aan het dorp Amstelveen en aan den Bovenkerkerweg, waardoor hij van den Bovenkerkerpolder gescheiden wordt, Z. aan de gem. Uithoorn, en W. aan den Legmeerdijk. De Buitendijksche-Buitenveldersche polder bevat de geheele Legmeer. Het Karnemelksgat loopt er midden door. Hij bevat, voor zoo ver hij onder *Nieuwer-Amstel* behoort, 1421 bund., zoo land als water, want ruim twee derde-gedeelten van dezen pold. bestaat uit water. Men telt er ongeveer 100 h., en het land wordt door vier molens in bruikbaren staat gehouden.

Deze polder is, door geweldige opzetting van het Haarlemmer meer, bij den storm van 31 December 1833, geheel ondergeloopen.

BUITENVELDERT, wijk van de gem. *Nieuwer-Amstel*, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*.

In deze wijk, welke slechts uit eenen weg bestaat, die zich, van de Dubbele-buurt-aan-den-Overtoom, zuidwaarts tot aan het kleine Loopveld uitstrekt, en daarom ook wel de Buitenveldersche-Weg genaamd wordt, bevat ongeveer 30 h. en boerenhofsteden en ongeveer 250 inw. Er is eene statie van R. K., welke tot het Aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *Amstelland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 330 communicanten telt.

De Kerk, welke aan de oostzijde van den weg staat, en aan den H. AUGUSTINUS is toegewijd, werd eerst bediend door Capucijnen en vervolgens door Augustijnen. Zij is voor weinige jaren herbouwd en toen van eenen spitsen toren op het voordak voorzien. Tegen den voorgevel is destijds eene nieuwe pastorij gebouwd en tevens de daartoe behoorende uitgestrekte tuin verbeterd. — Onder de Pastoors, die hier gestaan hebben, vinden wij vermeld, den Nederduitschen dichter JOHANNES NANNING, † den 29 September 1791.

BUITENVELDJE, pold. in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Broek-op-Langendijk*.

BUITENWEGSCHE POLDER, voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, die, bij de bedijking van den *Nieuwen-Drooggemaakten polder*, onder *Soetermeer* en van den *Palensteynschen polder*, onder *Zegwaart*, daarbij ingedijkt is.

BUITENWEGSCHE POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Westbroek*; palende N. en O. aan den Polder van Westbroek, Z. aan de gem. Zuylen, W. aan den Klopdijk of de Inundatiekade.

Deze pold. is afgescheiden van den Westbroekschen polder en bedijkt in het jaar 1834, beslaat eene oppervlakte van 289 bund. 25 v.r. 80 v. ell., telt 8 h., waaronder één buitengoed en vijf boerenhofsteden, wordt door éénen molen, op de rivier de Vecht, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van eenen Polderschout en twee Poldermeesters.

BUITENWETERING, water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Kamperveen*, dat noordoostwaarts van en genoegzaam evenwijdig aan de hoofdstraat dier gemeente loopt, voorts deze gemeente en het poeltje de Enk doorloopt, westwaarts naar den Noodwendigen dijk draait, omtrent de herberg de Roskam, met eene sluis, onder den gezegden dijk doorgaat en zich door de Nieuwe of Drontsche sluis in zee plagt te ontlasten.

BUITENZORG, ads. resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan de resid. Batavia, O. aan Krawang, Z. aan de Preanger-Regentschappen, W. aan Bantam.

Tot in het jaar 1826 was zij eene afzonderlijke resid., die toen, door den Commissaris-Generaal DU BUS, met de resid. *Batavia* vereenigd werd, maar thans maakt zij eene op zich zelve staande ads. resid. uit.

De naam BUITENZORG is aan deze residentie gegeven onder het Britsch bestuur, en werd toen zamengesteld uit de twee zuidelijke schoutambten der Bataviasche Ommelanden, en het regentschap Buitenzorg (zie dat art. hieronder).

Deze ads. resid. vormt een langwerpig vierkant vlak, dat weinig bogten heeft en eene oppervlakte van 747 v. Eng. m. bevat, terwijl het op de grootste lengte 16 en op de grootste breedte 7 u. gaans heeft. Zij wordt verdeeld in vijf distrikten; zijnde: Buitenzorg, Djasingga, Parong, Tjibaroessa en Tjibinong. Deze vijf distrikten hebben weder twee en vijftig onderafdeelingen, welke 900 dorpen en 270 gehuchten bevatten.

De voornaamste rivieren zijn: de Mintjorie, de Tjiboenboelan, de Tjibet, de Tjidanie, de Tjidoerian, de Tjikarang, de Tjikias, de Tjikao, de Tjilingsie, de Tjiliwong, de Tjiloar, de Tji-Omas, de Tjipaminkies, de Tjiringin en de Angké. Van dezen zijn echter de Tjibet, de Tjidanie en de

Tjidoerian alleen bevaarbaar. Overigens heeft men er nog wel honderd spruitjes of riviertakken, die, hoe klein en onbeduidend ook, voor den inlander evenwel van groot nut zijn, zoowel door de zuiverheid van haar drinkwater, als door het gemak, dat zij hem verschaffen, om zich en zijne buffels te baden.

Ter bevordering van den landbouw zijn hier onderscheidene kanalen gegraven, als: de Selokan of Kaliebaroe; het Nieuwe Kanaal te Buitenzorg; de Doorgraving op het Land Soekakadja, waardoor in de drooge moeson, het water uit de Tjikias in het kanaal Selokan wordt gebragt; eene Waterleiding ten dienste der rijstkultuur, waardoor het water uit de Tjikao over de landen Tjitrap en Ningewer wordt gebragt; eene kleine Waterleiding uit de Tjipaminkies, nabij Kampong Brenkok, op het land Tjipaminkies, loopende over dat land en Tjibaroessa; en eene Waterleiding uit de Tjidanie, ten behoeve der rijstkultuur over de landen Kedong-Badak, Tjiliboet en Bodjong-Gedé loopende.

De groote postweg doorsnijdt de residentie BUITENZORG van het N. naar het Z. Van de noordelijke grens, tot aan de vijf en vijftigste paal, is deze weg in eenen vrij goeden staat, doch van daar is hij, wegens zijne aanmerkelijke steilte en den rotsachtigen aard van den grond, bezwaarlijk te onderhouden, terwijl door den gestadigen regen, het water bij stroomen, vooral in de kwade moesson, langs dezen uit den berg gehouwen weg, afstort; de aarde, welke aangebragt wordt, om de steenen en rotsen te bedekken, wordt medegesleept; en het digte en hooge geboomte, dat bij het maken van den weg, niet genoeg is weggekapt en geopend, belet, dat deze, op minder rotsachtige plaatsen, behoorlijk droog wordt, na door het regenwater doorweekt te zijn geworden. Daar deze residentie geheel is zamengesteld uit partikuliere landerijen, vindt men er eene menigte rijwegen, welke in goeden staat gehouden worden, hoewel meest allen van weinig belang zijn, en niet dan met veel moeite tot het vervoeren van geschut zouden kunnen worden geschikt gemaakt. De eenige, buiten den grooten postweg, die daartoe kan worden gebruikt, is de Westerweg, die over de landen Gedong, Badak, Tjiliboet, Bodjong-Gedé, Depok en Tjiserie, van BUITENZORG naar *Batavia* loopt.

Het zuidelijke gedeelte dezer residentie is zeer bergachtig, terwijl het noordelijke gedeelte afhellend vlak is. De merkwaardigste bergen zijn: de Ajoen-Ajoenan, de Arie, de Dinding-Arie, de Gadingan, de Gambir, de Goelis, de Goewong, de Hambalang, de Hansawang, de Kampong-Java, de Kandaga, de Kanjawang, de Kapoetian, de Karang, de Karradak, de Kembar, de Kota-Preang, de Laja, de Lougang, de Maloko, de Mandala, de Manara, de Megamendong, de Mennier, de Mindala, de Mintjari, de Pangerango, de Pasir-Bedil, de Paun, de Poelassarie, de Poetri, de Preang, de Rassamala, de Roemping, de Roengin, de Salak, de Samboet, de Soeba, de Soebang, de Soelasie, de Soeling, de Soemin, de Soengsing, de Tandjong, de Tjampia, de Tjangkek, de Tjipagar de Tjisalak, en de Wangi; terwijl de altijd rookende Gedé op de grenzen van BUITENZORG en de Preanger-Regentschappen gelegen is. De hoogste der bergen in het Buitenzorgsche zijn de Salak en Pangerango, die men 8000 voeten boven de oppervlakte der zee verheven schat. De merkwaardigste zijn de Karang en de Tjampia, wegens den rijken oogst van vogelnestjes, dien zij jaarlijks opleveren. Op de Hansawang

en de Kapoetian vindt men minerale bronnen. Over het algemeen zijn de bergen met een altijddurend groen bekleed, en tot op eene aanmerkelijke hoogte bewoond. Op de hoogere streken zamelt men de arengsuiker in. De rijke, natte rijstvelden, die van het gebergte hun water ontvangen, liggen trapswijze aan de helling en leveren een bekoorlijk schoon gezigt op.

De luchtgesteldheid in deze ads. residentie is matig, doch nu en dan ongestadig, over het algemeen is het er gezond, voornamelijk in het zuidelijke gedeelte en de hoofdplaats zelve, welke zeer dikwijls bezocht wordt, door zieken en herstellenden van Batavia, ten einde in dit zuivere klimaat weder tot volkomene gezondheid te geraken.

In deze residentie liggen belangrijke landgoederen als: Tjitrap, Sampia bevattende 10,000 zielen, Pondok-Gedé, Tjeceroa, Tjipannas, Tjiomas en Singdanbarang, welke laatste 6000 morgen groot is, terwijl op de beide eerstgenoemde de bekende vogelnestjes veelvuldig gevonden worden. Op de meeste dezer landgoederen worden fraaije buitenhuizen aangetroffen, en op eenige bestaan kalkovens, steen- en pannebakkerijen, rijst-, suiker- en oliemolens en houtzagerijen. Aan den voet van de bergen Pangerango en Tjisalak, worden houtskolen gebrand. De indigofabrijken zijn weinig in getal. Het Gouvernement trekt, behalve de opbrengst van eenige koffijtuinen, geene andere inkomsten uit deze ads. resid. dan de verponding, den verkoop van zout en eenige pachten.

Er zijn in de ads. resid. Buitenzorg verscheidene bosschen, die aan landeigenaren toebehooren, de voornaamste zijn: Aloen-Aloen, Bodjong-Gedee, Bodjong-Kason, Bodjong-Mango, Depok, Goenong-Kendang, Goenong-Salak, Jagra, Koeripan, Panjan-Bedil, Rante-Panjang, Sako, Sawangan, Tambaga, Tantjawasie, Tjibodas, Tjiboe, Tjilodong, Tjimanok, Tjiroeka, Tjirondol, Tjisalobak en Warodojong. Deze bosschen leveren zeer goed timmerhout, waarvan de voornaamste soorten zijn: angriet, boengnoer, kapinanga, manglia, mangka, pingkoe, poespa, rasmala en bovendien nog wel dertig soorten van wilde vruchtboomen, die almede timmerhout geven.

De voornaamste voortbrengselen dezer residentie zijn rijst, koffij, aardappelen en groenten voor de stad Batavia. Volgens eene memorie van den Heer A. de Wilde aan den Maarschalk Daendels ingediend, zoude Buitenzorg in het jaar 1808 hebben opgebragt 16,102, tjains (54,344,250 Amst. pond) pady of natte rijst, waarvan het landgoed van den Heer Tengry alleen 4000 tjains (13,800.000) zoude hebben gegeven. Verder was de opbrengst aan koffij 9000 pikols (1,125,000 Amst. pond.); terwijl geheel Batavia uit deze ads. resid. van aardappelen wordt voorzien. Men berekent den uitvoer, zoo naar Batavia en het garnizoen op Wel-te-vreden, als naar elders, op 12 à 16,000 krandjans (4,800,000 à 6,400,000 Amst. pond.). Ook worden in deze residentie eene menigte vogelnestjes gevonden, leverende het landgoed Tjitrap alleen 30 pikols (3750 Amst. pond.) 's jaars.

Men drijft er eenen belangrijken handel op Batavia; de uitvoer bestaat in paarden, buffels, koeijen, rijst, koffij, suiker, vogelnestjes, katjangölie, buffelhuiden, aardappelen en groenten; de invoer in amfioen (opium), bengaalsche linnens en sitsen, gambier, ijzer, thee, tabak, chineesch porselein, vuurwerk en papier, alsmede Europesche provisien en dranken.

Bij de uitbreiding van den landbouw is hier het getal buffels, dat vele duizenden beloopt, niet voldoende. De paarden zijn behalve die, welke uit eene partikuliere stoeterij komen, van een slecht ras. De

koeijen, van welke men er ruim vier duizend telt, zijn mager en geven weinig melk. De Bengaalsche stier en de Europesche koe doen er zich beter voor. De schapen zijn er verbasterd en geven geen wol. Varkens worden alleen door Chinezen gehouden, maar hoenders en eenden zijn er uitmuntend. In het wild vindt men er alle die gedierten en vogelen, welke aan Java eigen zijn. Den tijger treft men vooral in het zuidelijke en westelijke gedeelte en aan den kant van Krawang menigvuldig aan. De rhinoceros wordt alleen in het zuidelijke en westelijke gedeelte gevonden. Door de ondiepte der rivieren is er weinig visch voorhanden.

De bevolking der ads. resid. Buitenzorg bedraagt 131,000 zielen, onder welke nog geen 100 Europeanen, 125,000 Javanen, 5000 Chinezen, 600 Arabieren, Mooren en Maleijers en 600 slaven.

BUITENZORG, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Buitenzorg*.

Het was voorheen een regentschap en heeft nog een opperhoofd met den naam van Regent en den titel van *Adipatti* (Rijksbestuurder). Vroeger droeg het den naam van Bogor, zoo als het ook thans nog bij de inlanders genoemd wordt De Engelsche Gouverneur Raffles noemde het naar het lustverblijf, dat de Gouverneur Generaal van Imhoff er gebouwd had en later door Daendels vergroot was, Buitenzorg.

Deze landstreek maakte, voor het invoeren van het Mahomedaansche geloof, op het eil. Java, een gedeelte uit van het rijk Padjadjaran, en moet destijds zeer bloeijend geweest zijn, zoo als men uit de hier en daar verspreid gevondene overblijfselen van tempelpracht en beeldhouwkunst, alsmede uit de grafschriften op het kramat (heilige begraafplaats), ½ u Z. van Buitenzorg, heeft kunnen opmaken. Het werd in het jaar 1619 met de *Preanger-Regentschappen*, waartoe het destijds gerekend werd, op den Koning van Jakkatra veroverd; en was, toen de Gouverneur Generaal van Imhoff aan het bewind kwam, inzonderheid ten gevolge van de burgeroorlogen, waarvan dat land, na de invoering van den Mahomedaanschen godsdienst het tooneel werd, in den volstrektsten zin des woords, eene woestenij, door tijgers, wilde zwijnen en ander roofgedierte, zoo onveilig gemaakt, dat men ten tijde van dien Opper-Landvoogd, en zelfs nog onder zijne onmiddellijke opvolgers, de reize van Batavia naar Buitenzorg zoo gevaarlijk achtte, dat men telkens, wanneer de Gouverneur-Generaal zich derwaarts begaf, in de kerken van Batavia, voor de behouden overkomst van dien hoogen persoon gebeden plagt te doen. De ongemeene vruchtbaarheid van den grond, de hooge en gezonde ligging en de geringe verwijdering van Batavia deden echter dit oord zeer geschikt keuren, om het tot een verlustigingsoord te bestemmen, van hem, die aan het hoofd der Indische regering stond. Den 10 Augustus 1745 werd het als een partikulier land bij besluit der hooge Indische regering, aan den Gouverneur-Generaal van Imhoff, voor hem en zijne opvolgers als een bijzonder eigendom, gedurende den tijd van hun verblijf in Indië, afgestaan. De gezegde Gouverneur-Generaal deed aldaar een zeer eenvoudig huis bouwen, ter plaatse, waar thans de oostelijke vleugel van het paleis staat; aan dit huis, waarin hij eenige verpoozing zocht van de zorgen, die het landsbestuur hem veroorzaakte, gaf hij zeer eigenaardig den naam van Buitenzorg. De tegenwoordigheid van den Opper-Landvoogd, lokte natuurlijk eene menigte aanzienlijke ambtenaren en andere vermogende inwoners uit, om zich in deze landstreek te vestigen, of er buitenverblijven aan te leggen, waardoor dit oord

binnen weinige jaren geheel van gedaante veranderd was. De wildernissen werden in lusthoven herschapen, en in de onmiddellijke nabijheid van het woonhuis des Gouverneurs Generaals, ontstond allengs een fraai en welvarend dorp, of liever vlek, dat almede den naam BUITENZORG draagt (zie het volgende art.), terwijl het geheele land in vruchtbaarheid, vertier en welvaart toenam.

Het distr. BUITENZORG heeft eene oppervlakte van 281 vierkante palen, en bevat de landen: Tjoetak-Bloeboer, Sindang-Barak, Dermaga, Kampong-Baroe, Tjiceroa, Pondok-Gedee, Tjie-Awie, Tjie-Joeroek, en Tji-Omas.

Onder de merkwaardigste bergen in dit distr. telt men de Gadigan, de Goelies, de Mandala, de Megamendong, de Pangerango, de Salak en de Wangi.

De voornaamste bosschen, die men er vindt, zijn: Toen-Aloen, Badjong-Kason, Tjantjawasie en Tjisaloak.

BUITENZORG, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. en distr. *Buitenzorg*, 5 palen van Wangon, 6 palen van Tjiloar, 39 palen van Batavia, 121 palen van Anjer, 328 palen van Samarang, 538 palen van Sourabaya, 743 palen van Banjoewangi, en volgens Prof. REINWARDT, 266 Ned. ellen boven de oppervlakte der zee gelegen.

Men heeft er onderscheidene aanzienlijke gebouwen, waaronder vroeger bijzonder uitmuntte het prachtige paleis van den Opper-Gezaghebber van Neêrlands-Indië. Ter plaatse, waar dit stond, werd in het jaar 1745, door den Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF, een eenvoudig huis gebouwd, dat, met de onderhoorigheden, den 29 Maart 1808, voor eene som van 80,000 guld., in vollen eigendom aan den Gouverneur-Generaal DAENDELS werd afgestaan. Hij verkocht naderhand een klein gedeelte daarvan, Pondok-Gedé geheeten, aan den Heer JENUY, voor 70,000 Rijksdaalders; van het overige op de waarde van 3 à 400,000 Rijksdaalders geschat, werden later nog meerdere perceelen verkocht; terwijl het overgeblevene thans weder door aankoop aan het Gouvernement gekomen is. Het Paleis, waarvan de vleugels onder de regering van laatstgenoemden Gezagvoerder, en het midden- of hoofdgebouw, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN opgetrokken werden, leverde, met zijne hooge witte muren en kolommen, een treffend gezigt op. Tusschen de vleugelgebouwen en het fraaije koepeltorentje, dat op een groot plat vierkant stond, was het geheel met hekwerk omgeven, hetwelk zich boven het blaauwe dak verhief. Een zeer groot, zindelijk, groen voorplein gaf gelegenheid om dit grootsche gebouw in al zijne pracht en van onderscheidene gezigtspunten te beschouwen. Op dit plein stond een vlaggestok, waarvan de Nederlandsche vlag waaide, wanneer de Gouverneur zich op BUITENZORG bevond. Het witte paleis, de groene voorgrond, het sierlijke, donker groene geboomte, het blaauwe dak, de driekleurige vlag, het graauwe achterveld der in het verschiet liggende Megamendong en Gedé, en vooral de heerlijke plantentuin, die hier door den laatstgenoemden Gouverneur is aangelegd, leverde eene niet onaardige mengeling van kleuren, terwijl het oog niet minder bekoord werd door de uitmuntende schoonheid van de geheele omstreek, dan door den goeden smaak waarmede het paleis zelf was aangelegd. Dit paleis is door de aardbeving van 10 October 1834 gedeeltelijk ingestort en overigens zoodanig geteisterd, dat het tot op den grond is moeten afgebroken worden. Gelukkig zijn echter geen der bewoners daarbij omgekomen. Men was

in het jaar 1835 voornemens het tot een lustslot van eene geheel verschillende bouworde zonder verdieping te doen vervangen. De Plantentuin,* aldaar, onder het bewind van den Opperlandvoogd van der Capellen, aangelegd, omringde van alle zijden het fraaije paleis en is merkwaardig, door de weelderige vruchtbaarheid van den grond, die zich hier met de zorgvuldigste kunst en den kieschsten smaak vereenigt, om dezen tot een voorbeeld van schoonheid, verscheidenheid, en zindelijkheid te maken. Vooral de rijkheid aan zeldzame en vreemde gewassen, waartoe de onvermoeide natuuronderzoekers Reinwardt en C. L. Blume, die er eenigen tijd Directeurs van waren, niet weinig hebben toegebragt, maakt dezen tuin teregt zoo algemeen beroemd, dat schier ieder op Java komend reiziger dien gaat bezoeken. Ook vindt men er een fraai gedenkteeken ter eere van de zoo jong overledene Natuurkundigen H. Kuhl en J. C. van Hasselt.

Tijdens het bestuur van den Gouverneur-Generaal van der Capellen, vond men op Buitenzorg ook eene fraaije verzameling van voorwerpen, welke de drie rijken der Natuur in Indië aanbieden. Zoo zag men in de nabijheid van het paleis onderscheidene kooijen en hokken, voor vogelen en ander gedierte. Er was onder anderen eene slang van ten minste 5 ellen lengte en eene halve el in omtrek; een der fraaiste en grootste tijgers was er in eene kooi opgesloten; in een gemetseld waterbekken zag men twee kaaimans; in eenen grooten vierkanten zeer modderigen kuil, was een groot rhinoceros te zien, en voor het paleis liepen een paar honderd zeer tamme herten en antilopen, benevens kalkoenen, paauwen en ander gevogelte, terwijl men er tevens gelegenheid vond, den prachtigen vederdos van eene menigte papegaaijen van allerlei kleur, zwarte zwanen en paradijsvogels te bewonderen.

Er is voorts te Buitenzorg eene fraaije Kazerne, tot huisvesting dienende van eene kompagnie blaauwe huzaren en van een detachement artillerie. Ook heeft men er een groot Chineesch kamp en eene Bazar of Markt, die veel tot de levendigheid van dit oord bijdraagt. Het plein, waarop de Woning van den Regent en de Moskee staan, doet zich ook zeer lief voor. In het laatst van November 1837, is door den Gouverneur-Generaal de Eerens een besluit genomen, volgens hetwelk er te Buitenzorg een statistiek bureau moest gevestigd worden, waarin ter voorkoming, dat belangrijke werken over Nederlands-Indië, geschiedkundige en statistieke schrifturen en andere stukken van dien aard, verloren gingen, alle de in de gouvernements-archieven verspreide schrifturen, memoriën, kaarten en wat al verder, ter zake, voorhanden was of mogt komen, moest vereenigd en volgens de verschillende onderwerpen gerangschikt worden, terwijl tevens bevel werd gegeven, ter aanschaffing van zoodanige werken, welke aan de Gouvernements bakerij ontbraken.

Alle bedenkelijke voortbrengselen uit het plantenrijk, en vele Europische vruchten worden te Buitenzorg in overvloed gevonden. Er heerscht een zuivere en aangename dampkring, terwijl de nabijheid van den berg Salak de warmte door verfrisschende winden matigt, en gedurige regenbuitjes het aardrijk naar wensch verkoelend vocht aanbrengen. Dit alles, gevoegd bij de ongemeene gezondheid van deze plaats, heeft dan ook een aanzienlijk getal Europeanen derwaarts gelokt.

Door de aardbeving van 10 October 1834 is te Buitenzorg, behalve het paleis van den Gouverneur-Generaal, het fraaije in 1821, gebouwde residentiehuis mede zoodanig verwoest, dat men het grootendeels her-

moeten afbreken, terwijl nog eene der grootste steenen loodsen van de bazar geheel ingestort is, gelukkiglijk op een oogenblik, dat er zich nog geen menschen verzameld hadden.

BUITENZORG, landgoed in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. en 5 min. W. van *Bemmel*.

Het beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 30 v. r. 50 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de erfgenamen van den Heer Riethoven.

BUITENZORG, voorm. buitengoed, in het *Overkwartier* van het sticht van *Utrecht*, gedeeltelijk gem. en 10 min. W. van de *Bildt*, gedeeltelijk gem. en ½ u Z. van *St. Maartensdijk*.

Het bestond uit heerenhuis, portierswoning, lanen, tuinen, water en plantsoen, mitsgaders boerenhofstede, boomgaard, bouw- en weiland, in alles groot omstreeks 34 bund.; maar in het begin dezes jaars (1840) is het huis en verder getimmerte voor afbraak verkocht, zoodat er thans niets meer dan de boerenhofstede van bestaat

BUKENHORST of Beukenhorst, buitengoed in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. en 1 u. W. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ½ u. W. van *Vucht*.

Het beslaat eene oppervlakte van 57 bund. 8 v. r. 57 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw J. C. A. van Lasschot.

BUKHORST, oud adell. h. en hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Buckhorst.

BUKISCOPE en Bukescop, oude namen van het d. Boskoop, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boskoop.

BULGERSTEIN, voorm. zwaar en sterk kast. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse waar thans Rotterdam gelegen is. Het lag, vóór de eerste bedijking, genoegzaam te midden van de Maas, op eene zandige plaat of hoogte, welke van ouds het *Roode Zand* plagt te heeten, en waarvan de tegenwoordige Zandstraat haren naam zoude ontleend hebben, van welke straat thans nog een gedeelte eigenlijk het *Roode zand* heet. Het gebouw was van zulk eenen grijzen ouderdom, dat er getuigd wordt, dat dit slot, ten tijde, toen men de meeste sloten in Holland begon te bouwen, reeds van ouderdom vervallen was en herbouwd is geworden. Het moet dus in vroegere, en naar alle waarschijnlijkheid in de eerste Bisschoppelijke, oorlogen gebouwd zijn. Immers vindt men aangeteekend, dat men in het begin der zeventiende eeuw, aan den Noordwesthoek van eenen der vervallen torens van dit slot, op zekeren steen het jaartal 1071 gelezen heeft, waaruit men wil beweeren, dat het in dat jaar zoude herbouwd zijn. Zeker gaat het, dat het van oude tijden een zeer sterk en groot gebouw is geweest, met zware onwinbare torens en dikke muren. In het begin der vorige eeuw is er nog de grondslag van gezien, en toen diende het vooorste gedeelte tot een Algemeen Stads-Werk- en Spinhuis, terwijl het achterste gedeelte afgebroken en in eenen tuin herschapen was; thans wordt het nog bestaande gedeelte gebezigd tot Huis van Arrest voor jeugdige veroordeelden; terwijl de tuin aan een particulier belendend huis is getrokken, thans behoorende aan Mevr. de wed. Trompert, geb. van den Ende.

Aan dit voorm. kast. heeft de stad Rotterdam zijnen oorsprong te danken, want onder deze sterkte, kwamen de eerste bewoners dezer landstreek, die geringe visschers waren, zich nederzetten en onder hare bescherming in veiligheid hun onderhoud zoeken en uit de rivier halen. In

erkentenis van deze beschutting betaalden zij aan den Heer den hoofdvisch, dat is de beste en grootste, naderhand, bij verdrag, den twintigsten penning van de vangst, welke last, na verloop van eenige eeuwen, door de stad is afgekocht.

BULGESTEIN, oud adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie BULKENSTEIN.

BULKENAAR (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 6 u. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Rosendaal-en-Nispen*, ½ u. Z. W. van *Rosendaal*, waartoe het behoort; met 8 h. en ruim 40 inw.

BULKESTEIN of BULGESTEIN, voorm. kast. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt* van *Gelderland*, kw., arr. en 3 u. W. van *Tiel*, kant. en ½ u. W. van *Geldermalsen*, gem. en 5 min. W. van *Deil*, niet ver van den Lingedijk gelegen.

Het heeft voorheen behoord aan het adellijke geslacht TUIL VAN SPANBROEK, en werd in het jaar 1744 nog door twee bejaarde Jonkvrouwen van dat geslacht bewoond, na wier overlijden het door verkoop is gekomen in het geslacht van VERZIJL, dat het kasteel en onderhoorigheden, in het jaar 1788, ter slooping heeft verkocht, zoodat de grond waar het gestaan heeft, thans tot boomgaard is aangelegd en alleen de poort met het poortiershuis nog is overgebleven. Op de poort ziet men nog het wapen der voormalige bezitters.

BULLEBAAI, baai in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, ter plaatse, waar dit eil. het smalste is, terwijl er in het rif of binnenwater eenige zoutpannen zijn.

BULLEBAK, voorm. fort in *Oost-Indië*, op de westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

Het werd in het jaar 1634 door den Landvoogd GIJSELS aangelegd, maar zijn opvolger VAN DEN HEUVEL deed het weder afbreken.

BULLEBOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. en niet ver van de stad *Bang'il*.

BULLEWIJK, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Ouder-Amstel*; palende N. aan den kleinen Duivendrechter-polder, N. O. en O. aan den Holendrechter-polder, Z. en W. aan den Holendrecht of Bullewijk die hem van Aasdom en van den Ronden-Hoeppolder scheidt.

BULLEWIJK, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Ouder-Amstel*, 1½ u. O. ten Z. van Amstelveen, ½ u. Z. Z. O. van Ouderkerk, aan het water van denzelfden naam.

In deze buurt is eene statie van R. K., die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Amstelland*, behoort, door éénen Pastoor bediend wordt, en 335 communicanten telt. De kerk, aan den H. URBANUS toegewijd, heeft noch toren noch orgel, en staat eigenlijk in den Rondenhoeppolder. Ook hebben de Portugesche Joden hier een kerkhof, even beoosten Ouderkerk.

Naar men wil zoude, ter plaatse, waar thans deze polder gevonden wordt, vroeger een bosch geweest zijn, het Reigersbosch geheeten.

BULLEWIJK, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOLENDRECHT.

BULLOYS, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie BLOOIS.

BULT (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*, 5 min. W. van *Ter-Idserd*, waartoe

het behoort. Welligt is de buurt, wegens hare hooge ligging dus genoemd.

BULT (DE), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¾ u. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. N. W. van *Bellingwolde*, ter plaatse waar de Pekel-Aa zich in de Westwoldinger-Aa ontlast; met een distributiekantoor voor de brievenposterij, eenen pelmolen, 6 h. en 40 inw.

BULT (DE), buit. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en ruim 8 u. N. van *Zwolle*, kant. en ¼ u. N. van *Steenwijk*, waartoe het kerkelijk behoort, gem. *Steenwijkerwold*, in de buurs. *Elsreen*.

Het beslaat eene oppervlakte van 138 bund. 41 v. r. 73 v. ell., zijnde daaronder begrepen de hooilanden, uitmakende 42 bund. 49 v. r. 3 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe VAN DER HOOP, geb. THOMASSEN à THUESSINK, woonachtig te Groningen.

BULT (DEN), buit., in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant en 2 u. Z. Z. W. van *Lochem*, gem. en 20 min. O. van *Vorden*, aan den steenweg van Zutphen op Winterswijk en aan de Vordensche beek.

Het beslaat eene oppervlakte van 45 bund. 63 v. r. 10 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. F. F. SPIJKER, Kanton-Regter te Lochem.

BULTERVERLAAT, sluis in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, 1 u. N. W. van *Bellingwolde*; waardoor de Pekel-Aa zich in de Westwoldinger Aa ontlast.

BULTVENNE, hoogte in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *Termunten*, nabij het geh. Termunterzijl.

Deze, thans meest geslechte, hoogte is eene oude Heidensche begraafplaats geweest, waarin aarden kruiken en andere merkwaardigheden gevonden zijn.

BULWIJK, pold. in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*; palende N. aan den Rijn, O. aan de polders Kromwijk en Middelland, Z. aan de polders Kromwijk en het Oosteinde-van-Waarder, W. aan de polders het Oosteinde-van-Waarder en Barwoudswaarder.

Deze pold. telt 10 h., waaronder 3 boerenhofsteden, en staat met de polders *Kromwijk*, *Barwoudswaarder*, *Bekenes*, het *Kerfland* en het *Oosteinde-van-Waarder*, onder één polderbestuur, bestaande uit eenen Schout en zeven Heemraden, wordende deze gecombineerde polders door twee molens van het overtollige water ontlast.

BUMA, BUWMA of BOUWMA, voorm. adell. state, thans eene zathe of boerenhoeve, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1¼ u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Berlikum*, ½ u. O. van *Beetgum*, in de buurt *Dijksterhuizen*, ¼ u. N. van *Englum*, waartoe zij behoort.

BUMA, voorm. adell. state in de buurt *Wygeest*, onder het behoor van het d. *Oudwoude*, prov. *Friesland*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, 3 u. O. ten N. van Leeuwarden. Waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve.

BUMA of BUWINGA, voorm. stins, aan de oostzijde over de kerk van het dorp *Driezum*, prov. *Friesland*, griet. *Dantumadeel*, 4½ u. O. ten N. van Leeuwarden.

Alle behoorden vroeger aan het oud adell. geslacht van BUMA, dat zich ook wel BOUWEMA of BONGA schreef, en waarvan twee leden,

Hotze en Willem Buma, als teekenaars van het verbond der Edelen voorkomen (1).

BUNDE, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen*, (11 k.d., 6 m.k., 1 s d.); palende N. aan Geulle, O. aan Ulestraten, Z. aan Meerssen, Z. W. aan de Maas, W. aan Itteren.

Zij bevat het d. Bunde en het geh. Casel, beslaat eene oppervlakte van 503 bund. 16 v. r. 37 v. ell., telt 116 h. en 620 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene brouwerij.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. *Meerssen*, behoort, en door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt. — Men heeft in deze gem. geen school, zoodat de kinderen in de scholen der naburige dorpen onderwijs genieten. Vroeger had men er een oud kasteel, Hartenstein geheeten; thans vindt men er nog eenige landgoederen, waarvan de eigenaars binnen de naburige stad Maastricht wonen.

Het was vroeger eene heerl., die reeds, in het jaar 1626 voor de som van 4000 guld. aan den Heer van Geul verpand was, en eenen geruimen tijd met die heerl. aan denzelfden eigenaar behoord heeft.

Het d. Bunde, Bundt of Buns, ligt 1½ u. N. ten O. van Maastricht, ¾ u. W. N. W. van Meerssen. Men telt in de kom van het dorp 54 h. en 420 inw. De kerk is aan de H. Agnes toegewijd.

BUNDE of Bunne, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 3 u. N. van *Assen*, gem. en 1 u. N. van *Vries*. Het telt, met *Winde* vereenigd, 18 h. en 120 inw.

Er moet hier in het jaar 1271 een klooster van Jufvrouwen of zusteren der Duitsche orde gesticht zijn. Naderhand is er eene kommanderij der Ridders van gemelde orde in geplaatst, en werd toen ook wel genaamd het Duitsche huis der Heilige Maria te Bunne. De Ridders der Duitsche orde hebben later het Huis te Bunne, met de daartoe behoorende landeigendommen en geregtigheden, verkocht, en mitsdien deze kommanderij vernietigd, zonder dat het blijkt wanneer zulks heeft plaats gehad. Maar in het jaar 1666 was Christina van Waeren, weduwe van Jonkheer Joächim Frans Ubbenae tot Bunne, reeds in het bezit van dit huis, hetwelk vroeger het regt van collatie der kerken en pastorijen te Vries en te Eelde gehad heeft. Ongeveer eene halve eeuw geleden zijn er twee verdiepingen van het gebouw afgebroken. Ook is toen mede vernietigd eene sterke brug van twee gebindten, welke destijds nog over de gracht lag, die het huis en den daarbij behoord hebbenden tuin, thans een stuk weiland, omringde en welke gracht toen vóór den ingang van het huis gedempt is. Nog is in het laatst der vorige eeuw eene zware poort gesloopt, welke gevonden werd aan het einde van eene tot de huisplaats leidende laan van eikenboomen. Thans dient het gebouw tot bouwmanswoning, maar draagt, vooral van binnen, nog merkbare blijken, dat het niet tot eene boerderij is aangelegd. Men ziet er nog drie schilderijen in olieverw, waarvan het eene, zijnde een schoorsteenstuk, de opstanding van den

---

(1) Men zie J. W. Te Water, Historie van het verbond en de smeekschriften der Nederlandsche Edelen, D. II, bl. 263, 264, 272, 308, 309, en D. III, bl 496 en 497; Tegenwoordige Staat van Friesland, D. II, bl. 240, en Schotanus, Beschrijving van Friesland tusschen het Flie en de Lauwers. Leeuw. 1664, bl. 196.

Heiland ten onderwerp heeft; het andere een landschap voorstelt, en het derde eene Jonkvrouw verbeeldt, die zich van hare wereldlijke kleederen en sieraden ontdoet, en deze tegen het geestelijke gewaad verwisselt. De glasramen zijn bijna allen zeer oud, de ruiten in lood gevat en beschilderd met adellijke wapens, waarvan eenige nog ongeschonden zijn (1).

Dit huis beslaat met den binnen de gracht gelegen grond, eene oppervlakte van 50 v. r. 90 v. ell., en wordt thans bewoond en in medeeigendom bezeten door den landbouwer Abel Eeels, wiens grootvader Abel Jans, dit huis, voor ongeveer zestig jaren, aangekocht heeft van de erfgenamen van Mr. Harm Jan Wolters, in leven Schultus van Vries en Banher-Schultus van Noordenveld.

BUNDERDIEP, voorm. water in het verdronken gedeelte van *Reiderland*, waarschijnlijk prov. *Groningen*.

Vóór het ontstaan van den Dollart ontlastte zich dit diep in de Ee of Westerwoldsche Aa.

BUNDERGARTENIJ, voorm. geh. in *Reiderland*, dat waarschijnlijk nog heeft behoort tot *Groningerland*. Het lag ten O. van de Ee, ter plaatse waar tegenwoordig de Dollart gevonden wordt.

BUNDERS, voorm. geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 1 u. N. O. van *Tilburg*, Het bestond uit drie huizen, die thans afgebroken zijn.

BUNDERS (LANGE-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Buinders (Lange-).

BUNDT, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Bunde.

BUNEN, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Buinen.

BUNERMOERAS of Bunerveen, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Buinerveen.

BUNN, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Bunde.

BUNNE, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Bunde.

BUNNEVELD, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Benneveld.

BUNNIK, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk bij Duurstede* (2 k. d., 8. m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Zeyst, O. aan Odijk, Z. aan Houten en Oud-Wulven, W. aan Rijnauwen.

Deze gem. bevat het d. Bunnik, benevens de buurt Vechten, het geh. Ter Hull en een gedeelte van den pold. Vechtensbroek.

Zij beslaat eene oppervlakte van 1280 bund. 67 v. r. 60 v. ell. telt 94 h. en 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die 300 in getal zijn, maken de gem. van *Bunnik-en-Vechten* uit. De R. K., van welke men er 500 telt, maken met die van Odijk, Zeyst, Rijnauwen en Oud-Wulven, eene statie uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en ruim 1700 zielen telt, onder welke 1000 communicanten. Men heeft in deze gem. 1 school.

Het d. Bunnik ligt 1½ u. ten Z. van Utrecht, 8½ u. Z. Z. W. van Amersfoort, 3 u. W. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, aan den Krommen Rijn. Het is niet zeer groot of aanzienlijk. Men telt er, in de kom van het dorp, 35 h. en 300 inw.

---

(1) Zie voorts over deze kommanderij: J. S. Magnin, De voormalige kloosters in Drenthe, bl. 209-221.

De Herv. kerk heeft eenen stompen toren en een klein koepeltorentje, maar bezit geen orgel. — De R. K. kerk, aan de H. Barbara toegewijd, is in het laatst der zeventiende of in het begin der achttiende eeuw gebouwd, en van toren en orgel voorzien. — De dorpschool telt gemiddeld een getal van 100 leerlingen.

De kermis te Bunnik valt in, den derden Dingsdag na Paschen.

In het jaar 1540 werd aan die van Bunnik vergund, om, in de plaats van buurregt, schepenregt te gebruiken en bediend te worden door eenen Schout en zes Schepenen.

Dit dorp is de geboorteplaats van den Gouverneur-Generaal van Neêrlands Indië Jeremias van Riemsdijk, † 3 October 1777.

BUNNIK-EN-VECHTEN, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*; palende N. aan de heerl. Zeyst, O. aan Odijk, Z. aan Houten en Oud-Wulven, W. aan Raven en Tolsteeg.

Zij bevat de gem. Bunnik, benevens dat gedeelte van den pold. Vechtensbroek, hetwelk tot de gem. Oud-Wulven behoort.

BUNNIK-EN-VECHTEN, kerk. gem. prov. *Utrecht*, klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede*, zij telt 500 zielen en heeft eene kerk te Bunnik. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

BUNSCHOTEN, gem. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort* (6 k. d., 6 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, O. aan de Geldersche gem. Nieuwkerk, Z. aan de gem. Duits, W. aan de Eem, die haar van Eemnes-Binnen-en-Buitendijks scheidt.

Zij bestaat uit de volgende polders: den Bloklandschenpolder, den Noordpolder, den Frans-Jacobspolder, den St. Nicolaaspolder en het Bunschoterveen; bevat het d. Bunschoten, benevens de buurten Dijkhuizen en Spakenburg en eenige verstrooid liggende huizen; telt ruim 900 inw., die meest in veeteelt, hooibouw, visscherij en taanderijen hun bestaan vinden, hebbende deze laatste, in het jaar 1836, bij de 4000 netten voor bot, 450 fuiken, 150 kuilen voor haring en 275 kuilen voor ansjovis geleverd.

De Herv., die 870 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Amersfoort* behoort. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. — De R. K., van welke men er 30 vindt, behooren tot de statie van *Eemnes*.

Het d. Bunschoten, oudtijds Bosschoten, nog vroeger ook Hegeschoten of Hegenschoten genoemd, is vermoedelijk dezelfde plaats, die onder den naam van Bruntues-Coithe voorkomt in eenen brief van het jaar 1156, gegeven bij Keizer Frederik I. Het ligt 2 u. N. van Amersfoort, ½ u. Z. van de Zuiderzee en ongeveer 1 u. O. van de Eem; 23° 2′ 23″ N. O. 52° 14′ 32″ O. L. Het was oudtijds eene stad, voorzien met vele en zelfs met meer voorregten dan de stad Utrecht, welke haar door Floris van Wevelikhoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, wegens menigvuldige diensten aan hem en zijne voorzaten bewezen, in het jaar 1383, geschonken werden. Dit geschiedde met goedvinden van de stad Utrecht. Doch de binnenlandsche beroerten, ter gelegenheid van twee terzelfder tijd verkorene Bisschoppen van Utrecht, Rudolf van Diepholt en Zweder van Culemborg, in het Sticht ontstaan, heeft aan deze stad haren ondergang gekost; want als Zweder, aan wien door Ridderschap en steden, alle regt van heerschappij ontzegd was, zijne toevlugt genomen had tot Filips van Bourgondië, destijds Graaf van *Holland*, en deze ten zijnen gevalle, in het jaar 1426, de stad Amersfoort belegerde, mengden zich die van Bunschoten in dit geschil, zoo

ver, dat zij Bourgondische of liever Hollandsche bezetting innamen, hetwelk Bisschop RUDOLF dermate tegen hen verbitterde, dat hij, in het jaar 1428, BUNSCHOTEN in brand stak en er de muren, poorten en torens deed omverwerpen. BUNSCHOTEN werd echter, na deze verwoesting, nog voor eene stad erkend, door DAVID VAN BOURGONDIË, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, bij eenen brief van den jare 1467; sedert is het een dorp of open vlek gebleven, met stadsvrijheden voorzien. Thans is het een zeer vermakelijk dorp, en plagt een der fraaiste van geheel Eemland te zijn. De huizen staan er nog stadswijze naast elkander, aan eene regtdoorgaande besteende straat. Ter beveiling tegen overstrooming, waarvan dit even als andere nabijgelegene dorpen, in vroegere tijden, meermalen de droevige gevolgen ondervonden heeft, zijn de meeste huizen op hoogten gebouwd.

De kerk te BUNSCHOTEN was vóór de Hervorming aan de H. CATHARINA toegewijd, en stond ter begeving van den Proost der Utrechtsche Domkerk. Er waren vier vikarijen, namelijk: eene aan het altaar van het H. Sacrament, eene aan het altaar van de H. Maagd MARIA, eene aan het altaar van den H. Aartsengel MICHAËL, en eene aan het altaar van de H.H. NICOLAAS en MARGARETHA. Het is eene kruiskerk, met eenen dikken vierkanten toren van twee verdiepingen, met eene spits er boven. Op het midden van het kruis der kerk staat nog een spits koepeltorentje, met eenen windwijzer.

In het jaar 1421 was te BUNSCHOTEN eene vergadering van Geestelijke Maagden opgerigt, die onder de bestiering van den Pastoor stonden. Deze Maagden zijn in het jaar 1542 naar Amersfoort verhuisd, alwaar zij eerst onder den regel van den H. FRANCISCUS leefden, en er eene bidplaats, onder den naam van St. Barbarakapel, met een huis gebouwd hebben.

BUNSCHOTEN heeft eene haven, die, ruim ¼ u. gaans, beoosten den mond van de Eem, bij de buurt Spakenburg, ½ u. N. van het dorp, in de Zuiderzee uitloopt. Deze haven, in het midden der vorige eeuw geheel vervallen zijnde, is in het jaar 1752 weder hersteld. Om de kosten daartoe te vinden, werd er, ten laste van de haven, als een vast ligchaam dezer provincie, eene som van 6000 gulden opgenomen, en deswege bij de Staten op nieuw eene ordonnantie vastgesteld, tot het herstellen van de haven, en het heffen van eenen tol op de goederen, die er uit- en ingevoerd werden.

Het is de geboorteplaats van den bekwamen meet-, bouw- en werktuigkundige GIJSBERT BLOKLAND.

De burgers van BUNSCHOTEN werden in oude tijden voor manhaftig en strijdbaar gehouden. Zij hielpen menigmalen de Bisschoppen in hunne oorlogen in het Sticht. Zoo viel er in den oorlog tusschen WILLEM V, Graaf *van Holland*, en JAN VAN ARKEL, Bisschop *van Utrecht*, in het jaar 1355, eene schermutseling tusschen de Hollanders, onder Heer JAN VAN EGMOND, en de Utrechtenaars, bij deze stad voor, waarin 70 man van die van BUNSCHOTEN sneuvelden.

In den grooten watervloed van het jaar 1552, de St. Pontiaansvloed geheeten, leed BUNSCHOTEN eene zware ramp aan zijne dijken, wordende de schade wel op eene ton gouds begroot. Aan hetzelfde gevaar zijn de Bunschoters dikwijls onderhevig geweest, omdat het dorp digt aan de zee ligt, de landen daarom laag en eenigzins veenachtig, en de dijken, inzonderheid die, welke langs de Eem loopt, niet zeer zwaar zijn.

In het jaar 1726 werd door Gedeputeerde Staten der provincie Utrecht aan die van BUNSCHOTEN vergund, om van ieder paard, door buitenlan-

ders op de paardenmarkt aldaar aangebragt, eenen zekeren tol te vorderen, tot onderhoud van de straten en bruggen. Deze paardenmarkt wordt jaarlijks, op den eersten Maandag in Julij, te gelijk met de jaarlijksche kermis, gehouden, en is bijzonder vermaard.

BUNSCHOTEN (NOORDERPOLDER-VAN-), pold. in *Eemland, prov. Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan het voormalig ambacht Spakenburg, Z. aan den Frans-Jacobspolder, W. aan de Eem en aan het voormalig ambacht Dijkhuizen.

BUNSCHOTERVEEN, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan het voormalig ambacht Spakenburg, O. aan Neder-Duits, Z. aan den St. Nicolaaspolder, den Frans-Jacobspolder en den Noord-polder.

BUON-AYRES, eil. in *West-Indië*, tot de *Curaçaosche eilanden* behoorende. Zie Bonaire.

BURANGE, Fransche naam van het geh. Buringen, in de heerl. *St. Jansberg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Buringen.

BURCH, geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 9 u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, ½ u. Z. W. van *den Oever*, waartoe het behoort.

BURCH, voorm. adell. hofstede in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Burg (1).

BURCH (TER-), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2¼ u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Bolsward*, onder het d. *Kubaard*.

BURCKMEER, meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Nieuwendam-en-Zunderdorp*. Het heeft, door de Zwet, gemeenschap met de Nieuwe-Gouwe, en door de Teesloot met de Ringsloot van het Belmermeer.

BURDEN of Birden, op sommige kaarten ook Bierden gespeld, d. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1 u. W. van *Diekirch*, gem. en ¾ u. N. N. W. van *Ettelbruck*.

Men heeft er eene kapel, die tot de par. van *Ettelbruck* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

BURDO, voorm. zeeboezem, prov. *Friesland*. Zie Middelzee.

BUREN, graafs., in het *Nederkwartier* der prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Culemborg*; palende N. aan de Lek, O. aan de Neder-Betuwe, Z. aan de Linge, die het van den Tielerwaard scheidt, W. aan het graafs. Culemborg.

De meeste en beste historieschrijvers zijn het daarin eens, dat het Land-van-Buren oudtijds tot het graafs. *Teisterband* behoord heeft. Sommigen willen, dat het daarmede, in den jare 994, aan de Utrechtsche kerk geschonken zij, doch hiervan is geen zekerheid; vaster gaat het, dat het eene oude vrije heerlijkheid is, die, door bijgevoegde gerigten en verkregen goederen, als Beusichem, een gedeelte van Malsen, nu Buurmalsen genoemd, aanmerkelijk vergroot is. Vóór het jaar 1145 wordt in de gedenkschriften van geene Heeren van Buren gewaagd; doch op dat jaar wordt van eenen Alard van Buren gemeld, dat hij met Ida, de dochter van Roelof of Rudolf Heer *van Beusichem*, in den echt trad, die hem deze heerlijkheid ten huwelijk bragt, welke sedert aan Be-

(1) Alle de overige namen, die men wel eens elders Burch gespeld vindt, zoeke men op Burg, Borg of Burgh.

ren gehecht werd. Omtrent het jaar 1152 vindt men vermeld, dat Hugo van Buren, een krijgsman uit de Betuwe, zich met vrouw en kinderen, eerst naar Thuringen en naderhand in het land van Twenthe begaf, alwaar hij het klooster Werslo, en vervolgens, in het graafs. Bentheim, het klooster Wijtmersch stichtte. Men heeft geene naauwkeurige volg- of geslachtslijsten van de Heeren van Buren. Die Heeren bezaten de heerl. Buren als eigen goed, en komen alom als Edele Heeren voor. De eerste band, die het aan Gelderland hechtte, werd, in het jaar 1298, aan Otto van Buren opgelegd, daar hij, wegens gepleegd geweld, zijn slot Buren in handen van Graaf Reinald moest overgeven, en van hem, als vrije leenman, weder ter leen ontvangen; daar hierbij geene de minste melding van de heerl. geschiedt, bleef deze dus eigen. Voorts beloofde Otto den Graaf en zijne Landen uit zijn slot geen schade te zullen toebrengen, maar het in tijd van oorlog voor de Graven van Gelder open te houden; terwijl het naderhand weder aan den Heer komen zoude. Voor dien tijd moeten de Heeren van Buren geene betrekking tot Gelderland gehad hebben, want ofschoon zij somwijlen als bondgenooten, zoo wel van Gelderland als van Holland voorkomen, wordt Heer Otto niet genoemd bij de onderhandelingen en verdragen, na den slag, die den 5 Junij 1288, in de vlakte van Woeringen, geleverd werd, alwaar men de meeste Geldersche Heeren vermeld vindt. Zijn zoon Alard was ook leenman van Holland wegens Aelwijk, in het jaar 1313, en later ziet men Willem, Heer van Buren met vele Hollandsche leenen verleid. Uit het verdrag, door dezen Alard, in het jaar 1314, met Graaf Reinald aangegaan, over de grensscheiding van zijne heerlijkheid en Gelderland, in den omtrek van Tricht, blijkt duidelijk, dat hij deswege geen Leenman was; hoewel men uit den brief zien kan, dat hij andere leenen van den Graaf hield. Zijn zoon, Otto van Buren, in het jaar 1315, in Braband vergeefs geklaagd hebbende, dat men het verdrag, voorheen met zijnen vader aangegaan, schond, overviel de stad Tiel, die toen Brabands was, gewapenderhand, en behaalde aldaar eenen aanmerkelijken buit. Naderhand werd, door tusschenkomst van de Graven van Holland en van Gelder, een verdrag tusschen den Hertog van Braband en Heer Otto getroffen. Deze Otto van Buren was met eene bastaard-dochter van den Graaf van Holland gehuwd. Zijn broeder Lambert werd in het jaar 1329, door Jan III, Hertog *van Braband,* met Buren beleend. Hoe naderhand de heerlijkheid Buren, boven het slot, een leen van Gelderland geworden is, vindt men niet vermeld, maar vast gaat het, dat Hertog Eduard, den 14 Augustus 1367, Alard, Heer *van Buren,* beleende met het Huis te Buren met zijne graven en voorburgten, met de heerschap, met de hooge en lage gerigten van de Landen van Buren en met al zijne regten en toebehooren. Omtrent het jaar 1377, vindt men van eenen Alard, Vrijheer *van Buren en Beusichem,* gewag gemaakt. Hij trad met eenige Geldersche steden in verbond en beloofde, ter algemeene bescherming, tien ruiters te leveren. Ook heeft hij der stad en dorpen van Buren, in het jaar 1385 en 1395, een landregt gegeven, van hetwelk de afschriften nog voorhanden zijn. Zekere Otto van Buren, die Heer *van Aarsen* genoemd wordt, had, in het jaar 1380, den burg te Gelder in bewaring; doch in het volgend jaar stond hij dien wederom aan den Hertog van Gelder af, die hem, voor het verdedigen van dien burg, vijf duizend oude schilden deed tellen. Willem, Heer *van Buren en Beusichem,* van wien nog een landregt, gegeven in den jare 1416, in wezen is, kwam, nevens zijnen broeder, Jan van Buren, die Proost te Aken was, in het jaar

1427, voor Tiel, voornemens zijnde om er zich door list of geweld', meester van te maken; doch de aanslag ontdekt zijnde, liep te niet. WILLEM en JAN VAN BUREN hielden in dezen tijd de zijde van RUDOLF VAN DIEPHOUT tegen ZWEDER VAN CULEMBORG, die elkander het bisdom van Utrecht zochten te betwisten, en van welke de laatste zich meester van Tiel gemaakt had. Hertog ARNOUD VAN GELDER, die op ZWEDERS zijde was, viel in het LAND VAN BUREN, hetwelk hij alom, te vuur en te zwaard, verwoestte. Kort hierna ondernam Heer WILLEM, verzeld van RUDOLF VAN DIEPHOUT, wederom eenen vruchteloozen aanslag op Tiel. De twist, die in dezen tijd, tusschen Hertog ARNOUD en zijnen benijder ADOLF VAN DEN BERG ontstaan was, bragt WILLEM VAN BUREN in aanmerkelijke ongelegenheid. Hij werd door ADOLF listelijk bewogen, om de wapenen tegen Hertog ARNOUD op te vatten, dat hem echter zeer kwalijk bekwam. Hertog ARNOUD omringde het slot en de stad van BUREN, in het jaar 1430, en maakte er zich, na eene langdurige belegering, meester van. Alle bemiddelingen van schikking en ontwerpen van verdrag vielen vruchteloos uit. WILLEM zocht zich te verdedigen en kwam wederom te BUREN; maar tegen den Hertog niet bestand zijnde, werd de stad andermaal, in het jaar 1434, ingenomen. Heer WILLEM trok het land uit, vocht dapper aan de zijde van ADOLF VAN DEN BERGH, in den slag, welke op St. Hubertsdag, in het jaar 1444, op de grenzen van Gulik en Gelderland, geleverd werd, en stierf in het jaar 1461 in ballingschap, te Luik, in den ouderdom van meer dan tachtig jaren. Bij zijne tweede vrouw ERMGARD, Gravin VAN DER LIPPE, liet hij drie zonen en eene dochter na, VINCENTIUS, gehuwd met AGNES VAN DER EZE VAN GRAMSBERGEN, en in het jaar 1503 kinderloos overleden; GIJSBRECHT, Domheer van Keulen en Luik; ALARD, Domheer van Luik; en ELZE, Abdis van Thorn, die echter nimmer weder tot het bezit hunner goederen konden geraken. De heerlijkheid BUREN was reeds, in het jaar 1430, door Hertog ARNOUD, aan zijnen broeder, Heer WILLEM VAN EGMOND, toegezegd, doch deze is er nimmer van in het bezit geweest. De heerlijkheid kwam onder Gelderland en werd door eenen Ambtman geregeerd. In het jaar 1444 werd het slot en de stad door Hertog ARNOUD ter leen opgedragen aan GERARD VAN CULEMBORG. — In het jaar 1448 stonden die van BUREN op tegen den Hertog van Gelder. Zij werden door die van Nijmegen en andere Gelderschen bijgestaan, belegerden den Drossaard WALRAVEN VAN HASTEN op het kasteel, en maakten er zich eerlang meester van. Doch naderhand verdroegen zij zich wederom met den Hertog, en werden in hunne vrijheden bevestigd.

WILLEM, ARNOUD's broeder, Heer *van Leerdam*, *IJsselstein* en eenige andere heerlijkheden, won bij zijne huisvrouw, WALBURG, dochter van FREDERIK, Graaf *van Meurs*, onder andere kinderen, drie zonen, onder welke na zijnen dood, zijne heerlijkheden verdeeld werden. FREDERIK VAN EGMOND, zijn tweede zoon, die Heer *van IJsselstein* was, bekwam, den 12 Junij 1472, van zijnen oom ARNOUD de heerlijkheid BUREN tot vergelding der onkosten, die hij, ten behoeve van gezegden ARNOUD gedaan had, gedurende den tijd, dat deze op het kasteel te BUREN gevangen was. Ten behoeve van dezen FREDERIK werd de heerlijkheid BUREN, in het jaar 1492, door Keizer MAXIMILIAAN, wiens zijde hij tegen de Gelderschen hield, tot een graafschap verheven. Hij was met ALEID, dochter van GERARD, Heer *van Culemborg*, gehuwd, die hem de heerlijkheid St. Maartensdijk, in Zeeland, ten huwelijk bragt, en overleed in het jaar 1500. Zijn zoon FLORIS VAN EGMOND, werd

na hem Graaf van BUREN. Hij ontzette Leeuwarden, dat in het jaar 1516, door de Gelderschen belegerd was, en bragt, in hetzelfde jaar, Dockum onder de gehoorzaamheid van Keizer KAREL V. Ook heeft hij veel toegebragt, om dien Vorst het wereldlijk gebied over Utrecht te doen opdragen. In dien tijd bekleedde hij het ambt van Stadhouder van Holland. Bij MARGARETA, dochter van CORNELIS, Heer *van Zevenbergen*, kreeg hij eenen zoon en twee dochters en stierf in het jaar 1539. Zijn zoon, MAXIMILIAAN geheeten, volgde hem op in het Graafschap BUREN. Hij diende Keizer KAREL in onderscheidene buitenlandsche oorlogen, en bekleedde, van zijnentwege, het ambt van Stadhouder van Friesland. Men verhaalt, dat de Keizer hem aanbood, zijn graafschap tot een hertogdom te willen verheffen; doch hij, vernemende, dat zijne inkomsten daardoor niet vermeerderd zouden worden, sloeg het af, met te verklaren, dat hij liever een rijke Graaf dan een arme Hertog wilde zijn (1). Bij FRANÇOISE DE LANNOY, dochter van HUGO, Heer *van Bellingweert*, kreeg hij eene dochter, ANNA geheeten, die hem na zijnen dood, welke in het jaar 1541 voorviel, in het bezit van het Graafschap BUREN en van zijne andere heerlijkheden opvolgde. Zij trouwde, in het jaar 1551, met WILLEM VAN NASSAU, Prins *van Oranje*, en bragt daardoor het graafschap BUREN en onderscheidene andere heerlijkheden in het huis van ORANJE-NASSAU over. WILLEM, die vier vrouwen heeft gehad: ANNA VAN EGMOND de dochter van MAXIMILIAAN, Graaf *van Buren*, ANNA VAN SAKSEN, CHARLOTTE VAN BOURBON en LOUISE DE COLIGNY, in het jaar 1584 te Delft doorschoten zijnde, werd door zijne drie zonen, den een na den anderen, in het graafschap BUREN opgevolgd; eerst door FILIPS WILLEM, eenen zoon van ANNA VAN EGMOND, die te Brussel in het jaar 1618 overleed, toen door MAURITS, een zoon van ANNA VAN SAKSEN, die in het jaar 1625 gestorven is, en eindelijk door FREDERIK HENDRIK, eenen zoon van LOUISE DE COLIGNY. Deze laatste werd in het graafschap BUREN, opgevolgd door zijnen zoon WILLEM II, die het wederom aan zijnen zoon, WILLEM III, naliet. Na den dood van WILLEM III, in het jaar 1702 voorgevallen, is, bij de deeling van diens nalatenschap, dit graafschap, ten gevolge van het verdrag, dat deswege in het jaar 1732, tusschen den Koning van Pruissen en WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, Prins *van Oranje*, werd getroffen, dezen laatste te beurt gevallen, van wien het op zijnen zoon WILLEM V en van dezen weder op onzen voormaligen Koning, WILLEM FREDERIK, Graaf *van Nassau*, gekomen is.

Het graafs. BUREN bevat het stadje Buren, benevens de dorpen: Asch, Beusichem, Buurmalsen, Erichem, Tricht en Zoelmond, thans de gem. Buren, Beusichem en Buurmalsen uitmakende. Het beslaat eene oppervlakte van 544 bund. 76 v. r. 62 v. ell., en telt 773 h. en ruim 4000 inw. die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Het wapen van het graafs. BUREN bestaat in eenen stormbalk van zilver op een veld van keel.

BUREN, gem. in het graafs. *Buren*, *Benedendistrikt* der prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Tiel*, kant *Culemborg* (8 k.d., 23 m.k., 9 s.d.); palende N. aan de gem. Beusichem, O. aan Zoelen, Z. en W. aan Geldermalsen.

---

(1) Men vindt eenige bijzonderheden nopens MAXIMILIAAN Graaf van Buren in de Herinneringen uit het gebied der geschiedenis betrekkelijk de Nederlanden, door A. J. VAN DER AA, bl. 35, 137 en 259.

Deze gem. bevat het plattelandstadje **Buren**, de dorpen: **Asch**, en **Erichem**, benevens de buurschap **Achter-den-Haag**. Zij beslaat eene oppervlakte van 1918 bund. 93 v. r. 93 v. ell., telt 329 h. en ruim 1600 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw en eenigen korenhandel.

De Herv., die hier ongeveer 1300 zielen tellen, maken de gem. **Buren**, **Asch** en **Erichem** uit.

De R. K., die hier 130 in getal zijn, maken met die van de burgerl. gem. ***Beusichem*** en ***Buurmalsen*** eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 230 ziel. telt, onder welke 170 communicanten.

De 10 Evang.-Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Culemborg*, en de 20 Israëliten, die men er aantreft, maken met die van ***Beusichem***, ***Buurmalsen***, ***Tricht*** en ***Geldermalsen***, eene gem. uit, welke ongeveer 60 zielen telt, en hier eene synagoge heeft, die tot de ring van *Nijmegen* behoort, en bediend wordt door eenen Voorlezer.

Het plattelandstadje Buren, oudtijds Buyren of Burren, ook wel eens Beuren of Bueren gespeld, ligt 2 u. N. W. van Tiel, 2 u. Z. O. van Culemborg, aan een watertje, dat in de Linge valt, en de Molengraft, ook de Korn geheeten is; 51° 54′ 42″ N. B. 22° 59′ 37″ O. L.

Dit stadje, hetwelk, volgens veler meening, reeds zeer vroeg en wel in de 6e eeuw zoude gesticht zijn, en stellig reeds vóór het jaar 800 bestaan heeft, beslaat binnen de muren eene oppervlakte van 5 bund. 12 v. r. 55 v. ell., telt met de daartoe behoorende buurs. **Achter-den-Haag**, 220 h. en ruim 1050 inw., en zonder deze 208 h. en ruim 1000 inw.

Het bestaat uit twee straten, die in het midden, daar de Markt is, elkander kruiswijze doorsnijden, zoodat men de eene poort inkomende reeds de andere uitziet. Men heeft er drie poorten, zijnde genaamd de **Tielschepoort**, de **Huizepoort** en de **Keelafpoort**.

De burgers en ingezetenen van Buren bezaten vroeger aanzienlijke voorregten: zoo waren zij vrij van de tollen te Gorinchem; ook betaalden zij geene accijnsen, behalve wanneer zij tappersnering deden; terwijl de accijns op de dranken ten deele de stad toebehoorde en voor een gedeelte door den Graaf aan de regering in voorpacht gegeven werd.

Er worden te Buren twee jaarmarkten gehouden. De eene op Maandag na beloken Paschen, de andere op St. Lambertsdag.

Het **Raadhuis**, aan de *Markt* staande, is een, in het jaar 1654 opgetrokken, tamelijk fraai gebouw, dat men in de jaren 1739 en 1740 vernieuwd heeft en van eenen fraaijen, in eenen nieuwen stijl gebouwden toren, met koepel, voorzien is.

De Herv. gem. van Buren was nog onlangs met die van ***Asch*** gecombineerd, maar deze laatste heeft in den loop van dit jaar (1840) weder eenen eigen Predikant bekomen. De **Kerk**, die mede aan de *Markt* staat, was vermoedelijk aan den H. Lambertus toegewijd, en bezat destijds eene altijd durende vikarij aan de H. Anna geheiligd. Zij is redelijk groot en heeft eenen zeer fraaijen toren, welks spits of kap naar het ontwerp van den Bouwmeester Post is opgetrokken. Zij is in het jaar 1786 geheel overwelfd en aanmerkelijk verbeterd. De gem. behoort tot de class. van *Tiel*, ring van *Culemborg*, en telt ongeveer 900 zielen.

De R. K. **Kerk**, aan de *Wal*, aan den H. Gregorius toegewijd, is in het jaar 1797, gebouwd en in het jaar 1838 aanmerkelijk vergroot en

verfraaid. Vóór de omwenteling van het jaar 1795 mogten de R. K. nergens in het graafschap Buren eenige deelen van hunne godsdienst uitoefenen; ook mogt er geen R. K. Priester vernachten zonder uitdrukkelijk verlof van de regering.

De Synagoge is een zeer klein gebouw, omstreekt het jaar 1800 gesticht.

Het Weeshuis te Buren is een deftig gebouw, met een sierlijk vierkant koepeltorentje en eene fraaije poort, op welke de drie hoofddeugden, Geloof, Hoop en Liefde zijn afgebeeld. Het werd, in het jaar 1614, gesticht door Maria van Nassau, Prinses van Oranje, douairière van den Graaf van Hohenlo. Er moesten oorspronkelijk in onderhouden worden vier en twintig kinderen, van onders, die nooit van den armen getrokken hadden; twaalf uit de stad en het graafschap Buren, zes uit IJsselstein en zes uit Leerdam. Doch uit IJsselstein en Leerdam werden geen kinderen boven dit getal aangenomen en geen dan die gezond van lijf en leden waren. Volgens een nieuw reglement op het beheer van het Weeshuis, door den Koning in 1839 gegeven, bedraagt het getal der op te nemen kinderen thans 20, hetwelk uit de eerste aanvragen van de collectief geregtigde gemeenten wordt aangevuld. Men vertoont er nog een fraai, door de gezegde Vorstin zelve met goud geborduurd groen, lakensch kleed, hetwelk de tafel in de Regentenkamer versiert. De eet- en slaapkamer zijn ruim en worden, zoowel als de groote tuin, zindelijk onderhouden.

Men heeft te Buren eene Nederduitsche en Fransche school, die gemiddeld een getal van 130 leerlingen telt, en één distributiekantoor voor de brievenposterij.

Vóór de Hervorming heeft te Buren een Nonnenklooster gestaan, St. Barbarahuis geheeten, welks bewoneressen naar den regel van den H. Franciscus leefden. Ook was er een kommandeurschap van de Maltheesche Ridders, staande onder de balie of het landkommandeurschap van *Utrecht*.

Het schoonste sieraad van Buren is echter in vroegere tijden het, in het begin dezer eeuw gesloopte, grafelijke slot geweest, dat ten Westen even buiten de stad stond, en gemeenlijk het Kasteel te Buren geheeten werd. (Zie het art. Buren. (Kasteel te)

Dit stadje is de geboortepl. van Filips Willem, Prins van Oranje, die aldaar den 19 December 1554, op het kasteel geboren is. Hij is † den 20 Febr. 1618; van den Godgeleerde Johan van Buren, die in het jaar 1427 Proost van Aken was en in het jaar 1455 ook naar den Bisschoppelijken stoel van Utrecht gestaan heeft; van den Regtsgeleerde Obertus Gheifanius of Hubert van Giffen, Hoogleeraar in de regten te Ingolstad; en van den Geneeskundige Judocus Lommius, bekend door twee klassieke werken, zijnde: *Observationum medicinalium libri* III, en *De curandis febribus continuis*, waarvan hij het eerste in het jaar 1580 uitgaf.

Het wapen der gem. Buren bestaat in eenen stormbalk van zilver op een schild van keel, gedekt door eene kroon van goud.

BUREN, eigenlijk Kleine Buren, kom van de gehuchten, Kinnum, Seerijp, Kaart, Stortum en Hee; op het eil. *Ter-Schelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 20 u. N. van *Hoorn*, kant. en 15 u. N. van *Medemblik*, gem. *Ter-Schelling*, ½ u. O van *Wester-Schelling*, 10 min. Z. van *Midsland*; met 24 h. en ongeveer 170 inw.

BUREN, geh. op het eil. *Ameland*, prov. *Friesland*, griet. *Ameland*, arr. en 6 à 7 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. ten W.

van *Holwerd*, ¼ u. O. van *Nes*, onder welk d. het behoort, in een voor dit eiland vrij vruchtbaar oord; met eene school, die door een gemiddeld getal van 25 a 30 leerlingen bezocht wordt, 23 h. en ruim 200 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook heeft men er eene in 1836 opgerigte kalkbranderij, alsmede eene eendekooi. De ingezetenen zijn meest R. K. en behooren tot de statie van *Nes*. Volgens de overlevering der ingezetenen zoude dit plaatsje voor anderhalf of twee eeuwen zeer in aanzien geweest zijn, daar het meer dan vijftig groote en kleine vaartuigen in zee hall, welke op de Eider, de Wezer en de Elve handelden. In de nabijheid van dit geh. is de begraafplaats gelegen, waar men wil, dat weleer de hoofdkerk des geheelen eilands zoude gestaan hebben, en waar thans ook de gestrande drenkelingen begraven worden.

BUREN of BUEREN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2¾ u. Z. ten W. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. W. van *Ten-Boer*, 5 min. van *Thesinge*, waartoe het behoort.

BUREN (KASTEEL-TE-), voorm. slot, in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, ten W. even buiten de stad *Buren*.

Het was, in het jaar 1493, door KAREL VAN GELDER vernield geworden, werd sedert door FREDERIK, Graaf *van Buren*, weder opgebouwd, en had als toen in zijnen omtrek 1360 treden, prijkte met vier torens, was omgeven door drie dubbele grachten en telde in alles 170 vertrekken, rondom eene ruime vierkante binnenplaats, langs welke eene sierlijke overwulfde galerij liep, die op eene menigte pijlaren van blaauwen arduinsteen rustte. Tusschen de jaren 1803 en 1814 is dit gebouw gesloopt, zoodat thans alleen nog de brug en voorpoort, benevens de, nu droogc, gracht van dit eens zoo trotsch gebouw over zijn. Het is vermaard door de zesjarige gevangenis van ARNOUD, Hertog *van Gelder*, die er van het jaar 1465 tot het jaar 1470 door zijnen zoon ADOLF gevangen gehouden werd.

Het graafschap Buren, ten gevolge van den opstand van WILLEM I, ten behoeve des Konings van Spanje verbeurd verklaard zijnde, werd het kasteel door de Spanjaarden bezet gehouden. Doch WILLEM I, Prins *van Oranje*, maakte er zich, in het jaar 1572, door eene welgelukte list, weder meester van. Door het beleid van zekeren VOGELZANG werd de Regering van BUREN aangezegd, om hunnen Drossaard en Kastelein, onder schijn van iets met hem te verhandelen, in de kerk te ontbieden. Hij kwam, maar werd vastgehouden, en gedwongen een deel zijner soldaten te ontbieden, onder voorgeven van geld te zullen ontvangen, waarop het slot gemakkelijk veroverd werd. Het kasteel bleef echter niet lang in 's Prinsen magt. De Heer VAN HIERGES, in het jaar 1575, een legertje bijeen gebragt, en daarmede het stadje Buren veroverd hebbende, wendde zich nu tot het kasteel, waartegen hij twee batterijen opwierp, die hij met 15 stukken beplantte. Hierop beschoot hij het kasteel zoo geweldig, dat de belegerden zich eerlang tot de overgave gedwongen zagen, waarna de Spanjaarden alles plunderden. Maar zij bleven er niet lang in het bezit van, want kort daarna viel het den Staatschen wederom in handen. De Franschen zijn er in het jaar 1672 ook meester van geworden. De stad zich niet magtig noch sterk genoeg bevindende, om den Maarschalk VAN TURENNE, die met een talrijk leger naderde, te wederstaan, had, zoo voor zich als voor het graafschap, vrijwaring verzocht en verkregen. Doch de inwoners der stad werden, zoo wel als de opgezetenen ten platten lande, zeer streng door de Franschen behandeld, tot dat zij, in het volgende jaar, deze

en andere Geldersche plaatsen verlieten. Op dit kasteel werden vroeger de synodale vergaderingen gehouden, wanneer de synode van Zuid-Holland te BUREN bijeenkwam, hetgeen eens om de vier en veertig jaren plaats had.

BUREN (KLEINE-), kom van gehuchten op het eil. *Ter-Schelling*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUREN.

BUREN (NOORDER-), geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 9 u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *den Helder*, ¼ u. N. van *Hypolitushoef*, waartoe het behoort.

BUREN-EN-CULEMBORG, voorm. distr., prov. *Gelderland*, kw. *Tiel;* palende N. aan de Lek, die het van de prov. Utrecht scheidde, O. aan de Neder-Betuwe, Z. aan de Linge, waardoor het van den Tielerwaard gescheiden werd, W. aan de prov. Zuid-Holland.

Het bevatte de gem. Beest, Beusichem, Buren en Buurmalsen, telde 5700 inw. en maakt thans een gedeelte van het *Benedendistrikt* der prov. *Gelderland* uit.

BURENPOLDER of SCHAAPSPOLDER, pold. op het eil. *Zuid Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Yerseke*; palende N. O. en Z. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. W. aan de Moeren van Yerseke.

Hij is bij den watervloed van 26 Januarij 1682 geheel ondergeloopen, maar later weder bevers cht geworden.

BUREPOEL, op sommige kaarten BUIREPOEL gespeld, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, onder het dorp *Allingawier*, O. van het Makkumermeer, N. van het Schiemeer.

BURG of BURCH, voorm. adell. hofstede, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Rijswijk*, aan den Zandweg.

Van dit huis voert het aanzienlijk geslacht der VAN DER BURGEN, dat later zoo aan Delft als te Gouda regeringspersonen geleverd heeft, zijnen naam. In het jaar 1491 ging het reeds uit dat geslacht in dat van SUIS over. Thans zijn alle de oude blijken van riddermatigheid reeds lang verdwenen, en het bestaat slechts in een lang en laag gebouw, dat deels tot woning dient van den eigenaar, deels in eene boerenwoning veranderd is.

BURG, plattelandstadje, in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Wisch*, prov. *Gelderland*. Zie BORG (TER-).

BURG, d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie BURGH.

BURG (DE) of BURG-OP-TEXEL, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*. Zie EILANDEN (RING-DER-).

BURG (DE) of BURGT, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 11 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. van *den Helder*, gem. *Texel*.

Het is het voornaamste en tevens, zoo als zulks onder anderen blijkt uit een oud privilegie van WILLEM VI, Graaf *van Holland*, van den 26 Maart 1414, reeds voor eeuwen de hoofdplaats van het eiland, heeft, zoo doordien het goed beplant en bestraat is, als door zijne nette gebouwen, een zeer goed en luchtig voorkomen, en is, vooral in de laatste jaren aanmerkelijk verfraaid, zoodat het in uiterlijk aanzien met de voornaamste dorpen van Nederland kan wedijveren.

De ligging van dit dorp, ten Z. en O. op één uur, ten W. op twee en ten N. op vier uren afstand van de zee, is van alle zijden zeer bevallig; ook heeft het eenen zeer regelmatigen aanleg, zijnde in den vorm van eenen cirkel, waarvan de Herv. kerk het middelpunt uitmaakt, gebouwd, terwijl het vier pleinen en tien straten heeft. De voornaamste pleinen zijn: de *Steenplaats* het noordelijkste, de *Vischmarkt* en de *Groeneplaats*, op welke laatste, onder hooge linden, de veemarkt gehouden wordt. Oudtijds moet dit dorp zijne wal-

len en poorten gehad hebben, en als zoodanig eene versterkte plaats geweest zijn, zoo als dan ook trouwens in de vroegere onrustige tijden van ons vaderland, waarin het eiland Texel meestal betrokken werd, niet onnoodig was; van deze versterking zoude het, naar men wil, zijnen naam ontleend hebben, terwijl van de bestaan hebbende burgtgracht nog eene ondiepe, den binnenburgt geheel omringende, sloot is overgebleven.

Men telt in de kom van het dorp 250 h. en 1100 inw, terwijl nog 34 boerenplaatsen of andere woningen, met ongeveer 250 zielen, tot den omtrek behooren. De over het algemeen welvarende bewoners, leven hoofdzakelijk van handel en veeteelt; voorts vindt men er 2 grutterijen, 2 korenmolens en 1 pelmolen. Vroeger bestond er ook eene brouwerij, maar deze is reeds voor meer dan vijftig jaren afgebroken en door eenen moestuin en boomgaard vervangen.

Men heeft aan DE BURG een Raadhuis, zijnde een oud en bekrompen gebouw, dat in het jaar 1611 gebouwd is, doch thans (1840) door een fraaijer en ruimer, met eene aangename daarachter gelegen wandelplaats, staat vervangen te worden; alsmede eene in het jaar 1833 herbouwde, overdekte zeevischmarkt.

De Herv., die hier ruim 330 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring der *Eilanden*, behoort. Deze gem. heeft reeds in het jaar 1573 haren eigen Predikant gehad. De eerste, dien men als leeraar dezer gemeente vermeld vindt, is geweest ABEL RUTGERS MEITZ, die in het jaar 1624 Predikant te *Burg-en-Koog* was. Het beroep geschiedt door den Kerkeraad. De Kerk, ofschoon zeer oud, is echter een nog hecht gebouw, van zwaar metselwerk, en van een koor voorzien, dat, volgens oude oorkonden, reeds in het jaar 1470 gebouwd werd, zijnde de kerk van binnen lang 34 ell. 2 palm. 5 duim., breed 18 ell. en hoog tot aan den nok 21 ell. Zij prijkt met een fraai orgel en sierlijken predikstoel. Ook hingen er vroeger vele wapenborden van het geslacht der NEIJENBURGEN, en wel, zoo als men aan de versierselen zien kon, van zeeofficieren die in de oorlogen van de jaren 1666 en volgende gesneuveld waren. Daar de kerk geen zoldering of verwulf heeft, ziet men tot boven in de kap omhoog. Zij heeft eenen toren, hoog met de spits, uit de grond gemeten, tot aan den bol der spits, 37 ellen 11 duim, van welken omloop men een uitmuntend fraai uitzigt heeft. In het jaar 1539 viel de spits van den toren in, maar in het jaar 1604 werd zij van steen weder opgebouwd. De kerk was vóór de Hervorming, volgens sommigen, aan den H. JOHANNES *den Dooper* geheiligd, maar in zeker handschrift van GEORGIUS VAN EGMOND, den zestigsten Bisschop van Utrecht, wordt gezegd, dat zij op den naam van Paus SIXTUS, is ingewijd. Later, en wel ten tijde van FILIPS *den Goede*, Hertog *van Bourgondië*, is zij met Onze Lieve Vrouwkapittel te 's Gravenhage vereenigd. Men had er een altaar van ST. ANNA en een St. Anna's gilde, alsmede een altaar van ST. JACOBUS, aan welk altaar eene vikarij was gesticht, welke door de Graven van Holland begeven werd. Deze vikarij was belast met twee missen ter week, en bragt jaarlijks 16 rijnguldens op. Alzoo deze kerk, wegens bloedstorting, onder het interdict vervallen was, heeft de voorzeide Bisschop, GEORGIUS VAN EGMOND haar door eenen open brief van het interdict ontheven. In dien brief geeft hij verlof aan de hoofdlieden van St. Anna's gilde en van de kerk van DE BURG, om in die kerk, aan St. Anna's altaar, de misse op eenen gewijden draagsteen te laten lezen.

De R. K., die hier 480 in getal zijn, maken, met die van *de Waal, Nieuwe Schild, Oostereind* en *Koog*, eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *Noord-Holland* behoort, en 730 zielen telt, waaronder 430 communicanten. De zeer nette kerk, die aan den H. JOHANNES *den Dooper* is toegewijd, staat aan de westzijde van het dorp, heeft een in het jaar 1840 geheel vernieuwd orgel, doch geen toren, en wordt door eenen Pastoor bediend.

Vroeger heeft, niet ver van het dorp, eene kapel gestaan, op eene aanzienlijke hoogte, welke, naar sommigen willen, tot het klooster der Tempelieren behoord heeft, hoewel anderen de plaats van dat klooster elders aanwijzen, namelijk aan den polder Gerritsland.

De Doopsgez. van welke men er 300 telt, behooren tot de gem. *Burg-Waal-en-Oostereind*, welke hier eene ruime kerk heeft, zonder toren of orgel.

Digt aan de Hervormde kerk, in het zuidoostelijke gedeelte van het dorp, plagt vroeger een Nonnenklooster te staan, met een kerkje, dat aan de H. AGNES toegewijd was. Dit klooster, in het jaar 1572, door de bewoneressen verlaten zijnde, werd door Prins WILLEM I aan het eil. Texel afgestaan, om het tot een Algemeen Weeshuis in te rigten, waartoe het thans nog dient. Men beweert, dat de rampspoedige Gravin ADA aldaar, in het jaar 1203, nog gedurende eenigen tijd zoude zijn opgesloten geweest; en vertoont er nog haar afbeeldsel in olieverw, dat men acht reeds voor twee eeuwen geschilderd te zijn. In eene aan het Weeshuis ten O. belendende, en door dit gestieht in het jaar 1830 aan eenen partikulier verkochte schuur, geleid men den vreemdeling in het zuidelijk gedeelte daarvan, langs eene, deels vervallen, steenen wenteltrap van zeven treden, door eenen eiken deur in een onderaardsch gewelf, lang 4 ell. 8 palm. 6 duim., breed 4 ell. 1 palm. 9 duim. en hoog 2 ell. 1 palm. 3 duim. ongevloerd, en van roode moppen hecht en sterk gebouwd, door een volkssprookje zou dit gewelf de voornoemde Gravin tot gevangenis gestrekt hebben. Meer waarschijnlijk echter heeft die kelder tot eene kloostergevangenis gediend, als zijnde aan het einde van den voormaligen kloostertuin gelegen; terwijl eenige in den muur gevonden wordende zware ijzeren krammen deze veronderstelling schijnen te bevestigen.

Voorts heeft men hier, bij een plantsoen van jonge boomen en fraaije wandelpaden, welke om bogtige waters slingeren, aan de westzijde van het dorp, een ruim Gesticht van Weldadigheid, bepaaldelijk ter opneming en verzorging van kranke of behoeftige personen, die tot geene kerkelijke diakonie van het eiland behooren, of hun domicilie van onderstand elders hebben, in welk laatste opzigt vooral dat gesticht meermalen van uitstekende dienst is geweest. Nog bestaan hier vier zoogenaamde Armenkamers, zijnde liefdadige gestichten, met het doel, om daarin een grooter of kleiner aantal oude lieden van beide kunnen, om niet, huisvesting, brand en eenige ondersteuning te verschaffen, welke Armekamers vermoedelijk overblijfsels zijn van een vroeger hier bestaan hebbend Heilige Geesthuis.; voorts eene Subcommissie der Maatschappij van Weldadigheid, met ongeveer 40 leden; eene Afdeeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, met ruim 30 leden; eene Afdeeling van het Zendeling-genootschap; eene Afdeeling van het Nederlandsch Tractaatgenootschap; alsmede eene Bank van leening.

Voor het openbaar onderwijs vindt men alhier eene goed ingerigte Fransche, en eene lagere school, van welke de eerste door ongeveer

25 kinderen en de andere door een getal van 185 kinderen bezocht wordt; voorts is er een departement der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, in het jaar 1822 opgerigt en ongeveer 40 leden tellende.

De kermis valt in den 24 Junij, en duurt 6 dagen.

BURG (DEN) of het Huis Burgt, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en ¼ u. Z. O. van *Eindhoven*, gem. en 5 min. O. van *Stratum*.

Het beslaat, met het besloten voorplein, tuin, grachten, vijver, dreven en sterreboseh, benevens twee bouwhoeven, bouwland, weilanden en bosschen, 53 bund. 99 v. r. 50 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de weduwe H. van Beken.

BURG (DEN), gedeelte gronds in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, waarop later het landgoed Arentsburg is aangelegd. Zie dat woord.

BURG (DEN), kasteeltje, in de heerl. *Breust*, prov. *Limburg*, dist., arr., kant. en ¾ u. O. van *Maastricht*, gem. *Heer-en-Cadier*, in het *Heerderbroek*.

Dit gebouw behoorde vroeger aan het kapittel van St. Servaas te Maastricht, en heeft in der tijd gediend tot gevangenis of verbanningsplaats van de leden des kapittels, welke, door eene of andere grove misstap, hunne verwijdering noodzakelijk maakten. Het is een langwerpig vierkant, liggende in eenen vijver, en bezit eenen tuin met een boschje. Wanneer het gebouwd werd is onbekend, doch het belooft nog lang te zullen bestaan, daar de muren van zulk eene buitengewone dikte zijn, dat men zelfs op twee plaatsen daarin ruime kabinetjes heeft kunnen uithouwen, zonder hinder voor de hechtheid van het gebeel. In den aanvang der Fransche omwenteling is dit kasteeltje, als aan eene geestelijke corporatie toebehoorende, met vele andere goederen van het kapittel, als domeingoed, verkocht, en werd het eigendom der familie Bachelier, te Maastricht, welke het, in het jaar 1840, aan den Heer Backer, te Maastricht, heeft afgestaan.

BURG (DEN), voorm. slot, in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*.

Het is reeds vóór een aantal jaren gesloopt, ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen moestuin en boomgaard.

BURGEMEESTERSPOLDER, onbehuisd poldertje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Molensloot en het d. Werkendam, O. aan den Burgtpolder, Z. aan de Weilanden en W. aan de Hoofdlanden.

De Burgemeesterspolder, aldus genaamd, omdat hij aan iemand behoort, die vroeger Burgemeester was, beslaat eene zeer geringe oppervlakte, wordt door eenen houten duiker met klep, op de Bakkerskil, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde thans de Heer G. van Houweningen, te Werkendam. — Het land ligt ruim 1 el boven A. P.

BURGERBRUG of Eenigenburgerbrug, geh. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazepolder*, 1½ u. Z. van Schagerbrug, ¼ u. W. van den Eenigenburg, aan de vaart.

De Herv. die er wonen behooren kerkelijk tot de gem. *Zuid-Zijpe-en-Eenigenburg*, die ook hier eene kerk heeft. De Doopsgez. worden tot de gem. *Zuid-Zijpe* gerekend. Men heeft er ook eene school.

BURGERCOMPAGNIE, veenkolonie in de prov. *Groningen*. Zie Burgerkompagnie.

BURGERSDIJK, b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Rotterdam*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Vlaardingen*, gem. *Maasland c. a.*, ½ u. N. ten W. van *Maasland*, met 35 h. en ruim 200 inw.

Het is de geboorteplaats van den Wijsgeer Franco Petri Burgersdyck (Burgersdicius) geb. 3 Mei 1590, † 19 Februarij 1635, als Hoogleeraar in de Natuurkunde, aan de hoogeschool te Leyden, wiens geslacht nog aldaar aanwezig is.

BURGGRAAF (DE) of Borggrave, voorm. landgoed op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *Elburg*, gem. en ½ u. Z. van *Heerde*; beslaande eene oppervlakte van 105 bund. 9 v. r. 25 v. ell.

Het heerenhuis, dat hier vroeger bestond, en zeer aangenaam door water en bekoorlijk plantsoen omgeven was, is afgebroken en van de verdere getimmerten bestaan alleen nog de tuinmanswoning, thans eene boerderij.

Oorspronkelijk hebben de Burggraaf en den nabijgelegen *Bonenburg*, aan het geslacht Daendels toebehoord. Drie van deze Heeren Layer, Andreas en Egbert waren Schouten te Heerde. Een hunner heeft de Burggraaf bewoond en omstreeks het jaar 1636 herbouwd. De Bonenburg was destijds een onbeduidend goed. Intusschen moeten beide huizen reeds vóór de Reformatie bestaan hebben; immers vindt men op den Bonenburg cellen, in welke blijkbaar Geestelijken gehuisvest hebben.

De Burggraaf en *den Bonenburg*, moeten omstreeks het jaar 1690, bij erfopvolging, in de geslachten Jordens en Optenoort overgegaan zijn. De Burggraaf behoort tegenwoordig aan den Heer Daniel Rudolf Jordens, te Deventer.

BURGGRACHT, water in *Dreglerland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Noord-Gouw* voorkomende, en benoorden Berkhout in eene oostelijke rigting voortloopende, ½ u. beoosten dat dorp, zich met de *Slimtocht* vereenigt.

BURGH, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Burgh-en-Westenschouwen*; grenzende N. en O. aan Haamstede, Z. aan de Ooster-Schelde en aan de heerl. Westenschouwen, W. aan de Ooster-Schelde.

Zij bevat het d. Burgh, en het geh. Burghsluis, en is in het jaar 1816 met de heerl. Westenschouwen tot eene gem. vereenigd.

Deze heerl. bezat in de vorige eeuw, ten Z. van het d. Burgh, in de nabijheid van Burghsluis, een eigen haventje, alwaar in het midden dier eeuw, de haringvisscherij werd uitgeoefend. Dat haventje, in het jaar 1770 door eene grondbraak weggevallen zijnde, is daarna verplaatst op het grondgebied van Haamstede en door overeenkomst van den Ambachtsheer van Burgh met dien van *Haamstede*, verklaard te zijn gemeen over de beide heerlijkheden. Uit dit haventje varen geregeld iedere week twee beurtschepen op Holland, met de voortbrengselen en gewassen van den landbouw van deze en andere aangrenzende plaatsen. Ook is er nog eene kleine vischschuit, waarvan de eigenaar des zomers ongeveer 100 zeehonden en eenige bruinvisschen vangt en des winters op de binnenstroomen vischt. Tevens is er eene reddingboot van wege de Maatschappij tot redding van schipbreukelingen aanwezig.

De inw., die alle Herv. zijn, maken met die van *Westenschouwen*, ook kerkelijk eene gem. uit, die tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Brouwershaven*, behoort, en 530 zielen telt. Deze gem. was in den

eersten tijd, na de Hervorming, met die van Haamstede vereenigd. Zijnde de eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, geweest CORNELIS VAN HILLE, die in het jaar 1577 van hier naar Oudenaarde vertrok. In het jaar 1661, heeft echter die vereeniging opgehouden, zijnde de Proponent ARNOLDUS DE RIJKE, den 5 Junij van dat jaar, te BURGH als Leeraar bevestigd, vanwaar hij in het jaar 1672 naar Zierikzee vertrok.

De tegenwoordige eigenaar dezer heerl. is Jonkheer JAN CORNELIS RENIER VAN HOORN VAN BURGH, Lid van de Tweede kamer der Staten Generaal, te 's Gravenhage.

Het d. BURGH, BURG, BURCHT of BURGHT, ligt 3 u. W. van Zierikzee en 3½ u. Z. W. van Brouwershaven, in eene zeer aangename boschrijke streek.

In de kerk, die hier vroeger gestaan heeft, en aan de H. *Maagd* was toegewijd, was voorheen aan St. Willebrordsaltaar eene eeuwigdurende vikarij, waartoe LIEVEN VAN DEN BURGH, in het jaar 1548 het regt van benoeming had. Meester HUIBRECHT KLAASSEN, Priester, die vikarij bekomen hebbende, kreeg van GEORGIUS VAN EGMOND, den zestigsten Bisschop van Utrecht, in datzelfde jaar verlof om de mis, waarmede gezegde vikarij bezwaard was, in St. Lievenskerk te Zierikzee te lezen. Nadat een gedeelte van deze oude kerk met den toren reeds eenige jaren was ingestort, heeft PIETER DE HUYBERT, Raadpensionnaris van Zeeland, die toen Ambachtsheer dezer plaats was, in het laatst der zeventiende eeuw, eene geheel nieuwe sierlijke kerk, met eenen fraaijen toren, doen bouwen, waarmede in het jaar 1669 begonnen werd, en die in het jaar 1674 voltooid was, terwijl, bij ordonnantie van 7 Maart 1675, den Heer van BURGH, jaarlijks 5 ponden vlaamsch uit de geestelijke goederen, tot onderhoud van de kerk is toegelegd. Dit schoone gebouw heeft een nog zoo nieuw aanzien als of het eerst in het begin dezer eeuw gesticht was. Men ziet er twee zeer fraaije graftomben der Heeren DE HUYBERT, op eene van welke, na den dood van den bovengenoemden PIETER DE HUYBERT, welke den 7 Januarij 1697 voorviel, diens zonen, ter gedachtenis van hunnen vader, een Latijnsch grafschrift hebben doen stellen, door den vermaarden Hoogleeraar GRAEVIUS gemaakt. — De dorpschool wordt gemiddeld door 60 leerlingen bezocht.

Een weinig ten Z. W. van dit dorp ligt het slot Craaijestein. Vroeger vond men ook ten O. en zeer nabij BURGH een klooster van Dominikaner Nonnen, Leliendaal geheeten.

Het wapen dezer heerl. bestaat in eenen zwarten burg op een zilveren veld.

BURGHAREN, gem. in het *Land van Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wijchen*; (7 k. d., 20 m. k., 6 s. d.); palende N. aan Druten en Ewijk, O. aan Nijmegen en Wijchen, Z. aan Wijchen en Batenburg, W. aan Horssen. Zij bevat het d. Burgharen, benevens de heerl. Hernen en Leur, en daarin de dorpen van denzelfden naam, beslaat eene oppervlakte van 700 bund., en telt ruim 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier ruim 660 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het vik. van het voorm. bisd. van *Roermonde*, dek. van *Druten*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., van welke men er 40 telt, behooren tot de gem. *Burgharen-en-Hernen*.

Er zijn in deze gem. drie scholen, eene te Burgharen, eene te Hernen en eene te Leur, die gezamenlijk door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht worden.

Het d. BURGHAREN, BORGHAREN of HAREN ligt 3½ u. W. van Nijmegen, 1¼ u. N. W. van Wijchen.

De R. Kerk is aan de H. ANNA toegewijd. — De Herv. kerk is een niet zeer groot gebouw, met goeden toren, doch zonder orgel. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

BURGHAREN-EN-HERNEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*, met 40 ziel. en eene Herv. kerk te Burgharen. — De eerste, wien men als Leeraar in deze gem. vermeld vindt, is geweest G. WATFORT, die hier in het jaar 1640 stond. Het beroep geschiedt door de klassis van Nijmegen.

BURGH-EN-WESTENSCHOUWEN, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven* (2 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. en O. aan Haamstede, Z. en W. aan de Oosterschelde. Zij bevat de heerlijkheden Burgh en Westenschouwen, beslaat eene oppervlakte van 496 bund. bouw- en weilanden, bosschen, duingronden, dijken, uitgegraven gronden en water. Men telt er 88 h. en 330 inw., die, voor het grootste gedeelte in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die alle Herv. zijn, maken de gem. van *Burgh* uit. — Men heeft in de gem. BURGH-EN-WESTENSCHOUWEN ééne school.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. ***Burgh***.

BURGH-EN-WESTLAND, calamiteuse pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Burgh-en-Westenschouwen*, waarvan zij bijna de geheele oppervlakte beslaat; palende N. aan den Polder van den Westenen-ban-van-den-duine-onder-Haamstede, O. aan den Polder van Schouwen, Z. en W. aan de Ooster-Schelde, telt 88 h., waaronder 14 boerenhofsteden, en ontlast zich door eene steenen zeesluis, bij het geh. Burghsluis gelegen, van het overtollige water.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 488 bund. 27 v. r. 47 v. ell., en heeft den eersten aanval van de Noordzee uit het W. en Z. W. te lijden, zoodat hij van dien kant als de voormuur van het eiland Schouwen kan aangemerkt worden, en dan ook, over eene dijkslengte van 3300 ellen, met zeer kostbare dijkwerken voorzien is, zijnde de dijken met eenen rijsberm, van 40,000 v. ell. beslagen, gedekt met Vilvoordsche steen en met eene kram-mat van 27,000 v. ell. Hij wordt, wat de waterkeerende werken en de administratie betreft, bestuurd door de centrale directie van *Schouwen-Burgh-en-Westland*, en voor het inwendige, door eenen Dijkgraaf en eenen Gezworene.

BURGHORN of BURGHOORN, geh. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en ¾ u. W. N. W. van *Schagen*, in den pold. *Burghorn*; met 8 h. en 50 inw.

BURGHORN of BURGHOORN, pold. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. en gem. *Schagen*; palende N. O. en O. aan de Schagerban, Z. O. aan Valkoog, Z. aan St. Maarten en N. W. aan den Zijpedijk.

Deze pold., die in het jaar 1460 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 308 bund. 7 v. r. 54 v. ell., bevat het geh. *Burghorn*, bestaande uit 8 h., waaronder 5 boerenhofsteden, wordt door den Schagermolen van het overtollige water ontlast, en staat onder een eigen polderbestuur.

BURGHSLUIS of BORGTSLUIS, geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 2¾ u. W. van *Zierikzee*, kant. en 3 u. Z. W. van *Brouwershaven*; gem. *Burgh-en-Westenschouwen*, ½ u. W. van Burgh

Het telt 11 h. en 90 inw. en ontleent zijnen naam van de nabij gelegene zeesluis, die het water uit den polder Burgh-en-Westland in de Ooster-Schelde aftapt.

BURGHT, d. op het eil. *Schouwen*, prov. Zeeland. Zie BURGH.

BURGINACIUM of BURGINATIUM, plaats, welke op de reiskaart van PEUTINGER en in de reistafel van ANTONINUS voorkomt, als aan den linker Rijnoever gelegen. Sommigen meenen, met veel waarschijnlijkheid, dat men deze plaats zoeken moet, daar, waar nu het stadje HUISSEN, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gelegen is.

BURGLINSTER, d. in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*. Zie BOURG-LINSTER.

BURGMALSEN, oude naam van BUURMALSEN, d. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie BUURMALSEN.

BURGOSBAAI, baai in *West-Indië*, op het Nederlandsch gedeelte aan de westzijde van het eil. *St. Maarten*, aan de zuidkust der lage landen.

BURGPOLDER, ook wel ZOUTELANDSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Ossenisse;* palende N. aan den Nijspolder, O. aan den Noordhofpolder, den Mariapolder en den Zoutepolder, Z. aan den Zoutepolder, W. aan den Hooglandpolder.

Het tijdstip der bedijking van dezen pold. is onbekend. Hij is nogtans een gedeelte der gronden, die in brieven van 1210 voorkomen onder de namen van *Yvodcle*, *Biertsand* en *Bloumesant* (zie de art. BLOUMESANT en YVODELE en bevat, volgens het polderboek, 207 bund. 20 v. r. 40 v. ell. schotbaar land. Hij wordt door een binnensluisje, liggende aan het geh. Walenhoek, op den Nijspolder, van het overtollige water ontlast, en staat onder het beheer van eenen Penningmeester-Griffier. Men vindt in dien polder slechts twee boerenhofsteden.

BURGST, voorm. heerl. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage;* palende N. aan Overveld, O. aan den Emer en Gageldonk, Z. aan Steenakker, W. aan de Beek. — Zij bevatte het adellijke huis Burgst en eenige daarom verstrooid liggende huizen, gezamenlijk het geh. Burgst uitmakende, en besloeg eene oppervlakte van 160 bund. 50 v. r. 35 v. ell.

Deze heerl. was vroeger een achterleen van het leenhof van Braband en met vele voorregten begunstigd. Zij behoorde eertijds aan het geslacht der NOBELAREN, van wie zij naderhand bij erfenis gekomen is aan FERDINAND VAN ARKEL, Heer *van Broekhuyzen*. Later was zij een eigendom van den Schout-bij-Nacht WILLEM CRUL, wiens dochter JOHANNA ELISABETH CRUL haar door huwelijk overbragt op den Heer Mr. JAN WOUTER NAHUYS, welke dien ten gevolge den naam van NAHUYS VAN BURGST aannam, en na wiens dood deze heerl., in het jaar 1835, bij percelen is verkocht, zijnde toen het huis en de heerlijke regten, voor zoo ver die nog bestaan, overgegaan aan Vrouwe ELLEN HODGSON, echtgenoote van des vorigen bezitters neef, Jonkheer H. G. NAHUYS, Raad van Indië en Generaal-Majoor in Nederlandsche dienst.

Het adell. huis BURGST, ligt ½ u. N. W. van Breda, ½ u. N. van 's Princenhage, door bosschen en tuinen omgeven.

Het wapen van BURGST bestaat in eenen burg.

BURGT, onder dezen naam vindt men op sommige kaarten het KASTEEL VAN BOXMEER, prov. *Noord-Braband*, aangewezen. Zie BOXMEER (KASTEEL VAN).

BURGT (DE) of HOOGE-BURGT, stuk lands in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alphen-en-Rietveld*, in den *Steektpolder*, digt bij Zwam-

merdam, waarop eenige boerenwoningen staan, en waarvan de grond eenigzins hooger is dan het nabij gelegene land.

Er moet hier een oud gebouw gestaan hebben, welks muren eenen geheelen morgen gronds besloegen, en hetwelk sommigen houden van Romeinschen oorsprong, en wel het ALBINIANA of ALBINIANA, te zijn geweest, hetwelk op de oude reiskaarten voorkomt, en waarvan Alphen zijnen naam zoude ontleend hebben. Men vindt ook aangeteekend, dat men hier in vroeger dagen eene steenen doodkist, van albastkleur, opgedolven heeft, die, uit eene rots gehouwen, bijna eene handbreed dik en twee en eene halve el lang was, in welke kist van binnen, in het midden en aan het hoofd- en voeteneinde, eenige onleesbare uitgesleten letters te zien waren; ook hing er eene lamp in van roode aarde van dezelfde soort, die men wel meer in de oude graven der Romeinen vindt. Deze kist is voor lang in stukken geraakt, zoodat er niets meer van te vinden is.

BURGT (DE), eigenlijk DE BERG, heuvel in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wassenaar*.

Sommige schrijvers hebben beweerd, dat op dezen heuvel het kasteel, huis of hof der oude Heeren VAN WASSENAAR zoude gestaan hebben. Onderzoekingen ten dien einde door peiling, boring en graving gedaan, waarbij men volstrekt geene grondslagen van eenig gebouw heeft kunnen ontdekken, doen dit beweren als geheel ongegrond verwerpen. Ook is het meer te vermoeden, dat deze heuvel is overgebleven bij de afzanding van het land, waarin hij gelegen is, ten einde van die afzanding te doen blijken, en waardoor eertijds vrijdom van verponding verkregen werd.

BURGT (HET HUIS), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BORG (DE).

BURGT (HOOGE-), stuk lands in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BURGT (DE).

BURGTPOLDER, onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Molensloot en het dorp Werkendam, O. aan de Kasloot, Z. aan de Bakkerskil, W. aan de Hoofdlanden en den Burgemeesterspolder.

De BURGTPOLDER, dus genaamd, omdat hij achter den aldaar gestaan hebbenden burg gelegen was, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 8 bund., wordt door eenen houten duiker, op de Bakkerskil, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den eigenaar.

BURGTSLUIS, geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie BORGSLUIS.

BURGTSWEER, d. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie BORGSWEER.

BURGVLIET of BORGVLIET, voorm. d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 7 u. W. ten Z. van *Breda*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, op eenen hoogen zandgrond, aan het Kreekerak.

Het was voorheen eene op zich zelve staande heerl., met hoog en laag regtsgebied, die vroeger door het geslacht van VAN DER DILFT is bezeten, maar in het jaar 1467 door JAN VAN DER DILFT verkocht werd aan JAN, Heer *van Bergen* en *Walhain*, sedert welken tijd het steeds door dezelfde Heeren als Bergen-op-Zoom bezeten is, en in het markgraafschap besloten lag, zonder een gedeelte daarvan uit te maken. Eertijds behoorde tot deze heerl. een groote polder. Ook stond er een

lusthuis van den Heer van Bergen-op-Zoom, die er tevens eene wildbaan had: doch alles is, omtrent het einde der vijftiende eeuw, onder water geraakt. Van den polder ziet men nog hier en daar eenige hoogten, die van tijd tot tijd door het water worden weggenomen. Van het lusthuis is niets en van de wildbaan maar zeer weinig overgebleven.

Dit dorp heeft van tijd tot tijd veel aanstoot, zoo van plundering, als andere oorlogsonheilen, geleden: zoo werd het kasteel in het jaar 1581, door eenige Fransche krijgsknechten, die voor de Staten te Bergen-op-Zoom in bezetting lagen, afgebrand, opdat de Markgraaf Jan van Withem, die het met de Spanjaarden hield, daarin, ten nadeele van de stad, geen soldaten zoude leggen. Zes jaren later werd het dorp genoegzaam geheel verwoest, door de inlegering der Spanjaarden, die de stad Bergen-op-Zoom belegerden. Maar inzonderheid heeft het veel geleden bij de belegering dezer vesting, in het jaar 1747, want toen bleef er geen enkel huis over. Thans vindt men er een geh. van 4 of 5 h. (herbergen en boerderijen), bewoond door 75 zielen.

BURG-WAAL-EN-OOSTEREIND, Doopsg. kerk. gem. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*; met ruim 700 zielen en drie kerken; als: ééne te Burg, ééne te Waal en ééne te Oostereid, die gezamenlijk door éénen Predikant bediend worden. De eerste, die in deze, aldus vereenigde, gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Jan Steurman, die, in het jaar 1768, van Wormerveer herwaarts kwam, en in het jaar 1776 overleed.

BURGWAL, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, onder *Stedum*, in het begin der zeventiende eeuw bewoond door Jonas Ruttlaer, die in het jaar 1618 afgevaardigde Onderling ter Synode van Dordrecht geweest is. Deze burg is sedert meer dan anderhalve eeuw afgebroken.

BURGWERD, Borgwerd, Borghwert of Borgwaart, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, kant. en ½ u. N. ten O. van *Bolsward*, aan de trekvaart van Bolsward naar Leeuwarden. Men telt er, met de daartoe behoorende buurten Andlahuizen, de Bieren, Kromwal, Sjungadijk en Terhorne, 320 inw. Men heeft er de state Donia. Vroeger vond men er nog de state Ockinga.

De inw., die bijna alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Burgwerd-Hichtum-en-Hartwerd*. De kerk moest vóór de Reformatie den Proost van St. Janskerk te Utrecht jaarlijks 12 schilden (16 guld. 80 cent) betalen. De Pastorie bragt 120 goudgulden op, en het vikarisschap 110. Bovendien was er eene prebende, die 110, en een ander, die 50 goudgulden waardig was. De kerk is een fraai gebouw, van een orgel voorzien, aan de westzijde heeft zij eenen hoogen toren van een bijzonder maaksel, daar de geheele achtkante spits, tot aan den top, ook van steen gemetseld is. — Men heeft er ook eene dorpschool.

BURGWERD-HICHTUM-EN-HARTWERD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring. van *Bolsward*; met 380 zielen, en twee kerken, ééne te Burgwerd en ééne te Hichtum. De eerste, welke hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Johannis, van wien niets bijzonders bekend is.

BURINGEN, in het Fransch Buranges, geh. in de heerl. *St. Jansberg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. Z. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. Z. van *Bettemburg*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Dudelingen*.

BURMAATSCHE VERLAAT, verlaat in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en O. van *Soeterwoude*.

BURMADE, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Soeterwoude*, in de *Barrenpolder*.— Het komt uit het zuidelijke gedeelte van dien pold. en loopt met eene noordelijke rigting in den Rijn uit.

BURMANIA, adell. huis te *Leeuwarden*, bij de voorm. Lieve Vrouwepoort, welligt reeds in de twaalfde eeuw hier in de parochie *Oldehove* gebouwd.

Het was het stamhuis van het oude, edele geslacht der BURMANIA's, waarvan wij reeds in de elfde eeuw vinden gewag gemaakt, dat onderscheidene beroemde mannen heeft voortgebragt, en tot in onze dagen bekwame Staatslieden aan Friesland heeft opgeleverd. Zoo was RIENCK VAN BURMANIA, die in het jaar 1563 overleed, ofschoon zeer gezien bij KAREL V, een der ijverigste voorstanders van 's lands vrijheid; terwijl wij GEMMA, GEMMO of JEMME VAN BURMANIA, wiens fier gedrag bij de huldiging van Koning FILIPS in het jaar 1555, aan den naam van *Standfries* den oorspong gaf (1), en zijn geleerde neef UPKO VAN BURMANIA, als onderteekenaars van het verbond der Edelen vermeld vinden. Een zoon van GEMMA, RIENCK geheeten, was in het jaar 1625 Ambassadeur aan het Hof van St. James. SJUCK GERROLT JUCKEMA VAN BURMANIA werd, in het jaar 1684, door de Staten-Generaal gekozen, tot het sluiten van het verdrag met den Graaf D'AVAUX wegens Frankrijk, om Spanje te bewegen, tot het aannemen van het bestand. ULBE AYLVA VAN BURMANIA, was, in het jaar 1719, Ambassadeur aan het Hof van Zweden. BARTHOLD DOUWE VAN BURMANIA wist, in het jaar 1744, als Minister aan het Hof van Weenen, de verbanning van de Joden uit Bohemen, die door de Koningin van dat Rijk besloten was, op last zijner Meesters te voorkomen. EDUARD MARIUS en ook ULRIK VAN BURMANIA waren in de vorige eeuw, buiten hunne aanzienlijke staatsbetrekkingen, groote geslacht- en geschiedkundigen, waarvan het beneden vermelde werk van TE WATER menigvuldige blijken draagt; en van EPO SJUK VAN BURMANIA, den beroemden Letterkundige en Burgemeester van Dockum, wordt getuigd, dat hij voor WILLEM IV, Prins *van Oranje*, die hem in de gewigtigste Staatscommissiën gebruikte, van gelijk belang is geweest, als SULLY voor HENDRIK IV (2).

In dit huis stierf den 21. Februarij 1834 Jonkheer IDSERT AEBINGA VAN HUMALDA, Oud-Gouverneur van Friesland, zijnde de laatste en waardige mannelijke nakomeling van het edele geslacht HUMALDA. Thans wordt dit aanzienlijk huis bezeten door Jonkheer IDSERT FRANS VAN EYSINGA, Grietman van Hennaarderadeel enz.

BURMANIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, 5 min. Z. van *Augustinusga*, waartoe het behoorde. Waar zij gestaan heeft ziet men thans eene boerenhoeve.

BURMANIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, ten N. van *Stiens*, waartoe zij behoorde; thans is het eene deftige boerenhoeve.

---

(1) Men zie dit gedrag mede vermeld in de Nieuwe Herinneringen uit het gebied der Geschiedenis betrekkelijk de Nederlanden, door A. J. VAN DER AA, bl. 47.

(2) Zie over hen en hun geslacht: J. W. TE WATER, Historie van het verbond der Edelen, Opdragt en St. II. bl. 309 - 314, St. III. bl. 497 en 498 en St. IV bl. 409 - 412; alsmede Mr. J. SCHELTEMA, Staatkundig Nederland. D. I. bl. 199-203 en D. II. bl. 571 en 572; ook vindt men eene uitvoerige geslachtlijst der BURMANIA's in FERWERDA, Wapenboek, eerste Deel.

BURMANIA, landhuis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Leeuwarden*, 10 min. W. van *Huizum*, waartoe het behoort. Naar een vroeger geslacht, dat het bewoonde, wordt het huis tegenwoordig veelal Sixma-state geheeten. Thans is het bewoond door den Heer Mr. Willem Maurits Reinbach, Raadsheer in het hof van Friesland.

BURMANIA, thans, gelijk ook vroeger, weder Epema-state geheeten, state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, te *Ysbrechtum*. Met behoud van de oude slotpoort, is het voorm. oud gebouw, voor eenige jaren vervangen door een net, in den tegenwoordigen trant gebouwd landhuis, dat thans bezeten en bewoond wordt door den Heer S. van Welderen Baron Rengers, Grietman van Wymbritseradeel, Lid der Staten-Generaal enz.

BURMANIASLOOT, watertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. — In vroegere tijden was het een riviertje, hetwelk in de hooge veenen, op den oostelijken grens van Dragten en Rottevalle ontsprong, de noordzijde van Dragten bepaalde, en zuidwestwaarts in de Smalle-Eë-ster-zanding uitstroomde. Het droeg in die tijden den naam van Dragt en wel van Noorder-Dragt, in tegenstelling van diergelijk riviertje, dat Dragten aan de zuidzijde omvatte, en *Zuider-Dragt* genaamd werd. Toen vervolgens de hoogeveenen weggeruimd en de Kletstervaart gegraven werd, veranderde dit riviertje in eene eenvoudige waterlozing, en verwisselde den naam van Dragt in dien van Burmania-Sloot, naar Jonkheer Rienk van Burmania, die in de zestiende eeuw langs de oevers van dit riviertje vele eigendommen heeft bezeten.

BURMERINGEN, gem. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Luxemburg*, kant. *Remich*; palende N. aan de gem. Wellenstein, O. aan Remerschen, Z. aan het Fransche depart. der Moezel, W. aan de gem. Mondorf. Zij bevat de dorpen Burmeringen en Elweingen, en telt ruim 200 inw., zij zijn allen R. K. en maken de par. van *Elweingen* uit.

Het d. Burmeringen of Bermingen, in het Fr. Burmerange, ligt 5 u. Z. ten W. van Grevenmacher, 3½ u. Z. W. van Luxemburg, 1½ u. Z. van Remich. Men heeft er eene bijkerk, welke tot de par. van *Elweingen* behoort, en door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

BURNSIDE, katoenpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende N. aan de Zee, O. aan de Katoenplant. Sarah, Z. aan bosschen en zwampen, W. aan de katoenplant. Lot No. 208; 1000 akk. groot.

BURTENHUIZEN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant. en ½ u. N. van *Hoogezand*, gem. en 1 u. Z. Z. W. van *Slochteren*, 10 min. van *Kolham*, waartoe het behoort; met 14 h. en 85 inw.

BURUM of Boerum, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6½ u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 3½ u. Z. O. van *Dockum*, in eene vruchtbare streek. Het is een vrij groot, maar tevens zeer stil en afgezonderd dorp, hetwelk door eene eigene vaart gemeenschap met de Lauwers heeft. Men telt er, in de kom van het dorp, 480 h., en met de daartoe behoorende buurten Munnikezijl (eigenlijk een kerkdorp), de Koegen, de Leegte, het Nieuw-Kruisland en de Hoogedam, nagenoeg 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, zijnde de uitgebreide landerijen van dit dorp, welke uit zeer zware klei bestaan, bekend onder den naam van Burumerland.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Burum-en-Munnikezijl*, welke hier eene schoone kerk, met eenen fraaijen toren heeft. — De R. K. worden tot de stat. van *Dockum* gerekend. Vroeger had men er een Vrouwenklooster, Galilea genaamd en eenige oude adellijke staten, waarvan geene enkele meer bestaat. — Thans heeft men er eene dorpschool.

BURUM, voorheen, gelijk ook thans weder, OSINGA genaamd, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 5½ u. W. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. N. van de *Lemmer*, in het dorp *Langweer*.

Deze state is in de zeventiende eeuw een tijdlang door het aanzienlijk geslacht VAN BURUM bezeten, in de vorige eeuw door dat van VEGILIN VAN CLAERBERGEN, gelijk thans, in vernieuwden vorm, reeds lang door de familie VAN EYSINGA, die in den omtrek vele landgoederen bezit.

BURUM-EN-MUNNIKEZIJL, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Kollum*; met 1150 zielen en twee kerken, eene te Burum en éene te Munnikezyl. De eerste, welke hier, in het jaar 1578, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES BLYENSTEYN, die er in het jaar 1604 overleed.

BURUMERLAND, naam, dien men geeft aan de vette landerijen onder het d. *Burum*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*.

BUS (WIJDEN-), meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ u. Z. O. van Uitgeest, dat ten O. in verbinding staat met het *Vroonmeer* en ten W. met de *Hennepkloppers laan*.

BUSBERK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Oss*, gem. en ½ u. Z. O. van *Nistelrode*; met 7 h. en ongeveer 20 inw.

BUSCH, eil. aan de Noordkust van *Groningerland* veelal, hoewel verkeerdelijk, BOSCH genoemd. Zie dat woord.

BUSCH (DEN), geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. ten O. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. N. O. van *Beverwijk*, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. O. van *Uitgeest*, gedeeltelijk gem. *Crommenie-en-Crommeniedijk*, ½ u. W. van Crommeniedijk; met 8 h. en ruim 60 inw. — Men wil, dat dit geh. reeds zeer oud en vroeger een dorp geweest zij, dat reeds in de elfde eeuw onder den naam van BUSCHUSA bekend stond.

BUSCH (DE) of DE BUSK, naam, dien de landlieden meestal geven aan het d. ETERSHEIM, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie ETERSHEIM.

BUSCHDORFF, op sommige kaarten ook wel BRUSCHTHORF gespeld, d. in de heerl. *Useldingen*, groot. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. W. van *Mersch*, gem. en ½ u. Z. van *Buvingen*.

Men heeft er eene R. K. kerk, waarvan de parochie tot het vic. gener. van *Luxemburg*, dek. *Osperen*, behoort.

BUSCHENHAUS, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Kerkrade*, gem. en 12 min. W. van *Simpelveld*; met 26 h. en ruim 110 inw.

BUSCHOTER-WATER, gegraven vaart in *Dregterland*, onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*. — Zij komt bij Oudendijk uit de *Ringsloot van de Beemster*, maakt de grensscheiding tusschen de gemeenten Grosthuizen en Oudendijk uit, en loopt in eene oostelijke rigting naar Schardam, waar zij zich in de *Zuiderzee* uitstort.

BUSCHRODT, in het Fr. BUSCHROTTES, d. in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5½ u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Redingen*, gem. en ¼ u. Z. ten O. van *Wahl*.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene bijkerk, welke tot de par. van *Wahl* behoort.

BUSCHUSA of BUSCHUSE, plaats, vermeld in eenen giftbrief van het jaar 1083, waarin DIRK V, Graaf *van Holland*, optelt alle de giften, die zijne voorouders en aanverwanten aan de abdij van Egmond gedaan hebben. Men meent, dat dit BUSCHUSA gezocht moet worden ter plaatse, waar tegenwoordig het gehucht DEN BUSCH in Kennemerland gevonden wordt. Zie BUSCH (DEN).

BUSCUM, naam, onder welken de stad 's HERTOGENBOSCH, in den vrijheidsbrief van Oisterwijk, van het jaar 1230, voorkomt. Zie HERTOGENBOSCH ('s).

BUSCUM, d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUSSUM.

BUSK (DE), naam dien de landlieden wel eens geven aan het d. ETERSHEIM, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie ETERSHEIM.

BUSSCHE (TEN), voorm. sterkte, die in het jaar 1204, door WILLEM I, Graaf *van Holland*, werd opgeworpen, en met breede grachten omgeven, om Holland tegen de invallen der Stichtschen te beveiligen. Zij werd den Domproost FLORIS, broeder van Graaf WILLEM, in handen gesteld. DIRK VAN DER ARE, twee en dertigste Bisschop van Utrecht, zijne krijgsmagt bijeen gebragt hebbende, trok daartegen op, en wist de Kennemers door een loos gerucht, van het ontzet af te schrikken. Ook liepen de Hollandsche knechten, die binnen de sterkte lagen, tot hem over; zoodat het hem weinig werks kostte, die te bemagtigen.

Hoogstwaarschijnlijk heeft zij gelegen, waar thans het dorp BUSSUM, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gevonden wordt.

BUSSEM, d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUSSUM.

BUSSEM (HOOG-), voorm. d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUSSUM (OUD-).

BUSSEM (LAAG-), d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUSSUM.

BUSSEM (OUD-), voorm. d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BUSSUM (OUD-).

BUSSERING, geh. in het ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr. arr. en 2 u. Z. ten W. van *Roermonde*, kant. en 2⅝ u. N. van *Venlo*, gem. *Besel* en N. W. tegen het d. Besel aanpalende; met 32 h. en 240 inw.

BUSSLOO, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7½ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Appeldoorn*, gem. en 40 min. N. van *Voorst*.

Het beslaat eene oppervlakte van 178 bund. 87 v. r. 74 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JOHANNES WILLEM ALOYSIUS Baron VAN WIJNBERGEN TOT BUSSLOO.

BUSSUM, gem. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*; palende N. aan Naarden, N. O. aan Huizen, Z. O. aan Laren, Z. aan Hilversum Z. W. aan s' Graveland.

Zij bevat het d. Bussum en eenige verstrooid liggende buizen, waaronder vijf buitenplaatsen, en onderscheidene zeer aangenaam gelegen en met smaak aangelegde optrekken, welke, om de gezondheid van den hoogen grond, door velen, van elders komende, worden betrokken. De oppervlakte beslaat ruim 604 bund. Men telt er 85 h. en ongeveer 740 inw., die vroeger meest hun bestaan vonden in de zaaiderijen, welke door hen met 10 schepen aan den gang gehouden werden;

thans ook houden nog wel eenige inwoners zich daarmede bezig, maar meestal in de omstreken, aangezien bijna al het hooge land in de gem. zelf reeds is afgezand en tot wei- en moesland aangelegd, zoodat nu ook de meeste ingezetenen zich door den landbouw het levensonderhoud verschaffen, terwijl tevens de omliggende landstreek, waar men vroeger niet dan bar zand zag, aanmerkelijk verfraaid is. Ook vindt men te Bussum eenen windkorenmolen, eene scheepsbeschuit-bakkerij, eene zeepziederij, eene verwfabrijk, 2 fabrijken in dweilgoed, paklinnen, dekken en vloerkleeden, en acht kleederbleekerijen

De R. K., van welke men er 680 aantreft, maken hier eene statie uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt. — De Herv., die hier 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Blaricum-Laaren-en-Bussum*, en hebben ook te Bussum een kerkje. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het dorp Bussum, Bussem, Buscum of eigenlijk Laag-Bussum, ter onderscheiding van het voormalige Hoog-Bussum, ligt 4 u. O. ten Z. van Amsterdam, ½ u. Z. van Naarden.

De R. K. kerk, aan den H. Vitus toegewijd, is een klein, maar net gebouw, zonder toren doch met een zeer goed orgel. — De Herv. hebben hier een kerkje, dat vroeger een kapelletje was, hetwelk van binnen slechts 26 v. (8 ell. 1 palm. 6 duim.) lengte en 18 v. (5 ell. 6 palm. 1 duim.) breedte had. Dit kapelletje, waarin, naar men wil, sedert het jaar 1655 of 1656, geen dienst gedaan was, terwijl het eenen geruimen tijd tot bergplaats diende, is in het jaar 1830, door aanbouw, weder tot de openbare godsdienstoefening ingerigt, en prijkt op den voorgevel met een torentje. — De dorpsschool, die in het jaar 1828 nieuw gebouwd is, wordt dooreen gemiddeld getal van 60 kinderen bezocht.

Te Bussum was het hoofdkwartier van Don Frederik van Toledo, toen hij, in het jaar 1572 Naarden belegerde. Ook werd aldaar, tusschen hem en eenige Gevolmagtigden van stadswege, het verdrag tot overgave der stad gesloten, hetwelk onmiddellijk daarna zoo trouweloos door hem verbroken werd. — Tijdens de belegering van Naarden, door den tegenwoordigen Luitenant-Generaal Graaf van den Bosch, in het jaar 1813, werden, in de nabijheid van dit dorp, onderscheidene batterijen opgeworpen, waarvan men hier en daar, tusschen de digte kreupelbosschen, nog de sporen vindt.

Het wapen van Bussum bestaat in een wit veld, beladen met 5 boekweitkorrels, geplaatst twee, een en twee.

BUSSEM (HOOG-), voorm. d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bussem (Oud-).

BUSSUM (LAAG-), d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bussum.

BUSSUM (OUD-) of Oud-Bussem, voorm. d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, dat in zijnen tijd ook den naam van Hoog-Bussum droeg, en welks naam nog bewaard wordt in een buitengoed, gem. en ½ u. N. O. van *Huizen*, kant. en ½ u. O. ten Z. van *Naarden*, gelegen.

BUSSUMER-ENG, voorheen een heideveld, thans bouwland, met hakhout omgeven, in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ten N. van *Bussum*. Het beslaat eene oppervlakte van ruim 300 bund.

BUTHPOLDER of Butpolder, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, distr. *Hulst*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Axel*; palende N. aan den Ouden-Eglantierpolder en den Nieuwen-Eglantierpolder, Z. O. aan den Noordpolder, Z. aan den polder Beoosten-en-Bewesten-Blij en aan het Zijkanaal van Axel naar Hulst, en W. aan den Koegors-polder. Hij bevat 198 bund. 73 v. r. 76 v. ell. schotbaar land.

Op den 15 Augustus 1606 verleenden de Heeren Staten-Generaal der Vereenigde-Nederlanden, een octrooi ter bedijking van den Grooten- en Kleinen-Buth-, Noord-, Capelle-, Visschers- en Eglantierpolders, ten verzoeke van Baljuw, Burgemeester en Schepenen der stad en ambachte van Axel, welke polders, bij den storm en zeevloed van Paaschdag van het jaar 1606 waren ingevloeid, zoodat het geheele kwartier van de stad met de zee gemeen lag, de vestingwerken door de schuring gevaar liepen, en er gebrek ontstond aan voedsel voor de burgerij en de bezetting. Eene spoedige bedijking was dus hoogst noodzakelijk. Om die aan te moedigen verleenden Hun Hoog Mog. daartoe vrijdom van tienden, voor den tijd van achttien jaren, en voorts aan den Magistraat het regt van de jagt, vogelarij en visscherij, terwijl de bewoners en bebouwers, gedurende twaalf jaren, vrijdom van alle lasten genoten. Bij resolutie van de Staten van Zeeland, in dato 2 Maart 1649, werd het genot dezer gunsten nader bevestigd.

Bevorens behoorde deze polder tot de buitenpolders, doch, ten gevolge van de groote bedijking, die in het jaar 1792 plaats had, is hij van de zee verwijderd en binnenpolder geworden. Hij is grootendeels met wel beplante, eigene polderdijken omzoomd.

In den Buthpolder staat een gedeelte van de buurs. Schapenbout, voorts vindt men er 10 hofsteden en 6 bijzondere woningen. Nabij de gezegde buurs. ligt een duiker of koker in den dijk, waardoor de polder zijn overtollig water ontlast in den Koegorspolder, welke het op het kanaal van Neuzen werpt. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

BUTNARIE, naam, dien de Negers geven aan den houtgrond Indicoveld, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Indicoveld.

BUTPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Buthpolder.

BUTTERDIJK, geh., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*. Zie Botterdijk (1).

BUTTERDORPSCHE POLDER of Boterdorpsche Polder, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gedeeltelijk gem. *Bergschenhoek*, gedeeltelijk gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan den Oosteindschen polder, O. aan de Rotte, Z. aan den Berg-en-Broek-polder, W. aan de Honderd-en-tien-morgen.

Deze pold., die in de jaren 1777—1780 bedijkt is en vroeger met den Oosteindschenpolder eenen polder uitmaakte, bevat met dezen 1671 bund. 65 v. r. 15 v. ell., waarvan Butterdorp alleen 1021 bund. 15 v. r. beslaat. In dezen pold. ligt het d. Bergschenhoek. Hij staat onder het polderbestuur van de Bleiswijksche en Hillegersbergsche droogmakerij.

BUTTERHUIZEN, eigenlijk Boterhuizen, buurtje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. N. O. van *Alkmaar*, gem. *Noord- en Zuid- Scharwoude*, 1 u. Z. van Zuid-Scharwoude, aan den Ooster-ringdijk van den *Heer-Hugowaard*, en wel aan het Zuideinde van de Buttersloot (zie dat art.).

BUTTERPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Geer-

---

(1) Evenzoo zoeke men de overige woorden, die men wel eens Butter gespeld vindt, en hier niet aantreft, op Boter of Botter.

polder, O. aan het Simon Janszpoldertje, Z. aan den Voorweg of de Droogmakerij, W. aan de Oostvaart.

BUTTERSLOOT of WESTERTOGTSLOOT, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in den *Heer-Hugowaard*, welken het van het Noorden naar het Zuiden doorloopt.

BUTTINGA, buurt, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, ¼ u. Z. W. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort.

BUTTINGE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Grijpskerke*; palende N. aan de heerl. Grijpskerke, N. O. aan St. Laurens, O. aan Brigdamme en Overdammeambacht, Z. aan de heerl. Koudekerke, W. aan Hoogelanden en Poppendamme.

Zij ontleent haren naam van den stroom, waarin zij opkwam (zie het art. BOTTEE.), bevat het geh. Buttinge benevens eenige verstrooid liggende huizen, waaronder vroeger, in het N. dezer heerl., het oud adell. slot *Ravestein*, dat thans gesloopt is.

Het gehucht BUTTINGE of BOTTINGE, voorm. een d., dat eene kerk bezat, waarvan nog een stuk muur aanwezig is, ligt 1 u. N. ten W. van Middelburg, ¾ u. Z. van Grypskerke.

Het wapen van BUTTINGE bestaat in een veld van goud, beladen met eenen dubbelen arend van sabel.

BUUL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BUDEL.

BUUL (MID-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* dist., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. *Budel*; met 24 h. en 150 inw.

BUULDENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie ASBROEK.

BUULDENBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BOSCH.

BUUR, d., prov. *Friesland*. Zie BORN.

BUUR (TEN-), d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie BOER (TEN-).

BUUREN, stadje in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie BUREN.

BUURMALSEN, gem. in het graafs. *Buren*, *Benedendistrict* der prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Culemborg* (8. k. d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Buren, O. aan de Molengracht, die het van dezelfde gemeente scheidt, Z. aan de Linge, waardoor het van Geldermalsen gescheiden wordt, W. aan de gem. Beest.

Zij bevat de dorpen Buurmalsen en Tricht benevens de oude heerl. Reijersoort, beslaat eene oppervlakte van 2051 bund. 14 v. r. 35 v. ell., telt 228 h. en ruim 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die er ruim 1000 in getal zijn, maken twee gemeenten uit, namelijk die van Buurmalsen en Tricht, en hebben in elk dezer gemeenten ééne kerk. — De R. K. van welke men er ongeveer 100 heeft, behooren tot de stat. van *Buren*. Men heeft in deze gem. twee scholen, ééne te Buurmalsen en ééne te Tricht.

Het d. BUURMALSEN, BUERMALSEN, oudtijds BURG-MALSEN, of BORCHMALSEN ligt 2. u W. van Tiel en 2 u. Z. Z. O. van Culemborg, aan de Linge. Men wil dat dit dorp, benevens het aan de overzijde der Linge gelegen *Geldermalsen*, reeds onder den naam van MALSNA vermeld worden, in eenen brief van het jaar 850, waarbij eenige goe-

deren aan LUDGERUS, den tienden Bisschop van Utrecht, geschonken werden, terwijl men in eenen brief van Keizer OTTO III, in het jaar 916 uitgegeven, den naam van MALSNE gespeld vindt. Anderen beweren, dat BUURMALSEN eerst in 1141 door Heer JAN VAN ARKEL, als hij uit het Heilige Land terug kwam, gesticht zij; waarschijnlijker komt het ons echter voor, dat het door dien Heer is vergroot geworden, als wanneer dit beter is overeen te brengen, zoo met het hiervoren gezegde, als met de nader te vermelden stichting der kerk. Men telt te BUURMALSEN, in de kom van het d., 91 h. en 430 inw.

De kerk, zoude naar men wil door den H. SUITBERTUS, die in het jaar 713 overleed, ingewijd zijn. Deze kerk was, volgens een handschrift van St. Pieterskerk te Utrecht, in die kerk ingelijfd, hebbende het kapittel van St. Pieter de begeving van de kerk te BUURMALSEN, onder zekere voorwaarden, overgedaan aan den Abt van Marienweerd. De kerktoren heeft geen uurwerk, maar eene zeer groote klok, waarop men twee Mariabeelden met het kind JEZUS ziet; terwijl in den bovenrand staat:

St. Salvator is myn naem/ Mijn geclanc is boer Godt bequaem/ Den leveden roep ic/ Den doode over-lui ic/ Haghel donner en feestoen/ ic herinner boeme-lend. Ao. MCCCCXIII.

De Herv. gem. van BUURMALSEN behoort tot de klass. van *Tiel*, ring van *Culemborg*, en telt ongeveer 400 zielen. De eerste, dien wij hier als Predikant vermeld vinden, is geweest HENRICUS BILLICHIUS, die in het jaar 1607 de dienst waarnam. — De dorpsschool wordt door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht.

De groote en kleine tienden van BUURMALSEN werden, in het jaar 1378 (volgens anderen in het jaar 1373) door OTTO, Heer *van Arkel*, gegeven aan het kapittel, door hem te Gorinchem gesticht.

BUURSE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie BUURZE.

BUURSERBEEK, riv., prov. *Overijssel*. Zie AA of AHA.

BUURSING (BRAND-EN-), pold. in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie BRAND-EN-BUURSING.

BUURSTEDEHEITJE, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ½ u. Z. van *Breda*, gem. en 15 min. N. O. van *'s Princenhage*, met 26 h. en 170 inw.

BUURSTEEG, voorm. fort in *Eemland*, prov. *Utrecht*, ½ u. Z. Z. W. van *Renswoude*, op de grenzen der prov. *Gelderland*.

BUURT (DE), geh. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ N. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Medemblik*, gem. *Midwoud-en-Oostwoud*, palende Z. ten W. aan het d. *Midwoud*, waartoe het behoort; met 11 h. en ongeveer 80 inw.

BUURTERHAVEN, haven op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, die den 28 September 1836 ter vergrooting is aanbesteed.

BUURTERPOLDER, of BAKKERSPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. en O. aan de Ade, Z. aan Diepenhoek, W. aan de Kever.

Deze pold., is niet verveend en alleen omringd door eene polderkade, beslaat eene oppervlakte van 69 bund. 74 v. r. 87 v. ell., telt 12 h., waaronder 2 boerderijen, wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast en staat onder het bestuur van de gezamenlijke Ingelanden, onder het Oppertoezigt van het Hoogheemraadschap van Rijnland.

BUURTSCHEPOLDER (NOORDSCHE-), pold. in *Amstelland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie NOORDSCHE-BUURTSCHEPOLDER.

BUURWEI, geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 9 u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 4 u. O. ten Z. van den *Helder*, gem. *Wieringen*, 5 min. Z. W. van *Stroe*, waartoe het behoort.

BUURZE, oudtijds BUIRZE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en ruim 5 u. Z. Z. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Enschedé*, gem. en 1 u. O. van *Haaksbergen*, aan de Buurzerbeek.

Dit geh. telt 108 h. en 680 inw., en heeft, gezamenlijk met **Braam**, eene school, die door 120 leerlingen bezocht wordt.

BUURZE, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie BEURSE.

BUURZERBEEK, riviertje, prov. *Overijssel*. Zie AA of AHA.

BUVANGE, Fr. naam van het d. *Beringen*, in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie BEVINGEN.

BUVEKLOOSTER, voorm. klooster, prov. *Friesland*. Zie BUWEKLOOSTER.

BUVINGEN, gem. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch*; palende N. aan de Atert, die haar van de gem. Vichten scheidt, O. aan Bissen en Mersch, Z. aan Saeul, W. aan Useldingen.

Zij bevat de dorpen Buvingen, Bruchen, Buschdorff, benevens de geh. Finsterthal en Schleidmuhl, en telt 950 inw., alle R. K., die de par. van *Buschdorff* uitmaken en eene kerk te Buschdorff, benevens twee bijkerken, ééne te Buvingen en ééne te Bruch, hebben, welke door éénen Pastoor en twee Kapellanen bediend worden.

Het d. BUVINGEN, in het Fr. BOEVANGE, of ook wel, ter onderscheiding van andere dorpen van denzelfden naam, BOEVANGE SUR L'ATERT of BUFUANGE geheeten, ligt $3\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van Luxemburg, $1\frac{1}{2}$ u. W. van Mersch, aan de Atert.

De bijkerk, die tot de par. van *Buschdorff* behoort, wordt door eenen eigen Kapellaan bediend.

BUVOOSKLOOSTER, voorm. klooster, prov. *Friesland*. Zie BUWEKLOOSTER.

BUWALDA of BOUWOUDE, b. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2 u. O. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Bolsward*, Z. O. van *Dedgum*, waartoe zij behoort.

BUWANGE, Fr. naam van het d. BOGEN, in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie BOGEN.

BUWEKLOOSTER, ook BOUWEKLOOSTER, BUVEKLOOSTER of BUVOOSKLOOSTER genoemd, voorm. kloost. van Premonstreiternonnen, thans een geh. van eenige boerderijen, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 5 u. O ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Bergum*, tusschen *Drogeham* en *Harkema-Opeinde*, tot welk laatste d. het behoort.

Dit klooster was in het jaar 1242 gesticht, door BUWO HARKEMA, een rijk edelman van Augustinusga, van wien het den naam van BUWEKLOOSTER ontleend heeft, hoewel het ook wel ST. MARIA'S GRAF genoemd werd. Deze BUWO had lang voorheen op zijn eigen landgoed, met oogluiking van den Bisschop van Munster, onder wiens bisdom destijds Augustinusga behoorde, eene kapel ter eere van den H. NICOLAAS gesticht, en die genoegzaam begiftigd, om daarbij eenen Priester te on-

derhouden. Als hij naderhand zag, dat zijn broeder Gerrit, van zijne goederen ter eere van den Almagtigen God, een Monnikenklooster gesticht had, beschouwde hij zulks als eene aanmaning om dit voorbeeld na te volgen. Na alzoo een bekwaam gebouw te hebben opgetrokken, heeft hij, met vergunning van den Abt van Mariëngaarde, eenige Nonnen uit het Premonstreiterklooster, Bethlehem, derwaarts doen komen, en in zijn klooster geplaatst, wordende de eerste kerk van dit klooster in het jaar 1245 ingewijd. Het is vermoedelijk in den tachtigjarigen oorlog verwoest.

Thans ziet men er tusschen breede grachten en hoogopgaande boomen, die hier welig op den hoogen zandgrond tieren, een paar aanzienlijke boerenplaatsen, kerkhof met klokkestoel, en een groote menigte puin.

BUWINGA, voorm. stins, prov. *Friesland*. Zie Buma.

BUWMA, adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaldumadeel*. Zie Buma.

BUYGERS of Buigirs, voorm. state of hofstede bij het *Friesche* & *Lekkum*, in de griet. *Leeuwarderadeel*, ½ u. N. ten O. van *Leeuwarden*, thans eene boerderij.

BUYNEN, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Bunen.

BUYS-EN-VLIJT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter regterhand in het opvaren; palende bovenwaarts, aan de koffijplant. Stolkwijk, benedenwaarts aan de koffijplant. Nacarackibo; 335 akk. groot, met 105 slaven. Zij is tevens met katoen beplant. De Negers noemen haar Boysi.

BUYSKENSKLOOSTER, voorm. kloost. van Reguliere kanonikessen te *Deventer*. Zie Agnietenklooster. (St.)

BUYSLUST, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orelanakreek*, ter regterhand in het opvaren; palende bovenwaarts aan de insgelijks verl. plant. Stolkertsvlijt, waarmede zij later vereenigd is, benedenwaarts aan Vrieshoop; 608½ akk. groot.

BWOOL of Bool, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noord-oostkust van dat eil. prov. *Menado*.

Dit dorp is in het jaar 1680, door die van Gorontalo en Limbotto verwoest en verbrand, terwijl vele der inwoners gedood en een groote roof van goederen en menschen medegesleept werden. Hoezeer het hierdoor aanmerkelijk in inwoners verzwakt was, moet het binnen eenige jaren weder vrij sterk in bevolking zijn toegenomen, vermits men er in het jaar 1705 reeds weder 1618 Christenen telde. De bewoners zeggen, dat zij afkomstig zijn van een varken, waarom zij ook nimmer varkensvleesch of spek zullen eten.

BYLANDT (HUIS VAN), voorm. adell. huis in de *Over Betuwe*, prov. *Gelderland*, aan den linkeroever der Waal, tusschen Millingen en Schenkenschans, door eene doorbraak van die rivier is het meer dan half verzwolgen, waarna het van tijd tot tijd langs hoe meer is afgenomen, zoodat men thans ter naauwernood de plaats ontdekken kan, waar dit, vroeger zoo beroemde, slot gestaan heeft.

BYNGHARDEN, oude naam van de adell. havezathe *Bingerden*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Bingerden.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN

OP HET

TWEEDE DEEL.

Bl. 3, *achter* reg. 8 *van onderen, voege men in:*
BAAMBRUGGE heeft met *Abcoude* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen,* dat den 2 October 1824 is opgerigt.
Bl. 9, *achter* het art. BAARDERADEEL, *voege men in:*
Het wapen van BAARDERADEEL bestaat in een in de lengte gedeeld schild, het eerste gedeelte van goud, beladen met eenen halven dubbelen arend van sabel (zwart), het tweede van lazuur, beladen met twee zespuntige sterren van goud, paalswijze geplaatst. Het schild gedekt met eene kroon van goud.
Bl. 16, reg. 1, *staat:* 1595 *lees:* 1395
» » » 5, » DODYN, *lees:* DOEDYN
» 22, *achter* reg. 10, *van onderen, voege men in:*
Er bestaat te BAARN een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen,* hetwelk den 25 Jan. 1824 is opgerigt; een Instituut voor Jonge Heeren en een Instituut voor Jonge Jufvrouwen.
Bl. 30, reg. 6, *staat:* 245° *lees:* 145°
» 31, *achter* het art. BALAMBOANG, lands., *voege men in:*
Na de verovering van BALAMBOANG, door de Nederlanders, werd het in Oost-Balamboang en West-Balamboang verdeeld, van welk laatste gedeelte Poegar de hoofdstad was, en waaronder Panaroekan en Samadjang, mitsgaders de nevenliggende distrikten stonden.
Bl. 39, reg. 8, *staat:* hun *lees:* haar
» » » 5, *van onderen, staat:* die *lees:* dien
» 61 » 2, *staat:* deze muur *lees:* dezen muur
» » » 8, *van onderen, staat:* den olie *lees:* de olie
» 62 » 3, *staat:* geruitte *lees:* geruite
» 63, *achter* het art. BALI-BADONG, *voege men in:*
De voornaamste stad is Karambo.
Bl. 63, reg. 14, *van onderen, staat:* Westerbeek. *lees: Westerbork.*
» 64, *achter* reg. 33, *voege men in:*
De weinige Evang.-Luth., die te BALK gevonden worden, wonen de bediening des H. Avondmaals bij te *Workum,* waar zulks tweemaal 's jaars door den Predikant van *Harlingen* geschiedt.

BALK is de geboortepl. van den welsprekenden Godgeleerde JOHANNES DE BRUINE, geb. 7 Aug. 1657, † in September 1722 als Predikant te 's Gravenhage, na eenige godgeleerde werkjes te hebben uitgegeven.

Bl. 66, *onderste* reg., *staat:* 234° *lees:* 145°.

» 67, *moet het art.* BAMALANG *wegvallen, als moetende zijn:* PAMALANG.

» 68, reg. 8, *staat:* pold. *lees:* niet uitwaterende pold. of liever strook land,

Bl. 68, *achter* reg. 11, *voege men bij:*

De BANCK beslaat eene oppervlakte van 35 bund. 73 v. r. 51 v. ell.

Bl. 69, reg. 6, *staat:* voorzien. *lees:* voorgeschreven.

» » » 16, *van onderen, staat:* Behalve deze *lees:* Behalve dezen

Bl. 70, » 8, » » altijd *lees:* dikwerf

» 72, » 7, » » » afgevaardigden *lees:* afgevaardigde

Bl. 73, » 14, » » » schandelijk te verlaten. *lees:* te verlaten.

Bl. 74, » 13, » » » de meesten die *lees:* de meesten, wien.

Bl. 75, reg. 28, *staat:* Tji-pootjo, *lees:* Tji-poetih,

» » » 29, » Tji-lakostot, *lees:* Tji-lakosot,

» » » 30, » Maadjalaya, » Madjalaya,

» » » 35, » bestuurt. *lees:* bestuurd.

» 76, » 3, *van onderen,* staat: *Banjoewanji.* lees: *Banjoewangi.*

» 77, *achter* reg. 7, *bij te voegen:*

De BANGART is bekend door de heerlijke aalbessen, die er groeijen, en meer nog door hare kersenboomgaarden, die in den kersentijd door eene menigte menschen uit alle oorden van Noord-Holland bezocht worden.

Bl. 77, reg. 41, *staat:* De gebergte Ardjoeno en Parangoena *lees:* De gebergten: Ardjoeno en Panangoengan.

Bl. 78, reg. 18, *staat:* beantwoord *lees:* beantwoordt

» » » 29, » SIE ONTOONG » SIE ONTONG

» 86, » 8, » dezen *lees:* deze

» 90, » 24 en 25, » beweeren, *lees:* beweren,

» 93, » 9, » van ambtenaren *lees:* voor ambtenaren

» 96, » 12, » jaloers *lees:* jaloersch

» » » 14, » heerschte *lees:* heerschten

» 108, » 20, » BANTUL, *lees:* BANTOEL,

» » » 21, » *Maturam.* lees: *Mataram.*

» » » 28, » *Padansche Borenlanden.* lees: *Padangsche Borenlanden.*

Bl. 113, reg. 31—34, *staat:* Men wil den naam afleiden van — zoude zijn. *Hiervoor leze men in de plaats:*

Aangezien BARENDRECHT in oude archieven voorkomt onder den naam van *Heer-Berewouds-drecht*, schijnt de tegenwoordige naam bij verbastering daarvan te zijn ontsproten.

Bl. 116, reg. 20, *staat:* die meest in den landbouw en vooral in de veeteelt hun bestaan vinden, *lees:* die meest in veeteelt, graan- en vlasbouw hun bestaan vinden,

Bl. 116, *achter* reg. 28, *bij te voegen:*

De bedijking van OOST-EN-WEST-BARENDRECHT bevat vier polders; als: het Binnenland, het Buitenland, den Zuidpolder en den

Ziedewijpolder, benevens den bezomerkaden Vredepolder, alle welke polders meest uit zeer goed wei- en bouwland bestaan.

Bl. 127, *op het art.* BARSINGERHORN, *in te vullen:*

Het Raadhuis te Barsingerhorn is in het jaar 1622 gebouwd, doch later vrij wat verbeterd.

In het jaar 1517 moest dit d. zware schatting opbrengen aan den zoogenaamden *Zwarten hoop*, ten einde zich van plundering en afbranden vrij te koopen.

Bl. 127, *achter* reg. 28, *voege men in:*

In het jaar 1574 kreeg Barsingerhorn, gecombineerd met *Haringhuizen*, eenen eigen Leeraar, doch van 1637—1644 was deze combinatie herderloos.

Bl. 127, reg. 14, *van onderen, staat:* 370 *lees:* ongeveer 1300

» 129, *achter* het art. BASSO, *voege men bij:*

Dit d. ligt in de *Padangsche Bovenlanden*. De Nederlanders hebben er een fort.

Bl. 154, *achter* reg. 20, *voege men in:*

Den 18 October 1834 zijn door de Indische regering maatregelen beraamd ter verfraaijing en verbetering van Batavia. Te dien einde is, onder anderen, bepaald geworden, dat in de voornaamste buurten elk erf langs den weg zoude worden voorzien van eene nette afscheiding, welke moet bestaan, wanneer het erf bebouwd is met een steenen woonhuis, in de verponding aangeslagen voor 5 guld. of daarboven, uit een houten of steenen hek of wel uit pilaren met kettingen verbonden, naar den smaak van den eigenaar; en voor alle andere erven, zonder onderscheid, van eenen netten bamboezen pagger, met houten stijlen, volgens een door den Resident te geven model, waarvan niet mogt worden afgeweken, of wel uit eene hegge van joelenboomen, mits behoorlijk gesnoeid en onderhouden wordende; alles ter beoordeeling van den Resident. Voorts is destijds bepaald, dat alle warongs en andere soortgelijke opstallen achter de hierboven vermelde paggers moeten worden geplaatst, die, voor zoo veel noodig, moeten voorzien zijn, van openingen en toonbanken aan den binnenkant, ter uitstalling van koopwaren van den inlandschen winkelier en kleinhandelaar; dat de paggers moeten zijn geplaatst in behoorlijke rooilijnen, eene genoegzame breedte overlatende aan de publieke wegen, dat de wegen en oevers der rivieren door geene materialen, gereedschappen, onreinheden of andere voorwerpen van welken aard ook, belemmerd of ontsierd mogen worden; en dat de steenen of houten huizen onmiddellijk aan den weg gelegen, door de eigenaars, voor zoo veel het zigtbaar gedeelte betreft, in zindelijken staat moeten worden onderhouden.

Bl. 151, *achter* reg. 26, *voege men in:*

Batavia is mede de geboortepl. van den Landhuishoudkundige Christiaan Frederik Kleynhoff van Enspyk, geb. 19 Maart 1761, † 10 Mei 1817 als Hoogleeraar aan de hoogeschool te Leyden.

Bl. 166, reg. 2, *staat:* een *lees:* eene

» 170, » 31, *staat:* acht *lees:* zeven

» 181, *achter* reg. 2, *in te vullen:*

Geen mindere dienst bewees ons de bevolking van Batipoe in den oorlog, welke in de jaren 1837 en 1838 in het Padangsche gevoerd werd. Zoo rukte de Regent van Batipoe, met de zijnen, onder anderen, door diepe sawa's heen, tot Kotta-Lawas, de laatste voorname kampong der Dertien-Kotta's, voort, en dreef, na geringen wederstand te hebben ondervonden, den vijand geheel over de grenzen.

Bl. 202, reg. 10, *staat:* de Noorderhoogebrug. *lees:* Noorderhoogebrug.
Bl. 203, reg. 14, *staat:* dan *Walfridus-Vrede* *lees:* den *Walfridus-Vrede*
Bl. 203, reg. 20 en 21, *staat:* bevattende die streek de kerkdorpen: *lees:* bevattende de kerkdorpen:
Bl. 203, reg. 32, *staat:* rog en schorsmolen, *lees:* 1 rogge- en schorsmolen,
Bl. 203, reg. 33, » welke *lees:* en
» » » 44, » Onder haar behoorden *lees:* Onder het voorwerk, te dier plaatse gevestigd, en op hetwelk mede de school was gesticht, behoorden
Bl. 203, reg. 46 en 47, *staat:* die men naderhand de Hofmeester *lees:* dien men naderhand den Hofmeester
Bl. 204, reg. 5, *van onderen, staat:* is *lees:* staat aan
» 215, » 21, *staat:* buitengoed, *lees:* voorm. buit., waarvan niets meer over is dan eene boerderij, thans toebehoorende aan Jonkheer Lucas Borkel,
Bl. 220, *vóór* reg. 7, *van onderen, voege men in:*
Er bestaat in de Beemster een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 14 Januarij 1841 opgerigt, is en 48 leden telt.
Bl. 237, *achter* reg. 5, *in te voegen:*
Thans heeft men te Beest nog eenen zaagmolen. — In het jaar 1572 had dit dorp veel te lijden van het volk van den Overste Reichaver.
Bl. 237, reg. 23, staat: *Beemtsterzwaag* lees: *Beetsterzwaag*
» 244, » 28, » N. » N. W.
» 246, *achter reg. 2, voege men in:*
In het jaar 1827 is de kerk te Oud-Beijerland met een orgel verfraaid, dat grootendeels uit vrijwillige bijdragen bekostigd is.
Bl. 246, *achter* reg. 23, *in te voegen:*
De Israëlitische school wordt gemiddeld door 30, de dorpschool, die voor ongeveer 300 leerlingen is ingerigt, door 170 leerlingen bezocht.
Het Postkantoor is door het weldadig besluit van Z. M. den Koning aldaar gevestigd, zijnde er, bij besluit van 7 Mei 1831, tot eersten Directeur benoemd Cornelis van Steenbergen; terwijl het kantoor den 1 November van dat jaar in werking gebragt is.
In het jaar 1837 is tot gerief der ingezetenen door het gemeentebestuur eene prachtige hardsteenen pomp gezet, op den dijk vóór de Vliet.
Bl. 251, reg. 17, *van onderen, staat:* haven *lees:* have
» 254 *valt het* art. BIKKEMATE (DE), *weg.*
» 257, reg. 26, *staat:* Neder-Beling *lees:* Beling (Neder-).
» » » 28, » Oner-Beling. » Beling (Oner-).
» 258 » 1, » Monnikkendam » Monnickendam
» » *achter* reg. 3, *in te vullen:*
Dit buit. draagt, sedert ruim vijf en twintig jaren, den naam Wijkeroog. Zie voorts dat woord.
Bl. 262, reg. 8, *van onderen, staat:* ½ N. W. *lees:* 1½ u. N. W.
» » *achter* reg. 7, *van onderen, voege men in:*
De school te Beltrum telt doorgaans 100 leerlingen.
Bl. 277, reg. 17, *staat:* 2 u. *lees:* 1½ u.
» » » 18, » 1 u. W. ten N. *lees:* ½ u. O.

Bl. 277, *achter* reg. 22, *in te voegen:*

Men telt te BENNINGBROEK 390 inw., onder welke nagenoeg 270 Herv., 120 R. K., 1 Doopsgez. en 2 Evang. Luth.

Bl. 277, *achter* reg. 18, *van onderen, voege men bij:*

De school werd vroeger slechts door 30, maar sedert eenigen tijd door ongeveer 80, leerlingen bezocht.

Bl 280, reg. 32 *staat:* die hier wonen, *lees:* die hier slechts 15 in getal zijn,

Bl. 283, reg. 11, *staat:* in Junij *lees:* den 6 Junij

» 285, » 20, » statie *lees:* par.

» » » 2 en 1, *van onderen*, staat: *Baarn-en-Ter-Eem*, lees: *Soest-Baarn-en-Ter-Eem*,

Bl. 286, reg. 1, *staat:* 1 u. Z. O. van *Soest*, 2½ u. N. O. van Utrecht. *lees:* 1½ u. Z. O. van *Soest*, nagenoeg 2 u. N. O. van Utrecht.

Bl. 286, *achter* reg. 5, *voege men in:*

De parochie van BERG, of liever van SOESTERBERG, telt ruim 400 ziel., onder welke ook eenigen uit de burgerlijke gem. Zeyst gerekend worden. Haar eerste Pastoor, LUDOVICUS RADEMAKER, heeft aldaar zijne bediening den 9 Augustus 1837 begonnen. De kerk, alleen door liefdegiften daargesteld, heeft een bevallig voorkomen, en is aan den H. CAROLUS BORROMEUS toegewijd.

Bl. 287, *achter* reg. 9, *in te vullen:*

De R. K. kerk aan DEN BERG, is in het jaar 1811 gesticht.

Bl. 289, reg. 13, *van onderen, staat:* Z. aan het Egmondermeer *lees:* Z. aan het Egmondermeer en Wimmenum

Bl. 290, reg. 2, *staat:* 1578 *lees:* 1581,

» » » 3, » ADRIAAN CLAASZ. RAAPHORST; *lees:* ADRIAAN CLAASZ. VAN RAAPHORST, ook wel KATWIJK genoemd;

Bl. 290, *achter* reg. 8, *in te voegen:*

De Evang. Luth., die hier weinig in getal zijn, en de Doopsgez., van welke men 3 telt, behooren tot hunne respectieve gemeente te *Alkmaar*.

Bl. 290, reg. 38, *achter de woorden:* Grave van Nassau. *voege men in:* bij wiens overlijden de heerl. BERGEN, door erfenis, is overgegaan aan de Heeren MULERT, door wien zij eindelijk verkocht is aan den tegenwoordigen eigenaar.

Bl. 290, *achter* reg. 42, *in te voegen:*

BERGEN is een zeer aangenaam d., dat zeer schilderachtig gelegen is. Het uitgestrekte Bergerbosch lokt des zomers, vooral op Pinksteren, velen derwaarts. Men gevoelt zich daar geheel in Gelderland verplaatst. BERGEN mag met regt het lustoord van het anders zoo naakte en boomlooze Noord-Holland genaamd worden.

Bl. 291, reg. 27, *staat:* door eenen fellen brand ten eenenmale vernield, *lees:* door de Spanjaarden in brand gestoken en alzoo te eenenmale vernield,

Bl. 291, *achter* reg. 36, *in te voegen:*

De R. K. kerk te BERGEN, die aan de H. H. PETRUS en PAULUS is toegewijd, werd, nadat de vorige met de pastorij, den 6 Junij 1809, afgebrand was, opgebouwd uit de giften, door eene kollecte bijeengebragt en den 11 October 1810 ingewijd.

Er heeft in dit d., reeds van vóór de Hervorming af, jaarlijks een kinderfeest plaats. Daags voor ST. MATTHIAS worden, niet alleen alle kinderen, die school gaan, maar ook die jonger zijn, al waren zij

ook den vorigen dag geboren, in het schoolgebouw bijeen gebragt, om eenige, naar eenen bijzonderen vorm, gebakken broodjes, te ontvangen, welke uitgedeeld worden, door Heeren Kerkmeesteren, die daartoe verpligt zijn jaarlijks drie zakken tarwe te laten verbakken, volgens eene uiterstewilsbeschikking, waarbij tevens aan de kerk eenige landerijen gemaakt werden, waarvoor missen moesten worden gelezen.

Bl. 291, reg. 38, *staat:* Bergen werd in het jaar 1573, door Sonoi, in kolen gelegd; *lees:* Bergen heeft; in de spaansche tijden, gedurende het beleg van Alkmaar veel geleden;

Bl. 293, reg. 3, *staat:* $\frac{1}{2}$ u. *lees:* $\frac{1}{4}$ u.

» » » 6—10, *staat:* Het is omtrent het jaar 1730 gebouwd — met poort en brug voorzien. *lees:*

Het eerste Huis-te-Bergen, dat, omtrent halfweg het bosch, over den heerenweg langs de duinen stond, in de binnenlandsche onlusten verwoest geworden zijnde, zoo werd er, omtrent het jaar 1730, een ander gebouwd, bestaande uit twee zijvleugels en eenen fraaijen steenen opgang, met poort en brug voorzien. Dit werd in het jaar 1829 afgebroken en in plaats daarvan een heerenhuis naar den tegenwoordigen trant gebouwd, het Hof genaamd, van breede vijvers omgeven, waarover eene breede steenen brug toegang verleent. Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer Willem Philip Barnaart van Bergen, te Haarlem.

Bl. 294, *achter* reg. 13, *vulle men in:*

Op de plant. Berg-en-Daal werd in het jaar 1839, door tusschenkomst van de ijverige broedergemeente te Paramaribo, een net kerkje gebouwd, dat, den 26 September van dat jaar, door Broeder Treu en Broeder Stanke, beiden van Paramaribo, en Broeder Bleichts, van den buitenpost Worsteling Jacobs, in tegenwoordigheid van de Heeren Karsseboom, Administrateur, en Kemper, Directeur dezer plant., ingewijd werd. De ligging van dit kerkje, op eene hoogte, is zeer schilderachtig. Het steekt met het torentje boven de omliggende gebouwen uit, en maakt, van de riv. gezien, eene treffende vertooning.

Bl. 294, *valt het art.* BERGEN-OP-DEN-HOEF weg.

» 295, reg. 18, *staat:* van Wezenmale. *lees:* van Wezemaal.

» 296, » 4, *van onderen, achter het woord:* Huybergen, in te voegen: Klundert, Kruisland,

Bl. 297, *achter* reg. 2, *in te voegen:*

Voorts is er nog een geestelijk gesticht van opvoeding voor jonge jufvrouwen te Rozendaal, met 1 Priester.

Bl. 303, reg. 36—37, *staat:* De Predikanten worden — tegenwoordig zijn. *lees:* De Predikanten werden voorheen beroepen door een *collegium qualificatum*, waarbij, behalve de leden des kerkeraads, ook drie leden uit de stadsregering tegenwoordig waren; thans geschiedt het beroep alleen door den breeden kerkeraad.

Bl. 305, reg. 29, *staat:* 1613, *lees:* 1612,

» 313, » 32 en 33, *staat:* statie *lees:* par.

» 315, » 1—3, *staat:* omtrent het jaar 1730 is — gebouwd. *lees:* omtrent het jaar 1730 deed Willem Adriaan, Graaf van Nassau, aldaar een fraai huis bouwen, het Hof te Bergen genaamd, hetwelk in het jaar 1829 door een heerenhuis in den tegenwoordigen trant vervangen is.

Bl. 315, reg. 12, *staat:* BERGERHUIZEN, *lees:* BERGERHUIZEN, eigenlijk Bergenhuizen,

Bl. 315, reg. 14, *staat:* $\frac{1}{4}$ u. *lees:* 7 min.

Bl. 318, reg. 9 en 8, *van onderen*, *staat:* 4700 inw., onder welke 4200 R. K., *lees:* 4800 inw., onder welke 4400 R. K.,

Bl. 319, reg. 16 en volgende, *staat:* Ook worden in deze gem. eene chocoladefabrijk — gevonden. *lees:* Ook worden in deze gem. eene fabrijk van calicots of katoenweverij, eene steenbakkerij en eene pannebakkerij gevonden. De voor eenigen tijd hier bestaan hebbende chocoladefabrijk en fabrijk van eau de cologne bestaan niet meer.

Bl. 319, *achter reg.* 19, *van onderen*, *in te voegen:*
Het graafs. DEN BERGH beslaat eene oppervlakte van 7851 bund. 24 v. r. 77 v. ell.

Bl. 320, reg. 5, *staat:* 1426, *lees:* 1428,
» 320, » 26, » WILLEM III, *lees:* WILLEM IV,
» 326, » 11, » rog, *lees:* rogge,
» » » 14, » Leeuwaarden *lees:* Leeuwarden
» 331 *is gepagineerd* 231
» 333, reg. 14, *van onderen*, staat: *'s Maartensdijk*, lees: *Maartensdijk*,

Bl. 333, » 8, » » *St. Maartensdijk*, lees: *Maartensdijk*,
» 336, » 4, » *Spierdijk-en-Zuidermeer*, lees: *Goorn-en-Grosthuizen.*

Bl. 336, » 31, » tot de statie van *Spierdijk-en-Zuidermeer* gerekend. *lees:* gedeeltelijk tot de stat. van *Goorn-en-Grosthuizen*, gedeeltelijk tot de stat. van *Spierdijk-en-Zuiderhorn* gerekend.

Bl. 337, » 27, *staat:* 4 u. *lees:* 4½ u.
» » » 28, » 5 u. » 4½ u.
» » *achter* reg. 29, *vulle men in:*
Het geh. BERKT of LANGENBERKT telt 270 inw.

Bl. 337, *achter* reg. 40, *in te voegen:*
Het geh. HOOGEN-BERKT heeft 80 inw.

Bl. 337, achter *het art.* BERKTEN (DE), *voege men in:*
Deze uithoek, welke 350 inw. bevat, is niet zeer vruchtbaar in hout of koorn.

Bl. 347, reg. 32, staat: *Venloo*, lees: *Venlo*,
» 349, » 31, *staat:* in grooter en meerdere hoeveelheid *lees:* grooter en in meerdere hoeveelheid

Bl. 351, reg. 9, *staat:* in het 1612 *lees:* in het jaar 1612
» 351, *achter* reg. 22, *in te voegen:*
Den 3 Maart 1840 ontstond er te BESOIJEN weder een felle brand, waardoor zeven huizen met bijbehoorende stalling of schuren eene prooi der vlammen zijn geworden, terwijl de kerk der Hervormden mede veel schade leed en de pastorij geheel uitbrandde.

Bl. 351, reg. 31, *staat:* BESOIJEN (EINNENPOLDER VAN), *lees:* BESOIJEN (BINNENPOLDER VAN),

Bl. 355, reg. 13, *staat:* Onder Rottum stond *lees:* Het geh. BETHLEHEM heeft den naam naar een klooster, hetwelk hier gestaan heeft; onder *Rottum* namelijk stond

Bl. 355, reg. 35, *staat:* weins *lees:* wiens.
» 358, » 11, » dat in het jaar *lees:* dat tot in het jaar
» 361, *onderste* reg., staat: *Stoppelsdyk.* lees: *Stoppeldyk.*
» 367, reg. 33, *staat:* en zelfs van alle de vereenigde Nederlanden; *lees:* en een der vruchtbaarste van geheel Nederland;

Bl. 371, *bovenste* regel, *staat:* acht-en-veertig *lees:* acht-en-zestig

Bl. 371, reg. 31—33, *staat:* De weg van Wanneperveen op Vollenhoven loopt bezuiden — heen, *lees:* De weg van Wanneperveen op Vollenhoven loopt door deze veenplas, en verdeelt haar in Noorder- en Zuider Beulakerwijde ook wel enkel Noorderwijde en Zuiderwijde geheeten.

Bl. 380, reg. 27, *staat:* oudewatering *lees:* oude watering

» 380, » 1 en 2, *van onderen, staat:* en Borselen, benevens het fort Bath. *lees:* , Borselen en Ellewoutsdijk, benevens het fort Bath.

Bl. 386 en 387 *zijn gepagineerd* 586 en 587

» 387, reg. 9—6, *van onderen, leze men aldus:* dat de landlieden in dit eiland onder de wapenen zouden gebragt worden, even als gedurende den Spaanschen krijg was geschied, en een gewapend schip naar het Oosterkwartier zoude afzakken.

Bl. 398, reg. 31, *staat:* 1490 *lees:* 1489

» » » 40, » 1519 » 1517

» 404, » 14, » hare *lees:* haar

» 406, » 31, » aanvoerden. *lees:* aanvoerde.

» 407, » 4, » 1638 *lees:* 1658

» » » 70, » zijn Hopmans *lees:* zijns Hopmans

» 409, » 11, *van onderen, staat:* bedijkinge, dien *lees:* bedijkingen, die

Bl. 409, reg. 9, *van onderen, staat:* lag *lees:* stond

» 416, *achter* reg. 6, *voege men in:*

Men telt in de heerl. Biggekerke 60 h. en 436 inw.

Bl. 416, *achter* reg. 20, *in te voegen:*

Men telt, in de kom van het d. Biggekerke, 33 h.

Bl. 418, *valt het art.* BIJGERIJ *weg, als moetende zijn:* BIJGERIJ.

» 427, reg. 2, *staat:* de teen *lees:* den teen

» 438, » 8 en 7, *van onderen, staat:* gesmokkelt, *lees:* gesmokkeld.

Bl. 448, *onderste reg., staat:* raafsch., *lees:* graafsch.

» 450, *achter* reg. 6, *in te vullen:*

De hav. Bingerden beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 218 bund. 98 v. r. 1 v. ell.

Bl. 452, reg. 20, *staat:* 1575, *lees:* 1516.

» » , » 13, *van onderen, staat:* O. van *Clervaux*, *lees:* W. van *Hosingen*,

Bl. 454, *achter* het art. Binoe, eil., *voege men in:*

Dit eiland is 25 u. lang en 10 breed, ligt op 1° 47′ N.B. 116° 54′ O.L., en bevat veel bosch. De inwoners oorlogen veel met die van de eilanden Goed-Fortuin en Nassau.

Bl. 455, reg. 19, *staat:* ten zwaarde *lees:* den zwaarde

» 455, » 22, » moesten *lees:* moest

» 456, » 11, » schans Lichtmis *lees:* herberg de Lichtmis

» 460, (verkeerdelijk staat er 560), *achter* reg. 29, *voege men bij:*

Het geh. Blaauwesluis, onder *Zevenbergen* en *de Zwaluwe*, telt 210 inw.

Bl. 462, reg. 15, *van onderen, staat:* Munterschen *lees:* Munsterschen

Bl. 470, reg. 10, staat: *Heinkeszand*, lees: *Heinkenszand*,

» » » 11 en 12, *staat:* Saspolder, *lees:* Sakpolder,

» 474, » 15, *staat:* 360 inw., *lees:* 76 h. en 460 inw., onder welke 340 Herv. en 120 R. K.,

Bl. 474, reg. 15, *staat:* den landbouw. *lees:* landbouw en veeteelt.

Bl. 474, reg. 20, *achter het woord* verbrand. *voege men bij:* De kap der kerk, den 29 November 1836 ingestort, droeg nog de duidelijke kenmerken van dien brand.

Bl. 474, reg. 22, *staat:* tien voet *lees:* twee ell.

» » *achter* reg. 30, *in te vullen:*

De hooge akkers onder Blesdijke zijn nogtans van het water bevrijd gebleven.

Bl. 475, reg. 22, *staat:* den landbouw en veeteelt. *lees:* handel en landbouw.

Bl. 475, reg. 23, » beesten- en paardenmarkten *lees:* markten

» » » 24, » op Pinksterdingsdag *lees:* den derden Dingsdag in Mei

Bl. 475, reg. 29 en 30 *vallen weg, en daarvoor leze men in plaats:* Behalve de pastorij der beide dorpen Peperga en Blesdijke staat aan de b. de Blesse, thans ook de school dier dorpen, aan den straatweg, welke school ruim 100 leerlingen telt.

Bl. 475, *achter* reg. 34, *voege men in:*

Bij het aanleggen van den straatweg is het riviertje de Blesse achter de Blessebuurt aan de westzijde verlegd geworden.

Bl. 475, *achter* reg. 10, *van onderen, in te voegen:*

Nog lang lag ten N. W. van de Blessebrug een gedeelte van eene schans, welke van dien inval getuigde, doch deze is in het laatst der vorige eeuw vergraven.

Bl. 482, reg. 5, *van onderen,* staat: *Groot-Oldambt*, lees: *Wold-Oldambt*,

Bl. 483, reg. 5, *staat:* betere landouwen zouden teruggeven, *lees:* de landouwen zoude teruggeven, en misschien betere

Bl. 483, reg. 19, *van onderen, staat:* eene *lees:* een

» » » 16, *van onderen,* » uitstrekt *lees:* uitstrekte

» » » 15, *van onderen,* » behoort, » behoorde,

» 485, » 11, *van onderen,* » boerenplaats, *lees:* voorm. edele heerd, nu boerenplaats,

Bl. 487, *achter* reg. 6, *van onderen, in te vullen:*

Het d. Bloemendaal bestaat genoegzaam uit twee buurten, ééne om de kerk, de andere 3 à 4 min. zuidelijker, beide aan eenen straatweg, die van de Zandpoort langs de Noord- en Westzijde van het kerkhof naar Overveen en van daar, over den zijlweg, naar Haarlem loopt.

Bl. 488, *achter* reg. 25, *in te vullen:*

Bloemendaal is de geboortepl. van den geschiedkundige Cornelis de Koning Leendertszoon, geb. 8 October 1758, † 18 November 1840, te Haarlem, waar hij zich onledig hield met het vervaardigen van de alom bekende en beroemde Haarlemmerolie.

Bl. 491, reg. 10, *staat:* behuisde heerd lands, *lees:* edele heerd,

» » » 2 en 1, *van onderen, staat:* Door tijdelijke giften van landgoederen *lees:* door tijdelijke giften en het aankoopen van landgoederen

Bl. 492, reg. 1 en 2, *staat:* in Fivelgo; ook was de Abt steeds Voorzitter bij het zijlvest der drie Delfzijlen. *lees:* ja, de aanzienlijkste uit geheel Fivelgo. Onder anderen was haar Abt permanent Voorzitter bij het zijlvest der drie Delfzijlen. Ook bezat zij, sedert het jaar 1231, het patronaatregt over de kerk te Scharmer, en, sedert 1276, het collatieregt van Uithuizen.

Bl. 492, *achter* reg. 9, *voege men in:*

De kerk en toren der abdij Bloemhof schijnen, spoedig na de instorting, weder hersteld te zijn, want men telde, in het jaar 1288 nog (zoo

men zegt) duizend Monniken in het klooster, en zoo hoog in aanzien en magt was de Abt, dat hij in den geheelen omtrek als bevrediger en beslisser werd gekozen in de belangrijkste geschillen; zoo als, in het jaar 1295, in die tusschen de geslachten der MENALDA's en SNELGERS; in 1370, doch met den Abt van *Ten-Boer*, in die tusschen de drie Delfzijlen enz. Naar de witte kleederen, die de kloosterlingen droegen, noemde men hen de Witte Heeren, en het dorp *Wierum*, thans nog *Witte-Wierum*.

Binnen de muren der abdij was eene school voor jongelieden gevestigd, welke eenen grooten naam schijnt genoten te hebben, doch in het jaar 1276 werd de lage of kinderschool door dien Abt, op bevel van den Overste der Premonstreiter orde, daarvan afgescheiden en overgebragt in de parochiekerk van Wester-Emden.

Bl. 492, *achter reg.* 17, *in te voegen:*

Het oorspronkelijk handschrift van EMO is nog in de provincie Groningen aanwezig. Het zegel, nog voorhanden aan een charter van het jaar 1396, tot de herstelling der dijken in Fivelgo, is langwerpig, van rood was, en verbeeldt de Maagd MARIA met het kindje, en ter linkerzijde een knielende Heilige, met een randschrift: *Sigillum abbatis de Werum in Florido orto* (d. i. zegel van den Abt van Wierum in *Bloemhof*). Het contra-zegel heeft een lam, dragende een boven den rug uitstekend vaandel, met omschrift: *Sigillum Werum secretum* (d. i. geheim of klein zegel van Wierum).

Bl. 492, reg. 16 en 17, *staat:* handschrift *lees:* handschrift gedrukt,

Bl. 504, reg. 6 en 5, *van onderen, staat:* N. aan den Blijdorpschen polder, den Bergpolder en aan Blokland, *lees:* N. aan den Bergpolder en den Berg-en-Broekpolder,

Bl. 504, reg. 4 en 3, *van onderen, staat:* W. aan Beukelsdorp en den Blijdorpschen polder. *lees:* W. aan Beukelsdijk, den Blijdorpschen polder en den Bergpolder.

Bl. 505, reg. 8 en 9, *staat:* kant. *Rotterdam*, gem. *Schiebroek;* palende N. aan den Bergpolder en Blokland, *lees:* kant. en gem. *Rotterdam;* palende N. aan den Bergpolder en den Berg-en-Broekpolder,

Bl. 517, reg. 2 en 1, *van onderen, staat:* Z. aan Erp en Vegchel, W. aan Dinther. *lees:* Z. aan Gemert, W. aan Erp.

Bl 518, reg. 1 en 2, *staat:* Zij bestaat uit het d. Boekel — 220 inw. *lees:*

De gem. BOEKEL bestaat uit tien wijken, zijnde genoemd den Berkhout, het Leurke, de Peelstraat, de Zandhoek, de Kerkstraat, de Neerbrunkt, het Molenwijk, den Elsen, de Peelschuis en de Bovenstehuis, beslaat eene oppervlakte van 3299 bund. en telt 380 h. en 2200 inw.

Bl. 518, *achter reg.* 9, *in te vullen:*

De in de Handelsche kluis wonende zoogenaamde Kluizenaars, thans ten getale van veertien, zijn van den derden regel van St. FRANCISCUS, en bezitten een bestedelings-, verbeter en krankzinnigenhuis, waartoe zij, in het jaar 1833, een nieuw, op zich zelf staand, huis, hebben gebouwd.

Er bestaan ook, onder de benaming van Oudekerk of Oudekerkerveld, in de gem. BOEKEL twee plaatsen, waar vroeger R.-K. kerken gestaan hebben (zie voorts op OUDEKERK).

Bl. 518, reg. 14, *staat:* H. Agatha *lees:* H. Agatha en Lucia.
» » *achter* reg. 16, *in te voegen:*
De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.
Het wapen van Boekel bestaat uit een schild van lazuur, met eene kerk van goud.
Bl. 518, reg. 19 en 20, *staat:* Men heeft er eene school. *lees:* Men had er vroeger eene school, die, om het gering aantal leerlingen, met die van *Akersloot* vereenigd is.
Bl. 540, *achter* reg. 38, *voege men in:*
Door eene aardbeving, die den 1 November 1835 plaats had, weken de muren van het fort Zeelandia uit, terwijl er mede eenige schade aan kerken en huizen geleden werd. Den 27 Januarij 1837 deed zich hier weder eene aardbeving gevoelen, die in de volgende dagen door onderscheidene min belangrijke schokken gevolgd zijn.
Bl. 548 *is gepagineerd* 148
» 549, reg. 22, *staat:* 13 kerken, *lees:* 18 kerken
» » *achter* reg. 9, *van onderen, voege men in:*
De eerste, die te Bolsward als vaste Predikant het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Ruardus Acronius, die in het jaar 1579 aldaar kwam, en welligt in het jaar 1581 weder vertrokken is naar Cornjum, ten minste stond hij dan in 1582. Sixtus Rippertz bediende sedert 1578 eenige plaatsen in het geheim; meer openlijk in 1579 Franeker en Bolsward; doch bij het lot werd hij nog in dat zelfde jaar aan Franeker toegewezen.
De weinige Evang.-Luth., die er gevonden worden, wonen de bediening des H. Avondmaals bij te *Workum*, waar zulks tweemaal 's jaars door den Predikant van *Harlingen* geschiedt.
Bl. 553, reg. 7, *staat:* MDCCCII. *lees:* MDCCCIII.
» » » 30, » in het jaar 1572, *lees:* den 31 Augustus 1572,
» » *achter* reg. 35, *voege men in:* eene tweede beroeping op hem uitgebragt, slaagde beter;
Bl. 554, *achter* reg. 34, *vulle men in:*
De Israëlitische synagoge te Bolsward is den 14 Augustus 1840 ingewijd.
Bl. 563, *achter* reg. 12, *voege men in:* Oud-Bommenede is in het jaar 1412 bedijkt.
Bl. 583, reg. 19, *staat:* twee hofsteden. *lees:* drie hofsteden.
» 586, » 26, » putten, *lees:* petten,
» 587, » 6, » Men telt er ruim 60 inw. *lees:* Men telt er 12 h. en ruim 60 inw., die alle Herv. zijn.
Bl. 592, reg. 15, *staat:* kant. *Assen. lees:* judic. kant. *Assen*, admin. kant. *Dalen.*
Bl. 592, reg. 14, *van onderen, staat:* etstoel, *lees:* Etstoel,
» 593, *achter* reg. 21, *in te voegen:*
Men telt in de Borgerkompagnie, voor zoo ver zij onder Sappemeer behoort, 35 h. en 200 inw.
Bl. 593, » 8, *van onderen*, *staat:* Dörnburg, *lees:* Dörnberg
» 618, » 32, *staat:* 46 bund. 3 v. r., *lees:* 3 bund. 46 v. r.
» 632, » 12—14, *staat:* BOTSHUIS, adell. huis. — *Neede. lees:* BOTSHUIS of Botshuis, adell. huis in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, thans bekend onder den naam van het Mensink. Zie dat woord.

Bl. 651, reg. 17—12, *van onderen, staat:* Deze gem. bevat het vlek Boxtel, de geh. Binnen-Boxtel — ruim 4000 inw. *lees:* Deze gem. bevat het vlek Boxtel, de geh. Brenkelen, Hal, Heult, Lennisheuvel, Kleinder-Liempde, Luyssel, Munsel, Onrooy, de Roond. Selissen en Tongeren, alsmede een gedeelte van het d. Gemonde, waarvan de kerk vroeger juist op de grensscheiding van Boxtel en *St. Michels-Gestel* en de toren onder Boxtel stond; maar, deze afgebroken zijnde, werd er eene andere kerk gebouwd, die thans met eenen toren prijkt en een fraai gebouw mag genoemd worden. De gem. Boxtel beslaat eene oppervlakte van 8173 bund., en telt ruim 4000 inw.

Bl. 652, reg. 1, *achter het woord:* uitgekeerd. *voege men in:* Vele honderden bunders van die onbebouwde gronden zijn sedert eenige jaren verkocht en leveren thans de schoonste bouwlanden en de beste bosschen op, gelijk blijkt uit de ingenomen gronden tusschen de Halsche barrière en Boxtel, de Lennisheuvelsche heide, de Tongersche heide en vele andere gronden, die meest allen door bijgeërfden zijn ingenomen en bebouwd geworden.

Bl. 652, reg. 15, *staat:* Klein-Liempde *lees:* Kleinder-Liempde.

Bl. 652, *achter* reg. 16, *in te voegen:*

In deze gem. bestaan ook drie aardappelbranderijen, vijf bierbrouwerijen en eene zoutkeet.

Bl. 652, reg. 21, *staat:* dertigtal *lees:* tiental

» » » 23 en 24, *staat:* beide in het d. Boxtel, *lees:* ééne in het d. Boxtel en éóne te Gemonde.

Bl. 652, reg. 12, *van onderen, staat:* van Salm *lees:* van Salm-Kirburg

Bl. 652, reg. 10 en 9, *van onderen, staat:* zijnde thans — te Tilburg. *lees:* Boxtel was eertijds een *feudum mobile* of adellijk landgoed, waarvoor de Heer van Boxtel, het regt van poting en vruchtgebruik had op alle onbebouwde gronden of heidevelden; doch door de inlijving dezer landen in Frankrijk en de invoering der Fransche wetten, zijn alle leenregten komen te vervallen, zoodat, na de geregtelijke uitwinning der heerl. Boxtel, en proces-voering der gem. tegen den toenmaligen Heer, bij eerste en tweede gewijsde, de eigendom dier gronden aan de gem. is toegewezen, die er vervolgens gebruik van heeft gemaakt, om er eenige honderd bunders van te verkoopen. Ook is de titel van baronnie vervallen, zijnde tegenwoordig eigenaar van de heerl. Boxtel de Heer G. C. Borakens, te Tilburg.

Bl. 653, reg. 7 en 8, *staat:* door hare kronkelende bogten, *lees:* door hare kronkelende bogten en afwaterende stroomen,

Bl. 653, reg. 20, *achter het woord* verstrekten. *voege men in:* alsmede uit de beneficiën, die aan onderscheidene altaren in de kerk van Boxtel verkocht waren.

Bl. 653, reg. 26 en 27, *moeten wegvallen de woorden:* Het gestoelte der Kanunniken is nog aanwezig.

Bl. 653, reg. 28, *achter het woord* gekomen. *in te vullen:* Onder het bestuur van Koning Willem I hebben de nog in leven zijnde Kanunniken een pensioen gekregen.

Bl. 653, reg. 30—40, *staat:* De Priester dezer — geschied zijn. *Hiervoor leze men:* Dit wordt door den historieschrijver Foppens aldus verhaald: » In het jaar 1280 zeker Priester, Eligius Aecker, Rector van den » Autaer van den H. Geest te Esch, bij Boxtel, het sacrificie der Mis in de

» kerk te Boxtel Gode opdragende, stiet bij onachtzaamheid of onop-
» lettendheid den kelk om, en stortte het H. *Bloed* Jesu, dat uit
» witten wijn geconsacreerd was over den corporaal en Mappa (Autaar-
» kleed) uit. De Witte kleur veranderd in Roode en doet aanstonds
» baarblijkelijk het bloed Christi te voorschijn komen. Eligius op dit
» gezicht verbaasd, neemt de doeken heimelijk na huis, wascht de-
» zelve, vrijft en beproeft alles om de Roode kleur te verdrijven, maar
» te vergeefs."

Bl. 633, reg. 11—8, *van onderen, staat:* zijn deze doeken van Boxtel — vertoond worden, *lees:* zijn deze doeken eerst op het klein Beggijnhof te 's Hertogenbosch, naderhand in de abdij van St. Michiel te Antwerpen bewaard gebleven; eindelijk heeft de toenmalige Heer van Boxtel, Ambrosius, Grave *van Hoorne* en *Bassigny*, in het jaar 1652, met het kapittel van Hoogstraten een verdrag aangegaan, ten gevolge waarvan die doeken aan dat kapittel in deposito of bewaring, zijn gegeven, zoo als zij dan ook nog tot heden toe in de hoofdkerk te Hoogstraten bewaard en alle jaren, op H. Drievuldigheidszondag, aan het van alle kanten derwaarts stroomende volk vertoond worden.

Bl. 644, reg. 3, *staat:* het dorp Vucht *lees:* die barrière

» » *achter* reg. 6, *voege men in:* van toen af werd de kerk te Boxtel door eene volkscommissie der R. K. beheerd, die vele kosten heeft aangewend, om dat gedeelte, hetgeen nog bestond, in orde te brengen; doch, vermits dit tot de oefening der R. K. godsdienst niet geschikt was, werd het door de geestelijkheid niet betrokken, voor dat het, zoo als wij hier boven gezien hebben, in 1827 vergroot was. Thans is de kerk, binnenwerks, 19 ell. 4 palm 6 duim lang en 6 ell. 3 palm 7 duim breed. Zij heeft eenen arduinsteenen vloer, fraai gesneden communiebank, hangenden predikstoel, met ovale trappen, welgeregelde biegtstoelen en sierlijk orgel, door den Heer Smits, orgelmaker te Reek, vervaardigd; zoodat zij tegenwoordig onder de schoonste kerken van het platteland mag gerekend worden.

Bl. 654, reg. 8—10, *staat:* Breukelen, Hal-en-Hever — Tongeren, *lees:* Breukelen, Hal, Heult, Lennisheuvel, Klein-der-Liempde, Luyssel, Munsel, Onrooy, de Roond, Selissen en Tongeren.

Bl. 654, *achter* reg. 19, *in te vullen:*

Almede bestaat te Boxtel een Gasthuis voor arme Mannen, den 20 September 1650 gesticht door Adriaan van Barendonk en Maaykën, dochter van Lucas Lamberts, echtelieden.

Bl. 654, *achter* reg. 31, *in te voegen:*

Boxtel is mede de geboortepl. van den bekwamen landmeter Hendrik Verhees, † in het jaar 1813.

Bl. 654, *de zes onderste regels, staat:*

Er worden — in Julij, *lees:*

Er worden te Boxtel vier paarden- en beestenmarkten gehouden, de eerste op den laatsten Maandag in April; de tweede, Dingsdag na den eersten Maandag na den 12 Julij; de derde, Donderdag vóór den derden Vrijdag in September; en de vierde op den laatsten Maandag in October. De kermis valt in op den eersten Zondag in Julij.

Het wapen van Boxtel is van keel, beladen met twee balken van zilver; vergezeld van acht zwemmende eenden van goud, staande drie, twee en drie; het schild van achteren vastgehouden door St. Petrus, mede van goud.

Bl. 655 *valt het* art. BOXTEL (BINNEN-) *weg.*

Bl. 655, reg. 24, *staat:* 190 *lees:* 110

» 671. » 10, » Braakhuizen van Waardenburg *lees:* Broekhuizen van Werdenburg

Bl. 671, reg. 25, *staat:* Willem IV, *lees:* Willem VI.

» 672, » 18, *van onderen, staat:* 8 v. r. *lees:* 81 v. r.

» 674, » 21, *staat:* zandbergje *lees:* zandbergjes

» 675, » » » *Malle* Sidsge *lees:* *Malle* Aedsge

» 708, *achter* reg. 28, *in te vullen:*

De Bredasche polder telt 6 h., waaronder 2 boerderijen.

Bl. 721, reg. 10, *staat:* 5 min. W. *lees:* 10 min. N.

» 724, » 1, » Patacha *lees:* Patocha

» » » 4, » BRENKELAN; *lees:* BRENGKELAN,

» 725, » 51, » 80 leerlingen » 100 leerlingen

» 730, » 10 en 9, *van onderen, staat:* 55 bund. — 800 inw. *lees:* 1275 bund. 55 v. r. 15 v. ell., en telt 168 h. en ruim 720 inw.

Bl. 730, reg. 8, *van onderen, staat:* 300, *lees:* 320

» » » 9 » » » ruim 300, *lees:* ongeveer 200.

» » » 5 » » » Men heeft in deze gem., *lees:* Men heeft in de gem. Breukelen-St.-Pieters geene school, maar de school te Tienhoven dient mede voor deze gem.

Bl. 731, reg. 1 en 2, *staat:* Deze heerl. wordt — te Rotterdam. *lees:* Deze heerl., die 350 inw. telt, wordt thans in eigendom bezeten door Jonkvrouw J. M. E. van Collen, woonachtig op den huize Gunterstein, te Breukelen-St.-Pieters.

Bl. 731, *achter* reg. 12, *in te vullen:*

Men telt in de heerl. Breukelerveen 370 inw.

Deze heerl. behoort thans in eigendom aan de bovengenoemde Jonkvrouw J. M. E. van Collen.

Bl. 731, *achter* reg. 21, *in te vullen:*

De pold. Breukelerveen grenst N. aan Loosdrecht, O. aan de heide van Hilversum, Z. aan Tienhoven en Westbroek, W. aan Breukelen-St.-Pieters. — Hij staat onder het bestuur van Burgemeester en Poldermeesters.

Bl. 731, *achter* reg. 28, *in te vullen:*

De heerl. Breukelerwaard beslaat eene oppervlakte van 169 bund. 73 v. r. 80 v. ell., telt 3 h. en 24 inw. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. C. Walker, te Amsterdam.

Bl. 755, reg. 25 en 26, *staat:* met ruim 150 inw. *lees:* met 33 h. en ruim 160 inw.

Bl. 756, reg. 16, *staat:* Broek of Brouck, oudtijds Broeck, *lees:* Broek, oudtijds Broeck,

Bl. 756, reg. 21, *staat:* 125 inw., *lees:* 25 h. en 150 inw.,

» » » 23—26, *staat:* De Herv., die hier wonen — dorpschool. *lees:* De Herv., die hier ruim 90 in getal zijn, behooren tot de gem. *Goingarypp-en-Broek*. — De kerk heeft geen toren. — De R. K., van welke men er 60 telt, worden tot de statie van *de Joure* gerekend. — Men heeft er ook eene dorpschool, die gemiddeld door een getal van 20 kinderen bezocht wordt.

Bl. 762, *in plaats van* reg. 9 en 10, *vulle men in:*

In het jaar 1826 is aldaar door den Heer P. C. van Doorn een fraai en uitgestrekt gebouw gesticht, waarin de wolspinnerij en lakenvollerij met stoom wordt uitgeoefend. In vroegeren tijd had men in dit geh. een kasteel, het Huis te Broekhoven geheeten (zie Broekhoven [Huis Te]).

Bl. 762, reg. 13, *staat:* kast. *lees:* voorm. kast.

» » » 17 en 18, *doe men vervangen door:*

Dit gebouw is reeds vóór vele jaren gesloopt, en vervangen door eene bouwmanswoning, het Pannenhuis genaamd. De daartoe behoord hebbende gronden, welke eene oppervlakte van omtrent 10 bund. beslaan, zijn tot bouw- en weiland toegemaakt.

Bl. 768, *achter* reg. 10 en 11, *staat:* doch waarvan thans niets meer te vinden is. *lees:* Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, vindt men thans eene boerenwoning.

Bl. 776, *achter het art.* BRONGERSMA, *voege men in:*

Zij bestaat reeds sedert lang niet meer; de plaats, waar zij gestaan heeft, is waarschijnlijk aan een stuk bouwland getrokken.

Bl. 776, *achter het art.* BRONNEGER *te voegen:* admin. behoort het onder het kant. *Dalen.*

Bl. 777, *moet in het art.* BROUWERSDIJK, *achter het woord* uitmakende, *het overige wegvallen.*

Bl. 783, *achter het art.* BROUWMEER, *voege men in:*

Thans wordt dit kast. in eigendom bezeten door de kinderen van wijlen Jonkheer Mr. Hugo Bowier en is tegenwoordig onbewoond.

Bl. 804, *achter* reg. 32, *in te voegen:*

Het geh. Buinen heeft eene school, met een gemiddeld getal van 90 kinderen.

Bl. 804, *achter* reg. 39, *voege men in:*

De school te Nieuw-Buinen wordt door een gemiddeld getal van 35 kinderen bezocht.

Bl. 810, *onderste* reg., *staat:* en 350 communicanten telt. *lees:* en, met het daaronder parochiërende gedeelte van het d. Sloten, 600 communicanten telt.

Bl. 811, reg. 3, *staat:* voor weinige jaren *lees:* in het jaar 1836

» 818, » 12—9, *van onderen, staat:* en 335 communicanten — Rondenhoeppolder *lees:* De statie van Bullewijk telt, met het daaronder parochiërende Ouderkerk, 570 communicanten. De kerk, op den 22 October 1818 geheel afgebrand zijnde, is de buitenplaats Overkerk, in de nabijheid van Ouderkerk, in het jaar 1820 tot kerk en pastorie ingerigt, zoodat de R. K. kerk van Bullewijk, waaraan thans eene eigene begraafplaats is verbonden, eigenlijk in den Rondenhoeppolder staat.

Bl. 818, reg. 5, *van onderen, staat:* b. *lees:* geh.

» 821, » 7, » » eenen Pastoor, *lees:* eenen Pastoor en eenen Kapellaan

Bl. 822, reg. 3 en 4, *staat:* in het laatst der zeventiende of in het begin der achttiende *lees:* in het jaar 1822

Bl. 828, reg. 10, *staat:* 230 iel. telt, onder welke 170 communicanten *lees:* 250 ziel. telt, onder welke 160 comm.

Bl. 833, reg. 4, » 450 communicanten *lees:* 520 comm.

» 836, » 7, *van onderen, staat:* het vik. van het voorm. bisd. van *Roermonde*, *lees:* het, in het jaar 1840, met het apost. vik. van *'s Hertogenbosch* vereenigde vik. van het voorm. bisd. van *Roermonde*,

Bl. 837, reg. 7, *staat:* De R. K. kerk *lees:* De in het jaar 1829 nieuw gebouwde R. K. kerk

Bl. 845, reg. 11, *staat:* N. O. *lees:* W.

» » *achter* reg. 10, *van onderen, in te vullen:*

Oud-Bussum beslaat eene oppervlakte van 108 bund. 43 v. r. 36 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Abraham Bredius, te Amsterdam.

